

دا کتاب له اصلاح انلاين څخه ډانلوډ شوی دی

www.EslahOnline.Net

Ketabton.com

بسم الله الرحمن الرحيم

د کتاب پیژندنه

د کتاب نوم: سپیخلی نبوی سیرت (الرحیق المختوم)

مؤلف: صفی الرحمن مبارکفوري

مترجم: سلطان محمود صلاح

کمپوز: د القلم کمپوز خانګه

بسم الله الرحمن الرحيم

ددې پښتو چاپ په اړه

نحمده و نستعينه ونستغفره و نعوذ بالله من شرور انفسنا و سيئات اعمالنا من يهده الله فلا مضل له و من يضلله فلا هادي و نشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له ، له الملك و له الحمد و هو على كل شيء قدير. اما بعد :

دروند لوستونکی نیکمرغه دی چې د داسې یوه کتاب لوستلو ته یې اراده کړیده چې د مخلوقاتو د سردار او نیانو (عليهم السلام) د امام حضرت محمد (صلی الله علیه وسلم) د مبارک ژوند په هکله د قدر وړ معلومات وړاندې کوي.

انسان د خپل فطرت په حکم تل د گټې، خیر، آرامۍ، نیکمرغۍ او بري په تکل کې وي، خو متاسفانه ډیر کسان خپل دا هدف نه شي موندلی، د بري ساحل ته د رسیدو په تمه د سفر په پیل یا جریان کې د سمندر د وژونکو څپو ښکار شي، په تیارو سر او ډوب شي.

یوازې هغه څوک به اصلي هدف ته رسیږي، د سعادت او فلاح په درشل به پل ږدي چې د حضرت محمد (صلی الله علیه وسلم) اواره او سیده لاره ونیسي او تر وروستي منزله یې د همغه د هدایاتو مطابق تعقیب کړي.

د کائناتو پروردگار راته څرگنده کړیده چې له اسلام نه پرته نورې ټولې لارې کېږي، تیاره او وروستی منزل یې بدمرغي او تباهي ده. قرآنکریم فرمایي: «ان الدين عند

الله الاسلام...». د خدای په نزد غوره او مقبول دین اسلام دی.

که وغواړو د اسلام لنډ تعریف وکړو، نو ویلی شو: هغه دین چې حضرت محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د الله تعالی له لوري راوړي، بیا یې پخپلو اقوالو،

افعالو، اخلاقو اوصفاتو د عمل په ډگر کې ټکی په ټکی عملي کړی، د قرآن او سنت په بڼه کې یې د ځمکې اوسیدونکو ته په میرات پریښی ترڅو تر قیامت په هر بڼه په هر موقف مکان او مقام کې چې وي لارښوونه وکړي.

نو که څوک نجات او بری، خیر او ښیگڼه غواړي، باید مسلمان شي، او که څوک غواړي رښتونی مسلمان وي، نو باید د حضرت محمد (صلی الله علیه و آله و صحبه وسلم) په سپیڅلي شریعت ایمان او عمل ولري.

د مطلوب ایمان او مقبول عمل لپاره دکائناتو د سردار حضرت محمد (صلی الله علیه و آله و صحبه وسلم) په مبارک سنت او سیرت سبي پوهه درلودل ډیر ضروري او حتمي دي.

دا کتاب (سپیڅلی نبوي سیرت) چې د هند مشهور عالم الشیخ صفی الرحمن مبارکپوري (رحمه الله) په عربي ژبه د (الرحیق المختوم) په نوم لیکلی بیا یې اردو ته هم پخپله اړولی دی، د حضرت محمد (صلی الله علیه و آله و صحبه وسلم) د مبارک ژوند په مختلفو اړخونو د پوهیدو لپاره ډیره سوچه او غني چینه ده.

د خوښۍ ځای دی چې پښتو ژباړه یې د دوهم ځل لپاره پداسې حال کې چاپ ته سپارل کیږي چې د لومړي چاپ ډیرې غلطۍ پکې اصلاح شوي دي. د لومړي ځل لپاره کتاب هغه وخت چاپ ته و سپارل شو چې زه د شهادت ورځپاڼې د مسئول مدیر په توګه پدې ونه توانیدم کتاب ته مراجعه وکړم، د تصحیح چارې یې هم نورو وروڼو سرته رسولې وې نو څه داسې غلطۍ وې پکې چې باید تصحیح شوې وای.

دا دی د رحمان خدای په توفیق سره پدې بریالی شوم، کتاب ته له سره مراجعه وکړم او په نوې بڼه یې د سیرت قدرمنو مینه والو ته وړاندې کړم. ددې چاپ نوي شیان او زیاتونې دا دي:

- ټول کتاب له سره کمپوز شوی.
- تیرې طباعتې غلطۍ تصحیح شوې.
- د ځینو عباراتو ژباړه تجدید او سمه شوې.
- د احادیثو اصلي نصوص را نقل شوي.

له خدای تعالی نه سوال کوم دا عمل مې پخپل کرم سره قبول کړي، او همدا ارزښتمن اثر د لوستونکو د علمي تندې د څړبولو او سم عمل وسیله او د آخرت توبڼه وګرځوي. له رحمان خدای نه د مغفرت او له لوستونکو نه د دعا په هیله. و صلی الله علی سیدنا محمد و علی آله واصحابه و من تبعهم باحسان الی یوم الدین. په احترام

سلطان محمود صلاح
حیات آباد - پېښور
پنجشنبه ۱۳۲۸/۸/۱۰ = ۲۰۰۷/۱۱/۱ م

د مترجم سريزه

الحمد لله، الحمد لله الذي أرسل رسوله بالهدى و دين الحق ليظهره على الدين كله، و الصلاة و السلام على سيدنا و مولانا محمد و على آله و أصحابه أجمعين .
شكر دى چې رحيم خداى يو ځل بيا د دې توفيق راكړ چې د حضرت محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د سيرت له كتابونو نه يو بل كتاب په پښتو ژباړم او د اسلام په گناه ځورول شوي افغان ولس ته يې نذرانه كړم .
دا يو واقعيت دى چې هيڅوك تر هغې پورې د ايمان دعوى نه شي كولى تر څو پورې يې چې د الله تعالى او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) احكامو ته د اطاعت غاړه نه وي ايښى. مسلمان هغه دى چې اسلام يې د ژوند د قانون په حيث منلى او عملى كړى وي. اسلام هغه دين دى چې الله تعالى د خپلو بندگانو لپاره غوره او خوښ كړيدى. همدغه غوره دين الله تعالى د خپل افضل او وروستي پيغمبر حضرت محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پواسطه مونږ ته رالېږلى دى.
حضرت محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالى دين په پوره اخلاص او امانت سره لومړى پخپل ځان عملي كړى او بيا يې امت ته رسولى دى. د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مبارك سيرت يعنى د هغه اقوال، افعال او اخلاق، د اسلامي مقدس دين مكمله او عملي نمونه ده. كه څوك غواړي ريښتونی مسلمان وي بايد د خپل ژوند په هره لويه او وړه كې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) اطاعت او پيروي وكړي. الله تعالى فرمايي: ((وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ...)) (المائدة: ۹۲) [د الله او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) اطاعت وكړئ].

د الله تعالى او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) اطاعت فرض دى. مسلمان بايد د الله تعالى دا حكم په بشپړه توگه عملي كړي، خو دا بايد له ياده ونه

باسو چې د دې الهي حکم پوره تعميل هغه وخت ممکن دی چې مسلمان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارک سیرت خبر او پدې هکله پوره علم ولري، ځکه حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی رسول او داسې بنده و چې د اسلام له نیغې لارې نه یې د یوه وینېته په اندازه هم انحراف ندی کړی. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ژوند یا د اسلام عملي بڼه او شکل، له عائشې (رضي الله عنه) نه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اخلاقو او ژوند په هکله پوښتنه وشوه هغې په ځواب کې وفرمایل: ((کان خلقه القرآن)) یعنې د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اخلاق او عملي ژوند قرآن و، د هغه مبارک ژوند د قرآن کریم عملي نمونه او مثال و. نبوي سیرت د اسلامي دین عملي توضیح او بیان دی. سیرت مو د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له شخصیت نه خبروي، د قرآن کریم بشپړ او صحیح تفسیر راته بیانوي او د ژوند په ټولو برخو کې د هدایت داسې ډیوې راته بلوي چې که اقتدا پسې وکړو نو دنیوي او اخروي نیکمرغي به مو په برخه شي. الله تعالی فرمایي:

((لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ)) (الاحزاب : ۲۱)

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شخصیت کې د تاسو لپاره ډیره نیکه نمونه ده.

په تاسف سره باید اعتراف وکړو چې زموږ هیوادوال که څه هم له اسلام سره ډیره مضبوط تړاو لري، خو د سیرت د زده کړې او پوهې په اړه یې مطلوبه او لازمه توجه نده کړې. کیدای شي ډیرو افغانانو د سیرت کتابونه لوستلي او مطالعه کړي وي، خو ډیر کم به داسې وي چې د سیرت کتاب یې پدې نیت لوستی وي چې د خپل دین احکام ورنه زده کړي او څه چې لولي هغه پخپل ژوند کې پلي کړي، همدا وجه ده چې زه له درنو لوستونکو نه هیله کوم چې ددې کتاب له لوستلو نه مخکې پدې هکله خپل تصور تصحیح او برابر کړي. د دې کتاب او د سیرت د نورو موثوقو کتابونو لوستلو ته پدې نیت ملا وتړي چې له همدې مبارک سیرت نه د خپل دین احکام زده کړي، همدا یې د لارې مشال وي او په مکمله توګه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارک قدم پل کیږدي. سیرت باید د نورو تاریخي کتابونو حیثیت ونلري، چې یوازې په تیرو واقعاتو د خبریدو او پوهیدو لپاره ویل کیږي، بلکه د سیرت لوستنې او زده کړې هدف باید خپل ژوند د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ژوند په شان برابرول او عیارول دي. مسلمانان مکلف دي د خپل رسول (صلی

الله عليه و اله و صحبه و سلم) پیروي وکړي، الله تعالى امر کوي: ((قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ)). (آل عمران: ۳۱)

[ووايه اي محمده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! که چیرې تاسې له الله تعالى سره محبت کوئ نو زما (محمد) (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) متابعت وکړئ ترڅو الله تعالى هم محبت درسره وکړي او گناوې مو وبښي.]

دا هم یو واقعیت دی چې زموږ په ټولنه کې د زیاترو ناخوالو عوامل له اسلام نه بې خبري او لیرې والی دی. نو ای زما ځوریدلیه وروره! ته که د ژوند په هره مرحله کې قرار لرې، او اجتماعي موقف دې که هرڅه وي کولی شې په همدې کتاب سره چې اوس ستا په لاس کې دی خپلې ډیرې ستونزې حل کړې، ځکه دا کتاب د هغه رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سیرت دی چې اطاعت یې د کاملې نیکمرغۍ او بشپړ بریالیتوب ضامن دی. زه ځان نیکمرغه او بختور شمیرم چې الله تعالى توفیق راکړ چې د صفی الرحمن مبارکپوري ((الرحیق المختوم)) نومی کتاب له عربي نه په پښتو وژباړم. دا ژباړه مې لومړی ځل په ۱۹۹۱ کال کې پیل کړې وه، خو د ژوندنیو ستونزو له امله ایله په ۲۰۰۲ کال کې بشپړ شوه، او دا ده اوس دالله تعالى په فضل سره د کتاب په بڼه کې ستاسې مخې ته قرار لري. په ژباړه کې مې تر ډیره حده له احتیاط او دقت نه کار اخیستی د شعرونو په ترجمه کې مې د همدې کتاب له اردو نسخې نه استفاده کړی، خو بیا هم د اشتباهاتو امکان نه شم ردولی. د کتاب په کمپوز او تصحیح کې د خواجه محمد اسحق او سید سلیمان هاشم د مرستې د قدر وړ دي. الله تعالى دې ټولو ته لا زیات توفیق ورپه برخه کړي. و صلی الله تعالى علی سیدنا محمد و علی آل سیدنا محمد و أصحابه و باریک وسلم علیهم أجمعین .

سلطان محمود صلاح

پېښور

۲۰۰۲/۱۰/۱۰

د ا کتاب

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على عبده ورسوله
محمد افضل الرسل و خاتم النبيين، و على آله و صحبه و من
اهتدى بهديه الى يوم الدين . و بعد

دا هغه کتاب دی چې د سیرت لیکنې د هغه نړیوالې سیالۍ لپاره مې لیکلې و چې د
رابطه العالم الاسلامي له اړخه تنظیم شوې وه. د دې سیالۍ اعلان د نبوي سیرت له
لومړي کنفرانس نه وروسته وشو، کوم چې د ۱۳۹۲ هـ قمری کال د ربیع الاول په
میاشت کې د پاکستان د حکومت له خوا جوړ شوی و.

الله تعالی دې کتاب ته داسې مقبولیت او بری لیکلی و چې ما یې د لیکلو په مهال تمه
نه درلوده، په سیالۍ کې یې لومړی مقام وگاټه، عامو او خاصو داسې خوښ کړ چې
رشک (غبطه) ورباندې کیږي.

خبره داسې وه چې زه د رابطې له خوا د مسابقې په اعلان پخپل وخت خبر نه شوم،
وروسته مې چې خبر واوړید، نو په سیالۍ کې د ګډون څه فکر مې ونکړ، بلکه پدې
اړه مې وړاندیز هم ونه مانه، خو تقدیر پکې ورګډ کړم. رابطې د لیکنو د تسلیمولو
لپاره د ۱۳۹۷ هـ ق کال د محرم میاشتې لومړۍ نیټه ټاکلې وه. د سیالۍ له اعلان نه تر
دې نیټې پورې له تقریبا نهو میاشتو نه څو میاشتې له ما نه هسې ضایع شوې وې، او
پاتې موده راته ددې ډول لیکنې لپاره کافي نه ښکاریده. خو چې اراده وکړه نو له الله
سبحانه و تعالی نه مرسته وغوښته، مټې مې بډ وهلې تر څو لیکنه بشپړه او پخپل
وخت ولیږل شوه.

هغه وخت نه یوازې دا چې وخت کم و، بلکه زه په نورو مصروفیتونو هم بوخت وم، د
لیکنې لپاره کافي مصادر په لاس کې نه وو، او موجودو منابعو ته مراجعه هم
ستونزمنه وه. زما هیله دا وه چې له ډیر دقت نه کار واخلم، زیاتې او اضافي خبرې را نه
وړم، او تر ورسه د موضوع حق ادا کړم. د لیکنې په مهال مې څو داسې موضوع تر نظر
تیر شول چې خالي او ناکافي راته ښکاریدل او ددې وړ و چې باید بشپړ او زیاتونه
پکې وشي، خو هغه ددې کار د تر سره کولو جوګه نه وم، بس دومره مې کولی شواي
چې په لاس کې موجود مواد تسوید او ترتیب کړم او بیا یې له مراجعې او تدقیق پرته
کافي او نقل کړم.

نو په زړه کې مې دا پاتې شوه چې باید هغه کمبود پوره شي، او د لازمو زیاتونو هیله

مې همدا سې نیمه خوا وه ، ورځې او کلونه تیر شول ، فرصت را نه لاپ. وروسته به مې په کتاب کې گوتې وهلې ، څه به مې مخکې او څه وروسته کول ، ځنې عبارتونه به مې بدلول ، څه به مې پکې زیاتول ، او دا ټول که څه هغه څه وه وو کوم چې د لیکنې په مهال مې سترگې پرې لگیدلې وې ، خو بیا هم گټور او مهم دي ان شاء الله . همدا راز اوس پدې بریالی شوم تر ډیره حده پخواني مصادر وگورم چې له امله یې د هغو نویو مراجعو له احتیاج نه خلاص شوم کومې چې د لیکنې په وخت کې مې مراجعه ورته کړې او حواله مې یې ورکړې وه ، دا دی پدې چاپ کې دا هم ورزیاتوم.

دا تمه مې هم درلوده چې د کتاب په اړه علمي او ارزښتناک ملاحظات تر لاسه کړم ، تر څو د موضوعات په اصلي محتوی کې گټه ورنه واخلم ، خو پدې برخه کې چې کوم ملحوظات را رسیدلي هغه یو هم د موضوعاتو تر جوهر او اصل پورې اړه نلري ، ټول د جانيي امورو په هکله دي چې څه گټه ورنه نشي کیدلې ، بلکه ځنې ملاحظات خو بالکل غلط او دومره بې اساسه دي چې متخصصین خو څه کوي باید عام څیړونکي یې هم په خوله رانه وړي.

دا چاپ به چې زیاتونې او بدلونونه پکې شوې له مخکنیو چاپونو نه زیات گټور او غوره وي ان شاء الله . او همدا اصلي اوقانوني چاپ دی . دا کتاب تر اوسه څو ځله د رابطې له خوا او څو ځله د مؤلف په اجازه د یو شمیر ورونو له خوا چاپ شوي دي ، خو په لس گونو طبعي یې داسې دي چې د مؤلف له اجازې پرته په غیر قانوني توگه چاپ شوي ، خپروونکو د کتاب بڼه شهرت ته کتلي او چاپ کړی یې دی ، ځینو څو دومره جرات کړی چې د کتاب ټول حقوق یې هم دځان لپاره محفوظ بللي ، الله تعالی دې هدایت ورته وکړي ، او دا توفیق دې ورکړي چې د هغې ورځې له راتگ نه مخکې چې نه دوستي شته پکې او نه سوداگري ، ټول حقوق پخپلو حقدارانو وسپاري .
و صلی الله علی خیر خلقه محمد و علی آله و صحبه و بارک وسلم .

۱۸ ربیع الاول ۱۴۱۵ هـ

۲۲ اگست ۱۹۹۴ م

صفی الرحمن مبارکپوري

الجامعة الإسلامية ، المدينة المنورة

د ښاغلي دکتور عبد الله عمر نصيف خبرې

الحمد لله الذي بتعمته تتم الصالحات، و اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له، و اشهد ان محمدا عبده و رسوله و صفيه و خليفه، ادى الرسالة و بلغ الامانة و نصح الامة و تركها على المحجة البيضاء ليلها كنهارها، صلى الله عليه و على آله و صحبه اجمعين، و رضي الله عن كل من تبع سنته و عمل بها الى يوم الدين، و عنا معهم بعفوك و رضاك يا ارحم الراحمين. اما بعد:

اتولي ستاينې هغه الله لره دي چې په نعمت سره يې نيكي سرته رسيږي، شاهدي و ايم چې له الله پرته بل د عبادت وړ معبود نشته، الله يوازې دى، شريك نلري، او شاهدي و ايم چې محمد يې بنده او رسول، او غوره او خليل دى. محمد (صلى الله عليه وسلم) خپل رسالت ادا كړى، امانت يې رسولى، امت ته يې نصيحت كړى، او پداسې سپين غولي يې پريښى چې شپه يې له ورځ داسې رڼا ده، د الله درود دې وي پر محمد (صلى الله عليه وسلم) آل او اصحابو يې. الله دې راضي وي له هغه نه چې تر قيامته دهغه د سنت پيروي كوي او عمل ورباندې كوي. اې ارحم الراحمين خدايه! مونږ هم له خپلې عفوې او رضا نه برخمن كړه.

سپیڅلی نبوي سنت هغه ذخيره او توبنه ده چې تر قيامته به پاتې وي، خلک به يې په هکله خبرو او ليکنو کې سيالۍ او مسابقې کوي، د موضوعاتو په اړه يې د خبرو، کتابونو او ليکنو لړۍ د رسول (صلى الله عليه وسلم) له بعثت نه پيل شوې او تر هغې به دوام لري تر څو قيامت قايم شي. دا سنت هغه مثال دى چې د ژوند تر پايه د مسلمانانو لپاره لاره روښانه ساتي، د سلوكياتو، افعالو، اقوالو، له خدای سره اړيکو، له کورنۍ، خپلوانو، وروڼو، امت او ټول بشريت سره د اړيکو په برخه کې عملي قدوه او نمونه ورته وړاندې کوي.

الله تعالی فرمایلي: {لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا} [الأحزاب: ۲۱]. یقیناً د تاسو هر هغه چا لپاره په رسول الله کې ډیره غوره اسوه ده، چې د الله او آخرت هیله لري او الله ډیر یادوي.

له حضرت عائشة (رضوان الله علیها) نه چې د رسول (صلی الله علیه وآله وسلم) د اخلاقو په هکله پوښتنه وشوه، نو ویې فرمایلي: (کان خلقه القرآن). قرآن یې اخلاق و. پدې کې شک نشته څوک چې بری او نجات غواړي، نو په ټولو دنیوي او اخروي چارو کې به د الهي منهج پیروي کوي او د رسول (صلی الله علیه وسلم) په قدمونو به پل ږدي، نبوي سیرت به د خپل فکر او تدبیر اساس ګرځوي او پدې ایمان پیدا کوي چې دا الهي منهج چې رسول (صلی الله علیه وسلم) د ژوند په ټولو برخو کې په عملي توګه پلی کړی، هغه خزانه ده چې د هر چا لپاره د هدایت ضمانت کوي، پدې کې د مشرانو، کشرانو، قومندانانو، افرادو، حاکمانو، محکومینو، وعظ کوونکو، وعظ اوریدونکو او مجاهدینو ټولو لپاره لارښوونې او هدایت شته. د ژوندانه په هر ډګر کې بشپړې لارښوونې لري، په سیاست، حکومت، اقتصاد، اجتماع، انساني اړیکو، اخلاقو او نړیوالو اړیکو کې د هدایت اوچت څلی او نیکه قدوه ده.

مسلمانان چې لدې سیده لارې او الهي منهج نه د لیرې والي او انحراف له امله د جهالت او وروسته والي په کنده کې لویډلي، باید بیرته خپلې اصلي لارې ته راوګرځي، سپیڅلي نبوي سیرت ته مخه کړي، په تعلیمي نصاب کې یې شامل کړي. او پدې پوه شي چې دا سیرت تش تاریخ او فکري تسکین نه دی، بلکه دا الله تعالی ته د عودت او رسیدو لار ده. پدې سره انسانان اصلاح کیږي، دا د خلکو د نجات او بری لار ده، او دا د الله تعالی د کتاب عملي ترجمه، تصویر او تمثیل دی، او دا هغه نظام دی چې په تطبیق سره یې مسلمان او مؤمن د ژوند په ټولو چارو کې د الهي شریعت تابع او خاضع ګرځوي.

دا کتاب [الرحیق المختوم] د مؤلف محترم الشیخ صفی الرحمن المبارکفوري له خوا یوه غوره او د ستاینې وړ هڅه ده. محترم مؤلف د رابطه العالم الاسلامي غوښتنې ته په ځواب سره د نبوي سیرت په هغه مسابقه کې ګډون وکړ، کومه چې په ۱۳۹۶ هـ ق کال کې د همدې ادارې له خوا تنظیم شوې وه. او لکه چې د کتاب د لومړي چاپ په

مقدمه کې د رابطې پخواني عمومي سکرتر محترم الشیخ محمد علي الحرکان (رحمه الله، و جزاه الله عنا خير الجزاء، ویلي دغه کتاب په همغه مسابقه کې لومړی مقام وگاتې.

خلکو ډیر خوښ کړ، زیاتې ستاینې یې وشوې، د لومړي چاپ ټولې نسخې خلاصې شوې، له ما نه یې وغوښتل د دریم چاپ لپاره څه ولیکم، چې دادي دا لنډه مقدمه مې ولیکله، له الله عزوجل نه سوال کوم چې دا عمل د خپل ذات لپاره خاص کړي، مسلمانانو ته یې د گټې، خیر او غوره بدلون وسیله وگرځوي، او امت ته بیرته هغه له لاسه وتلی برم او د بشریت د مشرتابه مقام ورکړي، تر څو امت ددې الهي قول عملي مصداق شي چې فرمائي: {كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ} آل عمران: ۱۱۰. [تاسو هغه غوره امت یاست چې د خلکو لپاره پیدا شوي یئ، په نیکی امر او له بدۍ نه نهی کوئ، او په الله ایمان لرئ.]

و صلى الله على المبعوث رحمة للعالمين، رسول الهدى و مرشد الانسانية الى طريق النجاة والفلاح، و على آله و صحبه و سلم. والحمد لله رب العالمين.

دکتور عبدالله عمر نصيف

د رابطه العالم الاسلامي عمومي سکرتر (پخوانی)

د سعودي عربستان د مجلس الشورى د رئيس مرستيال

د محترم الشیخ محمد بن علي الحركان خبرې

الحمد لله رب العالمين، خالق السموات والارض، و جاعل الظلمات و النور، و صلى الله على سيدنا محمد خاتم الانبياء والرسل اجمعين، بشرو انذرو وعد و اوعد، انقذ الله به البشر من الضلالة، و هدى الناس الى صراط مستقيم، صراط الله الذي له ما في السموات و ما في الارض الا الى الله تصير الامور. و بعد:

[ټولې ستاينې هغه الله لره دي چې د عالميانو پروردگار دی. د آسمانونو او ځمکې، تيارو او رڼا پيدا کونکی دی، د الله تعالى درود دې وي زمونږ پر سردار د ټولو نبیانو او رسولا پر خاتم محمد باندې، هغه چې زيری راوړونکی او وړونکی و، وعده کونکی او ځوابونکی، الله تعالى په همدې سره بشريت له گمراهۍ نه وژغوره او د همدې په واسطه يې خلک نيغې لارې ته هدايت کړل، د هغه الله لارې ته چې د آسمانونو او ځمکې واکمني له همدې سره ده، ياده دې وي چې هر څه د الله لوري ته ورتلونکي دي.]

الله سبحانه و تعالى چې خپل رسول ته د شفاعت حق او لوړه درجه ورکړه، مسلمانانو ته له ده سره د محبت امر او هدايت وکړ، او د ده پيروي يې د الهي محبت نښه وبلله، الله تعالى فرمايي:

{قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ} [آل عمران: ۳۱].

[ورته ووايه که چيرې له الله سره محبت لرئ، نو زما (محمد) پيروي وکړئ، الله به له تاسو سره محبت وکړي او گناهې مو درېښي.]

همدا هغه اسباب دي چې له امله يې زېږونه له رسول (صلى الله عليه وسلم) د محبت هيله من کيږي، او د هغه په لټه پسې په حرکت راځي چې رسول (صلى الله عليه وسلم) ته د وصول او رسيدو سبب کيږي. د اسلام له لمر څرک نه را پدېخوا مسلمانان د رسول اکرم (صلى الله عليه وسلم) د محاسنو په بيان او سپيڅلي سیرت په خورولو کې

سیالي او مسابقې کوي. د رسول (صلی الله علیه وسلم) اقوال، افعال او لوړ اخلاق د هغه سیرت دی، ام المؤمنین حضرت عائشة (رضی الله عنها) یې د اخلاقو په هکله وایي: (کان خلقه القرآن). قرآن دمحمد (صلی الله علیه وسلم) اخلاق و. او معلومه ده چې قرآن خو د الله کتاب او بشپړ کلمات دي، او څوک چې پدې لوړ مقام کې قرار ونیسي په رښتیا چې هغه له ټولو خلکو نه غوره، اکمل، او له ټولو نه د زیات محبت حقدار دی.

له رسول (صلی الله علیه وسلم) سره د همدې مسلسل او دوامدار محبت له امله وه چې په ۱۳۹۲ هـ. ق کال کې د پاکستان له خوا د سپیڅلي نبوي سیرت لومړنی اسلامي کنفرانس جوړ شو، او هملته وه چې رابطه العالم الاسلامي د سیرت په هکله دمسابقې اعلان وکړ او ژمنه یې وکړه چې پدې برخه کې لیکل شویو لومړنیو پنځو کتابونو یا څیړنو ته به د یو سل او پنځوس زره سعودي ریالونو په اندازه جایزه ورکوي. خو د کتاب یا څیړنې لپاره یې دا شروط وټاکل:

۱. بحث یا لیکنه باید بشپړه وي، او تاریخي پېښې پکې د واقع کیدو د نیتې په اساس ترتیب شوې وي.
۲. څیړنه باید په زړه پورې وي او مخکې نه وي خپره شوې.
۳. څیړونکي باید ټول هغه مخطوطات او علمي مصادر ذکر کړي، کوم چې په لیکنه کې یې استفاده وړه کړې وي.
۴. لیکنه باید خپل بشپړ ژوند لیک ولیکي، تعلیمي سويه وښيي او که تالیفات ولري نومونه یې واخلي.
۵. لیکنه دې په ښه او واضح خط ولیکل شي، که ټیپ شي غوره به وي.
۶. لیکنې په عربي ژبه او یا نورو ژونديو ژبو د منلو وړ دي.
۷. د بحث د منلو نېټه د ۱۳۹۲ هـ کال د ربیع الثاني له لومړۍ نیتې نه پیل او ۱۳۹۷ هـ ق دمحررم په لومړۍ پای ته رسیږي.
۸. لیکنې په بنده لفافه کې په مکه کې د رابطه العالم الاسلامي عمومي سکرتریت ته سپارل کیږي، او د ادارې له خوا ځانگړې مسلسل شماره ورکول کیږي.
۹. بحثونه به پدې برخه کې له لویو علماوو نه جوړه شوي کمېټه گوري. دې اعلان هغه علماء مسابقې ته وهڅول چې الله تعالی د خپل رسول (صلی الله علیه وسلم) محبت وړ په برخه کړیدی. د رابطې دفتر تیاري ونيوله چې په عربي، انگلیسي، اردو او یا

- کومه بله ژبه ليکل شوې ليکنې به مني.
- ورونو خپل بحثونه وليکل او مونږ يو سل يو اويا بحثونه راورسیدل، لدې جملې نه ۸۴ بحثونه په عربي، ۶۴ په اردو، ۲۱ په انگليسي، يو په هوساوي او يو په فرانسوي ژبه ليکل شوی و.
- رابطې د لويو علماوو کميټه جوړه کړه ترڅو دا بحثونه او ليکنې وگوري، او په درجه يې برابري کړي. هغه ليکنې او بحثونه چې د جائزې وړ وبلل شول پدې ترتيب دي:
۱. د لومړۍ جائزې گټونکي د هند له الجامعة السلفية نه الشيخ صفي الرحمن المبارکفوري وپيژندل شو او د جائزې اندازه يې پنځوس زره ريال له وه.
 ۲. دوهمه جائزه د دکتور ماجد علي خان چې د هند د نوي ډيلي له الجامعة المليية نه دی، په برخه ورسیده او اندازه يې څلوېښت زره ريال له کيږي.
 ۳. دريمه جائزه په پاکستان د الجامعة الاسلامية رئيس دکتور نصير احمد ناصر وگټله او دا ديرش زره ريال له وه.
 ۴. څلورمه جائزه د مصر استاذ حامد محمود محمد منصور ليمود وگټله او د هغې اندازه شل زره ريال له وه.
 ۵. پنځمه جائزه د سعودي عربستان د مدينې منورې استاذ عبد السلام هاشم تر لاسه کړه او هغه لس زره ريال له وه.
- د برياليو پنځو څيړونکو نومونه د رابطې له خوا په هغه اسلامي کنفرانس کې اعلان شول چې د ۱۳۹۸ هـ.ق په شعبان مياشت کې د پاکستان په کراچۍ ښار کې جوړ شوی و. همدا راز د برياليو نومونه په ټولو اخبارونو کې هم خپاره شول.
- په همدې مناسبت د رابطې عمومي سکرترت پخپل دفتر مکه مکرمه کې د مکې د امارت د وکيل شهزاده سعود بن عبد المحسن بن عبد العزيز تر لارښوونې او اشراف لاندې يوه لويه غونډه راوبلله. او همدلته د ۱۳۹۹ کال د ربيع الاول په دوولسمه نيټه د هفتې په سهار شهزاده سعود د مکې مکرمې د امير شهزاده فواز بن عبد العزيز په استازيتوب جائزې گټونکو ته وسپارلې.
- په همدې غونډه کې رابطې اعلان وکړ چې دا بريالي بحثونه به چاپوي او په څو ژبو به يې خپروي، د همدې ژمنې په اساس دا دی د چاپ لړۍ د همغه بحثونو د سر په گل سره پيلوو. دا د هند د سلفيه جامعې د شيخ صفي الرحمن مبارکفوري بحث دی، ځکه همده لومړی مقام گټلی و. ورپسې نورې ليکنې او بحثونه په خپل ترتيب سره چاپ ته سپارو. له

الله تعالیٰ نه سوال ڪوو چي زمونڻ ٿولو اعمال خالص دڄان لپاره قبول ڪري، انه نعم المولیٰ و نعم النصیر.

و صلی الله علی سیدنا محمد و علی آله و صحبه وسلم.

محمد بن علي الحركان

د رابطة العالم الاسلامي عمومي سکرتر

د مؤلف خبرې

الحمد لله الذي أرسل رسوله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين كله، فجعله شاهداً ومبشراً ونذيراً، وداعياً إلى الله بإذنه وسراجاً منيراً، وجعل فيه أسوة حسنة لمن كان يرجو الله واليوم الآخر وذكر الله كثيراً. اللهم صل وسلم وبارك عليه وعلى آله وصحبه ومن تبعهم بإحسان إلى يوم الدين، وفجر لهم ينابيع الرحمة والرضوان تفجيراً.

وبعد:

آتوله ثنا هغه الله لره ده چې خپل رسول يې له هدايت او حق دين سره رالېږلی، تر څو پر ټولو اديانو برلاسي ورکړي، نو هغه يې شاهد، زيری ورکونکی او وپرونکی، د خدای په امر د خدای لوري ته بلونکی او روښانونکی چراغ گرځولی، او د هغو کسانو لپاره يې نيکه قدوه گرځولی کوم چې الله ډير يادوي او په الله او آخرت پورې زړونه تړي. يا خدايه! پر رسول صلی الله عليه وسلم، درود، سلام او برکت وکړه، په آل، اصحابو او دقيامت تر ورځې پيروانو يې هم همدا پيرزوينه وکړه، د رحمت او رضا چينې ورته را وخوټوه. [د رځې (غېطې) او خوښۍ ځای دی چې رابطه العالم الاسلامي په پاکستان کې د سپيڅلي نبوي سیرت د کنفرانس په پای يعنې د ۱۳۹۲ هـ کال د ربيع الاول په مياشت کې د سیرت په اړه د ليکنې او څيړنې نړيواله مسابقه اعلان کړه، تر څو په سپيڅلي سیرت کې تر ټولو غوره بحث وليکل شي، او تر څو ليکونکي تشويق او وهڅول شي او خپلې فکري هڅې ترتيب او تنظيم کړي. زه فکر کوم چې دا ډير ارزښتناک کار دی. ځکه که څير شو نبوي سیرت - علی صاحبها ما يستحق من الصلاة والسلام - هغه يوازينې منبع او چينه ده چې د اسلامي ټولنې ژوند او بشريت نيکمرغي ورپورې تړلې ده.

زما نیکمرغي ده چې پدې مبارکه مسابقه کې پخپلې لیکنې سره ونډه اخلم، خو چیرته زه او چیرته دا مقام چې د سید المرسلین، سید الاولین والاخرین په ژوند رڼا واچوم. زه هغه څوک یم چې ټوله نیکمرغي او نجات مې پدې کې وینم چې د هغه له نور نه رڼا واخلم ترڅو په تیارو کې ورک او هلاک نه شم، او زه هغه عاجز یم چې په ژوند یې له امت نه یم، مرم به او امتي به یې وم، او دهمده په شفاعت سره به مې الله تعالی گناوې راته بښي.

پدې کتاب کې زما اسلوب هسې دی چې د رابطې د شروطو له پوره کولو سره سره مې پوره اعتدال مراعات کړی، له ستړي کونکي اوږدوالي او مخل یا ناقصونکي لنډوالي نه مې ځان ساتلی. ځینې موضوعات مې داسې مخې ته راغلي چې په هکله یې د مصادر و تر منځ داسې اختلاف وجود درلود چې جمع او توفیق یې ممکن نه و، پداسې حالت کې مې له ترجیح نه کار اخیستی او هغه څه مې په کتاب کې لیکلي چې له څیړنې، تدقیق او نقد نه وروسته راجح او قوي راته ښکاره شوي دي، خو د ترجیح دلایل او وجوهات مې له اوږدوالي نه د ویرې له امله نه دي ذکر کړي.

د روایاتو د منلو او ردولو په اړه مې د محققو امامانو له لیکنو نه استفاده کړیده، او د صحیح، حسن او ضعیف په پیژندلو کې مې د دوی پر حکم او فیصلو باور او تکیه کړیده، ځکه وخت د نور تدقیق او بحث اجازه نه راکوله. په ځینو ځایونو او موضوعاتو کې مې یو شمیر دلایلو او د ترجیح وجوهاتو ته اشاره کړیده، او دا په هغه ځای کې چې ویریدلی یم لوستونکي حیران نه شي، عجیبه ورته ښکاره نه شي، او یا په هغه موضوع او ځای کې چې لیدلي مې دي لومړنیو او وروستیو ټولو هسې خبره کړیده او په داسې څه یې اتفاق کړی چې صحیح نه دی. والله ولي التوفیق.

اللهم قدر لي الخير في الدنيا والآخرة انك انت الغفور الودود، ذو العرش

المجيد.

صفي الرحمن المباركفوري

بنارس- هند

د عربو موقعیت او قومونه

نبوي پاک سیرت په حقیقت کې له هغه رسالت (پیغام) نه عبارت دی کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بشري ټولنې ته راوړی، او په هغه سره یې خلک له تیارو نه رڼا او د بندګانو له عبادت نه د یوه الله (جل جلاله) عبادت ته رابللي دي. د دې سپیڅلي سیرت ریښتوني او حقیقي څیره تر هغې پورې په سبي توګه نه شي څرګندیدي ترڅو د دې رسالت نښې او آثار له هغه نه مخکنيو شیانو او حالاتو سره نه وي پرتله شوي، نو له همدې کبله مونږ د کتاب په لومړني فصل کې له عربي قومونو له اسلام نه وړاندې د هغوی له تطور او بدلون، او له هغې وضعې او حالاتو نه خبرې کوو په کومه کې چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په نبوت مشرف شوی و.

د عربو موقعیت

العرب په لغت کې دښتو، ډاګونو او هغه وچو ځمکو ته ویل کیږي چې نه پکې اوبه وي او نه بوتې. عربي جزیره او د دې سیمې اوسیدونکي له ډیرې پخوا زمانې راهیسې پدې نامه یادېږي. د دې جزیرې لویدیځ ته سره بحیره او د سینا ټاپوزمه، ختیځ ته خلیج او د عراق جنوبي زیاتره برخې، جنوب ته عربي بحیره چې له بحر الهند نه امتداد مومي، او شمال ته یې شام او عراق (که څه هم هلته د پولو په هکله اختلاف وجود لري) پروت دی. مساحت یې د یو ملیون متر مربع او یو ملیون او درې سوه زره میله مربع تر منځ اټکل شوی دی. د الجزیره د طبیعي جغرافیایي موقعیت له پلوه ډیره ارزښتناکه ده. چارچاپیره ئې داسې پراخه او ارتې دښتې او ریګستانونه دي چې دې جزیرې ته یې د یوې داسې پخې کلا ښه ورکړېده چې پردې ورباندې په آسانی سره تسلط او قبضه نشي لګولی، او همدا وجه ده چې ددې سیمې خلک له ډیرې پخوا زمانې راهیسې پخپلو ژوندونو او کارونو کې آزاد او خود مختاره دي. که دا دښتې او ریګستانو نه نه وای نو بیا د عربو له وسه نه وه پوره چې د خپلو پولو نه اخوا پرتو دوو لویو امپراطوریو حملې او یرغلونه په شا وتمبوي او یا د هغوی له تسلط نه آزاد پاتې شي. له بله پلوه دا جزیره د نړۍ د مشهورو وچو په مینځ کې پرته ده او له هغو ټولو سره د

وچې او اوبو له لارې تړل شويده، پدې معنی چې په شمال کې له افریقا، شمال ختیځ کې له اروپا، او لویدیځ کې له عجمو، منځني او نژدې ختیځ او همداسې له هند او چین سره لاره لري. همدا راز د اوبو له لارې له دې ټولو وچو نه کښتۍ او بحري جهازونه سیڅ سیده د دې جزیرې بندرگاه ته راتلی شي. او د همدې جغرافیایي موقعیت له برکته د عربي جزیرې شمالي او جنوبي برخو په تیره زمانه کې د مختلفو ولسونو لپاره د ورکړې راکړې (تجارت) فرهنگ، دیانت، هنر، فن او علم د یوه لوی مرکز حیثیت درلود.

عربي قومونه

تاریخ پوهانو عربي قومونه د عربو د اصل او نسل په اساس په دریو برخو ویشلي دي:

۱ _ (البائدة) له مینځه تللي عربان: دا هغه پخواني عربان دي چې په هکله یې پوره تاریخي معلومات په لاس ندي راغلي، او دا لکه د عاد، ثمود، طسم، جدیس، عملاق، امیم، جرهم، حضور، وبار، عییل، جاسم، حضرموت او نور قومونه.

۲ _ عاربة عربان: دوی د یشجب بن یعرب بن قحطان اولاده ده، او قحطاني عربان ورته ویل کیږي.

۳ _ مستعرب عربان: دوی د اسماعیل (علیه السلام) اولاده ده او عدناني عربان بلل کیږي.

د عاربة عربانو (قحطان پښه) اصلي ځای یمن دی. د سبا بن یشجب بن یعرب بن قحطان له اولادې نه زیاتې قبیلې لري، خو دوي قبیلې یې حمیر بن سبا، او کهلان بن سبا ډیرې مشهورې دي، او نورې یوولس یې دومره شهرت نلري. او دغه عربان د سبا له اولادې نه پرته نورې قبیلې نلري.

الف: حمیر بن سبا، چې مشهورې کورنۍ یې:

۱- قُضَاعَة: او له هغې نه بهراء، بلی، القین، کلب، عذرة او وبره منځته راغلې.

۲ - السكاسك: دا د بنو زيد بن وائلة بن حمير كورنۍ ده، او د زيد لقب سكاسك و. او دوى د كنده له سكاسك نه بيل قوم دى.

۳ - زيد الجمهور: او پښې يې حمير الأصغر، سبأ الأصغر، حضور، او ذو أصبح دي.

ب: كهلان بن سبأ، مشهورې كورنۍ يې دا دي: همدان، ألهان، الأشعر، طي، او مذحج [له مذحج نه: عئس او النخع]، او لخم [له لخم نه: كنده، او له كنده نه: بنو معاوية، السكون او السكاسك]، او جذام، عاملة، خولان، معافر، او اثمار [او له اثمار نه: خنعم، بجيلة، او له بجيلة نه: احمس] او الأزد، [او له الأزد نه: الأوس، الخزرج، خزاعة او د جفنة اولاده چي د شام پاچايان وو او آل غسان شهرت لري].

د كهلان كورنۍ پخوا له يمن نه وتلې او د جزيرې په مختلفو برخو كې خورې شويدي زياتره يې له عرم سيلاب نه مخكې هغه وخت له يمن نه وتلې كله چې روميانو مصر او شام ونيول او د يمن په تجارتي بحري لارو يې هم قبضه ولگوله، د وچې لارې يې هم گډې وډې كړې. ددې تر څنگ د كهلان او حمير كورنيو خپل مينځي جگړې او مقابلې هم د دې سبب شوې چې كهلان وطن پرېږدي او د حمير قبيله پخپل ځاى پاتې شي.

د كهلان قبيلې مهاجرين په څلورو برخو ويشلى شو:

۱ - ازد - دوى د خپل مشر عمران بن عمرو مزيباء په امر خپل وطن پرېښود، لومړى په يمن كې د ننه له يوه ځاى نه بل ته تلل، راتلل، د حالاتو د معلومولو پخاطر يې د څار كروپونه استول تر څو په پاى كې د شمال په لور لاړل او مختلفې كورنۍ يې په مختلفو سيمو كې مېشتې شوې چې تفصيل يې داسې دى:

ثعلبه بن عمرو په حجاز كې د ثعلبيه او ذى قار تر مينځ واړول او كله يې چې اولادونه لوى شول او شميره يې ډيره شوه نو مدينې ته ننوت او هملته مېشت شو، اوس او خزرج او د حارثه بن ثعلبه اولاده له همدې (ثعلبه) قبيلې څخه دي. حارثه بن عمرو (خزاعه) او اولاده يې په ظهران كې ځاى په ځاى شول، وروسته يې په

مکه حمله وکړه او د مکې اصلي اوسیدونکي (جرهمیان) یې له مکې نه وایستل او دوی پکې میشت شول.

عمران بن عمرو او ولاده یې عمان ته لاړل، همدوی د عمان ازدیان دي.

د نصر بن ازد کورنۍ په تهامه کې میشته شوه او دوی ته ازد شنوۀ وایي.

جفنه بن عمرو او ولاده یې شام ته ورسیدل او هملته میشت شول، جفنه په شام کې د غسانه پاچایانو پلار و، دوی ته غسانه ځکه ویل کیږي چې مخکې لدینه چې شام ته لاړ شي په حجاز کې یې د غسان په نامه مشهورې چینې تر خوا اړولي وو او همدې چینې ته د نسبت په اساس غسانه وبلل شول.

۲- لخم او جذام - دوی د ختیځ او شمال په لوري لاړل. او د لخم له کورنۍ نه یو هم په حیره کې د مناذره پاچایانو پلار نصر بن ربیع و.

۳- بنو طیئ - د ازد کورنۍ له وتلو وروسته بنو طیئ د شمال په لور وخوځیدل تر څو د ابا او سلمی نومیو غرونو تر مینځ ځای په ځای شول چې وروسته دا دواړه غرونه د طیئ د غرونو په نامه مشهور شول.

۴- کنده - دوی لومړی بحرین ته لاړل، خو وروسته مجبور شول چې حضر موت ته ولاړ شي، هلته یې هم گذاره ونشوه نجد ته لاړل او هلته یې لوی حکومت جوړ کړ، خو هغه هم ډیر ژر له مینځه لاړ.

د حمیر یوه قبیل (قضاعه) هم له یمن نه ووتله او د عراق د سرحدي برخو په السماوه نومي کلي کې میشته شوه^(۱) خو پدې کې اختلاف شته دی چې قضاعه له حمیر څخه وه او که نه.

مستعرب عربان

د مستعربه عربانو نیکه حضرت ابراهیم (علیه السلام) اصلاً د عراق د (ار) نومي ښار گوتي اوسیدونکي و. (ار) د فرات سیند په لويديځه غاړه له کوفې سره نژدې پروت دی، په اوس وخت له ځمکې کیندنې او څیړنې وروسته د نوموړي ښارگوتي او د ابراهیم (علیه السلام) د کورنۍ او د دوی د ټولنیزې او دیني وضعې په هکله زیات

(۱). د نوموړو قبیلو د هجرت او نورو تفصیلاتو په هکله د الخضرې تاریخ الامم الاسلامیه نومي کتاب ۱۱/۱-۱۳ او د قلب جزیره العرب کتاب ۲۳۱ او ۲۳۵ مخ ته مراجعه وکړه. د نوموړو قبایلو د هجرت د نیتګیګ او عواملو په هکله تاریخي منابع پخپل مینځ کې زیات اختلافات لري خو مونږ دلته له زیات دقت او ځګړتیا وروسته هغه ځکه رانقل کړيدي چېګ د دلیل له پلوه راته سبي او پیاوړي شګاره شويدي.

معلومات په لاس راغلي دي.^(۲)

څرگنده ده چې ابراهيم (عليه السلام) د عراق له (ار) نومي ځای نه حاران يا حاران او له هغه ځای نه فلسطين ته تللی و او همدغه ځای يې د خپل دعوت لپاره مرکز ټاکلی و پدې ملک کې د ننه او بهر يې ډير سفرونه کړيدي^(۱). يو ځل مصر ته تللی و هلته چې د وخت د فرعون له فریب او مکر سره مخ شوی و، فرعون غوښتل چې د ابراهيم (عليه السلام) ښځې حضرت ساره ته ضرر ورسوي، خو الله تعالی د هغه دا چل او ول ناکام کړ، فرعون پدې پوه شو چې ساره له خپل خدای (جل جلاله) سره څومره نژدې او ټينگې اړيکې لري، همغه وه چې خپله لور (هاجر)^(۲) يې ساره ته د خادمې او نوکرې په صفت ورکړه او بيا ساره هغه (هاجر) ابراهيم (عليه السلام) ته په نکاح ورکړه.^(۳)

ابراهيم (عليه السلام) بيرته فلسطين ته راستون شو او هلته الله تعالی له هاجر نه زوی ورکړ، دغه وخت له ساره سره څه ضد پيدا شو او ابراهيم (عليه السلام) يې دېته اړ يوست چې هاجر او وړوکی زوی يې (اسماعيل عليه السلام) له دې ځای نه وباسي، نو ابراهيم (عليه السلام) هغوی دواړه له ځان سره بوتلل او د بيت الله شريف سره خوا کې تر هغې لوی ونې لاندې يې ځای په ځای کړل چې په هغه لږ اوچت شانته ځای چې شا او خوا يې د سيلاب اوبو وهلي و ولاړه وه، هغه وخت په مکه کې هيڅوک هم نه اوسيدل ځکه هلته نه اوبه وې او نه وابنه.

ابراهيم (عليه السلام) هاجر او اسماعيل (عليه السلام) ته لږ څه اوبه او يوه کمه اندازه خواړه (خرما) پرېښودل او خپله بيرته فلسطين ته ستون شو، څو ورځې لانه وې تيرې شوې چې د دوی د ښاک اوبه او خواړه خلاص شول په همدې وخت کې د الله تعالی په فضل او کرم سره د زمزم چينه را وخوټيده او پدې ترتيب سره رحيم خدای د دوی د ښاک او خوراک تدبير وکړ. دا کيسه اوږده او مشهوره ده.^(۴)

وروسته د يمانيه قبيلې خلک (دوهم جرميان) راغلل او د اسماعيل (عليه السلام) د مور په اجازه په مکه کې ميشته شول. ويل کيږي هغوی لدينه مخکې د مکې په شا او خوا درو کې اوسيدل.

(۲) تفهيم القرآن د سيد ابو الاعلی مودودي ليکنه ۵۵۳-۵۵۴-۵۵۵-۵۵۶

(۱) تفهيم القرآن ۱۰۸/۱

(۲) مشهوره دا ده چې (هاجر) وينجگه وه خو سر محقق او ليکوال قاضي محمد سليمان المنصور پوري دا ثابته کويدې چې (هاجر)

د فرعون لور وه، او هغه وينجگه نه بلکه آزاده وه. رحمة للعالمين ۳۷-۳۲/۲.

(۳) رحمة للعالمين ۳۴/۲. د تفصيل لپاره صحيح بخاري ۴۷۴/۱ وگوره.

(۴) صحيح البخاري كتاب الانبياء ۴۷۴/۱-۴۷۵ ته مراجعه وکړه.

د بخاري شريف له روايت نه دا په ډاگه کيږي چې يمانيان له اسماعيل (عليه السلام) نه وروسته خو مخکې لدينه چې هغه ځوان شي په مکه کې ميشت شوي وو، پداسې حال کې چې لدينه وړاندې به هم هغوی پدې دره باندې تيريدل.^(۱)

ابراهيم (عليه السلام) به کله کله د اسماعيل (عليه السلام) او حضرت هاجر د ليدو پخاطر مکې ته تشریف وړ، خو دا نده معلومه چې څو ځله مکې ته تللی دی، تاريخي مصادر و مکې ته د ابراهيم (عليه السلام) يوازې څلور سفرونه ذکر کړيدي:

۱- قرآنکريم فرمايي چې الله تعالی ابراهيم (عليه السلام) ته داسې خوب وروليد چې خپل زوی اسماعيل (عليه السلام) ذبح کوي، نو هغه هم د الله تعالی د دې امر د تعميل لپاره اقدام وکړ: (فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ ۙ (۱۰۳) وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ (۱۰۴) قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (۱۰۵) إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ (۱۰۶) وَفَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ) (الصافات: ۱۰۳-۱۰۷)

[ترجمه: ((او کله چې غاړه کيښوده (دواړو حکم د الله ته) او وايي چاوه دغه (اسماعيل) پر بني ابرخ دده او غږ وکړ مونږ ده ته داسې چې اي ابراهيم! په تحقيق رښتيا کړ تا خوب (خپل او ومو مانه هغه له تا) بيشکه مونږ همداسې (نيکه جزا لکه د ابراهيم نېکه) جزا ورکوو (نورو محسناتو نيکو کارانو ته، بيشکه چې هم دا ذبحه خوا مخوا دا ابتلا ازموينه وه ښکاره او فديه مو ورکړه دغه (اسماعيل) ته په مذبحي لويې سره)).]

په سفر التكوين (بايبل) کې راغلي چې اسماعيل (عليه السلام) له اسحاق (عليه السلام) نه (۱۳) ديارلس کاله مشر و، او د نوموړې کيسې له سياق نه داسې معلوميږي چې دا پيښه د اسحاق (عليه السلام) له زيږيدو نه مخکې واقع شویده ځکه د اسحاق (عليه السلام) د پيدا کيدو زيری د کيسې په پای کې راغلی دی.

لدي کيسې نه دا ثابتوي چې د اسماعيل (عليه السلام) له ځوانيدو نه مخکې ابراهيم (عليه السلام) لږ تر لږه يو ځل مکې ته سفر کړيدی. او د پاتې دريو نورو سفرونو تفصيلات يې بخاري شريف د ابن عباس (رضي الله عنهما) په روايت را نقل کړيدي چې لنډيز يې داسې دی:^(۲)

۲- کله چې اسماعيل (عليه السلام) ځوان شو او له جرهميانو نه يې عربي ژبه زده

(۱) البخاري ج ۱/ ۴۷۵

(۲) البخاري ج ۱/ ۴۷۵ - ۴۷۶

کړه، د جرهمیانو مینه ورسره پیدا شوه، نو یوه ښځه یې ده ته په نکاح ورکړه، دغه وخت یې مور (حضرت هاجر) وفات شوه. په همدې وخت کې حضرت ابراهیم (علیه السلام) هم د دوی د احوال او لیدو پخاطر مکې ته راغی، اسماعیل (علیه السلام) یې ونه موند، له ښځې نه یې دده او د ژوند د حال، احوال په هکله پوښتنه وکړه، ښځې یې له ژوند نه ډیرې گیلې او شکوې وکړې، نو ابراهیم (علیه السلام) ورته وویل کله چې اسماعیل (علیه السلام) راغی ورته ووايه چې د دروازې ته درې دې بدله کړه. اسماعیل (علیه السلام) چې راغی د پلار په مقصد پوه شو، نو خپله دا ښځه یې طلاقه کړه، او د جرهم قبیلې د مشر مضاض بن عمرو له لور سره یې واده وکړ.^(۱)

۳ - د اسماعیل (علیه السلام) له دوهم واده نه وروسته ابراهیم (علیه السلام) یو ځل بیا مکې ته راغی، خو دا ځل یې هم خپل زوی ونه ولید، له ښځې نه یې د حال او احوال پوښتنه وکړه هغې د الله تعالی حمد او ثنا ویله او پخپل ژوند یې شکر یوست، نو ابراهیم (علیه السلام) ورته وویل: اسماعیل (علیه السلام) ته ووايه چې د خپلې دروازې ته درې دې ټینگه ساته، او پخپله بیرته فلسطین ته ستون شو.

دریم ځل چې کله ابراهیم (علیه السلام) مکې ته راغی اسماعیل (علیه السلام) زمزم اوبو ته نژدې تر یوې لویې ونې لاندې غشي جوړول، کله یې چې خپل پلار ولید وریاڅید یو له بل سره یې د مینې او محبت څرگندونه وکړه. د دوی دا لیدنه له ډیرې مودې جدایۍ وروسته شوې وه، ډیره گرانه ده چې دومره اوږده موده دې د ابراهیم (علیه السلام) په شان مشر، مهربان او مشفق پلار د خپل زوی جدایي وزغملی شي، او یا دې د اسماعیل (علیه السلام) په شان نیک صالح، او مطیع زوی له خپل پلار نه بیل او جدا و اوسیدلی شي!! همدا ځل دوی دواړو (علیهما السلام) کعبه شریفه جوړه کړه او ابراهیم (علیه السلام) د الله تعالی په امر خلکو ته د حج کولو بلنه او دعوت ورکړ.

الله تعالی اسماعیل (علیه السلام) ته د مضاض له لور نه دولس زامن ورکړل چې نومونه یې دادي^(۲):

نابت یا نبایوط، قیدار، ادبائیل، مبشام، مشماع، دوما، میشا، حدد، یتما، یطور، نفیس، قیدمان، بیا له دوی نه دولس کورنۍ جوړې شوی، یو څه موده ټول په مکه کې

(۱) قلب جزیره العرب ص. ۲۳۰

(۲) قلب جزیره العرب

اوسیدل او د یمن، شام او مصر تر مینځ یې تجارت کاوه، بیا وروسته دا کورنۍ په ټوله عربي جزیره او حتی چې له جزیرې نه خوا هم خورې شوې لدې معلوماتو نه علاوه د قیدار او نابت له اولادې پرته د نورو په هکله څه نور معلومات په لاس کې نشته.

انباطي تمدن د حجاز په شمال کې ډیر پرمختګ وکړ، هغوی هلته یو پیاوړی حکومت جوړ کړ (بطراء) د دوی پایتخت و، هیچا یې هم مقابله نشوای کولای، تر څو رومیان راغلل او هغوی یې له مینځه یوړل. سلیمان ندوي له ډیر بحث او څیړنې وروسته وایي چې د آل غسان پاچایان او انصار (اوس او خزرج) د ال قحطان له اولادې څخه نه وو، بلکه هغوی د نابت بن اسماعیل (عليه السلام) له اولادې څخه دي^(۱).

د قیدار بن اسماعیل (عليه السلام) اولاده په مکه کې پاتې شوه، تر څو عدنان او ورپسې یې زوی معد پیدا شول د عدنانی عربو د نسب سلسله تر همدې ځایه پورې په سبي توګه محفوظ ده. عدنان د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یوویستم نیکه دی. په یوه حدیث شریف کې راځي: کله به چې رسول الله (صلی الله علیه و سلم) د خپل نسب شجره ویله نو چې عدنان ته به ورسید توقف به یې وکړ او نور نومونه به یې نه یادول ویل به یې: (کذب النسابون). شجره ویونکو دروغ ویلي دي^(۲).

یو شمیر عالمان له عدنان نه پورته هم د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نسب د شجرې ویل روا بولي ځکه هغوی پدې هکله دا مخکې یاد شوی حدیث ضعیف بولي، دوی وایي چې د عدنان او ابراهیم (عليه السلام) تر مینځ څلویښت پلرونه (پوښته) تیر شوي دي^(۳).

ویل کیږي چې (معد) یو زوی درلود چې (نزار) نومیده، د نزار څلور زامن پیدا شول چې له هغوی نه د (ایاد)، (انمار)، (ریبعه)، او (مضر) څلور لویې کورنۍ جوړې شوې، خو ربيعته او مضر ډیرې لویې او د زیاتو پښو درلودونکې کورنۍ دي. د ربيعته کورنۍ پښی دا دي: اسد بن ربيعته، عنزه، عبد القیس، د وائل دوه زامن (بکر، تغلب) حنیفه او نورې.

مضر قبیلې په دوو لویو کورنیو قیس عیلان بن مضر او الیاس بن مضر باندې ویشل شويده، بیا له قیس عیلان نه بنو سلیم، بنو هوازن، بنو غطفان، او له غطفان نه عبس، ذبیان، اشجع او غني بن اعصر، او له الیاس بن مضر نه تمیم بن مره، هذیل بن

(۱). تاریخ ارض القرآن ۷۸/۲ تر ۸۲

(۲). الطبري ۱۹۱/۱ تر ۱۹۴. الاعلام ۲/۵

(۳). رحمة للعالمين ۷/۲-۸-۱۴-۱۵-۱۶-۱۷

مدرکه، بنو اسد بن خزیمه او د کنانه بن خزیمه کورنۍ، او له کنانه نه د قريشو قبيله چې د فهر بن مالک بن النضر بن کنانه له اولادې څخه دي جوړه شويده. بيا قريش په مختلفو کورنيو ویشل شويدي چې مشهورې يې د جمح، سهم، عدي، مخزوم، تيم، زهره او د قصي بن کلاب کورنۍ دري واړه پښې يعنې (عبدالدار بن قصي، اسد بن عبدالعزيز بن قصي، او عبدمناف بن قصي) کورنۍ دي. د عبدمناف کورنۍ څلور پښې لري چې عبد شمس، نوفل، المطلب، او هاشم نومېږي، او د همدې هاشم له کورنۍ نه الله تعالی خپل رسول حضرت محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بن عبدالله بن عبدالمطلب بن هاشم د رسالت لپاره غوره کړېدی.^(۱)

رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايلي:

((إن الله اصطفى من ولد ابراهيم اسماعيل، واصطفى من ولد اسماعيل كنانه، واصطفى من بني كنانه قريش، واصطفى من قريش بني هاشم واصطفاني من بني هاشم)). (رواه مسلم عن وائل بن الاسقع، باب فضل نسب النبي (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ۲/۲۴۵ و الترمذي ۲/۲۰۱). [الله تعالی د ابراهيم (عليه السلام) له اولادې نه اسماعيل (عليه السلام) او د اسماعيل (عليه السلام) له اولادې نه کنانه او له بني كنانه نه قريش، او له قريشو نه بني هاشم او له بني هاشم نه يي زه غوره کړی يم.]

له عباس بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) نه روايت دی چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايي: ((إن الله خلق الخلق فجعلني من خير فرقهم و خير الفريقين، ثم تخير القبائل فجعلني من خير القبيلة، ثم تخير البيوت فجعلني من خير بيوتهم، فأنا خيرهم نفسا و خيرهم بيتا)). (رواه الترمذي باب ماجاء في فضل النبي (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ۲/۲۰۱).

[الله تعالی مخلوق پيدا کړ، نو زه يې په له ټولو نه غوره فرقه او ډله کې وگرزولم، بيا يې د هغوی په دوو غوره ډلو کې هم له هغې ډيرې غورې ډلې نه وگرزولم، بيا يې قبيلې غوره کړې او زه يې په له ټولو نه غوره قبيله کې

(۱). محاضرات تاريخ الامم الاسلامية للخضري بك ۱۴۱-۱۵

وگړزولم، بیایې کورنۍ غوره کړې زه یې له ټولو نه په غوره کورنۍ کې وگړزولم، نو زه د خپل ذات له پلوه او د خپلې کورنۍ له اړخه (یعنې له دواړو خواوو نه) له ټولو نه غوره او بهتر یم.]

او کله چې د عدنان اولاده زیاته شوه، نو د عربي وطن په مختلفو برخو کې خواره شول. عبدالقیس، د بکر بن وائل او د تمیم ځنې کورنۍ بحرین ته لاړې، بنوحنیفه بن صعب بن علي بن بکر یمامه ته لاړل او په حجر نومي ځای کې میشته شول، د بکر بن وائل نورې کورنۍ له یمامه، بحرین، سیف کاظمه، خلیج او ان د عراق تر شا او خوا سیمو لکه ايله او هیت پورې ورسیدلې، د تغلب ځنې کورنۍ د فرات په جزیره او نور یې له بکر سره میشته شول، بنو تمیم د بصرې په دښته کې واړول.

بنو سلیم مدینې ته نژدې د القرې له درې نه تر خیبره او له خیبر نه د مدینې تر ختیځ، او د مدینې له ختیځ نه تر جبلین او پدې ترتیب سره ان تر حره نومي سیمې پورې خواره شول. ثقیف په طائف او هوازن د مکې په ختیځ د اوطاس په برخه کې چې د مکې او بصرې په لاره کې پرته ده ځای په ځای شول. بنو اسد د تیماء په ختیځه او د کوفې په لویدیځه خوا کې میشت شول، د دوی او تیماء تر مینځه د طی قبیلې بحر نومي کورنۍ اوسیدله، د دوی له ځای نه تر کوفې پورې د پنځو شپو منزل و. ذبیان کورنۍ د تیماء سره خوا کې تر حوران پورې پرته وه. د کنانه کورنۍ په تهامه او د قریشو پښه په مکه او شا او خوا سیمو کې پاتې شول، خو هغوی ډیر خپل مینځي اختلافات درلودل، اتفاق یې نه درلود بلکه تیت او پرک و تر څو چې قصي بن کلاب ځوان شو، او دوی یې سره متحد او یو موټی کړل، د نفاق اور یې گل کړ، او خپل قوم یې د یووالي په رڼا سره وتاړه، او د همدې اتفاق او وحدت له برکته هغوی د قدر، مقام او منزلت خاوندان شول^(۱).

(۱). محاضرات تاریخ الامم الاسلامیه للخصري بك ۱۵/۱-۱۶

د عربو حکومت او امارت

کله مو چې وغوښتل له اسلام نه وړاندې د عربو له حال او احوال نه خبرې وکړو، نو لازمه مو وليده چې د عربو د حکومت، امارت، قومونو او مذهبونو د تاريخ په هکله هم لنډ شاتنه معلومات وړاندې کړو، ترڅو د اسلام د ظهور په وخت کې د وضعې څرگندونه او پيژندنه راته آسانه شوې وي. د اسلام له لمر څرک نه مخکې عربي واکداران په دوه ډوله وو، يو ډول يې داسې تاج لرونکي پاچايان وو چې په حقيقت کې يې پوره استقلال او آزادي نه درلوده، بل ډول د قبائلو او کورنيو مشران وو چې د پاچايانو په شان د پوره صلاحيت او امتيازاتو خاوندان وو، او زيات شمير يې د پوره استقلال درلودونکي هم وو، او کيدای شې چې يو شمير نورو به يې د کوم پاچا تابعيت هم درلود. د يمن، آل غسان او الحيره پاچايان تاج لرونکي او نور پاتې بې تاجه پاچايان وو.

د يمن پاچايي

په يمن کې د العاربه عربو له مينځ نه تر ټولو لومړی پيژندل شوی قوم د سبا قوم دی. د (اور) په ځمکه کيندنه چې پدې وروستيو کې شوې ځنې داسې معلومات په لاس راغلې دي چې له ميلاد نه (۲۵) پيړۍ مخکينۍ زمانه پورې اړه لري او د ددی قوم (سباء) يادونه هم پکې شويده. د دوی د تمدن پرمختگ او واکمنۍ وسعت او پراختيا له ميلاد نه يوولس (۱۱) پيړۍ مخکې شروع شويدي.

د دوی واکمني په لاندې ډول په مختلفو مرحلو ويشلی شو:

۱_ له ۶۵۰ ق. م نه مخکې پيړۍ، پدې وختونو کې د دوی پاچايان د «مکرب سبا» په نامه ياديدل، پايتخت يې د (صرواح) ښار و چې لا تر اوسه پورې يې د مارب ښار لويديځ لوري ته د يوې ورځې مزل په اندازه ليرې مسافه کې نښې نښانې ليدلې کيږي او د (خريبه) په نامه يادول کيږي. د يمن په تاريخ کې مشهور بڼد (سدمارب) هم په همدې دوره کې جوړ شويدي. ويل کيږي چې د سبا قوم د واکمنۍ لمن دومره پراخه وه چې د عربي وطن په د ننه او بهر کې يې ډيرې مستعمرې درلودې.

۲_ له ۶۵۰ ق. م نه تر ۱۱۵ ق. م پورې، پدې دوره کې د دوی پاچايان د سبا د پاچايانو

په نامه یادیدل، او د مکرب لقب یې پریښود پایتخت یې له صرواح نه مارب ته انتقال کړ، او اوس هم د صنعاء ختیځې خواته شپيته (۶۰) میله لیرې د دې ښار (مارب) ښې ښانې لیدل کیږي.

۳ _ له ۱۱۵ ق. م نه تر ۳۰۰ م پورې، پدې دوره کې حمیر قبیلې د سبا پاچایانو ته ماتې ورکړه او د (مارب) په ځای یې د (ریدان) ښار خپل پایتخت وټاکه دا ښار وروسته د (ظفار) په نامه ونومول شو، ځنې آثار یې تر اوسه پورې (یریم) ته نژدې د مدور په غره باندې باقي پاتې دي. د هغوی انحطاطه (ځورتیا) له همدې دورې نه پیل شوه، تجارت یې له ناکامۍ سره مخ شو ځکه چې لومړی د حجاز پر شمال انباطیانو خپل تسلط ټینګ کړ او د سبا قوم یې له دې ځایه ویوست ورپسې رومیانو په مصر، سوریې او د دوهم ځل لپاره په شمالي حجاز باندې له تسلط او واکمنۍ وروسته بحري تجارتي لارې هم تر خپل کنترول لاندې راوستلې، او لدې نه علاوه د مختلفو قبیلو خپل مینځي اختلافات هم د دې سبب شول چې ال قحطان د ورکې او تباهی په څنډه ودریږي او له خپل وطن نه یې وطنه او در په در شي.

۴ _ له ۳۰۰ م کال نه تر اسلامي لمر څرک پورې- پدې دوره کې هغوی له ډول ډول ستونزو، کودتاګانو، او خپل مینځي جنگونو سره لاس او ګریوان وو، تر څو دوی خپل هر څه حتی آزادي هم له لاسه ورکړه. په همدې وخت کې رومیان عدن ته ننوتل، حبشیانو د دوی په مرسته او د همدان او حمیر قبیلو له داخلي جګړو نه په استفادې سره په (۳۴۰ م) کال کې د لومړي ځل لپاره یمن ونیو چې تر (۳۷۸ م) پورې له همدوی سره و.

وروسته یمنیانو بیرته خپله آزادي وګټله، خو پدې وخت کې د مارب په بندګې درزونه پیدا شول تر څو په ۴۵۰ یا ۴۵۱ م کال کې هغه لوی سیلاب چې قرآنکریم د سیل العرم په نوم یاد کړی راوبهید، هر څه یې په مخه کړل او ډیره تباهي او بربادي یې جوړه کړه.

په (۵۲۳ م) کال یهودي مشر ذو نواس د نجران پر مسیحیانو سخته حمله وکړه او غوښتل یې هغوی په زور او جبر سره له مسیحیت نه واړوي، خو کله چې هغوی دا ونه منله نو ذونو اس ورته د اور کندی وایستلې او هغه مسیحیان یې پکې ورواچول. همدې کیسې ته قرآنکریم د (البروج) په سورت کې اشاره کوي فرمایي:

((قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ * النَّارِ ذَاتِ الْوُفُودِ * إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ * وَهُمْ عَلَى مَا يَفْعُلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ * وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ * الَّذِي

لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ) (البروج: ٤ - ٩)

[ترجمه : مږه دې شي کندی ایستونکي، اور ډیر خس و خاشاک لرونکی. کله چې دوی پر هغوی ناست وو، او هغه څه یې لیدل چې پر مسلمانانو یې کول. اوله هغوی نه یې بدله نه اخیسته مگر ددی چې هغوی په عزیز او حمید خدای ایمان درلود، هغه خدای چې د اسمانونو او ځمکې پاچایي ورسره ده او الله پر هر څه شاهد او خبر دی.]

او د همدې پېښې په نتیجه کې نصرانیان د خپل انتقام پخاطر د روم د امپراطور تر مشرۍ لاندې په عربو باندې د تسلط او د خپلې واکمنۍ د پراختیا په تکل کې شول، حبشیان یې راپورته کړل، بحري قوت (کښتۍ او جهازونه) یې ورته برابر کړل، بالاخره اويا زره (۷۰۰۰۰) حبشي سپاهیان په یمن وروختل او په (۵۲۵م) کال یې یمن ونيو او اریاط یې حاکم وټاکل شو. نوموړی تر یو وخته د یمن حاکم و، تر څو د خپلو لښکرو د یوه قوماندان (ابرهه) له لاسه ووژل شو. ابرهه د قدرت واکې پخپل لاس کې ونيولې، او دا همغه ابرهه دی چې د مکې دورانولو لپاره یې لښکرې را ایستلې وې، دی او لښکر یې د اصحاب الفیل په نامه شهرت لري.

د الفیل له پېښې نه وروسته یمنیانو له فارسیانو نه د مرستې غوښتنه وکړه او بالاخره یې د یوې کلکې مقابلي په نتیجه کې حبشیان له خپل وطن نه وشړل او په (۵۷۵م) کال یې د معدیکرب بن سیف ذي یزن الحميري تر مشرۍ لاندې خپله آزادي اعلان کړه، او معدیکرب یې پاچا وټاکل شو.

نوموړي یو شمیر حبشیان د خپل خدمت او چوپړ لپاره له ځان سره وساتل تر څو یوه ورځ د همدې حبشي خدمتگارانو له خوا ووژل شو او دده په مرگ سره د ذي یزن د کورنۍ حکومت هم پای ته ورسید.

ورپسې کسری په صنعاء کې فارسي والي مقرر کړ او یمن د فارس یو ولایت اعلان شو، دې سلسلې تر (۶۳۸م) کال پورې دوام درلود، خو په همدې کال فارسي والي باذان اسلام راوړ او پدې ترتیب سره په یمن باندې د فارس تسلط او واکمني ختمه شوه^(۱).

(۱). د زیاتو معلوماتو لپاره مراجعه وکړئ تفهیم القرآن ۱۹۵/۴ تر ۱۹۸ او تاریخ ارض القرآن ج ۱/۳۳۱ مخ ته د کتاب تر پایه. د کلونو د تعیین په هکله تاریخي روایات یو له بل سره اير توپیر لري، حګنګ لیکوالان واییګ چيګ دا تګولیک هسیګ پخوانۍ کیسیګ دي، نه نور څه.

د حیره پاچایي

له کومې ورځې نه چې لوی قوروش په (۵۵۷-۵۲۹ ق.م) کې فارسیان سره یو کړي وو له همدې ورځې نه په عراق او شا او خوا سیمو کې د فارسیانو حکومت چلیده، دا وخت د دوی د زور او دبدبې وخت و هیچا یې هم مقابله نشوای کولای تر څو په (۳۲۶ ق.م) کال کې اسکندر مقدوني د فارسیانو پاچا (لومړنی دارا) ته ماتې ورکړه، او پدې ډول سره دا دولت تجزیه شو، ملک الطوایفی ورباندې حاکمه شوه. دا لړۍ تر (۲۳۰م) پورې جاري وه، په همدې وخت کې قحطانیانو هجرت وکړ او د عراق ځنې کلیوالي سیمې یې ونيولې، ورپسې عدنانیان راغلل او له دوی سره له کشمکش او جنجال وروسته یې د فرات جزیرې څه برخې قبضه کړې.

فارسیان د دوهم ځل لپاره له (۲۲۶م) کال نه را پدېخوا د ساساني دولت د بنسټ ایښودونکي (اردشیر) په دوره کې د قدرت خاوندان شول. نوموړي فارسیان سره متحد کړل او په گاونډیو عربانو یې قبضه ولگوله، په نتیجه کې د قضاغه قبیلې خلک مجبور شول چې شام ته لاړ شي، حیره او انبار هم د اردشیر تر ولکې لاندې راغلل.

د اردشیر په دوره کې په حیره او د عراق او عربي جزیرې په کلیوالو سیمو کې د میشته قبیلو لکه مضر او ربیعہ والي جذیمه الوضاح نومیده. اردشیر پوهیده چې په عربو باندې حکومت کول او د هغوی له حملو نه ځان ساتل تر هغه پورې ممکن ندي تر څو یې پر دوی داسې یو څوک نه وي گمارلی چې له قومي او ملي قوت نه برخمن وي، په قوم کې ځای ولري او وکولی شي چې له رومیانو سره د مقابلې په وخت د دوی مرسته لاسته راوړي، او هم د عراق عربان د روم تر قبضې لاندې شام کې اوسیدونکو عربانو په مقابل کې ودروي. همدا راز د الحیرې له والي سره به د فارسي لښکرو یو غونډ هم موجود و، تر څو د حکومت په خلاف د صحرا نشینو عربانو د پاڅون په ټکولو کې ورنه کار واخلي. جذیمه د (۲۶۸م) کال په شا او خوا کې مړ شوی دی.

د جذیمه له مړګ نه وروسته د سابور بن اردشیر په دوره کې عمرو بن عدی بن نصر اللخمي- د لخمیانو د لومړني حاکم په توګه د حیرې والي وټاکل شو. لخمیانو تر هغې پورې په حیره باندې حکومت کاوه تر څو قباذ بن فیروز د فارس واکدار وټاکل شو، پدې وخت کې مزدک هم را پیدا شو، نوموړي د فساد، فحشاء او اباحت لور ته بلنه پیل کړه، قباذ او نورو ډیرو د مزدک دا بلنه ومنله، وروسته قباذ د حیرې مشر المنذر بن ماء السماء ته لیک واستاوه او هغه یې هم دې نوي دعوت ته راوباله، خو هغه د

خپل غرور له کبله دا غوښتنه ونه منله، نو قباذ هغه عزل او په ځای یې د مزدکي مذهب یو پیرو حارث بن عمرو بن حجر الکندی د حیرې والي مقرر کړ. له قباذ نه وروسته د فارس مشري د کسری نوشیروان په غاړه ولویده، نوموړي له مزدکي مذهب سره ډیر کینه درلوده، مزدک او د هغه ډیر پیروان یې ووژل، منذر یې بیرته د حیران والي وټاکه، حارث یې راوغوښت خو هغه دارکلب ته وتښتید او بیا هملته مړ شو.

له منذر بن ماء السماء نه وروسته حکومت له همدوی سره و، تر څو د نعمان بن منذر دوره پیل شوه پدې وخت کې زید بن عدي العبادي د نعمان په خلاف یوه توطئه جوړه کړه او د همدې توطئې په نتیجه کې کسری ورباندې په غوصه شو او هغه یې راوغوښت خو نعمان لومړی په پټه سره د آل شیبان مشر هاني بن مسعود ته ورغی، خپل مال او اولاد یې له هغه سره پرېښودل، بیا د کسری په لور وخوځیده، کسری هغه بندي کړ په بنديخانه کې مړ شو، او د ده پر ځای یې ایاس بن قبیصه الطائي د حیرې والي وټاکه. او هغه ته یې امر وکړ چې له هاني بن مسعود نه د نعمان مال وغواړي، خو هاني دا ونه منله چې د نعمان مال ورکړي، نو کسری د هاني په خلاف د جگړې اعلان وکړ او خپلې لښکرې یې د ایاس په مشرۍ د هغه په لور ور مرش کړې، پدې ترتیب سره د ذي قار په سیمه کې د دواړو خواوو تر منځ سخته جگړه ونښته چې په پای کې بنو شیبان بری وموند او فارسیانو ماتې وخوړه، او دا لومړی ځل و چې عربو عجمانو ته ماتې ورکړه. دا پېښه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ولادت نه لږه موده وروسته واقع شویده، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حیره باندې د ایاس بن قبیصه د حکمرانۍ له پیل نه اته میاشتې وروسته زیږیدلی دی. په ایاس پسې د حیرې ولایت یوه فارسي نژاده شخص ته وسپارل شو، خو په (۶۳۲م) کال کې د حیرې ولایت بیرته د آل لخم کورنۍ ته په لاس ورغی او منذر چې په معروف سره مشهور و والي وټاکل شو، خو د ده د ولایت لا اته میاشتې نه وې پوره شوی چې د خالد بن الولید (رضي الله عنه) تر مشرۍ لاندې اسلامي لښکرې ورباندې وروختلې.^(۱)

د شام حکومت

(۱). محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة للخطري بك ۲۹/۱ تر ۳۲ پورې.

کله چې عربانو له خپل اصلي ټاټوبي نه کوچیدل پیل کړل، نو د قضاغه کورنۍ ځنې پښې لکه بني سلیح بن حلوان چې بنو ضجعم بن سلیح یې له اولادې نه وو، د شام په پولو کې میشته شوې. رومیانو دا کورنۍ د ځان کړې او غوښتل یې په دوی سره له یوې خوا د صحرا او وچې د عربانو مخه ونیسي او له بل پلوه د فارس په مقابل کې ورته ګټه واخلي. پدې ترتیب سره یې د هغوی لپاره بیل پاچا وټاکه، د دوی پاچایي د دوهمې میلادي پېړۍ له پیل نه تقریبا تر پایه پورې دوام درلود، تر ټولو مشهور پاچا یې زیاد بن الهبولة و. او د دوی د پاچایۍ لړۍ هغه وخت پای ته ورسیده کله چې د آل غسان کورنۍ ضجاعمه ته ماتې ورکړه، او پدې سره د رومیانو له خوا د شام پاچایي هم آل غسان ته وسپارله شوه، نوموړې کورنۍ د رومیانو د مزدورانو په صفت تر (۱۳) ه کال پورې د شام په عربانو حکومت وچلاوه، خو په نوموړي کال د حضرت عمر (رضي الله عنه) د خلافت په دوران کې د یرموک د غزا په نتیجه کې د دوی حکومت پای ته ورسید، او د دوی وروستی پاچا (جبله بن الایهم) اسلام راوړ او له مسلمانانو سره یو ځای شو^(۱).

د حجاز پاچایي

ترڅو چې اسماعیل (عليه السلام) ژوندی و د مکې مشري او د بیت الله شریف مسئولیت له همدې سره و،^(۲) خو کله چې هغه د (۱۳۷) کلونو په عمر له دنیا نه رحلت وکړ،^(۳) نو دا مسئولیت یې زامنو ثابت وریسي قیدار او په بل روایت قیدار بیا ثابت په غاړه واخیست. او له دوی نه وروسته د مکې مشري د دوی نیکه مضاض بن عمرو الجرهمي ته وسپارله شوه، خو د اسماعیل (عليه السلام) اولاده که څه هم مشري له نورو سره وه د ډیر قدر او عزت خاوندان وو ځکه د دوی پلار او نیکه کعبه شریفه جوړه کړې وه.^(۴)

د وخت په تیریدو سره د اسماعیل (عليه السلام) د اولادې نوم او نښان مخ په ورکیدو شو، جرهمیان هم د بخت نصر له دورې مخکې کمزوري شول، او په همدې وخت د مکې په سیاسي آسمان کې د عدنان د کورنۍ ستوری وځلید. په ذات عرق کې په عربانو باندې د بخت نصر د تیري په هکله را نقل شوی روایت هغه چې وایي پدې

(۱). نفس المصنوع ۳۴/۱ وارض القرآن ۲/۸۰-۸۲

(۲). قلب جزيرة العرب ص ۲۳۰-۲۳۷

(۳). سفر التكوين ۱۷:۲۵

(۴). قلب جزيرة العرب ۲۳۰-۲۳۷ ابن هشام ۱۱۱/۱-۱۱۳ ابن هشام یوازیګ د ثابت له مشرته نه یادونه کويده

پېښه کې د عربو مشر د جرهم له قبیلې څخه نه و، زمونږ د یادې شوې خبرې پخلاوی کوي.^(۱)

د عدنان کورنۍ د بخت نصر د دوهمې حملې (۸۷ ق م) په وخت کې یمن ته وتښتیدلې، برمیه (علیه السلام) چې د اسرائیلو نبی و، معد له ځان سره شام ته بوتلا، او کله چې د بخت نصر فشارونه کم شول معد بیرته مکې ته راستون شو، خو هغه وخت په مکه کې له جرهمیانو نه یوازې جرشم بن جلهمه پاتې وو، معد د هغه له لور سره واده وکړ او له هغې نه یې زوی (نزار) پیدا شو.^۲

نوره د جرهمیانو وضعه هم مخ په خرابیدو شوه، څوک به چې مکې ته راتلل نو دوی به ورباندې ظلمونه کول دکعبې ټول مال ئې ځان ته خاص کړ.^۳ دې کار عدنانیان په غوصه کړل، او کله چې د خزاعه قبیلې خلک په مرظهران نومې منطقه کې میشته شول او ویې لیدل چې د جرهمیانو او عدنانیانو وضعه ښه نده، نو له همدې وضعې نه په استفادې او د عدنان قبیلې دځینو کورنیو په مرسته یې د جرهمیانو په خلاف جگړه پیل کړه، بالاخره یې د دوهمې میلادي پېړۍ په نیمایي کې جرهمیان له مکې نه وشړل او د مکې مشري دوی په غاړه واخیسته.

جرهمیانو چې کله مکه پرېښوده، نو ځنې شیان یې د زمزم په شا (کوهي) کې واچول او خوله یې ورپټه کړه. ابن اسحاق وايي: عمرو بن الحارث بن مضاض الجرهمي^۴ دکعبې شریفې دوې هوسۍ^۵ او حجر اسود دواړه د زمزم په کوهي کې ښخ کړل او بیا له خپلو ملگرو سره د یمن په خوا وخوځېده.

د مکې پرېښودل جرهمیانو ته دډیر غم او خفگان باعث وو پدې هکله عمرو داسې وايي:

کأن لم یکن بین الحجون الی الصفا أنیس و لم یسمر بمکة سامر

(۱). قلب جزيرة العرب ص. ۲۳.

۲. رحمة للعالمین ۴۸/۲.

۳. قلب جزيرة العرب ص ۲۳۱.

۴. دا هغه مضاض الجرهمي نه دی کوم چې د اسماعیل (علیه السلام) په کیسه کې یې یادونه شوید.

۵. مسعودي وايي: په تیره زمانه کې به فارسیانو کعبې ته پیسې او جواهرات اهداء کول. پدې لړ کې ساسان بن بابک دوې د سرو زرو هوسۍ جواهرات، توري او ډیر نور سره زر اهداء کړي وو. عمرو بیا دا ټول شیان د زمزم په کوهي کې واچول او پکې ښخ یې کړل. مروج الذهب ۲۰۵/۱.

بلى نحن كنا أهلها فأبادنا صروف الليالي والحدود العواثر^۱

د شعر ترجمه داسې كيږي:

[ته به وايې چې دحجون او صفا ترمنځ هيڅوک نه وو (آشنا اودوست نشته) اونه دمکې د شپې له خوا جوړو شويو محفلوکې کوم کيسه ويونکې د شپې کيسې ويلې دي. مونږ د دې ځای اوسيدونکي وو، خو د وخت ناکردو اوخراپو قسمتونو اونيمه خوا نصيبونو تباہ او برباد کړو.]

اسماعيل (عليه السلام) په شلمې قبل الميلا د پيړۍ کې تير شوی و. نو پدې سره ويلی شو چې جرهم قبيله تقريباً يوويشت پيړۍ په مکه کې اوسيدلې، او د شلو پيړيو په شا اوخوا کې يې حکومت ورباندې کړی دی. پدوی پسې د مکې مشري د خزاعه کورنۍ ته رسيدلې، خو درې لاندیني مسئوليتونه له مضر کورنۍ سره پاتې شوي وو:

۱_ له عرفات نه مزدلفې ته د خلکو ليرېدول او په (يوم النفي) (يعنی دذي الحجې ديارلسمه ورځ) له منی نه د تللو اجازه ورکول. دا وظيفه د بنوالغوث بن مره چې د الياس بن مضر له کورنۍ څخه و په غاړه وه. دوی ته صوفه ويل کيدل، د(يوم النفي) په ورځ به تر هغه پورې بل هيچا هم جمرې نه ویشتلې ترڅو به چې د صوفه يوه کس جمرې ویشتل نه وو پيل کړي، اوکله به چې خلک له جمرې ویشتلو فارغ شول، نو د صوفه خلکو به د عقبې دواړه خواوې ونيولې او تر هغې به بل چاته دتگ اجازه نه وه ترڅو به چې دوی ټول نه ووتللي، او چې دوی به ټول لاړل نو بيا به يې نورو خلکو ته د تگ اجازه ورکړه، د صوفه له ختميدو وروسته دا ميراث د تميم قبيلې د بنوسعد بن زيد مناه کورنۍ په برخه ورسيد.

۲_ د نحر (قربانۍ) يا لوی اختر په سهار له مزدلفې نه منی ته تلل، دا دنده د بني عدوان په غاړه وه.

۳_ د الاشهرالحرام وروسته، مخکې کول چې دا د بني کنانه قبيلې د بني تميم بن عدي کورنۍ وظيفه وه.^۲ هغه وخت هم دوی د الاشهرالحرام احترام درلود، پدې مياشتو کې به ئې جگړې نه کولې، خوکله به چې جگړه روانه وه نو بيا به يې داسې فيصله کوله چې دا مياشتې به وروسته کړو، يعنی اوس به جگړې ته ادامه ورکړو او بيا به راتلونکې مياشتې الاشهرالحرام وگرځوو.

په مکه باندې د خزاعه کورنۍ مشري درې سوه (۳۰۰) کاله دوام وموند.^۱ د دوی په

^۱. ابن هشام ۱۱۴-۱۱۵.

^۲. ابن هشام ۱۱۹-۴۴-۱۲۰-۱۲۲.

۱. ياقوت/د مکه لفظ

دوره کې عدنانیان په نجد، بحرین او د عراق شا او خوا کې خواره شول، د قریشو ځنې کورنۍ لکه حلول او حرم او د بني کنانه مختلفې پښې د مکې په څنډو کې پاتې شوې خو دوی د قصي بن کلاب تر وخته د مکې او کعبې شریفې په کارونو کې هیڅ ونډه نه درلوده.^۲

د قصي په هکله ویل کیږي چې دوی لا د مور په غېږ کې و چې پلار یې مړ شو، موریې د بني عذره کورنۍ له (ربیع بن حرام) نومي سړي سره واده وکړ او ورسره د هغه اصلي وطن یعنی د شام سرحدي سیمې ته لاړه، خو کله چې قصي ځوان شو بیرته مکې ته راستون شو، پدې وخت کې دمکې مشر د خزاعه کورنۍ حلیل بن حبشه و. قصي د هغه له لورجبي سره واده وکړ،^۳ خو کله چې حلیل مړ شو نو د خزاعه او قریشو ترمنځ جگړه ونښته، په پای کې دمکې او کعبې شریفې ټول کارونه قصي پخپله غاړه واخیستل.

د دې جگړې د اسبابو په هکله درې روایتونه رانقل شويدي:

۱- کله چې قصي د مال او ډیرو سړیو خاوند شو، حلیل مړ شو نو ده ځان د مکې او کعبې شریفې د مشرۍ لپاره تر خزاعه او بني بکر نه غوره وباله، او ویل به یې: څرنگه چې قریش د اسماعیل (علیه السلام) د اولادې مشران دي نو باید دا مشري هم له دوی سره وي، پدې هکله یې له قریشو او بني کنانه سره خبرې اترې اومشورې وکړې هغوی د ده دا خبره ومنله او په یوه اتفاق یې خزاعه او بني بکر له مکې نه وایستل.^۴

۲- بل دا- د خزاعه په گومان- حلیل وصیت کړی و چې دمکې او کعبې شریفې مشري به قصي ته سپارل کیږي.^۵

۳- حلیل دکعبې شریفې مشري خپلې لور (حبي) ته سپارلې وه او ابو غبشان خزاعي یې ورته وکیل نیولی و. او پدې سره دکعبې شریفې مشري د حبي په نمایندګۍ د ابو غبشان په غاړه وه، خو کله چې حلیل مړ شو نو قصي دا مشري له ابو غبشان نه په یوه ژي (مشک) شرابو واخیستله، خو خزاعه پدې قانع نه شول، او غوښتل یې قصي له کعبې شریفې نه منع کړي، نو قصي هم د دوی د مقابلې لپاره د قریشو اوبني کنانه

۲. محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة للخصري بک ۳۵/۱. ابن هشام ۱۱۷/۱.

۳. ابن هشام ۱۱۷/۱-۱۱۸.

۴. ابن هشام ۱۱۷/۱-۱۱۸.

۵. ابن هشام ۱۸۸/۱.

خلک راټول کړل ترڅو خزاعه بيخي له مکې نه وشړي او هغوی هم ټول پدې خبره کې له قصي سره موافق شول.^۱

په هر حال کله چې حلیل مړ شو صوفه خپل کارونه سرته رسول، یو وخت قصي له قریشو او کنانه سره یوځای له عقبې سره د دوی مخې ته ودرید او ورته ویې ویل: د دې کار د سرته رسولو لپاره مونږ له تاسو نه غوره یو او په همدې سره ونښتل په پای کې قصي ورباندې بریالی شو، او پدې سره خزاعه او بنوبکر د قصي خوا پرېښوده، قصي هم د هغوی په خلاف د جگړې تیاري ونيوله. سخته جگړه پیل شوه دواړو طرفونو ته زیات ځاني اومالي تاوانونه واوښتل بالاخره په سوله راضي شول او د بني بکر کورنۍ یو غړی (يعمر بن عوف) یې مینځگړی وټاکه او هغه داسې فیصله وکړه: د مکې او کعبې شریفې د مشرۍ لپاره قصي له خزاعه نه غوره او مناسب دی قصي که څوک وژلي د هغه وینې ورته ښل شویدی، خو خزاعه او بنوبکر به د وژل شویو کسانو دیت ورکوي، او کعبه دې قصي ته پرېښووله شي. نوموړی د همدې فیصلې له امله له همدې ورځې نه په شداخ ونومول شو.^۲

پدې ترتیب سره قصي د پنځمې میلادي پېړۍ په نیمایي برخه یعنی (۴۴۰م) کال کې د مکې او کعبې شریفې مشري په غاړه واخیسته.^۳ او په همدې سره په مکه باندې د خزاعه مشرۍ پای وموند او د قریشو او قصي د مشرۍ دوره پیل شوه. قصي خپل قوم د مکې له شاوخوا نه راټول کړ، هرې قبیلې ته یې بیل بیل ځایونه وټاکل، او النساء، آل صفوان، عدوان او مره بن عوف ته یې خپلې خپلې دندې هم وروسپارلې، ځکه ده دا په ځان پور باله چې باید پوره یې ادا کړي.^۴

د قصي بل مهم کار دا و چې دکعبې شریفې شمال ته یې دارالندوه (د مشورو کوټه) جوړه کړه، د دې کوټې دروازه جومات ته راختلې وه، قریش به دلته د خپلومهمو مسائلو د حل و فصل لپاره راټولیدل. هغوی دې کوټې ته په ډیره درنه سترگه کتل، ځکه د همدې کوټې له برکته د دوی په منځ کې یووالی راغلی و، او همدلته به د دوی لویې لویې پېښې په ښې طریقي سره حل کیدلې.^۵

۱. رحمة للعالمین ۵۵/۲.

۲. ابن هشام ۱۲۳/۱-۱۲۴.

۳. قلب جزيرة العرب ص ۲۳۲.

۴. ابن هشام ۱۲۴/۱-۱۲۵.

۵. ابن هشام ۱۲۵/۱. محاضرات تاريخ الامم الاسلامية ۳۲/۱. اخبار الكرام ص ۱۵۲.

قصي پخپله دا تشریفاتې دندې په غاړه لرلې

۱_ د دارالندوه مشري- دلته به قریشو د خپلو مهمو مسایلو په هکله بحثونه کول، او همدلته به یې دخپلو لوڼو ودونه تر سره کول (د ودونو عقد او تړون به همدلته ترسره کیده).

۲_ اللوا (بیرغ) - د جگړې جنډه به له ده پرته نه پورته کیدله .

۳_ الحجاب (ساتنه) - د کعبې شریفې دروازه به یوازې ده پرانستله، اوهمده به یې خدمت او سرپرستي کوله .

۴_ سقایه یعنې حاجیانو ته اوبه ورکول- دوی به د حاجیانو لپاره په خرما او میزو سره خوږې شوې اوبه برابرولې او د حج په وخت کې به یې حاجیانو ته ورڅښلې^۲.

۵_ حاجیانو ته خوراک ورکول (رفاده الحاج)- دا هغه خوراک و چې دوی به حاجیانو ته د میلستیا په دود ورکاوه. قصي په قریشو باندې دا لازمه کړې وه چې د حج په موسم کې څه اندازه مال ده ته ورکړي تر څو هغه ورباندې بې وسه حاجیانو ته خوراک برابر کړي^۳.

دا ټولې دندې د قصي په غاړه وې، نوموړی لا ژوندی و چې زوی یې عبدمناف د مقام او منزلت خاوند شو، خو عبدالدار چې له هغه نه مشر و پدې خوښ نه و، نو ځکه قصي ورته وویل: ای عبدالداره! زه به تا په قوم کې مطرح کوم که څه هم هغوی له تانه تکره او عزتمن دي او له تانه یې میدان گټلی دی او که څه هم هغوی ستا ورور له تانه غوره بولي، په همدې اساس یې عبدالدار ته د دارالندوه، حجاب، اللوا او السقایه او الرفاده مسئولیتونه وسپارل. د قصي خبره به هیڅا هم په ځمکه نه غورځوله، د هغه هر امر که په ژوند و او یا پس له مرگه داسې و لکه د دین حکم او امر، او همدا وجه وه چې د ده له مرگه وروسته هم د ده امر په ځای پاتې شو او زامنو یې بیله کوم مخالفت نه عمل ورباندې کاوه، خو کله چې عبدمناف هم مړ شو نو بیا د هغه زامنو د خپل تره (عبدالدار) له زامنو سره د دې دندو په سر اختلاف پیل کړ.

پدې ډول قریش په دوو برخو وویشل شول، او نژدې وه چې د دواړو ډلو ترمنځ جگړه ونښلي، خو بالاخره سوله وشوه او دا منصبونه یې سره وویشل. د السقایه او الرفاده مسئولیت د عبدمناف زامنو په غاړه واخیست، دارالندوه، اللوا او الحجاب له بني

^۲. محاضرات تاریخ الامم الاسلامیه ۳۲/۱.

^۳. ابن هشام ۱۳۰/۱.

عبدالدار سره پاتې شول. بیا بنو عبدمناف هم پخپل منځ کې پچه واچوله (قرعه اندازي يې وکړه) او دا وظيفه د هاشم بن عبدمناف په برخه ورسیده. کله چې هاشم مړ شو نو دا وظيفه يې ورور المطلب بن عبدمناف ته وسپارله شوه، او له هغه نه وروسته عبدالمطلب بن هاشم بن عبدمناف ددې منصب لپاره غوره کړای شو. دا دنده (د السقايه او الرفاده مسئوليت) د عبدالمطلب له زامنو سره و، چې اسلام راغی او پدې وخت دا وظيفه د عباس بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) په غاړه وه.^۱ قريشو لدېنه علاوه نورمنصوبه او وظيفې هم درلودلې چې پخپل منځ کې يې سره ويشلې وې، او يوه دموکراتيک دولت ته ورته اداره يې جوړه کړې وه، او د اوسنۍ زمانې پارلماني تشکيلاتو ته ورته تشکيلات يې درلودل.

او هغه ادارې او دندې عبارت دي له :

- ۱_ الایسار- د ویش پخاطر د بوتانو په غشو باندې قرعه اندازي (پچه اچول) دا دنده د بني جمح په غاړه وه .
- ۲_ تحجير الاموال - بوتانوته وړاندې شويو او اهداء شويو نذرونو او قربانيو تنظيمول، د شخړو، دېمنیو او داسې نورو مسایلو هوارول، دا دنده او مسئولیت له بني سهم سره و.
- ۳_ شوری - چې مسئولیت يې د بني اسد په غاړه و.
- ۴_ الاشناق - د دیتونو او جريمو تنظيمول، دا د بني تيم دنده وه .
- ۵_ العقاب - د ملي بيرغ وړل او اوچتول، دا د بني امیه وظيفه وه.
- ۶_ القبة - د لښکرو برابرول او د آسونو مشري، دا د بني مخزوم مسئولیت و.
- ۷_ السفارة - دا دنده د بني عدي په غاړه وه.^۲

دنورو عربانو حکومت

لکه مخکې مو چې وویل د عربو قحطاني او عدناني قبیلو د عربي جزیرې مختلفو

۱. ابن هشام ۱۲۹/۱-۱۳۰-۱۳۱-۱۳۲-۱۳۷-۱۴۲-۱۷۸-۱۷۹.

۲. تاريخ ارض القرآن ۲/۱۰۴-۱۰۵-۱۰۶.

برخو ته هجرت وکړې، او عربي خاوره د دوی ترمنځ وویشل شوه. بیا هغه قبیلې چې حیرې ته نژدې وې په حیره کې د عربي پاچایانو ترظاهري نفوذ او اغیزې لاندې وې، او هغه چې د شام له پولو سره پرتې وې هغوی د غساسنه پاچایانو تر حکم لاندې وې. خو حقیقت دا و چې هغوی عملاً د دې پاچایانو تابعیت نه درلود بلکه دا تش په نوم تابعیت و، مگر هغه قبیلې چې د جزیرې په مینځنیو برخو او میرو کې اوسیدلې هغوی په پوره ډول آزادي اومستقلې وې. دې قبیلو بیل بیل رئیسان درلودل، هره قبیله لکه د یوه وړوکی دولت غوندې وه چې د سیاسي تشکیل اوجوړښت اساس یې په قومي یووالي او د پردیو نه د وطن د دفاع په اړوند په مشترکه گټو باندې ولاړ و. د هرې قبیلې مشر لکه پاچا داسې و، ټولو به په سوله او جنگ کې ورته اطاعت کاوه، نظر به یې هرچا قبلأوه، او خپلې غوښتنې به یې لکه د یوه دیکتاتور په شان پر خلکو تحمیلولې او کله به که کوم مشر په غوسه کیده، نو بیا به ډیرې تورې له ټیکيو وتلې وې او چا به د پوښتنې جرات هم نه درلود چې دا ولې؟

خو یوشې چې مشران به یې له عادي خلکو سره معاملې ته اړ ایستل هغه د مشرۍ او قدرت لاسته راوړلو پخاطر د تربرونو تر مینځ مسابقه او مقابله وه، هر یوه به زیار ایست چې په میلمه پالنه، شجاعت، حلم او زغم کې له نورو نه وړاندې شي، ترڅو د خلکو خصوصاً شاعرانو چې د قوم د ژبې حیثیت یې درلود په مینځ کې ځای پیدا کړي. رئیسانو خاص او فوق العاده حقوق درلودل، رئیس به د غنیمت په مال کې د المرباع (د غنیمت څلورمه برخه) او الصفی (هغه چې له ویش نه مخکې یې رئیس د ځان لپاره اخلي) النشیطه (هغه چې رئیس ته په لاره کې مخکې لدې چې د دښمن قوم عسکري مرکز ته ورسېږي په لاس ورځي) او الفضول یعنی هغه چې له ویش نه اضافي پاتې شي، یعنی هغه څه چې په جگړه مارو پوره نه ویشل کېږي لکه له ویش نه اضافه شوی آس، اوبښ او نور....) په نامه برخې درلودې.

یو شاعر وايي:

و حکمک و النشیطة و الفضول

لك المرباع فینا و الصفايا

دا څیزونه مخکې توضیح شويدي.

سیاسي حالت

د عربانو د مشرانو په هکله مو خبرې وکړې، اوس باید په مجموعي توګه د هغوی په

سیاسي حالت باندې هم لږ شاتنه رڼا واچوو. د هغو دریو سیمو کومې چې له پولو سره نژدې وې سیاسي حالت ډیر خراب او گډوډ و، هلته خلک په دوو برخو بادر او غلام او یا حاکم او محکوم ویشل شوي وو، هره گټه او وټه به د بادارانو خصوصاً پردیو لپاره وه او هر تاوان او جریمه به د غلامانو (محکومانو) په برخه وه، په بل عبارت په هغه ځای کې رعیت لکه یوزراعتي فارم داسې و چې ټول حاصلات به یې د حاکمانو او واکدارانو په مزو، چرچو، ظلمونو او تیریو کې خرڅیدل، خو رعیت به ډول ډول رېږونه او کړاوونه گالل، که هر څو به ورباندې زور، زیاتۍ کیده خو هغوی د شکوې او شکایت حق اوجړت نه درلود. په ټولنه کې ظلم او استبداد حکومت کاوه، د هیچا حقوق خوندي نه وو. دې برخوته څیرمه پرتې قبیلې هم مذبذبې او بې ارادې وې کله به د خپلې هوی او هوس په اساس عراق ته او کله به شام ته ورگډې شوې. د جزیرې په مینځ کې پرتې قبیلې هم یوله بل نه بیلې اوجدا وې، قومي، نژادي، او دیني تعصب ورباندې مسلط و، له دوی نه یوکس وایي :

و ما أنا إلا من غزیه إن غوت غویت، وإن ترشد غزیه أرشد

[زه هم د غزیه قبیلې یو غړی یم که هغه په غلطه لاره ځي زه هم په غلطه ورسره روان یم او که سمې لارې ته شي نو زه هم ورسره په سمه لار روان وم.]
هغوی داسې څوک نه درلودل چې د دوی له استقلال او آزادۍ نه تایید او ملاتړ وکړي، او یا د مشکلاتو او سختیو په وخت مخ ورواړوي او یا په بده ورځ د دوی په بڼه راشي

خو دا وه چې هغه وخت خلکو د حجاز حکومت ته په درنه سترگه کتل، او هغوی یې د دیني مرکز مشران گڼل. د حجاز حکومت په حقیقت کې د دیني او دنيوي مشرۍ او زعامت یو ګډ شکل و، او له حرم نه بهر عربو ته یې د دیني مشرتابه حیثیت درلود، خو په حرم کې د ننه او شاوخوا نژدې برخو کې یې د یوه داسې حکومت بڼه درلوده چې کعبې شریفې ته د راتلونکو (زیارت کونکو) خلکو د امورو مشري او د ابراهیمي شریعت جاري کول او تطبیق یې په غاړه و. دې حکومت د ننني دور پارلمان ته ورته تشکیلات او ادارې درلودې، خو په هیڅ صورت هم دا یو پیاوړی او مضبوط حکومت نه و، او خپلې دندې یې په بڼه توګه سرته نه شوای رسولی بلکه په خپلو کارونو کې ډیر پاتې راغلی و، چې د حبشیانو د تیري په ورځ دا خبره بڼه په ډاګه شوه .

د عربو دینونه او مذهبونه

زیات شمیر عربو د اسماعیل (علیه السلام) بلنه منلې وه، او د هغه د پلار حضرت ابراهیم (علیه السلام) دین ته یې غاړه ایښې وه، یوازې د الله تعالی عبادت یې کاوه، خو د وخت په تیریدو سره ورو ورو له نیغې لارې بې لارې کیدل، خپل اصلي دین یې هیر کړ، یوازې توحید او د ابراهیمي دین ځنې شعائر یې ساتلي وو ترڅو د خزاعه قبیلې مشر عمرو بن لحي راپیدا شو. نوموړی په دیانت، خیرات ورکولو او نیکۍ سره مشهور خلکو ډیر احترام ورته درلود، او د ستر عالم په سترگه ورته کتل. یو وخت هغه شام ته سفر وکړ که گوري چې هلته خلک د بتانو عبادت کوي، دا کار یې خوښ شو او داسې گومان یې وکړ څرنگه چې دا د رسولانو او آسماني کتابونو د نازلیدو وطن دی نو دا بت پرستي به هم حق وي، او د همدې گومان په اساس یې له ځان سره یو بت چې «هبل» نومیده راوړ او د کعبې شریفې په منځ کې یې ودراره، او نور د مکې خلک یې هم دې شرک او بت پرستۍ ته راوبلل، هغوی د ده دا بلنه ومنله، لږ موده وروسته د حجاز خلکو هم د شرک لاره خپله کړه او د کعبې له مشرانو سره په بت پرستۍ کې شریک شول^(۱).

د هغوی (عربانو) تر ټولو پخوانی بت (منات) و، چې د سرې بحیرې په څنډه قدید ته نژدې د المشلل په سیمه کې پروت و^(۲). ورپسې یې (لات) نومی بت په طائف کې ودراره، او بیا یې په وادي النحله نومې سیمه کې د (العزی) په نامه بل بت نصب کړ. همدا دری د دوی تر ټولو ستر بتان وو، وروسته شرک او بت پرستي په ټول حجاز کې خوره شوه. وایي: چې عمرو بن لحي یو پیړی ملگری کړی و، هغه ورته وویل: چې د نوح (علیه السلام) د قوم بتان (ود، سواع، یغوث، یعوق او نسر) په جده کې ښخ شويدي، نو عمرو ورغی او هغه یې راوايستل او تهامه نومې منطقې ته یې راوړل او بیا یې د حج په وخت کې په مختلفو قبیلو وويشل هغوی بیا له ځان یووړل. لنډه دا چې بتان دومره ډیر شول چې هر قبیلې بلکه هر کور بیل بیل بت درلود، مسجد حرام یې هم له بتانو ډک کړی و، او کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و

(۱). مختصر سیره الرسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) للشيخ محمد بن عبد الوهاب ص ۱۲

(۲). صحيح البخاري ۲۲۲/۱.

صحابه و سلم) مکه فتحه کړه د کعبې شریفې په شا او خوا کې (۳۶۰) بتان موجود وو، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه ټول درې وړې کړل، او بیا یې امر وکړ چې دا ټوټې دې د باندې وایستل شي، او پدې ترتیب سره هغه ټول له مسجد نه د باندې وسوځیدل او تورې ایرې شول.^(۱)

دا خلک چې ځانونه یې د ابراهیم (علیه السلام) د دین پیروان بلل، پدې ترتیب سره د جاهلیت په لومو کې راگیر او په شرک او بت پرستی کې ترستوني پورې ډوب شول. هغوی د بتانو په عبادت کې ډول ډول رسمونه او رواجونه درلودل، چې زیاتره یې د عمرو بن لحي له خوا رواج شوي وو، دوی داسې عقیده درلوده چې هغه څه چې عمرو بن لحي رواج کړی یو حسنه بدعت دی نه دا چې دا د ابراهیم (علیه السلام) په دین کې بدلون وي.

په جاهلي ټولنه کې د بت پرستۍ ځنې مراسم:

۱ _ هغوی به د مشکلاتو او سختیو په وخت کې بتانو ته مخ کاوه، له بتانو نه به یې مرسته غوښتله او د هغوی په نامه به یې نارې وهلې، د خپلو حاجتونو د پوره کولو سوالونه به یې ورنه کول، او دا عقیده یې درلوده چې دا بتان الله تعالی ته د دوی شفاعت کوي، او د دوی اړتیاوې پوره کولی شي.

۲ _ له بتانو به یې طواف کاوه زارۍ او سجدې به یې ورته کولې.

۳ _ بتانو ته د تقرب او نژدیوالي پخاطر به یې قربانۍ کولې، د بتانو په نامه او لپاره به یې مالونه (څاروي) حلالول، الله تعالی دا دواړه ډوله قربانۍ او حلالول داسې یادوي: ((وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ)) (المائدة-۳)

[ترجمه: او (حرام دي) هغه چې حلال کړی شوي وي (په نامه د کوم ځای یا شي).]

بل ځای فرمایي: ((وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ)) (الأنعام-۱۲۱)

[ترجمه: او مه خورئ تاسې له هغې (مردارې) چې نه و یاد کړی شوی نوم د الله پر هغې باندې (عمداً).]

۴ _ بتانو ته د تقرب پخاطر به یې له خپل خوراک او څښاک نه یوه اندازه د بتانو په نامه کوله.

همدا راز د هغوی په حاصلاتو او څارویو کې به هم د بتانو لپاره خاصه برخه وه، عجیبه خولا دا وه چې هغوی عادت درلود چې لدې شیانو نه به یې یوه برخه د الله

(۱). مختصر سيرة الرسول لمحمد بن عبد الوهاب ص ۱۳ - ۵۴.

تعالی لپاره هم ټاکله، خو بیا د دوی په وړاندې او د دوی په عقیده داسې علتونه او اسباب موجود وو چې د هغې له امله به یې د الله تعالی لپاره ټاکل شوې برخه د بتانو په نامه گرزوله، خو داسې به کله هم نه پېښیدل چې د بتانو برخه د الله تعالی لپاره وگرزوي، الله تعالی پدې هکله فرمایي: ((وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَائِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ)) (الأنعام - ۱۳۶)

[ترجمه: او مقرر کړي دي دغو (مشرکانو) الله تعالی ته له هغه شي چې پیدا کړیدی الله تعالی هغه له کښته او چارپایانو یوه برخه، نو وایي دوی دا برخه د الله لپاره په زعم د دوی سره، او دا (بله برخه) د پاره د شریکانو زمونږ ده، نو هغه برخه چې وي د پاره شریکانو د دوی، پس (هغه) نه رسیږي الله ته، او هغه برخه چې وي د پاره د الله نو هغه رسیږي شریکانو د دوی ته (چې بتان دي ډیر) بد دی هغه حکم (انصاف) چې کوي یې دوی.]

۵ - بتانو ته د هغوی د تقرب بله طریقه دا وه چې د بتانو په نامه به یې پخپلو مالونو او کښتونو کې نذرونه ایښودل، الله تعالی فرمایي: ((وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حَجَرٌ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ...)) (الأنعام - ۱۳۸)

[ترجمه: او وایي دوی چې (دغه برخه د بتانو) که چارپایان دي او (که) کښت ممنوع (حرام) دی چې نه به خوري له دې مگر هغه څوک چې زمونږ خوښ وي په گومان د دوی او ځینې چارپایان دي چې حرامې کړي شويدي شاگانې د دوی (له سوریدلو) او ځینې نور چارپایان دي چې نه یادوي دغه (مشرکان په وخت د ذبح کې) نوم د الله پر دوی بلکه نوم د بتانو پرې یادوي او نسبت کوي د دغو احکامو الله ته، په طریقه د دروغ تړلو په الله پسې.]

۶ - لدې ډول نذرونو نه د البحیره، السائبه، الوصيله، او الحامه په نامه یاد شوي نذرونه- ابن اسحاق وایي: البحیره د السائبه لور (بچي) ته وایي: السائبه هغې اوښې ته ویل کیده چې په مسلسل توګه به یې لس جونګیانې وزیږولې، نو بیا به نه څوک ورباندې سپریدل، او نه به یې وړې اخیستل روا وو، شیدې یې له میلنو پرته بل چا نه خوړلې، او که چیرته به یې یوولسمه جونګۍ هم راوړه، نو د هغې جونګۍ غوږ به

یې خبراوه او له مور سره به یې همداسې آزاده خوشې کوله، نو بیا به پدې هم نه څوک سپریدل، نه به یې وړی اخیستل کیدلې او شیدې به یې هم یوازې میلمنو خوړلې او دې ډول اوښې ته البحیره ویل کیدله چې د سائبه لور به وه، او الوصیله هغې میړې ته ویل کیدله چې په مسلسلله توګه به یې په پنځو خیتو کې لس وړی چې نر وری به بالکل نه و پکې راوړې، نو بیا به دوی ویل اوس دا میړه وصیله شوه، او لدینه وروسته به دې میړې که هر څه راوړل هغه به یوازې نارینو خوړلی شوی او ښځو نه شواي کولی هغه وځوري، خو که به ورنه کوم وری مړ پیدا شو او یا به ورنه کوم یو مرداریده نو هغه بیا ښځو او نرو ټولو ته روا و. حام هغه وینده اوښ ته ویل کیده چې اوښو ته په ورخوشي کیدو سره به یې په مسلسلله توګه لس جونګی رازېږولې وې او هیڅ نر جونګی به نه و پکې، نو بیا به د دې وینده شا محفوظه وه، نه به څوک ورباندې سپریدل، نه به یې وړی اخیستل کیدلې، یوازې په اوښو کې به خوشی و، یوازې همدا کارئ چې اوښې به یې ورته نیولې او بس. الله تعالی د جاهلیت دا طریقي ردوي او فرمایي: ((مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَكَثُرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ)) (المائدة: ۱۰۳)

[ترجمه: نه دي روا کړي الله هیڅ بحیره او نه سائبه او نه وصیله او نه حام، او لیکن هغه کسان چې کافران شويدي تري دوی پر الله دروغ (بهتان) او ډیر له دوی ځنې نه پوهیږي (په حق او باطل).]

بل ځای فرمایي:

((وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِدُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَى أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ)). (الأنعام: ۱۳۹)

[ترجمه: او وايي چې هغه شی چې په گیدو د دې چارپایانو کې دي خالص دي لپاره د نارینو زمونې، او حرام کړی شويدي پر ښځو زمونې، او که وي هغه مرداره نو دوی (نر او ښځې) پکې شریکان دي.]

د دې ډول څارویو (نذرونو) د توضیح په هکله نور روایتونه او تفسیرونه هم موجود دي.^(۱) سعید بن المسیب وايي چې دا ډول څاروي یوازې د دوی د طاغوتیانو (باطلو معبودانو) لپاره وو.^(۲)

په صحیح البخاري کې مرفوعاً روایت دی چې عمرو بن لحي لومړنی کس و چې اوښه

(۱). ابن هشام ۸۹/۱-۹۰.

(۲). صحیح البخاري ۴۹۹/۱.

یې سائبه ونوموله (البته په تیرو شرطونو سره)^(۱).
 عربانو به دا ټول کارونه د بتانو پخاطر تر سره کول، ځکه د دوی دا عقیده وه چې بتان به دوی له الله تعالی سره نژدې کوي او د دوی شفاعت به ورته کوي. قرآن کریم دې ته اشاره کوي او فرمایي: ((مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى)). (الزمر: ۳)
 [ترجمه: وایي: نه کوو عبادت ددوی مگر د پاره د دې چې نژدې کړي دوی مونږ طرف د الله ته نژدې کول...]
 ((وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْصُرُهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شَفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ)). (يونس: ۱۸)

[ترجمه: اوعبادت کوي دغه (کفار) غیر له الله (جل جلاله) د هغو بتانو چې نه شي رسولی هیڅ ضرر دوی ته (که یې عبادت ونکړي) اونه نفع رسولی شي دوی ته (که یې عبادت وکړي) اووایي دغه (کفار) چې دغه بتان شفاعت کوونکي زمونږ دي په نزد دالله.]

مشرکینو به ازلام (دپال اچولوغشي) هم استعمالول، ازلام د زلم جمع ده او زلم هغه غشي ته ویل کیږي چې بڼه نه وي ورباندې لگیدلی. ددوی ازلام (غشي) دری ډوله وو:

یو ډول یې دا وو چې (نعم) او (لا) ورباندې لیکل شوی و، او کله به یې چې غوښتل سفر وکړي، یا نکاح وتړي او یا دېته ورته بل کوم کار ترسره کړي، نو د کار له پیل نه مخکې به یې پدې غشي سره پال اچاوه که به (نعم) راووت، نو هغه مطلوب کار به یې کاوه او که (لا) به راووت نو بیا به یې هغه کار تر یوه کاله پریښوده، ترڅو بیا د بت په وړاندې پال واچوي. په بل ډول یې یوازې المیاه (اوبه) او الدیه (دیت) لیکل شوي و، او دریم ډول یې دا و چې (منکم) او (من غیرکم) او (ملصق) به ورباندې لیکل شوي و او دا به یې هغه وخت استعمالاوه چې د چا د نسب په هکله به څه شک او شبهه پیدا شوه نو نوموړی کس به یې له سلو اوبنانو سره د(هبل) مخې ته بووه، اوبنان به یې (قداح) پال اچوونکي ته ورکول، هغه به ټول غشي سره گډوډ کړل بیا به یې یو ورته راوکیښ، نوکه به (منکم) راووت نو هغه سړی به بیا د دوی له عزتمندو څخه شمیرل کیده، او که به (من غیرکم) راووت نو هغه به بیا د دوی حلیف (ملگری) یعنی د دوی

(۱). نفس المصدر

په تړون کې شامل و، او که ((ملصق)) به راووت، نو هغه به بیا د دوی په منځ کې پخپل حالت پاتې و او خپل منزلت به یې درلود خو هم نسب او حلیف به نه شمیرل کیده.^۱

دېته ورته یوه بل رواج قداح (د قمارغشي) او میسر(قمار وهل) هم د مشرکینو په منځ کې عمومیت درلود دا د قمار یو ډول و، چې د غشي په راوتلو سره به هغوی د قمار اوبڼ حلالاوه اود هغه غوښه به یې ورباندې ویشله.^۲

هغوی د کاهنانو، نجومیانو او عرافینو په خبرو هم ایمان او عقیده درلوده، کاهن هغه چا ته ویل کیږي چې د راتلونکو پیښو او حالاتو په هکله خبرې کوي چې داسې به وشي، او دا به نه کیږي، دا او هغه به هسې او داسې شي. کاهن ادعا کوي چې په پتو شیانو خبر لري، او ځنې خويې لا داسې وایي چې: زما پیریان ملگري دي، هغوی ټول معلومات راته راوړي، او ځنې نور یې وایي چې له پتو او غیبی شیانو نه زما خبرې زما د خپل علم او پوهې په اساس ولاړې دي، او نور یې وایي چې مونږ د پوښتونکي د خبرو یا کار او یا وضعې او حالت د مقدماتو او اسبابو په نظر کې نیولو په اساس د راتلونکو پیښو په هکله معلومات ورکوو او دې ډول کاهن ته عراف ویل کیږي، او دا داسې دی لکه څوک چې وایي: زه کولی شم د غلا، د غلا شویوڅیزونو او د غلا د ځای په هکله معلومات ورکړم. نجومی هغه ته ویل کیږي چې د راتلونکو پیښو او حالاتو په هکله د ستورو حرکت او وختونو ته د کتلو په اساس څه معلومات وړاندې کوي.^۳ څوک که د نجومیانو په خبرو باور لري نو هغه په حقیقت کې په ستورو باندې ایمان لري، او په ستورو باندې د هغوی د ایمان یوشکل دا و چې هغوی په الانواء (ستورو راختلو) باندې داسې عقیده درلوده چې ویل به یې د فلاني ستوري د راختلو په وجه راباندې ووریدل.^۴

په مشرکینو کې (طیره) یعنې بد شاګوم نیول هم رواج و. د دې اصلي حقیقت او شکل داسې و چې کله به کوم مشرک د کوم کار سرته رسولو نیت وکړ نو کومې هوسۍ او یا مرغه ته به ورغی او هغه به یې له خپله ځایه پورته کړه، وبه یې شاړه، نوکه هغه

۱. محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة للخضري ۵۶/۱. ابن هشام ۱۵۲/۱-۵۳.

۲. ددې طریقه داسې وه چې قمار وهونکو به یو اوبڼ حلال کړ، بیا یې په لسو یا اته ویشتو برخو ووېشه، ورپسې به بیبه غشو سره پچه واچوله. دا غشي به داسې وو چې پر ځینو به هیڅ نښه نه وه، بې نښانه به وو او پر ځینو به د وړلو (بري) نښه وه. د چا په نامه به که د بري یا وړلو غشي راووت، نو هغه به کامیاب و، خپله برخه به یې اخیستله او که د چا په نوم به یې نښانه غشي راووت، نو هغه به قیمت ادا کاوه او بایلېې به یې وه.

۳. مرقاة المفاتیح شرح مشکاة المصابیح ۲/۲-۳.

۴. د صحیح مسلم شرح نووي باب کفر من قال مطرنا بالنوء، کتاب الایمان ۵۹/۱.

هوسی. یا مرغه به بنی. خوا ته لاره مطلوبه کار به یې تر سره کاوه، او که به کینې خوا ته لاره نو بیا به یې له هغه کار نه ډډه کوله او دا به یې بد شاګوم باله. همدا راز هغوی ته به که په لاره کې مرغه یا کوم حیوان مخی ته ورغی نو هغه یې هم په بد شاګون نیوه. همدې ته ورته د هغوی یو بل کار دا و چې د سوبې د بننگري هډوکي به یې په غاړو کې اچول یا څوړندول، او همدا راز هغوی ځنې ورځې، میاشتې، څاروي، کورونه او بڼځې او داسې نور شيان په بد شاګون نیول. هغوی د بیمارېو په ساري بودن یعنې یو له بل نه په لږیدیدو هم عقیده درلوده او پدې یې هم باور درلود چې دوژل شوي شخص روح تر هغه وخته نا کراره وي تر څو یې انتقام نه وي اخیستل شوی، روح یې لکه د بوم په شان گرزې، په دښتو او ډاګونو کې الوزي را الوزي، تنده او یا اوبه راکړي، اوبه راکړي چیغې وهي، خوکله یې چې انتقام واخیستل شي نو بیا آرام او ځای په ځای شي.^۱

په ابراهیمي دین کې د قریشو بدعتونه دا وو د هغه وخت د جاهلیت د پیروانو ځنې عادتونه، خو لدې سره سره هغوی د ابراهیمي مقدس دین ځنې شعائر هم ساتلي وو، لکه د بیت الحرام احترام او درناوی، طواف، حج، عمره، په عرفات او مزدلفه دریدل او په حج کې قرباني کول، خو پدې شيانو کې یې هم ځنې بدعتونه رواج کړي وو. لدې ډول بدعتونو نه ځنې دا وو: قریشو به ویل: مونږ د ابراهیم (عليه السلام) اولاده، اهل حرم، د بیت الله مشران او د کعبې اوسیدونکي یوو، هیڅوک هم زمونږ په شان منزلت او حقوق نلري. همدا راز دوی ځانونه الحمس (ډیرغیرتي او گرمجوش) بلل، او دا عقیده یې درلوده چې هغوی باید د حرم شریف له حدودو نه د باندې ونه وزي، او د همدې عقیدې له امله وه چې په عرفات به نه دریدل، یعنې عرفات ته به نه تلل او نه به یې ور نه افاضه کوله، بلکه هملته مزدلفه کې به پاتې کیدل او له هماغه ځای نه (مزدلفې) نه به یې افاضه کوله (بیرته به راتلل).^۲ قرآنکریم د دې بدعت اصلاح کوي او فرمایي:

((ثُمَّ أَفِضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ...)). (البقرة: ۱۹۹)

[ترجمه: بیا راکوزېږئ (ای قریشو د طواف د پاره) له هغه ځایه (عرفات څخه) چې

۱. صحیح بخاري ۸۵۱/۲-۸۵۷، مع حواشیه للشیخ احمد علي السهاري نفوري.

۲. ابن هشام ۱۹۹/۱. صحیح البخاري ۲۲۲/۱.

راکوزیرې نور خلک (مزدلفې ته)

دوی به دا هم ویل: چې د حمس (قریشو) لپاره نه ښایي د احرام په وخت کې کروت جوړ کړي او غوړي ویلې کړي (ځینې وايي کروت خوړل به یې نه ښه نه گڼل). لکه چې دا هم ورته مناسبه نده د وړیو په کوټو (د سنیو په خیمو) کې ننوزي، باید د څرمنې له خیمې پرته د بل شې ترسیوري لاندې و نه درېږي^۱. د دوی یو بل بدعت دا و چې ویل به یې اهل الحل (د حرم شریف نه باندې خلکو) ته دا نده روا چې په حرم کې د ننه هغه خوراک و خوري کوم چې دوی له ځان سره له حل نه حرم ته راوړی وي، خو پدې شرط چې د حج او یا عمرې لپاره راغلي وي^۲. دوی اهل الحل (له حرم نه د باندې اوسیدونکي) پدې مکلف کړي وو چې هغوی باید پخپل لومړني طواف کې د الحمس (قریشو) جامې واغوندي، او که دا جامې یې پیدا نکړي شواي نو بیا به نارینه وو لوڅ لغې طواف کاوه، ښځو به هم ټولې جامې ایستلې وې او یوازې مخصوص ځایونه به یې په یوه ټوټه سره پټ کړي وو او یا دا چې یو وړوکی خلاص کمیس به ئې اغوستی و او د طواف په دوران کې به یې دا شعر وایه:

اليوم يیدو بعضه او کله و مايدا منه فلا أحله

[نن ورځ د شرمگاه څه برخه او یا ټول ښکاري، خو هغه چې ښکاري زه هغه ته د کتلو جواز نه ورکوم].

الله تعالی دا خرافات باطل اعلانوي او فرمایي: ((يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ)). (الأعراف: ۳۱)

[ترجمه: ای زامنو د آدمه! واخلئ تاسې ښایست خپل په نزد (د وخت) د هرلمانځه]. خوکه کوم سړي او یا ښځې به ځان لدې قانون نه اوچت وباله او پخپلو (له حل نه راوړل شویو) جامو کې به یې طواف وکړ، نو له طواف نه وروسته به یې دا جامې ایسته اچولې او بیا به هیچا هم نه استعمالولې^۳. د هغوی بل ډول بدعت دا و چې د احرام په دوران کې به خپلو کورونو ته د دروازو له لارې نه ننوتل بلکه د کورونو په شا کې به یې غټ غټ سوري جوړول اوله همغې لارې نه به کورته داخلیدل او بیرته به له همغه لارې نه وتل، او دا ددوی په نظر یونیک عمل و، خو قرآن کریم لدې کار نه نهی کوي او فرمایي: ((وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اتَّقَى وَأَتُوا

۱. ابن هشام ۲۰۲/۱.

۲. ابن هشام ۲۰۲/۱.

۳. ابن هشام ۲۰۲/۱-۲۰۳. صحیح البخاري ۲۲۲/۱.

الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ)) (البقرة: ۱۸۹)

[ترجمه: او نه ده نیکی (دا کار) چې راځي تاسې کورو ته د شا له لوري او لیکن (خاوند) د نیکی هغه څوک دی چې ویریږي (له الله جل جلاله) په ترک د مخالفت، او راځي کورونو ته له طرفه د دروازو د هغوی، او ویریږي له الله جل جلاله) څخه د دې لپاره چې تاسې خلاص شئ (دالله تعالی له عذاب نه) او پخپل مراد ورسیرئ.]
د عربي جزیرې زیاتره برخې پدې جاهلیت، بت پرستی او خرافاتو کې راگیر وې، یهودیت، نصرانیت، مجوسیت، او د ستورو نمائځنه هم لدې لارې نه عربو ته ننوتې ده.

په عربي جزیره کې د یهودانو لږترلږه دوې دورې د یادولو وړ دي:
لومړۍ: په فلسطین باندې د بابلیانو او آشوریانو له قبضې وروسته د فشار او زور په نتیجه کې د یهودانو هجرت، بخت نصر پاچا په (۵۸۷ ق م) کې د یهودانو هیکل (معبد) او کورونه وړان کړل، زیات شمیر یهودان یې ونیول له ځان سره یې بابل ته بوتلل، بله برخه یې مجبور شول له فلسطین نه حجاز ته هجرت وکړي چې د حجاز په شمالي برخو کې میشته شول.^۱

دوهمه: دا مرحله په (۷۰ م) کال کې د روماني تیطس (تایتس) ترمشرۍ لاندې په فلسطین باندې د رومیانو له تسلط نه پیلېږي، رومیانو د هغوی (یهودانو) هیکل وړان کړ، او د دوی د زیات فشار په وجه ځنې یهودي قبیلې حجاز ته لاړې او په یثرب، خیبر، او تیماء کې ځای په ځای شوې او هلته یې کلیاو کورونه جوړ کړل، نو ویلی شو چې یهودان له اسلام نه وړاندې او د اسلامي دین په لومړیو وختونو کې په سیاسي ډگر کې یومطرح قوت او ځواک وو. کله چې اسلام راغی نو هغه وخت یهودي مشهورې قبیلې دا وې: خیبر، نضیر، مصطلق، قریظه او قینقاع، خو سمهودي د وفاء الوفاء نومي کتاب په (۱۶۶) مخ کې لیکي چې د یهودي قبیلو شمیر له شلو نه زیات و.^۲

یمن ته یهودیت د تېان اسعد ابو کرب په لاس داخل شوی دی، نوموړی د جگړې لپاره یثرب ته تللی و او هملته یهودي شو، او کله چې بیرته راته نو له ځان سره یې دوه یهودي پوهان چې له بني قریظه قبیلې څخه وو یمن ته راوستل. پدې ترتیب سره په

۱. قلب جزيرة العرب ص ۲۵۱.

۲. قلب جزيرة العرب.

یمن کې هم یهودیت خور شو، او کله چې د اسعد زوی یوسف ذو نواس د یمن مشر وټاکل شو د نجران په مسیحیانو یې حمله وروړه، هغوی یې یهودیت ته راوبلل، خو چې هغوی یهودیت ته غاړه ټیټه نکره نو یوسف ذو نواس د اورکندې وایستلې او هغوی یې پکې وسیځل. ویل کیږي چې پدې پېښه کې تقریباً له شلو نه ترخلوینښتو زرو پورې نارینه، ښځې، ماشومان او زاړه (بوډاگان) سیځل شويدي. دا پېښه د (۵۲۳م) کال د اکتوبر په میاشت کې واقع شویده^۱. او قرآنکریم هم د البروج په سورت کې ورته اشاره کړیده.

خو نصراني دین عربي جزیرې ته د حبشي او رومیانو د تسلط او واکمنۍ له لارې ننوتی دی، حبشي حکومت په لومړي ځل په (۳۴۰م) کال کې یمن ونيو چې تر (۳۷۸م) کال پورې ورسره و^۲. د مسیحي دین دعوت هم په همدې وخت کې پدې سیمه کې خور شویدی او دې وخت ته نژدې کلونو کې یو زاهد او دکرامت خاوند چې فیمیون نومیده نجران ته راغی د سیمې خلک یې د مسیحیت په لور وبلل، خلکو هم چې دده صدق او کرامت ولید نو بلنه یې ومنله اومسیحیان شول^۳.

او هغه وخت چې حبشیانو یمن ونيو او ابرهه هلته خپل حکومت ټینګ کړ نو مسیحي دین پدې خاوره کې زیات خور شو، ډیر پیروان یې پیدا کړل، ان تر دې چې ابرهه په همغه ځای کې دده په خوله کعبه جوړه کړه غوښتل یې عربان هم باید لدې وروسته په یمن کې دده کعبې ته د حج لپاره ورشي.

او د دې پخاطر چې خلک دده کعبې ته راشي قصد یې وکړ بیت الله شریف ورانه کړي، خو الله تعالی د هغه دا توطئه شنډه کړه او هغه یې له دنیوي او اخروي شرم او رسواۍ سره مخ کړ. همدا راز له روم سره خوا کې میشته قبیلو لکه غساسنه، تغلب او طي او د حیرې پاچایانو هم مسیحي دین ومانه.

مجوسیت په هغو عربانو کې رواج درلود کوم چې له فارس سره نژدې پراته وو لکه د عربو په عراق، بحرین، الاحساء، حجر او د عربي خلیج (خلیج فارس) په نژدې څنډو کې میشته خلک.

همدا راز یمن ته هغه وخت مجوسیت لاس اوږد کړ کله چې فارس ورباندې قبضه ولگوله. پاته شوه د صبايي مذهب خبره، هغه معلومات چې په عراق او نورو سیمو کې له ځمکې کیندنې نه لاسته راغلي وایي چې صبايیت د کلدانیانو دین و، د شام زیاتره

^۱ تفهیم القرآن للسید مودودي ۲/۲۹۷-۲۹۸. ابن هشام ۱/۲۰-۲۱-۲۲-۲۷-۳۱-۳۵-۳۶.

^۲ تفهیم القرآن ۲/۲۹۷.

^۳ ابن هشام ۱/۳۱ تر ۳۴.

خلک او همداراز یمنیان ډیر پخوا د دې دین پیروان وو خو کله چې یهودیت او نصرانیت خور شو او زور یې وموند، تقریباً د دې دین اثر کمزوری او پیروان یې کم شول خو لاتر اوسه هم په عراق او د عربي خلیج په څنډو کې د ځینو خلکو په منځ کې چې له مجوسیانو سره ګډ شوي او یا د هغوی ګاونډیان وو د دې دیانت ځنې آثار، نښې او نښانې لیدلې کیږي.^۱

دیني حالت

دا و له اسلامي لمر څرک نه مخکې ځنې عربي ادیان او مذهبونه، چې ټول له خپلې اصلې لارې نه بې لارې، شکل او څیره یې بلکل بدله شوې وه. هغه مشرکان چې ځانونه ئې د ابراهیمي دین پیروان بلل د ابراهیم (علیه السلام) له دین نه بالکل په بله خواتلې وو، د دین او امر، نواهي او ټول فضیلتونه یې هیر کړي وو، ټول تر ستوني پورې په ګناهونو کې ډوب وو، په مینځ کې یې لکه د بت پرستانو په شان خرافات، بې اساسه عادات او رواجونه خواره شوي وو، او همدې خرافاتو د هغوی د ژوند ټولې (سیاسي، ټولنیزې، دیني) برخې تر خپل تاثیر او اغیزې لاندې راوستې وې.

یهودیت هم په ریا کارۍ او استبداد بدل شوی و. د هغوی مشران لکه خدایان داسې ګرزیدلي وو، په خلکو به یې د خپلې خوښې حکمونه چلول. تر دې چې د هغوی د پټو خیالاتو او د شونډو د ښوریدو او خوځیدو حساب به یې هم ورسره کاوه.

د قدرت او پیسو په غم کې ډوب وو، هر څه یې یوازې د همدې پخاطر وو، دین او دیني احکام یې د پیسو او قدرت په مقابل کې هیڅ بلل، دا مادي هدف به یې چې پوره کیده نور نو د څه شې غم نه و ورسره. دا فکر به هم نه و ورسره چې الحاد او کفر خور شو، او د هغه دین احکام تر پښو لاندې کیږي د کوم په هکله چې الله تعالی امر کوي چې هر څوک باید د هغه احترام او پیروي وکړي.

له نصرانیت نه داسې یو دین جوړ شوی و چې پوهیدل ورباندې ګران وو، دې دین د انسان او الله تعالی تر مینځ یو عجیب غوندې ترکیب جوړ کړی و او پدې سره دا هم یو باطل او وښي (مشرکانه) دین ګرزیدلی و.

په همدې دین متدینو عربانو باندې یې هم اغیزه کمه وه، ځکه د دې دین لارښوونې

۱. ارض القرآن ۱۹۳/۲ تر ۲۰۸.

او د دوی عادات او رواجونه ډیره سره لیرې او مختلف وو او په څه چې دوی عادت شوي وو هغه یې د دین پخاطر نه شوای پرېښودای. همدا راز د عربو د نورو ادیانو پیروان هم لکه مشرکین داسې وو، د هغوی زړونه، عقیدې عادات او رواجونه ډیر سره ورته او نژدې وو.

د عربي جاهلي ټولنې څونموني

د عربي جزيرې د اوسيدونکو د سياسي او ديني وضعې په هکله مو څه نا څه خبرې وکړې، اوس غواړو د دې خلکو د ژوند پر ټولنيزه او اقتصادي برخه هم لږ شاتنه رڼا واچوو:

ټولنيز حالت

په عربو کې د مختلفو طبقاتو او بيلا بيلو عاداتو او حالاتو درلودونکي خلک موجود وو، په اشرافي کورنيو کې د سړي اړيکې له خپل کور او خپلې ښځې سره ډيرې ښې او پر مخ تللې وې. ښځو يې پوره آزادي درلوده، خبرې او نظريات يې زيات منل کيدل، په ټولنه کې ډير د قدر او احترام په سترگه ورته کتل کيدل، ان تردې چې د ښځې پخاطر دا هم کيدای شوای تورې له تيکيو ووزي او ډيرې وينې تويې شي او که چا به غوښتل په کرم (سڅا) او شجاعت کوم چې د عربو په وړاندې تر ټولو لوړ او اوچت صفات شميرل کيدل د ځان ستاينه وکړي، نو هغه به هم زياتره ښځې ته په خطاب سره د ځان ستاينه او صفت کاوه. همدا راز د ښځې له وسه دا هم پوره وه چې مختلفې قبيلې د سولې له لارې سره را ټولې کړي، او دا يې هم کولی شوای چې د هغوی په مينځ کې د جگړې اور بل کړي، خو لدې ټولو سره سره د کورنۍ مشري او صلاحيت له نارينه سره و. ښځې او سړي به د واده او نکاح له لارې يو له بل سره اړيکې ټينګولې، خو ښځې پخپل سر واده نه شوای کولی بلکه واده به يې د مشرانو تر نظر لاندې او د هغوی په خوښه ترسره کيده.

دا و د اشرافي کورنيو ټولنيز حالت، خو په نورو کورنيو کې ښځې او نارينه داسې سره ګډ شوي وو چې له فساد، فحشا، او فتنو پرته بل نوم نه شو ورباندې ايښودى. ابو داود له حضرت عايشې (رضي الله عنها) نه په روايت سره وايي: د جاهليت په دوران کې نکاح په څلور ډوله وه: يو ډول يې د اوسنۍ نکاح په شان وه، يوه سړي به د بل

کس لور یا خور او... ورنه غوښتله هغه به موافقه کوله او نکاح به یې تړل کیدله. بل ډول نکاح داسې وه چې کله به د کوم سړي ښځه له حیض نه پاکه شوه نو میړه به یې ورته ویل: لاړه شه له فلاني سړي سره یو ځای شه (زنا ورسره وکړه) او خپل میړه به یې بیا تر هغه نه ورسره یو ځای کیده ترڅو به یې له هغه بل سړي نه حمل نه وڅرگند شوی او کله به یې چې حمل ښکاره او ثابت شو نو بیا به یې که زړه غوښتل ورسره یو ځای کیده به، دا نکاح د استبضاع په نامه یادیدله او دا صرف د اولاد پیدا کیدو پخاطر ترسره کیدله. دریم ډول داسې وه چې له لسو نه کم کسان به له یوې ښځې سره یو ځای شول، او کله به چې ښځه حامله شوه او بیا به یې اولاد پیدا شو نو څو ورځې وروسته به یې دا ټول کسان راوغوښتل، هغوی به راغلل هیچا هم سر غړاوی نه شواي کولی بیا به دې ښځې ورته ویل: پوهیږئ چې څه مو وکړل، دادی زما اولاد پیدا شو، نو دا ستا زوی دی اې فلانيه! له هماغو کسانو نه به یې د کوم یوه نوم واخیست، دا ماشوم به نور د هماغه سړي زوی و. څلورم ډول نکاح داسې وه چې زیات شمیر خلک به له یوې فاحشې ښځې سره یو ځای کیدل، هغه داسې فاحشې وې چې د کورونو په دروازو به یې جنډې درولې وې ترڅو خلک پوه شي چې دا د فاحشې کوردی اوبې تشویشه ورشي خو کله به یې چې اولاد پیدا شو نو بیا به یې خیره پیژندونکی راووست او هغه به د خپلې تجربې په اساس دا ماشوم یوه کس ته منسوبوه نو هماغه ماشوم به د هماغه سړي زوی و، د اعتراض او انکار حق یې نه درلود، خو کله چې الله تعالی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په نبوت مشرف کړ نو د نکاح دا ټول ډولونه یې باطل کړل، او نن ورځ یوازې اسلامي نکاح شته او بس.^(۱)

داسې هم پېښیدل چې خلکو به د تورې او نیزې په زور ښځې د ځان کولې، کله به چې څوک په جگړه کې بریالی شو نو د ماتې خورلې دښمن ښځې به یې نیولې او د ځان لپاره به یې روا بللې، او د دې ښځو اولاد به د مرگ تر ورځې د شرم او خجالت ژوند تیراوه.

د جاهلیت پدې دوره کې هر چا حق درلود چې بې شمیره ښځې ولري، د ښځو لپاره څه حد او اندازه نه وه، په یوه وخت کې د دوو خویندو نکاح هم دوی روا کړې وه، زوی د پلار له طلاقې شوې او یا کونډې ښځې سره (چې میره یا میرنۍ مورکېږي) نکاح کولی شواي. (د نساء سورت ۲۲=۲۳ ایت). هغه وخت د طلاق حق له نارینه سره

(۱). ابو داود، کتاب النکاح، باب وجوه النکاح التي كان يتناكح بها اهل الجاهلية.

و، خو کومه ټاکلې شمیره او حد یې نه درلود^۲. زنا خو دومره زیاته وه چې دهرې طبقې خلک ورباندې مبتلا وو، ډیر کم کسان به داسې وو چې لدې مرض نه یې ځان ساتلی وي، خو بیا هم آزادې او اصیلې ښځې د وینځو په نسبت ښې او غوره وې. داسې ښکاري چې د جاهلیت زیاتو پیروانو زنا د ځان لپاره شرم او عیب نه ګاڼه، ابو داود له عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده نه روایت کوي وایي: یوسړی پاڅید او ویې ویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دا فلانی سړی زما زوی دی، د جاهلیت په وخت کې مې د هغه له مور سره زنا کړیده. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: ((لا دعوة في الاسلام، ذهب امر الجاهيلة الولد للفراش، وللعاهر الحجر)) یعنې په اسلام کې دا ډول دعواګانې ځای نلري، د جاهلیت خبره پای ته رسیدلې ماشوم د هغه چا دی چې مور یې د هغه ښځه او یا وینځه وي، او د زنا کار لپاره تیرې (کاني) دي. همدا راز د عبدالرحمن بن زمعه چې د زمعه د وینځې زوی و په سر چې د سعد بن ابی وقاص (رضي الله عنه) او عبد بن زمعه ترمنځ کوم اختلاف او جنجال تیر شوی د هغه کیسه هم مشهوره ده^۱.

د جاهلیت پدې دوره کې د زوی او پلار اړیکې هم ډول، ډول وې، ځینو به ویل:

انما اولادنا بیننا اکبادنا تمشي على الارض

[زمونږ اولادونه زموږ په ځمکه ګرزیدونکي زړونه دي.]

خو داسې پلرونه هم وو چې خپلې لونې به یې د شرم او یا فقر له امله ژوندۍ ترخاورو لاندې کولې، او د بې وسۍ په وجه یې خپل اولادونه په قتل رسول (قرآن کریم: الانعام: ۱۵۱. النحل: ۵۸-۵۹. الاسراء: ۳۱. التکویر: ۸). خو دا جرم ډیر عام ځکه نه و چې هغوی به تل په جګړو کې بند وو، او د دښمن د مقابلې لپاره یې زامنو ته زیاته اړتیا درلودله.

له وروڼو، د تره له زامنو او نورو تربرونو سره به اړیکې ډیرې ټینګې اونزدې وې، هغوی په قومي تعصب کې نوم درلود، د قوم پخاطر به هم مړه وو او هم ژوندي، د ټولنیز نظام اساس او تهداب یې په قومیت، نژاد پرستۍ، او خپلولۍ سره ولاړ و.

۲. ابو داؤد باب نسخ المراجعة بعد التطليقات الثلاثة. مفسرینو د «الطلاق مرتان» آیت په شان نزول کې همدا

خبره کړیده.

۱. ابو داؤد باب الولد للفراش.

عقیده یې داسې وه چې سړی باید د قومیت په اساس په حق او باطل دواړو کې له خپلوانو سره ودریږي، خو د مقام او قدرت په سر به کله کله د یوه پلار د زامنو ترمنځ هم جگړې پېښیدلې لکه د اوس او خزرج، او یا عبس او ذبیان او یا بکر او تغلب خپل مینځی جگړې. لکه اشاره مو چې وکړه هرڅه د قومیت په اساس وو، نو له همدې کبله د مختلفو او بیلابیلو قبایلو ترمنځ هیڅ ډول اړیکې او همکاري نه وه، بلکه د هغوی ټول توان او قوت به یو د بل سره په مقابله اومسابقه کې خرڅیده، خو کله کله به دا دښمني د دیني، خرافاتي او یا نورو عاداتو په وجه کیدله، او داسې به هم پېښیدل چې د همکاري، تعاون، اطاعت او دوستۍ داسې تړون وشي چې څو بیلا بیلې قبیلې او کورنۍ سره یوځای کړي. لدې نه علاوه د حرام میاشتې هم د دوی د ژوند او ژوندینو اړتیاوو د پوره کولو لپاره ډیرې مهمې او ارزښناکې وې، دا میاشتې د دوی لپاره غټ رحمت او طلايي فرصت و. لنډه دا چې د هغوی ټولنیز نظام ډیر کمزوری او گډوډ و، خلکو د څارویو په شان ژوند درلود، جهل، ناپوهي، خرافات او بې دیني هرلوري ته خوره وه، ښځه لکه د حیواناتو په شان خرڅیدله، ځنې وخت به له ښځې سره له حیوان نه هم بده رویه کیدله، د خلکو په منځ کې کوم قانون او نظام وجود نه درلود، او هغه تش په نامه حکومتونه که موجود هم وو خو د هغوی لومړنۍ او وروستنۍ کار او هدف د ملت له خزانو او پیسو نه د خپلو خیتو او جیبونو ډکول، او د ملت د وینې په قیمت له دښمنانو سره جگړې کول وو.

اقتصادي حالت

د عربو اقتصادي حالت او نظام د هغوی د ټولنیز نظام تر بشپړې اغیزې لاندې و، د دوی د ژوندنیو اړتیاوو د پوره کولو تر ټولو ستره وسیله تجارت و، او دا خو ښکاره ده چې امن نه وي نو تجارت به څنگه ترسره کیږي، هغه وخت امن او امان بالکل وجود نه درلود، جگړې به یوازې د حرام په میاشتو کې بندیدلې او په همدې میاشتو کې به د عربو مشهور بازارونه لکه عکاظ، ذي المجاز، مجنه او نور پرانیستل کیدل. صنعت خو ډیر کمزوری و، یوازې په یمن، حیره، د شام په سرحدي برخو کې د ټوکر اوبدلو (په لاس سره) خرمنو رنگولو او آس ورکولو او داسې نورو صنعتونو رواج درلود، خو د جزیرې په منځنیو برخو کې کرهڼه او مالداري هم وه، د عربو ټولې ښځې په سنی او بدلو او جوړولو بوختې وې، خو څرنگه چې هر څه په جگړو کې په مصرف رسیدل نو ځکه خلک له لوږې، فقر، او نیستۍ سره لاس او گریوان وو.

اخلاق

هیڅوک لدینه انکار نه شي کولی چې د جاهلیت پیروان د ډیرو سپکو اخلاقو، خرابو عاداتو او رواجونو درلودونکي وو، خو لدینه هم انکار نه شي کیدلی چې لدې سره سره دوی ځنې داسې نیک او غوره اخلاق او عادات هم درلودل چې هر چاته د ویاړ او فخر وړ دي، د مثال په توګه:

۱_ کرم (سخاوت): هغوی په کرم او سخاوت کې یو له بل سره سیالي کوله، د هغې دورې نیمایي شعرونه پدې هکله ویل شوي دي چې یا یې پکې ځان پدې صفت ستایلی او یا یې د همدې صفت له کبله د بل چا ستاینه کړیده. کرم او سخاوت ډیر عمومیت درلود چا ته به چې په ډیره یخنۍ او لوږه (نیستی) کې هم میلمه راغی او هغه (کوربه) به له یوې اوبنې پرته چې ټول ژوند به یې ورباندې روان و بل څه نه درلودل خو بیا به یې هم د کرم او سخا په حکم خپله لوږه او سخته ورځ هیروله او خپله یوازینی اوبنه به یې میلمه ته حلالوله. د هغوی د کرم له آثارو نه یو هم دا و چې د انساني ژوند او انساني وینې د ساتنې پخاطر به یې ډیر زیات دیتونه او جرمې منلې او دا به یې د ځان لپاره فخر او ویاړ وباله او د نورو سردارانو په مقابل کې به یې پدې افتخار کاوه. د همدې کرم او سخا د حس قوت و چې هغوی به په شرابو څښلو ویاړ کاوه، دا ویاړ پدې خاطر نه و چې گویا شراب څښل پخپله یو ویاړ دی بلکه دا لدې امله و چې شراب څښل هم د کرم او سخا یوه طریقه ده او دا کار انسان ته د خرڅ او مصرف لاره ښيي، او له همدې امله ده چې هغوی د انگورو ونې ته کرم وایي، او د انگورو شرابو ته یې بنت الکرم (د انگورو لور) ویل، که د جاهلي دورې د اشعارو دیوانونو ته مراجعه وشي، نو هلته به پدې هکله د فخر او ویاړ بیل باب وموندل شي. عنتره بن شداد العبسي وایي:

ولقد شربت من المدامة بعدما	رکد الهواجر بالمشوف المعلم
بزجاجة صفراء ذات اسرة	قرنت بازهر بالشمال مفدم
فاذا شربت فاني مستهلك	مالي، و عرضي وافر لم يكلم
واذا صحت فما اقصر عن ندى	وکما علمت شمالي وتکرمي

[کله چې د غرمې د گرمۍ زور مات شو نو ماله یو زېړ، لیکې دار بلورین جام نه چې

له چېې خوا ته ایښودل شوي ځلیدونکي (تابناک) او سرپټي خم (د شرابو لوبښي) سره و، ښه شوي صاف او شفاف شراب وڅښل، او کله چې زه شراب څښم نو خپل مال خرڅوم، عزت او آبرو ته مې څه زیان نه رسیږي (آبرو مې نه لکه داره کیږي)، او کله چې را په حال او په خود کیږم نو بیا هم په سخاوت کې کوتاهي نه کوم، او زما اخلاق او کرم خو تا ته معلوم دي چې څه دي.]

همدا راز دوی قمار (جواری) ته هم کرم او سخا وېله ځکه کوم مال به یې چې لدې لارې نه گاته هغه به یې ټول، او یا هغه برخه چې د گټونکو له برخو نه به زیاته وه (نه به ورباندې ویشل کیدله) هغه به یې په مسکینانو او فقیرانو ویشله، او له همدې ځایه ده چې قرآن کریم د شرابو او قمار گټې بالکل نه نفي کوي بلکه فرمایي: ((...وَأْتُمَّهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا...)) (البقرة: ۲۱۹) [ګناه یې له گټې ډیره ده.]

۲_ وفا- د هغوی له ښو اخلاقو نه یو هم په عهد وفا وه، په قول او عهد به ټینگ ولاړ وو، حتی چې پدې لاره کې به د ځان، اولاد، او مال قربانۍ ته هم حاضر وو، د دې مطلب د وضاحت او بیان لپاره د هاني بن مسعود الشيباني، سموا ل بن عادي او حاجب بن زرارہ کیسې کافي دي.

۳_ بل ښه ځوی او خصلت چې د هغوی په مینځ کې رواج درلود هغه عزت النفس، ذلت او سپکاوي ته نه تسلیمیدل وو، د دوی غیرت او شجاعت ډیر زیات و، ظلم او جبر یې نه مانه، کله به یې هم چې سپکه او د ذلت خبره واوریده نو فوراً به یې تورې ته لاس کې او جگړه به پیل شوه. هغوی د خپل عزت په خاطر ځانونه هم قربانول.

۴_ کلکه او پخه اراده هم د هغوی له غوره صفتونو څخه وه، کوم کار ته به یې چې اراده وکړه نو بیا به یې هغه په هر قیمت چې و تر سره کاوه.

۵_ حلم او برده باري او سنجیدګي هم د دوی لپاره د افتخار وړ صفتونه وو، خو دا چې د غیرت او ژر احساساتي کیدلو روحیه ورباندې غالبه وه نو ځکه حلم پکې کم و.

۶_ د اوسنۍ زمانې له چلونو، فریبونو او مکرونو نه پاکه سادګي، رښتیا، امانتداري، او اخلاص هم د دوی له غوره اخلاقو څخه شمیرل کیدل. وینو چې د عربي جزیرې د جغرافیایي موقعیت تر څنګ د دوی دا پورته ذکر شوي او داسې نور غوره صفتونه او اخلاق د دې سبب شول چې الله تعالی همدا عربان د رسالت د درانده پيټي د اوچتولو او د بشري نړۍ د لارښوونې او مشرتابه لپاره انتخاب کړل، ځکه دا اخلاق که څه هم ځنې یې له شر او ضرر نه خالي نه وو خو هغه پخپل ذات کې له اصلاح وروسته ډیر د قدر وړ او ارزښتناک وو، او کله چې اسلام راغی او هغه یې سم او

اصلاح کړل نو خير يې ټولې دنيا ته ورسيد. په وفا پسې د دوی تر ټولو غوره صفت عزت النفس او پخه اراده وه، ځکه که عزت النفس، غيرت او پخه اراده نه وي، نو فساد او شر له مينځه نه شي تللی. له پورته ذکر شويو غوره اخلاقو او صفاتو علاوه هغوی نور هم ښه صفتونه درلودل خو مونږ دلته ورنه يادونه ونه کړه.

د رسول الله (ﷺ) نسب او کورنۍ

د نبي (ﷺ) نسب:

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نسب سلسله په دریو برخو ویشلی شو: یوه برخه داسې ده چې اهل السیر او نسب پوهان یې په صحت اتفاق لري او دا برخه تر عدنان پورې ده، او بله برخه داسې ده چې ځنې اهل السیر یې صحیح بولي او ځنې نورو توقف پکې کړیدی او دا له عدنان نه تر ابراهیم (علیه السلام) پورې ده، دریمه برخه یې هغه ده چې بې له شکه دروغ او غیر صحیح امور پکې موجود دي او دا له ابراهیم (علیه السلام) نه تر آدم (علیه السلام) پورې رسیږي. اوس راځئ دا دری واړه برخې په مفصله توګه تر نظر تیرې کړو.

لومړنۍ برخه: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بن عبدالله بن عبدالمطلب - اصلي نوم یې شیبه دی - بن هاشم - اصلي نوم یې عمرو دی - بن عبدمناف - اصلي نوم یې مغیره دی - بن قصي - اصلي نوم یې زید دی - بن کلاب بن مره بن کعب بن لوی بن غالب بن فهر - چې لقب یې قریش واو د قریشو قبيله همده ته د انتساب له امله قریش بلل کیږي - بن مالک بن النضر - چې اصلي نوم یې قیس دی - بن کنانه - بن خزیمه بن مدرکه - اصلي نوم یې عامر دی - بن الیاس بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان^۱.

دوهمه برخه: له عدنان نه پورته، یعنی عدنان بن اد بن همیسع بن سلامان بن عوص بن بوز بن قموال بن ابي بن عوام بن ناشد بن حزا بن بلداس بن یدلاف بن طابخ بن جاحم بن ناحش بن ماضي بن عیض بن عبقر بن عبید بن الدعا بن حمدان بن سنبر بن یثربي بن یحزن بن یلحن بن ارعوي بن عیض بن دیشان بن عیصر بن افناد بن ایهام بن مقصر بن ناحث بن زارح بن سمي بن مزي بن عوضه بن عرام بن قیدار بن اسماعیل بن ابراهیم (عليهما السلام)^(۲).

۱. ابن هشام ۱/۲. تلخیص فهم اهل الاثر ۵-۲. رحمة للعالمین ۲/۱۲-۱۳-۱۴-۵۲.

(۲) محمد سلیمان المنصور پوری د کلمې په روایت سره د نسب دا برخه جمع کړېده، همدا راز ابن سعد له اير دقیق تحقیق وروسته. رحمة للعالمین ۲/۱۴-۱۵-۱۶-۱۷ وګوره، د دی برخې په هکله تاریخي مصادر بوله بل سره اير توپیر او اختلاف لري.

دریمه برخه : له ابراهیم (علیه السلام) نه پورته یعنی ابراهیم بن تارح – اصلي نوم یې آزر دی – بن ناحور بن ساروع یا ساروغ بن راعو بن فالخ بن عابر بن شالخ بن ارفخشد بن سام بن نوح (علیه السلام) بن لامک بن متوشلخ بن اخنوخ – ویل کیږي چې همدا ادریس (علیه السلام) دی – بن یرد بن مهلائیل بن قینان بن آنوشته بن شیث بن آدم – علیهما السلام^۱.

نبوي کورنۍ

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کورنۍ دده جد هاشم ته د انتساب له امله په هاشمي کورنۍ مشهوره ده، نو بې ځایه به نه وي که د هاشم او له ده نه وروسته حالاتو باندې لږ رڼا واچوو:

۱- هاشم- لکه مخکې مو چې وویل هغه وخت چې بنو عبد مناف او بنو عبد الدار د سولې په نتیجه کې منصبونه سره وويشل نو د سقایې او رفادې مسئولیت د بني عبد مناف کورنۍ هاشم نومي سړي په غاړه واخیست. هاشم یو مالدار او معزز سړی و او هغه لومړنی شخص و چې په مکه کې یې حاجیانو ته شوربا او ډوډۍ ورکړېده. اصلي نوم یې عمرو و، خو څرنګه یې چې ډوډۍ په شوربا کې میده وله، نو په هاشم مشهور شو، ځکه هاشم میده کوونکي ته وایي. د قریشو دواړو سفرونه د ژمي سفر او اوږي سفر هم د لومړي ځل لپاره ده رواج کړيدي، دده په هکله یو شاعر وایي:

عمرو الذي هشم الثريد لقومه قوم بمكة مسنين عجاف

سنت إليه الرحلتان كلاهما سفر الشتاء ورحلة الاضياف

[د عمرو و چې خپل قحطي خپلي، کمزوري او ډنګر قوم ته یې په شوربا کې ماته شوې ډوډۍ ورکړه، او همدا عمرو و چې د ژمي او اوږي دواړو سفرونو تهداب یې ورته ایښی دی.]

دده د ژوند یوه پېښه داده چې وایي: هغه شام ته د تجارت لپاره روان شو، خو کله چې مدینې ته ورسید هلته یې د بني عدي بن النجار کورنۍ له سلمی بنت عمرو سره واده

^۱ . ابن هشام ۲/۳. تلقيح فهوم الاثر ص ۲. خلاصة السير للطبري ص ۲. رحمة للعالمين: ۱۸/۲.

وکړ، هملته څه موده ورسره پاتې شو. وروسته بیا شام ته وخوځید، دغه وخت یې ښځه حامله شوې وه، هاشم په همدې سفر کې د فلسطین په غزه نومې سیمه کې وفات شو، او په (۴۹۷م) کال یې زوی عبدالمطلب پیدا شو، اوڅرنگه چې د زوی په سر کې یې سپین وینبتان وو، نو مور یې (سلمی) شیبه نوم ورباندې کیښود^۱. او همدلته د پلار په کور(یثرب) کې یې د خپل زوی روزنه کوله او په مکه کې د هاشم له کورنۍ نه هیڅوک نه وو ورباندې خبر. هاشم څلور زامن او پنځه لوڼې درلودې چې نومونه یې دا دي: اسد، ابو صیفي، نضله او عبدالمطلب، او د لوڼو نومونه یې: شفاء، خالده، ضعیفه، رقیه، او جنه وو^۲.

۲ _ عبدالمطلب _ په هاشم پسې سقایه او رفاده (حاجیانو ته اوبه ورکول او د هغوی میزباني کول او خواړه ورکول) یې د ورور مطلب بن عبدمناف په غاړه ولویده. مطلب هم یو شریف، پخپل قوم کې د عزت او اعتبار خاوند و، خلکو به یې خبرې منلې، او د زیات سخاوت له امله به قریشو فیاض باله. شیبه (عبدالمطلب) چې کله په مدینه کې لس کلن شو، تره یې (مطلب) ورنه خبر شو، ورپسې ورغی چې مکې ته یې راوړي کله یې چې ولید له سترگو یې اوبښکې روانې شوې، په غیږ کې یې ټینګ ونيو او پخپله سپرلی. یې ورسره سپورکې چې مکې ته یې بوزي، خو عبدالمطلب ورته وویل زه ترهغې نه درسره ځم ترڅو مې چې مور راته اجازه نه وي کړی، نو مطلب یې مورته وویل چې وراره مې راسره ولیږه، خو مور یې دا خبره ونه منله. ده ورته وویل: اجازه ورکړه، هغه د خپل پلار وطن او د الله (جل جلاله) حرم ته ځي، پدې خبرې سره یې مور اجازه ورکړه، او پدې ترتیب مطلب هغه له خان سره په اوبښ سپورمکې ته راووست، کله چې خلکو ولید وې یې ویل: دا (عبدالمطلب) دی، خو ده ورته وویل نه داسې نده، دا زما د ورور هاشم زوی دی. عبدالمطلب همدلته مکه کې د خپل تره (مطلب) تر روزنه لاندې لوی شو، ترڅو مطلب د یمن په ردمان نومې سیمه کې وفات شو، نو نوموړی مسئولیت عبدالمطلب ته وسپارل شو. ده هم خپل قوم ته ټول هغه خدمتونه وړاندې کول کوم چې دده پلرونو به کول، بالاخره پخپل قوم کې د دومره شرف او عزت خاوند شو چې پلرونه او اجداد یې هم هغې درجې ته نه وو رسیدلي خلکو ورسره ډیره مینه لرله او ډیر درناوی یې ورته درلود^۳.

۱. ابن هشام ۱۳۸/۱. رحمة للعالمین ۲۴/۲۲، ۲۸.

۲. ابن هشام ۱۰۷/۱.

۳. ابن هشام ۱۳۷/۱-۱۳۸.

کله چې مطلب وفات شو، نوفل د عبدالمطلب په ځینو عبادتخانو یا څه جايداد قبضه ولگوله، یا دا چې ديني مشرتابه يې ورته غصب کړه، عبدالمطلب د خپل تره په مقابل کې له قريشو نه مرسته وغوښته، خو قريشو ورته وويل: مونږ ستا او ستا د تره ترمنځ مداخله نه کوو. بیا يې خپلو ماماخیلو (بني النجار) ته یو خوشعرونه واستول چې د کومک غوښتنه يې پکې کوله، نو ماما يې (ابوسعبد بن عدي) له اتياوو سپرو سره روان شو، د مکې په ابطح کې يې واړول. عبدالمطلب ورغی او ورته ويې ويل: راځئ کور ته. ماما يې وويل: نه، تر څومې چې نوفل نه وي ليدلی کورته به در سره لاړ نه شم، بیا نوفل ته ورغی، هغه په حطيم کې د قريشو له مشرانو سره يوځای ناست و، ابوسعبد خپله توره له تيکي را وايسته او ورته ويې ويل: د دې کوتې د رب په نامه قسم يادوم که چيرته زما خوريي ته د هغه حق او يا مشري بيرته ورنکړې نو پدې توره به دې وهم. نوفل وويل: سبي ده ما هغه بيرته ورکړه، د قريشو مشران ورباندې شاهدان شول. بیا ابوسعبد د عبدالمطلب کورته لاړ، درې ورځې ورسره ميله و، بیا يې عمره اداکړه او بيرته مدينې ته ستون شو.

پدې پيښه پسې مناف د بني هاشم په خلاف له بني عبدشمس بن عبدمناف سره تړون وکړ، او کله چې خزاعه وليدل چې بني النجار د عبدالمطلب ملاتړ وکړ نو ويې ويل: هغه (عبدالمطلب) لکه څرنگه چې ستاسې له اولادې نه دی همدا ډول زمونږ له اولادې څخه هم دی او په مونږ هم حق لري چې مرسته يې وکړو. او دا ځکه چې د عبدمناف مور له خزاعه کورنۍ څخه وه، نو همدا وه چې د خزاعه کورنۍ خلکو په دارالندوه کې د نوفل او بني عبدشمس په خلاف له بني هاشم سره تړون وکړ، او همدا تړون و چې بیا وروسته د مکې د فتحې سبب شو، تفصيلات به پخپل ځای کې راشي.^۱ د بيت الله شريف په امورو کې عبدالمطلب له دوو مهمو پيښو^۲ سره مخامخ شوی و چې يوه د زمزم کوهي کيندل او بله د فيل واقعه وه.

د زمزم کوهي کيندل

د دې پيښې لنډيز داسې دی: عبدالمطلب په خوب کې د زمزم کوهي په کيندلو مامور کيږي، ټاکلی ځای هم ورته ښودل کيږي، نو هغه هم شروع وکړه او کوهي يې را لوڅ کړ

^۱. مختصر سيرة الرسول (ص) للشيخ محمد بن عبد الوهاب ص ۴۱-۴۲.

^۲. ابن هشام ۱۴۲/۱ تر ۱۴۷ پورې.

او ټول هغه شيان يې پکې وموندل کوم چې جرهميانو د هجرت په وخت کې پکې ښخ کړي وو، هغه تورې، زغرې، دواړه طلايي هوسۍ، ټول يې را وايستل، تورې او هوسۍ يې دکعبې شريفې په دروازه کې نصب کړې، او د حاجيانو لپاره يې د زمزم اوبه څښلو ته برابرې کړې.

کله چې د زمزم څاه را ښکاره شو، قريشو عبدالمطلب ته وويل: چې مونږ هم پدې کار کې درسره شريک کړه، ده ورسره ونه منله، او ورته ويې ويل: چې زه خاص پدې کار ټاکل شوی يم، خو هغوی مخالفت ورسره کاوه ترڅو د بني سعد يوې کاهنې ته د محاکمې لپاره لاړل، خو دوی لا په لاره وو چې الله تعالی دا ور وښودله چې عبدالمطلب زمزم ته خاص شويدي. په همدې وخت کې عبدالمطلب نذر کيښود او ويې ويل: که چيرته الله تعالی لس زامن راکړل او ټول ځوانان شول نو يو به ورته په کعبه کې ذبح کوم.

د فيل واقعه

د دې کيسې خلاصه داسې ده چې ابرهه الصباح الحبشي چې په يمن کې د نجاشي نماينده و، وليدل چې عرب کعبې شريفې ته د حج لپاره ځي، نو ده په صنعاء کې يوه لويه کلیسا جوړه کړه او غوښتل يې عرب هم دکعبې په ځای د دې کلیسا حج وکړي. د ابرهه دا خبره د بني کنانه يوه سړي واوریده، نو د شپې په تياره کې کلیساته ننوت او قبله يې په مردارۍ ورته ولږله. ابرهه چې له پيښې خبر شو، ډير په غوسه شو، شپيته زره پياوړې لښکر يې د مکې په لور روان کړ ترڅو کعبه شريفه ونړوي، ورسره (۹) يا (۱۳) فيلان هم وو، پخپله په يوه لوی فيل سپور و. وخوځيدل ترڅو مغمس نومې منطقې ته ورسيدل، هلته يې لښکرې برابرې کړې، فيلان يې آماده کړل اومکې ته د ننوتلو په تکل کې شول، خو کله چې د مزدلفې او منی مينځ کې د محسر سيمې ته ورسيدل، فيل يې چو شو، او د مکې په طرف يې قدم نه اوچتاوه، بل هر طرف ته به يې چې روان کړ يوځل به په منډو شو، خو چې د کعبې په طرف به يې مخ شو په ځای به ځملاست. دوی په همدې حالت کې وو چې الله تعالی يوسيل مرغان ورباندې وگمارل، او هغوی يې په پخو شويو گټو وويشتل، او په دې سره الله تعالی هغوی لکه څپل شوي او خوړل شوي بوس داسې وگزرول. دې مرغانو له ابابيل او قمري سره ورته والی درلود، اوږدې مښوکې، نري وزر او پيررې لکۍ يې درلودې، له هر مرغې سره د نخود د دانې په اندازه درې درې گاتې وو چې يوه به يې په مښوکه او دوی نورې به يې په منکولو کې نيولې وې، په هر چا به چې دا گاتې (وړوکې تيرې) ولگيده اندامونه

به يې پرې شول او مړ به شو، ټول پدې گاتو ونه لگيدل خو هغوی له ډيرې ويرې په هره خوا منډې وهلې، يو بل يې تر پښو لاندې کاوه، که کتل به دې هرې خواته او په هره چينه به د دوی مړې پراته وو. ابرهه پخپله په يوه داسې مرض گرفتار شو چې دگوتو سرونه يې ولويدل او ترڅو چې صنعاء ته رسیده نو يو يې بنکو چرگوړی ورنه جوړ شوی و او هملته يې سينه دوه پرکې شوه، زړه يې ترې راووت او مردار شو.

قریش د دې لښکرو له ويرې خوړونو، غارونو او د غرو سرونو ته تللي وو، او کله چې الله تعالی هغه لښکر درې وړې کړ نو دوی بېرته ډاډه خپلو کورونو ته راوگرزیدل^(۱).

دا پېښه د زیاتره تاریخ پوهانو په نظر د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر مبارک میلاد پنځه پنځوس (۵۵) ورځې مخکې د محرم په میاشت کې واقع شوې ده، چې دا نېټه د (۵۷۱م) کال د فبروري میاشتې د وروستیو او یا د مارچ له لومړیو سره سمون خوري.

دا پېښه په حقیقت کې یوه مقدماتي او تمهیدي نښه وه چې الله د خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او خپل کور (بیت الحرام) لپاره ښکاره کړه، ځکه وینو پداسې حال کې چې د بیت المقدس اوسیدونکي مسلمانان دي خو مشرکین او د الله تعالی دښمنان ورباندې مسلط کیږي لکه په (۵۷۸م) کال کې د بخت نصر حمله او (۷۰م) کال کې د رومیانو سيطره، خو کعبه شریفه سره لدې چې اوسیدونکي يې مشرکان وو نصرانیان چې هغه وخت مسلمانان وو تسلط نه شي ورباندې موندلی.

د دې پېښې خبر د وخت په ټوله متمدنه نړۍ کې خورشو، ځکه هغه وخت حبشې له رومیانو سره نژدې اړیکې درلودې، فارسیانو خو د دوی هر څه تر نظر لاندې لرل او په کمین کې ورته ناست وو، او دا يې کتل چې رومیان او ملګري يې څه کوي او له څه سره مخامخ کیږي، او همدا وجه وه چې پدې پېښه پسې فارسیان سملاسي یمن ته راغلل. هغه وخت د متمدنې نړۍ مشري له رومیانو او فارسیانو سره وه. دې واقعي دنیا حیرانه کړه، د هر چا توجه يې د بیت الله شریف مقام او درجې ته راواړوله، او دا يې ورته وښودله چې یوازې همدا خونه ده چې الله تعالی ورته قدر او شرف ورکړی دی، او یوازې همدا د تقدیس وړ ده، نو که د دې مقدس ځای کوم اوسیدونکی په نبوت مشرف کیږي، نو دا د همدې پېښې غوښتنه او مقتضی ده. او پدې سیمه کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ظهور په حقیقت کې د الله تعالی هغه

(۱). ابن هشام ۴۳/۱ تر ۵۲، تفهیم القرآن ۴۲۲/۲ تر ۴۲۹.

حکمت په گوته کوي کوم چې پدې پېښه کې یې د هماغه حکمت په اساس مشرکین پر نصرانیانو باندې پداسې طریقې سره برلاسي کړي وو چې د اسبابو له دایرې نه لوړه او اوچته وه.

عبدالمطلب لس زامن درلودل چې نومونه یې دا دي: حارث، زبیر، ابو طالب، عبدالله، حمزه (رضي الله عنه)، ابولهب، غیداق، مقوم، صفار، عباس (رضي الله عنه). او دا هم ویل شوي چې یوولس زامن یې درلودل او ((قثم)) نوم یې ورسره زیات کړی دی. ځنی وايي: دیارلس زامن یې وو او هغوی د عبدالکعبه او حجل نومونه ورسره زیات کړيدي، او دا هم ویل کېږي چې عبدالکعبه همدا مقوم، او حجل همدا غیداق و او د قثم په نامه یې زوی نه درلود، خو لونی یې شپږ وې او نومونه یې دا دي: ام حکیم (البیضاء)، بره، عاتکه، صفیه، اروی او امیمه.^(۱)

۳- د رسول اکرم (ﷺ) محترم پلار عبد الله

د عبدالله مور فاطمه بنت عمرو بن عائذ بن عمران بن مخزوم بن یقطه بن مره وه. د عبدالمطلب په اولادونو کې عبدالله تر ټولو ښکلی، شریف، غوره او ټولو ته گران، او په ذبیح سره مشهور و. ذبیح یې له دې امله باله کله چې د عبدالمطلب زامن پوره لس شول او ټول ځوانۍ ته ورسیدل، نور یې د ده ملاتړ او دفاع کولی شوی، نو له خپل هغه نذر نه چې ایښی یې و خبر کړل، زامنو یې خبره ورسره ومنله. عبدالمطلب د دوی ټولو نومونه د پال په غشو ولیکل او بیایې د هبل مینجور ته ورکړل، مینجور غشي سره گډه کړل او بیایې یو ورته راویوست که گوري د عبدالله نوم راوتلی دی، نو عبدالمطلب چاره راوخیسته، خپل زوی (عبدالله) یې راوښو تر څو کعبې ته یې بوزي او هلته یې ذبیح کړي، خو قریشو خصوصاً د عبدالله ماما خیلو او ورور یې ابو طالب عبدالمطلب لدې کار نه منع کړ. عبدالمطلب ورته وویل: نو چاره څه ده؟ زه خپل نذر څنگه ادا کړم؟ دوی ورته وویل: له فلانۍ عرافې ښځې نه پدې هکله مشوره وغواړه. عبدالمطلب عرافې ته ورغی هغې ورته وویل چې د عبدالله او لسو اوبنانو تر مینځ قرعه اندازي وکړه، که د عبدالله نوم راووت، نو لس نور اوبنان ورباندې ورزیات کړه، پدې ترتیب سره لس، لس ور زیاتوه تر څو خدای راضي شي او د اوبنانو پچه وخیږي. پدې ترتیب سره هغه راغی، د عبدالله او لسو اوبنانو تر مینځ یې پچه واچوله، د

(۱). تلخیص فہوم الاثر ص ۸-۹. رحمۃ للعالمین ۲/۵۲-۲۶.

عبدالله نوم راووت، نو عبدالمطلب لس نور ورزیات کړل، خو بیا هم د عبدالله نوم راووت، نو لس، لس یې ورزیاتول تر څو سل اوښان پوره شول بیا د اوښانو پچه وختله، عبدالمطلب دا سل اوښان د عبدالله په ځای حلال کړل او همداسې یې واچول هر چا چې وړل، وړل یې، نه یې انسان ترینه منع کاوه او نه حیوان. لدې پیښې نه مخکې په عربو او قریشو کې د دیت بیه لس اوښان وه خو لدینه وروسته سل اوښان شوه، اسلام هم همدا سل اوښان تایید کړل. له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه په روایت کې راځي چې فرمایي: (انا ابن الذبیحين) [زه د دوو ذبیحانو یعنی اسماعیل (علیه السلام) او عبدالله زوی یم].^(۱)

عبدالمطلب خپل زوی عبدالله ته آمنه بنت وهب بن عبدمناف بن زهره بن کلاب په نکاح کړه. آمنه هغه وخت په قریشو کې د نسب او مقام له پلوه تر ټولو غوره ښځه وه، پلار یې د نسب او شرف له پلوه د بني زهره مشر و، د عبدالله او آمنې واده په مکه کې ترسره شو، خو له واده نه څه موده وروسته عبدالمطلب هغه مدینې ته واستاوه تر څو دوی ته خرماوې راوړي. عبدالله لاړ او هملته مدینه کې وفات شو، او ځنې وایي: چې عبدالله د تجارت لپاره شام ته تللی و، او بیرته د قریشو له یوه کاروان سره راتله چې مدینې ته راوړسیدل عبدالله مریض او بیا هملته د ۲۵ کلو په عمر وفات شو، او د النابغه الجعدي په کور کې خاورو ته وسپارل شو. هغه وخت رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه و زیږیدلی، که څه هم ځنې روایتونه وایي چې عبدالله د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له میلاد نه دوې میاشتې وروسته وفات شوی دی.^(۲) خو زیاتره مورخین لومړنی نظر تاییدوي او کله چې د عبدالله د مړینې خبر مکې ته راوړسید نو آمنې دده په مرثیه کې دا شعر ووايه:

عفاجانب البطحاء من ابن هاشم	و جاورلحدا خارجا في الغمام
دعته المنايا دعوة فأجابه	و ما تركت في الناس مثل ابن هاشم
عشية راحوا يحملون سريره	تعاوره اصحابه في النزاحم
فإن تك غالته المنايا و ريبها	فقد كان معطاء كثير التراحم ^۳

(۱). ابن هشام ۱۵۱/۱ تر ۱۵۵. رحمة للعالمين ۸۹/۲ - ۹۰. مختصر سيرة الرسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) للشيخ عبد الله نجدي ص ۱۲-۲۲-۲۳.

(۲). ابن هشام ۱۵۸/۱-۱۵۶. فقه السيرة لمحمد الغزالي ص ۴۵. رحمة للعالمين ۹۱/۲.

۳. طبقات ابن سعد ۲۲/۸.

ترجمه: [د بطحا غیر د هاشم له زوی نه خالي شوه، هغه د آوازونو او ژړاگانو (غوغا) په مینځ کې د لحد ملگری شو، مرګي وغوښت هغه هم دې بلنې ته لبيک ووايه، اوس مرګي د خلکو په مینځ کې د ابن هاشم د زوی په شان څوک نه دي پریښي، (خومره غمجن و) هغه ماښام چې خلکو د ده کټ په اوږو اخیستی، که څه هم مرګ او د مرګ حوادثو هغه ختم کړ (خو د هغه د کړو یاد به تل وي) هغه ډیر پوه، رحیم او سخي سړی و.]

د عبدالله ټول میراث پنځه اوبڼان، یوه رمه (یوشمیر) میړې او یوه حبشي وینځه وه چې نوم یې برکه او کنیه نوم یې ام ایمن و، او دا همغه ام ایمن ده چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به یې په غیر کې گرځاوه پالنه به یې کوله.^(۱)

(۱). مختصر سیره الرسول (ص)، للشیخ النجدی ص ۱۲. تلخیص فهم اهل الاثر ص ۴. صحیح مسلم ۹۲/۲.

نیکمرغه میلاد

او

د سپیڅلي ژوند لومړني څلویښت کلونه

نیکمرغه میلاد

سید المرسلین حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بني هاشم په شعب (مینه) کې، د دوشنبې په سهار چې د فیل د پینې د لمړنۍ کال د ربیع الاول نهمه نیټه وه دنیا ته سترګې وغړولې، دغه وخت د کسری نوشیروان د پاچایۍ څلویښت کاله تیر شوي وو، د ستر عالم محمد سلیمان المنصور فوری او فلکي محقق محمود باشا د تحقیق په اساس دا تاریخ د (۵۷۱م) کال د اپریل د میاشتې له شلمې او یا دوه ویشتمې نیټې سره سمون خوري.^(۱)

ابن سعد روایت کوي چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مور وایي: کله چې هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وزېږېده نو زما له جسم نه یو نور ووت چې د شام قصرونه یې روښانه کړل، احمد هم له عرباض بن ساریه نه دی ته ورته یو روایت نقل کړیدی.^(۲)

ځنې روایتونه وایي چې د نیکمرغه میلاد په وخت کې ځنې اړه‌اصات (د نبی له بعثت نه مخکې خارق العاده پېښې) واقع شوي وو، وایي د کسری د قصر څوارلس کنگرې راولویدلې. د مجوسو آتش کده چې نمانځنه به یې کیدله مړه اوسړه شوه، د ساوه بحیره وچه شوه او په شا او خوا کې یې موجودې کلیساګانې راپړیوتې، دا روایتونه بیهقي رانقل کړيدي، خو محمد الغزالي یې نه مني.^(۳)

کله چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پیدا شو، نو مور یې عبدالمطلب ته څوک ورولیږل چې د لمسی زیری ورکړي، عبدالمطلب خوشاله راغی خپل لمسی

(۱). محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة للخضري ۲۲/۱. رحمة للعالمین ۳۸/۱ - ۳۹. د میلادي جنتريو د توپیر او اختلاف له امله د اپریل د شلمې او دوه ویشتمې نیټې په ټاکلو کې اختلاف راغلی دی.

(۲). مختصر سيرة الرسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) للشيخ النجدي ص ۱۲ ابن سعد ۲۳/۱.

(۳). فقه السيرة لحمد الغزالي ص ۴۶ وگوره.

یې په غیږ کې واخیست او کعبې شریفې ته یې داخل کړ، د الله تعالی شکر ونه یې ادا کول، دعایې کوله او نوم یې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورباندې کیښود. هغه وخت د محمد نوم په عربو کې شهرت او رواج نه درلود، او د عربو د عادت تر مخې یې په اوومه ورځ سنت کړ.^(۱)

لومړنۍ تې ورکونکې ښځه چې له مور (آمنې) نه وروسته یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته تې (شیدې) ورکړې دي د ابو لهب وینځه ثویبه ده، چې هغه وخت یې خپل زوی مسروح ته هم تې (شیدې) ورکاوه، او لدینه مخکې یې حمزه (رضي الله عنه) او بیا وروسته یې ابو سلمه بن عبدالاسد مخزومي ته هم تې (شیدې) ورکړې دي.

له بني سعد سره

د ښار اوسیدونکو عربانو عادت درلود چې خپلو اولادونو ته به یې له صحرايي خلکو نه دايې (شیدې ورکونکې ښځې) نیولې، تر څو هغوی له ښاري مرضونو نه سالم پاتې شي، اندامونه یې پیاوړي، اعصاب یې مضبوط وي، او په زانگو کې فصیحه عربي ژبه زده کړي، نو د همدې عادت په بنا عبدالمطلب هم د خپل لمسي لپاره دايه لټوله، بالاخره یې د بني سعد بن بکر کورنۍ یوه ښځه چې حلیمه بنت ابي ذویب نومیده د هغه لپاره دايه ونيوله. د حلیمې میړه حارث بن عبدالعزی نومیده، کنیه نوم یې ابو کبشه و او له همدې قبیلې (بني سعد بن بکر) څخه و.

هلته د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رضاعي وروڼه او خويندې دا وو: عبدالله بن الحارث، انيسه بنت الحارث، حذافه او يا جذامه بنت الحارث (لقب یې شیماء و، خو همدا لقب یې ته نامه نه زیات مشهور و (نوموړې به رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په غیږ کې گرځاوه او کرار اوه به یې) او ابوسفیان بن الحارث بن عبدالمطلب چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تره زوی هم کیږي او د حلیمې له طرفه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رضاعي ورور دی.

د رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تره حمزه (رضي الله عنه) هم له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه مخکې د بني سعد بن بکر په قبيله

(۱). ابن هشام ۱۵۹/۱ - ۱۲۰، محاضرات تاریخ الامم الاسلامیه للخضري ۲۲/۱. دا هم ویلی شوي چې رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سنت کړی شوی پیدا شوی دی تلقیح فهم الاثر ص ۴ وگوره، خو ابن القيم وايي پدې هکله ثابت حدیث نشته، زاد العاد ۱۸/۱.

کې و، یوه ورځ د حمزه (رضي الله عنه) رضاعي مور هم رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته شیدې ورکړېدې نو پدې اساس حمزه (رضي الله عنه) له دوو خواوو نه د رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) رضاعي ورور و، یو د ثویبې له خوا نه او بل د همدې سعدیې بنځې له پلوه ^(۱). د رضاعت په دوران کې حلیمې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) داسې برکتونه لیدلي چې بالکل ورته حیرانه وه، راځئ پدې هکله یوه کیسه پخپله د حلیمې له خولې نه واورو:

ابن اسحاق وایي: حلیمې به ویل: زه له خپل میړه او کوچني زوی چې شیدې مې ورکولې د بني سعد کورنۍ له یوې ډلې بنځو سره له کوره پدې نیت ووتلو چې د شیدو ورکولو لپاره ماشومان پیدا کړو. وایي: دغه کال ډیر وچ و، مونږ ته هیڅ هم نه و را پاتې. وایي: پدې سفر کې زه پخپله سپینه خره سپره وم، زمونږ سره یوه زړه اوښه هم وه، چې هیڅ شیدې یې نکولې، ماشوم مو هم ډیر وږی و، ټوله شپه مو د ده له لاسه خوب نه درلود ځکه له لوږې به یې ژړل، زما په تیو کې څه نه و او اوښې هم دومره شیدې نه کولې چې د ده بس شوې وی، خو دا طمعه او هیله مو درلوده چې باران به وشي او لاس به مو لږ آزاد شي.

لنډه دا چې زه په همدې خره سپره وم چې د ډیرې کمزورۍ له امله په ځای ودریده، دومره ورو، ورو تلو چې د کاروان ټول ملګري رانه په تنګ شول، په هر ترتیب چې وو مکې ته ورسېدو هلته مو ماشومان کتل. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) زمونږ د کاروان ټولو بنځو ته وړاندې شو، خو کله به چې خبرې شوي چې دا یتیم دی، نو نه به یې اخیست، ځکه مونږ خو دا غوښتل چې د ماشوم پلار به راسره مرسته کوي، نو دا چې یتیم دی، مور او نیکه به یې څه راسره وکړي؟ نو له همدې امله هیچا هم هغه وانخیست. په پای کې ټولو بنځو ماشومان پیدا کړل، خو زه یوازینی بنځه وم چې ماشوم مې نه و موندلی، او کله مو چې د ستنیدو اراده وکړه خپل میړه ته مې وویل: زما ټولو ملګرو ماشومان واخیستل، دا د ځان لپاره شرم ګڼم چې زه همداسې تش لاس بیرته ستنه شم، قسم په خدای ورځم او همدا یتیم ماشوم له ځان سره اخلم. میړه مې وویل: بده نده، کیدای شي الله تعالی هغه را ته د برکت سبب کړي. حلیمه وایي: لارم، هغه (محمد "صلى الله عليه وسلم") مې له ځان سره راوړ، او دا هم ځکه چې بل ماشوم را ته پیدا نشو. وایي: هغه مې له ځان سره راووست کله مې چې تي ته

(۱). زاد المعاد ۱/۹.

واچاوه، یو ځل مې په تیو کي شیدې را پیدا شوې، ویې رودلې او موږ شو، بیا یې ورور هم دومره شیدې ورودلې تر څو ښه موږ شو، بیا ویده شو، پداسې حال کې چې لدینه مخکې نه ده خوب درلود او نه موږ ورنه ویده کیدای شواي. میړه مې پاڅید چې هغه زړه اوښه را ولوشي که گوري چې غولانځه یې ډکه ده، را ویې لوشله دومره شیدې یې وکړې چې دواړه ښه ورباندې ماړه شوو، دا شپه مو ډیره په خیر او آرامۍ سره تیره کړه. وایي: سهار مې میړه راته وایي: پوه شه اې حلیمې! قسم په خدای چې تا ډیره مبارکه روح اخیستې ده. حلیمه وایي: ما ورته وویل: زه له الله تعالی نه همدا غواړم. وایي: بیا مو حرکت وکړ، زه پخپله خړه سپره شوم هغه ماشوم مې هم راسره واخیست، قسم په خدای چې دا خړه داسې گړندی تله چې یوه خړه هم نه شوی پسې رسیدلی تر دې چې ملگرو مې راته ویل: اې د ابي ذویب لورې، په مونږ لږ مهرباني وکړه، آیا دا هماغه خړه ده چې له هغه بل طرف نه پرې راغلې؟ ما به ورته ویل: هو دا هماغه خړه ده، نو دوی راته ویل: چې حتماً څه خاصه خبره شته ده. بالاخره خپل مېنې ته راوړسیدو، او دغه وخت لدې ځای نه بل ځای زیات وچ او قحطۍ ځپلی نه و، خو کله مو چې دا مبارک ماشوم له ځان سره یووړ، له هماغې ورځې نه به زمونږ میړې مړې او غولانځې به یې له شیدو ډکې وې، لوشلې به مو او شیدې به مو خوړلې، دا پداسې حال کې چې نورو خلکو به خپلو شپڼو ته ویل: تاسې هم میړې په هغه ځای کې خړوئ چېرته یې چې د بنت ابي ذویب شپون خړوي، ځکه د هغوی میړې به وږې او نرې بیرته راتللې، یو څاڅکی شیدې یې هم نه کولې، خو زما میړې به مړې او له شیدو ډکې راتللې. په همدې ترتیب سره همداسې د خیر او برکت را ته مخه وه تر څو د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوه کاله پوره شول، او له شیدو نه مې بیل کړ. دا مبارک به د نورو ماشومانو په نسبت ډیر ژر، ژر لوئیده، په دوو کلونو کې هغه یو پیاوړی او تکړه هلک شو. حلیمه وایي: بیا مو هغه خپلې مور ته وروست، خو آرزو مو دا وه چې نور هم له مونږ سره پاتې شي، ځکه د هغه برکتونه مو لیدل. مورته مو یې وویل: زوی دې څه موده نور هم له مونږ سره پرېږده، تر څو لوی شي، زه ویرېږم چې دا په مکه کې گډه شوې وبا زیان ور و نه رسوي. حلیمه وایي: تر هغې هملته ورسره وو، تر څو یې مور پدې راضي شوه چې بیرته یې له مونږ سره واستوي.^(۱)

شق الصدر (سینې خیرلو) پېښه

(۱). ابن هشام ۱/۱۲۲ - ۱۲۳ - ۱۲۴.

پدې ډول سره رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر هغې په بني سعد کې پاتې شو تر څو څلور کلن او یا پنځه کلن شو^(۱) او په همدې عمر کې د شق الصدر (سینې څیرولو) پېښه وشوه. امام مسلم له انس (رضي الله عنه) نه په روایت سره وايي: یوه ورځ رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ماشومانو سره لوبې کولې چې جبرئیل (علیه السلام) ورته راغی، را وپې نیو، په ځمکه یې ځملاوه، سینه یې ورڅیرې کړه، زړه یې ترې راویوست، یوه ټوټه غوښه یې ورنه لیرې کړه او وپې ویل: دا ستا په وجود کې د شیطان برخه ده، بیا یې د سرو زرو په یوه طشت کې د زمزم په اوبو ومینځه، بیا یې بیرته سره یو ځای کړ او پخپل ځای کې یې ورکینود. ماشومان په منډو منډو دده رضاعي مورته ورغلل او ورته وپې ویل: چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ووژل شو. د کور خلک یې پسې راووتل او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې پداسې حال کې مخې ته راغی چې مبارک رنگ یې الوتی و.^(۲)

د مور په له محبت نه ډکه غیږ کې

له دې پېښې نه وروسته حلیمه ورباندې وویږیده او خپلې مورته یې ور تسلیم کړ، او بیا تر شپږ کلنۍ پورې له خپلې قدرمنې مور سره و.^(۳) آمنې نیت وکړ چې د وفا په دود د خپل میړه د قبر زیارت وکړي، نو یې د یثرب په لور حرکت وکړ، او تقریباً دا پنځه سوه کیلو متره لار یې ووهله. پدې سفر کې یې یتیم زوی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)، خادمه یې (ام ایمن) او سرپرست یې (عبدالمطلب) هم ورسره ملګري وو. آمنة هلته یوه میاشت پاتې شوه، خو چې د بیرته راتګ اراده کوي مریضه کیږي، او د لارې په اوږدو کې یې تکلیف زیاتېږي چې بالاخره د مکې او مدینې تر مینځ ابواء نومې سیمه کې وفات شوه.^(۴)

(۱). دا د زیاتره تاریخ پوهانو نظریه ده، خو د ابن اسحاق له روایت نه داسې معلومیږي چې دا پېښه په دری کلنۍ کې شویده، ابن هشام ۱۲۴/۱ - ۱۲۵ وګوره.

(۲). صحیح مسلم: باب الاسراء ۹۲/۱.

(۳). تلخیص فهم الاثر ص ۷.

(۴). ابن هشام ۱۲۹/۱. تلخیص فهم الاثر ص ۷. محاضرات تاریخ الامم الاسلامیه للخصري ۲۳/۱. فقه السيرة للغزالي ص ۵۰.

د مهربان نیکه ترسیوري لاندې

سپین ډیري عبدالمطلب خپل یتیم لمسی مکې ته راووست، زړه یې د لمسي له مینې او محبت نه ډک، ډیر ورباندې زهیر و، ځکه هغه له نوي داسې غم سره مخ شوی و چې پخواني غمونه یې ټول را تازه کول. او همدا وجه وه چې عبدالمطلب لدې لمسي سره دومره مهرباني او نرمي کوله چې له بل هیڅ یوه اولاد سره یې نه وه کړې. هغه یې نه پرېښوده چې د بې کسی او تنهایی احساس وکړي، له خپلو زامنو نه یې هغه ته توجه ډیره وه. ابن هشام وایي: د کعبې ترسیوري لاندې به عبدالمطلب ته ځای برابریده، زامن به یې شاوخوا کیناستل ترڅو هغه به راغی، هیڅوک به هم ده ته د احترام او تقدیر له امله د ده په ځای نه کیناستل، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې لا تراوسه ځوان شوی هم نه و راته او د خپل بابا په ځای به کیناست، ترونو به یې منع کاوه، اجازه به یې نه ورکوله چې هلته کیني، خو عبدالمطلب به چې کله ولیدل نو ورته ویل به یې: زما زوی پرېږدئ قسم په خدای (جل جلاله) چې د لوړ شان خاوند دی. کله به محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپل بابا سره ناست و، بابا به یې ورته په سر او شا د مینې لاس راتیراوه، او په کړو وړو (نقل او حرکت) به یې ډیر خوشالیده.^۱

خو کله چې د حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عمر آته کاله، دوې میاشتې او لس ورځې پوره شوې، مهربان بابا یې (عبدالمطلب) هم په مکه کې وفات شو. عبدالمطلب له خپل مرګ نه مخکې د خپل خواږه لمسي کفالت ابوطالب ته چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د پلار (عبدالله) سکنی ورور کیده سپارلی و.^۲

د شفیق تره په کفالت کې

ابو طالب د خپل وراره حقوق کامل او پوره ادا کړل، هغه یې له خپلو زامنو سره یوځای کړ، بلکه له هغوی نه یې زیات ځان ته رانژدې کړ، ډیر شفقت او محبت یې ورسره درلود. ترڅلوېښتو کالو زیاته موده یې خوا ته ولاړ و، هیڅ ډول مرسته او همکاري یې نه ورنه سپموله، د ده په سر به یې دوستي او دښمني کوله، د دې خبرې څه تفصیلات به په راتلونکو پاڼو کې راشي.

^۱. ابن هشام ۱/۲۸.

^۲. تلخیص فہوم الاثر ص ۷. ابن هشام ۱/۲۹.

د محمد (ﷺ) له رویه باران غوښتل کیږي

ابن عساکر له جلهمه بن عرفطه نه روایت کوي چې وایي: زه مکې ته راغلم، دغه وخت خلک له وچ کالۍ او قحطۍ سره لاس او گریوان وو، قريشو ابوطالب ته وویل: وادي او سیمه وچکالۍ وهلې، خلک قحطۍ خپلې، راځه د باران دعا وکړه، نو ابوطالب له یوه داسې هلک سره راووت چې مخ یې لکه د لمر په شان ځلیده، تا به ویل همدا اوس له لمر نه تورې وریځې ایسته شوې او روڼ، روښانه لمر ورته رابنکاره شوی دی. د هلک شا و خوا نور هلکان هم وو، ابوطالب راوښو او مبارکه شا یې د کعبې شریفې له دیوال سره ولگوله، هلک یې ګوته نیولې وه، د باران دعا یې وکړه، پدې وخت کې په آسمان کې د وریځې یوه ټوټه هم نه لیدل کیده، خو ورو، ورو له یوې او بلې خوا نه وریځې را پیدا شوې، سره ټینګې شوې او داسې باران وشو چې سیمه اوبو په سر واخیسته، ټول وطن خړوب او شاداب شو. ابوطالب همدې پیښې ته په اشارې سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې ستاینه کوي:

وابيض يستسقى الغمام بوجهه ثمال اليتامى عصمة للأرامل^۱

[هغه سپین او ښکلی دی، د ده له رویه د باران سوال کیږي، هغه د یتیمانو د پناه ځای او د کونډو محافظ او ساتونکی دی.]

بحیرا راهب

کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دولس کلن، او په بل روایت د دولسو کلو دوو میاشتو او لسو ورځو شو^۲، نو ابوطالب له ځان سره شام ته د تجارت لپاره یووړ. شام ته لاړل ترڅو بصری نومې سیمې ته چې په شام کې د حوران د منطقي یو ښار و ورسیدل. دا ښار هغه وخت په عربي جزیره کې د رومي مستعمرو مرکز و، دلته یو راهب چې په بحیرا سره مشهور و هم اوسیده، اصلي نوم یې جرجیس و. کله چې کاروان ور ورسید راهب ورته راووت ټول یې میلمانه کړل مخکې لدینه به هغه د چا مخې ته نه راووت.

۱. مختصر سيرة الرسول (ص) للشيخ عبد الله النجدي ص ۱۵-۱۶.

۲. د ابن جوزي خبره ده تلقيح فهوم الاثر ص ۷.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې د نبو او صفاتو له مخې وپیژانده، او پداسې حال کې چې د ده مبارک لاس یې نیولی و ویل یې: دا د ټول عالم سید او پیشوا دی، الله تعالی به دا د عالمیانو لپاره رحمت رالیري. ابوطالب پوښتنه ورنه وکړه، ته له کومه پدې موضوع خبر شوې؟ راهب ورته وویل:

کله چې تاسې لدې غونډۍ نه رابکاره شوی، نو ټولې ونې اوتیرې په سجده شوې، ونې اوکاني په انسانانو کې یوازي نبي ته سجده کوي. او همدا راز زه یې د نبوت د هغه مهر له مخې هم پیژنم کوم چې د ده د اوږې په لاندیني کریډونکي باندې د منې په شکل ایښودل شوی دی. مونږ پخپلو کتابونو کې هم د ده په هکله معلومات لیدلي او د ده صفات مو لوستلي دي. بیا یې له ابوطالب نه وغوښتل چې بیرته یې مکې ته بوزي، او شام ته لاړ نشي، ځکه کیدای شي هلته یهود څه زیان ور ورسوي، نو ابوطالب هم هغه له خپلو ځینو کسانو سره بیرته مکې ته واستاوه.^۱

د فجار جگړه

د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په پنځلس کلنۍ کې د فجار جگړه ونښته. پدې جگړه کې قریش اوکنانه یوې خواته او قیس عیلان بلې خواته وو. د قریشو اوکنانه مشري د حرب بن امیه په غاړه وه ځکه هغه له ټولو نه مشر او د زیات شرف خاوند و.

د ورځې په لومړي سر کې قیس په کنانه باندې برلاسې وه، خو د ورځې په نیمایي برخه کې دجنگ حالت بدل شو او بری د کنانه په برخه شو.

دې جگړې ته ځکه حرب الفجار وایي چې پدې سره د حرم شریف او د حرام د میاشتو حرمت تر پښو لاندې شوی و. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم پدې جگړه کې برخه درلوده، او خپلو ترونو ته به یې غشي برابرول.^۲

حلف الفضول

^۱ . مختصر سيرة الرسول (ص) ص ۱۲. ابن هشام ۱۸۰/۱ تر ۱۸۳. په ترمذي او ځینو نورو کتابونو کې راغلي چې ابو طالب له خپل وراره محمد (ص) سره بلال (رض) بیرته مکې ته ولیږه (تحفة الاحوذی) خو دا څرگنده غلطې ده ځکه کیدای شي بلال به هغه بالکل وجود نه درلود او که چیرته موجود هم و، نو نه له ابوبکر (رض) سره و او نه له ابو طالب سره، زاد المعاد ۱۷/۱.

^۲ . ابن هشام ۱۸۴/۱-۱۸۵-۱۸۶-۱۸۷. قلب جزيرة العرب ص ۲۲. محاضرات تاريخ الامم الاسلامية ۲۳/۱.

له دې جگړې نه وروسته د ذي القعدې په میاشت کې چې د حرم له میاشتو څخه ده حلف الفضول ((د فضول تړون)) ترسره شو. ددې کار اهتمام د قریشو ځینو کورنیو لکه بني هاشم، بنوالمطلب، اسد بن عبدالعزی، زهره بن کلاب او تیم بن مره کړی و. ټول د عبدالله بن جدعان التیمی په کور کې چې مشر او د شرف خاوند و، سره راغونډ شول او داسې عهد او تړون یې وکړ چې: په مکه کې به له هر مظلوم سره ولاړ وي د هر مظلوم مرسته به کوي هغه د دې ځای اوسیدونکی وي او که د بل ځای، او تر هغه به د مظلوم خوا نه پریرېدي ترڅو یې له ظالم نه ورته خپل حق نه وي اخیستي. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم پدې تړون کې حضور درلود، اوکله چې په رسالت مشرف شو نو فرمائیل یې: ((لقد شهدت في دار عبدالله بن جدعان حلفا ما أحب أن لي به حمر النعم، ولو ادعى به في الإسلام لأجبت^۱)).

[زه د عبدالله بن جدعان په کور کې په یوه داسې تړون کې حاضر وم چې د هغه په بدل کې سره اوبنان هم نه خوښوم، او که چېرته اوس د اسلام په دور کې هم ورته بلل شم نو لږیک به ورته ووايم.]

دغه تړون او د تعصب په اساس جاهلي حمیت (غیرت) یو له بل سره تناقض او منافات لري. ددې تړون د سبب او علت په هکله ویل کیږي چې د زبید قبیلې یوه سړي مکې ته څه سامان راوړی و، چې عاص بن وائل السهمي په بیه ورنه واخیست، خو بیا یې د هغه حق ادا نکړ، نوموړي سړي پدې هکله له ملګرو قبیلو لکه عبدالدار، مخزوم، جمح، سهم او عدي نه مرسته وغوښته، خو هیچا هم ورته توجه ونکړه او خبره یې وانه وریده، نو هغه د ابی قیس غره سرته وخوت او په لوړ آواز سره یې داسې اشعار وویل چې خپل مظلومیت ته یې پکې اشاره کوله.

زبیر بن عبدالمطلب دې خواته متوجه شو، او ویې ویل دا سړی ولې داسې بې یاره او مددگار دی؟ یوې خوا بلې خواته لاړ اوپه پای کې مخکې یادې شوې قبیلې سره راټولې شوې، دا تړون یې لاسلیک کړ، بیا عاص بن وائل ته ورغلل اود زیبدي حق یې ورنه واخیست^۲.

د کړاوونو ژوند

^۱. ابن هشام ۱۱۳/۱-۱۳۵. مختصر سيرة الرسول (ص) ۳۰-۳۱.

^۲. مختصر سيرة الرسول (ص) ص ۳۰-۳۱.

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ځوانۍ په لومړیو کې څه خاص کار او عمل نه درلود، خو متواتر روایتونه وایي چې میړۍ به یې خړولې^۱. د بني سعد میړۍ یې خړولې، او د څو قیراطو په بدل کې یې د مکې د خلکو رڼه هم پوولې ده^۲. (یوقیراط (۲۱۲۵، ۰) گرامه سپین زر کېږي او پدې حساب یو مثقال له شل قیراطه سره برابر دی). څو کله چې پنځه ویشته کلن شو، نو د خدیجې (رضي الله عنها) مال یې د تجارت لپاره شام ته یووړ. ابن اسحاق وایي: خدیجه بنت خویلد (رضي الله عنها) د مال، شرف او عزت خاونده میرمن وه، خپل مال به یې د تجارت لپاره خلکو ته ورکاوه، او د مضاربت د اصولو په اساس به یې هغوی ته یوه برخه ټاکله، هغه وخت زیاترو قریشو د تجارت کار و بار کاوه، او کله چې خدیجه (رضي الله عنها) د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رېښتینولۍ، امانتدارۍ، سپیڅلتیا، کرم او ښو اخلاقو نه خبره شوه، نو احوال یې ورولیږه چې د دې مال د تجارت لپاره شام ته یوسي او ده ته به له نورو خلکو نه زیاته برخه وټاکي، او خپل غلام میسره به هم ورسره واستوي. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خدیجې (رضي الله عنها) پیشنهاد ومانه، او له میسره سره یوځای د تجارت په خاطر شام ته وخوځید^۳.

له خدیجې (رضي الله عنها) سره واده

کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه و سلم) له شام نه راستون شو، او خدیجې (رضي الله عنها) ولیدل چې په مال کې یې د پخوا په نسبت ډیر زیات امانت او دیانتداري شوې او دومره برکت دی پکې چې مخکې یې هیڅکله هم دومره برکت نه ولیدلی. همدا راز میسره هم د رسول اکرم (صلی الله علیه و سلم) د ښو او اوچتو اخلاقو، قوي او پاڅه فکر، رېښتیني منطق او امانتدارۍ خبرې د خدیجې (رضي الله عنها) غوږونو ته ورسولې، نو همدا وه چې هغې خپل هدف وموند. خدیجه داسې ښځه وه چې د عربو رئیسانو او مشرانو ورسره د واده هیلې درلودې، وړاندیزونه به یې کول، خو دې به نه منل، مگر کله چې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لدې اوچت شخصیت نه خبره شوه دومره ورنه متاثره شوه چې پخپله یې ورسره د واده اراده وکړه، د زړه دا

۱. ابن هشام ۱۲۲/۸.

۲. فقه السيرة لمحمد الغزالي، صحيح البخاري، الاجازات، باب رعي الغنم على قراريط ۳۰۱/۸.

۳. ابن هشام ۱۸۷/۱-۱۸۸.

خبره یې خپلې ملگرې نفیسه بنت منیه ته وکړه، هغه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغله اوله خدیجې (رضي الله عنه) سره یې د واده خبره ورسره مطرح کړه. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم ومنله، له ترونو سره یې خبره وکړه، هغوی د خدیجې (رضي الله عنها) تره ته ورغلل او پدې ترتیب سره یې د واده عقد او ترون تر سره شو او ورپسې دواړو نکاح وکړه. د واده په مراسمو کې د بني هاشم خلک او د مضر قبیلې مشران حاضر وو. دا مبارک واده له شام نه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راستنیدو له ورځې نه دوې میاشتې وروسته ترسره شو. رسول اکرم (صلی الله علیه و سلم) خدیجې (رضي الله عنها) ته په مهر کې شل اوبیان ورکړل، خدیجه (رضي الله عنها) هغه وخت څلویښت کلنه وه او د خپل وخت تر ټولو ښځو نه د شرف، عزت، مال او پوهې له مخې وړاندې او اوچته وه. دا د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لومړنۍ بی بی وه او تر څو چې هغه نه وه وفات شوې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بل واده ونکړ^۱. له ابراهیم پرته نور ټول اولادونه یې له خدیجې (رضي الله عنها) نه وو، لومړنی او مشر زوی یې قاسم نومیده او دده مبارک (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کنیه نوم هم (ابوالقاسم) و، ورپسې زینب بیا رقیه، بیا ام کلثوم، بیا فاطمه او بیا عبدالله پیدا شوي، د عبدالله لقب طیب او طاهر و. زامن یې ټول په وړوکوالي کې وفات شويدي، خو لونیو یې اسلام راوړی او هجرت یې کړی دی، او له فاطمې (رضي الله عنهم اجمعین) پرته نورې درې واړه د خپل پلار (صلی الله علیه و سلم) په ژوند کې وفات شويدي، فاطمه (رضي الله عنه) د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له رحلت نه شپږ میاشتې وروسته وفات شويده (رضي الله عنهم اجمعین)^۲.

د کعبې ودانول او د حجر اسود د شخړې حل

رسول اکرم (صلی الله علیه و سلم) پنځه دیرش کلن و چې قریشو د کعبې شریفې بیا ودانول پیل کړل، او دا هم ځکه چې کعبې شریفې هغه وخت له انساني قد نه د لږ شاتنه لوړې څلور دیوالۍ شکل درلود. د حضرت اسماعیل (علیه السلام) په زمانه

^۱. ابن هشام ۱۸۹/۱-۱۹۰. فقه السيرة لمحمد الغزالي ص ۵۹. تلقيح فهم الاثر ص ۷.

^۲. ابن هشام ۱۹۰/۱-۱۹۱. فقه السيرة ص ۲۰. فتح الباري ۵۰۷/۷. که څه هم دا مصادر یو له بل سره ددې موضوع په هکله څه کم شاتنه اختلاف لري، خو مونږ ارجح قول را نقل کړیدی.

کې د کعبې اوچتوالی نه (۹) گزه و، خو چت یې نه درلود، او له همدې نه په استفادې سره د کعبې شریفې په منځ کې ایښودل شوې خزانه غلو ووهله، د دې ترڅنګ ډیره زمانه ورباندې تیره شوې وه، تعمیر یې خراب شوی او دیوالونه یې چاودیدلي وو. او په همدې کال یعنې له بعثت نه پنځه کاله مخکې یو ډیر لوی سیلاب راغی چې مخه یې د کعبې شریفې په خوا وه، کعبه یې ډیره کمزورې کړه او هر وخت ددې احتمال موجود و چې پر ځمکه راپریوزي، نو قریش مجبور شول ددې مبارکې خونې د مقام او منزلت د بقا پخاطر هغه بیا ودانه کړي.

ټولو پدې فیصله وکړه چې د کعبې شریفې په بیا ودانولو کې به یوازې حلالې پیسې لگوي، پدې کې به د رنډۍ اجرت (مهر)، د سود مال او په ظلم اخیستل شوې پیسې بالکل نه استعمالیږي. د بیا ودانولو لپاره ضروري وه چې پخوانی تعمیر ونړول شي، خو هیچا هم دا جرات نه شوی کولی چې کعبه ورانه کړي، ترڅو ولید بن مغیره المخزومي په ړنگولو پیل وکړ، خلکو وکتل چې څه زیان ور ونه رسيد، نو ټولو کار پیل کړ. هرې قبیلې ته خپله، خپله برخه ورکړه شوه، هرې قبیلې بیلې بیلې تیرې راوړې او کار پیل شو، باقوم نومې یو رومي معمار د کعبې شریفې معماري کوله، خو کله چې خبره د حجر اسود ایښودلو ته ورسیده د دوی ترمنځ اختلاف راولاړ شو چې دا شرف به د چا په برخه کیږي؟ دا جنجال څلور پنځه ورځې روان و، نژدې وه یوه سخته او خونړۍ جگړه ونښلي، خو ابو امیه بن مغیره مخزومي داسې فیصله وکړه هرڅوک چې لومړی د جومات (مسجد حرام) له دروازې نه را داخل شو هماغه به پدې هکله پریکړه کوي، ټولو دا خبره ومنله. د الله تعالی اراده داسې وه چې دا لومړی راتلونکی شخص به رسول (صلی الله علیه وسلم) وي، کله چې را ننوت ټولو وویل: بالکل سبي ده، دا امین دی، قبول مو دی، او کله چې دوی ته راوړسید، له پیښې یې خبر کړ، نو ده مبارک یو خادر واخیست حجر اسود یې پکې کیښودله او بیایې د قبیلو مشرانو ته وویل چې هر یو د خادر یوه یوه څنډه ونیسي او حجر اسود پورته کړي او کله یې چې خپل ټاکلي ځای ته ورسوله، نو پخپل مبارک لاس یې را اوچته کړه او پخپل ځای یې کیښوده. دا یوه داسې معقوله پریکړه وه چې ټول خلک ورباندې خوښ شول.

پدې وخت کې له قریشو سره پاک مال او پیسې کمې شوې، نو مجبور شول چې د شمال خوا ته له کعبې نه تقریباً شپږ گزه اوږده ځمکه پریږدي، او همدې ټوټې ته حجر یا حطیم وایي. دا ځل قریشو د کعبې دروازه له ځمکې نه اوچته جوړه کړه تر څو بې له اجازې څوک ور داخل نه شي، او کله چې کعبه شریفه پنځلس گزه لوړه شوه نو په شپږو ستنو سره یې چت ورباندې ودراره. له تکمیل نه وروسته د کعبې شریفې خونې مربع

شکل ځان ته ونيو چې لوړوالی يې تقريباً پنځلس متره دی. هغه دیوال چې حجر اسود پکې ده او هغه ته مقابل دیوال یعنی جنوبي او شمالي دیوالونه لس، لس متره اوږدوالی لري، حجر اسود د مطاف (طواف له ځای) نه یو نیم متر اوچته ایښودل شویده، دروازې واله دیوال او هغه ته مقابل دیوال دولس، دولس متره اوږده دي، دروازه له مخکې نه دوه متره اوچته ده. د کعبې شریفې تر دیوالونو چارگرد لاندې د کرسۍ په شکل یوه ضلعه را تاو شوې چې متوسط لوړوالی يې ۲۵ سانتي متره، او متوسط پلنۍ والی يې ۳۰ سانتي متره دی چې دا د شاذروان په نامه یادېږي، او په حقیقت کې دا هم د کعبې شریفې برخه ده خو قریشو دا هم د باندې پرې ایښې ده.^۱

له نبوت نه مخکې اجمالي سیرت

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ټولو هغو نیکو او غوره اخلاقو او عاداتو درلودونکی و کوم چې هغه وخت يې ځنې شریف خلک په متفرقه توګه درلودونکي وو. هغه جناب د قوي او روښانه فکر، پیاوړي نظر او استعداد لوړ څلی و د زیات ذکاوت، تیز او رڼا دماغ د سببي او درست هدف او وسیلې ټاکونکی و. د هغه جناب له اوږدې خاموشۍ نه ورته د غور، تفکر، او حق پلټنې ښه فرصت په لاس ورتله، د الله تعالی رسول (صلی الله علیه و سلم) پخپل تیز او پیاوړي ذهن او روښانه فطرت سره د ژوند ټولې پانې، د خلکو او ډلو ټول حال او احوال لوستلي او څیړلي وو، او په کومو خرافاتو کې چې دا خلک راګیر وو له هغه نه يې ځان پاک او ډیر لیرې ساتلی و، له ټولو بې لاریو نه پاک او په عقل او بصیرت مېني او لوړ ژوند يې تیراوه. خلکو به چې هر د خیر کار کاوه نو هغه جناب به پکې له ټولو نه وړاندې و، او که به د خیر کار نه و نو تنهایی او ګوشه نشیني به يې غوره کوله. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کله هم شراب ندي څښلي، د بتانو په نامه حلال شویو مالونو غوښه يې نده خوړلې، او د بتانو په ویاړ جوړو شویو میلو او مجالسو کې يې بالکل برخه نده اخیستې. د ژوند له پیل نه يې لدې باطلو معبودانو او هر ډول خرافاتو سره سخته کینه او کرکه وه، تردې چې د لات او عزی په نامه قسم یادول يې هم نه شوی تحمل کولی.^۲

^۱ . ابن هشام ۱۹۲/۱-۱۹۷. فقه السيرة ص ۲۲-۲۳. صحيح البخاري، باب فضل مكة و بنيانها ۲۱۵/۱.

^۲ . له بحیرا سره يې خبرو کې ددې خبرې د اثبات دلیل موجود دی، ابن هشام ۱۲۸/۱.

پدې کې هیڅ شک او شبهه نشته چې هغه (صلی الله علیه وسلم) د تقدیر په حفاظت او ساتنه کې و، ځکه هرکله به یې چې د دینوي لذتونو د حصول پخاطر نفساني جذبات راوپاریدل، او یا به یې زړه دېته تیار شو چې د کوم ناپسندیده او ناخوښ عادت او یا رواج تقلید او پیروي وکړي، نو سمدلاسه به الهي رحمت او عنایت مداخله کوله او دې ډول کارته به یې نه پرېښود. د ابن اثیر په روایت سره رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) فرمایي: ((ما همت بشئ مما كان أهل الجاهلية يعملون غير مرتين، كل ذلك يحول الله بيني وبينه ثم ما همت به حتى أكرمني برسالة قلت ليلة للغلام الذي يرعى معي الغنم بأعلي مكة: لو أبصرت لي غنمي حتى أدخل مكة أو أسمر بها كما يسمر الشباب! فقال: افعل فخرجت حتى إذا كنت عند أول دار بمكة سمعت عزفا، فقلت: ما هذا؟ فقالوا: عرس فلان بفلانة، فجلست أسمع، فضرب الله على أذني فنمت، فما أيقظني إلا حر الشمس. فعدت إلى صاحبي فسألني، فأخبرته، ثم قلت ليلة أخرى مثل ذلك، و دخلت بمكة فأصابني مثل أول ليلة .. ثم ما همت بسوء^۱)).

[له دوه مرتبو پرته ما د هغو کارونو چې د جاهلي دورې خلکو به کول تصور او تش خیال هم ندی کړی، خو دا دواړه مرتبې هم الله تعالی زما او هغه کار ترمنځ حایل او خنډ پیدا کړی یعنی هغه مې سرته ندي رسولي او پدې پسې مې بیا هیڅکله هم داسې اراده او تصور ندی کړی ترڅو الله تعالی په رسالت مشرف کړم. یوه شپه مې خپل ملگري ته چې د مکې په پاسنۍ برخه کې یې میږې راسره پوولې، وویل: که ته مې میږو ته گورې، نو زه به مکې ته لاړ شم او هلته به لکه د نورو ځوانانو په شان د شپې د کیسو ویلو په مجلس کې گډون وکړم. ملگري راته وویل: سبي ده لاړشه. زه ووخوئیدم د مکې لومړني کورته چې ورسیدم د باجې (موسیقی) آواز مې ترغورېدو شو، پوښتنه مې وکړه څه خبره ده؟ دوی راته وویل: چې د فلاني او فلاني واده دی. زه کیناستم او دا آواز اورم، یو ځل مې الله تعالی غوږونه بند کړل، خوب راباندې راغی او همدلته ویده شوم ترڅو د لمر گرمۍ راوینس کړم او بیرته خپل ملگري ته ورغلم او د هغه د پوښتنې په ځواب کې مې ټوله کیسه ورته بیان کړه. یو ځل مې بیا یوه بله شپه خپل ملگري ته همداسې وویل او مکې ته لاړم، نو دا ځل هم هماغه پېښه راسره

^۱. حاکم او ذهبي دا حدیث صحیح بولي، خو ابن کثیر په البدایة والنهاية ۲/۲۸۷ کې همدا حدیث ضعیف بللی دی.

وشوه، او لدینه وروسته مې کله هم د بد کار اراده نده کړې. امام بخاري (رحمه الله) له جابر بن عبدالله (رضي الله عنه) نه روایت کوي وايي: کله چې کعبه شریفه جوړیدله، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او عباس (رضي الله عنه) لارل تیرې یې راوړې، حضرت عباس (رضي الله عنه) رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وویل: خپل لنگ په اوږه کیږده دا دې اوږې له تیرو نه ساتي (نه به خوږېږي) خو پدې سره رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ځمکه راپریوت، سترگې یې د آسمان په لور وختلې، او کله چې را په حال کې شو چغې یې وهلې، (ازاري، ازاري) زما لنگ، زما لنگ، چی بیا یې د هغه جناب لنگ وروتاړه. په یوه بل روایت کې راځي چې لدېنه وروسته هیڅکله دده مبارک عورت ندی لیدلی شوی^۱.

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د غوره اخلاقو، پاک سیرت، اوچت کردار او سپیڅلي عمل خاوند و، له ټولو نه زیات غیرتي، له هر چا نه زیات د ښو او خوږو اخلاقو او نیکې معاملې درلودونکی و. نیک او عزیز گاونډی، په حلم اورینتینوئی، نرمۍ او عفت کې له هر چا نه مخکې، د خیر خاوند، نیک عمله، کریم، امین، با وفا او په عهد ټینگ ولاړ انسان و. هر څوک یې په عظمت او عزت قایل وو، هغه د ټولو نیکیو مجموعه او نمونه وه، خپل قوم ورته د امین لقب ورکړی و، او لکه چې حضرت خدیجه (رضي الله عنها) دده مبارک په هکله فرمایي:

((يحمل الكل، ويكسب المعدوم، ويقري الضيف، ويعين علي نوائب الحق^۲)). [هغه به د بې وزلانو مرسته کوله، د هغوی بار به یې اوچتاوه، د فقیرانو او تش لاسیو لپاره به یې بندوبست کاوه، د میلمه قدر او درناوی به یې کاوه، او په پیښو، او حوادثو کې به یې د حق مرسته او پلوي کوله.]

۱. صحيح البخاري باب بنیان الکعبة ۵۴۰/۱.

۲. صحيح البخاري ۳/۱.

د نبوت او رسالت په سیورو کې

د حراء په غار کې

کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خلویښت کلنی ته نژدې شو، نو تفکر او تاملاتو یې دده او نور قوم ترمنځ فکري او ذهني واټن ډیر سره لیرې کړی و. همدا وه چې نورې تنهایی ډیره خوښیدله، له ځان سره به یې څه سويق (يو ډول خواړه دي چې د غنمو او وربشو له ډیرو میدو اوږو نه تیارېږي) او اوبه واخیستې او په جبل نورکې به یې د حراء غار ته تشریف یووړ. دغه ځای له مکې مکرمې نه تقریباً دوه میله فاصله لري، دا یو برابر شانته غار دی چې اوږدوالی یې څلور گزه او عرض یې پاوړم دوه گزه دی، دا غار په ځمکه کې د ننه ندی بلکه د دوو لویو تیرو له یوځای کیدو نه جوړ شوی یوکت دی.

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې کله دې غار ته تشریف وړه، نو حضرت خدیجه (رضي الله عنها) به هم ورسره تلله او ده ته نژدې چېرې به اوسیدله. محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به د رمضان میاشت په غار کې تیروله، څوک فقیران به که ورباندې پیښیدل نو څه خوراک به یې ورکاوه، ټول وخت به په عبادت بوخت و په کائناتو او د هغه قدرت په هکله به یې غور فکر کاوه چې دا ټول شیان یې پیدا کړيدي. ده د خپل قوم عقیده او مسلک نه شواي منلی، د هغوی ټول باطل افکار او تصورات یې ردول، خو خپله یې هم له ځان سره کوم واضح او څرگند منهج او مسلک نه درلود، او نه یې داسې لاره پیژندله چې زړه یې ورباندې مطمئن او ډاډه شوی وي^۱. لدې تنهایی او گوښه والي سره د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مینه او محبت په حقیقت کې یو الهي تدبیر و، تر څو هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رسالت د درانده پيښې اوچتولو لپاره تیار او برابر کړي. ښکاره خبره ده هغه روح او شخصیت چې د انساني ژوند د بدلون او د انساني ژوند په واقعیتونو او حقایقو باندې د اغیزې لپاره انتخاب شوی وي، د داسې روح او شخصیت لپاره دا ضروري ده چې څه موده گوښی او تنها وي، د ځمکې له کارونو، د

^۱. رحمة للعالمین ۴۷/۱. ابن هشام ۳۵/۱-۳۶. في ظلال القرآن ۱۲۲/۲۹.

ژوند له شور او هسکو، ټیټو، د خلکو له وړو وړو امورو او مسائلو نه لیرې چیرته ګوښه کې وي.

همدا و د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لپاره د الله تعالی تدبیر، غوښتل یې هغه د لوی امانت د اوچتولو، په ځمکه او نړۍ کې د یوه ستر انقلاب، او د تاریخ د مسیر د بدلون لپاره آماده کړي، نو له بعثت نه درې کاله مخکې یې د تنهایی او ګوښوالي دا سلسله ورته پیل او برابره کړه، پوره یوه میاشت به رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په کائناتو کې فکر کاوه، او د کائناتو تر شا د هغه غیبی قوت او قدرت په هکله به یې فکر او تدبیر کاوه چې دا ټول شیان یې پیدا کړي، تر څو د پوره تیاری سره د الله تعالی په اذن او ارادې سره لدې غیبی قدرت سره د تعامل نېټه او فرصت راوړسېږي.^(۱)

جبریل (علیه السلام) وحي راوړي

کله چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ژوند څلویښت کاله پوره شول او همدا د ذهني او عقلي کمال عمر دی، ویل کېږي چې رسولان په همدې عمر کې په نبوت مشرف شوي، نو د ژوند له افق نه یې د نبوت آثار او نښانې رابښکاره او څرګندې شوې. دغه آثار او نښې خوبونه وو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې هر خوب لیده هغه به لکه د سپیده داغ په شان را بښکاره او څرګندیده (خوبونه یې حقیقت وو). دې حالت شپږ میاشتې دوام وموند او څرنگه چې د نبوت ټوله دوره درویشت کاله وه نو دا موده د نبوت د دورې شپږ څلویښتمه برخه کېږي. د حراء په غار کې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عزلت او ګوښه والي په دریم کال د رمضان په میاشت کې د ځمکې پر خلکو د الهي رحمت باران وشو، الله تعالی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په نبوت مشرف کړ او د جبریل (علیه السلام) په واسطه یې د قرآن کریم څو آیتونه ورباندې نازل کړل.^(۲) که پدې هکله موجود قرائن او دلایل لږ په غور او دقت سره تر نظر تیر کړو نو ویلی شو

(۱) في ظلال القرآن ۱۲۷-۱۲۲/۲۹

(۲) ابن حجر وایي: بیهقي ویلي چې د خوب لیدو مرحله شپا میاشتې وه، او پدې سره ویلی شو چې د خوب له لارې د نبوت پیل په ځګلویښکت کلنی او د ربیع الاول په میاشت کې شوی دی، او په ویشکه د وحي راتلل د رمضان په میاشت کې شروع شويدي. فتح الباری ۲۷/۱.

چې دا د رمضان د میاشتې یوویشتمه او د دوشنبې شپه وه چې د (۶۱۰م) کال د اگست له لسمې نېټې سره سمون خوري. دغه وخت د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عمر په قمري حساب پوره څلویښت کاله، شپږ میاشتې او دوولس ورځې او په شمسي حساب نهه دیرش کاله، درې میاشتې او دوولس ورځې و.^(۱)

^(۱) د بعثت او د وحی د نزول د لومړۍ میاشتېک د تحدید په هکله مورخین پخپل مینځ کيځ اختلاف لري، زیاتره دا نظر لري چې دا د ربیع الاول میاشت وه، نور وايي د رمضان میاشت وه، او حګینو نورو ویلي چې دا د رجب میاشت وه (مختصر سیرة الرسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) للشیخ النجدي ص ۷۵). خو زموږ په رایه دوهم نظر (د رمضان میاشت) د تایید وړ دی. ځکه الله تعالی فرمایي: «شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ» (البقرة: ۱۸۵) ترجمه: میاشت د رمضان هغه میاشت ده چې نازل کوی شوی پدې کيځ قرآن. او بل ځای فرمایي: «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ». (القدر: ۱) بیشکه موږ نازل کوی دغه (قرآن) په شپه د قدر کيځ. د قدر شپه خو د رمضان په میاشت کيځ ده، او د همدې قدر شپې ته الله تعالی اشاره کوي فرمایي: «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مَبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ» (الدخان: ۳) بله دا چې رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به د رمضان میاشت د حراء په غار کيځ تیروله، او دا خو په ااکه ده چې جبرئیل (علیه السلام) د لومړي ځل لپاره د حراء په غار کيځ ورته راغلی و. هغه کسان چې وايي د وحی نزول د رمضان له میاشتېک پیل شوی دوی بیا پدې کيځ سره اختلاف لري چې دا کومه ورځ ده، ویل کيځي چې دا د رمضان اوومه، او حګین نور وايي د رمضان اوولسمه او په بل روایت سره اتلسمه نېټه ده ۱ مختصر سیرة الرسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ص ۷۵. رحمه للعالمین [۴۹/۱]. خو خضري پخپل کتاب کيځ پدې کيځ تاکید کوی چې دا د رمضان اوولسمه نېټه ده (محاضرات تاریخ الامم الاسلامیه للخضری ۲۹/۱).

خو موږ دا د رمضان یوویشتمه نېټه بولو که ځکه هم هیڅ دا ندي ویلي چې دا یوویشتمه نېټه ده، خو څرګند چې ګول او یا اکثر سیرت پوهان پدې کيځ اتفاق لري چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوشنبې په ورځ په نبوت مبعوث شوی، ددې کيځ نظر تایید هغه حدیث هم کوی چې د حدیث امامانو روایت کوی. له ابو قتاده (رضي الله عنه) نه روایت دی چې د دوشنبې د ورځېک د روژېک په هکله له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه پوښتنه وشوه، ده ورته وفرمایي: په همدې ورځ زه پیدا شوی یم او په همدې ورځېک وحي راته راغلیک ده، او بل عبارت داسې دی: دا هغه ورځ ده چې زه پکيځ پیدا شوی یم، او دا هغه ورځ ده چې زه پکيځ په نبوت مشرف شوی یم او یا وحي راباندېک را نازله شویده. (صحیح مسلم ۱: ۳۲۸. احمد ۲۹۷/۵-۲۹۹)

په نوموړي کال کيځ د رمضان د میاشتېک اوومه، څوارلسمه، یوویشتمه او اته ویشتمه نېټه د دوشنبېک له ورځېک سره سمون لري او صحیح روایتونه دا شګي چې د قدر شپه د رمضان د دریمېک لسيزېک په طاق شپو کيځ ده، او پدې کيځ له یوېک نېټېک نه بلیک نېټېک ته انتقال مومي. او کله چېک د الله تعالی دا قول «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ» او د ابو قتاده دا روایت چېک وایي چېک د رسول الله (صلی الله علیه و سلم) بعثت د دوشنبېک په ورځ و، او همدا راز د علمي، تجربوي جنتره له مخېک د نوموړي کال د رمضان د میاشتېک د دوشنبېک ورځېک تر نظر تیرېک کړو او بیا دا ګول سره مقایسه کړو نو دا به راته

اوس راځي حضرت عايشې (رضي الله عنها) ته غوږ شو چې د دې عظيمې پيښې كيسه راته واوروي، هغه پيښه چې د الهي نور يوه داسې شعله وه چې د كفر او جاهليت تيارې يې له مينځه يوړې د ژوند تگلاره يې او مسير يې بدل کړ، د تاريخ مخه يې بلې خوا ته وگرځوله، حضرت عايشې (رضي الله عنها) فرمايلي:

((أول ما بدئ به رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) من الوحي الرويا في النوم، فكان لا يرى رؤيا إلا جاءت مثل فلق الصبح، ثم حُبب إليه الخلاء وكان يخلو بغار حراء فيتحنث فيه - وهوالتعبد- الليالي ذوات العدد قبل أن ينزع إلى أهله، ويتزود لذلك، ثم يرجع إلى خديجة فيتزود لمثلها حتى جاءه الحق وهو في غار حراء، فجاءه الملك فقال: اقرأ، فقلت: ما أنا بقارئ، قال: فأخذني فغطني حتى بلغ مني الجهد، ثم أرسلني فقال: اقرأ، فقلت: ما أنا بقارئ فأخذني فغطني الثالثة، ثم أرسلني فقال: ((اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (١) خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ (٢) اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ (٣) الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (٤) عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (٥)) (١))

فرجع بها رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يرجف فواده، فدخل علي خديجة بنت خويلد فقال: زملوني، زملوني فزملوه حتى ذهب عنه الروع، فقال لخديجة: مالي، وأخبرها الخبر، لقد خشيت على نفسي. فقالت خديجة: كلا، والله ما يخزيك الله أبدا، إنك لتصل الرحم، وتحمل الكل، و تكسب المعدوم و تقرئ الضيف، و تعين على نوائب الحق، فانطلقت به خديجة حتى أتت به ورقة بن نوفل بن اسد بن عبد العزى بن عم خديجة.

وكان امرءا تنصر في الجاهلية، وكان يكتب الكتاب العبراني، عمي، فقالت له خديجة: يا ابن عم! اسمع من ابن اخيك، فقال له ورقة: يا ابن اخي ماذا ترى؟ فاخبره رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبر ما رأى، فقال له

په آکڅه شي چيگ د رسول اکرم (صلى الله عليه وسلم) بعثت د رمضان د يوويشتمیگ نيتگيگ په شپه پيل شويدي.

(١). دا آيتونه د الله تعالى تردي قول پورې (علم الانسان مالم يعلم) پورې را نازل شوي وو.

ورقة: هذا الناموس الذي نزلہ اللہ علی موسیٰ یا لیتني فیها جذعا، لیتني أكون حیا
إذ یخرجك قومك، فقال رسول اللہ (صلی اللہ علیہ و آلہ و صحبه و سلم): أو
مخرجي هم؟ قال: نعم، لم یأت رجل قط بمثل ما جئت به إلا عودي، و إن یدرکني
یومک انصرک نصرا موزرا، ثم لم ینشب ورقة أن توفي و فتر الوحي^(۱).

[یعنی: پر رسول اللہ (صلی اللہ علیہ و آلہ و صحبه و سلم) باندې د وحي پیل له نیکو
او رینتینو خوبونو نه شويدي، رسول اکرم (صلی اللہ علیہ و آلہ و صحبه و سلم) به
چې هر خوب لیده لکه د سپیده داغ په شان به ښکاره او څرگندیده، (تحقق به یې
موند) ورپسې رسول (صلی اللہ علیہ و آلہ و صحبه و سلم) ته تنهایی او گوښه والی
محبوب او گران شو، نو د حراء په غار کې به یوازې او تنها په عبادت بوخت و، خو
شپې به یې کورته تشریف نه وړ، ددې څو شپو توبنه، خوراک او خښاک به یې له
ځان سره وړه (کله به چې خلاص شول) نو بیا به حضرت خدیجې (رضي اللہ عنها) ته
راتله او تقریباً د همدومره نورو شپو آذوقه (توبنه) به یې له ځان سره وړله، تر څو حق
ورته راغی، دغه وخت حضرت رسول اکرم (صلی اللہ علیہ و آلہ و صحبه و سلم) د حراء
په غار کې تشریف درلود چې فرېشته ورته راغله، او ورته ویې ویل: چې ووايه، رسول
اللہ (صلی اللہ علیہ و آلہ و صحبه و سلم) وفرمایل: زه لوستونکی نه یم، فرمایي: چې
دغه وخت نوموړې فرېشته ونیوم او په داسې زور سره یې په غیږ کې ورتینگ کړم چې
بالکل بې سېکه شوم، بیا یې پرېښودم، او راته ویې ویل: ووايه، ما ورته وویل: زه
لوستونکی نه یم نو بیایې په همداسې زور سره راو نیوم چې بالکل بې سېکه شوم،
بیایې پرېښودم او راته ویې ویل: ووايه، ما بیا ورته وویل: زه لوستونکی نه یم، نو د
دریم ځل لپاره یې په همداسې زور سره راتینگ کړم چې بالکل بې سېکه شوم بیا یې
پرېښودم او دا آیتونه یې راته ولوستل ((اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (۱) خَلَقَ
الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ (۲) اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ (۳) الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (۴) عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا
لَمْ يَعْلَمْ (۵))) (ولوله ای محمده! قرآن) په برکت د نامه د رب خپل، هغه رب چې
پیدا کړی یې دي ټول مخلوقات، پیدا کړی یې دی انسان له ټوټو د تړلیو شویو وینو
څخه، ولوله (ای محمده! قرآن) حال دا چې ستا رب لوی کریم دی (پرتولو کریمانو).
رسول اللہ (صلی اللہ علیہ و آلہ و صحبه و سلم) لدې آیتونو سره کورته راستون شو،

^(۱) صحیح البخاری ۱/۲۰۳ باب کیف کان بدء الوحي. د الفاظو د لږ اختلاف سره دا روایت د بخاري شریف په کتاب التفسیر او تعبیر الروایا کې هم روایت شويدي.

زړه يې رپيده، حضرت خديجې (رضي الله عنها) ته ورغی او ورته ويې فرمايل: ما ونغاړئ، ما ونغاړئ، په څادر کې مې پټ کړئ، هغې هم په څادر کې پټ کړ، تر څو ويره او خوف يې له زړه نه ووتل. بيا رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې پيښې کيسه ورته بيانوله او ويې فرمايل: په ماڅه شوي؟ کيسه يې ورته وکړه او زياته يې کړه، زه پخپل ځان وپريد. خديجې (رضي الله عنها) ورته وويل: نه داسې نده، قسم په الله چې خدای به ټاکله هم رسوا او ځوار نکړي، ته د خپلوۍ اړيکې ټينگې ساتې د صله رحمۍ خاوند يې، د بې وزلانو بار او پيټی اوچتوې، د نادراه او بې وسه خلکو لاس نيوی کوي، د ميلمنو قدر او عزت کوي، او د حق په مصيبتونو کې مرسته او کومک کوي يا تل د حق پلوي کوي. بيا خديجې (رضي الله عنها) د خپل تره زوی ورقه بن نوفل بن اسد بن عبدالعزيز ته ورووست. ورقه د جاهليت په وخت کې عيسايي شوی و په عبراني ژبه يې ليکل کولی شوی، او په همدې ژبه به يې د خپل توان تر اندازې انجيل ليکه، خو دغه وخت ډير زوړ شوی و سترگو يې نه ليدل. حضرت خديجې (رضي الله عنه) ورته وويل: اې د تره زويه! د وراره کيسه دې واوړه چې څه وايي. ورقه وويل: وراره! وايه څه دې ليدلي؟ رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپلو سترگو ليدلي حال ورته بيان کړ. بيا ورقه ورته وويل: دا همغه فرېسته ده کومه چې الله تعالی موسى (عليه السلام) ته رالېږلې وه، کاشکي زه پياوړی او توانمند وای، اې کاش زه هغه وخت ژوندی وم کله چې تا خپل قوم شري. رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: آيا دا خلک به ما شري؟ ورقه وويل: هو، هر وخت چې چا ستا په شان پيام راوړی دی، نو له هغه سره حتما دښمني شویده، که زه ژوندی پاتې شوم نو پوره مرسته به دې وکړم. مگر څه وخت وروسته ورقه وفات شو او وحي هم په موقتي توگه بنده شوه.

د طبري او ابن هشام له روايت نه دا څرگنديږي چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د وحي له ناڅاپي راتلو وروسته د حراء له غار نه وتلی و، خو بيا بيرته ورته را گرزيدلی او خپل ټاکلی وخت يې هملته پوره کړی و او ورپسې يې مکې ته تشريف وړی و. د طبري روايت له غار نه د رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د وتلو سبب هم په گوته کوي، هغه روايت داسې دی:

رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د وحي د راتلو يادونه کوي فرمايي: د الله تعالی په مخلوقاتو کې مې له شاعر او ليوني نه بل شی زيات بد نه ايشيدل (يعنی لدې دواړو سره مې له بل هر شي نه زياته کينه درلوده) ان تر دې چې هغوی ته مې

هسې کتل هم نه شوی تحمل کولی، (کله چې وحي راته راغله) نو له خپل ځان سره مې وويل: چې دا زه (خپل مبارک ځان ته يې اشاره ده) شاعر يا ليونی دی! نه، زما په هکله به قريش کله هم داسې خبره ونشي کړې، زه د غره سرته خيژم او له هغه ځای نه ځان را خطا کوم، ترڅو مې شم او د تل لپاره په راحت شم! رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايي: زه په همدې فکر ووتلم، خو کله چې د غره نيمايي ته ورسيدم له آسمان نه مې آواز واوريد چې راته وايي: اي محمده! ته د الله رسول يې (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) زه جبريل (عليه السلام) يم. فرمايي: کله مې چې د آسمان په لوري وکتل که گورم چې جبرئيل (عليه السلام) د يوه سړي په شکل او خيره کې د آسمان په افق کې پېښې ايښې دي او وايي: اي محمده، ته د الله تعالی رسول يې، او زه جبريل يم. فرمايي: ودرېدم او ورته کتل مې، او په همدې مشغول شوم او خپله اراده مې عملي نکره، په ځای ولاړ وم هيڅ وروسته او مخکې نه تلم، د آسمان هرې خوا ته به مې چې وکتل نو هملته به مې جبرئيل (عليه السلام) په همغه شکل لیده، همدلته ځای په ځای ولاړ وم نه مخکې تلم او نه وروسته ترڅو خديجې (رضي الله عنها) څوک راپسې را واستول، هغوی تر مکې رسيدلي وو او بيرته خديجې (رضي الله عنها) ته راستانه شوي وو، او زه هملته ولاړ وم، بيا جبرئيل (عليه السلام) رانه لاړ، او زه هم بيرته خپل اهل ته راستون شوم^۱. خديجې (رضي الله عنها) ته ورغلم او د هغې له زنگانه سره پداسې حال کې چې تکیه مې ورباندې کړې وه کيناستم، راته ويې ويل: اي ابوالقاسمه: چېرته وي؟ قسم په خداي (جل جلاله) چې ما خلک درپسې وليږل تر مکې لاړل او بيرته راستانه شول، نو ما د سترگو ليدلې حال ورته بيان کړ، دې راته وويل: د تره زويه! خوشاله اوسه، له ثبات نه کار واخله زما دې په همغه ذات قسم وي چې د خديجې ځان د هغه په واک کې دی چې زما دا هيله ده چې ته به ددې امت نبي او رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وي^۲. بيا ورقه بن نوفل ته ورغله او هغه يې له پېښې خبر کړ، نو ورقه ورته وويل: قدوس، قدوس، قسم په هغه ذات چې د ورقه ژوند د هغه په واک کې دی چې ده ته همغه ناموس اکبر (فرېښته) راغلې ده کومه به چې موسى (عليه السلام) ته راتله، دا ددې امت نبي دی، ورته ووايه ټينگ او ثابت اوسه. بيا خديجه (رضي الله عنها) ورته راغله او د ورقه بن نوفل خبرې يې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وکړې. وروسته کله چې رسول اکرم د حراء په غار کې خپل مقرر وخت پوره کړ او مکې ته يې تشریف يووړ، نو

۱. دا د طبري متن دی ۲/۲۰۷.

۲. دا د ابن هشام متن دی ۱/۲۳۷-۲۳۸.

له ورځه سره یې وکتل او کله چې ورځه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبرې واوریدې ورته ویې ویل: قسم په هغه ذات چې زما نفس د هغه په واک کې دی ته ددې امت نبی یې او تا ته هماغه ناموس اکبر (فرېنته) راغلي دی کوم چې موسی (علیه السلام) ته راغلی و.

د وحي موقتي بندیدل

د وحي ددې موقتي بندیدو په هکله ابن سعد له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه یو روایت رانقل کړیدی دا ښيي چې وحي صرف څو ورځې بنده شوې وه^۱. د مسئلې په ټولو اړخونو کې له غور او څیړنې وروسته همدا نظر له نورو نه سیمې او قوي بلکه یقیني ښکاري. او دا چې ویل کېږي دغه موده درې او یا دوه نیم کاله وه، د دا ډول نظر په هکله دلته یوازې دومره ویلی شو چې دا له حقیقت نه لیرې او بې اساسه خبره ده. د وحي د بندیدو پدې ورځو کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیرغمگین او پریشان و، ویرې او حیرت اخیستی و. امام بخاري (رحمه الله) په کتاب التعبير کې یو روایت داسې رانقلوي:

((و فترالوحي فترة حتى حزن النبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فيما بلغنا حزنا عدا منه مرارا كي يتردى من رووس شواحق الجبال فكلما أوفى بذروة جبل لكي يلقي نفسه منه تبدى له جبريل فقال يا محمد! انك رسول الله حقا، فيسكن لذلك جأشه، و تفر نفسه، فيرجع، فإذا طالت عليه فترة الوحي غدا^۲ لمثل ذلك، فإذا أوفى بذروة الجبل تبدى له جبريل فقال له مثل ذلك^۳)). [د څه وخت لپاره وحي بنده شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دومره خفه او غمگین شو چې څو ځله یې د غره لوړې څوکې ته په منډه، منډه تشریف وړې ترڅو له

^۱. ابن هشام ۱۳۸/۱ لنویز. د بخاري شریف له سیاق او بدي هکله د نورو روایتونو له تقابل او څیړنې وروسته ویلی شو چې مکې ته د رسول (ص) ستنیدل او له ورځه سره ملاقات د وحي له نزول وروسته به هماغه ورځ تر سره شوی و. او له مکې له بیرته ستنیدو وروسته یې پاتې موده په غار حراء کې پوره کړې وه.
^۲. په عین (ع) سره دی چې له العدو نه اخیستل شوی او تیز تگ ته وایي او په ځینو نسخو کې په عین (غ) هم راغلی دی.
^۳. صحيح البخاري كتاب التعبير باب اول ما بدئ به رسول الله (ص) من الوحي الرويا الصالحة ۱۰۳۴/۲.

هغه ځای نه ځان راوغورځوي، خو کله به چې د غره څوکې ته ورسید ترڅو ځان راوغورځوي، نو جبریل (عليه السلام) به ورته را څرگند شو او ورته ویل به یې: ای محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته په حقه د الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې پدې سره به د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زړه ډاډه شو، پریشاني به یې ورکه شوه او بیرته به ستون شو، خو بیا به چې د وحی بندیدلو موده ورباندې اوږده شوه، نو بیا به په همدې اراده ووت او د غره څوکې ته به چې ورسید، نو یوځل به بیا حضرت جبریل (عليه السلام) ورته رابښکاریده او هماغه خبره به یې ورته تکراروله. [

جبریل (عليه السلام) بیا وحی راوړي

ابن حجر (رحمه الله) وايي چې: دا (د وحی څو ورځې بندیدل) ددې پخاطر وو چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه هغه ویره لیرې شي کومه چې د وحی له نزول سره پیداشوې وه او تر څو د وحی بیا راتگ ته یې تنده زیاته شي^۱. کله چې د ویرې او حیرت پردې څیرې شوې د حقیقت او واقعیت تهداب ټینګ شو، او رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په علم یقین سره پوه شو چې هغه د لوی او متعال خدای (جل جلاله) له پلوه په نبوت مشرف شوی، او هغه فرېشته چې ورته راغلې وه د وحی را وړونکې فرېشته ده چې ده ته له آسمان نه وحی راوړي، نو د وحی بیا راتگ ته یې شوق او انتظار د وحی د بیا راتگ په صورت کې د ثبات او ټینګار سبب شو. بالاخره جبریل (عليه السلام) بیا ورته راغی، امام بخاري (رحمه الله) له جابر بن عبدالله نه روایت کوي وايي: له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه مې اوریدلي چې د وحی د بندیدو په هکله فرمایي:

((فبینا أنا أمشي سمعت صوتاً من السماء، فرفعت بصري قبل السماء، فإذا الملك الذي جاءني بحراء قاعد على كرسي بين السماء والأرض، فجثت منه حتى هويت إلى الأرض فحبثت أهلي فقلت زملوني، زملوني، فزملوني، فأنزل الله تعالى: ((يا أيها المدثر)) إلى قوله ((فاهجر)) ثم حمي الوحي وتتابع))^۲.

[یعنې زه روان وم چې له آسمان نه مې یو ناڅاپي آواز واورید، پورته آسمان ته مې

^۱. فتح الباري ۲۷/۸.

^۲. صحيح البخاري كتاب التفسير باب والرجز فاهجر ۷۳۳/۲.

وکتل که گورم چې هماغه فرېنښته چې د حراء په غار کې راته راغلې وه د آسمان او ځمکې ترمنځ پر چوکۍ ناسته ده، زه ورنه وویږېدم او په ځمکه را پریوتم بیا خپل اهل (کور) ته راغلم، ورته ومې ویل: ما ونغاړئ، ما ونغاړئ (په ځادر کې مې پټ کړئ) هغوی به ځادر کې ونغښتلم، اویا الله تعالی (یاایها المدثر) - تر (والرجز فاهجر) پورې راباندې نازل کړ، پدې پسې د وحی سلسله ګرمه شوه او په مسلسلله توګه به راتله.

د وحی ډولونه

مخکې لدینه چې د رسالت او نبوت د مبارک ژوند تفصیلاتو ته داخل شو، لازمه وینو چې د وحی ډولونه وپیژنو ځکه وحی د رسالت مصدر او منبع او د دعوت اصل او اساس ده. ابن القیم (رحمه الله) د وحی ډولونه داسې بیانوي:

لومړی: رینښتینی خوب: او له همدې رینښتیني خوب نه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د وحی پیل شوی دی.

دوهم: فرېنښتي به پداسې حال کې د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په زړه کې وحی وراچوله چې هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به فرېنښته نه لیدله، لکه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې فرمایلي: ((إِنَّ رُوحَ الْقُدُسِ نَفَثَ فِي رُوعِي نَهْ لَنْ تَمُوتَ نَفْسُ حَتَّى تَسْتَكْمَلَ رِزْقَهَا، فَاتَّقُوا اللَّهَ وَاجْمَلُوا فِي الطَّلَبِ، وَلَا يَحْمِلَنَّكُمْ اسْتِبْطَاءُ الرِّزْقِ عَلَى أَنْ تَطْلُبُوهُ بِمَعْصِيَةِ اللَّهِ، فَإِنْ مَا عِنْدَ اللَّهِ لَا يَنَالُ إِلَّا بِطَاعَتِهِ)).

[یعنې روح القدوس زما په زړه کې دا خبره پوکړه (وا یې چوله) هېڅ یونفس ترهغې نه مری ترڅو یې خپله روزي نه وي پوره کړی، نو له الله تعالی نه وویږېږئ په غوره او نیکی طریقي سره طلب او لټه کوئ او د رزق او روزی تاخیر او کمی دې تاسې دېته ونه هڅوي چې خپله روزي د الله تعالی په معصیت او نافرمانۍ کې ولټوئ ځکه هغه څه چې له الله (جل جلاله) سره دي هغه له اطاعت او فرمانبرۍ پرته په بل څه نه شي تر لاسه کیدلی.]

دریم: فرېنښته به د سړي په شکل کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته راتلله، هغه ته به یې خطاب کاوه، او هرڅه به یې چې ورته وحی کول هغه به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ټول یادول، پدې صورت کې به کله کله اصحابو

(رضي الله عنهم) هم دا فرېښته لیدله.

څلورم: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته به وحی د گړونگي د آواز په شان راتلله. د وحی دا صورت تر ټولو سخت او گران و پدې صورت کې به فرېښته د رسول اکرم له مبارک جسد سره یوځای کیده او وحی به یې ورته راوړله او دا دومره گرانه وه چې د سختې یخنۍ په وخت کې به هم د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مبارکې ټنډې نه خولې بهیدلې، او که به پدې صورت کې په اوبښ سپور و، نو اوبښ به یې پر ځمکه څملاست. یو ځل په همدې صورت کې وحی ورته راغله او دا وخت د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک ورون د زید بن ثابت (رضي الله عنه) په ورانه ایښی و، نو په زید (رضي الله عنه) دومره زور راغی چې خیال یې کاوه ورون یې بوټ مات شو.

پنځم: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به فرېښته په اصلي شکل او خیره کې لیدله، او په همدې حالت کې به فرېښتې د الله تعالی په امر او ارادې سره وحی ورته کوله. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پدې صورت کې دوه ځله وحی راغلې ده چې الله (جل جلاله) د النجم په سورت کې ورنه یادونه کړیده.

شپږم: هغه ډول وحی چې الله (جل جلاله) پاس په آسمانونو کې د معراج په شپه د لمونځونو د فرضیت او نورو مسائلو په هکله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته کړیده.

اووم: پرته لدې چې فرېښته د وحی واسطه وي له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د الله تعالی مستقیمې یعنی بلا واسطه خبرې، لکه څرنگه چې الله تعالی له موسی (علیه السلام) سره خبرې کړې. له الله تعالی سره د موسی (علیه السلام) بلا واسطه خبرې د قرآن کریم په نص سره ثابتې دي، او له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د الله تعالی د مستقیمو خبرو دلیل د معراج او اسراء حدیث شریف دی.

ځینې پوهانو د وحی آتم ډول هم رابښوولی دی چې الله تعالی له خپل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره پداسې حال کې مخامخ خبرې کړې چې هیڅ پرده او حجاب یې تر منځ نه و، خو ددې ډول وحی په هکله له سلفو نه رانیولې ترخلفو پورې اختلاف را روان دی او حقیقت دا دی چې دا آتم ډول ثابت ندی^۱.

^۱. زاد المعاد ۱/۸۸. د لومړني او آتم ډول په بیان کې مولنډیز کړیدی.

د الله تعالى لور ته د بلنې حکم

د قرآن کریم پدې آیتونو کې داسې امر وشو: ((يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ (۱) قُمْ فَأَنْذِرْ (۲) وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ (۳) وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ (۴) وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ (۵) وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ (۶) وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ (۷)) (المدثر: ۱-۷)

[ترجمه: ای په جامه کې نغښتونکيه (له هیبته د وحی) پورته شه! (له ځایه د خوبه) نو وویروه (خلک له عذابه د الله که ایمان نه راوړي) او د خپل رب لویې بیان کړه او کالي خپل پاک وساته، او گندگي او بتان ترک کړه، او مه کوه داسې احسان چې بدل یې ډیر غواړې او د پاره د رب خپل صبرکوه (او هیله ورته ولره احکامو ته یې منتظر اوسه)] پدې آیتونو کې د الله تعالی له لوري رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته داسې امرونه شويدي چې په ظاهر کې ډیر ساده او عادي ښکاري، خو په حقیقت کې د ډیرو اوچتو او لویو اهدافو او د واقعیتونو په دنیا کې د ژورې اغیزې او لوی عمل درلودونکي دي:

۱- له انذار (ویرولو) نه هدف او غوښتنه دا ده چې ټول هغه کسان چې پدې دنیا کې له الهي اوامرو نه سرغړوي او د الله (جل جلاله) د رضا مخالفت کوي باید له خپل وخیم او خطرناک انجام او عاقبت نه خبر او وویرول شي، ترڅو په زړه کې یې ویره او لږزه را ولاړه شي.

۲- د رب العالمین د تکبیر او په لویۍ سره د هغه د یادولو تقاضا او غوښتنه دا ده چې د ځمکې په مخ باید بل هیچا ته هم لویي او کبریا پاتې نه شي، بلکه د داسې کبریا او لویۍ مانۍ باید رانسکورې کړي شي ترڅو د ځمکې په مخ له الله (جل جلاله) پرته بل هیڅوک د لویۍ او کبریا درلودونکی نه وي.

۳- د جامو د پاکۍ او له هر ډول چټلۍ نه د ځان ساتلو هدف دا دی چې په ظاهري او باطني صفایۍ او پاکۍ، له هر ډول گندگۍ او شائبو نه د نفس په تزکیه کې د کمال هغه لوړې پورې ته وڅیږي چې انسان ورته یوازې د الله تعالی په رحمت، حفظ، هدایت او نور سره رسیدلی شي. هدف دا دی چې هغه د کمال دې درجې ته په رسیدو

سره د انساني ټولنې لپاره داسې قدوه او عظیمه نمونه وي چې سلیم زړونه ور پورې نښلي، او له حق نه منحرف او کاره زړونه یې له هیبت او عظمت نه په لږزه راځي، او بالاخره ټوله دنیا د موافقت او یا مخالفت په صورت کې د هغه په شاوخوا راوڅرخي.

۴_ دا چې امر ورته کوي چې په نیکی او احسان سره د کثرت یا زیات بدل هیله او غوښتنه مه کوه، مطلب یې دا دی چې خپل عمل، کړه او هلې ځلې لویې او غټې ونه شمیري، بلکه په مسلسلله توګه په یوه عمل پسې د بل په لټه او کوښښ کې وي، زیات مشقت وګالي، عظیمې قربانۍ وړاندې کړي، خو بیا دا ټول هیرکړي او داسې وانګیري چې دا د الله تعالی په وړاندې هیڅ هم ندي یعنی د الله تعالی په یاد او د هغه په وړاندې د ځواب ورکولو له ویرې خپلې ټولې قربانۍ، مشقتونه او تکلیفونه له یاده وباسي او په هیڅ یې وشمیري.

۵_ په وروستي آیت کې الله تعالی دېته اشاره کوي چې د دعوت او بلنې په لاره کې به هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دښمنانو او معاندینو له خوا ډول ډول کړاوونه او تکلیفونه ویني، مخالفت به ورسره کیږي، ملنډې به ورباندې وهل کیږي، ان تر دې چې دده او دده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اصحابو (رضی الله عنهم) د قتل او وژلو کوښښونه به کیږي. نو الله تعالی ورته امر کوي چې ددې ټولو مشکلاتو په وړاندې له صبر او زغم نه کار واخلي او د فولادي غره په شان ثابت او ټینګ ودريږي، خو دا صبر او ثبات به ددې پخاطر نه وي چې کومه شخصي ګټه او نفسي غوښتنه یې پرې پوره شي بلکه دا ټول به یوازې او یوازې د الله تعالی د رضا پخاطر وي.

الله اکبر! دا حکمونه او اوامر په ظاهره څومره بسیط خو الفاظ یې څومره جذاب، اوچت او د ژور اثر درلودونکي دي، او همدا په ظاهر کې بسیط او آسانه اوامر د عمل او هدف په ډګر کې ډیر عظیم، سخت او لوی دي. او د همدې اوامرو په نتیجه کې څومره عظیم الشان طوفان را اوچت شوی دی چې د نړۍ ګوټ ګوټ ته رسیدلی، لوی انقلاب یې راوستی او نړۍ یې یو له بل سره وصل او یو ځای کړیده.

همدا مبارک آیتونه د تبلیغ او دعوت مواد او اصول هم په ګوته کوي، د انذار مطلب او مقصد دا دی چې دا ونښي د انسان ځینې کارونه او اعمال داسې دي چې نتیجه او عاقبت یې ډیر خطرناک او وخیم دی، او څرنگه چې هرچا ته دا معلومه ده چې انسان پدې دنیا کې د خپلو ټولو کړو نتیجه او جزا نه ویني، نو پدې صورت کې د انذار یوه تقاضا دا ده چې د انسان د ټولو اعمالو او کړو وړو د بدلې او جزا لپاره له دنیا نه علاوه یوه بله ورځ هم وجود ولري، او دا همغه ورځ ده چې د قیامت، د جزا، او دین د

ورځې په نامه یادېږي، او دا بیا ددې غوښتنه کوي چې باید له دنیوي ژوند نه پرته بل ژوند هم وجود ولري.

او نور آیتونه له بندګانو نه دا غواړي چې باید یوازې د توحید لاره غوره کړي، ټول کارونه واحد خدای (ع) ته وسپاري، د خدای تعالی د امر او رضا په مقابل کې خپلې هیلې، غوښتنې او د خلکو خوښې او رضا شا ته واچوي.

نو د دعوت مواد او اصول به دا وي:

الف: توحید.

ب: د قیامت په ورځ ایمان.

ج: د نفس تزکیه، له هر ډول منکراتو، بدیو او چټلیو نه ځان ساتل، او د ټولو هغو امورو پرېښودل چې د خطرناک عاقبت او وخیم انجام درلودونکي وي. همدا راز د هر ډول نیکی، خیر، فضیلت او کمال خپلول او سرته رسول.

د: ټول کارونه الله تعالی ته سپارل.

ه: ددې سلسلې آخړینۍ کړۍ د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په رسالت باندې ټینګ او پوخ ایمان درلودل، او دا ټول د هغه تر قیادت لاندې او د هغه له لارښوونې سره سم سرته رسول دي.

بله دا چې دا مبارک آیتونه ددې عظیم کار او مسولیت د ادا لپاره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته امرکوي چې نور خوب، آرام، ګرمه بستره پرېږدي د کړاو، مشقت، او جهاد لاره غوره کړي: ((يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ (۱) قُمْ فَأَنْذِرْ (۲))) دا ددې معنی ورکوي لکه چې وویل شي: هغه څوک چې یوازې د ځان لپاره ژوند کوي، کیدای شي خوب او آرام ولري، خو ته ای محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دومره مسولیت په غاړه لرې چې باید نور د خوب، آرام او ګرمې بستري په فکر کې نه وې، ستا پیتی دومره دروند دی چې له هغه سره له کړاو او مشقت پرته بل څه نه شي لیدلې، پاڅه، ډیر عظیم مسولیت در په غاړه دی، دا تر ټولو ستر پیتی همدا ستا دی، پاڅه د جهاد او تکلیفونو دا اغزنه لار ووهه، پاڅه! نور د خوب او آرام وخت نشته نور د بې خوابۍ، مسلسل کړاو دور شروع شوی دی، پاڅه او ددې لوی او درانده بار د اوچتولو لپاره ځان تیار او چمتو کړه. دا ډیره عظیمه او هیبتناکه کلمه او خبره ده چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ګرمې بستري او آرام ژوند نه

راپاخوي او د تندو توپانونو، خونړيو جگړو، او عظيمو حادثو په سمندر کې يې ورلاهو کوي، د کور له آرام ژوند نه يې را باسي او د خلکو د ضميرونو او ژوندنيو حقايقو د مقابلې او کشمکش په ميدان کې يې دروي.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم ددې الهي حکم د اوريدو سره سم را پاڅيد او څه د پاسه شل کاله د جهاد او مقاومت په ډگر کې ولاړ و، خوب او آرام يې نه درلود. ددې عظيم مسوليت د ادا په لار کې يې ځان، اهل او اولاد ټول هيرکړي وو، په پوره ثبات او ميړانه سره يې د الله تعالى لورته بلنه کوله، او ددې دومره ستر او درانده بار او پيټي په اوچتولو او وړلو کې يې د ستوماني او کمزورۍ احساس ونکړ. رښتيا هم چې دا ډير دروند بار و ځکه دا د ټول بشریت، او د ټولې عقيدې مسؤليت و، دا د ژوند په ټولو اړخونو کې د جهاد او انقلاب لار وه. دا ټوله موده د الله تعالى رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د جهاد، جگړې او کړاو په ډگر کې و، داسې کله هم پيښه نه شوه، چې د يوه کار له امله دې بل کار ورنه پاتې شوی وي. له کومه وخته يې چې دا الهي حکم تر غوږو شويدي له همغې ورځې نه يې ټول ژوند د مسلسل جهاد او دوامدارې جگړې په ميدان کې تير کړيدی، جزاه الله عنا و عن البشرية كلها خيرا لجزاء^۱.

په راتلونکو پاڼو کې به د رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې مسلسل او نه ستریکيدونکي جهاد په هکله څه لنډې او مختصرې خبرې وکړو.

^۱. في ظلال القرآن ۱۶۸/۲۹ تر ۱۸۲ پورې.

د دعوت مرحلې (پړاوونه)

د محمد (ﷺ) د نبوت مبارک ژوند په دوو بیلابیلو دورو ویشلی شو:

۱_ مکي دور_ تقریبا دیارلس کاله.

۲_ مدني دور_ پوره لس کاله.

بیا هر دور مختلفې مرحلې لري چې هره مرحله د خاصو ځانګړتیاوو او بیلوونکو خصائصو درلودونکې ده، که د دعوت او بلنې پر دې دواړو دورو لږ دقیق او ژور نظر واچوو، نو همدا خبره به راته ښه څرګنده او په ډاګه شي.

مکي دور په دریو مختلفو مرحلو ویشل کیدای شي:

۱_ د پټې بلنې مرحله چې موده یې درې کاله وه .

۲_ د مکې خلکو ته د بلنې د اعلان مرحله، د بعثت د څلورم کال له پیل نه د بعثت د لسم کال تر وروستۍ برخې پورې.

۳_ له مکې نه د باندې د دعوت د اعلان او خوریدو مرحله، د بعثت د لسم کال له وروستیو نه مدینې ته د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر هجرت نه . د مدني دور د مراحلو تفصیل به پخپل ځای کې راشي.

لومړۍ مرحله

د عوت او تبلیغ

دری کاله پټه او سري بلنه

دا خو هرچا ته په ډاگه ده چې مکه هغه وخت د عربو دیني مرکز و، د کعبې شریفې ساتونکي، د امورو مشران او د عربو په نزد د مقدسو بتانو ساتونکي هم همدلته مکه کې وو، نو ددې ځای اصلاح او ددې خلکو په نیغه لار روانول د نورو په نسبت ډیرگران او مشکل کار و. دلته د دعوت او اصلاح لپاره داسې پخې ارادې او ټینګ عزم ته ضرورت و چې د مصیبتونو او مشکلاتو طوفانونه یې له ځایه ونه شي خوځولی. او پداسې حالاتو کې د حکمت تقاضا او غوښتنه هم دا وه چې دعوت او بلنه باید په لومړي سر کې په پټه او مخفي توګه ترسره شي، ترڅو د مکې اوسیدونکي په ناڅاپي او نابیره توګه له یوه راپاروونکي حالت سره مخامخ نه شي.

د اسلام لومړني لارویان

طبیعي خبره وه چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باید لومړی هغه کسان اسلام ته راوبولي چې له ده او آل بیت سره دوستي او نژدې اړیکې ولري. همداسې وشول رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لومړی خپل دوستان اسلام ته راوبلل، او هغو کسانو ته یې د اسلام بلنه ورکړه چې د خیر تمه یې ورنه کوله، پیژندل یې چې هغوی تل د حق او حقیقت خواته درېږي، او دده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په صدق، ریښتینولي او صلاح باندې پوخ باور لري. لدې ډلې نه هغو کسانو د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بلنه ومنله چې کله یې هم د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عظمت، صلاح، صدق، او صداقت په هکله شک نه و کړی. دا د الله تعالی غوره بندګان په اسلامي تاریخ کې د السابقون الاولون په نامه شهرت لري، ددې ډلې په سر کې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بي بي حضرت خدیجه (رضي الله عنها)، د رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) آزاد شوی غلام زید بن حارثه بن شرییل

الکلبی^(۱)، او د محمد مصطفی (علیه السلام) د تره زوی علي بن ابي طالب، چې هغه وخت لا ماشوم و او د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر کفالت لاندې و او د رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر ټولو نژدې ملگری حضرت ابوبکر صدیق (رضي الله عنهم) وو، دوی هغه کسان دي چې د دعوت په لومړنیو ورځو کې په اسلام مشرف شوي دي.

پدې پسې ابوبکر الصديق (رضي الله عنه) د اسلام لورته د بلنې لپاره متې راوښتلی. ابوبکر (رضي الله عنه) پخپل قوم کې یو منل شوی او مخور سړی و، د خپلو نیکو اخلاقو، تدبیر، پوهې او په تجارت کې د تجربې له برکته به همیش خلک ده ته ورتلل، ناسته ولاړه یې ورسره درلوده، نو له همدې فرصت او حیثیت نه په استفادې سره یې هغه کسان اسلام ته رابلل چې اعتماد او باور یې ورباندې درلود، او خپل راز یې ورته ویلی شواي، بالاخره د ابوبکر (رضي الله عنه) د دعوت او تبلیغ په نتیجه کې عثمان بن عفان الاموي، زبیر بن العوام الاسدي، عبدالرحمن بن عوف، سعد بن ابي وقاص (الزهریان)، طلحه بن عبیدالله التيمي (رضي الله عنهم اجمعين) په اسلام مشرف شول او پدې ترتیب سره دا آته کسان د اسلام لومړني لاروي او مخکښان دي.

همدا راز بلال بن رباح الحبشي (رضي الله عنه) هم د لومړنیو مسلمانان څخه دی، ورپسې د اسلامي امت امین ابو عبیده عامر بن الجراح^(۲) (د بني الحارث بن فهر له کورنۍ نه)، ابو سلمه بن عبدالاسد، ارقم بن ابي الارقم (المخزوميان)، عثمان بن مظعون او وروڼه یې قدامه او عبدالله، عبیده بن الحارث بن المطلب بن عبدمناف، سعید بن زید العدوي او ښځه یې فاطمه بنت الخطاب العدويه (د عمر بن الخطاب خور)، خباب بن الارت، عبدالله بن مسعود الهذلي او داسې نور (رضي الله عنهم) په اسلام مشرف شول. او همدوی السابقون الاولون دي چې د قریشو په مختلفو کورنیو پورې یې اړه درلوده. ابن هشام یې شمیره څلویښت ښوولې او نومونه یې هم ذکر

(۱). زید په جګړه کې نیول شوي او غلام (اسیر) شوي و، حضرت خدیجه (رضي الله عنها) د هغه مالکه وه او بیا یې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته هبه کړه او وخت د هغه پلار او تره راغلل تر څو له جګان سره یې بوزي، خو هغه رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل تره او پلار په مقابل کیګ غوره کړ. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه متبني (خپل نسبتي زوی) وباله او په زید بن محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې شهرت وموند تر څو اسلام راغی او د عربو دغه عادت یې لغوه کړ.

(۲). پدې هکله صحیح البخاری مناقب ابي عبیده بن الجراح ۵۳۰/۸ وګوره.

کړيدي^(۳). خو پدې لست کې ځنې کسان داسې دي چې له السابقون الاولون نه يې شميرل پوره ثابت ندي او په هکله يې اختلاف وجود لري. ابن اسحاق وايي: وروسته ډله ډله خلک (نارینه او بنځې) په اسلام مشرف شول تر دې چې په ټوله مکه کې د اسلام نوم خور شو او د خلکو په ژبو به يادیده.^(۱) خو لومړنيو ټولو په پټه اسلام راوړی و، رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به هم په مخفي توگه غونډې ورسره کولې او د دين بنوونه به يې ورته کوله، ځکه دغه وخت دعوت مخفي او وگړيز (فردی) و. وحي هم د المذثر سورت له لومړيو آيتونو وروسته په مسلسل توگه راتلله. دغه وخت به چې کوم آيتونه را نازلیدل هغه به لنډه وو خاتمه به يې په ډيرو زړه راښکونکو الفاظو سره کیده. دا آيتونه به پر زړونو د ژورې اغيزې درلودونکي او د هغه وخت له سکون او رقت نه ډکې فضا عين مطابق وو. دې آيتونو د نفس تزکيې او پاکۍ ته بلنه ورکوله او په دنيوي چټليو باندې د ملوث کيدو او ککړيدو زيانونه يې په گوته کول، له جنت او دوزخ نه به يې خبرې کولې او داسې به يې ترسيمول تا به ويل چې همدلته اوس حاضر موجود دي، مومنان به يې د وخت له بشري ټولنې نه اوچت او يوې بلې فضا اوچتول.

لمونځ

د لمانځه امر د اسلام په لومړيو کې رانازل شوی، مقاتل بن سليمان وايي: د اسلام په لومړيو کې الله تعالی دوه رکعتيه سهار او دوه رکعتيه ماينام لمونځ فرض کړی و، الله تعالی فرمايي: ((وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ)). (غافر - ۵۵) ترجمه: (او تسبیح وایه سره له ثنا د رب خپل هم په آخره د ورځې کې او (هم) په اوله د ورځې کې...). ابن حجر وايي: له معراج نه مخکې هم رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) په قطعي توگه لمونځ کاوه، خو اختلاف پدې کې دی چې د پنځه وخته لمانځه له فرضيت نه مخکې هم کوم لمونځ فرض و او که نه؟ ويل کيږي چې هغه وخت يوازې له لمړختلو او لمړ لويدلو نه مخکې لمونځ فرض و او بس. حارث بن اسامه د ابن لهيعة له لارې له زيد بن حارث نه موصول روايت کوي: په لومړيو کې چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وحي راغله، جبريل (عليه السلام) ورته راغی، د اوداسه طريقه يې وروښودله، او کله

(۳). سیره ابن هشام ۱/ ۲۴۵ الی ۲۲۲.

(۱). ابن هشام ۱/ ۲۲۲.

چې له اوداسه فارغ شو نو یوه لپه اوبه یې واخیستی او په عورت (شرمگاه) یې وروشیندلې. ابن ماجه هم پدې مفهوم یو حدیث را نقل کړیدی. له براء بن عازب اوله ابن عباس (رضي الله عنهما) نه هم دې ته ورته یو حدیث روایت شوی دی د ابن عباس (رضي الله عنهما) په حدیث کې راځي: ((وكان ذلك من أول الفريضة))^(۱). دا لمونځ له لومړنیو فرائضو څخه و.

ابن هشام وايي: کله به چې د لمانځه وخت شو نو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهما) به درو او خوړونو ته تلل او هلته به یې له خپل قوم نه پټ لمونځ اداء کاوه. یو ځل ابو طالب ولیدل چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او علي (رضي الله عنه) لمونځ کوي، نو پدې هکله یې پوښتنه ورنه وکړه، او چې په حقیقت پوه شو نو د ثبات او ټینګار امر یې ورته وکړ.^(۲)

قریش په اجمالي توګه له مسئلې نه خبریږي

د دعوت او بلنې په مختلفو پېښو او واقعاتو کې له غور او دقت نه وروسته دا په ډاګه کیږي چې دعوت که څه هم پدې مرحله کې پټ، مخفي او انفرادي شکل درلود، خو بیا هم قریش ورباندې خبر وو البته دا وه چې چندان باک یې نه ورباندې راوړ او دې خوا ته یې زیاته توجه نه درلوده.

محمد الغزالي وايي: دا خبرونه د قریشو غوږونو ته رسېدلي وو، خو ځان یې نه خوځاوه، باک یې نه ورباندې راوړ، کیدای شي به دا گومان به یې کاوه چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به هم د هغو دیني خلکو په شان وي کوم چې د الوهیت او الهي حقوقو په هکله خبرې کوي، لکه امیه بن ابی الصلت، قس بن ساعده، عمرو بن نفیل او داسې نور، خو کله چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دعوت مخ په خوریدو شو، اغیزه یې زیاته شوه، همدا وه چې هغوی هم ورنه وویریدل او د وخت په تیریدو سره یې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او دده دعوت تر نظر او مراقبت لاندې ونيو.^(۳) درې کاله تیر شول خو اسلامي دعوت همداسې پټ او انفرادي (وګړین) شکل درلود،

(۱). مختصر سيرة الرسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) للشيخ النجدي ص ۸۸.

(۲). ابن هشام ۱/ ۲۴۷.

(۳). فقه السيرة ص ۷۲.

پدې موده کې يو داسې مومن ټولگي جوړ شو چې غړي يې د ورورۍ او تعاون په مزي يو له بل سره تړل شوي وو. د رسالت تبليغ جريان درلود، او اوچت منزل ته د رسالت او دعوت د رسولو هڅې جاري وې، په همداسې حالت کې د الله تعالی له لوري وحي راځي او رسول اکرم (صلي الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته امر کوي چې خپل قوم په ښکاره او علني توگه اسلام ته راوبولي، له باطل سره ډاگيزې مقابلې ته ملا وتړي او د دوی پر بتانو د حقيقت گوزار وکړي او له مخ نه يې پردې پورته کړي تر څو خلک يې په حقيقت او محتوی پوه شي.

دوهمه مرحله

ښکاره دعوت او تبلیغ

د دعوت د اعلانولو لومړی فرمان

پدې هکله تر ټولو لومړی د الله تعالی دا قول را نازل شوي ((وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ)). (الشعراء: ۲۱۴)

[ترجمه: او وپروته (له عذابه ای محمده! هغه) خپلوان د تا چې ډیر نژدې دي (درته).] دا آیت د الشعراء په سورت کې دی، ددې سورت په پیل کې د موسی (علیه السلام) کیسه راغلي ده او دا ښيي چې د موسی (علیه السلام) د نبوت پیل څنگه او څه ډول و، بیا هغه له خپل قوم (بني اسرائیلو) سره هجرت وکړ الله تعالی دوی ته له فرعون نه نجات ورکړ، فرعون او لښکرې یې غرقې شوې. په بل عبارت دغه کیسه د موسی (علیه السلام) د دعوت پر ټولو مرحلو رڼا اچوي. پداسې وخت کې د موسی (علیه السلام) د کیسې بیان چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ښکاره او علني بلنه مامور کیږي، زما په نظر ددې پخاطر و چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب یې (رضي الله عنهم) د دعوت له پیل نه د خپلې لارې له هر څه نه خبر وي، په وړاندې یې یوه داسې نمونه او یو داسې مثال موجود وي چې د هغه په رڼا کې دې ته آماده او تیار شي چې د ښکاره او علني دعوت په مرحله کې به له راز راز مشکلاتو سره مخامخ کیږي، د دروغو نسبت به ورته کیږي او ډول، ډول ظلمونه به ویني.

دا سورت د هغو قومونو له عاقبت او انجام نه هم یادونه کوي کوم چې د الله تعالی رسولان (عليهم السلام) یې تکذیب کړي او د هغوی له اطاعت نه یې سر غړولی دی لکه د نوح (علیه السلام) قوم، عاد، ثمود د ابراهیم او لوط (عليهما السلام) قومونه او اصحاب ایکه. د فرعون او ددې قومونو له عاقبت او انجام نه یادونه او خبرې ددې پخاطر دي چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تکذیبونکي او د هغه له امر نه سر غړونکي پدې پوه شي چې که هغوی سمې لارې ته برابر نه شي او د حق پیروي ونکړي نو هغوی به هم له یوه خطرناک انجام سره مخ کیږي او الله تعالی به یې مواخذه کوي، او بل هدف یې دا و چې مومنان له خپل راتلونکي نه مطمئن او

پدې باوري شي چې پای او راتلونکی د دوی دی، بری د دوی او ناکامي د دښمنانو په برخه ده.

نژدې خپلوانو ته بلنه

ددې آيت له نازلیدو وروسته رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله کورنۍ (بني هاشم) راوبلل، هغوی بلنه ومنله راغلل، او د بني المطلب بن عبدمناف له کورنۍ نه هم څو کسان ورسره وو، ټول پنځه څلوېښت کسان راټول شول.

ابو لهب وړاندې شو د خبرې سر یې ونيو او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته په خطاب سره یې وویل: گوره! دا ستا ترونه او د ترونو زامن دي، خبرې وکړه خو ناپوهي پرېږده، پدې ښه پوه شه چې ستا کورنۍ د ټولو عربو زور نلري، نو زه حق لرم چې و دې نیسم (لدې کار نه دې منع کړم). ستا لپاره همدا ستا کورنۍ کافي ده چې مخه دې ونیسي که چېرې ته پخپله خبره همداسې ټینگ پاتې شې، نو ستا د قوم لپاره ستا مخنیوی لدینه آسانه دی چې قریش ټول ستا په خلاف را پورته شي، او نور عرب یې هم مرسته وکړي، زه نه پوهیږم هغه وخت به بیا بل څوک داسې پیدا شي چې ستا په شان د خپل قوم د تباهي او بربادۍ دا ډول سبب وگرزي؟! رسول اکرم (صلی الله علیه و سلم) چوپ پاتې شو او پدې مجلس کې یې هیڅ خبرې ونکړې.

وروسته رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوهم ځل بیا هغوی راوبلل، کله چې غوندې شول ویې فرمایل: ((الحمد لله أحده، و أستیعنه، و أومن به، و أتوکل علیه، و أشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شریک له)) ثم قال: ((إن الرائد لا یکذب أهله و الله الذي لا إله إلا هو، إني رسول الله إليکم خاصة و إلى الناس عامة و الله لتموتن کما تنامون، و لتبعثن کما تستيقظون، و لتحاسبن بما تعملون، و إنها الجنة أو النار أبدا)). یعنی: ټول حمد او ثنا الله تعالی لره ده، زه د هغه ثنا وایم، له هغه نه مرسته غواړم، په هغه ایمان لرم، او په هغه باندې بروسه او توکل کوم، او پدې شاهدي وایم چې له الله تعالی پرته بل هیڅوک هم د عبادت وړ ندی، هغه واحد دی هیڅ شریک نلري، بیا یې وویل: مشر او لارښود خپل اهل او د خپل کور خلکو ته دروغ نه وایي قسم په هغه خدای چې لده پرته بل اله (د عبادت وړ معبود) نشته، زه د الله تعالی له لوري ستاسې لپاره په خاصه توګه او د ټولو خلکو لپاره په عامه توګه رسول او استازی رالیږل شوی یم، قسم په الله (جل جلاله) داسې به مری لکه څرنگه چې

ویده کيږي، او داسې به بیرته را ژوندي کيږي لکه څرنگه چې له خوب نه را پاڅيږي، او د خپل هر عمل حساب او کتاب به درسره کيږي، بیا به د تل لپاره یا جنت وي او یا دوزخ.

ورپسې ابو طالب داسې وویل: ستا سره زمونږ لپاره د ویاړ خبره ده، مونږ له هر چا نه زیات ستا نصیحت ته غوږ ږدو او منو یې، مونږ له هر چا نه زیات ستا خبره رښتیا گڼو، دا دي ستا تروڼه او تربرونه ټول حاضر دي، زه هم د دوی یو غړی یم، خو زه ستا د خوښۍ او هدف د تکمیل په لار کې له دوی نه وړاندې یم، په پوره ډاډ او اطمینان سره مخ په وړاندې درومه، خپله دنده په ښه توګه ادا کړه، قسم په الله تل به دې خوا ته ولاړ وم او ملاتړ به دې کوم، خو طبیعت او نفس مې د دې اجازه نه راکوي چې د عبدال مطلب دین پرېږدم.

دلته ابو لهب وویل: والله چې دا ډیره بده ده، مخکې لدینه چې نور خلک یې له دې کار نه منع کړي باید تاسو یې لاس ونیسئ او له دې لارې نه یې را واړوئ. ابو طالب په ځواب کې ورته وویل: قسم په الله تر څو ژوندي یو دفاع به ور نه کوو^(۱).

د صفا پر غونډۍ

کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لدینه ډاډه شو چې نور به ابو طالب د دعوت په لاره کې له ده نه دفاع او ملاتړ کوي، نو یوه ورځ د صفا غونډۍ ته وخوت او په لوړ آواز یې وفرمایل: یا صباحاه^(۲)! (ای سهاره)؟ ددې غږ په اوریدو سره د قریشو خلک راټول شول، او رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) توحید، په رسالت او آخرت باندې ایمان ته راوبلل. بخاري شریف ددې کیسې یوه برخه له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه روایت کوي وايي:

((لما نزلت ((و انذر عشیرتک الاقربین)) صعد النبی (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) علي الصفا فجعل ینادي يا بني فھر! يا بني عدي! لبطن قریش، حتی اجتمعوا، فجعل الرجل إذا لم يستطع أن يخرج أرسل رسولاً لينظر ما هو؟ فجاء أبو

(۱). ابن الاثیر، فقه السيرة ص ۷۷-۷۸.

(۲). د عربو دا عادت و چې د دښمن له حملې نه د خبریدو او اعلان په وخت کې به په کوم او چا ځای دریدل او پدې الفاظو (یا صباحاه) سره به یې ناري وهلې.

هلب و قريش فقال: أرايتكم لو أخبرتكم أن خيلا بالوادي تريد أن تغير عليكم أكنتم مصدقي؟ قالوا: نعم، ما جربنا عليك إلا صدقا. قال: فإني نذير لكم بين يدي عذاب شديد. فقال أبو لهب: تباً لك سائر اليوم، ألهذا جمعنا؟ فترلت ((تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ))^(١). [يعنى كله چې د ((وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ)) آيت را نازل شو رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د صفا غونډۍ ته وخوت او د قريشو کورنيو ته يې جدا جدا غږ وکړ، اي بني فهر، اي بني عدي! تر څو ټول قريش راغونډ شول، ابولهې هم راغی، نور رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: که درته ووايم چې پدې دره يا خوړکې يوه ډله شهسواران دي غواړي حمله درباندي وکړي، نو آيا تاسې به زما دغه خبره ومنئ؟ دوی وويل: هو، مونږ له تا نه هميشه رښتيا اوريدلي دي. بيا يې ورته وفرمايل: زه تاسې ته له يوه سخت عذاب نه د خبر ورکونکي په حيث راغلی يم. پدې وخت کې ابو لهب وويل: ټوله ورځ هلاک اوسې، همدا نن هلاک شې آيا د همدې لپاره دې راټول کړي وو؟ نو پدې پسې (تبت يدا ابي لهب و تب) (مات، هلاک دې شي دواړه لاسونه د ابي لهب او پخپله دې هم هلاک شي)) سورت رانازل شو.

مسلم شريف له ابو هريره (رضي الله عنه) نه په روايت سره ددې کيسې بل اړخ رانقلوي وايي: كله چې د ((وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ)) آيت را نازل شو، رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) آواز وکړ، دا آواز عام هم و او خاص هم، ويې فرمايل: ((يا معشر قريش انقذوا انفسكم من النار، يا معشر بني كعب! انقذوا انفسكم من النار، يا فاطمة بنت محمد! انقذي نفسك من النار، فإني والله لا املك لكم من الله شيئا، الا ان لكم رحما سابِلها بِلأهلها)).

[اي قريشو! ځانونه له جهنم نه وساتئ، اي بني كعب! ځانونه له دوزخ نه وساتئ، اي د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لورې فاطمې! (رضي الله عنها) ځان له اور نه وساته، ځكه قسم په خدای چې زه د الله تعالى له مواخذي او گرفت نه ستاسې د خلاصون په لاره کې هيڅ واک او اختيار نلرم، خو دا ده چې ستاسې سره د نسب او قرابت اړيکې لرم، او کوبښن کوم چې حق يې ادا کړم، ټينگې او برقرارې يې

(١). صحيح البخاري ٧٠٢/٢-٧٤٣ په صحيح مسلم کې هم دا روايت شته دی ١١٤/١.

وساتم.^(۱)

دا بلنه پوره او بشپړ اعلان او تبلیغ و، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو خپلوانو ته دا وښوده چې نور د اړیکو ټینګښت پدې رسالت باندې تر ایمان راوړلو پورې اړه لري او د الله تعالی له لوري ددې اعلان او انذار له نازلیدو وروسته د عربو باطل قومیت او قومي تعصب له مینځه تللی دی.

د حق اعلان او د مشرکینو عکس العمل

ددې آواز انگازې د مکې په شا او خوا کې لا اوریدل کیدلې چې د الله تعالی یو بل امر رانازل شو او هغه داسې و: ((فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ)). (الحجر: ۹۴) [ترجمه: نو ښکاره (او په جهر کړه ای محمده!) هغه چې ته مامور یې پرې او مخ واړوه له مشرکانو څخه (او مه کوه هیڅ التفات او پروا ددوی ویلو ته)]. نو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم پیل وکړ د شرک او خرافاتو له مخ نه پردې اوچتوي، ضررونه یې په گوته کوي د بتانو اصلي خیره خلکو ته ښيي او د مثالونو په رڼا کې ددې باطلو معبودانو کمزوري او ناتواني په گوته کوي او دا اعلانوني هر څوک چې د بتانو عبادت کوي او یا بتان د ځان او الله تعالی تر مینځ وسیله ګرزوي هغوي ټول ګمراهان او بې لاری دي.

کله چې د مکې خلکو واوریدل چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په بتانو پسې خبرې کوي او په ډاګه سره وایي چې مشرکان او د بتانو عبادت کوونکي ټول ګمراهان او په باطله روان دي، نو دا د حق آواز لکه تندر داسې ورباندې ولګید، اور ورباندې بل شو، ویرې واخیستل چې هسې نه دا عظیم انقلاب د هغوی ټول عادات او عنعنات ختم نکړي، نو همدا وه چې ددې برحق انقلاب په وړاندې ودریدل او د دښمنۍ لاره یې ورسره ونيوه.

مشرکان ځکه ددې لوی بدلون او عظیم انقلاب په وړاندې ودریدل چې پدې پوهیدل چې له یوه الله تعالی نه پرته له بل هر چا نه د الوهیت نفي، او په رسالت او آخرت باندې ایمان دا معنی لري چې انسان باید دې دین ته په کامله توګه مطیع او فرمانبردار وي او دې رسالت ته داسې تسلیم شي چې بیا د ځان او مال سودا او خبره ورسره نه وي، هر څه یې الله تعالی ته سپارلي وي. څرګنده ده چې پدې صورت کې خو

(۱). صحیح مسلم ۱/۱۱۴. صحیح بخاري ۱/۳۸۵.

بیا د مشرکینو هغه باطله مشري او واکداري له مینځه تلله، او بیایې نه شوی کولی خلکو ته د دین په نامه بازي ورکړي، ویې غولوي او دا ممکنه نه وه چې نور یې پر مظلومانو باندې خپلو ظلمونو ته ادامه ورکړي وی. هو، هغوی د ایمان په رښتینې معنی پوه وو ځکه یې زړه نه شوی ورته بڼه کولی. هغوی خپله گمراهي او باطله مشري نه شوای پرېښودلی نو ځکه یې د رسالت له قبلولو نه انکار کاوه، الله تعالی فرمایي:

((بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ)) (القيامة: ٥)

هغوی پدې ټولو بڼه پوه وو، خو حیران وو، چې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شان صادق، امین، کریم، عزیز او د داسې عظیم شخصیت درلودونکي چې په اوچتو اخلاقو او سپیڅلتیا کې یې په ډیرو پیړیو کې مثال ندې لیدل شوی، په وړاندې څه وکړي؟ او کومه لاره ورسره ونیسي؟ له سلا او مشورو، غور او فکر وروسته دې فیصلې ته ورسیدل چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تره ابوطالب ته ورشي او سوال ورنه وکړي چې خپل وراره لدې کارنه واړوي. زیار یې یوست چې خپله دا غوښتنه جدي او کلکه وښيي، نو دا خبره یې سره غوټه کړه چې ابوطالب ته به داسې وایي: د بتانو د عبادت پرېښودلو ته بلنه، او دا خبرې چې دا بتان باطل دي، هیڅ وس او توان نلري، دا ټول په حقیقت کې د دوی (مشرکانو) او د دوی د پلرونو سپکاوی او د دوی د دین توهین دی چې دوی یې نه شي زغملی.

ابوطالب ته د قریشو جرگه

ابن اسحاق وایي: د قریشو ځینې مشران ابوطالب ته ورغلل او داسې یې ورته وویل: ابوطالبه! ستا وراره زمونږ خدایانو ته د بدو نسبت کوي، زمونږ دین باطل گڼي، زمونږ پلرونه بې لارې او گمراهان بولي، مونږ ته بې عقلان او احمقان وایي، نو یا یې لدې کار نه واړوه، او یا ته له مینځه لیرې شه چې مونږ ورسره پوه شوو او خپل حساب ورسره تصفیه کړو، پوهیږو ته هم زمونږ په شان اختلاف ورسره لرې، نو پرېږده چې ورنه بې غمه دې کړو. ابوطالب په ډیره بڼه او نرمه لهجه هغوی ته ځواب ورکړ او رخصت یې کړل. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل دعوت جاري ساته او د الهي دین د قیام او حاکمیت لپاره یې نه ستریدونکې هلې ځلې کولې.^۱

د حج په موسم کې د دعوت د مخنیوي پخاطر د قریشو مشورتی

۱. ابن هشام ۲۲۵/۸.

غونډه

د ښکاره بلنې له پیل نه یوازې څو میاشتې تیرې شوې وې چې د حج وخت را نژدې شو. قریش متوجه شول چې پدې وخت کې د مختلفو ځایونو خلک راځي، نو په کار ده چې داسې یو تدبیر ونیول شي او داسې یوه خبره سره جوړه شي چې عربان ورباندې قانع کړي شو ترڅو د محمد(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبره و نه مني او دعوت یې اغیزه ورباندې ونکړي شي. نو همدا وه چې ټول ولید بن مغیره ته ورغلل ترڅو پدې هکله مشوره ورسره وکړي. ولید ورته وویل: په کار ده پدې هکله یوه خبره جوړه کړو، داسې و نه شي چې یو به یو څه وایي او بل به بل څه، ځکه دا پخپله یو د بل د خبرې اثر کموي او ارزښت یې له منځه وړي. دوی ورته وویل: ته ووايه چې څه باید ووايو؟ ولید وویل: نه، لومړی تاسې خپل نظرونه څرگند کړئ زه به یې اورم. دوی وویل: داسې به وایو چې محمد(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کاهن دی. ولید وویل: نه والله که هغه کاهن وي، کاهنان څو مونږ لیدلي هغوی داسې نه وي، د محمد(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبرې د کاهنانو له خبرو سره نه په سجع اوقافیه او نه زمزمه په هیڅ شي کې هم ورته والی نلري. قریشو وویل: وایو به چې محمد(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) شاعر دی. ولید وویل: نه هغه شاعر هم ندی، مونږ په شعر پوهیږو، د شعر ټول ډولونه رجز، هجز، قریض، مقبوض، او مبسوط راته معلوم دي د محمد(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اقوال او خبرې شعر ندی. بیا دوی وویل: نو وایو به چې محمد(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ساحر دی. ولید وویل: ساحر هم ندی، ساحران مو لیدلي. هغوی داسې نه وي. نو دوی ورته وویل: اوس ته ووايه څه ووايو؟ ولید وویل: قسم په خدای (جل جلاله) د محمد(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبرې ډیرې خوږې دي، ریښې یې ډیرې ټینګې، اصل یې مضبوط او څانګې یې میوه دارې دي، تاسې یې چې په هکله هرڅه ووايئ خلک یې مني، ستاسو په خبرو باور نه کوي، خو زما په نظر تر ټولو مناسبه دا ده چې وویل شي هغه جادوګر دی، داسې څه یې راوړي چې د هغه په واسطه د پلار او زوی، وروڼو، میره او ښځې، قوم او قبیلې ترمنځ بیلتون راولي، یو له بل سره یې اړیکې شلوي، بالاخره ټول په همدې خبره سره متفق شول او مجلس یې پای ته ورسید.

ځنې نور روایتونه وایي: کله چې ولید د قریشو ټولې خبرې او نظریې رد کړې نو دوی

Comment: ۱_ ابن هشام ۲۷۱/۱

Comment:

ورته وویل: اوس ته خپل سبي او بې داغه نظر راته څرگند کړه، ووايه ستا رایه څه ده؟ ولید وویل: اجازه راکړئ چې پدې هکله څه سوچ او فکر وکړم، له ډیر سوچ او فکر ورسته یې دوی ته خپل مخکې ذکرشوی نظر وړاندې کړ چې د ټولو سلا ورباندې راغله.^۱ الله تعالی د ولید په هکله د مدثر په سورت کې (۱۶) آیتونه نازل کړيدي، او دا مبارک آیتونه د نوموړې خبرې په هکله د ولید د فکر او سوچ کولو حالت ته هم اشاره کوي، فرمایي: ((إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ (۱۸) فَقَتَلَ كَيْفَ قَدَّرَ (۱۹) ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ (۲۰) ثُمَّ نَظَرَ (۲۱) ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ (۲۲) ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ (۲۳) فَقَالَ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ (۲۴) إِنْ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ (۲۵)) (المدثر: ۱۸۰-۲۵).

[ترجمه: بیشکه هغه فکر وکړ (چې څرنگه طعن وکړم په قرآن) کې او اندازه یې وکړه په زړه خپل کې (کار د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) و وژلی شو (ملعون کړی شو) څرنگه یې اندازه کړه بیا دې و وژلی شي (ملعون دی کړی شي) څرنگه اندازه یې وکړه (په طعن د قرآن او محمد کې) بیا یې وکتل (محمد یا قرآن ته) بیایې مخ تریو کړ او تندې یې غوټه کړ (له کراهيته) بیایې شا واړوله (له محمده) او غاړه یې وغړوله (له اسلاميته) نو ویې ویل نه دی دا (قرآن) مگر خو سحر دی چې نقل کاوه شي (له نورو ساحرانو نه) نه دی دا (قرآن) مگر خو خبره د بشر (بني آدم) ده.] د قريشو په همدې خبره سلا راغله، او کله چې د حج وخت راوړسید نو قريشو به د مکې ټولې لارې ونيولې هر څوک به چې راتلل د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله به یې هماغه مخکې جوړه شوې خبره ورته کوله، او کوښښ به یې کاوه د خلکو توجه له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه بلې خواته واړوي.^(۲) ددې باطلې وظیفې په سرته رسولو کې ابو لهب تر ټولو مخکې و، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به د حج په دوران کې حاجیان پخپلو ځایونو او مېنو لکه عکاظ، مجنه او ذي المجاز کې د الله تعالی لوري ته رابلل، هلته به یې تشریف وروړه او هغوی ته به یې د اسلام دعوت ورکاوه، ابو لهب به ورپسې و او خلکو ته به یې ویل: د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خیره ونه منئ، دا یو دروغجن او له خپل دین نه اوښتی شخص دی.^(۳)

^۱ . في ظلال القرآن ۱۸۸/۲۹.

^(۲) . ابن هشام ۲۷۱/۱.

^(۳) . روي فعله هذا الترمذی عن یزید بن رومان و... عن طارق عبد الله المجاري، ورواه الامام احمد في مسنده.

ددې هلو ځلو نتیجه دا شوه چې عربو د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نبوت خبر له ځان سره خپلو ځایونو ته یووې، او پدې ترتیب سره د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نوم او د دعوت خبر په ټولو عربو کې خور شو.

له اسلامي دعوت سره د مقابلي بیلابیل شکلونه

کله چې قریشو ولیدل محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هیڅ ډول خپله لاره او بلنه نه پرېږدي، نو یو ځل یې بیا سوچ وکړ او د اسلامي دعوت د له مینځه وړلو پخاطر یې لاندینی هلې ځلې او توطیې په کار واچولې:

۱- تکذیب، ملنډې، خنداګانې، استهزاء او مسخرې - قریشو غوښتل پدې ډول سره او لدې لارې نه د مسلمانانو روحیات کمزوري، ارادې یې ماتې او د ذلت او سپکاوي معامله ورسره وکړي. نو همدا وه چې په رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پورې یې ډول ډول تورونه او تهمتونه وتړل، د هغه جناب (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شان کې یې ډیره بې ادبي او گستاخي کوله، کله به یې لیونی باله، قرآنکریم فرمایي:

((وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ)) (الحجر: ٦) [او ویلې (دغو کفارو محمد ته) ای هغه سړیه چې نازل کړی شوی دی پر هغه باندې ذکر (قرآن، پند) (په زعم د منکرینو) بیشکه ته خوا مخواه لیونی یې. کله به یې د سحر او دروغو نسبت ورته کاوه، الله تعالی فرمایي: ((وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ)) (ص: ٤) [او تعجب کوي (کفار) له دې نه چې راغلی دی دوی ته (نبي) ویروونکی له دوی نه او وایي دا کافران چې دغه (ویروونکی نبي) ساحر کوډگر دی، دروغجن. د قریشو کفارو به رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته په ډیره بده سترګه کتل، له حد نه زیاته کینه او عداوت یې ورسره درلود، تل به په دې هڅه کې وو چې په سترګو کې یې وخوري. الله تعالی داسې خبر راکوي: ((وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ)) (القلم: ٥١)

[او بیشکه نژدې وو هغه کسان چې کافران شوي دي خوا مخواه وبه ښویوي تا (وبه دې غورځوي پر ځمکه) پخپلو سترګو سره هر کله چې واوریده دوی قرآن (ستا له ژبې) او

وايي دوی (د کینې له مخې) بیشکه دغه (محمد) لیونی دی. [رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې کله له خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) سره ناست و، قريشو به له استهزاء نه په ډکه لهجه سره ويل: وگورئ دا دده ملگري دي!! قرآنکریم فرمايي: ((...أَهْؤُلَاءِ مَنْ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنَا)) (الأنعام: ۵۳). [آيا هم دا (خواران) فضل کړیدی الله پردوی په منح زموږ کې (په هدايت سره).] الله تعالى ددې په ځواب کې فرمايي: ((أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ)) (الأنعام: ۵۳) [آيا نه دی الله ښه عالم په شکر کوونکو (په نعمت د اسلام بلکه دی، نو ځکه تفضلا احسان پرې کوي).]

قرآنکریم د مشرکینو دا کیفیت او حالت په ګوته کوي فرمايي: ((إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ (۲۹) وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ (۳۰) وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ (۳۱) وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُّونَ (۳۲) وَمَا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ)). (المطففين: ۲۹ - ۳۳). [بیشکه هغه کسان چې کافران شويدي، وو دوی په هغو کسانو باندې چې ایمان یې راوړی و خنډل به یې، او مسخري به یې پرې کولې] او کله چې تیرېږي منکران پر مومنانو باندې هغوی ته پخپلو منځونو کې سره سترګونه وهي (لپاره د استهزاء) او کله چې وگرځي خپلو کورونو ته (نو) گرځي دوی خوشاله (خبرې جوړوونکي په سبب د تمسخر او استهزاء پر مومنانو باندې) کله چې وبه لیدل (کفارو) دغه (مومنان) نو ويل به یې پخپل منح کې چې بیشکه دغه (مومنان) خامخواه یې لارې دي حال دا چې ندي لېږل شوي (کافران) پردغو (مومنانو) باندې ساتونکي څارونکي.]

۲- شکوک: د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ذات، شخصیت او هداياتو په خلاف د بې اساسه شکوکو او شبهاتو راولاړول، او د هغه په خلاف دروغ او دومره زیات پروباګند په کار اچول چې عوام خلک هیڅ ددې فرصت ونه مومي چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دعوت او رسالت په هکله غور، تفکر او تامل وکړي. مشرکانو چې د قرآنکریم په هکله څه عقیده درلوده الله تعالی هغه داسې بیانوي:

((وَقَالُوا أَأَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا)) (الفرقان: ۵). [او وايي (کفار) دا کیسې دي د پرمېنیو خلکو چې لیکلې دي هغه (محمد) پر لیکونکو پس هغه لوستل کیږي په ده سهار او ماښام.] ((إِنْ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ

﴿قَوْمٌ آخِرُونَ﴾ (الفرقان: ٤) مشرکینو به دا هم ویل: ((إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ)) (النحل: ١٠٣) [بیشکه همدا خبره ده چې بنوونه کوي ورته انسان.]
 د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله به یې د اعتراض په توګه دا هم ویل: ((وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ)) (النحل: ٧).
 [او وایي (کفار) چې څه دی دغه رسول ته چې خوري طعام او ګرځي په بازارونو کې (لکه نور خلک د پاره طلب د معاش).]
 قرآنکریم ځای ځای د مشرکینو دې ډول پرویاګند، ناروا تبلیغاتو او له دښمنۍ نه ډک او بې اساسه انتقاداتو ته اشاره کړې او د هغې ځواب یې ویلی دی.

۳_ د پخوانیو کیسو په بیان سره د قرآنکریم مقابله، او په همدې کیسو سره له قرآنکریم نه د خلکو لیرې ساتل. ویل کیږي چې نصر بن حارث یو ځل قریشو ته وویل: اې قریشو! قسم په خدای چې تاسې له یوې داسې پیښې سره مخامخ شوي یاستې چې تر اوسه پورې مو یې هیڅ بند او بست ندی کړی، محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یو داسې ځوان و، چې ستاسې په مینځ کې تر ټولو زیات منل شوی، رښتونی او امین شخصیت و، تر څو په سرکې یې سپین ولګیدل، او دا نوی دین یې درته راوړ، نو بیا تاسې ساحر و باله، خو قسم په الله هغه ساحر ندی، ساحران خو مونږ لیدلي هغوی داسې نه وي، دا مو وویل چې هغه کاهن دی، قسم په خدای هغه کاهن هم ندی، و مو ویل چې شاعر دی قسم په الله، شاعر هم ندی، شعر او د شعر ډولونه خو مونږ پېژنو هغه داسې نه وي، دا مو وویل چې هغه لیونی دی، خو قسم په الله هغه لیونی هم ندی. اې قریشو، بیدار شئ، متوجه شئ تاسې له یوې ډیرې لویې پیښې سره مخ شوي یاستې.

وروسته نصر بن حارث (حیره) ته لاړ او هلته یې د فارس د پاچایانو لکه رستم او اسفندیار کیسې او نکلونه زده کړل او بیرته راغی. او کله به چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په کوم مجلس کې وعظ او تبلیغ کاوه خلک به یې له الهي عذاب نه ویرول، نصر به ورپسې ورته او ویل به یې: قسم په خدای، محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ما نه ښې او غوره خبرې نه شي کولی او شروع به یې وکړه خلکو ته به یې د رستم او اسفندیار کیسې اورولې بیا به یې ویل: د محمد (صلی

الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبرې زما له خبرو نه په څه غوره او ښې دي^(۱) ؟
له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه په يوه روايت كې رانقل شوي چې نصر بن حارث يو شمير ډمې په بيه اخيستې وې، كله به چې خبر شو چې فلاني سړي د رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خوا ته ميلان پيدا كړيدى، نو يوه ډمه به يې ورپسې كړه، ډمې به نوموړي سړي ته خوراك او څښاك برابراه، خدمت به يې كاوه او سندرې به يې ورته ويلې تر څو به يې له اسلام سره د نوموړي اړيكې وشلولې، الله تعالى پدې هكله فرمايي: «وَمَنْ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ» (لقمان: ۶). [ځنې خلك داسې هم دي چې بيهوده او لهوه خبرې اخلي تر څو د الله له لارې نه خلك ورباندې بې لارې كړي.]

۴. توطي: ۱: قريشو د سازش او توطيې لاره هم نيولې وه، غوښتل يې د يوې سودا بازي په نتيجه كې اسلام او جاهليت سره گډ كړي. پيشنهاد يې وكړ چې له څه نه به مونږ تير شو او له يو څه نه دې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تير شي. قرآنكريم دېته اشاره كوي او فرمايي: ((وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ)) (القلم: ۹) [خوښوي دوى چې كه ته نرمي كوي (له دوى سره) نو دوى به هم نرمي كوي (له تاسره)].
د ابن جرير او طبراني يو روايت دى چې وايي: مشركينو رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وړاندیز وكړ چې يو كال ته زمونږ د خدايانو عبادت وكړه، او يو كال به مونږ ستا د خداى عبادت وكړو. خو د عبد بن حميد روايت وايي چې هغوى رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وويل: كه ته زمونږ خدايان ومنې نو مونږ به ستا د رب عبادت وكړو.^(۲)

ابن اسحاق وايي: يو ځل رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له بيت الله شريف نه طواف كاوه چې د قريشو مشران لكه الاسود بن المطلب بن اسد بن عبد العزى، وليد بن مغيره او اميه بن خلف او عاص بن وائل السهمدي ورته راغلل او ورته وپې ويل: راځه ته زمونږ د خدايانو عبادت كوه، او مونږ به ستا د خداى عبادت كوو، پدې ډول به عبادت سره شريك كړو، كه چېرته ستا معبود زمونږ له معبودانو نه غوره وي، نو مونږ به هم څه فايده كړې وي، او كه زمونږ معبودان ستا له معبود نه غوره وي، نو بيا به تا هم څه گټه كړې وي. د دوى دا پيشنهاد الله تعالى رد كړ او دا

(۱). ابن هشام ۱/ ۲۲۹ - ۳۰۰ - ۳۵۸. تفهيم القرآن ۴/ ۸۰۸. مختصر سيره الرسول (صلى الله عليه وسلم) للشيخ

عبدالله النجدى ص ۱۱۷، ۱۱۸.

(۲). تفهيم القرآن ۲/ ۵۰۱ - ۵۰۲.

سورت يې را نازل کړ^(۱):

((قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ (۱) لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ (۲) وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ (۳) وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ (۴) وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ (۵) لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ (۶)).
[ووايه (اې محمده! چې) اې کافرانو، نه کوم زه عبادت د هغه شي چې تاسې يې عبادت کوئ.....]

پدې ترتيب سره الله تعالى د دوی دا سازش هم له خاورو سره خاورې کړ، او په ډاگه سره يې اعلان وکړ چې د مشرکينو لاره له اسلام نه بيله او جدا ده. پدې هکله د روايتونو له اختلاف نه دا څرگندېږي چې کيدای شي مشرکينو څو ځله ددې سازش هڅې کړې وي.

پر مسلمانانو باندې ظلمونه

د نبوت د څلورم کال په لومړيو کې قریشو د اسلامي دعوت د مخنيوي پخاطر پورته يادې شوې لارې چارې يوه په بله پسې په کار واچولې، څو مياشتې همداسې تيرې شوې، څوکلنه پوه شول چې نور دا هلې ځلې ناکامې دي، او نه شي کولی پدې سره د اسلامي دعوت مخه ونيسي، نو يو ځل بيا سره راغونډ شول او يوه پنځه ويشت کسيزه کوميته يې جوړه کړه مشر يې ابو لهب و. د کوميتې غړو له ډير غور او بحث وروسته فيصله وکړه چې نور بايد د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)، اسلام او اصحابو (رضي الله عنهم) په خلاف له زور، زياتي، وحشت او تيري نه کار واخيستل شي.^(۲)

هغوی دا فيصله وکړه او د فيصلې د پلي کولو لپاره يې متې راوغښتلې. مشرکينو په آسانۍ سره کولای شوي په اصحابو (رضي الله عنهم) خصوصاً په بې وسه کسانو هر ډول ظلم او زياتی وکړي، خو د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هکله هر چا دا جرات نه شوی کولی، ځکه هغه د داسې عظيم شخصيت درلودونکی و چې له دوستانو وړاندې دښمنانو ورته د قدر او احترام په سترگه کتل، او د هغه په وړاندې يوازې هغو کسانو بې ادبي او گستاخي کولی شوی چې له عقل او حيا به بالکل خلاص وو. او ددې تر څنگ محمد (صلی الله عليه و سلم) د ابو طالب غوندي

(۱). ابن هشام ۳۲۲/۸.

(۲). رحمة للعالمين ۵۹/۱ - ۲۰.

مهم سړي له تائید او ملاتړ نه هم برخمن و، هغه ابو طالب چې د مکې سردار او د خلکو په مینځ کې د قدر او منزلت خاوند و. چا دا جرات نه شوی کولی چې هغه کم وشمیري، تړون یې مات کړي او د کورنۍ پر غړو یې تجاوز وکړي. دې وضعې قریش څه اندیښمن کړي وو، او جرات یې ورنه سلب کړی وو، خو کله چې د هغوی زعامت او د دین په نامه تر لاسه شوې مشري د نوي اسلامي دعوت تر تهدید لاندې راغله، نور نو لکه لیونیان را پورته شول او د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف یې هم ظلمونه او تیري شروع کړل. پدې کار کې ابو لهب له هر چا نه وړاندې و، و مو کتل چې د بني هاشم په غونډه او د صفا په غونډۍ یې له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره څه وکړل.

ځنې روایتونه وايي چې د صفا په غونډۍ وروسته له هغې چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله بلنه واوروله، ابو لهب یوه تېره واخیسته او غوښتل یې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورباندې وولي.^(۱) له بعثت نه مخکې د ابو لهب زامنو عتبه او عتیبه د رسول اکرم (صلی الله علیه و سلم) له لونیو (رقیبې او ام کلثوم رضي الله عنهما) سره ودونه کړي وو، خو له بعثت نه وروسته ابو لهب خپل زامن دېته اړ ایستل چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لونیو ته طلاق ورکړي.^(۲)

هغه وخت د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوهم زوی عبدالله وفات شو، ابو لهب له ډیرې خوشالۍ نه منډې کړې او خپلو ملګرو ته یې زیری ورکاوه چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابتر (میراث) شو.^(۳)

لکه مخکې مو چې وویل ابو لهب به د حج په دوران او بازارونو کې په رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پسې روان وو او خبرې به یې ورتکذیبولې. طارق بن عبدالله محاربي وايي: ابو لهب نه یوازې دا چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبرې به یې تکذیبولې بلکه هغه جناب به یې په تېرو هم ویشته او د بشریت د عظیم لارښود (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارکې پوندې به یې په وینو رنګولې.^(۴)

د ابو لهب ښځې ام جمیل اروی بنت حرب بن امیه چې د ابوسفیان خور وه، هم له

(۱). دا روایت ترمذی را نقل کړیدی.

(۲). فی ظلاق القرآن ۲۸۲/۳۰. تفهیم القرآن ۵۲۲/۲.

(۳). تفهیم القرآن ۴۹۰/۲.

(۴). جامع الترمذی.

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د ابو لهب په شان عداوت او کینه درلوده، اغزي به یې راټولول او د شپې له مخې به یې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دروازه او لارو کې ورته شیندل. نوموړې ډیر خرابه ژبه درلوده، د الله تعالی د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شان کې یې ډیره گستاخي او بې شرمي کوله، توروڼه او تهمتونه به یې ورپسې تړل، فتنې او فسادونه به یې جوړول، او همدا وجه ده چې قرآنکریم ورته حماله الحطب ویلي دي.

اروی چې کله واوریدل قرآنکریم ددې او د میړه یې (ابو لهب) غندنه کړیده، نو پداسې حال کې جومات (مسجد الحرام) ته راغله چې یو موتی تیرې هم ورسره وې، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) د کعبې شریفې خوا ته ناست وو. کله چې ورنژدې شوه نو الله تعالی یې په سترگو پرده وړ واچوله او رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې نه لیده، ابوبکر (رضي الله عنه) ته یې وویل: ملگری دې چېرته دی؟ خبره شوې یم چې زما بدې یې بیان کړیده، قسم په خدای که مې ولید نو پدې تیرو به یې په ده خوله وولم! گوره، زه یوه شاعره یم، بیایې داسې وویل:

مذمما عصینا - و امره ابینا - و دینه قلینا^(۲)

موږ د مذمم (په بدو یاد شوي) نافرمانی کړې، د هغه مو نده منلې او د هغه دین مو د نفرت او حقارت له مخې پرېښی دی، دا خبره یې وکړه او ووتله. وروسته ابوبکر (رضي الله عنه) وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) آیا هغې ته ونه لیدلې؟ رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (ما رأتی، لقد أخذ الله ببصرها عني). نه زه یې ونه لیدلم ځکه الله تعالی یې پر سترگو پرده واچوله^(۳). ابوبکر بزار دا کیسه راټولوي او وایي: کله چې اروی راغله ابوبکر (رضي الله عنه) ته یې وویل: ستا ملگری زمونږ هجوه (بدې) ویلي ده. ابوبکر (رضي الله عنه) ځواب ورکړ، نه، قسم په الله هغه شعر نه وایي. ام جمیل ورته وویل: ته مصدق یې خبره دې د منلو ده.

ابو لهب سره لدې چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تره هم و او

(۲). زیاتره مشرکینو به محمد (صلی الله علیه و سلم) د مذمم په نامه یادوه، د مذمم معنی د محمد د معنی بالکل مخالفه یعنی ضد ده.

(۳). ابن هشام ۱/ ۳۳۵ - ۳۳۶.

گاونډی هم، خو بیا یې هم دا ټول ظلمونه ترسره کول. د ابو لهب کور د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له کور سره بالکل جوخت، څنگ په څنگ و، نوموړي به لکه د نورو مشرکینو په شان رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پخپل کور کې هم ضرر او اذیت رساوه. ابن اسحاق وایي: د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د گاونډیانو له جملې نه ابو لهب، حکم بن ابی العاص بن امیه، عقبه بن ابی معیط، عدي بن حمراء الثقفي، او ابن الاصداء الهذلي دومره شریر او خبیث وو چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې حتی پخپل کور کې هم له شره په امن نه و. دې شریرانو به په کور کې هم اذیت ورساوه، او لدې جملې نه یوازې حکم بن ابی العاص چې د اموي خلیفه مروان پلار و په اسلام مشرف شوی نور ټول مشرک مړه شويدي! د هغوی د اذیت رسولو یوه طریقه دا وه چې کله به رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لمونځ کاوه نو کوم یوه به یې د میړې پریوان ورباندې وراچاوه، او یا به چې کله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دیگ باندې کړی و، نو دوی به پریوان را واخیست او د دیگ پر سر به یې وراچاوه. بالاخره رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مجبور شو چې یوه پنايي جوړه کړي ترڅو د لمانځه په وخت کې د دوی له شره په امن وي. او کله به چې نوموړو مشرکینو پریوان او یا کثافت ورباندې ورواچاوه، نو د الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به په یوه لرگي سره را پورته کړ، په دروازه کې به ودرید او فرمایل به یې: ای بني عبدمناف! دا څه ډول گاونډیتوب دی؟ بیا به یې پریوان ایسته وچاوه.^(۱)

عقبه بن ابی معیط پدې خباثت کې نور هم وړاندې تللی وو. بخاري شریف له عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) نه روایت کوي چې: یو ځل رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کعبې شریفې خوا ته لمونځ کاوه، ابو جهل او ډله یې ناست وو، کوم یوه یې وویل: څوک به د بني فلان د اوبن لری او کولمې راوړي او کله چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په سجده ځملي دا شیان یې په شا ورواچوي؟ پدې وخت کې تر ټولو بدبخته او خبیث سړی (عقبه بن ابی معیط) پاڅید هغه شیان یې راوړل او کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سر په سجده کېښود هغه شیان یې ورباندې ورواچول. ابن مسعود (رضي الله عنه) وایي: ما کتل خو هیڅ مې هم له لاسه نه و پوره، ویل مې کاشکي مرستندوی مې درلودی، ابو جهل او ډلې

(۱). ابن هشام ۴۱۶/۸

یې خندل او له ډیرې خوشالۍ او غرور نه یو پر بل ورکېدل یوې خوا بلې خواته اوړیدل، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همداسې سر په سجده پروت و ترڅو فاطمه (رضی الله عنها) راغله او هغه شیان یې ورنه ایسته کړل. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سر را اوچت کړ او درې ځله یې وفرمایل: ((اللهم عليك بقریش)) ای خدایه! له قریشو سره پوه شې، چاره یې وروکړې. په مشرکینو هم د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې دعا اثر وکړ او ډیره سخته ورباندې تمامه شوه ځکه هغوی داسې باور درلود چې دلته دعاگانې قبلېږي. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بیا وفرمایل: ((اللهم عليك بأبي جهل، وعليك بعتبة بن ربيعة، وشيبة بن ربيعة، والوليد بن عتبة، وأميه بن خلف، وعقبة بن أبي معيط)) ای خدایه! ته د ابو جهل، عتبه بن ربيعة، شيبه بن ربيعة، وليد بن عتبه، اميه بن خلف او عقبه بن ابي معيط چاره ور وکړې. ابن مسعود (رضی الله عنه) وايي اووم نوم یې هم یاد کړ خو زما په یاد ندي. ابن مسعود بیا وايي: قسم په خدای دا ټول کسان چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې نومونه واخیستل د بدر په ورځ مې ولیدل چې ټول مړه او مردار پراته او په کنده کې غورځیدلي وو^(۱).

امیه بن خلف به چې کله رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ولید نو استهزاء به یې وریورې کوله، اشارې او سترگکونه به یې کول، نو د ده په هکله الله تعالی دا آیت را نازل کړ: ((وَيَلِّ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةً)) (الهمزة: ۱)

ابن هشام وايي: ((همزة)) هغه سړي ته ویل کیږي چې په ښکاره سره بل سړی کنځي، په سترگکونو او اشارو سره ملنډې ورباندې وهي، او ((لمزة)) هغه ته وايي چې په پټه سره د خلکو بد وایي او اذیت ورسوي^(۲).

د امیه وروړ ابي بن خلف د عقبه بن ابي معيط ډیر نژدې ملگری و، یو ځل عقبه د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې کیناست او څه خبرې یې ورنه واوریدې، خو کله چې ابي بن خلف ورباندې خبر شو، نو عقبه یې ډیر بې زړه وباله، زیات یې تهدید کړ، او غوښتنه یې ورنه وکړه چې لاړ شي او رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورتف کړي. هغه خبیث هم همداسې وکړل، او ده

(۱) صحیح البخاري، کتاب الوضوء، باب اذا القي علي المصلي فذرا وجيفة، ۳۷/۱.

(۲) ابن هشام ۳۵۲/۱ - ۳۵۷.

پخپله یعنې ابی بن خلف یو وروست شوی هډوکی راواخیست، میده یې کړ او د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په طرف یې ورپو کړ.^(۱) اخنس بن شریق الشقفي به هم رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته زیات تکلیف او اذیت رساوه. قرآنکریم د نوموړي نهه هغه ناوړه صفتونه کړيدي چې دده حقیقي بڼه لوڅوي او فرمایي: (وَلَا تُطْعُ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ (۱۰) هَمَّا زِ مَشَاءٍ بَنَمِيمٍ (۱۱) مَنَاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ (۱۲) عَثُلٌ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٌ)) (القلم: ۱۰-۱۳) [نو ته خبره مه مڼه د هر ډیر قسم خوړونکي سپک عجیب ویونکي، تلونکي په چغلی سره، منع کوونکي د خیر، له حده تیریدونکي (په ظلم کې) ډیر گنهگار بدخوی، سخت ویونکي، وروسته له دې ټولو عیبو حرام زاده].

ابو جهل به کله نا کله د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې حاضریده او قرآنکریم به یې ورنه اوریده، خو ایمان به یې نه راوړ، نه به یې اطاعت کاوه، او نه به یې په زړه کې خوف او ویره پیدا کیدله، بلکه رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته به یې هر ډول زیان او تکلیف رساوه، خلک به یې د خدای له دین څخه منع کول، او بیا به یې پخپل دې باطل او ناروا کار فخر او ویاړ هم کاوه. قرآنکریم دده (ابوجهل) په هکله فرمایي:

(فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى) (القیامة: ۳۱)^(۲) [بیا یې یقین ونکړ (په مومن باندې) او نه یې لمونځ وکړ].

ابو جهل به تل ددې کوښښ کاوه چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له لمانځه نه منع کړي، یوه ورځ یې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ولید چې له مقام ابراهیم (علیه السلام) سره لمونځ کوي نو ورته ویي ويل: ای محمده! (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) آیا ته مې لدې کاره نه یې منع کړي؟ لدې سره یې اخطارونه او تهدیدونه هم شروع کړل. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم ورباندې په غوصه شو او کلک ځواب یې ورکړ، نو ده ورته وویل: ای محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په څه مې ویروي؟ پدې منطقه کې هیڅوک هم له ما نه زیات زور او ځواک نلري. پدې پسې الله تعالی دا آیت را نازل کړ: (فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ) (العلق: ۱۷)^(۳) [پس را ودې بولي اهل د مجلس خپل].

(۱). ابن هشام ۱/ ۳۲۱ - ۳۲۲.

(۲). في ظلال القرآن ۲۹ / ۲۱۲.

(۳). في ظلال القرآن ۳۰ / ۲۰۸.

په بل روایت کې راځي چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابو جهل تر غاړه راوښو او خو ځاوه را خوځاوه یې او ورته فرمایل یې: ((أُولَى لَكَ فَأُولَى (۳۴) ثُمَّ أُولَى لَكَ فَأُولَى)) (القیامة: ۳۴-۳۵) [وړ ده تا ته (ای کافر انسانه! هغه شی چې بد یې بولې سختي د مرک) پس وړ ده (هغه شی چې بد یې بولې چې سختي د قبر ده) بیا وړ ده تا لره هغه شی چې بد یې بولې چې سختي د ورځې د قیامت ده) پس وړ ده (تا لره هغه شی چې بد یې بولې چې همیشه عذابیدل ستا په دوزخ کې).

دلته د خدای د بنمن (ابوجهل) ورته وویل: ای محمده! (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) آیا ته ما ویروې؟ قسم په خدای چې ته او ستا رب زما هیڅ هم نه شي کولی، زه ددې سیمې تر ټولو غوره او عزیز اوسیدونکی یم.^(۲)

په هر ترتیب ابو جهل له خپل ردالت او خباثت نه لاس وانهیست، بلکه لا پسې بدبخت شو. مسلم شریف له ابو هریره (رضي الله عنه) نه روایت کوي وایي: ابو جهل یو ځل د قریشو سردارانو ته وویل: آیا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ستاسې په وړاندې خپل مخ په خاورو کې ږدي؟ دوی ورته وویل: هو، نو ده وویل: په لات او عزی قسم یادوم که ما هغه پداسې حال (سجده) کې ولید، نو په غاړه به یې پل ورکېږدم او مخ به یې په خاورو ولرم. بیا وروسته کله چې ابو جهل ولید رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لمونځ ادا کوي هغه وروان شو او غوښتل یې چې پر مبارکه غاړه یې پل ورکېږدي، خو خلکو کتل چې بیرته په شا را روان دی او لاسونه یې داسې مخې ته نیولي چې ته به وایې له څه شي نه د ځان دفاع کوي، خلکو ورته وویل: ابو الحکمه! څه خبره ده؟ ده وویل: زما او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر منځ د اور یوه کنده ده، او هغه وزرې لرونکي! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایي: (لو دنا منی لا تختطفته الملائكة عضواً عضواً). [که چېرې ابو جهل ماته را نژدې شوی وای، نو ملائکو به ټوټه ټوټه کړی وای].^(۳) دا هغه ظلمونه وو چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حق کې ترسره کیدل، هغه رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې د ټولو په وړاندې عزیز او قدرمن و، او د ابو طالب چې د مکې ډیر محترم او مخور شخصیت و تایید او ملاتړ هم ورسره و، نو ویلی شو هغه ظلمونه چې مشرکانو په نورو اصحابو (رضي الله عنهم) خصوصاً هغو

(۲). في ظلال القرآن ۲۹ / ۳۱۲.

(۳). رواه مسلم.

بې وزله او بې کسه کسانو باندې راوستلي و لدې نه څو چنده سخت او دردوونکي وو. د هرې قبیلې مشرکانو به د خپلې قبیلې مسلمان غړي په ډول ډول عذابونو تعذیبول، او که څوک داسې مسلمان به پیدا شو چې دلته به یې خپل خپلوان نه درلودل بې کسه او بې وطنه به و، نو د قریشو سردارانو به داسې ظلمونه ورباندې کول چې وجدان یې له یاد نه شرمیري.

ابو جهل به چې خبر شو فلانی سړی مسلمان شوی دی، نو که هغه به د مقام او شرف خاوند و د تهدید او اخطار لاره به یې ورسره نیوله، او پدې به یې ویراوه که له اسلام نه وانه وړي نو د ځاني او مالي زیان انتظار دې باسي، او که به دا نوی مسلمان کمزوری او بې وسه و، نو بیا به یې تر متروکو لاندې نیوه او واهه به یې، او د وهلو ټکولو له لارې به یې د هغه د بې لارۍ او ارتداد کوښښ او هڅې کولې^(۱). او همدا راز نور خلک به یې هم د هغه په خلاف را پاڅول.

د حضرت عثمان بن عفان (رضي الله عنه) تره به هغه د کجورو په پوزي کې نغښت او بیا به یې له لاندې نه دویو ورسې لگوله دودونه (لوگي) به یې ورته جوړول^(۲). د مصعب بن عمیر (رضي الله عنه) مور چې کله د خپل زوی له اسلام راوړلو نه خبریږي، نو خپل هغه نازولی او په نعمتونو کې پټ زوی له کوره شړي او دومره لوږه او تنده ورباندې راولي چې هغه نرمه خرمن یې وچېږي، درز، درز چوي، او بدن یې لکه د مار په شان پټوکی (پوستکي) اچوي^(۳).

بلال بن رباح (رضي الله عنه) چې د امیه بن خلف الجمحي غلام و کله چې په اسلام مشرف شو، نو امیه بن خلف به یې په غاړه کې پړی وراچاوه او هلکانو ته به یې په لاس ورکړ چې د مکې په غرونو کې یې تاو راتاو کړي. پړي به یې غاړه ووهله، امیه به په ډیر شدت سره راکاږه او په لرگي به یې واهه، سره لمرته به یې کیناوه، سخته لوږه به یې ورباندې راوستله، او په ټکنده غرمه کې به یې په سرو شگو کې ځملاوه او په سینه به یې لویه تیرېه ورايښودله او ورته ویل به یې: قسم په الله چې همداسې به پروت وي تر څو یا ومړي او یا په محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې کافر شي او د لات او عزی عبادت وکړي خو بلال (رضي الله عنه) به په همدې سخت حالت کې ویل: احد، احد (الله یو دی، الله یو دی) تر څو یوه ورځ ابوبکر (رضي الله عنه) تیریده او بلال (رضي الله عنه) یې په همدې حالت کې ولید، نو یې هغه په یوه تور غلام، او

(۱). ابن هشام ۳۲۰/۸.

(۲). رحمة للعالمین ۵۷/۸.

(۳). رحمة للعالمین ۵۸/۸. تلقیح فہوم اہل الاثر ص ۲۰.

په بل روایت د سپینو زرو په اوو یا پنځو اوقیو یعنی دوه سوه اتیا درهمه چې له یو کیلو نه زیات سپین زر کیږي او په بل روایت په دوه سوه درهمه چې (۷۳۵) گرامه سپین زر کیږي، ورته واخیست او آزاد یې کړ.^(۱)

عمار بن یاسر (رضي الله عنهما) چې د بني مخزوم غلام و، ده، مور او پلاريې چې کله ایمان راوړ، نو مشرکانو خصوصاً ابو جهل به هغوی په ټکنده غرمه کې له کوره ایستل او په سرو شگو به یې تعذیبول. یوه ورځ رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تیریده او دوی هملته په عذاب او ځور کې وو، نو د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: ((صبراً آل یاسر! فإن موعدکم الجنة)) اې د یاسر اولادې صبر کوئ، ستاسې ځای جنت دی. یاسر د همدې تعذیبونو په نتیجه کې مړ شو، سمیه (د عمار مور) هم د ابو جهل له خوا په فرج کې په نیزه ووهل شوه او په شهادت ورسیده، پدې ترتیب سره نوموړې د اسلام لومړنۍ شهیده شمیرل کیږي. په عمار یې تکلیفونه او عذابونه نور هم زیات کړل، کله به یې سره لمر ته دراوه، او کله به یې پر سینه سرې تیرې وراېنودلې او کله به یې په اوبو کې اچاوه او ورته ویل به یې تر هغې دې نه پرېږدو تر څو محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته بد ونه وایي، او د لات او عزی ستاینه او په غوره والي یې اعتراف ونکړي! عمار (رضي الله عنه) مجبور شو چې په خوله دا ورسره ومني، خو وروسته په ژړا د رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او عذرونه یې ورته وړاندې کول، نو الله تعالی دا آیت شریف را نازل کړ.^(۲)

((مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ...)) (النحل: ۱۰۶)

[هر څوک چې کافر شو پر الله وروسته له ایمان راوړلو (نو پرې غضب دی د الله) مگر هغه څوک چې زور پرې وکړی شو (او مجبوراً یې د کفر کلمه وویل) حال دا چې زړه دده آرام نیوونکی دی په ایمان سره.]

ابو فکیهه چې نوم یې افلح و د بني عبدالدار غلام و، هغوی به یې پښه په رسي تړله او بیا به یې په ځمکه راکشاوه.^(۳)

(۱). رحمة للعالمین ۵۷/۱. تلخیص الفہوم ص ۲۱. ابن هشام ۳۱۷/۱ - ۳۱۸.

(۲). ابن هشام ۳۱۹/۱ - ۳۲۰، فقہ السیرة لمحمد الغزالي ص ۸۲، همدا راز عوفي هم له ابن عباس نه ددې یوه برخه روایت کړیده. د الشیخ عبداللہ مختصر السیرة ص (۵۳) ته مراجعه وکړه.

(۳). رحمة للعالمین ۵۷/۱. من اعجاز التنزیل ص ۵۳.

ځباب بن الارت چې د انمار بنت سباع الخزاعیه غلام و هم د مشرکینو له خوا په ډول ډول رپړونو رپړولی شوی دی، د سر له وینستانو به یې رانیوه او راکشاهه به یې، ورمیر به یې ورتاواوه ډیر ځله به یې په سرو سکروتو ځملاوه او د پاسه به یې تیرې ورباندې ایښودلې چې راپورته نه شي.^(۲)

زبیر، نهديه او لور یې او ام عبیس هغه وینځې وې چې اسلام یې راوړی و، او د اسلام پخاطر یې د مشرکینو له خوا ډیر زیات تکلیفونه او رپړونه ګاللي دي. د بني عدي قبیلې د بني مومل کورنۍ یوې وینځې اسلام راوړ، نو عمر (رضي الله عنه) چې هغه وخت مشرک و همغه وینځه تر هغې ووهله چې ښه ستړی شو او ویې ویل: که ستړی شوی نه وای، نو ووهله به مې پسې^(۳). بیا ابوبکر صدیق (رضي الله عنه) دغه وینځې واخیستلې او آزادې یې کړې، لکه څرنگه یې چې بلال او عامر بن فهیره اخستي او آزاد کړي وو.^(۴)

مشرکینو به ځینې اصحاب (رضي الله عنهم) د اوبن او یا غوايه په څرمنه کې نغبتل او بیا به یې سره لمر ته اچول، ځینې نورو ته به یې د اوسپنې زغري وراغوستې او پر سرو تیرو به یې ځملول.^(۵)

هغه کسان چې د الله تعالی په لار کې رپړیدلي او ځوریدلي ډیر دي، خو په لنډه توګه دا ویلی شو هر چا به چې ایمان راوړ که مشرکان به ورباندې خبر شول، نو په ارام به یې نه پریښود او ډیر عذابونه به یې ورباندې راوستل.

دارالارقم (د ارقم کور)

د مشرکینو ددې شکنجو او فشارونو په مقابل کې د حکمت تقاضا او غوښتنه دا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته هدايت ورکړي خپل اسلام پټ وساتي. همدا راز له هغوی سره خپل لیده کاته هم په پټه تر سره کړي، ځکه هغه پدې پوهیده که چېرې په ښکاره توګه سره غوندې شي نو

(۲). نفس المصدر ۵۷/۱. تلقیح فهم اهل الاثر ص ۲۰.

(۳). رحمة للعالمین ۵۷/۱، ابن هشام ۳۱۹/۱.

(۴). ابن هشام ۳۱۸/۱ - ۳۱۹.

(۵). رحمة للعالمین ۵۸/۱.

مشرکان به مخالفت کوي او پرې به نږدې چې د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل اصحاب وروزي، د الله کتاب او حکم ورزده کړي. او دا هم کیدای شوای چې دا ښکاره غوندې د دواړو ډلو تر منځ د تصادم او ټکر سبب شوی وای، لکه څرنګه چې د نبوت په څلورم کال همداسې یوه پېښه وشوه. پېښه داسې وه چې اصحاب (رضي الله عنهم) به په یوه خوږ کې سره راټولیدل او هلته به یې په پټه لمونځونه کول، یوه ورځ مشرکینو ولیدل نو بد رد یې ورته وویل او بالاخره یې ترمنځ جګړه ونښته، سعد بن ابی وقاص (رضي الله عنه) یو سړی وواهه او وینې یې پرې راماتې کړې او دا په اسلامي تاریخ کې لومړۍ پېښه وه چې وینې پکې تویې شوې.^(۱)

څرګنده ده که چېرې دغه ډول ټکرونه په پرله پسې او مکرر ډول پېښ شوي وای نو دا به حتماً د مسلمانانو د ورکې او تباڼې سبب کیدل. نو د حکمت غوښتنه دا وه چې اصحاب (رضي الله عنهم) خپل اسلام، عبادت، دعوت او غوندې پټې وساتي. خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به پخپله عبادت په ډاګه تر سره کاوه، او خپل دعوت به یې هم په ښکاره توګه مشرکینو ته اعلانوه، که څه هم له اصحابو (رضي الله عنهم) سره به یې لیده کاته په پټه و، او دا هم د اسلام او مسلمانانو د مصلحت پخاطر.

او څرنګه چې د ارقم بن ارقم المخزومي کور د صفا پر غونډۍ او د مشرکینو له نظر نه ګوښه پروت و، نو رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همدغه ځای له مسلمانانو سره د غونډو لپاره مناسب وباله او د نبوت له پنځم کال نه یې همدا کور د خپل دعوت مرکز وټاکه.^(۲)

حبشې ته لومړنۍ هجرت

په مسلمانانو باندې د مشرکینو ظلمونه د نبوت د څلورم کال په منځنۍ او یا آخرینۍ برخه کې پیل شول، دغه ظلمونه په لومړي سر کې لږ خو ورځ په ورځ مخ په زیاتیدو وو تر څو چې د پنځم کال په نیمایي کې خپل اوج ته ورسیدل. مسلمانان دومره په تنګ شول چې نور یې په مکه کې ټيکان نه شوی کولی، او پدې فکر کې وو چې لدې عذاب

(۱). ابن هشام ۲۲۳/۱. مختصر سيرة الرسول لمحمد بن عبد الوهاب ص ۲۰.

(۲). نفس الصدر الاخير ص ۲۱.

نه څه ډول ځانونه خلاص کړي. په همدې سختو شپو او ورځو کې د کھف سورت رانازل شو، دې سورت د مشرکینو هغه پوښتنې ځواب کړې چې له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې کړې وې، خو ددې تر څنګ یې درې داسې کیسې هم بیان کړې چې په هره یوه کې د مسلمانانو لپاره ښکاره هدايات او لارښوونې دي. د اصحاب الکھف کیسه دا په ګوته کوي چې کله مسلمانان د دین له پلوه له خطر سره مخ شي نو باید په الله باندې په توکل سره د کفر او ظلم له مرکز نه د امن ځای ته هجرت وکړي، الله تعالی فرمایي:

((وَإِذْ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهُ فَأَوُوا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مَرْفَقًا)) (الکھف: ۱۶) [او کله چې په تنګ شوی تاسې له دغو مشرکانو او له هغو (بتانو) چې عبادت یې کوي دوی بې له الله نه، نو ځای ونیسئ هغه غارته (او دیره شئ پکې) خپور به کړي تاسې ته رب د تاسې له رحمته خپل او تیار به کړي تاسې ته له کار ستاسې اسباب د گزران (او خوشالۍ)].

د حضرت خضر او موسی (علیه السلام) کیسه دا ښیي چې د حالاتو او واقعاتو نتیجه او پای تل داسې نه وي لکه څرنگه چې په ظاهره معلومیږي، بلکه ډیر ځله داسې کیږي چې د پېښو او حالاتو نتیجه د ظاهري شکل بالکل مخالفه او برعکس وي، او دا دې ته اشاره کوي چې دا د مسلمانانو او مشرکینو ترمنځ پیل شوې جګړه به بالکل د اوسنۍ ظاهري بڼې په خلاف وي، پدې معنی چې همدا مشرکین او ظالمان به چې اوس یې د مسلمانانو په خلاف جګړه پیل کړې، که چېرې اسلام را نه وړي، حتماً به د همدې مظلومو مسلمانانو په وړاندې له ماتې او رسواۍ سره مخ کیږي.

د ذوالقرنین کیسه دا ثابتوي چې ځمکه د الله تعالی ده هر چا ته چې وغواړي همغه ته یې په میراث ورکوي، او همدا راز دا په ګوته کوي چې بری او نیکبختي په ایمان کې ده، نه په کفر کې، او بله دا چې الله تعالی همیشه د خپلو مظلومو بندګانو د مرستې او د زمانې د یاجوج او ماجوج له شر نه د هغوی د نجات لپاره خپل ځنې بندګان رالېږي. دا کیسه دا هم ښیي چې د ځمکې د واکدارۍ تر ټولو مستحق خلک د الله تعالی صالح بندګان دي.

پدې پسې بیا د ((الزمر)) سورت را نازل شول، دا سورت د هجرت پلوه اشاره کوي او دا اعلانوي چې د الله تعالی ځمکه ډیره پراخه ده، قرآنکریم فرمایي: ((لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ)) (الزمر: ۱۰). [شته هغو کسانو ته چې نیکي یې کړیده په دغه دنیا کې (په طاعت سره)

نيکي (په آخرت کې چې جنت او رضوان دی) او ځمکه د الله ارته ده، بیشکه همدا خبره ده پوره ورکولی شي صابرانو ته اجر (ثواب) د دوی بې حساب (ډیر زیات). [رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبر و چې د حبشې پاچا اصحمه (النجاشي) یو عادل سړی دی، او په پاچاهۍ کې یې ظلم او زیاتۍ نشته، نو یې مسلمانانو ته امر وکړ چې حبشې ته هجرت وکړي.]

پدې ترتیب سره د نبوت په پنځم کال د رجب په میاشت کې د اصحابو (رضي الله عنهم) لومړنۍ ډلې چې دوولس سړي او څلور ښځې پکې وې د عثمان بن عفان (رضي الله عنه) تر مشرۍ لاندې حبشې ته هجرت وکړ. له عثمان (رضي الله عنه) سره یې بي بي چې د رسول کریم (صلی الله علیه و سلم) لور وه او حضرت رقیه (رضي الله عنها) نومیدله هم ملګرې وه. رسول اکرم (صلی الله علیه و سلم) ددې دواړو په هکله فرمایلي: ((إِنَّمَا أُولَ بَيْتِ هَاجِرٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بَعْدَ إِبْرَاهِيمَ وَ لُوطَ (عليهما السلام)))^(۱)

یعنې: له ابراهیم او لوط (عليهما السلام) وروسته دوی دواړه (عثمان او رقیه رضي الله عنهما) لومړنۍ کورنۍ ده چې د الله په لاره کې هجرت کوي. نوموړي مهاجرین ددې پخاطر چې قریش ورباندې خبر نشي د شپې په تیاره کې په پټه سره له مکې نه ووتل او د الشعيبه نومې بندرګاه په لور لاړل، هلته ورته خدای دوی تجارتی کښتۍ برابرې کړې او حبشې ته یې یووړل. قریش چې ورباندې خبر شول ورپسې ووتل، خو هغه وخت بندر ته ورسیدل چې هغوی مخکې په خیر او سلامتی سره تللي وو. پدې ډول سره نوموړي مسلمانان حبشې ته لاړل او هلته یې د امن ژوند پیل کړ.^(۲)

د همدې کال د رمضان په میاشت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حرم ته لاړ، چېرته چې د قریشو یو زیات شمیر مشران او لویان موجود وو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پاڅید او په ناڅاپي توګه یې د (النجم) سورت تلاوت کړ، پداسې حال کې چې دې کفارو مخکې لدینه د الله تعالی کلام نه و اوریدلی، ځکه د هغوی اسلوب او لاره داسې وه چې قرآن کریم ته به یې غوږ نه نیوه، او یو بل ته به یې توصیه کوله چې د الله تعالی کلام وانه وري، قرآن کریم د دوی دې کارته اشاره کوي او فرمایي: ((وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ

(۱). مختصر سيرة الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص ۹۲ - ۹۳. زاد المعاد ۲۴/۸. رحمة للعالمين ۲۱/۸.

(۲). رحمة للعالمين ۲۱/۸. زاد المعاد ۲۴/۸.

لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ)) (فصلت: ۲۶) [او وايي هغه کسان چې کافران شويدي په وخت د قرائت (د قرآن) چې مه اورئ دغه قرآن (چې محمد يې لولي) او شور ما شور واچوئ (په وخت د لوستلو د) ده کې ښايي چې تاسې غالب شئ (پرې اوله تبليغه يې ساکت کړئ).]

خو دلته چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قرآن کریم دا سورت ورته تلاوت کړ، او د الله تعالی هغه اوچت، ښکلی او عظیم کلام يې ور واوراوه چې انساني ذهن او ژبه يې له بيان نه عاجز دي، نو د مشرکینو حالت يو ځل بدل شو، پخواني وصیتونه يې هیر کړل، ټولو په ډیر دقت قرآن کریم اوریدو، یوازې همدې ته غوږ وو، نور هر څه ورنه هیر شول، تر دې چې ددې سورت وروستي آیتونه يې ورته تلاوت کړل هغه چې لهجه يې دومره تنده او سخته ده چې زړونه ويلې کوي، او کله يې چې دا آیت ((فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا)) (النجم: ۶۲) [پس سجده کوئ تاسې (خاص) الله ته او عبادت کوئ د هم دغه (الله جل جلاله) نه د نورو] تلاوت کړ او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سجده وکړه، نو يو ځل ټول په سجده پریوتل، ځکه د حق قوت د هغوی عناد، کبر او باطل له مینځه یووړ او ټول د خدای په وړاندې سر په سجده شول.^(۱) خو کله چې متوجه شول چې د الله تعالی کلام د هغوی حالت بدل کړی، او هغه څه يې پخپله وکړل چې د له مینځه وړلو پخاطر يې خپل ټول توان په کار اچولی و، او ددې تر څنګ هغو مشرکینو چې پدې مجلس کې حاضر نه وو دغه سجده کوونکي مشرکین ډیر ورتل، پرې او ملامتي يې ورباندې اچوله، نو له همدې ځایه وه چې هغوی په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پورې دروغ وتړل او داسې افتراء يې جوړه کړه چې گویا رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغوی د بتانو ستاینه وکړه او داسې يې وویل: ((تلك الغرائق العلی، و إن شفاعتھن لترتجی)) [دا اوچت دیوان دي، چې د شفاعت هیله او امید يې کیږی]. دوی دا دروغ او افتراء ددې پخاطر جوړ کړل تر څو خپله هغه سجده توجیه کړي چې له رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره یو ځای يې کړې وه او تر څو دا د هغې په هکله د عذر او دلیل په توګه وړاندې کړي. او دا څه نوې او عجیبه خبره نه وه چې هغوی کړې وه

(۱). امام بخاري ددې سجدې کیسه په لنډه توګه له ابن مسعود او ابن عباس (رضي الله عنھم) نه روایت کړی. د معلوماتو لپاره د باب سجدة النجم او باب سجود المسلمین و المشرکین ۱/۱۴۲ او باب ما لقي النبي (صلی الله عليه و سلم) و اصحابه من المشرکین بمكة. ۱/۵۴۳ وګوره.

بلکه هغوی به تل همداسې دروغ او افتراگانې جوړولې.^(۱) دغه خبر په نیمګړې توګه په حبشه کې مهاجرینو ته ورسید، د پېښې له واقعیت او حقیقت نه پوره خبر نه وو، داسې یې واوریدل چې ګویا قریشو اسلام راوړی، نو د همدې کال د شوال په میاشت کې بیرته مکې ته راستانه شول، خو کله چې مکې ته را ننږ شول او د موضوع په حقیقت خبر شول نو ځنې یې بیرته حبشې ته ورګرځیدل، او نور یې یا په پټه توګه او یا د کوم چا په ضمانت او تړون مکې ته ننوتل.^(۲)

حبشې ته دوهم هجرت

وروسته قریشو په همدوی (له حبشې نه بیرته راغلیو) او ټولو مسلمانانو باندې خپل ظلمونه څو چنده کړل. مشرکینو دا هم نه شوای زغملای چې مسلمانان دې د نجاشي په پاچاهۍ کې د امن ژوند ولري، دا ډیره سخته ورباندې تمامیدله. او چې پر مسلمانانو یې ظلمونه زیات شول نو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لازمه ولیده چې یو ځل بیا خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته حبشې ته د هجرت امر وکړي، خو دا دوهم هجرت مشکل و، ځکه قریش ورته بیدار او تیار وو کوبښن یې وکړ چې دا هجرت ناکام کړي، خو الله تعالی مسلمانانو ته لاره اواره کړه او د نجاشي وطن ته ورسیدل.

دا ځل مهاجرین دري اتیا (۸۳) سړي (که عمار هم ورسره وشمیرل شي، ځکه پدې هکله اختلاف دی چې آیا عمار هم ورسره واو که نه) اتلس (۱۸) یا (۱۹) نولس ښځې وې.^(۳)

علامه محمد سلیمان منصور پوري لومړنۍ شمیره تاییدوي او په ټینګار سره وایي چې پدې هجرت کې د ښځو شمیره اتلس وه.^(۱)

په حبشه کې د مهاجرینو په خلاف د قریشو توطئه

(۱). تفهیم القرآن ۵/ ۱۸۸. محدثین هم همدا توجیه تاییدوي.

(۲). نفس المصدر (تفهیم القرآن) ۵/ ۱۸۸. زاد المعاد ۱/ ۲۴، ۲/ ۴۴. ابن هشام ۱/ ۳۲۴.

(۳). زاد المعاد ۱/ ۲۴. رحمة للعالمین ۱/ ۲۱.

¹. نفس المصدر الاخير «رحمة للعالمین».

مشرکینو دا نشوای زغملای چې مسلمانان دې په امن ژوند وکړي، او هلته حبشه کې دې همداسې په امن پاتې شي، نو یې عمرو بن العاص او عبدالله بن ابی ربیعہ چې دواړه ډیر پوه او ځیرک سړي وو حبشي ته واستول. د نجاشي او د هغه د درباریانو لپاره یې ډیرې قیمتي تحفې هم ورکړې. نوموړو د نجاشي درباریانو ته هغه تحفې وړاندې کړې او ټول هغه دلایل یې وروښوول چې باید مسلمانان ورباندې وشړل شي. او کله چې درباریان پدې راضي شول چې نجاشي ته به د مسلمانانو د شړلو مشوره ورکوي، نو دوی دواړه نجاشي ته وروړاندې شول، تحفې یې ورکړې او ورته ویې ویل: ای پاچا! ستا وطن ته داسې څو کم عقله ځوانان راغلي دي، چې د خپل قوم دین یې پرېښی او ستا دین یې هم ندی منلی، د ځان لپاره یې یو نوی دین غوره کړی، دا داسې یو دین دی چې نه یې مونږ پیژنو او نه تاسې، نو اوس د هغوی پلرونو، ترونو، خپلوانو او د قوم مشرانو مونږ ته رالیرلي یو چې هغوی بیرته ورواستوی (لدې ځای نه یې وباسې)، ځکه هغوی د دوی په احوال ښه خبر دي، د دوی عیبونه ښه ورته معلوم دي او پدې هکله یې ملامت کړي او رتلي هم دي.

درباریانو هم ورته وویل: زمونږ پاچا! دوی رښتیا وايي، هغوی (مهاجرین) دې دواړو ته وسپاره تر څو خپل وطن او قوم ته یې بوزي.

خو نجاشي وغوښتل چې د مسئلې په ټولو اړخونو ځان پوه کړي او له دواړو خواوو نه دلایل واوري. مسلمانان یې راوغوښتل، هغوی پدې اتفاق کړی و چې رښتیا به وایي نور که هر څه پېښېږي پېښې دي شي. او کله چې دربار ته راغلل، نجاشي ورته وویل: دا کوم دین دی چې په هغه سره مو خپل قوم پرې ایښی، زما او یا لدې موجوده ادیانو نه بل کوم دین مو هم ندی منلی؟

په ځواب کې جعفر بن ابی طالب (رضي الله عنه) د مسلمانانو په نمایندګۍ وویل: ای پاچا! مونږ د جاهلیت په تیارو کې ژوند کاوه، د بتانو عبادت به مو کاوه او مردارې به مو خوړلې، فساد او فحشاء عمومیت درلود د خپلوۍ اړیکې به مو شلولې، د ګاونډیتوب حقوق مو نه مراعاتول، د زور خاوندانو به د بې وزله خلکو وینې زبېښلې. مونږ په همداسې یوه حالت کې وو چې الله تعالی زمونږ له مینځ نه رسول راته راواستاوه، داسې رسول چې مونږ یې د توحید او د یوه خدای د عبادت په لور دعوت کړو، او دا یې راته وښوول چې د توحید لاره غوره کړو، د تیږو او بتانو عبادت چې مونږ او زمونږ پلرونو به کاوه پرېږدو. نوموړی (رسول الله صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مونږ ته دا امر کړی چې رښتیا به وایو، امانت به ساتو، د خپلوۍ اړیکې به ټینګې او مضبوطه وو، له ګاونډیانو سره به نیکي کوو، له وینې تویولو او محارمو نه

به ځان ساتو. له هر ډول فساد او فحشاء، دروغو، د یتیم له مال خوړلو، په پاک لمنو بنځو پسې له تور او تهمت ویلو نه یې په کلکه منع کړي یو. او دا امر یې راته کړی چې یوازې د یوه الله عبادت به کوو، له هغه سره به شریک نه نیسو. د لمانځه او روژې امر یې راته کړی، او داسې نور اسلامي امور یې ورته یاد کړل زیاته یې کړه:

نو مونږ هم د هغه خبره ومنله او ایمان مو ورباندې راوړ، او هغه دین مو ومانه چې د الله تعالی له لوري نه یې راته راوړی دی. د یوه الله عبادت مو پیل کړ، هیڅ شریک نه ورسره نیسو، څه یې چې حرام کړي هغه حرام او څه یې چې روا بللي هغه روا شمیرو. او همدا وجه وه چې زمونږ قوم پر مونږ ظلمونه پیل کړل، ډیر یې وکړولو ترڅو د الله تعالی له عبادت نه مو واړوي، او بیرته د بتانو عبادت پیل کړو او بیرته هماغه خباثت او جاهلیت ته وگرځو. هغوی په مونږ هر ډول ظلمونه وکړل، مونږ یې نه پرینودو چې خپل دیني شعائر ادا کړو، مونږ یې له خپل دین نه منعې کولو، نو مجبور شو چې خپل وطن پرېږدو او ستا وطن ته راشو، مونږ ته غوره کړی یې، او ستا گاونډیتوب مو اختیار کړی، او دا هیله لرو چې ستا په پاچاهۍ کې په مونږ ظلم ونشي.

نجاشي ورته وویل له هغه څه نه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی له لوري راوړي، څه شی درسره شته؟

جعفر (رضي الله عنه) ورته وویل: هو. نجاشي ورته وویل: نو راته ویی لوله. جعفر (رضي الله عنه) د (کهیصص) د پیل څو آیتونه ورته تلاوت کړل. نجاشي دومره وژړل چې ډیره یې لمده شوه، اساقفه (دیني عالمانو) هم د قرآنکریم په اوریدو سره وژړل. بیا نجاشي ورته وویل: قسم په خدای چې دا او هغه څه چې حضرت عیسی (علیه السلام) راوړي دواړه له یوې منبعې نه سرچینه اخلي. بیا یې عمرو بن العاص او عبدالله بن ابی ربیع ته په خطاب سره وویل: چې لاړ شئ قسم په خدای چې دوی به تاسې ته ونه سپارم. نو هغوی دواړه له نجاشي نه راووتل. بیا عمرو بن العاص خپل ملگري عبدالله بن ابی ربیع ته وویل: سبا به زه ورسره گورم، داسې کار به پرې وکړم چې دوی به هم حیران شي بیخې به یې ورباندې ورک کړم. عبدالله بن ربیع ورته وویل: نه، داسې مه کوه، ځکه هغوی هم خپلوان لري، که څه هم له مونږ سره مخالف دي. خو عمرو بن العاص پخپل نظر ټینګار کاوه او د عبدالله خبره یې ونه منله.

په سبا یې نجاشي ته وویل: ای پاچا! آیا ته خبر یې چې دا خلک (مهاجرین) د عیسی (علیه السلام) په هکله څه وایي؟ نجاشي هغوی راوغوښتل چې پوښتنه ورنه وکړي چې د عیسی (علیه السلام) په هکله څه عقیده لري؟ هغوی لومړی وویریدل خو بیا یې

په رښتیا ویلو اتفاق وکړ، او دربار ته ورغلل. نجاشي ورته پوښتنه وکړه. جعفر (رضي الله عنه) ورته وویل: مونږ د عیسی (عليه السلام) په هکله هغه څه وایو چې زمونږ نبی (عليه السلام) راته راوړي دي، مونږ وایو چې عیسی (عليه السلام) د الله بنده، د الله رسول او د الله روح او هغه کلمه ده چې پاک لمنې او پیغلې مریمې ته یې القاء کړې وه. ددې خبرې په اوریدو سره نجاشي له ځمکې نه یو ډکۍ را اوچت کړ او ویې ویل: قسم په خدای چې عیسی (عليه السلام) لدینه چې تاسې وویل ددې ډکۍ په اندازه هم اخوا دیخوا ندی. درباریان یې وپښیدل او وځمیدل، نجاشي ورته وویل: که تاسې هر څو وپښېږئ خبره همداسې ده.

بیا یې مسلمانانو ته وویل: ځی، تاسې زما په ملک کې په امن یې، که چا درته بد وویل، جرمه به شي، درې ځله یې دا خبره وکړه، زیاته یې کړه، که څوک راته د سرو زرو غرونه هم راکړي له تاسو نه کوم یوه ته به تکلیف او اذیت رسولو ته زړه ښه نکړم. بیا یې خپلو کسانو ته امر وکړ چې ددې دواړو تحفې بیرته ورکړي، زه ورته څه اړه نلرم، قسم په خدای، الله تعالی چې کله ماته خپله پاچایي بیرته راکړې نو رشوت یې ندی رانه اخیستی، تر څو زه پدې لاره کې رشوت واخلم، همدارنگه الله تعالی زما په هکله د خلکو خبرې ندي منلې چې اوس زه د الله تعالی په هکله د خلکو خبرې ومنم. ددې کیسې روایت کوونکې ام سلمه (رضي الله عنها) وایي: هغوی دواړه له خپلو تحفو سره په ډیر شرم او خجالت سره راووتل، او مونږ هملته په همغه غوره ځای او له غوره ګاونډي سره پاتې شوو.^(۱)

دا د ابن اسحاق روایت دی نور وایي چې عمرو بن العاص نجاشي ته له بدر نه وروسته ورغلی و، ځنې نور وایي چې عمرو بن العاص دوه ځله حبشې ته ورغلی و.^(۲) خو هغه روایتونه چې وایي عمرو بن العاص دوه ځله حبشې ته ورغلی و، دوی په دوهم ځل ورتګ کې تقریباً هماغه سوال او ځواب رانقلوي کوم چې په لومړي ځل کې د جعفر (رضي الله عنه) او نجاشي تر مینځه شوی او ابن اسحاق رانقل کړی دی. او بله دا چې د همدې سوال او ځواب موضوع او مطلب پدې دلالت کوي چې دا مناقشه د نجاشي په وړاندې په لومړنۍ مرافعه کې تر سره شوې وه.

د مشرکینو دا توطئه شنډه شوه، مکر او فریب یې ونه چلیده، او پدې پوه شول چې د خپلو پولو نه اخوا د دوی مکرونه اغیزه نلري، نو په بل فکر کې شول، او بالاخره دې نتیجه یې ته ورسیدل چې ددې مشکل حل دا دی چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و

(۱). ابن هشام (لنویز) ۳۸۴/۱ تر ۳۳۸.

(۲). مختصر سيرة الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص ۹۲ - ۹۸.

صحابه و سلم) له خپل دعوت نه واړوي او که نه اعدام یې کړي، خو پدې لاره کې ستر خنډ ابو طالب و ځکه هغه د خپل وراره ترخوا ولاړ و او د مشرکینو له ظلمونو نه یې خوندي ساته، نو مشرکینو تصمیم ونيو چې پدې هکله له ابو طالب سره مقابله وکړي.

قریش ابو طالب تهديدوي

د قریشو مشران او مخور خلک ابو طالب ته ورغلل او ورته ویې ویل: ای ابو طالبه! ته زموږ یو شریف مشر یې، په ډیر اهمیت درته قایل یو، موږ درنه غوښتي و چې خپل وراره لدې دعوت نه منع کړي خو تا هغه منع نکړ، نو موږ نور دا نه شو زغملای چې زموږ پلرونو ته دې بد رد وویل شي، زموږ په عقلونو پورې دې ملنډې ووهل شي، او زموږ معبودان دې توهین او ورتل شي او خبرې دې ورپسې وشي، ستا خوبه وراره دې لدې کار نه اړوي او یا زموږ سره مخامخ جگړه اعلانوي ترڅو چې یو طرف تباه او مسئله هواره شي.

په ابو طالب باندې دا تهديد او اخطار سخت تمام شو، خپل وراره حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې راوغوښت او ورته ویی ویل: وراره! ستا د قوم خلک راته راغلي وو، داسې خبرې یې راته وکړې، نو لږ زما او د خپل ژوند خیال وساته، او ما په داسې څه مه مجبوره وه چې له وسه مې اوچت وي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) گومان وکړ لکه چې تره یې هم د ده مرسته پرېښوده نور کومک نه ورسره کوي، نو ویی فرمایل: ((یا عم، و الله لو وضعوا الشمس في يميني والقمر في يساري على أن أترك هذا الأمر - حتی يظهره الله أو أهلك فيه ما تركته))^(۱) ای تره! قسم په خدای که هغوی لمر راته په بني لاس او سپوږمۍ راته په چپ لاس کې راکړي چې دا کار پرېږدم، خو زه به دا کار (دعوت) تر هغې پورې پرې نه ږدم چې یا یې الله تعالی بریالی کړي او یا یې زه په لاره کې ووژل شم. دا خبره یې وکړه له سترگو یې اوښکې روانې شوې او پاڅید. ابو طالب غږ پسې وکړ، هغه مخ ورته راواړوه، نو ده ورته وویل: وراره! ورځه څه دې چې زړه وي هماغه وایه، قسم په الله چې له مرستې به دې لاس وانخلم او نه به دې چاته پرېږدم^(۱). او بیایې دا شعر ووايه:

والله لن يصلوا إليك بجمعهم
حتى أوسد في التراب دفينا

(۱). ابن هشام ۱/ ۲۶۵ - ۲۶۶.

وا بشر و قربذلك منك عیونا^(۲)

فاصدع بأمرک ما علیک غضاضة

[قسم په خدای که هغوی له خپلو دې ټولېو سره تر هغې تا ته در ورسیدی شي، تر څو زه په خاورو کې ښخ شوی نه یم. خپله خبره په ډاگه کوه په تا هیڅ اعتراض نشته، خوشاله اوسه او سترگې دې پدې سره روښانه.]

قریش د دوهم ځل لپاره د ابو طالب په وړاندې

کله چې قریشو ولیدل رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل دعوت په مخ بیایي، ابو طالب هم د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مرسته نه پرېږدي، او پدې لاره کې د قریشو دښمنۍ او مقابله ته تیار دی. نو مشرکان سره راټول شول او عماره بن ولید بن مغیره یې ابو طالب ته ورووست او ورته ویې ویل: ابو طالبه! دا د قریشو تر ټولو غیرتي، پوه او ښکلی ځوان دی، ته دا واخله له عقل او قوت نه یې گټه اخله، او د ځان لپاره یې زوی ونیسه په بدل کې یې خپل هغه وراره مونږ ته راکړه کوم چې ستا او ستا د پلرونو له دین نه اوږدلی، په قوم کې یې بې اتفاقي اچولې، تر څو مړ یې کړو، سړی به دې په سړي وي نور څه غواړې؟

ابو طالب ورته وویل: دا ستاسې ډیره غلطه فیصله ده او دا څومره خرابه سودا ده چې له ماسره یې کوئ. تاسې خپل زوی ددې لپاره ماته راکوئ چې درته لوی او چاغ یې کړم او له مانه غواړئ خپل زوی درته وسپارم چې مړ یې کړئ، قسم په الله چې هیڅکله به هم داسې ونشي. پدې وخت کې مطعم بن عدی بن نوفل بن عبد مناف وویل: ابو طالبه! دې خلکو د انصاف خبره درته وکړه، هغوی له خپله طرف ډیرې هلې ځلې وکړې او څه چې نه خوښوي له هغه نه د خلاصون هڅې یې هم وکړې، خو ته نه غواړې چې د دوی پیشنهادونه ومنې! ابو طالب ورته وویل: قسم په خدای که دا انصاف وي، تاسو بالکل د انصاف خبره نده کړې، تا زما د ذلت پریکړه کړیده، او لدې قوم سره زما په خلاف دریدلی یې، نو هر څه چې کوې کوه یې.^(۱)

تاریخي مصادر ددې دواړو لیدنو او یا په بل عبارت ابو طالب ته د قریشو ددې پیشنهادونو وخت او نیته نده ښوولې، خو د قرائنو او شواهدو له لیدو او پلټلو وروسته دا په ډاگه کیږي چې دا دواړه پېښې د نبوت د شپږم کال په منځنۍ برخه کې

(۲). مختصر سيرة الرسول للشيخ محمد بن عبد الوهاب النجدي ص ۲۸.

(۱). ابن هشام ۲۲۲/۸ - ۲۲۷.

واقع شوې، او د دواړو لیدنو تر مینځ ډیره کمه موده وه.

د رسول اکرم (ﷺ) د مرګ توطئه

کله چې د مشرکینو دا چلونه ټول ناکام شول او لدې لاری نه یې څه تر لاسه نشوای کړی، نو یې بیرته هماغه د ظلم او زیاتي پخوانۍ لاره ونيوه، خپل ظلمونه او وحشتونه یې څو چنده کړل، او پدې لټه کې شول چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له کومې لارې په شهادت ورسوي. خو د دوی دا فریب او چل هم بیرته د دوی په زیان او د مسلمانانو په ګټه تمام شو، او د قریشو د همدې ظلمونو او همدې توطئې په نتیجه کې د مکې دوه قهرمانان حمزه بن عبدالمطلب او عمر بن الخطاب (رضي الله عنهما) په اسلام مشرف شول.

د قریشو لدې وحشتونو او ظلمونو نه دلته څو د مثال په توګه وړاندې کوو: یوه ورځ عتیه بن ابی لهب رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورغی او ورته ویی ویل: زه په ((وَالْتَجَمَ إِذَا هُوَ)) کافر یم، او ((دَنَا فَتَدَلَّى)) نه منم. ورپسې یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کمیس ورڅیرې کړ، په مخ یې ورتف کړل خو لارې یې ورباندې ونه لګیدې. پدې وخت کې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بنیره ورته وکړه او ویی فرمایل: (اللهم سلط عليه کلبا من کلابک) ای خدایه! له خپلو سپیو نه یو سپی ورباندې و ګماره. الله تعالی د خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا دعا قبوله کړه، څه وخت وروسته عتیه بن ابی لهب د قریشو له یوې ډلې سره په سفر لاړ او کله یې چې د شام په (زرقا) نومې ځای کې واپول، په همدې شپه یو زمری راغی، عتیه چې ولید نو ویی ویل: افسوس ای وروړه! قسم په خدای چې دا زمری به ما خوري، لکه څرنګه چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بنیره راته کړیده، اوس هغه په مکه کې دی خو زه یې دلته (په شام کې) ووژلم. زمری ورباندې ورتپ کړ، له سر نه یې راوینو دانګې دانګې یې کړې.^(۱) ویل کیږي چې یو ځل رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله په حضور کې سر په سجده ایښی و چې عقبه بن ابی معیط راغی او د الله د رسول پر مبارکه

(۱). تفهیم القرآن ۵۲۲/۲، الاستیعاب، الاصابه، دلائل النبوة، الروض الانف، مختصر سیرة الرسول للشیخ عبدالله النجدي ص ۱۳۵.

غاړه يې پښه ورکښوده او دومره زور يې ورباندې وکړ چې نژدې وه د رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارکې سترگې راووزي.^(۲) دا چې د قریشو طاغوتیانو غوښتل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شهادت ورسوي، ددې خبرې د صحت او اثبات لپاره د ابن اسحاق هغه اوږد روایت کافي دی چې وايي:

ابو جهل وویل: ای قریشو، وینئ چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زمونږ دین عیبجن کوي، عیوب يې بیانوي، زمونږ پلرونو ته بد وايي، زمونږ په عقلونو پورې خاندې، زمونږ معبودان هم کنځي، نو زه له خدای سره عهد کوم چې یوه دومره لویه تیږه به اخلم چې پورته کولی يې شم او کله چې هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سجده وکړه نو په ده سره به يې وروولم چې ککره يې میده میده شي. تاسې بیا ما و ساتئ او دفاع رانه وکړئ، بیا دې د بنو عبد مناف لاس خلاص وي څه چې کړی شي وبې دې کړي. قریشو ورته وویل: قسم په خدای که دې هیچا ته هم ورکړو، ته خپل کار وکړه، مونږ درسره یوو.

سبا سهار ابو جهل همداسې یوه تیږه واخیسته او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په انتظار کیناست. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل عادت سره سم راغی او په عبادت يې پیل وکړ، قریش هم ټول راغلي وو او پخپلو ځایونو ناست وو، کتل يې چې ابو جهل څه کوي. کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په سجده پریوت، ابو جهل هغه تیږه راپورته کړه او د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خوا ور روان شو، خو چې ور نژدې شو په ویره سره په شا راغی ښه يې الوتې وه، دومره ویرې اخیستې و چې تیږه يې له لاسونو خطا شوه او پر ځمکه ولویده. د قریشو مشرکان ورپورته شول او ورته وېي ویل: څه درباندي وشول ای ابا الحکمہ؟ ده ورته وویل: زه ور روان شوم تر څو لکه پرون مې چې تاسې ته ویلی و هغه تیږه يې په سر وروولم، خو کله چې وړلنډ شوم یو داسې اوبښ مې مخې ته راغی چې ډیر لوی سر او لوی لوی غاښونه او اوږده غاړه يې درلوده او ما پخپل ژوند کې داسې اوبښ ندی لیدلی غوښتل يې ما وخوري.

ابن اسحاق وايي: اوریدلي مې دي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایلي: ((ذلک جبریل (علیه السلام) لو دنا لأخذه)) هغه جبریل (علیه السلام) و

(۲). مختصر سيرة الرسول لعبد الله النجدي ص ۱۳۳.

که نژدې شوی وای نو را نیولی به یی وای.^(۱)
ورپسې ابو جهل له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره هغه څه وکړل
چې د حمزه بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) د اسلام راوړلو سبب شول او په راتلونکیر
کې به ورته یادونه وکړو.

د قریشو طاغوتیانو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قتل توطئه په
خپلو زړونو کې ښه پخه کړې وه. ابن اسحاق له عبدالله بن عمرو بن العاص نه روایت
کوي چې وایی: قریش د کعبې تر خوا غونډ ناست وو، زه هم ورغلم او له دوی سره
کیناستم. د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله یې خبرې پیل
کړې او ویل یې مونږ لدې سړي سره له دومره صبر او حوصلې نه کار واخیست چې بل
هیچا ته مو هم دومره صبر ندی کړی. دوی همدا خبرې کولی چې رسول الله (صلی الله علیه
و اله و صحبه و سلم) رابنکاره شوه، راغی حجر اسود یې مچي کړ د بیت الله طواف یې پیل
کړ او کله چې د طواف په ضمن کې له قریشو نه تیر شو، نو دوی ځنې بدې خبرې ورته
وکړې، طعنې یې ورکړې. ما د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په
مبارک مخ کې ددې خبرو اثر ولید. دوهم ځل چې بیا ورته تیر شو بیا یې همغسې بدې
خبرې ورته وکړې، بیا مې هم ددې خبرو اثر دده په مبارک مخ کې ولید. دریم ځل چې
بیا ورته تیر شو، بیا یې همداسې خبرې ورته وکړې، نو رسول (صلی الله علیه و اله و
صحابه و سلم) ودرید او ویې فرمایل: (أَتَسْمَعُونَ يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ، أَمَا وَالَّذِي نَفْسِي
بِيَدِهِ، لَقَدْ جِئْتُكُمْ بِالذَّبْحِ) [ای قریشو! واورئ، قسم په هغه ذات چې زما نفس د هغه
په واک کې دی چې ما تاسې ته ستاسې د قتل او ذبحې حکم راوړی دی.] د رسول
اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې ارشاد خلک تر خپل تاثیر لاندې
راوستل، او داسې چوپ او آرام کیناستل تا به ویل چې د هر یوه په سر مرغه ناست
دی، تر دې چې د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مقابل کې تر ټولو
شدید او سخت سړي به هم ډیر نرم الفاظ او خوږې خبرې کولې او پدې سره به یې له
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د رحمت سوالونه کول او ورته ویل

به یې، ای ابو القاسمه بیرته لاړشه، قسم په خدای ته کله هم نادان نه وې!
په سبا باندې بیا پداسې حال کې چې هغوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه
و سلم) په هکله خبرې کولی هغه مبارک تشریف راوړ، چې هغوی ولید یو ځل ټول

(۱). ابن هشام ۱/ ۲۹۸ - ۲۹۹.

ورپاڅیدل او د الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې راگیر کړ. عبدالله بن عمرو بن العاص وایي: ما ولیدل چې یوه سړي رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر چادر کلک رانیولی و، ابوبکر (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خواته ولاړ دی او پداسې حال کې چې ژاړي وایي: آیا تاسو هغه څوک وژنئ چې وایي: الله زما رب دی؟ وروسته بیا قریشو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پرېښود، راوي وایي: تر کومه چې ما لیدلي دا په رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې د قریشو تر ټولو ستر ظلم و.^(۱)

امام بخاري له عروه بن الزبیر نه روایت کوي وایي: ابن عمرو بن العاص ته مې وویل چې پر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې د قریشو د تر ټولو ستر ظلم په هکله معلومات راکړه. هغه راته وویل: پداسې حال کې چې نبي اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کعبې سره خوا کې په عبادت بوخت و عقبه بن ابی معیط راغی او خپل چادر یې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په غاړه کې ورواچاوه او دومره یې تاوکړ چې نژدې و زندې شي، پدې وخت کې ابوبکر الصديق (رضي الله عنه) راغی هغه یې ټینګ راوښو او له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې ایسته تیل واهه او وې وېل: آیا هغه څوک وژنې چې وایي الله مې رب دی؟^(۲)

او په هغه حدیث کې چې اسماء (رضي الله عنها) روایت کړی راځي: یو چا ابوبکر (رضي الله عنه) ته چیغه وکړه چې هله د ملګري کومک ته دې ورشه! نو ابوبکر (رضي الله عنه) په منډه ور ووت، دغه وخت چې له کوره ووت د سر وینستان یې څلورکوڅۍ وو او ویل یې: آیا تاسې هغه څوک وژنئ چې وایي: الله مې رب دی؟ یعنی یوازې پدې ګناه یې وژنئ چې وایي الله زما رب دی؟ پدې وخت کې مشرکینو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پرېښود او په ابوبکر (رضي الله عنه) ورټول شول، او کله چې بیرته کورته راغی نو په سر یې یو وینسته هم نه و کوڅۍ یې ټولې ورباندې شکولې وې، او که کوم یو وینسته پاته و، نو هغه زمونږ له لاسونو سره تویې شو.^۱

حمزه (رضي الله عنه) د ایمان په لار

(۱). ابن هشام ۲۸۹/۱ - ۲۹۰

(۲). صحيح البخاري - باب ذكر مآلقي النبي (صلی الله علیه و سلم)، واصحابه من المشركين بمكة ۵۴۴/۱.

۱. مختصر سيرة الرسول (ص) للشيخ النجدي ص ۱۱۳.

پداسې حال کې چې د مکې فضا د ظلم او طغيان تورو تیارو نیولې وه، د حمزه بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) په ایمان راوړلو سره د مومنانو زړونو ته نویو هیلو او آرزوگانو لاره ومونده. حمزه (رضي الله عنه) د نبوت د شپږم کال په وروستیو په غالب گمان د ذي الحجې په میاشت کې ایمان راوړی دی.

د حمزه (رضي الله عنه) د ایمان راوړلو کیسه داسې ده: یوه ورځ ابو جهل د صفا له غونډۍ سره رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته اذیت ورساوه، بدې خبرې یې ورته وکړې، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چوپ و هیڅ یې هم نه ورته ویل: بیا ابو جهل پورته شو او رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې په یوه تېره وواهه، مبارک سر یې ورمات کړ او وینې ترې روانې شوې، بیا ابو جهل ورته روان شو اود کعبې تر خوا له قریشو سره کیناست. د عبدالله بن جدعان یوې وینځې چې د صفا پر غونډۍ پخپل کورکې وه دا صحنه ولیده، پدې وخت کې حمزه (رضي الله عنه) له ښکار نه راغی، لیندۍ یې په لاس کې وه. نوموړې وینځې د ابو جهل د دې ناروا کیسه ورته وکړه. حمزه (رضي الله عنه) چې د قریشو تر ټولو زړور او غیرتي ځوان و یو ځل په قهر او جوش راغی، روان شو تر څو ابو جهل و ویني او حمله ورباندې وکړي، مسجد ته ننوت د ابو جهل سرته ودرید، او ورته ویې ویل: (یا مصفراسنه) ځکه چې ابوجهل په مقعد کې په پیس مرض اخته و— اې بې غیرته! ته زما هغه وراره ته کنځلې کوي چې زه یې په دین یم؟ بیا یې په لیندۍ یو کلک گوزار ورباندې وکړ او سر یې ورمات کړ. پدې وخت کې د ابو جهل د کورنۍ (بني مخزوم) او د حمزه (رضي الله عنه) د کورنۍ (بنو هاشم) خلک سره راپورته شول، خو ابو جهل وویل: ابو عماره (حمزه) پرېږدئ ما یې وراره ته ډیرې بدې خبرې کړيدي.^(۲)

د حمزه (رضي الله عنه) ایمان راوړل په لومړي سر کې د یوه ننگ او غیرت له امله وو پدې ننگ کې گیر راغلی و چې وراره ته یې چا په سپکه سترگه کتلي وو، اذیت یې ور رسولی و، خو وروسته یې الله تعالی سینه پراخه کړه، او په اسلام ټینګ ودرید.^(۱) او د حمزه (رضي الله عنه) ایمان هغه حمزه چې په غیرت او شجاعت کې یې ساری نه درلود د مسلمانانو لپاره د ډیر عزت او قوت سبب شو.

(۲) مختصر سيرة الرسول (ص) للشيخ محمد بن عبد الوهاب ص ۲۲. رحمة للعالمين ۲۸/۱. ابن هشام ۲۹۱/۱، ۲۹۲.

(۱) پدې باندې هغه روایت دلالت کوي کوم چې الشيخ عبدالله النجدي پخپل مختصر سيرة الرسول (صلی الله علیه وسلم) ص (۱۰۱) کې روایت کړیدی.

عمر (رضي الله عنه) د مومنانو په لیکو کې

په همدې وخت کې چې مکه د کفر او طغيان وریځو تیاره کړې وه، د الله تعالی له پلوه مسلمانانو ته یو بل د امید خراغ بل شو یعنی عمر (رضي الله عنه) د مومنانو په ډله ورگډ شو. عمر (رضي الله عنه) د حمزه (رضي الله عنه) له اسلام منلو نه درې ورځې وروسته^۲ د نبوت د شپږم کال د ذي الحجې په میاشت کې په اسلام مشرف شو^۳.

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له الله تعالی نه د هغه د اسلام سوال کړی و. ترمذي له ابن عمر (رضي الله عنه) او طبراني له ابن مسعود (رضي الله عنه) نه روایت کوي چې رسول الله (عليه السلام) فرمایلي: ((اللهم أعز الإسلام بأحب الرجلين إليك: بعمر بن الخطاب أو بأبي جهل بن هشام)). یعنې ای خدایه! ته اسلام ته په عمر بن الخطاب او یا ابو جهل بن هشام هر یو چې تا ته گران وي عزت او قوت ورکړې. الله تعالی ته عمر (رضي الله عنه) منظور و او همدې په اسلام مشرف شو^۴.

که ټولو هغو روایتونو ته کوم چې د عمر (رضي الله عنه) د اسلام راوړلو په هکله راغلي دي نظر واچوو، نو دا به راته په ډاگه شي چې اسلام د عمر (رضي الله عنه) زړه ته په تدریجي توگه لاره موندلې ده، خو مخکې لدینه چې ددې روایتونو لنډیز وړاندې کړو، لازمه وینم چې د عمر (رضي الله عنه) د احساساتو او عاطفې په هکله څه خبره وکړم:

عمر (رضي الله عنه) په شجاعت او غیرت مشهور و، حساس او تندخوی یې درلود، له لاسه یې مسلمانانو ډیر کړاوونه لیدلي دي، خو په ذهن کې به یې تل کشمکش او مقابله وه، له یوې خوا یې د پلرونو او اجدادو عاداتو او تقالیدو ته زیات احترام درلود، له لاهو او لعب او شرابو سره روږدی او عادت شوی و، خو له بلې خوا به دپته هم په تعجب کې و چې مسلمانان د خپلې عقیدې په لار کې دا دومره تکلیفونه او ستونزې څه ډول گالي؟! د مسلمانانو له غیرت او ثبات نه ډیر متاثر شوی و، او کله کله به یې په زړه کې دا هم راگرزیدل چې کیدای شي اسلام له نورو نه پاک او اوچت وي. لکه غزالي چې وایي^(۱): دده په ذهن کې د همدغه متناقضو نظریاتو له امله وه کله

۲. پدې هکله به یو روایت په راتلونکې کې راشي.

۳. تاریخ عمر بن الخطاب لابن الجوزي ص ۱۱.

۴. الترمذي، ابواب المناقب، مناقب ابي حفص عمر بن الخطاب ۲/ ۲۰۹.

(۱). فقه السيرة لمحمد الغزالي ص ۹۲، ۹۳.

به چې احساساتي شو نو ډیر ژر به بیرته نرم او آرام شو.

د عمر (رضي الله عنه) د اسلام په هکله د مختلفو روایاتو جمع او لنډیز

یوه شپه عمر (رضي الله عنه) له کور نه د باندې ویده کیدو په نیت راووت، حرم شریف ته لاړ او د کعبې شریفې تر پوښ لاندې ننوت، دا په داسې حال کې چې رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لمانځه ولاړ دی او د (الحاقه) سورت لولي. عمر (رضي الله عنه) قرآنکریم ته غوږ ونيو، ډیر ورته په تعجب کې شو. عمر (رضي الله عنه) وایي: له ځان سره مې وویل: لکه قریش چې وایي محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) شاعر دی، وایي په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا آیت تلاوت کړ: ((إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ * وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَّا تُؤْمِنُونَ)) (الحاقه: ۴۰ - ۴۱) [بیشکه دا (قرآن) خبره د رسول مکرم عزتمن ده او نه ده دا خبره د کوم شاعر، بیخي لږ ایمان راوړئ تاسې (بلکه نه مومنان کیږئ).

وايي: بیا مې وویل: دا کاهن دی، نو هغه دا آیت تلاوت کړ: ((وَلَا يَقُولُ كَاهِنٌ قَلِيلًا مَّا تَذْكُرُونَ (۴۲) تَزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ (۴۳) د سورت تر پایه، [او نه ده دا خبره د کاهن (تیروتي) لکه چې تاسو گومان کوئ] لږ پند اخلئ تاسې (بلکه نه یې اخلئ). [وايي: نو پدې وخت کې مې اسلام پر زړه اغیزه وکړه.^(۲)

دا د عمر (رضي الله عنه) پر زړه د اسلام لومړنۍ اغیزه وه، خو جاهلي عادات او د پټو سترگو تقلید دومره ورباندې زورور وو چې نه یې پریښود حق ته سلامي شي، هماغه د جاهلیت په لار روان و او د اسلام په خلاف یې خپلو هلو ځلو ته ادامه ورکوله.

له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې زیاته کینه او دښمني درلوده، یوه ورځ یې توره واخیسته او پدې نیت له کوره ووت چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به په شهادت رسوي. د لارې په اوږدو کې له نعيم بن

(۲). تاریخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) لابن الجوزي ص: ۲. دې ورته یو روایت ابن اسحاق له عطاء او مجاهد نه هم را نقل کړیدی. که څه هم د هغه پای لږې سره څه اختلاف لري. ابن هشام ۳۴۲/۱ تر ۳۴۸ ته مراجعه وکړه. او همدې ته ورته هغه روایت دی چې ابن الجوزي له جابر نه را نقل کړیدی خو د هغه آخريڼۍ برخه هم لږې روایت سره اختلاف لري، تاریخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) ص ۹ - ۱۰ وگورئ.

عبداللہ النحام العدوي سره مخ شو^(۱). څوک وايي د بني زهره قبيلې له کوم سړي^(۲) او په بل روايت د بني مخزوم قبيلې^۳ له کوم کس سره مخامخ شو. هغه ورته وويل: اي عمره! چيرته روان يې؟ ده وويل: څم چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ووژنم. هغه ورته وويل: بيا به له بني هاشم او بني زهره نه څنگه ځان خلاصوي؟ عمر (رضي الله عنه) په ځواب کې ورته وويل: داسې ښکاري لکه چې ته هم له خپل دين نه اورېدلی يې؟ هغه ورته وويل: عمره! له يوې عجيبې پيښې نه دې خبر نکرېم؟ هغه دا چې ستا خور او ستا د خور خاوند دواړه ستا له دين نه اورېدلي دي. عمر (رضي الله عنه) بيرته راوگرځيد او خپلې خور او د هغې خاوند ته ورغی، د هغوی په کور کې خباب بن الارت (رضي الله عنه) و او يوه صحيفه (پاڼه) هم ورسره وه چې د (طه) سورت ورباندې ليکل شوی و، او دوی دواړو ته يې ورزده کاوه. خباب (رضي الله عنه) چې کله پوه شو عمر (رضي الله عنه) راغی نو ژر پټ شو، او د عمر خور فاطمې (رضي الله عنهما) هغه صحيفه هم پټه کړه، خو عمر (رضي الله عنه) د خباب (رضي الله عنه) غږ اورېدلی و چې دوی ته يې قرآن کریم تلاوت کاوه، کله چې کورته ور دننه شو ویی ويل: دا څه و چې ما واوريدل؟ هغوی ورته وويل: مونږ پخپل منځ کې خبرې کولې، نور څه خو نه وو. ده ورته وويل: دا څه و چې ما واوريدل؟ هغوی بيا ورته وويل: مونږ پخپل مينځ کې خبرې کولې، نور څه خو نه و. ده ورته وويل: لکه چې له خپل دين نه گرزیدلي يې؟ د خور خاوند يې ورته وويل: اي عمره! که حق ستا له دين نه پرته په بل څه کې وي، نو بيا؟ عمر (رضي الله عنه) ورباندې ورتپ کړ او په ځمکه يې راچپه کړ، خور يې راغله او عمر (رضي الله عنهم) يې له خپل ميره نه راپورته کړ، نو هغې ته يې هم داسې يوه خپيره ورکړه چې پر مخ يې وينې را روانې شوې. ابن اسحاق وايي هغه يې هم ووهله او سر يې ورمات کړ. نوموړی (رضي الله عنها) پداسې حال کې چې غوسې اخيستې وه ورته وويل: اي عمره! پداسې حال کې چې حق ستا له دين نه پرته په بل څه کې دی، نو زه شاهدي وایم چې: له يوه الله پرته بل څوک د عبادت وړ نشته او شاهدي وایم چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی رسول دی (أشهد أن لا إله إلا الله و أشهد أن محمدا رسول الله).

نو کله چې عمر (رضي الله عنه) نا اميده شو، او دا چې د خور وينې يې وليدې، خفه او

(۱). دا د ابن اسحاق روايت دی ابن هشام ۳۴۴/۱ وگورئ.

(۲). دا انس بن مالک (رضي الله عنه) روايت کړی، تاريخ عمر بن الخطاب ص ۱۰ او مختصر سيرة الرسول للشيخ النجدي ص ۱۰۳ وگوره.

۳. دا د ابن عباس (رض) روايت دی، الصدر الاخير ص ۱۰۲.

په خپلو کړو پشېمانه شو، او ویی ویل: دا کتاب چې درسره و، راکړی چې ویې لولم. خور یې ورته وویل: ته نجس او ناپاک یې او دا کتاب نا پاکان نه شي اخیستی (نه یې شي لمس کولی)، ولاړ شه، غسل وکړه. هغه هم پاڅید او غسل یې وکړ، او بیا یې هغه صحیفه واخیستله او ((بسم الله الرحمن الرحيم)) یې تلاوت کړه ویې ویل: پاک او سپیڅلي نومونه، بیا یې (طه) تر ((إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَأَعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي (١٤)). پورې تلاوت کړ.

[بیشکه زه چې یم هم دا زه الله یم، نشته لایق د عبادت بل هیڅوک مگر هم دا زه یم پس عبادت کوه زما او سم دروه (ادا کوه) لمونځ د پاره د ذکر (یادولو) زما.] او ویې ویل: دا څومره ښکلی او اوچت کلام دی، ما ته محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راوښایاست. ځواب (رضي الله عنه) چې کله د عمر (رضي الله عنه) دا خبرې واوریدې راووت او ویې ویل: زیری مې درباندي اې عمره! هیله ده چې د پنجشنبې په شپه د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دعا ستا لپاره وي، هغه دعا چې فرمایلي یې وو ((اللهم أعز الإسلام بعمر بن الخطاب أو بأبي جهل بن هشام)) او رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اوس د صفا سره په دارالارقم کې تشریف لري.

نو عمر (رضي الله عنه) خپله توره له ټيکي راوايستله او له کوره ووت ترڅو دارالارقم ته ورسید، دروازه یې وټکوله یو صحابي (رضي الله عنه) راپاڅید او د دروازې له چولو یې وکتل چې عمر (رضي الله عنه) توره په لاس ولاړ دی، ژر یې رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته خبر ورکړ. موجود خلک سره راټول شول، حمزه (رضي الله عنه) ورته وویل: څه خبره ده؟ دوی ورته وویل: عمر (رضي الله عنه) دی. ده وویل: دروازه ورته خلاصه کړی، که چیرته په خیر او ښه نیت راغلي وي، مرسته به یې وکړو، او که چیرې د شر پخاطر راغلي وي، نو پخپله توره به یې ووژنو. پدې وخت کې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ننه و وحي ورته کیدله، وروسته راووت او عمر (رضي الله عنه) یې په کوټه کې وموند، هغه یې له جامو او د تورې له بند نه راوښو، په شدت سره یې راکش کړ او ورته ویې فرمایل: (أما أنت منتهياً يا عمر حتى يتر الله بك من الخزي والنكال ما نزل بالوليد بن المغيرة؟ الله م، هذا عمر بن الخطاب، اللهم أعز الإسلام بعمر بن الخطاب) [عمره! آیا ته تر هغې له خپلې لارې نه

نه گرزې تر څو چې الله تعالی د ولید بن المغیره په شان سپکاوی او عذاب درباندي نازل کړي؟ دا عمر بن الخطاب دی، یا خدایه! ته اسلام ته په عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) باندې عزت او قوت ورکړې. همدا وه چې عمر (رضي الله عنه) وویل: ((أشهد أن لا إله إلا الله و أنك رسول الله)) او پدې ترتیب سره هغه هم په اسلام مشرف شو. کله چې عمر (رضي الله عنه) د شهادت کلمه وویل په دار الارقم کې په یوه آواز سره د تکبیر چیغه او چته شوه چې ټولو خلکو واوریده.^(۱)

عمر (رضي الله عنه) د بې ساري غیرت او شجاعت درلودونکی و، او دده اسلام راوړل د مشرکینو لپاره د ذلت او سپکاوي او د مسلمانانو لپاره د عزت او قوت پیغام و. ابن اسحاق په خپل سند سره له عمر (رضي الله عنه) نه روایت کوي وايي: کله مې چې اسلام راوړ نو فکر مې وکړ چې په مکه کې څوک له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره ډیره کینه او دښمني لري؟ ومې ویل: دا ابو جهل دی، نو کورته یې ورغلم دروازه مې وروټکوله، هغه راووت، او راته وېې ویل: په خیر راغلې، خیریت دی، څنگه راغلی یې؟ ما ورته وویل: ددې لپاره راغلم چې پدې دې خبر کړم چې ما په الله او د الله په رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ایمان راوړ، او ټول هغه څه مې ومنل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راوړي دي. وايي: نو ابو جهل دروازه ورپسې بنده کړه او وېې ویل: خدای دې تا او هغه څه چې راوړي دې دي خراب او برباد کړي.^(۲)

ابن جوزي وايي چې عمر (رضي الله عنه) ویلي: کله به چې چا اسلام راوړ، نو خلکو به هغه نه پریښود، جگړې به یې ورسره کولې، هغوی به هغه او هغه به دوی وهل، خو کله چې زه په اسلام مشرف شوم، نو خپل ماما (عاصي بن هاشم) ته ورغلم او له پېښې مې خبر کړ هغه په خونه ننوت. وايي: بیا د قریشو یوه بل مشر لکه چې ابوجهل وي ته ورغلم ورته ومې ویل چې زه مسلمان شوم هغه هم پخپل کور رانه ننوت.^(۳)

ابن هشام او همدا راز ابن جوزي په لنډه توګه دا روایت رانقل کړیدی: کله چې عمر (رضي الله عنه) ایمان راوړ نو جمیل بن معمر الجمحي ته ورغی، نوموړي به د قریشو خبرونه یو بل ته وړل راوړل. معمر ته مې وویل چې زه په اسلام مشرف شوم، جمیل بن معمر لاړ او په لوړ آواز چیغه کړه چې ای خلکو: عمر (رضي الله عنه) له دین نه

(۱). تاریخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) ص ۷-۱۰-۱۱ مختصر سيرة الرسول (صلی الله علیه و سلم) للشيخ

عبدالله ص ۱۰۲-۱۰۳. ابن هشام ۱/ ۳۴۳-۳۴۲.

(۲). ابن هشام ۱/ ۳۴۹-۳۵۰.

(۳). تاریخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) لابن الجوزي ص ۸.

اوږدلی دی. عمر (رضي الله عنه) چې ورپسې و وویل: دروغ وايي، بلکه ما اسلام راوړی دی. یو ځل مشرکین ورباندې راټول شول او وهل ټکول شروع شول ترڅو چې لمر ښه رابره شو، عمر (رضي الله عنه) ډیر ستړی شو نو کیناست هغوی یې په سر ور کیناستل، ده ورته ویل: کوئ څه چې کولئ شئ، قسم په خدای که مونږ درې سوه کسه وای، نو بیا به یا مونږ دا وطن پرینوده او یا تاسو.^(۲)

لږینه وروسته مشرکینو د عمر (رضي الله عنه) په کور حمله وروړه او غوښتل یې هغه په شهادت ورسوي. بخاري شریف له عبدالله بن عمر (رضي الله عنهما) نه روایت کوي وايي: پداسې حال کې چې عمر (رضي الله عنه) په کور کې و او ویرې اخیستی و، چې عاص بن وائل السهمي (ابو عمرو) ورته راغی، ښکلې لیکه داره چېنه او ورینمین کمیس یې اغوستې و. نوموړی له بني سهم قبیلې څخه و، په جاهلیت کې زمونږ او هغوی تر مینځ تړون هم و، ورته وایي ویل: څه پېښه ده؟ ده ورته وویل: قوم دې غواړي ما ووژني ځکه ما اسلام راوړی. عاص ورته وایي ویل: په تا هیڅوک هم لاس نه شي پورته کولی، کله یې چې دا خبره وکړه، مونږ ډاډه شوو. بیا عاص بیرته ووت، هلته گوري چې خوږ خلکو په سر اخیستې، ورته وایي ویل: چیرته ځئ؟ هغوی وویل: دا د خطاب زوی عمر (رضي الله عنه) له خپل دین نه اوږدلی، هغه پسې ورځو. ده ورته وویل: هغه ته څوک څه نه شي ویلی، نو یو ځل خلک په شاول او د ابن اسحاق په روایت کې راځي چې داسې شول لکه دمه چې ورنه ختلې وي.

دا خو د مشرکینو دریځ او حال و، د مسلمانانو په هکله، مجاهد له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه روایت کوي وايي: له عمر (رضي الله عنه) نه مې وپوښتل، تا ته ولې الفاروق ویل کېږي؟ ده وویل: حمزه (رضي الله عنه) له مانه درې ورځې مخکې ایمان راوړی و، بیا یې د خپل اسلام راوړلو کیسه راته تیره کړه، او د کیسې په پای کې یې وویل: کله مې چې اسلام ومانه نو ومې ویل: ای د الله رسوله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! آیا مونږ په حقه نه یو که مړه شو او یا ژوندي وو؟! هغه راته وفرمایل:

(بلی، والذي نفسي بيده، إنكم على الحق وإن متم وإن حييتم). [هو، مونږ په حقه یو، قسم په هغه ذات چې زما ځان د هغه په واک کې دی چې تاسې په حقه یاست که مړ شئ او که ژوندي وئ.] عمر (رضي الله عنه) وايي نو ما ورته وویل: چې داسې ده نو دا پته څه معنی لري؟ قسم په هغه ذات چې ته یې په حق مبعوث کړی یې مونږ به خوا

(۲). تاریخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) ص ۸. ابن هشام ۳۴۸ - ۳۴۹.

مخو د باندې وزو. پدې ترتیب سره مونږ په دوو صفونو (لیکو) کې له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یو ځای د باندې راووتلو، په یوه صف کې حمزه و او په بل کې زه (عمر رضي الله عنهما) وم، زموږ له پینو سره لکه د اوږو د گرد په شان گرد هم اوچتیده تر څو مسجد حرام ته ننوتو. عمر (رضي الله عنه) وایي کله چې قریشو زه او حمزه (رضي الله عنهما) ولیدو نو پداسې غم غمجن شول چې کله یې هم دومره لوی غم نه ولیدلی، او په همدغه ورځ رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ما ته د الفاروق لقب راکړ.^(۱)

ابن مسعود (رضي الله عنه) وایي: مونږ تر هغې پورې له کعبې شریفې سره لمونځ نشو کولی تر څو عمر (رضي الله عنه) اسلام راوړ.^(۲)

صهیب بن سنان رومي (رضي الله عنه) وایي: کله چې عمر (رضي الله عنه) ایمان راوړ، نو اسلام ښکاره شو دعوت هم په څرگند ډول کیده، مونږ د کعبې تر څنګ حلقه ووهله، طواف مو وکړ، او هغه چا چې ظلمونه راباندې کړي وو له هغوی نه مو څه ناڅه انتقام واخیست او حساب مو ورسره وکړ.^(۳)

عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) وایي: له کومې ورځې نه چې عمر (رضي الله عنه) په اسلام مشرف شوی مونږ عزت من او سر لوړی یوو.^(۴)

د قریشو استازی د رسول (ﷺ) په حضور کې

کله چې د مکې هغه دواړه قهرمانان حمزه بن عبدالمطلب او عمر بن الخطاب (رضي الله عنهما) په اسلام مشرف شول، نو د قریشو په زړونو کې ماتې ګډه شوه، د مکې له آسمان نه د ظلم تورې وریځې مخ په ښکته شوې، مشرکان له خپلې مستۍ نه لرې په هوش راغلل، پوه شول چې نور ځورول او رنځول څه ګټه نلري، نو یې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د سازش او سولې لاره ونيوه او ددې پخاطر چې د الله تعالی رسول یې له خپل دعوت نه منع کړی وي تشویقونکي وړاندیزونه یې ورته وړاندې کړل، خو هغوی لدینه بې خبر وو چې دا ټوله دنیا د هغه د دعوت په مقابل کې د ماشې د یوه وزر په اندازه هم ارزښت نلري، نو ځکه د دوی دا هیلې هم له

(۱). تاریخ عمر بن الخطاب لابن الجوزي ص ۲-۷

(۲). مختصر سيرة الرسول (صلی الله علیه و سلم) للشيخ عبد الله النجدي ص ۱۰۳

(۳). تاریخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) لابن الجوزي ص ۱۳.

(۴). صحيح البخاري، باب اسلام عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) ۵۴۵/۱

خاورو سره خاورې شوې.

ابن اسحاق وايي: یزید بن زیاد له محمد بن کعب قرظي نه راته روایت کوي وايي: راته ویل شوي چې د قریشو مشر عتبه بن ربیعہ یوه ورځ د قریشو په دیره کې ناست و، او رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هلته په جومات کې یوازې تشریف درلود، عتبه وویل: اې قریشو، خوښه مو نده چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورشم، خبرې ورسره وکړم، څه وړاندیزونه ورته وکړم کیدای شي څه ومنې، او چې مونږ یې شرط پوره کړو بیا به هغه هم له مونږ نه لاس واخلي. دا داسې وخت و چې حمزه (رضي الله عنه) هم ایمان راوړی و او دوی لیدل چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اصحابو شمیره مخ په زیاتیدو ده. قریشو ورته وویل: سبي ده ورشه اې ابو ولیده او خبرې ورسره وکړه! عتبه پاڅید او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې کیناست او ورته وې ویل: وراره، ته خو زموږ په مینځ کې د اوچتې او قدرمنې کورنۍ، محترم او لوړ نسب خاوند یې، او تا خپل قوم ته یوه لویه مساله راوړې، او پدې سره دې هغوی بې اتفاقه کړي د هغوی دین او معبودان دې عیبجن او توهینوي، د هغوی د پلرونو دین او عادات دې پرېښي، نو اوس واوره، زه څو پیشنهادونه درته کوم، فکر پکې وکړه، کیدای شي کوم یو یې ومنې. راوي وايي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وویل: (قل یا أبا الوليد أسمع). وایه، ابو الولیده څه وايي؟ ا ورم؟ هغه وویل: وراره! که غواړې او هدف دې دا وي پدې دعوت چې شروع کړی دې دی، مال او دارايي لاسته راوړې، نو مونږ به درته دومره مال او دارايي راټوله کړو چې له ټولو نه به زیات مالدار شې، او که لدې لارې مشري غواړې، نو مونږ به دې خپل مشر وټاکو، او هیڅ فیصله به ستا له مشورې پرته نه کوو، او که پاچايي غواړې نو پاچا به دې کړو، او که چیرته دا څه چې درته راځي جن یا پیری وي چې ته یې وینې او ځان نه شې ورته خلاصولی، نو مونږ به دې پخپلو پیسو علاج او تداوي وکړو ترڅو جوړ شې ځکه کله کله داسې پیښې چې جن پر انسان غلبه مومي او بیا د هغه د علاج ضرورت پیدا کیږي. عتبه چې خبرې پای ته ورسولې، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (أقد فرغت يا أبا الوليد؟). [ابو الولیده، خبرې دې خلاصې شوې؟] هغه وویل: هو، ده ورته وفرمایل: (فاسمع مني). اوس ماته غوږ شه، هغه وویل: وایه غوږ مې دی، نو رسول اکرم

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبرې داسې پیل کړی:

((حم) (۱) تَزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (۲) كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (۳) بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ (۴) وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ...)) (فصلت : ۵-۱)

[دغه قرآن] را لیږلی شوی دی (له هغه الله) نه چې خورا مهربان، ډیر رحم والا دی، داسې کتاب دی چې په تفصیل سره بیان شويدي آیتونه دده، پدې حال چې لوستلی شوی دی په عربي ژبه د پاره د هغه قوم چې پوهیږي. زیری ورکوونکی دی (دا کتاب مؤمنانو ته په جنت) او ویروونکی دی دا کتاب (کفارو لره له دوزخ نه)، پس مخ وگرځاوه زیاترو د دغو (کفارو) پس دوی نه اوري (حق په اوریدلو د قبول سره)، او وایي (دغه کفار محمد ته) زړونه مو په پردو کې دي له (فهم) د هغه خیزه چې بولې ته موږ هغه ته (چې توحیدیا قرآن دی).]

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) قرآن کریم تلاوت کوي او عتبه چوپ ورته ناست دی، غوږ یې ورته ایښې دی، لاسونه یې شاته ایښي او تکیه یې ورباندې کړې ده، ترڅو رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سجدي آیت تلاوت کړي او سجده یې وکړه او بیا یې وویل: ابو الولیده واده وریدل، اوس پخپله فکر وکړه، ته پوه شه او کار دي! ابو الولید پاخید او خپلو ملگرو ته ور روان شو. هلته هغوی سره ویل چې قسم په خدای د ابو الولید بڼه بدله شویده، کله چې هغه راغی او کیناست، دوی ورته وویل: څه کیسه ده؟ ده وویل، خبره خو دا ده، چې اوس ما داسې خبرې واوریدې چې قسم په خدای که مې په ټول عمر کې اوریدلې وي، قسم په خدای چې هغه نه شعر و، نه سحر و، نه جادو کړي او مداري کړي وه، اې قریشو زما خبره ومنئ او مسئولیت یې هم زما په غاړه، دا سړی یعنې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پریږدئ، قسم په خدای چې دا خبرې مې چې ورنه واوریدې پدې دلالت کوي چې هغه د لوی خیر خاوند دی، او کومه لویه پیښه به رامنځته کوي، تاسې هغه پریږدئ که چیرې عربو له مینځه یووړ، نو تاسې به ورنه بې غمه شئ، او که چیرته هغه پر عربو بریالی شو، نو بیا خو د هغه پاچایي ستاسې پاچایي ده، د هغه عزت ستاسې عزت دی. دوی ورته وویل: لکه چې سحر یې درباندې کړی اې ابو الولیده! ده ورته وویل: چې د هغه په هکله زما نظر همدا دی، د تاسې خپله خوښه څه مو چې زړه وي هماغه وکړئ.^(۱)

(۱). ابن هشام ۱/۲۹۳ - ۲۹۴.

په بل روایت کې راځي چې عتبه همداسې غوږ ورته ایښې و تر څو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا آیت تلاوت کړ ((فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادَ وَثَمُودَ)) (فصلت: ۱۳)

[پس که چیرې مخ وگرځاوه (دغه کفارو له حقه) پس ووايه (ای محمده! دوی ته) چې وروم زه تاسې له سخت عذابه به مثل د سخت عذاب د عادیانو (لکه باد د صرصر) او ثمودیانو (لکه چیغه د جبریل).]

عتبه یو ځل وار خطا شو پاڅید او خپل لاس یې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارکه خوله ور کیښود او ورته ویل یې: د خدای پخاطر رحم راباندې وکړه! دا ځکه چې وویرید هسې نه الهي عذاب یې راگیر نکړي، بیا خپلو ملگرو ته ورغی او هغوی ته یې خپل نظر بیان کړ.^(۲)

ابوطالب له بني هاشم او بني عبدالمطلب سره غونډه کوي

که څه هم وضعې او حالاتو بدلون موندلی و، خو ابو طالب ویریده چې هسې نه مشرکین بې واره حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته څه زیان ورسوي. د هغه په ذهن کې هغه پخوانۍ پېښې ترسیمدلې او دا یې ښه په یاد و چې قریشو یو ځل د جگړې اخطار ورکړی و، دا یې هم له یاده نه و ایستلې چې قریشو عماره بن الولید ورته راوستلی و چې دا واخله او خپل وراره مونږ ته راکړه چې مړ یې کړو، دا به یې تل په سترگو کې گرزیدل چې ابو جهل څنگه هغه لویه تیږه واخیستله چې دده خوږ وراره (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورباندې ووژني، مبارک سر یې پرې میده کړي، او هغه چې عقبه بن ابي معیط د ده زړه ته ډیر نژدې او د الله تعالی مختار رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر چا در نیولی و او نژدې و چې زندۍ یې کړي، عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) توره را ایستلې وه چې هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شهادت ورسوي، دا ټولې پېښې به د ابو طالب د دماغ په پرده تلې راتلې، ډیر یې ځوراوه او پدې فکر کې به و چې دا پېښې هسې عادي پېښې ندي، لدینه د لوی شر بوی راځي، مشرکین غواړي دده تړون مات کړي او وراره (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې په شهادت ورسوي،

(۲). تفسیر ابن اکثیر ۲/ ۱۵۹ - ۱۶۰ - ۱۶۱.

که چیرې کوم مشرک په ناڅاپي توگه په محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حمله وکړي، نو بیا به حمزه او عمر (رضي الله عنهما) څه وکړي؟
 ابو طالب پدې ښه متیقن و، او واقعیت هم همداسې و، مشرکینو پدې اتفاق کړی و چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به په ښکاره توگه وژني، د دوی دې گډې تصمیم ته قرآنکریم داسې اشاره کوي: ((أَمْ أَرْمُوا أَمْرًا فَإِنَّا مُبْرِمُونَ)) (الزخرف: ۷۹) [بلکه محکم کړیدی (کفارو په خلاف د انبیاءو) یو کار، پس بیشکه مونږ هم محکم کوونکي یوو (د تدبیر خپل)].

نو پداسې حالت کې ابو طالب څه باید وکړي؟ کله چې ده د خپل وراره په خلاف د قریشو دا دریز او پلان ولید، نو خپل خپلوان یعنې د بني هاشم او بني عبدالمطلب خلک یې را ټول کړل، او له هغوی نه یې دا وغوښتل چې دده د وراره (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دفاع او ملاتړ کې له ده سره ودریږي. هغوی ټول ورسره ودریدل، مسلمانانو د ایمان او کافرو د قومي تعصب په اساس خپل ملاتړ ورنه څرگند کړ، خو یوازې ابو لهب (د ابو طالب ورور) دا خبره ورسره ونه منله، او لاړ د قریشو په خوا کې ودرید.^(۱)

(۱). ابن هشام ۲۶۹/۱. مختصر سيرة الرسول (صلی الله علیه و سلم) للشيخ عبد الله بن محمد النجدي ص ۱۰۲.

عمومي پریکون

په څلورو هفتو يا لدې نه هم كمه موده كې مشركين له څلورو لويو پيښو سره مخ شول: حمزه (رضي الله عنه) اسلام راوړ، ورپسې عمر (رضي الله عنه) په اسلام مشرف شو، بيا رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مشركينو سازشونه او پيشنهادونه رد كړل، پدې پسې بني المطلب او بني هاشم ټول له يوه سره مسلمان وو او كه كافر پدې متفق شول چې له محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه به دفاع او ملاتړ كوي. پدې پيښو پسې قریش هك پك او حيران ودریدل، او د هغوی حیرانتیا بې ځايه ځكه نه وه چې پدې ښه پوه شوي وو كه چیرې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په قتل ورسوي، نو په مكه كې به د وينو لښتي روان شي، او يا كيدای شي د هغوی د كاملي تباهي او بربادۍ سبب وگرزي، نو له همدې امله وه چې د قتل منصوبه يې پريښوده او د يوه بل داسې ظلم فيصله يې وكړه چې تر مخكې ياد شويو ټولو ظلمونو نه زيات او سخت و.

د ظلم او عدوان تړون

مشركين د محصب په وادي د بني كنانه په خيف كې سره راغونډ شول، او د بني هاشم او بني المطلب په خلاف يې يو ظالمانه تړون وكړ، او داسې پريكړه يې وكړه چې: نور به څوك له دې دوو كورنيو (بني هاشم او بني مطلب) سره نه دوستي او خپلوي (واده او نكاح كوي، نه به ورسره بيع (اخيستل او پلورل) كيږي، نه به ورسره ناسته ولاړه كيږي، نه به څوك د دوی كورونو ته ورځي، يعنې حتی خبرې ورسره منع دي. لنډه دا چې له هغوی سره به تر هغې دا عمومي او بشپړ پریکون دوام لري تر څو يې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مشركينو ته نه وي سپارلی.

دوی ددې تړون لپاره يوه صحيفه (ليک يا خط) وليکه. په دې صحيفه كې يې پدې خبره تړون او اتفاق كړی و ((د بني هاشم د سولي وړاندیزونه به هيڅكله هم نه مني او نه به ورسره كوم ډول همدردي او مرسته كوي تر څو محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قتل لپاره ورته تسليم كړي)). ابن القيم وايي: ويل كيږي دا خط

منصور بن عکرمه بن عامر بن هاشم لیکلی و، او دا هم ویل شوي چې ددې صحیفې لیکونکي نصر بن الحارث و، خو سبي خبره او روایت دا دی چې دا صحیفه بغیض بن عامر بن هاشم لیکلې وه چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته بنیره وکړه او لاس یې شل شو.^(۱)

تړون وشو، او دا صحیفه د کعبې شریفې په مینځ کې راوڅړل شوه، او ددې په نتیجه کې له ابو لهب پرته د بني هاشم او بني المطلب ټول غړي مسلمان وو او که کافر، ټول یو ځای د ابو طالب په شعب (دره یا خوږ) کې محاصره شول. دا د نبوت د اووم کال د محرم د میاشتې د لومړنۍ شپې واقعې ده.

د ری کلنه محاصره

محاصره او کلا بندي سخته شوه، په محاصره شویو مظلومانو باندې غله، د خوراک او څښاک ټول شيان بند شول ځکه مکې ته به چې څه خوراکي مواد او یا نور د اخیستلو او پیروډلو شيان راتلل، نو فوراً به مشرکینو اخیستل. پدې ترتیب سره د محاصره شویو کسانو وضعه ډیره خرابه شوه د خوراک لپاره یې څه نه درلودل او له ډیرې مجبورۍ به یې پانې او پوستکي خوړل. له لوږې نه به د ماشومانو او ښځو د ژړا آوازونه له دې درې نه د باندې هم اوریدل کیدل، په پټه به که لږ څه ور رسیدل خو ښه به وو او که نه نورې ټولې لارې ورباندې بندې وې د خپلو اړتیاوو د پوره کولو او ضروري شيانو د اخیستلو لپاره یوازې په حرمت لرونکو میاشتو (الاشهر الحرام) کې له شعب (خوږ) نه روانی شوای او بس. او پدې موده کې به یې له باندې نه راغلیو کاروانونو نه مواد اخیستل، خو مشرکینو پدې کې هم داو ورباندې واهه او د موادو بیه به یې دومره زیاتوله چې د دوی وس به نه ورته رسیده. حکیم بن حزام به کله کله په پټه سره خپلې ترور (عمې) خدیجې (رضي الله عنها) ته په غالب گومان سره غنم وروړل، یو ځل ابو جهل په مخه ورغی او قصد یې وکړ چې حکیم منع کړي، خو ابو بختري مداخله وکړه او حکیم یې پرېښود چې غنم خپلې ترور (عمه) ته ورسوي.

ابو طالب په رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې ډیر ویریده، او دده امنیت ته یې ډیره پاملرنه درلوده کله به چې خلک ویده کیدل، نو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته به یې وویل چې پخپل ځای دې ویده شه، دا د دې پخاطر و که چیرې څوک د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قتل

(۱). زاد المعاد ۲/ ۴۶

نیت لري او څارنه کوي چې وگوري هغه چیرته ویده شو، خو کله به چې خلک ویده شول، نو بیا به یې خپل کوم زوی، یا ورور، یا د تره زوی ته وویل چې لاړ شه او د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ځای ویده شه، او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته به یې ویل چې راشي او د هغه پر ځای ویده شي.

د حج په دوران کې به رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او نور مسلمانان له شعب نه د باندې وتل، خلکو ته به ورتلل او هغوی به یې اسلام ته رابلل او دا چې ابو لهب به څه کول هغه ته خو مو مخکې اشاره کړې ده.

تړون مات شو

پوره دری کاله تیر شول، خو حالات همداسې وو، تر څو د بعثت په لسم کال د محرم په میاشت کې^(۱) صحیفه نقض او تړون مات شو. ددې تړون د ماتیدو سبب هم دا و چې ځنې قریش له پیل نه پدې تړون نه وو خوښ، او همدې نا خوښو کسانو د تړون د ماتولو لپاره هلې ځلې کولې تر څو مات شو.

د تړون ماتولو اصلي محرک د بني عامر بن لوی کورنۍ غړی هشام بن عمرو و، نوموړي به د شپې له خوا بني هاشم ته خواړه استول، یو ځل هشام د ابو طالب خوريي زهير بن ابي اميه المخزومي ته ورغی - د زهير مور عاتکه د عبدالمطلب لور وه - او ورته وایي ویل: ای زهير! پداسې حال کې چې ته خورې او څښې، نو څنگه پدې راضي یې چې د ماما خیلو دې هسې حال وي؟ زهير وویل: افسوس، افسوس، زه په یو سر څه کولای شم؟ قسم په الله که یو بل کس راسره ملگری وای، نو ددې تړون د ماتولو لپاره به راپورته کیدم! هشام ورته وویل: څه، یو بل کس هم درسره دی، ده ورته وویل: هغه به څوک وي؟ هشام ورته وویل: هغه زه یم. زهير وویل: اوس دریم کس راگوره.

پدې پسې هشام، مطعم بن عدي ته ورغی، هغه ته یې د بني عبد مناف له اولادې

(۱) ددې خبرې دلیل دادی چې ابو طالب د صحیفې له نقض نه شپږ میاشتې وروسته وفات شوی دی. او سبي روایت دا دی چې ابو طالب د رجب په میاشت کې وفات شوی دی، او هغه کسان چې وایي ابو طالب د رمضان په میاشت کې وفات شوی، نو د دوی په نظر ابو طالب د صحیفې له نقض نه اته میاشتې او څو ورځې وروسته وفات شوی.

(بني هاشم، بني المطلب) سره د ده د دوستۍ او نژدې نسبې اړيکو یادونه وکړه، ملامتي او پرې ورباندې واچوله چې ته ولې پدې ظالمانه تړون او عهد کې د قریشو خوا ته ولاړ یې! مطعم ورته وویل: افسوس، نو زه څه وکړم؟ زه یو تن یم! هاشم ورته وویل: دویم هم درسره دی، ده ورته وویل: هغه څوک دی؟ ده ورته وویل: هغه زه یم. نو مطعم ورته وویل: اوس دریم راگوره، هاشم وویل: دریم کس مې هم پیدا کړی، هغه ورته وویل څوک دی؟ ده ورته وویل: هغه زهیر بن ابی امیه دی. مطعم وویل: اوس څلورم راگوره. بیا هاشم ابی البختري بن هاشم ته ورغی، هغه ته یې هم داسې خبرې وکړې لکه مطعم ته یې چې کړې وې، نو ابو البختري ورته وویل: آیا داسې څوک به وي چې پدې هکله مرستې ته حاضر شي؟ هاشم بن عمرو ورته وویل: هو، شته، هغه وویل: څوک دي؟ ده ورته وویل: زهیر بن ابی امیه، مطعم بن عدي او زه هم درسره بیا هغه ورته وویل: اوس پنځم کس راگوره.

بیا زمعه بن اسود بن المطلب بن اسد ته ورغی، پدې هکله یې خبرې ورسره وکړې، او له بني عبد مناف سره دده د قرابت (خپلولۍ) او د هغوی د حقوقو یادونه یې ورته وکړه. زمعه ورته وویل: کوم څوک داسې شته چې ستا ددې نظر او پیشنهاد تایید او ملاتړ وکړي؟ هاشم بن عمرو ورته وویل هو، پدې هکله فلانی او فلانی او... ټول نومونه یې ورته واخیستل کلک ولاړ دي، بالاخره ټول له حجرونو سره راټول شول، او ددې صحیفې د نقض او تړون د ماتولو عزم او پریکړه یې وکړه، زهیر وویل: د کار پیل به له ما نه وي، یعنی لومړی به زه پدې هکله خبرې کوم.

سهار شو، خلک ټول خپلو خپلو مجلس ځایونو ته راغلل، زهیر هم پداسې کې چې بني کدې جامې یې اغوستې وې راغی، له بیت الله شریف نه یې اوه ځله طواف وکړ، بیا یې خلکو ته مخ کړ او ورته وې ويل: ای د مکې خلکو! مونږ دې خورو او څښو، خو بني هاشم دې له لوږې نه مري، نه دي څه ورته اخیستل کېږي او نه دي څه ورباندې پلورل کېږي؟ قسم په الله، زه به تر هغې کښینم تر څو دا ظالمانه تړون مات شوی نه وي او تر څو دا صحیفه نقض او خیرې شوې نه وي.

ابو جهل چې د مسجد حرام په کوم کنج کې ناست ؤ وویل: دروغ دي وویل، قسم په الله، دا صحیفه به خیرې نه شي! پدې وخت کې زمعه بن اسود وویل: قسم په الله چې ته ډیر دروغ وایې، پدې صحیفه د لیکلو په وخت کې هم مونږ راضي نه وو، ابو البختري هم غږ وکړ او وې ويل: زمعه رښتیا وایي پدې صحیفه کې چې څه لیکل شوي مونږ نه ورباندې خوښ یوو او نه یې ملاتړ کوو.

مطعم بن عدي هم وویل: تاسې رښتیا وویل، او څوک چې بل څه وایي هغه دروغجن

دی، مونږ لدې صحیفې او له هغه څه نه چې پکې لیکل شوي خپل براءت اعلانوو. بیا هشام بن عمرو هم دې ته ورته څه خبرې وکړې.

ابوجهل وویل: ددې خبرې تړون د شپې شویډی، او پدې هکله مشوره چیرته بل ځای شویډه. پدې وخت کې ابو طالب هم د مسجد حرام په کومه گوښه کې ناست و، د هغه د راتګ سبب هم دا و چې الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د صحیفې په هکله خبر ورکړی و چې الله تعالی ورباندې وینه (پویه) مقررې کړې چې د الله له نامه پرته ټولې د ظلم، زیاتې او دښمنۍ کلمې یې خوړلې دي. رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا خبره خپل تره ته وکړه، نو ابو طالب هم قریشو ته راغی او ورته وې ویل چې وراره مې داسې وایي که چیرې دروغ یې ویلي و نو بیا تاسې پوهیږئ او هغه، او که چیرې پدې ادعا کې رښتونی و نو بیا لدې ظلم نه لاس واخلئ او زموږ محاصره ختمه کړئ. هغوی ورته وویل: دا د انصاف خبره ده. او کله چې د ابوجهل او دې نورو تر مینځ دا خبرې تبادله شوې، نو مطعم پاڅید چې هغه صحیفه څیرې کړي، صحیفه یې چې رواخستله گوري چې د صحیفې ټول ټکي وینه خوړلي او یوازې (باسمک اللهم) او هر چیرته چې د الله نوم و هغه پاتې دی، نور ټول خوړل شوي هیڅ هم نه و پاتې.

نو صحیفه نقض شوه، تړون مات شو، او رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره له ټولو محاصره شویو کسانو له شعب نه راووتل. مشرکینو د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نبوت یوه عظیمه نښانه او معجزه د سر په سترگو ولیدله، خو لدې سره هم د هغوی رویه داسې وه لکه چې دا آیت ورته اشاره کوی:

((وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ)) (القمر: ۲) [او که وويني دغه (کفار د قريشو) کوم دليل (د قدرت) نو پر څنگ به شي دوی (مخ به واړوي) ترې او وايي به دوی (دغه) سحر کوډې دي قوي، چې له پخوا راهيسې راځي].
هوکې، مشرکینو لدې نښانې او معجزې نه هم مخ واړاوه، اعراض یې وکړ، او پخپل کفر او گمراهۍ کې لا پسې وړاندې لاړل.^(۱)

(۱) ددې عمومي پریکون تفصیلات مو لدې مراجعو نه اخیستی دي: صحیح البخاري، باب نزول النبي (صلی الله علیه و سلم) بمکه ۱/ ۲۱۲، او باب تقاسم المشرکین علی النبي (صلی الله علیه و سلم) ۱/ ۵۴۸. زاد المعاد ۲/ ۴۲. ابن هشام ۱/ ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷. رحمة للعالمین ۱/ ۲۹. ۷۰ مختصر سيرة الرسول (صلی الله علیه و سلم) للشيخ عبد الله النجدي ص ۱۰۲ - ۱۰۷ - ۱۰۸ - ۱۰۹ - ۱۱۰. مختصر السيرة للشيخ محمد بن

ابو طالب ته د قریشو وروستی جرگه

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابو طالب له خوږ (درې) نه په راوتو سره د دعوت او تبلیغ کارته د پخوا په شان ادامه ورکوله قریشو که څه هم په ظاهر کې دا محاصره او بایکات ختم کړی و، خو په حقیقت کې یې پر مسلمانانو باندې خپل ظلمونه او فشاوړنه همداسې جاري ساتل، او خلک یې د الله تعالی له دین نه منع کول. ابو طالب هم د پخوا په شان د خپل وراره تر شا ټینګ ولاړ و خو عمر یې له اتیا کلونو نه اوښتی و، او ددې څو کلونو سختیو او دردوونکو پیښو خصوصاً درې کلنې محاصرې ډیر کمزوری او ملا ماتې کړی و. له محاصرې نه د خلاصون لا څومیاشتې نه وې تیرې شوې چې ابو طالب ناروغ شو، بیماری یې زیاته شوه. دغه وخت مشرکینو وویل که ابو طالب مړ شي او بیا مونږ دده له وراره سره ظلم او زیاتۍ کوو، نو دا به زموږ لپاره لویه بدنامي وي، د همدې بدنامۍ له ویرې نه هغوی یو ځل بیا د خبرو اترو لاره ونیوه، او نیت یې وکړ چې د ابو طالب په وړاندې له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د خبرو له لارې معامله وکړي، او دا ځل د داسې شیانو په ورکړه هم راضي شول چې مخکې یې هغه نه ورکول، نو همدا وه چې ابو طالب ته یې خپله وروستی جرگه ور واستوله.

ابن اسحاق او نور وايي: کله چې ابو طالب بیمار شو، او قریش پوه شول چې حالت یې مخ په خرابیدو دی، نو پخپل منځ کې یې سره وویل: عمر او حمزه (رضي الله عنهما) په اسلام مشرف شول، د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دین د قریشو په ټولو کورنیو کې خور شوی دی، راځئ ابو طالب ته ورشو، تر څو هغه خپل وراره زموږ په اړه د کومې خبرې پابند کړي او زموږ نه هم په دې اړه عهد او وعده واخلي، قسم په خدای ویرېږو چې خلک به بیا زموږ له ادارې او کنترول نه ووزي. په بل روایت کې داسې راځي: ویرېږو چې که دا بوډا مړ شي او بیا پر محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کوم ظلم او زیاتۍ وشي نو بیا به عرب مونږ ته دا طعنه را کوي چې وگورئ دوی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پرې ایښی و او د هغه په مقابل کې یې د ظلم او زیاتۍ جرات نه درلود، خو کله یې چې تره وفات شو نو را

عبدالوهاب النجدي ص ۲۸ - ۲۹ - ۷۰ - ۷۱ - ۷۲ - ۷۳. د موضوع په هکله نوموړي مصادر څه کم شاته اختلاف سره لري، خو مونږ د قرائنو له څېړلو وروسته زموږ په نظر له ټولو نه قوي نظریه اخیستې ده.

ويې نيو او ظلمونه يې ورباندې شروع کړل! د قريشو دا وفد ابو طالب ته ورغی، د وفد (هيئت) غړي د قريشو اشراف او مخور خلک وو لکه عتبه بن ربیعہ، شيبه بن ربیعہ، ابو جهل بن هشام، امیه بن خلف، ابو سفیان بن حرب او د قريشو نور اشرافيان چې د ټولو شمیر (۲۵) کسانو ته رسیده.

د هیئت غړو له ابو طالب سره خبرې اترې وکړې او داسې یې ورته وویل: ته چې زموږ په مینځ کې کوم مقام او منزلت لرې هغه ښه درته معلوم دی، په کوم حال کې چې اوس قرار لرې هغه هم وینې، زموږ ویره ده چې دا ستا آخري شپې ورځې دي، زموږ او ستا د وراره تر مینځ چې کوم کشمکش روان دی په هغه هم ښه خبر یاست، نو لازمه ده چې ته هغه راوغواړې او زموږ نه د هغه لپاره، او له هغه نه زموږ لپاره قول او تړون واخلي یعنې داسې چې هغه له موږ نه لاس واخلي او موږ له ده نه، موږ دې پرېږدي چې پخپل دین و اوسو، او هغه به پرېږدو چې پخپل دین وي. ابو طالب خپل وراره حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راوغوښت، هغه راغی، ابو طالب ورته وویل: وراره! دا ستا د قوم مشران او مخور درته راغلي دي، غواړي چې د څه شیانو قول او وعده درنه واخلي او د څه شیانو قول او وعده دوی درکړي. بیا یې د هغوی وړاندیزونه ورته واورول او دا یې ورته وویل چې غواړي داسې تړون سره وکړي چې نور به یو پر بل غرض نه سره لری.

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خبرو په ځواب کې د هیئت غړو ته مخ وړ وړاوه او داسې یې ورته وفرمایل: (أرأيتم إن أعطيتكم كلمة تكلمتم بها، ملکتهم بها العرب، ودانت لکم بها العجم). [دا راته ووايي که زه داسې کلمه او خبره درته وړاندې کړم چې د هغې په ویلو سره به تاسې د عربو پاچایان شئ، عجم به ټول درته سلامي شي، نو تاسې څه نظر لرئ؟] په ځینو روایتونو کې راځي چې رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابو طالب ته وفرمایل: (إني أريدكم على كلمة واحدة يقولونها تدين لهم بها العرب، وتؤدى إليهم بها العجم الجزية) [زه له دوی نه د داسې یوې خبرې غوښتونکی یم چې که چیرې هغه ووايي نو عربان به ټول ورته تسلیم شي او عجم به ورته جزیه ورکوي]. په بل روایت کې راځي چې خپل تره ته یې وفرمایل: (أي عم، أفلا أدعوهم إلى ما هو خير لهم؟) [کاکا جان! ته ولې هغوی داسې یوې کلمې ته نه رابولي چې هغه د دوی لپاره غوره او بهتره ده؟] ابو طالب ورته وویل: ته هغوی

څه شي ته رابولي؟ ده ورته وفرمايل: (أدعوهم إلى أن يتكلموا بكلمة تدين لهم بها العرب، ويملكون بها العجم) [زه غواړم هغوی داسې یوې کلمې ته راوبولم چې د هغې په ویلو سره به دوی د ټولو عربو مشري وگټي او په عجمو باندې به یې پاچايي قايمه شي].

د ابن اسحاق یو روایت داسې دی: رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (کلمة واحدة تعطونها تملكون بها العرب، وتدين لكم بها العجم). [تاسې زما یوازې یوه خبره ومنئ، هغه داسې خبره ده چې په ویلو سره به یې د عربو پاچایان او عجم به ټول درته سلامي شي].

په هر حال کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا خبره وکړه دوی ټول چوپ او حیران شول چې څنگه کیدای شي تر دې حده یوه گټوره خبره رد کړي؟ بالاخره ابو جهل ورته وویل: دا کومه خبره ده؟ ستا په پلار قسم، ووايه داسې یوه خبره څه لس خبرې خو وکړه مونږ یې منلو ته تیار یو. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: تاسې دا ووايي چې: ((لا إله إلا الله، وتخلعون ما تعبدون من دونه)) [له الله پرته بل حق معبود نشته، او پرته له یوه الله نه د بل هر څه عبادت پرېږدئ]. ددې خبرې په اوریدو سره دوی لاسونه سره ووهل او ويې ویل: ای محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته غواړې چې ددې ټولو خدایانو په ځای یوازې یو خدای ونیسو؟ په رښتیا چې ستا دا معامله ډیره عجیبه او غریبه ده، بیا یې یو بل ته سره وویل: قسم په الله چې دا سړی ستاسې هیڅ خبره هم نه مني، ځی چي څو، او د خپلو پلرونو په دین به ټینگ اوسو تر څو الله تعالی زموږ او ده تر مینځ فیصله وکړي، پدې ترتیب سره هغوی هر یو پخپله لار لار.

او د همدې خلکو په باره کې د قرآن کریم دا آیتونه رانازل شول:

((ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ (۱) بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ (۲) كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَوْا وَلَا تَحِثْ مَنَاصٍ (۳) وَعَجَبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ (۴) أَجْعَلِ الْآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجَابٌ (۵) وَأَنْطَلِقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنْ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَى آلِهَتِكُمْ إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ (۶) مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ إِنْ هَذَا إِلَّا اخْتِلَافٌ (۷) (ص: ۱ - ۷)^(۱)

(۱). ابن هشام ۴۱۷/۱ - ۴۱۸ - ۴۱۹ . تفهيم القرآن ۴/۳۱۲ - ۳۱۷ - ۳۱۸ . مختصر السيرة للشيخ عبد الله النجدي ص ۹۱.

[ص، قسم دی په قرآن چې څښتن د پند، ذکر، بیان، شرف، شهرت، عظمت دی (داسې ندي چې کفار د معبودانو په نسبت وایي) بلکه هغه کسان چې کافران شويدي په کبر، سرکشی کې دي (له قبوله د حق) او په مخالفت کې دي (له مسلماني سره)، نه گوري منکران چې) څومره ډیر هلاک کړيدي مونږ پخوا له دې څخه له اهل د زمانې پس نارې به یې وهلې (عند نزول العذاب) حال دا چې نه به و هغه وخت د خلاصیدلو (او د تبتیدلو) او تعجب کوي (کفار) له دې نه چې راغلی دی دوی ته (نبي) وپروونکی له دوی نه او وایي دا کافران چې دغه (وپروونکی نبي) ساحر کوډگر دی دروغجن آیا ده گرځولي دي دغه (۳۶۰) معبودان الله یو معبود؟ بیشکه دغه (گرځول د ډیرو معبودانو یوه ته چې تاسې نور معبودان پرېږدئ او د یو الله عبادت کوئ) خوامخواه یو څیز ډیر عجیب دی (چې مثل نلري) او لاړل په تلوار سره مشران له دوی نه (له مجلسه چې سره ویونکي وو یو بل ته) چې ځی (پاشی له دې ځایه) او صبروکړئ (او محکم اوسئ) پر(عبادت د) معبودانو خپلو، بیشکه دغه شی (توحید) خوامخواه یوشی دی چې اراده یې کړې شوې ده (له مونږ څخه)، ندی اوریدلی مونږ دغه (توحید، و حدانیت په دین وروستني (عیسوی کې) نه دی دغه (توحید) مگر له خپله ځانه جوړ کړي شوي دروغ دي.]

د غم کال

د ابو طالب وفات

د ابو طالب ناروغي سخته شوه بالاخره د بعثت په لسم کال د رجب^(۱) په میاشت کې وفات شو. دغه وخت د اقتصادي محاصرې له ماتیدو نه یوازې شپږ میاشتې تیرې شوې وې.^(۲) په بل روایت سره ابو طالب د خدیجې (رضي الله عنها) له وفات نه درې ورځې مخکې د رمضان په میاشت کې وفات شويدي.

په صحیح البخاري کې له مسیب (رضي الله عنه) نه روایت شوی: کله چې د ابو طالب ځنګدن و، ابو جهل ورسره ناست و رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم ورغی او ورته وې و فرمایل: (أي عم، قل: لا إله إلا الله، كلمة أحاج لك بها عند الله). [کاکا جان! د (لا اله الا الله) کلمه ووايه، یوازې همدا یوه کلمه تر څو د الله

تعالی په وړاندې یې ستا لپاره د حجت او دلیل په توګه وړاندې کړی شم.] دلته ابو جهل او عبدالله بن ابي امیه ورته وویل: ابو طالبه! آیا د عبدالمطلب له دین نه ګرزي؟ دوی دواړو همداسې خبرې ورته کولې تر څو له خلکو سره د ابو طالب وروستی خبره دا شوه چې ویې ویل: د عبدالمطلب په ملت (دین) یم. نو بیا رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) و فرمایل: (لأستغفرون لك ما لم أنه عنه) [تر هغې به له الله تعالی نه درته بښنه غواړم تر څو لدینه منع کړی شوی نه وم.] پدې پسې دا آیت شریف را نازل شو^(۳): ((مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ))

(۱). تاریخ اسلام للشاه اکبر النجيب آبادي ۱/۲۰. تاريخي مصادر پدي هکله چې ابو طالب په کومه میاشت کې وفات شويدي، زیات اختلاف سره لري خو مونږ د رجب میاشت څکه غوره کړې چې زیاتره مصادر پدې اتفاق لري چې ابو طالب له شعب نه له راوتلو نه شپږ میاشتې وروسته وفات شوی، اقتصادي محاصره درې کاله وه، او پیل یې د بعثت د اووم کال د محرم له لومړۍ شپې نه و نو پدې حساب سره دده د مرګ نیټه د نبوت د لسم کال د رجب میاشت راځي.

(۲). مختصر السيرة للشيخ عبدالله النجدي ص ۱۱۱.

۳- صحیح البخاري باب قصة ابي طالب ۵۴۸/۱

(التوبة: ۱۱۳) [نه دي لایق او (روا) نبی ته او (نه دي لایق او روا) هغو کسانو ته چي ایمان لرونکي دي دغه چې مغفرت وغواړي دوی د پاره د مشرکانو او اگر که وي دا (مشرکان) خاوندان د خپلولی وروسته له دې خبرې چې بنکاره شي دوی ته چې بیشکه دوی صاحبان دي د دوزخ (او په کفر مړه دي).]

او دا آیت هم را نازل شو: ((إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ...)). (القصص: ۵۶) [بیشکه ته (ای محمد) نشي بنوولی (لاره حقه) هغه چا ته چې خوښ وي ستا.].

دلته ددې ضرورت نه وینو چې ووايو ابو طالب څومره او څه ډول د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حفاظت او ملاتړ کړی و، ابو طالب د مکې د جاهلو او لویانو د حملو په وړاندې د اسلامي دعوت لپاره د یوې پخې او اوچتې کلا حیثیت درلود، خو هغه د خپلو پلرونو او مشرانو په ملت او دین مړ شو، نو ځکه یې پوره او کامله کامیابي او رستگاري په برخه نه شوه.

په بخاري شریف کې له عباس بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) نه روایت دی وايي: حضرت عباس (رضي الله عنه) رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وفرمايل: ته خپل تره ته څه کولی شې؟ پداسې حال کې چې هغه به ستا ساتنه کوله او د تا په سر به یې له نورو سره شخړې او جگړې کولې او د تا پخاطر به په نورو غوصه کیده؟ رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل:

(هو في ضَحَضَاحٍ من نار، ولو لا أنا لكان في الدرك الأسفل من النار).

[هغه د دوزخ په باندینۍ برخه یا څنډه کې دی، او که چیرته زه نه وی، نو هغه به د دوزخ په له ټولو نه ژوره کنده کې وای.]^(۱)

ابو سعید الخدري (رضي الله عنه) وايي چې: یو ځل د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې دده د تره (ابو طالب) یادونه وشوه نو ده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل:

(لعله تنفعه شفاعتي يوم القيامة، فيجعل في ضحضاح من النار تبلغ كعبه).

[کیدای شي د قیامت په ورځ زما شفاعت گټه ور ورسوي، او د دوزخ په باندینۍ برخه (څنډه) کې یې ځای شي چې اور به یې یوازې تر بننگریو پورې ورسېږي.]

(1). صحيح البخاري باب قصة ابي طالب ۱/ ۵۴۸

خدیجه (رضي الله عنها) د عقبی په لور

د ابو طالب له وفات نه دوی میاشتې او یا یوازې درې ورځې وروسته د روایتونو د اختلاف په اساس د بعثت په لسم کال د رمضان په میاشت کې ام المؤمنین حضرت خدیجه الکبری (رضي الله عنها) د (۶۵) کلنۍ په عمر کې له دې فاني دنیا نه سترگې پټې کړې او دغه وخت د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مبارک عمر پنځوسم کال و.^(۱)

حضرت خدیجه (رضي الله عنها) د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لپاره د الله تعالی له خوا لوی او ډیر گرانې نعمت و، پنځه ویشته کاله یې یو ځای سره تیر کړل. خدیجه (رضي الله عنها) د غم او خفگان په وخت د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لپاره خوشالي او ډاډ گیرنه وه، په سختیو کې به یې خوا ته ولاړه وه، د رسالت د تبلیغ په لاره کې به یې مرسته ورسره کوله، د جهاد کړاوونه او سختۍ به یې ورسره ګاللې، په ځان او مال سره به یې له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره غمشریکي کوله. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ام المؤمنین خدیجې (رضي الله عنها) په هکله فرمایي: (آمنت بي حين كفر بي الناس و صدقتني حين كذبنني الناس، و اشركتني في ما لها حين حرمني الناس، و رزقني الله ولدها، و حرم ولد غيرها))^(۲) [خدیجې (رضي الله عنها) هغه وخت یې په ما ایمان راوړ چې خلک راباندې کافر وو، او هغه وخت یې زما تصدیق وکړ چې خلکو تکذیبولم او هغه وخت یې زه پخپل مال کې شریک کړم چې خلکو زه محروم کړی وم او الله تعالی ما ته له هغې نه اولاد راکړ او له نورو نه یې اولاد رانکړ].

بخاري شریف له ابو هريره (رضي الله عنه) نه روایت کوي وايي: (اتي جبريل عليه السلام) النبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فقال: يا رسول الله هذه خديجة (رضي الله عنها) قد اتت، معها اناء فيه ادام او طعام او شراب فاذا هي اتتك فاقرا عليها السلام من ربها، و بشرها ببیت في الجنة من قصب لا خصب فيه ولا نصب)^(۳)

(۱). ابن جوزي او علامه منصور پوري وايي خدیجه (رضي الله عنها) د رمضان په میاشت کې وفات شویده: تلخیص الفهوم ص ۷.

رحمة للعالمین ۱۲۴/۲

(۲). رواه الامام احمد في مسنده ۱۱۸/۲

(۳). صحيح البخاری باب تزويج النبي (صلی الله علیه و سلم) خدیجة و فضلها ۵۳۹/۱

یعنی جبریل (علیه السلام) د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته تشریف راوړ او ورته وېي فرمایل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا ده خدیجه (رضی الله عنها) تشریف راوړي او ورسره یو لوبنی دی چې پکې څه کتڅ (سالن) خواړه یا څه د څښلو شی (مشروب) دی او کله چې هغه تا ته راورسیده نو ته ددې د رب له طرفه ورته سلام ورسوه، او په جنت کې د زمردو او یاقوتو د داسې یوه کور زیری ورکړه چې هلته به نه ځوړ او شور وي او نه ستوماني او درماندگي.

د غمونو لړۍ

دا دواړه ډیرې دردوونکې پیښې وې، چې په ډیره کمه موده کې یوه په بله پسې پیښې شوې، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې ډیر ودرداوه او زړه یې ډیر غمجن او خفه شو، او په همدې پسې د نورو غمونو ورته مخه شوه. د ابو طالب له وفات وروسته مشرکین ورباندې ور روږدي شول او جرات یې وموند، رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې په ښکاره اذیت رساوه او ظلمونه یې ورباندې کول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دومره غمونو واخیست، او زړه یې دومره ودریده چې نور یې لدې خلکو امید قطع شو او پدې هیله یې د طائف لاره ونيوه چې کیدای شي هلته یې څوک دعوت ومني، پناه ورکړي او د خپل قوم په مقابل کې مرسته ورسره وکړي، خو هلته هم چا د الله تعالی د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دعوت ونه مانه، پناه یې ور نکړه، هیڅ ډول مرسته یې ورسره ونکړه، او د هغه ځای خلکو د نیکی په ځای دومره بدې ورسره وکړه چې په مکه کې چا نه وه ورسره کړې.

خومره چې په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مکې د مشرکینو ظلمونه زیات شول، هومره په اصحابو (رضی الله عنهم) هم ظلمونه او رېږونه ډیر شول، تر دې چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نژدې ملگری ابوبکر الصديق (رضی الله عنه) هم مجبور شو د حبشې په لور د هجرت لار ونیسي، له کوره ووت او تر برک الغماد پورې ورسید، خو هلته ابن الدغنه ولید بیرته یې پخپل جوار او پناه کې مکې ته راووست.^(۱)

(۱) شاه اکبر خان نجیب آبادي وايي چې دا واقعه په همدې کال شويده تاريخ اسلام ۱۲۰/۸ وگوره، دا اړده کيسه په ابن هشام ۳۷۲، ۳۷۴ او صحيح البخاري ۵۵۲/۸، ۵۵۳ کې هم رانقل شويده.

ابن اسحاق وايي: د ابو طالب له وفات نه وروسته قريشو په رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) باندې داسې ظلمونه وکړل چې د ابو طالب په ژوند کې يې تصور قدرې هم نه شوی کولی، ان تر دې چې د قريشو يوه گمراه او جاهل يوه ورځ د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پر مبارک سر خاورې ور واچولې، او د الله تعالى رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) همداسې گردجن او په خاورو لړلي سر کور ته تشریف يووړ، هلته يې يوه لور ورپاڅيده او د خپل گرانقدر پلار (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مبارک سر يې ومينځه، خاورې يې ورته پاکولې او ژړل يې: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل:

(لا تبكى يابنية، فإن الله مانع أباك). لورې! ته ژاړه مه، الله تعالى ستا د پلار ساتنه او حفاظت کوي. پدې وخت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا هم وفرمايل: (ما نالت منى قريش شيئاً أكرهه حتى مات أبو طالب).

[تر څو چې ابو طالب ژوندی و قريشو زما په هکله هسې کار نه شواى کولی چې زما نه خوښيده، يعنې اذيت يې نه شواى را رسولئ].^(۱)

او څرنگه چې پدې کال کې رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يو په بل پسې غمونه او دردونه پېښيدل نو دا کال يې د عام الحزن (د غم کال) په نامه ونوماوه، او په همدې نامه په تاريخ کې شهرت لري.

له حضرت سوده (رضي الله عنها) سره واده

په همدې کال يعنې د بعثت په لسم کال د شوال په مياشت کې رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له حضرت سوده (رضي الله عنها) سره واده وکړ. حضرت سوده (رضي الله عنها) په اسلام مشرفه شوې وه او په دوهم ځل هجرت کې يې حبشې ته هجرت کړې وه.

لومړنۍ ميرپه يې سکران بن عمرو نومیده هغه هم مسلمان ؤ او له دې سره يې يو ځای هجرت کړې ؤ خو هملته حبشه کې وفات شو، يا دا چې مکې ته راستون شو او وفات شو. او کله چې د سوده (رضي الله عنها) عدت پوره شو، نو رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خطبه (کوزده) ورسره وکړه او بيا يې نکاح کړه.

(۱). ابن هشام ۴۱۲/۸

او سوده (رضي الله عنها) لومړنۍ بي بي ده چې د خديجې (رضي الله عنها) له وفات نه وروسته رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نکاح ورسره کړې ده. وروسته په مدينه منوره کې سوده (رضي الله عنها) د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) د خوشالۍ پخاطر خپل نوبت حضرت عائشې (رضي الله عنها) ته هبه کړی (بنسلي) و^(۱).

(۱). رحمة للعالمين ۲/ ۱۱۵. تلقیح فهم الاثر ص ۱۰.

د لومړنیو مسلمانانو

د

صبر او ثبات عوامل

دلته د ډیر پیاوړي عقل او غټ زړه خاوندان هم له حیرت نه ګوته په غاښ درېږي، او د لوی علم او پوهې خاوندان هم دا پوښتنه کوي چې هغه کوم عوامل او اسباب وو کوم چې د مسلمانانو د دومره عظیم صبر او ثبات سبب شويدي؟ هغوی د داسې ظلمونو په وړاندې چې تش په اوریدو یې ویښتان په غوني نیغ درېږي او له یاد نه یې زړونه په لږزه راځي، څنگه او څه ډول ټینګ ولاړ وو؟ او دا کوم زور ورسره و چې داسې ظلمونه او کړاوونه یې ګاللی شوی؟ نو ددې پخاطر چې دا ډول پوښتنې ځواب شوې وي، لازمه وینو چې د لومړنیو مسلمانانو د صبر او ثبات ځنې عوامل تر نظر تیر کړو:

۱. ددې ثبات او مقاومت لومړنۍ او اساسي عامل او سبب په واحد الله (جل جلاله) باندې ټینګ ایمان، او د هغه حقیقي پیژندنه او درست معرفت دی. ځکه یو ځل چې زړه د ایمان په نور منور شي، او د ایمان شمع په زړه کې بله شي، نو بیا هغه له غرونو نه هم ټینګ وي او هم دروند، او د داسې ایمان خاوند د دنیا ټول مشکلات او کړاوونه که هر څومره ډیر او خطرناک وي په هیڅ شمیري، او هغه ټول د خپل ایمان په مقابل کې لکه د اوبو ځک او یا لکه د یوه طوفاني او نړوونکي سیلاب په مخ کې د شګو بند شمیري. هغه د ایماني لذت او خپل اعتقادي راحت او طراوت په وړاندې هیڅ مشکل ته مشکل نه وايي، او د ایمان په لاره کې د هیڅ کړاو پروا هم نه ساتي: ((... فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ)) (الرعد: ۱۷) [نو هر څه ځک او خیري نو لاړ به شي په دغه حال کې چې پریوتی وي له نظره (او بې نفعې به وي) او هر څه هغه څیز چې نفع رسوي خلکو ته، نو پاتې کیږي په ځمکه کې (د ګټې پخاطر).

دا اساسي علت او سبب نورې څانګې هم لري چې هر یوه یې د ثبات او صبر په لاره کې د بیل بیل اهمیت درلودونکې ده او هغه دا دي:

۲. داسې قیادت او مشرتابه چې په زړونو حکومت کوي، رسول الله (صلی الله علیه و

اله و صحبه و سلم) چې نه يوازې د اسلامي امت بلکه د ټول بشریت قائد او لارښود دی د داسې جسماني جمال، نفساني کمال، کريمانه او نیکو اخلاقو، عظیم کردار او ډیرو غوره عاداتو او خصائلو درلودونکی و چې زړونه به پخپله ورته تسلیمیدل، او خلک به ورته څاریدل ځکه هغه کمالات او ښیځنې چې خلک ځانونه ورنه قربانوي رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته له هغو نه دومره برخه ورکړل شوې وه چې بل هېڅ بني بشر ته هم دومره لویه برخه نده ورکړل شوې. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شرف، عظمت، فضل او کمال تر ټولو لوړ او اوچت څلی و، د هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په عفت، امانتداری، صدق، ریښتینولۍ، او نورو ټولو ښیځنو باندې له دوستانو وړاندې دښمنانو هم اعتراف کاوه. هره خبره به چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مبارکې خولې وتله حتی ډیر غټ دښمنان به هم د هغې په صدق باندې پوره متیقن وو ډیرې داسې پیښې او شواهد وجود لري چې زموږ د مخکې تیرې شوې خبرې تصدیق او تایید کوي. یو ځل له قریشو نه درې کسان سره راټول شول، دوی هر یوه بیل، بیل او په پټه توګه قرآن کریم اوریدلی و لومړی یو له بل نه خبر نه وو خو بالاخره یې راز فاش او یو په بل خبر شول، لدې دریو نه یو ابو جهل و، کله چې درې واړه سره راټول شول نو یو یې له ابو جهل نه وپوښتل چې ووايه د هغه څه په هکله چې له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه دې اوریدلي ستا نظر څه دی؟ ابو جهل په ځواب کې ورته وویل: ما څه اوریدلي؟ اصلي خبره دا ده چې په شرف او عظمت کې زموږ او بنو عبدمناف تر مینځ مقابله او مسابقه وه، هغوی غریبانو ته خواږه ورکول موږ هم ورکول، هغوی خلکو ته د سپرلۍ بند وېست کاوه موږ هم ورته سپرلۍ برابرولې، هغوی خلکو ته مرستې ورکولې، موږ هم ورسره کومکونه کول، یعنی څه به چې هغوی کول موږ به هم همداسې کول تر څو دواړه سره بالکل برابر شوو، موږ او هغوی لکه په یوه مسابقه کې د شرط دوه آسان داسې شولو چې هر یو دا کوښښ کوي له بل نه مخکې شي، خو اوس بنو عبدمناف وایي چې زموږ په مینځ کې داسې نبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی چې له آسمانه وحی ورته راځي، نو اوس ووايئ موږ به کله دې ته ورسیدی شو؟ قسم په خدای، موږ به کله هم پدې سړي ایمان را نه وړو، او کله به یې هم تصدیق ونکړو.^(۱)

(۱). ابن هشام ۳۱۶/۸.

همدا راز ابو جهل به دا هم ويل: اي محمده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مونږ تا دروغجن نه بولو، خو هغه څه تكذيبوو چې تا راوړي دي، نو الله تعالى دا آيت شريف را نازل كړ: ((فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ))^(۱) (الانعام: ۳۳). [نو بيشكه دوى نه كوي تكذيب ستا (په واقع كې) و ليكن دا ظالمان په ايتونو د الله انكار (مسخرې) كوي.]

دا كيسه خو مخكې تيره شوه چې يوه ورځ كفارو رسول اكرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته درى ځله طعني وركړې، او په دريم ځل رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: اي قريشو! ما تاسې ته قتل او ذبح راوړې ده، يعنى دا يو ډول تهديد و چې هغوى ته يې ويل ما درته ستاسې د قتل خبر راوړى دى. دې خبرې په هغوى باندې دومره اغيزه وكړه چې په هغه مجلس كې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره له ټولو نه د زيات عداوت او دښمنۍ درلودونكي هم په ډيره نرمه لهجه او خوږو كلماتو د رسول اكرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د رضا او خوښۍ حاصلولو كوښښ كاوه.

دا مو هم مخكې وويل چې يوه ورځ رسول اكرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لمانځه ولاړ و كله يې چې سر په سجده كينود كفارو د اوښ لرى او كولمې ورباندې ورواچولې، خو كله چې رسول اكرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له سجدي نه سر راپورته كړ، نو دوى ته يې ښيره وكړه، يو ځل د مشركينو خنداگانې په خولو كې وړ وچې شوې، غم او ويرې واخيستل او پدې باوري شول چې حتماً به هلاكيږي نور يې نجات نشته.

دا كيسه هم مخكې تيره شوې چې رسول اكرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ابو لهب زوى عتيبه ته ښيرې وكړې، عتيبه پدې پوره يقين درلود چې دا ښيرې به حتماً ورته لگيږي، او كله يې چې په شام كې زمري وليد نو وي ويل: قسم په خداى چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زه پداسې حال كې ووژلم چې پخپله په مكه كې ناست دى.

همدا راز ابي بن خلف به تل رسول اكرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د قتل اخطارونه وركول، يو ځل رسول اكرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دده په ځواب كې ورته وفرمايل: (بَلْ أَنَا أَقْتَلُكَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ) [چې ته نه، بلكه زه به تا وژنم (ان شاء الله)]. او كله چې د احد په غزا كې رسول اكرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)

(۱). رواه الترمذي في تفسير سورة الانعام ۱۳۲/۲

(سلم) د ابي بن خلف په غاړه د نيزې گوزار وکړ، که څه هم هغه معمولي ټپې شوی و، خو داسې يې ويل: محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ما ته په مکه کې دا ویلی و چې زه به تا وژنم، قسم په خدای که هغه ما ته لارې هم را تو کړي نو زما روح به له کالبد نه وزي (ددې پيښې تفصيل به په راتلونکو پاڼو کې راشي).^(۱)

همدارنگه يو ځل سعد بن معاذ په مکه کې امیه بن خلف ته وويل: ما له رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه اوریدلي چې فرمايل يې: (إهم — أي المسلمين — قاتلوك) چې ته (امیه) به د مسلمانانو په لاس وژل کيږي. ددې خبرې په اوریدو سره د امیه زړه ولويد ویرې واخیست او له ځان سره يې دا عهد وکړ چې له مکې نه به د باندې نه وځي، او د بدر د غزا په وخت کې چې د ابو جهل د ډیر اصرار په وجه مجبور شو له مکې نه ووځي، نو یو ډیر تند او تیز اوښ يې واخیست تر څو د خطر په وخت کې يې ژر له صحنې راوايستلی شي، پدې وخت کې چې امیه له مکې نه د مدينې په لور تگ ته تیار شو، نو ښځې يې ورته وويل: ای ابو صفوانه! تا د هغه یثربي ورور خبره هیږه کړیده؟ ابو صفوان په ځواب کې ورته وويل: نه، نه مې ده هیږه شوې، خو قسم په خدای چې له هغوی سره تر دې نژدې ځایه پورې ځمه.^(۲)

دا و د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دښمنانو حال، خو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) یاران او اصحاب (رضي الله عنهم) دومره د خپل عظیم لارښود په مینه کې ډوب وو چې مرگ او ژوند يې په همغه پورې تړلی و هغه يې د سترگو تور او د زړه سر و، زړونه يې داسې ورپورې نښتي وو لکه اوسپنه په آهن ربا پورې.

فصورت هیلوی کل جسم و مغناطیس افندة الرجل

[یعنی د هغه صورت د هر جسم هیولی او وجود يې د خلکو د زړونو آهن ربا (مغناطیس) وه.] د همدې مینې، محبت، فدا کاري او ځان قربانولو نتیجه دا وه چې اصحابو کرامو (رضي الله عنهم) به خپل ځانونه مرگ ته ورکول خو دا يې نه شوی زغملی چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نوک دې پټ شي او یا يې دې په گوته کې اغزی لار شي.

یوه ورځ په مکه کې ابوبکر صدیق (رضي الله عنه) ډیر زیات ووهل شو، خلکو تر لغتو

(۱). ابن هشام ۲/ ۸۴

(۲). صحيح بخاري ۵۲۳/۲

لاندې اچولی و، عتبه بن ربیعہ په دوو پیوند شویو خپلیو واهه، په مخ یې ډیر گوزارونه ورکول بیا یې په خیته ور وخوت، دومره وټکول شو چې مخ او پزه یې سره یو شول، وروسته د بنو تیم خلکو په یوه تکه کې ونغښت او کور ته یې یووړ، چا هم دا گومان نه کاوه چې ژوندی به پاتې شي، خو د ورځې په وروستی برخه کې په حال شو خبرې یې وکړې او داسې یې وویل: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څه حال دی؟ پدې خبره د قوم خلک ورباندې په غوسه شول، پرې او ملامتي یې ورباندې وویل، بیا پاڅیدل او دده مور ام الخیر ته یې وویل: څه ورکړه چې ویې خوري او یا څه وروښنه. او کله یې چې مور ورسره گوښې پاتې شوه ډیر اصرار یې ورباندې وکړ چې څه وخوري او یا څه وڅښي، خو ابوبکر صدیق (رضي الله عنه) به همدا ویل چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څه حال دی؟ نو مور یې ورته وویل: قسم په خدای زه د تا د ملګري په حال نه یم خبره. ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وویل: لاږه شه او له ام جمیل بنت الخطاب نه د هغه په هکله پوښتنه وکړه، موریې ووتله او ام جمیل ته ورغله او ورته وې ویل: زما زوی ابوبکر (رضي الله عنه) د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله له تا نه معلومات غواړي چې هغه څنگه دی؟ ام جمیل (رضي الله عنها) ورته وویل: زه نه ابوبکر (رضي الله عنه) پیژنم او نه محمد بن عبدالله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)، خو که ته غواړې چې زه ستا زوی ته درسره لاږه شم نو څه چې څو، دواړه راووتلې او کور ته راغلې که گوري چې د ابوبکر الصديق (رضي الله عنه) حال بل دی، د چا خبره له ډیرو وهلو څلور زره پروت دی. ام جمیل ور لنډه شوه او چیغه یې کړه، قسم په خدای دا خلک چې ته یې دې حال ته راوستی یې فاسقان او کافران دي، له الله تعالی نه دا غواړم چې ستا غچ او انتقام ورنه واخلي. ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وویل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څه حال دی؟ ام جمیل ورته وویل: دلته خو ستا مور ده هغه خو زموږ خبرې اوري! ده ورته وویل: له هغې نه مه ویرېږه، نو ام جمیل ورته وویل: رسول الله (ص جوړ او روغ دی، ده ورته وویل: اوس چیرته دی؟ دې ورته وویل: هغه اوس په دار الارقم کې تشریف لري بیا ابوبکر (رضي الله عنه) وویل: له خدای تعالی سره دا عهد کوم چې تر هغې به نه څه وخورم او نه به څه وڅښم تر څو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خدمت کې حاضر شوی نه وم، مور او ام اجمیل ورته وویل: اوس صبر وکړه، تر څو لږ آرامي شوه خلک کورونو ته لاړل، تگ راتگ بند شو بیا هغوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ملاقات پخاطر ووتل، ابوبکر (رضي الله عنه) پداسې حال کې چې په ام الخیر او ام جمیل باندې یې تکیه کوله د رسول اکرم

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو.^(۱)

له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د اصحابو (رضي الله عنهم) د مینې اوله ده نه د ځان قربانولو نورې اهمې او نادرې پیښې به هم په راتلونکو پاڼو کې سره ولولو، خصوصاً د احد د غزا پیښې او د خبیب (رضي الله عنه) او نورو اصحابو (رضي الله عنهم) تاریخي واقعي.

۳. د مسئولیت احساس - اصحابو (رضي الله عنهم) دا ښه درک کړې وه چې د بشریت په هکله د دوی په غاړه د مسئولیت څومره دروند پټی پروت دی. هغوی د خپل انساني مسئولیت پوره احساس درلود، او پدې باوري وو چې ددې مسئولیت ادا کول حتمي او لازمي دي، او لدینه غاړه غړول او اوږه خالي کول، لدې اوسنیو کړاوونو او ظلمونو نه ډیر خطرناک او ضررناک عواقب لري، او ددې عظیم مسئولیت له ادا نه سرغړول د دوی او ټول بشریت لپاره دومره بدبختي او زیانونه راوړي چې له هغو تکلیفونو نه چې ددې دندې د ترسره کولو په لاره کې یې ګالي څو چنده زیات او دردونکي بلکه له هغې سره بالکل د مقایسې وړ ندي.

۴. په آخرت باندې ایمان - په آخرت باندې ایمان د دوی په زړونو کې د مسئولیت احساس نور هم پیاوړی کاوه هغوی پدې ټینګه عقیده درلوده چې له مرګ نه وروسته به بیا راژوندي کیږي، الله تعالی به د ټولو وړو او لویو پټو او ښکاره عملونو حساب ورسره کوي، بیا به د تل لپاره یا جنت ته ځي او یا به د جهنم په سوزیدونکو لمبو کې وي. ژوند یې د خوف (ویرې) او رجاء (تمې او هیلې) تر مینځ و. یعنې د الله تعالی رحمت او مهربانۍ ته هیلمن وو او له عذاب نه یې ویریدل، د هغوی حالت داسې ؤ لکه دا مبارک آیت چې ورته اشاره کوي:

((وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجَلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ)) (المومنون: ۶۰) [او هغه کسان چې ورکوي هر هغه چې ورکوي (له زکاتونو او خیراتونو) حال دا چې زړونه د دوی ویریدونکي دي (له عدم قبوله ځکه چې) بیشکه دوی رب خپل ته ورتلونکي دي]. هغوی پدې پوخ باور درلود چې دا ټوله دنیا د آخرت په مقابل کې د مچ او ماشې د یوه وزر قدرې ارزښت هم نلري نو همدا ټینګه عقیده او درست معرفت ؤ چې د دنیا هر مشکل یې ورته آسانه کړی ؤ، هر ډول کړاو او درد یې زغملی شوی، له ټولو نه ستر ستر مشکلات او کړاوونه یې هم د هدف په لار کې خنډ او مانع نه شوی ګرزیدلی.

(۱). البداية و النهاية ۳/۳۰

۵. قرآنکریم _ مشکلاتو او کړاوونو پدې له ټولو نه سخت وخت کې د قرآنکریم هغه سورتونه او آیاتونه رانازلیدل چې د اسلام د اساسي اصولو او مبادئو لپاره یې په زړه رابښکونکي انداز او قاطعانه لهجه دلایل او براهین قائم کړيدي. دغه وخت اسلامي دعوت د همدې اصولو په محور چورلیده، او دې آیتونو مسلمانانو ته هغه بنيادي او اساسي امور او مسایل په ګوته کول کوم چې الله تعالی د بشریت له ټولو نه اوچتې او سپیڅلې ټولنې (اسلامي ټولنې) جوړښت په همغو امورو پورې تړلی دی. همدا راز دې آیتونو مسلمانانو ته د زغم او صبر، ثبات او پایمردۍ درس هم ورکاوه، پدې هکله یې مثالونه ورته راوړل او پدې کې نغښتي حکمتونه یې ورته بیانول:

((أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخِلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسْتَهْتِمُ الْبَاسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ)). (البقرة: ۲۱۴) [بلکه آیا ګومان کوئ تاسي (ای مؤمنانو) چې نن به وځئ تاسې جنت ته حال دا چې راغلې به نه وي په تاسې باندې په مثل (دسختیو) د هغو کسانو چې تیر شويدي پخوا له تاسې نه چې رسیدلې وه دوی ته سختي (لکه فقر او مرض) او ګرځول شوي وو دوی (په سختیو سره) تر هغه پورې چې ویل به (هم) رسول او (هم) هغو کسانو چې ایمان یې راوړی و سره له ده چې کله به وي نصرت د الله؟ خبردار شی! چې بیشکه نصرت د الله نژدې دی (مؤمنانو) ته.]

((الْم (۱) أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ (۲) وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ)) (العنکبوت: ۱-۳). [آیا ګومان کوي دا خلک ددې چې پرې به بنودی شي دوی (په هم دې قدر) چې ووايي دوی چې ایمان راوړی دی مونږ حال دا چې دوی به ونه ازمویل شي، او خواصخواه په تحقیق ازمویلي و مونږ هغه کسان چې له دوی نه رومبی وو پس هرومرو معلوم به کړي الله (په علم ظاهري سره هم) هغه کسان چې ریښتیني دي (په دعوی د ایمان کې) او خواصخوا معلوم به کړي الله (هغه) دروغجن (په علم ظاهري هم).]

ددې تر څنګ دغه وخت داسې آیتونه هم نازلیدل چې کفارو او ټولو معاندینو او مخالفینو ته به یې غاښ ماتوونکي ځوابونه ورکول، د هغوی ټولې حیلې به یې ورماتولې او هیڅ بهانه مانه به یې نه ورته پریښوده. او په پوره څرګنده او صریحه توګه به یې دا ورته اعلانول چې که هغوی حق ته غاړه ټیټه نکړي او همداسې ګمراه او بې لارې پاتې شي نو پای او عاقبت به یې ډیر خراب او زیانمن وي، پدې هکله به یې د پخوانیو قومونو کیسې او نور داسې تاریخي شواهد ورته وړاندې کول چې دا به ورنه

معلومیده چې د مسلمانانو او کافرانو په هکله د الله تعالی سنت او فیصله څه ده، خو لدې تهدید او ویرې سره سره داسې آیتونه هم رانازلیدل چې له کرم او مهربانۍ نه به ډک وو، لهجه یې نرمه وه د افهام او تفهیم، و عظم او ارشاد خوا به یې نیولې وه ترڅو گمراهان له خپلې گمراهۍ او ضلالت نه حق او هدایت ته واوړي.

قرآنکریم په حقیقت کې مسلمانانو ته یوه بله دنیا او بیل جهان جوړکړی و، لدې خاورینې دنیا نه یې اوچت کړي وو هلته یې د کائناتو مشاهد، د ربوبیت جمال او کمال، د الوهیت عظمت او رفعت، او د رحمت، رضا او مهربانۍ داسې صحنې وربښودلې چې په لیدو سره به یې هغوی دومره پیاوړي کیدل چې بیا به ورته د کړاوونو او مشکلاتو غرونه لکه د یوه طوفاني سیلاب په وړاندې د شگو بندونه داسې وو.

دې آیتونو به مسلمانانو ته د الله تعالی له طرفه د رحمت، رضا، او له همیشنیو نعمتونو نه ډک جنت زیري هم ورکول، او د دوی د ظالمو او کافرو دښمنانو هغه حالت به یې هم ورته تمثیل او ترسیماره، چې د قیامت په ورځ به د الهي عدالت محکمې ته راوستل کیږي، محاسبه به ورسره کیږي او بالاخره به پرمخې په دوزخ کې اچول کیږي چې ځی اوس د اور خوند وگوري.

۶. د بري زیري _ ددې ټولو تر څنګ مسلمانان له کله نه چې له کړاوونو سره مخ شول بلکه له هغې نه هم وړاندې پدې ښه پوهیدل چې اسلام قبول او مسلمان کیدل یوازې دا معنی نلري چې تل به دردونه، ظلمونه او کړاونه گالي، بلکه د اسلامي دعوت هدف دا دی چې د جاهلیت دا تورې تیاري ختمې کړي، او دا د ظلم مانی را نسکوره او په ځای یې د عدل څلی ودروي. همدا راز ددې دعوت دا غوښتنه ده چې د نړۍ په سیاسي ډگر کې له نورو نه مخکې شي هلته خپل نفوذ او حاکمیت قایم کړي ترڅو اسلامي امت او ټول بشریت د بندګانو له عبادت نه آزاد او یوازې د یوه الله عبادت ته یې بوزي او الهي رضا یې په برخه شي.

قرآنکریم به مسلمانانو ته کله په صریحه لهجه او کله په کنایه سره دا ډول زیري ورکول، پدې سختو شپو او ورځو کې چې تر مسلمانانو لاندې ځمکه سور اور گرځیدلې وه، له هرې خوا راگیر وو نژدې وو چې له غمه یې زړونه وچوي، په همدې غمجنو حالاتو کې به قرآنکریم د پخوانیو انبیاءو (علیهم السلام) او د دوی د مشرکو اقوامو حالات او واقعات بیانول، او دې آیتونو به د هغو حالاتو او واقعاتو کیسې کولې چې د مکې د مسلمانانو او کفارو له حالاتو سره به یې ډیر ورته والی او شباهت درلود. او پدې ترتیب سره به یې مسلمانانو ته د پخوانۍ زمانې د حق او باطل د

جگړې هغه نقشه په مخ کې ایښودله چې دوی به اوس د سر په سترگو لیدله، بیا به یې ددې جگړې نتیجه هم ورته اعلانوله او دا به یې ورته ښووله چې الله تعالی کافران او ظالمان څه ډول هلاک او برباد کړي او د ځمکې حاکمیت یې خپلو ښکونکو بندګانو ته سپارلی و. له دې ډول کیسو نه دا په ډاګه کیدله چې د مکې مشرکان به په ډیر نژدې وخت کې له شرمیدونکې ماتې سره مخ کیږي، مسلمانان به بری مومي او اسلامي دعوت به خپل منزل ته رسیږي.

له هغو آیتونو څخه چې د دعوت پدې مرحله کې نازل شوي او د مسلمانانو د بري او فتحې زیږی ورکوي ځنې دا دي:

((وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ (۱۷۱) إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ (۱۷۲) وَإِنْ جُنَدُنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ (۱۷۳) فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّى حِينٍ (۱۷۴) وَأَبْصَرْتَهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ (۱۷۵) أَفَعِذَابُنَا يَسْتَعْجِلُونَ (۱۷۶) فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ)) (الصافات: ۱۷۱-۱۷۷) [په تحقیق پخوا لا صادر شوی دی حکم زمونږ د پاره د مرسلینو بندګانو زمونږ، چې بیشکه دوی له هم دوی سره مدد کړی شوی دی، او بیشکه لښکرې زمونږ خوامخواه هم دوی کامیاب دي (په کافرو) پس مخ وګرځوه ته (ای محمده) له دوی نه تر یوه وخته پورې، او ګوره ته دوی ته پس ژر ده چې وبه ویني دوی (عاقبت خپل)، آیا پس (په راتلو) د عذاب زمونږ تلوار کوي دوی، پس کله چې نازل شي (عذاب) په میدان (غولي) د دوی پس بد به وي سبا د ویرولیو شویو.]

((سَيَهْزِمُ الْجَمْعُ وَيُؤَلُّونَ الدُّبُرَ)) (القمر: ۴۵) [ژر ده چې ماته به کړه شي جمع (د دوی) او وبه ګرزوي دوی شاوې خپلې (مسلمانانو ته له جنگه). ((جُنْدٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَحْزَابِ)) (ص: ۱۱) [دوی خو یو لښکر ګوتی دی په دغه ځای کې چې ماتې ورکړی شوي له هغو ډیرو لښکرو څخه دي.]

د هغو اصحابو (رضي الله عنهم) په هکله چې حبشې ته یې هجرت کړی و د الله تعالی دا قول را نازل شويدي:

((وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَا جَزَاءَ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ)) (النحل: ۴۱). [او هغه کسان چې هجرت یې کړی دی په (لیاره د) الله کې وروسته له هغه چې ظلم پرې وکړی شو، نو خوا مخواه ځای به ورکړومونږ دوی ته په دنیا کې ښه (ځای) او خوامخواه اجر (بدل) ثواب د آخرت ډیر لوی دی که وی دغه (کفار) چې پوهیدئ (په ثواب د هجرت....)]

کفارو له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د یوسف (علیه السلام) د کیسې پوښتنه وکړه، نو په ځواب کې الله تعالی داسې ورته وفرمایل: ((لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٍ لِّلْمُتَلِّينَ)) (یوسف: ۷) [په تحقیق چې و په (کیسې د) یوسف او وروڼو دده کې دلائل (د قدرت د الله او نبوت ستا) لپاره د پوښتونکو] یعنی دا چې د مکې مشرکین د یوسف (علیه السلام) د کیسې پوښتنه کوي نو دوی به هم لکه د یوسف (علیه السلام) د وروڼو په شان له ناکامۍ سره مخامخ کیږي، او آخر به دوی هم لکه د هغوی په شان د تسلیمۍ سر پر ځمکه ږدي.

بل ځای قرآن کریم له رسولانو نه یادونه کوي فرمایي: ((وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُوذُنَّ فِي مِلَّتِنَا فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ (۱۳) وَلَنُسَكِّنَنَّكُمْ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذَلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ)) (ابراهيم: ۱۳). [۱۴] او وویل هغو کسانو چې کافران شوي وو رسولانو خپلو ته چې خوامخواه و به باسو مونږ تاسې هرو مرو له ځمکې خپلې یا به خوامخواه وگرځئ تاسې خوامخواه په دین زمونږ کې پس وحي وکړه دوی ته رب د دوی چې هرو مرو هلاک به کړو مونږ ظالمان او خوامخواه به و اوسو مونږ تاسې په ځمکه د دوی کې وروسته (د هلاکت) د دوی، دغه (اهلاک او اسکان حق دی) د پاره د هغه چا چې ویريږي له دریدلو په مخ زما کې او ویريږي له وعدې (د عذاب زما).]

هغه وخت چې د فارسیانو او رومیانو تر مینځ جگړه گرمه وه د کفارو دا هیله وه چې فارسیان بری ومومي ځکه هغوی هم مشرکین وو، خو د مسلمانانو امید دا و چې بری د رومیانو په برخه شي ځکه رومیانو هم په الله، رسولانو، وحي، کتاب او آخرت باندې ایمان درلود، خو دا ځل بری د فارسیانو په برخه شو، خو په همدې وخت کې الله تعالی مسلمانانو ته زیږی ورکوي چې پدې څو لنډو کلونو کې به رومیان پر فارسیانو غلبه ومومي، او د دې زیږي تر څنګ یې د مسلمانانو د فتحې او بري زیږی هم ورکړ، الله تعالی فرمایي: ((...وَيَوْمَئِذٍ يُفْرِحُ الْمُؤْمِنُونَ (۴) بِنَصْرِ اللَّهِ...)) (الروم: ۴، ۵) [او په دغه ورځ (د غلبې د روم په فارس) خوشاله به شي مؤمنان په نصرت د الله (له) کتابیانو سره په مجوسیانو].

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به پخپله هم وخت په وخت دا ډول زیږي ورکول، د حج په وخت کې به یې چې په عکاظ، ذي المجاز، او مجنه کې خلک د الله

دین ته رابلل، نو نه یوازې دا چې مؤمنانو ته به یې د جنت زیري ورکول بلکه په ډاگه سره به یې دا هم فرمایل: ای خلکو (لا اله الا الله) وایئ، تر څو بريالی شئ، او تر څو په همدې کلمې سره عربان لاندې کړئ او عجم هم تر خپلې قبضې لاندې راولئ، او که پدې لاره کې ومړئ نو په جنت کې به پاچایان وئ. د حدیث شریف متن دا دی: ((یا ایها الناس قولوا لا اله الا الله تفلحوا، تملکوا بها العرب، و تدین لکم بها العجم، فاذا متم کنتم ملوکا فی الجنة)).^(۱)

مخکې مو دا هم ولوستل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عتبه بن ربیعته ته چې غوښتل یې له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د دینوي هیلو او غوښتنو په سر سودا او سازش وکړي څه ډول ځواب ورکړی و، او عتبه د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خبرو نه څنگه پدې پوه شوی و او دا یې ویلي و چې بالاخره رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او دین به یې غلبه او بری مومي. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابو طالب ته د قریشو وروستي هیئت ته هم په صریحو ټکو کې فرمایلي وو چې زه له تاسې نه یوه خبره غواړم چې راسره ویی منئ او هغه داسې خبره ده چې په منلو سره به یې د عربو او عجمو ټولو پاچايي ستاسې وي.

خباب بن الارت (رضي الله عنه) وایي: ((اتیت النبی (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وهو متوسد برده، و هو فی ظل الکعبة، و قد لقینا من المشرکین شدة، فقلت: الا تدعوالله، فقعد و هو محمر وجهه، فقال لقد کان من قبلکم لیمشط بمشاط الحديد مادون عظامه من لحم و عصب ما یصرفه ذلك عن دینه ولیتمن الله هذا الامر حتی یسیر الراكب من صنعاء الى حضرموت ما یخاف الا الله - زاد بیان الراوي - و الذئب علی غنمه^(۱) و فی رواية و لکنکم تستعجلون))^(۲)

[ترجمه: یو ځل زه د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خدمت کې حاضر شوم، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کعبې شریفې سیوري ته په یوه چادر تکیه وهلې وه. دغه وخت مونږ د کفارو له لاسه ډیر په عذاب وو، ما ورته وویل: ای رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) الله تعالی ته سوال او

^(۱). رواه الترمذي^(۲). صحيح البخاري ۵۴۳/۸^(۳). صحيح البخاري ۵۱۰/۸

دعا نه کوي؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خبرې په اوریدو سره را کیناست مبارک مخ یې ټک سور شو او ویې فرمایل: هغه خلک چې له تاسې نه مخکې تیر شويدي، غوښې، رگونه او اعصاب به یې تر هډوکو پورې د اوسپنې په ډومنځو توپل کیدل، خو پدې سختیو سره به هم هغوی له خپل دین نه اوږیدل، او بیا یې وفرمایل: الله تعالی به دا دین مکمل، غالب او بریالی کوي تر دې چې سپور به له صنعاء نه تر حضرموت پورې سفر کوي او له الله نه پرته به د بل څه ویره ورسره نه وي – راوي زیاتوي – او میړو ته به د لیوه خطر او ویره هم ور سره وي. په بل روایت کې دا هم راځي خو تاسې عجله او بیرته کوئ.

دا هم باید وویل شي چې د فتحې دا زیري څه پټ او مخفي نه وو بلکه دا د مسلمانانو او کفارو ټولو غوږونو ته رسیدلي وو، وایي چې اسود بن المطلب او ملګرو به یې چې کله د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصحاب (رضي الله عنهم) ولیدل، نو د استهزاء او ریشخند له مخې به یې ویل: دا دي د ځمکې پاچایان راغلل وګورئ دوی به په کسري او قیصر باندې بریالي کیږي!! بیا به یې شپیلی کول، چک چک او لاسونه به یې سره پرکول.^(۳)

همدا د ځلانده مستقبل، او بالاخره په جنت کې د ابدې او دايمي ژوند زیري او امیدونه وو چې مسلمانانو ته یې د هغه لویو دردونو او سختو ظلمونو ګالل او زغمل آسانه کړي وو، او هغوی یې پدې باوري کړي وو چې دا تیارې به حتماً روښانه کیږي، او دا د غم دور به خاتمه مومي نور به بیا خوشالي وي او سعادت.

ددې تر څنګ به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تل هغوی ته روجي غذا هم ورکوله، د هغوی زړونه او دماغونه به یې د ایمان په وړانګو روښانه کول، د قرآنکریم او حکمت (احادیثو) په واسطه به یې د هغوی نفساني تزکیه کوله، په ایمان او عقیده به یې روزل، د روحاني اوچتوالي، قلبي سپیڅلتیا، غوره او لوړو اخلاقو، له مادیاتو او شهواتو نه د آزادۍ او یوازې له یوه خدای ﷻ سره د مینې او د یوه الله ﷻ د بندګۍ لور ته به یې بلل، په زړونو کې به یې د واقعیت او حقیقت شعلي را اوچتولې، له تیارو نه یې روښنایۍ ته را ایستل، د زغم، صبر او حوصلې درس به یې ورکاوه، نو ددې لارښوونو او هدایاتو نتیجه دا شوه چې د هغوی په زړونو کې دین او ایمان کلک ځای ونيو، له مادیاتو او شهواتو سره یې اړیکې وشلیدلې، د الله تعالی

(۳). فقه السیره ص ۸۴.

(ج) د رضا د حصول په خاطر هر ډول قربانۍ ته آماده وو، د جنت په تمه او هیله اوسیدل، علمي تنده یې لا پسې زیاته شوه، له نفس سره د محاسبې روح او احساس یې پیاوړی شو، خپل اعصاب، احساسات او عواطف یې تر ادارې او کنترول لاندې ساتل، د صبر، سکون، عزت او وقار په وسیله یې د هر مشکل مقابله کوله.

دریمه مرحله

اسلامي دعوت له مکې نه د باندې

رسول الله (ﷺ) په طایف کې

د نبوت په لسم کال د شوال په میاشت کې چې د ۶۱۹م کاله د مې میاشتې له وروستیو او د جون له لومړیو سره سمون خوري^(۱)، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د طائف په لور روان شو.

طائف له مکې نه تقریباً شپيته میله لیرې دی، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا ټوله مسافه تگ او راتگ په پښو ووهله. پدې سفر کې دده آزاد کړی شوی غلام زید بن حارثه هم ورسره ملگری و. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې هرې قبیلې ته ورسید، د اسلام بلنه به یې ورکوله خو هیچا یې هم دعوت ونه مانه. طائف ته له رسیدو وروسته د ثقیف له قبیلې نه دریو وروڼو ته چې درې واړه یې رئیسان یا مشران وو او نومونه یې عبدیاللیل، مسعود او حبیب او د پلار نوم یې عمرو بن عمیر الثقفي و، ورغی. د الله تعالی لورته یې راوبلل، د اسلام د تایید او ملاتړ غوښتنه یې ورنه وکړه، نو له هغوی نه یوه ورته وویل: که الله تعالی ته رسول رالیږلی وي نو زه به د کعبې پردې (پوښ) خیرې کړم. بل ورته وویل: الله تعالی له تا نه پرته بل څوک ندي پیدا کړي چې ته یې رسول رالیږلی یې! دریم ورته وویل: قسم په خدای که زه له تاسره خبرې وکړم، ځکه که چیرې ته په رښتیا سره رسول وي، نو بیا ستا خبرې ردول او نه منل زیات خطر لري او که چیرې رښتونی رسول نه وي او په الله پورې دروغ تړې، نو بیا ددې وړ نه یې چې خبرې درسره وکړم. لدې ځواب نه وروسته رسول الله ورنه پاڅید یوازې دومره یې ورته وفرمایل: تاسې چې وکړل، هغه مو وکړل خو گوري دا خبره او راز به پټ ساتئ.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لس ورځې په طائف کې پاتې شو، ددې ځای ټولو مشرانو او سردارانو ته ورغی او د اسلام بلنه یې ورکړه، خو هیچا هم ونه منله او ټولو په پای کې ورته وویل: زمونږ له وطن نه ووزه. دې خلکو نه

(۱) دا د تاریخ اسلام د مؤلف نجیب آبادي خبره ده او زما په نظر همدا سببي ده تاریخ اسلام ۱۲۲/۸

یوازې دا چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دعوت یې ونه مانه بلکه خپلو اوباشانو او بدماشانو ته یې امر وکړ چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته اذیت ورسوي. همغه وه کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بیرته ستنیدو اراده وکړه هغه جاهل او گمراه خلک ورباندې راټول شول لیکې لیکې ورپسې روان وو، نارې او سورې یې جوړې کړې وې، کنځلې به یې ورته کولې، له بدو ردو سره سره به یې په ډبرو هم ویشته. او له مبارکو پښو یې دومره وینې وبهیدلې چې دواړه خپلې (پایزار) یې په وینو لمدې شوې. زید بن حارثه (رضي الله عنه) به لکه ډال داسې دفاع ورنه کوله ځان به یې گوزار ته وړاندې کاوه تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورنه په امن پاتې شي. بالاخره د زید (رضي الله عنه) سر هم مات شو. دا احمقان او جاهلان همداسې ورپسې وو تر څو له طائف نه دري میله لیرې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې مجبور شو چې د ربیعه د زامنو عتبه او شیبه باغ ته پناه یوسي، او همدلته بیا هغه ظالمان احمقان ورنه وگرځیدل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د انګورو تر سیوره لاندې یوه دیوال ته تکیه وکړه، او کله یې چې دمه جوړه شوه نو یې هغه دعا وکړه چې د مستضعفینو د دعا په نامه مشهوره ده. ددې دعا له هرې فقرې نه دا څرګندېږي چې د طائف د خلکو ددې ظلم، بدسلوکی او لدې انکار نه چې هیڅا هم اسلام ونه مانه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زړه څومره ځوریدلې او دردمند شوی و او لدې دعا نه دا معلومیږي چې هغه وخت رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څومره خفه، غمجن او دردیلې و هغه دعا داسې ده چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل:

((اللهم إلیک أشکو ضَعْفَ قُوَّتِي، وَقِلَّةَ حِيلَتِي، وَهَوَانِي عَلَى النَّاسِ، يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ، أَنْتَ رَبُّ الْمُسْتَضْعَفِينَ، وَأَنْتَ رَبِّي، إلی مِنْ تَكْلُفِي؟ إلی بَعِيدَ يَتَجَهَّمُنِي؟ أَمْ إلی عَدُوِّ مَلَكْتِهِ أَمْرِي؟ إِنْ لَمْ يَكُنْ بِكَ عَلَيَّ غَضَبٌ فَلَا أُبَالِي، وَلَكِنْ عَافِيَتُكَ هِيَ أَوْسَعُ لِي، أَعُوذُ بِنُورِ وَجْهِكَ الَّذِي أَشْرَقَتْ لَهُ الظُّلُمَاتُ، وَصَلَحَ عَلَيْهِ أَمْرُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ مِنْ أَنْ تَتْرَلَ بِي غَضَبُكَ، أَوْ يَحِلَّ عَلَيَّ سَخَطُكَ، لَكَ الْعُتْبَى حَتَّى تَرْضَى، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِكَ)). [اې خدايه، زه د خپلې کمزورۍ، بي بسۍ او د خلکو په وړاندې د خپلې بي قدرۍ شکایت تا ته کوم، اې له ټولو نه رحيم او مهربان خدايه! ته د بي وزلانو رب يې او ته زما رب يې، ته مې چا ته سپارې؟ پردي او بيگانه ته مې سپارې

چې ظلم او زیاتۍ راسره وکړي؟ او یا مې کوم داسې دښمن ته سپارې چې زما معامله دې هغه ته سپارلې ده؟ که ته را ته په غضب او قهر نه وې نو زما هیڅ پروا هم نشته، خو ستا عافیت ما ته ډیر وسیع او پراخه دی، زه ستا د وجه (مخ) په هغه نور پناه غواړم کوم چې تیارې یې رڼا کړيدي او هغه چې دنیا او آخرت ورباندې جوړ شوی او برابر شوی دی ستا له غضب نه پناه غواړم او پناه غواړم چې ستا د عتاب مورد ونگرځم، ستا رضا غواړم ترڅو ته راضي شې او پرته له تا نه بل د زور او قوت خاوند وجود نلري.]

کله چې د ربیعه زامنو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ولید زړه یې پرې وسوو، خپل غلام یې چې عداس نومیده او نصراني و راوغوښت او ورته وې ویل: دا یو وږی انگور واخله او هغه سړي ته یې وروړه. کله چې عداس انگور د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مخکې کیښودل، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) (بسم الله) وویل لاس یې وراوړد کړ او انگور یې وخوړل. عداس ورته وویل: ددې وطن خلک خو دا خبره یعنی (بسم الله) نه وایي! رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: ((من أي البلاد أنت؟ وما دينك؟)) ته د کوم ځای یې او د کوم دین پیروي کوې؟ عداس وویل: زه په دین نصراني او د ((نینوی)) اوسیدونکي یم. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: ((من قرية الصالح يونس بن مَتَّى)) ښه، ته د صالح سړي یونس بن متی (عليه السلام) کلیوال یې! عداس ورته وویل: ته یونس بن متی (عليه السلام) له کومه پیژني؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: ((ذاك أخي، كان نبياً وأنا نبي)). زما ورور و هغه نبي و او زه هم نبي یم. نو عداس یو ځل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په سر، لاسونو او پښو ورپریوت او مچي کول یې. هلته د ربیعه زوی خپل ورور ته وویل: غلام خو یې درته بې لارې کړ. عداس چې بیرته راغی دوی ورته وویل: دا څه کیسه وه اې عداسه؟ عداس ورته وویل: باداره! پدې ټوله دنیا کې لدې سړي نه غوره شخص وجود نلري ما ته یې داسې معلومات راکړل چې په هغې له نبي پرته بل څوک نه پوهیږي. دوی ورته وویل: عداسه! غوره چې تا له خپل دین نه وانه روي، ستا دین د هغه له دینه غوره دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له باغ نه راووت او پداسې حال کې د

مکې په لور روان شو چې زړه یې له حسرتونو او غمونو ډک و، او کله چې قرن المنازل ته ورسید نو الله تعالی جبریل (علیه السلام) ورته راولیږه له هغه سره د غرونو فرښته هم ملگرې وه، هغوی ورته وویل: که غواړې نو امر راته وکړه چې د مکې په خلکو د اخشبین دواړه غرونه راچپه کړو.

بخاري شریف دا کیسه په مفصله توګه له عروه بن زبیر نه روایت کړیده وایي عائشې (رضي الله عنها) راته ویلي چې:

((انما قالت للنبي (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم): هل اتى عليك يوم كان اشد عليك من يوم احد؟ قال: لقيت من قومك ما لقيت، وكان اشد ما لقيت منهم يوم العقبة، اذ عرضت نفسي على ابن عبد يا ليل بن عبد كلال، فلم يجبي الى ما اردت، فانطلقت و انا مهموم، على وجهي، فلم استفق الا و انا بقرن الثعالب، و هو المسمى بقرن المنازل، فرفعت راسي فاذا انا بسحابة قد اظلنتني، فنظرت فاذا فيها جبريل، فناداني، فقال ان الله قد سمع قول قومك لك، ما ردوا عليك، و قد بعث الله اليك ملك الجبال لتامرهم بما شئت فيهم فناداني ملك الجبال، فسلم علي ثم قال: يا محمد، ذلك، فما شئت، ان شئت ان اطبق عليهم الاخشبين اي لفعلت، و الاخشبان: هما جبلا مكة، ابو قيس و الذي يقابله و هو قعيقعان. قال النبي (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم): بل ارجو ان يخرج الله (عز وجل) من اصلاهم من يعبد الله (عز وجل) وحده لا يشرك به شيئا).^(۱)

[حضرت عائشه (رضي الله عنها) وایي: یو ځل ما له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه پوښتنه وکړه چې آیا په تا باندې د احد له ورځې نه هم کومه سخته ورځ راغلې ده؟ رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: هو! ستا د قوم له لاسه مې چې څه ناکردې لیدلې هغه مې لیدلې خو له ټولو نه زیات او سخت مصیبت هغه و چې د عقبې په ورځ ورسره مخ شوم هغه وخت چې د عبدیالیل بن عبد کلال زوی ته ورغلم، دعوت مې ورکړ، خو هغه زما خبره او بلنه ونه منله نو زه پداسې حال کې چې غمونو او حسرتونو اخیستې وم بیرته را روان شوم، هیڅ په ځان نه وم خبر، تر څو قرن ثعالب ته چې قرن المنازل ورته ویل کیږي راوړسیدم

^(۱) صحیح البخاری: کتاب بدء الخلق ۴۵۸/۱. مسلم: باب ما لقي النبي (صلى الله عليه وسلم) من اذى المشركين و المنافقين ۱۰۹/۲.

دلته متوجه شوم، پورته مې وکتل که گورم یوه ټوټه وریځ مې په سر روانه ده او سیوره راباندې کوي په څیر مې ورته وکتل که گورم چې جبریل (علیه السلام) پکې دی، آواز یې راته وکړ او راته ویې فرمایل: ستا قوم چې څه خبرې درته وکړې الله تعالی هغه واوریدې، نو اوس الله تعالی د غرونو فرېسته درته رالیږلې ده، ستا خوښه چې څه امر ورته کوي هغه به همداسې کوي، پدې پسې د غرونو فرېستې غږ راته وکړ سلام یې راباندې واچاوه او راته ویې ویل: ای محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ستا خوښه څه امر راته کوي؟ که امر راته کوي چې دا دواړه غرونه (ابو قیس او قعیقان چې اخشیین ورته وایي) ورباندې راچپه کړم، نو همداسې به وکړم، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: نه، زما هیله دا ده چې الله تعالی له هغوی نه داسې زوزاده (نسل) پیدا کړي چې یوازې د یوه الله تعالی عبادت به کوي او هیڅ شریک به نه ورسره نیسي.]

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لدې ځواب نه دده د شخصیت، عظمت، او دده د مبارکو اخلاقو رفعت او اوچتوالی ښه څرگندیږي، او ددې ځواب په اوریدو سره سلیم عقل دا حکم کوي چې رښتیا هم رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دومره عظیم شخصیت او لوړو اخلاقو درلودونکی و چې انساني عقل یې له ادراک نه عاجز دی.

لنډه دا چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې الهي او غیبي نصرت او کومک چې الله تعالی له آسمانه ورته رالیږلې و، ډیر ډاډه او مطمئن شو، غمونه او حسرتونه یې له زړه نه ووتل او په پوره ډاډ سره د مکې په خوا مخکې لاړ تر څو وادي نخله ته ورسید، هلته څو ورځې پاتې شو. هغه وخت پدې ځای کې یوازې د السیل الکبیر او الزیمه دوې سیمې د اوسیدو وړ وې ځکه هلته اوبه او شنه بوتې وو، خو مونږ له تاریخي مصادر نه دا معلومه نه شوای کړې چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دلته په کومه یوه سیمه کې اوسیدلی و.

په همدې موده او همدې ځای کې الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یوه ډله پیریان هم راولیږل، قرآن کریم دوه ځایه لدې پیریانو نه یادونه کوي او فرمایي: ((وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنِّ يَسْتَمْعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنْصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ (۲۹) قَالُوا يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ (۳۰) يَا

قَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَآمِنُوا بِهِ يَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرَكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ
(الاحقاف: ۲۹ - ۳۱)

[او یاد کړه (هغه وخت ای محمده!) کله چې وگرزول مونږ تا ته یو ټولی له پیریانو څخه چې غوږ به یې ایښوده قرآن ته پس کله چې حاضر شول دوی (دې قرآن ته) وویل دوی پخپل منځ کې چپ شئ تاسې ای پیریانو بیا کله چې تمام شو (د قرآن تلاوت) بیرته وگرځیدل قوم خپل ته ویروونکي (له عذابه که همغسې کافران پاتې شي) وویل دوی ای قومه زمونږ بیشکه مونږ واوریده داسې یو کتاب چې نازل کړی شوی دی وروسته له موسی پداسې حال کې چې تصدیق کوونکی موافق دی له هغو (کتابونو) سره چې پخوا له دې نه وو. لیاره نبیې حق دین ته او لیارې سمې ته، ای قومه زمونږ! قبول کړئ تاسې قول د بلونکي د الله او ایمان راوړئ په ده باندې چې مغفرت درته وکړی (الله) تاسې ته گناهونه ستاسې، او خلاص به کړي (الله) تاسې له عذاب دردناک څخه.]

بل ځای د جن په سورت کې داسې فرمایي:

((قُلْ أُوْحِي إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا (۱) يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا (۲))) (الجن: ۱-۲)

[ووايه (ای محمده! دوی ته) وحی راغلې ماته چې بیشکه شان دا دی چې واوریده (قرائت زما) یوه ټولی له پیریانو نه، نو وویل (دوی نورو قومونو خپلو ته کله چې بیرته ورغلل چې) بیشکه مونږ واوریده یو قرآن عجیب (په فصاحت او بلاغت سره) چې هدایت کوي رشد (ایمان او حق) ته نو ایمان راوړ مونږ پر هغه (قرآن) او هر گز به شریک نه کړو (پس له دې ورځې) له رب خپل سره بل هیڅوک.]

ددې آیتونو له سیاق او همداراز ددې پیښې په هکله له رانقل شویو روایتونو نه دا څرگندیږي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر هغې پورې د پیریانو ددې ډلې په راتگ نه و خبر تر څو الله تعالی د همدې آیتونو په ذریعه خبر ورکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته دا د پیریانو لومړی ځل راتگ و او له احادیثو نه دا په ډاگه کیږي چې پدې پسې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته د پیریانو تگ راتگ څو ځله تکرار شوی دی.

د پیریانو دا راتگ او د هغوی اسلام منل په حقیقت کې یو بل غیبی کومک و چې الله تعالی د خپل غیب مکنون له خزانی نه د هغو لښکرو په واسطه له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره وکړ کوم چې له الله تعالی (ج) نه پرته بل څوک ورباندې خبر ندي. او بل دا چې ددې پیښې په هکله را نازل شویو آیتونو د رسول الله

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دعوت د بري زیری هم ورکاوه او دا یې په ډاگه اعلانوله چې د ځمکې پر مخ هیڅ قوت هم ددې دعوت مخه نه شي نیولی او نه یې له خپل منزل نه په شا کولی شي لکه چې فرمایي:

((وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءُ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ)) (الاحقاف: ۳۲)

[او هغه څوک چې ونه مني (بلنه د) بلونکي پس نه به وي عاجز کونکی (د الله، په تینېسته سره) په ځمکه کې (بلکه هیچیرې) او نه به وي ده ته بې له هغه (الله) څخه دوستان مددگارانو دغه کسان په گمراهۍ ښکاره کې دي.]

((وَأَنَّا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللَّهَ فِي الْأَرْضِ وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَبًا)) (الجن: ۱۲) [او بیشکه مونږ یقین کاوه چې له سره به مونږ عاجز نه کړو الله په ځمکه کې (چې ترې پټ او خلاص شو) او له سره به نه عاجز کوو دغه (الله) په تینېستې سره (که ترې وتښتو).]

د الله تعالی پدې بشارتونو، او کومکونو سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له زړه او دماغ نه غمونو او تشویشونو کوچ وکړ، هغه پداسې حال کې له طائف نه راوتلی و چې په سینه کې یې د نورو غمونو ځای نه و، ناهیلی او نا امیدی یې سترگو سترگو ته کیدله، خلکو نه یوازې چې خبره یې نه وه منلې بلکه له خپلې سیمې یې راشپلی وو، خو د لارې په اوږدو کې الله تعالی داسې زیري او غیبي کومکونه ورسره وکړل چې غمونه او دردونه یې ټول هیر شول، په تینگ عزم سره د مکې په لور وخوځید، تر څو هلته له نوي عزم، او نوې روحیې سره خپل دعوت مخکې بوزي او خلکو ته د الله تعالی دین ورسوي.

پدې وخت کې زید بن حارثه (رضي الله عنه) ورته وایي: جنابه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ته څنگه بیا مکې ته ننوزې پداسې حال کې چې د مکې خلکو (قریشو) ددې ځای پریښودو ته اړ کړی یې؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایي: (یا زید، إن الله جاعل لما ترى فرجاً ومخرجاً، وإن الله ناصر دينه،

ومظهر نبیه). [اې زیده! رضي الله عنه! دا حالات چې ته گورې، الله تعالی به خوامخوا مونږ ته پکې د نجات او خلاصون لاره پیدا کوي، الله تعالی حتماً د خپل دین مرسته کوي او خپل نبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته بری ور په برخه کوي.]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) و خوځید تر څو د حراء لمنې ته ورسید هلته معطل (تم) شو، او له هغه ځای نه یې د خزاعه کورنۍ یو کس اخنس بن شریق ته احوال واستاوه او له هغه نه یې د پناه غوښتنه وکړه، خو هغه معذرت و غوښت او ویې ویل چې زه پخپله د مکې د اوسیدونکو حلیف یم (د تړون او عهد خاوندیم) او حلیف خو چا ته چې ملګري قبیلې شړلې وي د پناه ورکولو حق او صلاحیت نلري. نو بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سهیل بن عمرو ته پیغام ورولیږه چې ده ته پناه ورکړي، خو سهیل په ځواب کې ورته وویل: چې بني عامر د بني کعب په مقابل کې چا ته پناه نه شي ورکولی. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مطعم بن عدي ته د پناه غوښتنې پیغام واستاوه، په ځواب کې مطعم ورته وویل: هو زه ستا پناه په غاړه اخلم، نور یې خپله وسله راواخیسته، زامن او د قوم خلک یې راوغوښتل ورته ویې ویل خپلې وسلې را واخلي او د کعبې شریفې سره شا او خوا کې ودرېږئ، ځکه ما محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پناه ورکړیده.

بیا یې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پیغام واستاوه چې اوس راځه، مکې ته را دننه شه، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم پداسې حال کې چې زید بن حارثه (رضي الله عنه) هم ورسره و مکې ته ننوت مسجد حرام ته یې تشریف یووړ پدې وخت کې مطعم بن عدي په خپله سپرلۍ ودرید او اعلان یې وکړ اې قریشو! ما محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پناه ورکړیده، نور به هیڅوک ورسره غرض نلري. هلته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حجر اسود ته ورغی، مچې یې کړه، دوه رکعت له مونځ یې وکړ بیا خپل کورته روان شو، مطعم او زامن او نور د قوم خلک یې همداسې مسلح تر شا و خوا روان وو تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل کور ته تشریف یووړ.

ویل کیږي چې ابو جهل له مطعم بن عدي نه پوښتنه وکړه: چې تا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پناه ورکړه او که د هغه دین دې ومانه او د هغه پیرو شوي؟ مطعم ورته وویل: ما پناه ورکړه، نو ابو جهل ورته وویل: چا ته چې تا پناه ورکړیده مونږ هم پناه ورکوو.^(۱)

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مطعم بن عدي دا نیکی کله هم نده هیږه کړی، هلته د بدر په ورځ چې مسلمانانو یو شمیر مشرکان په اسارت نیولي وو،

(۱). د طائف د سفر تفصیلات مو له دې کتابونو نه اخیستي دي: ابن هشام ۴۱۹/۱ - ۴۲۲. زاد المعاد ۴۲/۲ - ۴۷. مختصر سيرة الرسول (ص) للشيخ عبد الله النجدي ۱۴۱ - ۱۴۳. رحمة للعالمين ۷۲/۱. تاریخ اسلام للنجيب آبادي ۱۲۳/۱.

او جبیر بن مطعم د ځینو بندیانو (اسیرانو) د آزادولو پخاطر د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلی و، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې فرمایلي وو:

((لو كان المطعم بن عدي حياً ثم كلمني في هؤلاء النتنى لتركتهم له))^(۱) [یعنی که چیرې مطعم بن عدي ژوندی وای او ددې بوینو په هکله یې راته خبره کړې وای، نو ما به دده پخاطر دوی ټول آزاد کړي وو.]

(۱). صحیح البخاري ۵۷۳/۲

نورو خلکو او قبایلو ته د اسلام بلنه

د بعثت په لسم کال د ذي القعدې په میاشت کې چې د ۶۱۹م کال د جون د وروستیو او یا جولای له لومړیو سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له طائف نه مکې ته راستون شو او دلته یې بیا خلک، او قبیلې د اسلام لور ته رابللې. او څرنگه چې د حج وخت راتلونکی و نو خلک له هر لیرې او نژدې ځای نه د حج پخاطر سواره او پیاده مکې ته راتلل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به لدې موقع نه په استفادې سره هرې قبیلې ته بیل بیل ورته د اسلام بلنه به یې ورکوله او د ملاتړ غوښتنه یې ورنه کوله او پدې سره یې د نبوت له څلورم کال نه پیل شوې لړۍ یو ځل بیا را ژوندۍ کړه.

هغه قبیلې چې اسلام ته رابللې شوې وې

امام زهري (رحمه الله) وايي: له هغه قبیلو نه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغوی ته تشریف وروړی او اسلام ته یې را دعوت کړې وې ځنې دا وې: بنو عامر بن صعصعه، محارب بن خصفه، فزاره، غسان، مره، حنیفه، سلیم، عبس، بنونصر، بنوالبکاء، کلب، حارثه بن کعب، عذره، حضارمه، خو لدې ټولو نه یوه قبيله هم په اسلام مشرفه نه شوه.^(۱)

یادونه باید وکړو دا قبیلې چې امام زهري یې نومونه یاد کړيدي ټولې په یوه کال یا د حج په یوه موسم کې اسلام ته ندې رابللې شوې بلکه دا د نبوت له څلورم کال نه تر هجرت مخکې وروستني حج پورې په لس کلنه موده کې اسلام ته رابللې شويدي.^(۲) او دا نشو ویلای چې فلانۍ قبيله په فلاني کال اسلام ته رابلل شويده، که څه هم علامه منصور پوري د ځینو قبیلو نومونه اخستي او دا یې ویلي دي چې دا قبیلې د بعثت په لسم کال اسلام ته رادعوت شويدي. ابن اسحاق اسلام ته د ځینو قبایلو د

(۱). ترمذي - مختصر السيرة للشيخ عبد الله ۱۴۹

(۲). رحمة للعالمين ۷۴/۱ وگوره. تاریخ اسلام ۱۳۵

راښللو کیفیت او د هغوی ځوابونه بیان کړيدي چې مونږ یې لنډیز په لاندې ډول وړاندې کوو:

۱- بنو کلب- رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې قبیلې یوې پښې ته چې بنو عبدالله نومیده ورغی، د الله تعالی لور ته یې راوبلل، د ملاتړ غوښتنه یې ورنه وکړه او دا یې ورته وویل چې دی (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ځان سره بوزي، د خپلو خبرو په ترڅ کې یې دا هم ورته وفرمایل: ((یا بني عبدالله ان الله قد احسن اسم ابيکم)). [اې د عبدالله اولادې! الله تعالی ستاسې نیکه ته ډیر غوره نوم ورکړی دی] خو نوموړې قبیلې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دعوت و نه مانه.

۲- بنو حنیفه: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغوی ډیرې ته ورغی د الله تعالی لور ته یې راوبلل، د اسلام غوښتنه یې ورنه وکړه، او له دوی سره یې د تگ خبره ورته وکړه، خو ددې قبیلې خلکو په ټولو عربو کې ډیر خراب او ناوړه ځواب ورکړ.

۳- بني عامر بن صعصعه- رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې قبیلې ته هم ورغی، د الله تعالی دین ته یې راوبلل او له دوی سره د تگ هیله یې ورته څرگنده کړه. په ځواب کې له دوی نه یوه کس چې بحیره بن فراس نومیده داسې ورته وویل: قسم په خدای که زه دا ځوان له قريشو نه خپل کړم، نو ټول عرب به ورباندې وخورم یعنی ټول عرب به د ځان کړم، بیا یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وویل: ښه دا راته ووايه که چیرته مونږ ستا په دې دین بیعت درسره وکړو، بیا الله تعالی پر دښمنانو غلبه او بری در په برخه کړي، نو هغه وخت به بیا د کارونو واگې (واکداري) مونږ ته راکوې او که څنگه؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: د کارونو واک او اختیار له الله تعالی سره دی، هغه چاته یې ورکوي چې خوښه یې وي. بیا هغه سړي ورته وویل: ته دا غواړې چې مونږ له عربو نه ستا د دفاع په لار کې خپل سرونه قربان کړو، خو کله چې الله بری ډرکړي، نو بیا دې واک او قدرت له بل چا سره وي، نو مونږ ستا دې دین ته اړتیا نلرو. پدې ترتیب سره دې قبیلې هم اسلام و نه مانه.

خو کله چې ددې قبیلې خلک له حج نه وروسته بیرته خپل وطن ته ستانه شول هلته یې خپل مشر ته چې د کمزوری او زړښت له وجې حج ته نه و راغلی دا کیسه واوروله

او ورته وي ويل: د قريشو د بني عبدالمطلب کورنۍ يو ځوان چې د نبوت دعوی يې کوله مونږ ته راغی او دا يې رانه وغوښتل چې مونږ يې ملاتړ وکړو ورسره ودرېږو او هغه خپلې سيمې ته راولو. بډا چې دا خبرې واوريدې غبرگ لاسونه يې په سر کيښودل او ويې ويل: اې د عامر اولادې! آيا ستاسې دا خطا جبران کيدای شي؟ آيا دا له لاسه وتلی مرغې بيرته لاسته راتلی شي؟ قسم په هغه ذات چې د فلاني نفس د هغه په اختيار کې دی چې اسماعيلي کله هم په دروغو د نبوت دعوه نده کړې، يقيناً چې دا حق دی، هغه وخت ستاسې عقل چيرته و؟^(۱)

د ايمان وړانگې له مکې نه د باندې

لکه څرنگه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) قبيلې، پلاوي او هيئتونه اسلام ته رابلل، همدا راز يې ځينې افراد او وگړي هم د الله تعالی دين ته رادعوت کړل، چې د ځينو عکس العمل هم ښه و، او لدې موسم نه څه موده وروسته يو شمير افراد په اسلام مشرف هم شول. راځئ ددې کسانو او پيښو په هکله لاندینی څرگندونې سره ولولو.

۱- سويد بن صامت: د يثرب اوسيدونکی، ډير زيرک او ذکي شاعر و، او د خپلې سنجيدگۍ، شاعرۍ شرف او نسب له امله په کامل سره مشهور و. مکې ته د حج يا عمرې لپاره راغلی و، رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د اسلام بلنه ورکړه، نو ده ورته وويل: کيدای شي دا کوم څه چې له تاسره دي داسې وي لکه زما سره چې دي. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: (وما الذي معك؟). له تاسره څه دي؟ سويد ورته وويل: قال: حکمة لقمان. له ماسره د لقمان حکمت (علم) دی. رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: قال: (اعرضها علي). ما ته يې وړاندې کړه، نو هغه له دې حکمت نه څه ورته تير کړل. بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: (فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم: (إن هذا لكلام حسن، والذي معي أفضل من هذا؛ قرآن أنزل له الله تعالى علي، هو هدى ونور). دا غوره کلام (خبرې) دي، خو هغه څه چې له ما سره

(۱). ابن هشام ۴۲۴/۱، ۴۲۵

دي لدینه غوره او افضل دي، هغه قرآنکریم دی چې الله تعالی پر ما را نازل کړی دی، هغه رڼا ده او هدایت دی. بیا یې یو څو آیتونه ورته تلاوت کړل او اسلام ته یې راوباله، نو سوید هم بلنه ومنله او په اسلام مشرف شو او ویې ویل: دا له ټولو نه غوره قول دی. نوموړی چې بیرته مدینې ته ستون شو هلته د بعثت په جگړه کې ووژل شو^(۱) سوید د نبوت د یوولسم کال په پیل کې په اسلام مشرف شوی و.^(۲)

۲- ایاس بن معاذ- د یثرب اوسیدونکی و، نوموړی نوی رسیدلی ځوان و چې د اوس قبیلې له یوه هیئت (پلاوي) سره مکې ته راغلی و. دا د نبوت د یوولسم کال پیل او د بعثت له جگړې نه مخکې پېښه وه. نوموړی وفد پدې نیت مکې ته راغلی و چې د خزرج په مقابل کې له قریشو سره حلف او تړون وکړي، هغه وخت د اوس او خزرج تر مینځ د دښمنۍ اور تود و، د اوس قبیلې شمیره هم کمه وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) چې له نوموړي وفد نه خبر شو تشریف یې وروړ او ورته ویې فرمایل: تاسې چې د کوم مقصد لپاره دلته راغلی یاست آیا له هغه نه غوره څیز قبلوئ؟ دوی ورته وویل: هغه به څه وي؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمایل: زه د الله تعالی رسول یم، خلکو ته یې رالېږلی یم، زه انسانان دي ته رابولم چې یوازې د یوه الله عبادت وکړي، هیڅ شریک ورسره ونه نیسي، الله تعالی پر ما کتاب هم رانازل کړی دی، بیا یې د اسلام یادونه ورته وکړه، قرآنکریم یې ورته تلاوت کړ. نو ایاس بن معاذ وویل: اې قومه! قسم په الله تعالی دا له هغه څه چې تاسې ورپسې راغلی یئ ډیر غوره دی، پدې وخت کې د وفد له غړو نه یوه کس چې ابو الحیسر انس بن رافع نومیده یو موتی خاورې راواخیستې او د ایاس مخ ته یې وروشیندلې او ورته ویې ویل: زما په عمر قسم چې مونږ ددې لپاره نه یو راغلي، زموږ د راتلو مقصد بل څه دی. ایاس چوپ شو او رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) هم پاڅید، وفد هم وروسته لدې چې له قریشو سره په تړون او عهد کولو کې ناکام شو بیرته مدینې ته ستون شو.

مدینې ته له رسیدو وروسته ایاس مړ شو، خو د ځنګندن په وخت کې یې (لا اله الا الله، الله اکبر، الحمد لله، سبحان الله) په ژبه جاري وو، نو بیشکه چې هغه مسلمان مړ

(۱). ابن هشام ۴۲۵-۴۲۲-۴۲۷ رحمة للعالمین ۷۴/۱

(۲). تاریخ اسلام للنجیب آبادي ۱۲۵/۱.

شویدی.^(۳)

۳- ابوذر الغفاري : د یثرب د شاو خوا سیمو اوسیدونکی و. کله چې د سوید بن صامت او ایاس بن معاذ پواسطه د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د بعثت خبر په مدينه کې خپور شو، نو ابوذر (رضي الله عنه) غوړ ته هم ورسید او همدایې د اسلام راوړلو سبب شو.

امام بخاري له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه روایت کوي وايي: قال ابوذر: كنت رجلا من غفار، فبلغنا ان رجلا قد خرج بمكة يزعم انه نبي، فقلت: لاخي انطلق الى هذا الرجل و كلمه و اءتني بخبره، فانطلق، فلقيه ثم رجعت، فقلت: ما عندك؟ فقال: والله لقد رايت رجلا يامر بالخير و ينهي عن الشر، فقلت له: لم تشفني من الخبر، فاخذت جرابا و عصا، ثم اقبلت الى مكة، فجعلت لا اعرفه، و اكره ان اسال عنه، و اشرب من ماء زمزم و اكون في المسجد، قال: فمر بي علي فقال: كان الرجل غريب؟ قال: قلت: نعم. فقال: فانطلق الى المنزل، فانطلقت معه، لا يسألني عن شي و لا اساله و لا اخبره. فلما أصبحت غدوت الى المسجد لا اسال عنه و ليس احد يخبرني عنه بشي. قال: فمر بي علي، فقال: اما زال للرجل يعرف منزله بعد؟ قال: قلت: لا. قال: فانطلق معي، قال: فقال: ما امرك؟ وما اقدمك هذه البلدة؟ قال: قلت له: ان كنت علي اخبرتك، قال: فاني افعل. قال: قلت له: بلغنا انه قد خرج ههنا رجل يزعم انه نبي الله، فارسلت اخي يكلمه، فرجع و لم يشفني من الخبر، فاردت ان القاه. فقال له: اما انك قد رشدت، هذا وجهي اليه، ادخل حيث ادخل، فاني ان رايت احدا اخافه عليك قمت الى الحائط كاني اصلح نعلي و امض انت. فمضيت معه حتى دخل و دخلت معه علي النبي (صلی الله علیه و آله وصحبه وسلم) فقلت له: اعرض علي الاسلام، فعرضه، فاسلمت مكاني. فقال لي: يا اباذر، اكتم هذا الامر، وارجع الى بلدك، فاذا بلغك ظهورنا فاقبل، فقلت: والذي بعثك بالحق لا صرخن بما بين اظهرهم، فجئت الى المسجد و قريش فيه! فقلت: يا

(۳). ابن هشام ۴۲۷/۱ - ۴۲۸. تاريخ اسلام للنسب آبادي ۱۲۲/۱

معشر قريش. اني اشهد ان لا اله الا الله، و اشهد ان محمدا عبده و رسوله. فقالوا: قوموا الى هذا الصابئ. فقاموا، فضربت لاموت، فادرکني العباس فاکب علي، ثم اقبل عليهم فقال: ويلکم تقتلون رجلا من غفار؟ و متجرکم و ممرکم علي غفار فاقبلعوا عني، فلما ان اصبحت الغد، رجعت فقلت مثل ماقلت بالامس، فقالوا: قوموا الى هذا الصابئ فصنع بي ما صنع بالامس، فادرکني العباس، فاکب علي وقال مثل مقالته بالامس.^(۱)

يعنی: ابوذر (رضي الله عنه) فرمايې: زه د بني غفار قبيلې يو کس وم، خبر شوم چې په مکه کې يو داسې څوک پيدا شوی چې ځان نبي بولي، ما خپل ورورته وويل: ته دې کس ته ورشه، خبرې ورسره وکړه او ما ته يې احوال راوړه، هغه لاړ، ملاقات يې ورسره وکړه او بيرته راغی، ما پوښتنه ورته وکړه چې څه خبر دې راوړی؟ ده راته وويل: په الله قسم چې ما يو داسې شخصيت وليد چې په نيکۍ امر او له بدۍ نه نهی کوي. ما ورته وويل: پوره خبر دې ندې راوړی، زړه مې پرې ډاډه نه شو، نو بيا مې د توبنې توبړه او همسا راواخيسته او د مکې په لور روان شوم، (مکې ته ورسيدم) خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه وسلم) مې نه پيژانده، او دا هم ښه نه راته ښکارېده چې له چا نه يې پوښتنه وکړم، د زمزم اوبه به مې څښلې او په مسجد حرام کې به وم، بالاخره علي (رضي الله عنه) راغی راته ويې ويل: بيگانه معلومېږې! ما ورته وويل: هو، ده راته وويل: نو راځه زما سره کورته لاړ شه، زه هم ورسره لاړم، خو نه هغه رانه د څه پوښتنه کوله او نه ما ورته پوښتل او نه مې څه ورته ويل. کله چې سهار شو نو بيا مسجد حرام ته لاړم تر څو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه وسلم) په هکله څه معلومات حاصل کړم خو هيڅوک هم نه و چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه وسلم) په هکله يې معلومات راکړي وای، بيا علي (رضي الله عنه) راته راغی ويې ليدم، راته ويې ويل: دې سړي تر اوسه خپل ځای (کور) ندی پيژندلی؟ ما ورته وويل: نه، ده راته وويل: ښه، نو راځه زما سره لاړ شه، بيا يې راته وويل دا راته ووايه ستا کار څه دی؟ او د څه پخاطر دې ښارته راغلی يې؟ ما ورته وويل: که ته زما راز ساتي نو درته وبه وایم: هغه راته وويل: سبي ده، (راز دې ساتم) نو ما ورته وويل: خبر شوی يم چې دلته يو داسې کس پيدا شویدی چې ځان د الله تعالی نبي (صلی الله عليه و اله

(۱). صحيح البخاري باب قصة زمزم ۴۹۹/۱ - ۵۰۰ و باب اسلام ابي ذر ۵۴۴ - ۵۴۵.

وصحبه وسلم) بولي، ما خپل ورور دلته را استولی و چې راشي خبرې ورسره وکړي، هغه بیرته ته راستون شو، خو څه اطمیناني او تسلي بخش خبر یې نه و راوړی، نو تصمیم مې ونیو چې زه باید پخپله لدې شخص سره وگورم. حضرت علي (کرم الله وجهه) راته وویل ته سبي ځای ته رارسیدلی یې، گوره زه د هماغه په طرف روان یم، په کومه چې زه تلم په هماغه لار راپسې راځه او که د لارې په اوږدو کې له داسې چا سره مخامخ شوو چې ستا لپاره خطرناک و، نو زه به د دیوال خوا ته پدې بهانه درېم چې گویا زه خپلې خپلې جوړوم، خو ته به تیریرې او خپله لار به وهې، بیا علي (کرم الله وجهه) روان شو، زه ورپسې وم تر څو هغه ننوت او زه هم ورپسې د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) حضور ته ور ورسیدم او عرض مې ورته وکړ چې اسلام راته را وړاندې کړه! رسول اکرم (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) اسلام راته بیان کړ، نو زه په هماغه ځای مسلمان شوم، بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) راته وویل: (یا أبا ذر، اکتم هذا الأمر، وارجع إلى بلدك، فإذا بلغك ظهورنا فأقبل). ابو ذر! دا خبره پته ساته او بیرته خپل وطن ته لاړ شه، او کله چې زمونږ د بري خبر در ورسید نو بیا راشه. ما ورته وویل: په هغه ذات قسم چې ته یې په حقه رالېږلی یې، زه به د دوی په مینځ کې دا په ډاگه اعلانوم. بیا مسجد حرام ته راغلم، قریش ناست وو، ما ورته وویل: ای قریشو! واورئ: (اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا عبده و رسوله)، زه شاهدي ورکوم چې له الله تعالی پرته بل د عبادت وړ څوک نشته، او زه شاهدي ورکوم چې محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د الله تعالی بنده او رسول دی.

دوی وویل: دا بې دین راوینسئ، یو ځل خلک را پاڅیدل او په مرگ یې ووهلم، تر څو عباس (رضي الله عنه) راغی پر ما یې ځان را واچاوه بیا یې قریشو ته مخ ورواړه او ورته وې ويل: تباه شئ، تاسې د غفار قبیلې سرې وژنئ؟ پداسې حال کې چې ستاسې تجارت او ستاسې لار په غفار قبیله باندې ده! نو پدې سره خلکو زه پریښودم او رانه لاړل. سبا سهار بیا هملته ورغلم او هماغه پرونی خبره مې بیا اعلان کړه، خلکو بیا وویل: دا بې دینه ونیسئ، او بیایې هماغه پرونی معامله راسره وکړه (ډیر یې ووهلم) دا ځل بیا حضرت عباس (رضي الله عنه) ورته خلاص کړم، پر مایې ځان راواچاوه او هماغه پرونی خبره یې ورته وکړه.

۴- طفیل بن عمرو الدوسی: دا یو شریف انسان، د عقل او پوهې خاوند، زیرک

شاعر او د خپل قوم مشر و. دده قبیلې (دوس) د یمن پر ځینو برخو پوره حاکمیت او یا څه نا څه تسلط درلود. نوموړی د نبوت په یوولسم کال مکې ته راغی. د مکې خلکو یې ډیر تود هرکلی وکړ، ډیر قدر او عزت یې ورکړ، او دا یې ورته وویل: طفیله! تا زموږ ښار ته تشریف راوړی، او دا شخص چې زموږ په مینځ کې پیدا شوی زموږ لپاره د ډیرو مشکلاتو سبب شوی دی، زموږ اتحاد ته یې صدمه رسولی، زموږ یووالی یې ختم کړیدی، خبرې یې لکه د سحر او جادو په شان اثر او اغیزه لري، د پلار او زوی، وروڼو، میره او ښځې تر مینځ بیلتون راولي، موږ ویرېږو دا مشکلات چې موږ ورسره مخ یو، ته او ستا قوم هم ورسره لاس او گریوان شي، نو ته به ورسره هیڅ خبرې نه کوې او له هغه نه هیڅ هم باید وا نه وړې.

حضرت طفیل (رضي الله عنه) وایي: دې خلکو ماته همدا خبرې کولې تر دې چې ما کلکه اراده وکړه چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره به نه خبرې کوم او نه به څه ورنه اورم، ان تر دې چې کله سهار مسجد حرام ته لاړم، نو په غوږونو کې مې مالوچ کینودل چې هسې نه د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) کومه خبره مې تر غوږو شي، رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له کعبې سره لمونځ کاوه او زه خوا کې ورسره ودریدم او څرنگه چې د الله تعالی اراده داسې وه چې زه به د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) څه خبرې اورم، نو همداسې وشول ما ورنه ډیره غوره خبره واوریدله، بیا مې په زړه کې وویل: موږ دې راباندې پوره شي! زه یوه زیرک او پوه شاعر یم، ښه او بد پیژنم، نو بیا ولې ددې شخص خبرې نه اورم؟ که یې خبرې ښې او سبي وې ویه یې منم او که خرابې وې، نو نه به یې قبلوم، دا سوچ مې وکړ او همدلته پاتې شوم تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) کورته روان شو، نو زه هم ورپسې شوم او کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) کورته ننوت زه ورپسې وم او هلته مې د خپل راتګ، د خلکو د خبرو، په غوږونو کې د مالوچو ایښوولو او لدې سره سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د ځینو خبرو اوریدلو ټول تفصیلات ورته بیان کړل، بیا مې عرض ورته وکړ چې ته خپلې خبرې راته واوروه! رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) اسلام راته بیان کړ او قرآن کریم یې راته ولوست، الله شاهد دی چې ما کله هم لدې نه غوره قول او لدې نه د زیات عدل او انصاف خبرې نه وې اوریدلې، نو همدا وه چې هملته په اسلام مشرف شوم او د حق شهادت مې ادا کړ یعنی د شهادت کلمه مې وویل. بیا مې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته عرض وکړ چې زما

قوم زما خبرې مني، زه بیرته ورځم او هغوی اسلام ته رابولم، نو ته الله تعالی ته سوال وکړه چې ماته څه نښانې راکړي! رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته دعا وکړه. حضرت طفیل (رضي الله عنه) ته چې کومه نښه ورکړل شوې وه هغه دا وه چې کله هغه خپلې قبیلې ته ورنږه شو، نو الله تعالی یې په مخ کې لکه ډیوه داسې رڼا پیدا کړه، ده پدې وخت کې دعا وکړه او ويی: ویل: یا الله! د مخ په ځای دا رڼا په کوم بل ځای کې پیدا کړه، هسې نه چې خلک ووايي چې مثله دی، نو دعایې قبوله شوه او دا رڼا یې همسا یا متروکې ته لاړه. بیا یې خپل پلار او خپله ښځه اسلام ته رابولل او هغوی دواړه مسلمان شول، خو قوم یې ژر اسلام رانه ووړ. طفیل (رضي الله عنه) خپل دعوت جاري وساته ترڅو د خندق له غزا نه وروسته هغه پداسې حال کې هجرت وکړ چې د خپل قوم (۷۰) یا (۸۰) کورنۍ ورسره وې. حضرت طفیل (رضي الله عنه) د اسلام لپاره ډیره خدمتونه سرته رسولې دي او له ډیرو هلو ځلو وروسته د یمامه په جگړه کې په شهادت رسیدلی دی.

۵- ضماد الازدي- نوموړی د یمن اوسیدونکې او د ازد شنو، قبیلې غړی و، دم او چوپ یې وظیفه وه. مکې ته راغی هلته یې د سیمې له جاهلانو نه واوریدل چې محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) لیونی دی. ضماد وویل: زه دې سړي ته ورځم، کیدای شي الله تعالی یې زما په دم جوړ کړي. ورغی او له رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره یې ملاقات وکړ او ورته وېی: ویل: ای محمده (ص)! زه د مرضونو او دې باد دم او چوپ کوم څنگه ته دم او چوپ ته ضرورت لري؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په ځواب کې ورته وفرمایل:

(إن الحمد لله نحمده ونستعينه، من يهده الله فلا مضل له، ومن يضلل الله فلا هادي له، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله. أما بعد). یعنی: ټول ثنا او صفت خاص د الله تعالی لپاره دی، مونږ د هغه حمد او ثنا وایو، او له همدې نه مرسته غواړو چا ته چې الله تعالی هدايت وکړي، نو هيڅوک هم هغه نه شي بې لارې کولی، او الله تعالی چې څوک بې لارې کړي، نو هيڅوک هم هغه ته هدايت نه شي کولی، او زه شاهدي وایم چې له الله پرته هيڅ بل معبود نشته، هغه واحد دی هيڅ شریک نلري، او زه شاهدي وایم چې محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د الله تعالی بنده او رسول دی. اما بعد.

ضماد ورته وویل: دا خبرې یو ځل بیا راته واوروه! رسول الله (صلی الله علیه و اله

وصحبه وسلم) دا خبرې درې ځله ورته تکرار کړې. بیا ضماد وویل: ما د کاهنانو، جادوگرانو او شاعرانو خبرې اوریدلې دي، خو کله مې هم ستا د خبرو په شان خبرې ندي اوریدلې، دا د سمندر تل ته رسیدلی خبرې دي، راوړه، لاس دې را اوږد کړه تر څو بیعت در سره وکړم. پدې ترتیب سره په اسلام مشرف شو او له رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره یې د اسلام بیعت وکړ.^(۱)

د مدینې منورې شپږ نیکبخته کسان

د نبوت په یوولسم کال د حج په موسم کې چې د (۶۲۰م) کال د جولای له میاشتې سره سمون خوري اسلامي بلنې داسې نیالګې وموندل چې ډیر ژر په داسې لویو ونو بدل شول چې په کلونو کلونو سترګو او ظلم ځپلیو مسلمانانو یې تر یخې سیوري لاندې د امن او راحت ژوند پیل کړ.

د مکې مشرکینو د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د تکذیب او له اسلام نه د خلکو د منع کولو لپاره چې کومې لارې چارې او هلې ځلې په کار اچولې وې، رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د هغوی د دې کوښښونو د ناکامولو پخاطر دا لاره نیولې وه او دا حکمت یې په کار اچولې و چې د شپې په تیاره کې به قبایلو ته د دعوت لپاره ورته، تر څو د مکې مشرکینو څه موانع ورته ایجاد نه کړای شي.^(۲)

یوه شپه رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د دعوت په منظور ووت ابوبکر او علي (رضي الله عنهما) هم ورسره ملګري وو د بنو ذهل او بنو شیبان بن ثعلبه هستوګنځي ته ورغلل او د اسلام په هکله یې خبرې ورته وکړې، هغوی که څه هم نیک او هیله من کوونکي ځواب ورکړ خو فی الحال یې اسلام قبول نکړ. پدې وخت کې د حضرت ابوبکر (رضي الله عنه) او بنو ذهل د یوه کس تر مینځ د نسب د شجرې په هکله ډیر په زړه پورې سوال او ځواب هم وشو ځکه دوی دواړه نسب پوهان وو.^(۳) بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په منی کې له عقبې نه تیریده چې د

(۱). صحیح مسلم، مشکاة المصابیح باب علامات النبوة ۵۲۵/۲

(۲). تاریخ اسلام للنجیب آبادي ۱۲۹/۱

(۳). مختصر السيرة للشيخ عبدالله ص ۱۵۰ - ۱۵۲

خلکو خبرې يې تر غوږو شوې، نو د هغوی په طرف ور روان شو او ورغی دا له یثرب نه راغلي شپږ ځوانان وو، چې ټول د خزرج له قبیلې څخه وو او نومونه یې دا دي:

۱. اسعد بن زرارہ (له بني النجار قبیلې څخه)
۲. عوف بن الحارث بن رفاعه بن عفراء (له بني النجار قبیلې څخه)
۳. رافع بن مالک بن العجلان (له بني زريق قبیلې څخه)
۴. قطبه بن عامر بن حدیده (له بني سلمه قبیلې څخه)
۵. عقبه بن عامر بن نابي (له بني حرام بن کعب قبیلې څخه)
۶. جابر بن عبدالله بن رثاب (له بني عبید بن غنم قبیلې څخه)

د مدینې د خلکو یوه نیکبختي دا هم وه چې هغوی به د خپلو حلیفانو یعنی د مدینې له یهودانو نه دا اوریدل چې ویل به یې پدې زمانه کې یو نبي مبعوث کیدونکې دی، ډیر ژر به را ښکاره شي، مونږ به یې متابعت او پیروي وکړو او د هغه په ملګرتیا به تاسې لکه د عاد او ارم په شان ووژنو.^(۱)

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) هغوی ته ور رسید پوښتنه یې ورنه وکړه چې تاسې څوک یاست؟ هغوی ورته وویل: مونږ د خزرج قبیلې غړي یوو. رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمایل: د یهودانو حلیفان؟ دوی وویل: هو. رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمایل: نو تاسې کينئ چې څه خبرې درسره وکړم! هغوی کیناستل، رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د اسلام حقیقت ورته بیان کړ، د الله تعالی لور ته یې راوبلل، او قرآن کریم یې ورته تلاوت کړ، هغوی پخپل مینځ کې سره وویل: داسې ښکاري چې دا همغه نبي (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وي کوم چې یهودان یې یادونه کوي او په همدې سره تاسې وپروي او اخطارونه درکوي، نو په کار ده چې یهود درته مخکې نه شي. پدې پسې هغوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دعوت ومانه او په اسلام مشرف شول.

دا د یثرب پوه او زیرک خلک وو، هغوی خپل مینځي جگړو چې اوروته یې لا بل وو ډیر ستړي کړي وو، نو له همدې امله دا هیله ورسره پیدا شوه چې کیدای شي د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دا دعوت جگړې او جنگونه پای ته ورسوي. رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته یې داسې وویل: مونږ خپل قوم پداسې حال کې پریښی دی چې بل څوک به د دوی په شان په عداوت او بدبختۍ نه وي

(۱). زاد المعاد ۵۰/۲. ابن هشام ۴۲۹/۸ - ۵۴۱

اخته، هیله ده چې الله تعالی هغوی ستا په برکت سره یو کړي، مونږ ورځو او خلک ستا دعوت ته رابولو، او دا دین چې مونږ ومانه هغوی ته یې هم ور وړاندې کوو، که الله تعالی ستا په واسطه هغوی سره متحد کړل، نو بیا ستا په شان عزیز او معزز کس نشته. او کله چې دا خلک مدینې ته ستانه شول، له ځان سره یې د اسلام پیغام هم یووړ، او د همدوی په واسطه د مدینې په هر کور کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) یادونه پیل شوه.^(۱)

له حضرت عائشې (رضي الله عنها) سره د رسول الله (ﷺ) نکاح

په همدې کال یعنی د نبوت د یوولسم کال په شوال میاشت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له حضرت عائشې (رضي الله عنها) سره نکاح وکړه. دغه وخت د عائشې (رضي الله عنها) عمر شپږ کاله و، او واده یې په مدینه کې د هجرت په لومړي کال د شوال په میاشت کې تر سره شو چې هغه وخت عائشه (رضي الله عنها) نهه (۹) کلنه وه.^(۲)

(۱). ابن هشام ۱/ ۴۲۸ - ۴۲۹ - ۴۳۰

(۲). تلخیص فہوم اہل الاثر ص ۱۰، صحیح البخاري ۵۵۱/۱

اسراء او معراج

پداسې حال کې چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دعوت او تبلیغ د ظلم او ستم په مینځ کې د بري لار وهله، او د فتحې د افق په لیرو خنډو کې د برلاسی او غلبې د ستورو تته شانته رڼا تر سترگو کیدله، په همدې وخت کې د اسراء او معراج پیښه وشوه.

ددې پیښې د نیتې په هکله اهل سیر (تاریخ پوهان) مختلف نظرونه لري:

۱- ویل کیږي په کوم کال چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په نبوت مشرف شو په هماغه کال د اسراء پیښه وشوه (دا د طبري قول دی).

۲- له بعثت نه پنځه کاله وروسته دا پیښه شوې ده (امام نووي او امام قرطبي دا قول راجح بولي).

۳- د نبوت د لسم کال د رجب میاشتې په اوه ویشتمه د اسراء او معراج واقعه پیښه شویده، (دا قول علامه منصور پوري غوره کړیدی).

۴- ویل کیږي چې دا پیښه د بعثت د دوولسم کال د رمضان په میاشت یعنی له هجرت نه شپاړس میاشتې مخکې واقع شویده.

۵- ویل شوي چې دا پیښه له هجرت نه یو کال او دوې میاشتې مخکې یعنی د نبوت د دیارلسم کال د محرم په میاشت کې واقع شوې ده.

۶- یو روایت دا هم دی چې دا پیښه له هجرت نه یو کال مخکې یعنی د نبوت د دیارلسم کال د ربیع الاول په میاشت کې واقع شوې ده.

لډې اقوالو نه درې لومړني قولونه ځکه سبي نه شمیرل کیږي چې خدیجه (رضي الله عنها) د نبوت د لسم کال د رمضان په میاشت کې وفات شویده، او دا څو ثابته ده چې نوموړې د پنځ گونو لمونځونو له فرضیت نه مخکې وفات شوې، او دا هم ثابته ده چې د پنځگونو لمونځونو ادا کول د اسراء په شپه فرض شويدي^(۱).

خو د دریو وروستیو روایتونو په هکله هم ما داسې څه ونه موندل چې له هغونه

Comment:)

(۱) ددیگ اقوالو په هکله دا کتابونه وگوره: زاد المعاد ۴۹/۲. مختصر سیرة الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص ۱۴۸ - ۱۴۹

رحمة للعالمین ۷۲/۱، تاریخ الاسلام للنجیب آبادي ۱۲۴/۱

کوم یو ورباندې غوره او راجح وبولم، یوازې دومره ویلی شم چې د اسراء سورت له سیاق نه دا څرگندیږي چې اسراء او معراج ډیر وروسته واقع شويدي. حدیث پوهانو ددې پیښې ټول تفصیلات رانقل کړيدي، مونږ ورته په لاندې توگه لنډه غونډې یادونه کوو:

ابن القيم وايي: د صحیح روایت مطابق رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) جسماً پداسې حال کې چې په براق سپور او جبریل (علیه السلام) ورسره ملگری و له مسجد الحرام نه بیت المقدس ته بوتلی شو، هلته کوز شو، براق یې د جومات د دروازې له یوې کرۍ سره وتاړه او نبيانو (عليهم السلام) ته یې لمونځ ورکړ. بیا په همدې شپه کې له بیت المقدس نه د دنیا تر آسمان پورې پورته یووړل شو، هلته جبریل (علیه السلام) د دروازې خلاصولو (ننوتلو) اجازه ورته وغوښتله، دروازه ورته بیرته شوه او هملته یې آدم (علیه السلام) ولید سلام یې ورباندې واچاوه، هغه هم د سلام ځواب ورکړ او ښه راغلاست یې ورته ووايه او د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په نبوت یې اقرار وکړ. او هملته الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته د هغه (آدم "علیه السلام") ښی خوا نه د شهیدانو او په کيڼې خوا ته یې د بدبختانو ارواوې وربښودلې.

ورپسې دوهم آسمان ته وخیژول شو، د ننوتلو اجازه ورته واخیستله شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) هلته یحیی بن زکریا او عیسی بن مریم (عليهم السلام) وکتل، سلام یې ورکړ هغوی دواړو د سلام ځواب او ښه راغلاست ورته وویل او دده په نبوت یې اقرار وکړ.

بیا دریم آسمان ته هسک کړی شو، هلته یې له یوسف (علیه السلام) سره ملاقات وشو سلام یې ورکړ، هغه د سلام ځواب او ښه راغلاست ورته وویل او دده په نبوت یې اقرار وکړ.

پدې پسې څلورم آسمان ته بوتلل شو، هلته له ادريس (علیه السلام) سره مخامخ شو، سلام یې ورباندې واچاوه، هغه د سلام ځواب ورکړ، مرجبا یې ورته وویل او دده په نبوت یې اقرار وکړ.

بیا پنځم آسمان ته وخیژول شو، هلته یې هارون بن عمران (علیه السلام) ولید، سلام یې ورکړ، هغه د سلام ځواب او ښه راغلاست ورته وویل او دده په نبوت یې اقرار وکړ. بیا شپږم آسمان ته وخیژل شو، هلته یې له موسی بن عمران (علیه السلام) سره ملاقات وشو، سلام یې ورکړ، د هغه د سلام ځواب او هرکلی ورته ووايه او دده په

نبوت يې اقرار وکړ، خو کله چې محمد(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) مخ په وړاندې روان شو، موسی (عليه السلام) وژړل، پوښتنه ورنه وشوه چې ولې ژاړې؟ ده په ځواب کې ورته وویل: لدې امله ژاړم چې له ما نه وروسته یو داسې ځوان په نبوت مشرف شویږي چې زما د امتیانو په نسبت به دده د امت زیات شمیر خلک جنت ته داخلېږي.

ورپسې محمد(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) اووم آسمان ته هسک کړی شو، هلته یې له ابراهیم (عليه السلام) سره ملاقات وشو، سلام یې ورباندې واچاوه، هغه د سلام ځواب او ښه راغلاست ورته ووايه او دده په نبوت یې اقرار وکړ. بیا سدره المنتهی ته وخیژول شو، ورپسې محمد(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته بیت المعمور وښودل شوه، بیا د جبار خدای (جل جلاله) حضور ته یووړل شو، او رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) خپل رب (جل جلاله) ته دومره وړلېد شو چې د دوو لیندو د لرګي په اندازه او یا له دې نه هم کمه فاصله پاتې وه. همدلته الله تعالی خپل رسول(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته هغه څه وحی کړل چې وحی یې کړل، او پنځوس لمونځونه یې ورباندې فرض کړل. بیا رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) بیرته راستون شو تر څو موسی (عليه السلام) ته ورسید، هغه وپوښته چې الله تعالی په څه مامور کړې؟ محمد(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په ځواب کې ورته وویل: الله تعالی د پنځوسو لمونځونو امر راته وکړ. موسی (عليه السلام) ورته وویل: ستا امت د پنځوسو لمونځونو توان نلري، بیرته خپل رب ته ورشه او د خپل امت لپاره د تخفیف سوال ورنه وکړه.

رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) جبریل (عليه السلام) ته پداسې انداز کې وکتل لکه چې مشوره ورنه غواړي. هغه ورته وویل: سبي ده که ستا خوښه وي، نو همدا وه چې جبریل (عليه السلام) بیا رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د الله تعالی حضور ته حاضر کړ، او هغه پخپل ځای و- په ځینو طریقو (روایاتو) کې او دا د بخاري شریف لفظ دی- الله تعالی لس لمونځونه ورنه کم کړل، بیا محمد(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) راکوز شو او موسی (عليه السلام) ته یې لدې نه خبر ورکړ. موسی (عليه السلام) ورته وویل: بیرته د خپل رب حضور ته ورشه او د نور تخفیف سوال ورنه وکړه. پدې ډول سره رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د الله تعالی او موسی (عليه السلام) تر مینځ تر هغې پورې تله، راتله تر څو الله تعالی یوازې پنځه لمونځونه فرض پرېښودل. بیا هم موسی (عليه السلام) ورته وویل: بیرته خپل رب ته ورشه او د نور تخفیف (آسانۍ) سوال ورنه وکړه، خو محمد(صلی الله

عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وویل: [قد استحييت من ري، ولكني أرضى وأسلم] نور له الله تعالى نه شرم او حیا راځي، زه ورنه راضي او ورته تسليم یم. او کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) لږ لیرې لاړ، نو آواز وشو چې ما خپله فریضه نافذه کړه او پخپلو بندګانو مې تخفیف او آسانی وکړه.^(۱)

پدې پسې ابن القیم ددې خبرې په هکله اختلاف ذکر کړی چې آیا رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) الله تعالى لیدلی او که نه؟ بیا یې د ابن تیمیه تحقیق رانقل کړی چې د هغه لنډیز داسې دی: په سترګو سره د الله تعالى لیدل ثابت ندي شوي او نه هم کوم صحابي (رضي الله عنه) پدې قول قایل دی، او دا چې له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه په یوه روایت مطلق لیدل او په بل روایت د زړه لیدل را نقل شويدي، نو دا لومړنی روایت (مطلق لیدل) د دوهم روایت (زړه لیدلو) منافي ندي.

ابن قیم بیا وایي: «د الله تعالى دا قول چې فرمائي: ((ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى)) (النجم: ۸) [بیا نژدې شو (جبریل، محمد ته) پس ښه نژدې شو] د اسراء په کیسه کې ذکر شوی نژدېوالی پدې آیت شریف کې له ذکر شوي نژدېوالي سره توپیر لري، ځکه د نجم سورت پدې پورته ذکر شوي آیت کې نژدېوالی د جبریل (عليه السلام) له نژدېوالي او تدلي څخه عبارت دی، لکه څرنګه چې حضرت عائشې او حضرت ابن مسعود (رضي الله عنهما) فرمایلي او همدا راز د جملې سیاق هم په همدې دلالت کوی، او هلته د اسراء په حدیث کې نقل شوی نژدېوالی په صریحه د الله تعالى له نژدېوالي او تدلي څخه عبارت دی، پدې هکله هیڅ اشکال نشته او د نجم په سورت کې دې ته اشاره نده شوې بلکه هلته داسې ویل شوي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) هغه د دوهم ځل لپاره له سدره المنتهی سره ولید او دا جبریل (عليه السلام) و چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دوه ځله پخپل اصلي شکل کې لیدلی، یو ځل یې په ځمکه کې لیدلی او بل ځل یې هلته له سدره المنتهی سره لیدلی دی.^(۲) (الله تعالى له هر چانه ښه پوهیږي).

په همدې ځل د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د مبارکې سینې د

(۱). زاد المعاد ۴۷/۲ - ۴۸

(۲). زاد المعاد ۴۷/۲ - ۴۸ صحیح البخاري: ۵۰/۱، ۴۵۵، ۴۵۲، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۸۱، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۲۸۴/۲ صحیح مسلم: ۹۲/۹۵، ۹۴/۹۳، ۹۲/۹۱، ۹۱/۹۲.

څیړولو پېښه هم شوې ده، او په همدې سفر کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ډیر شیان لیدلي دي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ته شیدې او شراب وړاندې شول هغه جناب (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) شیدې غوره کړې، نو ورته وویل شول: د فطرت لاره درته ښودل شویده، یا دا چې فطرت دې غوره کړ، او په یاد ولره که چیرې دې شراب غوره کړي وای، نو امت به دې بې لارې شوی وای.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) په جنت کې څلور رودونه ولیدل چې دوه یې ظاهري او دوه نور یې باطني وو، ظاهري یې د نیل او فرات رودونه وو او ددې معنی دا ده چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) رسالت به د نیل او فرات په حاصلخیزه ځمکو کې خورېږي، او د هغه ځای خلک به پشته په پشته د اسلام پیروان وي، او ددې معنی دا نده چې گویا ددې دواړو رودونو اوبه له جنت نه راوړي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) مالک د دوزخ خازن هم ولید، هغه نه خنډل او نه یې په مخ کې د خوشالۍ او خوښۍ څه ښې ښانې ښکاریدې. همدا راز د الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) جنت او دوزخ هم ولیدل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) هغه کسان هم ولیدل چې په ظلم او ناحقه د یتیمانو مالونه خوري، هغوی د اوبسانو په شان شونډې لرلې، د تیږو په شان د اور سکروټی به یې په خوله کولې چې بیرته به یې د مقعد له لارې وتلې.

سود خواره یې هم ولیدل چې دومره لویې، لویې خیتې یې وې چې له ځایه به نه شواي خوځیدای او کله به چې آل فرعون (د فرعون لښکرې یا پیروان) د دوزخ په لور بیول کیدل، نو پدې سود خورو به د پاسه تیریدل او تر پښو لاندې کول به یې.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) هلته زنا کاران هم ولیدل چې مخې ته یې ښه پاکه، تازه او چاغه غوښه ایښې وه او خوا ته یې نوره خوسا، وچه او بد بویه غوښه وه، هغوی به دا پاکه او تازه غوښه پریښووله او هغه مرداره او خوسا غوښه به یې خوړله.

هلته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) هغه ښځې هم ولیدلې چې په خپلو میړونو پسې د بل چا اولاد ترې (پدې معنی چې له بل چا سره زنا کوي او له زنا نه حمل اخلي، او بیا په بې خبرۍ کې دا اولاد د هغې د میره شمیرل کیږي) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) دا ډول ښځې ولیدلې چې د آسمان او ځمکې تر مینځ په تیو (سینو) راځړوندې شوې وې.

همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) په تگ راتگ کې د لارې په سر د مکې د خلکو یوه قافله هم ولیدله، او هغوی ته یې هغه اوښ هم وروښود کوم چې ورنه تښتیدلی او ورک شوی و. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ددې کاروان له یوه سر پټي لوبښي نه اوبه هم وڅښلې، د کاروان خلک ټول ویده وو، او د هغه لوبښي سر یې همداسې پټ پرېښود، او همدغه خبره د اسراء د شپې په سهار د رسول الله (ص)، د صدق او رښتینولۍ یو د لیل هم شو.^(۱)

ابن قیم وایي: کله چې سهار شو، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) خپل قوم ته د هغه لویو، لویو ښو نښانو خبر ورکړ کومې چې الله تعالی ده ته ورنښوولې وې. قوم یې دا خبرې ونه منلې، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) تکذیب یې وکړ، او دده په خلاف یې ظلمونه او جبرونه لا پسې زیات کړل، او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) نه یې وغوښتل چې دوی ته د بیت المقدس کیفیت بیان کړي، نو پدې وخت کې الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ته بیت المقدس را ښکاره کړ، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) سترگو ته ودرید ورته کتل یې او خپل قوم ته یې د هغه نښې او نښانې وبللې، هغوی ونه شوای کولای چې دده مبارک کومه خبره رد کړي. همدا راز رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) قریشو ته د دوی د هغه کاروان خبره هم وکړه کوم چې ده معراج ته د تگ او راتگ په وخت کې لیدلی و، او دوی ته یې د نوموړي کاروان د راتگ نېټه هم وښودله، او د هغه اوښ نښې یې هم ورته وویلې کوم چې د کاروان په سر کې روان و. وروسته څرگنده شوه چې حقیقت همداسې و لکه څرنگه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) بیان کړی و، خو لدې ټولو سره سره هغوی حق و نه مانه بلکه لا پسې یې لارې شول او د خپل کفر او انکار له امله یې هېڅ ډول حقیقت ته غاړه نه ایښوده.^(۲)

ویل کیږي چې ابوبکر (رضي الله عنه) ته په همدې وخت کې د صدیق لقب ورکړ شو، ځکه نوموړي پداسې وخت کې ددې پیښې (اسراء او معراج) تصدیق وکړ چې نورو خلکو یې تکذیب کاوه.^(۳)

د اسراء او معراج د سفر د گټو او علتونو د بیانولو په هکله تر ټولو نه لویه او تر ټولو

(۱) مخکې یاد شوي مصادر: ابن هشام ۳۹۷/۱، ۴۰۲، تر ۴۰۲

(۲) زاد المعاد ۴۸/۱، صحيح البخاري ۲/۲۸۴، صحيح مسلم ۹۲/۱، ابن هشام ۴۰۳، ۴۰۲/۱

(۳) ابن هشام ۳۹۹/۱

نه لنډه خبره د الله تعالی دا قول دی چې فرمایي: ((لُتْرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا)) (الاسراء: ۱) [چې] هلته وښیو مونږ دغه (محمد) ته ځینې له دلایلو (د قدرت) خپل. [د انبیاء (عليهم السلام) په هکله د الله تعالی سنت همدا دی، فرمایي: ((وَكَذَلِكَ تُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ)) (الانعام: ۷۵) او (لکه مو وښوده ابراهیم ته دده د قوم د گمراهۍ قبچه) هم دا رنگه وښیو مونږ ابراهیم ته عجائبات د آسمانونو او د ځمکې (دپاره ددې چې دلیل ونیسي په وحدانیت زما) او له پاره ددې چې شي له یقین کوونکو (عیاناً هم لکه چې و بیاناً).]

بل ځای حضرت موسی (عليه السلام) ته خطاب کوي او فرمایي: ((لُتْرِيكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى)) (طه: ۲۳). [دپاره ددې چې وښیو تاته ځینې له هغو معجزاتو چې ډیرې لویې دي.

الله تعالی ددې نبیو نښانو د ښوولو هدف او مقصد ته اشاره کوي فرمایي: ((وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ)) [تر څو له یقین کوونکو څخه شي]. او کله چې د انبیاء (عليهم السلام) علومو ته د داسې مشاهداتو لیدنه او کتنه هم ورزیاته شي، نو ورته د عین الیقین هغه درجه حاصلیږي چې اندازه کول یې ممکن ندي، په فارسي کې یو متل دی وایي ((شنیدن کی بود مانند دیدن)). او همدا وجه ده چې انبیاء (عليهم السلام) د الله تعالی په لار کې داسې مشکلات او کړاوونه گاللي چې د بل چا له وسه نه وو پوره، او د همدې عین الیقین په برکت د دنیا ټولو قوتونو د دوی په وړاندې د ماشې د یوه وزر قدرې ارزښت هم نه درلود، او له همدې امله وه چې هغوی د هېڅ کړاو او عذاب پروا نه ساتله.

دا چې د معراج ددې عظیم سفر تر شا نور کوم حکمتونه او اسرار پراته دي د هغې د بیانولو اصلي ځای د شریعت د اسرارو کتابونه دي، خو څه داسې حقایق هم شته چې له دې مبارک سفر نه سرچینه اخلي او د نبوي سیرت د گلشن په لور امتداد مومي، نو دې ډول حقایقو ته داسې اشاره کوو:

گورو چې الله تعالی د اسراء سورت یوازې په یوه آیت کې د اسراء کیسه یاد کړېده او بیا یې د یهودانو جرائم بیان کړي او د هغوی له جناياتو یې پرده اوچته کړېده، ورپسې یې هغوی د یته متوجه کړېدي چې دا قرآن تر ټولو نه نیغې او سمې لارې ته هدايت او لارښوونه کوي. کیدای شي چې د قرآن کریم تلاوت کوونکي ددې آیتونو په تلاوت سره داسې وانگيري چې د دواړو خبرو او مسئلو تر مینځ څه ارتباط او

تر او نشته، خو حقیقت داسې ندی، بلکه الله تعالی پدې اسلوب سره دې ته اشاره کوي چې دا سفر (اسراء) د بیت المقدس په خوا او له هغه ځای نه ترسره شوی دی، او دا هم ځکه چې یهودان به نور د انساني امت له قیادت او مشرتابه نه لیرې کیږي، ځکه دوی داسې جرائم او جنايتونه کړيدي چې نور ددې وړ ندي چې د بشریت رهبري وکړي شي، نو الله تعالی اوس دا منصب خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ته سپاري، او د ابراهيمي دعوت دواړه مرکزونه (مکه - بیت المقدس) دده تر امر لاندې راولي، اوس هغه وخت رارسیدلی دی چې معنوي مشرتابه او قیادت له یوه امت نه بل امت ته وسپارل شي. په بل عبارت اوس ددې وخت دی چې دا معنوي قیادت له هغه امت نه واخستل شي کوم چې تاریخ یې ټول له غدر، خیانت، ظلم او بدکاریو نه ډک دی، او داسې یوه امت ته وسپارل شي چې نیکي او صلاح یې شعار، او رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) یې له ټولو نه نیغې لارې ته د لارښوونکي قرآن په وحي مشرف دی.

خو خبره دا ده چې دا قیادت به څه ډول انتقال مومي، پداسې حال کې چې ددې امت رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د خلکو د ظلم له لاسه د مکې په غرونو کې لالهانده گرزي؟ دا سوال له یوه بل حقیقت نه پرده اوچتوي او هغه دادی چې د اسلامي دعوت دا پړاو نور ستره رسیدلی، اوس به بل نوی پړاو پیلېږي او له همدې امله ده چې قرآن کریم په صریحه او شدید لهجه مشرکین تهدیدوي لکه چې فرمایي:

((وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا)) (الاسراء: ۱۷) [او کله چې اراده وفرمایو مونږ ددې چې هلاک کړو کوم کلی (بنار) نو امر وکړو مونږ غټانو (او متمولانو) د هغه (بنار) ته (په طاعت د الله سره) نو فسق وکړي دوی په هغه کې نو حق (او ثابت) شي پر (ذمه د اوسیدونکو) هغه خبره (د عذاب) نو هلاکوو مونږ دوی په هلاکولو سختو سره له گډولو کلیو او بنارونو د دوی.]

((وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا)) (الاسراء: ۱۷)

[او ډیر هلاک کړيدي مونږ له (اهل د) قرونو پس له نوح (لکه عاديان او ثمودیان) او کافي دی رب ستا په گناهونو د بندگانو خپلو بڼه خبردار بڼه لیدونکی (عالم په پټیو او

بنکاره وئ. [

او ددې وعيد لرونکو آيتونو تر څنگ داسې آيتونه هم راغلي چې مسلمانانو ته د هغه تمدن اصول او قواعد ور په گوته کوي په کوم سره چې د دوی اسلامي ټولنه ودانيږي، داسې بنيې لکه چې دوی په کوم ځای کې ميشته شوي، ټول کارونه د دوی په لاس کې دي او يوله بل سره د يووالي پداسې مزي تړل شويدي چې ټولنه د همغې په محور را څرخي، نو پدې آيتونو کې دې ته اشاره ده او يا دا په گوته کوي چې رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) به ډير ژر داسې يوه پناه گاه او مېنه ومومي چې هلته به يې دين استقرار پيدا کړي، او همدا نوی مېنه به يې په ټوله دنيا کې د دعوت د خوریدو مرکز وي. دا د اسراء او معراج د مبارک سفر له پټو حکمتونو او اسرارو نه هغه حکمت او راز چې زمونږ له بحث او موضوع سره يې پيوند درلود او له همدې کبله مو دلته ورته يادونه وکړه.

پدې ترتيب سره دې حکمت او دې ته ورته نورو حکمتونو ته له نظر کولو وروسته ويلی شو چې اسراء او معراج يا له بيعت عقبه اولی نه مخکې او يا د دواړو بيعتونو تر مينځ واقع شويدي. (والله اعلم)

د عقبه لومړنۍ بیعت

مخکې مو وویل چې د نبوت د یوولسم کال د حج په موسم کې د یثرب له خلکو نه شپږو کسانو ایمان راوړ، او له رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره یې ژمنه وکړه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) رسالت به خپل قوم ته رسوي. ددې نتیجه دا شوه چې په راتلونکې کال یعنی د نبوت د دوولسم کال د حج په موسم کې چې د ۶۲۱م کال د جولای له میاشتې سره سمون خوري دوولس کسان د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) حضور ته راغلل، له دې جملې نه پنځه کسان هماغه وو کوم چې تیر کال حاضر شوي وو، او جابر بن عبدالله بن رثاب د هغوی شپږم ؤ چې پدې کال نه ؤ راغلی، او ددې دوولسو کسانو د پاتې اوو کسانو نومونه دا دي:

۱. معاذ بن الحارث بن عفره له بني النجار کورنۍ نه (خزرج)
 ۲. ذکوان بن عبدالقیس له بني زریق کورنۍ نه (خزرج)
 ۳. عباد بن الصامت له بني غنم کورنۍ نه (خزرج)
 ۴. یزید بن ثعلبه د بني غنم له ملگرو (حلیفانو) نه (خزرج)
 ۵. عباس بن عباد بن نضل له بني سالم کورنۍ نه (خزرج)
 ۶. ابو الهيثم بن التيهان له بني عبدالاشهل کورنۍ نه (اوس)
 ۷. عویم بن ساعده له بني عمرو بن عوف کورنۍ نه (اوس)
- لدې کسانو نه یوازې دوه وروستي له اوس قبیلې څخه وو، نور ټول د خزرج قبیلې غړي وو.^(۱)

دې کسانو په منی کې له عقبې سره خوا کې له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره ملاقات وکړ، او له رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره یې د داسې خبرو بیعت وکړ، چې بیا وروسته یعنی د مکې د فتحې په وخت کې له ښځو نه د هماغه خبرو بیعت واخیستل شو، او دې بیعت ته بیعه النساء (د ښځو بیعت) ځکه وایي چې د بیعت بندونه (مادې) لکه د ښځو د بیعت د بندونو او مادو په شان وې.

(۱). رحمة للعالمین ۸۵/۱. ابن هشام ۱/ ۴۳۱_۴۳۲_۴۳۳.

امام بخاري له عبادہ بن صامت نه روايت کوي وايي: رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) وفرمايل: [تعالوا بايعوني على ألا تشركوا بالله شيئاً، ولا تسرقوا، ولا تزنوا، ولا تقتلوا أولادكم، ولا تأتوا ببهتان تفترونه بين أيديكم وأرجلكم، ولا تعصوني في معروف، فمن وفي منكم فأجره على الله، ومن أصاب من ذلك شيئاً فعوقب به في الدنيا، فهو له كفارة، ومن أصاب من ذلك شيئاً فستره الله، فأمره إلى الله؛ إن شاء عاقبه، وإن شاء عفا عنه]. قال: فبايعته — وفي نسخة: فبايعناه — على ذلك.

[راشئ له ماسره پدې بيعت وکړئ چې: له الله تعالى سره به هيڅ شريک نه نيسي، غلا به نه کوي، زنا به نه کوي، خپل اولادونه به نه وژني، بهتان به نه کوي، په ښو کارونو کې به زما نافرمانی نه کوي، چا چې پدې خبرو پوره عمل وکړ نو اجر يې په خدای دی، او که څوک لدې امورو نه د کوم يوه مرتکب شو يعنی پدې هکله يې په کوم څه کې زما له امر نه سرغړونه وکړه او بيا يې په دنيا کې د همغه عمل جزا وليده، نو همدا دده لپاره کفاره ده، او که چا پدې امورو کې کوم يو تر سره کړ يعنی له دې کارونو نه د يوه کار مرتکب شو، بيا الله تعالى د هغه پرده وکړه، نو دده معاملله له الله تعالى سره ده که د جزا اراده يې وکړه نو جزا به ورکړي، او که يې د عفوې اراده وکړه، نو عفو به ورته وکړي. عبادہ بن صامت وايي نو پدې شيانو مې بيعت ورسره وکړ، او په بل نسخه کې د جمعي په صيغه راغلي يعنې: نو په همدې شيانو مو بيعت ورسره وکړ.]^(۱)

د اسلام سفير په مدينه کې

کله چې بيعت سرته ورسيد او د حج موسم هم تير شو، نو رسول اکرم (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) له هغو خلکو سره مدينې ته خپل لومړنی سفير واستاوه، تر څو مسلمانانوته د اسلام احکام او هدايات ور زده کړي او د مشرکينو په مينځ کې د اسلام تبليغ وکړي. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ددې دندې لپاره د سابقين اولين له جملې نه يو ځوان انتخاب کړ چې نوم يې مصعب بن عمير عبدري (رضي الله عنه) و.

^(۱) صحيح البخاري، باب علامة الايمان، حب الانصار ۷/۱، باب وفود الانصار ۵۵۰/۱، ۵۵۱ دلته را نقل شوی لفظ له همدې باب نه دی. باب قوله تعالى: «إذا جاءك المؤمنات» ۷۲۷/۲ باب الحدود، كفارة ۱۰۰۳/۲

لویه کامیابی

کله چې مصعب بن عمیر یثرب ته ورسید نو د اسعد بن زرارہ (رضي الله عنهما) په کور کې یې وارپول، دوی دواړو په ډیره مینه او جوش او خروش سره د اسلام تبلیغ کاوه، مصعب بن عمیر (رضي الله عنه) د مقرئ په نامه مشهور شو. (مقرئ یعنی ویونکی هغه وخت به یې استاذ او معلم ته مقرئ ویل).

د دعوت او تبلیغ په ډگر کې د مصعب (رضي الله عنه) له سترو کامیابیو څخه یوه دا ده چې یو ځل اسعد بن زرارہ (رضي الله عنه) هغه د بني عبدالاشهل او بني ظفر ځای ته ور ووست، هلته د بني ظفر د یوه باغ په د ننه کې له مرق نومي شاه سره کیناستل. څه شمیر مسلمانان ورته راټول شول، هغه وخت د بني عبدالاشهل دواړه سرداران سعد بن معاذ او اسید بن حضیر مشرکان وو او لا تر اوسه په اسلام نه وو مشرف شوي. دوی دواړه چې کله لدینه خبر شول، نو سعد د بني عبدالاشهل بل سردار اسید ته وویل: لاږ شه او دغه دواړه (مصعب او اسعد (رضي الله عنهما) ښه تهدید کړه او زمونږ ځای ته له راتلو نه یې منع کړه ځکه دوی دواړه راغلي تر څو زمونږ کمزوري کسان بې لارې او خراب کړي، او که چیرې اسعد بن زرارہ (رضي الله عنه) زما د خاله (تور) زوی نه وای نو دا کار ما پخپله کاوه.

پدې سره اسید خپله نیزه واخیسته او د دوی په لور ور روان شو، او کله چې د اسعد (رضي الله عنه) سترې ورباندې ولگیدلې نو مصعب (رضي الله عنه) ته یې وویل: دا دی د خپل قوم سردار را روان دی، دده په هکله له الله تعالی سره رینښتینولي غوره کړه. مصعب (رضي الله عنه) ورته وویل: که کیناست نو خبرې به ورسره وکړم. اسید راغی، دوی ته ودرید او سختې سختې خبرې یې ورته وکړې ورته وینې ویل: تاسې د څه پخاطر دلته راغلي یئ؟ راغلي یئ تر څو زمونږ کمزوري کسان احمقان جوړ کړئ؟ که خپل ژوند درته گران وي، نو له مونږ نه لیرې شی! مصعب (رضي الله عنه) ورته وویل: بده به نه وي که لږ څه کینې او زما خبرې واورې، که دې کومه خبره خوښه شوه، نو قبوله به یې کړې او که دې خوښه نه شوه، نو مه یې منه. حضرت اسید ورته وویل: د انصاف خبره دې وکړه، خپله نیزه یې ودروله او کیناست. مصعب (رضي الله عنه) د اسلام خبره ورته وکړه او قرآن کریم یې ورته ولوست، هغه وایي: قسم په خدای مخکې لدینه چې حضرت اسید خبرې وکړي مونږ یې په مخ کې د اسلام رڼا ولیدله، بیا یې وویل: دا څومره ښکلی او خوږ کلام دی؟ دا راته ووايئ چې که څوک پدې دین کې شاملیدل وغواړي، نو څه به کوي؟

هغوی ورته وویل: لومړی غسل وکړه، پاکې جامې واغونډه، بیا د حق او شهادت کلمه

ووايه، او دوه رکعت له مونځ ادا کړه. حضرت اسيد پاڅيد غسل يې وکړ، جامې يې پاکې کړې، د شهادت کلمه يې وويله او دوه رکعت له مونځ يې وکړ، پدې پسې يې دا خبره وکړه: ما پسې يو بل شخص هم دی، که چيرې هغه ستاسې متابعت غوره کړ، نو د هغه قوم به ټول په تاسې پسې روان شي او له دوی نه به هيڅوک هم ستاسې مخالفت ونکړي، زه اوس هغه تاسې ته راليرم. سعد بن معاذ ته اشاره ده.

بيا حضرت اسيد (رضي الله عنه) خپله نيزه واخيستله او سعد بن معاذ ته ورغی، هغه له خپل قوم سره په ديره کې ناست و، سعد چې کله هغه وليد نو وي ويل: قسم په خدای دا چې په کوم مخ تللی و په هغه بيرته ندی راغلی. حضرت اسيد (رضي الله عنه) راورسيد، نو سعد بن معاذ وپوښته چې څه دې وکړل؟

ده ورته وويل: ما له هغو دواړو سره خبرې وکړې، خو قسم په خدای چې څه مشکل مې پکې ونه ليد، ما هغوی منع کړل، او دوی راته وويل څه چې ستا خوښه وي هغه به کوو. او بله دا چې زه خبر شوم بني حارثه راوتلي تر څو اسعد بن زراره ووژني، او دا پدې خاطر چې هغوی پدې خبر دي اسعد ستا د ترور زوی دی او غواړي پدې ډول له تا سره خپل تړون مات کړي. سعد بن معاذ چې دا خبرې واوريدلې، قهر او غوسې په سر واخيست فوراً راپاڅيد، خپله نيزه يې راواخيستله او د هغوی دواړو په خوا ورغی، خو کله يې چې هغوی ډاډه وليدل پوه شو چې پدې خبره سره اسيد غوښتل چې هغه (سعد) د دوی خبرې واورې، او کله چې ښه ورننډ شو ورته ودرېد او دوی دواړو ته يې ډيرې سپورې ستوغې واورولې بيا يې اسعد بن زراره (رضي الله عنه) ته وويل: اي ابو امامه! قسم په الله که زما او ستا تر مينځ خپلوي نه وای، نو بيا به تا له مانه دا طمعه او اميد نه وکړی، ته راځې او زموږ په کلي او کور کې داسې کارونه کوې چې زموږ نه خوښېږي؟

لدينه مخکې حضرت سعد، حضرت مصعب (رضي الله عنهما) ته ويلي و: دا دی داسې سردار درته را روان دی چې تر شا يې ټول قوم ولاړ دی که چيرې ده ستا پيروي غوره کړه ټول قوم به يې ستا پيروان گرزي. همدلته وه چې مصعب (رضي الله عنه) ورته وويل: مهرباني وکړه لږ کينه او زما څو خبرې واوره، که د کومه خبره خوښه شوه قبوله به يې کړې، او که د خوښه نه وه نو مه يې منه! سعد بن معاذ په ځواب کې ورته وويل: د انصاف خبره دې وکړه، بيا يې خپله نيزه ودروله او کيناست. حضرت مصعب (رضي الله عنه) اسلام ورته بيان کړ او د قرآن کریم تلاوت يې ورته وکړ. وايي: قسم په خدای مخکې لدینه چې څه ووايي مونږ يې په مخ کې د اسلام رڼا وليدله، بيا يې راته وويل: کله چې اسلام منی نو څه کوی؟ دوی دواړو ورته وويل: ته لومړی غسل وکړه، خپلې جامې پاکې کړه، بيا د حق او شهادت کلمه ووايه او ورپسې دوه رکعت

لمونځ ادا کړه. حضرت سعد بن معاذ (رضي الله عنه) هم پاڅید او دا ټول کارونه یې تر سره کړل. بیایې خپله نیزه واخیستله او د خپل قوم په لور ور روان شو، هغوی چې ولید یو بل ته یې وویل: قسم په خدای په کوم مخ چې تللی و په هغه بیرته ندی راغلی، او چې مجلس ته را ورسید نو وی ویل: ای بني عبدالاشهل! ستاسې په مینځ کې زما مقام او معامله څنگه ده؟ دوی ورته وویل: ته زموږ سردار یې، او له موږ ټولو نه د پاڅه نظر خاوند، او له موږ ټولو نه برکتی او زموږ نماینده او سرپرست یې. نو ده ورته وویل: ښه واورئ، ستاسې ټولو (نارینه او ښځو) سره تر هغې زما خبرې حرامې دي تر څو مو په الله تعالی او د هغه په رسول (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ایمان نه وي راوړی. د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) ددې خبرې اثر دا و چې تر مابننامه پورې دده ټول قوم نر او ښځې په اسلام مشرف شول، یوازې یوه کس چې (اصیرم) نومیده اسلام رانه وور هغه هم بیا وروسته د احد په جگړه کې مسلمان شو د الله په لار کې یې جگړه وکړه او پداسې حال کې په شهادت ورسید چې الله تعالی ته یې یوه سجده هم نه وه کړې. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دده په هکله فرمایلي: ((عمل قليلا و اجر كثيرا)) یعنی نوموړی عمل کم کړی، خو اجر یې زیات تر لاسه کړ. حضرت مصعب (رضي الله عنه) تر هغې پورې د اسعد بن زراره (رضي الله عنه) په کور کې و او د اسلام تبلیغ یې کاوه تر څو په انصارو کې داسې کورنۍ پاتې نه شوه چې څو کسان (نر او ښځې) نه وي پکې مسلمان شوي، یوازې د بني امیه بن زید او خطمه او وایل کورنۍ داسې وې چې څوک نه وو ورته مسلمان شوي، او دا هم ځکه چې مشهور شاعر قیس بن اسلت د دوی له آلې نه و او دوی به دده خبره په کلکه سره منله، او همدې شاعر دوی د خندق تر غزا (پنځم هجري کال) پورې له اسلام نه بیل او لیرې ساتلي وو. حضرت مصعب بن عمیر (رضي الله عنه) د بعثت د دیارلسم کال د حج له موسم نه مخکې مکې مکرمې ته ستون شو او هلته یې خپل عظیم لارښود حضرت محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته د فتحې زیري وارول، او هغه یې د یثرب د خلکو له حال احوال، د دوی له جنگي او دفاعي صلاحیتونو او نورو ښو ښو استعدادونو نه خبر کړ.^(۱)

(۱). ابن هشام ۴۳۵/۱، ۲۳۲، ۴۳۷، ۴۳۸، ۲/ ۹۰ زاد المعاد ۵۱/۲

د عقبه دوهم بیعت

د نبوت د دیارلسم کال د حج په موسم یعنی د (۶۲۲م) کال د جون په میاشت کې د مدینې منورې له اوسیدونکو نه له اویاوو نه زیات مسلمانان د خپل قوم له مشرکانو سره یو ځای د حج ادا کولو پخاطر مکې ته ورسیدل. دا مسلمانان لا په مدینه او یا د مکې په لاره وو چې دا خبره یې سره یاده کړه ترکومه به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د مکې په غرونو کې لا لهانده او له غمونو او مشکلاتو سره لاس او گریوان پاتې وي؟

دوی مکې ته له رسیدو نه وروسته په پټه له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) سره تماس ونيو او پدې سره سلا شول چې د ذي الحجې په دولسمه شپه به په منی او د جمره عقبه خوا کې سره غونډه پرې.

اوس راځئ کعب بن مالک الانصاري (رضي الله عنه) ته غوږ شو چې ددې تاریخې غونډې په هکله کومې چې د کفر او اسلام د جگړې مخه یې بدله کړه څه وایي: «حج ته لاړو، او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) سره مو د تشریق منځنې ورځ وعده وټاکله، بالاخره ټاکل شوې شپه را ورسیده، مونږ دا خبره د خپل قوم له مشرکینو نه پټه ساتله، خو یوازې له عبدالله بن عمرو بن حرام سره مو پدې هکله څه خبرې وکړې، نوموړی زمونږ له مشرانو او شریفو خلکو نه شمیرل کیده. مونږ ورته وویل: ابو جابر! ته زمونږ له مشرانو او شریفانو نه یې، مونږ نه غواړو چې د دوزخ په اور کې وسوځې، بیا مو اسلام ته راوباله، او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) سره له کړې وعدې نه مو خبر کړ، کعب وایي: نو هغه هم په اسلام مشرف شو او د عقبې په بیعت کې یې گډون وکړ او د خپل قوم نقیب (استازی) وټاکل شو».

کعب وایي: «د نوموړې شپې په سر کې له خپل قوم سره یو ځای پخپله مېنه کې ویده شوو، خو د شپې د دریمې برخې له تیریدو نه وروسته راپاڅیدو او په پټه سره د ټاکل شوي ځای په خوا وڅوځیدو تر څو د عقبې خوا کې سره غونډه شوو. زمونږ شمیره درې او یا سړي او دوه ښځې چې یوه یې د بني مازن بن النجار نسیبه د کعب لور (ام عماره) او بله یې د بني سلمه قبیلې اسماء د عمرو لور (ام منیع) وه».

هملته ټول سره راټول شوو، او د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د راتلو انتظار مویوست، ترڅو تشریف یې راوړي، له ده سره یې تره عباس (رضي الله عنه) هم و، نوموړی هغه وخت لا مسلمان شوی نه و خو دا یې غوښتل چې د خپل وراره پدې معامله کې برخه ولري او ټینګ عهد ورته واخلي، او ددې غوندې لومړنۍ خبرې کوونکي هم عباس (رضي الله عنه) و.^(۱)

د خبرو پیل او د عباس (رضي الله عنه) له پلوه د مسئلې په اهمیت رڼا اچول

کله چې د مجلس غړي پوره شول، نو د دیني او عسکري تړون په اړوند خبرې پیل شوې، له ټولو نه مخکې عباس (رضي الله عنه) په پوره صراحت سره د مسئلې د ارزښت او د دوی د مسئولیت د دروندوالي په هکله خبرې وکړې او ویل: «ای خزر جیانو! - د هغه وخت عربو ټول انصارو یعنی اوس او خزر ج دواړو ته خزر جیان ویل - تاسې زموږ په مینځ کې د محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مقام او منزل وینئ، موږ هغه د خپل قوم له موږ سره په عقیده کې شریکو خلکو نه په امن ساتلی، هغه پخپل قوم کې د عزت خاوند دی، او دلته پخپل وطن کې زموږ له ملاتړ او حمایت نه برخمن دی، خو هغه غواړي تاسې ته درشي، ستاسې لوري ته میلان لري، نو اوس که چیرې تاسې له ده سره په کړې وعده وفا کوئ، او له مخالفینو نه یې ساتئ، نو سببي ده، تاسې پوه شئ او مسئولیت مو، خو که ستاسې خیال دا وي چې له دې ځای نه له وتو وروسته یې ملاتړ پرېږدئ، نو سر له اوس نه یې پرېږدئ، ځکه پخپل وطن کې د عزت خاوند او زموږ له ملاتړ نه برخمن دی».

کعب وایي: موږ په ځواب کې ورته وویل: موږ ستا خبرې واوریدې، نو اوس ته خبرې وکړه یا رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم)! او د خپل ځان او رب لپاره پخپله خوښه عهد او تړون واخله.^(۲) د انصارو له دې ځواب نه دا ښه په ډاګه کیږي چې هغوی د دې عظیم مسئولیت په ادا کولو کې خومره مخلص او ټینګ ولاړ وو، او پدې لاره کې یې د هر راز مشکلاتو زغملو ته په پوره ایماندارۍ سره اوږه ورکوله. پدې پسې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) خپلې خبرې وکړې، او بیعت

(۱). ابن هشام ۴۴۰/۱ - ۴۴۱

(۲). ابن هشام ۴۴۱/۱ - ۴۴۲

ورسره وشو.

د بیعت بندونه

امام مالک پدې هکله د جابر روایت په مفصله توګه رانقل کړیدی. جابر وایي: مونږ رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته وویل: په څه شي بیعت درسره وکړو؟ ویې فرمایل: پدې بیعت راسره وکړئ چې: [على السمع والطاعة في النشاط والكسل. وعلى النفقة في العسر واليسر. وعلى الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر. وعلى أن تقوموا في الله، لا تأخذكم في الله لومة لائم. وعلى أن تنصروني إذا قدمت إليكم، وتمنعوني مما تمنعون منه أنفسكم وأزواجكم وأبناءكم، ولكم الجنة].

۱_ په هر حالت، سستی او چالاكي (كمزوری او پیاوړتیا) كې به زما خبرې اورئ او منئ به یې یعنې اطاعت به مې كوی.

۲_ په فقر او شتمنۍ دواړو یا نیستی او هستۍ كې به مال خرڅوی او مصرفوی.

۳_ په نیکۍ به امر او له بدۍ نه به نهی كوی.

۴_ د خدای د دین په خاطر راپورته شی، او پدې لاره كې د هیچا پروا ونه ساتئ.

۵_ كله چې زه درغلم نو ملاتړ به مې كوی، او د خپلو ځانونو، ښځو او اولادونو په شان به زما دفاع هم كوی، او ددې ټولو په بدله كې زه د جنت وعده دركوم.^(۱)

د كعب په هغه روایت كې چې ابن اسحاق راوړی دی یوازې وروستی بند ذكر شوی دی او هغه داسې دی چې: كعب وایي: نو بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) خبرې وکړې، د قرآن کریم له تلاوت، د الله لور ته له بلنې او اسلام ته له ترغیب او هڅونې وروسته یې وفرمایل: [أبايعكم على أن تمنعوني مما تمنعون منه نساءكم وأبناءكم]. پدې بیعت درنه اخلم چې زما داسې دفاع او ملاتړ وکړئ لکه څرنگه چې دخپلو ښځو او اولادونو دفاع كوی. نو براء بن معرور په خپل لاس دده مبارک لاس ونيو او وي ويل: قسم په هغه ذات چې ته یې په حقه نبی را استولی یې چې د خپلو اولادونو په شان به دفاع درنه کوو، له مونږ نه بیعت واخله اې د الله رسول! مونږ د جنگ بچیان یو، وسله زمونږ سینګار ده، دا مونږ ته له پلرونو نه په میراث را پاتې ده.

(۱). امام احمد دا په حسن اسناد را نقل کړیدی، حاکم او ابن حبان دا روایت صحیح بللی دی، د عبد الله النجدي مختصر سیره الرسول نومی کتاب ۱۰۵ مخ هم وکګوره، ابن اسحاق هم له عباد بن الصامت نه دې ته ورته روایت راوړی خو په هغه کيک دا ماده زیاته ده چېګ وایي: د حکومت پخاطر به له حاکمانو سره مخالفت نه کوو. ابن هشام ۴۵۴/۱

راوي وايي: ابو الهيثم بن التيهان د براء خبرې ورپرې کړې او وې ويل: اي رسول الله (ص)! زمونږ او يهودو تر منځ اوس نېې اړيکې دي، خو زمونږ هغه غوڅوو، هسې نه چې اوس مونږ دا اړيکې هم غوڅې کړو، بيا ته له فتحې او بري نه وروسته مونږ په ډاگ پرېږدې او بيرته خپل قوم ته راشي؟ رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) تبسم وکړ او وېي فرمايل: [بل الدّم الدّم، والهدّم الهدّم، أنا منكم وأنتم مني، أحارب من حاربتم، وأسلم من سلمتم]. نه، داسې نده ستاسې وينه زما وينه، او ستاسې تباهي زما تباهي ده، زه د ستاسې او تاسې زما يي، له چا سره چې تاسې جگړه کوئ زه هم ورسره جنگيږم، او له چا سره چې سوله کوئ نو زه هم ورسره سوله کوم.^(۱)

د بيعت په هکله نور ټينگار

وروسته له دې چې د بيعت د شرطونو په هکله خبرې وشوې او خلکو يې د تړون اراده وکړه. د لومړۍ ډلې مسلمانانو له جملې نه دوه هغه کسان چې د نبوت په (۱۱) او (۱۲) کال يې اسلام راوړی و يو په بل پسې پاڅيدل تر څو خپل قوم ددې بيعت له اهميت او خطر نه يو ځل بيا خبر کړي، چې هغوی له بيعت کولو نه مخکې ښه پوه شي، او په پټو سترگو او ناپوهۍ کې دا مسئوليت په غاړه وانخلي او تر څو دا معلومه کړي چې قوم يې پدې لاره کې څومره قرباني ورکولو ته تيار دی. ابن اسحاق وايي: کله چې خلکو د بيعت کولو اراده وکړه عباس بن عباد بن نضله وويل: اي خلکو آيا تاسې پوهيږئ چې لدې سړي سره د څه بيعت کوئ؟ دوی وويل: هو. ده ورته وويل: تاسې ددې بيعت ورسره کوئ چې له ټولو خلکو سور پوټوکو او تور پوټوکو سره به جنگيږئ نو که ستاسې دا خيال وي چې د خپلو مالونو له مکملې تباهي او د مشرانو له وژلو نه وروسته د هغه ملاتړ پرېږدئ، نو همدا اوس يې پرېږدئ، ځکه هغه وخت دده له ملاتړ نه لاس اخيستل د دنيا او آخرت تباهي او رسوايي ده، او که دا اراده لرئ چې د مالونو له تباهي او سردارانو له مرگ سره سره به له ده سره پخپل تړون وفا کوئ، نو بيا يې له ځان سره واخلي، ټينگ يې کړئ ځکه دا د دنيا او آخرت خير او گټه ده.

(۱). ابن هشام ۴۴۲/۸

دوی وویل: پدې لاره کې مونږ د مالونو د تباهي مشرانو او رهبرانو د مرگ ژوبلي خطر په ځان منو، يا رسول الله (ص)! دا راته ووايه که مونږ پدې وفا وکړو، نو ددې په بدله کې به زمونږ لپاره څه وي؟ ده وفرمايل: ددې په بدله کې د تاسې لپاره جنت دی. دوی وویل: لاس دې را اوږد کړه، ده (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) خپل مبارک لاس ور اوږد کړ او دوی بیعت ورسره وکړ.^(۱)

او د جابر په روایت کې راځي (ويي ويل): پاڅیدو تر څو بیعت ورسره وکړو کله یې چې اسعد بن زرارہ لاس ونيو، نوموړی تر ټولو کشر ؤ او ويي ويل: لږ تم شی اې د یثرب خلکو، مونږ دده حضور ته د حاضری پخاطر دا اوږد سفر لدې یقین او باور سره کړی چې بیشکه هغه د الله رسول دی، نن ورځ دده وتل له ټولو عربو سره د مقاطعې او دښمنۍ معنی لري، دا ستاسې د سردارانو د مرگ او تورو چلولو غوښتنه کوي که تاسې دې قربانۍ ته تیار وی، نو درسره وايي خلی، خدای به اجر درکوي، او که چیرې تاسې پخپلو ځانونو ویرېږئ نو بیا یې پرېږدئ او دا به د الله په وړاندې ستاسې څه نا څه مقبول عذر وي.^(۲)

د بیعت تړون

د بیعت په شرطونو او بندونو له موافقې او له یاد شوي تاکید وروسته د بیعت سلسله په مصافحې (لاس ورکولو) سره پیل شوه. جابر د اسعد بن زرارہ د خبرو له روایت نه وروسته وایي: نو هغوی وویل: اې اسعده! لاس دې لیرې کړه، قسم په خدای چې مونږ دا بیعت حتماً کوو او بیا یې نه ماتوو^(۳). پدې سره اسعد پوه شو چې قوم یې پدې لاره کې څومره قربانۍ ورکولو ته تیار دی، دی له دې پلوه ډاډه او مطمئن شو، نوموړی د بیعت کوونکو دیني رئیس ؤ ځکه د مصعب بن عمیر ملگری داعي ؤ او له ټولو نه لومړی همدۀ بیعت وکړ. ابن اسحاق وایي: بنو النجار دا گومان کوي چې ابو امامه اسعد بن زرارہ لومړنی کس ؤ چې له رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره یې د بیعت لاس ورکړ.^(۴)

ورپسې عام بیعت پیل شو، جابر وایي: مونږ یو یو وړپاڅیدو او بیعت به مو کاوه، په

(۱). ابن هشام ۴۴۲/۸

(۲). د امام احمد له خوا د جابر په روایت نقل شوی حدیث

(۳). پخوانی مصدر

(۴). ابن اسحاق وایي: بنو عبدالاشهل وایي: چيگ لومړنی بیعت کونکی ابو الهیثم بن التیهان دی او کعب بن مالک وایي: لومړنی کس چی بیعت یې وکړ براء بن معرور ؤ (ابن هشام ۴۴۷/۸) خو زه وایم: شاید دوی به د بیعت کوونکو او رسول الله (ص) تر مینځ تیری شوی خبریگ بیعت کنگي، خو سیبک دا ده چيگ لومړنی بیعت کونکی اسعد بن زرارہ دی و الله اعلم.

مقابل کې به یې د جنت وعده راکوله.^(۱)
خو د هغو دوو ښځو چې هلته موجودې وې بیعت یوازې زباني و ځکه رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له پردې ښځې سره کله هم لاس ندی ورکړی.^(۲)

د دوولسو مشرانو (استازیو) ټاکل

د بیعت له تکمیل نه وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د دوولسو کسانو د انتخاب غوښتنه وکړه، دا کسان به د خپل قوم مشري او د بیعت د بندونو د تطبیق او تنفیذ مسئولیت په غاړه لري. دوی ته یې وفرمایل: تاسې له خپل مینځ نه دوولس کسه وټاکئ چې دوی به د خپل قوم استازي او د هغوی له طرفه مسئول وي، نو فوراً دا دوولس کسه وټاکل شول، چې نه (۹) یې د خزرج او (۳) د اوس قبیلې څخه وو.

د خزرج نقیبان (استازي):

- ۱_ اسعد بن زرارہ بن عدس.
 - ۲_ سعد بن الربیع بن عمرو.
 - ۳_ عبدالله بن رواحه بن ثعلبه.
 - ۴_ رافع بن مالک بن العجلان.
 - ۵_ البراء بن معرور بن صخر.
 - ۶_ عبدالله بن عمرو بن حرام.
 - ۷_ عبادہ بن الصامت بن قیس.
 - ۸_ سعد بن عبادہ بن دلیم.
 - ۹_ المنذر بن عمرو بن خنیس.
- د اوس قبیلې نماینده گان:

- ۱_ اسید بن حضیر بن سماک.
- ۲_ سعد بن خيثمه بن الحارث.

(۱) مسند امام حمد.

(۲) صحیح مسلم باب کیفیت بیعة النساء ۱۳۱/۲ مخ وگوره.

۳_ رفاعه بن عبدالمنذر بن زبیر.^(۳)

دا هم ویل کیږي چې دا وس دریم نماینده ابو الهیثم بن التیهان و. کله چې دا دوولس کسه وټاکل شول، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له دوی نه د رئیسانو او مسئولینو په حیثیت یو بل تړون هم واخیست، او داسې یې ورته وفرمایل: [أنتم علی قومکم بما فیهم کفلاء، ککفالة الحواریین لعیسی ابن مریم، وأنا کفیل علی قومی] تاسې د خپل قوم داسې استازي او کفیلان یئ لکه څرنګه چې حواریون د عیسی (علیه السلام) کفیلان وو، او زه د خپل امت یعنی مسلمانانو کفیل یم. دوی وویل: هو، سبي ده.^(۱)

شیطان د تړون راز افشا کوي

تړون او بیعت ترسره شو، خلک د خوریدو په حالت کې وو، په همدې وخت کې یوه شیطان د تړون او بیعت راز افشا کړ، خو څرنګه چې غونډه تقریباً پای ته رسیدلې وه او دا ممکنه نه وه چې د قریشو مشران په پټه سره خبر کړي تر څو بیعت ته حاضر شوي کسان په نابیره توګه راګیر کړي، نو دا شیطان په یوه هسک ځای ودرید او په ډیر لوړ آواز یې چیغه کړه، ای خلکو! ای ددې کورونو اوسیدونکو! محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او ورسره بې دینان - له خپل دین نه اوږیدلي - کسان وګورئ، چې ستاسې سره د جګړې پخاطر راټول شوي دي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وفرمایل: [هذا أَرَبُ الْعَقْبَةِ، أما والله يا عدو الله لا تفرغن لك. ثم أمرهم أن ينفضوا إلى رحاهم]. (دا ددې عقیبې شیطان دی، ای د الله دښمنه! واوره، زه اوس درته وزګاریږم) بیا یې حاضر و کسانو ته امر وکړ چې خپلو مېنو ته لاړ شي.^(۲)

له قریشو سره د مقابلې لپاره د انصارو تیاري

د شیطان ددې آواز په اوریدو سره عباس بن عباد بن نضله وویل: ((قسم په هغه ذات

(۳). زبیر په ب سره: که څه هم حګینو په ن یعنی زبیر ذکر کوي، او یو شمیر مورخینو د رفاعه په هکای د ابو الهیثم بن

تیهان نوم راوړی دی.

(۱). زاد ابن هشام ۱/ ۴۴۳-۴۴۴-۴۴۶

(۲). زاد المعاد ۵۱/۲

چې ته یې په حقه رسول رالیږلی یې، که ته وغواړې نو مونږ به سبا د منی پر اوسیدونکو د تورو حمله وکړو)).

رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمایل: [لم تؤمر بذلك، ولكن ارجعوا إلى رجالکم] تر اوسه ددې اجازه نه ده راکړل شوې، خپلو مېنو ته ستانه شئ. بیا دوی هم ستانه او هملته خپلو ځایونو کې ویده شول.^(۱)

قریش د یثرب مشرانو ته خپل احتجاج رسوي

دې آواز د قریشو غم او غصه راوپاروله، ځکه دوی ښه پوهیدل چې پردوی او د دوی پر مالونو به د داسې یوه بیعت اغیزه او اثر څه وي، نو کله چې سهار شو د قریشو له مشرانو نه یوه لویه ډله خلک د یثربیانو مینې ته ورغلل تر څو هغوی ددې بیعت په هکله له خپل عکس العمل او احتجاج نه خبر کړي، او داسې یې ورته وویل: «خزرجیانو! مونږ خبر شوي یو چې تاسې راغلي یئ تر څو زمونږ ملگری لدې ځای نه وباسئ او له مونږ سره د جگړې بیعت مو هم ورسره کړیدی، خو قسم په خدای چې مونږ د ټولو عربي قبیلو په نسبت ستاسې سره جگړه بده گڼو».^(۲)

خو څرنگه چې دخزرج مشران لدې مسئلې څخه نه وو خبر، ځکه دا بیعت د شپې په تیاره کې په ډیره پټه ترسره شوی و، یو ځل راپورته شول، قسمونه یې خوړل چې هیڅ داسې پېښه په مینځ کې نشته او مونږ لدې نه هیڅ خبر نه لرو. بالاخره د قریشو وفد عبدالله بن ابی بن سلول ته ورغی، هغه هم ورته وویل: چې دا خبره دروغ ده، داسې څه ندي تر سره شوي، او دا هم امکان نلري چې زما قوم دې له مانه پټ داسې کار وکړي، که هلته مدینه کې هم وم، زما قوم زما له مشورې پرته داسې کار نه کوي. مسلمانانو هم یو بل ته وکتل، او چپ ناست وو پدې هکله یې هیڅ هم ونه ویل: قریشو هم د مشرکانو خبره ومنله، او بې فایده ستانه شول.

د بیعت د خبر په هکله د قریشو باور او د یثربیانو تعقیبول

د قریشو مشران د دوی له مېنې نه پداسې حالت کې ستانه شول، چې د بیعت د خبر

(۱). ابن هشام ۴۸۸/۱

(۲). ابن هشام ۴۴۸/۱

په دروغوالي څه نا څه يقيني شوي وو، خو سر بيره پر دې پدې لټه كې وو چې سبي معلومات لاسته راوړي او پدې هكله يې خپله پلټنه جاري وساتله. بالاخره پدې باوري شول چې د بيعت خبر سبي دي، خو دا داسې وخت ؤ چې حاجيان ټول د خپلو وطنونو په لور خوځيدلي وو. په هر ترتيب د قريشو سپاره په يثريانو پسې وتل، مخكې لاړل تر څو سعد بن عباد او منذر بن عمرو يې وليدل، تعقيب يې كړل منذر ورنه وتښتيد، خو سعد يې ونيو، لاسونه يې له ورميره سره دده د كجاوې په رسۍ وتړل، تر وهلو او ټكولو لاندې يې ونيو وينستان يې كشول او په كښولو كښولو يې مكې ته ورساوه. هلته مطعم بن عدي او حارث بن حرب بن اميه وليد او د دوی له بنده يې آزاد كړ، ځكه سعد به په مدينه كې د دوی له قافلو نه ملاتړ كاوه. انصار چې پوه شول سعد ورنه پاتې شويدی، نو پدې سره سلا شول چې بيرته ورپسې ورشي، خو دوی لا خوځيدلي نه وو چې هغه ورته راوړسيد، او ټول يو ځای مدينې ته ورسيدل.^(۱)

دا و د عقبې دويم بيعت چې د لوی بيعت په نامه يادېږي، دا بيعت پداسې حالت كې ترسره شو چې د مسلمانانو زړونه يو له بل سره له مينې او محبت نه ډك وو، او پدې لاره كې په پوره همت او ميرانه سره هر راز قربانۍ وركولو ته چمتو وو. د مدينې مسلمان په مكه كې پخپل مسلمان ورور باندې شفقت كوي، زړه ورباندې سيڅي، غم شريكې ورسره كوي، د هغه چا په وړاندې چې د مكې پر مسلمان ظلم كوي خپل قهر او غوسه څرگندوي، لنډه دا چې د خپل ديني ورور سره په هر څه كې ځان گډ او شريك بولي. دا مينه او محبت هسې هم نه و چې د وخت په تيريدو سره له مينځه لاړ شي، ځكه ددې مينې سبب او مصدر پر الله، رسولانو او كتابونو باندې ايمان ؤ، داسې ايمان چې هيڅ ظالم او جابر يې د مينځه وړلو توان او قدرت نلري. دا داسې ايمان ؤ چې د عمل او عقيدې په ډگر كې به يې داسې كارنامې ترسره كوي چې د عادي بشر له وسه ندي پوره او پدې ايمان سره د هغه وخت مسلمانانو داسې كارونه او قهرمانۍ ترسره كړې چې نه يې اوس مثال شته، نه پخوا او نه به يې هم په راتلونكې كې مثال وليدل شي.

(۱). زاد المعاد ۵۱/۲. ابن هشام ۴۴۸/۱-۴۴۹-۴۵۰.

د هجرت پیل

وروسته له هغې چې د عقبې دویم بیعت ترسره شو، او اسلام وتوانید له کفر او جهالت نه ډکې بیدیا کې د ځان لپاره مېنه ومومي او د فتحې په درشل پېشه کېږدي. -په رښتیا چې دا د دعوت له پیل نه د اسلام لویه سوبه او لاسته راوړنه وه - رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مسلمانانو ته د هجرت کولو اجازه ورکړه.

دغه وخت د هجرت معنی د ځان د احتمالي نجات او خلاصون پخاطر د ټولو گټو او مصلحتونو تر پېښو لاندې کول، او هر راز مالي قرباني په ځان منل و. هر هجرت کوونکي به پدې بڼه پوهیده چې سړيې هم په باوري توګه په امن ندی، کیدای شي د لارې په سر او یا پای کې ووژل شي، راتلونکې یې هم مجهول او نامعلوم دی، خدای خبر چې سبا به له څه ډول مشکلاتو او کړاوونو سره مخ کیږي. مسلمانانو د هجرت سفر پیل کړ، دا ټول تکلیفونه یې په ځان ومنل، مشرکینو هم د خطر په درک کولو سره زیار ایسته د دوی د هجرت مخه ونیسي، راځئ پدې اړه لاندې خبرې واورو:

۱. لومړنی مهاجر ابو سلمه و- ابن اسحاق وايي: نوموړي د عقبې له دویم بیعت نه یو کال وړاندې هجرت کړی و- کله چې ده د هجرت اراده وکړه، نو خپله ښځه او زوی هم یې له ځان سره روان کړل، خو خسرګن یې ورته وویل: د خپل ځان په هکله څه نه شو درته ویلی، خو دا ستا ښځه چې زمونږ خپله ده، څنګه یې درسره پرېږدو چې لیرې وطن ته یې بوزي؟ همدا وه چې ښځه یې ورنه ستنه کړه. پدې وخت کې د ابو سلمه کورنۍ په غوسه شوه او ويې ویل: مونږ هم خپل ماشوم نه پرېږدو چې له مور سره یې ستاسې سره وي. د دواړو قبیلو خلکو ماشوم ونیو یو له بل نه یې را کاږه تر څو د ماشوم لاس ووت او بیا د ابو سلمه کورنۍ واخیست، او ابو سلمه یوازې د هجرت لاره ونيوه لاړ. ښځه به یې هر سهار له کوره وته او ابطح نومې ځای ته به تلله او تر ماښامه به یې هلته ژړل، پوره یو کال یې همداسې بده ورځه وه. بالاخره یې د خپلوانو له جملې نه دیوه تن زړه ورباندې وسوځیده او نورو ته یې وویل: دا مسکینه پرېږدئ، له زوی او میره نه مو جدا کړیده! نو دوی ورته وویل: که غواړې خپل میره ته

ورشې، تلې شې، لاره شه، همغه وه چې دې خپل زوی د میره له پلرگنۍ نه بیرته راواخیست، او د مدینې په لور وخوځیده. هو، دې اوږد سفر ته یې چې تقریباً پنځه سوه کیلو متره اوږد و په یوازې صورت ملا وتړله. لاره پسې لاره تر څو تنعیم ته ورسیده هلته عثمان بن طلحه بن ابې طلحه ولیده، د حال احوال له پوښتنې وروسته ورسره روان شو تر څو قباء ته ورسیدل هلته یې ورته وویل: میره دې دلته دی، ورشه، او دی پخپله بیرته مکې ته روان شو.^(۱)

۲- هغه وخت چې صهیب د هجرت نیت وکړ، د قریشو کفارو ورته وویل: ته چې کله دلته راغلې یو حقیر او ناداره سړی وې، همدلته د مال او شتمنۍ خاوند شوې، اوس غواړې دلته گټلې مال له ځان سره یوسې، دا کله هم نه شي کیدلې. صهیب په ځواب کې ورته وویل: که زه خپل مال تاسې ته درکړم، نو بیا مې پرېږدئ چې ولاړ شم؟ دوی وویل: هو. ده ورته وویل: څه زما مال ستاسې شو. دا خبره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ته ورسیده نو ویې فرمایل: صهیب گټه کړی، صهیب گټه کړی.^(۲)

۳- عمر بن الخطاب، عیاش بن ابی ربیع او هشام بن العاصي بن وائل یو ځای سره وټاکه چې سهار به هملته سره غونډیږي بیا به مدینې ته هجرت کوي، خو سهار عمر او عیاش راغلل او هشام ورنه وگرزول شو. او کله چې دوی دواړه قباء ته ورسیدل ابوجهل او ورور یې حارث راغلل او عیاش ته یې وویل: مور دې قسم خوړلې چې تر هغې به نه سر موږ منځوی او نه به سیوري ته کیني تر څو یې ته نه وې لیدلې، نو د عیاش زړه پرې وسوځید ورته خفه شو. د دوی دری وارو مور یوه وه - پدې وخت کې عمر (رضي الله عنه) ورته وویل: عیاشه! دوی غواړي تا له خپل دین نه واړوي، متوجه اوسه، مور دې که له سپرو نه په عذاب شي حتماً به خپل سر ږومنځ کړي، او که گرمي یې پسې واخلي خوامخوا به سیوري ته ځي. خو عیاش تصمیم ونيو چې له دوی سره بیرته مکې ته لاړ شي، تر څو د خپلې مور قسم رینبتونی کړي، نو عمر ورته وویل: اوس چې دا اراده لرې، نو دا زما اوښه درسره بوزه، دا ډیره ښه ارامه او چټکه اوښه ده، مه ورنه کوزیږه که چیرې دې د خلکو له طرف نه څه شکمن حرکت ولید فوراً را تښته. بیا دری وارې روان شول، په لاره کې ابو جهل ورته وویل: قسم په خدای چې دا زما اوښه سرکشه ده، څه کیږي که زه هم ستا سره سپور شم؟ عیاش وویل: سبي ده، اوښې یې ودرولې بیا یې چو کړې، په همدې وخت کې دواړو (ابوجهل او حارث)

(۱). ابن هشام ۸/ ۴۲۸ - ۴۲۹ - ۴۷۰

(۲). ابن هشام ۸/ ۴۷۷

ناڅاپي حمله ورباندې وکړه راوېي نيو، ټينگ يې وتاړه، او مکې ته يې يووړ، هلته يې خلکو ته وويل: تاسې هم له خپلو بې عقلانو سره داسې چلن وکړي لکه څرنگه چې مونږ له خپل دې جاهل سره وکړ.^(۱)

دا ډول و له هجرت کوونکو سره د مشرکينو چلن، خو سربيره پردې هم مسلمانان يو په بل پسې له مکې نه ووتل او د عقبې له دويم بيعت نه يوازې دوی مياشتې او څو ورځې تيرې شوې وې چې په مکه کې له رسول الله (صلی الله عليه واله وصحبه وسلم)، ابوبکر، علي او له هغو مسلمانانو نه پرته چې مشرکينو په زور نيولي وو، بل مسلمان نه و پاتې شوی. ابوبکر او علي (رضي الله عنهما) د رسول الله (صلی الله عليه واله وصحبه وسلم) په امر دلته پاته شوي وو، رسول الله (صلی الله عليه واله وصحبه وسلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) د سفر تيارې نيولې وه، خو پدې انتظار و چې کله به ورته د وتو امر کېږي.^(۲)

امام بخاري له حضرت عايشي (رضي الله عنها) نه روايت کوي فرمايي: رسول الله (صلی الله عليه واله وصحبه وسلم) مسلمانانو ته وويل: [أني أريت دار هجرتكم، ذات نخل

بين لابتين] ما ته ستاسې د هجرت ځای رابښودل شويدي، د لارې د دوو غرونو تر مينځ يوه نخلستاني علاقه ده. پدې پسې مسلمانانو مدينې ته هجرت وکړ، د حبشې مهاجرين هم ټول مدينې ته راغلل، ابوبکر (رضي الله عنه) هم مدينې ته د سفر تيارې ونيوله، خو رسول الله (صلی الله عليه واله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: [على رسلك، فاني أرجو أن

يؤذن لي]. لږ څه صبر وکړه، هيله ده ما ته هم د هجرت اجازه راکړل شي. نو ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وويل: زما پلار له تا قربان، آيا ته ددې اميد لري؟ رسول الله (صلی الله عليه واله وصحبه وسلم) وفرمايل: [نعم] هو زه اميد لرم. نو ابوبکر (رضي الله عنه) هم پاتې شو تر څو له رسول الله (صلی الله عليه واله وصحبه وسلم) سره ملگري شي. ده دوې اونې هم برابرې کړې وې او پوره څلور مياشتې يې د سمر ونې پانې ورکړې او ښې يې وساتلې.^(۳)

(۱). هشام او عياش همداسې د کفارو په قيد کې وو تر څو رسول الله (ص) هجرت وکړ، يوه ورځ يې وفرمايل: څوک به هشام او عياش راخلاص کړي؟ د وليد زوی وليد وويل: زه يې درته راخلاصوم يا رسول الله (ص)؛ همدا وه چې وليد په پټه مکې ته لاړ، هلته يې يوه ښځه وليده چې دوی ته خواړه وروړي په دې سره يې د دوی د اوسيدو ځای معلوم کړ او دا يو بې چته کور و، ماښام په ديوال ورواوبښت، دواړه يې را خلاص کړل او له ځان سره يې مدينې ته بوتلل ابن هشام ۴۷۴ - ۴۷۷. عمر له ۲۰ نورو کسانو سره يو ځای مدينې ته تللی و بخاري ۵۵۸/۱

(۲). زاد المعاد ۵۲/۲

(۳). صحيح بخاري باب هجرة النبي (صلی الله عليه وسلم)، واصحابه ۵۵۳/۱

د دارالندوه یا د قریشو د پارلمان غونډه

کله چې قریشو ولیدل د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) اصحاب مهاجر شول، اولادونه او څه اندازه مالونه یې د مدینې اوس او خزرج ته یوووړل، نو یو ځل یې په زړونو کې بې ساري غم او غوږه را وپاریده. اور ورباندې بل شو، خپل دیني او اقتصادي وجود یې په خطر کې ولید، ځکه دوی محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ښه پیژانده او پوهیدل چې هغه څومره عظیم او موثر لارښود دی. پدې هم پوه وو چې اصحاب (رضي الله عنهم) څومره د صبر، استقامت خاوندان او قرباني ته تیار کسان دي، د اوس او خزرج قوت او زور یې هم لیده او پدې هم پوره باوري وو چې ددې دواړو قبیلو مشران او د عقل خاوندان ددې توان او استعداد لري چې خپل مینځي دښمنۍ ختمې کړي او یو بل ته د ورورۍ او همکارۍ لاس ورکړي.

د مدینې استراتیژیک موقعیت یې هم له سترگو پټ نه و، او پدې خبر وو چې دا علاقه د هغه تجارتي لارې لپاره د څومره اهمیت درلودونکې ده کومه چې د سرې بحیرې په غاړه له یمن نه تر شام پورې غزیدلې ده. د مکې خلکو به هر کال شام ته د (۲۵۰) زرو طلايي دینارونو په بیه تجارت درلود د طائف او نورو ځایونو د اوسیدونکو تجارت لږینه جدا و، او ښکار ده چې ددې لارې امن او آرامي د دوی د تجارت لپاره ډیره ضروري وه. خو دا هم باید ووايو چې قریشو په مدینه کې د اسلامي دعوت له ځای په ځای کیدو او د دوی په مقابل کې د هغه ځای د خلکو له راپاریدو نه هم غټ خطر احساساوه، دا ټول خطرونه یو ځای د قریشو سترگو ته ودریدل، نو پدې لټه کې شول چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په لاس را پیدا شوی خطر بالکل او په پوره توګه له مینځه یوسي.

د عقبې له دویم بیعت نه تقریباً دوې نیمې میاشتې وروسته د پنجنسې په سهار د نبوت د څوارلسم کال د صفر میاشتې په (۲۶) مه چې د (۶۲۲)م کال د سپتمبر میاشتې له (۱۲) مې سره سمون خوري^(۱) د قریشو پارلمان (دارالندوه) پخپل تاریخ

(۱) دا نیتګه مو د هغه تحقیقاتو له ځګړنې وروسته غوره کړه کوم چېګ علامه محمد سلیمان منصور پوري په رحمه للعالمین نومېګ کتاب کېګ لیکلي دي ۱/ ۹۵-۹۷-۱۰۲، ۲/ ۴۷۱.

کې له ټولو نه خطرناکه غونډه پرانیستله^(۱)، پدې غونډه کې د قريشو د ټولو قبیلو استازو برخه واخیسته، ترڅو د اسلامي دعوت د ستر لارښود د له مینځه وړو او اسلامي ډیوې د وژلو لپاره لارې چارې ولټوي او پدې هکله پریکنده فیصله وکړي. پدې غونډه کې د قريشو له استازو نه لاندنیو مشهورو کسانو برخه اخیستې وه:

- ۱- ابو جهل بن هشام د بني مخزوم له قبیلې نه.
- ۲- جبير بن مطعم، طعيمه بن عدي، او حارث بن عامر د بني نوفل بن عبد مناف نه.
- ۳- د ربیعہ زامن شیبہ او عتبہ، او ابو سفیان بن حرب له بني عبد شمس بن عبد مناف قبیلې نه.
- ۴- نصر بن حارث له بني عبدالدار قبیلې نه، دا همغه سړی دی کوم چې پر رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) یې د اوښې پریوان وراچولې و.
- ۵- ابو بختري بن هشام، زمعه بن اسود او حکیم بن حزام له بني اسد بن العزی قبیلې نه.

- ۶- د حجاج زامن نبیه او منبه له بني سهم قبیلې نه.
 - ۷- امیه بن خلف له بني جمح قبیلې نه.
- ټول د وعدې سره سم راغلل، که گوري چې شیطان د یوه مخور مشر په شکل کې په دروازه کې ولاړ دی، قیمتي چینه یې اغوستې، دوی ورته وویل: دا مشر څوک دی؟ ده ورته وویل: زه د نجد قبیلې یو مشر یم ستاسې د غونډې خبر مې واوړید، راغلم ترڅو ستاسې خبرې واوړم، او کیدای شي پدې هکله ښه مشوره درکړم. دوی ورته وویل: ډیر ښه، راځه، او پدې ترتیب هغه هم په غونډه کې شریک شو.

له مناقشې وروسته د رسول الله (ﷺ) د وژلو پریکړه

د پارلمان غړي ټول حاضر شول، خبرې او مناقشې پیل شوې، هر چا خپله طرحه وړاندې کوله، ابو اسود وویل: راځئ محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له خپل وطن نه وشړو، هر چیرته چې ځي لاړ دي شي، زمونږ څه کار ورسره نشته، خو دده په اخراج به زمونږ مشکل حل شي او اړیکې به مو بیرته سره ټینګې او وحدت به مو

^(۱) ابن اسحاق روایت کوي چېک جبریل (علیه السلام) رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ته ددیگ غونډیگ په هکله خبر ورکړ او د هجرت اجازه ییگ ورکړه. او پدیگ هکله بل دلیل د عایشی (رضي الله عنها) روایت دی چېک وروسته به ییگ سره ولولو.

قائم شي.

خو نجدې سپين ږيري وويل: نه دا سبي نظر ندی، تاسې نه گورئ چې محمد(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) خومره بليغ او منطقي شخصيت دی، د هغه زړه وړونکې او خوږې خبرې نه وینئ، او دا نه گورئ چې هغه د نورو زړونه څه ډول ځانته راکاږي، نو ددې ويره موجوده ده چې هغه یو بلې عربي قبيلې ته لاړ شي، او هغوی د ځان پيروان وگرزوي، بيا به پر تاسې حمله وکړي او دلته پخل وطن کې به مو تس او نس کړي او بيا به خپله رایه درباندي تحمیل کړي، بهتره دا ده چې پدې هکله نور فکر وکړئ او بل پلان جوړ کړئ.

ابو البختري وويل: هغه د اوسپنې په پنځرو کې بند کړئ، تر څو د پخوانيو شاعرانو زهير او نابغه په خير مې شي. د نجد مشر بيا وويل: نه دا هم چندان سبي نظريه نده، ځکه که تاسې هغه بند هم کړئ، هغه به خپل ارشادات خپلو اصحابو ته رسوي، کيدای شي هغوی حمله وکړي او له قيد نه يې آزاد کړي، بيا به يې پيروان ډير شي او پر تاسې به برلاسي ومومي، نو يوه بله لاره وگورئ.

پارلمان دا دواړه پيشنهادونه رد کړل، خو دا ځل د مشرکانو مشر او د مکې غټ مجرم ابو جهل داسې ظالمانه وړانديز وکړ چې ټولو ورسره موافقه وکړه. او هغه داسې و چې ابو جهل وويل: زه دده په هکله داسې نظر لرم چې تاسې يو به يې هم نلرئ، دوی ورته وويل: وايه ستا څه نظر دی؟ ده وويل: چې مونږ بايد له هرې قبيلې نه يو يو غښتلی، تکړه او د ښه نسب خاوند ځوان غوره کړو، دوی ټولو ته تورې ورکړو او دده (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د مرگ لپاره يې ورواستوو، ټول به يو ځای ورباندې گوزار وکړي او په قتل به يې ورسوي، نو مونږ به ورنه بيغمه شو، که داسې وکړو خون به يې په ټولو قبيلو وويشل شي او عبدمناف به هم ددې وس ونلري چې له ټولو قبيلو سره جگړه وکړي، نو مجبور به شي ديت اخيستل ومني او مونږ به يې ديت ورکړو. نجدې مشر وويل: ددې سړي خبره او نظريه د منلو وړ ده، زما نظر هم دا دی^(۱). نو د پارلمان ټولو غړو دا نظريه او وړانديز ومانه، او تصميم يې ونيو چې دا طرحه به ژر او فوراً عملي کوي، او په همدې سره غونډه پای ته ورسیده.

(۱). ابن هشام ۱/ ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲

د رسول الله (ﷺ) هجرت

کله چې قریشو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د وژلو ظالمانه فیصله وکړه، نو جبریل (علیه السلام) وحي راوړه، رسول (علیه السلام) یې د قریشو لدې توطیې نه خبر کړ، او د ای ورتنه وویل چې الله تعالی د هجرت اجازه درکړېده، د هجرت کولو وخت یې ورته وټاکه او داسې یې ورته وویل: نن پخپل ځای مه ویده کړه.^(۱)

نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) په همدې غرمه کې د ابوبکر (رضي الله عنه) کورته ورغی تر څو د هجرت په هکله پلان جوړ کړي. عائشه (رضي الله عنها) وایي: ټکنده غرمه وه مونږ د ابوبکر (رضي الله عنه) په کور کې ناست وو، چې یو کس آواز وکړ، دا دی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) راغی سر یې پټ کړیدی. دا داسې وخت ؤ چې عادتاً به هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) پدې وخت کې زمونږ کره ته راته. ابوبکر وویل: زما مور او پلار دې ورته قربان شي، قسم په خدای چې د کوم مهم کار لپاره راغلی دی.

عائشه (رضي الله عنها) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) راغی او له اجازې وروسته کور ته را ننوت، ابوبکر ته یې وویل: [أَخْرَجَ مَنْ عِنْدَكَ]. دا حاضرین وباسه. ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وویل: زما پلار له تا قربان یا رسول الله (صلی الله علیه و سلم)! دا خو ټول ستا اهل دی. ده وفرمایل: [فَأَنِّي قَدْ أَذِنُ لِي فِي الْخُرُوجِ]. ما ته د هجرت اجازه شویده، نو ابوبکر ورته وویل: ای رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) پلار مې درنه قربان، آیا ما درسره ملگری کوې، زما لپاره به د ملگری شرف وي؟ رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) وفرمایل: هو.^(۲) د هجرت له پلان جوړولو وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) بیرته خپل کورته لاړ، او د شپې انتظار یې یوست.

(۱). ابن هشام ۴۸۲/۱، زاد المعاد ۵۲/۲

(۲). صحيح بخاري، باب هجرة النبي (ص) و اصحابه ۵۵۳/۱

د رسول الله (ﷺ) د کور محاصره

د قريشو مجرمانو مشرانو ټوله ورځ پدې تيره کړه چې د مکې پارلمان (دارالندوه) پريکړه به څنگه عملي کوي، او له تياري وروسته يې ددې کار د عملي کولو لپاره يوولس مشران وټاکل چې نومونه يې دا دي:

۱- ابو جهل بن هشام. ۲- حکم بن ابې العاص. ۳- عقبه بن ابې معيط. ۴- نضر بن حارث. ۵- اميه بن خلف. ۶- زمعه بن اسود. ۷- طعيمه بن عدي. ۸- ابو لهب. ۹- ابې بن خلف. ۱۰- نبيه بن حجاج. ۱۱- منبه بن حجاج.^(۱)

ابن اسحاق وايي: کله چې د شپې تياره خوره شوه، هغوی ټول د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه وسلم) تر کور راتاو شول او ددې انتظار يې يوست چې هغه ويده شي او دوی حمله ورباندې وکړي.^(۲)

مشرکانو پوره باور درلود چې د دوی دا توطئه به حتما کاميابيږي، تر دې حده چې ابو جهل د کبر او غرور په حالت کې خپلو ملگرو ته مخ کوي او وايي: محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وايي که تاسې دده پيروي وکړئ، نو د عربو او عجمو پاچايان به شئ، او بيا به له مرگ نه وروسته بيا راژوندي شئ، او هلته به د اردن د باغونو په شان باغونه درکړل شي، او که داسې مو ونه کړل- دده دين مو ونه ما نه - نو بيا به دده له لاسه ستاسې په مينځ کې قتل و قتل وشي، او چې بيا را ژوندي کړی شي، نو بيا به په اور کې سوځئ!^(۳)

د توطيې د پلي کولو وخت نيمه شپه ټاکل شوی و، هغوی ټول بيدار او وينن ولاړ وو، د ټاکل شوي وخت انتظار يې يوست، خو الله تعالی تر ټولو لوی او غالب ذات دی، د ځمکې او آسمان پاچايي له ده سره ده څه يې چې اراده وي همغه کوي، هغه پناه ورکوونکې دی، چا ته چې پناه ورکړي هيڅوک هغه ته ضرر نه شي رسولی، او که وغواړي څوک را گير کړي، نو بيا د هغه خلاصون نشته. پدې ترتيب سره غالب الله تعالی خپل رسول وساته، د قرآن کریم لاندینی آيت چې لدې پيښې وروسته را نازل شوی دا موقف داسې تشریح کوي:

((وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ

(۱). زاد المعاد ۵۲/۲

(۲). ابن هشام ۴۸۲/۸

(۳). ابن هشام ۴۸۳/۸

وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ)). (الانفال: ۳۰)

[او یاد کړه (اې محمد) هغه وخت چې مکر فریب به کاوه له تا سره کافرانو لپاره د دې چې بندي کړي تا یا ووژني تا، یا وباسي تا (له مکې نه) او پټ فریب کوي دوی (له تا سره) او جزا د قریب ورکوي الله (دوی ته) او الله بهتر د جزا ورکونکو د مکر دی.]

رسول الله (ﷺ) خپل کور پرېږدي

سره لدې چې قريشو د خپل وحشیانه پلان د تطبیق لپاره پوره تیاري نیولې وه، خو بیا هم له فاحشې ناکامۍ سره مخ شول. په همدې سخت او مشکل وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د ابو طالب زوی علي (رضي الله عنه) ته وویل: ته نن شپه زما په بستره کې ویده شه، او دا زما شین حضرمې چادر درباندي واچوه^(۱) ویده شه تا ته به د هغوی له لاسه هیڅ ضرر در و نه رسیږي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) به په همدې چادر کې ویده کیده.^(۲)

بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ووت، د دوی له مینځه تیر شو، او یو موټی شگلنه خاوره یې واخیسته او د دوی پر سرونو یې وروشنله، الله تعالی د هغوی سترگې ورباندې ږنډې کړې او ویې نه لیده او ده مبارک دا آیت تلات کاوه: ((وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ)) (یس: ۹). [او گرځولی مو دی په مخ د دوی کې سد (دیوال) او له وروسته د دوی دیوال، پس پټې کړې مو دي (سترگې د دوی) پس دوی هیڅ نه ویني.]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د ټولو مشرکانو پر سرونو خاوره واچوله، او سیخ د ابوبکر (رضي الله عنه) کورته ورغی، له هغه ځای نه دواړه د شپې له مخې د یوې کړکۍ له لارې ووتل د یمن په طرف روان شول ترڅو غار ثور ته ورسیدل^(۳). هلته محاصره کوونکي د ټاکل شوي وخت د رارسیدو انتظار باسي، خو د وخت له رارسیدو لږ شیبه مخکې پخپله نامرادی او ناکامۍ پوه شول. یو سړی ورته راغی او

(۱). په حضرموت (جنوبي یمن) کيگ جوؤ شوی خگادر په حضرمي چادر شهرت لري.

(۲). ابن هشام ۴۸۲/۱ - ۴۸۳

(۳). ابن هشام ۴۸۳/۱ - زاد المعاد ۵۲/۲

ورته ويی ویل: د څه انتظار باسی؟ دوی ورته وویل: د محمد(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) انتظار باسو. ده ورته وویل: نامراډه شوی، ناکام شوی، هغه خو در نه تللی، او ستاسې پر سرونو یې خاورې در اچولې، هغه پخپله لار تللی. دوی وویل: قسم په خدای مونږ خو ندی لیدلی، سرونو ته یې لاس کړ او خاورې یې ورنه پاکې کړې. خو د دروازې له چاک نه یې د ننه وکتل، که گوري چې علي (رضي الله عنه) ویده دی، دوی وویل: قسم په خدای هغه دی محمد(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) تر اوسه لا ویده دی. هغوی تر سهاره منتظر وو تر څو سهار شو او علي (رضي الله عنه) له ځایه پاڅید، دوی هغه را ونيو او د محمد(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په هکله یې معلومات ورنه وغوښتل. ده ورته وویل: زه د هغه په هکله هیڅ معلومات نلرم.^(۱)

له کور نه تر غاره

رسول (صلی الله علیه وسلم) د نبوت د څوارلسم کال د صفر میاشتې په (۲۷) مه شپه چې د (۶۲۲م) کال د سپتمبر میاشتې له ۱۲/۱۳^(۲) سره سمون خوري له خپل کور نه ووت، د ابوبکر (رضي الله عنه) کورته ورغی، او له هغه ځای نه دواړه د کور له وروستۍ کډۍ نه لدې ویرې نه چې ورباندې سهار نه شي په ډیره چټکۍ ووتل. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) پدې پوهیده چې مشرکین به یې په لټه پسې را وزي او لومړنۍ لار چې دوی به یې نیسي هغه دشمال خوا ته د مدینې لویه لاره ده، نو ده پخپل حکمت سره ددې مقابله یعنی د جنوب لاره ونيوله، دا لاره یمن ته تللې وه، تقریباً پنځه میله مخکې لاړل تر څو د ثور غره ته ورسیدل. دا ډیر لوړ، سخت او د لویو لویو تیږو درلودونکې غر دی. د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دواړه پښې لوڅې وې بلکه دا هم ویل کیږي چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د پښو په سرو (گوتو) تله تر

(۱) ابن هشام - زاد المعاد

(۲) رحمة للعالمین ۹۵/۱. که د دې کلونو پیل له محرم میاشتې نه فرض کوو نو دا میاشت (صفر) د نبوت د څوارلسم کال میاشت راحگي او که د کلونو پیل د بعثت له میاشتې نه فرض کوو نو بیا دا د نبوت دیارلسم کال میاشت راحگي.

او د سیرت زیات لیکونکي کله لومړنی او کله هم دوهمه فرضیه سپیگ کښکي او همدا وجه ده چې د حوادثو په ترتیب کیڅ څکه غلطی هم ورته وشي، نو مونږ ددیگ شیانو په پام کیڅ نیولو سره دا غوره کښکي چې د کلونو پیل د محرم له میاشتېک وي.

خو د پلونو اثر يې پاتې نه شي او پدې سره يې پښې زخمې شوې. په هر حال ابوبکر (رضي الله عنه) د غره له لمنې نه د غره په څوکه کې تر واقع غار پورې چې په تاريخ کې د ثور غار په نامه يادېږي رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) په بېړه، بېړه په خپله شا يووړ. ^(۱)

په غار کې

کله چې غار ته ورسيدل ابوبکر (رضي الله عنه) وويل: يا رسول الله (صلى الله عليه وسلم)! ته به تر هغې پورې غار ته نه ننوزې تر څو زه پکې ننوتلی نه وم او کتلې مې نه وي، ځکه که هلته څه مضر شي وي، نو لومړی به زه ورسره مخامخ شم. ابوبکر (رضي الله عنه) غار ته ننوت او جارو يې کړ، ټول سوري يې د خپل لنگ په ټوټو پټ کړل، يوازې دوه سوري (سورې) پاتې شول چې هغه يې هم پخپلو پښو بند کړل پښې يې پکې کيښودلې بيا يې رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته وويل: مهرباني وکړه غار ته را ننوزه. رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) غار ته تشريف يووړ او هلته يې د ابوبکر (رضي الله عنه) په غيږ کې سر کيښود او ویده شو. ابوبکر (رضي الله عنه) له يوه سوري نه په پښه څه شي وچيچه، او ددې له ويرې چې رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) راويښ نه شي هيڅ ونه خوځيد، خو اوښکې يې د رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) پر مبارک مخ را تويې شوې هغه را ويښ شو او ورته ويې فرمايل: څه خبره ده ابوبکره؟ ده ورته وويل: څه شي وچيچلم زما مور او پلار له تا قربان شه! نو رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) په هغه ځای خپلې مبارکې لارې (زيرې) واچولې او پدې سره د ابوبکر (رضي الله عنه) درد ورک او آرام شو. ^(۲)

دوی دواړه درې شپې يعنی د جمعې، هفتې او يکشنبې شپې په غار کې پټ وو. ^(۳) د ابوبکر زوی عبدالله (رضي الله عنهما) به د شپې له دوی سره ویده کيده. عائشه (رضي الله عنها) وايي: عبدالله (رضي الله عنه) تنکی، پوه او زيرک ځوان و سهار د

(۱). رحمة للعالمين ۹۵/۱. مختصر سيرة الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص ۱۶۷

(۲). دا روايت رزين له عمر (رضي الله عنه) نه هم روايت کړی خو په هغه کيک دا هم شته چيک دديگ زهرو اثر د ابوبکر (رضي الله عنه) د مرکک په وخت کيک بيرته را شگکاره شو او همدا زهريک د مرکک سبب شول،

مشكاة المصابيح باب مناقب ابيک بکر ۵۵۲/۲

(۳). فتح الباري ۳۳۲/۷

وخته به له دوی نه راووت، او داسې وخت به مکې ته رارسیده چې گومان به کیده شپه یې همدلته تیره کړیده.

او قريشو به چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په خلاف کومې خبرې کولې، ټولې به یې اوریدلې ځان به یې ورباندې پوهاوه او بیا به د شپې په تیاره کې دوی ته ورتله او دا خبرې به یې ورسولې. د ابوبکر (رضي الله عنه) غلام (عامر بن فهیره) به رڼه پووله، او کله به چې شپه پخه شوه، نورمه به یې د غار خولې ته راوستله، او د غار دواړو ملگرو به شیدې څښلې او آرام به ویده کیدل، او عامر به بیا سهار وختي رڼه بیرته بیوله. هغه دا درې واړه شپې همداسې کول^(۱) او د سهار له خوا به یې رڼه په هغه لاره بیوله په کومه به چې عبدالله بن ابوبکر (رضي الله عنهما) تللی و ترڅو د هغه پلونه ړنگ کړي اثر او نښه یې پاتې نه شي.^(۲)

د قريشو منډې ترړې

هلته د توطيې د تطبیق د شپې په سهار قريش له خپلې ناکامۍ او د رسول (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له نجات نه باوري شول نژدې وو چې لیونیان شي، لاره ورنه ورک شوه، لومړی خو یې علي (رضي الله عنه) راوښوونه یې وواژه، کعبې ته یې یووړ او هلته یې بندي کړ ترڅو د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په هکله معلومات ورنه واخلي.^(۳) او کله یې چې له علي (رضي الله عنه) نه څه بود (تر لاسه) نکړل، نو د ابوبکر (رضي الله عنه) کور ته ورغلل دروازه یې ور وټکوله د ابوبکر لور اسماء (رضي الله عنها) راووته، دوی ورته وویل: پلار دې چیرته دی؟ دې ځواب ورکړ، والله که خبره وم چې پلار مې چیرته دی. پدې ځواب سره خبیث ابوجهل داسې کلکه څپپه ورکړه چې د غوږ لښتۍ یې ایسته ولویده.^(۴)

قريشو د یوې عاجلې او فوق العاده غوندې په نتیجه کې فیصله وکړه چې باید د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او ملگري د نیولو لپاره یې ټول وسایل او امکانات په کار واچول شي، نو فوراً یې له مکې نه د باندې وتلې ټولې لارې تر کلکې وسله والې څارنې لاندې ونيولې، او اعلان یې وکړ هر چا که هغوی دواړه مړه یا

(۱). صحيح البخاري ۵۵۳/۱. ۵۵۴

(۲). ابن هشام ۴۸۲/۱

(۳). رحمة للعالمين ۹۶/۱

(۴). ابن هشام ۴۸۷/۱

ژوندي دوی ته راوستل، نو دوی به د هریوه په بدل کې سل اوښان جائزه ورکړي.^(۱) ددې لویې جائزې له اعلان نه وروسته ټولو خپلې هڅې گړندی کړې، پلي او سپاره او پل پیژوندونکې یوې خوا بلې خوا ته خواره شول، غرونه، دښتې، خوږونه او درې یې پلټلې، خو ټول نامراوه وو او هیڅ یې په لاس نه ورتلل. ځنې پلټونکي ان د غار خولې ته ورغلل، خو الله پخپل کار کې غالب او برلاسی دی. امام بخاري له انس او هغه له ابوبکر (رضي الله عنه) نه روایت کوي وايي: زه له نبی (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره په غار کې وم، کله مې چې سر راپورته کړ که غورم چې د خلکو پښې راته ښکارېږي، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته مې وویل: که د هغوی کوم یو هسې لاندې وگوري نو مونږ به ویني. ده وفرمایل: [اسکت یا ابا بکر، اثنان، الله ثالثهما]، وفي لفظ: [ما ظنک یا ابا بکر بائین الله ثالثهما]. چې یا ابوبکره! مونږ دوه یو دریم مو الله دی، او په بل لفظ کې راځي: ابوبکره! د هغو دوو کسانو په هکله څه گومان کوي چې دریم یې الله دی.^(۲) دا یوه معجزه وه چې الله تعالی خپل رسول پرې مشرف کړ، پلټونکي بیرته نا مراده ورنه وگرځیدل پداسې حال کې چې دده (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او هغوی تر مینځ یوازې څو قدمه فاصله وه او بس.

د مدینې په لار

کله چې د لټې او پلټنې هلې ځلې غلې شوې، او قریش له دریو ورځو مسلسلو خو بې نتیجې منډو، ترږو نه وروسته څه نا څه آرام شول. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او ملگري یې له غار نه د وتو تیاري ونيوله. دوی له مخکې نه له عبدالله بن اریقط الليثي سره چې په صحرايي لارو پیژندنه کې یې خاص مهارت درلود د پیسو په مقابل کې مدینې ته د رسولو خبره کړې وه.

(۱). صحیح البخاري ۵۵۴/۸

(۲). صحیح البخاري ۵۱۲/۸ - ۵۵۸. د ابوبکر (رض) ویره د خپل حگان پخاطر نه وه، بلکه د ویرې سبب یېک دا وُلکه چېک په یوه روایت کیگ راحگي ده چېک کله هغوی ولیدل نو د رسول الله (ص) په هکله اُیر غمجن شو او ویی ویل: که زه ووژل شم نو یو سؤي یم پروا میگ نشته، خو که ته ووژل شی یا رسول الله! نو تگول امت هلاک شو، پدیگ وخت کیگ رسول الله (ص) ورته وویل: مه خفه کیاه الله زموڼا سره دی، مختصر سیره الرسول (صلی الله علیه وسلم) ۱۲۸.

نوموړې هغه وخت لا مشرک و، خو دوی ته د اعتماد وړ و خپلې اوبنې یې ورته سپارلې وې او دا وعده یې ورسره کړې وه چې درې ورځې وروسته به د غار خولې ته راځي. همدا وه چې عبدالله بن اریقظ د دوشنبې په شپه د هجرت د لومړي کال د ربیع الاول په لومړۍ نیټه چې د (۶۲۲م) کال د سپتمبر له (۱۶) مې سره سمون خوري اوبنې د غار خولې ته راوستې. ابوبکر (رضي الله عنه) رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته وویل: پلار مې له تا قربان شه یا رسول الله! له دې دوو اوبنو نه یوه د تا، او هغه بهتره اوبنه یې وړ وړاندې کړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته وویل سبي ده خو په بیه.

پدې وخت کې اسماء بنت ابی بکر (رضي الله عنهما) ورته د لارې توبنه راوړه، خو ددې د تړلو لپاره یې څه نه و ورسره راوړي، او کله چې دوی د سفر اراده وکړه اسماء (رضي الله عنها) څه پیدا نکړل چې هغه توبنه پکې وتړي، نو فوراً یې د خپلې ملا کمر بند دوه ځایه کړ، په یوه ټوټه یې خوراک وټاړه او بله یې تر ملا کړه او په دې سره ذات النطاقین وبلله شوه.^(۱)

بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) روان شول، عامر بن فهیره هم ورسره و او لارې پیژندونکي. عبدالله بن اریقظ د بحر د غاړې (ساحل) لاره غوره کړه او همداسې مخکې لاړل. کله چې له غار نه ووتل لومړی د جنوب پلو ته د یمن په لور لاړل، بیا د بحر د غاړې په خوا د غرب (لویدیز) لوري ته راوگرځیدل او مخکې لاړل ترڅو داسې لارې ته ورسیدل چې عام خلک به نه ورباندې تلل، بیا د شمال لوري ته وگرځیدل او د سرې بحیرې غاړې ته نژدې په داسې لار روان شول چې له کوم یوه سړي پرته بل هیڅوک هم نه ورباندې تلل.

ابن اسحاق د هغو ځایونو نومونه ذکر کړيدي له کومو نه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په دې سفر کې تیر شويدي. هغه وايي: لارې پیژندونکي لومړی هغوی د مکې په لاندینۍ برخه کې بوتلل، بیا د ساحل په لاره روان شول او د عسفان په لاندینۍ برخه کې یې لاره غوڅه کړه، بیا د امج په لاندینۍ برخه کې روان وو او کله چې له قدید نه تیر شول، نو بیا یې لاره غوڅه کړه، همداسې مخکې د خرار په لاره لاړل بیا په ثنیه المره او ورپسې په لقفا او بیا د لقف له بیابان نه تیر شول، ورپسې یې د مجاح بیابان (دبنته) ونيوه، بیا د مجاح له گرزندي (موړ) نه پورې وتل او د ذي الغضوين گرزندی یې ونيو په ذي کشر ورننوتل او داسې په جداجد بیا په اجرد،

(۱). صحیح بخاري ۵۵۳/۱-۵۵۵. ابن هشام ۴۸۲/۱

ډاسلم او د اعداء له لارې د تعهن په دښته او مخکې په عباييد او داسې په فاجه بالاخره په عرج راکوز شول، بيا د رکوبه په بنۍ خوا کې له ثنيه العائر نه تير شول، او د رټم په وادي کې راکوز شول او مخکې د قبا^(۱) په لور لاړل.

اوس راځئ د لارې په دوران کې واقع شوې ځنې پيښې تر نظر تيرې کړو:

۱- بخاري روايت کوي چې ابوبکر الصديق (رضي الله عنه) وايي: کله چې د شپې (له غاره ووتلو) نو دا ټوله شپه او سبا ورځ تر غرمې مو مزل وکړ، دغه وخت لاره بالکل خالي وه هيڅ لاروی هم نه ليدل کيده، که گورو چې يوه لويه پرنښه ده او په سپوره يې تر اوسه لا لمر نه و راغلی، مونږ همدلته واپول. ما پخپل لاس رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته ځای برابر کړ، او يو پوستين مې ورباندې اوار کړ او ورته ومې ويل: دلته ویده شه يا رسول الله (ص)! زه به د شا او خوا څارنه او مراقبت کوم. رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ویده شو او ما څارنه کوله، پدې وخت کې مې يو شپون وليد چې رمه يې د پرنښې په خوا را روانه کړيده، غواړي زموږ په شان دلته واپوي، ما ورته وويل: ته د چا يې؟ هغه د مکې يا د مدينې د کوم سړي نوم واخيست. ورته ومې ويل: مېرې دې شيدې لري؟ ده وويل: هو. ورته و مې ويل: آيا لوشې يې؟ و يې ويل: هو، يوه مېرې يې راوښو تر څو ويې لوشي. ما ورته وويل: دا تې يې له خاورو، وينستانو او نورو شيانو نه پاک کړه، بيا يې په يوه لوبني کې شيدې را ولوشلې. له ما سره يوه چرمې بدنۍ وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) به اوبه ورنه څښلې او اودس به يې ورباندې کاوه. بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته راغلم، خو مناسبه مې ونه لیده چې راوينښ يې کړم، هملته ورته ولاړم تر څو راوينښ شو، نو فورا مې په شيدو لږ اوبه ورواچولې تر څو لاندینۍ برخه يې يخه شوه او ورته ومې ويل: مهرباني وکړه شيدې وڅښه يا رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم)! رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) دومره شيدې وڅښلې چې زه ډير پرې خوښ شوم، بيا يې وفرمايل: د حرکت وخت ندی؟ ما ځواب ورکړ: هو د تگ وخت دی، بيا روان شوو.^(۲)

۲- پدې سفر کې د ابوبکر (رضي الله عنه) عادت دا و چې په رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) پسې به وروسته په اوبڼه سپور و. او څرنگه چې له عمره

(۱). ابن هشام ۴۹۱/۱ - ۴۹۲

(۲). صحيح بخاري ۵۱۰/۱

پوخ ښکاریده نو د خلکو توجه به هم همده ته وه، او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صبحه وسلم) په څیره کې د ځوانۍ ښې ډیرې وې، نو د خلکو زیاته توجه به نه وه ورته. او همدا وجه وه چې کله به له چاسره مخامخ شول نو لومړی به یې له ابوبکر (رضي الله عنه) نه پوښتنه کوله چې دا سړی څوک دی؟ ابوبکر (رضي الله عنه) به یې په ځواب کې ویل: دا زما لارښود دی، اوریدونکي به داسې گومان کاوه چې دا لار ښيي په کومه چې روان دي، خو دده مراد به هغه د خیر او دین لاره وه.^(۱)

۳- سراقه بن مالک چې د هغوی په لټه پسې وتلی و وایي: زه د خپل قوم بني مدلج له خلکو سره ناست وم چې له دوی نه یو سړی راغی راته ودریده او ويی ویل: ای سراقه! ما همدا اوس له ساحل سره څو کسان ولیدل، فکر کوم چې هغه محمد (صلی الله علیه و اله و صبحه وسلم) او ملگري یې دي. سراقه وایي: زه پوه شوم چې دا کسان همدوی دي، خو ده ته مې وویل: دا هغوی نه شي کیدلای، او دا تا چې څوک لیدلي هغه فلانی او فلانی دي چې زمونږ له مخې تیر شول، بیا څه وخت همدلته مجلس کې پاتې شوم، وروسته پاڅیدم او کور ته لاړم. خپلې وینځې ته مې امر وکړ، چې آس وباسي او هلته د غونډې شا کې راته انتظار وکړي. ما خپله نیزه راواخیسته او د کور له وروستنۍ دروازی نه پداسې حال کې ووتلم چې د نیزې څوکه مې په ځمکه لگوله او پورتنۍ خوا مې یې هم کښته نیولې وه، آس ته ورغلم ورباندې سپور شوم او پوه شوم چې هغه مې د معمول په شان په منډو منډو مخکې وړي ان تردې چې دوی ته ورنه شوم، دلته مې آس بودري وکړه او زه ورنه راپریوتم، بیا راپورته شوم تویرې ته مې لاس کړ او د فال غشي مې ورنه راوايستل، فال مې ورباندې واچوه چې آیا دوی ته زیان ور ورسوم او که نه؟ نو هغه غشي راووت چې زما خوښ نه و، خو ددې غشي پروا مې ونکړه، په آس سپور شوم او په چټکۍ سره یې دوی ته دومره ورنه کړم چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صبحه وسلم) د قرائت آواز مې واورید. هغه خپل قرائت کاوه هیڅ بل طرف ته یې التفات نه کاوه، خو ابوبکر (رضي الله عنه) ډیر یوې خوا بلې خواته کتل، پدې وخت کې زما د آس پښې ان ترگونډو په ځمکه کې خښې شوې زه هم ورنه ولویدم، بیا مې آس وواهه او هغه په ډیر مشکل سره خپلې پښې راوايستلې کله چې نیغ ودرید، نو د پښو له نښانو نه یې د دود په شان گرد پورته شو، دلته مې بیا په غشو فال واچوه، بیا هغه غشي راووت چې زما نه و خوښ، نو د امان غږ مې ورباندې وکړ.

(۱). صحیح بخاري له انس (رضي الله عنه) نه ۵۵۲/۸

هغوی راته ودریدل، ما په آس پښه ورواړوله او ورغلم او هغه وخت چې زه له دوی نه منع کړی شوی وم، نو دا خبره مې په زړه کې پخه شوې وه چې رسول الله (صلی الله علیه و آله و صحبه وسلم) به غالب او امر به یې برلاسی کیږي، ورته ومې وویل: ستا قوم ستا په سر جایزه ټاکلې ده، او لدینه مې هم خبر کړ چې خلک دده په هکله څه نیت او اراده لري، او خپل زاد او توښه مې ور وړاندې کړه، خو هغوی څه ورنه وانخستل نه یې تکلیف راکړ او نه یې د څه سوال رانه وکړ، یوازې دومره یې راته وویل: چې حال پټ ساته. ما ورته وویل: د امن خط راته ولیکه، نو عامر بن فهیره ته یې د خط لیکلو امر وکړ، هغه د پوستکي په یوه ټوټه خط ولیکه، بیا رسول الله (صلی الله علیه و آله و صحبه وسلم) مخ په وړاندې لاړ.^(۱)

پدې هکله له ابوبکر (رضي الله عنه) نه هم یو روایت را نقل شوی دی هغه وايي: مونږ روان شوو، او خلک زمونږ په لټه کې وو، خو له سراقه پرته هیچا هم ونه موندو، او کله چې د سراقه آس را لنډ شو ما وویل: یا رسول الله! دا دی دا پلټونکی راورسیده ده وفرمایل: (لا تحزن ان الله معنا)^(۲)

سراقه بیرته مکې ته ستون شو او خلک لا په تپ او تلاش کې وو، ده ورته وویل: ما مکمل او پوره احوال درته راوړی، نور دلته ستاسې هلې ځلې بې گټې دي، پدې خوا کې چې څه لازم و هغه وشول. (او پدې سره یې خلک راستانه کړل، نوموړی د ورځې په پیل کې د هغوی په لټه پسې وتلی و، خو د همدې ورځې په پای کې د هغوی نگهبان او ساتونکی گرزیدلی و.)^(۳)

۴- پدې سفر کې یې د خزاغیه کورنۍ د ام معبد نومې ښځې په دوو خیمو هم گذر وشو. نوموړې مشهوره او تکړه ښځه وه، زیاتره به څرخ په لاس د خیمې په خوله کې ناسته وه، او چې څوک به ورتلل نو د خوراک او څښاک بند وېست به یې ورته کاوه. رسول الله (صلی الله علیه و آله و صحبه وسلم) او ملگري یې د څه شي غوښتنه ورنه وکړه، دې ورته وویل: قسم په خدای که مو څه درلودلی نو ستاسې په میزبانۍ کې به مو کوتاهي نه وای کړې، زمونږ میړې هم ډیرې لیرې دي. دغه کال هم ډیر وچ و.

(۱). نفس المصدر ۵۵۴/۸. د بني مدلج مېنه رايغ ته نژدې وه، سراقه هغه وخت ورپسې ووت چې دوی له قديد نه برختلي وو. په غالب گومان سره سراقه د دوی د سفر په دريمه ورځ ورپسې وتلی و.

(۲). صحيح البخاري ۵۱۲/۸

(۳). زاد المعاد ۵۳/۲

رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وکتل او د خیمې په کنج یې یوه میړه ولیده، نو یې وفرمایل: [ما هذه الشاة يا أم معبد؟] دا څه ډول میړه ده؟ ای ام معبد! دې وویل: دا د ډیرې کمزورۍ له امله له رمې پاتې شویده. هغه (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وفرمایل: [هل بها من لبن؟] شیدې کوي؟ دې وویل: دا له پنبو لویدلې او شیدې؟ ده ورته وفرمایل: [أتأذنين لي أن أحلبها؟] اجازه راکوې چې ویې لوشم؟ دې وویل: موږ او پلار مې له تا قربان، که لازم وینې نو ویې لوشه!

نو رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) پخپل مبارک لاس د هغې غولانځه مسحه کړه، بسم الله یې وکړه او دعا یې ولوستله، یو ځل یې غولانځه ډکه شوه، او پنبې یې سره لیرې کړې، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د ام معبد هغه لوی لوښی وغوښت کوم چې د یوه ټولګي لپاره بس و، میړه یې پکې ولوشله تر څو په مورګو یې ځګ ودرید، بیا یې ام معبد ته شیدې وروڅښلې تر څو ښه مړه شوه، بیا یې خپل ملګري مارېه کړل په پای کې یې پخپله وڅښلې، او ورپسې یې میړه بیا ولوشله تر څو لوښی ښه ډک شو او له دې سره یې پرېښود او دوی وخوځیدل.

لږ ساعت وروسته ابو معبد له خپلو کمزوریو، سستو او ډنګرو وزو سره راوړسید، او کله یې چې شیدې ولیدلې، حیران شو، خپلې ښځې ته یې وویل: دا شیدې له کومه شوې؟ رڼه خو لیرې ده، او په کور کې هم شیدې ورکونکې میړه نشته. دې ورته وویل: قسم په خدای همدا اوس یو ډیر مبارک سړی راته رخصت شو، چې دا او داسې خبرې یې وې، او حال یې داسې او داسې و. ده وویل: هو فکر کوم دا هغه څوک دی چې قریش یې لټوي، نو ای ام معبد راته معرفي یې کړه او ښې یې راته ووايه! دې هم پخپله بلیغه ژبه د هغه عظیم صفات داسې ورته بیان کړل که ته به وايې همدا اوس یې په مخ کې ولاړ دی، د کتاب په پای کې به دا بیان رانقلوو. ابو معبد وویل: قسم په خدای چې دا د قریشو هماغه ملګری دی د کوم په هکله چې دوی مختلفې خبرې کوي، زه د هغه د ملګرتیا اراده لرم، او د امکان په صورت کې به حتماً دا کار سرته رسولم.

له بلې خوا هلته مکه کې یو داسې آواز پورته شو چې ټول خلک یې اوري، خو ویونکي یې نه ښکاري دا آواز داسې و:

رفقین حلا خیمتي ام معبد

و افلاح من امسی رفیق محمد

جزی الله رب العرش خیر جزائه

هما نزلا بالبر و ارتحلا به

فيا لقصي ما زوى الله عنكم
 ليهن بني كعب مكان فتاهم
 به من فعال لا يجازى و سؤدد
 و مقعدها للمؤمنين بمرصدا
 سلوا اختكم عن شاتها و اناها
 فانكم ان تسالوا الشاة تشهد

[ترجمه: د عرش مالک الله دې دوو هغو ملگريو ته بهترينه جزا او بدله ورکړي کوم چې د ام معبد خیمې ته راغلي وو، دوی دواړه هلته په خیر او نیکۍ راغلي وو او بیرته په خیر او نیکۍ سره ولاړل، او بريالي دي هغه څوک چې د محمد(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ملگرتیا کوي، اې قصي! الله تعالی له هغه سره څومره بې مثاله کارنامې او سرداری له تاسې نه یوږه (او یا: مبارکې دې وي تا قصي ته چې الله جل جلاله) د محمد(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په واسطه له تاسې نه یې ساري سرداري وانه خستله. بنو کعب ته دې د دوی د سیاه سرې کور او د مؤمنانو د نگهداشت ځای مبارک وی، تاسې له خپلې خور نه ددې د میرې او لوبنې په هکله پوښتنه وکړئ، که تاسې له هغه میرې نه هم وپوښتنئ نو هغه به هم شاهدي ووايي.]

اسماء (رضي الله عنها) وايي: مونږ نه و خبر چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) کومې خوا ته تللی، تر څو د مکې له لاندینۍ برخې نه یو جن (پیری) راغی او دا پورتي ابیات یې وویل، خلک ورپسې ورغلل او ورپسې ورتلل آواز یې اوریده خو هغه یې لیده نه، تر څو هغه د مکې له پورتنۍ برخې نه ووت. اسماء (رضي الله عنها) وايي: کله مو چې دا خبرې واوریدلې نو پوه شوو چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د مدینې لوري ته تللی دی.^(۱)

۵- رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د لارې په اوږدو کې له بریده بن حصیب اسلمي سره هم مخامخ شوی و. نوموړی د خپل قوم مشر و او د قریشو له طرفه د اعلان شوې لویې جایزې گټلو په طمعه د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) په لټه پسې وتلی و، خو کله چې له رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره مخ شو او د هغه مبارکې خبرې یې واوریدې، نو په همغه ځای د خپل قوم له اويا کسانو سره یو ځای په اسلام مشرف شو، بیایې خپله پگړۍ را خلاصه کړه او د بیرغ په خیر یې د نیزې په څوکه کې ټینګه کړه، پدې سره یې دا اعلانول غوښتل چې دا دی د امن او سلامتیا پاچا را روان دی تر څو دا دنیا په

(۱). زاد المعاد ۵۳/۲ - ۵۴

عدل او انصاف سره ودانه کړي.^(۲)

وعن عبد الله بن بريدة أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يتفأفأ ولا يتطير، فركب بريدة في سبعين راكباً من أهل بيته من بني سهم، فلقي النبي صلى الله عليه وسلم، فقال له: [من أنت؟] قال: من أسلم، فقال: لأبي بكر: سلمنا، ثم قال: [من بني من؟] قال: من بني سهم. قال: [خرج سهمك].

له عبد الله بن بريدة نه روايت دی چې رسول (صلى الله عليه وسلم) به بد شگونې نه کوله هر څه یې په نیکه فال نیول، د خپل قوم بني سهم له اویا سپرو کسانو سره ووت، کله چې له رسول (صلى الله عليه وسلم) سره مخ شو، پوښتنه یې ترې وکړه: له کوم قوم نه یې؟ ده وویل: له اسلم نه. رسول (صلى الله عليه وسلم) وفرمایل: په امن شوو. بیا یې وفرمایل: له کومې کورنۍ نه. ده وویل: له بني سهم نه. رسول (صلى الله عليه وسلم) وفرمایل: برخه دې ووته.

۶- د هجرت په لاره زبیر (رضي الله عنه) هم د رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) په ملاقات مشرف شو، زبیر (رضي الله عنه) چې له یوې آلې مسلمانو تاجرانو سره له شام نه راگرزیدلی و، رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) ته یو یو جوړ سپینې جامې هدیه کړې.^(۱)

قبا ته د رسول الله (ﷺ) تشریف راوړل

د دوشنبې په ورځ د نبوت د څوارلسم او د هجرت لومړني کال د ربیع الاول په اتمه چې د (۶۲۲م) کال د سپتمبر له (۲۳) مې سره سمون خوري رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) قبا ته ورسید.^(۲)

عروه بن الزبیر وایي: په مدینه کې مسلمانانو له مکې نه د رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د روانیدو خبر اوریدلی و، نو هر سهار وختي به د حره (ډاگ) په خوا

(2). رحمة للعالمين ۱۰۱/۱

(۱) دا له عروه بن الزبیر نه د امام بخاري روايت دی ۵۵۴/۱

(۲) رحمة للعالمين ۱۰۲/۱. پدې ورځ د رسول الله (ص) عمر پوره ۵۳ کاله و او که د نبوت پیل دعام الفیل د (۴۱) کال د ربیع الاول له ۹ نه ومنو، نو پدې ورځ د نبوت پوره دیارلس کاله تیر شوي و او که د هغوکسانو رایه ومنو چې وایي رسول الله (ص) د عام الفیل په (۴۱) کال د رمضان په میاشت کې په نبوت مشرف شوی و، نو پدې ورځ (قبا) ته رسیدو په ورځ د نبوت (۱۲) کاله پنځه میاشتي (۱۸) یا (۲۲) ورځې تیرې شوې وې.

راوتل او هلته به یې تر ټکنده غرمې پورې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) انتظار یوست. یوه ورځ هغوی له ډیر انتظار وروسته بیرته کورونو ته ستانه شول، پدې وخت کې یو یهودی د کوم شي د کتلو لپاره خپل برج ته ختلی و که گوري چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) او ملگري یې په سپینو جامو کې چې د سپوږمۍ په شان رڼا کوي را روان دي، نو یو ځل یې له خولې نه په لوړ آواز داسې الفاظ ووتل: ای عربو! دا دی ستاسې هغه پلار چې تاسې یې په انتظار کې وئ! ددې آواز په اوریدو سره مسلمانان ټول راپورته شول خپلې وسلې یې و اخیستې او د خپل رهبر استقبال ته ور روان شول.^(۱)

ابن قیم وایي: په همدې وخت کې په بني عمرو بن عوف (د قبا اوسیدونکي وو) کې هم د تکبیر آوازونه اوچت شول. مسلمانانو له ډیرې خوشالۍ نه په لوړ آواز تکبیرونه ویل او دده مبارک استقبال ته ور روان وو، تر څو حضور ته ورسیدل او د نبوت په تحیه (سلام) سره یې دده استقبال وکړ او لکه د بوراگانو په شان له خپل لارښود نه راتا و، او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د وقار او عظمت د لوی غر په شان د دوی په مینځ کې تشریف درلود او د الله تعالی له خوا نه دا آیت ورباندې نازل شو^(۲): ((...إِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ)) (التحریم-۴) [نو بیشکه الله همغه مددگار دی د هغه (نبي) او جبریل او صالح د مومنانو (یې هم مددگاران دي) او ملائکې (یې هم) وروسته له دغه (مددگاري نه) مددگاراني دي].

عروه بن الزبیر وایي: له خلکو سره له لیدو کتو وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) له خلکو سره یو ځای بني طرف ته لاړ او د بني عمرو بن عوف په مېنه کې یې واړول. دا د ربیع الاول میاشت او د دوشنبې ورځ وه.

دلته ابوبکر (رضي الله عنه) د خلکو د هرکلي لپاره ودرید او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) چوپ ناست و او هغه انصار (رضي الله عنهم) چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) یې مخکې نه و لیدلي هغوی به د سلام او ښه راغلاست پخاطر مستقیما ابوبکر (رضي الله عنه) ته ورتلل، تر څو په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) لمر راغی، نو ابوبکر (رضي الله عنه) خپل ځا د ر

(۱) صحیح البخاري ۵۵۵/۸

(۲) زاد المعاد ۵۴/۲

و اخیست او په رسول (صلی الله علیه وسلم) یې سیوره جوړه کړه، پس لدینه خلکو رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وپیژانده.^(۱)

مدینه د استقبال او هرکلي پخاطر ټوله شور او زوږ اخیستې وه، او داسې یوه ورځ وه چې د مدینې په تاریخ یې ساری نه موندل کېږي. پدې ورځ یهودانو هم د نبی حقیق (علیه السلام) د هغه زیري ریښتینوالی په سترگو لیده چې ویل به یې: الله د جنوب تیمان له لوري او هغه چې قدوس دی د فاران د غرونو له خوا راغلی.^(۲)

رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په قبا کې د کلثوم بن هدم او په بل روایت د سعد بن خیشمه په کور کې واپول، خو لومړنی قول راجح دی.

علي (رضي الله عنه) درې ورځې نور په مکه کې پاتې شو، تر څو یې له رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره د خلکو ایشودل شوي امانتونه یې ټول خپلو خاوندانو ته تسلیم کړل. بیا یې په پليو پښو د هجرت لار ونيوه، له مکې مکرمې نه د مدینې منورې په لور وخوځید تر څو په قبا کې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) سره د کلثوم بن الهدم په کور کې یو ځای شو.^(۳)

رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په قبا کې څلور ورځې (دوشنبه، سه شنبه، چارشنبه، پنجشنبه)^(۴) تیرې کړې او دلته یې د قباء جومات جوړ کړ او لمونځ یې پکې ادا کړ. دا دده له نبوت نه وروسته لومړنی جومات دی چې تهداب یې په تقوی سره ایښودل شوی دی، تر څو په پنځمه یعنی د جمعې په ورځ د الله تعالی د امر مطابق په خپله سپرلی. چې ابوبکر یې ردیف (ملگری) و سپور شو، خپلو ماما خپلو (بني نجار) ته یې اطلاع ورکړه، هغوی له تورو سره ورته راغلل او بیا د مدینې په لور ورسره روان شول. او کله چې بني سالم بن عوف ته ورسیدل، نو د جمعې د لمانځه وخت شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د بطن وادي په هغه ځای کې د

(۱). صحیح البخاري ۵۵۵/۱

(۲). صحیفې حقیق بایبل (۳:۳)

(۳). زاد المعاد ۵۴/۲. ابن هشام ۴۹۳/۱. رحمت للعالمین ۱۰۲/۱

(۴). دا د ابن اسحاق روایت دی. ابن هشام ۴۹۴/۱ وگوره، علامه منصور پوري هم همداروایت غوره کړلی دی. رحمی للعالمین ۱۰۲/۱ وگوره، په بخاري کې راځي چې رسول الله (ص) په قبا کې (۲۴) ورځې تم شوی و (۱-۶۱) په بل روایت له لسو ورځو نه څو شپې زیاته موده (۵۵۵/۱) او په دریم روایت (۱۴) ورځې پاتې شوی و، ابن قیم دا (۱۴) ورځې غوره کړي او پخپله وایي چې رسول الله (ص) په دوشنبه قبا ته رسیدلی او د جمعې په ورځ ورته روان شوی دی. (زاد المعاد ۵۴/۲-۵۵) او ښکاره ده چې د دوشنبې او جمعې تر مینځ له لسو ورځو زیاتې نه وی بېله دې چې د وتو او رسیدو دوی ورځې ورسره حساب کړو او پدې سره هم له (۱۲) ورځو نه شی زیاتیدای البته په دوو هفتو کې.

جمعی لمونځ ادا کړ چیرته چې اوس یو جومات ورباندې جوړ شوی دی، او ددې لمونځ کوونکو شمیره سلو تنو ته رسیده^(۱).

رسول الله (ﷺ) په مدینه کې

د جمعی له لمانځه وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مدینې ته تشریف یوړ، او له همدې ورځې نه د یثرب نوم مدینه الرسول شو، او اوس د اختصار په توګه مدینه ورته ویل کیږي. دا یوه تاریخي او بې سارې ورځ وه، د مدینې ټولې لارې او کوڅې د تکبیر، تحمید او تقدیس نارو په سر اخیستې وې. او د انصارو لویو له ډیرې خوشالۍ نه دا آیات ویل:

من ثنات الوداع	طلع البدر علینا
ما دعا الله داع	وجب الشکر علینا
جئت بالامر المطاع	ایها المبعوث فینا

[ترجمه: د جنوبي لوري له غرو (ثنیات وداع) نه په مونږ باندې د څوارلسمې سپوږمۍ راوختله. په مونږ تر هغې د الله شکر واجب دی، تر څو بلونکي د خدای لورته بلنه کوي. اې مونږ ته رالېږلی شوی! دا ستا د حکم اطاعت فرض دی.]^(۲)

انصار (رضي الله عنهم) که څه هم د زیاتې سرمایې خاوندان نه وو، خو هر یوه یې دا هیله او آرزو درلوده چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) یې میلمه شي، او دده په کور کې واړوي، نو په هر یوه کور به چې تیریده د کور مالک به یې د اوبنې واګې نیولې او ورته ویل به یې: تشریف راوړئ دلته زیات تعداد ډیر ساز او سامان،

(۱) صحیح البخاري ۵۵/۱-۵۶۰. زاد المعاد ۵۵/۲. ابن هشام ۴۹۴/۱. رحمۃ للعالمین ۱۰۲/۱.

(۲) ابن قیم لیکي چې دا اشعار له تبوک نه د رسول الله (ص) د راستنیدو په وخت کې ویل شوي دي او وايي څوک چې گمان کوي دا اشعار مدینې ته د رسول الله (ص) د داخلیدو په وخت کې ویل شوي هسې بې اساسه خبره کوي (زاد المعاد ۱۰/۳) خو ابن قیم پدې هکله څه قوي دلیل ندی وړاندې کړی. او دده په خلاف منصور پوري دا خبره ثابته او راجحه بولي چې وايي دا اشعار مدینې ته د داخلیدو په وخت کې ویل شوي دي او له ده سره د خپلې خبرې د اثبات لپاره کافي او معقول دلایل هم موجود دي چې ردول یې ممکن ندی. رحمۃ للعالمین ۱۰۶/۱ وګوره.

وسله او حفاظت ستاسې په خدمت کې دي. رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) به ورته فرمایل: **[خلوا سبیلها فإنها مأمورة]** اوښه پرېږدئ دا ماموره شویده! او ښه روانه وه ترڅو د مسجد نبوي ځای ته ورسیده او هلته چو شوه، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته کوز نه شو، اوښه پاڅیده لږ وړاندې لاره، بیا یې یوې خوا بلې خواته وکتل بیرته راوگرځیده او پخپل لومړني ځای چو شوه. رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته کوز شو. دا د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د ماما خیلو بني النجار ځای ؤ، او دا د الله له لوري اوښې ته توفیق ؤ ځکه ده غوښتل چې د خپلو ماما خیلو د عزت او احترام پخاطر له دوی سره واړوي، پدې وخت کې خلکو رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته له دوی سره د تلو پیشنهادونه کول، خو ابو ایوب الانصاري (رضي الله عنه) وار پوښې کړ او د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) بار او کجاوه یې خپل کورته یووړه، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وفرمایل: **[المرء مع رحله]**. مسافر له خپل بار او کجاوې سره وي. او اسعد بن زرارہ راغی او د اوښې پرې یې ونیوه او له ځان سره یې بوتلله او له همدې سره وه.^(۱)

امام بخاري له انس نه روایت کوي وايي: رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وفرمایل: **[أي بيوت أهلنا أقرب؟]**. زمونږ د خلکو نه دکوم یوه سړي کور ډیر نژدې دی؟ ابو ایوب ورته وویل: فقال أبو أيوب: أنا يا رسول الله، هذه داری، وهذا بأبي، زما کور ډیر نژدې دی يا رسول الله! دا مې کور او دا یې دروازه ده. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمایل: قال: **[فانطلق فهي لنا مقبلاً]** درځه، او زمونږ لپاره د قیلولي (د غرمې په وخت د خوب) ځای برابر کړه. هغه عرض وکړ: قال: قوما على بركة الله تاسي دواړه مهرباني وکړئ د الله په برکت سره.^(۲)

خو ورځې وروسته د رسول (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) بي بي ام المؤمنین سوده او دواړه لونې یې فاطمه او ام کلثوم، او اسامه بن زید او ام ایمن له عبدالله بن ابوبکر چې عائشه او د ابوبکر نوره کورنۍ یې را ایستلې وه را ورسیدل (رضي الله

(۱). رحمة للعالمین ۱۰۲/۸ زاد المعاد ۵۵/۲

(۲). صحيح البخاري ۵۵۲/۸

عنهم اجمعين) خو حضرت زينب (رضي الله عنها) هملته په مکه کې له ابو العاص سره پاتې شوه ځکه هغه اجازه نه ورکوله، تر څو له بدر وروسته را مهاجره شوه.^(۳) عائشه (رضي الله عنها) وايي: کله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) مدينې ته ورسيد، هلته ابوبکر او بلال (رضي الله عنه) سختې تېې ونيوله، زه ورغلم او ورته ومې ويل: پلار جانۀ څنگه يې؟ او بلالۀ ته څنگه يې؟ دا وايي چې ابوبکر (رضي الله عنه) به د تېې په وخت کې داشعر وايه:

كل امرئ مصبح في اهله و الموت ادنى من شرك نعله

هر چا ته پخپل کور کې سهار په خير (صبح بخير) ويل کيږي، پداسې حال کې چې مرګی يې د خپلۍ له تسمې نه هم وړند دی. او وايي کله به چې د بلال حالت لږ غوندې ښه شو نو پخپل ښکلي آواز سره به يې داسې ويل:

الا ليت شعري هل ابين بواد و حولي اذخر و جليل

وهل اردن يوما مياہ مجنة وهل يبدون لي شامة و طفيل

[کاشکې خبر وای چې کومه شپه په وادي (مکه) کې تيږولی شم او شا او خوا مې اذخر او جليل بوتې وای او آيا کومه ورځ به مې د مجنې په چينه گذر شي، او آيا د شامې او طفيل غرونه به بيا ووينم.] عائشه (رضي الله عنها) وايي: زه بيا رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته ورغلم او لدې حال نه مې خبر کړ. نو رسول (صلى الله عليه وسلم) داسې وفرمايل: [اللهم العن شيبة بن ربيعة، وعتبة بن ربيعة، وأمية بن خلف، كما أخرجونا من أرضنا إلى أرض الوباء].

خدايه! په شيبه بن ربيعه او عتبه بن ربيعه، او اميه بن خلف لعنت وکړي، هغوی مونږ له خپل وطن نه د رنځونو ځمکې ته راوښلولو. ثم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: [اللهم حبب إلينا المدينة كحبنا مكة أو أشد، وصححها، وبارك في صاعها ومدّها، وانقل حمّاها فاجعلها بالبحفة]. يا الله ته زمونږ په زړونو کې د مکې د محبت په شان او يا له هغې نه هم زيات د مدينې محبت واچوې، اې خدايه! ته د مدينې فضا او هوا صحيح او صحت ورکونکې وګرزوې، او ددې ځای د غله جاتو په پيمانو کې برکت واچوې، او ددې

(۳). زاد المعاد ۵۵/۲

Comment:

ځای تبه له دې ځایه اوچته کړې او په جحفه کې یې و ګرځوي^{۱)}.
 الله تعالی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) دعا قبوله کړه د مدينې حالات
 یې بدل کړل. دلته د دعوت مکي دور پای ته ورسید، او د رسول الله (صلی الله علیه و اله
 و صحبه وسلم) د ژوند د لومړۍ برخې حالات او واقعات مو هم همدلته تر نظر تیر کړل.

د مدینې ژوند

مدني دور په دریو مختلفو مرحلو ویشلای شو:

۱- لومړنۍ مرحله چې مختلف مشکلات او فتنې پکې راولاړې شوې وې، له یوې خوا کورني خنډونه بې شمیره وو، له بلې خوا د بنمنانو له بهر نه د مدینې د ختمولو کوښښونه کول. دا مرحله د حدیبیې په سوله یعنی د شپږم هجري کال د ذي القعدې په میاشت کې پای مومي.

۲- له شرک او بت پرستانو سره د اوربند، او اسلام ته د پاچایانو د رابللو مرحله، چې د مکې په فتحه یعنی د اتم هجري کال د رمضان په میاشت کې پای ته رسیږي.

۳- د الله په دین کې د ډلو ډلو خلکو داخلیدلو، او مدینې ته د بیلابیلو اقوامو او قبایلو د راتګ مرحله، او دا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د ژوند تر پایه یعنی د یوولسم هجري کال تر ربیع الاول پورې ادامه مومي.

لومړنۍ مرحله

د هجرت په وخت کې د مدینې حالات

هجرت یوازې له شر، فتنې او ملنډو نه د نجات په معنی نه و، بلکه ددې تر څنګ هجرت په نوي او آرام وطن کې د یوې نوې ټولنې د جوړیدو ګډکوبښ او پیغام هم و. او همدا وجه وه چې په هر مسلمان باندې دا فرض شول چې د خپل توان په اندازه ددې نوي وطن په جوړیدو کې برخه واخلي، او ددې وطن په ترقۍ، آرامۍ او دفاع کې خپل ټول زور او توان په کار واچوي.

بیشکه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ددې نوې ټولنې یوازینی امام، مشر، او لارښود و، او د ټولو امورو او کارونو واګې په بشپړه توګه د همدې په لاس کې وې.

رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په مدینه کې له دریو مختلفو او بیلا بیلو داسې قومونو سره مخامخ و چې حالاتو یې یو له بل سره ډیر توپیر درلود، مسائل او مشکلات یې هم سره بیل او ګوښې وو، دا دری قومونه عبارت وو له:

- ۱_ نیک، مکرم او غوره اصحاب (رضي الله عنهم).
- ۲_ د مدینې هغه اصلي اوسیدونکي چې لا تر اوسه یې له شرک نه نجات نه و موندلی.
- ۳_ یهود.

الف: د اصحابو (رضي الله عنهم) له هغه مسایلو نه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورسره مخ و، یوه هم دا مسئله وه چې دلته د مدینې حالات د مکې له حالاتو نه بالکل جدا او بیل وو، ځکه هغوی په مکه کې که څه هم د یوې کلمې او یوه هدف درلودونکي وو، خو په بیلابیلو کورونو کې ویشل شوي، رټل شوي، غم ځپلي او مظلومان وو، د هیڅ شي واک او اختیار یې نه درلود، ټول کارونه د دوی د دښمنانو په لاس کې وو، هغوی هلته ددې وس او توان نه درلود چې د ځانګړیو موادو او اصولو درلودونکې داسې یوه نوې اسلامي ټولنه جوړه کړي چې له همغو اصولو پرته په نړۍ کې هیڅ یوه انساني ټولنه په پښو نه شي دریدای، او همدا علت دی چې مکي سورتونه یوازې اسلامي اصول او مبادې په ګوته کوي، داسې

امرونه نه کوي چې هر څوک په ګوښې توګه عمل ورباندې کولی شي، او ورسره د نیکو اخلاقو، خیر او نیکۍ لورته بلنه او له رذائلو او بد اخلاقو نه منع کوي. خو په مدینه کې وضعه بدله وه، دلته له لومړنۍ ورځې نه مسلمانان د خپل واک او اختیار خاوندان وو، هیڅا ورباندې تسلط او واکمني نه درلوده. نو اوس ددې وخت و چې هغوی نور باید د تـرقی، آبادۍ، اقتصاد، سیاست، حکومت، سولې، جنگ، او نورو ژوندینو امورو په هکله فکر وکړي، او نور دا په کار وه چې دوی ته حلال، حرام، عبادت، اخلاق او نور مسایل په مفصله توګه بیان او توضیح کړای شي.

اوس ددې وخت رارسیدلی و چې هغوی یوه بېله ټولنه جوړه کړي، داسې اسلامي ټولنه چې په هر څه کې له جاهلي ټولنې نه مختلفه، او د بشري نړۍ له هرې بلې ټولنې نه اوچته او ځانګړې وي. او د هغه اسلامي دعوت ممثله او نماینده ټولنه وي د کوم په لار کې چې مسلمانانو پوره لس کاله ډول ډول کړاونه او تکلیفونه ګاللي وو. او دا خو څرګنده ده چې ددې ډول یو ټولنې جوړول د ورځې، میاشتې او کال خبره نده، بلکه دا اوږد وخت په کار لري تر څو تشریع او قانون جوړول له تربیې، تعلیم او عملي تمرین سره خوا په خوا په تدریجي توګه د تکامل پړاو ووهي. الله تعالی پخپله ددې تشریع کفیل و، او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) وظیفه ددې قانون تنفیذ او تطبیق او دې لور ته لارښوونه او په همدې قانون سره سم د مسلمانانو روزنه وه: ((هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ)) (الجمعة: ۲) [دغه (الله) هغه ذات دی چې پورته کړی (لېږلی یې دی) په ایمانو ناپوهانو کې یو رسول (محمد) (صلی الله علیه وسلم) له دوی څخه چې لولي پر دوی باندې آیتونه ددې (قرآن) او پاکوي دوی (له شرکه له نورو رذیله (اخلاقو) او ښيي دوی ته کتاب (قرآن) او احکام (د قرآن)...]

د اصحابو (رضي الله عنهم) زړونه پخپل رهبر او قانون پورې تړلي وو، د هغه احکام به یې په ډیره خوشالۍ سره پلي کول ((وَإِذَا ثَلَيْتَ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا)) (الانفال: ۲) [او کله چې ولوستی شي پر دوی باندې آیتونه (کلام) د الله نوزیاتوي (پیاوړی کوي) دغه (آیتونه) دوی لره ایمان].

او څرنگه چې دا مسائل زمونږ د بحث موضوع نده، نو ځکه یوازې هغو امورو ته اشاره کوو چې یادول یې ضروري بولو.

په هر حال دا د مسلمانانو له هغو لویو مسایلو نه یوه مساله ده چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ورسره مخ و، او په حقیقت کې دا په پراخه پیمانه سره د محمدي رسالت او اسلامي دعوت هدف او مقصد هم و. خو دا مساله عاجله نه بلکه مستقله او دایمي مساله وه، هلته داسې نور مسایل هم وو چې عاجل او فوري حل او اقدام ته یې اړه درلوده.

په مدینه کې د مسلمانانو ټولګی له دوه ډوله خلکو نه جوړ شوی و: یوه ډله انصار وو چې د خپلې ځمکې وطن او مال خاوندان وو، او پدې هکله د دوی فکر او غم د هغه چا د فکر او غم په اندازه و چې له خپل عیال او اولاد سره یو ځای د امن په کور کې شپې او ورځې تیروي، خو دومره وه چې د دوی تر مینځ ډیره زړه او کلکه دښمني موجوده وه. بله ډله هغه مهاجرین وو چې هیڅ یې هم نه درلودل ټول یې له لاسه وتلي وو، یوازې ځانونه یې مدینې ته رارسولي وو او بس، دلته یې نه ځای و نه ځایګی، نه د کار او کسب درک و، او نه یې دومره څه درلودل چې خپل ژوند ورباندې روان کړي. ددې مهاجرینو تعداد هم ډیر و، او ورځ په ورځ پسې ډیریده، ځکه دا اعلان شوی و چې هر مسلمان باید مکه پرېږدي او مدینې ته هجرت وکړي. او دا هم په ډاګه ده چې د مدینې اقتصادي بنسټ هم دومره پیاوړی نه و چې دا ډول مشکلات وزغملی شي، نو همدا وه چې یو ځل یې اقتصادي حالت مخ په خرابیدو شو، او په همدې سختو شرایطو کې اسلام دښمنه ځواکونو له بهر نه له مدینې سره د اقتصادي پریکون (بندیز) او دپته ورته لار او پالیسي غوره کړه او پدې سره د وارداتو اندازه کمه او مشکلات نور پسې زیات او حالات کړکېچن شول.

ب: دوهم قوم یعنې د مدینې اصلي اوسیدونکې مشرکان - دوی پر مسلمانانو څه واک او حاکمیت نه درلود، ځنې یې داسې وو چې له شکوکو سره مخ وو او د پلرني دین پرېښودو ته یې زړه نه شوی ښه کولی، خو له مسلمانانو او اسلام سره یې کینه او دښمني هم نه درلوده، بالاخره لږ وخت وروسته په اسلام مشرف شول.

په مشرکینو کې ځنې داسې هم وو چې زړونه یې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) او مسلمانانو سره له بغض او دښمنۍ نه ډک وو، خو په عین وخت کې یې ددې جرات او همت هم نه درلود چې مخامخ مقابله ورسره وکړي، او دې حالاتو دپته مجبور کړي وو چې له مسلمانانو سره د مینې او خلوص ښکارونه وکړي، ددې ډلې مشرکانو مشر عبدالله بن ابی و. اوس او خزرج چې د هیچا په مشرۍ نه وو راضي شوی د بعات له جنگ نه وروسته یې پدې اتفاق کړی و چې نوموړي به خپل مشر ټاکي. او عملاً یې دده د پاچایی لپاره تیاري پیل کړې وه، قیمتي مری او غمي

یې راټول کړي وو تر څو تاج ورته جوړ کړي او په تخت یې کینوي، خو یو ځل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) مدینې ته تشریف راوړ او ټول قوم د هغه په خوا ورمات شو، نو له عبدالله بن ابی سره دا عقیده پیدا شوه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) دده تخت او پاچایي په لگته ووهله. او له همدې امله یې سخته کینه ورسره درلوده، خو کله چې پوه شو نور شرک دده په ګټه ندی او حالات داسې دي چې د شرک په واسطه یې ډیرې دنیوي ګټې له لاسه وزي، مجبور شو چې د بدر له غزا نه وروسته په خوله اسلام راوړي، خو زړه یې هماغسې له کفر او شرک نه ډک و. او هر کله به یې چې لاس بر شو نو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) او مسلمانانو په خلاف به یې له هیڅ ډول فریب او غدر نه ډډه نه کوله. له ده سره هغه کسان هم ملګري وکوم چې دده په ناجوړه شوې پاچایۍ کې لوی لوی منصبونه ورته په نظر کې نیول شوي وو. هغوی به دده د شیطاني پلانونو او توطیو په پلي کولو کې مرسته ورسره کوله، او کله کله به یې له ځینو واقعاتو او پیښو او حتی له ځینو کمزورو او کم عقلو مسلمانانو نه هم د خپلو شومو اهدافو د تحقق په لاره کې ګټه اوچتوله.

ج: دریم قوم (یهودان): هغه چې د آشوریانو او رومیانو له ظلم نه حجاز ته راغلي وو. دوی اصلاً عبرانیان وو، خو دلته په حجاز کې له میشته کیدو وروسته یې ژبه، عادات، د افرادو او قبایلو نومونه عربي شوي وو له عربانو سره یې د خپلوۍ اړیکې هم ټینګې کړې وې، خو له دې ټولو سره سره یې خپل ملی هویت ساتلی و او په پوره توګه په عربي ټولنه کې نه وو منحل شوي، بلکه پخپل یهودي ملیت (اسرائیلیت) یې فخر او ویاړ کاوه. عربان یې ډیر زیات تحقیر او سپکول ان تر دې چې هغوی ته به یې امیین یعنی چارپایان، مرتجعین او رذیلان ویل، د عربو مالونه یې د ځان لپاره مباح بلل، او کله به یې چې لاس پرې بر شو نو خوړل به یې ((قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ)) (آل عمران: ۷۵). [وویل (کتایبانو) نشته پر مونږ باندې په (حق) ددې امیانو کې هیڅ ګناه (چې مالونه یې وخورو)].

هغوی د خپل دین په نشر او ترویج کې ډیر فعال نه وو، او د دوی ټول دین په دم، چپ، فال، سحر او جادو کې خلاصه کیده. او یوازې په همدې سره یې ځانونه د پوهې، روحانیت، قیادت او صلاحیت خاوندان ګڼل. هغوی په کسب او کار، مال ګټلو او لاسته راوړلو کې خاص مهارت درلود، د غلې دانې، خرما، شرابو او ټوکر تجارت له

همدوی سره و. ټوکر، غلې دانې او شراب به يې راوړل او په مقابل کې به يې خرما صادروله، او د تجارت تر څنگ يې نور کسبونو هم کول، له عربانو نه به يې څو چنده گټه اخيستله پدې يې هم اکتفا نه کوله بلکه د سود بازار يې هم ښه تود کړی و. د عربانو مشايخو او مشرانو ته به يې قرضونه ورکول، هغوی به دا پيسې بې مطلبه او بې ځايه په مداحانو، شاعرانو او ځان ښوونه او ستاينه کې خرڅولې. يهودانو به لومړی ددې قرضونو په بدل کې د دوی ځمکې، باغونه او پټي گرو کړل، خو څو کاله وروسته به يې د ملکيت قبضه ورباندې ولگوله. دوی په فتنو، فساد، توطئو او دسيسو کې له هر چانه مخکې وو، په دې مکر او چالاکی سره به يې شا او خوا پرته عربي قبيلې يو بل کې سره اچولې، او تر مينځ به يې د اوږدو جگړو او بلاوه او په ډيره مرموزه توگه به يې ددې اور لمبې غوړې ساتلې. عربان به سره جنگيدل او دوی به ورته د خير په غونډۍ ناست وو، خو که به د کوم طرف پيسې کمې شوې، نو دوی به په سود باندې ډير قرض ورکاوه تر څو د پيسو د کمي له امله جگړه بنده نه شي. يهودانو به پدې سره دوه گټې کولې يعنې په يوه غشې به يې دوه مرغۍ ویشتلې يو به يې خپل يهودي موجوديت، شخصيت او هويت ژوندی ساته او له بل پلوه به يې د سود بازار ښه گرم ساته، ډيرې پيسې او سرمايې به يې گټلې.

په مدينه کې د يهودانو درې مشهورې قبيلې اوسيدلې:

۱. بنو قينقاع، دې قبيلې له خزرج سره تړون درلود او کورونه يې په مدينه کې د ننه وو.
 ۲. بنو نضير.
 ۳. بنو قريظه. دوی دواړو له اوس سره تړون درلود، او د مدينې په شا او خوا برخو کې اوسيدل.
- همدې قبيلو به له ډير پخوا نه د اوس او خزرج تر مينځ د جگړو او بلاوه، د بعثت په جگړه کې څو پخپله دوی هم هره يوه له خپل حليف سره په جنگ کې شريکه وه. طبيعي وه چې يهودو به له اسلام او مسلمانانو سره کينه او عداوت کاوه، له هغوی نه د خير طمعه بې ځايه وه ځکه رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) له دوی څخه نه و تر څو د دوی نژادي او توکمي عصبيت ته چې په ذهن او زړه يې حاکم و سکون او اطمینان حاصل شي. او بله دا چې اسلامي دعوت د سولې او يووالي داسې يو پيغام او آواز و چې مات زړونه يې سره پيوندول، د کينې او دښمنۍ اورونه يې مړه کول، په ټولو کارونو کې د امانت او امانتدارۍ غوښتونکي و، او په هر

څه کې يې يوازې د پاک او حلال څيز د خوړلو اجازه ورکوله او ددې لازمي معنی دا وه چې نور به په مدينه کې مېشتې عربي قبيلې سره يوکيږي او پدې سره به د يهودانو له خبيثو پنځو نه آزادي مومي، چې په نتيجه کې به د يهودانو تجارت زيانمن کيږي او د سود له هغو گټو به يې برخې کيږي چې د دوی دکار و بار او شتمنيو اساس ورباندې ولاړ و.

او دا هم کيدای شوای چې دا عربي قبيلې متوجه شي او هغو مالونو ته يې فکر شي کوم چې يهودانو په سود کې ورته اخيستي وو، او له يهودانو نه په سود کې د تللو ځمکو، باغونو او پټيو د بيرته اخيستلو هڅې وکړي.

يهودانو دا ټول حساب کړی و، او له کومې ورځې نه چې پوه شول اسلام په مدينه کې مېشته کيدل غواړي نو دا ټول شيان يې د ذهن پر پرده تير را تير شول، او له همدې امله يې مدينې ته د رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) له تشریف آوری سره سم له اسلام او رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره د بنمې پيل کړه، خو دا د بنمې يې څه موده پټه وه چې وروسته يې ښکاره او په ډاگه کړه.

ددې موضوع بڼه تصوير او تفسير د ابن اسحاق هغه روايت کولی شي کوم چې له حضرت صفيه (رضي الله عنها) نه يې رانقل کړيدی، ابن اسحاق وايي:

له صفيه بنت حبي بن اخطب نه روايت دی چې وايي: زه مې په پلار او تره (ابو ياسر) له ټولو اولادونو نه زياته گرانه وم، او هر کله به چې د دوی له بل کوم يوه اولاد سره زه ورسره مخامخ شوم، نو حتماً به يې زه اخيستلم.

وايي: خو کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) مدينې ته را روان و او په قبا کې يې له بني عمرو بن عوف سره واپول، پلار مې (حبي بن اخطب) او تره مې (ابو ياسر بن اخطب) سهار وختي ورغلل، او ان له لمر لويډو سره بيرته راستانه شول، وايي: داسې سست پست، له پښو لويدي، کشال کشال را روان وو. وايي: زه د خپل عادت سره سم ورپه منډو شوم، خو قسم په خدای هغوی دومره غم اخيستي وو چې يوه يې هم زما خوا ته التفات او توجه ونکړه.

وايي: وا مې وريدل چې تره مې (ابو ياسر) پلار ته وايي: ايا ته يې بڼه سبي پيژنې؟ ده وويل: بالکل بڼه يې پيژنم. تره مې بيا ورته وويل: نو ته د هغه په هکله څه نظر لرې؟ پلار مې ورته وويل: د بنمې، قسم په خدای تر مرگه به ورسره د بنمې کوم.^(۱)

(۱). ابن هشام ۱/ ۵۱۸-۵۱۹

ددې خبرې تایید د بخاري هغه روایت هم کوي کوم چې د عبدالله بن سلام (رضي الله عنه) د اسلام راوړلو په هکله یې را نقل کړیدی. نوموړی د یهودانو لوی او عظیم عالم و، کله چې خبر شو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) مدینې ته د بني النجار مېنې ته تشریف راوړی، نو په بیرې سره د هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) حضور ته ورغی، او داسې پوښتنې یې ورنه وکړې چې ځواب یې یوازې نبی ویلی شي. او څنگه یې چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ځوابونه واوریدل نو فوراً په هماغه ځای په اسلام مشرف شو. بیا یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ته وویل: یهودان خبرې جوړونکي او بهتان کوونکي خلک دي که هغوی مخکې لدینه چې ته ورنه زما په هکله پوښتنه وکړې پدې خبر شي چې زه په اسلام مشرف شوی یم، نو بهتانونه به راپسې وتړي. همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) یهودان راوغوښتل، هغوی راغلل، عبدالله بن سلام په کور کې د ننه ناست و، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ورته وویل: عبدالله بن سلام څنگه سړی دی؟ او ستاسې په مینځ کې د کوم مقام خاوند دی؟

دوی وویل: هغه د لوی عالم زوی او له مونږ ټولو نه د زیات علم څښتن دی او له مونږ ټولو نه غوره او د ډیر غوره سړي زوی دی. په بل روایت کې راځي چې وایي: هغه زمونږ مشر او زمونږ د مشر زوی دی، او په بل لفظ - هغه له مونږ ټولو نه بهتر او د بهترین سړي زوی دی، او په بل لفظ هغه زمونږ افضل او د افضل سړي زوی دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ورته وویل: ښه، نو اوس دا راته ووايست که هغه اسلام راوړ نو بیا؟ یهودانو دوه، درې ځله وویل: الله دې هغه لدینه وساتي! همدلته عبدالله بن سلام راووت او ویې ویل: ((اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا رسول الله)) نو دوی یو ځل خپلې ژبې بدلې کړې او ویې ویل: دا زمونږ په مینځ کې تر ټولو زیات شریر او د شریر زوی دی او داسې نورې خبرې یې وریسې وکړې. ده (عبدالله) په ځواب کې ورته وویل: یهودانو! له خدای نه وویرېږئ، قسم په هغه ذات چې له ده پرته بل د عبادت مستحق نشته تاسې پدې ښه پوهیږئ چې دا د الله رسول دی، او په حقه راغلی دی. دوی ورته وویل دروغ دې وویل.^(۱) دا وه په مدینه کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د ژوند په لومړنۍ ورځ له یهودانو سره لومړنۍ تجربه.

(۱). صحیح البخاري ۴۵۹/۱ - ۵۵۲ - ۵۶۱

دا وو د مدینې داخلي حالات، او له مدینې نه د باندې د اسلام تر ټولو ستر او سخت دښمن قریش وو. قریشو پوره لس کاله د مسلمانانو په خلاف له هر ډول، ظلم، زیاتي، تهدید او جبر نه کار اخیستی و، د مظلومو مسلمانانو د ځورولو او خپلو پخاطر یې د وږي کولو او اقتصادي بندیزونه سیاست خپل کړي و او د مصیبتونو او کړاوونو تر څنګ یې د هغوی په خلاف سترې کوونکې عصبي، نفسیاتي او تبلیغاتي جنگ هم پیل کړی و. او کله چې مسلمانانو مدینې ته هجرت پیل کړ، نو دوی به یې ځمکې او مالونه مصادره کول، او هغوی به یې له خپلو ښځو او اولادونو نه بیلول، او که به یې په چا لاس ورسیده، نو ښه به یې تعذیبواوه. دا خو لا څه هغوی د دعوت د لارښود (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د مرګ او وژلو اراده او فیصله وکړه، او ددې توطیې د عملي کولو لپاره یې ډیرې منډې ترې هم وکړې. او له دې نه اخوا هغه وخت چې مسلمانان مدینې ته ورسیدل او د دوی له ظلمونو نه یې نجات وموند، او له دوی نه (۵۰۰) کیلو متره لیرې لارل، نو دوی (قریش) دلته هم په آرام کینناستل. او څرنګه چې دوی د حرم اوسیدونکي او د بیت الله گاونډیان وو، نو د عربو په مینځ کې یې په دیني او دنيوي لحاظ اوچت او د قدر وړ مقام درلود، نو دلته یې له خپل همدې اثر او رسوخ نه په استفادې سره یو سیاسي رول لوبول وغوښتل، پاڅیدل او د عربي جزیرې نور مشرکان یې د مدینې د اوسیدونکو په خلاف راوپارول او مدینه یې له اقتصادي بحران سره لاس او گریوان کړه. نژدې وه تر بشپړې اقتصادي محاصرې لاندې راشي، واردات یې ډیر کم شول، دا هم پداسې حال کې چې د مهاجرینو شمیر ورځ په ورځ په زیاتیدو و. حقیقت دا دی چې د مکې د مشرکینو او مسلمانانو تر منځ د اسلام په نوی مېنه (مدینه) کې د جنگ حالات او اسباب برابر شوي وو، او دا به ډیره بې عقلي او بې انصافي وي چې ددې جګړو او دښمنیو پرېه پر مسلمانانو ور واچول شي.^(۲)

مسلمانانو حق درلود چې د خپلو مصادره شویو مالونو په بدل کې د قریشو مالونه مصادره کړي او حق یې درلود چې د دوی د ظلم ځواب ورکړي. او د دوی د ژوند د قافلې په وړاندې داسې خنډونه را پیدا کړي لکه چې دوی د مسلمانانو د ژوند په مخه کې پیدا کړيدي. او حق یې درلود د خپل ځان او هویت دفاع وکړي او د دوی ټولې هغه توطیې شنډې کړي چې هدف یې د اسلام ختمول و.

(۲). دا وروستی خبره د محمد الغزالي خبره ده، فقه السیره ص ۱۲۲

د اوو هغه مشکلات او مسائل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مدینې ته د رسول، رهبر، امام او لارښوونکي په صفت له رسیدو نه وروسته ورسره لاس او گریوان و.

رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په مدینه کې د رسول او رهبر په څیر معامله کوله، له هر چا او هر قوم سره یې د هغه د مقام او اهلیت سره برابر عمل کاوه، څوک چې د رحم او کرم وړ وو د هغوی په سړیې د رحمت او شفقت لاس راکاږه، او که د چا چاره او علاج به یوازې شدت او سختي وه، نو د هغه دوا او علاج به یې په سختۍ سره کاوه، خو دا باید له یاده ونه باسو چې د رحمت او شفقت پله یې ډیره درنده وه. او د همدې حکیمانه قیادت په برکت په څو لنډو کلونو کې ټول کارونه د اسلام او مسلمانانو لاس ته ورغلل، لوستونکي ته به راتلونکو پاڼو کې پدې هکله پوره معلومات وړاندې کړو.

د نوي ټولنې جوړول

مخکې مو وویل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د جمعې په ورځ د هجرت د لومړي کال د ربیع الاول په (۱۲) مه چې د (۶۲۲م) کال د سپتمبر له (۲۷) مې سره سمون خوري په مدینه کې د بني النجار مېنې ته تشریف یووړ، د ابو ایوب د کور مخې ته یې واړول او ویې فرمایل: همدلته زموږ منزل دی (ان شاء الله) بیا د ابو ایوب کور ته منتقل شو.

د نبوي مسجد ودانول

لدينه وروسته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) لومړنی کار د نبوي مسجد جوړول و. د مسجد لپاره یې هغه ځای وټاکه په کوم کې یې چې اوبه چو شوې وه، دغه ځمکه د دوو یتیمانو وه، چې په بیه یې ورنه واخیستله. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) پخپله د مسجد په جوړولو کې فعاله ونډه درلوده، خبتي او تیرې به یې رانقلولې او داسې به یې فرمایل:

اللهم لا عيش الا عيش الاخرة فاغفر للانصار و المهاجرة

[ای خدایه زندگي او ژوند خو یوازې د آخرت ژوند دی، نو ته انصارو او مهاجرینو ته بخشش وکړه.]
او دا شعر به یې هم زمزمه کاوه:

هذا الحمال لاهمال خيبر هذا ابر ربنا و اطهر

[دا بار د خیبر بار ندی دا زموږ د رب پاک او سپیڅلی بار دی]
د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) کار به د اصحابو (رضي الله عنهم) نشاط او فعالیت نور هم زیاتوه، او یوه صحابي به د کار په وخت کې داسې ویل:

لن قعدنا والنبي يعمل لذاک منا العمل المضلل

[که چیرته مونږ کینو او نبی(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) کار کوي، نو دا به زمونږ د گمراهۍ او بې لارۍ کار وي.]

پدې ځای کې د مشرکینو یو شمیر قبرونه، خرابه، د غرقد او خرما څه ونې هم وې، رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) امر وکړ چې قبرونه را لوڅ او پاک شي، دا خرابه هوار کړی شي، ونې یې ووهل او لرگي یې د قبلې لور ته واچول شي (هغه وخت قبله بیت المقدس و).

د دروازې دواړه پایې (څنگدری) یې له تیږو جوړې کړې، دیوالونه یې د خښتو او خټو وو، چت یې د خرما په تنو، ښاخونو او پانو پټ کړ، په غولي کې یې ریڼ او شگې اوارې کړې، ټول جومات ته یې دری دروازې ورکړې وې. د قبلې د دیواله او د مخامخ دیوال اوږده سل گزه، او د څنګ دواړو نورو دیوالونو اندازه یې هم تقریبا همدومه وه، تهداب یې نژدې دری گزه راته.

د جومات له خوا سره یې د خټو او تیږو څو خونې هم جوړې کړې، چتونه یې د خرما په تنو او شاخونو پټ کړل، دا د امهات المؤمنین (رض) خونې وې. او کله چې تکمیلې شوې، نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د ابو ایوب (رضي الله عنه) له کورنه ور منتقل شو.^(۱)

دغه جومات یوازې د لمانځه ځای نه و، بلکه د یوه داسې پوهنتون حیثیت یې درلود چې مسلمانانو به پکې خپل دین زده کاوه، او داسې یو غونډ ځای و چې پخپل زړه کې به یې په ډیره مینه او محبت سره هغه کسان سره راغونډول چې کلونه کلونه د جاهلیت او عداوت لمبو سپیڅلي وو.

او همدا جومات د داسې یوه عمومي مرکز په شان و چې د مسلمانانو ټول کارونه له همدې ځایه اداره کیدل، د هر څه قوماندې له همدې ځایه وه او په نننۍ ژبه دا یو داسې پارلمان و چې ټول مشورتي او تنفیذي (اجرایوي) مجلسونه به همدلته ترسره کیدل. او ددې تر څنګ دا جومات د هغو فقیرانو مهاجرینو کور هم و کوم چې نه یې کور درلود، نه مال او نه خپل او خپلوان.

د هجرت په لومړیو کې د آذان حکم هم وشو. آذان دا آسماني آواز چې هره ورځ پنځه ځلې د ځمکې او آسمان تر مینځ انګازې کوي، او ټول عالم په لږزه راولي.

پدې هکله د عبدالله بن زید بن عبد ربه د خوب کیسه مشهوره ده، چې تفصیلات

(۱). صحیح البخاري ۱/ ۷۱-۵۵۵-۵۲۰. زاد المعاد ۲/ ۵۲

یې پدې کتابونو جامع الترمذي، سنن ابی داود، مسند احمد او صحیح ابن خزیمه کې روایت شوي او کولی شو هملته یې ولولو.^(۱)

د مسلمانانو تر مینځ ورورگلوې

لکه څرنگه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د نبوي جومات په جوړولو سره د غوندیدو او یو کیدو یو عظیم مرکز مینځ ته راوړ همدا ډول یې د انصارو او مهاجرینو په ورورۍ سره په انساني تاریخ کې یوه بل نه هیږیدونکې او بې ساري کارنامه تر سره کړه. ابن قیم وایي: بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د انس بن مالک په کور کې (۹۰) کسه چې نیم یې انصار او نیم نور یې مهاجرین وو سره وروڼه کړل، ددې ورورگلوې اصل او اساس دا و چې دا وروڼه به یو له بل سره همدردی او غمشریکي کوي، او د نسبي خپلولۍ په ځای به دوی یو د بل میراث وړي. دا حکم د بدر غزا تر وخته باقی پاتې و، تر څو د الله تعالی دا حکم رانازل شو: ((وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ)) (۸-۷۵). [او خاوندان د خپلوۍ ځینې د دوی غوره دي (د میراث په وړلو سره) په ځینو نورو...]

دې آیت د دیني وروڼو تر مینځ د میراث وړلو حکم لغوه کړ، خو د ورورۍ عقد او پیمان همداسې باقی پاتې دی. ویل کیږي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دویم ځل د مهاجرینو تر مینځ ورورگلوې ټینګه کړې وه، خو دا خبره کمزورې غوندې بریښي، ځکه مهاجرین چې یو له بل سره یې دیني، وطني، نژادي او نسبي وروري او خپلوې درلوده د ورورۍ دې ډول عقد او تړون ته اړ نه وو، په داسې حال کې چې د انصارو او مهاجرینو خبره او معامله بیا دغه ډول نه وه.^(۲)

لکه چې محمد غزالي وایي ددې ورورۍ معنی دا وه چې جاهلي تعصب او عصبیت له مینځه یوسي، ننگ، حمیت او غیرت که وي، نو باید یوازې د اسلام پخاطر وي او بس، د رنګ، نسل، وطن او نسب په بناء د برترۍ او امتیاز دور نور ختم دی، ځکه د بلندی او پستیۍ یوازينی معیار انسانیت، مروت او تقوی ده نه بل څه. رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دا وروري یوازې تر ژبې او کلماتو پورې محدود نه وه ساتلې، بلکه دې تړون ته یې د عمل داسې جامه وراغوستې وه چې له

(۱). بلوغ المرام د ابن حجر عسقلاني لیکنه ص ۱۵ وګوره.

(۲). زاد المعاد ۵۲/۲

امله یې دا ژمنه تر وینې او مال پورې تړلې وه. دا تړون د ژبې او الفاظو له دایرې نه وتلی د قربانۍ، همدردۍ، او غمشریکۍ په ډگر کې داسې پلې شوی و، چې دې نوې ټولنې ته یې تر ټولو لوړ مثالونه وړاندې کول او دا ورورولي له نسبي ورورولۍ نه زیاته په مینه او خلوص ولاړه وه.^(۱)

بخاري روایت کوي، کله چې مهاجرین مدینې ته راغلل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) عبدالرحمن بن عوف له سعد بن الربیع سره د ورورۍ په مزي وټاړه. سعد خپل ورور عبدالرحمن ته وویل: زه په انصارو کې د ډیر مال او دارایی خاوند یم، ته زما مال دوی برخې کړه، (نیم یې ستا) همدا راز زه دوی ښځې لرم، وگوره کومه یوه دې چې خونه وي ما ته ووايه، زه هغه طلاقوم، او چې عدت یې پوره شو، نو ته یې په نکاح کړه. ده (عبدالرحمن) ورته وویل: خدای دې ستا په مال او اولاد کې برکت واچوي، ما ته بازار راوښيه. هغوی د بنو قینقاع بازار وروښود، هغه بازار ته لاړ او کله چې بیرته راوگرځید، نو یوه اندازه غوړي او کروت یې هم له ځان سره راوړل. په همدې ترتیب هغه هره ورځ بازار ته تلو او گټه یې کوله څه وخت وروسته داسې ورځ راغله، چې د څه زیروالي اثر ورباندې ښکاریده. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ورته وویل: دا څه دي؟ ده ورته وویل: واده مې کړی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) وفرمایل: څومره مهر دې ورکړي؟ ده وویل: تقریباً پاو باندې یوه ټوله سره زر (تقریباً ۱۵ گرامه).^(۲)

له ابو هريره (رضي الله عنه) نه روایت دی وايي: انصارو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ته وویل: ته زموږ د خرما باغونه زموږ او زموږ د وروڼو (مهاجرینو) تر منځ وویشه! ده وفرمایل: نه. نو دوی وویل: نو تاسې (مهاجرین) زموږ سره کار وکړئ او موږ به تاسې په میوو کې را سره شریک کړو، دوی (مهاجرینو) وویل: دا بالکل سبي او مقبوله ده.^(۳)

لدینه دا ښه په ډاگه کیږي چې انصارو د خپلو مهاجرینو وروڼو د عزت او احترام، همکارۍ او همدردۍ پخاطر له څومره زیات اخلاص، قربانۍ، مینې او محبت نه کار اخیسته. او لدینه دا هم څرگندېږي چې مهاجرینو د دوی د عزت او همکارۍ، احسان او کرم څومره قدر او پاس درلود، او د دوی له همکارۍ او اخلاص نه یې یوازې دومره گټه اخیستله چې خپل مات او گوډ ژوند یې ورباندې روانولی شوای.

(۱). فقه السیره ص ۱۴۰ - ۱۴۱

(۲). صحیح البخاري، باب اخاء النبي (ص) بین المهاجرین و الانصار ۵۵۳/۱

(۳). صحیح البخاري - باب اذا قال: اکفني مؤنة النخل ۱-۳۱۲

بیشکه چې دا ورورولي لویه وه او دا یو عظیم حکمت، پوخ، عاقلانه سیاست، او د مسلمانانو د زیات شمیر یاد شویو مشکلاتو لپاره کافي او شامل حل و.

د اسلامي یووالي تړون

لکه څرنگه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مؤمنان د ورورلي په ټینګ مزي سره وتړل، همدا ډول یې یو بل داسې عهد او تړون هم ترسره کړ چې د هغه پواسطه یې د جاهلیت ټول کشمکشونه، ناروا قومي او قبیلوي عصبیتونه له هر ډول جاهلانه رسم او رواج سره یو ځای له مینځه یو وړل. دا دی لاندې ددې تاریخي تړون مادي په لنډه توګه وړاندې کوو:

دا د محمد رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له خوا لیک دی د قریشي، یثربي او نورو هغو مؤمنانو او مسلمانانو ترمنځ چې د دوی پیروي وکړي، ورسره یو ځای شي او یو ځای جهاد ورسره وکړي:

- ۱- دوی ټول له دوی نه پرته ټولو انسانانو نه جدا یو امت دی.
- ۲- قریشي مهاجرین به د خپلو پخوانیو روایاتو مطابق یو بل ته دیت او د مؤمنانو په مینځ کې به په نیکی او انصاف سره د خپلو بندیانو فدیو ورکوي. د انصارو ټولې قبیلې به هم د پخوا په شان یو بل ته دیت ورکوي، او د دوی هره ډله او طایفه به د مؤمنانو په مینځ کې په نیکی او انصاف سره د خپلو بندیانو فدیو ورکوي.
- ۳- مؤمنان به د فدیې او دیت په معامله کې خپل بې وسه او بې کسه له خپلې نیکې ورکړې او سخا نه بې برخې کوي.
- ۴- ټول رېښتیني مؤمنان به یو موټی د هر هغه چا مقابلې ته درېږي چې پر دوی ظلم کوي، یا غواړي د مؤمنانو تر مینځ ظلم، ګناه، تیری او فساد خور کړي.
- ۵- دوی (مؤمنان) به ټول یو لاس د دا ډول کس په خلاف وي، که څه هم هغه د دوی د کوم یوه زوی وي.
- ۶- هیڅ مؤمن به د کافر په بدل کې بل مؤمن نه وژني.
- ۷- او نه به د مؤمن په مقابل کې د کوم کافر ملاتړ کوي.
- ۸- د الله ذمه (عهد) یوه ده، تر ټولو بې وسه مسلمان هر چا ته چې وغواړي پناه ورکولی شي د یوه معمولي انسان له خوا ورکړل شوې ذمه (ژمنه) پر ټولو مسلمانانو لازمه او واجب ده.

- ۹- هغه يهودان چې زمونږ پيروي غوره کړي، نو د هغوی مدد او کومک به کيږي، نه به ظلم ورباندې کيږي، او نه به د دوی په خلاف د چا ملاتړ کيږي.
- ۱۰- د ټولو مسلمانانو سوله يوه ده، هيڅ مسلمان له بل مسلمان پرته د خدای په لار کې په جنگ او جگړه کې سوله او جوړه نه کوي، بلکه ټول به يو ځای د عدل او برابری په بناء کوم عهد او تړون سرته رسوي. (د مسلمانانو سوله به د ټولو په موافقه وي، فردي سوله نشي کولی).
- ۱۱- مسلمانان په هغه خون (وينه) کې يو له بل سره برابر دي، کومه چې څوک يې د خدای په لار کې تويوي.
- ۱۲- هيڅ مشرک به قريشو ته د ځان يا مال پناه نه ورکوي، او نه به د هغوی د ساتنې پخاطر د مسلمان په وړاندې دريږي.
- ۱۳- که هر چا کوم مومن بې موجه وواژه، او قتل په شاهی او دليل سره ورباندې ثابت شو، نو هغه (قاتل) به قصاص کيږي، خو که د مقتول ولي راضي شو بيا به نه وژل کيږي.
- ۱۴- دا ټول مؤمنان به د هغه په خلاف راپورته کيږي، او پرته لدې چې د هغه په خلاف ودریږي په بل څه يې نه مسئوليت ادا کيږي او نه بل څه ورته روا دي.
- ۱۵- هيڅ يوه مسلمان ته ندي روا چې د کوم مشکلات را پيدا کوونکي يا بدعتي مرسته وکړي، او يا پناه ورکړي، او که څوک يې مرسته کوي يا پناه ورکوي، نو پر هغه به د قيامت په ورځ د الله تعالی لعنت او غضب وي، او د هغه به هيڅ هم نه قبلېږي يعنی نه به يې فرض قبلېږي او نه نفل.
- ۱۶- تاسې که په هر کار کې له اختلاف سره مخ شوی، نو هغه بايد يوازې الله او محمد (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته راجع کړئ.^(۱)

(۱). ابن هشام ۵۰۲/۱-۵۰۳

پر ټولنه د معنویاتو اغیزه

په دومره عظیم حکمت او زیرکۍ سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ددې نوې ټولنې ته داب کیښود، خو د ټولنې دا ظاهري بڼه د هغو معنویاتو اثر او تصویر و چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) د صحبت او ملګرتیا په برکت ددې عظیمو پرګنو په برخه شوی و. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) به همیشته د هغوی د ښوونې او روزنې، تزکیې او نیکو اخلاقو باندې د آراسته کولو زیار یوست، او هغوی به یې په مینه، وروړی، عزت، شرف، عبادت او اطاعت سره روزل.

یوه صحابي له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) نه وپوښتل: کوم ډول اسلام ډیر غوره دی؟ (یعنې په اسلام کې کوم یو عمل ډیر بهتر دی؟)

رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ورته وفرمایل: [تطعم الطعام، وتقرئ السلام علی من عرفته ومن لم تعرف].^(۱) خلکو ته خواړه ورکوه، په ټولو پیژندګلو او نا پیژندګلو سلام اچوه.

عبدالله بن سلام وايي: لما قدم النبي صلى الله عليه وسلم المدينة جئت، فلما تبينت وجهه، عرفت أن وجهه ليس بوجه كذاب، فكان أول ما قال: [يا أيها الناس، أفشوا السلام، وأطعموا الطعام، وصلوا الأرحام، وصلوا بالليل والناس نيام، تدخلوا الجنة بسلام]. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) چې مدینې ته تشریف راوړ، زه ورغلم، او کله مې چې د مبارک مخ ولید، نو پوه شوم چې دا د کوم دروغجن مخ نه شي کیدای. او د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) لومړنۍ خبره دا وه چې ویې فرمایل: ای خلکو سلام خور کړئ، خواړه ورکړئ، صله رحمې کوئ (د خپلوی اړیکې ټینګې ساتئ) د شپې هغه وخت لمونځ کوئ چې خلک ویده وي، نو په سلام او سلامتی سره به جنت ته داخلېږئ.^(۲)

(۱) صحیح بخاري ۹-۲/۸

(۲) رواه الترمذي، ابن ماجه، الدارمي. مشکاة المصابيح ۲۸/۸

رسول الله (صلی الله علیه و آله وصحبه وسلم) فرمایي: [لا يدخل الجنة من لا يأمن جاره بوائقه]. هغه څوک به جنت ته داخل نه شي چې ګاونډیان یې له شر او زیان نه په امن نه وي.^(۳)

همدا راز فرمایي: المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده. کامل مسلمان هغه دی چې نور مسلمانان یې د ژبې او لاس له شر نه په امن وي.^(۴)

بل ځای فرمایي: [لا يؤمن أحدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه]. له تاسې نه هیڅوک ترهغې کامل مؤمن نه شي کیدای تر څو یې د خپل ورور لپاره هغه څه نه وي خوښ کړي کوم چې د خپل ځان لپاره یې خوښوي.^(۱)

او فرمایي: [المؤمنون كرجل واحد، إن اشتكى عينه اشتكى كله، وإن اشتكى رأسه اشتكى كله]. ټول مؤمنان د یوه سړي په شان دي، که سترګه یې په درد شي، نو ټول جسد یې په درد راځي، او که یې سر وخوږېږي، نو ټول بدن یې دردمند کیږي.^(۲)

او فرمایي: [المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضاً] مؤمن بل مؤمن ته د عمارت او تعمیر حیثیت لري چې پخپل مینځ کې یو بل سره مضبوط او پیاوړی کوي.^(۳)

او فرمایي: [لا تباغضوا، ولا تحاسدون، ولا تدابروا، وكونوا عباد الله إخواناً، ولا يحل لمسلم أن يهجر أخاه فوق ثلاثة أيام]. یو له بل سره بغض، کینه او حسد مه کوئ، یو بل ته شامه اړوئ (یو له بل نه نفرت مه کوئ) د الله بندګان او یو د بل وروڼه اوسئ، هیڅ مسلمان ته نده روا چې له خپل مسلمان ورور نه له دریو ورځو نه زیات مرور و اوسي.^(۴)

فرمایي: [المسلم أخو المسلم لا يظلمه ولا يسلمه، ومن كان في حاجة أخيه كان الله في حاجته، ومن فرج عن مسلم كربة فرج الله عنه كربة من كربات يوم القيامة، ومن ستر مسلماً ستره الله يوم القيامة] مسلمان د مسلمان ورور دی، نه پر هغه ظلم

(۳). مسلم، مشكاة المصابيح ۴۲۲/۱

(۴). صحيح بخاري ۲/۸

(۱). بخاري ۲/۸

(۲). مسلم، مشكاة ۴۲۲/۲

(۳). متفق عليه، مشكاة ۴۲۲/۲

(۴). صحيح بخاري ۸۹۲/۲

کوي او نه به يې دښمن ته سپاري، څوک چې د خپل ورور د حاجت او ضرورت پوره کولو زيار باسي، الله تعالی به د هغه ضرورتونه رفع کوي، او هغه څوک چې د کوم مسلمان غم او درد دوا کړي، الله تعالی به له هغه نه د قیامت د ورځې له غمونو او دردونو نه کوم غم لیرې کړي، او څوک چې د مسلمان پرده کوي الله تعالی به قیامت په ورځ د هغه پرده کوي.^(۵)

فرمایي: [ارحموا من في الأرض يرحمكم من في السماء]. د ځمکې پر اوسیدونکو رحم وکړي تر څو هغه ذات رحم درباندي وکړي چې په آسمان کې دی.^(۶)

فرمایي: [ليس المؤمن بالذي يشيع وجاره جائع إلى جانبه]. هغه څوک کامل مؤمن ندی چې پخپله موږ او په خوا کې ګاونډی يې وږی وي.^(۱)

فرمایي: [سباب المؤمن فسوق، وقتاله كفر]. د مسلمان کنځل فسق او جګړه ورسره کفر ده.^(۲)

په همدې ترتیب سره رسول (صلی الله علیه وسلم) له لارې نه د ضرري څیزونو لیرې کول صدقه بولي، او دا د ایمان له ښاخونو نه یو ښاخ شمیري.^(۳)

اصحاب یې خیرات او صدقې ورکولو ته هڅول، او د صدقې دومره فضائل یې ورته بیانول چې زړونه به پخپله ورماتیدل. فرمایل به یې: [الصدقة تطفئ الخطايا كما

يطفى الماء النار]. صدقه ګناهونه داسې له مینځه وړي لکه اوبه چې اور وژني.^(۴)

همدا راز فرمایي: [أیما مسلم کسا مسلماً ثوباً علی غری کساه الله من خضر الجنة، وأیما مسلم أطعم مسلماً علی جوع أطعمه الله من ثمار الجنة، وأیما مسلم سقى مسلماً علی ظمأ سقاه الله من الرحيم المختوم] کوم مسلمان چې بل لوڅ مسلمان په جامو پټ کړي، الله تعالی به هغه ته د جنت شني جامې ورواغوندي. او کوم مسلمان چې بل مسلمان ته د لوږې په حال کې خواړه ورکړي الله تعالی به هغه ته د جنت میوه وروخوري. او کوم مسلمان چې بل تږي مسلمان ته اوبه ورکړي، الله به هغه ته د جنت

(5). متفق علیه - مشکاة ۴۲۲/۲

(6). سنن ابیګ داود ۳۳۵/۲. الترمذی ۱۴/۲

(۱). البیهقي، مشکاه: ۴۲۴/۲

(۲). بخاري ۸۹۳/۲

(۳). پدې هکله حدیث په بخاري او مسلم کې روایت شويدي. مشکاة ۱۲۵-۱۲/۱

(۴). احمد، ترمذی، ابن ماجه، مشکاة ۱۴/۱

مهر شوي پاک شراب وروځنځي.^(۵)

فرمايي: [اتقوا الناء ولو بشق تمر، فإن لم تجد فبكلمة طيبة] له اور نه ځان وساتي، که څه هم د خرما د يوې ټوټې په صدقه کولو سره وي، او که دا هم نلري، نو په نيکي خبرې سره.^(۶)

او ددې تر څنگ يې له سوال نه د ځان ساتلو کلک امر هم کاوه، د صبر او قناعت فضائل يې بيانول، او سوال کول يې د سوال کوونکي لپاره د مخ داغ، درز او زخم باله،^(۱) خو لدینه هغه فقير او محتاج مستثنی دی چې له سوال نه پرته بله هېڅ چاره ونلري.

رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) به د عبادتونو فضائل، اجر او ثواب هم بيانوه. او مسلمانان به يې پر ده (صلی الله عليه وسلم) باندې له آسمان نه را نازلې شوې وحی سره ټينګ تړل. وحی به يې دوی ته لوستله، او هغوی به پخپله هم لوستله، او تکراروله تر څو پدې کار سره له پوهې او تدبر نه علاوه د هغوی په زړونو کې د دعوت د حقوقو او رسالت د مسئولیتونو احساس ښه پوخ او ژوندی شي. پدې ترتيب سره رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د اصحابو معنويات او روحيات اوچت کړل، د هغوی استعدادونو ته يې نیکه وده ورکړه، هغوی يې د فضل او کمال هغې درجې ته وڅیژول چې په انساني تاريخ کې يې له انبياوو (ع) پرته مثال نه لیدل کېږي.

عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) وايي: څوک که په چا پسې اقتداء کوي يا کومه لاره غوره کول غواړي، نو ورته ښايي، د مخکې تلليو خلکو په لار پل کېږدي، ځکه د ژوند يو په هکله د فتنې احتمالات شته، خو هغه مخکيني خلک د رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) اصحاب وو، هغوی ددې امت غوره او افضله ډله وه. له ټولو نه د نیکو او صافو سپیڅلو زړونو، زيات او ژور علم او د ډیر کم تکلف خاوندان وو. الله تعالی هغوی د خپل نبي (ع) د صحبت، او خپل دين د قيام او حاکميت لپاره غوره کړي وو، نو د هغوی فضل او مقام وپیژنی، متابعت او پیروي يې وکړی، او د امکان تر اندازې د هغوی اخلاق او سیرت خپل کړی، ځکه هغوی د هدايت په نيغه لار برابر خلک وو.^(۲)

(۵). ابو داود، الترمذي، مشکاة

(۶). بخاري ۱۹۰/۱، ۸۹۰/۲

(۱). ابو داود، ترمذي، نسائي، ابن ماجه، دارمي، مشکوة ۱۲۳/۸ وګوره

(۲). د رزين روايت - مشکوة ۳۲/۱

بله دا چې زمونږ عظیم رسول او لارښود (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) پخپله د دومره اوچتو معنوي او ظاهري صفاتو، مجد، عظمت، فضل او نیکو اخلاقو، غوره کردار او بې ساري عمل درلودونکی و چې زړونه به ورپورې نښتل، ځانونه او نفسونه به ورنه قربانیدل. او کله به یې چې له مبارکې خولې نه کوم امر صادریده، نو اصحابو (رضي الله عنهم) به فوراً هغه ته د عمل جامه وراغوستله او که به یې د کومې نیکۍ او هدایت خبره کوله نو هغوی به فوراً خپل ځانونه په هغې سره سینگارول.

پدې ډول کوښښونو او هلو ځلو سره رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) پدې وتوانید چې په مدینه کې یوه نوې ټولنه جوړه کړي. داسې ټولنه چې په ټول تاریخ کې له ټولو نه اوچته او د زیات شرف درلودونکې ټولنه وه. او ددې ټولنې مشکلاتو ته یې داسې یو حکیمانه حل راویوست چې له اوږدو زمانو په تورو تیارو کې ستړي انسانیت پکې د اطمینان او آرامۍ ساه وکښله.

ددې نوې ټولنې عناصرو او اجزاو پدې ډول لوړو ارشاداتو او معنویاتو سره د تکامل داسې پړاو وواهه، چې نور د زمانې هر ډول مقابله ته تیار و، په پوره ځوانمردۍ یې د حالاتو مقابله کوله. بالاخره یې د زمانې مخه او د تاریخ تگلاره بدله او په نیغه برابر کړه.

له یهودانو سره معاهده

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مدینې ته له هجرت نه وروسته د نظام، سیاست او عقیدې د یووالي په واسطه د نوې اسلامي ټولنې تهدابونه ټینګ کړل، نو یې خپله توجه له نامسلمانو قوتونو سره د اړیکو ټینګولو خواته واړوله. د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) هیله او هدف دا و چې ټول انسانان د امن، نیکبختۍ، خیر او آرامۍ تر سیوري لاندې ژوند وکړي. او دا یې غوښتل چې مدینه او شا و خوا سیمې تر یوې ادارې لاندې سره راټولې کړي، د زغم، عفوي او گذشت داسې قوانین یې جوړ کړل چې د هغه وخت له تعصب او افراط نه ډکې دنیا کې یې تصور غوندې هم نه شواي کیدای.

د مدینې تر ټولو نژدې ګاونډیان یهودان وو، هغوی که څه هم په زړه کې له مسلمانانو سره دښمني درلوده خو په خوله یې لا تر اوسه ددې دښمني اظهار نه و کړی. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له هغوی سره داسې یو تړون لاسلیک کړ چې د

هغه په رڼا کې یهودانو ته د دین او مال پوره آزادي ورکړل شوې وه، او له دوی سره د دین منی، مال او جائیداد ضبطولو او اخراج یا شړلو له سیاست نه بالکل ډډه شوې وه. دا تړون د مسلمانانو د خپل مینځي تړون - کوم چې مخکې تیر شو - په ضمن کې ترسره شوې و، دا دی ددې تړون ځنې مهم ټکي:

د معاهدې مادې

- ۱- د بني عوف یهودان له مسلمانانو سره یو دي، یهودان به پخپل او مسلمانان به په خپل دین عمل کوي. دا د دوی او د دوی د پیروانو او غلامانو حق دی. له بني عوف نه علاوه د نورو یهودانو هم همدا حقوق دي.
- ۲- مسلمانان او یهودان هره ډله بیله بیله د خپلو مصارفو او لگښتونو مسئولیت او ضمانت په غاړه لري.
- ۳- هر څوک چې ددې تړون د کوم طرف په خلاف جگړه اعلان کړي، د تړون ټول اطراف به د هغه په خلاف درېږي.
- ۴- ددې معاهدې د تړون کوونکو اړیکې به د خیر خواهي، نصیحت او گټې رسولو پر بنا ولاړې وي نه د گناه پر اساس.
- ۵- هیڅوک هم د خپل حلیف د جرم په وجه مجرم نه شمیرل کیږي.
- ۶- له مظلوم سره به مرسته او مدد کیږي.
- ۷- تر څو چې جگړه روانه وي تر هغې پورې به یهودان له مسلمانانو سره د جنگ په څرخ او مصرف کې پوره ونډه اخلي.
- ۸- د معاهدې په ټولو اړخونو باندې په مدینه کې فتنه او فساد راولاړول او وینه تویول حرام دي.
- ۹- که د معاهدې د اړخونو تر مینځ کومه داسې منازعه او اختلاف را پیدا شي چې د خطر او فساد احساس ورته کیږي، نو د هغه فیصله به الله او محمد رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) کوي.
- ۱۰- قریشو او د دوی همکارانو ته به پناه نه ورکول کیږي.
- ۱۱- هر څوک که په مدینه حمله وکړي، نو د معاهدې ټول اطراف به د هغوی په خلاف یو ځای جگړه کوي او هر څوک به د خپل طرف دفاع او ساتنه کوي.
- ۱۲- دا تړون د ظالم او مجرم لپاره پناه او د نجات سبب نه شي کیدلی^(۱).

(۱). ابن هشام ۵۰۳/۱، ۵۰۴.

پدې تړون سره مدينه او شا و خوا سيمې د يوه فدرالي حکومت تر ادارې لاندې راټولې شوې. ددې حکومت مرکز مدينه او رئيس يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه وسلم) و چې واک او خبره د مسلمانانو پکې چلیده، او پدې سره مدينه واقعاً د مسلمانانو او اسلام مرکز وگرزید.

په ټوله سيمه کې د امن او آرامۍ د ټينګښت پخاطر له نورو قبایلو سره هم د حالاتو او واقعاتو مطابق معاهدې وشوې چې په راتلونکو پاڼو کې به ورنه يادونه وکړو.

وسله واله مبارزه

له هجرت نه وروسته د مسلمانانو په خلاف د قریشو فتني او له
عبداللہ بن ابی سره یې تماسونه

مخکې مو ولوستل چې د مکې کفارو پر مسلمانانو څه ډول ظلم او زیاتۍ کاوه، او د هجرت په وخت کې یې څه ډول وحشیانه معامله ورسره کوله، نو د دا ډول ظلمونو او تیږو له امله کفار ددې مستحق وو چې مالونه یې ضبط او د جنگ لاره ورسره ونیوله شي. هغوی په سد نه راتلل، ظلم او وحشت یې نه پریښوده، بلکه د مسلمانانو په خلاف یې غوسه او کینه هغه وخت نوره هم پسې زیاته شوه کله چې مسلمانانو د دوی له ظلم نه نجات وموند او په مدینه کې د امن د کور خاوندان شول. همغه وه چې عبداللہ بن ابی بن سلول ته یې چې هغه وخت لا مشرک و لیک واستاوه. نوموړی له هجرت نه وړاندې د انصارو رئیس و که رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) هجرت نه وی کړی او انصارو ورباندې ایمان نه وی راوړی، نو عبداللہ بن ابی به یې خپل پاچا ټاکلی وای. قریشونوموړي او مشرکانو ملگروته یې ډیر توند لیک ولیکه چې پکې راغلي وو:

تاسې زمونږ ملگري ته پناه ورکړې، قسم په خدای چې یا به ورسره جنگیږئ او یا به یې له وطن نه شړئ، او که نه نو مونږ ټول درڅو تر څو ستاسو ټول جنگیالي ووژنو، او د ښځو عزت او حرمت مو تر پښو لاندې کړو.^(۱) د لیک له رسیدو سره سم عبداللہ بن ابی د خپلو مشرکینو وروڼو د امر د تنفیذ او پلي کولو پخاطر متی را ونغښتلی. دده زړه له مخکې نه رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته ډک و ځکه گومان یې کاوه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) یې پاچایي ورخرا به کړه. عبدالرحمن بن کعب وایي: کله چې عبداللہ بن ابی او ورسره مشرکو ملگرو ته یې د قریشو دا خبر ورسید، نو له رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره د جگړې لپاره راټول شول، خو کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له

(۱). ابو داود باب خبر النضیر

موضوع نه خبر شو، ورغی او ویې فرمایل: (لقد بلغ وعید قریش منکم المبالغ، ما کانت تکیدکم بأکثر ما تریدون أن تکیدوا به أنفسکم، تریدون أن تقتلوا أبناءکم وإخوانکم). د قریشو اخطار او تهدید پر تاسې ډیره ژوره اغیزه کړیده، خو تاسې پخپله خپل ځانونه دومره زیانمن کوئ چې قریش درته دومره لوی زیان او ضرر نه شي رسولی، آیا تاسې غواړئ له خپلو زامنو او وروڼو سره جگړه وکړئ؟! مشرکینو چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دا خبرې واوریدې، نو بیرته سره خواره شول.^(۱)

پدې سره عبدالله بن ابی د جنگ اراده پریښوده، ځکه ویې لیدل چې ملګري یې وترییدل او یا دا چې په خبره پوه شول او سد یې سر ته راغی. خو دا ښکاره وه چې نوموړي له قریشو سره سر خوځاوه، او کله به یې چې مناسب فرصت وموند، نو د مسلمانانو او مشرکانو تر منځ به یې د شر او فتنې اور بلاوه. له ده سره د یهودو همکاري هم وه، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) به تل د دوی د شر او فتنې په اور د خپل حکمت یخې اوبه اچولې او فساد به یې سر اوچتولو ته نه پریښوده.^(۲)

د مسلمانانو په مخ د مسجد حرام د دروازي تړلو اعلان

څه وخت وروسته سعد بن معاذ (رضي الله عنه) د عمرې ادا کولو پخاطر مکې ته لاړ. هلته د امیه بن خلف میلمه شو او امیه ته یې وویل: داسې مناسب او د فرصت وخت راته ګوره چې طواف وکړم. هغه غرمې ته نژدې وخت کې حرم شریف ته بوت، هلته ابو جهل ورسره مخامخ شو او امیه ته یې وویل: ابو صفوانه! دا څوک دی؟ امیه ورته وویل: دا سعد دی. ابو جهل ورته وویل: ته ګوره دلته مکه کې په امن او آرامۍ سره طواف کوې، خو هلته مدینه کې موزمونې بې دینانو ته پناه ورکړیده او دا مو هم پتیلې ده چې د دوی مرسته او مدد به کوئ، قسم په خدای که ته له ابو صفوان سره نه وای، نو بیرته به ژوندی نه وای رانه تللی! سعد په لوړ آواز ځواب ورکړ ورته وي ویل: قسم په خدای که ته ما لدینه (طواف) منع کړې، زه به دې له هغه څه نه منع کړم

(۱). نفس المصدر

(۲). صحيح البخاري ۲/ ۲۵۵، ۲۵۶، ۹۱۲، ۹۲۴ وګوره.

چې تا ته له دينه ډير سخت او دروند دی، يعنی له مدينې نه تيره شوې ستاسې (تجارتې) لار به ستاسې په مخ بنده کړم.^(۱)

مهاجرينو ته د قريشو گواښ

بيا قريشو مسلمانانو ته داسې اخطار او تهديد وليږه: گورئ پدې غره نه شی چې مدينې ته رانه ولاړئ، مونږ در پسې درځو، او هملته مو تس، نس کوو.^(۲) دا هسې لفظي تهديد او اخطار نه و. رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د قريشو له فتنو او فاسدو ارادو نه ښه خبر و، نو ځکه به يې ټوله شپه په رڼو سترگو تيروله او يا به د اصحابو (رضي الله عنهم) تر پيرې لاندې ويده کيده. مسلم له عائشې (رضي الله عنها) نه روايت کوي وايي: رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) مدينې ته له راتگ نه وروسته يوه شپه همداسې وينې ناست و، او ويې فرمايل: (ليت رجلاً صالحاً من اصحابي يحرسني الليلة)، قالت: فينما نحن كذلك سمعنا خشخشة سلاح، فقال: (من هذا؟) قال: سعد بن أبي وقاص، فقال له رسول الله (صلی الله عليه وسلم): (ما جاء بك؟) فقال: وقع في نفسي خوف على رسول الله (صلی الله عليه وسلم)، فجئت أحرسه، فدعا له رسول الله (صلی الله عليه وسلم)، ثم نام. کاشکي له اصحابو نه مې يوه صالح سړي نن شپه پيره راباندې کړې وای. عائشه وايي: مونږ په همدې حالت کې وو چې د وسلې کړپ کړپ مو واوريد، رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) وفرمايل: څوک دي؟ هغه وويل: سعد بن ابي وقاص يم، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وويل: ولې راغلی يې؟ ده وويل: هسې په زړه کې مې د رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په هکله ويره را پيدا شوه، نو راغلم چې پيره ورباندې وکړم. بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) دعا ورته وکړه او ويده شو.^(۳)

دا پيره او بيداري د کومې يوې دوو شپو خبره نه وه، بلکه د رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) همدا حال و. له عائشې نه روايت دی فرمايي: په رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) باندې به د شپې پيره کيدله تر څو دا آيت را نازل شو:

(1) صحيح بخاري كتاب المغازي ۵۲۳/۲

(2) رحمة للعالمين ۱۱۲/۱

(3) مسلم باب فضل سعد بن ابي وقاص ۲۸۰/۲ . البخاري ۴۰۴/۱

((وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ)) (المائدة: ٦٧) [الله تعالیٰ تا له خلکو نه ساتي.]
 نو رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) خپل مبارک سر له قبې نه را ویوست
 او ویې فرمایل: (یا أيها الناس، انصرفوا عني فقد عصمني الله عز وجل). اي خلکو!
 ورځی لاړ شی الله تعالیٰ زما حفاظت کوي.^(۱)
 داسې هم نه وه چې دا خطر یوازې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته
 متوجه و، بلکه ټول مسلمانان تر ویرې او خطر لاندې وو. ابي بن کعب روایت کوي
 وايي: کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او اصحاب یې مدينې ته
 راغلل، انصارو پناه ورکړه، ټول عرب د دوی په خلاف سره یو موټی شول، نو
 مسلمانان به د شپې او ورځې له مخې بې وسلې نه گرزیدل.

مسلمانانو ته د جنگ اجازه

پدې حساسو او خطرناکو حالاتو کې چې د مسلمانانو وجود تر خطر لاندې و، او داسې
 بنکاریده چې قریش په سد نه راځي، او په هېڅ قیمت هم خپل کبر او ظلم نه پرېږدي.
 په همدې وخت کې الله تعالیٰ مسلمانانو ته د جنگ اجازه ورکوي، خو دا جنگ
 ورباندې فرض کوي نه بلکه ورته فرمایي: ((أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلُمُوا وَإِنَّ اللَّهَ
 عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ)) (الحج: ٣٩). [حکم ورکړی شويدي (د قتال) هغو کسانو ته چې
 قتال ورسره کاوه شي (د کفارو له خوا) پدې سبب چې بیشکه په دوی ظلم شويدي، او
 بیشکه چې الله په مرسته د دوی ښه قادر دی.]
 دا آیت له هغو آیاتونو سره رانازل شو چې مسلمانان یې پدې پوهول چې ددې اجازی
 هدف جنگ د جنگ پخاطر نه بلکه ددې اصلي هدف دا دی چې باطل له مینځه
 یووړل شي او د الله احکام او شعائر په ځای شي. الله فرمایي: ((الَّذِينَ إِن مَكَّنَّاهُمْ فِي
 الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ
 الْأُمُورِ)). (الحج: ٤١) [دغه مهاجر مظلومان، هغه کسان دي چې که چیرې قدرت
 ورکړو مونږ دوی ته په ځمکه کې (په دښمن باندې دغلبې په اعتبار) نو قائموي دوی
 (سم ادا کوي له سره له ټولو حقوقو) لمونځ او ورکوي به زکات، او امر (حکم) به کوي

(۱). جامع الترمذي ابواب التفسير ۱۳۰/۲

(خلکو ته) په معروف (نیک شرعي کار) سره او منع کوي به (خلک) له بد کار څخه او د کارونو پایله له الله سره ده.]

سپي خبره دا ده چې د جنگ دا اجازه له هجرت نه وروسته په مدينه کې نازل شویده، خو دا مو و نه شوای کړی چې د نزول معین او دقیق تاریخ یې وټاکو.

د جنگ اجازه خو وشوه، خو پداسې حالاتو کې چې د قریشو زور او زیاتۍ ښه په جوش کې و د حکمت تقاضا دا وه چې مسلمانان د مکې او شام تر مینځ د قریشو تجارتی لارې تر خپلې ولکې لاندې راولي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ددې هدف د تحقق لپاره دوې لارې غوره کړې:

۱- د مکې او شام تر مینځ د لارې په سر او یا ددې لارې او مدينې تر مینځ پرتو قبیلو سره د همکارۍ او یا یو پر بل د عدم تجاوز او نه تیري تړونونه ترسره کول. مخکې مو له یهودو سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) له معاهدې نه یادونه وکړه. له وسلې والې مبارزې نه مخکې همدې ته ورته یو تړون له جهینه قبیلې سره هم شوی و. ددې قبیلې مېنۍ له مدينې نه د دریو مزلونو یا تقریباً ۴۰-۵۰ میلې په مسافه کې پرتې وې. همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) له نورو قبایلو سره هم د خپلو عسکري عملیاتو په وخت کې تړونونه لاسلیک کړيدي چې په راتلونکې کې به ورنه یادونه وکړو.

۲- دی لارې نه د گزمې او گشتي گروپونو استول. ددې تفصیل به په راتلونکو پاڼو کې راشي:

له بدر نه مخکې سري ي او غزا گانې^(۱)

د جنگ د اجازې له نزول نه وروسته مسلمانانو د پورته یادو شوو دواړو پلانونو د تطبیق پخاطر عملاً په عسکري تحرکاتو لاس پورې کړ.

شا و خوا ته به یې د کشف او گزمې گروپونه استول تر څو له یوې خوا د مدينې تر څنګ له پرتو برخو نه مکې ته غزیدلې لارې ځانته معلومې کړي، او له بلې خوا دلته له پرتو قبایلو سره د همکارۍ تړونونه لاسلیک کړي او د مدينې مشرکینو، یهودانو او نورو اعرابو (کوچیانو) ته دا وښيي، چې نور مسلمانان د پخوا په شان کمزوري ندي

(۱). مؤرخین هغې پوځي اقدام ته چې پخپله رسول الله (صلی الله علیه وسلم) پکې وتلی دی، جگړه یې کړې ده که نه غزوه وایي، او په کومو عملیاتو کې یې چې پخپله گډون ندی کړی کوم بل قوماندان یې استولی وي هغې ته سر یه وایي.

بلکه اوس د قوي ځواک او زیات قدرت خاوندان گرزیدلي. ددې عسکري تحرکاتو بل هدف دا هم ؤ چې قریش وویروي، سد یې سر ته راوړي ترڅو د کبر او غرور له نیلي نه راکوز شي، او د خپل اقتصاد او مهمو ژوندینو لارو په هکله د خطر احساس وکړي او د سولې لاره غوره کړي، له مسلمانانو سره د جنگ اراده پرېږدي، د الله په لاره کې نور خنډونه را پیدا نکړي، په مکه کې د مسلمانانو له تعذیب او ځورولو نه لاس واخلې او مسلمانان پرېږدي په پوره آزادۍ سره په عربي جزیره کې د الله پیغام خپور کړي.

راځئ اوس په لنډه توګه لدې سرایاوو نه یادونه وکړو:

۱- د سیف البحر سریه: د هجرت د لومړي کال د رمضان په میاشت کې چې د (۶۲۳م) کال د مارچ له میاشتې سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مهاجرینو یو دیرش کسيز ګروپ چې مشري یې د حمزه (رضي الله عنه) په غاړه وه، پدې وګوماره چې د قریشو د هغې دری سوه کسيزې قافلې مخه ونیسي کومه چې ابو جهل هم پکې ؤ او له شام نه را روانه وه. مسلمانان چې کله د عیص^(۱) له خوا د سیف البحر منطقي ته ورسیدل او هملته له مشرکینو سره مخامخ شول. دواړو طرفونو د جنگ تیاري ونيوله، خو مجدي بن عمرو الجهنی چې له دواړو لوریو یعنې مسلمانانو او مشرکینو سره یې تړون درلود راغی، منجګړیتوب یې وکړ او هغوی یې له جنگ نه واپړول.

د حمزه (رضي الله عنه) بیرغ لومړنی بیرغ ؤ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پورته کړ یا یې وتاړه، رنگ یې سپین او وړونکی یې ابو مرثد کناز بن حصین الغنوي (رضي الله عنه) ؤ.

۲- د رابع سریه: د هجرت د لومړي کال د شوال په میاشت کې چې د ۶۲۳م کال د اپریل له میاشتې سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عبیده بن الحارث بن المطلب (رضي الله عنه) په مشرۍ د مهاجرینو یو شپيته کسيزه ګروپ تیار کړ او ویې لیږه. دا ګروپ د ابو سفیان په مشرۍ د قریشو له دوه سوه کسيز کاروان سره د رابع په سیمه کې مخامخ شو، په یو بل یې غشي و وړول، خو لاس په

(۱). عیص: دغه زېر سره د ینبع او مروه چې له سرې بحیرې سره واقع دی په مینځ کې د یوې سیمې نوم دی.

لاس جگړه ونه شوه. پدې سریه کې د مشرکینو له لښکر نه دوه کسه مقداد بن عمرو البهراني او عتبه بن غزوان المازني له مسلمانانو سره یو ځای شول. دوی دواړه له مخکې نه په اسلام مشرف شوي وو او له مشرکینو سره پدې خاطر راوتلي وو، تر څو ځانونه مسلمانانو ته ور رسولی شي. د عبیده بیرغ سپین او وړونکی یې مسطح بن اثاثه بن مطلب بن عبد مناف و.

۳- د خرار سریه ^(۱): د لومړي هجري کال د ذي القعدې په میاشت کې چې د ۶۲۳م کال د مې له میاشتې سره سمون خوري رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سعد بن ابی وقاص تر مشرۍ لاندې د سپرو یوه شل کسيز گروپ ته امر وکړ چې د قریشو د کاروان مخې ته ورشي، خو دا یې ورته وویل چې د خرار له سیمې نه به اخوا نه تیریږي. دوی پیاده حرکت وکړ، د شپې یې مزل کاوه او د ورځې به چیرته غلي کیدل تر څو د پنځمې ورځ په سهار خرار ته ورسیدل. او هلته خبر شول چې کاروان پروڼ لدې سیمې نه تیر شوی دی. د سعد (رضي الله عنه) بیرغ سپین او علمبردار یې مقداد بن عمرو و.

۴- د ابواء یا ودان غزا: ^(۲) د دویم هجري کال د صفر په میاشت کې چې د ۶۲۳م کال د اگست له میاشتې سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله له او یا کسو مهاجرینو سره ووت. سعد بن عبادې یې په مدینه کې خلیفه وټاکه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) غوښتل د قریشو د کاروان مخه ونیسي، مخکې تر ودان پورې ورسید، خو له کوم خطر سره مخامخ نه شو. پدې غزا کې یې د بني ضمیره له رئیس عمرو بن مخشي الضمري سره د تعاون تړون وکړ ددې تړون متن دا دی: (هذا كتاب من محمد رسول الله لبني ضميره، فإنهم آمنون على أموالهم وأنفسهم، وإن لهم النصر على من رامهم إلا أن يحاربوا دين الله ن ما بل بحر صوفة وأن النبي إذا دعاهم لنصره أجابوه).

[دا بني ضميره ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک دی، د دوی

(۱). خرار - دخ - په زور او د را په تشدید له جعفی سره نژدې د یوه ځای نوم دی

(۲). ودان - د واو په زور او د دال په تشدید سره ویل کیږي دا د مکې او مدینې ترمنځ د یوې سیمې نوم دی، ددې ځای او رایغ ترمنځ (۲۹) میله مسافه ده. او ابواء د ودان تر خوا یوه بله منطقه ده.

سرونه او مالونه په امن دي که چا ورباندې حمله وکړه، نو مرسته به یې کيږي، خو که هغوی د الله د دين په خلاف جگړه وکړي نو بیا ورسره کومک او مرسته نشته. [دا معاهده] تر هغه وخته د اعتبار وړ ده ترڅو د سمندر اوبه وجود لري. یعنې د همیشه لپاره معتبره ګڼلې شي. او هر کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له دوی نه مرسته وغواړي، نو دوی به یې مرستې ته وړ دانګي^۱. دا د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لومړنۍ غزا وه، ده مبارک (۱۵) ورځې له مدينې نه د باندې تیرې کړې، بیرغ یې سپین او وړونکی یې حمزه بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) و.

۵- د بواط غزا: د دویم هجري کال د ربیع الاول په میاشت کې چې د ۶۲۳م کال د سپتمبر له میاشتې سره سمون خوري رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له دوه سوه اصحابو (رضي الله عنهم) سره د قریشو د کاروان مخې ته ورغی. پدې کاروان کې امیه بن خلف الجمحي، او د قریشو سل نور کسان او دوه زره پنځه سوه اوبښان وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخکې لا ترڅو د رضوی له طرفه بواط ته ورسید، خو له څه واقعي سره مخامخ نه شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دې غزا کې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) په مدينه کې خپل خلیفه ټاکلی و. ددې غزا بیرغ سپین او وړونکی یې سعد بن ابی وقاص (رضي الله عنه) و. (بواط او رضوی د جهینه د غرونو د لړۍ دوه فرعي غرونه دي چې له مکې نه د شام د لارې پر غاړه پراته دي او له مدينې نه ۴۸ میلې مسافه لري).

۶- د سفوان غزا: د دویم هجري کال د ربیع الاول په میاشت کې چې د ۶۲۳م کال له سپتمبر سره سمون خوري، د جابر الفهري زوی کرز له یو شمیر مشرکانو سره د مدينې په څې ځایونو یا ورشو حمله وکړه او څه شمیر څاروي یې بوتلل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له اويا کسه اصحابو (رضي الله عنه) سره ورپسې ووت او د بدر له طرفه د سفوان سیمې ته ورسید. خو کرز یې له لاسه وتلی و او بیرته بې جگړې راستون شو. دا غزا د بدر د لومړنۍ غزا په نامه یادېږي. دا ځل یې زید بن حارثه (رضي الله عنه) په مدينه کې خلیفه وټاکه، بیرغ یې سپین او وړونکی یې علي

^۱. المواهب اللدنية ۷۵/۱ و شرحه للزرقانی.

بن ابي طالب (رضي الله عنه) و.

۷- د ذي العشرة ° غزا ۱: د هجرت د دویم کال د جمادي الاولی او جمادي الاخر په میاشت کې چې د ۶۲۳م کال له نومبر او دسمبر سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له (۱۵۰) یا (۲۰۰) کسو مهاجرینو سره ووت. هیڅوک یې له ځان سره په زور نه و بوولي، ټول په خپله رضا او خوښه روان شول. له دوی سره یوازې دیرش اوبښان و چې په نوبت به ورباندې سپریدل. هدف یې د هغې کاروان نیول و چې له مکې نه شام ته روان و. داسې خبر راغلی و د قریشو په خاص او قیمتي مالونو بار کاروان له مکې نه روان شوی دی، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخکې لا تر څو د ذي العشرې سیمې ته ورسید، هلته خبر شو چې کاروان څو ورځې مخکې تیر شوی دی. او دا همغه کاروان دی چې له شام نه د بیرته ستنیدو په وخت کې یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بیا مخې ته ورغلی و کاروان نجات وموند خو د بدر لویه غزا پېښه شوه.

د ابن اسحاق په خوله دا ځل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جمادي الاولی په وروستیو کې وتلی او د جمادي الاخر په لومړیو ورځو کې بیرته راستون شوی و. کیدای شي همدا د مورخینو تر مینځ د دې غزا د نیتې په هکله د اختلاف سبب وي. پدې غزا کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له بني مدلج او د دوی له حلیفانو سره د عدم تجاوز تړون هم لاس لیک کړ. ابو سلمه بن عبدالاسد المخزومي یې په مدینه کې خپل خلیفه پرې ایښی و، بیرغ سپین او وړونکی یې حمزه بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) و.

۸- د نخله سریه: د دوهم هجري کال د رجب په میاشت کې چې د ۶۲۴م کال د جنوري له میاشتې سره سمون خوري رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عبدالله بن جحش اسدي تر مشرۍ لاندې د مهاجرینو یو دوولس کسيز ګروپ د نخلې سیمې ته واستاوه. له دوی سره شپږ اوبښان وو چې په نوبت به ورباندې سپریدل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ګروپ قوماندان ته یو خط لیکلی و او امر یې ورته کړی و چې لیک به له دوو ورځو مزل نه وروسته ګوري. عبدالله دوه

^۵. ذي العشرة په تصغير سره، ځينو ي نوم العشرة او العسيرة هم بللی دی چې د ینبع خواته د یوې سیمې نوم دی.

ورځې مزل وکړ بیا یې لیک ولوست چې داسې پکې لیکل شوي و: (إذا نظرت في كتابي هذا فامض حتى تزل نخلة بين مكة والطائف، فترصد بما عبر قریش وتعلم لنا من أخبارهم). [کله دې چې زما دا لیک ولوست، نو مخکې لاړ شه د مکې او طائف تر مینځ پرته نخلې سیمې کې واړوه، هلته د کاروان لاره څاره او مونږ ته خبر راکوه]. خط یې چې ولوست ویې ویل: امر په سترگو قبول دی، خپل ملګري یې خبر کړل، خو دا یې ورته وویل: چې زه تاسې نه مجبوروم، څوک که شهادت غواړي نو راسره ځي دي او که د چا مرګ نه وي خوښ، نو بیرته دی وګرځي، زه به ځم. ملګري یې ورسره موافق شول، ټول وڅوځیدل، د لارې په اوږدو کې سعد بن ابی وقاص او ملګري یې عتبې بن غزوان خپل اوبښ ورک کړ چې په لټه کې یې له ګروپ نه پاتې شول.

عبدالله بن جحش مخکې لاړ او نخلي ته ورسید، چې ګوري د قریشو یو کاروان چې ممیز، څرمنې او نور تجارتي سامان یې نقلونه لري ځای نه تیرېږي. له کاروان سره عمرو بن الحضرمي، د عبدالله بن المغیره دوه زامن، عثمان او نوفل او د بني مغیره مولى (غلام) حکم بن کیسان یې ملګري وو. مسلمانانو په خپل مینځ کې سلا او مشوره وکړه چې څه باید وکړو نن د رجب وروستی شپه ده، که اوس ورسره جنګیږو، نو د شهر حرام به حرمتي کیږي او که یې نن پرېږدو، نو بیا د حرم حدودو ته داخلېږي! بالاخره فیصله پدې وشوه چې همدا نن مقابله ورسره وکړي او له دوی نه کوم یوه عمرو بن الحضرمي وويشت او مړ یې کړ، عثمان او حکم یې اسیران کړل، نوفل ورته وتښتید. بیا یې کاروان له اسیرانو سره یو ځای مدینې ته راوست، لدې مال نه یې خمس بیل کړ دا په اسلام کې لومړنۍ خمس او لومړنۍ مړۍ او لومړني اسیران وو.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی دا کار وغانده، او ورته ویې فرمایل: (ما أمرتکم بقتال في الشهر الحرام) [ما خو په شهر حرام کې د قتال امر او اجازه نه وه درکړې]. د کاروان او اسیرانو په هکله یې خپله فیصله محفوظه وساتله، او فعلاً یې هر ډول تصرف پکې متوقف کړ.

پدې پیښې سره مشرکینو ته فرصت په لاس ورغی چې د مسلمانانو په خلاف خپل زهرجن تبلیغات لا پسې زیات کړي. هغوی دا پروپاګند شروع کړ چې مسلمانان د شهر حرام احترام نه ساتي، او د الله تعالی له خوا حرام شوي شيان حلال ګرزوي. پدې هکله یې ډیر څه ویل، تر څو د قرآن کریم آیتونه نازل شول او دا مسئله یې حل کړه، په ډاګه یې کړه چې د مسلمانانو ددې کار په انډول د مشرکینو جرم او ګناه ډیره لویه ده...

((يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ...)) (البقرة: ٢١٧). [پوښتنه کوي خلک له تا نه (ای محمد) له میاشتې حرامې څخه له جنگ کولو پدې کې (چې روا دی که ناروا؟) ووايه (ای محمد) دغه (سائلینو ته) چې جنگ کول پدې (اشهر الحرام) کې (عمدا) لویه گناه ده، او منع کول له لارې (دین) د الله څخه او کافر کیدل په الله او (منع کول له) مسجد حرام او ایستل د اهل د مسجد حرام له ده څخه (گناه) ډیره لویه ده په نزد د الله (له قتاله په اشهر الحرام کې) او فتنه (له دین څخه د خلکو ایستل) ډیر لویه (گناه) ده له جنگ څخه.]

قرآنکریم پدې سره دا په ډاگه کړه چې د مسلمانو جنگیالیو د سیرت او اخلاقو په هکله چې مشرکینو دا نارې سورې په کار اچولې دي ټولې بې ځایه او بې بنیاده دي، ځکه قریشو له اسلام سره په دښمنۍ او پر مسلمانانو باندې په ظلم زیاتي سره ټول حرمتونه تر پښو لاندې کړيدي. آیا قریشو له هجرت نه وروسته د مسلمانانو د مالونو د ضبط او غصب، او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قتل او وژلو فیصله په همدې حرم (مکه) کې نه وه کړې؟ اوس څه وشول چې د دوی له خوا تر پښو لاندې شوی حرمت بیرته را پیدا شو او څه وشول چې اوس ددې شیانو د حرمت ماتول د شرم او عیب خبره وگرزیده؟ بې شکې د مشرکانو له خوا د ناروا او بې بنیاده پرو پاڅند د دوی د بې شرمۍ او بې حیايۍ یوه نمونه ده. لدینه وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دواړه اسیران خوشي کړل، او د وژل شوي کس خپلوانو ته یې د هغه دیت ورکړ.^(۱)

دا وې له بدر نه مخکې پېښې شوې غزا گانې او سړي، پدې ټولو کې تر هغې د مالونو لوټ او د خلکو وژلو ته خبره نه وه رسیدلې، تر څو پورې چې مشرکینو د کرز بن جابر فهرې تر مشرۍ لاندې د مسلمانانو څاروي نه وو لوټ کړي. بناءً ددې شروع هم د مشرکینو له خوا شوې ده، دا خو پریږده چې لدینه مخکې یې څه کړي و. د عبدالله بن جحش له سړي نه وروسته د مشرکینو په زړه کې رینښتینې ویرې ځای ونيو، لوی خطر یې سترگو ته ودرید، او د څه ویره یې چې درلوده همغه وشول. او پدې

(۱). ددې غزاگانو او سړیاوو تفصیلات مو لدې کتابونو اخیستي دي: زاد المعاد ۲/ ۸۳، ۸۴، ۸۵ ابن هشام / ۵۶۱ تر ۶۰۵، رحمة للعالمین ۱/ ۱۱۵، ۱۱۶، ۲۱۵/۲، ۲۱۶، ۴۶۹، ۴۷۰. دا مراجع د غزواتو او سړیاوو د ترتیب او ګډون کوونکو د شمیرې په هکله اختلاف لري خو مونږ د ابن قیم او علامه منصور پورې په تحقیق تکیه کړیده.

باوري شول چې د مدينې قيادت وينې، او با حکمته قيادت دی، د دوی ټول تجارتي حرکات يې تر کلکې څارنې لاندې نيولي. اوس مسلمانان ددې توان لري چې ان درې سوه ميله مخکې لاړ شي، او بيا هلته مشرکان ووژني يا يې اسيران کړي او مالونه يې له ځان سره يوسي او پخپله روغ رمت مدينې ته ستانه شي. مشرکين پدې پوه شول چې نور شام ته د دوی تجارت تر دايمي خطر لاندې دی، خو لدې ټولو سره سره هغوی خپله د کبر او حماقت لاره نه پريښوده، او په ځاي ددې چې د بني ضمير او جهينه په شان د سولې او اخلاص لاره ونيسي، کينه او دښمني يې نوره هم په خوښ راغله. مشران يې د خپلو تهديدونو او اخطارونو د پلي کولو لپاره ميدان ته راوپاندې شول، او اراده يې وکړه چې د مسلمانانو پر وطن حمله وکړي او هملته خپل وطن کې يې تصفيه کړي. د مسلمانانو وینو ته د دوی همدا تنده وه چې هغوی يې د بدر تر ميدانه را ورسول.

د عبدالله بن جحش له سربې وروسته يعني د دويم هجري کال د شعبان په مياشت کې په مسلمانانو باندې جنگ او قتال فرض شو، او پدې هکله دا څرگند آيتونه را نازل شول: ((وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ (۱۹۰) وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقْتُلُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجَكُمُ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلَوْكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلَكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ (۱۹۱) فَإِنْ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۱۹۲) وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ)). (البقرة: ۱۹۰ - ۱۹۳)

ترجمه: [او جنگ کوئ (ای مؤمنانو) په لاره دالله کې له هغو کسانو سره چې جنگ کوي له تاسې سره، او مه کوئ زیادت (پر هیچا باندې) بیشکه چې الله نه خوښوي تیریدونکي له حده. او وژنئ دوی په هر ځای کې چې مومئ دوی او وباسئ دوی له هغه ځایه چې ایستلي وئ دوی تاسې او فتنه (شرک او له دین څنې اړول) ډیر سخت دي له وژلو څخه. او جنگ مه کوئ له دوی سره په نزد د مسجد الحرام کې تر هغه پورې چې وجنگیږي دوی له تاسې سره په دغه (حرم) کې پس که جنگ وکړي دوی له تاسې سره نو وژنئ دوی هم داسې. (لکه تیرې شوې جزا) جزا ده د کافرانو. پس که منع راوړي (له شرکه نو الله به یې وښيي) نو بیشکه الله ډیر ښونکی پوره رحم لرونکی دی.

او جنگ کوی تاسې له دوی سره تر هغه پورې چې پاتې نشي فتنه (شرک او فساد) او شي دين (حکم) خاص الله لره، پس که چیرې وگرځیدل (دوی له شرکه نو تاسې تجاوز مه کوی پر دوی باندې) نو نشته هیڅ تیرې مگر (خو شته جزا د ظلم) پر ظالمانو باندې.]

پدې پسې لږ وخت وروسته الله تعالی بل ډول آیتونه نازل کړل چې په هغې کې یې د جنگ طریقه ښوولې او مسلمانان یې د جنگ لور ته هڅول او پدې هکله یې څه احکام ورته بیانول هغه مبارک آیتونه دا دي: ((فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَثْخَتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِنْ لِيَبْلُوَ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ * سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ * وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَفَهَا لَهُمْ * يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ)). (١) (محمد: ٤ - ٧)

ترجمه: [نو کله چې مخامخ شوی (په جنگ کې) له (هغو کسانو) سره چې کافران شويدي نو ووهی و هل د ورمیرونو (د هغو) تر هغه پورې چې ښه ډیر مو ووژل دوی او پرې غالب شوی نو (وترې دوی) بیا سخت محکم کړی تړل (د دوی چې ورڅخه خلاص نشي) پس بیا احسان ورسره وکړی احسان کول وروسته (له بندي کولو او تړلو نه یې) او یا تاسې فدیة کړی دوی فدیة کول (په عوض کې یې مال واخلي یا مسلمانان بنديان را خلاص کړی) (جنگ) ورسره کوی تر هغه پورې چې کیږدي (جنگیالیان د) جنگ وسلې خپلې دغه (حکم الله په دوی کې) دی او که اراده فرمایلی وی الله (د بدل اخیستلو) نوخوا مخواه به بدل اخیستی و الله له دوی څخه (بی له جنگه) او لیکن (امر یې درته وکړ په جهاد له دوی سره) لپاره ددې چې ازموینه وکړي الله د ځینو ستاسو په ځینو نورو (په جنگ کې) او هغه کسان چې وژلی شويدي په لپار د الله کې پس له سره به ضایع نکړي (الله) عملونه د دوی ژر به سمه لپاره وښيي دوی ته (الله په دنیا او آخرت کې) او ښه به کړي حال د دوی (په دارینو کې) او داخل به کړي (الله) دوی په جنت کې چې معلوم کړیدی (الله) دغه (جنت) دوی ته. ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنی ای مؤمنانو) که مددگاري وکړی تاسې (له دین (الله او رسول) د الله سره نو مدد به وکړي (الله) تاسې سره (په غلبه پر (دښمن) او ثابت به کړي قدمونه ستاسې (په

(١). استاذ سید ابو الاعلی مودودي له مدللې څیړنې وروسته وایي چې د محمد سورت د بدر له غزا وروسته نازل شويدي. تفهیم القرآن ١١/٥-١٢ ته مراجعه وکړه.

ځای د جنگ کې].

پدې پسې الله تعالی د هغې خلکو مذمت وکړ او ویې غندل کوم چې د جنگ د حکم په اوریدو سره ویرې اخیستي وو، او له ډیر خوف نه یې زړونه ریډل. الله تعالی فرمایې: ((وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَئِكَ لَهُمْ)) (محمد: ۲۰) [نو پس کله چې نازل کړ شي یو سورت محکم او یاد کړی شي په هغه کې جنگ نو وینې به ته هغه کسان چې وي په زړونو د دوی کې ناروغي (د نفاق) گوري تا ته لکه کنده د هغه چا چې بیخودي راغلې وي پر هغه باندې له ویرې د مرگ نه، هلاکت دې وي دوی لره].

حقیقت دادې چې د جنگ فرضیت، او جنگ ته د تیاری امر او دې لور ته هڅونه د هغه وخت د حالاتو او شرایطو له غوښتنې سره بالکل مطابقه او برابره خبره وه. که له حالاتو خبر او زیرک کوم قوماندان هم وای، نو هغه به هم خپل لښکر ته ددې فوق العاده او عاجلو حوادثو او حالاتو د مقابلې لپاره خپل پوځ ته د نمبر اول احضاراتو او آماده باش حکم صادراوه، نو په هر څه عالم او له هر څه لوړ خدای به ولې له حالاتو سره برابر حکم نه کاوه. دا واقعیت دی چې حالاتو د حق او باطل تر مینځ د یوې سرنوشت ټاکونکې او فیصله کونکې جگړې غوښتنه کوله. خصوصاً د عبدالله بن جحش له سړيې وروسته کومه چې د مشرکینو په غیرت او حمیت لوی او ملامتونکی گذار و او کومه چې ټول مشرکان یې په سرو سکروټو کینولي وو.

د جنگ د آیتونو له سیاق او سباق نه دا څرگندیده چې نور د داسې خونړیو جگړو وخت را لنډ شوی دی چې بری او برلاسي به پکې د مؤمنانو وي. څوره الله تعالی مسلمانانو ته څه ډول حکم کوي چې مشرکان له هغه ځایه وباسی له کوم نه یې چې تاسې ایستلې یې، بیا هغوی ته د فاتح لښکر په حیث څه ډول د اسیرانو د تړلو، نیولو او د دښمنانو تر مکملې خاتمې پورې د جگړې کولو ښوونه کوي. دا ټول دې لوري ته اشاره وه چې وروستی بری د مسلمانانو دی. خو دا خبره یې همداسې د اشارو تر پردو لاندې پټه وساتله، تر څو هر مسلمان د الله په لار کې د خپلې جذبي عملي ښکارونه هم وکړي شي.

په همدې ورځو یعنی د دوهم هجري کال د شعبان په میاشت کې چې د ۶۲۴م میلادي کال د فبروري له میاشتې سره سمون خوري الله تعالی د بیت المقدس په ځای کعبه

شریفه د مسلمانانو قبله اعلان کړه. ددې فایده دا شوه چې هغه کمزوري او منافق یهودان چې یوازې د شر او فتنې را ولاړولو پخاطر مسلمان شوي وو، بیرته خپل حالت ته وګرځیدل، له مسلمانانو نه بیل شول او پدې سره د مسلمانانو لیکې له ډیرو غدارانو او فساد کارانوه پاکې شوې.

د قبلې بدلولو دیته هم اشاره کوله چې اوس یوه نوې داسې مرحله شروع کیدونکې ده چې پر قبله باندې د مسلمانانو تر تسلط او حاکمیت نه مخکې پای نه مومي. ځکه دا د ډیر حیرت او تعجب خبره ده چې د کوم قوم قبله دې د هغوی د دښمنانو ترولکې لاندې وي، او که فرضاً د هغوی تر قبضې لاندې وي، نو باید حتماً د هغوی له سلطې نه آزاده کړی شي.

لدې اوامرو او اشاراتو وروسته د مسلمانانو حرکت او نشاط زیات شو، د خدای په لار کې یې د جهاد جذبی په مستی راغلې او له دښمن سره د پریکندې جګړې لپاره لیوال شول.

د بدر لویه غزا د اسلام لومړنۍ پریکنده جگړه

د غزا سبب: د عشبیرې په غزا کې مو وویل چې د قریشو یو کاروان چې له مکې نه شام ته روان ؤ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له لاسه ووت، خو کله چې همدا کاروان له شام نه بیرته راستنیده، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) طلحه بن عبیدالله او سعید بن زید د کاروان د خبر راوړلو پخاطر د شمال لوري ته واستول. دوی تر حوراء پورې لاړل او هملته پاتې شول تر څو د ابو سفیان کاروان ورباندې تیر شو، دوی په منډه ځانونه مدینې ته ورسول او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې له احوال نه خبر کړ.

پدې کاروان کې د قریشو ډیر مالونه وو یعنې زر اوبنان چې د پنځوس زره طلايي دینارونو (دوه سوه دوه شپيته نیم کیلو سره زر) په اندازه سامان ورباندې بار ؤ، او یوازې څلوینت ساتونکي ورسره وو.

دا د مدینې د خلکو لپاره طلايي موقع وه، خو د مکې د مشرکینو لپاره لدې دومره ډیر مال نه محرومیدل ملامتونکې نظامي، سیاسي او اقتصادي ضربه وه. همدا وجه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مسلمانانو ته وفرمایل: (هذه غیر قریش فیها أموالهم، فاخرجوا إليها لعل الله ینفلکموها). [دا د قریشو په مال او سامان بار کاروان دی، مخې ته یې ورشئ کیدای شي الله تعالی هغه تاسې ته د غنیمت په ډول درکړي].

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کاروان مخې ته ورتلل په هیچا لازمي نکرل، ټول یې خپلې خوبې ته پریښودل، ځکه پدې وخت کې دا گومان نه کیده چې د قافلې په ځای به د بدر په میدان کې له مشرکینو سره یوه پریکنده جگړه صورت مومي. له همدې امله ډیر اصحاب (رضي الله عنهم) په مدینه کې پاتې شول ځکه هغوی فکر کاوه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا عملیات به له پخوانیو عملیاتو سره څه توپیر ونلري. او په همدې سبب له جگړې نه پاتې شویو کسانو باندې څه عتاب او ملامتیا هم نه شته.

د اسلامي لښکر شمیره او په گروپونو ویشل

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د روانیدو لپاره تیار شو، (۳۱۳ یا ۳۱۴ یا ۳۱۷) کسان ورسره وو، له دې جملې نه ۸۲ یا ۸۳ یا ۸۶ مهاجرین، نور انصار چې (۶۱) له اوس او (۱۷۰) له خزرج قبیلې څخه وو. دې لښکر د جگړې څه انتظام نه و کړی او نه یې پوره تیاري نیولې وه، په ټول لښکر کې یوازې دوه آسان چې یو یې د زبیر بن عوام او بل یې د مقداد بن اسود کندی و. او د پاتې کسانو د هرو دوو یا دریو په سر یو اوښ رسیده ځکه ټول ايله اویا اوښان ورسره وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او علي او مرثد بن ابی مرثد غنوي درې واړه په یوه اوښ په نوبت سره سپریدل.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لومړی د مدینې د ادارې او لمانځه ادا کولو لپاره ابن ام مکتوم خپل خلیفه وټاکه، خو کله چې روحاء ته ورسید، نو ابو لبابه بن عبد المنذر یې په مدینه کې د خلیفه په حیث ور ولیږه.

د لښکر عمومي بیرغ سپین او علمبردار یې مصعب بن عمیر قرشي عبدري و. لښکر یې په دوو برخو یا غونډونو وویشه:

۱- د مهاجرینو غونډه چې بیرغ یې له علي (رضي الله عنه) سره و.

۲- د انصارو غونډه او علمبردار یې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) و.

د میمنې (بني اړخ) قومانداني یې زبیر بن عوام، او د میسرې قومانداني یې مقداد بن عمرو او د ساقې مشري یې قیس بن ابی صعصعه ته سپارلې وه، او د لښکر عمومي قوماندان رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د لښکر د عمومي قوماندان په توګه پخپل لاس کې اخیستې وه.

د بدر په لور د لښکر روانیدل

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له دې غیر مجهز لښکر سره روان شو، له مدینې نه ووت او مکې ته غزیدلې عمومي لاره یې ونیوه مخکې د روحاء تر کوهي پورې ورسید. او کله چې له هغه ځای نه وخوځید نو د مکې لاره یې خپلې چې خوا ته پریښوده او بنۍ خواته وګرځید، نازیې ته ورسید، د بدر په لور د نازیې له یوې برخې تیر شو او د صفراء د تنګي او نازیې تر مینځ پرته رحقان نومې وادي یې ووهله بیا له تنګي تیر، او د صفراء په خوا مخکې لاړ، له هغه ځای نه یې د جهینه قبیلې دوه

کسه بسیس بن عمرو او عدي بن ابی الزغبه جهیني د کاروان په هکله د معلوماتو راټولولو پخاطر د بدر لور ته واستول.

په مکه کې د خطر اعلان

له بل پلوه د کاروان مشر ابو سفیان په ډیر احتیاط سره د حالاتو څارنه کوله، ځکه هغه پوهیده چې د مکې لاره له ډیرو خطرونو سره مخامخ ده، هر وخت یې په اوضاع ځان پوهاوو او له نورو کاروانونو نه یې د لارې په هکله معلومات اخیستل. بالاخره پدې خبر شو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل اصحاب پر قافلې باندې د حملې لپاره تیار کړيدي، نو فوراً یې ضمضم بن عمرو غفاري ته پیسې ورکړې او مکې ته یې واستاوه ترڅو قریشو د کاروان د نجات او مرستې لپاره راوبولي. ضمضم په ډیره بیړه ځان مکې ته ورساوه، او هلته یې د عربو د عاداتو سره سم د اوبن پزه او خپل کمیس خیرې کړ، کجاوه یې چپه کړه او پاس پر اوبن ودرید او په لوړ آواز یې نارې کړې ای قریشو! قافله.... قافله..... محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب یې له ابو سفیان سره ستاسې پر مالونو حمله کوي، فکر نه کوم چې په لاس به درشي، کومک... کومک.....

د مکې خلک د جنگ تیاري نیسي

ددې آواز په اوریدو سره د مکې ټول مشرکین په حرکت راغلل، او ویې ویل: آیا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب یې فکر کوي چې دا هم د ابن حزمي کاروان دی؟ قسم په خدای چې ژر به پوه شي چې زمونږ معامله بل ډول ده ټول پدې سلا شول چې یا به هر څوک پخپله ځي او یا به خپل عوض لیږي، خو زیاترو جنگ ته تلل غوښتل خصوصاً مشرانو او رئیسانو. پدې سره له ابو لهب پرته نور ټول مشران جنگ ته تیار شول ابو لهب د ځان په عوض خپل پوره وړی واستاوه. قریشو شاوخوا عربي قبیلې هم له ځان سره ملگرې کړې او له بني عدي پرته چې یو کس یې هم جنگ ته ونه ووت نورې ټولې قریشي قبیلې جگړې ته روانې شوې.

د مکې لښکر شمیره

د روانیدو په وخت کې ددې لښکر شمیره یو زر او دری سوه (۱۳۰۰) جنگیالو ته رسیده چې ورسره سل آسان (۶۰۰) زغرې او بې شمیره اوبنان چې دقیقه شمیره یې نده معلومه. عمومي قومندان یې ابو جهل ؤ او د قریشو (۹) مشرانو د لښکر لوژستیکي امور، تمویل او رسد په غاړه اخیستی ؤ، دوی به هره ورځ (۹) او کله (۱۰) اوبنان حلالول.

د بني بکر قبیلو لاندې

کله چې لښکر د تلو تیاري ونيوله، نو قریشو ته یو ځل له بني بکر سره خپله دښمني او لاندې ورپه یاد شوه، او وویږیدل چې هسې نه هغوی د شا له خوا ورباندې حمله وکړي چې پدې سره به دوی له دوو خواو نه راگیر شي! نژدې ؤ چې دا تشویش یې له مخکې تګ نه پښېمانه کړي، په همدې وخت کې شیطان د بني کنانه د مشر سراقه بن مالک بن جعشم المدلجي په شکل کې ورته راغی او ورته ویې ویل: زه ستاسې ملگری یم او ضمانت درکوم چې کنانه به د شا له خوا ستاسې په حق کې داسې څه نه کوي چې تاسې یې نه خوښوئ.

د مکي لښکر روانیدل

لدې اطمینان او ډاډ گیرنې وروسته د مشرکینو لښکر په ډیر کبر او غرور سره له مکې نه روان شو. قرآنکریم د دوی حالت ته اشاره کوي فرمایي: «بَطْرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ» (الانفال: ۴۷). ترجمه: [په ډیر کبر، خیال او خلکو ته ځان نبودنې په حالت (روان دي) او د خدای له لارې نه منع کوي].
او لکه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایي له خپل زور او وسلې سره پداسې حال کې چې له الله تعالی او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې د دښمنۍ بیرغ اوچت کړی ؤ د مدینې په لور وخوځیدل ((وَعَدَوْا عَلَى حَرْدٍ قَادِرِينَ)) (القلم: ۲۵) [ترجمه: سهار مهال پداسې حال کې دخپل کښت د رېښو لپاره ووتل (چې فقیرانو ته د نه ورکولو نیت یې درلود) او ځانونه یې توانمند شمیرل].
د ټولو زړونه له کینې، غوسې او غضب نه په جوش راغلې وو تر څو له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو نه ددې انتقام او پور واخلي چې

هغوی څنگه او په کوم جرات سره د دوی په کاروان کې سترگې خښې کړيدي؟
لنډه دا چې په ډیره بیره د شمال په لور د بدر خوا ته لاړل، د عسفان له وادي، قدید او جحفی نه تیر شول او هلته یې د ابو سفیان له طرفه داسې خبر تر لاسه کړ چې ورته وایي: تاسې د خپلو مالونو، کاروان، او افرادو د ساتلو پخاطر راوتلي یی، الله تعالی هغه ټول وساتل، نجات یې ورکړ، نو بیرته ستانه شی.

کاروان نجات وموند

هلته ابو سفیان په ډیر احتیاط او تدبیر سره په عمومي لار روان و، د څارنې او کشف عملیات یې څو چنده کړي وو، خو کله چې بدر ته را لنډ شول خپله د قافلې تر مخ شو وړاندې لاړ او مجدي بن عمرو یې ولید د مدینې د لښکر په هکله یې معلومات ورته وغوښتل. هغه ورته وویل: ما خو څه نا آشنا څوک ندي لیدلي، یوازې دوه سواره وو دلته راغلل له هغه غونډۍ سره یې اوبنان چو کړل، څي یې له اوبو ډک کړل او بیرته لاړل. ابو سفیان فوراً دې ځای ته ورغی او د اوبنانو پچې یې راواخیستې، ماتې یې کړې که گوري چې د خرما منډکې (زړي) دي پکې، نو ویې ویل: قسم په خدای چې دا د مدینې وابنه دي. بیا په بیره خپل کاروان ته ورغی عمومي لاره یې چې په بدر ورغلې وه چپې خوا ته پرېښوده، او په لویدیځ کې د ساحل په لور روان شو، او پدې سره یې قافله د مدینې له لښکر نه خلاصه کړه او د مکې مشرانو ته یې هغه پیغام ورواستوه چې هغوی ته په جحفه کې ورسید.

مکي لښکر د بیرته ستنیدو له ارادې وروسته سوړه کوي

د ابو سفیان د پیغام له رسیدو نه وروسته د مکې لښکر د بیرته ستنیدو تکل وکړ، خو ابو جهل په ډیر کبر او غرور سره وویل: نه والله که تر هغه ستانه شو تر څو بدر ته نه وو تللي او هلته مو درې شپې نه وي تیرې کړي. هلته به څو اوبنان حلالوو، خلکو ته به ډوډۍ ورکوو، د شرابو څښلو گرم محفلونه به د ډمانو په آوازونو او سندرو لا پسې گرموو، تر څو عربان زمونږ د راتګ دبدبې او غونډیدو خبر واوري، او د تل لپاره زمونږ رعب ورباندې کیني.

خو اخنس بن شریق د ابو جهل لدې خبرې سره سره د بیرته ستنیدو خبره وکړه، مگر چا وا نه وریده. بالاخره یوازې هغه د بني زهره له تقریباً دری سوه کسانو سره بیرته ستون

شو. ابن شریک د بنو زهره حلیف او پدې وخت کې د دوی قوماندان و. د بدر په غزا کې د بنو زهره قبیلې یوه فرد هم ګډون ونکړ، د اخنس پدې نظریه او عمل د بنو زهره خلک له حده زیات خوشاله وو، او همیشې یې ده ته خاص احترام او اطاعت درلود. د بنو هاشم خلکو هم د بیرته ستنیدو اراده وکړه، خو ابو جهل په ډیره سخته او تونده لهجه ورته وویل: تاسې به له مونږ څخه نه جدا کیږئ، او تر هغه به راسره وئ تر څو مونږ ټول نه وو ستانه شوي. د بنو زهره له جدا کیدو وروسته د مکې لښکر پاتې تقریباً زر کسان د بدر په لور روان شول مخکې لاړل، او د هغه غونډۍ شا ته یې واړول چې د بدر په وادي کې د ننه له جنوبي خولې (العدوه القصوی) سره پرته ده.

د اسلامي لښکر لپاره د حالاتو حساسیت او نزاکت

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لا د لارې په اوږدو کې د ذفران له سیمې سره و چې استخباراتو ورته د کاروان او مکې د لښکر خبرونه راوړل. ده مبارک ته پدې خبرونو کې له غور او څیړنې وروسته دا ثابت شوه چې بې له جګړې بله چاره نشته او اوس داسې یوه جراتمندانه، غیرتي او مدبرانه اقدام ته ضرورت دی چې د شرک د لښکر دا غرور ورمات کړي. واقعیت دا دی که چیرې قریش همداسې پرېښودل شوي وای چې پدې سیمه کې د غرور او فساد نیلې وزغلوې، نو پدې سره به په عسکري ډګر کې د هغوی لاس نور هم مضبوط او په سیاسي میدان کې به یې نفوذ او اثر زیات شوی وای. او ددې په مقابل کې به د مسلمانانو شان او عظمت زیانمن کیده، بلکه اسلامي حرکت به د یوه بې روحه کالبد حیثیت غوره کاوه او د اسلام د بنمنانو ته به نوره دا آسانه وه چې پر مسلمانانو باندې د حملې او تیري جرات وکړي. بله مهمه خبره دا چې مسلمانانو ته ددې ضمانت چا ورکاوه چې د مکې لښکر به د مدینې په لور وړاندې نه ځي، او هملته به پردوی حمله او تیری نه کوي؟! هیچا هم دا ضمانت نه شوی ورکولی، که پدې حساس وخت کې مسلمانانو ابتکار له لاسه ورکړی وی، نو د خلکو په مینځ کې به د دوی هیبت او عظمت ډیر زیانمن شوی وای.

د شوری غونډه

پدې خطرناک، او ناڅاپه رامنځ ته شوي وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مشورتي شوری غونډه دایره کړه. ده پخپله په حالاتو رڼا واچوله، او له اصحابو سره یې پدې هکله نظریات تبادله کړل. ځنې خلک داسې هم وو چې په حالاتو

له خبریدو وروسته ویرې واخیستل، زړونه یې په ریږدو راغلل او دا همغه کسان دي چې الله تعالی یې په هکله فرمایي:

((كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ (٥) يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ)).
(الانفال: ٥-٦)

ترجمه: [همداسې لکه چې ستا رب ته له خپل کور نه له حق سره راويستی، او یوې ډلې مسلمانانو ته دا کار سخت ښکاریده، او د همدې حق (جگړې) په هکله یې له معلوماتو وروسته په همدې حق کې له تا سره مناقشه کوله او داسې ښکاریدل لکه چې په رڼو سترگومرگ نه ټول کيږي.]

خو د لښکر د قوماندانو موقف بل ډول ؤ، ابوبکر (رضي الله عنه) پاڅید او ډیرې ښې خبرې یې وکړې، ورپسې عمر (رضي الله عنه) پاڅید دې ته ورته نیکې خبرې یې وکړې. بیا مقداد بن عمرو (رضي الله عنه) وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! مونږ درسره یو هغه وکړه چې الله یې امر کړی، قسم په خدای مونږ به کله هم د بنو اسرائیلو په شان درته و نه وایو چې ته او ستا رب جنگ ته لار شئ، او مونږ به دلته ناست وو، بلکه مونږ داسې درته وایو: ته او ستا رب جنگ ته لار شئ، مونږ هم په جگړه کې درسره یو، قسم په خدای که امر راته وکړې چې تر برک الغماد پورې درسره لار شو، نو تر همغه ځایه به له تاسره اوږه په اوږه جگړې ته ادامه ورکوو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مننه ورنه وکړه او دعا یې ورته وفرمایله.

دا دری واړه مشران مهاجرین وو، او څرنگه چې پدې لښکر کې د مهاجرینو تعداد لږ و، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) غوښتل د انصارو رایه هم معلومه کړي، ځکه له یوې خوا په جگړه کې د هغوی رول اساسي ؤ، او له بلې خوا د عقبې د معاهدې په اساس هغوی پدې نه وو مجبور چې له مدینې نه د باندې جگړې ته داخل شي، نو همدا وجه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغوی دری واړو د خبرو له اوريدو نه وروسته وفرمایل: ای خلکو ستاسې رایه څه ده؟ مقصد یې انصار وو. د انصارو مشر او علمبردار سعد بن معاذ (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مطلب پوه شو او ویې فرمایل: لکه چې د تا اشاره زمونږ خوا ته ده یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ده

وفرمايل: هو. سعد (رضي الله عنه) وويل: مونږ ايمان درباندي راوړی، او ستا تصديق مو کړی، او ددې شاهدي مو ورکړې څه چې تا راوړي هغه ټول حق دي، او پدې مو د اطاعت او پیروي عهد او پیمان درسره کړی، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! څه چې غواړې همغه وکړه، قسم په هغه خدای چې ته یې په حق رالېږلی یې، که وغواړې پدې بحر کې ځانونه واچوو، نو مونږ به ټول له تاسره یو ځای ځانونه په بحر کې ور لاهو کړو، ددې پروا نلرو چې سبا مو له دښمن سره مخامخ کړې، مونږ په جگړو کې د ډیر صبر او د مقابلې په وخت کې د ځوانمردۍ او پایمردۍ خاوندان یو، کیدای شي الله تعالیٰ زموږ هغه جوهر دروښی چې د تا مبارکې سترگې پرې یخې او رنې شي، نو د خدای په برکت سره حرکت وکړه.

په یوه بل روایت کې راځي چې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وويل: فکر کوم چې ته لدینه ویرېږې چې انصار به یوازې پخپل وطن کې ځانونه ستا په دفاع ملزم ګڼي! زه د انصارو خبره کوم او د هغوی ځواب وایم، لاړ شه چیرته دې چې زړه وي، پوره واک لرې چې له خپلې خوښې سره سم د هر چا سره اړیکې ټینګې کړې، او که غواړې چې له چا سره اړیکې وشلوې، نو ویې شلو. زموږ له مالونو نه د خپلې خوښې په اندازه واخله، او څه چې دې زړه وي همغه راکړه او مونږ ته هغه مال چې ته یې رانه اخلې د هغه په نسبت ډیر غوره دي چې راته پرې یې ږدې. او په څه چې ته امر کوې هغه مونږ ته منظوره ده. والله که تر برک الغماد پورې لاړ شې، مونږ به هم درسره روان وو او که وغواړې پدې بحر کې به له تاسره یو ځای ځانونه لاهو کړو.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سعد (رضي الله عنه) له خبرو نه ډیر ډاډه او راضي شو، بیا یې وفرمایل: (سیروا وأبشروا، فإن الله تعالى قد وعدنی إحدى الطائفتین، والله لکأني الآن أنظر إلى مصارع القوم). [حرکت وکړی، او زیری واورئ، الله تعالیٰ له ماسره له دې دوو شیانو (کاروان یا لښکر) نه د یوه وعده کړې ده قسم په خدای دا دی لکه چې زه همدا اوس ددې خلکو (مشرکینو) د وژلو ځایونه وینم.]

اسلامي لښکر مخ په وړاندې درومي

بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ذفران نه وخوځید، د اصافرو غرونه یې ووهل او (الدیه) نومې باندي ته کوز شو ورپسې یې حنان نومې غونډۍ ښی. خوا ته پرېښوده مخکې لاړ او له بدر سره نژدې یې واړول.

د رسول الله (ﷺ) له خوا د کشف او څارنې عملیات

په همدې ځای کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپل ملګري ابوبکر (رضي الله عنه) سره یو ځای د کشف او څارنې لپاره ووت، د قریشو د لښکرو په شاوخوا سیمو کې یې یو عربي سپین ږیری ولید. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: د قریشو او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله څه معلومات لرې؟- د راز پټ ساتلو پخاطر یې د دواړو لښکرو پوښتنه ورنه وکړه - هغه بوډا ورته وویل: لومړی دا راته ووايئ چې تاسې څوک یئ؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وویل: (إذا أخبرتنا أخبرناك). لومړی ته خبر راته ووايه، بیا به مونږ ځانونه در معرفي کړو. بوډا وویل: سمه ده دا پدې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: هو. بوډا وویل: خبر شوی یم چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب یې په فلانۍ ورځ راڅوځیدلي دي، که دا خبر رښتیا وي، نو نن به محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په فلانۍ سیمه کې وي. همغه ځای یې ښوولی و په کوم کې چې د مدینې لښکر پروت و- او د مکې د لښکر په هکله خبر راکړل شوی چې هغوی په فلانۍ ورځ حرکت کړی، که خبر ورکوونکی رښتونی وي نو هغوی به نن په فلانۍ ځای کې وي- او همغه ځای یې ښوولی و کوم ته چې قریش را رسیدلي وو. او کله یې چې خبره خلاصه کړه، نو دوی ته یې وویل: تاسې څوک یئ (تاسې له چا نه یئ؟) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: مونږ له ماء (اوبو) څخه یو. دا یې وویل او روان شو. بوډا له ځان سره وایي: د کومو اوبو؟ آیا د عراق له اوبو؟

د مکي لښکر په هکله د مهمو معلوماتو لاسته راوړل

د همدې ورځې په ماښام رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مهاجرینو درې سرداران علي بن ابي طالب، زبیر بن عوام او سعد بن ابي وقاص (رضي الله عنهم) له یو شمیر نورو اصحابو (رضي الله عنهم) سره پدې مکلف کړل چې لاړ شي او د دښمن په هکله تازه معلومات راوړي. هغوی د بدر اوبو ته ورغلل هلته د مکي

لښکر دوه کسه وو چې لښکر ته یې اوبه ورپې. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عسکرو هغوی دواړه ونيول او له ځان سره یې راوستل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دغه وخت لمونځ ادا کاوه، نو اصحابو (رضي الله عنهم) ورته تحقیقات شروع کړل. بندیانو ورته ویل: مونږ د قریشو سقاوان یو اوبو پسې راغلي وو. اصحابو (رضي الله عنهم) دا نه منل او گومان یې کاوه چې دا به د ابو سفیان د کاروان خلک وي، ځکه هغوی لا تر اوسه په کاروان باندې د قبضې هیله او طمع درلودله. په دواړو یې د وهلو شروع وکړه تر هغه یې ووهل تر څو دې ته اړ شول چې وایي مونږ د ابوسفیان کسان یوو، نو بیایې پرېښودل. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لمونځ خلاص کړ، اصحابو ته یې په تهدید آمیزه لهجه وفرمایل: (إذا صدقاكم ضربتموهما، وإذا كذباكم تركتموهما، صدقا والله، إنهما لقريش). [کله یې چې رښتیا درته ویل نو وهل مو، خو کله یې چې دروغ درته وویل، نو پرې مو ښوول، دوی رښتیا وایي دا دواړه د قریشو کسان دي].

بیا یې هغو دواړو ځوانان ته مخ ورواړاوه او ورته یې فرمایل: (أخبراني عن قريش) د قریشو په هکله معلومات راکړئ! دوی ورته وویل: هغوی ددې وادي په وروستی خوله کې پرتې غونډۍ شاته دي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (کم القوم؟) شمیر یې څومره دی؟ دوی وویل: ډیر زیات دی. ده وفرمایل: (ما عدکم؟) څومره؟ دوی وویل: په دقیق شمیر یې نه پوهیږو. ده وفرمایل: (کم ینحرون کل يوم؟) د ورځې څو اوښان حلالوي؟ دوی وویل: یوه ورځ نهه او یوه ورځ لس. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (القوم فيما بين التسعمائة إلى الألف) د دوی تعداد د (۹۰۰) او (۱۰۰۰) تر مینځ اټکل کیدای شي. بیایې بندیانو ته وفرمایل: (فمن فيهم من أشرف قريش؟) له دوی سره کوم مشران راغلي دي؟ دوی وویل: له دوی سره د ربیع زامن عتبه او شیبه، ابو البختري بن هشام، حکیم بن حزام، نوفل بن خويلد، حارث بن عامر، طعيمه بن عدي، نصر بن حارث، زمعه بن اسود، ابو جهل بن هشام، امیه بن خلف او نور.... بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته مخ کړ او ویې فرمایل: (هذه مكة قد ألفت إليكم أفلاذ كبدها). مکې د خپل زړه کترې (د جگر ټوټې) درته رالېږلې دي.

د رحمت باران

الله تعالی په همدې شپه بڼه باران وکړ. همدا باران د مشرکینو لپاره عذاب او وبال و هغوی یې له وړاندې تگ نه منع کړل، او د مسلمانانو لپاره رحمت و د هغوی زړونه او بدنونه یې ورباندې پاک کړل ځمکه یې ورته برابره کړه، تر پښو لاندې یې ریښه کلک شو، حالات برابر او زړونه مضبوط شول.

اسلامي لښکر د مهمو عسکري مرکزونو په لور وړاندې ځي

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل لښکر ته د وړاندې تگ قوماندې ورکړه، تر څو له مشرکینو نه مخکې د بدر اوبو ته ورسېږي او هغوی ته اجازه ورنکړي چې پر اوبو ولکه ولگوي.

لښکر مخکې لاړ او لماسختن یې د بدر له ټولو نه نژدې چینې سره واړول. په دې وخت کې حباب بن منذر لکه د نظامي امورو د متخصص په حیث رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وویل: آیا الله تعالی پدې ځای کې د اړولو امر درته کړیدی؟ او مونږ همدلته تم کیدو باندې مامور یو د مخکې او وروسته تگ اجازه نلرو؟ او که نه تا خپله د جنگي حکمت او تدبیر په اساس دا ځای غوره کړیدی؟

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (بل هو الرأي والحرب والمكيدة). دا زما نظر او یو جنگي تاکتیک دی. نو ده ورته وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دا مناسب ځای ندی، لښکر ته امر وکړه چې قریشو ته تر ټولو نه لنډې چینې باندې واړوي، هلته به بیا مونږ نورې ټولې چینې پټوو او پخپله چینه به حوض جوړوو او له قریشو سره به په جگړه لاس پورې کوو، نو هغه وخت به له مونږ سره اوبه وي او دوی به له اوبو نه محروم وي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (لقد أشرت بالرأي). تا ډیره بڼه مشوره راکړه.

ورپسې یې لښکر ته د وړاندې تگ امر وکړ، او په نیمايي شپه کې یې دښمن ته له ټولو نه نژدې چینه باندې واړول، هلته یې د اوبو ډنډونه جوړ کړل، او نورې ټولې چینې یې پټې کړې.

د قیادت مرکز

وروسته له هغه چې مسلمانان ځای په ځای شول، سعد بن معاذ (رضي الله عنه) رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وړاندیز وکړ چې باید د خاصو او عاجلو حالاتو سره د مقابلي او احتمالي ماتې د جبران لپاره د قیادت لپاره یو خاص مرکز جوړ شي. خپل وړاندیز یې داسې وړاندې کړ: یا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! خوبنه دې نده چې ستاسې لپاره یوه خپره جوړه کړو ته به پکې تشریف لرې، او ستاسې سورلي به هم هملته تیاره درته ولاړه وي، مونږ به له دښمن سره د جگړې ډگر ته ننوزو که چیرته الله عزت راکړ او پر دښمن یې بر لاسي کړو، نو دا به هغه څه وي چې مونږ یې غواړو، او که داسې ونه شول نو بیا به ته پخپله سپرلی سپور او له مونږ نه پاتې شوو کسانو سره به یو ځای شي. یا نبی الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! زموږ له قوم نه هغه کسان وروسته پاتې دي چې مونږ له تاسره له هغوی نه ډیره مینه نلرو، که چیرې هغوی خبر وای چې ته به له دښمن سره مخامخ کیږې، نو چیرې به هم نه وای پاتې شوې، الله تعالی به د هغوی په واسطه د تا ساتنه کوي، هغوی به ستا خیر غواړي او په جهاد کې به ستا ملگري وي.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د سعد (رضي الله عنه) ستاینه وکړه او د خیر دعا یې ورته وفرمایله. مسلمانانو خپل عظیم قائد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د جگړې د میدان شمال ختیځي خوا ته د غونډۍ په سر په یوه حاکمه نقطه کې خپره جوړه کړه. او د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) تر مشرۍ لاندې د انصارو ځوانانو یو گروپ پدې مؤظف شو چې د قیادت د مرکز یعنې د لښکر د عمومي قوماندانۍ ساتنه او حفاظت وکړي.

د لښکر ترتیب او د شپې سبا کول

بیا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لښکر ترتیب او تنظیم کړ^(۱). د جگړې په میدان کې وگرزید او پخپل مبارک لاس سره به یې اشاره کوله. چې دا سبا د فلاني د وژل کیدو ځای دی (ان شاء الله)^(۲) او دا د فلاني ورپسې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هلته د یوې ونې سره لمونځ کاوه، مسلمانانو ټولو په ډاډ او

(۱). جامع الترمذي ابواب الجهاد، باب ما جاء في الصف والتعبئة ۲۰۱/۱.

(۲). مسلم له انس نه روایت کړی، مشکاة المصابيح ۵۴۲/۲ وگوره.

راحت سره شپه سبا کړه، زړونه یې له سکون او هیلو نه مالا مال وو او ددې طمعه یې درلوده چې سبا د خپل رب رحمت او کرم د سر په سترگو وويني ((إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنْزِلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ)) (الانفال-۱۱). [یاد کړه هغه وخت چې د الله له لوري د امن پخاطر خوب درباندي راغی، او له آسمان نه یې اوبه درباندي نازلې کړې ترڅو تاسې ورباندي پاک کړي او د شیطان پلپټي درنه لیرې کړي، او زړونه مو سره وتړي او قدمونه ورباندي استوار او ثابت وگرزوي.]

دا شپه د جمعې مبارکې شپه وه چې د دوهم هجري کال د رمضان میاشتې له اوولسمې سره سمون خوري او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د همدې میاشتې په ۸ یا ۱۲ له مدینې نه راخوځیدلی و.

د جنگ په میدان کې د مکي لښکر اختلاف قریشو هلته العدوه القصوي (لیرې خوا) کې شپه سبا کړه، او سهار ټول له غونډۍ نه راکوز او د بدر په لور روان شول، یو څو کسان یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د حوض په خوا راغلل، چې اوبه وڅښي. رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: پرې یې ږدی. وروسته له حکیم بن حزام پرته نور ټول چې لدې حوض نه یې اوبه څښلې وي په همدې جگړه کې مړه شول، حکیم وروسته په اسلام مشرف شو، او کله به یې چې کلک قسم کاوه، نو ویل به یې: قسم په هغه ذات چې ماته یې د بدر په ورځ نجات راکړی.

کله چې قریش ډاډه شول، نو عمیر بن وهب الجمحي ته یې وظیفه ورکړه چې لاړ شي او د مدینې د لښکر په قوت او اندازه ځان پوه کړي. عمیر په خپل آس سپور او د اسلامي لښکر له قرار گاه نه راتاو شو، بیا قریشو ته ورغی ویې ویل: دوی څه کم یا څه زیات دری سوه کسان دي، خو اجازه راکړئ وگورم چې هغوی څو کوم کمین او یا نور کومک نلري؟ آس یې د وادي په مینځ کې تر ډیره وزغلوه خو هیڅ یې هم ونه لیدل، بیرته راغی او ورته ویې ویل: ماڅه ونه لیدل، خو اې قریشو! داسې بلاوې مې ولیدلې چې د مرگ پیغام یې درلود، د مدینې اوبنانو خالص مرگ راوړی دی، دا داسې خلک دي چې له تورو پرته هیڅ ملجا د تیښتې ځای او پناه گاه نلري، د قوت راز یې هم په تورو کې دی، زه قسم خورم چې له هغوی نه هیڅوک تر هغې نه مري تر

خو بې له تاسې نه څوک نه وي وژلي، نو که چیرې هغوی ستاسې د سرکسان ووژني، نو بیا به د ژوند خوند او ارزښت څه وي؟ درته وایم چې ښه فکر وکړئ.

دلته د ابوجهل په خلاف یو بل مخالفت راولاړ شو، چې غوښتل یې د ابو جهل د نظر بر عکس بې له جگړې بیرته مکې ته ستانه شي. حکیم بن حزام پدې هکله د خلکو په مینځ کې فعالیت شروع کړ، عتبه بن ربیعته ته ورغی او ورته ویې ویل: ابو الولیده! ته د قریشو مشر او سردار یې ټول ستا خبرې اوري، نو ته ولې یو داسې نیک کار نکوي چې تر قیامتې د نوم ښه پرې یادېږي؟! ده وویل: حکیمه دا به کوم کار وي؟ ده ورته وویل: هغه دا چې دا خلک بیرته ستانه کړي، او په سریه نخله کې د وژل شوي عمرو بن الحضرمي چې ستا حلیف و معامله ته پخپله غاړه واخلي! عتبه وویل: سبي ده، دا خبره زما قبوله ده، ته زما له خوا ددې ضامن یې، هغه زما حلیف و زه یې د دیت او ټول ضایع شوي مال ضامن او ذمه وار یم. بیا عتبه ورته وویل: لاړ شه حکیمه بن حنظلیه ته ورشه - حنظلیه د ابو جهل مور وه - ځکه زه د خلکو په معاملاتو کې له ده پرته له بل چا نه د مخالفت او مشاجرې تشویش نلرم. بیا عتبه بن ربیعته پاڅید او خلکو ته په خطاب سره یې وویل: ای قریشو! تاسې له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو سره یې له جگړې نه څه نه شئ گټلې او نه پدې سره کومه خاصه کارنامه تر سره کولای شئ که چیرې تاسې هغه ووژنئ هم، نو داسې مخونه به ووينئ چې لیدل یې نه خوښوئ، ځکه هر چا به یا د تره زوی، یا د ماما زوی او یا بل خپلوان وژلی وي، نو بیرته ستانه شئ او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له نورو عربو سره پرېږدئ، وگورئ که عربانو هغه وواژه، نو ستاسې هیله به پوره شوې وي، او که داسې ونه شول نو بیا به هم تاسې پداسې حالت کې ورسره مخامخ کېږئ چې له ده سره به مو هغه څه نه وي کړي چې کړل مو یې غوښتل.

حکیم بن حزام ابوجهل ته ورغی، هغه خپله زغره برابروله او ورته ویې ویل: ابو الحکمه! عتبه دا پیغام درته را استولی دی. ابو جهل ددې خبرې په اوریدو سره وغوړمبید او ویې ویل: د محمد او اصحابو په لیدو سره د عتبه سینه پرسیدلې ده، یعنې ویرې اخیستې دی، دا نه منو، قسم په خدای تر هغې به ستانه نه شو تر څو الله زمونږ او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر مینځ فیصله نه وي کړې. عتبه دا خبره ځکه کړې چې فکر کوي محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب یې اوښ خوړونکي دي. او بله دا چې زوی یې حذیفه چې مخکې مسلمان او مهاجر شوی و هم له دوی سره دی. او له همدې کبله تاسې له هغوی نه ویروي. کله چې عتبه د ابو جهل په خبرو خبر شو نو ویې ویل: ابو جهل ویرې اخیستی، دا په کوناتي

خوښبويي وهونکي به پوه شي چې د چا سينه له ويرې نه پرسيدلې ده، ډارن زه يم او که هغه؟ ابو جهل لدې ويرې چې هسې نه دا مخالفت زور و نه نيسي، په حرکت راغی او ژر يې په سره نخله کې د وژل شوي عمرو ورور عامر بن الحضرمي ته احوال وليږه چې وگوره ستا حليف (عتبه) غواړي خلک بيرته ستانه کړي، تا خو خپل انتقام پخپلو سترگو ليدلی، پاڅه او خلک له خپل مظلوميت او د ورور د مرگ له انتقام نه خبر کړه. پدې پسې عامر پاڅيد خپل کوناتي يې لوڅ کړ او چيغه يې کړه، واعمره! و اعمره! خلک يو ځل را سره شول، معامله سخته او د جنگ اراده پځه شوه، د عتبه د عقل مندی خبره هيره شوه، او پدې ترتيب سره جوش پر هوش يعنې جذبه پر عقل بر لاسې شوه او دا مخالفت هم ختم شو.

دواړه لښکريو بل ته مخامخ

کله چې مشرکين را ښکاره شول، او دواړه لښکريو بل ته مخامخ ودریدل، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (اللهم هذه قریش قد أقبلت بحیالاتها وفخرها تُحَادُّكَ وتکذب رسولک، اللهم فنصرك الذي وعدتني، اللهم أخرجهم [الغداة]). يا الله! دا قریش چې په ډیر کبر او غرور سره دلته پداسې حالت کې راغلي چې ستا سره دښمني کوي او ستا رسول تکذیبوي، يا الله! ستا مدد... هغه چې تايې وعده راسره کړیده، يا الله! ته نن د دوی ملا ورماته کړې! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې کله عتبه بن ربیععه وليد چې په یوه سره اوښ سپور دی، نو ویې فرمايل: (إن یکن فی أحد من القوم خیر فعند صاحب الجمل الأحمر، إن یطیعوه یُرشِدُوا). که چیرې پدې خلکو کې له چا سره خیر وي، نو هغه د سره اوښ له خاوند سره دی، که خلک دده خبره ومني، نو په نیغه لار به تللي وي. بیا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مسلمانانو لیکې برابرول پیل کړل، په همدې وخت کې یوه عجیبه پیښه وشوه، هغه داسې چې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره یو غشی و چې خلک به یې پرې برابرول، همدا غشی یې د سواد بن غزیه چې له صف نه لږ وتلی و په خپته ور چوخ کړ او ورته ویې فرمايل: (استو يا سواد) سواده! برابر شه. سواد وویل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زه خو

دې خوږ کړم، بدله غواړم! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله مبارکه خپته ورته لوڅه کړه او ویې فرمایل: (استفد) بدله دې واخله. سواد یو ځل ورته تاو شو او مبارکه خپته یې ورته مچي کړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (ما هملک علی هذا یا سواد؟). ولې دې داسې وکړل؟ سواد عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! حالات خو ویني چې څه ډول دي، ما وغوښتل چې له تاسره مې آخري معامله دا وي چې زما پوستکی ستا له مبارک جلد سره ولگیري. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته د خیر دعا وفرمایله. کله یې چې صفونه برابر کړل نو ورته ویې فرمایل: تر هغې به جنگ نه شروع کوي تر څو زما آخړینۍ قوماند نه وي صادره شوې، بیا یې د جنگ په هکله خصوصي لارښوونه ورته وکړه او ویې فرمایل: (إذا أكتبوكم — یعنی اقتربوا منكم — فارموهم، واستبقوا نبلکم، ولا تسلبوا السيوف حتی يغشوکم). کله چې د قريشو ټولي درته را لنډ شول، نو د غشو باران ورباندې وکړی، د غشو ساتلو خیال کوي یعنې هسې بې فایدې غشي مه ولی. ^(۱) او تر هغه پورې تورې مه وهی تر څو دوی درنه را تاو شوي نه وي ^(۲) بیا یې له ابوبکر سره خبرې ته تشریف یووړ، او سعد بن معاذ د ساتنې له گروپ سره د خبرې په خوله کې ولاړ و.

د مشرکینو له مینځه ابو جهل پدې ورځ د فتحې دعا وکړه او ویې ویل: ای خدایه! زموږ نه هغه ډله ماته او ټوټې ټوټې کړه چې د خپلوۍ د مزي شلوونکې وي، او هغه څوک مات کړي چې موږ ته یې داسې څه راوړي چې موږ یې نه پیژنو. ای خدایه! هر څوک چې تاته ډیره گران او نژدې وي هغه نن بریالی کړه. الله تعالی دې ته په اشارې سره فرمایي:

((إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ وَإِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَعُودُوا نَعُدْ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ)). (الانفال: ۱۹) [که

تاسو د فتحې او فیصلې غوښتنه کوئ، نو فیصله خو در وشوه، اوس که منع شی نو همدا ستاسې لپاره ډیره ښه ده او که بیا وگرځئ او هماغه حماقت تکرار کړئ نو موږ به هماغه سزا تکرار کړو او ستاسې ډله که هر څومره زیاته هم وي ستاسې په درد به هیڅ ونه شي خوږ لای، الله د مؤمنانو ملگري

(۱). صحیح البخاري ۵۶۸/۲

(۲). سنن ابی داود باب فی سل السيوف عند اللقاء ۱۳/۲

[دی.]

د صفر گری او د جگړې لومړۍ قرباني

ددې جگړې لومړنۍ قرباني اسود بن عبدالاسد المخزومي و. دا ډیر شریر او بد اخلاق انسان و پدې وخت کې د لښکر له مینځ نه راووت او ویې ویل: په خدای مې دې قسم وي چې یا به د دوی له حوض نه اوبه څښم، یا به یې ړنگوم او یا به همدلته مرم. مقابلې ته یې حمزه (رضي الله عنه) راووت او له حوض سره خوا کې یې د تورې داسې گوزار پرې وکړ چې پښه یې په پنډۍ کې بوتله ور پرې کړه او د شا په تخته ولويد، خو هغه پداسې حال کې چې له پښې نه یې وینو دارې وهلې په خپور و خپور و حوض ته ځان ورساوه او غوښتل یې حوض ړنگ او خپل قسم پوره کړي، خو حمزه (رضي الله عنه) بل گوزار ورباندې وکړ او هملته حوض کې د ننه په وینو کې خولم شو.

مقابله

دا لومړنی قتل و چې د جگړې اور ورباندې بل شو، پدې پسې د قریشو د سردارانو د یوې کورنۍ درې غړي د ربیعہ زامن عتبه او شیبه، او ولید بن عتبه میدان ته را وړاندې شول او د مقابلې چیلنج یې ورکړ. په ځواب کې د انصارو دری ځوانان د حارث او عفراء زامن عوف او معوذ، او عبدالله بن رواحه میدان ته ور ووتل. مشرکانو ورته وویل: تاسې څوک یی؟ دوی ځواب ورکړ، مونږ انصار یو. هغوی وویل: تاسې قدرمن سیالان یی، مونږ له تاسې سره غرض نلرو، مونږ خپل تربونه غواړو. بیایې غږ اوچت کړ ای محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! مونږ ته له خپل قوم نه زمونږ سیالان رامخکې کړه! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ او ویې فرمایل: عبیده بن حارث، حمزه اوعلي (رضي الله عنه) راووزی. هغوی را مخکې شول او کله چې مشرکینو ته ورنژدې شول، ورته ویې ویل: تاسې څوک یی؟ دوی ځانونه وروپیژندل.

مشرکینو وویل: تاسې قدرمن سیالان یی. مقابله پیل شوه. عبیده چې له ټولو نه مشر

و د عتبه بن ربیعہ او حمزه د شیبہ او علي د وليد مقابلې ته ودرید. ^(۱) حمزه او علي (رضي الله عنه) په ډیر لږ وخت کې خپل حریفان د مرګ په خوله ورکړل، خو د عبیده او مقابل لوري تر مینځ د تورو گوزارونه تبادله شول او دواړه سخت ټپیان شول، پدې وخت کې حمزه او علي (رضي الله عنهما) په عتبه ورتاو شول او یې واژه. عبیده یې له ځان سره یووړ. د هغه پښه غوڅه شوې وه او له خبرو لویدلې و، بالاخره د جنگ په څلورمه یا پنځمه ورځ کله چې مسلمانان د مدینې په لور روان وو د صفرا په سیمه کې وفات شو. علي (رضي الله عنه) به قسم یا داوه او ویل به یې چې دا لاندینی آیت د دوی په حق کې نازل شوی دی ((هَذَا خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ)) (الحج: ۱۹) [دا دواړه مخالفان دي چې د الله په خاطر یې مخالفت سره کړی].

عمومي یرغل

ددې مقابلې پای د مشرکینو لپاره د یوې لویې غمیزې پیلامه وه، هغوی په یو ځل د دری تکړه او پیاوړي مشران له لاسه ورکړل. ټول یو ځل له قهراو غوسې نه په جوش راغلل او په مسلمانانو یې ور و دانگل. مسلمانان پداسې حال کې چې له خپل رب نه یې په پوره عجز او زاریو د مرستې او نصرت سوالونه کول، پخپلو ځایونو ټینګ ولاړ وو، ژبې یې د احد احد په ویلو لمدې وې، کلکه دفاع یې کوله او مشرکینو ته یې ډیر زیانونه ور واړول.

رسول الله (ﷺ) خپل رب ته د سوال لاس اوږدوي

له کله نه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) صفونه برابر کړل او خپرې ته راغی له هماغه وخت نه یې خپل پروردگار ته د سوال لاسونه پورته کړي وو او د کړې وعدې د پوره کیدو غوښتنه یې ورنه کوله، داسې یې فرمایل: (اللهم أنجز لي ما وعدتني، اللهم إني أنشدك عهدك ووعدك) «ای خدایه! له ماسره خپله وعده پوره کړه، خدایه! زه له تانه ستا د عهد او وعدې سوال کوم». کله چې جګړه ښه ګرمه شوه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا دعا فرمایله: (اللهم إن قتلک هذه

(۱). دا د ابن اسحاق خیره ده. د احمد او ابو داود په روایت کې راځي چې عبیده د وليد، علي د شیبه او حمزه د عتبه مقابلې ته ودرید. مشکاة المصابيح ۳۴۵/۲.

العصاة اليوم لا تعبد، اللهم إن شئت لم تعبد بعد اليوم أبداً). ((اې پروردگاره! که نن دا ډله هلاکه شوه، نو بیا به ستا عبادت ونشي، خدایه! که ستا اراده وي نو له ننه وروسته به هيڅکله هم ستا عبادت ونشي)). ده مبارک دومره خشوع او خضوع کوله چې ان چادر يې له مبارکو اوږو نه ولويد، ابوبکر (رضي الله عنه) هغه بېرته ورسم کړ او ورته ويې ويل: بس کړه يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! تا له خپل رب نه په ډير اصرار سوال وکړ. الله تعالى هم خپلوملائکو ته وحي وفرمايله: ((أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ)) (الانفال: ١٢) [زه له تاسې سره يم مؤمنانو ته ثبات ورکړئ او زه به د مشرکينو په زړونوکې ويره اچوم.] او خپل رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې داسې وفرمايل: ((أَنِّي مُمَدِّدُكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدَفِينَ)). (الانفال: ٩) [ترجمه: زه مو په زرو فرشتو سره چې يو په بل پسې وي مرسته کوم.]

د ملائکو نزول (ر ا کوزيدل)

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يوه لحظه پرمخې پريوت، ژر يې خپل سر را پورته کړ او ويې فرمايل: (أبشُر يا أبا بکر، هذا جبريل على ثنایاه النُّقْعُ) [أي الغبار] وفي رواية ابن إسحاق: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (أبشُر يا أبا بکر، أُنَاكَ نصر الله، هذا جبريل آخذ بعنان فرسه يقوده، وعلى ثنایاه النُّقْعُ). زيری مې درباندي ابوبکره! دا دی جبريل له مخې سره يې گرد او غبار را ولاړ شويدي. د محمد بن اسحاق په روايت کې راغلي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: ابوبکره! خوشاله اوسه، د الله تعالى کومک درته راوړسيد، دا دی جبريل (ع) پداسې حال کې چې د آس قیزه يې نيولې او له مخې سره يې گرد او دوږې اوچتې شوې را روان دی. بیا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خبرې نه پداسې حال کې راووت چې زغره يې اغوستې او دا خبرې يې په خوله وي: ((سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ)) (القمر: ٤٥) [ترجمه: ژر به د دين من ټولي ماتې وخوري او په تېښته به شي].

په ډير جوش او هيبت سره روان و، يو موتي شگې يې واخيستې د قريشو خوا ته يې

مخ واپاوه او ويې فرمايل: ((شاهت الوجوه)) (ورک دې دا مخونه شي) او شگې يې ددوی په طرف وروشيندلې، دا شگې د ټولو مشرکينو په سترگو، سږمو، او خولو کې ولگيدې. الله تعالى پدې هکله فرمايي: ((وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى)) (الانفال: ۱۷) [حقيقت دادی چې تا و نه ویشتي بلکه الله وویشتلې].

ځوابي برید

په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل لښکر ته د ځوابي يرغل قوماندې ورکړه او ورته ويې فرمايل: (شدوا) يعنی پرې وړ ودانگي. بيا يې جنګ ته وهڅول ويې فرمايل: (والذي نفس محمد بيده، لا يقاتلهم اليوم رجل فيقتل صابراً محتسباً مقبلاً غير مدبر، إلا أدخله الله الجنة). په هغه ذات مې دې قسم وي چې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نفس دده په واک دی، هر څوک چې نن له دښمنانو سره جگړه کوي، بيا پداسې حال کې ووژل شي چې د جگړې په ميدان کې دښمن ته مخامخ د ثواب په نيت ټينګ او صابر ولاړ او له ميدان نه تېښتيدلي نه وي، الله تعالى به يې جنت ته داخلوي. د خپل لښکر حماسې راپاروي او ورته فرمايي: (قوموا إلى جنة عرضها السموات والأرض). پاڅئ د هغه جنت په لور پاڅئ چې د ځمکې او آسمانونو په اندازه پراخه دی. پدې وخت کې عُمر بن الحُمام وويل: بَخ. واه، واه خومره ښه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وويل: (ما يملكك على قولك: بخ بخ؟) ولې دې بخ، بخ وويل؟ ده ورته وويل: يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دا مې يوازې پدې هيله او اميد وويل چې زه هم دې جنت ته له داخلیدونکو نه شم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (فإنك من أهلها). ته جنتي يې. ورپسې هغه له خپلې توبرې نه خودانې خرماوې را وايستلې او خوړلې يې، بيا يې وويل: که زه دومره ژوندی پاتې شم چې دا خرماوې وخورم، نو دا به هم ډير اوږد ژوند وي، نو ژر يې پاتې خرماوې وغورځولې او په مشکرينو ورگډ شو، تر هغې وجنګيد تر څو شهيد شو.^۱ همدا راز د مشهورې ښځې عفرا زوی عوف بن حارث له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه پوښتنه وکړه: يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! الله تعالى د

^۱. مسلم ۱۳۹/۲. مشکاة المصابيح ۳۳۱/۲

بنده په کوم کار دومره خوښیږي چې وځاندي؟ ده ورته وفرمایل: (غَمْسُهُ يَدُهُ فِي الْعَدُوِّ حَاسِرًا). الله تعالى پدې سره ډیر خوښیږي چې بنده یې له زغري او ډال نه خپل لاس په دښمن کې ور د ننه کړي، یعنی په دښمنانو وردانگي. نو عوف خپله زغره وایسته او توره په لاس د دښمن په لیکو ورکړه شو تر هغې وجنګید تر څو د شهیدانو له کاروان سره یوځای شو.

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ځوابي حملې قوماندنه ورکړه هغه وخت د دښمن څو حملې تیرې شوې وې، د هغوی جوش او خروش مخ په سپیدو و، نو دا یو داسې با حکمته تاکتیک و چې د مسلمانانو د موقف په ټینګولو کې یې ژوره اغیزه درلوده، ځکه هغوی ته پداسې وخت کې د حملې او یرغل امر ورکړ شوی و چې د دوی د جهاد روحیه ځوانه او په پوره زور کې وه. همدا وه چې پر مشرکینو یې داسې سخته او پریکنده حمله وکړه چې لیکي یې ورماتې او ډیرې ککړۍ یې پر ځمکه راوغورځولې. د اسلام د سپاهیانو جوش او خروش هغه وخت لا پسې ډیر شو کله چې دوی خپل عظیم رهبر پداسې حال کې ولید چې زغره یې په تن ده په ډیر کلک عزم او لوړ همت را روان دی او فرمایي: «سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ» [دا لښکر به ماتې خوري او شا به را اړوي، تنبتي به].

مسلمانانو ډیره سخته جگړه وکړه، ملائکو یې هم مرسته کوله. ابن سعد له عکرمه نه په یوه روایت کې وايي: پدې ورځ به موږ کتل چې د سړي سر پرې کیږي خو دا نه معلومیږي چې چا وواهه او د بل سړي به لاس پرې کیده او دا به نه معلومیده چې چا وواهه. ابن عباس وايي: یوه مسلمان د جنګ په میدان کې یو کافر تعقیبواه او ورپسې و، پدې وخت کې ناڅاپه پر مشرک باندې د درې (متروکې) د گوزار آواز واوریدل شو او د یوه سواره غږ پورته شو چې ویل یې: ((اقدم حیزوم)) حیزومه! وړاندې څه، مسلمان هغه مشرک ولید چې په شا راوړلید، ورته راوګرځید که ګوري چې پزه یې زخمي او مخ یې داسې څیرې شویدی لکه چې په متروکه وهل شوی وي، دا ټول زخمونه یې نوي او تازه وو، دا انصاري مسلمان راغی او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې ټوله کیسه بیان کړه، نو ده ورته وفرمایل: (صدق، ذلك

من مدد السماء الثالثة). ته ریښتیا وايي دا د دریم آسمان کومک او مدد و.^(۱)

(۱). مسلم ۹۳/۲ او نور.

ابو داود مازني وايي: زه په يوه مشرک پسې وم چې ويې وهم، خو مخکې لدينه چې زما توره ورورسپړي د هغه سر راپړيوت، نو زه پوه شوم چې بل چا وواژه. يوه انصاري حضرت عباس (رضي الله عنه) اسير کړی او له ځان سره يې راووست. عباس (رضي الله عنه) وويل والله که زه دې سړي اسير کړی وم، زه يوه داسې سړي اسير کړم چې په سر يې وينستان نه وو، بنکلی او روڼ مخ او په يوه تور و سپين آس سپور ؤ، زه اوس هغه دلته نه وينم. انصاري وويل: يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! دا ما اسير کړيدی. ده ورته وفرمايل: (اسکت فقد أيدك الله بملك كريم). چې شه، الله تعالى د کریمې ملکې په واسطه ستا مرسته کړيده.

ابلیس د جنگ له ډگر نه پښې سپکوي

ابلیس چې د سراقه بن مالک بن جعشم مدلجي په شکل کې له قریشو سره راغلی ؤ، تر هغې پورې له دوی سره حاضر ؤ تر څو يې ملائکې وليدلې چې پر مشرکینو باندې حملې کوي، نو پدې وخت کې يې شا واپوله او د تیښتې لاره يې ونيوه. دلته حارث بن هشام هغه راوښو ځکه گومان يې کاوه چې سراقه دی، خو ابلیس ټټر کې داسې گوزار ورکړ چې ایسته يې ورغوځاوه او په تیښته له میدان نه ووت. مشرکینو ورته وويل: سراقه چيرته څې تا خو ويلي ؤ چې زه به تر پايه درسره ولاړ اوملگری وم؟ ده ورته وويل: زه هغه څه وينم چې تاسې يې نه وينئ، زه له خدايه ويرېم، الله تعالى شديد عذاب ورکوونکی دی، بیا همداسې تښتیده تر څو ځان يې په بحر کې لاهو کړ.

بشپړه ماتې

د مشرکینو په مینځ کې ماتې گډه شوه، ټول ويرې او پریشانی ونيول. د مسلمانانو د ملاتړونکو گوزارونو په وړاندې يې قوت او مقاومت ختم شو، جگړه د ختمیدو حالت ته نژدې کیده. مشرکینو د جگړې له ډگر نه د تیښتې کوښښونه کول، مسلمانان ور پسې وو څوک به يې ورنه وژل او نور به يې ژوندي رانيول، پدې ترتيب سره د کفر او شرک لښکر له پریکنده او کاملې ماتې سره مخ شو.

د ابو جهل مقاومت

ابو جهل چې کله پخپل لښکر کې د ماتې نښې او آثار وليدل، نو هڅه يې کوله چې

ددې عظیم طوفان مخې ته بند واچوي، خپلو عسکرو ته یې په ډیر کبر او غرور سره آواز وکړ: گورئ د سراقه ماتې او تینسته ستاسې د ماتې سبب نه شي، هغه له مخکې نه له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره سازش کړی و. او گورئ د عتبه، شیبه او ولید په وژل کیدو خپل همت له لاسه ورنکړی، هغوی بیخایه بیرته وکړه، په لات او عزى مې دې قسم وي چې تر هغې به بیرته ستانه نه شو تر څو مو هغوی په رسیو نه وي تړلي، تاسې د هغوی د وژلو کوښښ مه کوئ، بلکه هغوی ژوندي رانیسئ تر څو د خپلو کړو مژه وروڅکو.

خو ډیر ژر ده ته د خپل کبر او بې خایه غرور حقیقت څرگند شو، د لښکر لیکې یې د مسلمانانو د حملو په وړاندې درې ورې، تیت او پرک شوې. د ابو جهل شا و خوا یو گروپ پاتې و چې تر ده یې د تورو او نیزو کلا راتاو کړې وه، خو د مسلمانانو ایمان او تورې زور د شرک دا کلا هم ونړوله او ستر طاغوت په آس سپور د مسلمانانو مخې ته رابښکاره شو، دا هغه وخت و چې مرگی هم ورته رارسیدلی و او ددې انتظار یې یوست چې دوه انصار ځوانان دده سر پرې کړي او مرگی یې وینې وڅښي.

د ابو جهل وژل کیدل

عبدالرحمن بن عوف وايي: زه د بدر په ورځ په صف کې د ننه وم، که گورم چې ښی او چې خوا ته مې دوه تنګي ځوانان دي، زه د دوی په لیدو حیران شوم. په همدې وخت کې له دوی نه کوم یوه پټ راته وویل: تره! ابو جهل راوښیه. ما ورته وویل: وراره! په ابوجهل څه کوې؟ ده وویل زه خبر شوی يم چې هغه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حق کې نا مناسبه ژبه استعمالوي، او خپلو خبرو ته یې ادامه ورکړه ویې ویل: قسم په هغه ذات چې زما نفس د هغه په لاس کې دی، که زه ابو جهل وینم نو تر هغې به یې پرې نه ږدم تر څو چې له مونږ دواړو نه هغه یو مړ شوی نه وي کوم ته چې مرګ مخکې لیکل شوی دی. عبدالرحمن زیاتوي: زه د ځوان دې خبرو ته ډیر تعجب شوم، بیا وايي: دلته یې هغه دوهم ځوان هم په پټه همدا ډول خبرې راته وکړې، لږ درنګ وروسته مې ابوجهل ولید چې د خلکو په مینځ کې کارته پورته کیږي. نو دوی دواړو ته مې وویل: نه وینی؟ هغه دی هغه څوک چې تاسې یې پوښتنه کوئ.

عبدالرحمن وايي: دوی دواړو ورمنډه کړه او د تورو گوزارونه یې پرې وکړل او ویې واژه. بیا دواړه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغلل، ده

مبارک پوښتنه ورنه وکړه چې: (ایکما قتله؟) له تاسې دواړو نه کوم یوه وواژه؟ دوی هر یوه ویل ما وواژه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (هل مسحتما سيفیکما؟) آیا تاسې خپلې تورې پاکې کړيدي؟ دوی وویل: نه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې تورې وکتلې او ویې فرمایل: (کلاکما قتله). تاسو دواړو وژلی دی، خو د ابو جهل مال او سامان یې معاذ بن عمرو بن جموح ته ورکړ. دا دواړه تنکي ځوانان وروڼه د یوه نوم معاذ بن عمرو بن جموح او د بل نوم یې معوذ بن عفراء و^(۱).

ابن اسحاق وايي: معاذ بن عمرو بن جموح ویل: ما له مشرکینو نه واوریدل چې وایي: ابو الحکم ته څوک نه شي ورسیدی، ځکه هغه دغه وخت د خپلو سپاهیانو د تورو او نیزو پداسې یوه دایره کې د ننه و چې مشرکینو له هغې ونې سره تشبیه کاوه چې رسیدل ورته ممکن نه وي. وایي: ما چې دا واوریدل: نو خپل هدف مې په نښه کړ، ځان مې ورته برابر کړ او کله چې موقع په لاس راغله، نو حمله مې ورباندې وکړه او داسې گوزار مې ورکړ چې پښه یې په پښې کې بوتې ماته شوه او ایسته پریوته، پښه یې داسې والوته لکه چې کوم زړی د زړیو ماتوونکي د سوتي له گوزار نه والوزي. معاذ وایي: پدې وخت کې یې زوی عکرمه گوزار راباندې وکړ او زما لاس یې بوت پرې کړ، لاس مې تش په پوستکي ځوړند و، خو څرنګه چې زه په جنگ بوخت وم ډیر فکر مې ورته نه و ټوله ورځ مې جګړه وکړه او لاس مې همداسې راپسې څړیده، خو کله یې چې درد زیات شو، نو پښه مې ورباندې کیښوده، کش مې کړ او ایسته مې واچاوه^(۲)، بیا معوذ ورغی او په ابوجهل یې چې دغه وخت ما زخمی کړی و یو داسې گوزار وکړ چې هملته پریوت، خو نفس لا پکې چلیده، او معوذ تر هغې وجنګیده تر څو شهید شو. او کله چې جګړه پای ته ورسیده نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (من ينظر ما صنع أبو جهل؟). څوک به وگوري چې ابوجهل څه کړيدي؟ خلک ورپسې لارل، گوري یې، دا دی چې عبدالله بن مسعود ورباندې ور برابر شو او هغه آخړینی سلګۍ وهي، عبدالله بن مسعود یې په غاړه پښه ورکیښوده، تر ډیره یې راوښو چې سر یې ورپرې کړي او ورته ویي ویل: د خدای دښمنه! خدای

(۱). صحیح بخاري ۴۴۴/۱، ۵۶۸/۲. مشکاة المصابیح ۴۵۲/۲. د ابو جهل مال یې ځکه یوه ته ورکړ چې هماغه بل په همدې غزا کې شهید و. خو د ابو جهل توره یې عبدالله بن مسعود ته ورکړه ځکه هغه د ابو جهل سر غوڅ کړی و. سنن ابو داود ۳۷۳/۲.

(۲). همدا معاذ د عثمان (رضي الله عنه) تر وخته ژوندی و.

څنگه سپک کړې؟ ده ورته وویل: څه یې سپک کړم؟ آیا له هغه چا غوره څوک شته چې ستاسې په لاس وژل شوی وي؟ یعنې دا څه سپکاوی ندی چې څوک د خپل قوم له لاسه ووژل شي. بیا یې وویل: کاشکي د بزگر په ځای بل چا وژلی وای؟ زیاته یې کړه: وایه چې نن بری د چا دی؟ عبدالله بن مسعود ورته وویل: بری د الله او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی. بیا یې ابن مسعود ته چې دده پر غاړه یې پښه ایښی وه وویل: شپونکيه! نن ډیر لوړ او خطرناک ځای ته پورته شوی یې. (عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) به په مکه کې رمه پووله). لدې خبرو نه وروسته عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) د ابوجهل سر پرې کړ او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته یې وړاندې کړ، او عرض یې ورته وکړ: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دا دی د الله د دښمن ابوجهل سر. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) درې ځله داسې وفرمایل: الله الذي لا اله الا هو)) بیا یې وویل: (الله أكبر، الحمد لله الذي صدق وعده، ونصر عبده، وهزم الأحزاب وحده، انطلق أرنيه). الله اکبر، ثنا او صفت دی هغه خدای لره چې خپله وعده یې رښتونی کړه، د خپل بنده مرسته یې وکړه، او یوازې (الله) ټولو مشرکینو ته ماتې ورکړه. بیا یې ابن مسعود ته وویل: راځه راو یې ښیې. هغه وایي: بیا لاړو او د هغه جسد مې ور ورنښود، هلته یې وفرمایل: (هذا فرعون هذه الأمة). دا د دې امت فرعون و.

پدې جگړه کې د ایماني عظمت څو نښانې

مخکې مو د عمیر بن حمار او عوف بن حارث دوی مثالي کارنامې تر نظر تیرې کړې. پدې غزا کې نورې هم ډیرې داسې پیښې شوي چې د عقیدې قوت او د مبدا عظمت له ورايه پکې ښکاري. پدې جگړه کې زوی د پلار، ورور د ورور په ضد سنگر نیولی و د عقیدې او اصولو د اختلاف له وجې یو بل ته تورې له تکیو راووتې، او فیصله د تورې وه. او په همدې جگړه کې مظلومان د ظالمانو مخې ته ودریدل او خپل زړونه یې ښه ورباندې یخ کړل.

۱- ابن اسحاق له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه روایت کړی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصحابو ته وفرمایل: (إني قد عرفت أن رجالاً من بني هاشم وغيرهم قد أخرجوا كرهاً، لا حاجة لهم بقتالنا، فمن لقي أحداً من بني هاشم

فلا یقتله، ومن لقی ابا البختري بن هشام فلا یقتله، ومن لقی العباس بن عبد المطلب فلا یقتله، فإنه إنما أخرج مستكرها، فقال أبو حذيفة بن عتبة: أنقتل آباءنا وأبناءنا وإخواننا وعشيرتنا ونترك العباس، والله لئن لقيته لأحمنه — أو لأجمنه — بالسيف، فبلغت رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقال لعمر بن الخطاب: (يا أبا حفص، أیضرب وجه عم رسول الله صلى الله عليه وسلم بالسيف)، فقال عمر: يا رسول الله، دعني فلاضرب عنقه بالسيف، فوالله لقد نافق. زه پوه یم چې بني هاشم او څه نور خلک دلته په راتلو باندې مجبور شويدي، هغوی زمونږ سره جگړې ته اړتیا نلري، نو که هر چا ته د بني هاشم کوم کس په لاس ورغی نه یې دې وژني، او که چا ته ابو البختري بن هشام په مخه ورغی هغه دې هم نه وژني، او که چا ته عباس بن عبدالمطلب په مخه ورغی هغه دې نه وژني، ځکه هغه په زور او جبر راوستل شويدي. نو ابو حذیفه بن عتبة وویل: مونږ به خپل پلرونه، زامن، وروڼه او نور خپلوان وژنو او عباس به پرېږدو، قسم په خدای که هغه زما مخې ته راغی نو په توره به یې ووژم او یا به یې سوري کړم. دا خبره رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورسیده هغه مبارک (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) عمر (رضي الله عنه) ته وفرمایل: ابو حفصه! آیا د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د تره مخ په توره وهي؟ عمر (رضي الله عنه) ورته وویل: اجازه راکړه چې سر یې په توره غوڅ کړم، والله چې هغه منافق شويدي. وروسته ابو حذیفه (ض) وویل: زه له هغې خبرې نه آرام او مطمئن نه یم کومه مې چې هغه ورځ (د بدر په ورځ) کړې وه، او لا تر اوسه ورنه په ویره او خوف کې یم، خو یوازې دومره ویلی شم چې کیدای شي شهادت زما د هغې خبرې کفاره شي. وروسته نوموړی د یمامه په جگړه کې په شهادت ورسید.

۲- د ابو البختري له وژلو نه پدې خاطر منع شوې وه، چې نوموړی له هغو کسانو څخه و چې په مکه کې یې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته زیان او ضرر نه رساوه، نه یې په لاس ضرر ورساوه، او نه یې په ژبه. او دا هماغه کس دی چې د بنو هاشم او بنو مطلب په خلاف لیکل شوې ظالمانه معاهدې په ماتولو کې یې مهم رول لوبولی دی. خو ابو البختري په همدې جگړه کې ووژل شو، او دا داسې چې په جگړه کې مجذر بن زیاد البلوي ورباندې برابر شو له ابو بختري سره دده یو ملگري هم و، دواړو یو ځای جگړه کوله، مجذر ورته وویل: ابو البختري! رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مونږ ستا له وژلو نه منع کړي یوو، ده وویل: او زما د

ملگري له وژلو هم؟ مجذر ورته وویل: نه د ملگري خلاصون دې نشته. ده وویل: نو چې داسې ده اوس به مونږ دواړه یو ځای مرو، بیایې جگړه پیل کړه، نو مجذر مجبور شو چې ویې وژني.

۳- عبدالرحمن بن عوف او امیه بن خلف په مکه کې د جاهلیت د دوران کلک ملگري وو. د بدر په ورځ عبدالرحمن د خپل ملگري امیه چې د خپل زوی علي لاس یې نیولی او ولاړ دی، خواته تیر شو، له عبدالرحمن سره د غنیمت څو زغرې وې چې له ځان سره یې وړلې، امیه چې هغه ولید، نو ورته یې ویل: آیا ما ته د څه حاجت نشته؟ زه درته لدې زغرو نه غوره او بهتر یم، ما کله هم داسې بده ورځ نده لیدلې، آیا تاسې شیدو ته ضرورت نلری؟ یعنې که زه چا اسیر ونیولم، نو په فدیة کې به ښې شیدې ورکوونکې اوبنانې ورکړم. عبدالرحمن زغرې ورغوځولې، اودوی دواړه یې اسیران او له ځان سره یې روان کړل. عبدالرحمن وایي: پداسې حال کې چې زه د امیه او د هغه د زوی تر منځ روان وم، را ته ویې ویل: عبدالرحمانه! دا چې په سینه کې یې د فیل مرغ ښکته ټومبلې ده څوک دی؟ ما ورته وویل: هغه حمزه بن عبدالمطلب دی. ده وویل: همدغه په مونږ باندې ناتار جوړ کړی و، او همدغه مونږ تباہ کړو. عبدالرحمن زیاتوي: ما دوی دواړه بوول چې د بلال سترگې پرې ولگیدې، امیه خو همدغه کس و چې پر بلال یې په مکه کې ډیر ظلمونه کړي و، دلته بلال وویل: د کفر مشر امیه بن خلف! اوس به یا زه ژوندی وم یا هغه! ما ورته وویل: بلاله! دا زما اسیر دی. ده وویل: نن به یا زه مرم او یا دی. ما وویل: د تورې زویه زما خبره نه اورې. ده وویل: یا به زه ژوندی پاته کیږم او یا دی، بیایې په لوړ آواز چیغه کړه: یا انصار الله! دا د کفر سر لښکر امیه بن خلف، نن به یا زه مرم او یا دی. عبدالرحمن وایي: یو ځل خلک راباندې راټول شول مونږ یې محاصره کړو، زه له امیه نه دفاع کوم، خو یو چا توره را تیره کړه او د امیه زوی یې په ده پښه وواهه هغه په ځمکه پریوت پدې وخت کې امیه داسې یوه چیغه وکړه چې پخپل ژوند کې مې داسې هولناکه چیغه نه وه اوریدلې. عبدالرحمن وایي: ما امیه ته وویل: اوس د ځان چاره پخپله کوه، لکه چې د نجات لاره دې نه وي زه اوس هیڅ هم نه شم کولی، همدا وه چې خلکو تورې ترې تیرې کړې او د دواړو کار یې تمام کړ. عبدالرحمن به وروسته ویل: الله دې په بلال رحم وکړي، زما زغرې هم لاړې، او په بندی یې هم وځورلم. په زاد المعاد کې راځي چې عبدالرحمن بن عوف، امیه ته وویل: خمله، هغه خملاست، او عبدالرحمن پاس ځان ورباندې ورواچاوه، نورو خلکو هغه له لاندې نه تر هغې په تورو وواهه تر څو مړ شو، پدې وخت کې د عبدالرحمن پښه هم څه

زخمي شوې وه.^(۱)

۴- په همدې ورځ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) خپل ماما عاص بن هشام بن مغیره وواژه.

۵- ابوبکر (رضي الله عنه) خپل زوی عبدالرحمن ته چې هغه وخت لا مشرک و غږ وکړ، اې خبیثه زما مال او دارايي چیرې ده؟ عبدالرحمن ورته وویل:

لم ببق غیر شکة و يعبوب و صارم يقتل ضلال الشيب

[له وسلې، تیز رفتار آس او له هغې تورې پرته بل هیڅ هم ندي پاته، کومه چې زړه گمراهي د مرگ کندی ته اچوي.]

۶- کله چې مسلمانانو د مشرکینو نیول او بندول پیل کړل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خپره کې تشریف درلود او سعد بن معاذ (رضي الله عنه) توره په لاس پیره ورباندې کوله. رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خلکو د کړو له امله د سعد په مخ کې د ناخوښۍ آثار وکتل، ورته ویې فرمایل: سعه! لکه چې د مسلمانانو دا کار دې خوښ نه شو؟ څه خفه غوندې ښکاري؟ ده عرض وکړ: هو، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)، له مشرکینو سره دا لومړنۍ جگړه او لومړنۍ موخه وه چې الله تعالی مونږ ته په لاس راکړې، زه دې دوی له ژوندي پاته کیدو نه د دوی په وژل کیدو او تباهی ډیر خوښ یم.

۷- په همدې ورځ د عکاشه بن محسن الاسدي توره ماته شوه، او کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی نو هغه ورته یو لرگی ورکړ او ورته ویې فرمایل: (قاتل بهذا يا عکاشة). عکاشه! څه پدې سره جنگیږه. عکاشه دا لرگی واخیست او ویې غورځاوه که گوري په یوه اوږده، مضبوطه او تکه سپینه توره بدل شویږي. او په همدې تورې سره تر هغې پورې وجنگید تر څو الله تعالی مسلمانانو ته بری ورپه برخه کړي. دغه توره په العون مشهوره وه، عکاشه به هرې جگړې ته له همدې تورې سره تل. تر څو د ردت په جگړه کې پداسې حال کې شهید شو چې همدا توره یې په لاس کې وه.

۸- د جگړې له ختمیدو وروسته مصعب بن عمیر العبدري خپل ورور ابی عزیز بن عمیر ولید، نوموړی د مسلمانانو په خلاف له جگړې نه وروسته اسیر شوی و، یوه انصاري یې لاسونه ورتړل، مصعب هغه انصاري ته وویل: ددې سړي په واسطه خپل لاسونه مضبوط کړه، دده مور مالداره ده، کیدای شي په بدل کې یې ښه فدیه درکړي.

(۱). زاد المعاد ۸۹/۲

ابو عزیز خپل ورور مصعب ته وویل: زما په باب دې همدا وصیت او سفارش دی؟ مصعب په ځواب کې ورته وویل: ستا په ځای دا انصاري زما ورور دی.

۹- کله چې امر وشو د مشرکینو جسدونه دې په کنده کې واچول شي، او عتبه بن ربیعہ د کنده په لور کښول کیده، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عتبه د زوی ابو حذیفه مخ ته وکتل، ویې لیده چې غمگین او خفه ښکاري، ښه یې اوښتې ده، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (یا أبا حذيفة، لعلک قد دخلک من شأن أبیک شي؟) ابو حذیفه! لکه چې د پلار په هکله دې په زړه کې څه گرزي؟ ده وویل: نه، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! والله که مې په زړه کې د پلار او د هغه د مرګ په هکله څه غم او تشویش وي، خو خبره داده چې زما پلار یو پوه، دور اندیشه، حلیم او د فضل خاوند ؤ او زما هیله دا وه چې ددې پوهې او نورو ښو خصلتونو په برکت به په اسلام مشرف شي، خو اوس مې چې دده دا حال ولید، او زما د هیلې په خلاف کافر له دنیا تیر شو، نو رښتیا هم چې غمجن شوم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حذیفه ته د خیر دعا وفرمایله او نیکې او خوږې خبرې یې ورته وکړې.

د دواړو ډلو مړي

جګړه د مشرکینو په پوره او کاملې ناکامۍ او د مسلمانانو په پریکنده بري سره پای ته ورسیده. پدې غزا کې له مسلمانانو نه (۱۴) کسه چې (۶) مهاجر او (۸) یې انصار وو په شهادت ورسیدل. خو مشرکینو ته ډیر زیان ور واښتې ؤ، او یا تنه ورڅخه وژل شوي، او یا نور یې ژوندي نیول شوي وو، د مړیو او اسیرانو زیاتره برخه یې مشران او مخور خلک وو.

کله چې د جګړې اور مړ شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړ، د مشرکینو مړیو ته ودرید او ویې فرمایل: (بئس العشرة کنتم لنبیکم؛ کذبتموني وصدقني الناس، وخذلتهموني ونصرني الناس، وأخرجتموني وآواني الناس). تاسې زما له ټولو نه بد او خراب خپلوان وئ، تاسو زه تکذیب کړم پداسې حال کې چې نورو خلکو زه رښتیني وبللم، تاسو یوازې پریښودم او نورو خلکو زما مرسته وکړه، تاسو له خپل کور نه وایستلم، خو نورو خلکو ځای او پناه راکړه. بیا یې امر وکړ

چې د بدر په یوه کنده کې دې وچول شي. له ابو طلحه نه روایت دی چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په امر د بدر په ورځ د قریشو (۲۴) مشران او سرداران د بدر په یوه مرداره او خبیثه کنده کې وچول شول. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا عادت و چې کله به په کوم قوم بریالی او برلاسی شو یعنې جگړه به یې ورنه وگټله، نو دری ورځې به هملته د جگړې په میدان کې پاتې کیده.

د بدر د غزا چې دریمه ورځ شوه نو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د امر سره سم سواړي تیاره شوه زین او کجاوه پرې کیښودله شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همداسې پیاده روان شو، اصحاب (رضي الله عنهم) وروسته ورپسې روان وو مخکې لاړ او د هغې کندې په څنډه ودرید، چې د کفارو مړي پکې اچول شوي وو (مړي) ته یې د هر یوه نوم او د پلار نوم اخیسته فرمایل یې:

(یا فلان بن فلان، یا فلان بن فلان، ايسرکم أنکم أطعتم الله ورسوله؟ إنا قد وجدنا ما وعدنا ربنا حقًا، فهل وجدتم ما وعد ربکم حقًا؟) فقال عمر: یا رسول الله، ما تکلم من أجساد لا أرواح لها؟ قال النبي صلى الله عليه وسلم: (والذي نفس محمد بيده، ما أنتم بأسمع لما أقول منهم) وفي رواية: (ما أنتم بأسمع منهم، ولكن لا یحییون). [آیا پدې خوشالیدی چې د الله او د هغه د رسول اطاعت مو کړی وی؟ ځکه زمونږ رب له مونږ سره کړې وعده پوره کړه او د څه بې چې وعده راسره کړې وه هغه مو تر لاسه کړل، آیا تاسې هغه څه په حق سره ولیدل کوم چې ستاسې رب یې وعده درسره کړې وه؟ دلته عمر (رضي الله عنه) ورته وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! آیا ته له بې روحه جسدونو سره خبرې کوې؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: قسم په هغه ذات چې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نفس یې په لاس کې دی، تاسې زما خبرې له دوی نه ښې نه اورئ. او په بل روایت کې راځي چې تاسې له هغوی نه ښه اوریدونکي نه یئ، خو دا خلک ځواب نه شي ورکولی].^(۱)

د مشرکینو د ماتې خبر مکې ته رسیږي

(۱). متفق علیه، مشکاة المصابيح ۲/۳۴۵.

د بدر له میدان نه مشرکین هرې خوا ته وتښتیدل، هر څوک د ځان په غم کې ؤ، په کومه یې چې مخه وه په همغه وتښتید، په خوړونو او درو کې تیت پرک شول، د ټولو وروستی منزل مکه وه، خو له شرم او خجالت نه لاره ورنه ورکه وه چې څه ډول مکې ته داخل شي.

ابن اسحاق وايي: لومړی کس چې مکې ته یې د قریشو د ماتې خبر راوپر حیسمان بن عبدالله خزاعي ؤ. هغه چې ورغی خلکو ورته وویل: څه خبر دې راوپرې؟ ده وویل: د عتبه، شیبه، ابو الحکم، امیه بن خلف او نورو سردارانو د مرګ خبر مې راوپرې. ده چې د قریشو د سردارانو نومونه اخیستل صفوان بن امیه چې په حجر (حطیم) کې ناست ؤ، وویل: قسم په خدای که دا په هوش کې وي، تاسې زما په هکله پوښتنه ورنه وکړئ! دوی ورته وویل: په صفوان بن امیه څه وشول؟ ده وویل: هغه خو دا دی په حطیم کې ناست دی، قسم په خدای چې ما یې پلار او ورور ولیدل چې ووژل شول.

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مولی (آزاد شوی غلام) ابو رافع وايي: زه د عباس (رضي الله عنه) غلام وم، اسلام زمونږ کورنۍ ته داخل شوی ؤ، ما، عباس او میرمنې یې (ام الفضل) ټولو اسلام راوپرې و، خو عباس (رضي الله عنه) خپل دین پټ ساته. ابو لهب بدر ته نه ؤ تللی او کله یې چې د ماتې خبر واورید، نو الله تعالی ډیر خوار او ذلیل کړ، خو مونږ د قوت او عزت احساس وکړ. زه یو کمزوری سړی وم، د زمزم په حجره کې به مې غشي جوړول، قسم په خدای چې زه ناست وم او غشي مې جوړول، ام الفضل هم دلته ناسته وه، مونږ ددې خبر په اوریدو سره ډیر خوشاله وو، چې یو ځل ابو لهب راغی پښې یې ورپسې څښیدلې، د حجرې په یوه څنډه کې کیناست شا یې زما شا ته وه، هغه لا همدلته ناست ؤ چې غږ وشو: ابو سفیان بن حارث بن عبدالمطلب راغی، ابو لهب ورته وویل: دلته راشه، تا به حتماً خبر راوپرې وي. ابو رافع وايي، ابو سفیان راغی او له ابو لهب سره کیناست نور خلک ټول ورته ولاړ دي، ابو لهب ورته وویل: وراره! وایه د خلکو څه حال ؤ؟ ده ورته وویل: څه حال ؤ، خبره دا ده چې مونږ له داسې یوه قوم سره مخامخ شوي وو، چې په مقابل کې یې زمونږ زور وتلی ؤ، مونږ خپل ځانونه دوی ته حواله کړي وو، خوښه د دوی وه چې څنګه مو وژني او څنګه مو بندیانوي، خو قسم په خدای زه لدې ټولو سره سره خپل خلک نه ملا متوم، ځکه مونږ له داسې سپینو خلکو سره مخامخ شوي وو، چې د ځمکې او آسمان تر منځ په تورو و سپینو آسونو سپاره وو، والله چې هغوی نه څه پریښودل او نه یې څوک مخې ته ټینګیدی شوی

. ابو رافع وايي: ما د څیمې څنډه پورته کړه او ومې ویل: واللّه، چې دا ملائکې دي، زیاتوي: ابو لهب لاس پورته کړ او په ده مخ یې یوه کلکه خپره راکړه، زه هم وریاځیدم او ورسره په جگړه شوم، خو څرنگه چې زه کمزوری وم، نو پورته یې کړم او پر ځمکه یې راوويستم او د پاسه راباندې کیناست او وهلم یې، پدې وخت کې ام الفضل پاڅیده او د څیمې یوه ستنې یې راواخیسته او ابولهب ته یې په ده سر داسې یوکلک گوزار ورکړ چې سر یې ډیر زیات مات شو، بیایې ورته وویل: دا چې مالک یې نشته، نو کمزوری دې ولید! پدې گوزار پسې ابو لهب ذلیل او سپک پاڅید، قسم په خدای چې لدینه وروسته یوازې اوه ورځې نور ژوندی ؤ، الله تعالی په عدسه مبتلا کړ، (عدسه یو قسم دانه یا یو قسم طاعون دی چې عرب یې په بدفال نیسي) او له همدې عدسې نه مړ شو. له مرگ نه وروسته درې ورځې همداسې پروت ؤ، زامنو یې لاس نه وروړ، نه یې څوک خوا ته ورنژدې کیدل او نه یې چا د ښخولو فکر کاوه، خو کله یې چې زامن د خلکو له شرم او عار نه وویریدل او فکر یې وکړ که یې همداسې پریږدي، نو خلک به خبرې ورپسې وکړي، مجبور شول چې یوه کنده ورته وکیندي، بیایې له لیرې نه په یوه لرگي سره پدې کنده کې ورواچاوه، او له لیرې نه یې تیرې ورباندې وروغورځولې او پټ یې کړ.

پدې ترتیب سره د بدر په میدان کې د مشرکینو د رسوا ماتې خبر مکې ته ورسید، دې خبر د مکې په اوسیدونکو ډیر بد اثر وکړ، ان تر دې چې هغوی په مړیو باندې ژړا منع اعلان کړه، دا پدې خاطر چې د مدینې خلک د دوی په ژړا نور پسې خوشاله نه شي. یوه په زړه پورې واقعه دا هم ده چې پدې غزا کې د اسود بن مطلب درې زامن وژل شوي وو. نوموړی په سترگو پوند ؤ او زړه یې غوښتل چې د زامنو په مرگ ښه په چیغو چیغو وژاړي، یوه شپه یې د یوې ښځې د ژړا آواز واورید، فورا یې خپل غلام واستاوه او ورته ویې ویل: وگوره چې په مړیو د ژړلو اجازه ورکړل شویده او که څنگه؟ آیا قریش پخپلو مړیو ژاړي؟ چې زه پخپل زوی ابو حکیمه وژاړم، زما سینه خو له ډیره غمه په چاودیدو ده.

غلام یې لاړ او کله چی بیرته راغی ورته ویې ویل: دا د هغې ښځې د ژړا آواز دی چې پخپل ورک شوي اوښ پسې ژاړي. دلته اسود له کنترول نه ووت او په خوله یې دا شعرونه جاري شول:

و يمنعها من النوم السهود

علی بدر تقاصرت الجدود

اتبکي ان یضل لها بعیر

فلا تبکی علی بکر و لکن

علی بدر سراً بني هصيص
 وبکي ان بکیت علی عقیل
 و بکيهم، ولا تسمي جميعا
 الا قد ساد بعدهم رجال
 و مخزوم و رهط ابي الوليد
 و بکي حارثا اسد الاسود
 و ما لابي حکيمه من نديد
 ولولا يوم بدر لم يسودوا

[آيا دا پدې ژاړې چې اوبن يې ورک شويدي؟ او پر هغه باندې يې خوابې يې خوب ورک کړيدي. په اوبن مه ژاړه، بلکه په بدر وژاړه چيرته چې قسمتونه ايرې شويدي، هو په بدر وژاړه چيرته چې بني هصيص، بني مخزوم او ابوالوليد د قبيلې سرداران دي، که ژاړې نو په عقب وژاړه په هغه حارث وژاړه چې د زمريانو زمري و نو په هغو خلکو وژاړه او د ټولو نومونه مه اخله، او د ابو حکيمه خو هيڅ مثل او سيال نه و، وگوره، له هغوی نه وروسته داسې خلک سرداران شول، که د بدر ورځ نه وای، نو کله به هم نه وو سرداران شوي.]

په مدينه کې د فتحې زيری

کله چې د مسلمانانو فتحه او بری په برخه شو، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مدينې اوسيدونکو ته د عاجل زيري لپاره دوه کسان عبدالله بن رواحه د مدينې د پاسنۍ برخې اوسيدونکو ته او زيد بن حارثه د مدينې د لاندینۍ برخې اوسيدونکو ته د زيري لپاره واستول.

هلته مدينه کې يهودانو او منافقانو پخپلو دروغو خبرونو او پروپاگاندا سره بده ورځ جوړه کړې وه ان تر دې چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مرګ خبر يې هم خپور کړی و. او کله چې يوه منافق زيد بن حارثه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په اوبنه (قصواء) باندې سپور وليد، نو ويې ويل: محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وژل شوی دی، او دا يې اوبنه ده، مونږ خو يې پيژنو، دا هم زيد بن حارثه دی چې راتبتيدي دی او له ډيرې ويرې يې هيڅ هم تر خوله نه خيژي. په هر حال دواړه زيري وړونکي مدينې ورسيدل، مسلمانان ورنه تاو شول، او خبرو ته يې غوږ شول، بالاخره پدې باوري شول چې د مسلمانانو فتحه او بری په برخه شويدي.

په مدينه کې هرې خوا ته خونې او خوشالي خوره شوه، د تکبير او لا اله الا الله نارې

اوچتې شوې، مدینه ټوله له خوښۍ نه په حرکت راغله. مسلمان مشران یې د بدر لارې ته ورغلل تر څو خپل عظیم رهبر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ددې لویې فتحې مبارکي ووايي. اسامه بن زید وایي: مونږ ته د فتحې خبر هغه وخت راوړسید چې مونږ په مدینه کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لور رقیه (رضي الله عنها) باندې چې د عثمان (رضي الله عنه) په نکاح کې وه خاورې اړولې وې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زه هم د رقیې (رضي الله عنها) د خدمت لپاره له عثمان (رضي الله عنه) سره په مدینه کې پرې ایښی وم.

د غنیمت مسئله

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له جگړې نه وروسته درې ورځې نور هم د بدر په میدان کې پاتې شو، او لدې ځای نه لا نه و خوځیدلی چې د غنیمت د مالونو په سر د مسلمانانو تر مینځ اختلاف پیدا شو. او کله چې دا مخالفت او اختلاف زیات شو، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې ټول کسان دې د غنیمت مالونه ده ته وسپاري. سپاهیانو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر عملي کړ او ټول شیان یې ورته تسلیم کړل، وروسته وحي راغله او دا مشکل یې حل کړ.

له عباد بن صامت (رضي الله عنه) نه روایت دې وایي: له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره له مدینې نه ووتلو، تر څو بدر ته ورسیدو له خلکو (مشرکانو) سره جگړه وشوه، الله تعالی د بنمنانو ته ماتې ورکړه، له مونږ یوه ډله خلک داسې وو چې کافران یې پسې اخستي وو او وژل به یې، خو بله ډله داسې وه چې په غنیمتونو پسې شوي وو راټولول او جمع کول به یې، یوه بله ډله خلک په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راټول شوي وو ویریدل چې هسې نه د بنمن په فریب او چل سره څه ضرر ورورسوي، نو هغوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ساتنه کوله، خو کله چې شپه شوه خلک سره راغونډ شول، هغو کسانو چې د غنیمت مالونه یې راوړي وو وویل: مونږ دا مالونه راټول کړيدي، د هېڅ چا برخه نشته پکې، او هغو کسانو چې په د بنمنانو پسې تللي وو ویل: پدې مالونو کې ستاسې برخه زمونږ له برخې نه ډیره نده، ځکه دا مونږ وو چې د بنمنان مو مات کړل او لدې مالونو نه مو لیرې وساتل. او هغو کسانو چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ساتنه یې کړې وه ویل: مونږ خو لدې ویرې نه چې د بنمنان په پټه او چل

سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته زیان و نه رسوي د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ساتنه او دفاع مشغول وو. پدې ترتیب سره دا مشکل را پیدا شو تر څو وحی را نازل شو او پدې هکله یې داسې فیصله وکړه: ((يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَأَتَقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ)) (الانفال: ۱)

[ترجمه: پوښتنه کوي دوی له تانه (ای محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له (حکمه) د غنائمو څخه ووايه دوی ته چې دا اموال د غنیمتونو خاص الله لره دي او رسول (د الله) لره دي (چې تقسیم یې کړي سم له شرعي اصولو سره) پس وویږي تاسې له الله نه او اصلاح وکړئ تاسې د هغه حال چې په مینځ ستاسې کې دی (یعنې په خپلو مینځونو کې سره دوستي وکړئ او نزاع پرېږدئ) او حکم ومنئ تاسې د الله او (حکم ومنئ تاسې) د رسول د الله که یې تاسې مؤمنان (په حقه سره).] او لدينه وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د غنیمت مال د مسلمانانو تر مینځ ووېشه.^۱

اسلامي لښکر د مدينې په لار

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په بدر کې له دری ورځې اقامت نه وروسته د مدينې په لور وخوځید. مشرکان بنديان او د غنیمت مالونه هم ورسره وو او ددې نگرانۍ یې عبدالله بن کعب (رضي الله عنه) ته سپارلې وه. کله چې د صفراء درې له تنگي نه ووت، ددې تنگي او نازیه سیمې تر مینځ پرتې یوې غونډۍ باندې یې واپړول او د غنیمت له مال نه یې خمس (پنځمه برخه) جدا کړه او نور پاته یې په مساویانه ډول پر مسلمانانو باندې ووېشه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د صفراء په دره کې د نضر بن حارث د وژلو حکم صادر کړ. نوموړی د بدر په ورځ د مشرکینو علمبردار و د هغوی بیرغ یې اوچت کړی و او د قریشو له هغو لویو مجرمینو او اسلام دښمنه عناصرو څخه شمیرل کیده چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې زیان او تکلیف رساوه. همغه وه چې علي (رضي الله عنه) یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و

^۱. احمد ۵/۳۲۳-۳۲۴. الحاکم ۲/۳۲۶

صحابه و سلم) په امر سر وواهه.

لدينه وروسته كله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) عرق الظبيته ته ورسيد هلته يې د عقبه بن ابي معيط د وژلو فرمان صادر كړ. دا هغه كس ؤ چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې ډير تكليفونه رسولي ؤ، او مونږ مخكې څه دا ډول پيښو ته اشاره هم كړيده. دا هماغه رذيل ؤ كوم چې د لمانځه په وخت كې يې پر رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) باندې د اوښ پريوان وړ اچولى ؤ، او دا هماغه شيطان ؤ چې پخپل چادر سره يې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د زندۍ كولو كوښښ كړى ؤ او كه ابوبكر (رضي الله عنه) نه واى راغلى، نو نژدې وه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مړ كړي. كله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغه (عقبه) د وژلو امر وكړ، نو ده ورته وويل: يا محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! زما د ماشومانو لپاره به څوك وي؟ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: اور.^(۱) ويل كيږي چې دده سر عاصم بن ثابت انصاري او په بل روايت علي بن ابي طالب (رضي الله عنه) وواهه.

د جنگي تكتيك او استراتيژۍ له مخې ددې دوو رذيلانو وژل ځكه ضروري ؤ، چې دا دواړه نه يوازې جنگي اسيران بلكه په نننۍ ژبه جنگي مجرمان هم وو.

د مباركۍ وډونه (پلاوي)

كله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) روجاء ته ورسيد د مسلمانانو هغه مشران يې استقبال او مباركۍ ته حاضر شول چې له مدينې نه د همدې غرض پخاطر راوتلي وو. پدې وخت كې سلمه بن سلامه مباركي ويونكو مسلمانانو ته وويل: تاسې مونږ ته د څه مباركي راكوئ؟ قسم په خداى مونږ د اوښانو په شان له زړو بوډاگانو گنجيانو سره مخ شوي وو. پدې خبرې سره رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تبسم وكړ او ويې فرمايل: وراه! هغوى د قوم مشران وو. اسيد بن حضير عرض وكړ: يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! حمد او ثنا دې وي هغه خداى لره چې ته يې برلاسى او بريالى كړى او ستا سترگې يې رڼې او يخې كړې، يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! قسم په خداى زه له بدر نه پدې گومان نه يم پاتې شوې چې ته به له دښمن سره جگړه كوي، زما خيال خو دا وو

(۱). دا حديث په صحاح كتابونو كې روايت شويدي سنن ابو داود د هغه له شرحې عون المعبود سره وگوره ۱۲/۳

چې یوازې د کاروان خبره ده، که زه خبر وای چې له دښمن سره مقابلې ده، نو کله به هم نه وای درنه پاتې شوی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: ته رښتیا وایې. وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې مدینې منورې ته سر لورې، کامیاب او منصور ننوت چې پر دښمنانو یې په مدینه کې د ننه وو که د باندې ویره او هیبت لویدلی و. ددې عظیمې فتحې په نتیجه کې د مدینې ډیر خلک په اسلام مشرف شول، عبدالله بن ابی بن سلول او ملګري یې هم په همدې وخت په ظاهري توګه د مسلمانانو لیکو ته داخل شول.

مدینې ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له تشریف راوړلو نه یوه ورځ وروسته بندیان هم راورسیدل. هغوی یې پخپلو اصحابو (رضي الله عنهم) وويشل، امر یې ورته وکړ چې له بندیانو سره ښه او نیکه معامله وکړي. اصحابو (رضي الله عنهم) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د امر د تعميل پخاطر له بندیانو سره دومره نیکي کوله چې پخپله به یې خرما خوړلي، خو بندیانو ته به یې ډوډۍ ورکوله (هغه وخت په مدینه کې خرماوې له ټولو نه ارزانه او بې ارزښته وې، خو ډوډۍ ډیره قیمته او مهمه بلل کیدله).

د بندیانو مسئله

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مدینې ته ورسید، نو د بندیانو په هکله یې له اصحابو (رضي الله عنهم) سره مشوره وکړه چې څه ورسره وشي؟ ابو بکر (رضي الله عنه) وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دوی (بندیان) زموږ وروڼه، د تره زامن او خپلوان (تربرونه) دي، زما رایه خو دا ده چې فدیې ورته واخلي، ځکه دا به له یوې خوا د مشرکینو په مقابل کې زموږ لپاره مالي او اقتصادي تقویه او کومک وي، او له بلې خوا کیدای شي الله تعالی دوی ته هم د نیکۍ هدایت وکړي او زموږ مرستندویان شي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: ته څه وایې یا ابن خطابه! عمر (رضي الله عنه) وایي ما وویل: زه د ابوبکر (رضي الله عنه) نظریه نه تاییدوم، بلکه زه دا وایم چې ما ته فلاڼی - نوموړی د عمر (رضي الله عنه) خپلوان و، په لاس راګړی چې سر یې ووهم، او علي (رضي الله عنه) ته عقیل بن ابی طالب وسپاری چې سر یې غوڅ کړي، او فلاڼی چې د حمزه (رضي الله عنه) ورور و حمزه (رضي الله عنه) ته

ورکړې چې مری یې ورپرې کړې، تر څو الله تعالی وويني چې زمونږ په زړونو کې د کفارو او مشرکینو لپاره رحم او مهرباني څای نلري، دوی (اسیران) خو د مشرکانو، سرداران او مشران دي.

عمر (رضي الله عنه) وايي رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ابوبکر (رضي الله عنه) رایه غوره کړه او زما نظر یې و نه ما نه، فیصله یې وکړه چې له بندیانو نه فديه واخلي. عمر (رضي الله عنه) وايي سبا سهار رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او ابوبکر ته ورغلم، که گورم دواړه ژاړي، ما ورته وويل: یا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ولې؟ ته او ملگری دې په څه ژاړي؟ پوه مې کړه که د ژړا وجه راته ښکاره شوه، زه به هم درسره وژاړم، او که د ژړا وجه نه وه، نو ستاسې حضراتو په ژړا به وژاړم. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (أبکی للذي عرض على أصحابك من أخذهم الفداء، فقد عرض عليّ عذابهم أدنى من هذه الشجرة) په هغه څه ژاړم چې د فديې قبلولو له امله ستا ملگرو ته پېښ شويدي، ما ته د دوی عذاب له دې ونې نه - یوې نژدې ونې ته یې اشاره وکړه^(۱) هم لنډه رابنوودل شويدي. الله تعالی دا آیتونه رانازل کړيدي: ((مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَصَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (۶۷) لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ)) (الانفال: ۶۷-۶۸)

[نه ښايي نبي لره دا چې وي ده لره بنديان (چې ترې فديه واخلي) تر هغه وخته چې قوي شي په ځمکه کې (د مشرکینو د ډیر قتل او جرحې په سبب) آماده کوي تاسې (اې مؤمنانو) اسباب د دنیا (په اخیستلو د فديې سره) او الله اراده لري (تاسې لره ثواب) د آخرت (د مشرکینو د قتل په سبب) او الله ښه غالب قوي دی (په انفاذ د احکامو، ښه حکمت والا دی چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي. او که نه وی ازلي حکم له جانبې د الله چې ورومې لیکل شويدي (په لوح محفوظ کې) نو خوامخاه رسیدلی به و تاسې ته په عوض د) هغې (فديې) کې چې اخیستی ده تاسې عذاب ډیر لوی.] او هغه کتاب (نوشته) چې د الله له لوري یې سبقت کړی و دا و چې ((فِيمَا مَتَّأ بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً)) (محمد: ۴) [يعني چې یا احسان ورباندې وکړی او یا یې د فديې په بدل کې خوشي کړی.]

(۱). تاریخ عمر بن الخطاب لابن الجوزي ص ۲۶.

دا آیت د بندیانو په مقابل کې د فدیې اخیستلو اجازه ورکوي، او همدا وجه وه چې اصحاب (رضي الله عنهم) د فدیې قبلولو په وجه په عذاب نه شول، بلکه یوازې عتاب او سرزنش ورباندې رانازل شو هغه هم پدې خاطر چې دوی مشرکین له بنو خپلو او ډیر وژلو نه مخکې اسیران کړل. او بله دا چې هغوی له داسې خلکو نه فدیې واخیستله چې نه یوازې جنگي بندیان وو بلکه جنگي لوی لوی مجرمان هم وو، داسې جنگي مجرمان چې د جنگ نننۍ قانون یې هم بې له محاکمې نه خوشي کوي او څرگنده ده چې په دا ډول مجرمینو به یا د اعدام حکم کیږي او یا به په دایمي بند محکومېږي.

په هر حال د ابوبکر (رضي الله عنه) د مشورې سره سم له بندیانو نه فدیې واخیستله شوه، د فدیې اندازه څلور زره او دری زره درهمه او یو زر درهمه ټاکل شوې وه. او څرنگه چې د مکې خلک په لیک لوست پوهیدل او د مدینې خلک لدې نعمت نه محروم وو، نو دا فیصله هم وشوه هغه بندیان چې د فدیې ادا کولو وس نلري هغوی دې د مدینې لسو هلکانو ته لیک لوست ور زده کړي او هر کله چې دې هلکانو لیک لوست ښه زده کړي، نو همدا ددې بندي فدیې شوه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ځینو بندیانو ځانگړی احسان او منت هم کیښود، هغوی یې بیله فدیې آزاد کړل. له دې جملې نه مطلب بن حنطب، صیفي بن ابی رفاعه، او ابو عزه الجمحي وو دا وروستی بیا د احد په غزا کې اسیر او ووژل شو (د پینې تفصیل وروسته راځي).

همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپل زوم ابی العاص هم احسان وکړ، خوشی یې کړ، خو دا شرط یې ورباندې کیښود چې د زینب (رضي الله عنها) مخه به نه نیسي یعنی اجازه به ورکوي چې هجرت وکړي. ددې وجه دا وه چې زینب (رضي الله عنها) د خپل میړه ابی العاص د خوشي کیدو او فدیې ادا کولو پخاطر څه اندازه مال را استولی و، پدې شیانو کې یو امیل هم و، دغه امیل په اصل کې د خدیجی (رضي الله عنها) و، چې خپلې لور زینب (رضي الله عنها) ته یې د ابو العاص کور ته د رخصتیدو په وخت ورکړی و. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې دا امیل ولید زړه یې ډیر نرم شو، اصحابو (رضي الله عنهم) نه یې د ابو العاص د خوشي کیدو خبره وکړه. اصحابو (رضي الله عنهم) قبوله کړه، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ابو العاص دا شرط کیښود چې زینب (رضي الله عنها) ته به اجازه ورکوي چې مدینې ته راشي. ابو العاص په خپل شرط وفا وکړه او زینب (رضي الله عنها) مدینې ته مهاجره شوه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و

صحابه و سلم) زید بن حارثه او یو انصاري ته وظیفه ورکړه امر يې ورته وفرمایه: (کونا بطن یأجج حتی تمر بکما زینب فتصحبها). چې لار شي او د یاجج په دره کې تر هغې انتظار وباسي تر څو زینب دریاښدي راشي او بیایې له ځان سره راولي. هغوی لارل او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لور یې راوستله، ددې د هجرت کیسه ډیر اوږده او له حده نه زیاته دردونکې ده. د بندیانو په ډله کې مشهور او تیز زبانه خطیب سهیل بن عمرو هم و. عمر (رضي الله عنه) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته عرض وکړ چې دده د مخې دواړه غاښونه ورمات کړه، بیا به یې ژبه بنده بنده غونډی کیږي، او هیچرته به هم ستا په خلاف مغرضانه خطبې نه شي ویلي، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عمر (رضي الله عنه) دا وړاندیز رد کړ، ځکه دا د مثلي په حکم کې راځي او پدې ډول عمل سره د قیامت په ورځ د الله د گرفت ویره هم ده. سعد بن نعمان (رضي الله عنه) د عمرې ادا کولو لپاره مکې ته لاړ، هلته ابو سفیان بندي کړ د ابو سفیان زوی عمرو هم د بندیانو په ډله کې و، نو هغه یې خپل پلار ابو سفیان ته ورولیږه چې هغه یې په بدل کې سعد بن نعمان را خوشی کړ.

ددې غزا په هکله د قرآنکریم تبصره

ددې غزا په هکله د انفال سورت نازل شو، او که چیرې دا تعبیر درست وبلل شي، نو ویلی شو چې دا سورت په حقیقت کې پدې غزا باندې یوه الهي تبصره وه، خو دا داسې تبصره ده چې له هغو تبصرو سره ډیر توپیر لري کومې چې پاچایان او د لښکر قوماندانان یې له فتحې وروسته خلکو ته اوروې. الله تعالی په پیل کې د مسلمانانو نظر د هغو تقصیراتو او اخلاقي کمزوریو په لور راوگرزوه، کومې چې لا تر اوسه له دوی سره موجودې وې، او ځینی خو یې په همدې وخت کې له دوی نه پینې شوي وې دا هم پدې خاطر چې مسلمانان ځانونه لدې نقایصو نه پاک کړي، د کمال او عظمت لوړ مقام ته پورته شي. پدې پسې یې له مسلمانانو سره د الله تعالی له نصرت او غیبي کومک نه یادونه وکړه، ددې هدف دا و چې مسلمانان په خپل قوت او شجاعت غره نه شي، کبر او غرور یې زړونو ته لار پیدا نکړي. هغوی باید تل په الله توکل ولري، د الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې تسلیم او فرمانبردار و اوسي. ورپسې یې هغو لوړو او غوره اهدافو ته اشاره وفرمایله د کومو لپاره چې رسول الله (صلی الله

عليه و اله و صحبه و سلم) دې خونړۍ جگړې ته ننوتی و، او هغه صفات او اخلاق یې په گوته کړل د کومو په وجه چې دوی ته فتحه او بری ور په برخه شوی و او یا چې د هغې پذیریه جنګونه گټل کیدای شي. بیا یې مشرکینو، منافقینو، یهودو او جنګي بندیانو ته خطاب فرمایلي، ډیر فصیح او بلیغ نصیحت یې ورته کړی تر څو هغوی د حق په وړاندې تسلیم شي او په حقیقت اعتراف وکړي. وروسته یې مسلمانان مخاطب گرزولي او د غنیمت په هکله یې اساسي او څرگند اصول او قوانین ورته بیان کړيدي. پدې پسې یې د جنګ او سولې هغه قوانین او اصول توضیح او تشریح کړي کوم چې پدې وخت کې اسلامي دعوت ورته اړتیا درلوده. دا ددې لپاره چې د مسلمانانو جنګ باید د جاهلیت له جنګ نه بیل او اوچت وي، او مسلمانان باید په اخلاقي، عملي او ټولو نورو اړخونو کې له نورو نه مخکې او وړاندې وي. او دنیا باید پدې پوه شي چې اسلام خالي نظریه نده، بلکه اسلام خپل پیروان په ټولو هغه اصولو او مقرراتو به عملي توګه سینگاروي د کومو چې دغه دین غوښتونکی دی او نور خلک ورته رابولي.

بیا یې د اسلامي حکومت د قانون او دستور د ځینو موادو یادونه کړیده. او له هغه نه دا په ډاګه کيږي چې د اسلامي حکومت په حدودو کې د ننه او له پولو نه د باندې اوسیدونکو مسلمانانو تر مینځ څه توپیر وجود لري.

ځنې نورې پیښې

د دوهم هجري کال د رمضان په میاشت کې د رمضان روژه، او د فطر صدقه فرض شوه. د زکات د مختلفو نصابونو تفصیل او بیان هم راغی، د فطر صدقې او زکات د نصاب په فرضیت او بیان سره د هغو فقیرانو او بې وسه مهاجرینو ډیر مشکلات او ستونزې حل شوې کومو چې د سفر او کار توان او قدرت نه درلود.

له ټولو نه د خوشحالی خبره او ډیر نیک تصادف دا و چې مسلمانان لومړنی عید چې د دوهم هجري کال د شوال په لومړۍ ورځ و هغه وخت ولمانځه چې د بدر په میدان کې یې لویه فتحه او کامیابی هم تر لاسه کړې وه. څومره بختور و دغه عید چې الله مسلمانانو ته د بري او عزت له تاج ور په سر کولو نه وروسته راوستې و، څومره زړه راښکونکی وه د هغه لمانځه صحنه چې مسلمانان له خپلو کورونو نه پداسې حال کې ورته راوتلي وو چې په ژبو یې د توحید، تکبیر او تحمید کلمې جاري وې. هو

مسلمانان پداسې حال کې د لومړني عيد لمونځ په هغه میدان کې ادا کوي چې د تکبیر نارې يې آسمان ته اوچتې شوې، زړونه يې د الله له مينې ډک وو، او په ژبو يې د الله د نعمتونو او مهربانيو له امله شکرانې او شکرونه ایستل، د عجز سرونه يې ورته ټیټول او سترگې يې د خپل رب د لا زیات رحمت او رضا په لور کېږې وې. الله تعالی خپلو دې نعمتونو ته اشاره کوي فرمایي: «وَاذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآوَاكُمْ وَأَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ» (الانفال: ۲۶) [او یاد کړئ تاسې هغه وخت چې تاسې لږ ضعیفان (مغلوبان کړی شوي وئ په ځمکه کې، ویریدئ تاسې له دې نه چې وبه تېښتوي په تیزی سره تاسې خلق) (یعنی مغلوب به کړي تاسې قریش یا فارس یا روم) نو ځای درکړ ((الله)) تاسې ته او قوت يې درکړ تاسې ته په کومک (مدد) سره او روزي يې درکړه تاسې ته له طبیاتو (پاکو شیانو لکه غنایم) لپاره ددې چې تاسې شکر وباسئ.]

د بدر او احد تر مینځ پوځي عملیات

بدر د مسلمانانو او مشرکانو تر مینځ لومړنۍ پریکنده وسله واله نښته وه. پدې غزوه کې فتح او بری د مسلمانانو په برخه شو. ددې جگړې له نتایجو نه دوی ډلې خلک ډیر غمجن او نا آرامه وو، لومړنۍ ډله هغه مشرکین وو چې په جگړه کې مستقیماً زیانمن شوي وو د مال او سر ډیر تاوان وراوښتی و. او دوهمه ډله یهودان وو ځکه دوی د مسلمانانو عزت او کامیابي خپل دیني او اقتصادي موجودیت ته لوی خطر او ملامتونکي گوزار باله، نو د دوی ټولو په زړونو اور بل شوی ؤ او له ډیر غم او غوسې نه په ځان نه پوهیدل ((لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا)) (المائدة: ۸۲) [له مسلمانانو سره تر ټولو زیاته دښمني د یهودانو او مشرکانو ده.]

په مدینه کې داسې کسان هم وو چې په ښکاره خو یې له مجبوریت نه او د خپل وقار ساتلو پخاطر اسلام راوړی ؤ، خو په پټه او واقعیت کې له مشرکینو او یهودانو سره ملګري وو. دا د عبدالله بن ابی بن سلول ډله وه، دې دریمې ډلې هم له مسلمانانو سره لکه د دوو نورو ډلو په شان زیاته کینه او عداوت درلود.

څلورمه ډله خلک هم وو، هغوی د مدینې شاو خوا میشته بدویان او کوچیان وو، دوی ته کفر او اسلام اهمیت نه درلود، ژوند یې په غلا او چور روان ؤ، د مسلمانانو لدې فتحی او بری نه ډیر په تشویش کې شول، ځکه فکر یې کاوه که چیرې په مدینه کې یو پیاوړی حکومت قایم شي، نو بیا خو به حتماً له چور او چپاول نه د دوی لاسونه وړلنډوي پداسې حال کې چې د دوی د روزی گټلو طریقه او لاره همدا ده، نو د دوی زړونه هم د مسلمانانو له دښمنۍ او عداوت نه ډک شول.

پدې ترتیب سره مسلمانان له ټولو خواو نه له خطرونو او تهدیدونو سره مخ شول، خو مخکې یادوشویو ډلو له مسلمانانو سره د معاملي بیلې بیلې لارې ونيوې. هرې ډلې هغه طریقه غوره کړه چې د خپلو اهدافو د تحقق لپاره یې مناسبه بلله. د مدینې او شاو خوا برخو هغو خلکو چې په ښکاره یې ځانونه اسلام ته منسوبول د مسلمانانو په

خلاف د فتنو، دسیسو، توطئو او نورو مشکلاتو راولاړولو لاره خپله کړې وه. د یهودانو یوه ډله داسې وه چې له مسلمانانو سره یې د ښکاره او علني دښمنۍ لاره نیولې وه. هلته د مکې مشرکینو د انتقام او غچ اخیستلو لپاره متی رانغښتلې او د حملې تیاري یې نیوله، او لکه چې مکې مسلمانانو ته د حال په ژبه داسې پیغام ورلیږلی و:

و لابد من يوم اغر محجل يطول استماعي بعده للنو ادب

[داسې یوه رڼا او ځلانده ورځ ډیره ضروري ده چې له هغې نه وروسته تره ډیره وخته به مړو د ژړیدونکو ژړا واورم.]

وروسته همداسې وشول، یو کال وروسته د مکې مشرکینو د مدینې په پولو کې د احد په نامه مشهوره جگړه توده کړه کوم چې د مسلمانانو په هیبت او منزلت یې ډیر منفي اثر واچاوه. خو مسلمانان ددې ټولو خطرونو مقابله ته ودریدل او ددې خطرونو په خنډ کولو کې یې داسې رول ولوباوه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په قیادت، عظمت، وینتابه، د خطرونو په پوره پیژندنه او ادراک د خطرونو د له مینځه وړلو پخاطر په حکیمانه تدبیر او تخطیط دلا لت کوي، چې په راتلونکو پاڼو کې به ورته لنډه غونډې اشاره هم وکړو.

د کدر په سیمه کې د بني سليم غزا

د بدر له غزا نه وروسته د مدینې استخباراتو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته لومړی دا خبر راوړ چې د غطفان قبیلې یوه څانګه (بني سليم) په مدینه باندې د حملې تیاري نیسي، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له دوو سوو کسانو سره په ناڅاپه توګه د دوی مقابله ته ور روان شو، او د کدر ^(۱) تر سیمې مخکې ورغی. بنو سليم په ځان کې د مقابله توان ونه لید، وټښتیدل او پنځه سوه اوبښان یې دلته په ځای پرېښودل، چې مسلمانانو راوښو او وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خمس اخیستلو نه وروسته پر لښکر باندې وویشل، هر چا ته دوه دوه اوبښان ورسیدل، پدې وخت کې یې ده (یسار) په نامه یو غلام هم ونيو، چې بیا یې آزاد کړ.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دلته له دریو ورځو تم کیدو نه وروسته

(۱). کدر داسې یو مرغه دی چې په رنگ کې یې څه خړوالی دی، او کدر د مکې او شام په تجارتی لاره د نجد په سیمه کې د بنو سليم یو اوبه خور هم و.

بیرته مدینې ته ستون شو. دا غزا له بدر نه له راستنیدو نه اوه ورځې وروسته یعنی د دوهم هجري کال د شوال په میاشت کې پیښه شوې وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې غزا کې سباع بن عرفطه او په بل روایت ابن ام مکتوم^(۱) په مدینه کې خپل خلیفه ټاکلی و.

۲- د رسول الله (ﷺ) د قتل توطئه

د بدر په غزا کې د ماتې له امله مشرکین ټول په لرزه راغلي وو، اور پرې بل و او مکه له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره له دښمنۍ او کینې نه د جوش کتوې په شان خوټکیده. بالاخره دوه قهرمانان یا غښتلي ځوانان فیصله کوي او تصمیم نیسي چې د دوی په گومان د دوی د اختلاف او بدبختۍ، ذلت او سپکاوي اصلي عامل یعنی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مینځه یوسي. له بدر نه کمه موده وروسته عمیر بن وهب جمحي له صفوان بن امیه سره په حطیم کې ناست و، عمیر خو د مکې هغه شیطان و چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو ته یې ډیر تکلیف رساوه، او زوی یې وهب په بدر کې اسیر شوی و. دلته یې په بدر کې د وژل شویو مشرکینو (اصحاب قلیب) کیسه وکړه، نو صفوان ورته وویل: لدینه وروسته په ژوند کې خیر او مزه نشته. عمیر ورته وویل: رښتیا دې وویل، قسم په خدای که دا قرض راباندې نه وای چې وجه یې هم نه ورته لرم، او دا اولاد مې نه وای چې له مرگ نه وروسته ورباندې ویرېږم، نو همدا اوس به په اوښ ورسپړېد او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به مې واژه، زما بهانه هم جوړه ده زوی مې ور سره بندي دی.

صفوان دا فرصت غنیمت وگاڼه ورته وېې ویل: قرض دې په ما، زه یې ادا کوم، ستا اولاد به هم زما له اولاد سره یو ځای وي، یعنی لکه زما د خپل اولاد په شان به وي، او تر څو چې ژوندي دي کفالت او سرپرستي به یې کوم. او داسې به پیښه نه شي چې زه څه ولرم او دوی ته یې ورنه کړم. عمیر ورته وویل: سبي ده خو دا راز پټ ساته. صفوان وویل: بې غمه اوسه. بیا عمیر لاړ توره یې تیره او زهرجنه کړه او مدینې ته روان شو. کله چې هلته ورسید او د مسجد له دروازې سره یې خپله اوښه چو کوله پدې وخت کې

(۱). زاد المعاد ۹۰/۲ ابن هشام ۴۳/۲-۴۴ مختصر سیره الرسول ص ۲۳۶

عمر (رضي الله عنه) چې له مسلمانانو سره يې د بدر په غزا کې د الله تعالی له کرم او نصرت نه خبرې کولې، متوجه شو او سترگې يې په عمير ولگيدې، ويې ويل: دا سپی، دا د الله د بنمن، د څه شر او فتنې لپاره راغلی دی؟! فوراً رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورغی او ورته ويې ويل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! د خدای د بنمن عمير توره په لاس راغلی دی. رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: قال: (فأدخله علي). رايې ولی. عمر (رضي الله عنه) راغی او عمير يې له غاړې سره دده د تورې له پرې نه ونيو، څو کسه انصارو ته يې وويل: لاږ شئ له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره کينئ، ددې خبیث (عمير) خواته متوجه اوسئ ځکه دا باوري او مطمئن سړی ندی. بیا يې عمير د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته وړاندې کړ. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ولید، نو ويې فرمايل: ال: (أرسله يا عمر، اذن يا عمير). عمره! دا پریږده او عميره! ته را لنډ شه. هغه ورغی او ورته ويې ويل: سهار په خير! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (قد أكرمنا الله بنحية خير من تحيتك يا عمير، بالسلام تحية أهل الجنة). عميره! الله تعالی ستاسې له تحيې نه غوره تحيه چې د اهل جنت تحيه ده راکړې او هغه (سلام) دی. بيا يې ورته وويل: (ما جاء بك يا عمير؟). عميره ولی راغلی يې؟ ده وويل: له تاسې سره دې بندي راوستې يم، نيکي ورسره وکړې! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (فما بال السيف في عنقك؟). نو دا توره دې ولی په غاړه کې اچولې ده؟ عمير وويل: خدای دې دا تورې په بلا ووهي، ددې تورو مونږ ته څه گټه راوړسیده؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وويل: (اصدقي، ما الذي جئت له؟). رښتيا وايه د څه لپاره راغلی يې؟ ده وويل: زه صرف د همدې غرض لپاره راغلی يم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: قال: (بل قعدت أنت وصفوان بن أمية في الحجر، فذكرتما أصحاب القليب من قريش، ثم قلت: لولا دين علي وعيال عندي لخرجت حتى أقتل محمداً، فتحمل صفوان بدينك وعيالك على أن تقتلني، والله حائل بينك وبين ذلك). نه داسې نده، ته او صفوان چې په حطيم کې سره ناست وئ، د قريشو د قليب (کندي) خاوندان (هغه چې په بدر کې

ووژل شول) مو یاد کړل، بیا تا وویل: که زما د قرضدارۍ او اولاد غم نه وای، نو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مرگ لپاره به ورغلی وم، بیا صفوان ستا قرض او اولاد پخپله غاړه واخیستل، تر څو ته ما ووژنې، خو الله تعالی ستا دا شوم هدف نه ترسره کوي. ددې په اوریدو سره عمیر وویل: زه شاهدي وایم چې ته د الله رسول یې، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! کله به چې تا د وحی او آسمان خبر راوړ، نو مونږ به نه مانه، خو دا خبره چې له ما او صفوان نه پرته بل هیچا هم نده اوریدلې، قسم په خدای چې ته الله تعالی ورباندې خبر کړی یې، ثنا او صفت دی هغه خدای لره چې د اسلام په لور یې زما لارښوونه وکړه، او دې ځای ته یې راوستم. ورپسې یې د شهادت کلمه وویل، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصحابو ته وفرمایل: وسلم: (فقهوا أحاکم فی دینه، وأقروا القرآن، وأطلقوا له أسیرہ). خپل ورور ته دین ورزده کړئ، قرآن ورته ولولئ او بندي یې ورته آزاد کړئ. هلته په مکه کې به صفوان خلکو ته ویل: صبر وکړئ ډیر ژر به د داسې پېښې زیږی واورئ چې د بدر غم به مو ورباندې هیر شي. او تل به یې له خلکو نه د عمیر په هکله پوښتنې کولې، بالاخره یوه سواره لدینه خبر کړ چې عمیر مسلمان شوی دی، نو صفوان قسم یاد کړ چې نور به نه ورسره خبرې وکړي او نه به ورته څه گټه ورسوي. عمیر بیا مکې ته راستون شو او هملته دیره شو، خلک یې اسلام ته رابلل او د همدې په لاس ډیر کسان په اسلام مشرف شول.^(۱)

۳- د بني قینقاع غزا

په تیرو پاڼو کې مو له یهودانو سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د معاهدې یادونه وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپل ټول وس سره ددې معاهدې د تطبیق کوښښ کاوه د عملي کولو هیله یې درلوده. او د تطبیق په میدان کې له یوه مسلمان نه هم داسې کوم کار ندی صادر شوی چې د نوموړې معاهدې له کوم بند او مادې سره دې تناقض ولري، خو یهودانو چې تاریخ یې ټول له غدر، خیانت، بې وفایۍ، جفا او عهد شکنۍ نه ډک دی، دا ځل هم وفا ونه شوی کړی، ډیر ژر خپل پخواني حالت ته واوښتل د مسلمانانو په مینځ کې یې د توطئو،

(۱) ابن هشام ۱/ ۶۶۱-۶۶۲-۶۶۳

فتنو، پریشانو او سازشونو راولاړولو لپاره هلې ځلې پیل کړې. راځئ د یهودانو ددې ډول مکاریو او توطیو یو مثال هم تر نظر تیر کړو:

د یهودانو د مکر او فریب یوه نمونه

ابن اسحاق وايي: یو ځل یهودي شاس بن قیس چې ډیر بوډا، غټ کافر او د مسلمانانو له ټولو نه لوی دښمن و د اصحابو (رضي الله عنهم) په یوه مجلس تیریده، که گوري چې هلته د اوس او خزرج خلک گډ سره ناست دي یو له بل سره خبرې اترې کوي. یهودي چې دا حالت ولید چې اسلام هغه د جاهلیت په دوران کې سره دښمنې قبیلې څه ډول سره یو کړیدي، د مینې او محبت په مزي یې سره تړلې دي، نو په زړه کې یې د عداوت او حسد د اور لمبې بلې شوې، ویې ویل: دلته د بنو قیله سرداران سره یو شوی دي، قسم په خدای د دوی له اتحاد او یوالي نه وروسته دلته زمونږ ټيکان او گذران ډیر گران دی، دا فکر یې وکړ او هغه یهودي ځوان ته یې چې ور سره ملگری و ویل: د دوی مجلس ته ورشه ورسره کینه د بعثت د جگړې او له هغه نه مخکې حالاتو یادونه وکړه او هغه اشعار ورته ووايه کوم چې دواړو طرفونو (اوس - خزرج) پدې هکله ویلي وو. هغه ځوان لاړ او همداسې یې وکړل، نو اوس او خزرج خبرې او مناقشې پیل کړې، یو په بل یې د فخر او ویاړ څرگندونه کوله، سره مخالف شول تر څو له دوی نه دوه کسان راپورته شول، یو د بل په خلاف یې خبرې وکړې، بالاخره یوه بل ته وویل: که غواړي، نو همدا اوس به بیا د هغې خپل منځي جگړې اور بیا راتازه کړو! دواړه قبیلې په غوسه شوې او سره ویې ویل: سبي ده نو راځئ د حره میدان ته چې سره معلومه یې کړو! نارې یې وکړې وسله راوړې، ټول راووتل او نژدې وه چې د جگړې اور بل شي.

دا خبر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورسید، هغه مبارک له یو شمیر مهاجرینو سره یو ځای تشریف راوړ او ویې فرمایل: (یا معشر المسلمین، الله الله، ابدعوي الجاهلیة وأنا بین أظهرکم بعد أن هداکم الله للإسلام، وأکرکم به، وقطع به عنکم أمر الجاهلیة، واستنقذکم به من الکفر وألف بین قلوبکم). اې مسلمانانو! الله در په یاد کړئ، خدای ته وگورئ، بیا د جاهلیت ناره او دعو، هغه هم پداسې حال کې چې زه ستاسې په مینځ کې یم او وروسته له هغې چې الله تعالی په اسلام مشرف کړئ، له جاهلیت نه یې را بیل او له کفر نه یې نجات درکړ، او په زړونو کې یې درته یو د بل مینه او الفت واچاوه؟

همدا وه چې دوی (اوس او خزرج) پوه شول چې دا یو شیطاني حرکت، وسواس او د دښمنانو چل او فریب و، ژر په حقیقت پوه شول، له سترگو یې اوبښکې روانې شوې، یو بل یې په غیږ کې ونیوه او بیا له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره په پوره اخلاص او اطاعت او داسې حال کې روان شول چې الله تعالی ورته د اسلام د دښمن شاس بن قیس له مکر او فریب نه نجات ورپه برخه کړی و.^(۱)

دا د مسلمانانو په مینځ کې د یهودانو د توطئو او فتنو یوه وړه نمونه وه او د هغې سلسلې یوه کړۍ وه کومه چې یهودانو د اسلامي دعوت د مخنیوي لپاره په کار اچولې وه. هغوی ددې شوم هدف او مقصد لپاره مختلفې لارې او ډیرې منصوبې جوړې کړې وې، بې اساسه او دروغجن تبلیغات به یې کول، سهار به یې ایمان راوړ او ماښام به بیرته کفر ته اوږیدل دا ددې پخاطر چې له کمزورو مسلمانانو سره د اسلام په هکله شکوک او شېبې را پیدا شي.

او پر هغو مسلمانانو به یې اقتصادي فشار راوړ، ژوند به یې ورباندې تنگاو له کومو سره به یې چې مالي معامله درلوده. که قرض به یې ورباندې و، نو سهار، ماښام به یې دروازي ته ولاړ او د قرض د ادا غوښتنه به یې ورنه کوله او که د مسلمان قرض به پر دوی و، نو نه به یې ورکاوه، په ظلم او زیاتي سره به یې ورنه خواړه او ورته ویل به یې: ستا قرض خو هغه وخت راباندی و چې ته پخپل پلرني دین وې، اوس چې تاسو خپل دین پرې ایښی، نو زموږ او ستاسو څه معامله نشته.^(۲)

دا باید په یاد ولرو چې یهودانو دا ډول کارونه او فتنې له بدر نه مخکې شروع کړې وې، دا سره لدې چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې معاهده هم درلوده.

د یهودانو ددې ناوړه اعمالو په وړاندې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو له صبر او زغم نه کار اخیست، او دا طمعه یې درلوده چې کیدای شي هغوی د هدایت او حقیقت لاره غوره کړي. او بله دا چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) غوښتل په سیمه کې امن او آرامي حاکمه وي.

(۱) ابن هشام ۵۵۵/۸ - ۵۵۶

(۲) مفسرینو د ال عمران او نورو سورتونو په تفسیر کې د یهودو له ډول اعمالو نه یادونه کړیده.

د بني قینقاع له خوا د تړون ماتول

کله چې یهودو ولیدل الله تعالی د بدر په میدان کې د مسلمانانو بې کچه مرسته وکړه، عزت او شوکت یې ور په برخه کړ او د هر چا لیرې دی که نژدې پر زړه د اسلام او مسلمانانو د هیبت او عظمت اثر پریوت، نو د دوی په زړونو کې د دښمنۍ او حسد اور په لمبو شو، نور یې خپل عداوت پټ نه شوای کړی په ښکاره یې د بغاوت بیرغ اوچت کړ او د مخامخ مقابلې میدان ته راووتل.

په یهودانو کې له ټولو نه لوی کینه ناک او ډیر شریر انسان کعب بن اشرف و چې وروسته به ورته خبرې وکړو، او له ټولو نه زیاته شریزه ډله او طایفه د بني قینقاع قبيله وه. دا قبيله په مدینه کې د ننه اوسیدله، کلی یې په همدې نامه یادیده. زیاتره خلک یې یا زرگران وو یا آهنگران او یا لوبښي جوړونکي کلانان، او د همدې کسب و کار له برکته له هر یوه سره د جنگ ساز و سامان هم و. دوی اوه سوه جنگیالان درلودل په غیرت کې هم له نورو یهودانو نه وړاندې وو، او همدوی له ټولو نه رومي عهده او تړون مات کړ.

وروسته له هغې چې الله تعالی مسلمانان په بدر کې بریالي او برلاسي کړل، نو ددې یهودانو طغیان او سرکشي زیاته شوه د مسلمانانو په خلاف یې خپل شرارتونه او خباثتونه زیات کړل. له هېڅ ډول گډوډۍ نه یې لاس نه نیوه، هر مسلمان به چې د دوی بازار ته ورته ملنډې او مسخرې به یې ورپورې کولې او تکلیف به یې ورساوه، ان تردې چې ددې خبیثانو له شر نه مسلمان یې ښځې هم په امن نه وې. او کله چې د دوی سرکشي او شرارتونه له حده نه زیات شول، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راټول کړل، وعظ او نصیحت یې ورته وکړ، د حق او هدایت لور ته یې راوبلل، د ظلم او بغاوت له بد انجام نه یې وویرول، خو هغوی له خپل شر او تکبر نه لاس وانه خیست او خپله بد معاشي یې جاري وساتله. ابو داود او نور له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه روایت کوي چې وایي: کله چې د بدر په ورځ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) قریشو ته ماتې ورکړه، او بیا مدینې ته راغی، یهودان یې د بني قینقاع په بازار کې راټول کړل او ورته وېي ويل: (یا معشر یهود، اسلموا قبل ان یصیبکم مثل ما اصاب قریشاً). یهودانو! مخکې لدینه چې د قریشو له سرنوشت سره مخامخ شئ اسلام راوړئ. دوی ورته وویل: ای محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! گوره دا دې په غوره کې نکړي او په دې غره نشي چې یو څو له جگړو سره نا اشنا قریشان دې ووژل، ته که له مونږ سره د جگړې ډگر ته ووږي، نو پوه به شي

چې مونږ څوک یوو، او باور به دې راشي چې مخکې زمونږ په شان خلکو سره نه یې مخ شوی. نو پدې هکله الله تعالی دا آیتونه رانازل کړل:

((قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَعْتٌ بَلَّوْنَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ (۱۲) قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِتْنَةِ الْمُؤْمِنِينَ الْتَقَتَا فِتْنَةً تَقَاتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَهُمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ))^(۱).

(آل عمران: ۱۲، ۱۳)

[ووايه (اې محمده!) هغو کسانو ته چې کافران شويدي ژر به مغلوب کړی شی تاسې په وژلو يا شړلو سره په دنيا کې او جمع به کړی شی ((شړلی به شی په عقبی کې)) طرف د دوزخ ته، او بد ځای د هستوګنی دی ((دغه دوزخ)) په تحقیق سره دی تاسې ته لوی عبرت (نمونه اې ناظرینو!) په هغو دوو فرقو کې چې سره مخامخ شولی (په ((بدر)) کې له پاره د جنگ) یوه فرقه چې جنگ یې کاوه په لاره د الله کې او بله فرقه وه چې کافره وه، لیدل به دوی هغوی لره دوه چنده د هغوی په لیدلو د سترګو سره او الله قوت ورکوي په نصرت مرسته خپله سره هرچا ته چې اراده وکړي (د نصرت) بیسکه په دې ((لا زیات او کم لیدلو)) کې خامخاه عبرت (پند) دی له پاره د خاوندانو د بصیرت.]

خرګنده ده چې د بنو قینقاع ددې ځواب معنی په حقیقت کې د جنگ اعلان و، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو له صبر او زغم نه کار واخیست، او د فرصت انتظار یې کاوه.

پدې سره د بني قینقاع یهودان نور هم سپین سترګي شول، او په ډیره لږ موده کې یې په مدینه کې داسې یوه فتنه راولاړه کړه چې لومړی یې همدوی وخوړل او پخپلو لاسونو یې ځانونه د مرګ او وړکې خولې ته ورتیل وهل.

ابن هشام له ابي عون نه روایت کوي وايي: یوې عربي ښځې څه سامان د خرڅلاو لپاره د بني قینقاع بازار ته راوړ او د یوه زرګر له دکان سره کیناستله. یهودانو د فتنې پخاطر غوښتل مخ یې لوڅ کړي، خو نوموړې خپل مخ نه لوڅاوه، نو همدا وه چې زرګر پاڅید او په پټه سره یې ددې ښځې د کالیو (کمیس) وروستی برخه په شا پورې وروته، دا نه وه پرې خبره، او کله چې پاڅیده نو بې پردې شوه. د یهودانو له

^(۱). سنن ابي داود مع شرحه عون المعبود ۳/ ۱۱۵، ابن هشام ۵۵۲/۱.

خنداگانو نه خولی وازی شوې. بنځې چيغه وکړه، یوه مسلمان چې دا چيغه واوریدله فوراً راغی او هغه یهودی زرگر یې وواژه. ورپسې یهودان راټول شول او دا مسلمان یې وواژه، بیا د مسلمان خپلوانو نورو مسلمانانو ته د یهودانو په مقابل کې د فریاد چيغه وکړه، او نتیجه دا شوه چې د مسلمانانو او بني قینقاع یهودانو تر مینځ شرا او جگړه جوړه شوه.^(۱)

محاصره بیا تسلیمیدل او له وطن نه شړل

نور نو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د صبر او زغم کاسه په ډکیدو شوه. ابو لبابه بن عبدالمنذر یې د مدینې خلیفه وټاکه، د لبنکر بیرغ یې حمزه بن عبدالمطلب ته ورکړ او د بني قینقاع په لور وخوځید. د دوهم هجري کال د شوال له نیمایي نه یې چې د هفتې ورځ وه د هغوی محاصره پیل کړه. دا محاصره ترډي القعدې پورې یعنی پوره پنځلس ورځې اوږده شوه. بالاخره الله تعالی د یهودانو په زړونو کې ویره او ترهه واچوله ټول تسلیم شول، ځانونه، مالونه او اولادونه یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر او فیصلې ته وړاندې کړل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فوراً د یهودانو د تړلو امر صادر کړ او پدې ترتیب سره ټول وتړل شول.

پدې وخت کې د منافقانو مشر عبدالله بن ابی بن سلول را وړاندې شو او په ډیر اصرار سره یې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د هغوی د عفوې او خوشي کولو غوښتنه وکړه او ورته ویې ویل: ای محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! زما له حلیفانو سره نیکي وکړه! ځکه بنو قینقاع له خزر ج قبیلې سره د دوستۍ تړون درلود. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ځواب ورنکړ، هغه (منافق عبدالله) خپله غوښتنه بیا تکرار کړه، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخ ورنه واپراوه، منافق پدې هم نه شو بلکه را وړاندې شو او خپل لاسونه یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په گریوان کې ورواچول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیر په غوسه شو او ویې فرمایل: پرې مې ږده، خوار شې، پرې مې ږده! خو منافق په پوره سپین سترگی خپله غوښتنه تکراروله او ویل یې: تر هغې دې نه پرېږدم تر څو زما دوستان معاف نکړې، دا درې سوه زغره لرونکي او څلور سوه بې زغرو ځوانان چې زه یې له سړو او تودو نه ساتلی يم

(۱)، ابن هشام ۴۷/۲ - ۴۸

په یوه ورځ وژنې؟ قسم په خدای چې زه د زمانې له گردشونو نه ویره لرم. په پای کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له نوموړي منافق سره چې د اسلام ښکارولو نه یې تقریباً یوه میاشت تیره شوې وه د نرمۍ او بخښنې معامله وکړه او دده په مخ یې ټول یهودانو وښل، خو دایې ورته وویل: چې په مدینه او شاوخوا سیمو کې د اوسیدو اجازه نلري. پدې ډول سره هغوی له مدینې نه ووتل او د شام په اذراعات نومي ځای کې یې واړول، چې یو زیات شمیر یې څه موده وروسته په هلاکت ورسیدل.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغوی مالونه او جایدادونه ضبط کړل، او له هغې جملې نه یې دری لیندۍ، دری زغرې، دری تورې او دری نیزې د ځان لپاره خوښې کړې، نور غنیمتونه یې چې د محمد بن مسلمه په واسطه راټول شوي وو د خمس (پنځمې) له بیلولو نه وروسته په حساب برابر وویشل.

۴- د سویق غزا

پداسې حال کې چې صفوان بن امیه، یهودان او منافقان د اسلام په خلاف په توطئو او هلو ځلو بوخت وو، ابو سفیان د یوه داسې تحرک او عمل په لټه کې ؤ چې خطر او تکلیف یې کم، خو اثر او نوم یې ډیر وي، تر څو له یوې خوا د خپل قوم حیثیت او منزلت بیا را ژوندی کړي او له بل پلوه د دوی د زور او توان ښکارندوی شي. قسم یې خوړلی ؤ نذر یې ایښې ؤ چې تر هغې به له جنابته ځان نه مینځي تر څو یې پر محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حمله نه وي کړې. همدا وه چې په خپل قسم د وفا په اساس له دوو سوو سپرو سره روان شو او د قناه نوم ی سیمې په برنۍ خوا کې پراته نیب نومي غره په لمن کې یې چې له مدینې نه تقریباً دولس میله لیرې پروت و واړول، خو څرنگه چې پر مدینه باندې د ښکاره او مخامخ حملې توان او جرات یې نه درلود، نو د یوه غلچکي او تروریستي پلان د عملي کولو په لټه کې شو. د شپې په تیاره کې مدینې ته ننوت، د یهودانو د مشر حیی بن اخطب کور ته ورغی، خو هغه له ویرې نه دروازه ورته خلاصه نکړه، نو د بني نضیر قبیلې د یوه بل مشر او خزانه دار سلام بن مشکم دروازه یې وروټکوله، هغه کور ته د ننه کړ، ښه مهماني یې ورکړه، شراب یې ورباندې وڅښل او د خلکو پټ ښکاره حالات یې ورته بیان کړل. بیا ابو سفیان د شپې په وروستۍ برخه کې خپلو ملگرو ته ورغی او له هغه ځای نه یې یوه ډله

راولپړله، هغوی د مدینې عریض نومې سیمې ته ننوتل او هلته یې د خرما ځنې ونې غوڅې کړې ځنې نورو ته یې اور ورته کړ، او یو انصاري یې چې له خپل حلیف (ملګري) سره یې په فصل (پتیو) کې کار کاوه وواژه او وروسته بیرته د مکې په لور وتښتیدل.

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له پېښې خبر شو، نو په چټکۍ سره ورپسې ووت، خو ابو سفیان او ملګري یې ډیر ګړندي تښتیدلي وو. او پدې خاطر چې ځانونه خلاص او بار سپک کړي د خپلې توینې او خوراک زیاته برخه د سویق (د غنمو یا اورېشو ډیر میده اوړو) توبرې یې په لاره غورځولې وې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې په لټه پسې ان تر قرقره الکدر پورې وړاندې لاړ، خو هغوی په تښته بریالي شوي وو. مسلمانانو د هغوی د اوړو توبرې راټولې کړې او بیرته مدینې ته راستانه شول. او د سویق (میده اوړو) د همدې توبرو له امله دا غزا د سویق د غزا په نامه ونومول شوه، چې د بدر له غزا نه دوې میاشتې وروسته یعنې د دوهم هجري کال د ذي الحجې په میاشت کې پېښه شویده.

او دا ځل هم رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مدینې لپاره ابو لبابه (رضي الله عنه) خپل خلیفه ټاکلی و.^(۱)

۵- د ذي امر غزا

دا غزا چې د دریم هجري کال د محرم په میاشت کې واقع شویده له احد نه ځکې او له بدر نه وروسته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر مشرۍ لاندې له ټولو نه لویه عسکري حمله وه.

ددې غزا سبب څه داسې و: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبر تر لاسه کړ چې د بنو ثعلبه او محارب زیات شمیر کسان پر مدینه باندې د حملې لپاره تیاري نیسي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خبر له اوریدو سره سم څلور نیم سوه سواره او پیاده له ځان سره کړل، عثمان بن عفان (رضي الله عنه) یې په مدینه کې د خلیفه په توګه پرېښود او پخپله د دښمن په لور وخوځید.

د لارې په اوږدو کې اصحابو (رضي الله عنهم) د بني ثعلبه قبیلې جبار نومی شخص ونيو او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته یې راووست.

(۱). زاد المعاد ۲/ ۹۰ - ۹۱. ابن هشام ۲/ ۴۴ - ۴۵

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اسلام بلنه ورکړه او هغه په اسلام مشرف شو. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه د بلال (رضي الله عنه) په لاس ورکړ ترڅو د دښمن تر سیمې پورې مسلمانانو ته لار وښيي. هلته دښمنانو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راتګ د خبر له اوریدو سره سم خپل ځایونه پرېښودل او شاوخوا غرونو ته وتښتیدل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخکې لاړ او تر څو امر نومې چینې (اوبه خوې) پورې چې دښمنانو د غونډیدو لپاره ټاکلې و ورسید او هلته یې واړول. او ددې پخاطر چې د غلیم په زړه کې نوره ویره هم واچوي، د خپل زور او توان اندازه وروښيي، پوره یوه میاشت یعنې د دریم هجري کال صفر ټوله میاشت یې هملته تیره کړه او وروسته بیا مدینې ته ستون شو.^(۱)

۶- د کعب بن اشرف ترور

کعب بن اشرف هغه یهودي و چې له هر چا نه یې له اسلام او مسلمانانو سره زیاته دښمني او کینه درلوده او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته په زیان او آزار رسولو کې تر ټولو وړاندې و. د نوموړي مور له بني نضیر او پخپله د طيبي قبیلې له بني نبهان کورنۍ څخه و، ډیر مالدار او د آرام ژوند خاوند و، د عربو په مینځ کې یې په شاعرۍ سربیره په حسن او ښکلا کې هم شهرت درلود، کلا یې د بنو نضیر د آبادۍ تر شا د مدینې د جنوبي برخې په ختیځ کې پرته وه. کله یې چې د بدر په غزا کې د مسلمانانو د بري او قریشي سردارانو د ماتې او سردارانو د مړینې خبر واورید، نو ویې ویل: آیا دا خبره ریښتیا ده، هغه د عربانو مشران او د خلکو پاچایان ووژل شول؟! که دا ریښتیا وي چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغوی مات کړي او وژلي دي نو بیا خو مرګ له ژوند نه غوره دی. او کله چې له پیښې نه ښه باوري شو، نو ژبه یې راویستله، په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو پسې یې بد رد ویل او د مشرکینو ستاینه یې کوله او هغوی یې غچ او انتقام اخیستلو ته هڅول. پدې یې هم زړه یخ نه شو، سپور شو مکې ته لاړ او هلته د ابی وداعه السهمي د زوی مطلب میلمه شو. د قریشو په

(۱). ابن هشام ۴۶/۲، زاد المعاد ۹۱/۲. ویل کیږي چې دغور یا غورث محاربي په همدې غزا کې د رسول الله (ص) ترور هڅه کړې وه، خو صحیح قول دا دی چې هغه توطئه پدې غزا کې نه وه. صحیح البخاري: ۹۳/۲.

مړیو یې ډیر وژل او په غم کې یې اوږده شعرونه وویل. زیار یې ایست چې د مشرکینو په زړونو کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دښمنۍ اور نور هم تازه کړي. په همدې وخت کې ابو سفیان او نورو مشرکانو ورته وپوښتل چې زموږ دین دې خوښ دي او که د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دین؟ او له زموږ نه کوم یو طرف په حق بولي؟ ده په ځواب کې ورته وویل: تاسې له محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه غوره او حق په جانب یاست! همدا وه چې الله تعالی دا آیتونه را نازل کړل: ((أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيًّا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا)) (النساء: ۵۱)

[ترجمه: ایا ندي کتلي تا هغو کسانو ته چې ورکړی شويده دوی ته برخه له کتاب څخه ایمان راوړی دوی په بت او په شیطان او وایي دوی په حق د هغو کسانو کې چې کافران شويدي، دا (مشرکین) ښه لاره موندونکي دي له هغو کسانو څخه چې مؤمنان دي له جهته د لوري.]

کعب بن اشرف دا ټول په مکه کې ترسره کړل بیا مدينې ته ستون شو، او هلته یې خپله اوږده ژبه په مسلمانانو پسې راوايسته ان تردې چې د اصحابو (رضي الله عنهم) په پاک لمنو پسې یې قصیدې او غزلې و ویلې او هغوی یې له حده زیات په تنگ کړل.

په همدې حالاتو کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (من لكعب بن الأشرف ؟ فإنه آذى الله ورسوله). د کعب بن اشرف له شر نه به مو څوک خلاص کړي؟ او لدې غم نه به مو څوک آرام کړي؟ ځکه نوموړي الله تعالی او د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته آزار او اذیت رسولی دی! په ځواب کې محمد بن مسلمه، عباد بن بشر، د کعب رضاعي ورور ابو نائله چې نوم یې سلکان بن سلامه و، حارث بن اوس، او ابو عبس بن جبر دې کار ته خپله آمادګي څرګنده کړه، او همدې ټولګي د محمد بن مسلمه تر مشرۍ لاندې د کعب د ترور لپاره کار پیل کړ.

نور روایات وایي: کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وویل: (من لكعب بن الأشرف ؟ فإنه قد آذى الله ورسوله) قام محمد بن مسلمة فقال: أنا يا رسول الله، أتحب أن أقتله ؟ قال: (نعم). قال: فأتذن لي أن أقول شيئاً. قال:

(قل). څوک به مو د کعب له شر نه وژغوري؟ ځکه ده الله او د هغه رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته اذیت رسولی دی؟ نو محمد بن مسلمه پاڅید او ویې

ويل: دا كار به زه كوم يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! او زياته يې كړه: غواړې چې ويې وژنم؟ ده (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: هو. محمد بن مسلمه ورته وويل: د پلان د تطبيق پخاطر د څو خبرو اجازه راکړه! رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: څه هر څه چې وايي ورسره ويې وايه.

بيا محمد بن مسلمه د كعب بن اشرف كور ته ورغی او ورته ويې ويل: دا سړی (اشاره يې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خوا ته وه، له مونږ نه صدقه غواړي او كه رښتيا درته ووايم مونږ يې ډير ستومانه او په جنجال اخته كړي يوو. كعب ورته وايي: دا به مو نور هم تر ستونيه كړي. محمد بن مسلمه په ځواب كې ورته وايي: اوس څه وكړو، اوس خو دا شويدي او د هغه پيروي مو منلې ده مناسبه به نه وي چې لاره ورنه بيله كړو، اوس به ورسره يوو او گورو به چې د كار نتيجه يې څه خيږي، اوس راغلی يو تر څو يو او يا دوه وسقه غله پور راکړې، (يو وسق ۶۰ صاعه يا تقريباً ۱۵۰ كيلو گرامه كېږي).

كعب ورته وويل: سبي ده خو څه شی راته گرو كړئ! ابن مسلمه ورته وويل: څه غواړې؟ هغه ورته وويل: ښځې راته گرو كړئ. محمد بن مسلمه په ځواب كې ورته وايي: پداسې حال كې چې ته په عربو كې له ټولو نه ښايسته ځواني لرې، ښځې به څنگه درسره گرو كړای شو؟! كعب ورته وايي: نو بيا مو بچيان راسره گرو كړئ! ابن مسلمه وايي: بچيان به څنگه درته گرو كړو، سبا به خلك پيغور وركوي چې دا په يوه، دوو وسقه غله گرو شوي وو دا خو ستر عيب او ننگ دی، څه مونږ به خپله وسله درته گرو كړو. كعب پدې سلا شو دواړو نيټه سره وټاكله چې محمد بن مسلمه به وسله ورته راوړي.

ابو نائله هم د محمد بن مسلمه په شان پلان جوړ كړی و. كعب ته ورغی څه وخت يې له يو ځای بل ځای نه شعرونه سره واورول، بيا يې ورته وويل: ياره! زه خو د يوې ډيرې مهمې خبرې او ضرورت په خاطر درته راغلی يم او پدې شرط يې درته وايم چې پټ يې وساتې! كعب ورسره ومنله او ډاډ يې وركړ چې وايه راز دې نه افشا كوم.

ابو نائله ورته وويل: ددې سړي (اشاره يې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ده) راتگ خو زمونږ لپاره غم او مصيبت شو، ټول عربان مو دښمنان شول، ټولو په يوه خوله او يوه لاس زمونږ په خلاف كاره وايي وكړه، لارې راباندې وتړل شوې، دومره سختي راباندې راغله چې ځان او اولاد مو په خطر كې دی، بربادي ده او

تباهی. دا ډول خبرې وشوې او په پای کې یې دا هم ورته وویل: زما یو څو نور ملګري هم دي او بالکل زما په شان رایه او نظریه لري، غواړم هغوی هم درته راوړم تر څو څه شی ورباندې څرخ او په مونږ خپل احسان وکړي. پدې ترتیب محمد بن مسلمه او ابو نائله وکولای شولای کعب پخپل دام کې راگیر کړي، اوس که هغوی له وسلې او ملګرو سره ورځي، نو کعب به یې بد نه ګڼي.

بالاخره د دریم هجري کال د ربیع الاول په څوارلسمه شپه دا ټولګی د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو، او د سپوږمۍ په سپینه رڼا کې رسول مبارک (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله تر بقیع غرقد پورې ورسره لاړ او پدې مبارک قول سره یې رخصت کړل: (انطلقوا علی اسم الله، اللهم أعنهم). د الله په نامه حرکت وکړئ، اې خدایه ته د دوی مرستندوی شی. بیا خپل کورته راستون شو او هلته یې په لمانځه او دعا شروع وکړه تر څو الله هغوی پخپل هدف کې بریالي کړي. نوموړي مجاهدین د کعب کلا ته ورغلل، ابو نائله غږ پرې وکړ چې راووزه! کعب راپورته شو چې د باندې راووزي، ښځې چې نوی یې واده ورسره کړی و ورته وویل: پدې وخت کې چیرته وزې، دا آواز ما ته خطرناک ښکاره شو؟! کعب ورته وایي: مه ویرېږه دا زما ورور محمد بن مسلمه او بل مې رضاعي ورور ابو نائله دی، بله دا چې مرد که د تورې گوزار ته هم وغوښتل شي ورځي او پښه په شا نه ږدي، دا خبره یې وکړه او د باندې پداسې حال کې راووت چې فضا یې په خوشبویۍ اخیستې وه. هلته ابو نائله خپلو ملګرو ته ویلي و، کله چې کعب راشي، نو زه به یې د سر بویولو په بهانه ویښتان رانیسم او کله مې چې پدې بهانه ټینگ راوښو، نو تاسې به ورباندې گوزارونه وکړئ. کعب راغی څه وخت یې خبرې اترې سره وکړې، ابو نائله ورته وویل: خوښه مو نده عجوز نومی دری (خوږ) ته لاړ شو، د شپې دا پاته برخه به هلته تیره کړو. ده وویل: سيي ده، نو روان شول. د لارې په اوږدو کې ابو نائله وایي: په ژوند کې مې دا ډول اعلی او بهترینه خوشبویي نده لیدلې! کعب ته دې خبرې ډیر خوند ورکړ او وې ی ویل: زه د عربو له ټولو نه زیاته خوشبویه ښځه لرم. ابو نائله ورته وویل: اجازه دې ده سر دې یو ځل بوی کړم. کعب اجازه ورکړه، نو ده یې لاس په ویښتانو کې ننه ایست پخپله یې بوی کړ او ملګرو ته یې هم وربوی کړ.

لږ ساعت وروسته یې بیا دده په اجازه همدا کار تکرار کړ، تر څو کعب ښه ډاډه شو او دوی لږ نور هم مخکې لاړل، نو بیا یې اجازه ورنه غوښتله، کعب اجازه ورکړه، نو لاس یې په ویښتانو کې وربند کړ، ټینگ یې راوښو او خپلو ملګرو ته یې وویل: وهی! دا د خدای دښمن! هغوی د تورو څو گوزارونه پرې وکړل، خو تورې سره تیرې بیرې شوې او

یو یې هم کاري واقع نه شو. پدې وخت کې محمد بن مسلمه خپل کلنگ ته لاس کې او له نامه نه لاندې یې داسې کلک گوزار ورباندې وکړ چې شا ته ورنه وخوت او د خدای د بنمن داسې یوه چیغه وکړه چې هر چا واوریدله او همدلته ځای په ځای شو.

د مسلمانانو لدې ټولې نه یو تن حارث بن اوس د خپلو ملگرو د تورو په څوکو زخمي شوی و او وینې ترې روانې وې. نور ملگري یې روان شول او کله چې د عریض ډاگ ته ورسیدل پام یې شو چې حارث څو ورسره نشته، څه وخت ورته ودریدل چې هغه هم ورپسې راوړسید، نو دوی هغه اوچت کې او روان شول او کله چې بقیع غرقد ته ورسیدل په لوړ آواز یې د تکبیر ناره اوچته کړه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی دا ناره واوریدله او پوه شو چې هغه د خدای د بنمن یې وژلی دی، نو پخپله یې هم تکبیر ووايه، او کله چې دوی ورته راوړسیدل ورته وېي فرمایل: (أفلحت الوجوه). بریالی اوسئ.

دوی په ځواب کې ورته وویل: او ته هم بریالی اوسئ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! او د کعب سر یې مبارک حضور ته وړاندې کړ، ده د خدای شکرانې په ځای کړې، د حارث په زخم (ټپ) یې خپلې مبارکې لارې پورې کړې هغه فوراً جوړ او روغ شو بیا یې هیڅ درد و نه لید.^(۱)

د کعب ترور او وژلو د یهودانو په زړونو کې ویره او ډار واچول. ټول پدې پوه شول چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د امن د بنمنان، عهد ماتونکي او فتنه اچونکي نه پرېږدي چې په مدینه کې فساد خور کړي، لومړې ورته نصیحت کوي او که نصیحت اغیزه ونکړي، نو بیا یې په اوسپنیز سوک برابروي.

یهودان دومره وویریدل چې د خپل دې سرکش مشر په وژلو نه یوازې چپ او آرام کیناستل بلکه زیار یې ویوست ځانونه په عهد او تړون پابند وښيي. پدې ډول سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر یوه وخته پورې د مدینې له داخلي مشکلاتو او ستونزو نه بې غمه شو او د ډیرو هغو خطراتو مخه ونیول شوه چې په مدینه کې یې د پېښدو امکانات ډیر زیات وو.

اوس رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرصت درلود چې له بهرنیو مشکلاتو او خطرونو سره مقابله وکړي.

(۱) .. ابن هشام ۵۱/۱ - ۵۷ بخاري ۱/ ۳۴۱ - ۴۲۵. سنن ابی داود ۴۲/۲ - ۴۳. زاد المعاد ۹۱/۲

۷- د بحران غزا

دا یو لوی عسکري تحرک یا ګزمه وه هغه داسې چې د دریم هجري کال د ربیع الاخر په میاشت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دری سوو کسانو په مشرۍ بحران نومې سیمې ته وتلی و. دا سیمه د حجاز په فرع نومي ځای کې یو معدنیاتي مقام دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د همدې کال ربیع الاخر او جمادي الاولی میاشتې همدلته تیرې کړې او بیا مخکې لدینه چې جګړه وشي مدینې ته ستون شو.^(۱)

۸- د زید بن حارثه (رضي الله عنه) سریه

دا له احد نه مخکې د مسلمانانو وروستی نظامي تحرک و چې د دریم هجري کال په جمادي الاخره کې واقع شویږي او تفصیل یې داسې دی:

قریش د بدر له غزا وروسته ډیر پریشان او بد حاله وو، د اوړي په رارسیدو چې شام ته د دوی د کډې او کوچ وخت و نور هم پریشان شول. ددې کال د تجارتي قافلې مشر صفوان بن امیه قریشو ته وویل: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو یې زموږ تجارتي لاره بنده کړیده، نه پوهیږو څه ورسره وکړو، ساحل خو د همدوی تر کنترول لاندې دی، دوی هملته وجود لري، او ددې منطقي (سرې بحیرې د ساحل) اوسیدونکو هم سوله او تړون ورسره کړیدی، نه پوهیږو په کومه لار لار شو؟ که دلته په مکه کې پاتې کیږو نو څه چې لرو هغه به وخورو، بیا به څه کړو؟ زموږ ژوند خو په اوړي کې شام او ژمي کې حبشې ته تجارت باندې ولاړ دی. قریشو په دې هکله مشورې کولی اسود بن عبدالمطلب وویل: صفوانه! د ساحل لاره پرېږده، بلکه له نجد نه تیریدونکې د عراق اوږده او سخته لاره ونیسه. دغه لار چې د مدینې په ختیځ کې تیره شوې وه قریشو ته نه وه معلومه، نو اسود پیشنهاد وکړ چې د بني بکر بن وائل قبیلې فرات بن حیان د لاروي په حیث ورسره بوزي.

د قریشو دا تجارتي کاروان د صفوان په مشرۍ په همدې نوې لاره روان شو، خو راز یې پټ پاته نه شو او خبره مدینې ته داسې ورسیده، چې مسلمان شوی سلیط بن

(۱). ابن هشام ۲/ ۵۰ زاد المعاد ۹۱/۲. ددې غزا د سبب په هکله ځنې وایي چې رسول الله (ص) ته خبر راغی چې بني سلیم پر مدینه باندې د حملې لپاره ډیر قوتونه راټول کړيدي، او نور مصادر لکه ابن هشام وایي چې رسول الله (ص) د قریشو په لټه پسې ووت، ابن القيم همدا قول غوره کړیدی او دا سبب هم ښکاري ځکه د بني سلیم مینه په نجد کې له فرع نومي ځای نه ډیره لیرې پرته وه.

نعمان د شرابو څښلو په يوه مجلس کې (دغه وخت شراب لانه و حرام شوي) له نعيم بن مسعود اشجعي سره يو ځای شو، کله چې نعيم مست او ځمار شو نو د تجارتي کاروان او نوې لارې ټوله کيسه يې وکړه. سليط په ډيره چټکۍ سره د مدينې لاره ونيوه ترڅو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له قضيبې خبر کړي. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خبر له اوريدو سره سم د زيد بن حارثه الکلبی په مشرۍ يوه سل (۱۰۰) کسيزه ډله تياره کړه او د کاروان مخې ته يې وروليږله. زيد وڅوځيد او د نجد په سيمه کې له قرده نومې چينې (اوبه خور) سره يې په کاروان ناڅاپي حمله وکړه، ټول مالونه يې ونيول، صفوان او ملگرو يې پښې سپکې کړې او د تېښتې لاره يې ونيوه. مسلمانانو د قافلې لاروی او په بل روايت دوه نور کسان هم ژوندي ونيول، او تقريباً د سلو زرو په قيمت غنيمتونه يې چې لوبښي او سپين زر پکې وو له ځان سره راوړل. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خمس ورنه بيل کړ او نور يې د سريه (گروپ) په غرو وويشل، او هغه لاروی فرات بن حيان په اسلام مشرف شو.^(۱)

له بدر وروسته د قريشو لپاره دا يو بل لوی غم او مصيبت و حالت يې ډير خراب شو له هرې خوا ورباندې غم او خفگان راغی. اوس يې په وړاندې يوازې دوې لارې پاته وې لومړې دا چې نور د کبر او غرور له نيلې نه را کوز شي او له مسلمانانو سره د سولې او مصالحت لاره غوره کړي، بله دا وه چې د داسې يوې جگړې اور بل کړي چې د مسلمانانو قوت او زور ويلې کړي، د هستۍ له صحنې يې وباسي، ترڅو د دوی (قريشو) له لاسه تللی مجد او دبدبه بيرته راژوندي کړي. د قريشو سرکشانو همدا دوهمه لاره غوره وبلله، د انتقام او غچ ناره يې پورته کړه او له مسلمانانو سره د پريکنده جگړې تياري يې پيل کړه. دا او لدينه مخکې پيښې د احد غزا لپاره تمهيد او سبب شوې.

(۱). ابن هشام ۵۰/۲ فقه السيره ص ۱۹۰ رحمه للعلمين ۲۱۹/۲

د احد غزا

د انتقامي جگړې لپاره د قریشو تیاري

د بدر په ډگر کې د قریشو ماتې او هملته د دوی د مخورو مشرانو مړینې د مکې د مشرکینو په زړونو کې اور بل کړی و، د هر یوه په سر د انتقام او غچ اخیستلو لمبې سرې وې، خو ددې پخاطر چې غم له مسلمانانو نه پټ وساتي، نو په ښکاره یې پخپلو مېړ ژواگانې بندې کړې وې او د خپلو بندیانو فدیو یې هم ځنډوله.

ټول پدې سره سلا شوي وو چې په مسلمانانو به خپل زړونه یخوي او د یوې خونړۍ جگړې اور به ورباندې بلوي. د همداسې یوې عامې جگړې لپاره یې تیاريانې پیل کړې وې، داسې یوې جگړې ته خو د دوی هر یو تېری و، خو عکرمه بن ابو جهل، صفوان بن امیه، ابو سفیان بن حرب او عبدالله بن ابی ربیع غوندې سرداران پدې کار کې له ټولو نه مخکې وو.

جگړې ته د تیاري په سلسله کې د قریشو د مشرانو لومړنۍ دا کار و چې هغه تجارتي کاروان یې پخپل لاس کې ونیو کوم چې د بدر د غزا سبب شوی و هغه چې د ابو سفیان په مشرۍ له شام نه سلامت راستون شوی و. په دغه کاروان کې زر اوښان او د پنځوس زره دینارونو په بیه نور مالونه وو د مالونو خاوندانو ته یې وویل: تاسو ته معلومه ده چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څومره زیان درواړاوه، سرداران یې در ووتل، نوددې مالونو په ذریعه دده په خلاف جگړه کې زمونږ مرسته وکړئ، کیدای شي انتقام ورنه واخلو! هغوی هم ورسره ومنله او دا ټول مالونه د جنگ لپاره تخصیص شول. الله تعالی پدې اړه دا آیت را نازل کړ: ((إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيُنفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ)).

(الانفال: ۳۶)

[بیشکه هغه کسان چې کافران شويدي نفقه کوي (لگوي) دوی مالونه خپل، د پاره ددې چې منع کړي دوی (خلک) له لارې د الله څخه نو ژر به نور هم ولگوي دغه مالونه بیا به شي (دغه انفاق) پر دوی حسرت (پنیماني چې مال یې ځي او مطلب یې نه پرې

حاصلېږي) بيا به په آخر کې مغلوب شي.]

په دوهم قدم کې يې احابيش، کنانه او د تهامه خلک خپلې خوشگې ته پريښودل چې د مسلمانانو په خلاف جگړه کې په څومره اندازه برخه اخلي، خو هغوی ټول يې په مختلفو طريقو سره دې لور ته هڅول، ان تردې پورې چې صفوان بن اميه د عربو هغه شاعر بات (غره) کې کوم چې د بدر په غزا کې اسير شوی ؤ او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بې فديې پدې شرط آزاد کړی ؤ چې بيا به د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خلاف کوم اقدام نه کوي. صفوان هغه ته هوا ورکړه ترڅو عربي قبيلې د مسلمانانو په خلاف را پورته کړي، او ددې کار په بدل کې يې وعده ورکړه که له جگړې نه ژوندی راغلې نو دومره څه به درکړم چې ما لا مال به شي او که مړ شوې نو د لونیو کفالت او سرپرستي دې زما په غاړه. نو دې شاعر (ابو عزه) له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره خپل شرط مات کړ او شروع يې وکړه عربان يې په شعرونو سره د اسلام مقابله ته رابلل او په زړونو کې يې د انتقام او دښمنۍ اورونه را تازه کول. مشرکانو د همدې کار لپاره يو بل شاعر چې نوم يې مسافع بن عبد مناف جمحي ؤ هم گمارلی ؤ.

ابو سفیان هغه وخت د مسلمانانو په خلاف نور هم زيات سوريډلی او پاريدلی ؤ کله چې د سويق له جگړې نه نامراده راوگرزید او نه يوازې دا چې خپل هدف يې تر لاسه نکړ بلکه خپل ډير امکانات يې هم له لاسه ورکړل. ددې تر څنگ د زيد بن حارثه ناڅاپي حملې او په همدې سريه کې قريشو ته زيات ځاني او مالي وړ اوښتي تاوان خبره نوره سخته کړه، له ډيره غمه د مشرکينو زړونه په چاودیدو شول. همدا وه چې په ډيره بېړه او بې صبرۍ يې د فيصله کن (پريکنده) جنگ تيارې ونيوله.

د قريشو د لښکر شميره او مشرتابه

د يوه کال په تيريدو سره د قريشو او د دوی د ملگرو او احابيشو پوره درې زره کسان جگړې ته تيار شوي وو. مشرانو يې دا مناسبه وبلله چې د جنگياليو د تشويق او د جنگ په ډگر کې له ناموس نه د ساتنې د حماسو راپارولو پخاطر يو شمير ښځې هم له ځان سره بوږي، نو پدې حساب سره پنځلس ښځې ورسره روانې شوې. لدې لښکر سره درې زره اوښان، دوه سوه جنگي آسونه^(۱) چې ټوله لار څوک ورباندې

(۱). زاد المعاد ۹۲/۲. په فتح الباري کې د آسونو شميره سل ښودل شويده ۳۴۶/۷

سپاره نه شول او اوه سوه زغري وې. د جگړې عمومي قوماندې د ابو سفیان په لاس کې وه، د سپرو مشر خالد بن ولید معاون یې عکرمه بن ابو جهل او بیرغ له بنو عبدالدار سره و.

د مکې لښکر و خوځید

د مکې لښکر پداسې حال کې د مدینې په لور و خوځید چې په زړونو کې یې د انتقام او دښمنۍ اور لمبې وهلې، او د یوې شدیدې خونړۍ جگړې نه یې خبرې کولې.

د رسول (ﷺ) استخبارات د دښمن د تحرکاتو خبر راوړي

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تره عباس (رضي الله عنه) د قریشو ټول نظامي تحرکات او تیاریان یې په ډیر غور سره تر نظر تیرولې او کله چې د دوی لښکر د مدینې په لور و خوځید، نو په ډیر بیړه سره یې پدې هکله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته خبر واستاوه. د عباس (رضي الله عنه) ډاگي (لیک وړونکي) له مکې نه تر مدینې پورې تقریباً پنځه سوه کیلو متره اوږده فاصله په دریو ورځو کې ووهله او ځان یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته چې هغه وخت د قبا په جومات کې و ورساوه، د عباس (رضي الله عنه) لیک یې ورکړ، چې ابي بن کعب ورته ولوست. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې دا خبره پټه وساتي او پخپله په بیړه مدینې ته ستون شو تر څو پدې هکله د انصارو او مهاجرینو له مشرانو سره مشوره وکړي.

د فوق العاده او اضطراري حالاتو لپاره د مسلمانانو تیاري

مدینه د فوق العاده او اضطراري حالت په اساس د پوره تیاری په حال کې شوه، ته به وایې نمبر اول احضارات نیول شوي، مسلمانانو ان د لمانځه په وخت کې هم وسله له ځانه نه لیرې کوله.

د انصارو یوې ډلې او له هغې جملې نه سعد بن معاذ، اسید بن حضیر او سعد بن عبادې به ټوله شپه وسله په لاس د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دروازه په پیړه ولاړ وو. نور گروپونه مدینې ته د راتلونکو لارو او بندرونو ساتلو لپاره په پیړه گمارل شوي وو تر څو دښمن په ناڅاپي توگه حمله ونکړي. همدا راز د

هغولارو د څارلو لپاره هم گزمې ټاکل شوې وې کومې چې د دښمن د راتگ او حملې احتمال ورنه موجود و.

د مکې لښکر د مدینې په پولو کې

د مکې لښکر په لویدیځه عمومي لار د مدینې خواته روان و، او کله چې د ابواء سیمې ته ورسید، نو د ابو سفیان بنحې هند بنت عتبه پیشنهاد وکړ چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قدرمنې مور قبر را لوڅ کړي، خو د لښکر مشرانو ددې کار له بدو عواقبو نه د ځان ساتلو پخاطر دا خبره و نه منله. لښکرې وړاندې د مدینې پولو ته ډیرې را نژدې شوې کله چې له عقیق نومې درې نه تیرې شوې نو لږ ښی خوا ته کړی شوي او همداسې مخکې لاړې ترڅو د احد غره ته نژدې د مدینې د شمالي درې په څنډه کې پرتېقناه نومې سیمې د ښوره زارې په مینځ کې پراته عینین نومې ځای کې یې واړول، دغه وخت د جمعې ورځ د دریم هجري کال د شوال شپږمه نیټه وه.

په مدینه کې دفاعي مشورتي غونډه

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) استخباراتو د مکې لښکرو د تحرکاتو خبرونه وخت په وخت مدینې ته راوړل اخرینې خبر یې دا و چې مشرکینو د احد تر خوا واړول. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نظامي مشورتي شوری دایره کړه ترڅو لازمي دفاعي فیصلې وکړي. په غونډه کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل خوب هم بیان کړ او داسې یې وفرمایل: (إني قد رأيت والله خيراً، رأيت بقرأ يذبح، ورأيت في ذباب سيفي ثلماً، ورأيت أني أدخلت يدي في درع حصينة). قسم په خدای چې ما ډیر ښه خوب لیدلی دی، خوب مې لیده چې یو غویي حلال شي، د تورې د تیغ په څوکه کې مې درز وي او لاس په یوه کلکه زغره کې ورکړم. بیا یې غویي د څو کسه اصحابو (رضي الله عنهم) او د تورې درز یې د خپلې کورنۍ د کوم غړي په شهادت، او زغره یې په مدینه تعبیر کړه، او حاضرینو ته یې وویل: زما رایه خو داده چې همدلته مدینه کې پاتې شو او سنگرونه ونیسو، که مشرکان پخپل ځای کې پاتې شي نو هیڅ گټه به ونکړي او دا به

ورته له ټولو خراب ځای ثابت شي، او که فرضاً مدینې ته را ننوزي نو مسلمانان به ورسره په ټولو لارو، کوڅو کې مقابله وکړي او بنځې به یې د بامونو له سرونو نه ولي. او همدا په حقیقت کې تر ټولو معقوله او ګټوره رایه وه.

د منافقانو رئیس عبدالله بن ابی بن سلول چې د خزرج قبیلې د مشرانو په ډله کې غونډې ته راغلی و د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له رایې سره موافقه وکړه او همدا رایه یې غوره وبلله. کیدای شي د نوموړي موافقه پدې خاطر وي چې پداسې یوه طریقه ځان له جنګ نه وساتي چې څوک ورباندې پوه نه شي، او داسې به نه وه چې گویا ده د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نظریه د جنګي تاکتیک او استراتیژۍ له پلوه غوره بللی وي. په هر حال الله تعالی غوښتل د منافقینو له مخې نه چادر پورته کړي تر څو کفر او نفاق یې ټولو ته څرګند او برېښ شي.

ځینو قدرمنو خصوصاً هغو اصحابو (رضي الله عنهم) چې د بدر له فیض او شرفه یې برخې پاتې شوي وو دا غوښتل چې مسلمانان باید له مدینې نه د باندې د دښمن مقابله وکړي. له هغوی نه ځینو په ډیر اصرار سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته داسې عرض کاوه: مونږ خو داسې ورځ له خدایه په سوال غوښتله دادی اوس یې دلته لنډه راوستې ده، ورځو به او د مدینې نه د باندې به له دښمن سره جنګیږو تر څو ونه وایي چې مونږ مخه ورنه واپوله. ددې په ځوښ راغلیو اصحابو (رضي الله عنهم) په سر کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تره حمزه (رضي الله عنه) و. ده ته د خپل ایمان قوت او د بدر په غزا کې د خپلې تورې د خړپ او شرنګ اندازه لګیدلې وه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې وویل: قسم په هغه ذات چې کتاب یې درباندي نازل کړیدی، چې زه به تر هغې پورې څه ونه خورم تر څو مې له مدینې نه د باندې له دښمنانو سره وسله واله مقابله نه وي کړې.^(۱) نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اکثریت په وړاندې له خپلې رایې نه تیر شو، او فیصله پدې شوه چې له مدینې نه د باندې به د دښمن مقابله کوي.

د اسلامي لښکر گروپ بندي او د جګړې ډګر ته روانیدل

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جمعې لمونځ ادا کړ، خلکو ته یې د وعظ او نصیحت په ضمن کې د زیات زیار او کوښښ امر وکړ او ورته ویې فرمایل چې

(۱). السيرة الخلية ۲ / ۱۴

بری یوازې په صبر او حوصله تر لاسه کیدای شي. بیا يې له دښمن سره د مقابلې لپاره د تیاری حکم صادر کړ. خلک د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ارشاداتو په اوږدو سره خوشاله او مطمئن شول. په همدې ورځ يې د لمازدیگر لمونځ هم په مدینه کې وکړ. خلک راټول شوي وو، او د عوالي نومې سیمې اوسیدونکي هم راغلي وو، په لمانځه پسې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپلو یارانو ابوبکر او عمر (رضي الله عنهما) سره یو ځای کور ته ننوت هغوی پگړۍ ور په سر کړه جامې يې ورواغوستې، ځان يې ښه مسلح کړ، دوې زغرې يې واچولې او توره په لاس راووت.

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کور ته ننوت، نو سعد بن معاذ او اسید بن حضیر خلکو ته وویل: تاسې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مدینې نه وتلو باندې مجبور کړ، خبره بیرته ده ته وسپارئ! دوی هم پخپل اصرار پښیمانه شول، او کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راووت دوی ورته وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! مونږ ته لازمه نه وه چې ستاسې د رایې مخالفت وکړو، اوس خوښه ستا، که غواړي په مدینه کې د ننه سترګونه ونیسو نو زموږ خوښه او رضا ده. په ځواب کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (ما ینبغي لنبی إذا لبس لأمتّه — وهي الدرع — أن يضعها حتی یحکم الله بینہ و بین عدوہ). دا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له شان سره نه ښایي چې یو ځل وسله را واخلي یا زغره واغوندي او بیا مخکې لدینه چې الله تعالی دده او دښمن تر مینځ فیصله وکړي بیرته کښیښي.^(۱) بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لښکر په دریو ټولنو وویش:

- ۱_ د مهاجرینو ټولنی او بیرغ یې مصعب بن عمیر عبدري ته ورکړ.
 - ۲_ د انصارو د اوس قبیلې ټولنی او بیرغ یې اسید بن حضیر ته ورکړ.
 - ۳_ د انصارو د خزرج قبیلې ټولنی او بیرغ یې حباب بن المنذر ته ورکړ.
- د ټول لښکر شمیره زر کسان و چې سل یې زغره لرونکي او پنځوس یې سواره وو، که

(۱). رواه احمد، نسائي، حاکم، ابن اسحق.

څه هم ځنې روایات وايي چې پدې غذا کې له مسلمانانو سره آسونه نه وو^(۲). په مدينه کې پاتې کيدونکو لپاره يې عبدالله بن ام مکتوم د لمانځه امام وټاکه، او د جگړې د ډگر په لور د خوځيدو اجازه يې وکړه. پدې ترتيب سره اسلامي لښکر پداسې حال کې د شمال په لور وځوځيد چې دواړه سعدان (سعد بن معاذ او سعد بن عباد) وسله په لاس او زغره په ځان د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر مخ مخ روان وو.

کله چې اسلامي لښکر له ثنيه الوداع نه تير شو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سترگې په يوه وسله بند ټولي ولگيدې چې له نور لښکر نه جدا روان دی، پوښتنه يې وکړه چې دا څوک دي؟ په ځواب کې ورته وويل شول دا د خزرج دوستان يهودان دي^(۱)، غواړي د مشرکينو خلاف جگړه کې برخه واخلي. رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وپوښتل آیا دوی مسلمان شويدي؟ په ځواب کې ورته وويل شول: نه اسلام خو يې ندی راوړی، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغوی د بيرته ستنيډو امر وکړ او خونه يې نه شوه چې د مشرکينو په خلاف جگړه کې له کفارو نه مرسته وغواړي.

د لښکر معاینه

شیخان نومي ځای ته په رسيدو سره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپل لښکر معاینه پيل کړه، او هغه کسان يې له لښکر نه بيل کړل کوم چې عمر يې کم او د جگړې توان يې نه درلود.

پدې ډله کې عبدالله بن عمر، اسامه بن زيد، اسيد بن ظهير، زيد بن ثابت، زيد بن ارقم، عرابه بن اوس، عمرو بن حزم، ابو سعید الخدری، زيد بن حارثه الانصاري، او سعد بن جبه (رضي الله عنهم) شامل وو. که څه هم د براء بن عازب نوم هم پدې ډله کې اخستل کيږي، خو د بخاري هغه روايت چې له براء نه يې نقل کړی پدې دلالت کوي چې نوموړي په دې غذا کې برخه اخيستې وه.

د کشرانو او کم عمره ځوانانو له جملې نه يې يوازې رافع بن خديج او سمره بن جندب

(2). د پنځوسو آسونو خبره ابن القيم په الهدی ۹۲/۲ کې نقل کړېده، خو ابن حجر وايي چې دا خبره بالکل غلطه ده.

ده. او موسی بن عقبه په تائيد سره وايي چې په احد کې له مسلمانانو سره يو آس هم نه و، واقدي وايي چې په احد کې يو آس د رسول الله (ص) او بل د ابو برده و (فتح الباری ۷/ ۳۵۰)

(۱). دا د ابن سعد روايت دی، او وايي چې دا يهودان د بني قينقاع له قبيلې څخه وو (طبقات ۳۴/۲) پداسې حال کې چې دا قبيله مخکې له مدينې نه شړل شوې وه.

ته اجازه ورکړه چې په جگړه کې برخه واخلي، او دا هم ځکه چې رافع یو ډیر ماهر غشي ویشتونکی و، نو په همدې سبب په جگړه کې د اشتراک اجازه ورکړه شوه، پدې وخت کې سمره وویل: ماته هم اجازه را کړه ځکه زه خوله رافع نه زیات قوي او پیاوړی یم او هغه راځملولی شم! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: راځی په غیږو ورشی چې کوم یو ډیر پیاوړی دی. په مقابلې کې سمره بریالی شو او رافع یې راچپه کړ، په دې ترتیب ده ته هم په جنگ کې د اشتراک اجازه ورکړل شوه.

د مدینې او احد تر مینځ یوه شپه

په همدې ځای کې ورباندې شپه شوه د ماښام وریسې د ماسختن لمونځونه یې ادا کړل او بیا همدلته ویده شو. پنځوس کسان یې د محمد بن مسلمه تر مشرۍ لاندې د پیرې لپاره وټاکل، ددې گروپ اتل کعب بن اشرف و او ذکوان بن عبد قیس په خاصه توګه په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې پیره کوله.

د عبدالله بن ابی بغاوت

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له سپیده داغ نه لږ څه د مخه حرکت وکړ، د سهار لمونځ یې په شوط نومي ځای کې ادا کړ او دغه وخت دبنمن ته دومره ور لټه شوی و چې یو بل یې ښه لیدل. په همدې حساسو شیبو کې د منافقانو مشر له خپلو دری سوه ملګریو سره بغاوت وکړ، دا خبره یې بهانه ونيوله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زما رایه ونه منله، نو اوس ولې او د څه لپاره ځانونه ووژنو؟

دوی ټول بیرته له لارې وګرځیدل. څرګنده ده چې د دوی د بغاوت او بیرته ګرځیدو سبب همغه نه و کوم چې دوی عنواناوه، که رښتیا دوی په همدې خفه شوي وای، نو بیا تر دې ځایه ولې راتلل؟! اصلاً د دوی هدف دا و چې دلته د دبنمن سره نژدې مسلمانانو کې هله ګوله راولاړه کړي، په لښکر کې ماتې ګډه کړي ترڅو دبنمنان نور ورباندې را تیز او زړور شي او په دې ترتیب سره به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مخلصو اصحابو (رضي الله عنهم) د له مینځ وړلو امکانات ډیر زیات

شي او که دا وشول نو میدان به بیادې منافق ته خالي وي چې بیا به یې راج چلیږي. نزدې وه چې منافقان پخپل دې شوم هدف کې بریالي شي. له اوس نه بني حارثه او له خزرج نه د بنو سلمه پینې سستی شوې، د په شاتګ په هڅه کې شول، خو د میدان پرېښودو په وخت کې الله تعالی د هغوی زړونه را تکیه کړل او په الهي مدد سره ددې جوګه شول چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوا ته په میړانه ودرېږي. الله تعالی دې حالت ته اشاره کوي او فرمایي:

((إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيَهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ))
(آل عمران: ۱۲۲)

[ترجمه: کله چې قصد وکړ دوو طائفو له تاسې نه ددې خبرې چې بې زړه شي دوی (له جنگه) حال دا چې الله ولي (مددګار) د دوی و او خاص پر الله دې نو توکل وکړي مؤمنان.]

د جابر پلار عبدالله بن حرام (رضي الله عنهما) ډیره هڅه وکړه منافقان خپلې دندې ته متوجه کړي. ورپسې ورغی، بیرته راتګ ته یې هڅول او ورته ویل یې: راشی، بیرته راوګرزی د خدای په لاره کې وجنګیږئ او یا دفاع وکړئ! منافقانو په ځواب کې ورته ویل: که مونږ پدې باوري وای چې تاسې جنګیږئ، نو مونږ به بیرته نه ګرزیږو.

پدې سره عبدالله بن حرام (رضي الله عنه) ورنه راستون شو او داسې یې ویل: خدای مو له مونږ نه ورک کړه ای د خدای دښمنانو! خدای به خپل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تاسې ته نه اړ باسي.

قرآنکریم دې منافقینو ته په اشاره کولو سره فرمایي:

((وَلْيَعْلَمْ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَا تَبْعَانَا هُمْ لِلْكَفَرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ)) (آل عمران- ۱۶۷)

[ترجمه: او (بل) له پاره ددې و چې معلوم (ښکاره) کړي (الله) هغه کسان چې نفاق یې کړی و او وویلی شو دغو (بیرته تلونکو منافقانو) ته چې راځئ (احد ته) غزا وکړئ (له مشرکینو سره) په لاره د الله کې یا مدافعه وکړئ! (د دښمن له نفسونو او مالونو او کورونو خپلو!) نو وویل دې (منافقانو) که مونږ پوهیدئ په جنګ، نو هرومرو (خامخا) به مونږ متابعت کړی و ستاسې. دوی کفر ته په دغې ورځې کې (چې دغه خبره یې کوله) ډیر نژدې وو، له دوی نه په نسبت د ایمان، وایي دوی (منافقان) په خولو خپلو

سره هغه (خبره) چې نشته (پرې تصدیق) په زړونو د دوی کې، او الله ښه پوه دی په هغه څه (هم) چې پټوي یې دوی (په زړونو خپلو کې له حسد او کفره). [

اسلامي لښکر د احد په لور

د عبدالله بن ابی له ماتې او په شاتګ وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پاتې لښکر چې اوه سوه تنه و د احد په لور روان کې، خو څرنگه چې د دښمن سپایان په څو ځایونو کې احد ته غزیدلې لاره کې پراته وو، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: داسې څوک به وي چې مونږ په یوه لنډه خو داسې لاره بوزي چې پر دوی (مشرکانو) ورنه شو؟ په ځواب کې ابو خيثمه وويل: زه تيار یم یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! بیا یې د مشرکینو د لښکرو لویدیځې خوا ته د بني حارثه په بیدیا او کښتونو کې غزیدلې لنډه لار ونيوله. او کله چې اسلامي لښکر د یوه منافق (مربع بن قیظي) چې په سترگو هم روند و په باغ تیریده، هغه منافق راپاڅید، مسلمانانوته یې خاورې ورشیندلې او ویل یې: که ته د خدای رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وې، نو باغ ته د ننوتلو اجازه نه درکوم! ځینې کسان ورتاو شول چې ویې وژني، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل:

(لا تقتلوه، فهذا الأعمى أعمى القلب أعمى البصر). مه یې وژنئ، دا په سترگو او زړه دواړو روند دی.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همداسې مخکې لاړ تر څو د دری خوا ته د احد غره په یوه خوږ کې داسې ځای په ځای شو چې مخ یې د مدینې او شا یې د احد د پوښتو خوا ته وه. او پدې ترتیب سره د دښمنانو لښکر د مدینې او اسلامي لښکر تر مینځ واقع شوی و.

دفاعي پلان

په همدې ځای کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل لښکر د جگړې لپاره تیار او په منظمو لیکو برابر کې. د عبدالله بن جبیر بن نعمان انصاري اوسي بدري په مشرۍ یې پنځوسو ماهرو غشو ویشتونکو ته وظیفه ورکړه چې د قناه د درې په جنوبی څنډه کې د پراته غره په غاښي کې سنگر ونیسي. دغه غر چې وروسته د

جبل الرماه په نوم یاد شو د اسلامي لښکر جنوب لويديځ لور ته د قوماندانۍ له مرکز نه (۱۵۰) متره ليرې پروت و. ددې پنځوس کسيز گروپ قوماندان ته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لارښوونې په هغه کنډو کې د دوی د توظیفولو هدف او غرض ښه په گوته کوي، ورته فرمایي: (انضح الخيل عنا بالنبل، لا یأتونا من خلفنا، إن كانت لنا أو علينا فاثبت مكانك، لا تؤتین من قبلك). په خپلو غشو سره د دښمن آسونه له مونږ نه منع کړه، مه پرېږده چې د شا له خوا راباندې راشي، که هر څه و مونږ بريالي شوو او یا دوی، خپل ځای مه پرېږده، گوره چې ستاسې له پلوه دښمن راباندې رانشي.^(۱)

بيا يې غشي ویشتونکو ته داسې امر وکړ: (احموا ظهورنا، فإن رأيتونا نقتل فلا تنصرونا، وإن رأيتونا قد غنمنا فلا تشرکونا). تاسې به خپله خوا ټینګه ساتئ، خپل سنگر به نه پرېږدئ، که مونږ ټول وژل کیدلو هم تاسې به مو مرستې ته نه راځئ، او که مو وليدل چې مونږ غنیمتونه راټولوو بیا به هم د غنیمت لپاره نه راځئ.^(۲)

د بخاري په روایت کې راځي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایي: (إن رأيتونا تحطفنا الطير فلا تبرحوا مكانكم هذا حتى أرسل إليكم، وإن رأيتونا هزمننا القوم ووطأناهم فلا تبرحوا حتى أرسل إليكم). که مو وليدل چې مرغان زمونږ غوښتي وړي بیا به هم خپل ځای نه خوشی کوی، او تر هغې به نه راځئ تر څو ما نه وي راغوښتي، او که مو وليدل دښمن ته مو ماتې ورکړه، درې وړې مو کړ بیا به هم تاسې له خپل سنگر نه تر هغې نه پورته کیږئ تر څو پورې ما احوال نه وي درلیرلی.^(۳)

هغه یوازینی لار چې دښمن کولی شوای د شا له خوا ورباندې را تاو شي او مسلمانان محاصره کړي د همدغه کنډو لاره وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پکې دا پنځوس کسيز گروپ وټاکه او داسې کلکې، څرګندې عسکري لارښوونې يې ورته وکړې چې هغوی باید هملته په سنگر کې وي تر څو دا لار د دښمن په مخ همداسې بنده پاته وي.

نور لښکر يې داسې برابر کړ: منذر بن عمرو يې په میمنه، زبیر بن عوام چې مقدار بن اسود يې معاونت کاوه په میسره وټاکه. ددې تر څنګ زبیر بن عوام دا دنده هم لرله

(۱). ابن هشام ۶۵/۲-۶۶

(۲). دا له ابن عباس نه د احمد، طبراني او حاکم روایت دی، فتح الباري ۷/ ۳۵۰ وګوره.

(۳). صحيح البخاري كتاب الجهاد ۱/ ۴۲۶.

چې د مشرکانو د سپرو چې خالد بن ولید یې مشري کوله مخه هم ونیسي، او د لښکر په لومړنۍ لیکه کې یې داسې کسان ځای په ځای کړل چې په غیرت او میړانه کې یو په زر شمیرل کیده.

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) جنگي پلان او برنامه دومره دقیقه او بشپړه وه چې د بل هیڅ یوه مشر او عسکري قوماندان له وسه نه ده پوره داسې یو پلان او برنامه طرحه کړي. او دا پخپله د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قیادت په عظمت او عسکري امورو په ښه پوهه دلالت کوي. سره لدې چې د جگړې میدان ته له دښمن نه وروسته راغی، خو د لښکر لپاره یې تر ټولو غوره او مهم ځای اشغال کړ او هغه داسې چې وروستنی او ښی خوا ته یې غر واقع و، چې په وروستی خوا یې په غشو ویشتونکو حمایه او وساتله، او په عمومي توګه دا ځای لوړ او هسک و، چې د احتمالي ماتې په وخت کې ښه حمایه کیدی شوای او مسلمانانو د تیښتې په ځای دلته ځان ټینګولی او له اسارت نه ژغورلی شوای، او که دښمن د دوی د سنگرونو د نیولو کوښښ کړی وای، نو په ډیرو تلفاتو به یې هم دا کار نه وی ترسره کړی. ددې برعکس دښمن یې داسې یوه ځای ته ایسار کړی و، چې که بریالی شوی هم وی، نو د فتحې ګټې لکه غنیمتونه، اسیران او نور یې نه شوی تر لاسه کولای، او که مسلمانان ورباندې برلاسي کیدی نو بیا یې د خلاصون او تیښتې لار نه وه. همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل لښکر د شمیر کمښت په لومړۍ لیکه کې د هغو مشهورو میړنو په ځای کولو سره جیره کړ.

پدې ترتیب سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل لښکر د دریم هجري کال د شوال په اوومه د هفتې په ورځ د دښمن مقابلې ته تیار او برابر کړ.

رسول (ﷺ) د سپاهیانو په زړونو کې د غیرت روح پوکي

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې تر هغې به جګړه نه پیل کوي تر څو ده ورته امر نه وي کړی. او پداسې حال کې چې دوی زغرې یې اغوستې وي سپاهیانو ته یې د جګړې په ډګر کې د خیر او ثبات لارښوونه کوله او د دوی په زړونو کې یې د همت او میړانې روح پوکوله. یوه ډیره تیره توره یې راوايستله او اصحابو ته یې وفرمایل: (من يأخذ هذا السيف بحقه؟). دا توره څوک پدې شرط اخلي چې حق

یې ادا کړي؟ څو کسان لکه علي بن ابي طالب، زبیر بن العوام او عمر بن الخطاب وریاخیدل چې توره ورته واخلي، پدې ضمن کې أبو دُجَانَة سَمَاک بن خَرَشَة وریاخید او ویې ویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې تورې حق څه دی؟ ده ورته وفرمایل: (أَنْ تَضْرِبَ بِهِ وَجْهَ الْعَدُوِّ حَتَّى يَنْحَنِي). ددې تورې حق دادې چې پر دښمنانو تر هغې پورې گزارونه پرې وکړې تر څو ښه کړه وږه شي. ابودجانه عرض وکړ قبوله مې ده، زه به یې همدا حق په ځای کړم. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) توره همده ته ورکړه.

ابو دجانه ډیر زړور سړی و د جگړې په وخت کې به په ډیر غرور او خیال روان و، یوه سره پگړۍ یې درلوده کله به یې چې وتړله نو خلک به پوه شول چې اوس به تر مرگه جنگیږي او کله یې چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه توره واخیستله نو هغه پگړۍ یې وتړله او د لښکر په مینځ کې په خیال او غرور روان شو. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (إِنَّمَا لِمَشِيَةِ يَبْغِضُهَا اللَّهُ إِلَّا فِي مِثْلِ هَذَا الْمَوْطِنِ). دا هغه رفتار دی چې الله تعالی یې له دا ډول حالت نه (له دښمن سره د مقابلې له وخت نه) پرته بالکل نه خوښوي.

د مکي لښکر تنظیم

مشرکانو خپل لښکر د لیکو په حساب برابر کړ، عمومي قوماندان له ابو سفیان صخر بن حرب سره وه چې د لښکر په قلب (زړه) کې یې ځای نیولې و، په میمنه یې خالد بن ولید او میسره یې عکرمه بن ابي جهل ټاکلي و پداسې حال کې چې د پليو (پیاده) قواوو مشر صفوان بن امیه او د غشو ویشتونکو مشر عبدالله بن ابي ربیع و. بیرغ د بني عبدالدار له یوې ډلې سره و، او دا منصب دوی ته ان د قصي بن کلاب له وخت نه په میراث پاتې و، هیچا دا حق نه درلود پدې هکله جنجال ورسره وکړي، خو د جگړې عمومي قوماندان (ابو سفیان) د بدر په غزا کې د قریشو بده ورځ او د بیرغ وړونکي (نضر بن حارث) اسارت وړ په یادوي او ددې پخاطر چې بني عبدالدار په غیرت راولي ورته وایي: تاسې د بدر په ورځ هم د بیرغ وړونکی وئ او مو ولیدل چې په څه حال گرفتار شولو! جنگیالي خلک همیشه د بیرغ له پلوه ضربه ویني، یعنې کله یې چې بیرغ پریوزي، دوی هم تباه کیږي، نو اوس به یا بیرغ ښه په میرانه اوچت ساتئ، او که دا نه شی کولی نو مونږ ته یې راکړئ چې د ساتنې ضمانت یې درکړو. ابو سفیان پدې خبره سره خپل هدف تر لاسه کړ، بنو عبدالدار دده په خبرو راوپاریدل

او په ډیره غوسه یې ورته وویل: بیرغ تا ته درکړو؟! سبا به گورې چې مونږ څه کوو او رښتیا چې هغوی د جگړې په ډگر کې تر هغې وجنگیدل تر څو ټول ختم او تباہ شول.

د قریشو سیاسي چلبازي

د جگړې له پیل نه مخکې قریشو هڅه وکړه پخپلې چلبازۍ سره د مسلمانانو تر مینځ درز او نفاق پیدا کړي. ابو سفیان انصارو ته داسې احوال ورولیږه چې: مونږ او زمونږ د تره زوی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره پرېږدئ، تاسې غرض مه لرئ مونږ له تاسې سره د جگړې ضرورت نه وینو. خو انصارو پخپل فولادین ایمان سره د دوی دا توطئه له خاورو سره خاورې کړه او ابو سفیان ته یې داسې څه ور واورول چې ښه پرې خفه شو.

د جگړې اور په بلیدو و، دواړه لښکرې یو بل ته وړلنډې شوې، په دې وخت کې قریشو د مسلمانانو په منځ کې د نفاق اچولو یوه بله ناکامه هڅه وکړه.

او هغه داسې چې د جاهلیت په زمانه کې د اوس قبیلې یو ځان او مزدور مشر چې نوم یې عبد عمرو بن صیفی و او په ابو عامر راهب سره یې شهرت درلود او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فاسق نوم ورباندې ایښی و را میدان ته شو. نوموړي له اسلام او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره ښکاره دښمني درلوده او کله چې اسلام راغی، نو هغه ونه شوای زغملی، له مدینې نه ووت، قریش یې د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مقابلې ته راټولول او تشویقول او دا خبره یې ورته کوله چې که زما قوم ما وويني، نو اطاعت به مې وکړي او زما خوا ته به ودرېږي. نوموړی فاسق لومړنی کس و چې د احد په غزا کې یې له احابیشو او د مکې د خلکو له غلامانو سره د مسلمانانو مقابلې ته راودانگل. د احد په میدان کې را وړاندې شو خپل قوم ته یې ځان داسې وروښود، اې د اوس خلکو! زه ابو عامر یم! دوی په ځواب کې ورته وویل: خدای دې مه ښادوه، نامراد اوسې اې فاسقه! ده چې دا واوریدل ویې ویل: له ما نه وروسته زما قوم په شر او بدۍ اخته شویډی. او کله چې جگړه ونښتله نو له خپل قوم سره سخت جنگیده او مسلمانان یې په تیږو ویشتل.

پدې ترتیب سره د قریشو دوهمه توطئه هم خنثی شوه. دا سیاسي چل ول او ناکامې

توطي پدې دلالت کوي چې د هغوی په زړونو کې د مسلمانانو ويره او هيبت پروت و، او د سپايانو د شمير او وسلو ډيروالي يې هم زړونه نه وو ډاډه کړي.

د قريشو بنځي د جنگيالانو حوصلې لوړوي

د قريشو بنځو هم په جگړه کې خپل رول ولوباوه، دغه ډله بنځې چې د ابو سفيان بنځې هند بنت عتبه يې مشري کوله د لښکر په مينځ کې گرزيدي، ډولکي او دايري يې وهلې، خلک يې په غيرت راوستل جنگ ته يې هيڅول، د قهرمانانو حماسې يې راپارولې، د نيزه بازانو، تورزنو، او غشو ويشونکو احساسات يې په جوش راوستل، کله به يې بيرغ وړونکو ته داسې ويل:

ويها بني عبدالدار ويها حماة الادبار

ضربا بکل بتار

اې د عبدالدار زامنو! اې د لښکر د وروستيو ليکو ساتونکو! پخپلو تيرو تورو بڼه ميري گوزارونه وکړئ. کله به يې د خپل قوم حماسې داسې راپارولې:

و نفرش النمارق

ان تقبلوا نعانق

فراق غير وامق

او تدبروا نفارق

که دښمن ته ورمخکې شوی نو غيږ په غيږ به شو او قالينچې به درته وغوړوو، او که مو شا کړه ورته نو بيا مو درسره جدايې ده نه په خلا کيدونکې جدايې.

د جگړې لومړنۍ لمبې

دواړه لښکري نورې هم يو بل ته ورنږدې شوې، د جگړې نغاري وږنگيدې. د مشرکانو بيرغ وړونکي طلحه بن ابي طلحه العبدري لومړنی کس و چې د جنگ اور ته يې پلته ورته کړه. دا يو ډير زړور او غيرتي انسان و مسلمانانو ورته د لښکر گډ (پسه) وایه پداسې حال کې چې په اوبن سپور و را مخکې شو او د مقابلې ټټر يې وواهه، هيچا يې هم مقابلې ته زړه نه شو بڼه کولی، خو زبير بن العوام (رضي الله عنه) د زمري په

شان ورپاڅید ورتپو پي کي په اوښ ور سپور شو او سمدستي يې په ځمکه رانسکور کړ او سر يې په توره ورنه بيل کړ. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې دا مېړنۍ مقابله وليدله، د تکبير چيغه يې پورته کړه مسلمانانو هم ورسره تکبير ووايه او د زبير (رضي الله عنه) ستاينه يې وکړه ويې فرمايل: ((ان لكل نبي حواريا، وحواري الزبير)) هر نبي يو خاص دوست او ملگری لري، زما دوست او ملگری زبير دی. (السيرة الحلبية ۱۸/۲)

د بيرغ شاو خوا سختې جگړې او د علمبردارانو له مينځه وړل

پدې ترتيب سره د جگړې اور هرې خوا ته خور شو، خو ډير زور يې د مشرکينو د بيرغ شاو خوا و چې د دوی علمبردار او د بني عبدالدار مشر طلحه بن ابي طلحه ووژل شو. ورور يې عثمان را وړاندی شو بيرغ يې اوچت کړ او دا شعر يې ووايه:

ان على اهل اللواء حقا ان تخضب الصعدة او تندقا

د علمبردارانو وظيفه داده چې نيزې يې ښې په وينو سرې شي او يا هم بوتې ماتې شي. په همدې وخت کې حمزه (رضي الله عنه) پرې ورتپو کړ او په مټ يې داسې گوزار ورباندې وکړ چې لاس يې ورنه بيل او ان تر نامه پورې خپرې شو، سړي يې رابنسکاره شول، ولويد. بيرغ ابو سعد بن ابي طلحه پورته کړ، چې سعد بن ابي وقاص په ستوني کې په غشي وويشت ژبه يې تر خوله راووتله او ځای په ځای ستی شو. او بل روايت داسې دی چې ابو سعد ميدان ته رامخکې شو، مسلمانانو ته يې د مقابلې بلنه ورکړه علي (رضي الله عنه) ورمخکې شو تورې يې سره تيرې بيرې کړې ترڅو علي (رضي الله عنه) پخپل مرگوني گوزار سره پر مخکې رانسکور کړ. نو وراره يې مسافع بن طلحه بن ابي طلحه توغ پورته کړ، خو هغه هم د عاصم بن ثابت بن ابي الاقلح په غشي ووژل شو. بيا يې ورور کلاب بن طلحه بيرغ ته لاس کړ جگړه يې پيل کړه تر څو زبير بن عوام ورمخې ته شو او ويې واژه. بيا بيرغ د دوی دواړو ورور جلاس بن طلحه واخيست، خو طلحه بن عبیدالله ده ته هم ډير وخت ورنکړ او په يوه گوزار يې نسکور کړ، او په بل روايت سره دا هم د عاصم بن ثابت په غشي سره ووژل شو.

دا شپږ واړه د ابو طلحه عبدالله بن عثمان بن عبدالدار له کورنۍ څخه وو چې ټول د

مشرکینو د توغ او بیرغ نه د دفاع په میدان کې ووژل شول. بیا د همدې کورنۍ (بنو عبدالدار) اړطاه بن شرحبیل توغ پورته کړ تر څو هغه هم دعلي (رضي الله عنه) او یا حمزه (رضي الله عنه) په گوزار سره ستی شو. بیا شریح بن قارظ بیرغ اوچت کړ هغه هم د یوه منافق چې قزمان نومیده او د تعصب په اساس جنگ ته راغلی و په لاس ووژل شو. بیا ابو زید عمرو ابن عبد مناف العبدري د شرک بیرغ په لاس کې واخیست هغه هم د قزمان په لاس مړ شو.

په ده پسرې د شرحبیل بن هاشم العبدري زوی بیرغ پورته کړ، خو هغه هم د همدې قزمان په گوزار ووژل شو. پدې ترتیب سره د بنو عبدالدار پوره لس علمبرداران په همدې ډگر کې ستی شول، نور له دوی نه څوک نه و پاتې چې بیرغ اوچت وساتي، همدا وه چې د دوی یو حبشي غلام (مړیې) چې صواب نومیده بیرغ پورته کړ او له خپلو بادارانو نه په زیاته میړانه تر هغې وجنگید تر څو دواړه لاسونه یې غوڅ شول، خو بیا یې هم زیار ایست چې پخپله غاړه او سینه سره بیرغ اوچت وساتي او په همدې حالت کې یې دا خبره په خوله وه چې ای خدایه اوس خو به مې عذر درته مقبول وي او په هلاکت ورسید.

د صواب له وژل کیدو وروسته بیرغ په ځمکه راپریووت او بیا چا و نه شواي کولای د کفر دا نسکور بیرغ اوچت کړي.

د جگړې نورې صحنې

پداسې حال کې چې د جگړې زیات زور د مشرکینو د بیرغ شاو خواته و، د احد ډگر په نورو برخو کې هم جگړې روانې وې. مسلمانان د ایمان په وسله سنبال او د اسلام په مینه مست د یوه داسې سیل په شان چې ډیر کلک بندونه هم نشي ورته ټینګیدی د کفر په لښکر ورگډ شول او هر یوه یې د احد غزا شعار آیت، آیت (یعنې مړ کړه، مړ کړه) زمزمه کاوه.

ابو دجانه چې تر سر یې سره پټی تاوکړې وه او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) توره یې پدې نیت په لاس کې نیولې وه چې حق یې ادا کړي را وړاندې شو وجنگید د مشرکینو په لیکو کې ورننوت هر مشرک یې چې مخې نه راغی ځای په ځای یې وواژه، د کفر لښکر یې تار په تار کړ. زبیر (رضي الله عنه) وايي هغه وخت چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) توره ابو دجانه ته ورکړه او ما ته یې رانکړه، ما پخپل زړه کې وویل: زه یې د عمه (صفیې) زوی او د قریشو مهم غړی وم ورغلم توره مې ترې وغوښتله، خو هغه ابو دجانه ته ورکړه، گورم به چې ابو دجانه څه

کوي؟ څاره مې، که گورم چې سر يې په سره پټې وټاړه، پدې وخت کې انصارو وويل
ابو دجانه د مرگ پټې راوايستله، راوپاندې شو او دا شعر يې زمزمه کړ:

انا الذي عاهدني خليلي و نحن بالسفح لدى النخيل
ان لا اقوم الدهر في الكيول اضرب بسيف الله و الرسول

زه هغه چې خليل (دوست) مې د غره په لمن او د خرماوو له باغ سره عهد راسره کړی
چې هميشه به د لښکر په مخ کې وم او هيڅکله به د لښکر شا ته نه جنگيرم، او د
خدای او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په توره به پر دښمنانو
گوزارونه کوم.

ابو دجانه همداسې مخکې روان و هر مشرک به يې چې مخې ته راته نو سمدلاسه به
يې رانسکوراه. زبیر (رضي الله عنه) وايي: د مشرکينو په ډله کې يو کس داسې و چې
زخمیان به يې لټول او وژل به يې، ما پدې وخت کې خدای ته سوال وکړ چې ابو دجانه
پدې کافر ور برابر کړي. همدا وه چې دوی دواړه سره مخامخ شول يو پر بل يې
گوزارونه وکړل خو سره تير او بېر شول، دې مشرک بل گوزار ورباندې وکړ خو ابو
دجانه پخپل ډال سره ځان ورنه وساته توره يې په ډال کې بنده شو، په ځواب کې
ابودجانه داسې گوزار ورباندې وکړ چې کافر ځای په ځای شو.^(۱)

ابو دجانه مخ په وړاندې روان و د کفر ليکې يې خپرولې ترڅو د مشرکينو د ښځو
قومندانې ته ور ورسيد، لومړی يې نه پيژندله چې دا ښځه ده، پدې هکله (ابو
دجانه) وايي: يو څوک مې وليد چې په خلکو ډير کلک کلک گوزارونه کوي، زه ور
مخې ته شوم خو کله مې چې توره ورباندې پورته کړه چې گوزار پرې وکړم چيغه يې
وکړه پوه شوم چې ښځه ده، لاس مې ونيو او زړه مې ونه منله چې د رسول الله (صلی
الله عليه و اله و صحبه و سلم) په توره ښځه ووژنم، دا ښځه هند بنت عتبه وه. زبیر
(رضي الله عنه) وايي ما ليدل چې ابو دجانه پر هندې توره پورته کړه، خو بيا يې لاس
ورنه ونيو په دغه وخت کې ما وويل: بيشکه چې الله او رسول الله (صلی الله عليه و اله
و صحبه و سلم) له بل هر چا نه ښه پوهيږي.^(۲)

(۱). ابن هشام ۲/ ۶۸-۶۹.

(۲). ابن هشام ۲/ ۶۹.

حمزه (رضي الله عنه) هم د سوريديلي زمري په شان جنگیده، په ډیره میړانه او بی باکی سره یې د شرک د لښکر زړه ته ځان ورساوه او د کافرانو هغه ډیر زړور جنگیالان یې هم داسې په مخکې لويدل لکه د تویان په مخکې چې پانې توییږي. حمزه (رضي الله عنه) نه یوازې د مشرکینو څو تنه علمبرداران له پښو وغورځول بلکه د دوی نور ډیر میړني یې هم رانسکور کړل، خو په پای کې پداسې حال کې چې په ډیره میړانه یې د کافرانو مقابلې کوله، په یوه غلچکي، او د یوه نامرد په مکارانه گوزار سره په شهادت ورسید.

د اسدالله حمزه (رضي الله عنه) شهادت

د حمزه (رضي الله عنه) قاتل وحشي بن حرب پدې هکله وايي: زه د جبیر بن مطعم غلام (مړیې) وم. په بدر کې دده تره طعیمه بن عدي هم وژل شوی و، او کله چې قریش د احد په لور روان شول، نو بادار مې راته وویل: که زما د تره په بدل کې دې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تره حمزه (رضي الله عنه) وواژه نو ته آزاد یې وحشي زیاتوي:

زه په همدې طمعه له خلکو سره روان شوم، زه یو حبشي ماهر نیزه ویشتونکی وم، نښه به مې ډیره کمه خطا کیده. کله چې دواړه خواوې سره ونښتلې زه د حمزه په لټه کې شوم که گورم چې د خاکستري (څي) اوبن په شان د خلکو لیکې ماتوي هیڅوک یې مخې ته نه شي دریدی، په خدای قسم چې زما سترگې په همدې کې خښې وې، ځان مې ورته برابراه، او پدې خاطر چې را لنډ شي د ونې یا کومې تیږې شا ته به پتیدم. پدې وخت کې سباع بن عبدالعزی له ما نه مخکې وړ وړاندې شو او کله چې د حمزه (رضي الله عنه) سترگې پرې ولگیدې نو ورته وېي ویل: را وړاندې شه د سنت کونکې مور زویه! پرې را تاو شو او په یو گوزار یې سر ورنه بوت قلم کړ. دلته ما خپله نیزه برابره کړه او ښه نښه مې ورباندې ونیوله او پرې ورخوښې مې کړه، په خپله یې داسې وربرابره شوه چې له شا نه یې ووتله، هڅه یې وکړه چې زما خوا ته راشي خو و نه توانید، په همدې حالت مې پریښود تر څو مې شو. وروسته ورغلم او نیزه مې ورنه وایستله، بیرته لښکر ته راغلم او آرام کیناستم، ځکه له بل چا سره مې کار نه و، حمزه (رضي الله عنه) مې پدې خاطر وواژه چې آزاد شم، او کله چې مکې ته ورسیدو

نو آزاد شوم.^(۱)

په جگړه کې د مسلمانانو برلاسي

سره لدې چې د حمزه (رضي الله عنه) شهادت د مسلمانانو لپاره نه جبران کيدونکې خساره وه، خو بيا هم د جگړې په ميدان کې برلاسي د همدوی وه. ابوبکر، عمر، علي، زبير، مصعب بن عمير، طلحه بن عبیدالله، عبدالله بن جحش، سعد بن معاذ، سعد بن عباد، سعد بن الربيع، انس ابن النضر او نور (رضي الله عنهم اجمعين) داسې په ميرانه جنگيدل چې مشرکان يې تار او مار کړل. د مشرکانو مورال دومره لويدلی و چې نور د ټينگيدو نه وو.

د ښځې له غيږې نه د تورو تر ميدانه

ددې ورځې له قهرمانو سرتيرو نه يو هم حنظله غسيل و. دا د هغه ابو عامر راهب زوی و چې په فاسق مشهور شوی و او څو صفحې مخکې يې يادونه شویده. حنظله نوی واده کړی و، او پداسې حال کې يې د جنگ آواز واوريد چې له خپلې ښځې سره پروت و سمدستي يې د ښځې غيږه پريښوده او د جگړې ډگر ته روان شو. هلته چې له مشرکينو سره مخامخ شو، ناتار يې ورباندې جوړ کړ په لښکر ورننوت او ابو سفیان ته يې ځان ورساوه، نژدې وه چې ابو سفیان را نسکور کړي، خو شداد بن اسود وار ورباندې پومبې کړ او حنظله يې په شهادت ورساوه.

په جگړه کې د غشو ویشتونکو رول او ونډه

د هغو غشو ویشتونکو ډلې چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د الرماه غره په کنډو کې ځای په ځای کړې وه، په جگړه کې ډیر مهم رول درلود او حالات يې د مسلمانانو په گټه ساتلي وو. د مشرکينو سپرو د خالد بن الوليد په

(۱). ابن هشام ۲/ ۶۹ - ۷۲ صحيح بخاري ۲/ ۵۸۳. همدا وحشي بيا د طائف له غزا وروسته مسلمان شو او په همدې نيزه سره يې مسيلمه الکذاب وواژه، او د روم په خلاف مشهوره جگړه (برموک) کې يې هم برخه درلوده.

مشری چې ابو عامر الفاسق یې مرسته کوله درې ځله هڅې وکړې چې د اسلامي لښکر چپ وزر مات کړي ترڅو د مسلمانانو شا لوري ته لار ومومي او ناتار ورباندې ګډ کړي، خو غشو ویشتونکو د غشو باران پرې جوړ کړ او درې واړه حملې یې ورناکامې کړې.^(۱)

مشرکان ماتې خوري

خونړۍ جګړه روانه وه، کم شمیر اسلامي لښکر حالات تر خپل کنترول لاندې راوستي وو. په مشرکینو کې له هرې خوا ماتې ګډه شوه، داسې وارخطا وو لکه چې درې زره کسيزه لښکر یې له دیرش زره مسلمانانو سره مخ وي. مسلمانان د شمیر او وسلې له کمښت سره سره په پوره میړانه او پایمردۍ جنگیدل.

قریشو ډیر زور وواژه چې د مسلمانانو مخه ونیسي حمله یې دفع کړې خو هیڅ یې هم ونه شوی کړای بې وسي شول، ارادې یې ماتې او پښې یې سستی شوې، زړونه یې ولویدل او په یوه کې یې هم دومره متره نه وه چې د صواب له لاس نه لویدلی بیرغ راپورته کړي. همدا وه چې د تیښتې لار یې ونیوله، ترې یې له خړپ نه غوره وګاڼه. هغه د غچ انتقام، عزت او دبدې، دا او هغه ټولې باتې، لاپې یې هیرې شوې له جګړې نه په منډه شول. ابن اسحاق وايي: الله تعالی مسلمانانو ته بری وړ په برخه کړ، مشرکین یې د تورې په څوکه له ډګر نه وایستل، حتمي ماتې یې ورباندې ګډه کړه. عبدالله د خپل پلار زبیر (رضي الله عنهما) له خولې وايي: قسم په خدای چې ما هنده او نورې ښځې لیدلې چې جامې یې له پنډیو نه ورپورته کړې او د تیښتې په حالت کې وې، هیڅ څوک هم نه وو ورسره چې له اسارت او نیولو نه یې وژغوري.^(۱)

بخاري له براء بن عازب نه روایت کوي وايي: کله چې له مشرکینو سره مخامخ شوو، مات مو کړل او وتښتیدل، لیدل مې چې ښځې یې په ډیره بیړه تښتي او خپلې جامې یې دومره وربډه وهلې چې پایزیبونه یې ښه ښکاریدل.^(۲) مسلمانان ورپسې وو، مشرکین یې په تورو وهل او ورنه پاتې غنیمتونه یې راټولول.

(۱). فتح الباري ۷/ ۳۴۶

(۲). ابن هشام ۷۷/۲

(۳). بخاري ۲/ ۵۷۹

د غشو ویشتونکو ستره غلطی

پداسې حال کې چې اسلامي لښکر د بدر په شان د یوه بل عظیم او بی نظیر بري او فتحې په درشل ولاړ وو، د هغه پنځوس کسيزې غشي ویشتونکې ډلې اکثریت یوه داسې غلطې کوي چې وضع او حالات پوره بدلوي مسلمانانو ته ډیر تاوان اړوي، او د بدر په ډگر کې گټل شوی هیبت او منزلت یې زیانمنوي. او تردې نه لویه دا چې نژدې وه همدا غلطی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شهادت سبب شي. لکه مخکې مو چې یادونه کړیده رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې غشو ویشتونکو ته په ډیرو کلکو الفاظو امر کړی و چې خپل سنگر به نه پرېږدي، د فتحې او ناکامۍ په دواړو حالاتو کې به پخپل ځای ټینګ پاته کیږي. خو لدې جدي امر سره سره کله چې دوی ولیدل مسلمانان د غنیمت مالونه راټولوي یو ځل یې په زړونو کې د دنیا مینه رابښکاره شوه، یو بل ته یې وویل: غنیمت دی، غنیمت، راځئ مسلمانان بریالي شول نور د څه انتظار کوئ؟ خو قوماندان یې (عبدالله بن جبير) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اوامر ور په یادوي او ورته وایي: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اوامر مو هیر کړل؟ خو زیات شمیر یې دې یادونې ته غوږ نه ایښود او ویل یې نور مونږ ورڅو تر څو خپله برخه غنیمت په لاس راوړو.^(۱) همدا وه چې څلویښت کسان غشي ویشتونکي له کنډو نه کوز شول او په نور لښکر ورگډ شول تر څو غنیمتونه را ټول کړي. اوس د مسلمانانو شا خالي وه یوازې عبدالله بن جبير له خپلو نهو ملگرو سره په ټینګ عزم پخپل ځای وو، او دا یې اراده وه چې تر هغې پورې به همدلته وي تر څو پورې ټول مړه شوي نه وي او یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راغونښتي نه وي.

خالد بن الوليد د اسلامي لښکر د محاصرې په تکل

خالد بن وليد لدې طلايي موقع نه پوره گټه پورته کړه، په ډیره چټکۍ سره په مسلمانانو را تاو شو عبدالله بن جبير او ملگري یې له مینځه یووړل او په نورو

(۱). بخاري ۴۲۶/۸

مسلمانانو یې د شا له خوا برید وکړ. آسونه یې داسې وشیشیدل چې مشرکان پوه شول حالات بدل شوي دي، نو هغوی هم په مسلمانانو مخ راوړاوه د علقمه الحارثیه لور عمره په ډیره چټکۍ د بیرغ خوا ته ورغله، له خاورو نه یې را پورته کړ. یو ځل مشرکین ورنه تاو شول، یو بل ته یې نارې کړې، راغونډ شول، او پدې ترتیب سره مسلمانان له شا او مخې نه د مشرکینو تر محاصرې لاندې راغلل.

د محاصرې په وخت کې د رسول الله (ﷺ) میرنی دریځ

پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له یوه نهه کسيز^(۱) گروپ سره د لښکر په وروستۍ برخه کې و^(۲)، جگړه یې څارله او کتل یې چې مسلمانانو مشرکین په مخه کړي دي، خو یو ناڅاپه د خالد سپرو برید پرې وکړ، نو اوس یې یوازې دوې لارې په مخه کې وې لومړۍ دا چې په بیره له خپل گروپ سره کوم محفوظ ځای ته ځان وباسي او لښکر خپل قسمت او تقدیر ته پرېږدي، دویمه لار دا وه چې ژوند په خطر کې واچوي همدې ځای ته خپل اصحاب راوبولي یوه قوي جبهه ورنه جوړه کړي ترڅو محاصره ماته او لښکر د احد غره ته وباسي.

همدلته یو ځل بیا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بې مثله میرانه او عظمت څرگندېږي، خپلو اصحابو، ته چیغه کوي: (إلي عباد الله). ای د خدای بندگانو! زما خوا ته راشئ! دا پداسې وخت کې چې بڼه پوهیده چې دا نارې به له مسلمانانو مخکې مشرکین اوري، خو ددې پروا یې ونکړه ځان یې خطر ته ورکړ، خپل اصحاب یې راوبلل، او د همدې غږ په اوریدو سره مخکې لدینه چې مسلمانان راورسېږي مشرکین متوجه شول او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې ځانونه ورسول.

د مسلمانانو ماتې

کله چې مسلمانان د دښمن تر محاصرې لاندې راغلل، نو یو شمیر دومره وارخطا او بې واره شول چې له ځان نه پرته هر څه ورنه هیر شول، د جگړې میدان یې پرېښود د تیښتې لاره یې ونیوه. ځنې مدینې ته ورسیدل نور یې د غره څوکې ته وختل، یو شمیر نور بیرته شاته راوگرځیدل او له مشرکانو سره داسې گډ شول چې کافر له مسلمان

(۱) صحیح مسلم ۱۰۷/۲: رسول الله (ص) د احد په ورځ له (۷) انصارو او (۲) قریشو سره گونډې پاتې شوی و..

(۲) پدې د الله تعالی دا قول دلالت کوي ((الرسول بدعوکم فی اخراکم)) (ال عمران/ ۱۵۳)

څخه نه پیژندل کیده تردې حده چې مسلمانانو یو بل سره ووژل. بخاري له عایشې (رضي الله عنها) نه روایت کوي وايي: د احد په ورځ لومړی مشرکانو ماتې وخوړه، په همدې وخت کې شیطان چیغه وکړه چې د خدای بندگانو شا ته متوجه اوسئ یعنې له دیکخوا نه ځانونه وساتئ، همدا وه چې د رومینې لیکې کسان را وگرځیدل او له وروستۍ لیکې سره په جگړه شول. حذیفه کتل چې پلار یې د مسلمانانو تر حملو لاندې دی چیغه یې وکړه چې د الله بندگانو دا زما پلار دی! دا زما پلار دی! خو چا وا نه وریدل او هغه مسکین یې وواژه. حذیفه وویل: خدای دې تاسې و ښیي.^(۱)

عروه وايي: په خدای قسم چې په حذیفه کې تر مرګ ورځې خیر موجود و. ددې ډلې په مینځ کې یو ډول هرج و مرج را پیدا شو، خلک یې بې نظمه شول، له ډیرو نه لاره ورکه شوه نه پوهیدل په کومه خوا ولاړ شي. په همدې وخت کې یو چا په لوړ آواز غږ وکړ چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په قتل ورسید. همدا وه چې هغه پاتې نور هم له خوه ووتل، مورال یې مات شو، زړونه یې ولویدل، ډیرو له بې وسۍ او سستۍ نه وسله وغورځوله جنگ یې بند کړ د ځینو په زړونو کې دا وگرزیدل چې لاړ شي له عبدالله بن ابی سره یو ځای شي تر څو هغه ورته له ابو سفیان نه امان واخلي.

انس بن النضر راغی او دا کسان یې ولیدل ورته ویې ویل د څه انتظار کوئ؟ دوی ورته وویل: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شهادت رسیدلی، (حیران یو څه وکړو)! ده ورته وویل: نو اوس ژوندون څه کوئ، پورته شئ او په هغه څه ځانونه ووژئ په کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ځان په شهادت ورساوه. او زیاته یې کړه: چې خدایه! زه ددې مسلمانانو له کړو نه عذر او ښه غواړم، او د مشرکانو له کړو نه براءت اعلانوم. بیا مخکې لاړ تر څو د سعد بن معاذ سترګې پرې ولګیدی غږ یې پرې وکړ چیرته یا ابو عمره؟ انس ورته وویل: آه دا د جنت بوی چې د احد له خوا راځي، بیا همداسې وړاندې لاړ او تر هغې وجنگید تر څو په شهادت ورسید. او دومره ګوزارونه یې خوړلي وو چې د جګړې په پای کې نه پیژندل کیده، خو خور یې د ګوتو له بندونو نه وپیژانده، په بدن یې له اتیاوو نه زیات د

(۱). بخاري ۵۳۹ / ۱ - ۵۸۱ / ۲ او نور روایتونه وايي چې رسول الله (ص) وغوښتل حذیفه ته دده پلار دیت ورکړي خو حذیفه په خواب کې ورته وویل: دا دیت دې زما له خوا د مسلمانانو لپاره صدقه شي، نو رسول الله (ص) نور هم ورنه راضي شو، سیره الرسول للشيخ النجدي ص ۲۴۶.

نیزې، تورې، او غشي ټپونه وو.^(۲)

همدا راز ثابت بن دحداح هم خپل قوم ته غږ وکړ چې ای انصارو! که چیرې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وژل شوی وي، نو خدای خو حي (ژوندي) دی او نه مري، پورته شی په دین وځنګیرئ، الله مو حامی او ناصر دی. همدا وه چې یوه ډله انصار ور پورته شول او په ګډه یې د خالد بن ولید په ګروپ حمله وروړه او تر هغې ورسره و ځنګیدل تر څو خالد بن ولید هغه په نیزه سره په شهادت ورساوه او نور ملګري یې هم ټول ورسره شهیدان شول.^(۱)

له مهاجرینو نه یو کس ولیدل چې یو انصاري پخپلو وینو کې لت و پت پروت دی، مهاجر ورته وویل: فلانیه! خبر یې چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په قتل رسیدلی دی؟ انصاري ځواب ورکړ او ویې ویل: که محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وژل شوی وي، نو خپل مسوولیت یې ادا کړ، اوس تاسې پخپل دین ننگ وکړئ او وځنګیرئ.^(۲)

همدا بې مثاله میړانه او ډاډ ګیرنه ددې سبب شوه چې یو ځل بیا د مسلمانانو زړونه پورته شي په خود راشي، عقل یې بیرته سر ته ورشي. نور یې له منافقینو سره د یو ځای کیدو فکرونه پرېښوول خپلې وسلې یې بیرته راپورته کړې او په مشرکینو یې وروډانګل. پدې وخت کې پدې هم پوه شول چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مرګ خبر دروغ دی، پدې نور هم تقویه او زړه ور شول، په مشرکینو ورولویدل، ډیر سخت و ځنګیدل او په پای کې پدې بریالي شول چې له محاصرې نه ووژي او د قیادت مرکز ته ځان ورسوي.

د مسلمانانو دریمه ډله داسې وه چې یوازې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په غم کې وه او په هیڅ شي کې یې فکر نه کاوه، ان د محاصرې له پیل نه یې ځانونه خپل لارښود (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورسول. ددې ډلې په سر کې ابوبکر، عمر، علي او نور (رضي الله عنهم) وو، دوی د جګړې په لومړۍ کړښه کې وو، خو کله چې پوه شول د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ژوند په خطر کې دی نو سمدستي ورنه راتاو شول او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د دفاع په خط کې ودریدل.

(2). زاد المعاد ۹۳/۲ - ۹۶. بخاري ۵۷۹/۲

(۱). السيرة الخلية ۲۲/۲

(۲). زاد المعاد ۹۶/۲

د رسول الله (ﷺ) په شاو خوا کې سخته جگړه

پداسې حال کې چې تر اسلامي لښکر د محاصرې کړې راتاویده او مسلمانان د مشرکینو د حملو تر مینځ داسې واقع شوي وو لکه د ژرندي د دوو پلو تر مینځ، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) شا و خوا ته سخته جگړه روانه وه. او لکه مخکې مو چې وویل د محاصرې په پیل کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یوازې (۹) کسان موجود وو، خو کله یې چې مسلمانانو ته غږ وکړ او وېي فرمایل: (هلموا إلی، أنا رسول الله). زما خوا ته راشئ، زه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یم!

مشرکانو دا غږ واورید رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې وپیژانده ورباندې را تاو شول (ځکه د دوی تر مینځ ډیره کمه فاصله وه) حمله یې ورباندې وکړه او مخکې لدینه چې نور مسلمانان راورسېږي مشرکینو خپل ټول زور په کار واچاوه تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ځان ورسوي. همدلته له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره موجود نهه کسان په ډیره میړانه او غیرت دفاع کوي او د مشرکینو په وړاندې دومره کلک مقاومت کوي چې د مینې، سربښدنې او میړانې په میدان کې یې مثال نه لیدل کېږي.

مسلم له انس بن مالک (رضي الله عنه) نه روایت کوي چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د احد په ورځ یوازې اوه کسان انصار او دوه قریش پاتې وو. کله چې جگړې ډیره سخته شوه او مشرکین را لنډ شول، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (من یردهم عنا وله الجنة؟ أو هو رفیق فی الجنة؟). څوک به د دوی (مشرکینو) مخه ونیسي که دا کار چا وکړ د هغه لپاره جنت دی؟ او یا هغه به په جنت کې زما ملگری وي؟ د همدې خبرې په اوریدو سره یو انصاري را مخکې شو او تر هغې وجنګید تر څو په شهادت ورسید. جگړه لا پسې تودیده او مشرکین د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوا ته را لنډیدل، یو، یو انصاري (رضي الله عنهم) په شهادت رسید تر څو اوه واړه شهیدان شول پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغو دوو قریشیانو

ته وفرمایل: (ما أنصفنا أصحابنا). مونږ له خپلو یارانو سره انصاف و نه شوای کړی.^(۱)
د هغو اوو انصارو (رضي الله عنهم) آخرينی کس عماره بن یزید بن السکن و چې
دومره وجنگید تر څو ټول زخمی زخمی شو او په ځمکه راپریوت.^(۲)

د رسول الله (ﷺ) په ژوند کې تر ټولو سخته گړۍ

د ابن السکن له لویدو نه وروسته له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یوازې دوه تنه قریشیان پاتې وو. په بخاري او مسلم کې له ابو عثمان نه روایت دی وایي: د جگړې پدې ورځو کې یوه ورځ له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یوازې طلحه بن عبیدالله او سعد بن ابی وقاص (رضي الله عنه) پاتې وو.^۱ دا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ژوند تر ټولو سخته گړۍ وه، او همدا د مشرکینو لپاره یو طلايي چانس هم و. هغوی ټول زور په کار واچاوه تر څو لدې فرصت نه گټه اوچته کړي ټولو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لوري حمله راوړه او کوښښ یې کاوه هغه مبارک له مینځه یوسي. عتبه بن ابی وقاص تېره پورته کړه او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې د مبارک مخ په یوه طرف وویشت او لاندینی بنی رباعي غاښ یې مات شو او لاندینی مبارکه شونډه یې هم زخمی شوه. عبدالله بن شهاب زهري ورمخکې شو او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې په مبارکه ټنډه زخمی کړ. په همدې وخت کې یو بل بدبخت عبدالله بن قمنه چې په آس سپور راغی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارکه اوږه یې د تورې دومره سخت گوزار وکړ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پوره یوه میاشت شکایت ورنه درلود، خو بیا هم د تورې په گوزار دده مبارک غبرگې زغرې پرې نه شوې، هغه بدبخت دشمن ورپسې بل د تورې همدومره کلک گوزار وکړ او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارک مخ سترگې ته نژدې برابر شو او د زغره والې خولۍ دوی کړۍ یې د غومبورې په هډوکي کې ننوتې، هغه بدبخت له گوزار سره دا هم وویل: دا درواخله زه د قمنه زوی یم. په ځواب کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې

(۱). صحیح مسلم، باب غزوه احد ۱۰۷/۲

(۲). له لږ څنډ وروسته د مسلمانانو یوه ډله د رسول الله (ص) خواته راوړسیده، مشرکین یې له عماره (رضي الله عنه) نه په خټ کړل او عماره یې د رسول الله (ص) خواته راوړ، رسول الله (ص) هغه ته خپلې مبارکې پښې تکیه کړې او پداسې حال کې په شهادت ورسید چې مخ یې د رسول الله (ص) په مبارکه پښه ایښی و (ابن هشام ۸۱/۲).
۱. صحیح البخاري ۵۸۱/۵۲۷، ۲/۱.

حال کې چې وینې یې له مبارک مخ نه پاکولې ورته وفرمایل: الله تعالی دې ټوټې ټوټې کړه.^(۲)

په بخاري کې روایت دی چې پدې غزا کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رباعي غاښ په شهادت ورسید، مبارک سر یې زخمی شو، وینې ورته روانې وې او ده مبارک (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایل: (کیف یفلح قوم شجوا وجه نبیهم، وکسروا رباعیتهم، وهو یدعوهم إلی الله). هغه قوم به څنگه کامیاب شي چې د خپل نبی (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخ یې زخمی کړ او رباعي غاښ یې ورمات کړ، پداسې حال کې چې نبی (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغوی د الله لوري ته رابولي، نو الله تعالی دا آیت را نازل کړ: ((لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ)) (آل عمران: ۱۲۸). [ترجمه: نشته تا لره له امره هېڅ شی (بلکه الله اختیار لري (د هر شي) یا به رجوع وکړي (الله په قبلولو د توبې سره) په دوی باندې یا به عذابوي (الله) دوی پس بیشکه دوی ظالمان دي].

طبراني روایت کوي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې ورځ وفرمایل: (اشتد غضب الله علی قوم دموا وجه رسوله). په هغه قوم دې الله (جل جلاله) لوې عذاب نازل کړي کوم چې د خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخ یې زخمی کړ، بیا څه وخت چپ پاتې شو ورپسې یې وفرمایل: (اللهم اغفر لقومي فانهم لا یعلمون).^(۱) ای خدایه زما قوم ته بښنه وکړه ځکه دوی نه پوهیږي.

همدا راز په صحیح مسلم کې روایت دی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایل: (رب اغفر لقومي فانهم لا یعلمون)^(۲) ای خدایه زما قوم ته مغفرت وکړه ځکه دوی ته پوهیږي. د قاضي عیاض په الشفاء نومي کتاب کې راځي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (اللهم اهد قومي فانهم لا

^(۱) الله تعالی د رسول الله (ص) دا دعا قبوله کړه ابن عائد روایت کوي چې وروسته لدې چې ابن قمنه له جنگ نه کور ته راستون شو، د خپلې رمی لیدو ته ورغی او هغه یې د غره په څوکه کې پیدا کړه او پکې ګډ شو په همدې وخت کې یوه ښکروړ وزګوري حمله ورباندې وکړه او په ښکروړ یې وواهه او د غره نه یې د لاندې ورغورځاوه او ټوټې ټوټې شو (فتح الباری: ۳۷۳/۷). د طبراني روایت وایي چې الله تعالی یو غرڅه ورباندې مسلط کړ او تر هغې یې په ښکروړ واهه تر څو ټوټې ټوټې شو (فتح الباری: ۳۶۶/۷).

^(۲) فتح الباری ۳۷۳/۷

^(۳) صحیح مسلم باب غزوة احد ۸۱/۱

يعلمون^۳. خدایه! زما قوم ته هدایت وکړې ځکه دوی نه پوهیږي.

پدې کې هیڅ شک نشته چې مشرکینو کلکه اراده کړې وه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شهادت ورسوي، خو هغه دوه قريشيان سعد بن ابی وقاص او طلحه بن عبید الله په دومره میړانه، همت او غیرت وجنګیدل چې د مشرکینو دا شوم هدف یې له خاورو سره خاورې کړ. هغوی دواړه د عربو مشهور غشي ویشتونکي وو او پداسې میړانه یې مقابله کوله چې په غشو سره یې حمله کوونکي مشرکین له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه په شاتګ ته اړ ایستل. سعد بن ابی وقاص (رضي الله عنه) ته خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله د غشو توبړه خلاصه کړه او ورته ویې فرمایل: (ارم فداک أبي وأمي). وله زما مور او پلار له تا قربان! له همدې قول نه د سعد (رضي الله عنه) د مقام، اهلیت او صلاحیت اندازه ښه څرګندیږي ځکه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بل هیچا ته هم داسې ندې ویلي چې زما مور او پلار دواړه له تا قربان.^(۱)

د طلحه بن عبید الله (رضي الله عنه) په هکله نسائي له جابر نه، پر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مشرکینو ددې حملې او ورسره د څو انصارو د موجودیت په یادونې سره روایت کوي وايي: مشرکین رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته را ورسیدل، نو ده وفرمایل: (من للقوم؟) څوک به د دوی مقابله وکړي؟ طلحه وویل: زه. جابر زیاتوي: انصار ور وړاندې شول او لکه مخکې مو چې د مسلم شریف په روایت کې ولیدل یو په بل پسې په شهادت ورسیدل کله چې انصار ټول شهیدان شول، نو طلحه ور مخکې شو. جابر وايي: بیا طلحه د یوولسو کسانو په شان جنګیده په همدې وخت کې په لاس ولګید، ګوتې یې پرې شوی او له خولې نه یې د حس یا آه آواز ووت. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (لو قلت: بسم الله، لرفعنك الملائكة والناس ينظرون). که د بسم الله ویلې وای نو خلکو به درته کتل او ته به ملائکو اوچتولې. راوي وايي: بیا الله تعالی مشرکین په شا کړل^(۲) حاکم په اکلیل کې روایت کوي وايي چې طلحه (رضي الله عنه) د احد په ورځ (۳۹) یا پنځه دیرش ټپه خوړلي وو او د شهادت او لمنځۍ ګوتې یې شلې شوې وې.^(۳) بخاري له قیس بن ابی حازم نه روایت کوي وايي: ما ولیدل چې د طلحه (رضي الله

۳. کتاب الشفاء بتعريف حقوق المصطفى ۸۱/۱.

(۱). صحيح البخاري ۱/ ۴۰۷ - ۲/ ۵۸۰ - ۵۸۱.

(۲). فتح الباري ۷/ ۳۶۱. سنن النسائي ۲/ ۵۲ - ۵۳.

(۳). نفس المصدر الاول ۷/ ۳۶۱.

عنه) لاس شل شوی و، او په همدې لاس سره یې د احد په ورځ له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه دفاع کړې وه.^(۴) ترمذي روايت کوي چې پدې ورځ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د طلحه په هکله فرمایلي: (من أحب أن ينظر إلى شهيد يمشی على وجه الأرض فلينظر إلى طلحة بن عبيد الله). که څوک غواړي چې داسې شهيد ته وگوري چې ژوندی د ځمکې پر مخ گزري نو طلحه بن عبيدالله ته دې وگوري.^(۱) ابو داود الطيالسي له عائشې (رضي الله عنها) نه روايت کوي چې وايي: ابوبکر (رضي الله عنه) به چې کله د احد ورځ يادوله نو فرمايل به يې چې دا ورځ ټوله د طلحه ورځ ده.^(۲) همدارنگه ابوبکر دده په هکله ويلي:

يا طلحة بن عبيدالله قد وجبت لك الجنان و بوات المها العينا^(۳)

[اې د عبيدالله زويه طلحه تا ته جنت واجب شو او له حورو سره دې کور جوړ کړ]. په همدې سخته گړۍ کې الله تعالی له غيبه خپل نصر را نازل کړ. په بخاري او مسلم کې له سعد نه روايت دی وايي: د احد په ورځ مې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وليد چې دوه داسې کسان ورنه دفاع کوي چې سپين کالي يې اغوستي او ډير په ميرانه جنگيږي، ما هغه کسان نه مخکې ليدلي وو او نه مې وروسته وليدل. او په بل روايت کې راځي چې هغه دوه کسان جبريل او ميکائيل (عليهما السلام) وو.^(۴)

د رسول (ﷺ) شاو خوا ته د اصحابو (رضي الله عنهم) راټوليدل

دا ټولې پيښې په ډيره چټکۍ او ناڅاپي توگه د سترگو په رپ کې ترسره شوې او که نه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) غوره جنگيالي اصحاب (رضي الله عنهم) چې د جگړې په لومړۍ کړبنه کې وو د جگړې د حالت له بدليدلو او د رسول الله

(۴). صحيح البخاري ۵۲۷/۱، ۵۸۱/۲.

(۱). مشكاة المصابيح ۵۶۶/۲. ابن هشام ۸۶/۲.

(۲). فتح الباري ۳۶۱/۷.

(۳). مختصر تاريخ دمشق ۸۲/۷ (من هامش شرح شذور الذهب ص ۱۱۴).

(۴). صحيح البخاري ۵۸۰/۲.

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د آواز له اوریدو سره سم د خپل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لور په ډیر بیړه راوگرزیدل ترڅو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له څه نا گواره پینځې سره مخ نه شي. خو دوی پداسې حال کې راوړسیدل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زخمي شوی و شپږ تنه انصار په شهادت رسیدلي او اووم په ځمکه زخمي پروت و، سعد او طلحه په ډیره میړانه دفاع ورنه کوله او په جگړه بوخت وو، نو ټول له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه تاو شول خپل ځانونه او وسلې یې دده مبارک نه د دفاع پخاطر لکه دیوال داسې ورنه تاو کړې، د دښمن گوزارونو ته یې ځانونه ډال کړل، حملې یې په شا وتمبولې. ابوبکر د غار ملگری یې لومړي شخص و چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې ځان راوړساره.

ابن حبان له عائشه (رضي الله عنها) نه روایت کوي چې وایي: ابو بکر (رضي الله عنه) وویل: د احد په ورځ خلک ټول له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه لیرې شوي وو، زه لومړنی کس وم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته بیرته راوگرزیدم، هلته مې ولیدل چې یو شخص دفاع ورنه کوي په جگړه بوخت دی، په زړه کې مې وویل چې دا به طلحه وي، مور او پلار مې ورنه قربان، په همدې وخت کې ابو عبیده بن الجراح را پسې راوړسید هغه لکه د مرغه په شان تیز را روان و، دواړو ځانونه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورسول که گورو چې طلحه یې په مخکې لویدلې، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راته وفرمایل: (دونکم أحاکم، فقد أوجب). د خپل ورور غم وخورئ ده ځانته جنت واجب کړ. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک مخ هم زخمي شوی و د اوسپنیزې خولۍ دوی کړۍ یې په غومبوري کې خښې شوې وې. ابوبکر (رضي الله عنه) وایي ما وغوښتل چې دا کړۍ یې له مبارک غومبوري نه راوباسم، خو ابو عبیده (رضي الله عنه) راته وویل: د خدای په روی ما پرېږده چې دا کړۍ زه ورنه راوباسم! او پدې ترتیب هغه یوه کړۍ په خوله تینګه ونيوله او ورو ورو یې را ایستله ترڅو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په تکلیف نه شي، بالاخره یې یوه راوایستله خو پدې کوشش کې د ابو عبیده له تنایا غاښونو نه یو غاښ هم ووت. ابوبکر وایي: بیا زه ورغلم چې هغه بله زه راوباسم، ابو عبیده بیا راته وویل: د خدای په روی ما پرېږده چې راوباسم، نو دوهمه یې هم په خوله راوښووله او ورو ورو یې راوایستله خو دا ځل یې بل غاښ هم ووت. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: د خپل ورور غم وخورئ ده ته جنت واجب شو یا یې جنت ځانته واجب کړ.

ابوبکر وایي: بیا مو طلحه ته مخه کړه او درملنه مو یې پیل کړ له دیارلسو نه یې زیات زخمونه خوړلي و^(۱).

دا پدې ورځ په جگړه کې د طلحه د غیرت او شجاعت، همت او استعداد یو بل دلیل دی.

په همدې سخته شیبه کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر شاو خوا یو شمیر قهرمان اصحاب راغونډ شول، په دې ډله کې ابودجانه، مصعب بن عمیر، علي بن ابي طالب، سهل بن حنیف، مالک بن سنان (د ابو سعید الخدری پلار)، ام عماره نسبه بنت کعب المازنیه، قتاده بن النعمان، عمر بن الخطاب، حاطب بن ابي بلتعنه او ابو طلحه (رضي الله عنهم) شامل وو.

د مشرکینو حملې تندې شوې

دلته د مشرکینو شمیر لحظه په لحظه زیاتیده او حملې یې تندې دې. په مسلمانانو فشار دومره زیات شو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له هغو کڼدو نه په یوه کنده کې ولوید کومې چې ابو عامر الفاسق د همدې شرارت لپاره کیندلې وې، په مبارکه ګونډه کې یې وبریښدل علي (رضي الله عنه) لاس ورکړ او طلحه بن عبیدالله په غیږ کې راونيو تر څو راپورته شو او ودرید. نافع بن جبیر وایي: له مهاجرینو نه یوه کس به ویل: د احد په ورځ مې لیدل چې غشي له هر لوري را وریدل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مینځ کې و خو ټول به ورنه چپیدل (یعنې اصحابو به ورنه دفع کول) او په همدې ورځ مې عبدالله بن شهاب الزهري ولید چې ویل یې: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راوښایاست، اوس به یا زه ژوندی پاتې کیږم او یا هغه (صلی الله علیه و سلم)! دا پداسې حال کې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې بالکل خوا ته و او هیڅوک هم نه و ورسره، خو هغه ورنه تیر شو، صفوان ورباندې په قهر شو (چې ولې ورنه تیر شوې) هغه په ځواب کې ورته وویل: قسم په خدای که مې لیدلی وي، قسم په خدای لکه چې هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مونږ نه ساتل شوی دی. په دې پسې مونږ څلور کسانو عهد وکړ او د عبدالله په مرګ پسې ورمخکې شوو خو ونه توانیدو چې ویې

(۱). زاد المعاد ۹۵/۲

وژنو. (۲)

بې مثالہ قربانی او اتلولۍ

په دې ورځ مسلمانانو د قربانی او فدا کاري، میراني، اتلولۍ او سربازۍ په ډگر کې داسې قهرمانۍ او کارنامې وکړې چې په تاریخ کې یې مثال نه لیدل کېږي. ابو طلحه (رضي الله عنه) ځان د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخې ته لکه سپر داسې نیولی و په خپله سینه یې د دښمن غشي ور نه دفع کول. انس (رضي الله عنه) وايي: د احد په ورځ خلک د ماتې په حال کې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه بېل شول، خو ابو طلحه په داسې حال کې چې یو ډال ورسره و د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخې ته ولاړ و، هغه ډیر ماهر غشي ویشتونکی و په ډیر زور سره یې غشي ویشتل، په دې ورځ یې دوې یا درې لیندۍ ماتې کړې. دلته له مسلمانانو نه یو سړی چې د غشو توبره ورسره وه تیریده رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (انثرها لأبي طلحة). غشي دې ابو طلحه ته واچوه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به چې کله سر پورته کړ چې خلک وويني ابو طلحه به ورته ویل: مور او پلار مې درنه قربان سر مه اوچتوه هسې نه د دښمن کوم غشي درباندي برابر نه شي، زما غاړه ستا له غاړې قربان. (۱)

همدا راز انس (رضي الله عنه) روایت کوي چې ابو طلحه او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دواړو په یوه ډال له ځان نه دفاع کوله. ابو طلحه ډیر ښه غشي ویشتل او کله به یې چې غشي وويشته نو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به سر اوچت کړ او کتل به یې چې غشي یې چیرته ولگیده. (۲)

ابو دجانه د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخې ته ودرید خپله شا یې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ډال کړه، غشي به راتلل او ورباندې لگیدل به، خو دی به له ځایه نه خوځیده.

حاطب بن ابي بلتعه په عتبه بن ابي وقاص هغه چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مبارک غاښ یې شهید کړی و پسې شو، تعقیب یې کړ او د تورې داسې

(2). زاد المعاد ۹۷/۲

(1). صحيح البخاری ۵۸۱/۲

(2). نفس المصدر ۴۰۶/۱

گوزار یې ورباندې وکړ چې سر یې بوت ورباندې قلم کړ، آس او توره یې ورنه را واخیستل. سعد بن ابی وقاص ډیر کونښن وکړ چې خپل ورور عتبه ووژني، خو حاطب ورنه مخکې شو او د هغه کار یې ورجوړ کړ.

سهل بن حنیف یو میرینی غشي ویشتونکی ؤ، له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې د مرگ بیعت وکړ او په ډیره میرانه یې د مشرکینو په وړاندې مقابله کوله.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله هم غشي ویشتل. قتاده بن النعمان روایت کوي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپلې لیندۍ نه دومره غشي وویشتل چې دا یوه څنډه یې بالکل نړۍ او یا ماته شوې وه، بیا همدا لیندۍ قتاده ورنه واخیستله او له همدې سره وه. په همدې ورځ د قتاده سترگه ولگیده پوچه راووتله په مخ یې څړیدله، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپل مبارک لاس بیرته ور په ځای کړه جوړه روغه شوه ان تر دې چې همدا سترگه یې له بلې سترگې نه هم ګلالۍ وه او هم د تیز نظر درلودونکی.

عبدالرحمن بن عوف ډیر په میرانه جنگیده په خوله ولگید او د مخې غاښ یې مات شو، له شلو نه زیات تپونه یې وخوړل په پښه هم کلک ولگید او له همدې نه بیا ګوډ شو. د ابو سعید الخدری پلار مالک بن سنان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مبارک مخ له زخم نه وینې په خوله زبېښلې او تر هغې یې خټلې تر څو پاکې شوې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (مُجَّه). نو یې کړه. ده وویل قسم په خدای که یې تو کړم. بیا یې جگړې ته مخه کړه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (من أراد أن ينظر إلى رجل من أهل الجنة فليُنظر إلى هذا). څوک غواړي جنتي ته وګوري، نو ده ته دې وګوري. او هغه تر هغې پورې وجنگید تر څو په شهادت ورسید.

ام عماره هم په ډیر لوړ همت جنگیده، د مسلمانانو له یوه ګروپ سره ابن قمئه ته ور مخکې شوه، ابن قمئه ورباندې د تورې گوزار وکړ او اوږه یې ډیره ژوره ور زخمې کړه، دې هم پر ابن قمئه باندې څو مسلسل گوزارونه وکړل، خو هغه دوی زغړې اغوستې وې، ژوندی پاتې شو، ام عماره همداسې په میرانه جنگیده تر څو دولس تپونه یې وخوړل.

مصعب بن عمیر په ډیره میرانه سربازي کوله له رسول الله (صلی الله علیه و اله و

صحابه و سلم) نه یې د ابن قمنه او نورو مشرکینو حملې په شا کولې او ځان یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مخکې ډال جوړ کړی و، له ده سره د اسلامي لښکر بیرغ هم و. مشرکینو حمله ورباندې وکړه او بنی لاس یې ور پرې کړ، ده فورا بیرغ په چپ لاس کې ونيو او د مشرکینو مقابلې ته لکه غر داسې ولاړ و، بالاخره یې چپ لاس هم پرې شو، خو بیا یې هم نه غوښتل بیرغ په ځمکه پریوزي ځان یې ورباندې ورواچاوه په سینې او غاړې سره یې اوچت ساته تر څو په شهادت ورسید. دده قاتل هم ابن قمنه و او داسې گمان کاوه چې دا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی، ځکه مصعب (رضي الله عنه) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ډیر ورته و او کله یې چې مصعب (رضي الله عنه) په شهادت ورساوه، نو ابن قمنه مشرکینو ته مخ کړ او چیغه یې وکړه چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په قتل ورسید.^(۱)

د رسول الله (ﷺ) د شهادت خبر او پر جگړه یې اغیزې

د ابن قمنه لدې چیغې سره د مشرکینو او مسلمانانو په مینځ کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شهادت خبر خور شو. دا ډیرې حساسې شیبې وې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه بیل او د مشرکینو له خوا محاصره شوي اصحاب (رضي الله عنهم) ډیر وارخطا شول، ارادې یې کمزورې شوې، گډوډي او بی نظمي پکې گډه شوه، غمجن او پریشان شول، خو پدې چیغې سره دا هم وشول چې د مشرکینو حملې څه نا څه کمې شوې، فشار یې څه کم غوندې شو، ځکه دوی دا وپتییله چې نور خپل هدف ته ورسیدل، یو شمیر مشرکینو خو جگړه پریښوده او د شهیدانو په مثله کولو لگیا شول.

رسول الله (ﷺ) جگړې ته ادامه ورکوي او حالات کنترولوي

کله چې مصعب (رضي الله عنه) په شهادت ورسید رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بیرغ علي (رضي الله عنه) ته وسپاره. علي (رضي الله عنه) او نور موجود اصحاب (رضي الله عنهم) ډیر په میړانه جنگیدل، دفاع یې کوله او په دښمن یې

(۱). ابن هشام ۲/۷۳-۸۴. زاد المعاد ۲/۱۹۷

مرګوني ګوزارونه کول.

په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وټوانید محاصره ماته کړې او خپل محاصره شوي لښکر ته لار وباسي. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل لښکر خوا ته ورغی لومړی د کعب بن مالک سترګې پرې ولګیدې ویې پیژانده او په لوړ آواز یې چیغه کړه: ای مسلمانانو! زیری مې درباندي، دا دی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم). رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اشاره ورته وکړه چې چوپ شه. او دا هم پدې خاطر تر څو مشرکانو ته دده مبارک د موجودیت او ځای معلومات ونه شي، خو د کعب دا چیغه د مسلمانانو غوږونو ته ورسیده ټول ورته راتاو شول او تقریباً دیرش کسان یې شاوخوا ته راټول شول.

کله چې یو شمیر اصحاب راټول شول، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ډیره منظمه توګه د غره د درې خوا ته په شاتګ پیل کړ. او څرنگه چې لدې شاتګ نه هدف د محاصرې ماتول و، نو مشرکینو په ټول زور سره خپلې حملې جاري ساتلې او زیار یې یوست چې د مسلمانانو د شاتګ مخه ونیسي خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مشرکینو حمله کوونکو په مینځ کې خپله لاره وایستله او مشرکین د اسلام د زمیانو په وړاندې یې بسه شول.

پدې وخت کې د مشرکینو یو سپور عثمان بن عبدالله بن مغیره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خوا را مخکې شو او ویل یې: یا به زه ژوندی پاتې کیږم او یا هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې د مقابلې لپاره مخې ته ودرید، خو د مقابلې نوبت را نغی ځکه د هغه مشرک آس په یوه کنده کې ولوید او فوراً حارث بن الصمه ورته راوړسید او په پښه یې د تورې ګوزار پرې کړ ځای په ځای یې کیناوه او بیا یې هملته ستی کړ وسله یې ورنه را واخیستله او ځان یې بیرته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورساوه. پدې وخت کې د مشرکینو له لښکر نه یو بل سپور عبدالله بن جابر په حارث بن الصمه حمله وروړه په مټ یې په توره وواهه او کلک زخمي شو چې بیا مسلمانانو پورته کړ او یو یې ووړ. پدې وخت کې ابو دجانه هغه چې سره پټی یې په سر تړلې او له مرګ سره لوبیده راغی او د تورې په یوه وار سره یې د مشرک عبدالله بن جابر سر قلم کړ.

د خونړۍ جګړې پدې سختو شیبو کې په مسلمانانو د خوب غوټې هم راتللې او

لکه څرنگه چې قرآن کریم فرمایي دا خوب د الله له طرفه مسلمانانو ته امن او اطمینان و. ابو طلحه وایي: زه د احد په ورځ له هغه کسانو نه یو وم چې خوب ورباندې راته او داسې به خوب راباندې غالب شو چې څو ځله مې توره له لاس نه پریوته، بیرته به مې واخیسته، بیا به ولویده او وابه مې خیسته.^(۱)

په همدې قربانۍ او سربازۍ سره د مسلمانانو دا ګروپ په منظمه توګه د غره درې ته ورسید او د نور لښکر لپاره یې د امن ځای ته لاره پرانیستله. پاته لښکر هم ورسره یو ځای شو او د خالد عسکري تدبیر د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عسکري تدبیر په وړاندې ماتې وخوړه.

د ابی بن خلف وژل

ابن اسحاق وایي: کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د غره دې درې ته تشریف یووړ، ابی بن خلف راغی او ویل یې: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چیرته دی؟ اوس به یا زه ژوندی پاتې کیږم او یا هغه! اصحابو وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)، اجازه راکوې کوم یو حمله ورباندې وکړو؟

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایي: پرې اېږدئ، کله چې رانژدې شو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حارث بن الصمه نه یوه وړه نیزه واخیسته. کله یې چې نیزه واخیستله، نو په ډیر زور سره راپورته شو او خلک داسې یوې بلې خوا ته ولویدل لکه چې اوبن ځان وخوځوي او د شا وینستان یې ورنه باد شي. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغه مخې ته ورغی د زغرې او خوز (اوسپنیزې خولۍ) تر مینځ د ورمیر یوه برخه یې په نظر ورغله او په همدې ځای یې د نیزې داسې وار ورباندې وکړ چې څو ځله له آس نه را وېښوید. او کله چې نوموړی بیرته د قریشو مشرکینو ته ورغی په غاړه یې لږ غوندې زخم و، وینه یې بنده شوې وه خو ویل یې: په خدای قسم چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ووژلم! مشرکینو ورته وویل: زړه دې اچولی، ته خو څه زیات نه یې ټپي شوې! ده ورته وویل: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ماته په مکه کې ویلي و چې زه دې

(۱). صحیح البخاري ۵۸۲/۲

وژنم،^(۲) قسم په خدای که هغه را تو کړي نو هم وژني مې. او همداسې وشوه نوموړی د خدای د بنمن مکې ته د بیرته تلو په وخت په سرف نومي ځای کې مړ شو.^(۱)

او له عروة نه د ابو الاسود په روایت کې راځي: نوموړی (ابي) به لکه غوي داسې بغیده او ویل به يې: قسم په هغه ذات چې زما نفس يې په لاس کې دی که دا تکلیف (رنځ) چې په ما دی د ذي الحجاز په ټولو اوسیدونکو لگیدلی وای، نو ټول به مړه شوي وو.^(۲)

طلحه (رضي الله عنه) رسول الله (ﷺ) راپورته کوي

غره ته د شاتګ په دوران کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې ته یوه لویه پربڼه راغله، اراده یې وکړه چې ورباندې وڅیړي، خو و نه توانید ځکه دغه وخت یې وزن هم څه زیات و، زغرې یې هم دوې اغوستې وې او سخت زخمی شوی هم و، نو طلحه بن عبید الله (رضي الله عنه) ورته ټيټکۍ شو لاندې ورته کیناست او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په پربڼه ورهسک شو او یې فرمایل: (أَوْجَبَ طَلْحَةُ)^(۳) طلحه جنت واجب کړ.

د مشرکانو وروستی حمله

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د غره په دره کې د قیادت او مشرتابه په مرکز کې ځای په ځای شو مشرکانو پخپلې وروستۍ حملې لاس پورې کړ تر څو مسلمانانو ته نور زیان هم ورواړوي. ابن اسحاق وايي: هغه وخت چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دره کې و د قریشو یو ګروپ د ابو سفیان او خالد بن ولید په مشرۍ غره ته راوخوت، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)

(۲). دا کیسه داسې ده همدغه ابي به چې په مکه کې له رسول الله (ص) مخامخ شو نو ورته ویل به یې: اي محمده (ص) ما عود نومی یو آس ساتلې او هره ورځ (۷،۵۰) کیلو ګرامه دانه (جوار) ورکوم او په همدې آس به سپور وم او تابه وژنم، رسول الله (ص) به ورته فرمایل: بلکه زه به تا وژنم (ان شاء الله).

(۱). ابن هشام ۸۳/۲. زاد المعاد ۹۷/۲.

۲. مختصر سيرة الرسول (ص) للشيخ عبدالله النجدي ص ۲۵۰.

(۳). ابن هشام ۸۶/۲.

سلم) دعا وکړه او ویې فرمایل: یا خدایه! دوی له مونږ نه مه هسکوي، نه ښایي دوی له مونږ نه اوچت وي. په همدې سره عمر (رضي الله عنه) او یو ټولی مهاجرین مقابلې ته ورغلل او هغوی یې له غره نه کوز کړل.^(۴)

په مغازي اموي کې روایت دی چې: مشرکان غره ته وختل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سعد ته وویل: ارادې یې ور خاورې کړه. یعنې کوز یې کړه مخه یې ونیسه! سعد وویل: په یوه ځان یې څنگه مخه ونیسم او څنگه یې حوصلې وړتیتې کړم؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله خبره درې ځله تکرار کړه، نو سعد له خپلې توبرې نه یو غشی راواخیست یو سړی یې پرې وویشت او ویې واژه. سعد وایي: بیا مې همغه غشي راواخیست ښه مې پیژانده بل کس مې ورباندې وویشت هغه مې هم ستی کړ، دریم ځل مې بیا همغه غشي راواخیست ښه مې پیژانده او دریم کس مې ورباندې وواژه، نور مشرکان ټول له غره نه کوز شول، نو ما له ځان سره وویل: چې دا مبارک غشی دی، همغه مې پخپله توبره کې واچاوه. سعد (رضي الله عنه) همدا غشی د مرگ تر ورځې له ځان سره ساته او له ده وروسته یې له زامنو سره و.^(۵)

د شهیدانو مثله کول

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف دا د مشرکینو وروستی حمله وه. د هغوی گمان دا و چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شهادت رسیدلی، نو خپل مرکز ته ورغونډ شول او مکې ته د تگ تیاري یې پیل کړه. ځنې مشرکین او ورسره مشرکې ښځې د شهیدانو په مثله کولو بوخت شول، د هغوی غوږونه، پزې، او تناسلي غړي یې ورنه پرې کول، ځینې یې خیرلې. هند بنت عتبه د حمزه (رضي الله عنه) سینه خیره کړه یښه یې را پرې کړه او په خوله یې کړه، خو تیره یې نه شوی کړی بیرته یې تو کړه، او مشرکینو ښځو لدې پرې شویو غوږونو او پزو نه آمیلونه او پازیبونه جوړ کړل.^(۶)

قهرمان مسلمانان تر پایه د جگړې تیاري لري

(۴). نفس المصنوع.

(۵). زاد المعاد ۹۵/۲

(۶). ابن هشام ۹۰/۲

د جگړې په وروستیو شیبو کې دوی داسې پېښې وشوې چې د مسلمانانو همت او قهرماني په ګوته کوي او دا ښيي چې هغوی د خدای په لار کې هر ډول قربانۍ ته آماده وو:

۱- کعب بن مالک (رضي الله عنه) وايي: زه له هغو مسلمانانو نه یو وم کوم چې د غره له درې نه راوتلو، کله مې چې ولیدل مشرکین لګيا دي مسلمان شهیدان مثله کوي، نو ودریدم او بیا روان شوم که ګورم چې یو مشرک چې زغره یې اغوستې په مسلمانانو شهیدانو تیرېږي او وايي: دوی خو لکه د ذبح شویو پسونو په شان ټوټې ټوټې ډیرۍ پراته دي!! او یو مسلمان چې زغره یې په ځان کې ده دده لاره څاري انتظار یې کوي، زه ورپسې ورغلم او بیا مې دواړو مسلمان او کافر ته په څیر وکتل چې کوم یې قوي او کوم یې کمزوری دی او دا مې وپتییله چې دا کافر د وسلې او ساز و سامان له پلوه ورنه مخکې دی، خو همداسې ورته ګورم تر څو دواړه سره ونښتل، مسلمان داسې یو ګوزار ورباندې وکړ چې دوه شقه یې کړ له سر نه تر پښو پورې دوی ټوټې شو او بیا همدې قهرمان مسلمان خپل مخ لوڅ کړ او راته ویې ویل: څنگه ګوزار و اې کعبه؟ زه ابو دجانه (رضي الله عنه) یم.^(۱)

۲- د جگړې په پای کې یو شمیر مسلمانې ښځې د جنگ میدان ته راغلې. انس (رضي الله عنه) وايي ما عائشه بنت ابی بکر او ام سلیم (رضي الله عنهم) ولیدلې چې بدې یې و هلې او د پښو پازیبونه یې ښکاري، پخپلو اوږو د اوبو مشکونه راوړي او د خلکو په خولو کې یې ورځالي کوي، بیا ځي او بیرته یې را ډکوي، راوړي یې او د خلکو په خولو کې یې ورځالي کوي.^۲ عمر (رضي الله عنه) وايي: ام سلیط (رضي الله عنها) به د احد په ورځ زمونږ لپاره ډک ډک مشکونه راوړل.^۳

او لدې مسلمانو ښځو نه یوه هم ام ایمن وه کله یې چې ځنې ماتې خوړلي مسلمانان ولیدل چې د مدینې په لور روان دي، مخونو ته یې خاورې وروشیندلې او ځینو ته به یې ویل: واخله دا د سنیو څرخ واخله او توره دې ماته راکړه! بیا ام ایمن په ډیره بیړه د جگړې میدان ته لاړه او زخمیانو ته یې اوبه ورکولې چې حبان بن ابی العرقه په غشي وویشتله ولویده او بې پردې شوه، د خدای دښمن ورته په خدا شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته دا ډیره سخته ښکاره شوه سعد بن ابی وقاص ته یې

(۱). البدایة والنهایة ۱/۴۷۷.
۲. صحیح البخاري ۱/۴۰۳، ۲/۵۸۱.
۳. نفس المصدر ۱/۴۰۱.

یو داسې غشی ورکړ چې نوک یې هم نه ؤ او ورته ویې فرمایل: (ارم به). وله! سعد غشی ورخوشتی کړ او د حبان په غاړه ولگید، د شا په تخته ولوید او بې ستره شو، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې وخنډل چې ان نواجذ (زامې) غاښ یې ښکاره شول او ویې فرمایل: (استقاد لها سعد، أجباب الله دعوته). سعد د ام ایمن انتقام او پور واخیست، الله تعالی یې دې سوال قبول کړي.^(۱)

په دره کې له ځای په ځای کیدو وروسته

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دره کې د ننه پخپل مرکز کې ځای په ځای شو، نو علي بن ابي طالب (رضي الله عنه) لاړ او خپل ډال یې له مهراس نه ډک کړ (ځنې وایي مهراس په احد کې د یوې چینې نوم دی او ځنې نور وایي مهراس داسې یوې پربنې ته وایي چې مینځ یې ژور وي او ډیرې اوبه پکې غونډېږي) په هر حال هغه خپل ډال له اوبو نه را ډک کړ او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې راوړ تر څو اوبه ورنه وڅښي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې اوبه ولیدې یو ډول بوی یې درلود، نو ویې نه څښلې خو خپل مبارک مخ یې ورباندې ومینځلو، پاکې وینې یې ورنه پاکې کړې او یوه اندازه یې په مبارک سر واچولې او فرمایل یې: (اشتد غضب الله علی من دمی وجه نبیه).

د الله تعالی لوی عذاب دې پر هغه چا وي چې د الله د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخ یې ویني کړي.^(۲)

سهل (رضي الله عنه) وایي: قسم په خدای چې زه هغه کسان ښه پیژنم چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زخمونه یې ومینځل په سر یې اوبه ور واچولې او دا ښه راته معلومه ده چې په څه شي دده مبارک تداوي وشوه؟ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لور فاطمه (رضي الله عنها) یې سر مینځه او علي (رضي الله عنه) له ډال نه اوبه ورباندې اچولې، کله چې فاطمه (رضي الله عنها) ولیدل چې په اوبو سره وینه نه درېږي همداسې روانه ده، نو د پوزي (بوریا) یوه ټوټه یې وسیځله او په زخم یې ور واچوله او په همدې سره یې وینه ودریده.^(۳)

محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ډیری پاکې او خوږې اوبه راوړې، رسول الله (صلی

(۱). السيرة الحلبية ۲ / ۲۲

(۲). ابن هشام ۲ / ۸۵

(۳). صحيح البخاري ۲ / ۵۸۴

الله عليه و اله و صحبه و سلم) وځښلې او د خير دعا يې ورته وکړه^(۴).
رسول الله (صلى الله عليه وسلم) د زخمونو له امله د ماسپښېن لمونځ په ناستي وکړ
او مسلمانانو هم په ناسته لمونځ ورپسې ادا کړ.^(۱)

د ابو سفیان پسخند او له عمر (رضي الله عنه) سره خبرې

وروسته لدې چې مشرکینو د بیرته تګ تیاري مکمله کړه ابو سفیان غره ته پورته شو
او چیغه یې کړه: آیا محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ستاسې په مینځ کې
شته؟ مسلمانانو ځواب ورنکړ. بیا یې چیغه کړه: ابن ابی قحافه شته؟ مسلمانانو
ځواب ورنکړ. بیا یې چیغه کړه: عمر بن الخطاب شته؟ مسلمانانو بیا هم ځواب
ورنکړ، ځکه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغوی له ځواب ورکولو
نه منع کړي وو. ابو سفیان له دوی دریو پرته د بل چا پوښتنه ونکړه، ځکه هغه پوهیده
چې د اسلام قیام په همدې دریو پورې تړلی دی. پدې پسې ابو سفیان وویل: څه له دې
دریو نه خو خلاص شوو. دلته عمر (رضي الله عنه) صبر ونه شوی کړی او په ځواب
کې یې ورته وویل: ای د الله دښمنه دا درې واړه چې تا یاد کړل ژوندي دي، او الله هغه
څه پرې ایښي دي چې ستا د خفګان او رسواۍ سبب به کیږي! ابو سفیان وویل:
ستاسې مړي مثله شوي، خو ما ددې نه امر کړی او نه مې دا کار غندلی او بد ګڼلی
دی. او زیاته یې کړه: (اعلیٰ هبل) یعنی هبل لوړ دی. پدې وخت کې رسول الله (صلى
الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (ألا تجیبونه؟). ځواب یې نه ورکوی؟ اصحابو
(رضي الله عنهم) وویل: څه ورته ووايو؟ ده وفرمایل: (قولوا: الله أعلیٰ وأجل). ووايئ:
الله تعالیٰ له ټولو نه لوړ او لوی دی. ابو سفیان بیا وویل: مونږ عزى لرو او تاسې یې
نلرئ. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (ألا تجیبونه؟). آیا
ځواب یې نه ورکوی؟ اصحابو (رضي الله عنهم) عرض وکړ څه ورته ووايو؟ ده
وفرمایل: (قولوا: الله مولانا، ولا مولیٰ لکم). ووايئ: الله زمونږ مولی دی او تاسې
مولی نلرئ.

ابو سفیان وویل: څومره ښه کار وشو، نن ورځ د بدر د ورځې بدله ده، په جنګ کې خو

(۴). السیره الخلیبه ۲ / ۳۰

(۱). ابن هشام ۲ / ۸۷

کله ماتي او کله بری حتمی دی. عمر (رضي الله عنه) په ځواب کې ورته وایي: نه، برابر ندي، زموږ مړي په جنت کې دي او ستاسې مړي په دوزخ کې. پدې پسې ابو سفیان زیاته کړه: اې عمره (رضي الله عنه)! راشه ما ته لنډ راشه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (ائته فانظر ما شأنه؟). ورشه وگوره چې څه وایي؟ عمر (رضي الله عنه) ورغی. ابوسفیان ورته وویل: د خدای په روی راته ووايه چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مو وژلی دی که نه؟ عمر (رضي الله عنه) ورته وویل: نه، والله نه، هغه همدا اوس ستا خبرې اوري. ابو سفیان ورته وویل: ته زما په نزد له ابن قَمَته نه ډیر رښتیني او غوره یې.^(۱)

د بدر په میدان کې د یوې بلې مقابلې وعده

ابن اسحاق وایي: کله چې ابو سفیان او لښکر بیرته تلل نو داسې یې وویل: په راتلونکي کال کې مو د بدر په میدان کې د یوې بلې مقابلې وعده ده درسره. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یوه صحابي ته وویل: (قل: نعم، هو بیننا وبينك موعد). ورته ووايه سبي ده، دا به زموږ او ستاسې تر مینځ وعده وي.^(۲)

د مشرکانو د دریځ او پلان په هکله تحقیق

بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و سلم) علي (رضي الله عنه) ته امر ورکړ چې: (اخرج في آثار القوم فانظر ماذا يصنعون؟ وما يريدون؟ فإن كانوا قد جئوا الخيل، وامتنطوا الإبل، فإنهم يريدون مكة، وإن كانوا قد ركبوا الخيل وساقوا الإبل فإنهم يريدون المدينة. والذي نفسي بيده، لئن أرادوها لأسيرن إليهم فيها، ثم لأناجزهم). لاږ شه وگوره مشرکین څه کوي؟ څه اراده لري؟ [وگوره که دې ولیدل په اوبښانو سپاره دي او آسان یې همداسې ورسره روان کړيدي، نو پوه شه چې د مکې لورته روان دي او که په آسانو سپاره وو او اوبښان یې همداسې ورسره روان کړي وو، نو بیا پوه شه چې دوی د مدینې په لور روان دي، قسم په هغه ذات چې زما مرگ او ژوند دده په واک کې دی که د مدینې اراده یې وکړه ورپسې ورځم به او درې وړې کوم به یې.] علي

(۱). ابن هشام ۹۳/۲ - ۹۴، زاد المعاد ۹۴/۲، صحيح البخاري ۵۷۹/۲

(۲). ابن هشام ۹۴/۲

(رضي الله عنه) وايي: زه ورپسې ورغلم تر څو په حالاتو ځان خبر کړم هلته مې وليدل چې په اوبښانو سپاره او آسان يې همداسې ورسره د مکې په لور روان کړي وو.^(۳)

د شهيدانو او زخميانو کتل

د مشرکينو له ستنيدو وروسته مسلمانانو ته ددې فرصت په لاس ورغی چې د خپلو شهيدانو او زخميانو خبر واخلي. زيد بن ثابت (رضي الله عنه) وايي: د احد په ورځ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليږلم تر څو سعد بن الربيع (رضي الله عنه) ولټوم او امر يې راته وکړ: (إن رأيته فأقرئه مني السلام، وقل له: يقول لك رسول الله صلى الله عليه وسلم: كيف تجدك؟). که د سعد وليد، نو سلام مې ورته وایه او پس له سلام دا ورته ووايه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) درته وایي چې څنگه يې؟ زيد (رضي الله عنه) زياتوي زه لارم او د شهيدانو په مينځ کې گرزيږم تر څو سعد ته ورسيدم که گورم چې هغه خپل آخريني نفسونه باسي، د ځنکدن په حال کې دی، د تورو، غشو او نيزو اويا گوزارونه يې خوړلي. ورته مې ويل: سعده! رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سلام درياندي وايي او پوښتنه دې کوي چې څنگه يې؟ ده راته وويل: په رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دې سلامونه وي او زما له خوا نه ورته عرض کړه چې يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! د جنت خوشبويي مو تر سرېمو کيږي، او زما قوم انصارو ته ووايه: که د تاسې يو کس هم ژوندی وي او دښمن پدې وتوانېږي چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ځان ورسوي، نو د خداي په وړاندې به عذر ونلري! په همدې وخت کې يې روح له مبارک بدن نه ووته او له فاني دنيا نه يې سترگې پټې کړې.^(۱)

خلکو د زخميانو په مينځ کې اصيرم (عمرو بن ثابت) هم وموند لدینه مخکې به يې چې هغه ته د اسلام بلنه ورکوله ده به نه منله او اسلام به يې نه قبلاوه. له همدې امله خلک حيران شول چې اصيرم دلته څه کوي او څنگه راغلی؟ هغه خو په اسلام نه و مشرف شوی، پوښتنه يې ورنه وکړه: څنگه او ولې دلته راغلی يې؟ له خپل قوم نه د دفاع پخاطر راغلی يې او که له اسلام سره د مينې په اساس؟ ده په ځواب کې ورته

(3). ابن هشام ۹۴/۲ به فتح الباري کې روايت دی چې سعد بن ابي وقاص (رضي الله عنه) د قريشو د احوال معلومولو په خاطر

ورپسې ورغلی و ۳۴۷/۷.

(1). زاد المعاد ۹۶/۲.

وویل: زه له اسلام سره د مینې پخاطر دلته راغلی یم، ما په الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ایمان راوړی او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د دفاع پخاطر دومره وجنګیدم چې حالت مې تاسې گوری، په همدې خبره یې سترګې پټې شوې. هغوی دا خبره بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورسوله، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (هو من أهل الجنة). هغه جنتي دی. ابو هريره (رضي الله عنه) وايي: دا پداسې حال کې چې یو لمونځ یې هم نه وکړی.^(۱)

د زخمیانو په ډله کې قُرمان هم و چې د زمري په شان جنګیدلی و او په اته تنه مشرکان یې وژلي وو، خو اوس د زخمونو له وجې پروت و مسلمانانو را اوچت کړ او د بني ظفر محلي ته یې یووړ او زیري یې ورکول خو ده ورته وویل: قسم په خدای چې زه صرف د خپل قوم د ناموس پخاطر جنګیدلی یم او که دا نه وای نو هیڅ جګړه به مې نه وی کړې! او کله یې چې د زخمونو دردونه زیات شول نو ځان یې پخپله حلال کړ او خودکشي یې وکړه.

کله به یې چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې یادونه وشوه، نو فرمایل به یې: (إنه من أهل النار). هغه دوزخي دی.^(۲)

او دا د هر هغه چا جزا او سزا ده چې د قوم او یا بل کوم دنیوي غرض په خاطر جنګیږي او وژل کیږي. هر څوک چې د الله له رضا نه پرته بل هدف ولري که څه هم د مسلمانانو په لښکر کې ومري او ان که د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لښکر او د اصحابو په مینځ کې هم وي جزا یې همغه ده چې د قزمان وه. ددې په خلاف د شهیدانو په مینځ کې د بني ثعلبه د یهودانو یو کس هم و، کله چې د جګړې خبرې کیدلې هغه خپل قوم ته ویلي و: ای یهودانو! قسم په خدای چې تاسې ښه پوهیږئ چې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مرسته او مدد په تاسې فرض دی. دوی ورته وویل: نن خو د هفتې ورځ ده. ده ورته وویل: د تاسې لپاره کومه هفته نشته، بیایې خپله توره او وسله واخیسته او ویې ویل: که زه مړ شوم، نو مال مې ټول د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی، هر څنګه یې چې زړه وي هغسې دې وکړي. بیا د جګړې ډګر ته ننوت او تر هغې پورې وجنګید تر څو ووژل شو،

(۱). نفس المصنوع ۹۴/۲. ابن هشام ۹۰/۲

(۲). نفس المصنوع الاول ۹۷/۲ - ۹۸ ابن هشام ۸۸/۲

نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (مُخْرِيقُ خَيْرِ يَهُودٍ). مخیریق غوره یهودی و.^(۳)

د شهیدانو را غونډول او د فن کول

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله د شهیدانو لیدلو ته ورغی او ویې فرمایل: (أنا شهيد على هؤلاء، إنه ما من جريح يُجرح في الله إلا والله يبعثه يوم القيامة، يَدْمِي جُرْحُهُ، اللون لون الدم، والريح ريح المسك). زه د دوی شاهد یم. حقیقت دا دی هر څوک چې د خدای په لار کې زخمي کیږي، الله تعالی یې د قیامت په ورځ پداسې حال کې بیرته را ژوندی کوي چې له زخم نه به یې وینې روانې وي رنگ به یې د وینو وي، خو بوی به یې د مشکو بوی وي.^(۱)

ځینو اصحابو (رضي الله عنهم) خپل شهیدان مدینې ته وړي وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې هغوی بیرته راوړي او د شهادت په ځای کې دې دفن شي، غسل دې نه ورکوي او له خپلو جامو سره دې خاورو ته وسپارل شي، خو اوسپنې او پوستي شيان دې ورنه لیرې کړي شي. دا شهیدان به دوه دوه او یا دری دری په یوه قبر کې دفن کیدل او دوه دوه شهیدان به یې په یوه جامه کې سره پټول او فرمایل به یې: (أيهما أكثر أخذًا للقرآن؟). کوم یو یې ډیر په قرآن پوه و؟ خلکو به چې هر یوه ته اشاره وکړه همغه به یې په لحد کې له هغه بل نه مخکې کړ او فرمایل به یې: (أنا شهيد على هؤلاء يوم القيامة). د قیامت په ورځ به زه د دوی شاهد وم. عبدالله بن عمرو بن حرام او عمرو بن الجموح (رضي الله عنهما) چې دواړه سره دوستان وو په یوه قبر کې دفن شول.^(۲)

پدې وخت کې د حنظله (رضي الله عنه) مبارک جسد نه و مسلمانان ورپسې وگرزیدل که گوري چې یو ځای په ځمکه ایښودل شوی او اوبه ورنه خاڅي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته وفرمایل چې دا دي ملاتګي ده (حنظله) ته غسل ورکوي. او بیا یې وفرمایل: (سلوا أهله ما شأنه؟). دده

(۳). ابن هشام ۲/ ۸۸ - ۸۹

(۱). نفس المصدر ۲/ ۹۸

(۲). زاد المعاد ۲/ ۹۸ صحيح البخاري ۲/ ۵۸۴

له کورنۍ نه پوښتنه وکړې چې څه خبره ده؟ هغوی یې له ښځې نه پوښتنه وکړه. هغې کیسه ورته وکړه، او له همدې ځایه حنظلله په غسیل الملائکه مشهور شو.^(۳)

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې کله د خپل تره او رضاعي وروږه حمزه (رضي الله عنه) حال ولید بې حده زیات خفه شو، ترورۍ یې صفیه (رضي الله عنها) هم راغله چې خپل شهید وروږ حمزه (رضي الله عنه) وگوري، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې زوی زبیر (رضي الله عنه) ته وویل چې مور دې بیرته بوزه تر څو خپل وروږ حمزه (رضي الله عنه) پدې حالت و نه گوري! خو صفیه (رضي الله عنها) ویل آخر ولې څه وجه ده چې ما د خپل وروږ لیدو ته نه پرېږدئ؟ زه خبره شوې یم چې وروږ مې مثله شویډی، خو څرنگه چې دا د الله تعالی په لار کې دی، نو مونږ ورباندې راضي یو، زه دا ثواب شمیرم او ان شاء الله صبر به کوم. بیا راغله او حمزه (رضي الله عنه) یې ولید، دعا یې ورته وکړه، انا لله وانا اليه راجعون یې وویل او له الله تعالی نه یې د مغفرت سوال وکړ. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې حمزه (رضي الله عنه) له خپل خوربې او رضاعي وروږ عبدالله بن جحش (رضي الله عنه) سره په یوه قبر کې دفن کړي.

ابن مسعود (رضي الله عنه) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې په حمزه (رضي الله عنه) څومره وژړل مونږ کله هم دده مبارک دومره ژړا نده لیدلې، د حمزه جنازه یې د قبلې لور ته کیښوده بیا ورته ودرید په ژړا شو او دومره یې وژړل چې د ژړا آواز یې لوړ او په سلگو شو.^(۱)

د شهیدانو منظر ډیر در دوونکی او غموونکی و، زړونه یې چاودول. خباب (رضي الله عنه) وایي د حمزه (رضي الله عنه) کفن نه و، یو تور لیکدار چادر و چې سر به یې پرې پټ شو نو پښې به یې لوڅې شوې او چې پښې به یې ورباندې پټې شوې نو سر به یې لوڅ شو، بالاخره یې سر پرې پټ شو او په پښو یې د اذخر وابنه ورواچول شول.^(۲)

عبدالرحمن بن عوف (رضي الله عنه) وایي: مصعب بن عمیر (رضي الله عنه) شهید شو، هغه له ما نه غوره و او پداسې یوه چادر کې په کفن شو چې سر به یې پرې پټ شو پښې به یې لوڅې وې او چې پښې به یې پټې شوې نو سر به یې لوڅیده. همدې ته ورته یو روایت له خباب بن ارت (رضي الله عنه) نه هم روایت شویډی چې پکې راځي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راته وفرمایل: سر یې پدې چادر پټ

3_ زاد المعاد ۹۴/۲

(۱) رواه ابن شاذان، مختصر سیره الرسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) للشيخ عبدالله النجدي ص ۲۵۵

(۲) رواه احمد، مشكاة المصابيح ۱۴۰/۸

کړئ او په پښو کې اذخر واچوئ.^(۳)

رسول الله (ﷺ) د خپل رب ثنا وایي او سوالونه ورنه کوي

امام احمد روایت کوي چې د احد په ورځ وروسته له دې چې مشرکان بیرته ستانه شول، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (استووا حتی أثنی علی ربی عز وجل)، فصاروا خلفه صفوفاً، فقال: (اللهم لك الحمد كله، اللهم لا قابض لما بسطت، ولا باسط لما قبضت، ولا هادي لمن أضللت، ولا مضل لمن هديت، ولا معطي لما منعت، ولا مانع لما أعطيت، ولا مقرب لما باعدت، ولا مبعد لما قربت. اللهم ابسط علينا من بركاتك ورحمتك وفضلك ورزقك).

(اللهم إني أسألك النعيم المقيم، الذي لا يحول ولا يزول. اللهم إني أسألك العون يوم العيلة، والأمن يوم الخوف. اللهم إني عائد بك من شر ما أعطيتنا وشر ما منعتنا. اللهم حبب إلينا الإيمان وزينه في قلوبنا، وكره إلينا الكفر والفسوق والعصيان، واجعلنا من الراشدين. اللهم توفنا مسلمين، وأحينا مسلمين، وألحقنا بالصالحين، غير خزايا ولا مفتونين. اللهم قاتل الكفرة الذين يكذبون رسلك، ويصدون عن سبيلك، واجعل عليهم رجزك وعذابك. اللهم قاتل الكفرة الذين أوتوا الكتاب، إله الحق). تيار شئ چې زه مې د خپل رب حمد او ثنا ووايم. اصحاب (رضي الله عنهم) ټول ورپسې صفونه صفونه ودریدل، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل:

ای خدایه! ټول حمد او ثنا ستا لپاره ده، ای خدایه! څه شی چې تا پراخه کړي هغه هیڅوک نه شي تنگولی او څه چې تا تنگ کړي هغه هیڅوک نه شي پراخولی، او څوک چې تا گمراه او بې لارې کړي وي هغه ته هیڅوک هدایت نه شي کولی، او چا ته چې تا هدایت کړیدی هغه څوک نه شي گمراه کولی، او څه چې تا بند کړي هغه هیڅوک نه شي ورکولی، او څه چې تا ورکړي هغه هیڅوک نه شي بندولی، او څه چې تا لیرې

(۳). صحیح البخاري ۲ / ۵۷۹ - ۵۸۴

کړي هغه څوک لنډولی نه شي او څه دې چې لنډ کړي هغه څوک لیرې کولی نه شي،
 اې خدایه! پر مونږ خپل رحمتونه برکتونه، فضل او رزق را نازل کړه.
 اې خدایه! زه درنه د دایمي نعمت سوال کوم، هغه نعمت چې نه وروسته کیږي او نه له
 مینځه ځي، اې خدایه! زه د بې وسۍ په ورځ د کومک او د ویرې په ورځ د امن او امان
 سوال کوم، اې خدایه! زه د هغه څه د شر نه چې را کړي دې دي او د هغه چې نه دې دي
 را کړي له شر نه په تا باندې پناه غواړم. اې خدایه! له ایمان سره مو مینه پیدا کړه او
 زموږ په زړونو کې یې ښایسته کړې، له کفر، فسق او نافرمانۍ نه مو وساته، او مونږ
 د راشدینو (هدایت کړی شویو) له ډلې نه وگرزوه، اې خدایه! مسلمان مو له دنیا تیر
 کړه او له ایمان سره مو راژوندي کړه، او له رسواۍ او فتنو څخه مو په امن کړه د
 صالحینو (نیکانو) په ډله ورگډ کړه، اې خدایه! هغه کافران ووژنې چې ستا د رسولانو
 تکذیب کوي او ستا له لارې نه خلک منع کوي، خدایه! دوی پخپل عذاب اخته کړې،
 اې خدایه! هغه کافران هم ووژنې چې کتاب ورکړ شوي دي. یا اله الحق.^(۱)

مدینې ته ستنیدل، د مینې او فداکاری څو نمونې

وروسته له دې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شهیدانو له
 تدفین، د الله تعالی له حمد او ثنا، دعا او زاریو نه فارغ شو نو د مدینې په لور یې
 مخه کړه. د لارې په اوږدو کې مؤمنو صحابیاتو (رضي الله عنهن) د مینې سر ښندنې
 او فدا کاري داسې مثالونه وړاندې کړل لکه څرنګه چې مؤمنو اصحابو (رضي الله
 عنهم) د جګړې په میدان کې وړاندې کړي و.
 په لار کې حمزه بنت جحش (رضي الله عنها) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه
 و سلم) مخې ته ورغله، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې د ورور
 عبدالله بن جحش په شهادت خبره کړه او غمرازي یې ورسره وکړه، دې انا لله و انا الیه
 راجعون وویل، خپل ورور ته یې له الله تعالی نه د مغفرت سوال وکړ. بیا یې د ماما
 حمزه بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) د شهادت خبر ورکړ او غمشریکي یې ورسره
 وکړه. دې انا لله و انا الیه راجعون وویل او د مغفرت دعا یې ورته وکړه. بیا یې
 د خاوند مصعب بن عمیر (رضي الله عنه) د شهادت خبر ورکړ پدې سره حمزه یو ځل په
 چیغو شوه په ترمو ترمو یې وژړل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)

(۱). رواه البخاري في الادب المفرد، امام احمد في مسنده ۴۲۴/۳.

وفرمايل: (إن زوج المرأة منها لِمَكَان). ميره د بنځې په وړاندې خاص مقام لري.^(۲) همدا راز له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د بني دینار د یوې داسې بنځې ملاقات وشو چې ميره، ورور او پلار یې په احد کې شهیدان شوي وو. اصحابو (رضي الله عنهم) د هغوی د شهادت خبر ورکړ او د غمشريکۍ څرگندونه یې ورسره وکړه. نوموړې مؤمنې وویل: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څه حال دی؟ دوی ورته وویل: هغه په خیر او سلامت دی یا ام فلان، الحمد لله همغسې په خیر دی لکه ته یې چې غواړې! دې وویل: ما ته یې راوښیئ چې ورته وگورم! هغوی په اشارې سره رسول (صلی الله علیه و سلم) وروښود، دې ولید او ویې ویل: (کل مصيبة بعدك جلل - له تا نه پرته بل هر غم او مصیبت کم دی)^(۱) (ستا له غمه پرته بل غم، غم ندی).

همدا راز د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) مور په منډو منډو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې ته راغله، سعد بن معاذ (رضي الله عنه) چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د آس قیزه یې نیولې وه عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه زما مور ده! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: په خیر راغله او ورته ودرید، چې را نژدې شوه د زوی عمرو بن معاذ (رضي الله عنه) په شهادت یې غمشريکي ورسره وکړه. دې وویل: دا چې ته مې روغ ولیدې، نور غم راباندې سپک شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د احد د شهیدانو خپلوانو ته دعا وکړه او ویې فرمایل: (یا أم سعد، أبشري وبشري أهلهم أن قتلهم ترافقوا في الجنة جميعاً، وقد شفّعوا في أهلهم جميعاً).

[اې د سعد مورې! خوشاله اوسه او د نورو شهیدانو خپلوانو ته هم د خوشالۍ زیږی ورکړه او ورته ووايه چې ټول شهیدان یو ځای په جنت کې دي او د ټولو خپلوانو په هکله یې شفاعت کړیدی.] دې عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مونږ راضي یو، څوک به لدې وروسته ورباندې ژاړي؟ بیا یې عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شهیدانو پسمانده گانو ته دعا وکړه! رسول

(2). ابن هشام ۲ / ۹۸

(1). نفس المصدر ۲ / ۹۹

الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (اللهم اذهب حزن قلوبهم، واجبر مصيبتهم، وأحسن الخلفَ على من خُلِفُوا). اي خدايه د دوی له زړونو نه غم وباسه، د مصيبتونو بدله يې ورکړه، او د دوی سبب ساز شي.^(۲)

رسول الله (ﷺ) په مدينه کې

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دریم هجري کال د شوال په اوومه د شنبې په ماښام مدينې ته ورسيد، کله يې چې کورته تشریف يووړ خپله توره يې فاطمی (رضي الله عنها) ته ورکړه او ورته ويې فرمایل: (اغسلي عن هذا دمه يا بنية، فوالله لقد صدقني اليوم). [لورې دا وينې ورنه ومينځه، قسم په خدای چې دا توره ډيره راسره ريښتونې او سيي وه.]

علي (رضي الله عنه) هم خپله توره ورکړه او ورته ويې ويل دا هم ومينځه په خدای قسم چې ډيره ريښتونې وه راسره. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (لئن كنت صدقت القتال، لقد صدق معك سهل بن حنيف وأبو دُجَانة). که ته په سيي او ريښتونې توگه جنگيدلی يې، نو سهل بن حنيف او ابو دجانه هم ريښتني جنگيدلي دي.^(۱)

د دواړو ډلو مري

زياتره روايات پدې اتفاق لري چې د مسلمانانو د شهيدانو شمير اويا تنه و چې زياتره يې له انصارو څخه وو. د انصارو پنځه شپيته (۶۵) تنه په شهادت رسيدلي وو، يو خلويښت يې د خزرج قبيلې او څلور ويشت نور له اوس قبيلې څخه وو. يو يهودی هم مړ شوی و او له مهاجرينو نه يوازې څلور کسان په شهادت رسيدلي وو.

د مشرکانو د مړيو په هکله ابن اسحاق وايي چې: له دوی نه دوه ويشت کسان وژل شوي وو، خو که ددې غزا په هکله د مغازي د ليکونکو او اهل السير هغو روايتونو ته چې د جگړې په مختلفو مراحلو کې د مشرکينو د مړيو په هکله روايت شوي دقيق نظر وکړو نو دا به راته په ډاگه شي چې له مشرکينو نه دوه ويشت

(2). السيرة الخلية ۲ / ۴۷

(۱). ابن هشام ۲ / ۱۰۰

نه ، بلکه اوه دیرش کسه وژل شوي وو^(۲). (والله اعلم)

په مدینه کې فوق العاده حالت

مسلمانانو د یکشنبې شپه د دریم هجري کال (د شوال میاشتې اتمه) په مدینه کې پداسې حال کې تیره کړه چې حالات فوق العاده (اضطراري) وو، ټول تیارسی وو. که څه هم ډیر ستومانه وو، خو د مدینې ټولې لارې او دروازې یې خاړلې، پخپل رهبر حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې خاصه پیره کوله ځکه له هرې خوا یې ویره درلوده او په زړونو کې یې شکونه او شبهې راولاړیدې.

د حمراء الاسد غزا

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دغه شپه ټوله د جگړې او له جگړې نه د راپیدا شویو حالاتو په هکله په فکر او سوچ کې سبا کړه لدې نه یې تشویش درلود هسې نه مشرکین دا فکر وکړي چې د جگړې په میدان کې له برلاسی سره سره مو څه خاصه گټه ونکړه، پنبېمانه نه شي او له لارې نه بیرته د مدینې په لور حمله رانه وړي، نو ددې تشویش د دفع کولو پخاطر یې تصمیم ونيو چې د مکې لښکر تعقیب کړي ورپسې ووځي.

اهل مغازي (سیرت لیکونکي) وايي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د احد د غزا په سبا یعنې د دریم هجري کال د شوال په اتمه د یکشنبې په ورځ اعلان وکړ چې: (لا یخرج معنا إلا من شهد القتال). د دښمن مقابلې ته ورځو، تیار اوسئ، او یوازې هغه کسان به راسره ځي چې د احد په غزا کې یې برخه اخیستې ده. عبدالله بن ابی ورته وویل: زه هم درسره ځم. ده ورته وفرمایل: نه، ته مه ځه. مسلمانان که څه هم ټپیان وو او زړونه یې له غمونو او ویرې ډک وو، خو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د امر تطبیق ته تیار شول، ویې ویل: د سر په سترگو آماده یوو. جابر بن عبدالله (رضي الله عنه) عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)

(۲). ابن هشام ۲ / ۱۲۲ تر ۱۲۹. فتح الباري ۷ / ۳۵۱. غزوة احد لحمد احمد باشیل ص ۲۷۸ تر ۲۸۰

سلم) زما دا هیله ده چې په هره جگړه کې درسره وم خو څرنگه چې پدې غزا کې پلار پدې مکلف کړی وم چې د خپلو خویندو سر پرستي او کفالت وکړم، نو کور کې پاته شوی وم، خو اوس د تلو اجازه غواړم! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اجازه ورکړه، نو ورسره روان شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپل لښکر سره روان شو او له مدینې نه اته میله لیرې په حمراء الاسد نومي ځای کې مستقر شو، په همدې ځای کې معبد بن ابي معبد الخزاعي د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ملاقات ته راغی اسلام یې راوړ. او ځنې وایي چې په اسلام نه و مشرف شوی، خو له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې خوا خوږې درلوده ځکه د بني خزاعه او بني هاشم تر مینځ د تعاون تړون شوی و راغی او عرض یې وکړ: یا محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! تا ته او ستا اصحابو (رضي الله عنهم) ته چې کوم تکلیف رسیدلی مونږ ډیر پرې خفه یو، ډیره سخته راباندې تمامه شوې، زمونږ دا هیله ده چې الله تعالی دې عافیت په برخه لره. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر ورته وکړ چې لاړ شه او د ابو سفیان حوصله شکنی وکړه، روحیات یې ور کمزوري کړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې د مشرکینو د بیرته را تاویدو او پر مدینې د حملې کوم تشویش درلود هغه رښتیا و. کله چې مشرکین له مدینې نه ۲۶ میله لیرې روحاء نومي ځای کې دمه شول یو په بل یې پرې اچوله یو بل ته یې ویل: هیڅ مو ونکړل، د مسلمانانو شان او شوکت مو ورمات کړ نور مو همداسې پریښودل د هغوی مشران مو پریښودل چې بیا به خلک درته راغونډوي او مشکلات به درته راولاړوي، راځئ بیرته ورتاو شو او له رینسو نه یې راوباسو.

داسې ښکاري چې دا یوه عادي او سطحي رایه وه او هغو کسانو وړاندې کړې وه چې د دواړو ډلو د قوت او روحیاتو سیمې اندازه یې نه وه لگولې. او همدا وجه وه چې یو مسوول مشر صفوان بن امیه مخالفت کوي او وایي: ای خلکو! دا کار مه کوئ، زه ویرېږم که دا ځل ورتاو شی نو هغه مسلمانان به هم ستاسې خلاف را ټول شي کوم چې د احد غزا ته نه وو راغلي، ځی مکې ته ځی، بری ستاسی دی، او که بیرته وروگرځیدئ نو هسې نه چې حالات ستاسې په خلاف بدل شي او د ماتې سیلی. درباندي راتاو شي! خو د صفوان رایه ونه منل شوه ځکه زیاترو بیرته مدینې ته ستنیدل غوښتل او فیصله وشوه چې د مدینې په لور به حمله وروړي خو مخکې لدینه چې ابو سفیان خپل لښکر د مدینې په لور مرش کړي، معبد بن ابي معبد را ورسید ابو سفیان لدې نه خبر ندی چې هغه په اسلام مشرف شوی، پوښتنه یې ورنه وکړه

معبد ه وایه څه خبر دې راوړې؟ معبد د ابو سفیان په خلاف د عصبي او تبلیغاتي جنگ له اسلوب نه کار واخیست او ورته ویې ویل: خبر خو دا دی چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له یو زیات شمیر لښکر سره په تاسې پسې راوتلی دی، دومره کسان ورسره دي چې ما کله هم دومره زیات لښکر ندی لیدلې، ټول له ډیرې غصې درته شنه دي، هغه کسان هم ورسره راوتلي کوم چې د احد په ورځ نه وو موجود، او څه یې چې له لاسه ورکړي سخت ورباندې پښېمانه دي، تاسې ته یې زړونه دومره ډک دي چې ما یې مثال ندی لیدلی! ابو سفیان ورته وویل: خوار شې، دا څه وایي؟ معبد وویل: والله چې زما گمان خو دا دی چې مخکې لدینه چې ته حرکت وکړی د آسانو ټنډې به ووينی او د دوی د لښکر لومړنی گروپ به لدې غونډۍ نه راښکاره شي. ابو سفیان وویل: قسم په خدای مونږ خو ورباندې د بیا حملې فیصله کړې تر څو رینې یې له بیخه وباسو! معبد ورته وایي: دا کار مه کوه، زه نصیحت درته کوم، زه دې خبر غواړم.

په همدې سره د مکي لښکر روحيات کمزورې شول، حوصلې یې ماتې شوې، ویرې او ډار واخیستل خبر یې پدې کې ولید چې د مکې په لور شاتگ ته ادامه و رکړي، خو ابو سفیان ددې پخاطر چې له اسلامي لښکر سره د بل ټکر مخه ونیسي او پرې نه ږدي چې نور هم د دوی لښکر تعقیب کړی د مسلمانانو په خلاف یې یوه تبلیغاتي حمله وکړه او هغه داسې چې د عبدالقیس یو کاروان مدینې ته روان ؤ او لدې ځایه تیریده ابو سفیان ورته وویل ای خلکو زما یو پیغام محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته رسوی؟ او زه وعده در کوم کله چې مکې ته راغلی نو ددې کار په بدل کې به د عکاظ په بازار کې دومره ممیز درکړم چې ستاسې اوبنان یې وړی شي. دوی ورته وویل: هو، رسوو یې. ابو سفیان وویل: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ووايي چې مونږ دده او د اصحابو (رضي الله عنهم) په خلاف د بیا حملې فیصله کړې او اراده لرو چې دا ځل یې رینې له بیخه راوباسو.

دا کاروان حمراء الاسد ته ورسید چېرته چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپل لښکر سره اړولي وو، د ابو سفیان خبره یې ورته وکړه او زیاته یې کړه: مشرکین درته راټول شوي، ورنه وویرېږئ، خو د دوی دې خبرې د مسلمانانو په زړونو کې د غیرت څپې راوپارولې، ایما یې نور هم پیاوړی شو ((الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ

الْوَكِيلُ (۱۷۳) فَأَنْقَلَبُوا بِنِعْمَةِ رَبِّهِمْ إِلَىٰ دِيَارِهِمْ فَأَتَىٰ خِثْيَاءَ الْأُتَىٰ (۱۷۴) (آل عمران: ۱۷۳-۱۷۴).

[هغه (مومنان) چې خلكو ورته وويل خلك درته راټول شويدي ورنه وويريځئ، (پدې سره د دوى ايمان لاپسې پياوړى شواو وويل دوى بس دى مونږ ته الله او څومره بڼه وكيلى (كار جوړونكى) دى الله. نو بيرته راوگرځيدل (دا مومنان) په نعمت سره له (جانبه د) الله او (په) فضل (احسان او رحمت سره له الله نه) چې ونه رسیده دوى ته هيڅ بدي (نه زخم نه قتل نه هزیمت) او تابعان شول دوى د رضامندۍ د الله او الله څښتن (مالک) د فضل (احسان رحمت) ډير لوى دى.]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دلته حمراء الاسد ته د يکشنبې په ورځ راغلى و دوشنبه، سه شنبه او چار شنبه د شوال ۹ - ۱۰ - ۱۱ يې همدلته تيره کړه او بيا د مدينې په لور ستون شو. مدينې ته له ستنيدو نه مخکې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ابو عزه الجمحي په گوتو ورغى او دا هغه کافر و چې د بدر په غزا کې اسير شوى و، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ډير فقر او زياتو لوڼو درلودلو (د هغوى د کفالت) پخاطر پدې شرط خوشى کړى و چې بيا به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف څه نه وايي او پخپل شعر سره به خلک د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف نه تشويقوي. خو هغه خپل عهد مات کړ، غدر او خيانت يې وکړ خلک يې پخپل شعر سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مقابلې ته هڅول او د مقابلې لپاره يې د احد ميدان ته راغى. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ونيو، نو عرض يې وکړ: اي محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ما وښه پر ما احسان وکړه، او د لوڼو پخاطر مې پرېږده، هغوى بل څوک نلري، وعده درکوم چې بيا به داسې ونکړم! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (لا تمسح عارضيك بمكة بعدها وتقول: خدعت محمداً مرتين، لا يلدغ المؤمن من جحر مرتين). اوس به داسې و نه شي چې بيرته مکې ته لاړ شى پخپل مخ به لاس راکاږې او وايي به: دوه ځله مې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته بازي ورکړه، موئن له يوه غار نه دو ځله نه چيچل کيږي. بيا يې زبير (رضي الله عنه) او يا عاصم بن ثابت (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې وي وژني، نو هغه يې سر ورنه قلم کړ. همدا راز د مکې له جاسوسانو په يوه جاسوس هم د اعدام حکم تطبيق شو. دا جاسوس

معاویه بن المغیره بن ابی العاص و چې د عبدالملک بن مروان د مور له پلوه بابا کیده. کله چې مشرکین له احد نه ستانه شول نوموړی (معاویه) د خپل تره زوی عثمان بن عفان (رضي الله عنه) ته راغی، عثمان (رضي الله عنه) دده لپاره له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه امن وغوښت، او هغه (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې شرط امن ورکړ چې له دریو ورځو نه به زیات نه پاتې کیږي او که پاتې شو، نو وژل کیږي به. او کله چې اسلامي لښکر له مدینې نه ووت نو ده د قریشو لپاره جاسوسي پیل کړه او له دریو ورځو نه زیات پاتې شو، خو کله چې اسلام لښکر بیرته راستون شو، معاویه هڅه وکړه وټیښتي. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) زید بن حارثه او عمار بن یاسر (رضي الله عنهما) ورپسې واستول هغوی تعقیب کړ او ویې واژه.^(۱)

حقیقت دا دی چې حمراء الاسد بیله او مستقله غذا نده بلکه دا د احد غذا تکمله او یوه صحنه ده.

د احد په غذا کڼې بری او ماتې دا وه د احد غذا سره له ټولو تفصیلاتو او مختلفو مراحلو. محققینو ددې غذا د پای په هکله زیات بحثونه کړيدي چې آیا دا د مسلمانانو ماتې وه او که نه؟ خو پدې کې شک نشته چې د جگړې په دوهم پړاو کې مشرکان له عسکري پلوه برلاسي وو او د جنگ په ډگر دوی مسلط وو، مسلمانانو ته د سر زیات تاوان ورواښتی و، بیشکه یوه ډله مسلمانان له ماتې سره مخ شوي وو، جگړه د مشرکینو په ګټه روانه وه، خوځنې داسې دلایل شته چې د هغې په اساس د مشرکینو دې برلاسي ته فتح او کامیابي نه شو ویلی.

یو دا چې د مکې لښکر ونه شواي کړی د مسلمانانو مرکز ونیسي، او د مدینې د لښکر زیات شمیر کسانو خپل مقاومت ته دوام ورکړ، د تیښتې لاره یې ونه نیوه که څه هم ګډوډي او ویره پرې ګډه شوې وه، خو په پوره میړانه یې د جگړې په ډگر کې مقابله کوله او بالاخره له خپل قیادت نه شاوخوا راټول شول، او دومره هم نه وو کمزوري شوي چې مشرکین یې تعقیب کړي او ویې غغلي. د مسلمانانو له لښکر نه

(۱). د احد غذا او حمراء الاسد تفصیلات مو له ابن هشام ۲/ ۶۰ - ۱۲۹ - زاد المعاد ۲/ ۹۱ - ۱۰۸ فتح الباري ۷/ ۳۴۵ - ۳۷۷. صحیح البخاري مختصر سیره الرسول (ص) ۲۴۲ - ۲۵۷. او نورو یاد شویو مصادر و نه اخیستي دي.

يو کس هم د مشرکينو په لاس اسير نه شو، همدا راز مشرکينو ته د مسلمانانو له مالونو نه هم هيڅ شی په لاس ور نه غلل. او بل دا چې که څه هم مسلمانان هملته خپل مرکز کې موجود وو، خو مشرکينو د جگړې دريم پړاو ته زړه ښه نه کړ، او نه داسې وشول چې مشرکين لکه د هغه وخت د فاتحانو په شان د جگړې په ميدان کې يوه، دوې يا درې ورځې پاتې شي او خپله فتحه ولمانځي، بلکه هغوی په ډيره بېړه په شا شول او له مسلمانانو نه مخکې يې د جگړې ميدان پريښود. او دا جرات يې هم ونه شواي کړي چې مدينې ته وورنوزي او د اوسيدونکو اولادونه يې اسيران او مالونه يې لوټ کړي دا سره لدې چې مدينه ډيره ورته لنډه هم وه او هم له سرتيرو نه خالي وه.

نو پدې اساس ويلی شو چې قريشو د جگړې په ميدان کې يوازې دا وکړای شوی چې مسلمانانو ته د سريزات تاوان ور واړوي، خو پدې کې پاتې راغلل چې له محاصرې نه وروسته مسلمانان بالکل وځپي ټول له مينځه يوسي. ډير ځله فاتحان همداسې تاوانونه گالي لکه دلته چې مسلمانانو وگالل، خو په هيڅصورت سبي نده چې د قريشو دا عمل فتحه، بری او نصر وبولو. بلکه د ابو سفیان په بېړه په شاتگ دا په گوته کوي چې هغه لدينه ويره درلوده که چيرې د جگړې دريم پړاو شروع شي نو لښکر به يې له ماتې او تباهي سره مخ کېږي. نو ځکه يې بېړه وکړه او بيرته ستون شو او دا خبره هغه وخت لا زياته پخپري کله چې د حمراء الاسد د غزا په هکله د ابو سفیان رايه تر نظر تيره کړو.

نو اوس ويلی شو چې دا جگړه يوه داسې جگړه وه چې فاتح يې نه درلود، دواړو طرفونو هر يو پخپله اندازه په يوه برخه کې بری تر لاسه کړ او په بل طرف کې له ماتې سره مخ شو. او هر يوه يې پداسې حال کې له جگړې نه لاس واخيست چې نه له ميدانه وتښتيد او نه يې خپل مرکز دښمن ته پريښود چې قبضه ورباندې وکړي، همدې مطلب ته قرآنکريم داسې اشاره فرمايي:

((وَلَا تَهْنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلُمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلُمُونَ كَمَا تَأْلُمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا)) (النساء: ١٠٤)

[او سستي (بې همتي اې! مؤمنانو) مه کوئ په طلب (تعقيب او جنگ) د قوم د کفارو کې، که يې تاسې چې دردمن کېږئ، نو بيشکه دوی (هم) دردمن کېږي همغسې چې تاسې دردمن کېږي! او هيله (اميد) لرئ تاسې له (جانبه د) الله د هغه (ثواب) چې نه لري دوی (کفار) اميد (يې) او الله علیم او حکيم دی.]

دلته قرآنکريم دواړه ډلې په درد کې سره تشبيه کړيدي، ورته يې بللې او ددې

مطلب دا دی چې د دواړو حالت او موقف یو و او دواړه پداسې حال کې له جگړې نه په شا شول چې یو یې هم فاتح او غالب نه و.

قرآنکریم د دې غزا په هکله فرمایي: بیا د قرآنکریم آیتونه رانازل شول او ددې غزا په مهمو مراحلو یې رڼا واچوله، یوه یوه یې وڅیړله، تبصرې یې ورباندې وکړې. او هغه اسباب یې په گوته کړل کوم چې ددې زیات تاوان سبب شوي وو، او پداسې حساسو او خطرناکو حالاتو کې یې د مسلمانانوڅڼې کمزورۍ په گوته کړې، د خپل مسوولیت د ادا په هکله یې د دوی غفلت او کوتاهي څرگنده کړه او د هغو لوړو اهدافو د تحقق په لار کې یې د دوی سستي په گوته کړه د کوم لپاره چې دا وسط امت جوړ شويدي.

همدا راز قرآنکریم د منافقینو د دریځ او موقف په هکله هم خبرې وکړې، له هغوی نه یې پردې اوچتې کړې ټولو ته یې وروپیژندل، له الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې د دوی دښمني څرگنده کړه، او ددې تر څنګ یې د ځینو کمزوریو مسلمانانو په زړونو کې موجود هغه شکوک او شبهات هم لیرې کړل چې منافقانو او یهودانو ورته پیدا کړي وو.

او هغه اهداف او حکمتونه یې په گوته کړل کوم چې لدې غزا نه په لاس راځي. د احد د غزا په هکله د آل عمران سورت شپيته (۶۰) آیتونه نازل شول چې پیل یې د جگړې د لومړني پړاو په هکله دی او فرمایي: ((وَإِذْ عَدُوَّتْ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ)) (آل عمران: ۱۲۱)

[او یاد کړه اې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! چې راووتې ته په اول د ورځې کې له کوره خپله چې تیارول دي مؤمنانو ته (په احد کې) ځایونه له پاره د جنګ او الله اوریدونکی علیم دی.]

او په پای کې د جگړې نتایج او حکمتونو ته اشاره کوي فرمایي: ((مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ)) (آل عمران: ۱۷۹)

[نه دی الله چې پرېږدي مؤمنان په هغه حال (د اختلاط) چې یی تاسې (ای خلکو!) پر هغه تر څو چې جلا کړي (الله) ناپاکه له پاکه ځینی او نه دی الله چې خبر کاندې تاسې په غیب باندې (چې د منافقانو تمیز دی له مخلصانو څخه)، لکن الله غوره کوي له رسولانو خپلو څخه چې اراده وفرمایي (د غوره کولو یی)، نو ایمان ولری تاسې ای مؤمنانو! پر الله او پر رسولانو د الله، او په ایمان قایم پاتې اوسئ! او پرهیز گاري وکړئ (له بدو کارونو) پس دی تاسې ته اجر ډیر لوی.]

ددې غزا گټې او حکمتونه
ابن قیم پدې هکله مفصل بحث کړیدی.^(۱) ابن حجر وایي: علماء وایي: د احد په غزا او مسلمانانو ته اوښتې تاوان کې ډیرې گټې او الهي لوی حکمتونه وو چې ځنې یې عبارت دي له: مسلمانانو ته د معصیت او نافرمانۍ د جزا او نتیجې ښوول، هغوی د منهیاتو د ارتکاب په ضرر پوهول. او هغه هم هلته چې غشو ویشتونکو خپل هغه سنگر پرېښود چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې د نه پرېښودلو امر ورته کړی و، خو کله چې دوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له امر نه سر غړونه کوي او هغه څه کوي چې ورنه منع شويدي، نو جزا یې هم دا ده چې ټولو ولیده.

ددې غزا بل حکمت دا دی چې د رسولانو داسې وي چې وخت نا وخت له مختلفو ابتلا آتو او ازمیښتونو سره مخامخ کیږي، خو پای بیا د همدوی وي. او که دا ازمیښتونه نه وای او دوی تل فاتح او غالب وای، نو د مسلمانانو په مینځ کې به داسې کسانو هم ځای نیولی وای چې اصلاً به یې ایمان نه درلود. او که دا امتحان نه وای نو ریښتوني به له دروغجنو نه څنګه بیلیدل او څرنګه به پیژندل کیدل؟ او که همیشه ناکام او مات وای، نو بیا خو د نبوت اهداف او مقاصد نه ترسره کیدل. نو د الهي حکمت تقاضا هم همدا وه چې کله ماتې او کله بری وي تر څو دروغجن له ریښتوني نه بیل شي، ځکه تر دې وخته منافقان پټ وو چا نه پیژندل خو کله چې دا پېښه وشوه نو منافقانو له خپلو مخونو نه پردې پورته کړې، په ژبه او عمل سره یې د خپل نفاق اعلان وکړ. او مسلمانان پوه شول چې په کور کې د ننه هم دښمنان لري نور د لستونې دې مارانو ته متوجه شول او لازم اقدامات یې وکړل.

بل حکمت یې دا دی چې په ځنې ځایونو کې د بري او فتحې ځنډیدل د انساني نفس

(۱). زاد المعاد ۲/ ۹۹ - ۱۰۸

غرور وژني د کبر ملا ماتوي او په انسان کې خاکساري او تواضع پیدا کوي. او کله چې مسلمانان له دې امتحان سره مخامخ شول نو د صبر لمن یې ونيوه خو منافقانو چيغې گډې کړې او په واویلا شول.

بل حکمت یې دا دی چې الله تعالی خپلو مؤمنو بندگانو ته د خپل کرامت په کور (جنت) کې داسې درجې او مقامات تیار کړيدي چې په عمل سره هلته رسیدل ممکن ندي، نو پدې خاطر هغوی له داسې ازمیښتونو او مصیبتونو سره مخ کوي تر څو همغه اوچتې درجې یې په برخه شي. او بل دا چې شهادت د اولیاؤ له ټولو نه لوړه درجه ده، نو الله تعالی دا مرتبه د دوی په برخه کړه. او همدا راز الله تعالی غوښتل خپل دشمنان په هلاکت ورسوي، نو د دوی د هلاکت اسباب لکه کفر، سرکشي، طغیان او مسلمانانو ته ضرر رسول یې هم ورته برابر کړل او په همدې سره یې د مسلمانانو گناوې وېښلې او کافران یې هلاک او برباد کړل.^(۱)

(۱). فتح الباري ۷/ ۳۴۷

له احد نه وروسته نظامي عمليات

د احد غميزې د مسلمانانو لپاره منفي اغيزې درلودې. د هغوی شهرت ته يې زیان ورساوه، زور يې مات شو، د خلکو په زړونو کې يې هيبت او شوکت کم شو، له ډيرو داخلي او بهرنيو مشکلاتو سره لاس او گريوان شول. مدينه منوره له هر لوري تر تهديد او خطر لاندې راغله، يهودانو، منافقانو او اعرابو (بدويانو - صحرايانو) خپله دښمني په ډاگه کړه. هرې يوې ډلې زیار يوست مسلمانانو ته زیان ورسوي او ختم يې کړي، بالکل يې له مينځه يوسي او له جرړو يې وباسي.

ددې غزا لا دوی مياشتې نه وې پوره شوې چې بنو اسد پر مدينه باندې د حملې تياري ونيوله. او د څلورم هجري کال د صفر په مياشت کې عضل او قاره قبيلو د مسلمانانو په خلاف توطئه جوړه کړه، لس کسه اصحاب (رضي الله عنهم) يې په شهادت ورسول. او په همدې مياشت کې د بنو عامر قبيلې پداسې يوې توطئې لاس پورې کړ چې پوره اويا کسه اصحاب (رضي الله عنهم) پکې شهيدان شول او دا پيښه د بئر معونه په نامه شهرت لري. د يهودانو بنو نضير قبيلې هم خپله دښمني په ډاگه کړه او د څلورم هجري کال د ربيع الاول په مياشت کې يې يوه لويه توطئه جوړه کړه، د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د په شهادت رسولو کوښښ يې وکړ. بنو غطفان هم جرات وکړ او د څلورم هجري کال په جمادي الاولى کې يې پر مدينه منوره د حملې پلان جوړ کړ.

څرنگه چې د احد په غزا کې مسلمانانو ته تاوان اوښتی او زور يې ختلی و، نو له همدې امله تر يوه وخته له خطراتو او تهديدونو سره مخ وو، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپل حکمت او تدبير سره د پيښو مخه بدله کړه د مسلمانانو شان شوکت، هيبت او عظمت يې بيرته را ژوندی کړ. او پدې لار کې يې لومړنی گام د حمراء الاسد په لور حرکت او د مشرکينو ځغلول وؤ پدې مدبرانه عمل سره يې د خپل لښکر شهرت او عظمت ژوندی وساته، شان او هيبت يې اعاده او خوندي کړ، يهودان او منافقان يې وويړول. ورپسې يې پداسې عملياتو لاس پورې کړ چې نه يوازې د مسلمانانو تير عظمت يې را ژوندی کړ بلکه د هغوی شان و شوکت يې نور هم پسې اوچت کړ، په راتلونکو صفحاتو کې به ددې عملياتو تفصيلات سره ولولو.

۱- د ابي سلمه سريه

د احد له غزا نه وروسته تر ټولو لومړی بنو اسد بن خزيمه د مسلمانانو په خلاف راپورته شول. د مدينې منورې استخباراتو خبر تر لاسه کړ چې د خويلد زامن طلحه او سلمه له خپل قوم او نورو پيروانو سره راپورته شوي او بني اسد بن خزيمه د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خلاف جگړې ته رابولي.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فوراً يو گروپ چې شميره يې يو سل او پنځوس انصار او مهاجرين جنگيالان وو د مقابلې لپاره ورواستاوه. ابو سلمه يې ددې گروپ امير وټاکه. بيرغ يې ورته وټاکه. او مخکې لدینه چې بنو اسد بن خزيمه په اقدام لاس پورې کړي ابو سلمه (رضي الله عنه) ورباندې حمله وکړه، کفار دومره وارخطا شول چې تيت او پرک شول، يوې خوا بلې خوا ته وتښتيدل. مسلمانانو ته ډير اوښان او پسونه په لاس ورغلل او سالمين غانمين، جوړ، روغ او له غنيمتونو سره يو ځای مدينې ته ستانه شول او خبره جگړې ته ونه رسیده.

دا سريه د څلورم هجري کال د محرم په لومړۍ نيټه واقع شوې، او له بيرته راستنيدو وروسته د ابو سلمه (رضي الله عنه) هغه زخم چې په احد کې خوړلې و وبلید په بد واوښت او لږه موده وروسته وفات شو.^(۱)

۲- د عبدالله بن انيس (رضي الله عنه) سريه

د څلورم هجري کال د محرم په پنځمه د مدينې استخباراتو خبر تر لاسه کړ چې خالد بن سفيان الهذلي له مسلمانانو سره د جگړې پخاطر تياري نيسي خلک راټولوي. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) عبدالله بن انيس (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې لاړ شي او هغه له مينځه يوسي.

عبدالله بن انيس (رضي الله عنه) اتلس ورځې له مدينې نه غائب و او د هفتې په ورځ چې د محرم مياشتې اوه ورځې پاتې وې بيرته مدينې ته پداسې حال کې راستون شو چې د خالد سر يې له ځان سره راوړی و او د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مخکې يې کيښود.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په دې وخت کې ده ته يوه لکړه ورکړه او ورته ويې فرمايل: (هذه آية بيني وبينك يوم القيامة). دا به د قيامت په ورځ زما او

(۱). زاد المعاد ۱۰۸/۲

ستا تر مینځ نښه وي. او کله چې د عبدالله بن انیس (رضي الله عنه) ځنګدن شو وصیت یې وکړ چې هغه لکړه یې په کفن کې ورسره کیښودله شي.^(۱)

۳- د رجیع حادثه

د همدې څلورم هجري کال د صفر په میاشت کې د عضل او قاره قبیلو څو کسان رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته راغلل او عرض یې وکړ چې د دوی ځنې کسان په اسلام مشرف شوي که څوک ورسره واستوي تر څو د دین ښوونه ورته وکړي او قرآن کریم ورزده کړي! نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابن اسحاق په روایت شپږ کسان او د بخاري په روایت لس کسان ورسره واستول او د ابن اسحاق د یوه روایت په اساس یې مرثد بن ابی مرثد الغنوي مشر ورته وټاکه. او د بخاري او ابن اسحاق د بل روایت له مخې ددې ډلې مشر عاصم بن ثابت د عاصم بن عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) نیکه و. اصحاب (رضي الله عنهم) ورسره روان شول او کله چې د رابع او جدي تر مینځ د هذیل قبیلې رجیع نومې چینې ته ورسیدل، د عضل او قاره قبیلو نوموړو کسانو د هذیل قبیلې بنو لحيان څانګه ورباندې را وپاروله، تقریباً سل کسه غشي ویشتونکي ورپسې راووتل د هغوی پل یې پسې واخیست او بالاخره ور ورسیدل محاصره یې کړل. نوموړي اصحاب (رضي الله عنهم) یوې غونډې ته ختلي وو، مشرکینو ورته وویل: زموږ له پلوه د تاسې لپاره عهد او پیمان دی که راکوز شوی، نو نه مو وژنو! عاصم (رضي الله عنه) له راکوزیدو نه انکار وکړ او له خپلو ملګریو سره یې د مشرکینو په خلاف جګړه پیل کړه اوه کسان یې د مشرکینو په غشو په شهادت ورسیدل او یوازې درې تنه حضرت خبيب، زيد بن دثنه او یو بل صحابي (رضي الله عنهم) ژوندي پاتې شول. مشرکینو یو ځل بیا د تړون او عهد یادونه ورته وکړه، نو دوی درې واړه ورته راکوز شول، خو کفارو خپل عهد مات کړ غدر یې وکړ او درې واړه یې د خپلو لیندو په تارونو وتړل.

پدې وخت کې هغه دریم صحابي (رضي الله عنه) وویل: دا د دوی لومړنی غدر دی، نو له دوی سره له تګ نه یې انکار وکړ، هغوی کش کړ او کوښښ یې وکړ له ځان سره یې بوزي، خو ورسره لاړ نه شو نو بیا یې په شهادت ورساوه. خبيب او زيد (رضي الله عنهما) یې له ځان سره بوتلل او په مکه کې یې خرڅ کړل. دوی دواړو د بدر په غزا کې د مشرکینو مشران وژلي وو. خبيب (رضي الله عنه) څه وخت په مکه کې بندي پاتې شو

(۱). نفس المصدا ۱۰۹/۲ ابن هشام ۶۱۹/۲-۶۲۰

بالاخره يې مشرکینو د وژلو فیصله وکړه او له حرم نه یې تنعیم ته بوتله. او کله یې چې په دار خپژاوه نو خبيب (رضي الله عنه) ورته وویل: لږ مې پرېږدئ چې دوه رکعت له مونځ وکړم. مشرکینو پرېښوده، دوه رکعت له مونځ یې وکړ او کله یې چې سلام وگرزاوه ویې ویل: که تاسو دا نه ویلئ چې له مرگ نه ډارېږي، نو له مونځ به مې اوږداوه، بیا یې دعا وکړه او ویې ویل ای خدایه! ته دوی یو یو له منځه یوسي، یو، یو یې کړې بیا ټول هلاک کړې، یوه ته هم نجات ور نکړي. او ورپسې یې دا شعرونه وویل:

لقد اجمع الاحزاب حولي و البوا
قباثلهم واستجمعوا كل مجمع
خلک ډلې ډلې رانه تاو دي او خپلې قبیلې یې راباندې را ټولې کړيدي او ټولې ډلې یې راجمع کړيدي.

و قد قربوا ابناهم و نساءهم
و قربت من جذع طويل منع
خپل اولادونه او ښځې یې هم راوستلې دي او زه د خرما یوې اوږدې او مضبوطې تنې ته نژدې کړی شوی یم.

الى الله اشكو غربي بعد كربتي
و ما جمع الاحزاب لي عند مضجعي
د خپلې بې کسی بې وطنۍ او غم، او د خپلې قتل گاه شا و خوا ته ددې ډلو د راغونډیدو نه الله ته فریاد کوم.

فذا العرش صبرني على مايراد بي
فقد بضعوا حمي و قد بؤس مطعمي
اې د عرش مالکه! دښمن چې زما په خلاف کومه اراده لري په هغه باندې صبر راکړه، دوی خو زه بوتی. بوتی. کړی یم او خوراک مې یې خراب کړیدی.

و قد خيروني الكفر و الموت دونه
فقد ذرفت عينا من غير مدمع
هغوی د کفر او مرگ تر منځ اختیار را کړئ خو مرگ له کفر نه ډیر راته آسانه دی، سترگې مې له اوبښکو پرته ډکې ډکې کیږي.

ولست ابالي حين اقتل مسلما
على اي شق كان في الله مضجعي

دا چې مسلمان ومړم نو پروا مې نشته چې د الله په لار کې په کومه ډېره ووژل شوم.
 وذلك في ذات الاله و ان يشاء يبارك على اوصال شلو مزرع
 دا د الله لپاره دي او که د هغه اراده وشوه نو په بوتۍ، بوتۍ او ټوټه ټوټه اندامونو کې به هم برکت واچوي.

پدې مهال ابو سفیان ورته وويل: آيا پدې خونبیرې چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دلته له مونږ سره وي مونږ يې غاړه ووهو او ته پخپل کور کې وې؟ خبيب (رضي الله عنه) وويل: نه قسم په خدای پدې هم نه يم خوښ چې زه دې پخپل کور کې وم او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې هلته وي چيرته چې تشریف لري او يو اغيزی دې تکليف ور ورسوي. بيا مشرکانو په دار و خيژاوه او چاته يې وظيفه ورکړه چې په جسد يې همدلته پيره وکړي. خو عمرو بن اميه الضمري (رضي الله عنه) د شپې له خوا په يوه چل د هغه مبارک جسد لدې ځای نه اوچت کړ او خاورو ته يې وسپاره.

خبيب (رضي الله عنه) د عقبه بن الحارث په لاس شهيد کړی شو ځکه د بدر په غزا کې خبيب (رضي الله عنه) د نوموړي پلار حارث وژلی و.

په صحيح بخاري کې روايت دی چې خبيب (رضي الله عنه) لومړنی شخص دی چې دمرگ په وخت کې يې د دوه رکعتو لمانځه طريفه پريښې ده. او کله چې خبيب (رضي الله عنه) له مشرکينو سره اسير و نو پداسې حال کې ليدل شوی چې د انگورو وږی يې په لاس او انگور ورنه خوري او دا پداسې وخت او موسم کې چې په مکه کې حتی خرما هم نه موندل کيده انگور خو لا پريږده.

او زيد بن الدثنه (رضي الله عنه) صفوان بن اميه واخيست او د خپل پلار په بدل کې يې په شهادت ورساوه.

همدا راز قريشو څه کسان واستول تر څو د عاصم (رضي الله عنه) د بدن کومه داسې ټوټه راوړي چې دوی يې ورباندې وپيژني چې همدا هغه عاصم دی کوم چې د بدر په ورځ يې د مشرکانو يو لوی او مهم مشر په هلاکت رسولی و. خو الله تعالی د هغه په جسد يو سيل غومبسې مقررې کړې او مشرکين يې پرې نه بنودل جسد ته يې لاس وروړي. حضرت عاصم (رضي الله عنه) له الله تعالی سره دا عهد کړی و چې نه به کوم مشرک هغه ته لاس وروړي او نه به دی پخپله مشرک ته لاس ورنژدې کوي. او کله چې دا خبر عمر (رضي الله عنه) ته ورسیده نو ويل به يې: الله تعالی خپل مؤمن بنده پس له

مرگه همداسې ساتي لکه څنگه يې چې په ژوندون ساتنه کوي.^(۱)

۴- د بئر معونة غميزه

په همدې مياشت کې د الرجیع له غميزې نه وروسته یوه بله لویه او ډیره دردناکه غميزه وشوه چې د بئرمعونه په غميزې سره شهرت لري. ددې پیښې لنډه کیسه څه داسې ده: ابو براء عامر بن مالک چې په نیزه باز سره مشهور و په مدینه منوره کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راغی. رسول الله (ص) اسلام ته راوباله، خو نوموړی نه په اسلام مشرف شو او نه یې بالکل رد کړ، عرض یې وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! که څو تنه اصحاب (رضي الله عنهم) د اهل نجد د دعوت لپاره واستوي کیدای شي هغوی دعوت ومني او ستا دین قبول کړي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (إني أخاف عليهم أهل نجد). زه پخپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ویريږم هسې نه د نجد خلک څه زیان ور ورسوي. ابو براء وویل: زه یې ملاتړ کوم، زه پناه ورکوم، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابن اسحاق په روایت (۴۰) او د بخاري په روایت (۷۰) کسان د بني ساعده قبیلې د منذر بن عمرو په مشرۍ چې په المعتق لیموت (مرگ ته آزاد کړی شوي) باندې یې شهرت درلود واستول.

نوموړي اصحاب (رضي الله عنهم) له غوره، مخورو او له ټولو نه په قرآنکریم پوهو کسانو څخه وو. دوی (رضي الله عنهم) چې ورسره روان شول، نو د ورځې به یې خس او لرگي راټولول خرڅول به یې او اصحاب صفة ته به یې غله ورباندې اخیسته، قرآنکریم به یې تلاوت او تدریس کاوه او د شپې به یې د الله تعالی عبادت کاوه. پدې ترتیب سره د بئر معونه منطقي ته ورسیدل، معونه د یوه کوهي نوم و چې د بني عامر او حره بني سلیم (د بني سلیم د ډاگ) تر مینځ پرتې ځمکه کې واقع و. دوی همدلته واړول بیا یې دام سلیم ورور حرام بن ملحان ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک ورکړ چې د خدای د بنمن عامر بن الطفیل ته یې ورسوي. هغه چې کله خط وروړ، کافر عامر خط ته هیڅ ونه کتل ویې نه لوست او یوه کس ته یې اشاره

(۱). ابن هشام ۲/ ۱۶۹ - ۱۷۹ زاد المعاد ۲/ ۱۰۹ صحیح البخاري ۲/ ۵۶۸ - ۵۷۰، ۵۸۵

وکړه هغه د شا له خوا د نیزې وار پرې وکړ نیزه ترې ووته، وینی ورنه روانې شوې حرام چیغه کړه الله اکبر، د کعبې په رب قسم چې بریالی شوم. ورپسې سمدلاسه د الله تعالی د بنمن (عامر) په نورو اصحابو (رضي الله عنهم) باندې د حملې پخاطر خپله قبيله راوپاروله، خو هغوی د ابو براء د پناه ورکولو د احترام پخاطر د عامر خبره ونه منله. د خدای د بنمن بني سلیم ته ورغی او د پاتې اصحابو (رضي الله عنهم) په خلاف یې د حملې غوښتنه ورنه وکړه. د بني سلیم دریو کورنیو عصیه، رعل او ذکوان دا غوښتنه ومنله راغلل او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصحاب (رضي الله عنهم) یې محاصره کړل. جگړه ونښته اصحاب (رضي الله عنهم) تر هغې پورې وجنگیدل تر څو ټول په شهادت ورسیدل یوازې کعب بن زید بن النجار ژوندی پاتې ؤ چې زخمی د شهیدانو په مینځ کې پروت ؤ او بیا د خندق په غزا کې په شهادت ورسید.

هلته عمرو بن امیه الضمري او منذر بن عقبه بن عامر اوبنان ټول ویې لیدل چې د پیښې په ځای مرغان گرزې، راغلل او ویې لیدل چې جگړه روانه ده. منذر (رضي الله عنه) په جگړه ورگډ شو او له خپلو ملگرو (رضي الله عنهم) سره یو ځای په شهادت ورسید، خو عمرو بن امیه الضمري (رضي الله عنه) د مشرکینو په لاس اسیر شو خو کله یې چې ورته وویل زه له مضر قبیلې نه یم، نو عامر یې د ټنډې څه وینستان پرې کړل او د خپلې مور له طرفه یې چې د یوه غلام آزادول ورباندې نذر ؤ، آزاد کړ. بیا عمرو بن امیه الضمري (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او دا درد ونکې یعنې د اویا غوره کسانو د شهادت خبر یې ورته واوراوه. د غې غمیزې د احد غم را تازه کاوه، خو په دومره فرق سره چې په احد کې مخامخ جگړه وه مسلمانان د جگړې په ډگر کې شهیدان شوي وو او دلته په غدر او خیانت سره په شهادت رسیدلي وو.

کله چې عمرو بن امیه الضمري (رضي الله عنه) مدینې ته روان ؤ او د قناه وادي په سر کې قرقره نومي ځای ته ورسید تر یوې ونې لاندې یې دمه وکړه. دلته د بني کلاب قبیلې دوه کسان هم راغلل او تر همدې ونې لاندې ویده شول. عمرو (رضي الله عنه) په دې نیت چې د خپلو ملگرو انتقام واخلې دواړه په خوب ویده ووژل، خو حقیقت دا ؤ چې لدې دواړو سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پیمان او عهد موجود ؤ چې عمرو (رضي الله عنه) نه ؤ پرې خبر. کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسید کیسه یې ورته وکړه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (لقد قتل قَتِيلَيْنِ لِأَدِينَهُمَا). تا دوه داسې کسان وژلي

چې زه به یې حتماً دیت ورکوم، او شروع یې وکړه د دوی دواړو دیت یې له مسلمانانو او د دوی له حلیفانو یهودانو نه راټولوله.^(۱) او همدا پېښه بیا د بني نضیر د غزا سبب شوه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې غمجنه پېښه او د رجیع په غمیزه ډیر زیات غمجن شو، دواړه په څو ورځو کې پېښې شوې^(۲).

په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) غم او درد دومره غالب شو چې په ځاننو او غدارو خلکو پسې یې بنیرې شروع کړې.^۳ بخاري روایت کوي چې انس (رضي الله عنه) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هغو کسانو پسې چې دده اصحاب (رضي الله عنهم) یې په بئر معونه کې په شهادت رسولې وو، پوره دیرش ورځې بنیرې کولې، د سهار په لمانځه کې به یې ورته بد دعایي کوله. رعل، ذکوان، عصیه او لحيان ته به یې بنیرې کولې فرمایل به یې:

(عُصِيَّةُ عَصَتْ اللَّهُ وَرَسُولُهُ)، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَى نَبِيِّهِ قُرْآنًا قَرَأْنَاهُ حَتَّى نَسَخَ بَعْدَ: (بَلِّغُوا عَنَّا قَوْمَنَا أَنَا لَقِينَا رَبَّنَا فَرْضِي عَنَّا وَرَضِينَا عَنْهُ) فَتَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُتُوْتَهُ .

[عصیه د الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له امر نه عصیان او سرکشي وکړه، تر څو الله تعالی پدې هکله په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې آیتونه رانازل کړل چې مونږ لوستل او وروسته منسوخ شول او دا آیتونه داسې وو: "زمونږ له خوا زمونږ قوم ته خبر ورکړئ چې مونږ له خپل رب سر ملاقي شوو هغه له مونږ نه او مونږ له ده نه راضي یوو" لدې نه وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا قنوت پریښود^(۴).

(۱). ابن هشام ۲/ ۱۸۳-۱۸۸ زاد المعاد ۲/ ۱۰۹-۱۱۹، صحيح البخاري ۲/ ۵۶۴- ۵۸۶

(۲). واقدی وایي چې د دواړو پېښو خبر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته په یوه شپه کې ورسید.

۳. ابن سعد له انس نه روایت کړی وایي: رسول (ص) مې نه دی لیدلی چې د بئر معونه اصحابو له غم نه په بل چا زیات غمجن شوی وي، مختصر سيرة الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص ۲۶۰ وگوره.

(۴). بخاري ۲/ ۵۸۶- ۵۸۸

۵- د بني نضیر غزا

مخکې مو وویل چې د یهودانو په زړونو کې له اسلام او مسلمانانو سره د دښمنۍ اور لمبې وهلې، خو څرنگه چې هغوی د میدان میړونه نه وو، نو تل یې له غدر، چل، فریب او دسیسو نه کار اخیست. کینې او دښمنۍ یې زړونه سیڅل، ډول ډول فتنې او توطیې یې په کار اچولې. او د مخامخ جگړې په ځای یې مسلمانانو ته د چل او فریب له لارې تکلیفونه رسول. او سره لدې چې له مسلمانانو سره یې پیمان او عهد هم درلود خو بیا یې هم د دوی په لار کې راز راز مشکلات راولاړول. لکن د بني قینقاع له غزا او د کعب بن اشرف له ترور نه وروسته غلي شول، وویریدل، او څه نا څه آرام شول.

د احد له غزا نه وروسته یو ځل بیا زړور شول، وخوځیدل، دښمنۍ او کینې یې راپورته شوې. د مسلمانانو په خلاف یې له منافقانو او د مکې له مشرکانو سره پټې اړیکې جوړې کړې او د اسلام په ضد یې خپله دښمني یو ځل بیا را څرگنده کړه.^(۱) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی دا کړه لیدل، خو بیایې هم له صبر او زغم نه کار اخیست. مگر د رجیع او بئر معونه له پیښو نه وروسته یهودان نور هم سپین سترګي شول او ان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قتل توطئه یې جوړه کړه. د دې تفصیل داسې دی: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له څو تنو اصحابو (رضي الله عنهم) سره د بني نضیر مېنې ته ورغی تر څو هغوی د کلاب قبیلې د هغو دوو کسانو په دیت کې له معاهدې سره سم مرسته وکړي کوم چې عمرو بن امیه الضمري وژلي وو. یهودانو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وویل: سبي ده یا ابا القاسم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دلته تشریف کیږده تر څو ستا غوښتنه پوره کړو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د یوه دیوال خوا ته د دوی د وعدې په انتظار ناست و، ابوبکر، عمر، علي او نور اصحاب (رضي الله عنهم) هم ورسره موجود وو.

یهودان سره ګوښه شول، شیطان تیر ایستل او د هغې بدبختۍ خوا ته یې وبلل چې ورته لیکل شوې وه د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قتل توطئه یې جوړه کړه، یو بل ته یې وویل څوک به دا د ژرندي پل اوچت کړي چې د رسول الله

(۱). ابو داود باب خبر النضیر ۳/ ۱۱۶ - ۱۱۷. عون المعبود شرح سنن ابی داود.

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په سر یې ور واچوي او له مینځه یې یوسي؟ خدای وېلي او بدبخت عمرو بن جحاش وویل دا کار زه کوم. پدې وخت کې سلام بن مشکم ورته وویل: گوری دا کار مه کوی قسم په خدای چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ددې توطیې خبر ورکول کیږي، او دا خو د هغه تړون مخالفت هم دی کوم چې مونږ ورسره امضاء کړیدی. خو نورو یهودانو دې خبرې ته غوږ ونه نیو او د خپلې توطیې عملي کول یې پیل کړل.

په همدې شیبو کې رب العالمین جبریل امین (علیه السلام) ته امر وکړ چې ورشه او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د یهودانو له توطیې نه خبر کړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فوراً له خپل ځایه پاڅید او د مدینې په لور روان شو. اصحاب (رضي الله عنهم) ورپسې ورغلل او عرض یې وکړ، تا تشریف راوړ مونږ پوه نه شوو! ده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د یهودانو له توطیې نه خبر کړل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مدینې ته له رسیدو سره سم محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې بني نضیر ته ورشه او ورته ووايه: (اخرجوا من المدينة ولا تساکنوني بها، وقد أجلتکم عشراً، فمن وجدته بعد ذلك بها ضربت عنقه). له مدینې نه ووزی، نور دلته د اوسیدو حق نلری، لس ورځې مهلت درکوم، لدې نه خوا که هر څوک په گوتو راغلل سر یې قلموم. یهودان مجبور شول د وتو تیاري یې پیل کړه خو د منافقانو مشر عبدالله بن ابی خبر ورکړ چې مه وزی، همدلته پاتې شی مقاومت وکړی، زه دوه زره کسان درلیږم چې له تاسې سره یو ځای ستاسې په کلا گانو کې، تر مرگه درنه دفاع وکړي. قرآنکریم دې مطلب ته اشاره کوي فرمایي: ((لَنْ أُخْرِجْتُمْ لِنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نَطِيعُ فِیْكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ)) (الحشر: ۱۱)

[که خامخا ایستل شی تاسې (له مدینې څخه) نو خامخا وبه وځو مونږ مونږ هرو مرو له تاسې سره او نه به منو مونږ (په ضرر د تاسې کې) د هیچا هیڅکله او که چیرې جنگ شروع کړ شي له تاسې سره نو خامخا مدد به وکړو مونږ هرو مرو له تاسې سره.] منافق دا هم ورته وویل: لدې نه علاوه ستاسې حلیفان غطفان او قریظه به هم ستاسې مرسته کوي. په همدې سره یهودانو زړه پیدا کړ، د مقاومت او مقابله نیت یې وکړ. مشر یې حیی بن اخطب د منافقانو د مشر خبره ومنله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې داسې ځواب ولیږه: مونږ له خپل وطنه نه وځو څه چې کوي

لاس دې آزاد!

ښکاره خبره ده چې دا حالت د مسلمانانو لپاره زیات خطرناک و، پداسې حساسو شیبو کې له دښمن سره مقابله آسانه نه وه. هلته ټول مشرکین عرب د دوی په خلاف را پاڅیدلي وو د دوی له هیئتونو او پلاویو سره یې لوی ظلم او غدر کړی و، برسیره پر دې د بنو نضیر یهودان خپله هم د زور او ځواک خاوندان وو تسلیمیدل یې ممکن نه بریښیدل، نو له هغوی سره جگړه ډیر خطرناکه او له بدو عواقبو نه خالي نه وه. خو د رجیع او بئر معونه غمیزې مسلمانان ډیر حساس کړي وو د غدارانو په خلاف یې په زړونو کې د انتقام او غچ لمبې بلې وې، نو ځکه یې فیصله وکړه چې له دې غدارانو سره به چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قتل توطئه یې جوړه کړې وه، مقابله او جگړه کوي نتیجې یې که هر څه وي.

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د یهودانو د مشر حیی بن اخطب ځواب ورسید، الله اکبر یې وویل اصحابو (رضي الله عنهم) هم د تکبیر ناره وکړه او د مقابلې لپاره راپورته شول. عبد الله بن ام مکتوم یې په مدینه کې خپل قائم مقام وټاکه او خپله د بنو نضیر په لور روان شو. علي (رضي الله عنه) بیرغ وړه او پدې ترتیب سره یې یهودان پخپلو کورونو کې محاصره کړل، هغوی خپلو کلاگانو ته ننوتل او له هغه ځای نه یې مسلمانان په تیږو او غشو ویشتل. د خرما ونې او نور باغونه هم د دوی په ګټه وو او جنګي استفاده یې ورته کوله، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ونو او باغونو د پرې کولو او سپیڅلو امر صادر کړ، حسان (رضي الله عنه) دا مطلب داسې بیانوي:

حریق بالبویرة مستطير

و هان علی سراة بني لؤي

د بني لویي د سردارانو لپاره دا آسانه خبره وه چې په بویه کې د اور لمبې ګډې شي. بویه د بنو نضیر د خرما د باغونو نوم و، الله تعالی پدې هکله فرمایي:

((مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لَيْنَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَىٰ أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ)) (الحشر: ٥)

[هغه چې پرې کوئ تاسې له تنو د ونو د (کم اصلو) خرماوو څخه یا یې پریردئ هغه ولاړې په بیخونو خپلو باندې نو دغه (ټول) په اذن (حکم) د الله سره دی.]

په هر حال کله چې بنو نضیر محاصره شول نو بنو قریظه یې مرستې ته رانغلل، عبدالله بن ابی او بنو غطفان هم نامردي ورسره ورکړه د هیچا خبر ور ونه رسید، هیڅوک یې دفاع ته راپورته نه شول. او همدا وجه ده چې الله تعالی د دوی دا کیسه لدې حالت سره تشبیه کړیده او فرمایي: ((كَمْثَلَ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي

بَرِيءٌ مِّنْكَ)) . (الحشر: ۱۶)

[مثال د منافقانو په مخالفت د وعدې کې (لکه مثل (کیسه) د شیطان داسې ده کله چې وایي انسان ته چې کافر شه نو کله چې (انسان) کافر شي وایي (شیطان) زه بیزار جلا (جدا) یم له تا څخه.]

محاصره یوازې شپږ شپې او په بل روایت (۱۵) ورځې اوږده شوه، الله تعالی د یهودانو په زړونو کې ویره واچوله، حوصلې یې تنگې او ارادې یې ماتې شوې د سلامي کیدو او وسلې کیښودو فیصله یې وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې احوال ولیږه: مونږ له مدینې څخه وخو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی دا غوښتنه ومنله او موافقه یې وکړه چې دوی کولې شي له خپلو اولادونو سره له مدینې نه په امن ووزي او کولی شي له وسلې پرته نور دومره سامان او کالي چې په اوبنانو یې وړی شي له ځان سره یوسي.

یهودان تسلیم شول وسلې یې کیښودې او پدې شرایطو سره له مدینې نه وتل او خپل کورونه یې پخپله ړنگول. وروڼه، کړکۍ حتی څنگ درې، دستک او تیرونه یې هم له ځان سره وړل، ماشومان او ښځې ټول یې له ځان سره بوتلل د شپږ سوه اوبنانو یوه قافله ورنه جوړه شوه او له مدینې نه په کډه شول. ځنې مشران یې لکه حیی بن اخطب او سلام بن ابی الحقیق خیبر ته لاړل، ځنې نور شام ته کډه شول یوازې دوو کسانو ورنه ایمان راوړ او هغه یامین بن عمرو او ابو سعد بن وهب و چې په اسلام سره یې خپل مالونه هم وساتل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بني نضیر وسله را ټوله کړه، مخکې، کورونه او جایادونه یې قبضه کړل، په وسله کې پنځوس زغرې، پنځوس اوسپنیزې خولۍ او درې سوه څلوېښت تورې شاملې وې.

د بنو نضیر ځمکې، مالونه او باغونه ټول خاص د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حق و او صلاحیت یې درلود چې هر ډول تصرف پکې وکړي ځانته یې پرېږدي او یا یې په نورو ویشي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لدې مالونو نه خمس (پنځه حصه) بیله نکره ځکه دا غنیمت نه و بلکه فی و ځکه مسلمانانو د تورې په زور نه و نیولی بلکه بیله جگړې د دوی لاس ته ورغلې و، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا مالونه او ځمکې په لومړنیو مهاجرینو و ویشلې او د انصارو له ډلې نه یې یوازې ابو دجانه او سهل بن حنیف ته چې فقیران وو برخه پکې ورکړه. او یوه ټوټه

ځمکه یې د ځان لپاره وساتله چې د خپل مبارک کور کلنی خرڅ به یې ترې پوره کاوه او که نور څه به ورنه پاتې شول هغه به یې د جهاد په لار کې مصرفول وسله او یا آسونه به یې ورباندې تیارول.

د بنو نضیر غزا د څلورم هجري کال د ربیع الاول په میاشت (۶۲۵ م اګست) کې واقع شویده. الله تعالی د حشر مبارک سورت ټول د همدې غزا په هکله را نازل کړیدی او په همدې سورت سره یې د یهودانو شړل، بیان کړي. له منافقانو نه یې پردې اوچتې کړې، هغوی یې افشا کړي، د في احکام یې ښوولي، د انصارو او مهاجرینو ستاینه یې کړې. او د جنگي اهدافو پخاطر یې د ونو او باغونو پرې کول او سپڅل جائز بللي او مسلمانانو ته یې د تقوی او آخرت ته د تیاری امر کړی، او په پای کې یې خپله ثنا بیان کړې، حمد او صفت یې ویلی او خپل مبارک نومونه او صفات یې یاد کړيدي. ابن عباس (رضي الله عنهما) به د حشر سورت ته د بنو نضیر سورت هم وایه.^(۱)

۶- د نجد غزا

د بنو نضیر په غزا کې له قربانۍ او سخت کړاو نه پرته د مسلمانانو په دې لوی بري سره په مدینه کې د اسلام حکم نور هم مضبوط شو. واکمني یې نوره هم کلکه شوه. منافقان وویریدل، ذلیل شول د ښکاره دښمنۍ توان ورنه لار. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ددې فرصت په لاس ورغی چې د هغو اعرابو (بدویانو) د تصفیې لپاره اقدام وکړي کوم چې له احد نه وروسته یې مسلمانانو ته تکلیفونه رسول، د اسلام داعیان یې په ډیره نامردۍ او ظالمانه طریقې سره په شهادت رسولې وو او داسې زړه ور شوي وو چې ان پر مدینه باندې یې د حملې سوچونه کول.^۲ مخکې لدینه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې غدارانو او عهد ماتونکو د تادیب او غوږ تاوولو لپاره کوم عملي اقدام وکړي د مدینې استخباراتو خبر ورکړ چې د بنو غطفان قبیلې دوې کورنۍ بني محارب او بنو ثعلبه د جګړې لپاره تیاري نیسي. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فیصله وکړه چې د نجد بدویانو او اعرابو ته د عبرت درس ورکړي، روان شو او د نجد په صحراګانو کې تر لیرې لیرې پورې لار تر څو ددې سخت زړو، عهد ماتونکو بدویانو په مینځ کې ویره واچوي او داسې یې وډار کړي چې بیا د تیر په شان د عهد ماتولو، غدر او خیانت

(۱) ابن هشام ۲/ ۱۹۰-۱۹۲. زاد المعاد ۲/ ۷۱-۱۱۰. صحیح البخاري ۲. ۵۷۴. ۵۷۵.

۲. د محمد الغزالي خبري دي فقه السيرة ص ۲۱۴.

کولو جرات شانتته هم ونکړي.

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې ناڅاپي حملې د خبر په اوریدو سره هغه اعراب چې د قتل او غارت، غلا او لوټمار لپاره یې تیاری نیولې ټول وتښتیدل او د غرو په څوکو کې پټ شول. پدې ترتیب سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا غداران او لوټماران وویرول او خپله بیرته په امن او سلامتی سره مدینې ته راستون شو.

اهل السیر (سیرت لیکونکو) په دې سلسله کې د ذات الرقاع په نامه یوه غذا یاد کړیده چې د څلورم هجري کال د ربیع الثاني او یا جمادي الاولی په میاشت کې په نجد کې شویده. پدې کې هیڅ شک نشته چې په دې وخت کې دې دا غذا شوې وي، ځکه د مدینې د شرائطو تقاضا هم دا وه چې باید په دې وخت کې اعرابو ته درس ورکړی شوی وای ځکه د ابو سفیان سره د وعدې په اساس د بدر د راتلونکې غذا وخت رارسیدونکی و.

او مخکې لدینه چې د اعرابو (بدویانو) غوږونه تاو شي زور یې مات شي او وویرول شي د مشرکانو مقابلې ته وتل او مدینه همداسې خوشي پریښودل د کامیابې جنگي استراتیژۍ خلاف وه او لازمه وه چې لومړی باید ددې لوټمارانو لاس ورنلډ شي او بیا د ابو سفیان د لښکر مقابلې ته ووزي. خو د دوی (سیرت لیکونکو) دا خبره سببي نده چې د څلورم هجري کال په ربیع الثاني او یا جمادي الاولی کې پیښه شوې غذا د ذات الرقاع غذا ده، ځکه د ذات الرقاع په غذا کې ابو هریره او ابو موسی اشعري (رضي الله عنهما) هم برخه درلودله او ابو هریره (رضي الله عنه) خو د خیبر غذا نه خو ورځې مخکې ایمان راوړی همدا راز ابو موسی اشعري (رضي الله عنه) په یمن کې په اسلام مشرف شو، بیا په کنستې کې سپور شو چې کنستې یې د حبشې په ساحل کې ودړیده او بیا له حبشې نه هغه وخت راغی کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خیبر کې تشریف درلود. نو پدې اساس د ذات الرقاع غذا له خیبر نه وروسته پیښه شویده.

او پدې هکله بل دلیل دا دی چې د ذات الرقاع غذا په وخت رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خوف (ویرې) لمونځ ادا کړیدی او د خوف لمونځ د لومړي ځل لپاره د عسفان د غذا په وخت روا شویدى او دا ثابت ده چې د عسفان غذا له خندق غذا نه وروسته وه او د خندق غذا خود پنځم هجري کال په وروستیو کې پیښه شویده، نو پدې اساس د ذات الرقاع غذا په څلورم هجري کال کې نه ده واقع شوي.

۷- د بدر دوهمه غزا

وروسته لدې چې مسلمانانو د بدویانو (کوچیانو) لوتمارانو غرور مات کړ، غوږونه یې ورتاو کړل او د دوی له شرنه یې ځانونه ډاډه کړل، نو له خپل لوی دښمن (قریشو) سره یې د مقابلې تیاري شروع کړه ځکه کال مخ په پوره کیدو و او د احد په میدان کې له مشرکینو سره د شوې وعدې ورځې رارسیدونکې وې. او دا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) حق و چې د ابو سفیان د لښکر مخې ته ورووږي او د داسې یوې جگړې میدان ته ودانگي چې گټه به یې د هغه چا وي چې د بقاء وړ او له مقابل لوري نه د اهلیت او هدایت له پلوه وړاندې وي.

په همدې اساس د څلورم هجري کال د شعبان چې د (۶۲۶م) کال له جنوري سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له (۱۵۰۰) کسانو سره چې لس آسان هم ورسره وو د جنگ په لور روان شو. (علم) بیرغ یې علي (رضي الله عنه) ته ورکړ، عبدالله بن رواحه یې په مدینه کې خپل قائم مقام وټاکه، او مخکې لا تر څو بدر ته ورسید هملته یې واپړول او د مشرکانو د راتگ انتظار یې یوست. ابو سفیان زړه نا زړه له دوو زرو کسانو او پنځوسو آسونو سره له مکې نه را روان شو او له مکې نه یو پړاو لیرې مرالظهران وادي ته ورسید او له مجنه چینې سره یې واپړول.

ابو سفیان ان په مکه کې سوچونو اخیستی و له مسلمانانو سره د مقابلې انجام ته اندیښمن و، زړه یې درزیده، ویرې اخیستی و، خو مرالظهران ته له رسیدو وروسته نور هم وډار شو، اراده یې کمزورې شوه، زړه یې ولوید، د په شا تگ بهانې یې جوړې کړې خپلو ملگرو ته یې وویل: ای قریشو! جنگ هغه وخت ښه دی چې آبادي او پریمانې وي مالونه مو هم ماره وي او تاسو ته هم شیدې در رسیږي، دا کال خو وچ کال دی هیڅ هم نشته، نو زه خو بیرته گرځم راځئ تاسې هم په شا تاو شئ.

داسې ښکاري لکه چې د نور لښکر په زړونو کې هم ویره موجوده وه ځکه ددې رایې په اوږدو سره ټول وگرځیدل هیچا هم مخالفت ونکړ او چا هم له مسلمانانو سره د مقابلې په خبره تاکید ونکړ.

مسلمانان اته ورځې د بدر په میدان کې وو د دښمن د راتگ انتظار یې یوست، خپل تجارتي مالونه یې په ښه گټه یو په دوه خرڅ کړل او بیا مدینې ته پداسې حال کې روان شول چې یو ځل یې بیا برلاسي په برخه شوې، حالات یې تر کنترول لاندې راوستي او هیبت یې د خلکو په زړونو کې بیا ځای نیولی او په اوضاع مسلط شوي دي. دا غزا د

بدر موعد، دوهم بدر، بدر الاخره، او بدر الصغری په نومونو شهرت لري.^(۱)

۸- د دومه الجندل غزا

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له بدر نه تشریف راوړ هرې خوا ته امن او آرامي وه، د اسلامي دولت په ټولو برخو کې پوره ډاډ او اطمینان حاکم و. همدا وه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) توجه د عربو د لیرې لیرې پولو خواته واوښته، اراده یې وکړه هلته هم باید د مسلمانانو غلبه وي، تر څو دوستان او دښمنان ټول د دوی په وجود اعتراف وکړي. له بدر صغری نه وروسته شپږ میاشتې په مدینه کې پاتې شو، پدې وخت کې خبر راغی چې د دومه الجندل شا و خوا ته پرته قبیلې لارې شو کوي او خلک لوتی، زیات شمیر کسان یې راټول کړي او پر مدینه د حملې تیاري نیسي. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مدینه کې سباع بن عرفطه الغفاري خپل قائم مقام وټاکه او پخپله له زرو کسانو سره، د پنځم هجري کال د ربیع الاول په ۲۵ د دومه الجندل په لور وخوځید د بني عذره قبیلې مذکور نامی یو کس یې لاروي ونيو او روان شو.

پدې غزا کې به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شپې مزل کاوه او د ورځې به یې پدې خاطر دمه کوله چې دښمن اغفال او ناڅاپي حمله ورباندې وکړي. کله چې ورنژدې شو نو معلومه شوه چې د لارې شوکونکي لدې خوا به تللي، نو د هغوی په رمو او شپږو یې حمله وکړه، ځنې یې ورنه ونيول او نور وتښتیدل. د دومه الجندل اوسیدونکي ټول یوې خوا بلې خوا ته وتښتیدل او کله چې مسلمانان ورغلل نو هیڅوک هم په گوته ورنه غلل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څو ورځې دلته پاتې شو جنگي گروپونه یې یوې خوا بلې خوا ته واستول خو بیا هم څوک په لاس ورنه غلل، بالاخره بیرته مدینې ته ستون شو. په دې غزا کې یې له عیینه بن حصن سره سوله او مصالحه هم وکړه. دومه الجندل د - دال په پېښ - د شام په پولو کې یوه سیمه ده چې له دمشق نه د پنځو شپو مزل او له مدینې نه د ۱۵ شپو په اندازه لیرې پرته ده.

پدې چټکو او ناڅاپي حملو او دې حکیمانه او مدبرانه پلان او سیاست سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وتوانید هرې خوا ته امن او آرامي خوره کړي،

(۱). ابن هشام ۲/ ۲۰۹ - ۲۱۰ زاد المعاد ۲/ ۱۱۲

حالات په قابو کې وساتي. او د زمانې مخه د مسلمانانو په ګټه بدله کړي، داخلي او خارجي مشکلات چې له هرې خوا ورنه را تاو وو یو په بل پسې له مینځه یوسي، د منافقانو کړې خولې ورسې کړي، غږ یې غلی کړي. همدا راز یې د یهودانو یوې کورنۍ (بنو نضیر) نه د هغوی د کړو سزا ورکړه له مدینې نه یې وشړله او نورې یې داسې پاتې شوې چې د تړون او عهد پابندې وې د ګاونډیتوب حقوق یې مراعاتول. همدا راز بدویان، کوچیان او اعراب هم ډیر وډار شول ارادې یې کمزورې شوې، غرور یې مات شو، قریشو په مسلمانانو د حملې فکرونه له زړه نه وایستل، او مسلمانانو ته دا فرصت په لاس ورغی چې خلک د الله تعالی دین ته راوبولي او د اسلام رڼا تورو زړونو ته ورسوي.

د احزاب غزا

له یو کال نه اوږدو جگړو او نظامي عملیاتو نه وروسته امن او آرامي شوه، په عربي جزیره کې امنیت قائم شو، خو یهودان چې د غدر، خیانت، توطیو او سازشونو په نتیجه کې ډیر رسوا، سپک او ذلیل شوي وو لا اوس هم له مستی نه نه وو لویدلي عقل یې سرته نه و راغلی له غدر او خیانت څخه نه وو اوبښتي. خیبر ته له شړلو وروسته د مسلمانانو او مشرکانو تر مینځ د روانې جگړې نتیجه ته منتظر وو، خو کله چې حالات د مسلمانانو په گټه وڅرخیدل او د وخت په تیریدو سره د اسلامي حکومت دائره نوره هم پراخه شوه په منطقه کې د اسلام حاکمیت لاسپسې ټینګ شو، نو د یهودانو په زړونو اور بل شو او د مسلمانانو په خلاف یې نوې توطیې جوړې کړې او د داسې یوه سازش پلان یې جوړ کړ چې د مسلمانانو وجود بالکل له مینځه یوسي. او لدې امله چې له مسلمانانو سره یې د مخامخ مقابلې توان او جرات نه درلود، نو د نفاق او توطیې لار یې خپله کړه.

د بنو نضیر قبیلې شل مشران یهودان د مکې قریشو ته ورغلل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف یې یوې لویې حملې ته راوبلل له خپل طرف نه یې د پوره مرستې وعده ورکړه. قریشو دا خبره ومنله جگړې ته تیار شول او څرنگه چې دوی د احد له غزا نه وروسته له مسلمانانو سره د بدر په میدان کې د بلې مقابلې وعده کړې وه او بیا یې ددې وعدې مخالفت کړی و، د مسلمانانو مقابلې ته نه وو راوتلي نو دغه فرصت یې د ځان په گټه وباله او غوښتل یې پدې جگړې سره له لاسه تللی حیثیت بیرته را ژوندی کړي او خپله وعده پوره کړي.

د یهودانو همدغه هیئت بیا بنو غطفان ته ورغی هغوی یې هم د قریشو په شان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف جگړې ته راوبلل دوی هم دا پیشنهاد ومانه، جنگ ته تیار شول. بیا همدغه یهودان نورو عربي قبیلو ته ورغلل او پدې جگړه کې د برخه اخیستو بلنه یې ورکړه چې ډیرو جنگ ته خپله آمادګي څرګنده کړه. پدې ترتیب سره یهودي مشران پدې وتوانیدل چې د کفر لښکرې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو په خلاف راغونډې او د اسلام په

خلاف یې یوې لویې حملې ته تیارې کړي.

پدې پسې له جوړ شوي پلان سره سم د جنوب له خوا قریش، کنانه او په تهامه کې له اوسیدونکو قبیلو نه د دوی نور ملګري او حلیفان چې ټول څلور زره کسان وو د ابو سفیان په مشرۍ د مدینې په لور روان شول او مر الظهران ته له رسیدو وروسته بنو سلیم هم ورسره ملګري شول. او د شرق له لوري د غطفان قبیلې لکه بنو فزاره د عیینه بن حصن په مشرۍ او بنومره د حارث بن عوف په مشرۍ او بنو اشجع د مسعر بن رخیله په مشرۍ او ورسره د بنو اسد او نورې قبیلې هم د مدینې په لور وخوځیدې.

د کفر دا لښکرې له پلان سره سم په ټاکلي وخت د مدینې په لوري وخوځیدې او په څو ورځو کې د مدینې په شا و خوا کې له لس زره کسانو نه جوړ شوی لوی لښکر راغونډ شو چې دا شمیره په مدینه کې د ټولو اوسیدونکو ځوانانو، بوډاګانو، ماشومانو او ښځو له شمیرې نه زیاته وه. که چیرې دا لښکرې د ناڅېرۍ په حالت او نابره توګه د مدینې پولو ته رسیدلی وای نو بې شکه چې د مسلمانانو لپاره به یوه نه جبران کیدونکې خساره وه او دا هم ممکنه وه چې د مسلمانانو رینې یې له بیخه ایستلې وې او د هستۍ له میدان نه یې نابود کړي وای، خو د مدینې قیادت وینې او د پېښو مقابلې ته تیار او له پېښو نه با خبر قیادت و حالات به یې کتل او د وضعې مطابق اقدام به یې کاوه.

د احزابو لښکرې لا خوځیدلې نه وې چې د مدینې استخباراتو خپل قیادت ته پدې اړه مکمل راپور ورکړ. د همدې خبر له رسیدو سره سم رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لوړه مشورتې غونډه راوغوښتله، او له مدینې نه د دفاع په مساله غور پیل شو. د قیادت او شوری د نورو غړو تر مینځ له خبرو او مناقشاتو وروسته د رایو په اتفاق سره د قدرمن صحابي حضرت سلمان الفارسي (رضي الله عنه) وړاندیز ومنل شو، او په همغه فیصله وشوه. سلمان (رضي الله عنه) عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! مونږ به چې کله په فارس کې محاصره کیدلو، نو شا و خوا به مو خندقونه ایستل، راځئ دلته هم له مدینې چارپیره خندق (کنده) وباسو. دا ډیر عاقلانه وړاندیز و، عربان مخکې لدینه له دې ډول دفاعي سیستم نه خبر هم نه وو.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شوری فیصله فوراً د عمل په ډګر کې پلې کړه، هرو لسو کسانو ته یې وظیفه ورکړه چې څلویښت گزه کنده (خندق) وباسي. اصحابو (رضي الله عنهم) په ډیره مینه او رغبت سره د خندق په کیندلو پیل وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به نه یوازې تشویقول بلکه په

عملي توگه يې هم د دوی مرسته کوله، او پخپل مبارک لاس به يې خندق کیندلو. بخاري (رح) له سهل بن سعد (رضي الله عنه) نه روايت کوي چې وايي: مونږ د خندق کیندلو په وخت کې له رسول الله (صلي الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره وو، مونږ کار کولو او خاورې به مو په خپلو اوږو سره وړلې، په همدې وخت کې رسول الله (صلي الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايل:

اللهم لا عيش الا عيش الآخرة فاغفر للمهاجرين و الانصار^(۱)

[اې خدايه! ژوند خو يوازې د آخرت ژوند دی، نو مهاجرينو او انصارو ته مغفرت وفرمايې.]

انس (رضي الله عنه) روايت کوي: رسول الله (صلي الله عليه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې خندق ته تشریف راوړ چې مهاجرينو او انصارو په ساړه سهار کې خندق کیندلو، هغوی مزدوران نه درلودل چې دا کار يې ورته کړي وای. رسول الله (صلي الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې د دوی ستړيا او لوږه وليدله نو ويې فرمايل:

اللهم ان العيش عيش الآخرة فاغفر للانصار و المهاجرة

[لويه خدايه! ژوند خو يوازې د آخرت ژوند دی، نو ته انصارو او مهاجرينو ته بښنه وکړه.]

اصحابو (رضي الله عنهم) د خپل محبوب رهبر په ځواب کې عرض وکړ او ويې ويل:

نحن الذين بايعوا محمداً على الجهاد ما بقينا ابدًا^(۲)

[مونږ هغه کسان يوو چې د ژوند تر پايه مو له محمد (صلي الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د جهاد ژمنه او بيعت کړيدی.]

همدا راز بخاري له براء بن عازب نه په روايت سره وايي: ما رسول الله (صلي الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليد چې د خندق خاورې يې وړلې او دومره په دوږو کې پټ و چې د مبارکې ځيټې پوستکي يې نه ښکاریده، او په مبارک بدن يې ډير وينستان وو. ما ورته اوريدل چې په همدې وخت کې چې خاورې يې وړلې د عبدالله بن رواحه

(۱). صحيح بخاري د خندق غزا باب ۲ / ۵۸۸

(۲). صحيح بخاري ۲ / ۵۸۸

(رضي الله عنه) دغه کلمات يې زمزمه کول:

اللهم لو لا انت ما اهتدينا
فانزلن سكة عينا
ان الاولى رغبوا علينا
و ان ارادوا فتنة ابينا
ولا تصدقنا و لا صلينا
و ثبت الاقدام ان لاقينا

[اې الله! که ته نه وای نو مونږ به د هدايت لاره نه وای موندلی، نه به مو خيرات ورکړې وې او نه به مو لمونځ ادا کړې وای، نو اوس پر مونږ سکينت (استقامت) رانازل کړه، او که مقابله پيښه شوه نو پښې مو تينگې کړه (ثبات مو په برخه کړه) هغوی زمونږ په خلاف خلک راپارولي دي او که لويه فتنة يې وغوښتله نو مونږ به يې کله هم و نه منو.]

حضرت براء (رضي الله عنه) وايي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به ددې شعر وروستي لفظونه اوږدول. او په بل روايت کې ددې شعر وروستی فرد داسې راغلی دی:

ان الاولى قد بغوا علينا
و ان ارادوا فتنة ابينا^(۱)

[هغوی زمونږ په خلاف ظالمانه بغاوت کړې او که هغوی وغواړي مونږ په فتنة کې واچوي نو کله به يې هم ورسره قبوله نکړو.]

مسلمانانو له يوې خوا په پوره مينه او ولوله خندق کيندلو، خو له بلې خوا داسې لوږه ورباندې راغلې وه چې زړونه يې چول. انس (رضي الله عنه) وايي چې خندق ايستونکو ته به دوه لپې او ريشې راوړل شوې او په بويينو زړو غوړيو کې به ورته پخې شوې، بيا به د خوړلو لپاره ور وړاندې شوې، هغوی به دومره لوږې اخيستي وو چې همدا بد بوی لرونکي خواړه به يې چې له ستوني تيريدل يې هم گران وو، خوړل.^(۲) ابو طلحه (رضي الله عنه) وايي: مونږ له خپلې لوږې نه رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته شکايت وکړ، او ور و مو ښودل چې مونږ هر يوه پخپله خيټه يوه يوه تيره ترلې ده، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) راوښودله چې پخپله مبارکه خيټه پورې يې دوې تيرې ترلې دي.^(۳)

په همدې وخت يعنې د خندق کيندلو په جريان کې د نبوت ډيرې نښانې ليدل شوې. جابر بن عبدالله (رضي الله عنه) وليدل چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)

(۱) صحيح البخاري ۵۸۹/۲

(۲) بخاري ۵۸۸/۲

(۳) ترمذي - مشكاة المصابيح ۴۴۸/۲

سلم) ډیر وږی شویدی، نو یوه بیزه (وزه) یې حلاله کړه او میړمنې یې یوه صاع یا پیمانې (دوه نیم کیلو) او ربشې اوږه کړې، بیا یې په پټه سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وویل چې له یو څو محدودو اصحابو (رضي الله عنهم) سره دده کورته تشریف وروړي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خبرو په اوریدو سره پاڅید او د خندق ټول کار کوونکي یې چې زر کسه وو له ځان سره ملگري کړل، ټول لارل او د جابر (رضي الله عنه) ډوډۍ یې وخوړه، ټول ماږه شول، د غوښې د یو همداسې ډک پاتې و، اوږه همداسې پخپل حالت وو هیڅ شی هم نه وو کم شوي.^(۱)

د نعمان بن بشیر (رضي الله عنه) خور خندق ته راغله او یوه لپه خرما ورسره وه، غوښتل یې خپل پلار، او ماما ته یې ورکړي. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورسیده، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل خرما دلته راوړه! خرما یې ورنه واخیستله او په چادر یې واچوله، بیا یې د خندق کار کوونکي راوبلل، ټول راغلل او دا خرماوې یې خوړلې، خرماوې همداسې زیاتیدلې، ټول ماږه شول، خو خرماوې دومره زیاتې پاتې وې چې د خادر له خنډو نه وتلې.^(۲)

په همدې ورځو کې له دې دوو پیښو نه یوه بله لویه پیښه هم واقع شویده. بخاري له جابر (رضي الله عنه) نه روایت کوي وايي: مونږ په خندق کیندلو بوخت وو چې یوه سخته کلکه پرنښه مخې ته راغله، اصحاب (رضي الله عنهم) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغلل او ورته وېي ويل: په خندق کې سخته کلکه پرنښه را پیدا شویده! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: پرېږدئ زه پخپله ورکوزېږم، بیا پداسې حال کې پاڅید چې په خټه یې تیرې تړلې وه، او دا داسې وخت و چې مونږ درې ورځې په څه شي څک هم نه و وهلی، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کلنگ واخیست او په پرنښه یې وار وکړ، په همدې گوزار سره هغه سخته پرنښه لکه ریگ داسې دانې دانې شوه.^(۳)

حضرت براء (رضي الله عنه) وايي: د خندق ایستلو په دوران کې یوه داسې پرنښه مخې ته راغله چې کلنگونو هیڅ اثر نه پرې کاوه، ورغلو او رسول الله (صلی الله علیه و اله و

(۱). صحیح البخاري ۵۸۸/۲ - ۵۸۹

(۲). ابن هشام ۲۱۸/۲

(۳). صحیح بخاري ۵۸۸/۲

صحابه و سلم) ته مو شکایت وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راغی کلنگ یې واخیست او ویې فرمایل: بسم الله او گوزار یې وکړ، بیایې وفرمایل: (الله اکبر، أعطیت مفاتیح الشام، والله إني لأنظر قصورها الحمر الساعة). الله اکبر د شام د فتحې کلیانې راکړې شوې، دا دی زه همدا اوس د هغه ځای سرې مانی وینم. بیا یې دوهم گوزار وکړ، پرېنه یې ماته کړه او ویې فرمایل: (الله اکبر، أعطیت فارس، والله إني لأبصر قصر المدائن الأبيض الآن). الله اکبر د فارس واک هم راکړل شو، قسم په خدای چې اوس د مدائن سپین قصر وینم. بیایې په بسم الله سره دریم گوزار ورباندې وکړ او پرېنه ټوله میده شوه، ویې فرمایل: (الله اکبر، أعطیت مفاتیح اليمن، والله إني لأبصر أبواب صنعاء من مكاني). الله اکبر د یمن د فتحې کلیانې راکړل شوې، قسم په خدای چې له همدې ځای نه د صنعاء دروازې گورم.^(۱)

ابن اسحاق همدې ته ورته روایت له سلمان الفارسي (رضي الله عنه) نه رانقل کړیدی.^(۲) د مدینې موقعیت څه داسې و چې له شمالي لوري پرته نورو ټولو خواوو ته یې د خرماوو باغونه، غرونه او ریگستاني پوښتې وې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د یوه عسکري متخصص په حیث پدې ښه پوهیده چې د مشرکینو دا لوی لښکر پر مدینه باندې یوازې له شمالي لوري نه حمله کولی شي، او له همدې خوا نه ورباندې راتلی شي، په همدې اساس یې خندق د مدینې په شمالي خوا کې وکینده. مسلمانانو خندق کیندلو ته ادامه ورکړه، ټوله ورځ به یې کار کاوه ماښام به کورونو ته ستنیدل او مخکې لدینه چې د مشرکینو لوی او بې شمیره لښکر مدینې ته را لنډ شي دوی د خندق کار بشپړ کړی و.^(۳)

د قریشو څلور زره کسيز لښکر د مدینې پولو ته راوړسید، د رومه سیمې زعابه او جرف په مینځ کې یې په مجتمع الاسیال (د سیلابي اوبو د یو ځای کیدو په محل) کې واړول. د غطفان، نجد او ملګرو یې شپږ زره پوځیان هم راغلل د احد په شرقي خوا کې یې په ذنب نقمي سیمه کې خیمې ودرولي. ((وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا)) (الاحزاب: ۲۲) [او کله چې ولیدلې مؤمنانو لښکرې (د مشرکینو) نو وویل

(۱) سنن النسائي ۵۶/۲، احمد فی مسنده لفظ د نسائي ندی، په هغه کې راغلی: وعن رجل من الصحابه.

(۲) ابن هشام ۲۱۹/۲

(۳) ابن هشام ۳۳۰/۲ - ۳۳۱

(مؤمنانو) دا هغه دی چې وعده کړې ده له مونږ سره الله او رسول د دغه (الله د نصرت) او رښتیا ویلي و الله او رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددغه (الله په وعده کې) او زیات نکې دغو (لښکرو) د مشرکینو مؤمنانو ته مگر ایمان او تسلیم (احکامو د الله ته). [

خو د منافقانو او کمزوري ایمان د خاوندانو حالت بیا بل څه و، هغوی ددې لښکرو په لیدو سره ویرې واخیستل، الله تعالی د دوی حالت ته اشاره کوي فرمایي: ((وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا)) (الاحزاب: ۲۲)

[او (یاد کړه هغه وخت) کله چې وویل: (ابن ابی، ابن قشر او نورو) منافقانو او (ویل) هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض (د نفاق) و چې نه ده وعده کړې له مونږ سره الله او رسول ددغه (الله په فتح د شام، یمن، پارس) مگر په غرور، تیر ایستلو سره.] له مشرکینو سره د مقابلې پخاطر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له دری زره اصحابو (رضي الله عنهم) سره له مدینې نه راغی، شا یې د سلع غره ته وگرزوله او هملته یې سنگر ونيو خندق د دوی او مشرکینو تر منځ واقع و شعار او شفر یې ((حم - لا ینصرون)) و.

ابن ام مکتوم یې په مدینه کې خلیفه وټاکه، بنځې او ماشومان یې د مدینې په کلاگانو او برجونو کې سره ټول کړل. کله چې مشرکینو پر مسلمانانو او مدینې باندې د یرغل تکل وکړ، ویې لیدل چې ډیر ژور او سورور خندق یې مخې ته دی، بله چاره یې ونه لیده د مسلمانانو د محاصرې په فکر کې شول. دا پداسې حال کې چې له مکې نه د روانیدو په وخت کې ورسره د محاصرې فکر او پلان نه و. دوی دې ډول یوه اقدام ته تیاري نه درلوده، بلکه د دوی پخپله خبره دا خندق داسې یو چل او تاکتیک و چې عربانو نه پیژانده او نه پرې پوهیدل، اصلاً یې د خندق فکر ذهن ته راغلی هم نه و. مشرکان به په ډیره غوسه د خندق په غاړه تاویدل، او هلته به یې د کمزورۍ او ضعف د نقطو پلټنه کوله، تر څو له همغې نه په استفادې سره اخوا تیر شي. مسلمانانو حالات څارل مشرکین یې تر کلکې څارنې لاندې نیولي وو، هغوی به یې په غشو ویشتل تر څو له خندق نه د تیریدو جرات ونکړي، نه به یې پرینسودل خندق ته ورلنډ شي، ځانونه پکې واچوي او یا یې په خاورو سره د ډکولو هڅه وکړي او ځانته لاره پکې جوړه کړي.

د قريشو ځينو جنگياليو دا نه شواى زغملی چې د محاصرې نتيجه او پايلې ته انتظار وباسي، او بې فايد د خندق په څنډو ولاړ وي، دا د دوى لپاره د زغم نه وه. همدا وه چې يوه ډله چې عمرو بن عبدود، عكرمه بن ابى جهل، ضرار بن الخطاب او نور پكې وو راووتل، د خندق يوه تنگه نقطه يې انتخاب كړه او ورداخل شول، آسونه يې له خندق نه تير شول د خندق او سلع غره تر مينځ پدې ساحه كې يې وځغلول. حضرت علي (رضي الله عنه) له يو شمير مسلمانانو سره د دوى مقابلې ته را ووت او همغه ځاى يې ورته ونيو له كوم نه چې دوى راتير شوي وو.

پدې وخت كې عمرو غږ وكړ چې څوك مقابلې ته تيار دي؟ حضرت علي (رضي الله عنه) ور وړاندې شو او داسې يوه خبره يې ورته وكړه چې عمرو له ډيرې غوسې نه له آس نه وركوز شو، د آس پښې يې پرې كړې او پر مخ يې هم گوزارونه ورباندې وكړل. عمرو د قريشو له ډيرو مشهورو غيرتي جنگياليو څخه شميرل كيده، دواړه سره مخامخ شول، يو پر بل يې د گوزارونو هڅې كولې. بالاخره علي (رضي الله عنه) وتوانيد چې خپل دښمن (عمرو) له پښو وغورځوي او په هلاكت يې ورسوي، نورو مشرکينو د تېښتې لاره ونيوله او داسې ويري اخيستي وو چې له عكرمه نه خپله نيزه هم پاتې شوې وه او له ميدان نه يې مټې و هلي.

څو ځله داسې هم شوي چې مشرکينو له خندق نه د تيريدلو سخت كوششونه كړيدي، ډيرې هڅې به يې كولې چې ځانته پكې لاره ومومي، لکن مسلمانانو په ډيره ميرانه مقابله كوله په غشو به يې ويشتل او كلکه دفاع به يې كوله. د مسلمانانو د همت او شجاعت له برکته د مشرکينو ټولې هڅې ناکامې او شنډې شوې. مسلمانان په داسې كلکه او مسلسل مقابله بوخت وو چې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) نه څو لمونځونه هم قضا شول. په بخاري او مسلم كې له جابر (رضي الله عنه) نه روايت دی وايي: د خندق د غزا په ورځ عمر (رضي الله عنه) راغی او مشرکينو ته يې بد رد ويل، بيا يې وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ! نن مې په ډير مشكل سره د لمازديگر لمونځ د لمر پريوتو په وخت كې ادا كړ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: قسم په الله چې ما لا تر اوسه هم لمونځ ندی ادا كړی.

جابر (رضي الله عنه) زياتوي: بيا مونږ له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره بطحان ته كوز شوو، هلته يې اودس وكړ مونږ هم اودسونه وكړل، بيا يې د لمازديگر لمونځ پداسې وخت كې راکړ چې لمر لويديلی و، ورپسې يې د ماښام لمونځ

ادا کړې^(۱).

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د لمانځه د قضا کیدو له امله دومره خفه شو چې د مشرکینو لپاره یې ښیرې وکړې. بخاري له علي (رضي الله عنه) نه روایت کوي وايي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خندق په ورځ وفرمایل: (مألاً الله عليهم بيوتهم وقبورهم ناراً، كما شغلونا عن الصلاة الوسطى حتى غابت الشمس). الله تعالی دې د مشرکینو کورونه او قبرونه له اور نه ډک کړي، هغه چې مونږ یې داسې مصروف وساتلو چې د لمانځنګر لمونځ مو دومره ناوخته شو چې له لمر پریوتو نه وروسته مو ادا کړې^(۲).

په مسند امام احمد او امام شافعي کې روایت دی چې مشرکانو داسې سختې حملې کولې او مسلمانان یې دومره مصروف ساتلي وو چې د ماسپښنې، لمانځنګر، مابښام او لمانځن تړل لمونځونه ورنه قضا شول، بیا وروسته یې ټول یو ځای ادا کړل. امام نووي وايي: ددې روایتونو تر مینځ جمع داسې کیدی شي چې خندق غزا خو شو ورځې وه، کیدای شي یوه ورځ یو لمونځ ورنه قضا شوی وي، او په بله ورځ ټول قضا شوي وي^(۳).

لدينه دا خبره ثابتېږي چې مشرکینو څو ورځې مسلسل هڅه کوله له خندق نه تیر شي، او مسلمانان هم په مسلسل توګه په کلکه دفاع او مقابله بوخت وو. او څرنگه چې خندق د دواړو لوریو تر مینځ حایل و، نو مخامخ جګړه او خونړۍ نښته نده شوې، بلکه دواړو لوریو یو پر بل غشي ویشتل او له لیرې نه مقابله روانه وه. د غشو ویشتلو په نتیجه کې له دواړو لښکرو نه څو کسه ووژل شول، پدې جمله کې شپږ مسلمانان شهیدان شول او لس مشرکین په هلاکت ورسیدل. پداسې حال کې چې یوازې یو او یا دوه کسان په توره وژل شوي دي.

همدا راز پدې دوران کې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) هم په غشي ولګید او د مټ لوی رګ یې پرې شو. نوموړی د قریشو د یوه تن چې حبان بن العرقه نومیده په غشي ولګید. پدې وخت کې سعد (رضي الله عنه) دعا وکړه خدایه! ته ښه عالم یې، چې زه له ټولو نه زیات له هغو کسانو سره جګړه خوښوم کوم چې ستا د رسول (صلی الله علیه

(۱). صحیح بخاري ۲ / ۵۹۰

(۲). همدا مصدر

(۳). مختصر سیره الرسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) للشيخ عبد الله النجدي ص ۲۸۷ شرح مسلم للنووي / ۲۲۷

و اله و صحبه و سلم) تکذیب یې کړی او هغه یې له خپل کور نه په هجرت کولو مجبور کړی، ای الله! داسې ښکاري لکه چې زمونږ او دوی تر مینځ جگړه وروستي پړاو ته رسیدلی وي، که چیرې له قریشو سره زمونږ د جگړې څه وخت پاته وي، نو خدایه، ما ورته ژوندی پریږده، تر څو زه ستا په لاره کې جهاد ورسره وکړم، او که له دوی سره جگړه دې پای ته رسولې وي، نو بیا دا زخم وشړوه او مرگ مې له همدې تپ نه وگرزوه،^(۱) د دعا په پای کې یې وویل: ای خدایه! تر هغې پورې مې مه وژنه تر څو مې په بنو قریظه زړه نه وي یخ شوی.^(۲)

پداسې حال کې چې مسلمانان د جگړې په ډگر کې له دا ډول ستونزو سره لاس او گریوان وو، د فریب او غدر لښکر لکه د زهرجنو مارانو په شان اوږیدل را اوږیدل، او زیار یې یوست چې مسلمانانو ته زیان ورسوي.

د بنو نضیر مشر او لوی مجرم روان شو، د بني قریظه مېنې ته ورغی، هلته یې له کعب بن اسد قرظي سره چې د بني قریظه مشر و ولیدل. بني قریظه له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره دا عهد کړی و چې که جنگ پېښېږي نو دوی به د مسلمانانو څنگ ته درېږي او مرسته به یې کوي. حیي ورغی د کعب دروازه یې وټکوله، کعب دروازه نه ورته پرانیستله، خو هغه اصرار کاوه تر څو چې دروازه یې ورته خلاصه کړله. حیي ورته وویل: ما تا ته همیشنی عزت او بې شمیره لښکرې راوستې دي، قریش، د هغوی مشران او مخور ټول مې درته راوستلي دي، هغوی اوس د رومه په مجمع الاسیال کې دي، ما غطفان او د هغوی مشران او رهبران ټول درته راوستلي دي، هغوی د احد په خوا په ذنب نقمي کې اړولي دي، دوی ټولو له مونږ سره دا عهد کړیدی چې تر هغې به په شا نه ځي تر څو یې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) له مینځه نه وي وړي.

کعب ورته وویل: قسم په خدای چې تا عزت نه، بلکه ذلت راته راوړی، او داسې یو لښکر دې راوستلی چې هغه وریځې ته ورته دی چې هیڅ اوبه نه وي پکې پاتې. هغه وریځ چې رعد او برق یې وي خو د باران درک یې نه وي، ای حیي! ستا په حال افسوس، ما پریږده، ما له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه له رښتیا او وفاء نه پرته بل څه ندي لیدلي.

خو حیي همداسې لگیا وو په یوه او بله لار یې د کعب د قانع کولو کوښښ کاوه، تر څو دا عهد یې ورکړ ورته ویې ویل: د خدای په نامه دا عهد درسه کوم که چیرې

(۱). صحیح بخاري ۳ / ۵۹۱

(۲). ابن هشام ۲ / ۳۳۷

قریش او غطفان پدې ونه توانیدل چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مینځه یوسي، او بیرته مکې ته ستانه شول، نو پدې صورت کې به زه ستا سره یو ځای ستاسې په کلا کې پاتې کېږم، او څه چې پر تا راځي هغه دې په ما هم راشي، پدې سره کعب بن اسد له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خپل تړون مات کړ، او له مسلمانانو نه یې د دوستۍ پیمان بیرته واخیست، او د هغوی په خلاف د مشرکینو په خوا کې ودریدل.^(۱)

همدا وه چې د بني قریظه یهودو عملاً د مسلمانانو په خلاف جنګي عملیات پیل کړل. ابن اسحاق وايي: صفیه بنت عبدالمطلب (رضي الله عنها) د حسان بن ثابت (رضي الله عنه) په فارغ نومي کلا کې وه، هلته له حسان سره د مدینې ماشومان او ښځې هم وې. صفیه (رضي الله عنها) وايي: یو یهودی زموږ کوڅې ته راغی، تر کلا شاو خوا تاویده، دا هغه وخت و چې بنو قریظه له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خپل تړون مات کړی و او د مسلمانانو په خلاف جګړې ته داخل شوي وو. له موږ سره هیڅوک هم نه وو چې دفاع رانه وکړي، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانان له دښمنانو سره په مقابلې بوخت وو، که موږ ته څه مشکل پیدا کیدلې، هغوی مو مرستې ته نه شوای راتللی. صفیه (رضي الله عنها) زیاتوي: حسان ته مې وویل: حسانه! دا یهودی خو وینې چې له کلا نه د باندې ګرزي، قسم په خدای زه فکر کوم چې غواړي زموږ خبر نورو یهودانو ته یوسي، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) خو هلته مشغول دي، ته ورشه او دا یهودی ووژنه. حسان وویل: ته خو ښه پوهیږې، چې زه ددې کار لپاره تیار او مناسب نه یم. صفیه (رضي الله عنها) وايي: همدا وه چې ما خپله ملا وتړله او یو کوتک مې راسره واخیست، ورکوزه شوم پر هغه کوتک یا ستنه چې راسره وه یو سخت ګوزار مې پرې وکړ او یهودی مې وواژه، بیرته کلاته راغلم. حسان ته مې وویل: اوس ورشه او له هغه نه یې وسله را واخله، ځکه ما لاس ورنه ووړ. حسان (رضي الله عنه) راته وویل: زه دده وسلې او سامان ته هیڅ اړتیا نلرم.^(۲)

(۱). ابن هشام ۲/ ۲۲۰ - ۲۲۱

(۲). ابن هشام ۲/ ۲۲۸. لدې حدیث نه داسې معلومیږي چې حسان (رضي الله عنه) بې زړه او ډارن و، خو یو شمیر علماوو ددې ځواب ویلی او دا حدیث یې منکر بللی ځکه سند یې منقطع دی، او که حدیث صحیح وي، نو د حسان هجوه ورنه څرګندیږي، پدې صورت کې ځواب ۱۰ دی چې کیدای شي هغه ورځ به حسان ناروغ و. زه دا تر ټولو غوره تاویل بولم.

پدې ډول سره د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) عمه حضرت صفیه (رضي الله عنها) داسې یوه عظیمه کارنامه تر سره کړه چې د مسلمانانو د میرمنو او اولادونو د ساتنې سبب شوه، یهودانو داسې گمان وکړ چې گویا یو شمیر مسلمانان لدې کلاگانو او برجونو نه ساتنه کوي. پداسې حال کې چې اصلاً دا ټول خالي وو، هیڅوک هم دلته موجود نه وو. همدا یو جراتمندانه اقدام ددې سبب شو چې یهودانو بیا دې ډول اقدام ته زړه ښه نه شوای کړی. خو په عملي توګه یې له مشرکانو سره مرسته کوله کومکي مواد یې وراستول، او له همدې کومکي موادو نه مسلمانانو یو ځل شل اوبتان ونيول.

کله چې دا خبر رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو ته ورسید، نو د خبر د تحقیق او د بني قریظه د دریځ معلومولو پخاطر یې سعد بن معاذ، سعد بن عباد، عبدالله بن رواحه، او خوات بن جبير (رضي الله عنهم) هغوی ته واستول او ورته یې فرمایل: (انطلقوا حتى تنظروا أحق ما بلغنا عن هؤلاء القوم أم لا ؟ فإن كان حقاً فالحنوا لي لحناً أعرفه، ولا تفتؤا في أعضاء الناس، وإن كانوا على الوفاء فاجهروا به للناس). لاږ شئ او وګورئ چې دا خبر رښتیا دی او که نه؟ که فرضاً خبره رښتیا وه یعنې هغوی له مونږ سره خپل تړون مات کړی او له قریشو سره یې تړون کړی و نو خبره په رموز کې وکړئ، داسې څه راته ووايئ چې یوازې زه پرې پوه شم، خبره ټولو خلکو ته مه اعلانوئ، او که فرضاً هغوی تر اوسه پورې له مونږ سره وفادار پاتې شوي وو، عهد یې نه و مات کړئ، نو بیا یې ټولو خلکو ته اعلان کړئ. پلاوی چې وړلنډ شو نو له یهودو نه یې دومره بده معامله ولیده چې گمان یې هم نه کیده. فوراً یې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په شان کې گستاخي وکړه د هغه پلاوي ته یې بد رد وویل. په ډیره بې شرمۍ سره یې ورته وویل: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) څوک دی؟ زمونږ او محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر مینځ هیڅ تړون نشته. ځی بیرته لاږ شئ. هیئت همداسې ورنه روان شو او کله چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسیدل، نو په شفر کې یې ورته وویل: (عضل و قاره) یعنې بنو قریظه هم داسې غدر کړیدی لکه څرنګه چې د عضل او قاره خلکو له اصحاب الرجیع سره کړی و.

که څه هم کوشش وشو چې خبره پټه وساتل شي، خو اصحاب (رضي الله عنهم) په حقیقت پوه شول او د لوی خطر احساس یې وکړ. دا د مسلمانانو لپاره تر ټولو سخته

شېبه وه، د دوی او بنو قریظه تر مینځ هېڅ حایل نه و، هغوی هر وخت کولی شوای پر مسلمانانو د شا له خوا نه برید وکړي. دا هم په داسې وخت کې چې مخې ته یې د مشرکینو داسې یو لوی لښکر پروت و چې یوه لحظه یې هم له سترگو نه شوای پناه کولی. د مسلمانانو پر ماشومانو او میرمنو د یهودو د برید د مخنیوي لپاره څوک نه وو، ټول مسلمانان ډیر غمجن وو، د دوی دغه حالت قرانکریم داسې تر سیموي او فرمایي: ((وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا (۱۰)

هَذَاكَ ابْتِلَى الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زَلْزَالًا شَدِيدًا)) (الاحزاب: ۱۰-۱۱)

[او کله چې کږې څرې شوې سترگې (له ډیرې ویرې) او ورسیدل زړونه بیخونو د مریو ته (له ډیره خوږه) او گمانونه وکړل تاسو پر الله راز راز گمانونه، پدې وخت کې وازمویل شول مؤمنان (له منافقانو څخه) او خوځول شول په خوځولو سختو سره (له ډیرې ویرې).]

دلته یو ځل بیا د ځینو منافقینو نفاق څرگند شو او ویې ویل: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مونږ ته د کسرې او قیصر د خزانو وعده راکوي، خو نن مونږ حتی نه شو کولی د قضاء حاجت لپاره د باندې ووزو! ځینې منافقین خو راغلل او دروغ بهانې یې جوړې کړې چې زمونږ په کورونو کې څوک نشته، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مونږ ته اجازه راکړه چې خپلو کورونو ته لاړ شو! زمونږ کورونه له مدینې نه د باندې واقع دي، تر زیات خطر لاندې دي! په بنو سلمه کې هم بالکل ماتې ګډه شوه، د همدوی په هکله الله تعالی دا آیتونه نازل کړل: ((وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا (۱۲) وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِنْ يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا)) (الاحزاب: ۱۲-۱۳)

[او (یاد کړه هغه وخت) کله چې وویل (ابن ابی، ابن قیشر او نورو) منافقانو او (وویل) هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض (د نفاق) و چې نه ده وعده کړې له مونږ سره الله او رسول ددغه (الله په فتح د شام، یمن، پارس) مګر په غرور، تیر ایستلو سره. او کله چې وویل یوې طایفې له دغو (منافقانو) چې ای اهل د یثرب (مدینې) نشته ځای (د هستوګنې) تاسې ته پس بیرته وګرځئ او اذن (د بیرته تللو) غواړي یو فریق ډله له دوی له نبی نه وایي (بنو حارثه او بنو سلمه) چې بیشکه کورونه زمونږ تش پراته دي

(له سپړيو) حال دا چې ندي تش پراته کورونه د دوی نه لري اراده دوی (په دغه تگ سره) مگر د تېښتې (له جنگه).]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته چې د بنو قریظه د غدر خبر راغی، نو خپل مبارک سر او مخ یې په چادر کې پټ کړ و غزید، څه ځنډ یې وکړ. اصحابو (رضي الله عنهم) چې دا حالت ولید نور هم پریشان شول. په همدې وخت کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په زړه کې د هیلې او امید نوې څپه راغله، را پاڅید د الله اکبر ناره یې وکړه، ویې وفرمایل: (الله اکبر، أبشروا یا معشر المسلمین بفتح الله ونصره). مسلمانانو! د الله تعالی له لوري د بري او فتحې مبارکي درکوم. بیا یې پیل وکړ له حالاتو سره د مقابلې په فکر کې شو، په عملي اقداماتو یې لاس پوری کړ، یوه جامعې طرحه یې جوړه کړه. د همدې طرحې په اساس به یې یوه ډله وسله وال کسان مدینې ته ولېږل ترڅو په ماشومانو او کورونو برید ونه شي. د وخت غوښتنه دا وه چې باید یو داسې اقدام وشي چې د مشرکانو لیکې درې وړې کړي. د همدې غرض پخاطر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اراده وکړه د غطفان قبیلې له مشرانو عیینه بن حصن او حارث بن عوف سره مصالحه وکړي. هغوی ته یې وړاندیز وکړ چې که دوی بیرته ستانه شي او خپل قوم له ځان سره بوزي، نو په بدل کې به ورته د مدینې د میوې دریمه برخه ورکړل شي. دوی ته دا وړاندیز وشو چې تاسو لاړ شئ، قریش یوازې پرېږدئ ترڅو مونږ حساب ورسره وکړو. پدې وړاندیز څه خبرې وشوې، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له سعدینو (سعد بن معاذ او سعد بن عباد) (رضي الله عنهما) سره مشوره وکړه. هغوی دواړو ورته وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! که چیرې الله تعالی دا امر درته کړی وي، نو په سترگو مو منلی، او که دا ستا له خوا زمونږ د نجات لپاره یوه هڅه وي، نو بیا عرض دا دی چې د جاهلیت او بت پرستۍ په زمانه کې هم هغوی په زور سره زمونږ میوې ندي خوړلې، هغه وخت یې د مدینې یوازې هغه میوې خوړلې دي چې یا یې اخیستې او یا چا په میلمستیا کې ورکړې دي، اوس چې الله په اسلام مشرف کړو، هدایت یې راته وکړ، او د ستاسو په وجود سره یې عزت راوینللو، نو بیا ولې دا میوې ورکړو؟ قسم په الله چې له تورې پرته به هیڅ ورنکړو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم د دوی رایه غوره وبلله او ورته ویې فرمایل: (إنما هو شيء أصنعه لكم لما رأيت العرب قد رمتكم عن قوس واحدة). دا زما طرحه وه ما ددې پخاطر وړاندې کړې وه چې له خطر نه مو وژغورم ځکه ما لیدل چې عرب ټول ستاسې په

خلاف دریدلي دي. بیا الله تعالی د خپل رحمت له مخې داسې کار برابر کړ چې د دښمنانو د ماتې، رسوايي او بیلټون سبب شو، غرور یې مات او مستي یې له مینځه لاړه. او دا کار داسې وشو چې د غطفان قبیلې یو شخص چې نعیم بن مسعود بن عامر الاشجعی (رضي الله عنه) نومیده رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته راغی عرض یې وکړ: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! زه مسلمان شوی یم، خو قوم مې راباندې خبر ندی، امر راته کوه څه وکړم؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: ((انما انت رجل واحد، فخذل عنا ما استطعت فان الحرب خدعة)). ته یو کس یې، دښمن چې په هرې طریقې سره له مونږ نه دفع کولی شي، هغه وکړه، ځکه جگړه چل دی. نعیم فوراً بني قریظه ته ورغی، له دوی سره یې له پخوا نه بني اړیکې درلودې، ورغی او ورته ویې ویل: تاسو خو پدې پوهیږئ چې زه له تاسو سره څومره مینه لرم، زمونږ او ستاسې اړیکې ډیرې نژدې دي. دوی ورته وویل: پدې کې خو شک نشته. ده ورته وویل: گورئ قریش خو ستاسې په شان ندي، دا وطن ستاسې دی، ستاسې مالونه، ښځې، اولادونه او ټول شیان همدلته دي، دا خو امکان نلري چې دا ټول پرېږدئ او بل ځای ته کوچ وکړئ، قریش او غطفان چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د جگړې په نیت راغلي، دا دی تاسې له هغوی سره مرسته کوئ، د هغوی اولادونه، مالونه او ښځې ټول پخپل وطن کې دي که فرصت ورته برابر شو بریالي شول نو ښه، او که نه نو ولاړ به شي، تاسې به محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یوازې پرېږدئ! دوی ورته وویل: نو څه کول په کار دي یا نعیم! ده ورته وویل: تر هغې پورې په جگړه کې مرسته مه ورسره کوئ تر څو مو ورنه څه کسان گرو نه وي اخیستې. دوی دده رایه خو ښه کړه او ویې ویل: ښه مشوره دې راکړه.

بیا نعیم سیخ قریشو ته ورغی او ورته ویې ویل: پدې خو پوه یاستئ چې زه ستاسې سره ډیره مینه او همدردی لرم. دوی وویل: بیشکه ته زمونږ دوست یې، ده وویل: د بني قریظه یهود له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره پخپل عهد او تړون ماتولو پښیمانه شوي، هغوی له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره بیا رابطه ټینګه کړې، او دا وعده یې ورسره کړیده چې دوی به له تاسې نه ځینې کسان گرو اخلي او بیا به یې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته سپاري، او پدې سره به له هغه سره خپله دوستي ټینګوي، که فرضاً یهودو له تاسو نه د څه

کسانو د گرو کولو غوښتنه وکړه، نو مه یې منی او گروگان مه ورکوی. بیا له دوی نه لاړ او غطفان ته ورغی، هغوی ته یې هم همداسې خبره وکړه. کله چې د پنځم هجري کال د شوال میاشتې د هفتې ورځ را ورسیدله، قريشو بني قريظه ته احوال ولیږه، چې مونږ خو دلته مسافر یو، پخپل وطن کې نه یو، اوبنان او آسونه مو مري، رايي زمونږ مرسته وکړی ترڅو په محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) برید وکړو. یهودو ځواب ورواستاوه چې نن خو د هفتې ورځ ده، تاسې خو خبر یی چې پدې ورځ زمونږ د شریعت له حکم نه سرغړوونکو ته کومه سزا ورکړل شوې ده، په هر حال مونږ تر هغې پورې ستاسې په ګټه په جګړه کې برخه نه اخلو ترڅو پورې مو مونږ ته خو کسان د یرغمال په توګه نه وي را کړي. د قريشو قاصد چې دا خبر راوړ، قريشو او غطفان یو بل ته وویل چې قسم په الله نعيم رښتیا ويلي وو. فوراً یې یهودو ته خبر ولیږه چې قسم په خدای که یو کس هم یرغمال درکړو، رايي چې په ګډه پر محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حمله وکړو. قريظه ددې خبر په اوریدو سره وویل: نعيم رښتیا راته ويلي او په همدې طریقې سره د یهودو او مشرکینو تر مینځ بې اتفاقي او نفاق را مینځته شو، ارادې یې سستې او حوصلې یې ټيټې شوې. مسلمانانو خپل رب ته زاری او سوالونه کول او ویل به یې: (اللهم استر عوراتنا وامن روعاتنا). اې الله! ته زمونږ پرده وکړې، له خطراتو نه مو په امن وساتې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مشرکینو په حق کې بنسټ کولې، او له الله (جل جلاله) نه یې د هغوی د ماتې سوالونه کول فرمایلي یې: (اللهم منزل الكتاب، سریع الحساب، اهزم الأحزاب، اللهم اهزمهم وذلهم). اې د قرآن کریم نازلونکیه ربه! اې په چټکۍ سره حساب کونکیه! ته د مشرکینو دا ټولې مات کړې، خدایه دوی ته شکست او ماتې ورکړې او ویې لږزوي.^(۱)

الله تعالی د خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو سوالونه قبول کړل، وروسته له هغې چې د مشرکینو، یهودو او مشرکینو تر مینځ نفاق او درز پیدا شو، الله تعالی داسې باد ورباندې مسلط کړ چې خیمې یې ورته پورته کړې، دیګونه یې ورته چپه کړل، د خیمو تناوونه یې له بیخه راوایستل، هیڅ شی یې په امن نه وو. همدا راز الله تعالی د ملایکو لښکر هم ورواستاوه، مشرکین یې ولږول او په زړونو کې یې ویره او رعب ور واچاوه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)

(۱). صحیح البخاري، کتاب الجهاد ۱/ ۴۱۱. کتاب المغازی ۲/ ۵۹۰.

په همدې سخته سره شپه کې حذیفه بن الیمان د مشرکینو میخ ته ورواستاوه ترڅو د هغوی په هکله معلومات راوړي. حذیفه (رضي الله عنه) ورغی او ویې لیدل چې د مشرکینو هر څه په بل مخ چپه دي ټولو د بیرته تلو تیاري پیل کړې. همدا احوال یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته وړاندې کړ. او چې سهار شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ولیدل چې الله (جل جلاله) یې د بنمنانو ته ماتې ورکړې، او پداسې حال کې بیرته تللي چې د الله تعالی له قهر او غضب نه پرته یې هیڅ هم لاسته ندي راوړي. او په همدې سره الله تعالی خپله وعده رینستونې کړه، خپل لښکر (مسلمانانو) ته یې عزت ورکړ، د خپل بنده (محمد صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مرسته یې وکړه، او ټولو مشرکینو ته یې ماتې ورکړه، په پای کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بریالی مدینې ته ستون شو. د خندق غزا په صحیح روایت سره د هجرت په پنځم کال د شوال په میاشت کې وه. مشرکینو تقریباً یوه میاشت رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) محاصره کړي وو. له روایاتو داسې ښکاري چې د محاصرې پیل د شوال په میاشت او په ذي القعدې کې پای ته رسیدلی و. ابن سعد وایي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خندق نه د چارشنبې په ورځ چې د ذي القعدې یوازې اوه ورځې پاتې وې مدینې ته ستون شو. د خندق غزا د تلفاتو جگړه نه وه، بلکه دا د اعصابو جنگ و، که څه هم پدې غزا کې سختې نښتې ندي شوې، خو بیا هم د اسلامي تاریخ له پریکنده جگړو څخه شمیرل کیږي. پدې جگړه کې مشرکینو ماتې وخوړه، حوصلې یې پریوتې. ددې غزا په ترڅ کې دا په اثبات ورسیدله چې د عربو هیڅ ځواک هم ددې توان نلري چې په مدینه کې مخ په وده وړوکی قوت له مینځه یوسي. ځکه ټولو ولیده چې عربان ټول په پوره شور او ځواک سره راغلي وو، خو هیڅ یې هم ونه شواي کړی، همدا وجه وه کله چې احزاب د الله تعالی په امر له مدینې نه ستانه شول، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: اوس به مونږ ورباندې حملې کوو، نور به دوی راباندې حملې نه کوي، مونږ به ورپسې ورځو.^(۱)

(۱). صحیح بخاري ۲/ ۵۹۰.

د بني قريظه غزا

په هماغه ورځ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بیرته مدینې ته تشریف راوړ، ماسپښېن جبریل (علیه السلام) پداسې حال کې ورته راغی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ام سلمه (رضي الله عنها) په کور کې غسل کاوه، ورته ویې ویل: ایا تا خپله وسله ایښې ده؟ ملایکو خو تر اوسه وسلې ندي ایښې او زه همدا اوس د دوی (مشرکانو) له تعقیب نه راوگرځېدم، لاړ شه له خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) سره د بني قريظه په لور لاړ شه، زه له تا نه مخکې وروان یم، کلا گانې یې ورباندې لږزوم، په زړونو کې یې ویره اچوم. ورپسې جبریل (علیه السلام) له ملایکو سره روان شو.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې ټولو ته دا اعلان وشي: څوک چې امر قبلونکی وي باید د لمازدیگر لمونځ بني قريظه ته ورسوي. عبدالله بن ام مکتوم یې د مدینې والي وټاکه، بیرغ یې علي (رضي الله عنه) ته ورکړ، او د بني قريظه په لور یې واستاوه. علي (رضي الله عنه) لاړ او کله چې د بني قريظه کلا گانو ته ورنلږ شو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله یې له یهودو نه نا مناسبې خبرې واوریدلې.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د انصارو او مهاجرینو (رضي الله عنهم) له یوه ټولي سره روان شو، مخکې لاړ او د بني قريظه له (انا) نومې څاه سره تم شو. مسلمانانو ټولو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د امر تعميل وکړ، فوراً روان شول، دوی په لاره کې وو چې د لمازدیگر د لمانځه وخت را ورسید، ځینو وویل: امر راته شوی چې لمونځ باید په بني قريظه کې وکړو، له همدې ډلې نه ځینو د لمازدیگر لمونځ ان له ماسختن نه وروسته ادا کړ، نورو اصحابو (رضي الله عنهم) وویل چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هدف دا و چې په بیره لاړ شو نه دا چې لمونځ له هغه ځای پرته بل ځای ادا نکړو، نو هغوی همدلته د لارې په اوږدو کې لمونځ وکړ. وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یوې ډلې ته هم عتاب ونکړ او ملامتي یې ورباندې ونه ویله (ځکه دواړو د خپل اجتهاد پیروي کړې وه). پدې ډول مسلمانان اَلَيْ اَلَيْ د بني قريظه په لور لاړل، ټول له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یو ځای شول. د ټولو شمیره

دری زره وه، ورسره دیرش آسانونه هم وو. لاپل د بني قريظه له کلا گانو نه راتاو شول او محاصره یې کړل، کله چې د محاصرې کړۍ تنگه شوه، کعب بن اسد چې د بني قريظه رئیس و، خپل قوم ته درې وړاندیزونه وړاندې کړل او ورته ویې ویل:

ای زما قومه! یا اسلام راوړئ او د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دین ومني تر څو مالونه، وینې، اولادونه او ښځې ټول مو په امن شي، او زیاته یې کړه: قسم په الله چې ښه درته څرگنده او ثابته شویده چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی، او تاسې پخپل کتاب کې دده ذکر لیدلی دی.

دوهم وړاندیز دا دی، که ایمان نه راوړئ نو لومړی خپل اولادونه او ښځې ټول ووژنئ، بیا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مقابلې ته ووزئ او تر هغې ورسره وجنګېږئ تر څو یا ورباندې برلاسي شئ، او یا ټول له مینځه لاړ شئ.

او دریم دا چې د هفتې په ورځ ټول پر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) یې حمله وکړی، دا ځکه چې د هفتې په ورځ به هغوی دا فکر کوي چې یهود خو نن برید نه کوي، پدې ورځ جګړه نه راسره کوي، اغفال به شي. بنو قريظه د خپل مشر یوه خبره هم ونه منله، درې واړه یې رد کړې، نو کعب بن اسد په ډیر قهر او غوسه ورته وویل: په تاسې کې د فیصلې او پریکړې خبرې سړی نشته، کله مو هم د عقل مندی کار ندی کړی.

وروسته له هغې چې بني قريظه د سعد درې واړه وړاندیزونه ونه منل، نو مجبور وو چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر ته یې غاړه ایښي وی، خو دا یې غوره وگڼله چې لومړی باید له هغو مسلمانانو نه چې د دوی ملګري دي پدې هکله پوښتنه وکړي، تر څو پوه شي که د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر ته غاړی کیږدي نو څه به ورسره کیږي؟ هماغه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې خبر ولیږه چې ابو لبابه راته راولیږه تر څو مشوره ورسره وکړو! ابو لبابه له دوی سره تړون درلود، کورنۍ او مالونه یې د دوی په سیمه کې وو. کله چې ابو لبابه ورغی، ټول ورته راپاڅیدل، ښځو او ماشومانو ژړل، ددې حالت په لیدو سره د ابو لبابه زړه پرې وسوځید. ټولو یهودانو ورته وویل: ابو لبابه! آیا دا مشوره را کوي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته تسلیم شو؟ ده ورته وویل: هو! خو لاس یې په غاړه راکش کړ، مطلب یې دا و که تسلیم شي نو مری به مو پرې شي، حلال به کړی شئ. په همدې حالت کې متوجه او پوه شو چې پدې عمل

سره د الله (جل جلاله) او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حق کې د خیانت مرتکب شویږي، فورا روان شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته هم ورنغی، سیخ نبوي جومات ته لاړ، ځان یې په یوې ستنې پورې وتاړه، او قسم یې یاد کړ ترڅو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپل لاس نه وي خلاص کړي، ځان به خوشی نکرې، همداسې به تړلی وي. او بله یې دا ژمنه وکړه چې بیا به تر ابدې د بني قریظه سیمې ته نه ورځي. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبر شو، نو ویې فرمایل: (أما إنه لو جاءني لاستغفرت له، أما إذ قد فعل ما فعل فما أنا بالذي أطلقه من مكانه حتى يتوب الله عليه). که ابو لبابه ماته راغلی وای، نو مغفرت به مې ورته غوښتی وای، خو اوس یې چې ځان تړلی، نو تر هغې پورې یې نه خلاصوم ترڅو یې چې الله تعالی توبه نه وي قبوله کړي. د ابو لبابه له دغه مشورې سره سره بني قریظه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر ته تسلیم او سلامي شول. یهودو د اوږدې محاصرې تاب او توان هم درلود ځکه ښه ډیر خوراکي مواد، اوبه هر څه ورسره وو، کلا ګان یې ښه مضبوطې وې، په مقابل کې مسلمانان په خالي میدان کې وو، له لورې او یخۍ سره مخ وو، ستړیا خو یې دومره وه چې اندازه یې ګرانه ده. خو دا جګړه هم د اعصابو جګړه وه، الله تعالی د یهودو په زړونو کې ویره واچوله، حوصلې یې ټیټې شوې. په همدې وخت کې علي (رضي الله عنه) او زبیر (رضي الله عنه) ورمخکې شول، علي (رضي الله عنه) چیغه وکړه: ای د ایمان لښکره! قسم په خدای چې یا به د حمزه (رضي الله عنه) په شان شهید شم او یا به دا کلا فتحه کړم. د همدې آواز له اوریدو سره یهود د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې سلامي شول.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې نارینه یهودان دې بنديان شي، د همدې امر په اساس د محمد بن مسلمه انصاري (رضي الله عنه) تر مراقبت لاندې د هغوی په لاسونو کې زولنې واچول شوې، ښځې او ماشومان بیل ځای ته یووړل شول. د اوس قبیلې خلک رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورغلل عرض یې وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! تا زموږ د وروڼو خزرج له حلیفانو (بني قینقاع) سره هسې ښه معامله وکړه، دا بني قریظه زموږ حلیفان او دوستان دي له دوی سره هم ښه وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وویل: (ألا ترضون أن يحكم فيهم رجل منكم؟) قالوا: بلي. قال: (فذاك إلى سعد بن معاذ). آیا تاسې پدې خوښ یاستئ چې ستاسې یو شخص د دوی

په هکله فیصله وکړي؟ دوی وویل: هو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: دا فیصله دې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) وکړي. دوی وویل: بالکل سبي ده. ټول پرې راضي یو.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مدینې ته خبر ولېږه چې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) دې را حاضر شي. نوموړی د احزاب په غزا کې ټپي شوی او د مټ رڼګ یې پرې شوی و، او له همدې امله په مدینه کې پاتې و. کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبر وروسید، نو په خره باندې سپور شو او پداسې حال کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لور روان شو چې د قوم خلک یې یوې او بلې خوا ته روان وو ورته ویل یې: سعده! له خپلو حلیفانو سره ښه وکړه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ددې لپاره حکم گرزولی یې چې د دوی په هکله نرمه او غوره فیصله وکړي! سعد (رضي الله عنه) د دوی خبرې اوریدلې، څه یې نه ویل، خو کله چې دوی ډیر اصرار وکړ نو ده ورته وویل: اوس هغه وخت رارسیدلی دی چې سعد د الله (جل جلاله) پخاطر د هیچا پروا ونه ساتي. خلکو چې دا خبره واوریده یو شمیر له همدې ځایه ورنه وگرځیدل، یو له بل سره یې غمشریکي وکړه او خفګان یې څرګند کړ.

کله چې سعد (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورننډ شو، اصحابو ته یې امر وکړ چې: (قوموا إلى سيدکم). خپل مشر ته پاڅیږئ! خلک پاڅیدل او سعد (رضي الله عنه) یې له خره نه راکوز کړ او ورته ویې ویل: سعده! بني قریظه ستا حکم او فیصلې ته تسلیم شوي. ده وویل: آیا زما فیصله پر دوی نافذه ده؟ دوی ورته وویل: هو. ده وویل: آیا مسلمانان به هم زما حکم مني؟ دوی ورته وویل: ولې نه. بیایې ویل: ایا زما فیصله هغه چاته هم د منلو وړ ده چې دلته تشریف لري؟ او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوا ته یې د تکریم او تعظیم په دود اشاره وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (نعم، وعلي). هو. زه هم ستا فیصله منم. سعد وویل: نو زما فیصله دا ده چې نارینه یې باید ووژل شي، اولادونه او ښځې زوزاده یې دې اسیران کړي شي او مالونه یې دې ویشل شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې فیصلې په اوریدو سره وفرمایل: (لقد حکمت فیهم بحکم الله من فوق سبع سموات). تا د دوی په هکله هغه فیصله وکړه کومه چې الله تعالی له اوو آسمانو پاس کړې وه.

د بني قريظه په هکله د سعد (رضي الله عنه) حکم ډیر عادلانه او په انصاف ولاړ و، ځکه دوی نه یوازې له مسلمانانو سره غدر او خیانت کړی و بلکه د مسلمانانو د له مینځه وړلو لپاره یې ۱۵۰۰ تورې، دوه زره نیزې، ۳۰۰ زغرې او ۵۰۰ ډالونه هم تیار کړي وو او دا ټول شیان له فتحې وروسته مسلمانانو غنیمت کړل.

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په امر سره د بني قريظه ټول افراد د بني النجار قبیلې د بنت الحارث نوم یې بنځې په کور کې بندیان شول هلته د مدینې په بازار کې ورته کندی وایستل شوې، وروسته دوی ډلې، ډلې ورته راوستل کیدل او هملته به یې سرونه پرې کیدل. په همدې حالت کې یوه یهودي خپل مشر کعب بن اسد ته وویل: څه فکر کوې له مونږ سره به څه معامله کېږي؟ ده ورته وویل: تاسې هیچرته هم له عقل نه کار نه اخلئ، نه گورئ چې بلونکي نه درېږي؟ او څوک چې څي بیرته نه راستنېږي، قسم په خدای چې زمونږ سرنوشت (برخلیگ) مرگ دی. پدې ترتیب سره د بني قريظه د شپږ یا اوه سوه کسانو سرونه قلم شول.

ددې فیصلې په تنفیذ سره د غدر او خیانت جرړې له بیخه ووتلې، او هغه خاینان پخپله سزا ورسیدل کوم چې تړون یې مات کړی و، او په ډیر سخت وخت کې یې د مسلمانانو د تبا ه په نیت له مشرکینو سره لاس یو کړی و، او پدې عمل او کړو سره د هغو جنګي مجرمینو په ډله ورګډ شوي وو کوم چې د محاکمې او اعدام وړ دي. دلته له دوی سره د بني نضیر قبیلې لوی شیطان او د احزاب جګړې لوی مجرم حیی بن اخطب هم ووژل شو نوموړی د ام المؤمنین صفیه (رضي الله عنها) پلار و. هغه وخت چې قریش او غطفان د جګړې له ډګر نه په شا شول، نو حیی راغی او له بني قريظه سره یو ځای پاتې شو، خپله هغه وعده یې پوره کړه چې د جګړې په دوران کې یې له کعب بن اسد سره کړې وه. ده هغه وخت کعب دیته اړ ایستلې و چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خپل تړون مات کړي او له مشرکینو سره یو ځای د هغه په خلاف په جګړه کې برخه واخلي او په مقابل کې یې دا ورته ویلي و چې زه به تر آخره درسره وم. همداسې یې وکړل له بني قريظه سره یو ځای اسیر شو، او کله چې د وژلو لپاره راوستل شو، چینه یې په غاړه وه خو سورۍ سورۍ کړې یې وه تر څو څوک ورته گټه وانخلي، راوستل شو لاسونه یې له غاړې سره تړل شوي وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې وویل: ستا سره په دښمنۍ پښیمانه نه یم، خو بری او غلبه د خدای په لاس کې ده، بیا یې زیاته کړه: اې خلکو! همدا به د الله امر و، همدا به لیکل شوي او همدا مو تقدیر و، الله تعالی بني اسرائیلو ته وژل مقرر کړي و، ورپسې کیناست او همدلته یې سر پرې شو.

پدې پېښه کې له یهودو نه یوازې یوه ښځه ووژل شوه، هغه هم پدې دلیل چې نوموړې پر خلاد بن سويد (رضي الله عنه) باندې د میچنې تېره ورغورځولې وه او هغه یې وژلې و، نو ددې په بدل کې دغه ښځه هم ووژل شوه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر کړی و چې یوازې هغه کسان دې ووژل شي چې ډیرې یې راغلې وي او د چا چې ډیره نه وي راغلی، نه دې وژل کیږي. پدې ډله کې عطیه القرظي هم و چې هغه وخت یې ډیره نه وه راغلې، نو ژوندی پاتې شو اسلام یې ومانه او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د صحبت شرف یې وگاټه.

ثابت بن قیس (رضي الله عنه) له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه سوال وکړ چې زبیر بن باطا، مال او کورنۍ یې ده ته وروښيي! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه وروښل. زبیر له ثابت (رضي الله عنه) سره نیکی کړې وه، او د همدې نیکی په بدل کې یې هغه ته وویل: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ما ته راوبښلې، ستا مال او اولاد یې راوبانښه، اوس دا ټول بیرته ستا. زبیر چې د خپل قوم له مرگ نه خبر شو، نو ثابت (رضي الله عنه) ته یې وویل: زه د خپلې نیکی په نامه له تا نه ددې سوال کوم چې ما هم له خپلو دوستانو سره یوځای کړه، یعنې ما هم ووژنه، نو بیایې دده سر هم پرې کړ او په نورو یهودانو پسې یې ورولیږه. ثابت د زبیر زوی عبدالرحمن ژوندی وساته، عبدالرحمن په اسلام مشرف شو او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) صحبت یې وگاټه.

همدا راز ام المنذر سلمی بنت قیس النجاریه له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه هیله وکړه چې رفاعه بن سموال القرظي ورته وروښيي! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې غوښتنه ومنله، او هغه یې وروبانښه. رفاعه ژوندی پاتې شو ایمان یې راوړ او د اصحابو (رضي الله عنهم) په ډله کې شامل شو.

د تسلیمۍ په شپه هم یو شمیر یهودانو ایمان راوړ، او په همدې اساس د هغوی ژوند او مال په امن پاتې شول. په همدې شپه عمرو چې له خپل قوم بني قریظه سره په غدر او خیانت کې شریک نه و، له خپل کور نه د باندې راووت، د نبوي لښکر د پاسدارانو مشر محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ولید، خو څه یې ورته ونه ویل، لاره یې ورکړه، او معلومه نه شوه چې هغه به چیرته تللی وي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بني قریظه له مالونو نه خمس بیل کړ او نور مالونه یې په مسلمانانو باندې وویشل، سواره ته یې درې برخې، دوې برخې یې د آس او یوه د سواره، او د پیاده (پلي) لپاره یې یوه برخه وټاکله. وینځي

یې د سعد بن زید الانصاري تر سرپرستی لاندې نجد ته واستولې، هلته یې وسله او آسونه ورباندې راوښول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د وینځو له ډلې نه ریحانه بنت عمرو بن خنقه د خپل ځان لپاره خوښه کړه، او د ژوند تر پایه ورسره وه، دا د ابن اسحاق روایت دی.^(۱) خو کلبی وايي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه (ریحانه) آزاده کړه او په شپږم هجري کال یې په نکاح سره واخیستله، چې له حجه الوداع نه له راستنیدو وروسته وفات شوه او په بقیع کې خاورو ته ورسپارل شوه.^(۲)

وروسته له هغې چې د بني قریظه مساله ختمه شوه، الله تعالی د خپل صالح بنده سعد بن معاذ (رضي الله عنه) هغه سوال قبول کړ چې مخکې یې یادونه شویده. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سعد (رضي الله عنه) لپاره په جومات کې خیمه درولې وه تر څو هملته یې عیادت وکولی شي. د بني قریظه له فتحې وروسته د سعد (رضي الله عنه) تپ خلاص شو او په بد واوښت. عائشه (رضي الله عنها) وايي: د سعد (رضي الله عنه) له تپ نه وینې روانې شوې، په جومات کې د بنو غفار څو خیمې هم وې ټولو د سعد (رضي الله عنه) وینې ولیدلې ځکه ډیرې زیاتې بهیدلې وې، د وینو په لیدو سره هغوی چیغه کړه اې د خیمو خلکو! دا څه دي چې ستاسې له لوري زموږ خوا ته را روان دي؟ ټولو وکتل چې د سعد (رضي الله عنه) له زخم نه وینې را روانې دي او په پای کې له همدې کبله وفات شو.^(۳)

په بخاري او مسلم کې له جابر (رضي الله عنه) نه روایت دی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایلي: (اهتز عرش الرحمن لموت سعد بن معاذ). د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) په مرګ د الله تعالی عرش ولړزید.^(۴)

همدا راز ترمذي له انس (رضي الله عنه) نه په روایت سره وايي: قال: لما حملت جنازة سعد بن معاذ قال المنافقون: ما أخف جنازته، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (إن الملائكة كانت تحمله). کله چې د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) جنازه پورته شوه، منافقان وویل: دا څومره سپکه جنازه وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایلي: دا ځکه چې ملائکو ورله یعنې د هغه (سعد بن معاذ) (رضي الله عنه) جنازه پورته شوه.

(۱). ابن هشام ۲/ ۲۴۵

(۲). تلقيح فهوم اهل الاثر ص ۱۲

(۳). صحيح البخاري ۲/ ۵۹۱

(۴). صحيح البخاري ۱/ ۵۳۶. صحيح مسلم ۲/ ۲۹۴ جامع الترمذي ۲/ ۲۲۵

عنه) جنازه ملائکو وړله.^(۱)

د بني قریظه د محاصرې په دوران کې له مسلمانانو نه یو تن (خلاد بن سويد) په شهادت ورسید، یوې یهودي ښځې د میچنې تیرې ورباندې وروغوړخوله او مړ شو. همدا راز پدې ترڅ کې د عکاشه ورور ابو سنان بن محسن هم مړ شو.

ابو لبابه هملته مسجد کې شپږ ورځې تړلې و د لمانځه په وخت کې به یې ښځه ورته راتلله خلاصاوه به یې او له لمانځه نه وروسته به بیرته په ستنې پورې تړل کیده، ترڅو یوه ورځ سهار وختي یې الله تعالی توبه قبوله کړه او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې چې د ام سلمه (رضي الله عنها) په کور کې و خبر ورکړل شو. ابو لبابه (رضي الله عنه) وایي ام سلمه (رضي الله عنها) د خپلې حجرې په دروازه کې ودریده او راته ویې ویل: ابو لبابه! مبارک شه، الله تعالی دې توبه قبوله کړه! ددې خبرې په اوریدو سره په جومات کې ناست اصحاب (رضي الله عنهم) را پاڅیدل ترڅو خلاص یې کړي، خو ابو لبابه وویل: نه، ترڅو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله تشریف نه وي راوړی او زه یې نه وم خلاص کړی بل څوک به مې نه خلاصوي. او کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سهار لمانځه ته تشریف راوړ په ابو لبابه تیریده ورغی او خوشی یې کړ.

دا غزا (بني قریظه) د هجرت د پنځم کال د ذي القعدې په میاشت کې شوې وه، او د بني قریظه کلا بندۍ ۲۵ ورځې دوام کړی و.^(۲)

الله تعالی د احزاب او بني قریظه غزا گانو په اړه د احزاب سورت څو آیتونه نازل کړيدي. او په هغې کې یې د مؤمنانو او منافقانو د حال او احوال په هکله څرگندونې کړي، د مشرکینو ماتې ته یې اشاره فرمایلي، او د اهل کتابو د غدر او خیانت نتایج او پایلې یې په گوته کړيدي.

(۱). جامع الترمذي ۲۲۵/۲

(۲). ابن هشام ۲۳۷/۲، صحیح البخاري ۵۹۰/۲، ۵۹۱. زاد المعاد ۲/۷۲-۷۴. مختصر سیري الرسول للشيخ النجدي ص ۲۸۷ تر ۲۹۰.

له بني قريظه غزا نه وروسته پوځي عمليات

۱- د سلام بن ابي الحقيق وژل

سلام بن ابي الحقيق چې كښه نوم يې ابو رافع و، هغه لوی يهودي مجرم و چې د مسلمانانو په خلاف يې د مشركينو ډيرې لښكرې راوپارولې او زياته اندازه مال او پيسې يې وركړې، بې حسابې مرستې يې ورسره وكړې.^(۱)

دې مجرم به رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته هم زيات اذيت او ضرر رساوه، كله چې مسلمانانو د بني قريظه مشكل حل كړ، خزرج قبيلې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه د ابو رافع د وژلو اجازه وغوښتله، ځكه لدينه مخكې اوس قبيلې كعب بن اشرف وژلى و. اوس خزرج غوښتل چې دوى هم هغوى ته ورته يو وياړ وگټي. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دوى غوښتنه ومنله او اجازه يې وركړه چې ابو رافع ووژني، خو پدې امر يې تاكيد وكړ چې بايد ښځې او ماشومان ونه وژل شي او هغوى ته خطر متوجه نه شي. خزرج ددې وظيفې د انجام لپاره پنځه كسيز گروپ جوړ كړ، د گروپ ټول غړي له بنو سلمه كورنۍ څخه وو او مشر يې عبدالله بن عتيك نومیده. دغه گروپ د خيبر په لور روان شو، چيرته چې د ابو رافع كلا وه، ماښام ورورسيدل، خلك ټول خپلو كورونو ته راغلي وو. عبدالله بن عتيك خپلو ملگرو ته وويل تاسې ټول همدلته كينئ، زه ځم او له دروازه وان سره خبرې كوم، غواړم د هغه زړه په لاس راوړم، كيداى شي له همدې لارې نه كلا ته ورد ننه شم. لاړ او دروازې ته لنډ يو ځاى داسې كيناست چې خپل چادر يې په سر واچاوه او داسې يې ښودله چې گويا د قضاء حاجت لپاره ناست دى. خلك ننوتل، دروازه وان غږ پرې وكړ او د خداى بنده! كه غواړې چې ننوزې، نو زړ داخل شه زه دروازه بندوم. عبدالله بن عتيك كيسه كوي وايي: په همدې خبرې سره لاړم، كلا ته د ننه شوم، او د ننه پټ شوم كله چې خلك ټول داخل شول، دروازه وتړل شوه، پيره دار كليانې ټولې له

(۱). فتح الباري ۷/ ۳۴۳.

دروازې سره خوا کې په څنگ درې وڅړولې. زیاتوي وروسته زه ورغلم او دا کلیانې مې راواخستلې، راتلونکي دروازه مې خلاصه کړه، ابو رافع په بالاخانه کې و هملته یې مجلس بڼه گرم و ما څاره، کله چې د مجلس او کیسو خلک ورنه لاپل، زه وروختلم، هره دروازه به مې چې پرانیستله، نو بیرته به مې له ننه خوا نه تړله، او له ځان سره مې ویل که چیرې خلک درباندي خبر شي نو مخکې لدینه چې هغوی ما ته راوړسېږي زه به ابو رافع ووژنم. ابو رافع ته ورورسیدم، کوټه یې تیاره وه او له خپلې کورنۍ سره و نه پوهیدم چې څای یې چیرته دی؟ غږ مې وکړ ابو رافع! ده وویل: څوک یې؟ په غږ پسې لارم او پداسې حال کې مې د تورې گوزار پرې وکړ چې ویرې اخیستی وم، پدې گوزار هیڅ هم ونه شول هغه چیغې کړې. زه یې له کور نه راووتلم او لږ انتظار مې وکړ، بیا بیرته ورغلم، ورته ومې ویل: دا څه غږ دی ای ابو رافع! ده وویل: مور دې بوره شه، همدا اوس یوه سړي د تورې گوزار راباندې وکړ. ابو رافع زیاتوي: همدلته مې یو قوي گوزار پرې وکړ، سخت ټپي شو، خو مې نه شو، بیا مې د تورې څوکه د هغه په خپته کینوده او زور مې ورکړ تر څو له شا یې ووتله او پوه شوم چې مې شو، نور د باندې راووتلم دروازې مې یو په بل پسې خلاصولې، په یوه زینه کې راکوزیدم فکر مې کاوه چې پښه مې ځمکې ته رسیدلې خو داسې نه وه د لاندې ولویدم، سپوږمۍ بڼه رڼا کوله، پښه مې ماته شوه خپل پټکی (پگړۍ) مې را خلاص کړ او پښه مې ورباندې وتړله، روان شوم او له دروازې سره کیناستم. له ځان سره مې فیصله وکړه چې تر هغې پورې به نه ځم تر څو یې له مرگ نه بڼه مطمئن شوی نه وم، چرگ غږ چرگانو آذانونه وکړل، او د کلا په چار دیوالۍ هم غږ وشو د حجاز د تاجر د مرگ خبر اعلانوم. دا مې چې واوریدل راغلم او خپلو ملگرو ته مې وویل: چې ځی، الله تعالی ابو رافع وواژه. راغلو او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضورته حاضر شوو، خبر مې ورته تیر کړ. ده راته وفرمایل: پښه دې وغزوه، پښه مې اوږده کړه هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل مبارک لاس ورباندې راتیر کړ او داسې جوړه شوه لکه چې بالکل ماته شوې نه وي.^(۱)

دا د بخاري شریف روایت دی. ابن اسحاق وایي چې د هغه گروپ ټول غړي کلا ته ورد ننه شوي وو او ټولو په گډه ابو رافع وژلی و، او هغه څوک چې توره یې د ابو رافع په خپته کې د ننه کړې وه د تورې وار یې پرې کړی و د هغه نوم عبدالله بن انیس

(۱). صحیح البخاري ۵۷۷/۲

(رضي الله عنه) و. په دې روایت کې دا هم راځي کله چې دوی هغه وواژه، او د شپې د عبدالله بن عتيك پښه ماته شوه، ملگرو یې هغه پورته کړ او ټول له کلا سره خوا کې د یهودو په یوه چینه کې پټ شول، یهودانو اورونه بل کړل، یوې خوا بلې خوا یې پلټنې پیل کړې، بالاخره مایوس او نامراده د خپل مشر سر ته ورغلل، په همدې وخت کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصحاب (رضي الله عنهم) روان شول او مدینې ته لاړل.^(۱)

دغه سریه د پنځم هجري کال د ذي القعدې او یا ذي الحجه په میاشت کې وه.^(۲) پدې وخت کې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مشرکینو، کفارو او یهودو، او نورو جنگي مجرمینو له مشکل نه فارغ شو، د هغوی حساب یې تصفیه کړ، نو د نورو مشرکو قبایلو او اعرابو (کوچیانو) په خلاف یې د یو لړ تادیبي بریدونو امر ورکړ، ځکه دا هغه کفار وو چې بې له زوره یې له خپلو شرارتونو او اذیتونو لاس نه اخیست، امنیت یې خراباوه، نو د دوی د شر او بې امنۍ له مینځه وړل یو ضرورت و چې باید تر سره شوی وای.

۲- د محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) سریه

له احزاب او قریظه غزا نه وروسته لومړنۍ سریه د محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ده. پدې سریه کې (۳۰) سواره وو، دغه ډله اصحاب (رضي الله عنهم) د نجد د بکرات سیمې د ضریه څنډې قرطه ته لاړل، د ضریه او مدینې تر مینځ د اوو ورځو لار وه. دوی د شپږم هجري کال د محرم میاشتې په شلمه د بنې بکر بن کلاب مېنې ته ور روان شول، کله یې چې حمله ورباندې وکړه، خلک یې ټول وښتیدل، مسلمانانو یې ټول څاروي (میرې او پسونه) ونيول، او ورپسې پداسې حال کې چې د محرم د میاشتې یوه ورځ پاتې وه بیرته مدینې ته ورسیدل.

له مشرکینو سره ټاممه بن اثال الحنفي د بني حنیفه قبیلې مشر هم و، نوموړی په پټه سره د مسيلمه الکذاب په امر د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ترور لپاره وتلی و،^(۳) چې مسلمانانو ونيو رایې ووست جومات ته یې بوته او هلته یې په یوه ستنې پورې وتاړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف وروړ او ویې فرمایل: ټاممه څه دي درسره؟ ده وویل: له ما سره خیر دی یا محمد

(۱). ابن هشام ۲/ ۲۷۴ - ۲۷۵

(۲). رحمه للعالمین ۲/ ۲۲۳ - ابن هشام ۲/ ۲۳۷ - ۲۳۸ صحیح البخاري ۲/ ۵۹۰ - ۵۹۱ زاد المعاد ۹۱

(۳). السیره الحلبیه ۲/ ۲۹۷

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! که مې ووژنې نو یو وینه لرونکې به دې وژلې وي او که احسان راباندې وکړې، نو په یوه قدر دان او احسان منونکي به دې احسان کړې وي، او که چیرته مال او پیسې غواړې، نو څومره چې غواړې همدومره به درکړم! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هیڅ ورته ونه ویل همداسې ورنه لار، بیا ورته راغی او هماغه خبره یې ورته تکرار کړه. د ثمامه ځواب هم هماغه و. دریم ځل یې بیا تشریف راوړ او د همغې خبرې له تکرار نه وروسته یې وفرمایل: ثمامه خوشی کړئ، اصحابو (رضي الله عنهم) خوشی کړ. هغه لار او له جومات سره نژدې د خرما یوه باغ ته ورغی، غسل یې وکړ او بیرته راغی په اسلام مشرف شو او ویې ویل:

یا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! قسم په الله د ځمکې پر مخ مې له تا نه زیاته دښمني له بل چا سره نه درلوده، خو اوس له ټولو نه زیاته مینه درسره لرم، قسم په خدای له ټولو نه مې ستا له دین نه ډیر نفرت درلود، خو اوس له ټولو ادیانو نه ستا دین راته گران دی، ستا اصحابو هغه وخت ونيولم چې ما د عمرې نیت کړی و، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زیری ورکړ او ورته ویې فرمایل: لار شه عمره وکړه.

ثمامه چې کله مکې ته ورسید نو قریشو ورته وویل: بې دینه او گمراه شوې یا ثمامه! ده وویل: نه قسم په الله زه نه یم بې لارې شوی، بلکه زه د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دین مشرف شوم، اې قریشو دا هم واورئ چې لدینه وروسته به تر هغې پورې له یمامه نه یوه دانه غنم هم درته رانشي تر څو یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اجازه نه وي کړې. یمامه هغه وخت د مکې لپاره د ځمکې او پټي حیثیت درلود. ثمامه عمره ادا کړه او خپل کورته ستون شو.

مکې ته یې غله استول بند کړل، قریش ډیر په تکلیف شول، او مجبور شول رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته خط ولیکي او د خپلې خپلوۍ په روی یې ورنه وغوښتل چې ثمامه ته امر وکړي غله او غنم مکې ته خوشي کړي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی غوښتنه ومنله او ثمامه ته یې ولیکل چې مکې ته خوراکي مواد لیږل بیرته پیل کړي.^(۱)

۳- د بني لحیان غزا

(۱). زاد المعاد ۲/ ۱۱۹ ز مختصر سیره الرسول للشيخ النجدي ص ۲۹۲-۲۹۴

بنو لحيان هغه قبيله ده چې د ربيع په سيمه کې يې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له اصحابو (رضي الله عنهم) سره غدر او خیانت کړی و، لس تنه يې په شهادت رسولي وو، او دوه نور يې د مکې په مشرکينو پلورلي وو. د بنو لحيان مېنه د مکې له پولو سره او په حجاز کې د ننه وه. هغه وخت د مسلمانانو او قریشو او نورو اعرابو تر مینځ سخت کشمکش روان و، نو پداسې وخت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مناسبه نه گڼله چې د لوی دښمن سره خوا کې په کوم جنگي اقدام لاس پورې کړي، خو کله چې د احزاب په غزا کې مشرکينو ماتې وخوړه، ارادې يې کمزورې او حوصلې يې تر ډیره حده پریوتې، نو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) اراده وکړه چې له بني لحيان نه د ربيع په پيښه کې د شهيد شويو اصحابو (رضي الله عنهم) غچ واخلي.

همدا وه چې د شپږم هجري کال د ربيع الاول او يا جمادي الاولی په میاشت کې په بنو لحيان د حملې په نیت ووت، عبدالله بن ام مکتوم يې په مدينه کې خليفه وټاکه، خلکو ته يې داسې وېنوله چې گویا د شام په لور روان دی. مخکې لاړ د امج او عسفان تر مینځ د غران نومې وادې مینځ ته ورسید. دا هغه ځای و چېرته چې در رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) اصحاب (رضي الله عنهم) په شهادت رسيدلي وو، د هغوی لپاره يې دعا وکړه. بنو لحيان چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د راتگ خبر واورید، ټول وتښتیدل، د غرونو سرونو ته لاړل. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دوې ورځې همدلته پاتې شو، خو يو کس هم په لاس ورنغی، يوې خوا بلې خوا ته يې جنگي گروپونه وليږل خو بنو لحيان ترې تښتیدلي وو. وروسته د عسفان په لور ورغی لس سواره يې کراع الغميم ته وليږل تر څو قریش هم دده په راتگ خبر شي، بالاخره له ۱۴ شپو وروسته بیرته مدينې ته ستون شو.

د سراياوو او جنگي گروپونو استول

لدينه وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مختلفې سړي او جنگي گروپونه واستول، چې ددې پيښو لنډيز دا دی:

۱- د عکاشه بن محصن (رضي الله عنه) سريه: دا د ۶ هجري کال د ربيع الاول يا ربيع الاخر په مياشت کې وه. عکاشه د ۴۰ کسيز گروپ په مشرۍ د غمر سيمې ته روان شو. الغمر د بني اسد قبيلې يوه چينه وه مخکې لدینه چې عکاشه وروسيږي د هغه ځای مشرکين وتنښتيدل، مسلمانان ورغلل، دوه سوه اوښان يې ونيول او مدينې ته يې راوستل.

۲- د محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) سريه: دا هم د شپږم هجري کال د ربيع الاول يا ربيع الاخر په مياشت کې وه. محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) له لسو کسانو سره د بني ثعلبه په سيمه کې د ذي القصة په لور روان شو، هلته د دښمن سلو کسانو کمين ورته نيولی و، کله چې مسلمانان ویده شول هغوی حمله ورباندې وکړه او له محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) نه پرته ټول يې شهيدان کړ، يوازې محمد په ټپي حالت کې ورنه خلاص شو.

۳- د ابو عبیده بن الجراح (رضي الله عنه) سريه: دا هم د ۶ هجري کال د ربيع الاخر په مياشت کې د ذي القصة په لور وه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) د ملگرو له شهادت نه وروسته ابو عبیده (رضي الله عنه) ته وظيفه ورکړه چې د بني ثعلبه مقابلې ته لاړ شي. هغه له ۴۰ کسانو سره د اصحابو (رضي الله عنهم) د شهادت ځای ته ورغی، د شپې يې پياده سفر وکړ او سهار وختي يې پر بني ثعلبه بريد وکړ، خو هغوی بيا هم ورنه وتنښتيدل، يوازې يو کس په لاس ورغی هغه هم اسلام راوړ. مسلمانانو يو شمير څاروي او پسونه په غنيمت ونيول.

۴- د زيد بن حارثه (رضي الله عنه) سريه: د ۶ هجري کال د ربيع الاخر په مياشت

کې وه. دا د مرالظهران په سیمه کې د بني سليم په یوه چینه کې چې جموم نومیده پېښه شویده. زید (رضي الله عنه) لاړ او هلته یې د مزینه قبیلې یوه ښځه چې حلیمه نومیده ونیوله، دې ښځې د بني سليم یوه محله وروښوده چېرته چې مسلمانانو ډیر پسونه، څاروي او بندیان ونیول. کله چې زید (رضي الله عنه) بیرته راستون شو او غنیمتونه یې له ځان سره راوړل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نوموړې ښځې ته ددې خپل ځان او میړه دواړه وروښل یعنې دواړه یې آزاد کړل.

۵- عیص ته د زید بن حارثه (رضي الله عنه) سریه: دا د ۶ هجري کال په جمادي الاولی کې وه. زید له ۱۷۰ سوارو سره د عیص په لور وخوځید، هلته یې د قریشو هغه قافله په لاس کې پریوته چې مشر یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زوم ابو العاص و. ابو العاص پخپله نجات وموند، لاړ، سیده مدینې ته راغی او له زینب (رضي الله عنها) نه یې پناه وغوښتله، او ورته ویې ویل چې له خپل مهربان پلار (حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)) نه سوال وکړي چې ددې قافلې مالونه بیرته ده ته ورکړي. زینب (رضي الله عنها) همداسې وکړل، له خپل پلار (صلی الله علیه و سلم) نه یې همدا سوال وکړ! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خلکو ته وویل، که مو خوښه وي نو دا مالونه بیرته ورکړئ! اصحابو (رضي الله عنهم) ټولو په خپله خوښه هر څه بیرته ورکړل. ابو العاص له خپلو مالونو سره مکې ته ستون شو، ټول شیان یې خپلو خاوندانو ته وسپارل بیا یې ایمان راوړ او مدینې ته یې هجرت وکړ، او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله لور زینب (رضي الله عنها) چې تقریباً درې نیم کال مخکې یې هجرت کړی و بیرته په هماغه لومړنۍ نکاح سره ابو العاص ته ورکړه او دا خبره په صحیح حدیث سره ثابته ده.^۱ او په اولنۍ نکاح یې ځکه بیرته ورکړه چې هغه وخت له مشرکینو سره د مسلمانو ښځو د نکاح د تحریم آیت شریف نه و نازل شوی. او هغه حدیث او روایت صحیح ندی چې وایي رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زینب په نوې نکاح سره ابو العاص ته ورکړه او یا یې شپږ کاله وروسته ورکړه. دا د معنی او سند دواړو له لارې سببي ندی.^(۲)

تعجب دی هغو کسانو ته چې پدې ضعیف حدیث استناد کوي او وایي: ابو العاص د

^۱. سنن ابی داود مع شرحه عون المعبود باب الی متى ترد علیه المرأة اذا اسلم بعدها.
^(۲). تحفه الاحوذی ۱۹۵/۲ - ۱۹۶ ته مراجعه وکړئ.

مکې له فتحې نه مخکې د اتم هجري کال په وروستيو کې ايمان راوړی، بيا د همدې خبرې مخالفه خبره کوي او وايي: زينب (رضي الله عنها) د اتم هجري کال په لومړيو کې وفات شویده. پدې هکله مو پر بلوغ المرام باندې پخپل تعليق کې مفصلې خبرې کړې، موسې بن عقبه عقیده لري چې دغه پيښه د ابې بصير او ملگرو له خوا يې په اووم هجري کال کې پيښه شویده، خو دا خبره نه له صحيح او نه هم له ضعيف حديث سره تطابق لري.

۶- د زيد (رضي الله عنه) سريه: دا هم د ۶ هجري کال په جمادي الاخره مياشت کې وه. زيد (رضي الله عنه) له ۱۵ کسانو سره د بني ثعلبه په لور ووت، طرف يا طرق نومې سيمې ته ورغی، اعراب ورته وتبتيديل او فکر يې کاوه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله پر دوی باندې د بريد په نيت راوتلی دی. زيد او ملگرو يې له مشرکينو نه شل اوښان په غنيمت ونيول، اوڅلور ورځې له مدينې نه غايب و.

۷- بيا هم وادي القری ته د زيد (رضي الله عنه) سريه: زيد د ۶ هجري کال د رجب په مياشت کې له ۱۲ کسانو سره د قری په وادي کې د دښمن د تحرکاتو د معلومولو پخاطر ووت. هلته د قری اوسيدونکو حمله ورباندې وکړه، ۹ کسان يې ورته شهيدان کړل او د زيد په شمول درې نور ژوندي پاتې شول.^(۱)

۸- د خبط سريه: دا د اتم هجري کال په رجب مياشت کې وه، خو د پيښې له بهير نه داسې ښکاري چې دا بايد له صلح حديبيه نه مخکې واقع شوې وي. جابر (رضي الله عنه) وايي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مونږ درې کسانو ته چې مشر مو ابو عبیده بن الجراح و امر وکړ چې لاړ شو او د قريشو د کاروان څارنه وکړو، په لاره کې سخت وږي شوو له ډيرې لوږې مو خبط (يو ډول بوتی دی) وخوړل، او له همدې وجې دغه لښکر ته د خبط لښکر نوم ورکړل شو.

وروسته يوه سړي درې اوښان راته حلال کړل، بيا يې درې نور راته حلال کړل، دريم ځل يې بيا درې اوښان راته حلال کړل، بيا ابو عبیده (رضي الله عنه) هغه لدې کار نه منع

(۱). رحمه للعالمين ۲/ ۲۲۶: زاد المعاد ۲/ ۱۲۰ - ۱۲۲. حواشي تلقيح فهم اهل الاثر ص ۲۹، ۲۸.

کې. پدې وخت کې له بحر نه یو ماهي چې عنبر ورته ویل کیده راته را واچول شو او هغه مو پوره نیمه میاشت خواړه، غوړي مو یې هم استعمالول، تر څو بیرته په پنبو ودریدو او خپل اولني حالت ته ورسیدو. ابو عبیده ددې ماهي د پوښتیو یو هډوکی واخیست، بیا یې په لښکر کې تر ټولو دنگ سړي ته وویل چې په تر ټولو لوړ اوبښ باندې سپور شي، بیا همدا دواړه تر دې هډوکی لاندې تیر شول. مطلب دا چې د ماهي د پوښتی هډوکی ډیر اوږد ؤ. جابر (رضي الله عنه) زیاتوي مونږ ددې ماهي له غوښې نه یوه اندازه د توبنې په دود راسره واخیستله او کله چې مډینې ته ورسیدو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته مو دا کیسه تیره کړه، هغه وفرمایل: (هو رزق أخرجه الله لکم، فهل معکم من حمة شيء تطعمونا؟). دا د الله تعالی له لوري د ستاسې رزق او روزي وه، ایا له هغې غوښې نه څه اندازه درسره شته چې مونږ ته یې را کړئ؟ نو مونږ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته له هغې غوښې نه یوه اندازه ورولیږله.^(۱)

مونږ مخکې وویل چې د کیسې سیاق پدې دلالت کوي چې دا سربیه باید له صلح حدیبیه نه مخکې واقع شوې وي، ځکه چې له حدیبیې نه وروسته خو مسلمانان د قریشو د کاروانو مخې ته نه ورتلل، او پر هغوی یې حمله نه کوله.

(۱). صحیح البخاري ۶۲۵/۲. صحیح مسلم ۱۴۵/۲ - ۱۴۶

د بني المصطلق او يا مریسیع غزا

۶ هجري کال، د شعبان میاشت

دغه غزا که څه هم له عسکري پلوه دومره لویه او مهمه غزا نده، خو پدې دوران کې داسې پېښې شوې دي چې په اسلامي ټولنه کې یې داسې اړ دوړ او جنجالونه راولاړ کړل چې په ترڅ کې یې د منافقانو له مخ نه پردې پورته شوې، او داسې تعزیراتي قوانین رانازل شول چې اسلامي ټولنې ته یې د عظمت، سپیڅلتیا، کرامت او پاک نفسۍ نوی رنګ ورکړ. مونږ به لومړی د غزا په هکله خبرې وکړو، ورپسې به له نورو پېښو نه وغږیږو.

د صحیح روایت په اساس سره ویلي شو چې دغه غزا د شپږم هجري کال د شعبان په میاشت کې وه.^(۱) ددې غزا سبب هم دا و: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته خبر راغی چې د بني مصطلق رئیس حارث بن ابی ضرار له خپل قوم او نورو

(۱). دلیل یې دا دی چې د افک په حدیث شریف کې دا ثابت ده چې دغه پېښه د حجاب د حکم له نازلیدو نه وروسته وه د حجاب آیت خو د زینب (رضی الله عنها) په هکله نازل شوی و، او زینب (رضی الله عنها) خو دغه وخت یعنې د حجاب د حکم د نزول په وخت کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په نکاح کې وه ځکه له زینب (رضی الله عنها) سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) واده د پنځم هجري کال په ذی القعدة او یا ذی الحجه کې شوی و، او دغه غزا خو د شعبان په میاشت کې وه نو دا به د ۶ هجري کال شعبان وي نه د پنځم کال او د افک له پېښې وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عایشې په هکله پوښتنه ترې وکړې وه چې دې ورته وویل: زه خپلې سترګې او غوږونه ساتم، حضرت عایشه (رضی الله عنها) فرمایي: چې زینب (رضی الله عنها) یوازینی بی بی وه چې له ما سره یې سیالي کوله.

بناء دا د شپږم کال د شعبان میاشت شوه. او دا روایت چې وایي سعد بن معاذ او سعد بن عباد (رضی الله عنهما) د افک د اصحابو په هکله یو له بل سره مناقشه او منازعه وکړه، یعنې دا چې دا غزا باید د سعد بن معاذ (رضی الله عنه) له وفات نه مخکې پېښه شوې وي، معلومه ده چې سعد بن معاذ (رضی الله عنه) د ۵ هجري کال په اخرو کې له بني قریظه غزا نه وروسته وفات شویدی، نو پدې اساس د بني مصطلق غزا هم باید په پنځم هجري کال کې شوی وي، ددې اشکال صحیح خواب دا دی چې ددې روایت راوی سهوه شوی او سهوا یې له سعد بن عباد (رضی الله عنه) سره د سعد بن معاذ (رضی الله عنه) نوم راوړی دی، ابن اسحاق له زهري له عبید الله بن عبد الله بن عتبې او هغه له عائشه (رضی الله عنها) نه روایت کړی او په هغه روایت کې د سعد بن معاذ (رضی الله عنه) نوم نشته بلکه هلته دا سید بن حضیر نوم راغلی دی ابو محمد بن حزم وایي چې همدا خبره صحیح ده. (زاد المعاد ۱۱۵/۲) پدې هکله د محمد الغزالي خبره هم د حیرانتیا وړ ده هغه ابن قیم ته دا خبره منسوبوي چې گویا هغه هم وایي دغه غزا په پنځم هجري کال کې شویده (فقه السیره ص ۲۲۳). حال دا چې په الهدي (۱۱۵/۲) کې چې هغه څه ویلي هغه بالکل ددې خبرې مخالف دی.

عربانو سره له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د جگړې لپاره راوتلی دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خبر په اوریدو سره بریده بن حصیب اسلمي ته امر وکړ چې لاړ شي او د خبر تحقیق وکړي. هغه لاړ او له حارث بن ابي ضرار سره یې خبرې وکړې، او بیا یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته خبر راوړ.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې د خبر له صحت نه ډاډه شو، نو اصحابو (رضي الله عنهم) ته یې د تلو قوماندې ورکړه او په بیرې سره روان شو. دغه وخت د شعبان د میاشتې دوې ورځې پاتې وې، له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره دا ځل یو شمیر هغه منافقین هم روان شول چې په مخکینو غزا گانو کې یې برخه نه وه اخیستې.

دا ځل یې زید بن حارثه (رضي الله عنه) او په بل روایت ابوذر (رضي الله عنه) او په دریم روایت سره نمیله بن عبدالله لیشي (رضي الله عنه) په مدینه کې خلیفه وټاکه. حارث بن ابي ضرار هم یوه جاسوس ته وظيفه ورکړې وه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د لښکر څارنه وکړي، مسلمانانو هغه جاسوس ونيو او ویې واژه.

کله چې حارث ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راتگ او د خپل جاسوس د ژولو خبر ورسید ډیر وویرید، ملگري یې هم وارخطا شول، یو شمیر عربان ورنه لاړل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بحر ساحل ته نژدې د قدید خوا ته د دوی یوې چینې ته چې مریسيع نومیده ورسید. هغوی هم د جنگ تیاري ونيوله. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل اصحاب (رضي الله عنهم) په لیکو برابر کړل، بیرغ له ابوبکر (رضي الله عنه) سره و، د انصارو جنده یې سعد بن عبادہ (رضي الله عنه) ته ورکړې وه. دواړه لښکري سره مخامخ شولې، څه وخت یې یو بل په غشو سره وویشتل، بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د برید امر ورکړ، ټولو اصحابو (رضي الله عنهم) په یوه حرکت حمله وکړه، د بنمن ته یې ماتې ورکړه او بريالي شول. یو شمیر مشرکین ووژل شول، ښځې او اولادونه یې د مسلمانانو په اسارت کې ولویدل، ډیر پسونه او څاروي یې هم په غنیمت ونيول له مسلمانانو نه یوازې یو کس شهید شو، هغه هم سهوا د یوه انصاري له لاسه مړ شو، هغه و نه پیژانده د دبنمن گمان یې ورباندې وکړ او ویې واژه.

دا د اهل مغازي او اهل السیر رایه ده. ابن قیم وايي چې دا گمان او وهم دی، ځکه حقیقت دا دی چې پدې غزا کې جگړه نده پیښه شوې، مسلمانانو پر دوی حمله وکړه،

بنځې اولادونه او مالونه یې ورنه ونيول. په بخاري کې راځي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بني مصطلق غافلگیر کړل یعنې ناڅاپي برید یې ورباندې وکړ.^(۱)

په اسارت نیول شویو بنځو کې جویریې بنت حارث هم وه، لومړی هغه د ثابت بن قیس په برخه ورسیده، هغه ورسره مکاتبه وکړه یعنې د یوه اندازه مال په بدل کې یې د آزادۍ وعده وکړه، دواړه پدې راضي شول چې جویریې په څه پیسې ورکوي او هغه به یې آزادي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همدغه ټاکلی مبلغ ابن قیس ته ورکړ او جویریې یې پخپله نکاح کړه. جویریې (رضي الله عنها) د قوم د رئیس حارث لور وه، او کله چې دې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نکاح شرف تر لاسه کړ نو اصحابو (رضي الله عنهم) ټولو خپل غلامان او وینځې آزادي کړې، ځکه دوی ویل چې دا قوم خو اوس د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خسرګنۍ ده، نو باید قدر یې وشي. همدا وه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپلوۍ د احترام په دود کې یې هغوی ټول آزاد کړل، هغوی هم له آزادۍ نه وروسته ټولو چې سل کورنۍ وو ایمان راوړ او په اسلام مشرف شول.^(۲)

پدې غزا کې د ټولو پینځو اصلي او اساسي عامل د منافقینو رئیس عبدالله بن ابی و، نو مخکې لدینه چې ددې پینځو په اړه څه ووايو، غوره ګڼو لومړی د منافقینو د رول او په اسلامي ټولنه کې د دوی د منفي کړو وړو په هکله هم څه خبرې وکړو.

له بني مصطلق غزا نه مخکې د منافقینو رول او دریځ

خو ځله مو دا خبره کړیده چې عبدالله بن ابی له اسلام او مسلمانانو په ځانګړې توګه له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره سخته کینه او دښمني لرله ځکه اوس او خزرج دده په مشرۍ سلا شوي وو، لګيا وو ده ته یې تاج جوړاوه، مری او غمي یې ورته برابرول. په همدې حال کې هلته د اسلام لمر راوخوت، اوس او خزرج یې دده له پاچایی نه بلې خوا ته واړول، او له همدې ځایه عبدالله بن ابی دا فکر کاوه چې دده پاچایي رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورانه او خاورې کړه.

له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د عبدالله بن ابی دښمني د

(۱). صحیح بخاري ۱/ ۳۴۵. فتح الباري ۷/ ۴۳۱

(۲). زاد المعاد ۲/ ۱۱۲، ۱۱۳، ابن هشام ۲/ ۲۸۹-۲۹۰.

هجريت له پیل نه څرگنده وه، یوه ورځ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په څره سپور د سعد بن عبادہ (رضي الله عنه) پوښتنې ته ور روان و او په هغه مجلس ورغی چې عبدالله بن ابی هم پکې و کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ور ورسید د منافقینو رئیس خپله پزه پټه کړه او ویې ویل دلته دوږې مه راته کوئ! بیا چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قرآنکریم آیتونه تلاوت کړل ده ورته وویل: په کور کې دې کینه، زمونږ مجلس مه را خرابوه.^(۱)

دا د هغه وخت خبره ده چې عبدالله بن ابی لا په اسلام سره تظاهر نه و کړی، او کله یې چې له بدر نه وروسته په اسلام تظاهر هم وکړ خپله دښمني یې پرې نښودله، له الله (جل جلاله) او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې خپلې دښمنۍ ته ادامه ورکړه، تل یې هڅه کوله چې د مسلمانانو تر مینځ نفاق واچوي. د اسلام د ذلت کوشش یې کاوه، له مشرکینو سره یې مرستې کولې، د بني قینقاع په پېښه کې یې چې کوم رول ادا کړی هغه خو مو مخکې ذکر کړی. همدا راز د احد په غزا کې یې مسلمانانو ته لوی غم، شر او مصیبت راولاړ کړ، د هغوی په مینځ کې یې گډوډي، نفاق او خلاف واچاوه.

دغه منافق د مسلمانانو په حق کې له بې حده مکر و فریب نه کار اخیست، وروسته له هغه چې په اسلام سره یې تظاهر وکړ، هره جمعه به چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خطبې ویلو لپاره کیناسته نو هغه به پاڅید او خلکو ته به یې ویل: ای خلکو! دا دی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ستاسې په وړاندې تشریف لري، الله تعالی پده سره تاسو ته عزت او منزلت در په برخه کړ، نو تاسې دده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مرسته وکړئ. خبرې یې واورئ او اطاعت یې وکړئ، بیا به کیناست، ورپسې به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پاڅید او خطبه به یې وویل.

د منافقینو دغه رئیس دومره سپین سترگی و چې سره لدې چې د احد په غزا کې یې هغه غدر او خیانت وکړ، خو له غزا وروسته د لومړۍ جمعې په ورځ پاڅید او غوښتل یې هماغه څه ووايي کوم چې هره جمعه به یې له خطبې نه مخکې ویل، خو دا ځل مسلمانانو له جامو راوښو او ورته ویې ویل: د خدای دښمنه! کینه، ته ددې وړ نه یې چې دا خبرې وکړې، تا چې څه وکړل هغه ټولو ولیدل. پدې خبرو سره هغه خفه شو او له جومات نه روان شو، د خلکو له غاړو نه یې قدمونه اوچتول او په وتو وتو کې یې ویل:

(۱). ابن هشام ۱/ ۵۸۴ - ۵۸۷ بخاري ۲/ ۹۲۴، مسلم ۲/ ۱۰۹

زه خو ددې جناب د ملاتړ لپاره پورته شوی وم، خو داسې ښکاري لکه چې ما کومه د جرم خبره کړې وي! له دروازې سره یو انصاري مخې ته ورته راغی او ورته وېې ویل: هلاک شې، بیرته وگرز، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به درته د مغفرت دعا وکړي. ده وویل: زه نه غواړم چې هغه راته د مغفرت دعا وکړي.^(۱)

همدا راز عبدالله بن ابي له بنو نضیر سره مسلسلله رابطه درلوده، له دوی سره په ګډه یې د مسلمانانو په خلاف توطیې جوړولې، ان تر دې چې ورته ویلي یې وو چې: که چیرې تاسې د مسلمانانو خلاف جګړې ته راووتی نو مونږ به هم درسره وو، او که ستاسې په خلاف جګړه وشوه نو مونږ به ستاسې مرسته کوو.

همدا راز د احزاب په غزا کې ددې منافق او ملګرو کار یې دا و چې د مسلمانانو په مینځ کې ویره، پریشاني او ګډوډي را پیدا کړي، الله تعالی همدې مطلب ته د احزاب په سورت کې داسې اشاره فرمایي: ((وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا)) (الاحزاب: ۱۲). تر دې ایتې چې فرمایي: ((يَخْسِبُونَ الْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا وَإِنْ يَأْتِ الْأَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الْأَعْرَابِ يَسْأَلُونَ عَنْ أَنْبَائِكُمْ وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا قَاتَلُوا إِلَّا قَلِيلًا)) (الاحزاب: ۲۰)

[او (یاد کړه هغه وخت) کله چې وویل (ابن ابي، ابن قیشر او نورو) منافقانو او (وویل) هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض (د نفاق) و چې نه ده وعده کړې له مونږ سره الله او رسول ددغه (الله په فتح د شام، یمن، فارس) مګر په غرور او تیرایستو سره.] هغوی (له ویرې) داسې ګمان کوي چې د کفر لښکرې ندي تللي که چیرته بیا راشي لښکر د (مشرکینو جنگ ته) نو دوست ګڼي (منافقان) دا چې کاشکې دوی اوسیدونکي وی په (لیرو کلیو د) اعرابو کې (له ښاره) چې پوښتنې به یې کولې (له لیرې) له (احوالو) خبرو ستاسې او که چیرې وی (دغه منافقان) په تاسې کې نو جنگ به یې نه وو کړی دوی مګر لږ (د پاره د ریاء).]

پداسې حال کې چې د یهودو، منافقینو او مشرکینو په شمول ټول دښمنان پدې ښه پوهیدل چې د اسلام د بري او غلبې راز مادي تفوق، د وسلو، عسکرو او وسایلو ډیرښت ندي بلکه ددې بري راز هغه اخلاق او معنوي پیاوړتیا ده چې مسلمانان پرې سینګار شويدي. او دا هم ټولو ته په ډاګه وه چې ددې عظمت او کرامت منبع هغه

(۱). ابن هشام ۲/ ۱۰۵

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې چې په نیکی، معنوي او اخلاقي لورپه او سپیڅلتیا کې تر ټولو لوړ مثال او قدوه دی. همدا راز ټول پدې ښه متیقن شوي وو او د پنځه کلنو جگړو په دوران کې ټولو ته ثابته شوې وه چې د وسلې په زور سره پر اسلام او مسلمانانو باندې غلبه ناممکنه ده. همدا وه چې دوی د اسلام او مسلمانانو په خلاف د سارپه یا تبلیغاتي جنگ فیصله کړې وه، دوی هڅه کوله د عاداتو، اخلاقو او کړو وړو له مخې د مسلمانانو په خلاف تشویشونه راولاړ کړي، پدې تبلیغاتي جگړه کې د مشرکینو لومړنی هدف پخپله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ؤ.

څرنګه چې منافقین په مدینه کې د ننه اسلامي ټولنه کې اوسیدل او دا ورته آسانه وه چې د مسلمانانو احساسات راوپاروي، او له هغوی سره له تماس نه په استفادې سره د دوی په زړونو کې کار وکړي، نو د اسلام په خلاف په تبلیغاتي جنگ کې زیات مهم رول د همدې منافقانو او د دوی د رئیس عبدالله بن ابی و.

د دوی دغه توطئه او پلان له احزاب غزا نه وروسته په ډاګه شو، کله چې حضرت رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له زینب بنت جحش (رضي الله عنها) سره چې زید طلاقه کړې وه نکاح وکړه. منافقینو همدا پیښه د حربې یا تبلیغاتي وسیلې په شکل استعمال کړه. ځکه د عربانو عادت او رواج دا ؤ چې هغوی به خپل فرزندې اولاد هم لکه خپل اصلي اولاد داسې باله، او د دا ډول زوی طلاقه شوې ښځه به یې د هغه چا لپاره ناروا بلله کوم چې دغه کس به یې خپل زوی نیولی و.

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له زینب (رضي الله عنها) سره واده وکړ، نو منافقینو گمان وکړ لکه چې اوس دوی ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف د پروپاګند او تهمت ښه دلائل په لاس ورغلي دي او پدې هکله یې دوه ټکي د ځان په ګټه بلل:

لومړې دا چې دا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پنځم واده ؤ، او قرآنکریم خو له څلورو نه د زیاتو ودونو د جواز حکم نلري، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په کوم دلیل دا پنځم واده وکړ؟

دوهم دا چې زینب (رضي الله عنها) خو د زید (رضي الله عنه) ښځه وه او زید خو هغه څوک ؤ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل زوی نیولی ؤ، او د خپل زوی (فرزندې) له ښځې سره خو نکاح د عربو په نزد یوه لویه گناه وه. منافقینو پدې هکله ډیر تبلیغات وکړل له ځانه یې ډیرې کیسې او دروغ جوړ کړل. ددې دروغو په ترڅ کې به یې ویل چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یو ځل زینب

(رضي الله عنها) په ناڅاپي توگه وليده خوښه يې شوه، د هغې حسن يې زړه يووړ، ډيره مينه يې ورسره پيدا شوه او کله چې دده زوی زيد (رضي الله عنه) پدې پوه شو، نو زينب يې دده لپاره خوشې کړه. دغه پروپاگند دومره عام او پداسې طريقې سره خور شو چې تر نن ورځې پورې يې د تفسير او احاديثو په کتابو کې آثار تر سترگوکېږي. څرگنده ده چې دې تبليغاتو به حتماً په کمزوريو زړونو اثر او اغيزه هم درلوده، همدا وه چې د الله تعالی له لوري د قرآنکریم شفا ورکوونکي آيتونه نازل شول، او په غوڅه توگه يې د منافقينو د دروغو او پوڅو تبليغاتو بطلان اعلان کړ. الله تعالی د احزاب سورت په لومړي آيت کې فرمايي:

((يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا)).
(الاحزاب: ١)

[اې نبی (محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! وویږېږه (تل) له الله څخه او مه منه (حکم) د کافرانو او (نه) د منافقانو، بیشکه چې الله دی ښه عالم پر هر شي ښه حکمت والا].

دا له بني مصطلق غزا نه مخکې د منافقينو د توطئو او منفي دريزونو يو څو وړې نمونې وي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په پوره صبر او حوصلې سره ددې حالاتو مقابلې کوله. د منافقينو دا ټول حالات يې ښه ليدل خو بيا يې هم له دوی سره له مهربانۍ او نرمۍ نه ډک معامله کوله. همدا راز نورو مسلمانانو هم دا کوشش کاوه چې د منافقينو له شر نه ځان وساتي، او د هغوی په وړاندې يې له ډيرې حوصلې نه کار اخيست ځکه ليدل يې چې د منافقينو فتنه يوه نده، هغوی هره ورځ نوې نوې فتنې راولاړوي نو بايد له زغم او صبر نه کار واخستل شي. الله تعالی دې مطلب ته اشاره کوي فرمايي:

((أُولَٰئِكَ يَرْوَنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذْكُرُونَ)).
(التوبة: ١٢٦)

[آيا (فکر نه کوي) او نه گوري دوی چې بیشکه دوی مبتلا کولی شي (په ډول ډول) قسم قسم مصائبو په هر يوه کال کې يو کړت يا دوه کړته بيا له سره هغوی نه کوي توبه (له نفاقه) او نه دوی پند اخلي (په دې ابتلاء)].

په بني مصطلق غزا کې د منافقینو رول

د بني مصطلق په غزا کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د منافقینو گډون د الله تعالی ددې قول عملي مصداق دی چې فرمایي: «لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ» (التوبة: ٤٧) [نو که وتلي وی دغه (منافقان) په (لښکر د) تاسې کې نو نه به و زیات کړي دوی تاسې ته (هیڅ شی) مگر شر، خرابي، فساد او چغلي او خامخاه چاپکي به کړي وه دوی په منح ستاسې کې (په چغلي او نورو بډیو کې) حال دا چې غوښتله به دوی تاسې ته فتنه (ستاسې په منح کې د دین منی په اچولو او له کافرانو څخه ستاسې په ویرولو کې).]

د نفاق لښکرو همدلته له خپل شر او شیطنت نه ښه گټه پورته کړه. او دوه داسې فرصتونه په لاس ورغلل چې له امله یې پدې وتوانیدل د مسلمانانو په لیکو کې درز او تشویش پیدا کړي. او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف دومره لوی تهمت جوړ کړي چې ځواب یې پخپله الله تعالی ووايه. ددې دواړو پیښو تفصیل دا ډول دی:

١ - له مدینې نه د ذلیل سړي شړلو خبره:

د منافقینو دا قول چې ویل به یې: «لَنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ» (المنافقون: ٨).

[که چیرې بیرته وگرځو مونږ طرف د مدینې ته نو خامخا به وباسي ډیر عزتمن (کافر خلک له دغه مدینې نه) ډیر خوار کمزور خلک.]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له غزا نه وروسته له مریسيع چينې سره تشریف درلود او هملته یې اړولي و، خلک لارل تر څو له چينې نه او به راوړي، د عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) یو غلام یا مزدور و چې جهجاه الغفاري نومیده، دده او سنان بن وبر جهني تر مینځ د اوبو په سر جنجال او جنگ پېښ شو. جهني چیغه وکړه ای انصارو او جهجاه مهاجرینو ته غږ کړ. په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (أبدعوي الجاهلية وأنا بين أظهركم؟ دعوها فإنها مُنْتَنَةٌ). پداسې حال کې چې زه ستاسې په مینځ کې وجود لرم تاسې د جاهلیت نارې

وهی؟ دا د جاهلیت نارې پریږدی، دا ډیرې بدبویه نارې دي! عبدالله بن ابی بن سلول ته چې دا خبره ورسیده ډیر په غوسه شو، له ده سره یې د قوم یوه ډله خلک هم وو. زید بن ارقم چې دغه وخت کشر ځوان و هم پدې ځای کې موجود و، عبدالله بن ابی وویل: آیا دوی همداسې وکړل، دوی زمونږ سیمې ته راغلل اوس ځانونه له مونږ سره په تله کې اچوي او مقابلېه راسره کوي! قسم په خدای پر مونږ او دوی دا متل صدق کوي چې وایی: سپی دې چې چاغ کړ، نو خوري به دې! قسم په الله چې مدینې ته له رسیدو وروسته به د هغه ځای عزیز او سرلوړي خلک دغه ذلیل او خوار خلک له مدینې نه باسي. بیا یې خپلو ملگرو ته مخ کړ او ورته ویې ویل: دا ټول ستاسې له خپله لاسه، تاسې پخپل وطن کې ځای ورکړ، خپل مالونه مو ورسره وویشل، که تاسې دوی ته څه نه وای ورکړي نو چیرته بلې سیمې ته به تللي وای.

زید بن ارقم (رضي الله عنه) دا خبر خپل تره ته ورساوه، تره یې لارې او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې چې عمر (رضي الله عنه) هم ورسره و له واقعي خبر کړ. عمر (رضي الله عنه) وویل: عباد بن بشر (رضي الله عنه) ته امر وکړه چې دا منافق (عبدالله بن ابی) ووژني. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (فکیف یا عمر إذا تحدث الناس أن محمداً يقتل أصحابه؟ لا ولكن أذن بالرحيل). اې عمره! که داسې وکړم نو بیا به خلک وایی چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل اصحاب ووژني، نه داسې نه کوم، خلکو ته د تللو امر وکړه. دا داسې ساعت او وخت و چې عادتاً به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)، پکې کوچ نه کاوه. په هر حال حکم وشو، خلک روان شول، اسید بن حضیر (رضي الله عنه) له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره مخامخ شو له سلام نه وروسته یې عرض وکړ چې په نا مناسب وخت کې دې د تگ او کوچ امر وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ځواب کې ورته وویل: (أو ما بلغك ما قال صاحبکم؟). ته نه یې خبر چې ستاسې آشنا (عبدالله بن ابی) څه ویلي دي؟ ده وویل: نه زه نه یم خبر، څه یې ویلي دي؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (زعم أنه إن رجع إلى المدينة ليخرجن الأعرز منها الأذل). هغه دا گمان او خیال کړی چې مدینې ته له رسیدو نه وروسته به د عزت خاوندان پاڅیږي او هغه ذلیل او خوار کسان به له مدینې نه شړي! اسید (رضي الله عنه) عرض وکړ، که وغواړې نو

ته به هغه له مدينې نه شړې، قسم په الله چې ته عزيز او هغه ذليل دی. او زیاته یې کړه: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! له هغه (عبدالله بن ابی) سره ډیره نرمي وکړه، ته الله مونږ ته پداسې حال کې راوستې چې د هغه قوم دده لپاره مری او غمي برابرول تر څو تاج ورته جوړ کړي او پاچا یې وټاکي، هغه اوس دا گمان کوي چې پاچایې یې تا ور نه اخیستې ده!

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دغه ورځ ان تر لمانځنې پورې او ورپسې ټوله شپه مسلسل سفر وکړ، سهار هم روان و تر څو لمر بڼه گرم شو خلک یې په تکلیف کړل، نو یو ځای یې واړول. خلک ټول ډیر ستړي شوي وو څنگه چې ځمکې ته ورسیدل فوراً ټول ویده شول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا کار او دا دومره اوږد مزل ددې پخاطر وکړ تر څو د خلکو توجه بلې خواته واړوي، او له خبرو نه یې په بل څه مصروف کړي.

د منافقانو مشر (ابن ابی) چې کله خبر شو چې زید بن ارقم دده خبره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته رسولې ده، نو فوراً د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو، قسم یې یاد کړ چې ما دا ډول خبرې ندي کړي، او نه مې ديخوا ته اشاره کړیده. موجودو انصارو هم وویل یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کیدای شي هغه هلک زید (رضي الله عنه) په خبره نه وي پوه شوی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دده خبره ومنله. زید (رضي الله عنه) وایي: قسم په خدای پدې سره زه دومره خفه شوم چې په ټول ژوند کې دومره نه وم خفه شوی، لارم په کور کې کیناستم. تر څو الله تعالی دا ایتونه رانازل کړل.

((إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ)) تر دې پورې چې فرمایي: (هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفَضُوا)) (المنافقون: ۷) [دوی منافقان، هغه کسان دي چې وایي د رسول الله په ملگرو مصرف مه کوئ (مرسته مه ورسره کوئ) تر څو تیت او ورته جدا شي] ((لِيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ)) (المنافقون: ۸) [د عزت خاوندان به ذلیل او خوار کسان له مدينې نه وباسي]

زید وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څوک راپسې راوليږل ورغلم او همدا آیتونه یې راته ولوستل او ویې فرمایل: زیده! (إِنَّ اللَّهَ قَدْ صَدَّقَكَ). الله تعالی

رینستونی کړې.^(۱)

د منافق عبدالله بن ابی زوی چې هغه هم عبد الله نومیده، یو صالح او غوره صحابي و له خپل پلار نه یې براءت اعلان کړ، لاړ او د مدینې په دروازه کې د خپل پلار مخې ته ودرید، توره یې په لاس کې وه او کله یې چې پلار راغی غږ یې ورته وکړ ودرېږه! قسم په الله تر هغې پورې به لدې ځای نه مخکې لاړ نه شې تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اجازه نه وي درته کړې، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عزیز او ته ذلیل یې. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړ د تلو اجازه یې ورکړه، نو هغه هم پرېښود چې مدینې ته داخل شي. عبدالله بن عبدالله بن ابی (رضي الله عنه) دا هم ويلي و، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! که غواړې پلارمې ووژنې نو امر راته وکړه قسم په الله چې سر به یې درته حاضر کړم.^(۱)

۲- د افک پیښه

د افک (تور) پیښه په همدې غزا کې واقع شویده، ددې پیښې لنډیز داسې دی: پدې غزا کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپلو بیبيانو (رضي الله عنهم) نه د پچې په اساس حضرت عائشه (رضي الله عنها) له ځان سره بوولې وه. له غزا نه د بیرته ستنیدو په دوران کې یو ځای تم شول، حضرت عائشه (رضي الله عنها) د حاجت رفع کولو پخاطر ووتله، هلته هغه امیل ورنه ورک شو کوم چې له خپلې خور نه یې په عاریت اخیستې و، بیرته ورپسې ورغله او په هغه ځای کې یې لټاوه چیرته چې ورنه ورک شوی و. په همدې وخت کې د تللو امر وشو، هغه کسان چې ددې کجاوه یې باروله راغلل، فکر یې کاوه چې عائشه (رضي الله عنها) پکې شته، کجاوه یې پورته کړه، په اوبښ یې بار کړه، پوه نه شول چې په کجاوه کې عائشه (رضي الله عنها) نشته.

عائشې (رضي الله عنها) خپل امیل وموند او بیرته خپل ځای ته راغله، خو هلته هیڅوک هم نه وو پاتې شوي ټول تللي وو، هملته ځای په ځای کیناستله. فکر یې وکړ چې دوی به بیرته ورپسې راوگرزي.

(۱). صحیح بخاري ۱/۴۹۹. ۲/۷۲۷-۷۲۹ ابن هشام ۲/۲۹۰ - ۲۹۲

(۱). ابن هشام. مختصر سیره الرسول ص ۲۷۷.

الله تعالی د واک خاوند دی، څه یې چې اراده وي همغه کیږي. عائشه (رضي الله عنها) همدلته خوب یووړه ویده شوه. یو وخت د صفوان بن معطل په دې آواز سره راویښه شوه چې ویې ویل: ((انا لله و انا اليه راجعون)) دا خو د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) بي بي ده؟ صفوان له لبنکر نه وروسته پاتې شوی و، ځکه هغه ډیر خوب درلود او کله یې چې عائشه (رضي الله عنها) ولیده، ویې پیژندله ځکه د حجاب له حکم نه مخکې یې لیدلې وه، (انا لله) یې وویل اوښه یې چو کړه پدې وخت کې عائشه (رضي الله عنها) راویښه شوه، نو صفوان خپله اوښه ورنلډه کړه او عائشه (رضي الله عنها) ورباندې سپره شوه. صفوان یوه کلمه خبره هم ورسره ونکړه، او له (انا لله و انا اليه راجعون) نه پرته یې بل حرف هم ورنه وانه وریده. صفوان د اوښې تر مخ روان شو مخکې لاړ او لبنکر ته چې د غرمې په وخت کې یې لنگر اچولی و ورسید. خلکو چې دا حالت ولید هر یوه له خپل شان او حال سره برابر یو څه وویل. خو د خدای دښمن د منافقانو رئیس عبدالله بن ابی د خپلې دښمنۍ، کینې او خبث د اظهارولو لپاره ښه فرصت وموند، د افک (تور یا تهمت) کیسه یې جوړه کړه. پیل یې وکړ همدا یې خورول په یوه او بله لاره یې زیار یوست دا تهمت د هر چا غوږونو ته ورسوي. ډله یې ټوله ورنه راټوله وه، همدا خبرې یې سره زمزمه کولې. او کله چې مدینې ته ولاړل افک (تهمت) جوړونکو کیسه اوږده کړه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې او ساکت و هیڅ یې نه ویل. خو کله چې پدې هکله وحی وځنډیده، نو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عائشه (رضي الله عنها) د سرنوشت په هکله له خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) سره مشوره وکړه، علي (رضي الله عنه) اشارتاً داسې مشوره ورکړه چې عائشه (رضي الله عنها) پرېږدي یعنې طلاق ورکړي، د اسامه (رضي الله عنه) او نورو مشوره دا وه چې پدې هکله د دښمنانو خبرو ته اهمیت ورنکړي او عائشه (رضي الله عنها) له ځان سره وساتي. بیا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) منبر ته پورته شو او له عبدالله بن ابی او دده له اذیتونو نه یې شکایت وکړ. په همدې وخت کې د اوس مشر اسید بن حضیر خپله تیاري څرگنده کړه او ویې ویل که اجازه وي زه دا منافق وژنم. سعد بن عباد (رضي الله عنه) چې د خزرج قبیلې سردار و په احساساتو راغی د خپل قوم پلوي یې وکړه، په همدې سره دده او اسید (رضي الله عنه) تر مینځ خبرې هسکې تیتې شوې، په نتیجه کې دواړه قبیلې پخپل منځ کې سره بېرې شوې، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ډیر مشکل سره هغوی آرام کړل او پخپله هم چپ شو.

عائشه (رضي الله عنها) مدینې ته له ستنیدو وروسته پوره یوه میاشت رنځوره وه، د

افک (تهمت) له کیسې نه خبره نه وه، خو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه مهرباني یې نه لیدله کومه چې پخوا به یې د بیماری او مرض په وخت کې ورباندې درلوده. کله چې جوړه شوه یوه شپه له ام مسطح سره د قضاء حاجت لپاره بیرون ته ووتله. د ام مسطح پښه په ټکري کې بنده شوه ولویده او په همدې وخت کې یې خپل زوی ته بنیره وکړه. عائشې (رضی الله عنها) پدې بنیرو سره هغې ته وویل دا کار دې سببي ندی! ام مسطح په ځواب کې عائشې (رضی الله عنها) له پېښې نه خبره کړه ورته وویل: چې زما زوی هم پدې تهمت کې شریک دی چې په تا پسې ویل شوی دی. کیسه یې ورته وکړه. عائشه (رضی الله عنها) کورته راغله او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې اجازه وغوښتله چې د خپل پلار کورته لاړه شي ترڅو له پېښې نه پوره ځان خبر کړي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اجازه ورکړه او هغه د خپل مور و پلار کره لاړه هلته یې د کیسې په تفصیلاتو ځان خبر کړ او کله چې په خبر پوه شوه نو ډیر زیات یې وژړل، دوې شپې او یوه ورځ یې مسلسل ژړل. خوب یې ورک شو، اوښکې یې همداسې روانې وې، نژدې وه چې له ډیرې ژړا نه یې زړه وچوي. په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړ، د شهادت کلمه یې ولوستله او ویې فرمایل: (أما بعد یا عائشة، فإنه قد بلغني عنك كذا وكذا، فإن كنت بريئة فسيبرئك الله، وإن كنت ألمت بذنب فاستغفري الله وتوبی إليه، فإن العبد إذا اعترف بذنبه، ثم تاب إلى الله تاب الله عليه). ای عائشې (رضی الله عنها)! ستا په هکله دا او هغه خبرې راته شوي دي، که چیرې ته بې گناه او پاکه وي، نو الله (ج) به ستا براءت او پاکي اعلانوي، او که خدای نا خواسته گناه درنه شوې وي نو توبه وباسه، ځکه بنده چې پخپله گناه اعتراف وکړي او توبه وباسي، الله تعالی یې توبه قبلوي.

همدلته د عائشې (رضی الله عنها) اوښکې وچې شوې، خپل مور و پلار ته یې مخ واړاوه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ځواب ووايي. خو هغوی حیران وو چې څه ووايي؟ نو عائشې (رضی الله عنها) پخپله وویل: قسم په الله دی چې تاسې زما په هکله دا خبرې اوریدلې دي او ستاسې زړه هم منلې ده، هغه مو رښتیا بللې که زه درته ووايم چې زه بري او پاکه يم، الله تعالی خبر دی چې زه بري يم. تاسې زما دا خبره نه منی او که زه په هغه څه اقرار وکړم چې الله تعالی پرې عالم دی چې زه

ورنه بري يم، نو تاسې به يې ومنئ، زه دلته د ځان او تاسې لپاره د يوسف (عليه السلام) د پلار دا قول وایم چې فرمایي: «فَصَبِّرْ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ» (يوسف: ۱۸). [نو کار زما صبر جمیل دی چې پکې هیڅ شکایت ونکړم خلکو ته] او (له هم دغه) الله څخه مدد غوښتلی شي په (تحمل د) هغې (خبرې) کې چې تاسې يې بیانوي (له هلاکه د يوسف).

دا خبره يې وکړه بلې خوا ته لارې او ځملاسته، په همدغه وخت کې همدلته پر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی له لوري وحې رانازلې شوه. کله چې د وحې کیفیت ختم شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خندا شو او لومړنۍ کلمه يې دا وه: (يا عائشة، أما الله فقد برأك). [يا عائشه (رضي الله عنها)! قسم په الله چې الله تعالی ستا برائت اعلان کړ].

مور يې ورته وويل: پاڅه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته ورشه، شکر يې په ځای کړه. عائشې (رضي الله عنها) پداسې حال کې چې له خپل برائت او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له محبت او اعتماد نه به بې حده خوشاله شوې او مطمئنې وه په ناز سره وويل: زه رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته نه ورځم، زه يوازې د الله تعالی حمد او شکرانه وایم.

الله تعالی د افک د حادثې په هکله لس آيتونه نازل کړي چې په پيل کې يې فرمایي: «إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ» (النور: ۱۱ تر ۲۰) [بیشکه هغه کسان چې راوړي يې دې غټ دروغ (په شان د عائشې (رضي الله عنها) کې) يو ټولې دی له تاسې (مسلمانانو نه)].

پدې تهمت او جرم کې له شريکو کسانو نه مسطح بن اثاثه، حسان بن ثابت او حمته بنت جحش (رضي الله عنهم) اتيا اتيا درې (متروکې) ووهل شول، خو ددې جرم لوی مجرم او د منافقينو رئيس عبدالله بن ابي ته جزا ورنکړل شوه، حد ورباندې جاري نه شو. دا هم ځکه چې حد خو د مجرمينو لپاره يو ډول تخفيف دی، دغه منافق خو د تخفيف مستحق ندی، الله تعالی هغه ته په آخرت کې د سخت عذاب وعيد کړیدی. او يا کيدای شي چې د هغه مصلحت پخاطر حد نه وي ورباندې جاري شوی د کوم پخاطر چې هغه وژل شوی نه و.^(۱)

پدې ترتيب سره له يوې مياشتې پريشانۍ وروسته له مدينې نه د شک، پريشانۍ او

(۱). صحيح بخاري ۶۹۶/۲-۶۹۸-۶۹۹. زاد المعاد ۱۱۳/۲-۱۱۵. ابن هشام ۲۹۷/۲-۳۰۷.

تشویشونو وریځې والوتلې. د منافقانو رئیس داسې وشرمید چې نور یې هسک نه شوی کتلی. ابن اسحاق وايي: لدې پېښې نه وروسته عبدالله بن ابي دومره سپک او رسوا شو چې که کومه خبره او پېښه به یې جوړه هم کړه، نو تر ټولو لومړی به یې خپل قوم خبره ردوله، ورباندې په غوسه کیدل به، او راته به یې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عمر (رضي الله عنه) ته وفرمایل: (کیف ترى يا عمر؟ أما والله لو قتلته يوم قلت لي: اقلته، لأرعدت له آنف، ولو أمرتها اليوم بقتله لقتلته). {خه فکر کوي یا عمره! که هغه ورځ دې وژلی وی، په کومه ورځ دې چې ماته وویل چې اجازه را کړه ویې وژنم، نو که هغه وخت دې وژلی وی ډیر همدردان او ملاتړي به یې پیدا کړي وو، خو که نن یې همغوی ته د وژلو حکم وشي، نو و به یې وژني.}

عمر (رضي الله عنه) عرض وکړ: زه پوه شوم چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر او معامله زما له کار او معاملې نه ډیره برکتی او غوره ده.^(۱)

(۱). ابن هشام ۲/۲۹۳

له مریسيع غزا وروسته پوځي عملیات

۱- د عبدالرحمن بن عوف سریه:

د شپږم هجري کال د شعبان په میاشت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عبدالرحمن بن عوف (رضي الله عنه) په دومه الجندل کې میشته بني کلب ته واستاوه، له خوځیدو نه مخکې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وویل: راکه دلته زما مخ ته کینه. هغه راغی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې ته کیناست، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپل مبارک لاس لنگۍ ور وتړله، او د جگړې په هکله یې په زړه پورې لارښوونې وکړې، ورته یې فرمایل: (إن أطاعوك فتزوج ابنة ملكهم). که هغوی ستا امر ومانه، نو د پاچا د لور سره یې واده وکړه. عبدالرحمن بن عوف (رضي الله عنه) لاړ او درې ورځې یې هغه قوم اسلام ته راباله، تر څو هغوی په اسلام مشرف شول، بیا عبدالرحمن بن عوف د قبیلې د سردار یا پاچا (اصبغ) له لور (تماضر) سره واده وکړ. او همدا تماضر په ام ابی سلمه سره شهرت لري.

۲- د علي بن ابی طالب سریه: په ۶ هجري کال د شعبان په میاشت کې وه، هدف یې په فدک کې میشته د بني سعد بن بکر قبیلې وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته خبر راغی چې دلته څه کسان له یهودانو سره د مرستې لپاره راټول شوي دي، نو فوراً یې علي (رضي الله عنه) د دوه سوه کسيز لښکر په مشرۍ هغه سیمې ته واستاوه. علي (رضي الله عنه) به د شپې سفر کاوه او د ورځې له مخې به یې چیرته کمین نیوه، یوه ورځ یې د مشرکینو یو جاسوس ونيو هغه اقرار وکړ چې د بني سعد قبیلې له خوا یې د خیبر یهودانو ته دا خبر رسولی و که یهودان دوی ته د خیبر خرماوې ورکړي، نو دوی به ورسره مرسته وکړي. همدې جاسوس د بني سعد د غونډیدو ځای هم په گوته کړ. علي (رضي الله عنه) پر هماغه ځای یرغل وکړ، پنځه سوه اونبان، او دوه زره پسونه یې په غنیمت ونيول. بنو سعد له خپلو ښځو، اولادونو او له خپل مشر وېر بن علیم سره یو ځای وتښتیدل.

۳- د ابوبکر الصديق (رضي الله عنه) په بل روايت د زيد بن حارثه (رضي الله عنه) سره: د ۶ هجري کال د رمضان په مياشت کې د وادي القری په سيمه کې پيښه شوې وه. فزاره قبيلې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ترور نيت کړی و، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يې د مقابلې لپاره ابوبکر الصديق (رضي الله عنه) وروليږه. سلمه بن اکوع وايي: زه هم ورسره وم او کله مو چې د سهار لمونځ ادا کړ، امر راته وشو، بريد مو پرې وکړ، د هغوی د اوبو چينې ته ورسيدو يو شمير مو ورنه ووژل. ما له دوی نه يوه ډله وليده چې ښځې او ماشومان هم پکې وو، وويريدم هسې نه له مانه مخکې غره ته ورسېږي، ورپسې ورغلم د دوی او غره تر مينځ مې د غشي وار وکړ کله چې دوی غشی وليد، ودریدل، پدې ډله کې ام قرفه نومې يوه ښځه هم وه چې يو زوړ پوستين يې اغوستی و له دې سره يې لور چې د زياتې ښکلا درلودونکې وه هم ملگرې وه، ما ټول ونيول او د ابوبکر (رضي الله عنه) حضور ته مې راوستل. هغه همد ا ښکلې نجلۍ ما ته حواله کړه، ما د هغې جامې هم نه وې پرانيستې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رانه وغوښتله، مکې ته يې وليږله او په بدل کې يې د مسلمانانو ډير اسيران ورباندې را خوشي کړل.^(۱) ام قرفه يوه شيطان صفت ښځه وه، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د په شهادت رسولو لپاره يې ډيرې توطيې جوړولې، او د همدې هدف لپاره يې د خپلې کورنۍ د يرش کسه تيار کړې هم وو، او بالاخره هغه پخپله سزا ورسیده او پوره ديرش کسان يې ووژل شول.

۴- د کرز بن جابر الفهري سره: دا هماغه صحابي دی چې له بدر نه وړاندې يې د سفوان په غزا کې د مدينې په پنډه غالي حمله کړې وه، وروسته په اسلام مشرف شو او د مکې د فتحې په غزا کې په شهادت ورسيد. کيسه داسې وه چې د عکل او عرينه يوې ډلې (چې رنځوران وو) په ظاهره اسلام راوړ، په مدينه کې ميشته شول، خو ددې ځای هوا د دوی لپاره مناسبه نه وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغوی له يوه څې ځای او هلته له څارويو نه د دفاع پخاطر واستول، امر يې ورته وکړ چې ددې څارويو (اوبنانو) ساتنه به کوئ او د هغې شيدې او متيازې به څښئ. کله چې دغه خلک له ناروغۍ نه جوړ شول، نو د

(۱). صحيح مسلم ۸۹/۲ ويل کيږي دغه سره په اووم هجري کال وه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) شپون یې وواژه، اوبنان یې له ځان سره وتښتول او بیرته مرتد او کافر شول. بناء رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ۶ هجري کال په شوال میاشت کې کرز بن جابر (رضي الله عنه) له یوه گروپ سره په هغوی پسې ورولیږه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې وخت کې دا دعا هم وکړه: (اللهم أعم عليهم الطريق، واجعلها عليهم أضيئ من مسك). ای خدایه! ته په عربینو لاره بنده کړې، لاره یې له وښي نه هم زیاته ورته تنگه کړې. الله تعالی همدا دعا قبوله کړه، له هغوی نه لاره ورکه شوه او ټول د مسلمانانو په اسارت کې ولویدل. بیا د خپل جرم (قتل او شوکی) په بدل کې حد ورباندې جاري شو، لاسونه او پښې یې پرې شوې، سترگې یې ورنه وایستلې شوې، او بیا هملته یو ځای وغورځول شول او ټول مړه شول^(۱). دا کیسه په صحیح بخاري کې له انس (رضي الله عنه) نه هم روایت شویده^۲.

سیرت لیکونکي پدې سريه پسې له سلمه بن ابی سلمه سره د عمرو بن امیه الضمري د سريې ذکر هم کوي. دا هم د ۶ هجري کال په شوال کې وه. کیسه یې داسې ده چې نوموړی د ابوسفیان د ترور لپاره مکې ته لاړ ځکه ابو سفیان لدې نه مخکې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ترور لپاره یو کوچی مدینې ته رالیږلې و، خو دا یو هم پخپل هدف کې بریالی نه شو. داسې روایت هم شته چې عمرو د لارې په اوږدو کې دری کسان وژلي وو، او بل روایت وایي چې عمرو په همدې سفر کې د شهید خبيب (رضي الله عنه) جسد هم له ځان سره اخیستې و. مشهوره خو دا ده چې خبيب له رجیع حادثې نه څو ورځې یا میاشتې وروسته شهید شوی دی. د رجیع پیښه په څلورم هجري کال د صفر په میاشت کې وه، نه پوهیږم تاریخ لیکونکي سهوه شويدي او که همدا دواړه پیښې په یوه سفر او څلورم هجري کال کې شويدي! علامه منصور پوري دا نه مني چې پدې سريه کې دې جگړه او مقابله شوې وي. والله اعلم.

دا له احزاب او بني قریظه غزا گانو نه وروسته پیښې شوې سريې دي چې په یوه کې یې هم سخته جگړه نده شوې، نو پدې اساس ویلی شو چې دا ټول یو ډول اکتشافی گزمې او عملیات وو چې هدف یې د هغو اعرابو ویرو او آرامول وو چې لا تر اوسه یې سد سرته نه و ورغلي. که پېښو ته ژوره کتنه وشي نو داسې ښکاري چې له احزاب غزا نه وروسته د پېښو مسیر بدل شوی او دښمنان د ماتې په لور روان وو، حوصلې یې ټیټې شوې، د اسلامي حکومت او ځواک له ماتولو نه بالکل مایوسه او نا امیده

(۱). زاد المعاد ۱۲۲/۲

۲. صحیح البخاري ۶۰۲/۲

شوي وو. دا حقيقت هغه وخت ښه څرگند شو کله چې د حديبيې سوله وشوه، او پدې
سولې سره مشرکينو د اسلام په ځواک او عظمت اعتراف وکړ، او اسلام يې د يوه
ځواک په توگه په عربي جزيره کې ومانه.

د حدیبیې صلح

شپږم هجري کال د ذي القعدې میاشت

د حدیبیې عمرې سبب:

وروسته له هغې چې په عربي جزیره کې حالات تر ډیره حده د مسلمانانو په گټه شول، د اسلامي بلنې د بري رڼا ورو ورو را ښکاره کیدله، او په مسجد حرام چې پوره شپږ کاله د مشرکانو له خوا د مسلمانانو په مخ تړل شوی و، اوس د مسلمانان د عبادت په حق د اعتراف مقدمه پیل کیدونکې وه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مدینه منوره کې خوب ولید چې دی او اصحاب (رضي الله عنهم) یې مسجد حرام ته داخل شوي د کعبې شریفې کلیانې یې اخیستي او ټولو طواف او عمره ادا کړې، وروسته ځینو د سر وینستان کم او نورو بالکل پاک خریلي دي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل دا خوب اصحابو (رضي الله عنهم) ته ووايه، هغوی ډیر خوشاله شول، گمان یې وکړ چې دوی به همدا کال مکې ته داخلېږي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا هم ورته وویل چې زه به عمره ادا کوم، نو همدا وه چې اصحابو (رضي الله عنهم) د سفر تیاري ونيوله.

مسلمانانو ته د سفر امر

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مدینې او شا و خوا سیمو اوسیدونکو ته اعلان وکړ چې له ده مبارک سره د سفر لپاره تیار شي. ډیرو اعرابو (کوچیانو) سستي کوله، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله خپلې مینځل شوې جامې واغوستلې، عبدالله بن ام مکتوم او په بل روایت نميله لیشي یې د مدینې خلیفه وټاکه، او په خپله قصواء نومې اوښه سپور شو.

د ۶ هجري کال د ذي القعدې په لومړۍ نیټه د دوشنبې په ورځ یې له مدینې نه حرکت وکړ، ام المؤمنین ام سلمه (رضي الله عنها) هم ورسره ملگرې وه. د لښکر شمیره یې ۱۴۰۰ او په بل روایت ۱۵۰۰ کسانو ته رسیده. پدې سفر کې له رسول الله (صلی الله

عليه و اله و صحبه و سلم) او لښکر سره یې له تورو پرته چې هغه هم په تکیو کې وې نوره هیڅ ډول وسله نه وه.

مسلمانان د مکې په لور خوځېږي

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او ورسره اصحاب (رضي الله عنهم) د مکې په لور روان شول. کله چې ذی الحلیفه سیمې ته ورسیدل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلې هدی (د قربانۍ څارویو، میړو او پسونو) ته قلاډې ور واچولې، او وې یې په بوکام کې څیرې او په نښه کړې. د عمرې لپاره یې احرام وتاړه تر څو خلک پدې پوه شي چې د جنگ اراده نلري. یو کس ته یې وظیفه ورکړه چې لاړ شي او د قریشو حال احوال ورته راوړي، او کله چې عسفان ته نژدې کیده همدا څاری ورته راغی، عرض یې وکړ چې کعب بن لوی خپل حلیف قبائل (احابیش) راغونډ کړي او ستا سره د مقابلې نیت لري، نور خلک یې هم د جگړې لپاره راټول کړيدي، تصمیم یې نیولی تاسو ته اجازه درنکړي مکې ته داخل شئ! پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) سره مشوره وکړه او ویې فرمایل: (أترون غیل إلى ذراري هؤلاء الذين أعانوهم فنصیبهم؟ فإن قعدوا قعدوا موتورین محزونین، وإن نجوا یکن عنق قطعها الله، أم تریدون أن نؤم هذا البيت فمن صدنا عنه قاتلناه؟). تاسې پدې کې څه نظر لرئ چې لاړ شو او د هغو خلکو په کورونو حمله وکړه کوم چې له قریشو سره د مرستې لپاره وتلي دي؟ او د هغوی پر هر څه قبضه وکړو، وروسته که هغوی غلي کیني، نو دا به داسې وخت وي چې د جنگ خوند به یې ځکلی وي، لوی غم به ورباندې راغلی وي، او که راځي نو دا به هم پداسې حالت کې وي چې الله به یې ورمیړونه ورمات کړي وي، او که نه دا غواړئ چې د بیت الله شریف په لور مخ په وړاندې لاړ شو، که څوک مو مخې ته ودریدل جگړه به ورسره کوو؟ په ځواب کې ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وویل: الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ټولو نه ښه پوهیږي، مونږ خو د عمرې په نیت راغلي یوو. له هیچا سره د جگړې نیت نلرو، خو که څوک زمونږ او بیت الله تر مینځ حایل واقع کیږي یعنې مونږ ته د عمرې اجازه نه راکوي، نو له هغوی سره به حتماً جنگیږو. پدې پسې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ

چي: (فروخوا). خي، روان شي، همدا وه چي ټول د مكې په لور وخوځيدل.

قریش هڅه کوي مسلمانان له بیت الله شریف نه منع کړي

قریشو چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راتګ خبر واورید، غونډه یې وکړه او ټول پدې سره متفق شول چې په هیڅصورت کې به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د داخلیدو اجازه نه ورکوي. پداسې حال کې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له احابیشو نه په څنګ کې تیر شوی و، د بني کعب یوه سړي خبر ورته راوړ چې قریش ډي طوی ته راغلي او د کراع الغمیم په سیمه کې د خالد بن ولید په مشرۍ دوه سوه سواره ځای په ځای شوي دي. کراع الغمیم د مکې په عمومي لاره واقع یوه سیمه وه، خالد د مسلمانانو د منع کولو هڅه کوله او خپل لښکر یې پداسې ځای کې اچولی و چې دواړو لښکرو (مسلمانانو او مشرکینو) یو بل سره لیدل. مسلمانان چې د ماسپښن په لمانځه وو، چې خالد ولیدل ورته پام یې شو چې رکوع او سجده کوي، نو له ځان سره یې وویل دوی خو پدې وخت کې ښه مصروف وو، مونږ ته یې پام نه وو که حمله مو ورباندې کړي وای، نو ښه تاوان به مو وړاړولې وای، بیا یې فیصله وکړه چې د مازدیګر د لمانځه په وخت کې ناڅاپي حمله ورباندې وکړي. نو په همدې وخت کې الله تعالی د ویرې د لمانځه (صلاه خوف) حکم نازل کړ او د خالد پلان شنډ شو.

د لارې بدلول او له خونړۍ جګړې نه ډډه کول

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کراع الغمیم لاره پرېښوده او د درو په مینځ کې یې یوه بله سخته لاره ونيوله، ښی خوا ته له حمش نه تیره شوې لاره کومه چې ثنیه المرار ته وتله، باندې روان وو. او له ثنیه المرار نه ښکته خوا د مکې لاندینی برخه کې یې د حدیبیې له سیمې نه تیره شوې لاره ونيوله، هغه عمومي لاره یې خوشې کړه کومه چې په تنعیم باندې حرم شریف ته وتله. هغه لار یې چې خواته پرېښوده. او کله چې خالد د اسلامي لښکر د پښو ګرد ولید او پوه شو چې پردوی باندې ورغلی لاره یې بدله کړیده، نو فوراً یې قریشو ته خبر ولیږه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همداسې مخکې روان و تر څو ثنیه المرار ته ورسید هملته یې اوښه چو شوه. خلک په ه، ه سره کوشش کاوه اوښه پاڅیږي خو نه پاڅیدله، نو دوی سره وویل چې قصواء ودریده، نوره د تګ نده! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ځواب کې وفرمایل: (ما خلأت القصواء، وما

ذاک لها بخلق، ولکن حبسها حابس الفیل). قصواء نده دریدلې او نه یې دا عادت دی، خو دلته هغه چا ایساره کړه کوم چې د ابرهه فیل یې ایسار کړی و. بیا یې زیاته کړه: (والذي نفسي بيده لا يسألوني خطة يعظمون فيها حرمة الله إلا أعطيتهم إياها). قسم په هغه ذات چې زما نفس یې په واک کې دی چې د قریشو ټول هغه وړاندیزونه به منم کوم چې د الله تعالی د حرمتو احترام او درناوی وي پکې. بیا یې اوښه په زور سره اوچته کړه، روانه شوه لاره یې بدله کړه او هلته د حدیبیه په سر کې یې له هغې چینې سره وړول چې لږ کمې اوبه یې لرلې. خلکو لږ لږ اوبه ورنه اخیستلې او په لږ ساعت کې هغه اوبه هم وچې شوې، لارل او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې له تندې نه شکایت وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپلې توبرې نه یو غشی راویوست، اصحابو (رضي الله عنهم) ته یې امر وکړ چې دا غشی په هغه چینه کې کيږدي. هغوی چې کله غشی په چینه کې واچاوه، فوراً اوبه ورنه را په خوتیدو شوې، ټولو وچنبلې او ماړه شول.

بدیل د رسول الله (ﷺ) او قریشو تر مینځ مینځگړیتوب کوي

وروسته له هغه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مطمئن او ډاډه شو د خزاعه قبیلې بدیل بن ورقاء له څو کسانو سره ورته راغی. د تهامه په اوسیدونکو کې خزاعه قبیلله یوازینی قبیلله وه چې د مسلمانانو او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خیر یې غوښت او له دوی سره یې همدردی درلوده. بدیل عرض وکړ چې کعب بن لوی د حدیبیې له زیاتو اوبو سره خوا کې اړولي دي، ښځې او اولادونه یې هم ورسره دي، له ستا سره د جگړې او له بیت الله شریف نه د منع کولو اراده یې کړیده. په ځواب کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (إننا لم نحی لقتال أحد، ولكننا جئنا معتمرین، وإن قریشاً قد هکته الحرب وأضرت بهم، فإن شاءوا ماددکم، ویخلوا بینی وبين الناس، وإن شاءوا أن یدخلوا فیما دخل فیہ الناس فعلوا، وإلا فقد جموا، وإن هم أبوا إلا القتال فوالذي نفسي بيده لأقاتلنهم علی أمری هذا حتی تنفرد سالفی، أو لینفذن الله أمره). مونږ د عمرې په نیت راغلي یوو، له هیچا سره د جگړې اراده نلرو، قریش خو جگړو تباہ کړي له جگړو نه زیات

زیانمن شويدي، که غواړي نو تر یوه وخته دې زما او نورو خلکو تر مینځ غرض نلري، څه وخت به ورکړم، مونږ او نور دې سره پریږدي، وروسته که خلک زما امر ته تسلیم شول، نو دوی هم همدا کار کولی شي او زما اطاعت غوره کولی شي. او که بیا یې نه غوښتل ما ته تسلیم شي، نو تر هغې پورې به یې یو څه دمه کړې وي، لږ په حال به راغلي وي، خو که دوی یوازې په جگړه اصرار کوي، نو قسم په الله چې د خپل دین په لار کې به تر هغې پورې ورسره جنگیږم تر څو مې سر نه وي پرې شوی او یا د الله تعالی امر نه وي نافذ شوی.

بدیل وویل: زه به ستا خبره قریشو ته ورسوم. روان شو قریشو ته ورغی او ورته ویې ویل: ای قریشو زه د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له طرفه درته راغلی یم، هغه څه خبره راته کړیده که خوښه مو وي درته و به یې کړم؟ ځینو کم عقلانو وویل: نه، مونږ د هغه خبرو ته اړتیا نلرو، خو هوښیارانو یې وویل: وایه هغه څه یې درته ویلي دي؟ بدیل د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبره ورته وکړه، نو قریشو مکرز بن حفص ور واستاوه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې کله مکرز ولید نو ویې وفرمایل دغه یو غدار او ځائن سړی دی. په هر حال مکرز راغی، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همغه خبره ورته وکړه کومه یې چې بدیل ته کړې وه، او مکرز بیرته قریشو ته ورغی.

د قریشو سفیران

هلته د کنانه قبیلې حلیم بن علقمه نومي سړي وویل: اجازه راکړئ چې زه هم محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورشم. هغوی ورته وویل: ورشه، کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورنلډ شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (هذا فلان، وهو من قوم يعظمون البدن، فابعثوها). دا د فلانې قبیلې غړی دی، د دوی خلک له حج نه وروسته قربانۍ ته د ځانگړیو شویو څارویو (بدن) قدر او درناوی کوي. بیا یې اصحابو (رضي الله عنهم) ته امر وکړ چې د قربانۍ خپل څاروي ددې سړي مخې ته واستوي تر څو هغه یې وگوري. اصحابو (رضي الله عنهم) همداسې وکړل او له هغه نه یې پداسې حال کې استقبال وکړ چې ټولو تلبیه وبله.

حلیم چې دا حالت ولید نو ویې ویل: سبحان الله! دا خلک خو باید له بیت الله شریف

نه منع نه کړای شي. بیرته خپل قوم ته ورغی او ورته ویې ویل: چې ما د قربانی لپاره تیار شوي څاروي ولیدل، لازمه نده چې دا خلک (مسلمانان) له مکې نه منع کړای شي.

دلته دده او قریشو تر مینځ داسې خبرې وشوې چې حلیم یې وپاراوه، عروه بن مسعود ثقفي وویل: دې سړي د عقلمندی خبره وکړه، اجازه راکړې زه هم یو ځل محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورشم. قریشو اجازه ورکړه، هغه لاړ او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې خبرې پیل کړې.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همغه خبرې ته نژدې یوه خبره ورته وکړه کومه یې چې بدیل ته کړې وه. پدې وخت کې عروه ورته وویل: یا محمد! (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) که چیرې ته خپل وڅپې او ټول له مینځه یوسي نو څه به تر لاسه کړې؟ او راته ووايه چې آیا تا تر اوسه داسې اوریدلي دي چې په عربو کې دې له تا پرته بل چا خپل ټول قوم له مینځه وړي؟ او که حالت بدل وي جگړه ستا په گټه نه وي، نو زه دلته داسې اوباش کسان او مخونه وینم چې بیا به تا پریږدي او درنه تښتي به. ددې خبرې په اوریدو سره ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وویل: د لات عورت وخورې! فکر کوي مونږ به له خپل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څخه تښتو؟ عروه وویل: دا څوک دی؟ ځواب ورکړ شو چې دا ابوبکر (رضي الله عنه) دی. عروه وویل: که چیرې دې هغه احسان نه وی راباندې کوم چې ما یې لا تر اوسه بدله نه درکړې، نو حتما به مې ددې خبرې ځواب درکاوه. په هر حال عروه له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خپلو خبرو ته ادامه ورکړه، هر ځل به یې چې خبره کوله، نو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارکه ږیره به یې رانیوله.

مغیره بن شعبه مغیره چې د عروه وراره و. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر ولاړ و په لاس کې یې توره او په سر یې خول و. کله به چې عروه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارکې ږیرې ته لاس اوږد کړ، نو مغیره به د تورې په لاستي د هغه لاس وواهه او ورته ویل به یې: لاس دې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ږیرې نه لیرې کړه. عروه سر پورته کړ او ویې ویل: دا څوک دی؟ دوې ورته وویل: دا مغیره دی. ده وویل: دا څه حالت دی؟ دا څه خیانت دی؟ اې غداره! آیا دا زه تر اوسه پورې ستا د غدر له لاسه منډې نه وهم؟ ستا پخاطر هلې ځلې نه کوم؟ آیا ستا د جرم له امله مې دیت نه و ورکړی؟ مغیره د

جاهلیت په دوران کې له څو کسانو سره ملگری شوی ؤ، بیا یې هغوی وژلي او مالونه یې ورته اخیستي وو، له هغې نه وروسته راغلی او په اسلام مشرف شوی ؤ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته فرمایلي و: (أما الإسلام فأقبل، وأما المال فلست منه شيء). اسلام دې منم، خو له مال سره دې څه کار نلرم، دا مسئولیت نه منم.

عروه کتل او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې د اصحابو (رضي الله عنهم) اړیکې او معامله څارله، بیا قريشو ته ستون شو او ورته ویې ویل: اې زما قوم! قسم په خدای چې زه د ډیرو پاچایانو دربار ته ورغلی یم، قیصر، کسری، نجاشي او نور مې لیدلي، قسم په خدای چې هیڅ یو هم د خپلو افرادو په وړاندې د دومره قدر درلودونکی ندی لکه محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې چې د خپل قوم په وړاندې لري، د هغه اصحاب (رضي الله عنهم) له ده سره دومره مینه لري چې یو رعیت یې هم له خپل پاچا سره نه لري. اصحاب (رضي الله عنهم) له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره تر دې حده مینه لري چې هغه که پزه هم سڅ کړي، نو د پزې اوبه یې هم ځمکې ته نه پریرېدی یو کس یې اخلي پخپل مخ او بدن یې موبښي، کله چې امر وکړي ټول یې تعمیل ته ولاړېږي، کله چې اودس کوي نو د اوداسه په اوبو یې سره جنگ وي هر یو هڅه کوي هغه واخلي، او کله چې هغه خبرې کوي ټول چپ شي، د ډیر احترام له وجې پورته هم نه ورته گوري، هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیر معقول وړاندیز کړیدی ویې منی.

هغه ذات چې د دوی لاسونه یې له تاسې نه لنډ کړل

کله چې د قريشو مستو، احساساتي او جنگ ته تړو ځوانانو ولیدل چې مشران یې سوله غواړي، نو د داسې یوه پلان جوړولو په فکر کې شول چې د سولې هڅې ورباندې شنډې کړي. فیصله یې وکړه چې د شپې له خوا د مسلمانانو پر مرکز برید وکړي، او داسې څه ترسره کړي چې د جگړې سبب شي. دا پلان یې جوړ او د عمل په ډگر کې یې پلي کړ. ۷۰ یا ۸۰ ځوانان د تنعیم له غره نه د شپې روان شول غوښتل یې د مسلمانانو مرکز ته لار پیدا کړي، خو هلته د مسلمانانو د امنیتي چارو قوماندان محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ټول اسیران کړل. وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عفو ورتو وکړه او د سولې پخاطر یې ټول پریښودل. پدې اړه دا آیت شریف نازل شو:

((وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِطَّنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ)) (الفتح - ٢٤)

[او دغه الله هغه (ذات دی) چې بند یې کړل لاسونه د هغو (مشرکینو) له تاسې څخه او لاسونه ستاسې له هغوی څخه په منځ د مکې کې پس له هغې څخه چې غالب یې کړی تاسې په هغوی باندې.]

عثمان بن عفان (رضي الله عنه) قريشو ته د مسلمانانو د سفير په توگه پدې وخت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فيصله وکړه چې د خپل دريځ او له سفر نه د هدف د توضيح او څرگندولو پخاطر قريشو ته يو استازي واستوي. لومړی یې عمر (رضي الله عنه) ته وويل چې ته لاړ شه او قريشو ته زمونږ دريځ او هدف بيان کړه. عمر (رضي الله عنه) خپل عذر داسې وړاندې کړ: يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! په مکه کې د بني کعب له کورنۍ نه داسې څوک نشته چې که ما ته څه زيان او ضرر راورسيږي، هغه مې ملاتړ وکړي، غوره دا ده چې عثمان (رضي الله عنه) واستول شي، ځکه دده قوم هملته مکه کې دی، هغه به ستا خبره په سبي توگه ورسوي. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په عثمان (رضي الله عنه) پسې احوال وليږه، هغه راغی او قريشو ته یې د خپل استازي په توگه واستاوه او ورته یې فرمايل: قريشو ته ووايه چې مونږ د جگړې په نيت نه يوو راغلي، مونږ عمره ادا کول غواړو. هغوی ته د اسلام بلنه هم ورکړه، او بيا لاړ شه په مکه کې ميشته مسلمانانو (بنحو او نارينه) ټولو ته د فتحې او بري زيری ورکړه، او ورته ووايه چې الله تعالی به حتماً خپل دين ته غلبه ورکوي، او داسې وخت راتلونکی دی چې اسلام به غالب وي او مسلمانان به هغه وخت خپل دين نه پټوي.

عثمان (رضي الله عنه) روان شو او په بلدح نومې سيمه کې له قريشو سره مخامخ شو، قريشو ورته وويل: چيرته ځي؟ ده په ځواب کې ورته وويل: زه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې خبرې لپاره راليرلی يم، او د هغه خبره یې ورته وکړه. قريشو وويل: مونږ ستا خبرې واوريدلې، څه لاړ شه خپله وظيفه اجرا کړه. ابان بن سعيد بن العاص وړياخيد، هر کلی یې ورته ووايه. خپل آس يې زين کړ، عثمان (رضي الله عنه) یې له ځان سره سپور کړ او پخپله پناه کې یې مکې ته يووړ. هلته یې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پيغام د قريشو مشرانو ته ورساوه.

قریشو ورته وویل: لاږ شه د بیت الله شریف طواف وکړه. عثمان (رضي الله عنه) دا وړاندیز ونه مانه او ویې ویل: تر څو چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) طواف نه وي کړی زه طواف نه کوم.

د عثمان (رضي الله عنه) د شهادت خبر او د رضوان بیعت

قریشو عثمان (رضي الله عنه) له ځان سره ایسار کړ، کیدای شي دوی به د حالاتو په اړه پخپلو کې سلا او مشوره کوله او د فیصلې کوشش به یې کاوه، بیا به یې همدا فیصله د عثمان (رضي الله عنه) په لاس رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته لیږله. عثمان (رضي الله عنه) پدې ترتیب سره وځنډید، د مسلمانانو په مینځ کې دا شایعه خوره شوه چې هغه شهید کړی شوی دی. کله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته دا خبره ورسیده، نو ویې فرمایل: (لا نبرح حتى نناجز القوم). اوس به تر هغې پورې نه ځو تر څو مو له قریشو سره جگړه نه وي کړې. بیا یې اصحاب (رضي الله عنهم) د بیعت لپاره راټول کړل. ټول راغلل او پدې خبره یې بیعت ورسره کاوه چې له جگړې نه به تینسته نه کوي. یوې ډلې د مرګ بیعت هم ورسره وکړه. لومړنۍ صحابي (رضي الله عنه) چې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره یې بیعت وکړ ابو سنان اسدي ؓ. سلمه بن اکوع (رضي الله عنه) درې ځله په مرګ بیعت ورسره وکړ، یو ځل د بیعت په شروع کې بیا په مینځ کې او دریم ځل په آخر کې. بیا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل لاس په بل لاس کې ونيو او ویې فرمایل: (هذه عن عثمان). دا د عثمان (رضي الله عنه) لپاره. او کله چې بیعت پای ته ورسید، عثمان (رضي الله عنه) هم راوړسید او له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره یې بیعت وکړ. ټولو اصحابو (رضي الله عنهم) بیعت وکړ، یوازې یو منافق چې جد بن قیس نومیده بیعت ته حاضر نه شو.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دغه بیعت تر یوې ونې لاندې واخیست. عمر (رضي الله عنه) یې مبارک لاس نیولی ؓ او معقل بن یسار د ونې شاخونه ورنه پورته نیولي وو. همدا د رضوان بیعت دی، او د همدې رضوان بیعت په هکله دا آیت شریف نازل شوی دی:

((لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ)) (الفتح: ١٨)

خامخا راضي او خوښ شوی دی الله تعالی له مؤمنانو نه هغه وخت چې بیعت یې کاوه له تا سره د لاندې د ونې.]

د سولې تړون

قریشو د وضعې حساسیت درک کړ، فوراً یې سهیل بن عمرو د سولې لپاره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ولیږه، خو دا یې ورته په ډاگه کړه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) به سړ کال بیرته مدینې ته ستنیږي. ځکه مونږ نه غواړو چې نور عرب داسې څه خبرې وکړي چې گویا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په زور مکې ته داخل شو. سهیل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسید او کله یې چې سترگې مبارکې پرې ولگیدلې نو ویې فرمایل: (قد سهل لکم أمرکم). کار مو آسانه شو، دوی (قریشو) چې دا شخص رالیږلی، نو حتماً سوله غواړي. سهیل راغی، اوږدې خبرې یې وکړې، تر څو دواړه په سوله راضي شول، او پدې ټکو یې تړون سره لاسلیک کړ:

۱- رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به سړ کال بیرته ستنیږي او مکې ته به نه داخلېږي. په راتلونکي کال کې به مسلمانان راځي او درې ورځې به په مکه کې پاتې کیږي، له دوی سره به یوازې یوه یوه توره یعنې د هغه وخت د عادي سواره وسله وي، تورې به هم په ټیکو کې د ننه وي. او دوی ته به هیڅ ډول ضرر او اذیت نه رسول کیږي.

۲- د دواړو لوریو تر مینځ به لس کال اور بند وي، پدې موده کې به خلک په امن وي، او یو پر بل به د تعرض هڅه نه کیږي.

۳- هر څوک کولی شي پخپله خوښه له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره او یا هم له قریشو سره د دوستۍ تړون وکړي. هر هغه قبیلې چې له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او یا قریشو سره یې عهد وکړ، نو دا د هماغه طرف یوه برخه شمیرل کیږي، او پر هغې باندې برید او تعرض د عهد لرونکي په خلاف تعرض بلل کیږي. ددې مطلب دا چې قبایل آزاد دي چې له چا سره د دوستۍ تړون کوي، کولی شي. او که فرضاً یوې قبیلې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د دوستۍ تړون وکړ، بیا قریشو پر همدې قبیلې باندې حمله وکړه نو دا حمله

په حقیقت پر مسلمانانو حمله بلل کیږي. او همداسې د قریشو په هکله هم همدا خبره نافذه ده.

۴- که څوک له قریشو نه د خپل ولي له اجازې پرته راوتښتیدل او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته راغلل، نو هغه به یې بیرته قریشو ته سپاري او که له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه څوک قریشو ته وروتنیږي، نو قریش به یې بیرته محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته نه سپاري.

کله چې د تړون په موادو اتفاق وشو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) علي (رضي الله عنه) راوغوښت، امر یې ورته وکړ چې د تړون متن ولیکي او ورته ویې فرمایلي وليکه: ((بسم الله الرحمن الرحيم)) پدې وخت کې سهیل وویل: الرحمن خو مونږ نه پیژنو؟ داسې وليکه: باسمک اللهم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) علي (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې همداسې ولیکي. بیا یې ورته وویل: وليکه چې: (هذا ما صالح عليه محمد رسول الله). دا هغه څه دي چې محمد رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سوله او مصالحه ورباندې کړې ده. سهیل بیا وویل: که مونږ پدې باور او ایمان درلودلای چې ته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې، نو بیا به مونږ به له بیت الله شریف څخه منع کړي وای، او نه به مو جگړې درسره کولی، نو داسې وليکه چې محمد بن عبدالله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم). رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایلي: (إني رسول الله وإن كذبتُموني). زه د الله (جل جلاله) رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یم که څه هم تاسې مې نه منئ، علي (رضي الله عنه) ته یې امر وکړ چې همداسې ولیکي (محمد بن عبدالله) او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لفظ حذف کړي. علي (رضي الله عنه) وویل زه خو دا نه شم حذفولی او زه مې دا نه مني چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لفظ حذف کړم. بیا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپل لاس سره هغه لفظ حذف کړ. او پدې ترتیب سره د تړون متن ولیکل شو.

د تړون له لاسلیک نه وروسته خزاعه قبيله د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوا ته ودریده او تړون یې ورسره وکړ. خزاعه له مخکې نه ان د عبدالمطلب له زمانې نه د بني هاشم حلیفه وه او له هغوی سره یې تړون درلود. له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره دا تړون د هماغه پخواني تړون تجدید او تاکید و. او د بنوبکر قبیلې له قریشو سره تړون وکړ.

د ابو جندل بیرته سپارل

پداسې حال کې چې د تړون لیکل لا پای ته نه وو رسیدلي، د سهیل زوی ابو جندل چې زولنې یې راکشولې راوړسید. له مکې نه راتښتیدلی و، راغی او ځان یې مسلمانانو ته راوړساره. پدې وخت کې سهیل وویل: دا به لومړنی کس وي چې په اړه به یې معامله درسره کوم، ته به دغه شخص بیرته راته سپاري! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (إنا لم نقض الكتاب بعد). مونږ خو تر اوسه لیکل ندي تکمیل کړي. سهیل وویل: قسم په خدای که دا نه منې، نو هیڅ د سولې معامله نه درسره کوم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (فأجزه لي). نو دا زما پخاطر پریږده. ده ورته وویل: نه تا ته یې هم نه درکوم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (بلی فافعل). پریږده، دا زما لپاره پریږده، ما ته یې راکړه. سهیل وایي، نه، تا ته یې هم نه درکوم. سهیل پاڅید ابو جندل یې په مخ وواهه، له جاغې نه یې راوښو کش یې کړ تر څو مشرکینو ته یې وسپاري. ابو جندل په چیغو، چیغو سره ویل: اې مسلمانانو! آیا بیرته ددې پخاطر مشرکینو ته سپارل کیږم چې هغوی مې دین ته زیان ورسوي؟ له فتنې او امتحان سره مې مخ کړي؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (یا أبا جندل، اصبر واحتسب، فإن الله جاعل لك ولن معك من المستضعفين فرجاً ومخرجاً، إنا قد عقدنا بيننا وبين القوم صلحاً، وأعطيناهم على ذلك، وأعطونا عهد الله فلا نغدر بهم). ابا جندله!، صبر کوه، له خدایه اجر غواړه، الله تعالی به تا او ستا په شان نورو بې وسه کسانو ته لاره برابروي، مخه به مو آزاده وي، مونږ له دوی (قریشو) سره تړون کړی، همدا مو ورسره منلي، هغوی د الله په نامه وعده او عهد راسره کړې، خیانت نه شو ورسره کولی.

عمر (رضي الله عنه) پاڅید د ابو جندل خوا ته ورغی، خوا خوا کې ورسره روان و او ورته ویل یې: صبر کوه اې ابو جندله! دوی خو مشرکین دي، د مشرک وینې خو لکه د سپي داسې دي، همدا ورته وایي او د خپلې تورې لاستی هم ورنژدې کوي. عمر (رضي الله عنه) وایي: هیله مې دا وه چې ابو جندل به زما توره واخلي او خپل پلار به ورباندې ووهي، خو هغه د خپل پلار په هکله له بخل نه کار واخیست یعنې ویې نه غوښتل ویې

وژني. همدا وه چې د سولې تړون نافذ شو.

له عمرې نه د خلاصون لپاره قرباني او د وينستانو خرييل

وروسته له هغې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تړون له ليکلو فارغ شو ويې فرمايل: (قوموا فأنهروا). پاڅی، او قرباني وکړی (د قرباني خاړوي مو ذبح کړی)! خو اصحاب (رضي الله عنهم) يو هم نه پاڅيد. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله خبره درې ځله تکرار کړه، خو ټول پخپلو ځايونو ناست وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې دا عکس العمل وليد، روان شو او ام سلمه (رضي الله عنها) ته ورغی، دا کيسه يې ورته وکړه. هغې ورته وويل: يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! که ته همدا غواړې چې هغوی لاړ شي او قرباني وکړي، نو لاړشه، له هيچا سره خبرې مه کوه خپله قرباني پخپله وکړه او خپل نايي راوغواړه او مبارک سر دې کل کړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خبرې په اوریدو سره پاڅيد، هيچا ته يې هم څه نه ويل. خپل د قرباني خاړوي يې حلال کړ، نايي يې راوغوښت او خپل مبارک سر يې کل کړ. اصحابو (رضي الله عنهم) چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وليد، ټول پاڅيدل خپل خاړوي يې حلال کړل، ورپسې يې يو د بل سرونه سره کل کړل، او داسې ازدحام جوړ شو او په دومره بېړه يې خپل سرونه کلول چې نژدې وه يو بل سره ووژني (يعنې يو د بل سرونه او غاړې په چرو پرې کړي). اصحابو (رضي الله عنهم) په هرو اوو کسانو سره يوه اوښه حلاله کړه، همدا راز غوا هم په اوو کسانو يوه وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله هغه اوښه حلاله کړه چې يو وخت له ابوجهل سره وه، او په پزه کې يې د سپينو زرو يوه حلقه هم وه، لدې کار نه يې هدف دا و چې مشرکين ورباندې وځوروي. بيا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغو کسانو لپاره چې سرونه يې پوره کل کړي وو درې ځله دعا وکړه او د هغه چا لپاره چې وينستان يې لنډ کړي وو يوځل دعا وفرمايله. په همدې سفر کې الله تعالی د کعب بن عجره په هکله هغه آيت شريف را نازل کړ چې حکم يې دا دی: که چا عذر درلود او د احرام په دوران کې يې سر کل کړ، نو کولی شي فديه يې ورکړي، فديه يې يا صدقه ده او يا روژه او يا هم قرباني (د خاړوي حلالول).

مهاجرې ميرمنې بيرته نه سپارل کيږي

پدې پسې يو شمير مهاجرې ميرمنې راغلې، ورپسې يې خپلوان او مشران راغلل،

مسلمانانو ته یې وویل چې د شوي تړون په اساس دا مسلمانې مؤمنې مهاجرینې بیرته دوی ته وسپاري. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مشرکینو دا غوښتنه رد کړه ځکه په تړون کې داسې لیکل شوي وو: «هغه نارینه چې زموږ له خوا تا ته درځي که څه هم هغه ستا په دین وي بیرته به یې راته سپاري»^(۱) دلته پدې ماده کې د ښځې ذکر نشته او پدې حکم کې ندي شاملې. په همدې رابطه الله تعالی دا آیت نازل کړ: ((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ)) تر

دې قول پورې چې فرمایي: ((بَعْصَمِ الْكُوفَرِ)) (المتحنة: ۱۰)

[ای مؤمنانو کله چې راشي تاسې ته مؤمنانې (ښځې) هجرت کوونکې نو وایي ازموئ تاسې هغوی، الله ته ښه معلوم دی ایمان د دوی، نو که وپیژنئ تاسې دوی (په قسم سره) مؤمنانې نو بیرته مه لیږئ هغوی طرف د مشرکینو ته، نه دي دغه (مؤمنانې ښځې) حلالې هغو (کفارو سړیو) لره او نه دي هغه (کافران) حلال (دې ښځو مؤمنانو) لره. او ورکړئ تاسې (هغوی کافرانو) (ته چې خاوندان د هغو ښځو دي) هغه څه چې لگولي یې دي له (مهره) او نشته هیڅ گناه پر تاسې باندې چې نکاح وتړئ تاسې له دې ښځو سره په شرط ددې کله چې ورکړئ تاسې هغه ښځو ته مهر ونه د دوی، او منگولې مه نښلوی په عصمتونو د ښځو کافرانو (په نکاح یې مه اخلئ).]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به دا ډول مؤمنې میرمنې د الله تعالی پدې ارشاد سره ازمويلي چې فرمایي: ((يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا)) (الایة: (المتحنة: ۱۲)) [ای نبی کله چې راشي تا ته مؤمنانې ښځې چې بیعت کوي له تا سره پردې شرط چې نه به شریکوي دوی له الله سره هیڅ شی]

چا به چې په همدې شرایطو اعتراف او اقرار وکړ، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به ورته وفرمایي: څه همدا دې بیعت دی، په همدې ټکو مې بیعت درنه واخیست. او بیا به یې دا ډول میرمنې مشرکینو ته نه سپارلې. او د همدې حکم په اساس مسلمانانو خپلې کافرې ښځې طلاقې کړې. په همدې ورځ عمر (رضي الله عنه) خپلې دوې ښځې چې د شرک له زمانې ورسره وې طلاقې کړې، بیا وروسته له یوې سره معاویه واده وکړه او بله یې صفوان بن امیه نکاح کړه.

(۱). صحیح بخاري ۳۸۰ / ۱

د دې تړون پایلې

که د حدیبیې د سولې د تړون په هکله ژور فکر وشي، نتائجو او لاسته راوړنو ته یې په ځیر وکتل شي، نو دا به په ډاگه شي چې رښتیا هم دغه تړون د مسلمانانو لپاره لویه فتحه وه. لدینه وړاندې قریشو د مسلمانانو په وجود اعتراف نه درلود، همیشه یې د دوی د کاملې تباهیۍ او له مینځه وړلو هڅې کولې او د هغې ورځې راتلو ته منتظر وو چې مسلمانان پکې بالکل ختم شوي وي. له اسلامي دعوت سره یې د سختې مقابلې لاره نیولې وه، اجازه یې نه ورکوله د اسلامي بلنې غږ د عربانو غوږونو ته ورسېږي. او نه یې غوښتل اسلامي دعوت په عربي جزیره کې د دیني او دنيوي مشرتابه په حیث تبارز وکړي.

له مسلمانانو سره د سولې د تړون لاسلیکول په حقیقت کې د مسلمانانو په وجود او ځواک اعتراف دی. او دې تړون ته غاړه ایښودل یعنې دا چې قریش نور لدې اسلامي ځواک سره د مقابلې توان نلري. او د تړون دریمه ماده پدې دلالت کوي چې قریشو نور له خپل دنيوي او دیني مشرتابه نه لاس مینځلی دی. هغوی نور پدې فکر کې ندي، له دوی سره یوازې د خپل ژوند فکر دی، نور عربان او نورې قبیلې که ټولې هم اسلام راوړي، د دوی ورسره کار نشته، دوی لدینه وروسته پدې مسایلو کې مداخله نه کوي، دوی یوازې د ځان خیر غواړي او بس، نو آیا دا د قریشو لپاره څرگنده ماتې نده؟ او آیا همدا د مسلمانانو لپاره لویه فتحه نده؟ د مسلمانانو او مشرکینو تر مینځ چې خومره خونړۍ جگړې شوې وې له هغو نه د مسلمانانو هدف دا نه و چې د خلکو مالونه واخلي او سرونه یې قلم کړي، او یا په زور خلک په اسلام راوړلو مجبور کړي، بلکه لدې جگړو نه د مسلمانانو هدف دا و چې د خلکو لپاره د دین او عقیدې په هکله پوره آزادي وي. ددې جنگونو هدف د انسان مکمله آزادي وه، او هدف یې دا و چې هر څوک پخپله خونه خپله لاره وټاکي او د ځان لپاره خپل دین پخپله غوره کړي.

الله تعالی فرمایي:

((فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ)). (الکھف: ۲۹). ترجمه: [د چا چې زړه

وي ایمان دي راوړي او د چا چې خوښه وي کافر دي شي.]
ددې سولې او تړون پواسطه همدغه هدف لاسته راغی، او همدا هیله پداسې شکل سره سرته ورسیده چې کیدای شوی د ډیرو جگړو له لارې هم نه وای ترسره شوې. خلکو ته پوره آزادي ورکړل شوه چې خپل دین پخپله غوره کړي، او د همدې آزادي له برکته مسلمانانو ته ډیرې گټې ورسیدې. اسلامي دعوت ډیر بریالیتوبونه تر لاسه کړل، له

دې تړون نه مخکې د مسلمانانو شمیره درې زره تنو ته رسیده خو دوه کاله وروسته د مکې د فتحې په کال همدا شمیره لس زرو ته پورته شوه.

دوهمه ماده د لویې فتحې دوهمه برخه ده، د جگړې پیل د مسلمانانو له خوا و نه شو بلکه لومړی قریشو د جنگ اور بل کړ، الله تعالی فرمایي: ((وَهُمْ بَدَءُكُمْ أَوَّلَ

مَرَّةٍ)). (التوبة: ۱۳) [لومړی هغوی جگړه پیل کړه.]

د مسلمانانو له جنگي تحركاتو او گزمو نه هدف دا و چې قریش لږ له کبر او غرور نه راکوژ کړي، او له هغوی سره د عدالت او تساوي په بناء معامله وکړي، دواړه خواوې پخپل حال آزادې پریښودل شي. د لسو کلو لپاره ډزبندي او اوربند یعنې د قریشو د کبر ماتول، د هغوی له غرور سره ټکر او مقابله کول. او د اور بند بله معنې دا وه هغه چا چې لومړی جنگ پیل کړی اوس دې مرحلې ته رارسیدلي چې نور د جگړې توان نلري، هغوی اوس کمزوري شوي مجبور دي اوربند ته غاړه کیږدي، او که بې وسي او کمزوري نه وای نو ولې پخپل لاس پیل شوی جنگ ودروي؟ د تړون لومړنۍ مادې پر مسجد حرام د قریشو واکمني پای ته ورسوله، دا د دوی یوه بله ناکامي وه، ځکه هغوی خو مسلمانان له مسجد حرام نه منع کول غوښتل، خو پدې مادې سره له یوه کال پرته نور هغوی ددې حق نلري چې مسلمانان د مسجد حرام له زیارت نه منع کړي، کیدای شي د هغوی زړونه په همدې یوه کال منع کولو سره تسکین شوي وي.

پدې تړون قریشو مسلمانانو ته دا دری پورته یاد شوي امتیازات ورکړل، په مقابل کې یې له مسلمانانو څخه یوازې یو امتیاز لاسته راوړ، کوم چې په څلورمه ماده کې ذکر شوی دی. (وعلى أنه لا يأتیک منا رجل، وإن کان علی دینک إلا ردده

علینا). دا هم ډیر مهم امتیاز ځکه ندی چې د مسلمانانو لپاره یې هیڅ ډول زیان نه درلود، څرگنده ده چې مؤمن له الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څخه تیښته نه کوي، هغه د اسلام ښار او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مدینه نه پرېږدي، او تر څو یې چې دین نه وي بدل کړی، مرتد شوی نه وي تر هغې پورې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه تیښتې ته زړه نه ښه کوي. او که چیرې کوم مسلمان له خپل دین نه اوړي، نو بیا خو مسلمانان ورته هیڅ ضرورت نلري، او له اسلامي ټولنې نه یې تیښه له بقا نه غوره ده. همدې مطلب ته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اشاره کړې او فرمایلي یې دي: (إنه من

ذهب منا إلیهم فأبعده الله^(۱)). څوک چې له مونږ نه لاپل په حقیقت کې الله تعالی هغوی له مونږ نه لیرې کړل. خو هغه کسان چې په مکه کې اسلام راوړي، که څه هم ددې مادې په اساس مدینې ته د هجرت اجازه نلري، خو د الله تعالی ځمکه پراخه ده، کولی شي بل کوم ځای ته هجرت وکړي، لکه چې له مدینې نه مخکې مسلمانانو حبشې ته هجرت کړی و.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همدې مسئلې ته په اشارې سره فرمایي: (ومن جاءنا منهم سیجعل الله له فرجاً ومخرجاً^(۲)). (څوک چې له دوی نه مونږ ته راتلل غواړي، الله تعالی ورته لاره برابروي او مخه یې خلاصوي.) دا تحفظات او شرط که څه هم په ظاهر کې د قریشو په ویاړ او عزت دلالت کوي، خو په حقیقت کې داهم د دوی د معنوي ماتې، ویرې او پریشانی لوی دلیل دی. د دوی زړونه دې ویرې اخیستي وو چې هسې نه جاهلي او په شرک ولاړه ټولنه یې نوره ختمه نه شي. او لکه چې پوهیدلي به وو چې دوی او ټولنه یې د نیستۍ او فنا کیدو په څنډه ولاړ دي، او له حتمي سقوط نه د ژغورنې پخاطر یې همدا ډول ضمانتونو ته پناه وړله. او دا چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا اجازه ورکوي چې قریش به هغه کسان بیرته نه ورته سپاري کوم چې له مدینې نه مکې ته تېبتي، دا پدې دلالت کوي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپلې ټولنې په قوت او عظمت پوره باوري دی، د سقوط او له مینځه تللو ویره یې ورسره نشته.

د مسلمانانو خفگان او له رسول (ﷺ) سره د عمر (رضي الله عنه) مناقشه

ددې سولې حقیقت دا و چې مخکې بیان شو. خو هلته دوه داسې ټکي هم وو چې د مسلمانانو د غم او خفگان سبب شول. لومړی دا چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مدینه کې ورته ویلي و چې څو به او د بیت الله شریف طواف به کوو. پداسې حال کې چې دا خبر یې ورکړی و نو اوس ولې له طواف نه مخکې او بیله دې چې عمره ادا کړي بیرته مدینې ته ستنیري؟ دوهمه خبره دا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خو په حق دی، د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی. الله تعالی خو د خپل دین د غلبې وعده هم کړیده، نو رسول الله (صلی الله

(۱). صحیح مسلم باب صلح الحديبية ۲/ ۱۰۵

(۲). صحیح مسلم.

عليه و اله و صحبه و سلم) ولې د قريشو فشار قبلوي؟ او ولې په داسې څه راضي کيږي چې دده د عزت له مقام سره مناسب ندي؟

په همدې دوو خبرو مسلمانان خفه وو، تشويشونه او شبهات ورسره پيدا شوي وو. ډير ځوریدل تر دې حده چې د سولې د تړون د موادو او نتايجو په هکله ورسره زياتې پوښتنې پيدا شوې. کيدای شي چې عمر (رضي الله عنه) له ټولو نه زيات خفه شوی وي، صبر يې ونه شو راغی، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې عرض وکړ يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! آيا مونږ په حق او هغوی په باطل ندي؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (بلی). هو، مونږ په حقه او هغوی په ناروا دي. عمر (رضي الله عنه) وويل: آيا زمونږ مړي به په جنت کې او د دوی مړي به په دوزخ کې نه وي؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (بلی). هو زمونږ د مړيو ځای جنت او د دوی د مړيو ځای دوزخ دی. عمر (رضي الله عنه) وويل: نو ولې دا ذلت ورسره منو، او ولې بيرته گرځو؟ تر اوسه خو الله تعالی زمونږ ترمينځ د ماتې او بري فيصله نده کړې، نو ولې بيرته ستنيږو؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (يا ابن الخطاب، ابي رسول الله ولست أعصيه، وهو ناصري ولن يضيعني أبداً). اي د خطاب زويه! زه د الله تعالی رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) یم، هيڅ نافرمانی نه کوم، الله زما مددگار دی، هغه مې بې اسرې نه پريږدي. عمر (رضي الله عنه) ورته وايي: آيا تا نه و راته ويلي چې څو او د بيت الله طواف کوو؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايي: هو ما دا خبره کړې وه. (فأخبرتك أنا نأتيه العام؟) خو آيا دا مې درته ويلي وو چې همدا سړ کال به طواف کوو؟ عمر (رضي الله عنه) وايي: نه، دا کال خودې نه و یاد کړی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايي: (فإنك آتیه ومطوف به). نو چې داسې ده زما خبره سيي ده، ته به حتماً بيت الله ته ځي او طواف به يې کوي. پدې خبره عمر (رضي الله عنه) پاڅيد، همداسې د غوسې په حالت کې ابوبکر (رضي الله عنه) ته ورغی، او هغه ته يې هغه خبرې وکړې کومې يې چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته کړې وې. او د ابوبکر (رضي الله عنه) ځوابونه هم لکه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ځوابونو په شان وو. يوازې دا خبره يې ورته زياته کړې وه چې عمره! تر مرگه د رسول

الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبره ټینگه نیسه، قسم په خدای چې هغه په حق دی. وروسته دا آیتونه را نازل شول: ((إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا)) (الفتح: ۱) [مونږ تاته څرگند بری در په برخه کړ]. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عمر (رضي الله عنه) را وغوښت او همدا مبارک آیتونه یې ورته تلاوت کړل، کله یې چې دا واوریدل نو ویې ویل: آیا همدا فتحه ده؟ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: هو همدا فتحه ده. پدې خبرې سره یې زړه خوشاله شو، طبیعت یې وغوړید او لاړ. وروسته عمر (رضي الله عنه) له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره پدې مناقشه سخت پښیمانه و. عمر (رضي الله عنه) وایي: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مقابل کې د همدې تفریط او سختې مناقشې پخاطر مې ډیر کارونه وکړل، ددې سهوې د جیره کولو پخاطر تر اوسه پورې روژه نیسم، نفلوته کوم، صدقه ورکوم، او غلامان آزادوم، د همدې غلطۍ د کفارې پخاطر مې ډیرې نیکۍ کړې، هیله لرم چې اوس به خدای خیر راکړي.^(۱)

د بیوزلانو د کشالي پای

وروسته لدینه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مدینې ته ورسید، او هلته ځای په ځای شو، له مکې نه یو مسلمان له مشرکینو نه خوشی شو، د هغوی له بند او شکنجو نه یې نجات وموند او مدینې ته راغی. ددغه صحابي نوم ابو بصیر و، نوموړی د قریشو له حلیفې قبیلې ثقیف څخه و. هغوی دده په لټه پسې دوه کسان مدینې ته واستول، او هلته یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وویل چې تړون باید مات نه شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابو بصیر همدې دوو کسانو ته وسپاره.

هغوی روان شول او کله چې ذو الحلیفه ته ورسیدل، دمه یې جوړوله، کیناستل خرماوې یې خوړلې، ابو بصیر له دوی نه یوه ته وویل: ای فلانیه څه ښه توره لرې! هغه توره پورته کړه او ویې ویل، هو ډیره ښه توره مې ده، دا مې ډیر ځایه په کار راغلی. ابو بصیر ورته وویل ته یې راکړه چې ویې گورم! هغه توره ورکړه، ابو بصیر توره

(۱). ددي غزا او سولي د زیات تفصیل لپاره فتح الباري ۷/۳۹ تر ۴۰۸، صحیح بخاري ۱/۳۷۸ تر ۷۱۷، ۶۰۰، ۵۹۸، صحیح مسلم ۲/۱۰۴-۱۰۶، ابن هشام ۲/۳۲۲ تر ۳۸۱ زاد المعاد ۲/۱۲۲ تر ۱۲۷، مختصر سيرة الرسول ۲۰۷ تر ۳۰۵، تاریخ عمر بن الخطاب ۳۹-۴۰ وگوره.

واخسته او په یوه کلک گوزار سره یې هغه مړ کړ، دوهم کس وتبیتید مدینې ته یې ځان ورساوه، په منډه مسجد ته داخل شو. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ولید وېې فرمایل: (لقد رأى هذا ذعراً). دا سړې ویریدلی دی. او چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسید وېې ویل: زما ملگری یې وواژه، ما هم وژني. په همدې وخت کې ابو بصیر هم راغی عرض یې وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! الله تعالی خو ستا غاړه خلاصه کړه، تا خپله وعده پوره کړه، زه دې ورته وسپارلم، اوس الله تعالی زه ورنه وژغورلم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (ویل أمه، مسعر حرب لو كان له أحد). مور یې پوره شه، که دې سړي څوک درلودی، نو د جنگ اورونه به یې بل کړی وای. ابو بصیر چې دا خبره واوریدله پوه شو چې بیرته مشرکینو ته سپارل کیږي، همدا وه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حضور نه لاړ او له مدینې نه هم ووت، ځان یې د بحر ساحلي برخې ته ورساوه. هلته ابو جندل هم له قریشو نه په تېښته بریالی کیږي، او ابو بصیر ته ځان رارسوي. په همدې ترتیب سره د مکې مسلمانان یو په بل پسې له قریشو نه راتبتي او ابو بصیر ته راځي، چې پدې ترتیب له دوی نه یو بڼه گروپ جوړ شو او هر کله به چې خبر شول د قریشو کاروان شام ته روان دی، ورتلل به حمله به یې ورباندې کوله، خلک به یې وژل او مالونه به یې ورنه اخیستل. بالاخره قریش مجبور شول چې له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د مرستې او مهربانۍ سوال وکړي، او پدې راضي شول چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ووايي د خدای لپاره هغه کسان چې تا ته راځي، مونږ ته یې مه سپاره له ځان سره یې وساته. هغوی ته پناه ورکړه. پدې ترتیب سره قریشو پخپله دا ومنله چې هغه مسلمانان چې مدینې ته لاړل هغوی نور په امن دي، له همدې موافقې نه وروسته رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابو بصیر او ملگرو (رضي الله عنهم) ته یې احوال ولیږه چې مدینې ته راشي، هغوی هم راغلل او په مدینه کې میشته شول.^(۱)

(۱) مخکیني مصدرونه.

د قریشو د اتلانو اسلام

د اووم هجري کال په لومړیو کې په همدې تړون پسې عمرو بن العاص، خالد بن ولید، عثمان بن طلحه (رضي الله عنهم) په اسلام مشرف شول. هغوی چې کله د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (إن مكة قد ألفت إلينا أفلاذ كبدها). مکې مونږ ته د خپل زړه کترې رالپړلې دي^(۱). که څه هم ددې دریو قهرمانانو د اسلام راوړلو د تاریخ په هکله څه اختلاف شته، خو ثابته دا ده چې دوی په اووم هجري کال کې مسلمان شويدي.

(۱). د اسماء الرجال عام کتابونه وايي چې دې اتلانو په آتم هجري کال ایمان راوړی دی، خو د نجاشي په وړاندې د عمرو بن العاص د اسلام کیسه مشهوره ده. خالد او عثمان بن طلحه هغه وخت اسلام راوړې چې عمرو بن العاص له نجاشي نه بیرته راستون شو. او د مدینې په لور روان و چې دوی دواړه ورسره یو ځای شول، او پدې ترتیب سره درې واړه یو ځای د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته حاضر شول او اسلام یې راوړ او دا پدې دلالت کوي چې دوی د اووم هجري کال په لومړیو کې مسلمان شويدي.

دوهمه مرحله

نوی بدلون

د حدیبیې تړون په اسلامي تاریخ کې د نوي بدلون پیلامه وه. قریش د اسلام او مسلمانانو تر ټولو سخت دښمنان وو د جگړې له ډگر نه ددې لوی دښمن په شا تگ سره د مسلمانانو د مخالف مثلث (قریش، غطفان، یهود) یو مهم وزر مات شو. او څرنګه چې قریش د بت پرستانو او مشرکانو مشران او نمایندگان وو، د دوی پدې شا تگ سره د ټولو مشرکانو احساسات مړاوي او روحيات یې کمزوري شول، حوصلې یې پریوتی. ګورو چې لدینه وروسته د بنو غطفان قبیلې د اسلام په مقابل کې هیڅ د توجه وړ اقدام ندی کړی، او که څه یې کړي هم دي، هغه یې د یهودانو د تحریک او لمسونې په سبب کړيدي.

یهودانو له مدینې نه له شړلو وروسته خیبر خپل مرکز وټاکه، همدلته یې د اسلام په خلاف توطئې کولې. خیبر د یهودي مکر او فتنې په اډه بدل شوی و، یهودانو نه یوازې پخپله د مسلمانانو په خلاف توطئې کولې بلکه نور عربان یې هم د هغوی په خلاف هڅول. زیار یې یوست مسلمانان له مینځه یوسي او زیان ور واړوي. همدا وجه وه چې له حدیبیې نه وروسته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لومړنی کار د یهودي مرکز او د فساد دا اډه له مینځه وړل و. د حدیبیې له تړون نه وروسته مسلمانانو دا فرصت وموند چې خلکو ته د اسلام دعوت ورسوي، دعوتي پروګرام یې لا پسې ګړندی او پیاوړي شو، او پدې مرحله کې د دوی دعوتي پروګرام د پوځي پروګرام په نسبت مخکې و. په همدې اساس دغه مرحله په دوو برخو ویشلی شو:

۱- د دعوت او بلنې پروګرام یا مشرانو او پاچایانو ته لیکونه استول.

۲- پوځي تحرکات.

مخکې لدینه چې پدې مرحله کې له پوځي تحرکاتو او عملیاتو نه خبرې وکړو، غواړو مشرانو او پاچایانو ته د لیکونو استولو په اړه معلومات وړاندې کړو، ځکه دعوت او بلنه د اولیت حق لري. او همدا دعوت او بلنه هغه هدف دی چې مسلمانانو یې په لار کې ډیرې ستونزې لیدلې او راز راز کړاوونه یې ګاللي دي.

مشرانو او پاچایانو ته لیکونه

وروسته له هغې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هجرت په شپږم کال کې له حدیبیې نه راستون شو، مختلفو مشرانو او پاچایانو ته یې لیکونه واستول، او هغوی یې اسلام ته راوبلل.

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اراده وکړه پاچایانو ته لیکونه واستوي ورته وویل شول چې د پاچایانو عادت دا دی چې بې مهره لیکونه نه مني. همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ځان لپاره د سپینو زرو یو مهر جوړ کړ او پرې ولیکل شول «محمد رسول الله» دغه مبارکه کلمه په دریو کرښو کې لیکل شوې وه، له لاندې خوا نه لومړنۍ کرښه «محمد»، دوهمه «رسول» او دریمه «الله» وه.^(۱)

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له اصحابو (رضي الله عنهم) نه یو څو هوښیار او با تجربه اصحاب (رضي الله عنهم) انتخاب کړل، پاچایانو او مشرانو ته یې واستول. علامه منصور پورې وایي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل استازي خیر ته له تللو نه څو ورځې مخکې د (۷) هجري کال د محرم په لومړۍ ورځ لیږلي دي.^(۲) راځئ اوس ځینې دا لیکونه وگورو او د پایلو په هکله یې خبرې وکړو.

۱- د حبشي پاچا نجاشي ته لیک

ددغه نجاشي نوم اصحمه بن ابجر و رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شپږم هجري کال په وروستیو او یا د اووم هجري کال په محرم میاشت کې د عمرو بن

(۱). صحیح بخاري ۲ / ۸۷۲ - ۸۷۳

(۲). رحمه للعالمین ۱ / ۱۷۱

امیه الضمري په لاس لیک ورواستاوه. طبري ددې لیک متن رانقل کړیدی، خو که دقت وشي نو دا په ډاگه کیږي چې دا هماغه لیک ندی کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حدیبیې نه وروسته ورته لیکلی دی. کیدای شي دا د هغه لیک متن وي کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به له مکې نه د جعفر (رضي الله عنه) په لاس حبشې ته د هجرت په وخت استولی وي، ددې لیک په وروستی برخه کې حبشې ته د مهاجرینو ذکر داسې راغلی دی: (وقد بعثت إليکم ابن عمي جعفرًا ومعه نفر من المسلمين، فإذا جاءك فأقرهم ودع التجبر).

[تا ته مې خپل د تره زوی جعفر در واستاوه، له ده سره یو شمیر نور مسلمانان هم ملګري دي، کله چې دوی در ورسیدل نو درناوی یې وکړه او زیاتې مه ورسره کوه].
بیهقي له ابن اسحاق نه د هغه لیک متن رانقل کړیدی کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نجاشي ته استولی و او د هغه متن دادی: (بسم الله الرحمن الرحيم. هذا كتاب من محمد رسول الله إلى النجاشي، الأصحم عظيم الحيشة، سلام على من اتبع الهدى، وآمن بالله ورسوله، وشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، لم يتخذ صاحبه ولا ولدًا، وأن محمدًا عبده ورسوله، وأدعوك بدعاية الإسلام، فإني أنا رسوله فأسلم تسلم، {يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّنْ دُونِ اللَّهِ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ} فَإِن أُبَيَّتْ فَعَلَيْكَ إِثْمُ النَّصَارَى مِنْ قَوْمِكَ). ((بسم الله الرحمن الرحيم، دا لیک د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا د حبشې مشر نجاشي اصحم ته دی. په هغه چا دې سلام وي چې د هدايت لاره یې نیولې، په الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې ایمان راوړی، شاهدي وایم چې له الله پرته بل د عبادت مستحق نشته، الله واحد دی، شریک نلري، ښځه او اولاد نلري، محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله بنده او رسول دی، زه تا ته بلنه در کوم چې اسلام ومنې، زه د الله رسول یم، ایمان راوړه او ځان خوندي وساته، [اې د کتاب خاوندانو! راځئ هغه خبره ومنئ چې زمونږ او تاسې تر مینځ شریکه ده، راځئ دا ومنو چې له یوه الله تعالی پرته د بل چا عبادت نه کوو، له هغه سره به شریک نه نیسو، یو بل په خدایي نه نیسو، که دا خبره یې ونه منله، نو ورته ووايئ چې مونږ مسلمانان یو] که تا دا بلنه قبوله نکړه نو د خپل قوم د ټولو

نصرانیانو گناه ستا پر غاړه ده))

لوی او مشهور څیړونکي دکتور حمید الله پدي وروستیو کې د همدې لیک اصلي متن لاسته راوړی دی، دغه متن هغه ته ورته دی کوم چې ابن قیم را نقل کړیدی. د وکتور حمید الله د لیک د متن په توضیح، تحقیق او برابرولو کې زیات کوشش کړیدی، له نویو وسایلو نه یې گټه اخیستې ده، او د لیک متن دا دی:

(بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى النجاشي عظيم الحبشة، سلام على من اتبع الهدى، أما بعد: فإني أحمد إليك الله الذي لا إله إلا هو الملك القدوس السلام المؤمن المهيمن، وأشهد أن عيسى بن مريم روح الله وكلمته ألقاها إلى مريم البتول الطيبة الحصينة، فحملت بعيسى من روحه ونفخه، كما خلق آدم بيده، وإني أدعو إلى الله وحده لا شريك له، والموالة على طاعته، وأن تتبعني، وتؤمن بالذي جاءني، فإني رسول الله صلى الله عليه وسلم، وإني أدعوك وجنودك إلى الله عز وجل، وقد بلغت ونصحت، فاقبل نصيحتي، والسلام على من اتبع الهدى).

[د محمد رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خوا د حبشې مشر نجاشي ته! په هغه چا دې سلام وي چې د هدايت لاره يې نيولې ده. زه د هغه الله ثنا وایم چې له هغه پرته بل الله نشته، هغه الملك، القدوس، السلام، المؤمن، المهيمن دی او شاهدي وایم چې عيسى بن مريم د الله تعالى روح او هغه کلمه ده چې سپیڅلې، پاک لمنې او بتول (پيغلې) مريم ته يې القاء کړې يا اچولې ده. د همدې روح او القاء له امله (عيسى) (عليه السلام) د مريم په نس شو او الله تعالى هغه داسې پيدا کړ لکه څرنگه يې چې آدم پخپل لاس سره پيدا کړیدی. زه د هغه يوه الله تعالى لوري ته بلنه کوم چې هيڅ شريک نلري. زه بلنه درکوم چې د الله تعالى په اطاعت سره دوستي وکړو. زه بلنه درکوم چې زما اطاعت او پيروي وکړي، او په هغه الله ايمان راوړي چې زه يې غوره کړی يم. زه د الله رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يم. زه تا او ستا لښکرې ټول د الله لور ته رابولم ما خپله خبره درته وکړه، نصيحت مې

در ورساوه، زما نصیحت قبول کړه. په هغه چا دې سلام وي چې په حق روان دی.^(۱)

دوکتور حمیدالله وايي چې دا د هغه لیک متن دی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حدیبیې نه وروسته نجاشي ته استولی دی. پدې کې هیڅ شک نشته چې دا متن بالکل سبي دی، خو دا ثابت نه ده چې دا دې حتماً د هغه لیک متن وي چې له حدیبیې نه وروسته لیکل شوی دی. بیهقي چې له ابن اسحاق نه کوم متن رانقل کړی دی له هغه لیکونو سره ورته والی لري کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حدیبیې نه وروسته پاچایانو او مشرانو ته استولي دي. پدې لیک کې دا آیت شریف لیکل شوی: ((يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ)) الآية. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عادت همدا و چې پدې لیکونو کې یې همدا آیت شریف لیکه. په همدې لیک کې د اصحمة نوم هم لیکل شوی دی، خو هغه متن چې دوکتور حمیدالله راوړی دی فکر کوم چې دا د هغه لیک متن وي کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اصحمة له مرگ نه وروسته د هغه قایم مقام ته لیکلی و همدا وجه ده چې پدې متن کې د اصحمة نوم هم ندی راغلی. د لیکونو د ترتیب په هکله هم څه دلیل نلرم، یوازې د لیکونو له محتوی نه دا راته ښکاره شویده چې کیدای شي په همدې ترتیب سره استول شوي وي. د تعجب خبره خو دا ده چې دوکتور حمیدالله د هغه لیک په هکله چې بیهقي رانقل کړی دی وايي چې دا د هغه لیک متن دی کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اصحمة له مرگ نه وروسته د هغه خلیفه ته استولی دی، پداسې حال کې چې پدې متن کې د اصحمة نوم لیکل شوی دی.^(۱) و الله اعلم

کله چې عمرو بن امیه الضمري (رضي الله عنه) نجاشي ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک و سپاره، نجاشي لیک واخیست په سترگو یې وموښه، له خپل تخت نه راكوز شو، د جعفر بن ابی طالب په لاس یې ایمان راوړ او په اسلام مشرف شو، او په ځواب کې یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته دا لیک ولیکه: بسم الله الرحمن الرحيم، د نجاشي اصحمة له خوا د محمد رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته! سلام عليك يا نبي الله من الله و رحمة

(۱). رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کې سیاسي زندگي ص ۱۰۸-۱۰۹-۱۲۲-۱۲۳-۱۲۴-۱۲۵. په زاد المعاد کې د والسلام علی من اتبع الهدی په ځای اسلم انت جمله راغلی ده ۶۰/۳.

(۲). رسول اکرم کې سیاسي زندگي ص ۱۰۸ تر ۱۱۴ او ۱۲۱ تر ۱۳۱.

الله و برکاته، و الله الذي لا اله الا هو، اما بعد: اي د الله رسوله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ستا ليک راورسيد، تاسو د عيسى (عليه السلام) يادونه کړې وه، د ځمکې او آسمان په رب مې دې قسم وي چې عيسى (عليه السلام) له هغه څه سره چې تا ورنه يادونه کړې د يوه ويښته په اندازه هم توپير نلري. څه دې چې مونږ ته راليرلي وو په هغه پوه شوو، ستا د تره د زوی او ستا د نورو اصحابو (رضي الله عنهم) قدر او عزت مو وکړ. زه شاهدي وایم چې ته په رښتيا سره د الله تعالی رسول یې، ما له تا سره بيعت وکړ، ستا د تره له زوی سره مې بيعت وکړ. او دده په لاس مې د الله تعالی دين ومانه او په اسلام مشرف شوم.^(۱)

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له نجاشي نه دا غوښتنه کړې وه چې جعفر او په حبشه کې میشته نور مهاجرین ده ته ورواستوي، نجاشي د همدې غوښتنې په اساس ټول مهاجرین په دوو کښتو کې له عمرو بن امیه الضمري سره ورولیږل.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خیبر کې تشریف درلود چې دا مهاجرین ور ورسیدل.^(۲) همدغه نجاشي په نهم هجري کال کې له تبوک غزا نه وروسته وفات شو. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) یې د وفات په ورځ خپله خواشینی څرگنده کړه او په غیابت کې یې د جنازې لمونځ ادا کړ. د اصحمة له وفات نه وروسته بل څوک دده په ځای وټاکل شو، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه ته هم لیک ولیږه او د اسلام بلنه یې ورکړه، خو دا ثابته نده چې دې نجاشي یا پاچا ایمان راوړی و او که نه.^(۳)

۲- د مصر پاچا مقوقس ته لیک

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مصر او اسکندریې پاچا چې د منصور پوري په قول یې نوم جریج بن متی او د ډاکتر حمید الله په قول یې نوم مقوقس و لیک واستاوه. ددغه مبارک لیک متن په لاندې ډول دی:

(بسم الله الرحمن الرحيم من محمد عبد الله ورسوله إلى المقوقس عظيم القبط، سلام

(۱). زاد المعاد ۳ / ۶۱

(۲). ابن هشام ۲ / ۳۵۹

(۳). مسلم ۲ / ۹۹

على من اتبع الهدى، أما بعد، فإني أدعوك بدعاية الإسلام، أسلم تسلم، وأسلم
يؤتلك الله أجزأك مرتين، فإن توليت فإن عليك إثم أهل القبط، {يَا أَهْلَ الْكِتَابِ
تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ
بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّنْ دُونِ اللَّهِ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ}.

د الله د بنده او رسول محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا د قبطیانو
(مصر) مشر مقوقس ته. په هغه چا دې سلام وي چې د هدایت په لار روان دی. اما بعد:
زه دې اسلام ته رابولم. اسلام راوپه ترڅو په امن وي، ایمان راوپه الله تعالی به دوه
اجرونه درکړي، که دې زما بلنه ونه منله نو د قبطیانو گناه به هم ستا پر غاړه
وي، [ووايه ای محمده! چې ای اهل کتابو راځئ تاسې په طرف د یوې کلمې (خبرې)
چې برابره ده په منځ زموږ او ستاسې کې (او هغه دا ده) چې عبادت به نه کوو مگر
یوازې د الله او شریک به نه نیسو په الله پورې هیڅ شی او نه به نیسې ځینې زموږ
ځینې نور خدایان غیر له الله (جل جلاله) (لکه چې تاسې کتابیان احبار او رهبان نیسې)
نو که وگرځیدل دوی (له توحیده) او اسلامي احکامو ته یې شا واپوله پس ووايي تاسې
(ای مؤمنانو کتابیانو ته چې) شاهدان یی تاسې پدې چې په تحقیق موږ مسلمانان
یو (او تاسې نه یی.)^۱

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دغه لیک حاطب بن ابی بلتعنه ته
ورکړ، هغه چې کله مقوقس ته ورغی ورته ویې ویل: له تانه مخکې دلته مصرکې یوه
سرې د خدایي دعوه کړې وه او ځانته یې لوی رب وایه. خو الله تعالی هغه ته په دنیا
او اخرت کې سخته سزا ورکړه، انتقام یې ورته واخیست. ته له نورو نه پند واخله،
هسې نه چې نور بیا له تانه پند واخلي.

په ځواب کې مقوقس ورته وویل چې موږ دین لرو او یوازې هغه وخت به یې بدلوو
چې لدینه غوره دین ومومو. حاطب ورته وویل: موږ تا د هغه دین قبلولو ته رابولو
کوم چې الله تعالی غوره کړیدی، او د نورو ټولو ادیانو په ځای یې خپلو بندگانو ته
انتخاب کړیدی، د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ټول خلک اسلام ته
رابللي، ډیر کلک مخالفت یې له قریشو نه لیدلی، او تر ټولو نه زیاته د بنسټي یهودانو

^۱ . دا د زادالمعاد عبارت دی ۶۱/۳، خو دکتور حمیدالله چې کوم عبارت ذکر
کړی هغه د هغه لیک متن دی چې پدې وروستیو کې تر لاسه شوی او ځنې کلمې
يې لدې متن سره توپیر لري، په هغه متن کې لیکل شوي: "فاسلم تسلم يؤتک
الله" همدا راز په هغه کې د "اثم القبط" لفظ د اثم اهل القبط په عوض
راغلی، رسول اکرم کې سیاسي زندګي ص ۱۳۷، ۱۳۶.

ورسره کړېده، له دوی ټولو نه نصرانيان ورته لنډ دي، قسم په خدای چې موسی (عليه السلام) د عیسی (عليه السلام) په هکله داسې زیری ورکړی دی لکه څرنگه چې عیسی (عليه السلام) د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله ورکړی دی، مونږ تا د قرآنکریم لور ته رابولو لکه څرنگه چې تاسې د تورات خاوندان د انجیل لوري ته رابولئ، هر نبي (عليه السلام) چې له هر قوم سره ژوند کوي هغه یې امت وي، د خلکو مسؤولیت دا دی چې په همدې نبي (عليه السلام) ایمان راوړي، تاسې هم د همدې نبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په زمانه کې ژوند کوئ، د مسیح (عليه السلام) له دین نه دې هم نه منع کوو، بلکه په همغه دین د عمل او منلو امر درته کوو.

مقوقس وویل: ما ددې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله فکر وکړ، دې نتیجې ته ورسیدم چې په کم ارزښته څیز امر نه کوي، له ښه او گټور کار نه نهی هم نه کوي، گمراه او شاعر هم ندی، کاهن او دروغجن هم ندی، د هغه د نبوت نښانې مې هم لیدلې هغه د پټو شیانو ښودنه کوي، او د پټو او ځانگړیو خبرو په هکله هم معلومات ورکوي، خو پدې هکله نور فکر هم کوم.

بیا مقوقس د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک واخیست او په صندوق کې یې چې د فیل له غاښ نه جوړ شوی و کښود، مهر یې پرې ولگاوه او یوې خادمې ته یې ورکړ. ورپسې یې یو کاتب چې عربي یې زده وه راوغوښت او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې داسې ولیکل:

بسم الله الرحمن الرحيم. د مصر د مشر مقوقس له خوا محمد بن عبدالله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته! سلام عليك اما بعد ستا ليک مې ولوست، په مطلب يې پوه شوم. پوه شوم چې کومې خوا ته مې بولې. پدې هم خبر وم چې يو نبي (عليه السلام) پاتې دی، ما گمان کاوه چې دغه نبي (عليه السلام) به په شام کې ظهور کوي، ما ستا د قاصد درناوی وکړ، او تا ته مې دوي خادماني درولپرلې. دا دواړه زموږ په وړاندې د ډیر قدر درلودونکې دي، تا ته مې يوه جوړه جامې هم درواستولې، همدا راز يوه قاطره (قچره) مې هم درته اهداء کړه، و السلام عليك. يوازې همدا يې وليکل، خو ايمان يې را نه وړ، او دغه دوي خادماني يوه ماريه نومیده او بله سيرين، او د قاطرې نوم دلدل و. او همدا قاطره د معاويه (رضي الله عنه) د خلافت تر

زمانې ژوندۍ وه.^(۱)

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ماریه خپل ځان سره وساتله او له همدې نه یې ابراهیم نومی زوی پیدا شو، او سیرین یې حسان بن ثابت (رضي الله عنه) ته ورکړه.

۳- د فارس پاچا کسری ته لیک

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د فارس پاچا کسری ته داسې لیک واستاوه: (بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى كسرى عظيم فارس، سلام على من اتبع الهدى، وآمن بالله ورسوله، وشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، وأن محمداً عبده ورسوله، وأدعوك بدعاية الله، فإني أنا رسول الله إلى الناس كافة، لينذر من كان حياً ويحق القول على الكافرين، فأسلم تسلم، فإن أبيت فإن إثم الجوس عليك). بسم الله الرحمن الرحيم، د محمد رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا د فارس مشر کسری ته په هغه چا دې سلام وي چې د هدایت په لار روان، په الله او رسول یې ایمان راوړی وي، او دا شاهدي وایي چې له یوه الله پرته بل (د عبادت وې) نشته. الله شریک نلري، او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله بنده او رسول دی. زه تا د الله لوري ته رابولم، زه د ټولو خلکو لپاره رسول رالیږل شوي يم، تر څو ژوندي کسان له بد انجام نه وویږول شي، او په کفارو حقه خبره دلیل وگرځي. اسلام راوړه تر څو په امن شئ، که دې اسلام رانه ووړ نو د فارسیانو گناه به هم پر تا وي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې لیک د وړلو دنده عبدالله بن حذافه السهمي ته وسپارله. سهمي لاړ او دغه لیک یې د بحرین مشر ته وسپاره، معلومه نده چې د بحرین مشر د بل چا په لاس دا لیک ولیږه او که خپله عبدالله سهمي یووړ. په هر حال کله چې لیک کسری ته ورسید او ورته ولوستل شو، نو هغه لیک خیرې کړ او په ډیر کبر سره یې وویل: زما د رعیت یو عادي او حقیر شخص خپل نوم زما له نامه نه مخکې لیکي!! کله چې دغه خبره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورسیده نو ویې فرمایل: (مزع الله ملكه). الله تعالی د هغه پاچايي خرابه کړه. او همداسې وشول لکه څرنگه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایلي و. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له لیک نه

(۱). زاد المعاد ۳ / ۶۱

وروسته کسری د یمن والي باذان ته ولیکل: دغه شخص ته چې په حجاز کې دی دوه چالاک سړي ولیږه ترڅو ما ته یې راوړي. باذان هم دوه کسان غوره کړل او له یوه لیک سره یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضورته ولیږل، په لیک کې یې دا ورته لیکلي و چې لدې کسانو سره کسری ته ورشه. دا کسان چې کله مدینې ته ورسیدل او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې ملاقات وکړ، یوه یې ویل: باذان پاچا د کسری شاهنشاه په امر مونږ ته راځي یو و چې تال له ځان سره کسری ته بوزو، پدې ترڅ کې یې څه گواښ هم وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: چې سبا بیا له ما سره وگورئ.

په همدې وخت کې د کسري په کور کې د ننه کودتا شوې وه. دا وروسته له هغه چې لښکرو یې د قیصر د سپایانو په وړاندې رسوا ماتې خوړلې وه، د کسری زوی شیرویه پاڅیدلی و، خپل پلار یې وژلی و او پخپله یې پاچايي اعلان کړې وه. دا کودتا د اووم هجري کال د سه شنبې په شپه د جمادي الاولی په لسمه شوې وه^(۱).

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د وحی له لارې پدې پیښه خبر شو، سهار یې چې تشریف راوړ، د باذان عسکرو ته یې کیسه وکړه، هغوی ورته وویل: ته پوهیږې چې څه وایي؟ مونږ خو لدینه په وره خبره باندې درته په غصه یوو، آیا ستا دا خبرې هم ولیکو او پاچا ته یې ولیږو؟ ده ورته وفرمایل: (نعم أخبراك ذلك عني، وقولا له: إن ديني وسلطاني سيبلغ ما بلغ كسرى ! وينتهي إلى منتهي الخف والخابر، وقولا له: إن أسلمت أعطيتك ما تحت يدك، وملكتك على قومك من الأبناء).

هو، ویې لیکئ او پرې خبر یې کړئ، او دا هم ورته ورسوئ چې زما دین او واکمني به تر هغه ځایه پورې رسیږي چیرته چې اوس د کسری واکمني ده، او زما واکمني به تر هغه ځایه رسیږي چیرته چې ستاسې د آس او اوښه پښه هلته نه شي رسیدلې، دا هم ورته ورسوي چې: که اسلام دې راوړ نو ستا واکمني به تا ته وسپارم، او د خپل قوم مشر به دې غوره کړم.

دا دواړه کسان روان شول او خبر یې باذان ته یووړ. په همدې وخت کې لږ شیبه وروسته باذان ته دا خبر هم راوړسید چې شیرویه خپل پلار کسری وژلی دی، په همدې لیک

(۱). فتح الباري ۸/ ۱۲۷

کې شپږويه باذان ته لیکلي و: د هغه کس د هڅونې هڅه مه کوه کوم چې په هکله یې زما پلار درته لیکلي و اوس تر دوهم امر پورې انتظار باسه. همدا کار ددې سبب شو چې باذان او په یمن کې میشته ټول فارسیان په اسلام مشرف شي.^(۲)

۴- د روم پاچا (قیصر) ته لیک

امام بخاري د یوه اوږده حدیث د را نقلولو په ترڅ کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغه لیک متن راوړی دی کوم چې د روم پاچا هرقل ته یې لیرلی و، ددغه لیک متن څه داسې دی:

(بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد عبد الله ورسوله إلى هرقل عظيم الروم، سلام على من اتبع الهدى، أسلم تسلم، أسلم يؤتكَ الله أجرك مرتين، فإن توليت فإن عليك إثم الأريسيين { يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّنْ دُونِ اللَّهِ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ } [آل عمران: ۶۴].^۱

[د محمد بن عبدالله چې د الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او بنده دی له خوا د روم واکمن هرقل ته. په هغه چا دې سلام وي چې د هدایت په لاره روان وي، اسلام راوړه ترڅو په امن شې، په اسلام مشرف شه، الله تعالی به دوه اجر و نه درکړي، که د اسلام رانه ووړ نو د ټولو اریسیونو (پیروانو) گناه به ستا په غاړه وي (د ایت ترجمه څکې شویده).^۲]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دغه لیک د دحیه بن خلیفه الکلبی په لاس ولېږه او امر یې ورته وکړ چې لیک د بصری مشر ته و سپاري ترڅو هغه یې قیصر ته ورسوي. بخاري له ابن عباس (رضی الله عنهما) نه په روایت سره وایي چې ابو سفیان بن حرب وایي: هرقل د قریشو له یو شمیر مشرانو سره وغوښتلم، مونږ شام ته د تجارت لپاره تللي وو. دا هغه وخت و چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د حدیبیې تړون لاسلیک شوی و. ابو سفیان وایي: مونږ هرقل ته ورغللو هغه په ایلیاء (بیت المقدس) کې و^(۳) خپل دربار ته یې وبللو. ورسره د روم

(۲). محاضرات تاریخ الامم - ۱/ ۱۴۷. فتح الباري ۸/ ۱۲۷، ۱۲۸.

^۱. صحیح البخاري ۱/ ۵۰۴.

(۳). دغه وخت قیصر له حمص نه بیت المقدس ته راغلی و، ترڅو د الله تعالی د هغه احسان شکرانه ادا کړي چې پر دوی یې کړی و او فارسیانو ته یې ماتې ورکړې وه (صحیح مسلم: ۲/ ۹۹). فارسیانو خپل مشر خسرو پرویز وژلی و او له رومیانو سره یې سوله کړې وه او دایې منلې وه چې د روم اشغال شوې ځمکې به بیرته رومیانو ته سپاري، او هغه صلیب یې هم ورسپارلی و.

مشران هم ناست وو ترجمان يې راوباله او راته ويې ويل له تاسې نه كوم يو له دې شخص سره چې د نبوت دعوه يې كړيده نسبي نژديوالی لري؟ كوم يو يې ډير نژدې خپل دی؟ ابو سفیان وايي: ما ورته وويل: زه ډير وړلنډ يم. هرقل وويل: دا سړی او ملگري يې زما خوا ته رالند کړی، ملگري يې دده شاته کينوی، بيا يې خپل ترجمان ته وويل: زه لدې سړي نه د نبوت د مدعي يعنې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هکله پوښتنې كوم، زما ملگرو ته يې وويل که دې سړي دروغ راته وويل، نو تاسې يې راته په گوته کړی. ابو سفیان وايي که له خپلو ملگرو څخه نه وی شرميدلی چې بيا به وايي دروغجن دی، نو په محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پسې به مې دروغ ويلي وای.

ابو سفیان زياتوي، د هرقل لومړنی سوال دا و چې د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د نسب په هکله څه وايي؟ ما ورته وويل: هغه د ډير لوړ او شريف نسب خاوند دی. بيا يې وويل: له ده نه مخکې له تاسو نه چا دا ډول خبره او دعوه كړيده؟ ورته ومې ويل: نه. راته ويې ويل: له پلرونو نه يې كوم يو د واک او قدرت خاوند و؟ ومې ويل: نه. پوښتنه يې وکړه چې اوس يې پيروان کمزوري خلک دي او که د مال او واک خاوندان؟ ورته ومې ويل: کمزوري خلک يې ملگري دي. ويې ويل: د پيروانو شميره يې زياتېږي که کمېږي؟ ما ورته وويل: شميره خو يې مخ په زياتيدو ده. سوال يې وکړ چې له پيروانو نه يې څوک له خپل دين نه د کرکې له امله بيرته له خپل دين نه گرزي (مړتد کړي)؟ ومې ويل: نه. راته ويې ويل: د نبوت له دعوی نه مخکې مو له هغه نه دروغ اوريدلي؟ ومې ويل: نه. ويې ويل: ايا غدر او خيانت کوي؟ ومې ويل: نه، خو اوس مو ورسره يو تړون کړيدی وگورو چې څه کوي؟ ابو سفیان وايي لدې خبرې پرته ما ته بل هيڅ داسې مجال په لاس رانغی چې د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هکله له ځانه څه ووايم. بيا يې راته وويل: ايا تاسو جگړه ورسره کړيده؟ ومې ويل: هو. ويې ويل: د جگړو نتيجه يې څه ډول وي؟ ورته ومې ويل: جنگ زمونږ او ده تر منځ داسې و چې کله به مونږ او کله به هغه برلاسی و. پوښتنه يې وکړه چې په کومو څيزونو امر درته کوي؟ ورته ومې ويل: راته وايي: د يوه الله عبادت وکړی، هيڅ شريک مه ورسره نيسي، د خپلو پلرونو خبرې پرېږدی، همدا راز د لمانځه، رښتيا، خپلوی، دوستی او پاکۍ امر راته کوي.

چې نصرانيان گومان کوي چې عيسې (ع) ورباندې اعدام شوی و، قيصر په ۶۲۹م (۵۷) کال بيت المقدس ته راغی چې صليب پخپل ځای کېږدي او ددې بري شکر په ځای کړي.

بیایې خپل ترجمان ته وویل: دې قریشي ته ووايه چې د نسب په هکله مې پوښتنه درنه وکړه تا وویل هغه د شریف نسب درلودونکی دی، رسولان همداسې وي هغوی د نسب له پلوه هم له نورو نه لوړ وي. پوښتنه مې درنه وکړه چې له ده نه مخکې ېې د قوم کوم فرد دا ډول دعوه کړیده؟ تا راته وویل: نه، که داسې وای چې لدینه وړاندې کوم شخص داسې دعوه کړې وای، نو ما به ویل چې کیدی شي ده به د هغه په پیروۍ سره دا ډول دعوه کړې وي. درته ومې ویل چې له پلرونو نه یې کوم یو واکمن او پاچا و؟ تا وویل: نه، که فرضاً له پلرونو نه یې کوم یو پاچا او مشر تیر شوی وای، نو ما به ویل چې د خپل پلار پاچایي غواړي. دا مې درته وویل چې له نبوت نه مخکې مو دروغ ورنه اوریدلي؟ تا وویل نه، نو زه په یقین سره دا ویلی شم داسې نه شي کیدای چې څوک دې انسانانو ته دروغ نه وایي خو په الله پسې دې دروغو ته زړه ښه کړي. بله مې دا خبره درته وکړه چې پیروان یې کمزوري خلک دي او که د مال او مقام خاوندان؟ تا راته وویل: چې کمزوري خلک یې پیروان دي، حقیقت هم همداسې دی چې د رسولانو (عليهم السلام) پیروان کمزوري خلک وي. دده د پیروانو د شمیر په هکله مې پوښتنه درنه وکړه، تا راته وویل چې د پیروانو شمیره یې مخ په زیاتیدو ده، د ایمان خاوندان همداسې وي. درته ومې ویل چې څوک چې یو ځل مسلمان شي آیا بیا بیرته له خپل دین نه د کرکډې له امله له دین نه گرزوي؟ تا وویل: نه. همداسې ده ایمان چې یو ځل په زړه کې ځای ونیسي بیا په زور هم نه شي ورنه ایستل کیدلی. پوښتنه مې درنه وکړه چې آیا هغه غدر او خیانت کوي؟ تا وویل: نه غدر نه کوي، رسولان (عليهم السلام) همداسې وي غدر او خیانت نه کوي. ددې پوښتنه مې وکړه چې په څه امر درته کوي؟ تا راته وویل: هغه امر راته کوي چې د یوه الله عبادت وکړو، شریک ورسره ونه نیسو، او د بتانو له عبادت نه مو منع کوي، د لمانځه، رښتیا ویلو او پاکۍ امر راته کوي. که دا ستا خبرې رښتیا وي نو همدا پیغمبر (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به ان دا زما تر پښو لاندې ځای هم نیسي، زه خبر وم چې هغه به په همدې وخت کې مبعوثیږي، خو پدې نه پوهیدم چې هغه به له تاسې څخه وي، که زه پدې پوهیدلی چې ده ته ورسیدی شم نو د لیدلو تکلیف به مې یې گاللی وای. او که زه دده په حضور کې وای، نو دواړه پښې به مې یې ور مینځلې وای. بیا یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کتاب (لیک) راوغوښت او ویې ولوست. کله چې د لیک له لوستلو نه فارغ شو، گڼه گوڼه جوړه شوه خلکو شور کاوه، نو مونږ ته د وتلو امر وشو. ابو سفیان وایي کله چې مونږ ته د بیرون وتلو امر وشو، ما خپلو ملگرو ته وویل: د ابو کبشه (محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د زوی کار جوړ شو،

له ده نه خو د روميانو (ژيړ پوټکو) پاچا هم ويريږي. لدې نه وروسته زما پوخ يقين و چې د رسول الله (صلي الله عليه و اله و صحبه و سلم) دين به حتماً بريالي كيږي، په همدې فکر کې وم تر څو په اسلام مشرف شوم.^(۱)

په قيصر باندې د رسول الله (صلي الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ليک دا اثر خو ابو سفیان وليد. پر هغه باندې ددې خط بل اثر دا و چې قيصر د رسول الله (صلي الله عليه و اله و صحبه و سلم) قاصد دحيه کلي ته جامې او تحفې ورکړې، خو کله چې دحيه بيرته مدينې ته روان و په حسمي نومي سيمه کې د جذام قبيلې څو کسانو ډاکه ورباندې واچوله او ټول شيان يې ورنه يووړل، مدينې ته له رسيدو وروسته د رسول الله (صلي الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو د خپل سفر راپور يې ورکړ. ورپسې رسول الله (صلي الله عليه و اله و صحبه و سلم) زيد بن حارثه (رضي الله عنه) حسمي ته واستاوه، چې ورسره پنځه سوه وسله وال نور هم وو، لاړ او په حسمي کې يې چې د وادي قري شا ته پرته وه په جذام قبيله بريد وکړ، ډير کسان يې ورنه ووژل، سل بنځې او ماشومان يې اسيران کړل، زر اوښان او پنځه زره پسونه يې هم په غنيمت ونيول. د رسول الله (صلي الله عليه و اله و صحبه و سلم) او جذام قبيلې تر منځ اور بند هم شوی و لدې پيښې نه وروسته د جذام يوه مشر زيد بن رافعه راغی او رسول الله (صلي الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې احتجاج وکړ. نوموړې په اسلام مشرف شوی و، له دحيه سره يې مرسته هم کړې وه، په همدې اساس رسول الله (صلي الله عليه و اله و صحبه و سلم) دده احتجاج قبول کړ او امر يې وکړ چې اولادونه، بنځې او مالونه يې بيرته ورکړل شي.

زياتره سیرت ليکونکي دا سريه له حديبيې نه مخکې ذکر کوي، پداسې حال کې چې دا سبي نده ځکه قيصر ته د رسول الله (صلي الله عليه و اله و صحبه و سلم) ليک له حديبيې نه وروسته استول شوی و. ابن قيم هم وايي دغه سريه له حديبيې نه وروسته واقع شویده.^(۲)

۵- منذر بن ساوی ته ليک

رسول الله (صلي الله عليه و اله و صحبه و سلم) د بحرین والي يا پاچا منذر بن ساوی

(۱). صحيح بخاري ۴/۱. صحيح مسلم ۲/۹۸ - ۹۹

(۲). زاد المعاد ۲/۱۲۲. حاشية تلقيح فهوم الاثر ص ۲۹.

ته لیک ولیکه، او د علاء بن الحضرمي په لاس یې ورولیږه. منذر یې اسلام ته را دعوت کړ. په ځواب کې منذر ورته ولیکل: اما بعد، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ستاسې لیک مې ولوست، خپل قوم ته مې واوراوه، ځینې داسې وو چې اسلام یې خوښ کړ، او ځینو نورو اسلام و نه مانه، زما په ملک کې یهود او مجوس هم اوسیږي، پدې هکله لارښوونه راته وکړه. د همدې په ځواب کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته ولیکل: (بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى المنذر بن ساوي، سلام عليك، فإني أحمد إليك الله الذي لا إله إلا هو، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله، أما بعد، فإني أذكرك الله عز وجل، فإنه من ينصح فأما ينصح لنفسه، وإنه من يطيع رسلي ويتبع أمرهم فقد أطاعني، ومن نصح لهم فقد نصح لي، وإن رسلي قد أثنوا عليك خيراً، وإني قد شفعتك في قومك، فاترك للمسلمين ما أسلموا عليه، وعفوت عن أهل الذنوب، فاقبل منهم، وإنك مهما تصلح فلم نغزلك عن عملك. ومن أقام على يهودية أو مجوسية فعليه الجزية).

[بسم الله الرحمن الرحيم، له محمد رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه منذر بن ساوی ته! سلام عليك. زه د هغه الله حمد او ثنا وایم چې له هغه پرته بل د عبادت وړ څوک نشته، شاهدي وایم چې محمد د الله بنده او رسول دی. اما بعد زه الله تعالی دریاډوم، څوک چې نیکی کوي، خیر غواړي هغه یې په خپله گټه دی، څوک چې زما د قاصدانو اطاعت وکړي، امر یې ومني هغوی په حقیقت کې زما اطاعت کړیدی، چا که زما له رسولانو سره نیکی وکړه دا نیکی یې له ما سره ده. زما قاصدانو ستا صفت وکړ، ما ستا د قوم په رابطه ستا شفاعت قبول کړ، مسلمانان په خپل حال پریږده کنهگارانو ته مې عفو وکړه، عفو یې قبوله کړه، او تر څو پورې چې ته په صلاح او خیر وې له چوکۍ څخه دې نه عزل کوو، که څوک په یهودیت او مجوسیت باندې قایم پاتې کیږي پر هغه جزیه ده، جزیه ور نه اخله.^(۱)]

۶- د یمامه پاچا هوډه بن علي ته لیک

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د یمامه مشر هوډه بن علي ته پدې

(۱). زاد المعاد ۳ / ۶۱. دکتور حمید الله چی کوم عبارت راوړی په هغه کې د [لا اله الا هو] په ځای [لا اله غیره] لیکل شوي.

متن یو لیک ولیږه: (بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى هودّة بن علي، سلام علي من اتبع الهدى، واعلم أن ديني سيظهر إلى منتهى الخف والحافر، فأسلم تسلم، وأجعل لك ما تحت يديك).

[بسم الله الرحمن الرحيم، د الله د رسول محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا هودّه بن علي ته! سلام دې په هغه چا وي چې د هدايت په لار روان وي، پوه شه چې زما دين به پر ټولو هغو سيمو برلاسی کيږي چيرته چې پياده او سپور رسيدلی شي، اسلام راوړه تر څو په امن شي، که په اسلام مشرف شوي چوکۍ به دې درسره پاتې وي.

دا لیک سلیط بن عمرو العامري یووي.]

کله چې سلیط هودّه ته ورغی، هغه هرکلی ورته ووايه، عزت يې ورکړ، او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته يې داسې ولیکل: رښتیا هم چې تاسې ډیر غوره شي ته بلنه کوی، همدا راز زما د پاچايۍ رعب هم په عربانو پروت دی. ما پخپل امر کې درسره شریک کړه تر څو پیروي دې وکړم. سلیط ته يې جایزه او په هجر کې جوړې شوې جامې هم ورکړې.

سلیط ټولې تحفې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته وړاندې کړې، او د خپل سفر راپور يې هم ورکړ.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هودّه خط ولوست او ویې ویل: (لو سألني قطعة من الأرض ما فعلت، باد، وباد ما في يديسه). که یوه ټوټه ځمکه رانه وغواړي هم ور به يې نکړم، هغه هم تباه شو او څه چې ورسره دي هغه هم تباه شول. او کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مکې له فتحې نه راستون شو جبریل (عليه السلام) خبر ورکړ چې هودّه مړ شو. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل:

(أما إن اليمامة سيخرج بها كذاب يتنبى، يقتل بعدي). په یمامه کې به داسې کذاب پیدا کيږي چې د نبوت دعوه به وکړي، خو له ما نه وروسته به ووژل شي.

چا سوال وکړ چې قاتل به يې څوک وي یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)؟ ده وفرمايل: (أنت وأصحابك). ته او ستا ملگري به يې وژني. وروسته بیا

همداسې وشول.^(۱)

۷- د دمشق مشر حارث بن ابي شمر غسانې ته لیک

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې لیک ورته لیکلی و: (بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى الحارث بن أبي شمر، سلام على من اتبع الهدى، وآمن بالله وصدق، وإني أدعوك إلى أن تؤمن بالله وحده لا شريك له، يبقى لك ملكك).

[بسم الله الرحمن الرحيم، د الله در رسول محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا حارث بن ابي شمر ته. په هغه چا دې سلام وي چې په حقه لار روان وي، په حق يې ايمان راوړې وي، ريښتونی وي. زه بلنه درکوم چې په يوه الله ايمان راوړې، شريک ورسره ونه نيسي که داسې وکړې نو پاچايي به دې درسره وي.]
دا لیک يې د شجاع بن وهب چې له بني اسد قبيلې څخه و په لاس وليږه. کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خط ور ورسيد نو ويې ويل: څوک به زما نه پاچايي اخلي؟ زه ورپسې ورځم. پدې توگه مسلمان نه شو.^(۱)

۸- د عمان پاچا ته لیک

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عمان پاچا جيفر بن جلندي او ورور ته يې چې عبد نومیده داسې لیک وليکه: (بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى جيفر وعبد ابني الجلندي، سلام على من اتبع الهدى، أما بعد:

فإني أدعوكما بدعاية الإسلام، أسلما تسلما، فأني رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى الناس كافة، لأنذر من كان حياً ويحق القول على الكافرين، فإنكما إن أقررتما بالإسلام وليتكما، وإن أبيتما [أن تقررا بالإسلام] فإن ملككما زائل، وخيلي تحل

^(۱) زاد المعاد ۶۳/۳

^(۱) زاد المعاد ۶۳/۳. محاضرات تاريخ الامم الاسلامية: ۱۴۶/۱

بساحتکما، وتظهر نبوتي علي ملککما).

بسم الله الرحمن الرحيم، د الله تعالی د رسول محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا د جلندي زامنو جیفر او عبد ته! په هدایت او نیغه لار برابر و باندې دې سلام وي. اما بعد زه مو اسلام ته رابولم، اسلام راوړی تر څو دواړه په امن شی. زه د الله تعالی له لوري ټولو انسانانو ته رسول رالیږل شوی یم. زه خلک د کفر او بدۍ له عواقبو نه ویروم، حق ورته بیانوم تر څو په کفارو باندې دلیل قایم شي. که تاسې اسلام ومانه، هملته به مو پخپله چوکۍ پرېږدم، او که اسلام و نه منی نو پاچایي مو ختمیدونکې ده، ستاسې په پاچایۍ به زما د آسونو برید او یلغار جوړ شي، زما نبوت به حتماً ستاسې پر پاچایۍ غلبه مومي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دغه لیک د عمرو بن العاص (رضي الله عنه) په لاس ولیږه. عمرو وايي: روان شوم تر څو عمان ته ورسیدم، لومړی عبد ته ورغلم، هغه یې له ورور نه زیات هوښیار او نرم سړی و ورته ومې ویل چې زه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تاسې ته رالیږلي یم. ده راته وویل: ورور مې د عمر او مقام له پلوه له ما نه مخکې دی، راځه زه به دې هغه ته ورولم تر څو ستا لیک ولولي. او بیایې زیاته کړه: ته څه غواړې؟ ما ورته وویل: زه د یوه الله لور ته بلنه درکوم. له الله نه پرته د نورو ټولو عبادت پرېږده، پدې سره شاهدي ووايه چې محمد د الله بنده او رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی. عبد وویل: اې عمرو! ته د خپل قوم د سردار زوی یې، دا راته ووايه چې ستا پلار پدې هکله څه کړي؟ د هغه عقیده څه وه؟ هغه زمونږ لپاره نمونه دی.

ما ورته وویل: پلار مې پداسې حال کې مړ شو چې په محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې ایمان نه درلود. زما هیله دا وه چې هغه په اسلام مشرف شي، او د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تصدیق وکړي. زه هم لکه پلار مې مشرک وم تر څو الله تعالی د اسلام لارښوونه راته وکړه. عبد راته وویل: څومره وخت کیږي چې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پیروي دې غوره کړیده؟ ځواب مې ورکړ، لږ وخت کیږي چې په اسلام مشرف شوی یم.

راته ویې ویل چېرته مسلمان شوي؟ ما ورته وویل: په حبشه کې د نجاشي په وړاندې. او دا مې هم ورته وویل چې نجاشي پخپله هم په اسلام مشرف شوي دي. عبد راته وویل: نو رعیت یې څه ورسره وکړل؟ ما ورته وویل: هغوی یې امر ومانه او پیروي یې کوي.

ويې ويل: آيا ديني او مذهبي مشرانو يې هم پيروي وكړه؟ ما ورته وويل: هو. عبد راته وويل: اي عمرو! پوه شه چې دروغ سپړي ډير ژر رسوا كوي. ما ورته وويل: زه خو دروغ نه وايم، زموږ دين د دروغ ويلو اجازه نه وركوي. بيا يې وويل: فكر كوم چې هرقل به د نجاشي په اسلام نه وي خبر؟ ما ورته وويل: نه، هرقل پدې ښه خبر دی چې نجاشي اسلام راوړي. ده راته وويل: ته پدې خبر څنگه خبر شوی؟ ما وويل: نجاشي به هرقل ته خراج وركاوه، خو كله چې په اسلام مشرف شو، نو ويې ويل قسم په خدای كه لدينه وروسته يو درهم هم وركړم. او كله چې هرقل پدې كيسه خبر شو، نو ورور يې چې نياق نوميده ورته وويل: آيا خپل هغه غلام همداسې پريږدي چې خراج ورنكړي؟ او دا اجازه وركوي چې د بل چا دين ومني؟ هرقل ورته وويل: دا يو شخص دی چې د ځان لپاره يې يو دين غوره كړيدی، نو زه څه ورسره كولی شم؟ په خدای قسم كه د پاچايي غم نه وای راسره نو ما به هم لكه نجاشي دا دين مانه.

عبد وويل: اي عمرو! دا ته څه وايي؟ ما ورته وويل: قسم په خدای چې زه رښتيا وايم. هغه راته وويل: ښه، اوس دا راته ووايه چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په څه شيانو امر او له كومو شيانو څخه نهې كوي؟ په ځواب كې مې ورته وويل: هغه امر كوي چې موږ د الله تعالی اطاعت وكړو، او نافرماني يې ونكړو. هغه د صله رحمې امر كوي، او له هر ډول ظلم، زنا، شرابو، بت پرستۍ نه نهې كوي. عبد وويل: دا څومره ښه او غوره خبره ده، څومره غوره شيانو ته بلنه كوي. كه زما ورور زما خبره ومني نو موږ به ټول سواره درسره روان شو او د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته به حاضر شو، ايمان به ورباندې راوړو، او تصديق به يې كړو، خو ورور مې په پاچايۍ ډير ويرېږي، د واک ډير حريص دی، هغه خپلواك نه شي پريښودئ، هغه ته گرانه ده چې د بل چا پيروي وكړي.

ما ورته وويل: كه هغه اسلام راوړي، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به يې بيرته د خپل قوم مشر وټاكي. د هغه دنده به بيا دا وي چې له بډايانو نه صدقې واخلي او په غريبانو يې وويشي. عبد وويل: دا هم څومره نيك عمل دی، بيا يې وويل: صدقه څه ته وايي؟ شروع مې وكړه هغه ته مې صدقه او زكات تشرېح كړ، د هر شي د زكات اندازه مې ورته بيان كړه او په اوبښانو مې ورته خلاصه كړه. راته ويې ويل: يا عمرو! هغه حيوانات چې د باندې خړي ونې او بوتې خوري او اوبه څښي آيا پدې ډول څارويو كې هم صدقه شته؟ په ځواب كې مې وويل: هو. هغه وويل: فكر نكوم چې زما قوم به د وطن لدې ليرې والي او شميرې له زياتوالي سره دې خبرې ته غاړه كيږدي. عمرو وايي څو ورځې هملته ورته انتظار وم. عبد به زما خبرې خپل ورور

ته رسولې. تر څو یوه ورځ یې زه وغوښتلم. ورد ننه شوم پیره دارانو له مټو نه ونيولم، ده ورته وویل: خوشی یې کړئ. خوشی یې کړم، ما غوښتل چې کینم. پیره دارانو د کیناستلو اجازه رانکړه پاچا ته مې وکتل. هغه راته وویل: وایه څه ویل غواړې؟ ما د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مهر شوی لیک وړ وړاندې کړ، مهر یې مات کړ، لیک یې پرانیست او تر پایه یې ولوست. بیا یې خپل ورور ته ورکړ، هغه هم ولوست. خو ما لیدل چې ورور یې له ده نه نرم دی، بیا یې راته وویل: وایه د قریشو دریځ څه دی؟ ما ورته وویل: هغوی د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پیروي غوره کړیده. ځینې له زړه نه او له دین سره د مینې په بناء په اسلام مشرف شويدي، او ځینې نور بیا په زور سره مغلوب شوي. پاچا راته وویل: نور څوک له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره دي؟

ما وویل: خلکو دا دین خوښ کړیدی، هغوی د الله تعالی په فضل سره دا درک کړیده چې دوی په گمراهۍ کې وو او اوس حق ته راغلي دي. فکر کوم دلته له تا نه پرته نور څوک گمراه ندي پاتې. که ته هم نن اسلام رانه وړې او پیروي یې ونکړې، نو لښکرې درېسې راځي له رینو نه به دې باسي هر څه به دې ختمیږي، نو اسلام راوړه تر څو په امن شۍ، که اسلام راوړې نو محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به دې بیرته د خپل قوم مشر وټاکي، هیڅوک پلي او سواره به نه درته راځي. هغه راته وویل: یوه ورځ مهلت راکړه. ته سبا بیا راشه.

زه لاړم او ورور ته یې ورغلم. هغه راته وویل: یا عمرو! هیله من یم چې ایمان راوړي او د واکمنۍ حرص پرېږدي. سهار ورغلم، خو اجازه یې را نکړه چې ورسره وگورم. ورور ته یې ورغلم ورته ومې ویل چې ما ته څو له پاچا سره د لیدو اجازه رانکړل شوه. هغه وروستلم. پاچا راته وویل ستا په خبرو کې مې فکر وکړ، که زه اوس پاچایي داسې چا ته پرېږدم چې شهنشواران یې لا تر اوسه دلته ندي رارسیدلي، نو دا زما لپاره مناسبه نه ده او عربان به مې ډیر کمزوری وشمیږي، او که د هغه سواره دلته راوړسیدل نو له داسې یوه مقاومت سره به مخ شي چې مخکې به یې لیدلی هم نه وي.

په ځواب کې مې ورته وویل: ستا خوښه، زه نو سبا بیرته روانیږم. کله چې هغه زما له ستینیدو نه ډاډه شو، نو خپل ورور یې گوښه کړ او ورته ویې ویل: دغه پیغمبر (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې په کومو خلک غالب او بریالی شوی، مونږ د هغوی په نسبت په هیڅ حساب یوو، ده چې هر چا ته پیغام استولی، ټولو یې دعوت منلی. په همدې اساس یې بل سهار زه ورغوښتلم، او هملته پاچا او ورور یې دواړو اسلام

راوړ او د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تصدیق یې اعلان کړ. دواړه په اسلام مشرف شول، او ما ته یې اجازه راکړه چې له خلکو نه صدقې راټولې کړم او په غریبانو یې وویشم او د خلکو تر مینځ فیصلې وکړم. که چا به مخالفت راسره وکړ هغوی دواړو به مې عملي مرسته کوله.^(۱)

ددې پیښې له سیاق نه داسې ښکاري چې دغه لیک د نورو په نسبت وروسته استول شوی، او گمان کیږي چې د مکې له فتحې نه وروسته لیکل او استول شوی وي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې لیکونو سره خپل دعوت د هغه وخت زیاترو پاچایانو ته ورساوه. په ځواب کې ځینې پاچایان په اسلام مشرف شول او یو شمیر همداسې کافر پاتې شول. خو دومره خبره ده چې د هغو کفارو توجه هم همدې خوا ته را واوښتله. او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مبارک نامه او اسلام سره څه نا څه آشنا شول.

(۱). زاد المعاد ۳/ ۶۲-۶۳

له حدیبیه صلحې نه وروسته پوځي تحركات

د غابه يا ذي قرد غزا

د بني فزاره قبیلې یوې ډلې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف د یوه اقدام په نتیجه کې د مسلمانانو په یو شمیر څارویو ډاکه واچوله، غلا یې کړل. همدې ډاکوانو ته د سزا ورکولو پخاطر دا غزا پېښه شوې وه. له حدیبیه نه وروسته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لومړنۍ غزا همدا وه، که څه هم ځینې روایتونه وایي چې لومړنۍ غزا یې خیبر وه. امام بخاري ددې باب په مقدمه کې وایي چې د غابه غزا له خیبر نه درې ورځې مخکې واقع شویده. مسلم هم همدا خبره له سلمه بن اکوع نه په روایت سره نقل کړیده. د سیرت لیکونکو زیاترو دا ویلي چې دغه غزا له حدیبیه سولې نه مخکې وه، خو د بخاري روایت د تاریخ لیکونکو له قول نه زیات صحیح دی.^(۱)

ددې غزا قهرمان سلمه بن اکوع دی. سیرت لیکونکي روایتونه ټول له ده نه نقلوي او وایي چې: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلې شیدې ورکونکې اوښانې له خپل شپانه او غلام رباح سره څر ځای ته لیږلې وې، سلمه وایي زه هم ورسره وم او د طلحه آس مې له ځان سره بوولې و، سهار ناڅاپه عبدالرحمن فزاري پر اوښانو حمله وکړه، ټول یې وتښتول، شپون یې په قتل ورساوه. ما رباح ته وویل چې لاړ شه، دا آس طلحه ته ورسوه، او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له پېښې خبر کړه. زه په یوه هسک ځای ودریدم مخ مې د مدینې په لور کړ او درې ځلې مې په لوړ آواز چیغه وکړه یا صباحاه!! بیا په غلو پسې روان شوم، په غشو مې ویشتل

(۱). صحیح البخاري باب غزوه ذات قرد ۶۰۳/۲. صحیح مسلم باب غزوه ذي قرد ۱۱۳/۲ تر ۱۱۵. فتح الباري ۴۶۰/۷ تر

۴۶۳، زاد المعاد ۱۲۰/۲

او دا شعر مې زمزمه کاوه:

واليوم يوم الرضع

انا ابن الاكوع

زه د اکوع زوی يم، نن ورځ د شیدو رودلو ورځ ده. یعنې نن به معلوم شي چې چا د خپلې مور شیدې رودلي دي.

ابن اکوع وايي ما په مسلسلله توگه کفار په غشو ویشتل، که له هغوی نه به یو راپسې راغی نو زه به د ونې بیخ ته ورته کیناستلم او له همغه ځای نه به مې وویشت او تپې به شو، تر څو هغوی د غرونو په منځ کې تنگې درې ته ننوتل. زه غره ته وختلم او د غره له سر نه مې تیرې پرې راغورځولې همداسې په هغوی پسې وم، تر څو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ټول اوبان مې شاته پاتې شول. هغوی دا ټول را ته خوشي کړل او لاړل. که څه هم هغوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ټول اوبان راته خوشي کړل، خو بیا هم زه ورپسې وم په غشو مې ویشتل، چې مجبور شول دیرش چادر او دیرش نیزې ورغورځوي، دا د دې پخاطر چې بار یې سپک شي. دوی به چې هر څه پریښودل ما به د نښانې په توگه تیرې ورباندې اچولې تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) ورته متوجه شي او ویې پیژني. زه ورپسې وم هغوی د یوې غونډۍ په یوه تنگه لاره کې د غرمې ډوډۍ ته کیناستل، زه له دوی نه پاس وختلم او ورته گورم له دوی نه څلور کسان ماته راوختل. ما ورته وویل: آیا ما پیژنئ چې زه څوک يم؟ دوی دومره را لنډ شوي وو چې زما غږ یې ښه اوریده، ما ورته وویل زه سلمه بن اکوع يم، زه چې په چا پسې روان شوم هغه به حتماً رانیسم، او که څوک ما پسې شي او زما د نیولو هڅه وکړي نو کله به مې هم ونه نیسي، هغوی چې زما خبرې واوریدلې څلور واړه بیرته ستانه شول.

زه پخپل ځای ناست وم، په همدې وخت کې مې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پوځیان ولیدل چې د ونو په مینځ کې راروان دي، مخکې یې اخرم روان ؤ، ورپسې ابو قتاده، ورپسې مقداد بن اسود ؤ. حضرت اخرم له عبدالرحمن سره مخامخ شو، سره ونښتل د عبدالرحمن آس زخمي شو، خو عبدالرحمن وتوانید اخرم په شهادت ورسوي، بیا یې آس ورنه واخیست ورباندې سپور شو، خو قتاده ورپسې راوړسید او عبدالرحمن یې همدلته وواژه، نو مشرکین په تیښته شول. زه هم ورپسې په منډه شوم، لمانځم ته نژدې هغوی ډیر وږي وو غوښتل یې لږ اوبه وڅښي خو ما اجازه ورنکړه چې له چينې نه اوبه وڅښي، یو څاڅکی یې هم ترخولې نکړ. رسول الله

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او لښکريي لمانځن راپسې راوړسید ما عرض وکړ يا رسول الله! دا خلک تېري دي، که له ماسره سل کسان وليږي، نو زه به د دوی ټول آسونه ورنه واخلم، او دوی به هم ټول لاس تېلي درته راوړم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (يا بن الأکوع. ملکت فأسجج). اې د اکوع زويه! برلاسی شوې يې، نو لږ نرمي وکړه. بيا يې وفرمايل: (إنهم ليقرون الآن في غطفان). چې اوس دوی ته په بنو غطفان کې ميلمستيا کيږي يعنې دوی به اوس د هغوی ميلمانه وي.

بيا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (خير فرسانا اليوم أبو قتادة، وخير رجالتنا سلمة). نن ورځ زموږ تر ټولو غوره شهنسوار ابو قتاده دی، او له ټولو نه غوره پلي مو سلمه دی. سلمه وايي چې بيا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوې برخې راته راکړې يوه برخه د پلي او بله د سواره، او بيا يې زه پخپله عضباء نومې اوښه ورسره سپوره کړم او مدينې ته راستانه شوو. پدې غزا کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابن ام مکتوم خليفه ټاکلی و، او د غزا بيرغ يې مقداد بن عمرو ته ورکړی و.^(۱)

(۱). زاد المعاد ۲/ ۱۲۰. او دوه وروستي مصدرونه.

د خیبر غزا

د ۷ کال د محرم میاشت

خیبر لوی ښار و، ښه فصلونه او مضبوط برجونه یې درلودل، د مدینې منورې شمال ته ۶۰ یا ۸۰ میلې لیرې پروت و، اوس د یوه کلي حیثیت لري، هوا یې هم ډیره ښه نده.

د خیبر غزا سبب

د حدیبیې له سولې نه وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مخالف مثلث له لوی قوت (قریشو) نه بې غمه شو، د هغوی له اړخه یې زړه جمع شو، نو نیت یې وکړ چې ددې مثلث له دوو نورو اضلاعو یا برخو سره حساب تصفیه کړي. او دایې ضروري وگڼله چې په سیمه کې د امن او امنیت ټینګولو پخاطر د یهودو او نجد د نورو قبایلو خطر هم له مینځه یووړل شي، ترڅو مسلمانانو له جگړې نه فارغ او د الهي دین دعوت ته وزگار شي.

څرنگه چې خیبر د مسلمانانو په خلاف د ټولو توطئو، او سازشونو داسې مرکز و چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ضد ټول جنګونه او فعالیتونه له همدې ځایه تنظیمیدل نو مسلمانانو ته په کار وه چې لومړی همدا شیطاني ځاله وړانه کړي.

د یادونې وړ ده چې د خیبر یهودانو د احزاب په غزا کې د مسلمانانو په خلاف ټولې عربي قبیلې راوپارلې، بني قریظه یې دینه اړ کړل چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره غدر او خیانت وکړي. هغوی پدې هم بسنه ونکړه بلکه په مدینه کې د ننه یې هم له منافقینو سره اړیکې ټینګې کړې، له غطفان او په صحرا کې میشته کوچیانو سره یې تماسونه ونيول، پخپله یې هم د جگړې تیاري نیوله، په همدې اساس مسلمانان له سختو مشکلاتو سره مخ وو. یهودانو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ترور توطئه جوړه کړه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مجبور شو ددې شرارتونو د مخنیوي پخاطر پوځي تحرکات ولري، او د یهودي لښکر ځینې شیطان مشران لکه سلام بن ابی حقیق، او اسیر بن رزام له مینځه یوسي.

خو خبره پدې هم پای ته نه رسیدله، د یهودانو خطر لوی و، او ددې خطر له مینځه وړلو یوه لوی او جدي اقدام ته ضرورت درلود. مسلمانانو تر هغې پورې ددې فرصت نه درلود چې له یهودانو سره مقابلې وکړي تر څو پورې یې چې له لویې دښمن (قریشو) سره د سولې تړون نه وکړی، او کله چې مسلمانان د قریشو له شر نه بې غمه شول نو د یهودانو مقابلې ته یې وخت وموند.

د خیبر په لور

ابن اسحاق وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حدیبیې نه راستون شو، ذی الحجه او د محرم میاشتې څو ورځې یې همدلته مدينه کې تیرې کړې، او بیا په همدې محرم میاشت کې د خیبر په لور روان شو. مفسرین وایي چې خیبر هغه وعده وه چې الله تعالی پدې آیت کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره کړې وه:

((وَعَدَكُمْ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ)) (الفتح: ۲۰)

[الله تعالی له تاسو سره د ډیرو غنائمو او ولجو وعده کړېده چې وا به یې خلی تاسې، نو الله تعالی ژر درکړل دا غنائم.]

اسلامي لښکر

منافقان او د کمزوري ایمان خاوندان د حدیبیې په غزا کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره نه وو تللي، سستي یې کړې وه، الله تعالی د دوی په هکله خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته داسې امر وفرمایه:

((سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَلِكَ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا بَلْ كَاثُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا)) (۱۵: ۴۸)

[ژر به ووايي (تاته وروسته پاتې کیدونکي (خلک) کله چې روان شئ تاسې غنیمتونو (د خیبر ته) د پاره ددې) چې واخلي تاسې هغه غنائم، پرې ږدئ مونږ چې په تاسې پسې درشو اراده لري دوی چې بدل کړي حکم د الله. ووايه اې محمده! چې له سره به متابعت ونکړئ تاسې زمونږ، همداسې فرمایلي وو الله پخوا بیا به ووايي چې کینه

کوی ستاسې له مونږ سره بلکه دوی نه پوهیدل مگر لږ. [همدا وه کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خیبر په لور روانیده، نو اعلان یې وکړ چې یوازې هغه کسان به ورسره ځي چې په جهاد کې برخه اخیستل غواړي. پدې ترتیب سره له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یوازې تر ونې لاندې بیعت کوونکي چې شمیره یې ۱۴۰۰ تنه وو روان شول. په مدینه کې یې سباع بن عرفطه غفاري خلیفه وټاکه. ابن اسحاق وايي چې نیمه بن عبدالله لیشي یې خلیفه ټاکلی و، خو محققین وايي چې لومړنی روایت قوي دی.^(۱) په همدې وخت کې ابوهریره (رضي الله عنه) پداسې حال کې مدینې ته هجرت وکړ چې په اسلام مشرف شوی و، د سهار په لمانځه کې یې په سباع بن عرفطه پسې اقتدا وکړه. او کله چې له لمانځه نه فارغ شو سباع ته ورغی، هغه څه توبنه ورکړه او روان شو په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پسې ور ورسید.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې په هکله له مسلمانانو سره خبره وکړه او هغوی پخپلو غنیمتونو کې هغه (ابوهریره) او ملګري یې ورسره شریک کړل.

له یهودانو سره د منافقانو تماس

منافقانو د یهودانو په ګټه کار کاوه، د منافقانو رئیس عبدالله بن ابی بن سلول د خیبر یهودانو ته احوال ولیږه چې متوجه اوسئ محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ستاسې په لور در روان شويدي، متوجه اوسئ، خپل تدابیر ونیسئ، ګورئ همت له لاسه ورنکړئ، ورنه ونه ویریرئ، تاسې د شمیر او وسایلو له پلوه له هغه نه پیاوړي یاست، د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) قوم ډیر لږ دی، هغوی تش لاسي هم دي، وسلې نلري.

یهودانو ته چې د ابن ابی خبر ورسید کنانه بن ابی حقیق او هوذه بن قیس یې غطفان قبیلې ته واستول او د کمک غوښتنه یې ورنه وکړه.

بني غطفان قبیلې د یهودانو ملګري وه او د مسلمانانو په خلاف یې له دوی سره مرسته کوله. پدې غوښتنې سره یهودانو دا وړاندیز هم وکړ که دوی پر مسلمانانو بریالي شول نو د خیبر د میوو نیمه برخه به بنو غطفان ته ورکوي.

(۱). فتح الباري ۷/ ۴۶۵. زاد المعاد ۲/ ۱۳۳.

د خیبر لار

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خیبر ته د رسیدو پخاطر لومړی د عصر نومي غره په لور لاړ، بیا له صهبا نومې سیمې نه تیر شو، ورپسې رجیع ته ورسید هغه چې له غطفان نه یې د یوې شپې، ورځې مزل درلود. د غطفان قبیلې خلکو تیاري نیولې وه او د خیبر په لور وخوځیدل ترڅو د یهودانو مرسته وکړي، دوی لا خیبر ته نه وو رسیدلي چې له شا نه یې شور او ځوږ تر غوږو شو، گمان یې وکړ لکه چې مسلمانانو یې پر اولادونو او مالونو حمله کړې، همدا وه چې بیرته ستانه شول، او د خیبر یهودان یې یوازې پرینودل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه دوه لارښوونکي راوغوښتل کوم چې مسلمانانو ته یې لاره ښووله، له دوی نه د یوه نوم حسیل و. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل چې داسې لار راوښیئ چې خیبر ته د شمال یعنی شام له لوري ورتاو شو، ترڅو شام ته د یهودانو د تینبتي لاره بند کړو، او همدا راز د دوی او غطفان تر مینځ لاره هم غوڅه شي.

له لارښوونکو نه یوه وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا لار زه درته ښیم! روان شو ترڅو یوې څلور لارې ته ورسید هلته یې عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! له دې ټولو لارو نه خپل مقصد ته رسیدلی شو، اوس ستا خوښه په کومه لار شو؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر ورته وکړ چې د هرې یوې لارې نوم ورته واخلي. هغه وویل: دا لار حزن نومېږي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: دا دې وي، پدې نه ځو. هغه بیا وویل ددې بلې لارې نوم شاش دی. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا هم خوښه نه شوه. هغه وویل دریمه لار د حاطب په نامه یادېږي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه هم خوښه نکړه. پدې وخت کې حسیل وویل: چې اوس یوازې یوه لاره پاتې ده: عمر (رضي الله عنه) وویل: د هغې نوم څه دی؟ هغه وویل: نوم یې مرحب دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په همدې مرحب نومې لار باندې تگ خوښ کړ.

د لارې په اوږدو کې واقع شوې ځنې پېښې

۱- سلمه بن اکوع (رضي الله عنه) وايي: له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د خيبر په لور روان وو، د شپې مو مزل کاوه چې يوه کس عامر ته وويل: څه خوراته واوروه، عامر شاعر و، راکوز شو پيل يې وکړ داسې بدلې يې بللې:

اللهم لولا انت ما اهتدينا
و لا تصدقنا ولا صلينا
فاغفر فداء لك ما اتقينا
و ثبت الاقدام ان لا قينا
والقين سكينه علينا
انا اذا صيح بنا ايننا

و بالصياح عولوا علينا

[اي الله! که ته نه وای نو مونږ به هدايت نه وای موندلی، نه به مو صدقه ورکړې وای او نه به مو لمونځ ادا کړې وای، خدايه! مونږ له تا قربان، بښنه راته وکړې، چې تقوی غوره کړو او که له دښمن سره مخامخ شوو ثبات را په برخه کړې او سکون راباندې نازل کړې مونږ ته چې آواز وشي نو مونږ ځواب نه وایو، غرور کوو، او د چيغو په ډگر کې خلک باور راباندې لري.]

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د آواز په اوریدو سره وويل: (من هذا السائق). دا آواز ويونکی څوک دی؟ ورته وويل شول چې دا عامر بن اکوع دی. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (يرحمه الله). [الله تعالى دې رحم پرې وکړي.]

له اصحابو (رضي الله عنهم) نه يوه کس وويل: ستاسو دعا د هغه په حق کې لازمه شوه، اوس د هغه شهادت واجب شو، تاسو ولې مونږ د هغه له وجود نه لا زيات نه برخمن کولو؟! يعنې کاشکې د عمر د اوږدوالي دعا مو ورته کړې وای.^۶

اصحاب (رضي الله عنهم) پدې پوهيدل چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د جنگ په وخت کې چاته په ځانگړې توگه دعا وکړي نو هغه حتماً په شهادت رسيدونکی دی.^(۲)

د خيبر په غزا کې هم همداسې وشول او حضرت عامر (رضي الله عنه) شهيد شو. همدا وجه وه چې اصحابو (رضي الله عنهم) رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)

^۶. صحيح بخاري باب غزوه خيبر ۶۰۳/۲. صحيح مسلم باب غزوه دي قرد و غيرها ۱۱۵/۲.

^(۲). صحيح مسلم.

ته عرض وکړ چې ولې یې هغه ته د اوږده عمر دعا ونکړه تر څو دوی له ده نه نور هم مستفید شوی وای.

۲- رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خیبر سره نژدې د صهبا په وادي کې د لمازدیگر لمونځ ادا کړ. بیا یې توبنې راوغوښتلې، ټولو خپلې خپلې توبنې راوړې چې ټول میده شوي غنم وو، امر یې وکړ چې ټول دلته واچوي، واچول شول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) ورنه وخوړل. بیا د ماښام لمانځه ته پورته شو، مبارکه خوله یې ومینځله، اصحابو (رضي الله عنهم) هم خپلې خولې ومینځلې او په زاړه اوداسه یې لمونځ ادا کړ، ورپسې یې د ماخستن لمونځ هم وکړ.^(۱)

اسلامي لښکر د خیبر په لمنو کې

هغه شپه چې په سهار یې جگړه پیل شوه مسلمانانو خیبر ته نژدې تیره کړه، یهودان نه وو ورباندې خبر. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عادت و چې کوم قوم ته به د شپې ورسید، نو تر سهاره به نه ورنژدې کیده، حمله به یې نه ورباندې کوله، دا شپه یې هم همداسې وکړل. سهار وختي پاڅید د سهار لمونځ یې په تیاره کې ادا کړ مسلمانان روان شول د خیبر په لور یې مخه کړه، هلته یهودان د ناڅرې په حالت کې له بیلچو، ټسکورو او تېرونو سره د خپلو ځمکو او پټیو په لور روان وو، کله یې چې اسلامي لښکر ولید ویې ویل: قسم په خدای چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راغلی، منډې یې کړل بیرته خپل ښارته ننوتل. په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (الله اکبر، خربت خیبر، الله اکبر، خربت خیبر، إنا إذا نزلنا بساحة قوم فساء صباح المنذرين). الله اکبر، خیبر وران شو، الله اکبر خیبر وران شو، مونږ چې د کوم قوم ساحې ته ورشو نو د گواښل شویو خلکو سهار خراب وي.^(۲)

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل لښکر لپاره یو ځای غوره کړ. حباب بن منذر (رضي الله عنه) ورته راغی عرض یې وکړ: یا رسول الله (صلی الله علیه

(۱). مغازي الواقدي غزوه خیبر ص ۱۱۲..

(۲). صحيح بخاري باب غزوه خیبر ۲/۶۰۳-۶۰۴.

و اله و صحبه و سلم) دا ځای دې د الله په امر غوره کړیدی، او که تا خپله د جنگي تاکتیک په توګه انتخاب کړیدی؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: دا زما شخصي نظر دی. منذر ورته وویل: دغه ځای له نظاه برجونو سره ډیر نژدې دی د یهودانو ټول جنگیالي په همدې برج کې دي، هغوی زمونږ په احوال خبر دي، مونږ ګوري، پداسې حال کې چې مونږ نه دوی وینو او نه یې په هکله پوره معلومات لرو. د هغوی غشي مونږ ته رارسېږي، خو زمونږ غشي دوی ته نه رسیږي، دلته مونږ د هغوی له شېخون نه هم په امن نه یو. بله دا چې دا ځای د خرما د ونو په منځ کې واقع دی، ژور هم دی، ځمکه یې هم خرابه ده، غوره به وي چې بل مناسب ځای وټاکي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: سبي خبره دې وکړه، ورپسې یې د لبنکر لپاره بل ځای غوره کړ. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خیبر ته نژدې شو ویې فرمایل: (قفوا). فوقف الجیش، فقال: (اللهم رب السموات السبع وما أظللن، ورب الأرضین السبع وما أقللن، ورب الشیاطین وما أضللن، ورب الرياح وما أذرین، فإنا نسألك خیر هذه القرية، وخیر أهلها، وخیر ما فیها، ونعوذ بك من شر هذه القرية، وشر أهلها، وشر ما فیها، أقدموا، بسم الله). ودرېږئ، ټول لبنکر ودرید، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: ای د اوو آسمانونو او تر آسمانو لاندې د ټولو مخلوقاتو لویه ربه! ای د اوو ځمکو او پکې د ټولو موجوداتو ربه! ای د شیطانانو او د دوی له خوا د ګمراه شویو ربه! مونږ له تا نه ددې کلي خیر غواړو، ددې کلي د اوسیدونکو او ټولو له شر نه تا ته پناه در وړو. بیا یې وفرمایل: روان شی، مخ په وړاندې د خدای په نامه سره.^(۱)

د جنگ تیاري او د خیبر برجونه

پر خیبر له حملې نه مخکې شپه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (لأعطين الراية غداً رجلاً يحب الله ورسوله ويحبه الله ورسوله، [يفتح الله على يديه]) فلما أصبح الناس غدوا على رسول الله صلى الله عليه وسلم، كلهم يرجو أن يعطاها، فقال: (أين علي بن أبي طالب؟) فقالوا: يا رسول الله، هو يشتكي

(۱). ابن هشام ۲/ ۳۲۹.

عینیه، قال: (فأرسلوا إليه)، فأتی به فبصق رسول الله صلى الله عليه وسلم في عينیه، ودعا له، فبرئ، كأن لم یکن به وجع، فأعطاه الراية، فقال: يا رسول الله، أقاتلهم حتی یكونوا مثلنا، قال: (انفذ علی رسلک، حتی تنزل بساحتهم، ثم ادعهم إلى الإسلام، وأخبرهم بما یجب علیهم من حق الله فیہ، فوالله، لأن یهدي الله بك رجلاً واحداً خیر لك من أن یكون لك حمر النعم).

سهار به بیرغ داسې شخص ته ورکوم چې له الله تعالی او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره محبت لري، الله او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم ورسره مینه لري. کله چې سهار شو، اصحاب (رضي الله عنهم) ټول د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورتلل هر یوه دا تمه لرله چې بیرغ به ده ته ورکړل شي. پدې وخت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: علي (رضي الله عنه) چیرته دی؟ اصحابو (رضي الله عنهم) ورته وویل: هغه خو د سترگو تکلیف لري.^(۱) وېي فرمایل: را وېي غواړئ. څوک لارل او علي (رضي الله عنه) يې راووست. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې سترگې پخپلو مبارکو لارو وړلمدې کړې، دعا يې ورته وکړه او سترگې يې داسې جوړې شوې لکه چې هيڅ مرض نه وو پکې، بيا يې بیرغ ورکړ. علي (رضي الله عنه) عرض وکړ يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! تر هغې پورې به ورسره جنگيږم تر څو هغوی زمونږ په شان مسلمانان شي. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: په اطمینان سره لار شه تر څو د دوی ساحې ته ورسېږې، هلته هغوی ته د اسلام بلنه ورکړه، د الله تعالی حقوق ورته بیان کړه، قسم په خدای که الله تعالی ستا په لاس یوه سړي ته هدايت وکړي، نو دا له سرو او ټپانو نه درته غوره دی.^(۲)

خیبر په دوو برخو ویشل شوی و

په لومړنۍ برخه کې يې دا پنځه برجونه وو:

(۱). د همدې رنځ له کبله علي (رضي الله عنه) په سر کې له لښکر نه پاتې شوی و، خو وروسته ورپسې راغلی ؤ.

(۲). صحيح بخاري ۲/ ۵۰۵-۶۰۶. ځينې روايات وايي چې علي (رضي الله عنه) ته بیرغ د برجونو د فتحې لپاره د څو هڅو له ناکامۍ نه وروسته ورکړل شو، خو د محققينو رایه هغه ده کومه چې مونږ ذکر کړیده.

۱- د ناعم برج. ۲- د صعب بن معاذ برج. ۳- د قلعه زییر برج. ۴- د ابي برج. ۵- د نزار برج.

لومړي دری برجونه په نطاه نومې سیمه او دوه نور په شق نومې سیمه کې پراته وو. د خیبر په دوهمه برخه کې چې په کتیبه سره یې شهرت درلود دری برجونه پراته وو چې نومونه یې دا دي:

۱- د قموص برج دا د بني نضیر د مشر ابي حقیق برج و. ۲- د وطیح برج. ۳- د سلازم برج. په خیبر کې لدې آتو برجونو نه علاوه نور برجونه او کلا گانې هم وې، خو هغه نورې ددې آتو په شان لویې او مضبوطې نه وې. د جگړې زیات شدت د خیبر په لومړنۍ برخه کې و، دوهمه برخه که څه هم جنگیالان پکې ډیر وو خو ټول بېله جگړې تسلیم شول.

د جگړې پیل او د ناعم برج فتح کیدل

مسلمانانو لومړی پر ناعم برج حمله وکړه، همدلته د یهودو لومړنۍ دفاعي کرښه هم وه. دې برج که له یوې خوا زیات استراتیژیک اهمیت درلود له بل پلوه د یهودانو مشهور قهرمان مرحب هغه چې په زرو شمار و هم همدلته اوسیده. علي (رضي الله عنه) مسلمانان د همدې برج په لوري مرش کړل، هلته یې یهودانو ته د اسلام بلنه ورکړه خو هغوی اسلام و نه مانه، د خپل مشر مرحب تر مشرۍ لاندې د مسلمانانو مقابلې ته راووتل. مرحب را وړاندې شو او مسلمانانو ته یې د مقابلې چیلنج ورکړ. سلمه بن اکوع وایي: په خیبر کې د هغوی مشر مرحب د جگړې میدان ته راوړاندې شو، توره یې په لاس کې وه او دا شعر یې وایه:

قد علمت خیبر اني مرحب شاكي السلاح بطل مجرب

اذا الحروب اقبلت تلهب

[د خیبر خلک پدې پوه دي چې زه مرحب یم، مسلح یم، د جنگ او جگړې په دوران کې تجربه کار اتل یم. سلمه وایي دده مقابلې ته زما تره (عامر) ورووت او ویې ویل:

قد علمت خیبر اني عامر شاكي السلاح بطل مغامر

[خیبر وال پدې خبر دي چې زه عامر يم، بیباکه، وسله په لاس اتل يم.] دواړو یو پر بل د گوزار هڅه وکړه، د مرحب توره زما د تره عامر په ډال ولگیده، عامر هڅه وکړه چې له لاندې نه په مرحب گوزار وکړي، خو توره یې لنډه وه، که څه هم غوښتل یې د یهودي په پنډۍ گوزار وکړي خو توره یې پخپله گونډه برابره شوه، سخت زخمی شو، او بیا له همدې تپ نه وفات شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دده په هکله فرمایلي: (إِنَّ لَهُ لِأَجْرَيْنِ — وَجَمْعُ بَيْنِ إِصْبَعِيه — إِنَّهُ لَجَاهِدٌ مُّجَاهِدٌ، قُلَّ عَرَبِي مَشِي بَهَا مِثْلَهُ). دده (عامر) لپاره دوه اجرونه دي او پخپلو دوو مبارکو ګوتو یې اشاره وکړه، ده داسې جهاد وکړ چې په عربو کې به دده په شان مجاهد کم وموندل شي^(۱).

داسې ښکاري چې مرحب به بیا د مقابلې غږ کړی وي، او هماغه خپل شعر به یې وایه او په میدان کې به تاویده. همدا وه چې دا ځل یې د مقابلې لپاره علي (رضي الله عنه) ووت، او دا شعر یې ووايه:

انا الذي سمتني امي حيدر كليث غابات كربه المنظره

او فيهم بالصاع كيل السندره

[زه هغه څوک يم چې مور مې حيدر (زمری) نوم راباندې ايښی دی، زه لکه د ځنگل د پاچا (زمری) په شان هيبتناک يم. زه د ټولو د نيزو پوره حساب ورکوم.] علي (رضي الله عنه) دا شعر زمزمه کړ او په مرحب یې داسې گوزار وکړ چې ځای په ځای یې نسکور کړ، ورپسې د همدې په لاس خیبر فتح شو.^(۲)

کله چې علي (رضي الله عنه) د يهودانو برجونو ته ورننډ شو، يوه يهودي له برج نه راوکتل او ویې ويل: ته څوک یې؟ ده ځواب ورکړ چې زه علي بن ابي طالب (کرم الله وجهه) يم. يهودي وويل: قسم په هغه کتاب چې پر موسی (عليه السلام) نازل شويدي چې تاسې برلاسي شوي. بیا د مرحب ورور یاسر راووت او ویې ويل: څوک راسره مقابله کوي؟ له مسلمانانو نه زبیر (رضي الله عنه) مقابلې ته وړاندې شو، مور یې صفیه (رضي الله عنها) وويل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! هسې نه چې زوی مې مړ نه شي؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)

(۱). مسلم باب غزوه خیبر ۱۲۲/۲، باب غزوه دي قرد ۱۱۵/۲. صحيح البخاري باب غزوه خیبر ۶۰۳/۲

(۲). د مرحب د قاتل، د قتل د نږتې او د دغه برج د فتحې په اړه د مصادر و ترمنځ لوی اختلاف وجود لري.

وفرمايل: (بل ابنك يقتله). نه، بلکه ستا زوی به هغه وژني. همغه وه چې زییر (رضي الله عنه) پدې وتوانید چې یهودی (یاسر) ووژني. د ناعم برج په شاوخوا کې سختې جگړې وشوې، یو شمیر وتلي یهودان پکې مړه شول، د نورو یهودانو روحیات کمزوري شول، د مسلمانانو د مقابلې توان یې له لاسه ورکړ. ځینې مصادر وایي چې دا جگړه څو ورځې روانه وه، مسلمانان له سخت مقاومت سره مخ وو، په پای کې یهودان یې وسه شول، د مقابلې توان یې بایلود، او له همدې برج نه صعب نومي برج ته واوښتل، او مسلمانانو د ناعم برج فتحه کړ.

د صعب بن معاذ د برج فتحه کول

په ناعم نومي برج پسې دوهم مهم برج د صعب په نامه یادیده. پر دې برج د برید قوماند د حباب بن منذر انصاري په غاړه وه، مسلمانانو برج درې ورځې کلا بند کړ، په دریمه ورځ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې برج د فتحې لپاره خاصه دعا وکړه.

ابن اسحاق روایت کوي چې د اسلم قبیلې بني سهم کورنۍ مسلمانان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل عرض یې وکړ: مونږ سترې شوي یوو، هیڅ مو په لاس کې نشته. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (اللهم إنا قد عرفنا حالهم، وأن ليست بهم قوة، وأن ليس بيدي شيء أعطيهم إياه، فافتح عليهم أعظم حصونها عنهم غناء، وأكثرها طعاماً وودكاً). خدایه ته د دوی په حال خبر یې، دوی وس نلري، زه هم څه نلرم چې ورېې کړم، خدایه! ته د دوی په لاس تر ټولو لوی برج فتحه کړې تر څو څه شی یې لاسته ورشي، هغه برج د دوی په لاس فتح کړې چې ډیره غله او ډیر غوړي وي پکې. کله چې سهار شو، الله تعالی د دوی په لاس د صعب بن معاذ برج فتحه کړ. او پدې برج کې له ټولو برجونو زیات خواړه او وازدې یعنې غوړي وو.^(۱)

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصحاب (رضي الله عنهم) پر برج باندې د حملې لپاره استول، نو د بني اسلم قبیلې کسان له نورو نه مخکې وو. د برج مخې ته مقابله او جگړه وشوه، په پای کې په همدې ورځ له لمر لویدو نه مخکې برج فتحه شو. مسلمانانو پدې لوی برج کې د هغه زمانې یو شمیر توپونه او ټانکونه

(۱). ابن هشام ۲/ ۳۳۲

هم په غنیمت ونيول.

د ابن اسحاق په روایت پدې ورځو کې مسلمانان له سختې لوږې سره مخ شوي وو، او له ډیرې لوږې یې خړه ذبح کړې وو او د همدې خړو غوښې یې په دیگونو کې بار کړې وې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې له مسئلې خبر شو د اهلي خړه د غوښې له خوړولو نه یې نهی وکړه، او دادیگونه واپول شول.

د زیبر د کلا فتح

د ناعم او صعب برجونو له فتح کولو وروسته یهودان ټول د زیبر کلا ته لاړل. دغه یوه ډیره مضبوط کلا وه، موقعیت یې هم داسې و چې آسونه او پیاده ځواکونه نه شوای ورباندې ورختلی. همدا وجه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) محاصره کړه، محاصره درې ورځې اوږده شوه. یو یهودي راغی او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې عرض وکړ چې یا ابا القاسم! که ته یوه میاشت هم محاصرې ته ادامه ورکړې یهودانو ته څه مشکل نشته ځکه چې له دوی سره خواړه شته د اوبو مشکل یې هم نشته، د شپې له خوا د خپل ضرورت وړ اوبه اخلي او بیرته پخپله کلا کې ځای نیسي، خو که تا اوبه ورباندې بندې کړې، نو دوی به مجبور شي چې بیرون ته راووزي. همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اوبه ورباندې بندې کړې، دوی راووتل او سخته جگړه یې وکړه. یو شمیر مسلمانان شهیدان شول، لس کسه یهودان هم ولگیدل، بالاخره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بریالی شو او دا کلا یې هم فتحه کړه.

د ابي د کلا فتحه

کله چې د زیبر کلا هم د مسلمانانو په لاس فتحه شوه، یهودان د ابي کلا ته لاړل او هلته یې سنگر ونيو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا کلا هم محاصره کړه، د محاصرې په دوران کې دوه یهودي اتلان یو په بل پسې راووتل او د مقابلې ټټر یې وواهه. مقابلې وشوه دواړه د مسلمانانو په لاس ووژل شول. لدې دوو یهودی جنگیالیو نه یو د مشهور مسلمان اتل د سرې لنگۍ خاوند ابو دجانه سماک بن خرشه انصاري په لاس ووژل شو. کله چې ابو دجانه دغه یهودی وواژه نو د کلا په لور یې مخه کړه، مسلمانان هم ورپسې ورغلل گرمه جگړه ونښته، مسلمانان کلا ته وردننه شول، یهودان په تیښته بریالي شول او ځانونه یې د نزار برج ته ورسول.

د نزار برج فتحه

د خیبر پدې برخه کې نزار تر ټولو زیات مضبوط برج و، یهودانو باور درلود چې مسلمانان به په هیڅصورت کې هم دغه برج ونه شي نیولی، دوی پدې برج دومره زړه تړلی و چې خپل اولادونه او ښځې یې هم همدلته ورسره ساتلي وو. مسلمانانو هم دغه برج کلک کلا بند کړ، په یهودو یې سخت فشار راووست، خو څرنګه چې برج د غره په څوکه کې پروت و، ورننوتل ګران وو. یهودانو هم دا جرائت نه درلود چې له برج نه د باندې راووزي، خو د برج له درز نه یې د غشو او ډبرو په ویشتلو سره سخت مقاومت وکړ. کله چې د نزار برج محاصره اوږده شوه، مسلمانان ونه توانیدل برج ونیسي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې د هغه وخت توپونه ورته نصب شي، داسې ښکاري چې مسلمانانو به هم د توپ څه ډزې کړې وي او په همدې ګولیو سره یې د برج په دیوالونو کې درزونه پیدا کړل، او له همدې لارې نه د ننه ور داخل شول. په برج کې د ننه سخته جګړه ونښته چې په نتیجه کې یې یهودانو ماتې وخوړه، ډیر تلفات یې ورکړل پدې هم ونه توانیدل چې د پخوا په شان بل برج ته پناه یوسي، بلکه څوک چې په تیښته بریالي شول هغوی خپل اولادونه او ښځې مسلمانانو ته پرېښودلې. او پدې ترتیب او ددې برج په فتحې سره د خیبر د لومړنۍ برخې (نطاه او شق) ټول برجونه فتحه شول، که څه هم پدې برخه کې یو شمیر نور واړه برجونه هم وو، خو د نزار برج له سقوط نه وروسته یهودانو پخپله هغه واړه برجونه خوشي کړل او ټول د خیبر دوهمې برخې ته منتقل شول.

د خیبر د دوهمې برخې فتحه

د نطاه او شق له فتحې نه وروسته، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بني نضیر قبیلې د نورو برجونو چې په کتیبه کې پراته او وطیح، قموص او سلالم نومیدل، په لور توجه وکړه، چیرته چې ټول یهودان راټول شوي وو. سیرت لیکونکي پدې برجونو کې د جګړې د پیښیدو په هکله اختلاف لري. د ابن اسحاق له روایت نه داسې ښکاري چې د قموص برج د فتح کیدو په وخت کې جګړه شوې وي، او دا برج په جګړې سره فتحه شوی نه د خبرو له لارې^(۱). واقدی وايي چې: د خیبر دغه برخه د خبرو له لارې فتحه شوې، خو دا هم کیدای شي

(۱). ابن هشام ۲/ ۳۳۱-۳۳۶-۳۳۷

چې د قموص برج په شاو خوا کې لومړی جگړه شوې وي او بیا د خبرو له لارې تسلیم شوې وي. او پاته دوه نور برجونه بیله جگړې تسلیم شوي دي. په هر حال رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې برخې (کتیبه) ته له راتگ نه وروسته یهودان کلا بند کړل، چې پوره ۱۴ ورځې محاصره وو. په پای کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اراده وکړه چې دا برجونه هم په توپونو وولي، خو کله چې یهودان پوه شول چې نور وژل کېږي نو د سولې او خبرو وړاندیز یې وکړ.

خبرې او مذاکرات

ابن ابی حقیق د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته څوک واستول او ورته ویې ویل: آیا خوښه ده چې خبرې سره وکړو؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا وړاندیز ومانه، هغه راغی خبرې پیل شوې، او پدې سره جوړ شول چې په برجونو کې موجود یهودي جنگیالان به ټول په امن وي، د یهودانو اولادونه به د دوی وي، اسیران کېږي به نه، خو هغوی به ټول له خیبر نه وزي، خپلې ځمکې، مالونه، سره او سپین به ټول رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته سپاري، خپل آسونه، وسلې، نیزې او نور ټول به پرېږدي، یوازې هغه څه به ورسره وړي شي چې په غاړه یې وي لکه جامې. خو د ابو داود په یوه روایت کې راځي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا ورسره ومنله چې یهودان به له خیبر نه د وتلو په وخت د دومره مال د وړلو اجازه لري چې اوبن یې وړي شي.^۱ په همدې اتفاق وشو او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وویل: (وبرئت منکم ذمة الله وذمة رسوله إن کتمتموني شیئا)^۲.

که څه مو پټ کړل، نو الله ته به یې ځواب ورکوي. د الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ذمه درنه خلاصه ده. پدې ترتیب سره تړون وشو او خیبر د مسلمانانو په لاس فتحه شو. او برجونه ورته وسپارل شول.

د ابی حقیق د دوو زامنو وژل کیدل

سره لدې چې دا تړون وشو، خو د حقیق زامنو ډیر مالونه پټ کړل، هغه ژي یې هم پټ

^۱ سنن ابی داود، باب ما جاء فی حکم خیبر ۷۶/۲.

^۲ زاد المعاد ۱۳۶/۲.

کړل چې د حبي بن اخطب بې شمیره دارايي او ګانې وې پکې کوم ی چې د بني نضیر د شړلو په وخت یې له ځان سره خيبر ته راوړې وې.

ابن اسحاق روايت کوي: کنانه بن ابي حقيق (الريبع) چې د بني نضیر خزاني وې ورسره، د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راوستل شو، پوښتنه یې ورنه وکړه چې د بنو نضیر خزاني چیرته دي؟ ده سره لدې چې د خزاني ساتونکي و انکار وکړ، پدې وخت کې یو بل یهودی راغی او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته یې وویل چې ما به هر سهار کنانه لیده چې دغې مخروبې ځمکې ته به راته. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کنانه ته وویل: (أرأيت إن وجدناه عندك أأقتلك؟) ګوره که چیرته دغه خزانه له تاسره پیدا شوه نو آیا بیا دې ووژنو؟ کنانه وویل: هو، که له ما سره وموندل شوه نو ومې وژنئ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې دغه خرابه وکیندل شي. له کیندلو وروسته څه اندازه مالونه لاسته راغلل، بیا له کنانه نه پوښتنه وشوه چې نور مالونه چیرته دي؟ هغه بیا هم انکار وکړ، همدا وه چې زبیر (رضي الله عنه) ته وظيفه ورکړل شوه چې کنانه تعذيب کړي تر څو د خزاني ځای په ګوته کړي.

زبیر (رضي الله عنه) په چقماق باندې په سینه سینه کې واهه تر څو مرګ حال شو، وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ته وسپاره، او هغه یې د خپل ورور محمود په بدل کې سر پرې کړ. (محمود د مسلمه زوی چې د محمد ورور و د ناعم برج تر څنګ ناست و چې یهودانو د میچنې تېرې ورباندې غورځولې او په شهادت یې رسولی و).

ابن قیم وايي چې: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ابي حقيق د دواړو زامنو د وژلو امر کړی و، او په دوی باندې د کنانه د تره زوی شاهدي ويلي وه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د حبي بن اخطب لور صفیه هم په اسارت ونيوله، صفیه پدغه وخت کې د کنانه بن ابي حقيق په نکاح کې وه.

د غنیمتونو ویش

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فیصله وکړه چې یهودان له خيبر نه وشړي، خو هغوی ورته راغلل عرض یې وکړ چې مونږ ددې ځمکې په هکله له تاسې نه زیات معلومات او تجربه لرو، مونږ همدلته پریږدئ دا ځمکې به درته کاله کوو. له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) سره نه

دومره وخت او فرصت و او نه هم دومره کسان وو ورسره چې دلته په ځمکه کار وکړي، همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فیصله وکړه چې یهودان به پدې ځمکو کار کوي په بدل کې به یې د ټولو حاصلاتو او میوو نیمه برخه دوی ته ورکول کېږي. او دا فیصله به تر هغې پورې عملي وي تر څو پورې چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوښه وي. یهودان همدلته پاتې شول او عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) به د حاصلاتو په اړه د تخمین په اساس فیصله کوله یعنې تخمیني اندازه به یې معلوموله. همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خیبر ځمکې په ۳۶ برخو وویشلې، بیا هره برخه په سلو برخو مشتمله وه پدې حساب سره ټولې درې زره شپږ سوه برخې وې. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو حصه نیمه یعنې ۱۸۰۰ برخې وې، شخصاً د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یوه برخه وه او هغه هم لکه د بل هر مسلمان د برخې په اندازه، او پاتې نیمه بله برخه چې (۱۸۰۰) نورې برخې کیدلې هغه یې د خاصو حالاتو، ځان او مسلمانانو د مشکلاتو یا ټولنیزو ستونزو لپاره وساتله. او دا نیمه برخه ځمکه یې لدې امله په ۱۸۰۰ برخو وویشله چې دا په حقیقت کې د الله له طرفه د حدیبیې د ټولو غازیانو حاضر وو که غائب لپاره یو نعمت، روزي او بدله وه. د حدیبیې غازیان ۱۴۰۰ کسان وو، دوه سوه آسونه هم ورسره وو، د هر آس لپاره دوې برخې وې، پدې حساب ټولې برخې یو زرا ته سوه شوې چې د سواره لپاره دری او د پلي لپاره یوازې یوه برخه وه.^(۱)

د خیبر غنیمتونه بې حسابو وو، بخاري له ابن عمر (رضي الله عنهما) نه روایت کوي چې وایي: د خیبر تر فتحې پورې مونږ په نس نه وو ماړه شوي، همدا راز عائشه (رضي الله عنها) وایي: کله چې خیبر فتحه شو نو مونږ وویل اوس به په خرماوو ماړه شو.^(۲) او کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خیبر نه بیرته مدینې ته تشریف راوړ، نو ټولو مهاجرینو هغه باغونه بیرته خپلو انصارو وروڼو ته ورکړل چې دوی ته یې د مرستې په دود ورکړي وو، ځکه اوس خو مهاجرین هم په خیبر کې د مال، باغ او خرما خاوندان شوي وو.^(۳)

(۱). زاد المعاد ۲/ ۱۳۷ - ۱۳۸.

(۲). صحیح بخاري ۲/ ۶۰۹.

(۳). زاد المعاد ۲/ ۱۳۷، صحیح مسلم ۲/ ۹۶.

د جعفر بن ابی طالب او اشعریانو (رضي الله عنهم) راتگ

د خیبر د غزا په دوران کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تره زوی جعفر بن ابی طالب (رضي الله عنه) او ملگری یې له ابو موسی اشعري او ملگرو سره یې راوړسیدل. ابو موسی (رضي الله عنه) وایي: مونږ په یمن کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د وتلو خبر واوړید، همدا وه چې زه او دوه وروڼه مې له څو پنځوس کسانو سره یو ځای د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لور د هجرت سفر پیل کړ، په کښتۍ کې سپاره شوو، خو کښتۍ د حبشې په لور یووړو، هلته مو له جعفر او ملگرو سره یې ملاقات وشو، هغوی راته وویل: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مونږ دلته رالېږلي یو او همدلته یې د پاتې کیدو امر راته کړیدی، تاسی هم راسره پاتې شئ، نو ورسره پاتې شوو. تر څو وروسته روان شوو او پداسې وخت کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسیدو چې خیبر یې فتحه کړی و، مونږ چې ور ورسیدو نو مونږ ته یې هم په غنیمت کې برخه راکړه. غایبانو ته یې (هغه چې په غزا کې نه وو ورسره) د خیبر له غنیمتونو نه څه ورنکړل، یوازې مونږ د جعفر ملگرو ته یې برخه راکړه او بس^(۱).

کله چې جعفر (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسید هرکلی یې ورته ووايه، ټیکل یې کړ او ویې فرمایل: (والله ما أدري بأيهما أفرح؟ بفتح خیر أم بقدم جعفر). والله که پوهیږم په کومه خوشالۍ خوښي وکړم، د خیبر په فتحه او که د جعفر په راتگ^(۲)؟

جعفر (رضي الله عنه) او ملگری یې وروسته له هغې راغلي وو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نجاشي ته عمرو بن امیه الضمري لېږلی او د مسلمانانو د بیرته لېږلو خبره یې ورته کړې وه، نو نجاشي هغوی په دوو کښتیو کې ورواستول. د جعفر (رضي الله عنه) ملگری ۱۶ نارینه وو، ټیځې او اولادونه یې هم ورسره وو. او نور مسلمانان مخکې له حبشې نه مدینې ته راغلي وو.^(۳)

(۱). صحیح بخاري ۱/ ۴۴۳. فتح الباري ۷/ ۴۸۴ تر ۴۸۷.

(۲). زاد المعاد ۲/ ۱۳۹.

(۳). محاضرات تاریخ الامم الاسلامیه للخضري ۱/ ۱۲۸.

له صفیه (رضي الله عنها) سره د رسول الله (ﷺ) واده

مخکې مو وویل چې د صفیه (رضي الله عنها) میره کنانه بن ابي حقیق د غدر په سزا کې ووژل شو، نو صفیه (رضي الله عنها) په اسارت ونيول شوه. کله چې اسیرانې ښځې ټولې راغونډې شوې، د حیه بن خلیفه کلبی راغی او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې د یوې وینځې سوال وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: لاږ شه او له اسیرو ښځو نه یوه واخله. د حیه لاږ او په صفیه بنت حیی یې لاس کیښود، پدې وخت کې یو صحابي د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او ورته ویې ویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! تا د حیه ته د بنو نضیر او بنو قریظه قبیلې سرداره یعنی صفیه ورکړه! دغه میرمن خویوازي ستاسې له شان سره ښايي! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: احوال ورکړئ چې هغه راوړي. د حیه سره له صفیې راغی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وکتل او ویې ویل: ددې په بدل کې بله اسیره واخله. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) صفیه (رضي الله عنها) اسلام ته راوبللله، هغې اسلام ومانه، په اسلام مشرف شوه، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) آزاده کړه او په نکاح یې کړه، او مهر یې همدا آزادي وه. د مدینې په لار چې د سد صهباء سیمې ته ورسیدل صفیه (رضي الله عنها) له حیض نه پاکه شوه، نو ام سلیم ورته جوړه کړه، د شپې یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته واستوله، او پدې ترتیب سره دا واده تر سره شو. سهار یې د خرما، میډه شویو اوږو او غوړیو نه تیاره شوې شوروا ولیمه ورکړه، درې ورځې یې د لارې په اوږدو کې د واده د شپو په توګه ورسره تیرې کړې.^(۱)

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د صفیه (رضي الله عنها) په مخ کې شین والی ولید ورته ویې ویل چې دا څه دي؟ دې وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ما ستا له راتګ نه مخکې خوب ولید چې سپوږمۍ له خپل ځای نه بیخایه شوه او زما په غیږ کې راولویده. پدې وخت کې مې ستا په هکله هیڅ معلومات نه درلودل، دغه کیسه او خوب مې خپل میره ته ووايه، هغه په مخ ووهلم او راته ویې ویل لکه چې د هغه پاچا هیله لرې چې په مدینه کې دی.^(۲)

(۱) صحیح بخاري ۲/۱، ۵۴، ۶۰۴-۶۰۶، زاد المعاد ۲/۱۳۷.

(۲) ابن هشام ۲/۲۳۶، زاد المعاد.

په زهرو ککړې پسه

د خیبر له فتحې نه وروسته پداسې حال کې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د فاتح لارښود په حیث دلته ځای په ځای شوی و د سلام بن مشکم بنځې زینب بنت حارث یو کباب شوی پسه ورته راوړ. نوموړې پوښتنه کړې وه چې د پسه کوم غړی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیر خوښیږي، ورته ویلی شوي و چې لاس یا ځکینۍ پښې. نو په همدې پښه کې یې ډیر زهر ورته واچول بیا یې ټول پسه په زهروککړې، بیا یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته راوړ او مخې ته یې ورته کیښود. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همدا پښه چې ډیر زهر پکې و راوښوله، غوښه یې ورنه بیله کړه و یې ژووله خو تیره یې نه شوه، بیرته یې تپ کړه. ویې فرمایل: (إِنَّ هَذَا الْعِظْمَ لِيُخْبِرَنِي أَنَّهُ مَسْمُومٌ). دا هډوکۍ راته وایي چې زهر پکې گډ شويدي. بیا یې هغه بنځه راوغوښتله، ورته وویې ویل: (ما هلك على ذلك؟) ولې دې دا کار کړی؟ بنځې اعتراف وکړ وې ویل: ما ویل که محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پاچا وي، نو پدې سره به ورنه بې غمه شو، او که رسول وي، نو حتماً به خبر ورکړل شي او دا غوښه به ونه خوري. وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عفوه ورته وکړه. د غوښې خوړلو په وخت کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره بشر بن البراء بن معرور هم و هغه یوه اندازه غوښه وخوړله چې له امله یې مړ شو. دې بنځې ته د عفوي په اړه مختلف روایتونه رانقل شويدي، ځینې وایي عفوه ورته وشوه او نور وایي چې ووژل شوه، خو اتفاق بیا پدې شويدي چې لومړی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عفوه ورته وکړه، خو کله چې بشر مړ شو، نو دغه بنځه یې ورباندې قصاص کړه.^(۱)

د خیبر په غزا کې د شهیدانو او مشرکینو د مړیو شمیره

په خیبر غزا کې ۱۶ مسلمانان په شهادت ورسیدل، څلور قریشیان، یو له اشجع قبیلې، یو له اسلم قبیلې یو د خیبر له خلکو او نور انصار (رضي الله عنهم) وو. بل روایت وایي چې ددې غزا د شهیدانو شمیره ۱۸ تنه وه. منصور پوري دغه شمیر

(۱)- زاد المعاد ۱۳۹/۲، فتح الباري: ۴۹۷/۷. اصله کیسه په بخاري ۴۴۹/۱، ۸۶۰/۲، ۶۲۰ او

ابن هشام ۳۲۷/۲-۳۲۸ کې ذکر شويده.

۱۹ تنه بنوودلی او وایي: سیرت لیکونکو د خیبر شهیدانو شمیره پنځلس بنوودلې ده، خو ما له ډیرې څیړنې وروسته ۲۳ نومونه موندلي، چې یو نوم رنیف بن حبیب یوازې په طبري کې، بل رنیف بن وائله یوازې په واقدی کې راغلی دی، یو (بشر بن براء) په زهرو لړلي پسه له امله مړ شو، یو بل کس (بشر بن عبدالمنذر) داسې دی چې ځنې وایي په خیبر کې شهید شوی او نور وایي چې په بدر کې په شهادت رسیدلی دی، خو صحیح روایت دا دی چې په بدر کې شهید شوی دی.^(۱) له یهودانو نه پدې غزا کې ۹۳ کسه وژل شوي دي.

فدک

خیبر ته له رسیدو نه وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) محیصه بن مسعود (رضي الله عنه) د فدک یهودانو ته واستاوه، تر څو هغوی اسلام ته راوبولي، خو هغوی خبره اوږده کړه.

خو کله چې خیبر فتح شو، نو الله تعالی یې په زړونو کې رعب وچاوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې د سولې وړاندیز وکړ او ویې ویل چې: د خیبر د یهودانو په شان دوی هم د فدک په نیمايي حاصلاتو سره سولې ته تیار دي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی وړاندیز ومانه، د فدک سیمه ټوله خاص د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لپاره وه. ځکه دلته مسلمانانو هیڅ ډول جنګ او جدل نه و کړی.^(۲)

وادي القری

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خیبر له فتحې نه فارغ شو، نو د وادي القری په لور یې مخه کړه، هلته یو شمیر یهودان چې څه عربان هم ورسره وو اوسیدل.

دې سیمې ته له رسیدو سره سم د یهودانو له لوري پر مسلمانانو د غشو باران وشو، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یو غلام (مدعم) هم ووژل شو. خلکو وویل: جنت یې دې مبارک وي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)

(۱). رحمه للعالمین ۲/ ۲۶۸ تر ۲۷۰.

(۲). ابن هشام ۲/ ۳۳۷ - ۳۵۳.

وفرمايل: (کلا، والذي نفسي بيده، إن الشَّمْلَةَ التي أخذها يوم خير من المغام، لم تصبها المقاسم، لتشتعل عليه ناراً)، فلما سمع بذلك الناس جاء رجل إلى النبي صلى الله عليه وسلم بشِرَاك أو شراكين، فقال النبي صلى الله عليه وسلم: (شراك من نار أو شراكان من نار). نه داسې نده، قسم په هغه ذات چې زما ژوند يې په واک کې دی، هغه شمله (يو ډول پراخه جامه ده) به چې له ویش نه مخکې يې د خيبر له ولجو نه اخیستې وه په ده باندې اور بلوي. اصحابو (رضي الله عنهم) چې دا خبره واوریدله، نو هر يو لارې چارې يوه او چا به دوي تسمې رانيولې وې راوړلې به يې. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايل: د اور يوه تسمه د اور دوي تسمې.^(۱)

بيا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل لښکر د مقابلې لپاره تيار کړ، په ليکو يې برابر کړل، عمومي بيرغ يې سعد بن عباد ته ورکړ. يو جنده يې حباب بن منذر، بله يې سهل بن حنيف، دريمه يې عباد بن بشر ته ورکړه. ورپسې يې يهودانو ته د اسلام بلنه ورکړه خو هغوی اسلام ونه مانه، يو کس يې مقابلې ته راووت، مخې ته زبیر بن عوام ورغی او هغه يې رانسکور کړ. ورپسې بل راوړاندې شو هغه يې هم وواژه. ورپسې دريم د مقابلې ميدان ته راغی، د مسلمانانو له اړخه علي (رضي الله عنه) ورمخې ته شو او هغه يې ځای په ځای کړ. پدې ترتيب سره مقابله روانه وه ترڅو له يهودانو نه ۱۱ تنه ووژل شول. هر کله به چې يو ورته وژل کيده نور به اسلام ته رابلل کيدل. پدې ورځ به د لمانځه په وخت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لمونځ په جماعت ادا کړ، بيا به يې يهودانو ته د اسلام بلنه ورکوله، هغوی به اسلام نه مانه، پدې ترتيب سره تر لمانځنې پورې جگړه روانه وه، ورپسې سهار شو، لمر د نيزې په اندازه هسک شوی و چې يهودان په زور سره تسليم شول مالونه يې ټول ولجه شول. مسلمانانو ته ډير مالونه او سامانونه په لاس ورغلل، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) همدلته د قرې په وادي (سيمه) کې څلور ورځې پاتې شو، غنيمتونه يې په اصحابو وویشل، خو ونې، ځمکې او باغونه يې لکه د خيبر د ځمکو په شان له يهودانو سره پرېښودل.^(۲)

(۱). صحيح بخاري ۶۰۸/۲

(۲). زاد المعاد ۱۴۶/۲ . ۱۴۷

تیماء

د تیماء یهودان چې د خیبر، فدک او وادي قری له فتحې نه خبر شول، فورا یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د سولې وړاندیز وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم د دوی وړاندیز ومانه سوله یې ورسره وکړه، او خپل مالونه یې همدوی ته پرېښودل^(۱).

او داسې تړون یې ورسره ولیکه: دا د بني عادیا لپاره د محمد رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تړون دی، دوی به محفوظ او خوندي وي، جزیه به ورکوي، دښمني به نه ورسره کیږي او نه به له خپلې خاورې نه شړل کیږي، دا تړون به همیشنی وي. تړون لیک د خالد بن سعید په لاس ولیکل شو^(۲).

د مدینې په لور

پدې پسې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مدینې په لور روان شو. د سفر په جریان کې خلک یوې درې ته ورسیدل په لور آواز یې الله اکبر، الله اکبر، لا اله الا الله، ویل، رسول (صلی الله علیه و سلم) ورته وفرمایل: (أربعوا على أنفسكم، إنكم لا تدعون أصم ولا غائباً، إنكم تدعون سمیعاً قریباً).

[له ځان سره لږ نرمي وکړئ، تاسو خو کوم کانه یا غائب ته دعا نه کوئ، بلکه تاسو هغه ذات ته فریاد کوئ چې اوریدونکی او نژدې دی.]

یوه شپه یې مزل وکړ، د شپې په وروستی برخه کې یې د لارې په اوږدو کې واپول، ویده شو، خو له ویده کیدو نه مخکې یې بلال ته وویل: بیدار اوسه، چې د سهار لمانځه ته مو راوینښ کړې.

بلال (رضي الله عنه) خپل پیتی ته ډډه وهلې او خوب وړی و. او کله چې لمر ښه تود شو، راوینښ شول. لومړی او تر ټولو د مخه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راوینښ شو. بیا لدې وادي (درې) نه ووت، لږ مخکې لاړ، او هلته یې د سهار لمونځ په جماعت سره ادا کړ. په بل روایت کې راغلي چې دغه کیسه په بل سفر کې

(۱). زاد المعاد ۲/ ۱۴۷.

(۲). ابن سعد ۱/ ۲۷۹.

پینښه شوې وه.^(۳)

د خیبر غزا له حوادثو نه دا څرگندیږي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ۷ هـ کال د صفر په وروستی برخه او یا ربیع الاول په میاشت کې مدینې ته ستون شوي دي.

د ابان بن سعید سریه

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د یوه ماهر قوماندان په حیث پدې ښه پوهیده چې له حرامو میاشتو نه خوا د مدینې خوشي او خالي پرېښودل په ځای عمل ندی، ځکه د مدینې شا و خوا پراته اعراب د مناسب فرصت انتظار باسي، او پدې تمه دي چې په غلچکي برید سره مسلمانانو ته زیان وړوي مالونه یې لوټ او غلا کړي. همدا وجه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابان بن سعید په مشرۍ یوه سریه نجد ته ولېږله تر څو اعراب وویروي. ددې سربې سره همزمان خپله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خیبر په لور روان شو. ابان بن سعید د خپلې دندې له سرته رسولو نه وروسته بیرته راستون، او په خیبر کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره پداسې وخت کې یو ځای شو چې خیبر فتحه شوی و. موثق روایت دا دی چې دغه سریه د ۷ هـ کال د صفر په میاشت کې وه، ددې سربې کیسه بخاري هم را نقل کړیده.^(۱)

ابن حجر وایي: زه ددې سربې په هکله معلومات نلرم.^(۲)

(۳). ابن هشام ۲ / ۳۴۰. زاد المعاد ۲ / ۱۴۷.

(۱). صحيح البخاري ۲ / ۶۰۸ - ۶۰۹.

(۲). فتح الباري ۷ / ۴۹۱.

په اووم هجري کال کې

د ذات الرقاع غزا

وروسته له هغې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې وتوانید د کفر د مثلث دوی (ضلعې) برخې درې ورې کړي، نو د دریمې برخې ماتولو ته یې پام شو. دغه دریمه ډله د نجد په دښتو او میرو کې پراته سخت زړي اعراب او کوچیان وو چې وخت نا وخت به یې شوکې او ډاکې اچولې. څرنگه چې دا کوچیان په کوم ښار یا کلي کې نه اوسیدل، د کلاگانو او برجونو خاوندان نه وو چې کلا بند، او له مینځه یووړل شي بلکه په پراخو سیمو کې تیت او پرک پراته وو، نو بری ورباندې گران و. د دوی مشکل د مکې او خیبر له خلکو نه ډیر لوی و، د دې ډول شر او فساد په وړاندې یوازې تادیبي عملیات کیدلی شول او بس.

پر کوچیانو باندې د فشار اچولو، او د مدینې په شاوخوا کې د برید لپاره راټولو شویو اعرابو د ماتولو په نیت رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دیو لړ تادیبي پوځي عملیاتو پیل وکړ، غزا ته لاړ، او دغه غزا په تاریخ کې د ذات الرقاع په نوم شهرت لري.

زیاتره سیرت لیکونکي عقیده لري چې دغه غزا په څلورم هجري کال کې پېښه شویده، خو د ابو موسیٰ شعري او ابو هریره (رضي الله عنهما) گډون پکې دا څرگندوي چې باید دا غزا د خیبر له فتحې نه وروسته شوې وي، همدا وجه ده چې سبي روایت دا ښيي چې دغه غزا د ۷ هـ کال په ربیع الاول کې شویده.

ددې غزا کیسه داسې ده: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته خبر راغی چې د غطفان قبیلې د انمار یا بني ثعلبه او بني محارب کورنۍ پر مدینه د برید لپاره راټولې شوي دي، نو د دوی د مقابلې لپاره د ۴۰۰ یا ۷۰۰ کسه غازیانو په ملگرتیا له مدینې نه ووت.

ابوذر (رضي الله عنه) او په بل روایت یې عثمان بن عفان (رضي الله عنه) په مدینه کې خپل خلیفه وټاکه، مخکې لاړ، او له مدینې نه د دوو ورځو په مزل لیرې نخل نومې

سیمې ته ورسید، هلته د غطفان قبیلې له یو شمیر کسانو سره مخ شو خو جگړه ونه شوه، مگر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په همدې ورځ د خوف لمونځ ادا کړ.

امام بخاري له ابو موسی اشعري (رضي الله عنه) نه روایت کوي وايي: مونږ له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره په یوه غزا کې روان وو، مونږ ۶ کسان وو چې په نوبت سره به په یوه اوبښ سپریدو. پښې مو ټنګې او زخمي شوې، وپرسیدې، زما پښې هم زخمي شوې نوکان مې ولویدل، نو مونږ به خپلې پښې په ټوټو کې پټولې، او له همدې وجې نه دې غزا ته ذات الرقاع یعنی د ټوټو او پيوندونو جگړه ویل کیږي.^(۱)

بخاري بل روایت له جابر (رضي الله عنه) نه رانقل کړي وايي: په ذات الرقاع غزا کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره ملګري وو، هر چیرته به چې ښه سیوره لرونکې ونه راغله هغه به مو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پرېښوده. یو ځل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر ونې لاندې تشریف کینښود، نور اصحاب (رضي الله عنهم) په اغزي لرونکو ونو کې سره تیت شول هر چا ځانته سیوره لټوله، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله توره په ونه کې راوڅړله. جابر (رضي الله عنه) وايي: مونږ ټول ویده شو، په همدې وخت کې یو مشرک راغی، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) توره یې واخیستله په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې غږ وکړ چې اوس رانه ویرېږې که نه؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (لا) نه. هغه ورته وویل: نو څوک به دې رانه خلاص کړي؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وویل: (الله). الله به مې ساتي.

جابر زیاتوي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مونږ ته آواز وکړ، ورغلو که وینو چې یو اعرابي ورسره ناست دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راته وفرمایل: (إن هذا اختط سيفي وأنا نائم، فاستيقظت وهو في يده صلتاً).

فقال لي: من يمنعك مني؟ قلت: الله، فها هو ذا جالس). زه ویده وم او دې سړي مې توره اخیستې وه، زه پداسې حال کې راوینښ شوم چې توره یې په لاس کې راته نیولې وه، راته وېې ویل: څوک به دې رانه ژغوري؟ ما ورته وویل: الله تعالی. دا دی تاسې

(۱). صحیح البخاري ۵۹۲/۲. مسلم ۱۱۸/۲

یې وینی چې اوس له ما سره ناست دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه اعرابي ته هیڅ هم ونه ویل، معاف یې کړ. په بل روایت کې راځي چې: لمونځ ادا شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یوې ډلې اصحابو (رضي الله عنهم) ته دوه رکعت له لمونځ ورکړ، بیا دا ډله لاړه، نور پاتې اصحاب (رضي الله عنهم) راغلل او دوه رکعت له پاتې لمونځ یې ورپسې ادا کړ، او پدې ترتیب رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله څلور رکعت له لمونځ ادا کړ، خو اصحابو دوه دوه رکعت له لمونځ ورپسې وکړ. ^(۱)

د اعرابي کیسه ابو عوانه هم راوپريده په هغې کې راځي چې: توره د اعرابي له لاسه پریوته. او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) واخیسته ورته ویې فرمایل: (من یمنعک مني؟) څوک به دې رانه ژغوري؟ اعرابي ورته وویل: تر ټولو غوره نیونکی اوسه، رحم راباندې وکړه! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (تشهد أن لا إله إلا الله وأني رسول الله؟) د شهادت کلمه ووايه. اعرابي وویل: عهد در سره کوم چې په خلاف به دې جگړه ونکړم، او نه به له هغه قوم سره ملګرتیا وکړم چې ستا په خلاف جنگیږي. راوي وايي: نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عفوه ورته وکړه او پرې یې بنسود، هغه لاړ خپل قوم ته ورغی او ورته ویې ویل: زه تاسې ته له ټولو انسانانو نه د غوره شخصیت له لوري راغلی یم. ^(۲)

بخاري وايي چې مسدد له ابو عوانه هغه له ابي بشر نه روایت کوي چې: ددغه اعرابي نوم غورث بن حارث و ^(۳). ابن حجر وايي: د واقدي د روایت په اساس د دغه اعرابي نوم دعثور و او اسلام یې هم راوړی و، خو داسې بنکاري لکه چې دا دواړه دوي بیلې بیلې کیسې وي چې په دوو غذاگانو کې واقع شويدي. ^(۴)

له دې غذا نه د بیرته ستنیدو په وخت کې د مشرکانو یوه ښځه د مسلمانانو په اسارت کې راغله، ددې ښځې میره قسم وکړ چې تر هغې پورې به بیرته نه ګرزي تر څو یې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له اصحابو (رضي الله عنهم) نه د کوم چا وینه نه وي تویې کړې، په همدې اساس د شپې له مخې راغی، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوو کسانو ته د پیرې امر کړی و، دا دواړه چې یو یې عباد

(۱). صحیح بخاري ۱/ ۴۰۷-۴۰۸، ۲/ ۵۹۳

(۲). مختصر سیره الرسول. ۲/ ۲۶۴. فتح الباري ۷/ ۴۱۶.

(۳). صحیح بخاري ۲/ ۵۹۳.

(۴). فتح الباري ۷/ ۴۲۸.

بن بشر او بل یې عمار بن یاسر و د پیرې په دوران کې هغه وخت د نوموړي مشرک تر برید لاندې راغلل چې عباد لمونځ کاوه په لمانځه ولاړ و، مشرک په غشي وويشت. هغه غشي له بدن نه ویوست خو لمونځ یې پرې نه بنود بیا یې په دریو نورو غشو وويشت، خو بیا یې هم لمونځ پرې نه بنود، کله یې چې پای ته ورساوه سلام یې وگرزاهه خپل ملگری یې راوینس کړ، هغه چې دده دا حالت ولید ورته ویې ویل: سبحان الله، ولې دې زه نه راوینسولم؟ عباد ورته وویل: ما داسې سورت تلاوت کاوه، چې زړه مې ونه منله تلاوت نیمگړی پرېږدم.^(۱)

ددې غزا له برکته د سخت زړو عربانو په زړونو کې ویره ولیده، او لدینه وروسته د غطفان قبیلې دغه کورنیو د سر پورته کولو جرات ونکړ، ورور ورو یې ځواک اوبه کیده تر څو ټولې سلامي شوې او افراد یې ټول په اسلام مشر شول. ځینو خو یې بیا د مکې په فتحه کې برخه درلوده د حنین په غزا کې شریک وو، او د غنیمت له مالونو نه یې خپله برخه تر لاسه کړه. د مکې له فتحې نه وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ځینو کورنیو ته زکات راټولونکي واستول، دوی ورته زکاتونه ورکړل، پدې ډول سره د کفر مثلث مات شو، او په ټوله سیمه کې امن او آرامي حاکمه شوه، نور مسلمانانو دا توان درلود چې یو ځای بل ځای له پېښیدونکو وړو مشکلاتو سره په ډیره اسانه مقابله وکړي شي. ویلی شو چې ددې غزا په نتیجه کې د لویو لویو ښارونو او سیمو فتحه کیدلو ته لاره اواره شوه.

د همدې کال نور عسکري عملیات

له غزا نه وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اووم هجري کال تر شوال میاشتې پورې په مدینه کې پاتې شو پدې مدت کې یې دا عسکري عملیات تر سره کړيدي:

۱- د غالب بن عبد الله لیشي سريه: د ۷ هجري کال د صفر یا ربیع الاول په میاشت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) غالب په قدید سیمه کې د بني ملوح مقابلې ته ولیږه. ځکه دې قوم د بشیر بن سوید ملگري په شهادت رسولي وو. نو دغه ډله اصحاب یې له هغوی نه د انتقام پخاطر ور واستول. هغوی ورغلل د

(۱). زاد المعاد ۱۱۲/۲. د تفصیلاتو لپاره ابن هشام ۲۰۳/۲ - ۲۰۹، زاد المعاد ۱۱۰/۲ او فتح الباري ۴۱۷/۷ تر ۴۲۸ وگوره.

شپې له مخې يې برید ورباندې وکړ، یو شمیر يې ورنه ووژل او څاروي يې ورنه راوستل. پدې وخت کې د دښمن زیات شمیر لښکر ورپسې راغی، او پداسې حال کې چې مسلمانانو ته ډیر وړلنډ شوی و باران وشو او لوی سیل راغی د دواړو لښکرو تر مینځ حایل واقع شو، او مسلمانان وتوانیدل په بریالیتوب سره شاتګ وکړي.

۲- د ۷ هـ کال په جمادي الثانيه کې د حسمی سریه: ددې پیښې تفصیلات مخکې پاچایانو ته د لیکونو په فصل کې تیر شويدي.

۳- د ۷ هـ کال د شعبان په میاشت کې ترېه ته د عمر بن خطاب (رضي الله عنه) سریه: پدې سریه کې له عمر (رضي الله عنه) سره ۳۰ مجاهدین وو، د شپې به يې مزل کاوه او د ورځې له خوا به پتیدل، خو بیا هم د هوازن قبیلې خلک ورباندې خبر شول او د دوی له رسیدو نه مخکې وتښتیدل، کله چې عمر (رضي الله عنه) ورغی هیڅوک هم په ګوتو ورنه غلل.

۴- د ۷ هـ کال د شعبان په میاشت کې د بشیر بن سعد انصاري سریه: ده ته وظیفه ورکړل شوه چې د فدک سره خوا کې بني مره باندې حمله وکړي. له ده سره هم (۳۰) کسان وو، ورغی له برید نه وروسته يې یو شمیر څاروي او پسونه او نور ورنه ولجه کړل بیرته را روان شول، خو د دښمن له خوا تعقیب او تر برید لاندې ونيول شول، جګړه وشوه ترڅو د بشیر او ملګرو يې ټول غشي تمام شول، او پدې ترتیب سره له بشیر نه پرته ټول اصحاب (رضي الله عنهم) په شهادت ورسیدل، بشیر پخپله په ټپي حالت کې فدک ته ځان ویوست او هلته ترهغې پورې له یهودانو سره پاتې شو ترڅو زخمونه يې جوړ شول بیا مدینې ته ستون شو.

۵- د ۷ هـ کال په رمضان میاشت کې د غالب بن عبد الله لښي سریه: دا سریه د بني عوال، او په میفعه کې د بني عبد بن ثعلبه په خلاف وه. یو بل روایت وايي چې دا د جهینه قبیلې د حرقات کورنۍ په خلاف وه. پدې سریه کې له اسامه بن زید (رضي الله عنهما) سره یو سل دیرش مجاهدین وو، د دښمن له افرادو نه يې څو کسان ووژل او یو شمیر څاروي يې ورنه په غنیمت ونيول. په همدې سریه کې اسامه (رضي الله عنه)،

یو تن چې نوم یې نهیک بن مرداس و وروسته له هغې وواژه چې په خوله یې لا اله الا الله کلمه وویل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اسامه ته وویل: (أقتلته بعد ما قال: لا إله إلا الله؟) آیا د لا اله الا الله ویلو وروسته دې وواژه؟ اسامه وویل: کلمه یې د ځان ژغورلو په خاطر وویل! رسول (صلی الله علیه و سلم) ورته وفرمایل: (فهلأ شققت عن قلبه فتعلم أصادق هو أم كاذب؟). آیا تا یې سینه چاک کړې وه چې رښتیا او دروغ یې درته څرگند شوي وي.

۶- د عبدالله بن رواحه سریه: نوموړې له ۳۰ کسانو سره د ۷ هـ کال د شوال په میاشت کې د خیبر په لور واستول شو. سبب یې دا و چې اسیر او یا بشیر بن رزام د غطفان قبیلې خلک د مسلمانانو په خلاف راټولول، مسلمانانو اسیر له دیرشو کسانو سره راویوست او دا تمه یې ورکړه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به د خیبر ولایت ده ته ورکوي، هماغه وه چې هغه له ۳۰ ملگرو سره راووت او ورسره روان شو، خو کله چې د قرقره نیار سیمې ته ورسیدل د دواړو ډلو تر مینځ سو تفاهم را مینځته شو او په نتیجه کې اسیر سره له ټولو ملگرو یې ووژل شو.

۷- د بشیر بن سعد انصاري سریه: د ۷ هـ کال په شوال میاشت کې په یمن او جبار کې د میشته اعرابو په خلاف چې د غطفان قبیلې سیمه وه ۳۰۰ مسلمانان واستول شول. ددې لښکر وظیفه دا وه چې له هغې ډلې سره مقابله وکړي کومه چې د مدینې پر څنډو یې د حملې لپاره تیاري نیوله. مسلمانانو به د شپې مزل کاوه د ورځې به یې کمین نیوه، کله چې مشرکین د بشیر له راتگ نه خبر شول وتښتیدل، مسلمانانو ډیرې ولجې ونيولې، دوه کسان یې هم ورنه اسیران کړل، مدینې ته یې راوستل، او هلته دواړو اسلام راوړ.

۸- د ابي حذرر اسلمي سریه: ابن قیم وايي چې دا په اووم هجري کال له عمره القضاء نه مخکې کې وه. لنډیز یې داسې دی چې د جشم بن معاویه قبیلې یو سړی له ډیر شمیر لښکرو سره غابه ته راغی او غوښتل یې قیس قبیله د مسلمانانو په خلاف راوپاروي. همدا وه چې رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې مقابلې ته ابو حذرر واستاوه، له ده سره دوه کسان وو. ابو حذرر له ډیرې حکیمانه استراتیژۍ نه کار واخیست، دښمن ته کلکه ماتې ورکړه، ډیر اوبښان او پسونه یې ورنه ولجه کړل.^(۱)

(۱). زاد المعاد ۲/ ۱۴۹ - ۱۵۰ (تفصیل لپاره رحمه للعالمین، زاد المعاد، تلقیح فهم الاثر او مختصر سیره الرسول وگوره).

د قضاء عمره

حاکم وایي: دا خبره په تواتر سره ثابته ده چې کله د ذي القعدې میاشت رابره شوه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته امر وکړ چې د قضاء شوې عمرې د ادا لپاره ځانونه تیار کړي، چا چې په حدیبیه کې برخه درلوده هغه ټول به ځي. همدا وه چې ټول روان شول، په حدیبیه کې له گډون کوونکو سربیره څه نور اصحاب هم د عمرې په نیت ووتل، د ټولو شمیره په پنځو او ماشومانو سربیره دوه زره کسان وو.^(۱)

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مدینه کې عویف ابا رهم غفاري خلیفه وټاکه. شپيته څاروي یې ورسره روان کړل او ناجیه بن جندب اسلمی یې پدې وگماره چې ددې اوبنانو پالنه او ساتنه وکړي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ذي الحلیفه نه احرام وټاره، تلبيیه یې وپیله، مسلمانانو هم دده مبارک پیروي کوله، تلبيیه ویونکي ورپسې روان وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جگړې لپاره تیاري نیولې وه، وسله یې ورسره اخیستې وه، ځکه د قریشو له خیانت نه یې ویره درلوده، خو کله چې یاجج نوم ی سیمې ته ورسید ټولې وسلې لکه ډالونه، نیزې، غشي یې همدلته کیښودل، د اوس بن خولي انصاري تر مشرۍ لاندې یوه دوه سوه کسيزه ډله یې د وسلو په ساتنه مکلفه کړه او خپله له نورو مسلمانانو سره چې یوازې تورې ورسره وې هغه هم په تیکيو کې مخ په وړاندې لاړ.^(۲)

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مکې ته د داخلیدو په وخت کې په خپله قصواء نومې اوبڼه سپور و، مسلمانان تورې په لاس د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) شاوخوا ته روان وو، ټولو تلبيیه وپیله او مکې ته داخل شول.

مکې ته د مسلمانانو د داخلیدو په وخت کې مشرکان د کعبې شریفې شمال ته پراته قعیقعان نومې غره ته لاړل او له هغه ځای نه یې مسلمانانو ته کتل، یو بل ته یې

(۱). فتح الباري ۷/ ۷۰۰.

(۲). نفس المصدر، زاد المعاد ۱۵۱/۲.

ویل چې: اوس به داسې کسان راځي چې د یثرب ټپو یې زور ایستلی دی. همدا وجه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مخکې نه خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته امر کړی و چې د طواف په لومړیو دریو دورو کې به اوږې اچوي، د قوت مظاهره دې وکړي او په چستی او چالاکی سره دې طواف ادا کړي. ددې امر حکمت دا و ترڅو مشرکان وگوري چې مسلمانان د دوی د تصور خلاف زور او قوت لري^(۱). همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر کړی و چې د احرام په دوران کې ټول ښی اوږې لوڅې پریږدي او د خادر دواړه خواوې په چپې اوږې واچوي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مکې ته له هغه کنډو نه داخل شو چې لار یې حجون ته رسیده. مشرکان په لیکو ولاړ وو او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې کتل، چې تلبیه یې ویله راغی پخپلې نیزې سره یې حجر اسود لمس کړه، طواف یې وکړ، مسلمانانو هم طواف کاوه، عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) پداسې حال کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې مخې ته روان و چې توره یې په لاس کې وه او لاندیني اشعار یې زمزمه کول:

خلوا فکل الخیر فی رسولہ	خلوا بني المشرکین عن سبیلہ
فی صحف تتلی علی رسولہ	قد انزل الرحمن فی تزیلہ
انی رايت الحق فی قبولہ	یا رب انی مؤمن بقیلہ
الیوم نضربکم علی تزیلہ	بان خیر القتل فی سبیلہ
و یدھل الخلیل عن خلیلہ ^(۲)	ضربا یزیل الھام عن مقیلہ

[اې د مشرکینو زوزاته! دده لاره پریږدئ، لاره یې پریږدئ چې ټول خیر د الله په رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کې دی. رحمن رب پخپل کتاب کې نازل کړی، پداسې صحیفو کې چې دده پر رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې تلاوت کیږي. اې ربه! زه د هغه په قول ایمان لرم، او ددې خبرې منل حق بولم، چې بهترین مرگ هغه دی چې د الله په لار کې وي. نن به مونږ په تاسو د هغه کتاب مطابق گوزارونه کوو، داسې گوزار چې ککړۍ پرې کوي او داسې گوزار چې دوست له دوست نه غافل او بې خبر گرزوي.]

(۱) صحیح البخاري ۱/ ۲۱۸-۲/ ۶۱۱، ۶۱۰. صحیح مسلم ۱/ ۴۱۲

(۲) د اشعارو ترتیب مونږ پدې ترتیب برابر کړیدی، خو په کتابونو کې په مختلف ډول راوړل شوي دي.

د انس (رضي الله عنه) په روایت کې راځي چې عمر (رضي الله عنه) وويل: اي ابن رواحه! د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې او په حرم شريف کې شعر وايي؟ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (خَلَّ عَنْهُ يَا عُمَرُ، فَلَهُوَ أَسْرَعُ فِيهِمْ مِنْ نَضْحِ النَّبْلِ). پریږده اي عمره! پر مشرکینو ددې شعر اغیزه تر غشو هم زیاته ده.^(۱)

د طواف په دریو لومړیو دورو کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو په قوت او چالاکی سره اوږې اچولې، کله چې مشرکینو پدې حالت کې ولیدل نو یو بل ته یې وويل: زمونږ څو گمان و چې دا خلک به تبې وهلي او کمزوري شوي به وي، گورئ دوی له هر چا نه پیاوړي او چالاک دي!!^(۲)

په طواف پسې یې د صفا او مروه تر منځ سعي وکړه، بیا یې هغه ځای ته وکتل چېرته چې د ذبحې اوبیان درول شوي وو، ویې فرمايل: (هذا المنحر، وکل فجاج مكة منحر). دا د نحر (قربانۍ) ځای دی، د مکې هره کنده د نحر ځای دی. په همدې ترتیب سره یې له مروه سره خوا کې قرباني وکړه او هملته یې سر وخواوه. مسلمانانو هم د خپل رهبر پوره متابعت او پیروي کوله. بیا یې یوه ډله خلک یاجج ته ولېږل تر څو هلته د وسلې ساتنه وکړي، او په هغه ځای کې توظیف شوي خلک مکې ته راشي او خپل د عمرې مناسک ادا کړي.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) درې ورځې په مکه کې پاتې شو، په څلورمه ورځ سهار مشرکین ورته راغلل، او اصحابو (رضي الله عنهم) ته یې وويل: خپل رهبر ته وواياست چې وخت مو پوره شوی. همدا وه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مکې نه وخوځید او لاړ په سرف نومي سیمه کې یې واړول.

هغه وخت چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مکې نه روان شو د حمزه (رضي الله عنه) لور ورپسې را روانه شوه چیغې یې پسې و هلې ای زما کاکا! ای کاکا! علي (رضي الله عنه) په غیږ کې راو نیوله. بیا د علي، جعفر او زید (رضي الله عنهم) تر مینځ ورباندې دعوه شوه، هر یوه غوښتل چې له ځان سره یې بوزي او کفالت یې په غاړه واخلي، خو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) داسې فیصله او

(۱). الترمذي، ابواب الاستئذان والادب، باب ما جاء في انشاد الشعر ۱۰۷/۲.

(۲). مسلم ۴۱۲/۱.

امر یې وکړ چې دا نجلی به له جعفر (رضي الله عنه) سره وي ځکه چې نجلی خاله د جعفر (رضي الله عنه) ښځه وه.

په همدې سفر کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له میمونې بنت حارث عامریه (رضي الله عنها) سره واده وکړ. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مکې ته له داخلیدو نه مخکې جعفر بن ابی طالب (رضي الله عنه) حضرت میمونې (رضي الله عنها) ته ورلیږلی و، هغې خپل صلاحیت او اختیار عباس (رضي الله عنه) ته سپارلی و، ځکه خور یې ام الفضل (رضي الله عنها) د حضرت عباس (رضي الله عنه) ښځه وه. عباس (رضي الله عنه) فیصله وکړه چې میمونې (رضي الله عنها) رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته نکاح کړي. او کله چې له مکې نه روان شو نو ابو رافع ته یې وظيفه ورکړه چې میمونې (رضي الله عنها) ورته راولي، همدا وه چې نکاح وشوه او په سرف سیمه کې مبارک واده ترسره شو^(۱). دغې عمرې ته ځکه د قضاء عمره وایي چې دا د حدیبیې د عمرې قضاء و او یا دا چې دا عمره د حدیبیې د سولې د تړون او مصالحې چې په عربي کې ورته قضا او مقاضاه ویل کیږي، مطابق ترسره شوه، زیاترو همدا دوهمه وجه تایید کړیده^(۲) ددې عمرې څلور نومونه دي: قضاء، قضیه، قصاص او صلح^(۳).

لدې عمرې نه وروسته څو نورې سړيې

۱- د ابن ابی عوجاء سړیه: د ۷ هـ کال په ذي الحجه میاشت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ابن ابی عوجاء د ۵۰ کسانو په مشرۍ بني سليم ته وليږه، تر څو هغوی اسلام ته راوبولي. هغوی په ځواب کې ورته وویل: مونږ اسلام ته ضرورت نلرو، په نتیجه کې سخته جگړه وشوه، ابو عوجاء ټپي شو، او له دښمن نه دوه کسان په اسارت ونيول شول.

۲- د غالب بن عبد الله سړیه: د ۷ هجري کال په صفر میاشت کې غالب بن عبد الله د ۲۰۰ کسانو په مشرۍ د فدک هغې سیمې ته واستول شو چېرته چې د بشیر

(۱). زاد المعاد ۲/ ۱۵۲.

(۲). زاد المعاد ۱- ۱۷۲ فتح الباری ۷/ ۵۰۰.

(۳). فتح الباری ۷/ ۵۰۰.

بن سعد ملگري په شهادت رسيدلي وو. دوی د دښمن څه افراد ووژل او يو شمير حيوانات يې ورنه ولجه کړل.

۳- د ذات اطلع سريه: د آتم هجري په ربيع الاول مياشت کې بنو قضاغه پر مسلمانانو د بريد لپاره زيات شمير کسان راغونډ کړي وو. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د کعب بن عمير انصاري په مشرۍ (۱۵) کسان ورواستول. هغوی له دښمن سره له مخامخ کيدو وروسته لومړی د اسلام بلنه ورکړه، خو هغوی د دوی دعوت ونه مانه، جگړه پيل شوه په نتيجه کې ټول مسلمانان په شهادت ورسيدل، يوازې يو کس د شهيدانو له مينځ نه ژوندي راووت او يا را وايستل شو او بس.^(۱)

۴- د ذات عرق سريه: د ۸ هـ کال په ربيع الاول مياشت کې د بنو هوازن په خلاف وه. بني هوازن به وخت نا وخت د مسلمانانو له دښمنانو سره مرستې کولې، همدا وه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) شجاع بن وهب اسدي له ۲۵ کسانو سره د دوی مقابلې ته واستاوه، هغوی لاپل او له دښمنانو نه يې زيات څاروي ولجه کړل او سالم بيرته راستانه شول.^(۲)

(۱). رحمه للعالمين ۲۳۱/۲

(۲). رحمه للعالمين، تلقيح فهم اهل الاثر لابن الجوزي ص ۳۳

د مټه جگړه

د مټه جگړه تر ټولو سخته او خونړۍ جگړه ده چې مسلمانانو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ژوند کې کړېده. همدا جگړه د نصرانیانو د سیمو او هیوادونو د فتحې او نیولو پیلامه وه. دا جگړه د ۸ هـ کال په جمادي الاولی چې د ۶۲۹ کال د سپتمبر یا اګست میاشتې سره سمون خوري واقع شویده. مټه چې د میم په پېښ او همزه په سکون ویل کیږي د شام په لاندینی برخه بلقاء کې پرته یوه سیمه ده چې له بیت المقدس نه ډیره فاصله نلري تقریباً دوه منزله ورنه لیري ده.

د جگړې سبب

ددې جگړې سبب دا دی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د حارث بن عمیر ازدي په لاس د بصری واکمن ته لیک واستاوه. د لارې په اوږدو کې د قیصر له لوري د شام د بلقاء حاکم شرحبیل بن عمرو غسانی لاره ورته ونيوه، هغه یې ونيو او بیا یې په شهادت ورساوه. د سفیرانو وژل نه یوازې ډیر لوی جرم بلکه د جنگ د اعلان په معنی و. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې سره ډیر په غوسه شو فوراً یې درې زره کسيز لښکر تیار کړ.^(۱) چې له احزاب غزا نه پرته په هیڅ یوه غزا کې همدومره زیات شمیر غازیانو برخه نه ده اخیستې.

د لښکر مشران او د رسول الله (ﷺ) لارښوونې

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې لښکر مشري زید بن حارثه (رضي الله عنه) ته وسپارله، او ویې فرمایل: (إن قتل زید فجعفر، وإن قتل جعفر فعبید الله

(۱) زاد المعاد ۲: ۱۵۵ فتح الباري ۷ / ۵۱۱ .

بن رواحه). که زید شهید شو، نو په ځای به یې جعفر (رضي الله عنه) قوماندان وي، که هغه هم شهید شو، نو عبدالله بن رواحه به دغه دنده په غاړه اخلي^(۱). دوی ته یې سپینه جنډه ورکړه چې زید بن حارثه ته یې وسپارله^(۲). رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لښکر او مشرانو ته یې هدايت وکړ چې لومړی به د حارث بن عمير د شهادت ځای ته ورشي، له هماغه ځای نه به خلک اسلام ته راوبولي، که اسلام یې راوړ نو ښه او که نه نو د الله په توکل سره به برید ورباندې وکړي. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (اغزوا بسم الله، في سبيل الله، مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ، لَا تَغْدُرُوا، وَلَا تَغْلُوا، وَلَا تَقْتُلُوا وَلِيداً وَلَا امْرَأَةً، وَلَا كَبِيراً فَانِيّاً، وَلَا مَنَعِزَلاً بِصُومَةٍ، وَلَا تَقْطَعُوا نَخْلاً وَلَا شَجَرَةً، وَلَا تَقْدُمُوا بِنَاءً). د الله په نامه سره د الله په لار کې د کفارو په خلاف وجنگېږئ، غدر او خیانت مه کوئ، عهد مه ماتوئ، واړه، ښځې، زاړه او په عبادت بوخت راهبان مه وژنئ، ونې او بوتې مه پرې کوئ، کلي او کورونه مه وړانؤئ^(۳).

له لښکر سره په مخه ښه او د عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) ژړا لښکر تیار شو، خلک راټول شول، د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خوا ټاکل شویو قوماندانانو سره یې په مخه ښه وکړه. پدې وخت کې عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) خپلې اوښکې کنترول نه شواي کړی، په ژړا شو. سوال ورنه وشو ولې ژاړې؟ عبدالله وويل: قسم په خدای په دنیا پسې نه ژاړم، له تاسې نه د جدایۍ په سبب هم ژړا نه کوم. د ژړا سبب مې دا دی چې ما له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه د قرآنکریم تلاوت اوریدلی چې په یوه آیت کې یې د دوزخ یاد راغلی او داسې فرمایي: ((وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا)) (مریم: ۷۱) [د تاسې هر یو به دوزخ ته داخلېږي، دا د الله حکم او فیصله ده]. نه پوهیږم چې یو ځل دې اورته داخل شم بیا به څنگه ور نه وزم؟ مسلمانانو ورته وويل: الله تعالی مو مل شه. الله مو ساتندوی شه، الله مو بیرته سالم او غانم راوله. په ځواب

(۱). صحيح البخاري باب غزوه موته من ارض الشام ۶۱۱ / ۲.

(۲). مختصر سيره الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص ۳۲۷.

(۳). نفس المصدر، رحمه للعالمين ۲ / ۲۷۱.

کې عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) دا شعر ووايه.

لكنني اسال الرحمن مغفرة

وضربة ذات قرغ تقذف الزبدا

او طعنة بيدي حران مجهزة

بحربة تنفذ الاحشاء والكبدا

حتى يقال اذا مروا على جدثي

ارشده الله من غاز و قد رشدا

[خوږه له رحمن رب نه د مغفرت سوال کوم، ورنه غواړم چې هډوکي ماتونکي او ماغزه شیندونکي گوزار مې په برخه کړي، یا د داسې نیزه باز د لاس گوزار غواړم چې ینه او کولمې مې پرې کړي، ترڅو چې کله مې خلک په قبر تیرېږي نو وایي دا د هغه غازي قبر دی چې الله هدایت ورته کړی او په نیغه لاره برابر و.]
پدې پسې لښکر روان شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله تر وداع نومې غونډۍ پورې ورسره ملګري و هلمته ودرید او په مخه ښه یې ورته وویل.^(۱)

اسلامي لښکر او ترینګلي حالات

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اصحابو (رضي الله عنهم) دا لښکر روان شو، د شمال په لور تر معان پورې مخکې لاړ، دغه سیمه له شمالي حجاز سره خوا کې پرته ده. هلمته استخباراتو خبر ورته راوړ چې هرقل د بلقاء په مآب نومې منطقه کې له یو لک لښکر سره ځای په ځای شوی دی، او یو لک نور کسان د نورو قبایلو لکه لخم، جذام، بلقین، بهراء او یلي هم ورسره یو ځای شوي دي.

په معان کې مشورتې غونډه

مسلمانانو له دومره لوی لښکر سره د مقابلې لپاره تیاري نه درلوده، هغوی ته دا حالت ناڅاپي او نابیره پېښ شوی و حیران وو چې دا درې زره کسيز لښکر به څه ډول پر دوه لکه لښکر باندې حمله کوي؟ دوه ورځې په معان کې پاتې شول، مشورې یې کولې، یو ځل یې وویل: راځئ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته لیک ولیږو د دښمن د لښکر په هکله خبر ورکړو، هغه به یا نور کسان راولیږي، او یا به بل څه هدایت راکړي چې مونږ به یې عملي کړو.

(۱). ابن هشام ۳۷۳/۲، ۳۷۴. زادالمعاد ۱۵۶/۲. مختصر سیره الرسول للشيخ النجدي ص ۳۲۷.

عبداللہ بن رواحہ (رضي الله عنه) ددې نظريې مخالفت وکړ، خلک يې وهڅول ويې ويل: اي ملگرو! تاسې چې له څه نه ويره لرئ هغه هماغه شهادت دی چې په لټه کې يې تردې ځايه راغلي ياست، جگړه خو د افرادو په ډيرښت او قوت نده، مونږ خو له دښمنانو سره په ځواک او ډيرښت نه جنگيږو بلکه مونږ په هغه دين ورسره جنگيږو چې الله تعالی عزت پرې راکړی، توکل په خدای وکړی، ملاوې وتړی، يا به بريالي شئ او يا به مو شهادت په برخه شي! په پای کې ټولو همدا د عبداللہ (رضي الله عنه) رایه ومنله او د مقابلې فيصله يې وکړه.

اسلامي لښکر پر دښمن ناتار جوړوي

اسلامي لښکر دوې ورځې په معان کې پاتې شو، وروسته د دښمن په لور وخوځید، او د بلقاء سیمې په مشارف نومي کلي کې د هرقل له سپایانو سره مخ شو. دښمن مخکې راغی، مسلمانان د موټه خوا ته کاره شول او هلته يې سنگر ونيو، د جگړې تياري يې ونيوله، د میمنې (بني اړخ) مشري يې قطبه بن قتاده عذري او د کینې خوا قوماندې يې عباد بن مالک انصاري ته ورکړه.

د جگړې پیل او اتلو مجاهدینو شهادت

په موټه کې دواړې لښکرې سره مخامخ شوې، سخت جنگ ونښت، درې زره مسلمانانو د دوه لکو جگړه مارانو مقابلې کوله. عجیبه صحنه او سخته جگړه وه، خو د ایمان قوت تاریخونه جوړوي جنډه د زید بن حارثه (رضي الله عنه) په لاس کې وه، په ډیره میړانه جنگیده، تر هغې پورې يې پر دښمن حملې کولې تر څو د دښمن په نیزو سره سورې سورې شو او د شهادت جام يې په سر واړاوه.

پده پسې جعفر بن ابي طالب (رضي الله عنه) جنډه پورته کړه، په بې ساري توگه جنگیده، کله چې جگړه ډیره تنده شوه، ستردی شو، نو له خپل سره تور بخون آس نه کوز شو د هغه پښې يې ووهلې جگړې ته يې ادامه ورکړه تر څو ښی لاس يې پرې شو، جنډه يې په چپ لاس کې ونيوه، همداسې جنگیده تر څو چپ لاس يې هم پرې شو، بیا يې جنډه په دواړو متو په غيږ کې ونيوه او همداسې اوچته يې نیولې وه تر څو په شهادت ورسید. په یوه روایت کې راځي چې یوه رومي داسې گوزار پرې وکړ چې په نیمایي سره دوې ټوټې شو. الله تعالی دده د دواړو لاسونو په بدل کې په جنت کې دوه

وزرونه ورکړل، چیرته یې چې زړه وې هلته پرې الوزی او همدا وجه ده چې په جعفر طیار یا جعفر ذي جناحین سره شهرت لري. امام بخاري له نافع نه روایت کوي چې ابن عمر (رضي الله عنهما) ورته ویلي چې د جعفر (رضي الله عنه) له شهادت نه وروسته زه دده جسد ته ودریدم، پنځوس د نیزو، تورو او غشو ټپونه یې خوړلي وو، یو ټپ یې هم په شا نه و لگیدلی ټول یې په مخ او سینه خوړلي وو.^(۱)

په بل روایت کې راځي چې ابن عمر (رضي الله عنهما) وایي: زه پدې غزا کې حاضر وم، د جعفر (رضي الله عنه) په ټپون کې وو چې د شهیدانو په مینځ کې مو وموند، ومو لیدل چې له نوي (۹۰) نه زیات د تورې، نیزې او غشو گوزارونه یې خوړلي دي.^(۲) او له نافع نه د العمري په روایت کې دا هم شته چې دا ټول ټپونه یې په سینه وو.^(۳) کله چې جعفر بن ابی طالب (رضي الله عنه) لدې بې ساري او اتلانه جگړې نه وروسته په شهادت ورسید، نو جنده عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) پورته کړه، پخپل آس سپور و، د دښمن په لور ورغی. د حملې تیاري یې کوله پدې وخت کې څه متردد غونډې شو، آس یې لږ کوږ هم شو، خو فوراً یې دا شعر ووايه:

کارهة او لتطاوعنه

اقسمت یا نفس لتزلنه

مالي اراك تکرهين الجنة

ان اجلب الناس وشدوا الرنه

[اې نفسه! قسم دی چې حتماً به مقابلې ته وردانگې، په خفگان وي که په خوشالي. دا به کېږي، که خلکو جنگ پیل کړي او نیزې یې نیولې دي نو زه ولې تا له جنت نه په تېښته کې وینم؟]

بیایې د مقابلې میدان ته وردانگل، پدې وخت کې یې د تره زوی یو له غوښې ډک هډوکی ورته راوړ، ورته وېې ویل دا واخله او ځان څه ناڅه ورباندې تقویه کړه، دا څو ورځې خو ډیر کړیدلی یې! ورنه وایي خيست یو کپ یې ورنه وکړ نور یې ایسته و اچاوه، توره یې واخیستله په جگړه یې پیل وکړ او د ژوند تر وروستۍ لحظې پورې په پوره میړانه وجنگید ترڅو په شهادت ورسید.

(۱). بخاري ۶۱۱ / ۲

(۲). بخاري ۶۱۱ / ۲

(۳). فتح الباري ۵۱۲/۷. لدې احادیثو نه په ظاهر دا معلومېږي چې دواړه یې د ټپونو په هکله اختلاف لر، خو دا داسې جمع کیدلی شي چې د ټپونو زیاتوالی یې د غشو د لگیدو له امله یاد شوی دی.

اسلامي جنډه د سيف الله په لاس کې

پدې وخت کې د بني عجلان قبيلې يو کس چې ثابت بن ارقم نومیده رامخې ته شو، جنډه يې پورته کړه، غږ يې وکړ، اې مسلمانانو! يو کس خپل مشر وټاکي. دوی ورته وويل: همدا ته مو مشر. ده وويل نه، زه دا کار نه کوم، بالاخره ټول په خالد بن وليد (رضي الله عنه) باندې راضي او سلا شول. خالد (رضي الله عنه) جنډه پورته کړه سخته جگړه يې وکړه. بخاري ورنه روايت کوي چې وايي: د موته په ورځ زما په لاس کې نهه (۹) تورې ماتې شوې، په پاې کې يوازې يوه يمانې وړه غوندې توره راسره پاتې شوه. په بل لفظ کې راځي چې وايي: د موته په ورځ مې نهه (۹) تورې په لاس کې کړې شوې يوازې زما يمني تورې تاب راوړ او راسره پاتې شوه.^(۱)

د موته په ورځ مخکې لدينه چې څه خبر راشي رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د وحې په واسطه خبر ورکړ شو او هغه داسې وفرمايل: (أخذ الراية زيد فأصيب، ثم أخذ جعفر فأصيب، ثم أخذ ابن رواحة فأصيب — وعيناه تذرفان — حتى أخذ الراية سيف من سيوف الله، حتى فتح الله عليهم). د جگړې په ميدان کې زيد په شهادت ورسيد، بيا جنډه جعفر پورته کړه هغه هم شهيد شو، بيا عبدالله بن رواحه جنډه پورته کړه هغه هم په شهادت ورسيد. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا خبرې کولې او له مبارکو سترگو نه يې اوښکې روانې وې، زياته يې کړه بيا جنډه سيف الله پورته کړه او د همدې په لاس د مسلمانانو بری په برخه شو.^(۲)

د جگړې پای

که څه هم مسلمانانو يې ساري مقاومت کاوه، او په بې ساري ميرانه جنگيدل، خو بيا هم دا تصور کمزوری ښکاریده چې بری به هم د دوی په برخه وي، ځکه د دښمن په مقابل کې د دوی شمير ډير کم او وسايل يې هم لږ وو، خو خالد بن وليد (رضي الله عنه) خپل مهارت او حکمت په کار واچاوه او مسلمانانو ته يې نجات ورکړ.

(۱). صحيح بخاري باب غزوه موته من ارض الشام ۶۱۱/۲

(۲). صحيح بخاري ۶۱۱/۲ - ۳. نفس المصدر ۶۱۱/۲.

ددې جگړې د پايلې په اړه مختلف روايتونه راغلي دي، له صحيح روايتونو نه دا څرگنديږي چې خالد (رضي الله عنه) ټوله ورځ د دښمن مقابلې وکړه، خو دا يې ضروري گڼله چې بايد له يوې کاميابې استراتيژۍ نه گټه واخيستله شي ترڅو مسلمانان نجات ومومي او مشرکين داسې وويړول شي چې د مسلمانانو د تعقيب جرات ونه شي کړي، ځکه هغه پوهيده که چيرې مسلمانان د عقب نشينۍ په وخت کې د دوی تر گوزار لاندې راشي نو بيا به يې ژغورل ممکن نه وي. همدا وه چې د جگړې په دوهمه ورځ يې جنگي استراتيژي بدله کړه، د لښکر ترتيب يې بدل کړ، له سره يې ځايونه ورته وټاکل، مقدمه يې د ساقې په ځای ودروله او ميمنه يې د ميسرې په ځای او ميسره د ميمنې په ځای توظيف کړه، کله چې د دښمن له لښکرو سره مخامخ شول نو د کفارو ټوليو هر يوه له خپل مخ سره نوي کسان وليدل، فکر وکړ لکه چيگ مدد او کومک ورته راغلی دی، يو ځل يې په زړونو کې ويره پيدا شوه، دښمنان د ويرې او تشويش په حالت کې وو چې خالد (رضي الله عنه) د ورو ورو عقب نشينۍ يا په شاتگ امر وکړ. دوی داسې په شاتگ کاوه چې د لښکر په تنظيم کې هيڅ بدلون نه ليدل کيده روميان هم نه ورپسې راتلل ځکه هغوی دا گمان کاوه لکه چې مسلمانان چل ورسره کوي غواړي روميان د صحرا په لوري بوزي او هلته يې حساب تصفيه کړي. پدې ترتيب سره دښمن په شا شو، او د مسلمانانو په تعقيب پسې يې هيڅ هڅه ونکړه، او مسلمانان پدې وتوانيدل چې روغ رمت مدينې ته ستانه شي.^(۱)

د دواړو خواوو مړي

پدې جگړه کې ۱۲ مسلمانان په شهادت ورسيدل، د کفارو د مړيو شميره پوره نده معلومه خو داسې ښکاري چې له هغوی نه به زيات کسان وژل شوي وي.

د جگړې اغيزې

که څه هم مسلمانانو لدې جگړې نه مطلوب هدف تر لاسه نه شوای کړای او خپل کسات يې وا نه شوی اخيستلی، خو بيا يې هم د دوی لپاره گټورې اغيزې درلودې. پدې سره ټول عرب ويرې او ډار ونيول، د مسلمانانو رعب پرې ولويد، هغه وخت روميان زير ځواک وو او عربانو گمان کاوه چې لدوی سره ټکر يعنې بربادي او خودکشي، نو پدې جگړې سره دا گمان هم غلط ثابت شو.

(۱). فتح الباري ۵۱۳/۷. زاد المعاد ۱۵۶/۲.

له دوه لکه عسکرو سره د دری زره مسلمانو سپایانو مقابله داسې یوه بې ساري مقابله وه چې د تاریخ له عجایبو نه شمیرل کیږي. دې جگړې دا ثابته کړه چې مسلمانان هسې ندي لکه څرنگه چې عربانو او رومیانو تصور کاوه، له دوی سره د الله تعالی مرستې دي. همدا وجه وه چې ددې جگړې نه وروسته ډیرې سرکشې قبیلې اسلام ته سلامي شوې، بنو سلیم، اشجع، غطفان، فزاره او ذبیان قبیلې په اسلام مشرفې شوې.

همدغه جگړه له بلې خوا له رومیانو سره د لویو خونړیو جگړو پیلامه وه، او په پای کې د همدې جگړې له برکته د رومیانو ډیر ښارونه فتح شول.

د ذات السلاسل سریه

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شام په غاپو کې د پرتو عربي قبایلو په اهدافو او دریځ پوه شو او ویې لیدل چې دغه قبیلې په جگړه کې د مسلمانانو په خلاف د رومیانو خواته ودریدلې، نو دا ضروري ورته ښکاره شوه چې د رومیانو او دې عربانو تر مینځ بیلتون راوستل شي ترڅو په راتلونکې کې د مسلمانانو په خلاف دومره لوی ائتلاف جوړ نه شي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې کار د عملي کولو لپاره عمرو بن العاص غوره کړ، ځکه د ده انا یعنی د پلار مور له "بلي" قبیلې څخه وه. د ۸ هـ کال په جمادي الاخره کې یې دوی ته واستاوه ترڅو همکاري یې ترلاسه کړي. په یوه روایت کې خولا دا راځي چې دوی ته خبر را ورسید چې د قضاعه قبیلې خلک راټول شوي او د مدینې په لور راتلل غواړي، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عمرو ته وظيفه ورکړه چې هغوی ته ورشي او خبرې ورسره وکړي. کیدای شي همدا دواړه سببونه سره یو ځای شوي وي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عمرو بن العاص (رضي الله عنه) ته سپینه جنده ورکړه، یوه بله یې توره هم ورسره ورکړه، دری سوه مخور مهاجرین او انصار یې دده تر قوماندې لاندې ورکړل. له دوی سره دیرش آسونه هم وو. امر یې ورته وکړ چې له بلي، عذره او بلقین قبیلو نه مرسته وغواړي. عمرو (رضي الله عنه) روان شو د شپې به یې مزل کاوه او د ورځې له مخې به یې چیرته کمین نیوه، او کله چې هغوی ته ورنلډ شو نو خبر شو چې د دښمن شمیره ډیره زیاته ده. رسول الله (صلی

الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې د رافع بن مكيث جهيني په لاس احوال وليږه، او د نورې مرستې غوښتنه يې ورنه وكړه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خواب كې ابو عبیده بن الجراح (رضي الله عنه) له دوو سوو كسانو سره د هغه مرستې ته وروليږه، جنډه يې وركړه. پدې ډله كې مشهور اصحاب لكه ابوبكر او عمر هم شامل وو، دوى ته يې امر وكړ چې لاړ شي او له عمرو سره يو ځاى شي. دواړه به يو موټى وي، اختلاف به نه كوي. كله چې دوى هلته ورسيدل ابو عبیده اراده وكړه چې په لمانځه كې د خلكو امامت وكړي، خو عمرو (رضي الله عنه) ورته وويل: چې امير زه يم، ته خو مې مرستې ته راغلى يې. همدا وه چې ابو عبیده (رضي الله عنه) هم دده خبر ومنله، اطاعت يې ورنه وكړ، او عمرو به په لمانځه كې د خلكو امامت كاوه. اسلامي لښكر د قضاعه تر سيمې پورې مخكې لاړ، د هغوى د سيمې ليرې ليرې ځايونو ته ورغلل، هلته له يو شمير كسانو سره مخ شول، بريد يې ورباندې وكړ خو د دښمن ټول افراد وتښتيدل او تيت و پرک شول. وروسته عمرو بن العاص عوف بن مالک اشجعي له خپل اړخه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته له مكمل احوال سره وليږه، او هغه يې پخپل بري او په ټولو تفصيلاتو آگاه كړ.

ذات السلاسل د لومړني سين په پيښ يا زور سره لوستل كيږي، دا د يوې سيمې نوم دی چې د قرى وادي شا ته او له مدينې نه د لسو ورځو مزل په اندازه ليرې پرته ده. ابن اسحاق وايي چې مسلمانانو د جذام په سيمه كې له سلسل نومې چينې سره واپول او له همدې كبله دې جگړې ته ذات السلاسل وايي.^(۱)

د ابو قتاده سريه

دا د ۸ هـ كال د شعبان په مياشت كې وه، سبب يې دا و چې بني غطفان په خضره نومې سيمه كې چې په نجد كې پرته او په محارب قبيلې پورې مربوطه وه را ټول شوي وو، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغوى مقابلې ته اباقتاده (رضي الله عنه) له (۱۵) كسانو سره واستاوه. دوي لاړل له دښمن نه يې يو شمير كسان ووژل، څه يې ورنه اسيران كړل، ولجې يې لاسته راوړلې. او له پنځلسو ورځو سفر نه وروسته بيرته ستانه شول.^(۲)

(۱). ابن هشام ۶۲۳/۲ تر ۲۲۶ - زاد المعاد ۱۵۷/۲

(۲). رحمه للعالمين ۲۴۴/۲. تلقيح فهم اهل الاثر ص ۳۳.

د مکې فتحه

ابن قیم وايي: د مکې فتحه هغه لویه سوبه ده چې الله تعالی د خپل دين، رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مؤمنو بندگانو د عزت او له کفارو او مشرکانو نه د خپلې خونې او وطن د آزادۍ سبب وگرزوله. دا هغه سوبه ده چې د آسمان اوسیدونکي پرې خوښ شول، د عزت د څلي څوکه يې پاس له آسمان سره ولگیده، له برکته يې ډلې ډلې، خلک په اسلام مشرف شول، او د ځمکې مخ يې په نور روښانه او سوکاله کړ.^(۱)

د غزا سبب

مخکې مو وویل چې د حدیبې د سولې یوه ماده دا وه چې عربي قبایل اجازه لري، کولې شي پخپله خوښه له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او یا قریشو سره تړون او ائتلاف وکړي، له تړون نه وروسته همدا قبيله د همغه اړخ یوه برخه بلل کیږي، او تیری ورباندې د سولې له تړون نه مخالفت او پر همغه بله ډله تیری شمیرل کیږي. د همدې مادې په اساس خزاعه له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او بنو بکر له قریشو سره تړون او ائتلاف لاسلیک کړ، او پدې ترتیب دا دواړه قبیلې یوه د بلې له تیري او جگړې نه په امن شوه. د دوی تر منځ زړه دښمني وه چې د اسلام له برکته يې تر مینځ اوربند وشو. پدې وخت کې بنو بکر یو ځل بیا د کسات په فکر کې شول. د ۸ هـ کال د شعبان په میاشت کې نوفل بن معاویه د یلي د بنو بکر له یو شمیر کسانو سره د شپې له مخې پر خزاعه باندې شبخون وکړ، له "وتیر" نومې چینې سره يې د هغوی یو شمیر کسان ورووژل، او پدې ترتیب د جگړې اوربل شو. د جگړې په جریان کې قریشو له بنو بکر سره مرسته وکړه، وسلې يې ورکړې، د شپې يې څه جنگیالان هم ورواستول په نتیجه کې بنو خزاعه مجبور شول حرم ته پناه یوسي. هلته د بنو بکر خلکو نوفل ته وویل: دا دی مونږ حرم ته داخل شوو، د خدای روی ومنه، د خپل رب حرمت وساته وویرېږه! خو نوفل ډیره غټه او د کفر خبره وکړه ویې

(۱). زاد المعاد ۲/ ۱۶۰

ویل: ای بنوبکر! نن اله "خدای" نشته، خپل وار او کسات واخلي، قسم چې تاسې په حرم کې د ننه غلا کوئ، نو خپل انتقام ولې نه پکې اخلي؟
 خزاعه چې مکې ته پناه یووړه هلته یې د بدیل بن ورقاء خزاعي او خپل مولی (ملګري) رافع کورته مخه کړه، هلته ننوتل. عمرو بن سالم خزاعي په منډه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورغی، مدینې ته له رسیدو وروسته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې ودرید، هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له اصحابو (رضي الله عنهم) سره په جومات کې تشریف درلود، عمرو دا شعرونه ورته وویل:

يا رب اني ناشد محمدا	حلفنا و حلف ابیه الاتلدا
قد کنتم ولدا و کنا والدا	ثمة اسلمنا ولم نترغ یدا
فانصر هداک الله نصر ایدا	وادع عبادالله یاتوا مددا
فیهم رسول الله قد تجردا	ابيض مثل البدر یسمو صعدا
ان سیم خسفا وجهه تر بدا	في فیلق کالبحریجری مزبدا
ان قریشا اخلفوک الموعدا	و نقضوا میثاقک الموکدا
و جعلوا لی فی کداء رصدا	و زعموا ان لست ادعو احدا
و هم اذل، و اقل عددا	هم بیتونا بالوتیر هجددا
و قتلونا رکعا و سجدا	

[ای ربه! زه محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته دده عهد او دده د پلار پخوانی عهد وریادوم، تاسې اولادونه وئ او مونږ پلرونه وو (دا ځکه د قصي بنی خه چې د عید مناف مور وه او حبیب نومیدله له بنو خزاعه قبیلې څخه وه نو بنو خزاعه د بني مطلب ماماخیل کیدل). بیا مونږ ستاسې اطاعت وکړ او هیڅ سرغړونه موندنه کړې، الله دې تاسې ته هدایت وکړي، کلک مدد مو وکړی، خلک هم مدد او مرستې ته راوغواړه هغوی مرستې ته راځي د دوی په مینځ کې وسله په لاس د سپوږمۍ په شان سپین او ګلالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی چې د کمال په لور

اوچتیرې. که پر هغوی ظلم وشي په سپکه ورته وکتل شي نو د مخ یې رنګ یې بدل شي، او د خروشان سمندر په شان د لښکر په منځ کې تشریف راوړي، په رښتیا سره چې قریشو ستاسې د عهد مخالفت کړیدی، او کلک تړون یې مات کړیدی هغوی ما ته په کډا کې کڼده او کمین نیولی و، او گمان یې کاوه چې زه به څوک خبر نه شم کړای پداسې حال کې چې هغوی ډیر کم، ذلیل او خوار دي. هغوی "وتیر" کې پر مونږ حمله وکړه او مونږ یې د رکوع او سجدي په حالت کې ووژلو.]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خواب کې ورته وفرمایل: (نصرت یا عمرو بن سالم). اې عمرو بن سالم! ستا سره مرسته وشوه. پدې پسې په آسمان کې یوه ټوکره وریخ رانېکاره شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (إن هذه السحابة لتستهل بنصر بني كعب). دې وریخې د بنو کعب د بري زیری راوړی. بیا بدیل بن ورقاء خزاغی د خپلې قبیلې له څو کسانو سره ووت، روان شو او ځان یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورساوه، له حالاتو یې خبر کړ، دا یې ورته وویل چې له دوی نه څو کسان مړه شوي او قریشو پدې جگړه کې د بنو بکر مرسته کړې، دا احوال یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورساوه او بیرته مکې ته ستون شو.

ابوسفیان د تړون د تجدید هڅه کوي

قریشو چې څه وکړل هغه له تړون نه څرگنده خلاف ورزي، لوی غدر او خیانت و، ددې خیانت لپاره یې هیڅ دلیل او بهانه نه درلوده. همدا وه چې هغوی هم ډیر ژر پخپل غدر پوه شول. د وضعې نزاکت یې درک کړ، مشورتې شوری یې راوبلله. غونډې فیصله وکړه چې ابو سفیان مدینې ته لاړ شي او هلته له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره تړون نوی او تجدید کړي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مخکې نه خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته ويلي وو چې قریش به له خپل غدر او خیانت نه وروسته څه ډول اقدام کوي؟ هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایلي وو: (کأنکم بأبي سفيان قد جاءكم ليشد العقد، ويزيد في المدة). کیدای شي ابو سفیان د تړون د نوي کیدو او مودې د تمديد لپاره درته راشي. ابو سفیان د قریشو د فیصلې مطابق روان شو، په عسفان سیمه کې له بدیل بن ورقاء سره مخ شو چې له مدینې نه مکې ته روان و. گمان یې وکړ

لکه چې رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورغلی، نو ورته ویې ویل: بدیله! له کوم ځای نه راغلی؟ هغه ورته وویل: له خزاعه سره پدې دره او دې ساحل کې وگرزیدم. ابو سفیان ورته وویل: د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضورته نه وی ورغلی؟ ده ورته وویل: نه. بدیل چې مکې ته لاړ ابو سفیان وویل: که مدینې ته تللی وي نو اوښې ته به یې (نوی) یعنې د خرما د دانو کنجاړه ورکړې وي، لاړ او د بدیل د اوښې ځای یې وکوت، پچه یې راوخیستله او ماته یې کړه ویې لیدل چې د خرماوو د دانو اثار پکې شته، دا یې چې ولیده نو ویې ویل قسم په خدای چې بدیل د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغلی دی.

په هر حال ابو سفیان مدینې ته ورسید، د خپلې لور ام حبیبه (رضي الله عنها) کورته ورغی، هلته یې اراده وکړه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په فرش کیني، خو ام حبیبه (رضي الله عنها) هغه فرش ورنه ټول کړ. ده ورته وویل: لورې! دا فرش دې زما لپاره مناسب و نه باله، او که دې زه ددې وړ ونه بللم چې ورباندې کینم؟ دې وفرمایل: دا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرش دی، ته مشرک یې او ددې وړ نه یې چې ورباندې کیني. ده ورته وویل: قسم په خدای چې له ما نه وروسته په شر او بدۍ اخته شوې یې. بیا ابو سفیان ووت او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغی، خبرې یې ورته وکړې، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هیڅ ځواب ورنکړ. ورپسې ابوبکر (رضي الله عنه) ته ورغی هغه ته یې وویل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې شفاعت وکړي. ابوبکر (رضي الله عنه) د نه ځواب ورکړ. بیا عمر (رضي الله عنه) ته ورغی، او همدا غوښتنه یې ورنه وکړه. هغه ورته وویل: زه به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ستاسې شفاعت کوم؟ قسم په خدای که له وړو لږگیو پرته بل هیڅ ونلرم هم له تاسې سره به جهاد کوم. بیا د علي (رضي الله عنه) کره ورغی، هلته فاطمه (رضي الله عنها) هم وه، حسن (رضي الله عنه) وړوکی و او د دوی په غیږ کې لویده. ابو سفیان وویل: یا علي (رضي الله عنه)! ته له نورو نه د نسب او خپلوی له پلوه ډیر را نژدې یې، زه د یوه ضرورت پخاطر راغلی یم، نه غواړم تش لاس او نامراده بیرته ستون شم، هیله ده رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته زما شفاعت وکړي! ده ورته وویل: افسوس ستا په حال ای ابو سفیان! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اوس داسې فیصله کړیده، چې مونږ نه شو کولی پدې رابطه خبرې ورسره وکړو. ابو سفیان د فاطمې (رضي الله عنها) لوري ته وکتل او

ورته ویې ویل: کیدای شي چې خپل زوی حسن ته امر وکړي چې هغه د خلکو په مینځ کې مونږ ته د پناه راکولو غږ وکړي، هغه به پدې سره تر پايه د عربانو سردار وي؟ فاطمي (رضي الله عنها) وويل: زما زوی اوس پدې موقف کې ندي چې چا ته پناه ورکړي، هغه به څوک وي چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې چا ته پناه ورکړای شي؟! يعنې هيڅوک د هغه د ارادې خلاف چا ته پناه نه ورکوي.

ددې خبرو په اوږدو سره د ابو سفیان په سترگو تیاره شوه، علي (رضي الله عنه) ته يې په ډیره مایوسۍ، ناهیلۍ او خفگان کې وويل: فکر کوم چې حالات ډیر راباندې تنگ شول، مشکل زیات شو، اوس مشوره راکړه څه وکړم؟ علي (رضي الله عنه) ورته وويل: زما په فکر خو هيڅ چاره نه ده درته پاتې، خو څرنگه چې ته د بني کنانه مشري، نو لاړ شه د خلکو په مینځ کې پناه وغواړه، او بیا لاړ شه خپل کور ته ستون شه. ابو سفیان وويل: دا به مې څه په درد وځوري؟ علي (رضي الله عنه) وويل: فکر نه کوم چې گټه درته ولري، خو بله چاره نشته. همدا وه چې ابو سفیان جومات ته لاړ، هلته ودرید ویې ویل: ای خلکو! ما تاسې ته پناه راوړې ده، دا خبره یې وکړه لاړ او پخپل اوبښ سپور شو. هلته چې قريشو ته ورسید هغوی ورته وويل: څه دې راوړي؟ ده وويل: لاړم له محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره مې خبرې وکړې، خو هغه هيڅ ځواب را نکړ، بیا ابوبکر ته ورغلم له هغه نه مې هم خبر و نه لید. بیا عمر ته ورغلم د هغه موقف خو ډیر تند ؤ، بیا علي (رضي الله عنه) ته ورغلم هغه مې له ټولو نه نرم وموند، بیا یې څه مشوره راکړه هغه مې عملي کړه، خو نه پوهیږم چې څه گټه به ولري او که نه؟ دوی ورته وويل: د څه مشوره یې درکړه؟ ده وويل: راته ویې ویل چې د خلکو په وړاندې پناه غوښتنه اعلان کړم، ما همداسې وکړل. دوی وويل: آیا محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ستا پناه قبوله کړه؟ ده وويل: نه. دوی ورته وويل: علي (رضي الله عنه) خو ملنډې درباندي وهلې دي. ده وويل نه: بله هيڅ چاره نه وه، همدا یوازینی لاره او چاره وه.

د جگړې تیاري

د طبراني د روایت په اساس مخکې لدینه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د قريشو له خوا د تړون د ماتیدو خبر راشي، رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) عائشې (رضي الله عنها) ته امر کړی ؤ چې د سفر تیاري ونیسي او

سامان يې ورته برابر کړي، هيڅوک هم نه وو خبر. ابوبکر (رضي الله عنه) يوه ورځ د عائشه (رضي الله عنها) کورته ورغی ورته ويې ويل دا څه سامان دی تيار کړی زما لورې! دې ورته وويل: و الله که خبره يم. ابوبکر وويل: "دا وخت خو له روميانو سره د جگړې هم ندی، نه پوهيږم رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کومې خوا ته ځي؟ عائشې وويل: زه هم نه يم خبره. له همدې نه درې ورځې وروسته سهار عمرو بن سالم خزاعي له ۴۰ سپرو کسانو سره راوړسید، او هغه مخکې تير شوي اشعار يې وويل. همدلته خلک پوه شول چې قریشو عهد مات کړيدی، په عمرو پسې بدیل بيا ابو سفیان راغی، نو اصحاب پوه شول، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د تياری امر ورته وکړ، او پدې يې خبر کړل چې د مکې په لور روانيږي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا دعا هم وکړه: (اللهم خذ العيون والأخبار عن قریش حتی نبغتها في بلادها). اې ربه! ته د قریشو سترگې پټې کړې، جاسوسان يې غافل کړې تر هغې پورې خبر مه ورکوي تر څو مونږ ناڅاپي برید ورباندې وکړو. ددې لپاره چې خبر يې پټ ساتلی وي رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ۸ هـ کال د روژې په لومړۍ نيټه د ابو قتاده بن ربعي په مشرۍ يو آته کسيز گروپ د اضم درې ته واستاوه. دغه سيمه له مدينې نه ۳۶ ميله ليرې د ذي خشب او ذي مروه تر مينځ پرته وه. دا ددې لپاره تر څو خلک داسې گمان وکړي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دې خوا ته حرکت کوي. دا گروپ لا تر ټاکل شوي نقطې پورې ورسید او هملته مکې ته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له تگ نه خبر شول، او مکې ته ورپسې ورغلل. دا گروپ له عامر بن اضبط سره مخامخ شو، هغه د مسلماني سلام ورباندې واچاوه، خو محلم بن جثامه چې له پخوا نه يې څه ستونزه ورسره درلوده هغه وواژه او بن او سامان يې ورنه واخيستل، همغه وه چې الله تعالی دا آيت را نازل کړ: (ولا تقولوا لمن القى اليكم السلام لست مؤمنا) (الابيه. [مه وايئ هغه چاته چې سلام يې درباندي واچاوه چې مومن نه يې] بيا يې محلم د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته وړاندې کړ چې مغفرت ورته وغواړي، خو کله چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې ودرید، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: خدايه! محلم مه بښي! بښنه مه ورته کوي! دا دعا يې درې ځله تکرار کړه. محلم ورنه روان شو او اوښکې يې په خادر يا کميس پاکولې. ابن اسحاق وايي: د محلم قوم گمان کوي

چې وروسته رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مغفرت ورته وغوښت. (زاد المعاد ۲ / ۱۵۰ ابن هشام ۲ / ۶۲۶ تر ۶۲۸).

□ پدې وخت کې حاطب بن ابی بلتعہ یو لیک ولیکه قریشو ته یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تیاری او ارادې په هکله خبر پکې لیکلی و، یوې ښځې ته یې ورکړ ترڅو د اجرت په بدل کې یې قریشو ته ورسوي. نوموړې ښځې دغه لیک پخپلو کوڅیو کې پټ کړ او روانه شوه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته غیبی خبر ورکړ شو چې حاطب لیک لېږلی دی، فوراً یې علي او مقداد (رضي الله عنهما) ته وظیفه ورکړه چې پدې ښځې پسې ورشي، امر یې ورته وکړ: (انطلقوا حتی تأتوا روضة خاخ، فإن بها ظعينة معها کتاب إلى قريش). لاږ شئ د روضه خاخ سیمې ته ورشئ هلته یوه مسافره ده او ورسره د قریشو لپاره یو لیک دی. هغوی په ډیره بیړه ورسې ورغلل، آسونه یې ځغلول چې په هماغه ځای کې یې همغه ښځه ولیده، ورته وېې ویل: له تا سره یو لیک دی؟ دې ورته وویل: نه، له ماسره لیک نشته. دوی یې بار تلاشي کړ، خو لیک په لاس ور نه غی.

علي (رضي الله عنه) ورته وویل: په خدای قسم رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دروغ نه وایي، مونږ هم دروغ نه وایو، یا به لیک راکوې او یا به دې جامې هم تلاشي کوو لوڅوو به دې!! ښځې چې دا حالت او جدیت ولید، نو وېې ویل: لږ اخوا شئ، هغوی بلي خوا ته لاړل، دې خپلې کوڅې خلاصې کړې، لیک یې ورنه راویوست او دوی ته یې ورکړ. هغوی بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته راوړ. پدې لیک کې داسې لیکل شوي و: د حاطب بن ابی بلتعہ له خوا قریشو! ته وروسته پکې لیکل شوي و چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ستاسې په لور دروانیږي، خبر اوسئ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حاطب راوغوښت ورته وېې ویل چې دا ولې؟ ده وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! حوصله وکړه، زه مسلمان یم، نه مرتد شوی یم او نه مې دین بدل کړی دی، څرنگه چې زه قریشي نه یم، خو ورسره تړلی یم، زما اولادونه او کورنۍ هلته له دوی سره دي، ورسره داسې اړیکې او خپلوي هم نلرم چې زما د اولادونو حمایت وکړي، د نورو اصحابو خو هلته خپلوان شته چې دفاع وکړي، په همدې خاطر ما وغوښتل چې د دوی داسې ملاتړ حاصل کړم چې زما د اهل او اولاد ساتنه وکړي. عمر (رضي الله عنه) وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! اجازه راکړه

چې سر يې غوڅ کړم، ده له الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خیانت کړیدی، دا منافق شوی دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (إنه قد شهد بدراً، وما يدريك يا عمر لعل الله قد اطلع على أهل بدر فقال: اعملوا ما شئتم فقد غفرت لكم). نه يې خبر چې حاطب په بدر غزا کې برخه اخیستې ده، او نه يې خبر چې عمره! چې الله تعالی د بدر ټولو غازیانو ته خبر ورکړیدی فرمایلي يې دي: هر څه چې کوئ ويې کړئ، ما (الله تعالی) عفو درته کړې ده. ددې فرمودې په اوریدو سره د عمر (رضي الله عنه) له سترگو او ښکې روانې شوې، او ويې ویل الله او رسول ښه پوهیږي.⁷

پدې ترتیب سره الله تعالی د مسلمانانو راز پټ وساته، د قریشو غوږونه کاڼه او سترگې يې پټې شوي، جاوسوسان ټول غافل شول او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جنگي تیاری په هکله هیڅ خبر نه شول.

اسلامي لښکر د مکې په لور

د آتم هجري کال د روژې په لسمه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مدینه د مکې په نیت پرېښوده، لس زره اصحاب (رضي الله عنهم) ورسره ملګري وو، ابو رهم غفاري يې د مدینې خلیفه وټاکه او پخپله مکې ته روان شو. د لارې په اوږدو کې په جحفه یا لږ خوا سیمه کې يې تره عباس (رضي الله عنه) په مخه ورته راغی، هغه له اسلام راوړلو نه وروسته له خپل اهل و عیال سره د هجرت لاره نیولې وه چې همدلته له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره مخامخ شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې ابواء ته ورسید د تره زوی يې ابو سفیان بن حارث او د عمه زوی يې عبدالله بن ابي امیه هم په مخه ورته راغلل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخ ترې واپراوه ځکه له دوی نه يې ډیر تکلیفونه او اذیتونه لیدلي وو. ام سلمه (رضي الله عنها) ورته وویل: دا نه ښایي چې د تره او ترور زوی دې د ستا په حضور کې تر ټولو بدبخت وي. علي (رضي الله عنه) ابو سفیان بن حارث ته وویل: ځان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخ ته ورسوه او هغه خبره ورته وکړه چې د یوسف (عليه السلام) وروڼو یوسف

⁷ صحیح البخاري ۲/۴۲۲-۶۱۲۱۶۳.

(عليه السلام) ته کړې وه ((قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ))
(يوسف: ۹۱) [قسم خورو چې الله تا ته پر مونږ فضيلت در کړې دی. او مونږ په غلطه او
خطا کاران وو.]

ځکه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه خوښ وي څوک له ده
نه زیاته غوره خبره وکړي، هيڅوک هم له ده نه زیات د نبی خبرې
خاوند ندی. ابو سفیان همدا سې وکړل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و
سلم) مخې ته ورغی او همدا خبره یې ورته وکړه. په ځواب کې رسول الله (صلی الله
علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل:

((لَا تُشْرِبَ عَلَيْكُمْ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ)) (يوسف: ۹۲)

[ترجمه: نن هيڅ ملامتیا نشته درباندي، الله به بشنه
درته کوي او هغه له ټولو نه زیات مهربان دی.]
بیا ابو سفیان دا شعرونه وویل:

لتغلب خيل اللات خيل محمد

لعمرك اني حين اجهل راية

فهذا اواني حين اهدى فاهدي

لكالمذبح الحيران اظلم ليله

على الله من طردته كل مطرد

هداني هاد غير نفسي و دلني

[ستا په عمر قسم! هغه وخت چې ما ددې لپاره جنډه پورته کړې وه چې د لات لښکرې
به د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پر لښکرو غلبه مومي، زما مثال د
هغه مسافر و چې د شپې په تیاره کې حیران او سرگردان وي، خو اوس هغه وخت
راغلی دی چې د هدایت لاره وموم او په سمه روان شم، ما ته یوه لارښود هدایت
وکړ، همدې هادي د الله لور ته بوتلم، که څه هم ما هغه ته ډیر تکلیف رسولی او له
ځان نه مې شړلی و.]

پدې سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه په سینه وواهه او ورته
ويې فرمایل: (أَنْتَ طَرَدْتَنِي كُلَّ مُطَرَّدٍ؟)¹. [تا زه له ځان او وطن نه شړلی وم].

ابو سفیان ښه مسلمان شو، او ویل شوي پخپل ژوند کې یې د حیا له مخې د رسول
(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې سر پورته نکړ. رسول الله (صلی الله
علیه و اله و صحبه و سلم) هم مینه ورسره لرله د جنت زیری یې ورکړی و، او فرمایل
به یې: هیله لرم د حمزه خلیفه شي. کله چې د ابو سفیان ځنګدن و خلکو ورباندې ژړل.

¹. زاد المعاد ۱۶۲/۲_۱۶۳.

ده ويل: مه ژاپی قسم په خدای چې له اسلام نه وروسته مې هیڅ د گناه خبره په ژبه نده راوړې.

اسلامي لښکر له مرالظهران سره اړوي

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) سره روان و، ټولو روژه نیولې وه، مخکې لاپل ترڅو د عسفان او قدید تر مینځ پرته کدید نومي چینه ته ورسیدل، هلته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) روژه ماته کړه، مسلمانانو هم دده اطاعت وکړ، ټولو روژه ماته کړه^۱.

بیا روان شول، ما بنام یې په مرالظهران (وادي فاطمه) کې یې واپول. اصحابو ته یې امر وکړ هغوی ټولو اورونه بل کړل، لس زره اورونه بل شول. عمر (رضي الله عنه) ته یې وظیفه ورکړه چې د پیرې د امورو مشري په غاړه واخلي.

ابو سفیان د رسول الله (ﷺ) په حضور کې

عباس (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په سپینه قاطره (کچره) سپور شو، لاپ کتل یې ترڅو کوم بوټوه او یا بل څوک پیدا کړي چې قریشو ته خبر یوسي او ورته ووايي چې راشي او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه مکې ته له داخلیدو نه مخکې د امن سوال وکړي. ځکه د الله په کرم سره قریش هیڅ خبر نه وو د ویرې او خوف په حالت کې وو. ابو سفیان به له مکې نه د باندې ووت حالات او لارې به یې څارلې. پدې ورځ هم چې حکیم بن حزام او بدیل بن ورقاء هم ورسره ملګري وو راوتلی و خبرونه یې تعقیبول. عباس (رضي الله عنه) وایي: زه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په قاطره سپور وم چې د ابو سفیان آواز مې واورید، له بدیل سره یې خبرې کولې. دواړه د بیرته ستنیدو په حال کې وو. ابوسفیان ورته وایي: ما د نننۍ شپې په شان دومره زیات اورونه او لښکرې کله هم ندی لیدلې. بدیل ورته ویل: کیدای شي دا به د خزاعه قبیلې خلک وي، چې جګړې سورولي دي. ابو سفیان ورته وایي: خزاعه لدینه ډیر کم او کمزوري دي، هغوی دومره عسکر له کومه کړل چې دومره اورونه بل کړي! عباس (رضي الله عنه) زیاتوي: ما غږ

^۱. صحیح البخاري ۶۱۳/۲.

ورباندې وکړ اې ابو حنظله! ابو سفیان وپیژندلم ویې ویل: ابو الفضل یې؟ ما وویل: هو. ده راته وویل: مور او پلار مې درنه جار، څه کوي؟ ما ورته وویل: دا دی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپل لښکر سره راغلی، سهار دې قريشو ته خیر وي، د قريشو تباهي ده. ابو سفیان وویل: وایه، چاره څه ده؟ مور او پلار مې له تا قربان؟ ما ورته وویل: قسم په خدای که د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لاس ورباندې بر شو نو سر به دې قلم کړي، راځه له ما سره پدې قاطره سپور شه تر څو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته دې ورولم او امن درته وغواړم. ابو سفیان راغی او را سره سپور شو، او دواړه نور ملگري یې بیرته ستانه شول.

عباس وايي: ابو سفیان مې چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راوست، له هر اور ځای نه به چې تیریدو هغوی به راته ویل چې دا څوک دی؟ خو کله به یې چې زه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پر قاطره ولیدم، نو یو بل ته به یې وویل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تره دی. همداسې روان وو تر څو د عمر (رضي الله عنه) ځای ته ورسیدو، مونږ یې چې ولیدو، را پاڅید ویل یې دا څوک دی؟ راغی او چې ابوسفیان یې له ما سره ولید ویې ویل: دا د خدای دښمن ابو سفیان. الحمد لله چې بې له کوم تړون او عهد نه په لاس راغی، بیا په منډه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لور روان شو، ما قاطره ورپسې وځغلوله، ترینه مخکې شوم، هلته له قاطرې نه کوز شوم فوراً د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته ورغلم، عمر (رضي الله عنه) هم راغی ویې ویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابو سفیان راغلی، اجازه راکړه چې سر یې پرې کړم. عباس وايي: ما ورته وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ما هغه ته پناه ورکړیده. بیا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوا ته کیناستم خبرې مې ورسره پیل کړې او له ځان سره مې ویل چې نن شپه به له ما پرته بل څوک ورسره مجلس ونکړي. عمر (رضي الله عنه) چې ډیر اصرار وکړ نو ما ورته وویل: عمره! لږ حوصله وکړه. که ابو سفیان ستا له قبیلې بني عدي بن کعب څخه وای، نو بیا به دې دا خبرې نه کولې. عمر وویل: پرېږده عباسه! قسم په خدای چې ستا په اسلام د خپل پلار خطاب له اسلام نه زیات خوشاله شوم، دا ځکه چې زه پوهیږم چې ستا په اسلام راوړلو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خطاب له مسلمانیدو نه زیات خوشاله دی. پدې پسې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (اذهب به یا عباس إلى

رحلك، فإذا أصبحت فأنتي به). اي عباسه! ابوسفیان خپلې مېنې ته درسره بوزه، سهار يې راته راوله. سهار مې ورووست. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (ويحك يا أبا سفيان، ألم يأن لك أن تعلم أن لا إله إلا الله؟) افسوس ستا په حال اي ابو سفيانه، آيا اوس هم پدې اعتراف نه کوي چې الله يو دی، او نه غواړي ووايي: لا اله الا الله. ابو سفيان وويل: مور او پلار مې له تا قربان. ته خومره مهربان، کریم او نژدې دوست يې. زه فکر کوم که له الله (جل جلاله) پرته بل خدای موجود وای نو زما به يې څه مدد کړی وای! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (ويحك يا أبا سفيان، ألم يأن لك أن تعلم أني رسول الله؟) افسوس ستا په حال اي ابو سفيانه! آيا اوس پدې باور نلري چې زه (محمد) د الله رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يم؟ ابو سفيان وويل: مور او پلار مې درنه قربان، ته بې حده زيات مهربان، کریم او نژدې دوست يې، پدې اړه (ستا د رسالت) مې لا تر اوسه په زړه کې څه خو شته. عباس ورته وويل: خوار شې، اسلام راوړه او د شهادت کلمه ووايه، مخکې لدينه چې سر دې قلم شي د (لا اله الا الله محمد رسول الله) مبارکه کلمه ووايه. همغه وه چې ابو سفيان په اسلام مشرف شو او د شهادت کلمه يې وويله. عباس وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ابو سفيان داسې شخص دی چې فخر او وياړ يې ډير خوښيږي ده ته يو څه ورکړه! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (نعم، من دخل دار أبي سفيان فهو آمن، ومن أغلق عليه بابه فهو آمن، ومن دخل المسجد الحرام فهو آمن). څوک چې د ابو سفيان کور ته داخل شو هغه په امن دی، چا چې د خپل کور دروازه ورپسې بنده کړه هغه هم په امن دی، څوک چې مسجد حرام ته داخل شو هغه هم په امن دی. يعنې دا دری ډوله خلک په امن دي.

اسلامي لښکر له مرالظهران نه د مکې په لور

د اتم هجري کال د رمضان مياشتې په اوولسمه د سه شنبې ورځې په سهار رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)، مرالظهران د مکې په لور پريښود. عباس (رضي الله عنه) ته يې امر وکړ چې ابو سفيان د درې په تنگي کې د غره له پزې سره ودروي تر څو د الله تعالی لښکرې پخپلو سترگو وگوري. عباس (رضي الله عنه)

همداسې وکړل د درې په تنگه برخه کې یې ابو سفیان ودراره، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لښکرې تیریدلې، هرې قبیلې بیل بیرغ درلود، هر یوه به چې لدې ځای نه تیریدله ابو سفیان به پوښتنه کوله دا څوک دي؟ عباس (رضي الله عنه) به ورته معرفي کوله مثلاً ورته ویل به یې چې دا سلیم قبيله ده. ابو سفیان به ویل چې: له سلیم سره زما څه کار. بیا به یې بله ورته معرفي کوله چې دا مزینه قبيله ده، ده به همدغه خبره کوله چې له دوی سره زما څه. تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپل شنه گروپ سره رانښکاره شو، انصار او مهاجرین ورسره ملگري وو، ټول وسله بند وو ابو سفیان چې دا مؤمن لښکر ولید پوښتنه یې وکړه ويي ويل سبحان الله، دا څوک دي اي عباسه؟ عباس (رضي الله عنه) ورته وويل: دا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی چې د انصارو او مهاجرینو په منځ کې روان دی. ابو سفیان وويل: هيڅوک هم د دوی مقابله نه شي کولی، او زیاته یې کړه، ابو فضله! ستا د وراره پاچايي ډیره لویه شوه. ابو الفضل عباس ورته وويل: دا نبوت دی زما وراره د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی. ابو سفیان وويل بې شکه چې دا عظمت د نبوت دی، اوس همدا ويل سبي دی. د انصارو جنده له سعد بن عباد (رضي الله عنه) سره وه، کله چې له ابو سفیان سره مخ شو ورته ويي ويل: نن د جنگ ورځ ده، نن به دا حرمت له مینځه ځي، الله به نن قریش خوار او ذلیل کړي.

خو کله چې ابو سفیان له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره مخامخ شو عرض یې وکړ يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! آیا د سعد خبره دې واوریدله؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: څه یې وويل. خبره یې ورته وکړه، پدې ترڅ کې عثمان او عبدالرحمن بن عوف وويل: مونږ هم ویره لرو هسې نه سعد په قریشو کې څه مرگ ژوبله ونکړي! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (بل اليوم يوم تُعْظَمُ فيه الکعبة، اليوم يوم أعز الله فيه قریشاً). نن د کعبې د درناوي او احترام ورځ ده، نن د قریشو د عزت او سر لوړۍ ورځ ده. بیا یې له سعد (رضي الله عنه) نه د جندي اخستلو حکم وکړ، او دده زوی قیس بن سعد (رضي الله عنه) ته یې وسپارله. ددې معنی دا ده چې گویا جنده له سعد نه وانه خستله شوه ځکه قومانده ورسره پاتې شوه. او په بل روایت سره جنده زییر (رضي الله عنه) ته ورکړل شوه.

قریش په ناڅاپي توگه د اسلامي لښکر په وړاندې

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابو سفیان د دریدو له ځای نه تیر شو، نو عباس (رضي الله عنه) ورته وویل: ابو سفیان! زړکوه خپل قوم ته نجات ورکړه، ویې ژغوره. ابو سفیان په منډه ځان مکې ته ورساوه او په لوړ آواز سره یې چیغه وکړه: ای قریشو! دا دی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راوړسید، له هغه سره دومره لښکر دی چې هیڅوک یې هم مقابله نه شي کولی، واورئ! څوک چې د ابوسفیان کور ته داخل شو هغه په امن دی. ددې خبرې په اوریدو سره یې ښځه هند بنت عتبې راغلله او خپل میړه (ابوسفیان) یې له بریتونو راوینو او ویې ویل: مړ کړئ! له غوړیو نه ډک ژى، مړ کړئ! دا د نړیو پندږیو خاوند، بدې دې وي دې مخکې خبر راوړونکي ته. ابو سفیان بیا وویل: افسوس ستاسې په حال، دا به هیڅ ستاسې په درد و نه خوري، گورئ غره نه شی! دا ښځه مو تیر نه باسي له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره دومره لښکر دی چې حساب یې نشته، څوک چې د ابو سفیان کورته داخل شو هغه په امن دی. قریشو ورته وویل: الله دې خوار کړه، ستا کور به مونږ ته څه گټه راوړسوي؟ ده ورته وویل: څوک چې پخپل کور ننوزي او دروازه ورپسې بنده کړي هغه هم په امن دی، چا چې جومات ته پناه یوړه هغه هم په امن دی. همدا وه چې خلک تیت شول څوک خپلو کورونو او څوک جومات ته ننوتل، خو ځینې اوباشان یې وهڅول، او د مقابلې خبره یې ورته وکړه، ویل یې که دوی غالب شول نو مونږ به ورسره وو، او که ووژل شول، نو څه چې غواړي هغه به ورکړو. پدې ترتیب سره یو شمیر جاهل او لویدلي خلک، له عکرمه بن ابی جهل سره راغونډ شول، له دوی سره صفوان بن امیه او سهیل بن عمرو هم وو، په خندمه کې یې له مسلمانانو سره د مقابلې لپاره سنگر ونيو. پدې ډله کې د بني بکر قبیلې یو کس چې حماس بن قیس نومیده هم ملگری و، ده چې کله وسلې برابرولې ښځې یې ورته وویل: دا وسلې د څه لپاره تیاروي؟ ده وویل: له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو سره د مقابلې لپاره. ښځې یې وویل: قسم په خدای چې هیڅوک د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مقابله نه شي کولی. ده ورته وویل: زه غواړم چې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ځینې ملگري ستا خادمان کړم بیا یې دا شعر ووايه:

هَذَا سِلَاحٌ كَامِلٌ وَ اَللهُ

اَنْ يَقْبَلُوا الْيَوْمَ فَمَا لِيْ عَلَيْهِ

وَ ذُوْ غَرَارِيْنٍ سَرِيْعِ السَّلَهِ

[که هغوی نن مقابلې ته راغلل نو زه به هیڅ عذر ونلرم، ټوله وسله، نیزې، او دوه تیغه لرونکې تورې هر څه پوره دي، یعنې بالکل مقابلې ته تیاریم.]
په خندمه نومي ځای کې مقابلې ته راټولو شویو کسانو کې همدغه کس هم و چې له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د جگړې لپاره راغلی و.

اسلامي لښکر په ذی طوی کې

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخکې روان و تر څو ذی طوی ته ورسید، د الهي لوی نعمت یعنی مکې د فتحې د شکرانې په دود یې خپل مبارک سر د الله تعالی د عظمت، رحمت او کرم په وړاندې له ډیرې تواضع نه دومره خم کړی و چې د مبارکې ږیرې وینستان یې نژدې د اوبنې له ځل سره لگیدل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په همدې ځای کې خپل لښکر تقسیم کړ: خالد بن ولید (رضي الله عنه) ته یې د بني ابرخ قوماندنه و سپارله پدې طرف کې د اسلام، سلیم، غفار، مزینه، جهینه او ځینې نورې عربي قبیلې وې. هغه ته یې امر وکړ چې د مکې له لاندینۍ برخې نه داخل شي، او ورته ویې ویل: (إِنْ عَرَضَ لَكُمْ أَحَدٌ مِنْ قَرِيْشٍ فَاحْصِدُوْهُمْ حَصْدًا، حَتَّى تَوَافُوْنيْ عَلَى الصَّفَا). «که څوک مو مخې او مقابلې ته راغلل نو له مینځه یې یوسئ او پدې ترتیب سره به صفا کې له ما سره یوځای شی». د کینې خوا قوماندنه له زبیر بن عوام (رضي الله عنه) سره وه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بیرغ هم له ده سره و. هغه یې مامور کړ چې د مکې له پورتنۍ برخې (کداء) نه داخل شي، او په حجون کې دې له خپل بیرغ سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رسیدو انتظار کوي. ابو عبیده (رضي الله عنه) له پلیمو او بې وسلې سپایانو سره و، هغه ته یې امر وکړ چې د مکې وسطي لار په ځکې ونیسي او له همغې لارې نه په مکه کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته حاضر شي.

اسلامي لښکر په مکه مکرمه کې

ټول لښکر روان و، هر گروپ په ټاکل شوې لار د مکې په لور وخوځید. خالد (رضي الله عنه) له خپلو ملگريو سره مخکې لاړ څوک یې چې مخې ته ودرید له مینځه یې یووړ، دده له ملگرو نه هم دوه کسان کرز بن جابر فهري او خنیس بن خالد بن ربیع په شهادت ورسیدل. دوی دواړه له لښکر نه گوښي په بیله لار روان وو چې د مشرکینو تر برید لاندې راغلل او شهیدان شول.

خالد (رضي الله عنه) په خندمه کې د مشرکینو له اوباشانو او کم عقلانو سره مخ شو، څه نښته وشوه چې په ترڅ کې یې ۱۲ تنه مشرکین ووژل شول او نور وتښتیدل. حماس بن قیس هغه چې له ډیر پخوا نه یې مقابله ته وسلې تیارولې هم له جگړې نه وتښتید، کور ته لاړ او خپلې ښځې ته یې وویل: دروازه راپسې بنده کړه. ښځې یې ورته وویل: هغه ستا غوړې څه شوې؟!، ده په ځواب کې دا شعر ورته ووايه:

انک لو شهدت يوم الخندمه	اذ فر صفوان و فر عکر مه
و استقبلتنا بالسيوف المسلمه	يقطعن کل ساعد و جمجمه
ضربا فلا يسمع الا غمغمه	لهم نھيت خلفنا و همهمه

لم تنطقي في اللوم ادنى كلمه

[که تا د خندمه صحنه لیدلې وای چې صفوان او عکر مه وتښتیدل، مونږ ته د (مسلمانانو) له خوا نه په تورو سره هرکلی وویل شو داسې تورې چې سرونه او پښې یې ریبډلې، د تورې گوزارونه به یې کول او د زمريانو په شان آوازونه به یې کول په مونږ پسې وو، که تا دا لیدلې وای نو د ملامتیا یوه خبره به دې هم نه وای کړې.]
خالد (رضي الله عنه) مکې ته داخل شو او ځان یې په صفا کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورساوه. زییر (رضي الله عنه) هم مخکې لاړ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بیرغ یې په حجرونو کې له فتح جومات سره پورته کړ، او ورباندې یې د پوستکي (چرم) یوه خیمه ودروله او هملته انتظار و تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړ.

رسول الله (ﷺ) مسجد حرام ته داخلېږي او بتان نسکوروي

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حرکت وکړ مهاجرین او انصار چار چاپیر ورته روان وو مسجد حرام ته یې تشریف یووړ حجر اسود ته ورغی لمس یې کړه،

طواف یې وکړ، نیزه یې په لاس کې وه، پدې وخت کې په بیت الله او شاو خوا کې (۳۶۰) بتان وو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به بتان پخپله نیزه وهل او فرمایله به یې: ((وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا)) (الاسراء: ۸۱) [ووايه چې حق راغی او باطل له مینځه لاړ، بیشکه باطل له مینځه تلونکی دی.] [قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ] (سبا: ۴۹) [ووايه حق راغی باطل نه د نوي کار توان لري او نه تیر شوی کار بیرته را څرخولی شي.] رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا ویل او بتان به پر مخې رانسکوریدل.

بتان ټول نسکور شول

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله اوښه سپور و طواف یې کاوه، احرام یې هم نه و تړلی، کله یې چې طواف وکړ، نو عثمان بن طلحه یې راوغوښت د کعبې شریفې کلیانې یې ورنه واخیستلې امر یې وکړ چې دروازه دې خلاصه شي. دروازه خلاصه شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ور داخل شو هلته یې عکسونه ولیدل، د عکسونو په منځ کې یې د ابراهیم (علیه السلام) او اسماعیل (علیه السلام) عکسونه هم ولیدل چې دواړه په غشو څه سره ویشي. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایله: (قَاتِلْهُمْ اللَّهُ، وَاللَّهُ مَا اسْتَقْسَمَ بِهَا قَطُّ). ((الله تعالی دې مشرکان خوار او تباه کړي، قسم په خدای ابراهیم او اسماعیل (علیهما السلام) کله هم به غشو سره تقسیم ندی کړی)). هلته له لرگي نه جوړه شوې یوه کوتره هم وه هغه یې پخپل مبارک لاس ماته کړه او امر یې وفرمایه چې دلته موجود ټول عکسونه دې له مینځه یووړل شي.

رسول (ﷺ) په کعبه کې لمونځ کوي او قریشو ته خطبه اوروي

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کعبې شریفې ته له داخلیدو نه وروسته دروازه ورپسې بنده کړه، اسامه او بلال (رضي الله عنهما) هم ورسره وو. د دروازې دیوال ته مخامخ ودرید، په داسې ځای کې ولاړ و چې له دیوال نه یې درې گزه فاصله درلوده، دوی ستنې یې چې او یوه ستنه یې ښی. خوا ته او دری ستنې یې شا

ته وې. هغه وخت د کعبې شریفې چت په شپږو ستنو ولاړ و، بیا یې هملته لمونځ ادا کړ. ورپسې په بیت الله کې وگرزید، تکبیر یې وایه، د توحید نعره یې په ژبه وه، دروازه یې پرانیستله، قریش په زیات شمیر کې جومات ته راغلي وو، لیکې لیکې ناست وو، انتظار یې یوست چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به څه معامله ورسره کوي؟ پداسې حال کې چې قریش ټول د لاندې ناست وو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کعبې د دروازې دواړه څنګ درې ونيولې وېې فرمایل: (لا إله إلا الله وحده لا شريك له، صدق وعده، ونصر عبده، وهزم الأحزاب وحده، ألا كل مأثرة أو مال أو دم فهو تحت قدمي هاتين، إلا سدانة البيت وسقاية الحاج، ألا وقتيل الخطأ شبه العمد — السوط والعصا — ففيه الدية مغلظة، مائة من الإبل أربعون منها في بطونها أولاد).

یا معشر قریش! ښه چې الله ته اذیت نه کوئ، ځکه الله ته اذیت کول د عبادت پرې نډې، الله یو دی شریک نلري، الله خپله وعده رښتینې کړې، له خپل بنده سره یې مرسته وکړې، ټولو احزابو ته یې ماتې ورکړې، اوورئ! د بیت الله شریفې د کلیانو له ساتنې، او حاجیانو ته له اوبو ورکولو نه پرته نورې ټولې ویاړنې، کمالات، خون او مال ټول زما تر پښو لاندې دي، یعنې دا ټول ملغی اعلانوم، اوورئ! په سهو سره قتل، شبه عمد چې په متروکه (دره) یا ډنډه سره وي، پدې ډول قتل سره مغلظ یا سخت دیت لازمیږي ددې دیت اندازه سل اوبښان دي چې څلویښت به یې حمل (بار لرونکې) اوبښانې وي. اې قریشو! الله تعالی له تاسې نه د جاهلیت د زمانې بیخايه غیرت، غرور په پلار او نیکونو ویاړ له مینځه یووړ، ټول انسانان له آدم (عليه السلام) نه او آدم (عليه السلام) له خاورو نه پیدا شویدی.

[اې خلکو تاسې مو له یوه نارینه او ښځې نه پیدا کړي یاست، بیا مو په څانګو او قبیلو ددې پخاطر سره ویشلي یاستی چې یو بل سره وپیژنئ، د الله په نزد تر ټولو زیات د قدر او منزلت خاوند هغه دی چې د زیاتې تقوی خاوند وي، الله تعالی په هرڅه

عالم او خبر دی.]

نن په تاسې ملامتیا نشته

بیایې زیاته کړه: (یا معشر قریش ما ترون اې فاعل بکم؟) قالوا: خیراً، أخ کریم وابن أخ کریم، قال: (فإني أقول لكم كما قال يوسف لإخوته: {لَا تَثْرِبَ عَلَيْكُمْ} اذهبوا فأنتم الطلقاء). اې قریشو! څه فکر کوئ زه به څه ډول معامله درسره وکړم؟ دوی وویل: حتماً به ښه معامله راسره کوې، ته مهربان ورور او مهربان وراره یې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: زه نن هغه خبره درته کوم کومه چې یوسف (علیه السلام) خپلو وروڼو ته کړې وه [نن په تاسې باندې ملامتیا نشته] ورځی تاسې آزاد یاست.

د بیت الله شریف کلیانې بیرته خپل اهل ته سپارل

پدې پسې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په جومات کې کیناست، علي (رضي الله عنه) ورغی د بیت الله کلیانې یې په لاس کې وې، ویې ویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! حجاجو ته د اوبو ورکولو له دندې سره د حجابت (کلیانو ساتلو) دنده هم راوسپاره. په بل روایت کې راځي چې دا خبره عباس (رضي الله عنه) ورته کړې وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (أین عثمان بن طلحة؟). عثمان بن طلحة چیرته دی؟ هغه راوغوښتل شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (هاك مفتاحك يا عثمان، اليوم يوم بر ووفاء). واخله عثمانه دا کلیانې بیرته واخله، نن د وفا او نیکی ورځ ده. ابن سعد په طبقات کې روایت کوي چې د کلیانو ورکولو په وخت کې یې داسې ورته وفرمایل: (خذوها خالدة تالدة، لا یزعها منکم إلا ظالم، یا عثمان إن الله استأمنکم علی بیته، فکلوا مما یصل إلیکم من هذا البیت بالمعروف). واخلى دا کلیانې واخلى، د تل لپاره یې واخلى، دا به له ظالم نه پرته بل څوک نه درنه اخلي، اې عثمانه! الله تعالی خپله خونه تاسې ته امانت در کړیده، د الله تعالی لدې خونې چې

څه په لاس درځي له هغې نه په حلاله او شرعي توگه استفاده وکړي.

بلال (رضي الله عنه) د کعبې معظمې په بام آذان کوي

د لمانځه وخت شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل مؤذن بلال (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې د کعبې بام ته وځي او آذان وکړي. پدې وخت کې ابو سفیان بن حرب، عتاب بن اسید او حارث بن هشام د کعبې په صحن کې ناست وو، عتاب وویل: زما پلار اسید بختور ؤ چې دا حالت یې ونه لید، ددې شخص آواز یې وانه ورید او هغه څه یې وانه وریدل چې د غوسې سبب یې کیدل. حارث وویل: که زه پدې پوه شم چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حق دی، نو حتماً به یې پیروي کوم. ابو سفیان ورته وایي: زه خو هیڅ نه وایم، ځکه که هر څه ووايم دا شگې به راباندې شاهدي ووايي، دغه کاني به مې احوال افشا کړي. همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړ ورته ویې فرمایل: زه پوه شوم چې تاسې څه ویلي، او دوی چې څه ویلي وو هماغه خبرې یې ورته تکرار کړې. حارث او عتاب وویل: مونږ شاهدي وایو چې ته د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې، قسم په خدای که مونږ خبرې هیچا هم اوریدلې وي، یعنې هیڅوک داسې نه وو چې مونږ ووايو هغه به درته دا خبرې رسولې وي.

د فتحې یا شکرانې لمونځ

په همدې ورځ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ام هانئ بنت ابی طالب (رضي الله عنها) کور ته تشریف یووړ، غسل یې وکړ او هملته یې اته رکعت له لمونځ ادا کړ، دا د ضحی (غرمې) وخت ؤ.

ځینې گمان کوي چې دغه لمونځ د څابښت (ضحی) لمونځ ؤ، خو صحیح دا ده چې دا د څابښت نه، بلکه د فتحې یا شکرانې لمونځ ؤ. ام هانئ په خپل کور کې خپلو دوو لیورو ته پناه ورکړې وه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (قد أجرنا من أجرت يا أم هانئ). چا ته چې تا پناه ورکړیده زمونږ قبوله ده، مونږ هم پناه ورکوو یا ام هانئ! که څه هم علي (رضي الله عنه) غوښتل چې هغه دواړه ووژني، خو ام هانئ دروازه ورپسې بنده کړه، او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې دا وغوښتل چې ددې پناه قبوله کړي، چې هغه همداسې

وکرل.

د څو لویو مجرمینو د وژلو حکم

د فتحې په ورځ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نهو لویو مجرمینو د قتل امر صادر کړ، هغوی یې مباح الدم و بلل او امر یې وکړ چې که د کعبې تر پردو لاندې هم په لاس راشي باید ووژل شي. ددغه مجرمینو نومونه دا وو: عبدالعزی بن خطل، عبدالله بن ابی سرح، عکرمه بن ابی جهل، حارث بن نفیل بن وهب، مقیس بن صبابه، هبار بن اسود، د ابن خطل دوې ډمانې چې دواړو به تل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هجوه کوله، ساره چې د بني مطلب خادمه وه دا همغه ښځه ده چې قریشو ته یې د حاطب لیک راوړه او ورسره ونيول شو.

ابن ابی سرح خو نجات وموند ځکه عثمان (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راووست، د هغه شفاعت یې وکړ تر څو چې اسلام یې ومنل شو، لومړی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څه شیبه پدې خاطر سکوت غوره کړ چې گوندې اصحاب وړیاڅیرې او ابن ابی سرح ووژني، خو داسې و نه شول نو عفو یې ورته وکړه، او له مرگ نه وژغورل شو. ابن ابی سرح مخکې اسلام راوړی او هجرت یې کړې و، خو بیا بیرته مرتد شوی او مکې ته ستون شوی و.

عکرمه یمن ته وتښتید، ښځې یې دده لپاره له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه امن وغوښت، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امن ورته اعلان کړ. ښځه یې ورپسې ورغله رایې ووست په اسلام مشرف او ښه مسلمان شو. ابن خطل د کعبې په پردو کې پټ شوی و، ځان یې ورپورې نښلولی و، پدې وخت کې یو صحابي (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او خبر یې ورکړ، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل مړ یې کړی، هغه لاړ او هملته یې وواژه.

مقیس بن صبابه د نميله بن عبدالله له لاسه ووژل شو. مقیس مخکې اسلام راوړی و، مدینې ته تللی او هلته یې یو انصاري وژلی وو بیا بیرته مرتد شوی او مکې ته راستون شوی و. حارث چې په مکه کې به یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ډیر زیان او اذیت رساوه د علي (رضي الله عنه) په لاس جهنم ته واستول شو. هبار بن اسود هغه څوک و چې د زینب (رضي الله عنها) د هجرت په وخت کې یې د هغې اوښه تریولې وه چې په نتیجه کې زینب (رضي الله عنها) له اوښ نه پر یوه تیږه لویدلې او خپل ماشوم یې ضایع کړی و. همدغه هبار چې مباح الدم اعلان شوی و د

فتحي په ورځ وټنښتيد وروسته په اسلام مشرف شو او ريښتونی مسلمان ورنه جوړ شو. هغه دوي وينځي دمان ي چې د وژلو امر يې شوی و يوه يې ووژل شوه او بلې ته يې امن وغوښتل شو، پناه ورکړل شوه په اسلام مشرفه او نجات يې وموند. همدا راز ساره هم مسلماننه شوه او امان ورکړل شو.

ابن حجر وايي: ابو معشر وايي: د مباح الدم اعلان شويو په ډله کې حارث بن طلاطل خزاعي هم شامل و چې د علي (رضي الله عنه) په لاس په هلاکت ورسيد. حاکم په همدې ډله کې د کعب بن زهير نوم هم راوړی دی. دده کيسه مشهوره ده، خو هغه وروسته راغی، اسلام يې راوړ. او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ډيره مدحه يې وکړه. همدا راز حاکم پدې جمله کې د وحشي بن حرب، هند بنت عتبې چې د ابو سفیان بنخه وه او مسلماننه شوه، ارنې چې د ابن خطل وينځه وه او ووژل شوه او ام اسعد چې هغه هم په قتل ورسیده نومونه هم راوړيدي. (لدې جملې نه يوازې دوي وروستۍ بنځې (ارنې - ام سعد) وژل شوې دي دا د ابن اسحاق روايت دی) او پدې ترتيب هغه کسان چې د وژلو حکم يې شوی و ۱۴ تنه وو چې ۸ يې نارينه او ۶ يې بنځې وې امکان لري چې ام سعد او ارنې هماغه د ابن خطل وينځې وي، په نومونو، او يا لقبونو او کنيه نومونو کې به يې اختلاف پيدا شوی وي.^(۱)

صفوان بن اميه او فضاله بن عمير اسلام راوړي

که څه هم رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د صفوان د وژلو حکم نه و کړی او هغه يې مباح الدم نه و بللی، خو څرنگه چې د قريشو د مخورو مشرانو له ډلې څخه و، وويريد او له مکې نه وټنښتيد.

عمير بن وهب جمحي له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه امن ورته وغوښت، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې غوښتنه ومنله، امن يې ورکړ او خپله هغه مبارکه لنگۍ (دستار) يې ورولبړله چې مکې ته ورسره راغلی و. عمير ورپسې ورغی هغه په جده کې و پداسې حال کې يې ونيو چې په کښتۍ کې د يمن په لور روانيدونکی و، د امن خبر يې ور ورساوه او بيرته يې راوگرځاوه. د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او ورته ويې ويل: دوي مياشتې مهلت راکړه چې په مسئله کې ښه غور وکړم. رسول الله (صلی الله عليه و اله

(۱). فتح الباري ۸/ ۱۱-۱۲.

و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (أنت بالخيار أربعة أشهر). څلور مياشتې مهلت درکوم.

هماغه وه چې وروسته صفوان په اسلام مشرف شو، بنځه يې له ده نه مخکې مسلماننه شوی وه، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هماغه زړه نکاح دوی ته د گډ ژوند اجازه ورکړه. فضاله چې ډير مېړنی شخص و، کله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) طواف کاوه، هغه راغی نيت يې درلود رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په قتل ورسوي، خو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه ته دده د بدې ارادې په هکله خبر ورکړ، پدې ترتيب سره هغه هم په ايمان مشرف شو.

د فتحې په دوهمه ورځ د رسول الله (ﷺ) خطبه

د فتحې په دوهمه ورځ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خطبې لپاره پورته شو، خلک ورته ناست وو. خطبه يې په حمد او ثنا سره پيل کړه ويې فرمايل: (أيها الناس، إن الله حرم مكة يوم خلق السموات والأرض، فهي حرام بحرمة الله إلى يوم القيامة، فلا يحل لامرئ يؤمن بالله واليوم الآخر أن يسفك فيها دمًا، أو يعضد بها شجرة، فإن أحد ترخص لقتال رسول الله صلى الله عليه وسلم فقولوا: إن الله أذن لرسوله ولم يأذن لكم، وإنما حلت لي ساعة من نهار، وقد عادت حرمتها اليوم كحرمتها بالأمس، فليبلغ الشاهد الغائب).

اې خلکو! الله تعالى له هغې ورځې نه چې ځمکه او آسمان يې پيدا کړيدي مکې ته حرمت ورکړيدی او تر قيامته پورې د الله تعالى په حکم د همدې حرمت درلودونکې ده، هيڅ مؤمن ته هغه چې په الله او آخرت ايمان لري نده روا چې په مکه کې د چا وينه تويې کړي، يا د مکې ونه پرې کړي. که چا په مکه کې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په جنگ استدلال کاوه، نو ورته ووايې چې الله تعالى خپل رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته اجازه ورکړې وه خو تاسې ته يې اجازه نده درکړې، ما ته د ورځې يوه برخه حلاله وگرزول شوه، خو نن بيرته د پروڼ په شان د مکې حرمت اعاده شو. موجود کسان دې دغه لارښوونې غاييښو ته ورسوي. په بل

روایت کې راځي چې ويې فرمایل: (لا یعضد شوکه، ولا ینفر صیده ولا تلتقط ساقطته إلا من عرفها، ولا یختلی خلاه)، فقال العباس: یا رسول الله، إلا الإذخر، فإنه لقینهم ویوئهم، فقال: (إلا الإذخر). د مکې اغزي پرې کول هم ندي روا، بنکار یې له ځایه نه پورته کول کیږي، په ځمکه پراته یې مالکه شیان یې نه اخیستل کیږي، یعنې چا ته نده روا چې په لارو کې موندل شوي شیان واخلي، خو هغه کسان چې دا شیان وپیژني یعنې خپل یې وي او یا یې مالک ته ورسولي شي نو بیا ورته روا ده چې پورته یې کړي. او نه ده روا چې څوک ددې ځای واوبه پرې کړي یعنې د وېشو پرې کول هم جواز نلري. عباس (رضي الله عنه) عرض وکړ یا رسول الله! له اذخر (یو ډول بوتی دی) پرته څکه دا یې د کورونو او وینځو لپاره دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: بيله اذخر څخه. مطلب دا چې دا بوتی مستثنی شو، پرې کول یې جواز لري.

پدې ورځ خزاعه قبیلې له بني لیث قبیلې نه یو کس د خپل مړي په بدل کې چې د جاهلیت په دوران کې بني لیث وژلی و وواژه. پدې هکله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې وفرمایل: (یا معشر خزاعة، ارفعوا أیدیکم عن القتل، فلقد کثر القتل إن نفع، ولقد قتلتم قتیلا لأدینه، فمن قتل بعد مقامي هذا فأهله بخیر النظرین، إن شاءوا فدم قاتله، وإن شاءوا فعقله).

اې خزاعه والو! له وژلو نه ډډه وکړئ که په وژلو کې ګټه وي، نو بس دي ډیر مو وژلي دي، تاسې داسې څوک وواژه چې باید زه یې دیت ورکړم که چا لدینه وروسته څوک ووژل، نو د مقتول کورنۍ کولی شي په خپله خوښه یا قاتل ووژني (قصاص شي) او یا دا چې د مقتول دیت ترلاسه کړي. په بل روایت کې راغلي، د یمن یو اوسیدونکی چې ابو شاه نومیده پورته شو او عرض یې وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ماته څه ولیکه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (اكتبوا لابي شاه). ابو شاه ته ولیکئ^۱.

د انصارو اندیښنه

^۱ . صحیح البخاري ۲۲/۱، ۲۱۶_۲۴۷_۲۲۸_۲۲۹/۲_۶۱۵_۶۱۷. صحیح مسلم ۴۳۷/۱_۴۳۹. ابن هشام ۲/۴۱۵ تر ۴۱۶. ابو داود ۱/۲۷۶.

کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا مکه مکرمه فتحه شوه، هغه مکه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کور، وطن، اصلي ټاټوبی و. انصارو پخپل مینځ کې سره وویل: اوس چې الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مکې په فتحې سره ونازاوه، او خپل ټاټوبی یې ورته فتح کړ، نو آیا فکر نه کوئ چې دې به همدلته پاتې شي؟! دا خبرې یې پداسې وخت کې کولې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په صفا ولاړ و. لاسونه یې په دعا پورته نیولي و. کله چې له دعا نه فارغ شو، انصارو ته یې وویل: (ماذا قلتم؟) څه مو سره وویل؟ دوی ځواب ورکړ هېڅ مو هم ندي ویلي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصرار وکړ تر څو هغوی خپله خبره ورته وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (معاذ الله، اخیما محیاکم، والممات مماتکم). الله ته پناه وړم، مرګ به مې له تاسې سره وي، او ژوند به مې هم له تاسې سره وي.

بیعت

وروسته له هغې چې د الله په کرم سره مکه فتحه شوه، د مکې خلکو ته حقیقت څرګند شو، په حق پوه شول باوري شول چې له اسلام پرته بله د نجات او بري لاره نشته، نو په اسلام مشرف شول او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د بیعت لپاره راټول شول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په صفا ناست و خلک ورته راتلل او بیعت یې ورسره کاوه، عمر (رضي الله عنه) لاندې ولاړ و خلک یې تنظیمول. خلکو ټول پدې بیعت ورسره وکړ چې د توان په اندازه به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر مني او پیروي به یې کوي. په تفسیر مدارک کې راځي^۱: وروسته له هغې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نارینه وو له بیعت نه فارغ شو، نو ښځو ورسره بیعت پیل کړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هملته صفا کې تشریف درلود عمر لاندې ورنه ناست و. ښځې به راتللې او عمر به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په امر بیعت ورنه اخیست، او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبره به یې ورته رسوله. په همدې وخت هند بنت عتبه راغله ځان یې پیچلی او

^۱ . تفسیر المدارک د بیعت آیت ته دی مراجعه وشي.

پټه کړې و، له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه ویریدله چې ویې نه پیژني ځکه له حمزه (رضي الله عنه) سره یې ډیر ظلم کړی و، همدا وجه وه چې پداسې حال کې بیعت ته راغله چې ځان یې بڼه پیچلی و.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ښځو ته وفرمایل: (أبايعكن على ألا تشركن بالله شيئا).

پدې بیعت درنه اخلم چې له الله تعالی سره به هیڅ شریک نه نیسی، عمر (رضي الله عنه) په همدې سره چې له الله سره به شریک نه نیسی له ښځو نه بیعت واخیست. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (ولا تسرقن) پدې به بیعت کوئ چې غلا به نه کوئ، پدې وخت کې هندې وویل: ابو سفیان ډیر سخت او بخیل سړی دی، که فرضاً زه د هغه له مال نه څه اندازه واخلم، نو آیا دا هم غلا شمیرل کیږي؟ ابو سفیان وویل: څه، څه دې چې زما له مال نه واخیستل یا دې اخیستي هغه درته حلال دي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وخنډل، هنډه یې وپیژندله او ویې فرمایل: (وإنك لهندي؟) ته هنډه یې؟ دې وویل: هو، زه هنډه یم عفوه راته وکړه، یا نبی الله، الله تعالی دې تا ته عفوه وکړي!

بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (ولا یزنین). پدې به بیعت کوئ چې زنا به نه کوئ، هند وویل: آیا اسیله ښځه هم زنا کوي؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (ولا یقتلن أولادهن). د بیعت بل ټکی به دا وي چې خپل اولاد به نه وژنی. هند وویل: مونږ څو هغوی واړه لوی کړل، خو تاسې راته ووژل، تاسې پوه شه او دوی، د بدر په ورځ ددې زوی حنظله بن ابی سفیان وژل شوی و. پدې سره عمر (رضي الله عنه) دومره وخنډل چې پریوت، او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم مسکې شو. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (ولا یأتین بیهتان) پدې به بیعت کوئ چې بهتان به نه کوئ، هند وویل: بهتان ډیر بد کار دی، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ستا ټول امرونه ډیر نیک او غوره دي.

بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (ولا یعصینک فی معروف) پدې به بیعت راسره کوئ چې په نیکۍ کې به سرغړونه نه کوئ، همیشه به

مې امر منی، هند وویل: دلته چې درته راغلي یو، نو دا مو په زړه کې نشته چې بیا به دې نافرمانی کوو. هند چې کله ستنه شوه، د خپل بت په ماتولو یې شروع وکړه او ویل یې مونږ په تا غولیدلي او تیروتلي وو.

په مکه کې د رسول الله (ﷺ) هستوګنه

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نولس (۱۹) ورځې په مکه کې پاتې شو، خلک یې اسلام ته رابلل، د هدایت او تقوی لارښوونې یې ورته کولې. په همدې ورځو کې یې اسید خزاعي ته وظیفه ورکړه چې د حرم شریف پولې تازه او نوې کړي، نوي بریدونه یې ورته کیښودل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اسلامي بلنې لپاره یوه خوا بله خوا دعوتي ګروپونه واستول، دې ګروپونو ته یې همدارنګه امر کړی و چې د مکې په شاوخوا کې موجود بتان مات کړي. همدا وه چې ټول بتان مات شول. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له اړخه په مکه کې اعلان وشو: څوک چې په الله او آخرت ایمان لري باید پخپل کور کې بت ونه ساتي که له چاسره بت وي باید فوراً یې مات کړي.

جنگي ګروپونه او پلاوي

۱- له فتحې نه وروسته چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډاډه شو، د آتم هجري کال د رمضان په ۲۵ مه یې خالد بن ولید (رضي الله عنه) ته وظیفه ورکړه چې عزى نومي بت ته ورشي او درې وړې یې کړي. دغه بت په نخله نومه سیمه کې و دا د قریشو او ټولو بني کنانه تر ټولو لوی معبود و، منجوري یې له بني شیبان قبیلې سره وه. خالد له ۳۰ سپرلو سره ورغی او درې وړې یې کړې. کله چې بیرته راغی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پوښتنه ورنه وکړه: (هل رأيت شيئا؟) قال: لا قال: (فإنك لم تقدمها فأرجع إليها فاهدمها) فرجع خالد متغيظاً قد جرد سيفه فخرجت إليه امرأة عريانة سوداء ناشرة الرأس فجعل السادن يصيح بها، فضرها خالد فجزها باثنتين، ثم رجع إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فأخبره، فقال: (نعم، تلك العزى، وقد أيسر أن تعبد في بلادكم أبداً) څه دې ولیدل؟ ده وویل: هيڅ مې هم و نه لیدل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: نو بیا دې

مات کړې ندی، ورشه او مات یې کړه.

خالد (رضي الله عنه) بیا ور روان شو ښه په غوسه وټوره یې په لاس کې نیولې وه، که گوري چې یوه لوڅه لغړه ټوره ببر سرې ښځه یې مخې ته راووتله، منجور چيغې پسې و هلې، خو خالد د تورې په گوزار سره دوي ټوټې کړه بیا د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو او کیسه یې ورته وکړه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: هو، همدا ښځه عزى بت و، هغه به نور تر قیامتته دلته ونه نمانځل شي.

۲- په همدې میاشت کې یې عمرو بن عاص (رضي الله عنه) ته وظیفه ورکړه چې لاړ شي او سواح نومی بت ونړوي. دغه بت له مکې نه درى میله لیرې د رهاط په سیمه کې و او هذیل قبیلې به یې عبادت کاوه. کله چې عمرو هلته ور ورسید منجور یې ورته وویل: څه غواړې؟ ده وویل: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر راته کړی چې دغه بت ونړوم. منجور ورته وویل: دا کار نه شې کولی. ده ورته وویل: ولې؟ هغه وویل: ددې کار اجازه نه درکول کیږي، یعنې لاس به دې نیول کیږي. عمرو ورته وویل: ته لا تر اوسه هم په غلطه روان یې، ستا په حال صد افسوس، آیا دغه بت ویني او اوري؟ چې ته یې په هکله دا تصور لرې؟ بیا ورنږدې شو او بت یې ټوټې کړ، خپلو ملگرو ته یې امر وکړ چې د بت د خزانو کوټې هم ونړوي، هغه یې ړنگې کړې خو هیڅ یې پکې ونه موندل، بیا یې منجور ته وویل: ودې لیدل څنگه شو؟ هغه وویل: الله ته تسلیم یم.

۳- په همدې میاشت کې یې سعد بن زید اشهلي (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې له ۲۰ سپرو سره لاړ شي او منات بت ړنگ کړي. دغه بت په مشلل سیمه کې له قدید سره نژدې پروت و، اوس، خزرج او غسان قبیلو به یې عبادت کاوه. کله چې سعد ورغی منجور یې ورته وویل: څه غواړې؟ ده ورته وویل: منات نړوم. ده ورته وویل: دا ته او دا منات. سعد ورځکې شو، دلته هم یوه ټوره برېښه ببر سرې ښځه راووتله، ښیرې او نالي کوي، سینه ډبوي، منجور ورته وویل: ای مناته! پام دا له تا نه باغیان دي، نیسه یې! سعد گوزار پرې وکړ او ویې وژله. بیا بت ته ورغی دې وېرې یې کړ، دلته یې هم په خزانه کې هیڅ ونه موندل.

۴- خالد چې د عزى له ماتولو نه بیرته راستون شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د همدې کال په شعبان میاشت کې بني جذیمه ته ولیږه تر څو هغوی اسلام ته رادعوت کړي. همدا وه چې له (۳۵۰) مهاجرو او انصارو او د بني سلیم له کسانو سره روان شو ورغی هغه خلک یې اسلام ته راوبلل. دوی ددې پر ځای چې ووايي اسلمنا یعنې اسلام مو راوړیدی ویې ویل صبا، صبا، یعنې دین موبدل کړ، دین موبدل کړ، پدې خبرې سره خالد پیل ورباندې وکړ وژل یې او نیول یې، دومره اسیران یې ورنه ونيول چې هر کس ته یې یو اسیر ورکړ، یوه ورځ یې بیا خپلو ملگرو ته امر وکړ چې هر څوک دې خپل اسیر ووژني، ابن عمر او ملگرو یې دا امر ونه مانه. او کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل دا کیسه یې ورته وکړه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل لاسونه پورته کړل او ویې فرمایل: (اللهم إني أبرأ إليك مما صنع خالدًا). ای ربه! زه د خالد له کړو نه برات اعلانوم، دا خبره یې دوه ځله تکرار کړه.^(۱)

د خالد له ملگرو نه یوازې د بني سلیم کسانو خپل بنديان وژلي وو، مهاجرینو او انصارو دا امر نه و منلی. پدې پسې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) علي (رضي الله عنه) واستاوه تر څو د هغې قبیلې د مړیو دیت ورکړي او د تاوان معاوضه یې ادا کړي. ددې پیښې په اړه د خالد او عبدالرحمن بن عوف تر مینځ سخت جنال را پیدا شوی و، خبره ان رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورسیده چې بیایې خالد ته وفرمایل: (مهلا يا خالد، دع عنك أصحابي، فوالله لو كان أحد ذهباً، ثم أنفقتَه في سبيل الله ما أدركت غدوة رجل من أصحابي ولا روحته). پام کوه خالده! زما له اصحابو سره غرض مه لره، قسم په خدای که د احد غره په اندازه سره زر د خدای په لار کې خیرات ورکړې، زما د یوه صحابي د سهار او یا ماښام قدرې اجر به هم ونه موم ی.^(۲)

دا وه د مکې فتحه، همدا سرنوشت ټاکونکې غزا او لویه سوبه وه، په همدې سوبې سره شرک له منځه لاړ، له عربي جزیره نه د شرک ټغر ټول شو. مخکې زیاترو قبیلو د اسلام او کفر تر منځ د جگړې پایلې او نتیجې ته انتظار یوست. دوی دا باور

(۱). صحیح بخاري ۱/ ۴۵۰، ۲/ ۶۲۲

(۲). ددې غزا تفصیلات مو لدې کتابونو څخه اخستی دي: ابن هشام ۲/ ۲۸۹ تر ۴۳۷، بخاري کتاب الجهاد و کتاب المناسک او ۲/ ۶۱۲ تر ۶۲۲، فتح الباري ۳/ ۸ تر ۲۷، مسلم ۱/ ۴۳۷-۴۳۹، ۲/ ۱۰۲-۱۰۳، ۱۰۳-۱۳۰ زاد المعاد ۲/ ۱۶۰ تر ۱۶۸، مختصره سیره الرسول ۳۲۲-۳۵۱.

درلود چې په حرم شریف کې به حتماً د حق غلبه وي. دوی ته دا باور هغه وخت پیدا شوی و او ورنه په اثبات رسیدلی و چې نیمه پېړۍ مخکې اصحاب الفیل مات او هلاک شوي وو، و ېې نه شوای کړای بیت الله شریف او حرم ونیسي. دوی ایمان درلود چې په حرم به د حق حاکمیت وي. د حدیبیې تړون ددې لویې فتحې سریزه او پیلامه وه. د هغه تړون له برکته خلک په امن شول یو له بل سره یې د اسلام په هکله مناقشې وکړې، په مکه کې پټ مسلمانان را ښکاره شول، او له همدې امله ډیر خلک په اسلام مشرف شول، ومو لیدل چې د فتحې په ورځ د اسلامي لښکر شمیره لس زرو ته رسیدلې وه.

د مکې په فتحې سره له ټولو حقایقو نه پردې پورته شوې، په ټوله عربي جزیره کې د اسلام او مسلمانانو سیاسي او دیني حاکمیت ثابت شو، په دیني او د نیوي لحاظ دواړو سره مشرتابه د دوی په لاس کې ولویده حالاتو د مسلمانانو په ګټه بدلون وموند، روښانه او ځلانده سوبه وشوه، پدې پسې نور حالات له هر پلوه د مسلمانانو په ګټه څرخیدل. هر څه د دوی په واک کې وو. نورو اقوامو او قبایلو بله چاره نه درلوده، مجبور وو ټول د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شي پخپله په اسلام مشرف او نور خلک ورته راوبولي. په دې ډول سره په دوو راتلونکو کلونو کې ټول خلک د اسلام دعوت منلو او نورو ته رسولو لپاره تیار او چمتو شول.

دریمه مرحله

دا مرحله د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ژوند وروستنی مرحله ده په همدې دوره کې د اسلامي دعوت ونې بار راوړ جهاد او کړاونو نتیجه ورکړه. او عربي جزیرې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو د نه سترویدونکو هلو ځلو، منډو ترړو او مشکلاتو په نتیجه کې پخه شوې میوه وخوړه. د مکې فتحه هغه لویه کامیابي او گټاپ و چې په لاسته راوړو سره یې د تاریخ مسیر بدل شو، په دغه سوېې سره ماضي له راتلونکې نه بېله شوه، د جاهلیت په زمانه کې قریش د دیني زعامت د سمبول په حیث پیژندل کیدل، خلکو ټولو هغوی د دین انصار بلل، ټولو د دوی دیني زعامت منلی و، خو اوس د همدې دیني مشرانو (قریشو) تسلیمي او له اسلام نه پیروي په حقیقت کې په ټوله عربي جزیره کې د بت پرستی د له مینځ تللو په معنی وه، حقیقت هم همداسې و په همدې فتحې سره له جزیرې نه د بت پرستی ټغر ټول شو.

دا مرحله په دوو برخو ویشلی شو:

۱- د جهاد او قتال برخه.

۲- اسلام ته د ولسونو او قبایلو تسلیمي.

دا دواړه برخې یو له بل سره اوبدل شوې، یو له بل سره تړل شوې او یو په بل کې ننوتلې دي، خو مونږ زیار ایستلی هره برخه بېله تر نظر تیره کړو، څرنگه چې جهاد او قتال په مخکیني دور پورې ډیر تړلی دی، نو ځکه مو لومړی د جهاد او قتال برخې ته ځای ورکړیدی.

د حنین غزا

مکه مکرمه د ناڅاپي او داسې حملې په ترڅ کې فتحه شوه چې عربان يې حيران کړل، شاوخوا پرتې قبيلې له فتحې نه وروسته د داسې واقعيت په وړاندې ولاړې وې چې د بدلون او تغيير وس يې نه درلود. همدا وجه وه چې له څو زورورو، شريرو او کبرجنو پرته نورې ټولې قبيلې په اسلام مشرفې شوې. له هغې حملې نه چې کبر او سرکشي يې وکړه د هوازن او ثقيف قبيلې وې. دوی اسلام و نه مانه د مقابلې لاره يې خپله کړه، ورسره د قيس عيلان قبيلې ځينې کورنۍ لکه نصر، جشم، سعد بن بکر او د بني هلال ځينې کسان هم ملگري وو. دوی د ځان لپاره دا مناسبه و نه بلله چې اسلام ته سر کېږدي، فيصله يې وکړه چې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره به ټکر کوي. لاړل خپل مشر مالک بن عوف نضري ته ورغلل له هغه نه راټول شول او د جگړې لپاره يې ملا وتړله.

د دبنمن لښکرې په اوطاس کې

د دبنمن ځواکونو عمومي قوماندان مالک بن عوف له خپلو لښکرو سره روان شو، له ټولو سره يې اولادونه ښځې او مالونه هم وو، مخکې تر اوطاس پورې ورسيدل. اوطاس حنين ته نژدې د هوازن قبيلې يوه دره وه. حنين او اوطاس دوي بيلې بيلې درې دي، حنين د ذي مجاز خوا ته پرته ده چې ددې ځای او عرفات د غره تر مينځ څه باندې لس ميله مسافه ده.^(۱)

د پوځي امورو ماهر بوډا د خپل مشر غلطي په گوته کوي

کله چې مالک بن عوف په اوطاس کې واړول. د خلکو په مينځ کې دريد بن صمه هم و، نوموړی ډير زوړ، خو غيرتي، په جنگي امورو کې ماهر او تجربه کار سپين ږيری و. دريد له خپلو ملگرو نه پوښتنه وکړه اوس مونږ په کومه دره کې پراته يوو؟ دوی

(۱). فتح الباري ۸/ ۲۷ - ۴۲

ورته وویل: په اوطاس دره کې یوو. دغه زاړه تجربه کار جنګي ماهر وویل: دا د آسونو د جنګ لپاره ډیره مناسبه دره ده، نه تیرې شته پکې نه ډیره نشیبه او خوږه ده، نه ډیره کلکه ده او نه ډیره نرمه، ښه آس ځغلولو ته برابره ده.

بیایې وویل دا څه دي د اوبن آواز مې تر غوږو شو، د خرو او پسونو آوازونه هم اوریدل کیږي، د ماشومانو ژړاګانې هم اورم دا څه دي؟ خلکو ورته وویل چې مالک بن عوف امر کړی چې ټول خلک باید له ځان سره ښځې، اولادونه او مالونه ټول راولي. مالک یې راوغوښت او ددې کار د علت په هکله یې پوښتنه ترې وکړه. مالک ورته وویل زما هدف دا دی چې له خلکو سره چې مالونه او اولادونه وي، نو دوی به سخته جګړه او مقاومت وکړي، له خپل اولاد او مال نه د دفاع پخاطر به هر څه کوي. درید ورته وویل: رښتیا چې شپون یې یعنې د مشرتابه وړ نه یې، څوک چې یو ځل ماتې وخوري بیایې څه شی راتینګولې شي؟! که بری ستا وي نو یوازې وسله وال کسان به دې په درد وخوري او که ماتې درباندي ګډه شوه نو د مال، اولاد او ښځو تاوان به هم در اوبنتی وي، رسوا او شرمیدلی به وې. بیا یې د ځینو سردارانو او قبیلو نه پوښتنه وکړه بیا یې ورته وویل: ای مالکه! تا د بني هوازن ماشومان او ښځې د سپرو تورزنو مقابلې ته راوستلې دي، دا مناسب کار ندی. دوی محفوظو، خوندي او د قوم هسکو مینو ته ولیږه، د دوی له لیږلو نه وروسته په آسونو پښه واړوئ او له بې دینانو سره وجنګیږئ، که بريالي شوی نو وروسته پاتې شوي به درسره یو ځای شي، او که ماتې مو وخوږه، نو ستاسې اولاد، ښځې او مالونه خو به خوندي پاتې شوي وي! مالک ددې زاړه خبره ونه منله، د هغه نصیحت ته یې غوږ ونه نیو، او ویې ویل: زه داسې نه شم کولی ته زوړ شوی یې، عقل دې هم زوړ شوی دی، قسم په خدای چې هوازن به یا زما اطاعت کوي او یا به دا توره پخپله خپته منډم تر څو له شا مې ووزي. حقیقت دا دی چې اصلاً مالک نه غوښتل د درید نوم لوړ شي، او پدې جګړه کې دده رول وي، پدې خبرې سره د هوازن خلکو وویل: مونږ ستا پیروي کوو. درید وویل چې: دا داسې جګړه ده چې نه پوره ونډه پکې لرم او نه پوره ورنه بیل یم بیا یې دا شعر ووايه:

اخب فیها و اضع

یا لیتني فیها جذع

کاها شاة صدع

اقود وطفاء الدمع

[کاشکی زه پدې ورځ ځوان وای، برید، حمله او منډه ترې مې کولی، هغه آس مې ځغلولی چې د متوسط یا برابر پسه په شان اوږده وینستان لري].

د دښمن جاسوسان

په همدې وخت کې هغه جاسوسان هم بیرته راوړسیدل کوم چې مالک د مسلمانانو د حالاتو معلومولو پخاطر لېږلي وو. هغوی په ډیر بد حالت کې راغلي وو، ټوک ټوک وو، روحيات یې لویدلي وو، مالک ورته وویل: خوار شئ دا څه درباندي شوي؟ هغوی ورته وویل: مونږ ولیدل چې سپین سپین خلک په تور بخونو آسونو سپاره دي، ددې منظر په لیدو سره له واکه ووتلو نور ټینگ نه شوو او پدې حالت گرفتار شو.

د رسول الله (ﷺ) استخبارات

وروسته له هغې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دښمن ځواکونو له تحرکاتو نه خبر شو، ابو حذرر اسلمي ته یې وظیفه ورکړه چې لاړ شي د دښمن په مینځ کې ځای ونیسي او مکمل احوال یې راوړي.

رسول الله (ﷺ) د حنین په لور

د آتم هجري کال د شوال په شپږمه د شنبې په ورځ مکې ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راتګ په نولسمه ورځ، اسلامي لښکر چې شمیره یې دولس زره تنه وه له مکې نه د حنین په لور روان شو. په اسلامي لښکر کې لس زره هغه مسلمانان وو چې د مکې په فتحه کې یې برخه درلوده او پاتې دوه زره نور د مکې خلک وو چې زیاتره یې تازه په اسلام مشرف شوي وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عتاب بن اسید په مکه کې خلیفه وټاکه، له صفوان بن امیه نه یې چې لا مشرک و سل زغري عاریت واخیستلې او روان شو.

د شپې له خوا یو سپور راغی خبر یې راوړ چې: زه فلاني غره ته تللی وم، ومې لیدل چې هوازن قبيله ټوله له اولادونو، ښځو او مالونو سره راوتلې ده. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تبسم وکړ او ویې فرمایل: (تلك غنیمة المسلمين غداً إن شاء الله). ان شاء الله سبا ته به دا ټول شيان د مسلمانانو له خوا ولجه نیول کیږي. په هماغه شپه انس بن ابي مرثد غنوي^(۱) په رضا کارانه توګه پیره کوله.

(۱). سنن ابي داود و شرحه عون المعبود ۳۱۷/۲

مسلمانانو د لارې په اوږدو کې یوه لویه شنه ونه ولیدله چې ذات انواط بلل کیدله. عربانو به په هغې باندې خپلې وسلې را ځړولې او هملته به یې ذبحه کوله او څه وخت به ورسره پاتې کیدل. له مسلمانانو نه هم ځینو وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! مونږ ته هم لکه د مشرکینو په شان یوه ذات انواط جوړه کړه! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (الله اکبر، قلتم والذی نفس محمد بیده کما قال قوم موسی: اجعل لنا إلهًا کما لهم آلهة، قال: إنکم قوم تجهلون، إلهما السّنن، لترکبن سنن من کان قبلکم)^۱.

الله اکبر، تاسې خو داسې خبره وکړه لکه څرنګه چې د موسی قوم موسی (علیه السلام) ته کړې وه. ورته ویلي یې وو، مونږ ته هم د دوی د خدایانو په شان خدای جوړ کړه! په ځواب کې موسی (علیه السلام) ورته ویلي وو چې تاسې نه پوهیږئ، رښتیا ده چې دا هماغه طریقه ده تاسې به حتماً د پخوانیو قومونو لارې او طریقې تعقیبوی. ځینو مسلمانانو چې د لښکر دا دومره زیات شمیر لیدلې و، نو ویل یې نن خو به بالکل ماتې ونه خورو، خو دا خبره په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیره سخته تمامه شوې وه.

اسلامي لښکر تر غلچکي برید لاندې

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لښکر د چارشنبې په شپه د شوال په لسمه حنین ته ورسید. خو مالک بن عوف له مسلمانانو نه مخکې هلته رسیدلی و، خپل عسکر یې د درې په مهمو ځایونو، لارو او تنګیو کې ځای په ځای کړي وو، امر یې ورته کړی و چې دې ځای ته د مسلمانانو په رسیدو سره سم باید برید ورباندې وشي او په غشو وویشتل شي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سهار وختي خپل لښکر تیار کړ، جنډې او بیرغونه یې وتړل په مسلمانانو یې وویشتل، او په دره کې مخ په وړاندې روان شول. په همدې وخت کې په کمین کې ناست د بنمن د غشو باران پرې جوړ کړ، سخته حمله یې ورباندې وکړه، مسلمانان مجبور شول شا تګ وکړي، خو منظم شاتګ نه، بلکه ماتې ورباندې ګډه شوه هر چا خپله مخه ونیوه، یو په بل خبر نه و، ابو سفیان

^۱ ۲ - الترمذی.

چې نوی مسلمان شوی و ددې حالت په لیدو سره وویل اوس یې والله که څوک په سره بحیره کې هم راتینګ کړای شي!

جبله یا کله چې د جنید زوی و وویل: خبردار! دا دی نن جادو او سحر باطل او مات شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ښي طرف ته مخ وړاوه او فرمایل یې: (هَلُمُّوا إِلَىٰ أَيُّهَا النَّاسُ، أَنَا رَسُولُ اللَّهِ، أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ) اې خلکو! زما خوا ته راشئ، زه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یم، زه محمد بن عبدالله یم. پدې شیبو کې یوازې کم شمیره مهاجرین او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کورنۍ غړي ورسره پاتې وو. همدلته یو ځل بیا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بې مثله غیرت او میرانه په اثبات ورسیدله په پوره جرات او شجاعت سره یې مقابله کوله او فرمایل به یې: (أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبٌ) * أنا ابن عبد المطلب) زه رینستونی پیغمبر یم، زه د عبدالمطلب زوی یم.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د غره په شان ولاړ و ابو سفیان بن حارث یې د قاطرې واګې نیولې وې، عباس (رضي الله عنه) یې رکاب ته ولاړ و د جګړې په همدې سختو لحظاتو کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راکوز شو او له خپل رب نه یې د بري سوال وکړ، ویې ویل: (اللَّهُمَّ أَنْزِلْ نَصْرَكَ). یا ربه! بری راکړې، نصرت را په برخه کړې!

مسلمانان بیرته راګرځي

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل تره عباس (رضي الله عنه) ته چې ښه لوړ غږ یې درلود امر وکړ چې خلکو ته چیغه وکړي. عباس (رضي الله عنه) وایي: ما په لوړ آواز غږ وکړ: چیرته دي د بیعه الرضوان یاران؟ وایي: ددې آواز په اوریده سره هغوی داسې را تاو شول او دومره په بیړه راغلل لکه چې غوا پخپل خوسي پسې ورځي، ټولو وویل: لښک، لښک^۱. ځینو به کوشش کاوه چې د خپل اوښ مخه راواړوي خو نه به یې شواي کولی، نو له اوښ نه به راکوزیده، هغه به یې پریښود، له خپلې زغرې او تورې سره به د آواز په لور راته، پدې ترتیب سره تقریبا سل تنه راټول شول او په دښمن یې ورودانګل.

^۱ صحیح مسلم ۱۰۰/۲.

بیایې انصارو ته بلنه ورکړه، غږ یې وکړه ای انصارو! ای انصارو! بیا یې یوه یوه قبيله یادوله پدې ترتیب سره خبره بني حارث بن خزرج ته ورسیده.

مسلمانان ټول یو په بل پسې راتلل، ټول گروپ گروپ بیرته د جگړې میدان ته راغلل، سخته جگړه پیل شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې د جگړې حالت ولید ویې فرمایل:

(الآن حمي الوطيس) اوس د جگړې تنور گرم شو.

بیا یې یو موتی خاورې واخیستلې او د مشرکانو پر مخونو یې وروشیندلې او ویې فرمایل (شاهت الوجوه) [بد دې وي دا مخونه.] دا خاورې د مشرکینو په سترگو کې ولویدلې د ټولو سترگې ډکې شوې او په همدې ډول ورو ورو د کفر په لښکر کې ماتې گډه شوه او د مقابلې توان یې له لاسه ورکړ.

د دښمن ماتې

د همدې یو موتی خاورو له شیندلو نه لږ وروسته په دښمنانو کې ماتې گډه شوه، یوازې له ثقیف قبیلې نه ۷۰ تنه ووژل شول. مسلمانانو د هغوی مال، وسله، اهل اولاد ټول غنیمت کړل.

دې حالت ته الله تعالی داسې اشاره فرمایي:

((لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمْ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّذَبِّرِينَ (٢٥) ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ)) (التوبة: ٢٥ - ٢٦)

[الله تعالی له تاسې سره په ډیرو ځایونو کې مدد کړیدی، او خصوصاً د حنین په ورځ چې غره کړی تاسې ډیروالي ستاسې، دغه ډیروالي ستاسې هیڅ درد دوا نه کړ، له ویرې نه دا ارته ځمکه درباندي تنگه شوه، بیا مو شا کړه دښمن ته بیا الله خپل تسکین نازل کړ پر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مؤمنانو باندې، او داسې لښکرې یې راوولي چې نه وې لیدلې تاسې او کافرانو ته یې عذاب او جزا ورکړه، د کافرانو سزا همدا ده.]

مسلمانان په دښمنانو پسې

دښمن ماتې وخوړه، ځینې یې طائف، نور یې نخله او یوه ډله یې اوطاس ته وتښتیدل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابو عامر اشعري د یوه گروپ په مشرۍ اوطاس ته ولیږه. هلته څه کمه جگړه وشوه مشرکینو بیا ماتې وخوړه، خو ابو عامر (رضي الله عنه) هم په شهادت ورسید.

د سپرو مسلمانانو یو بل گروپ په هغو مشرکینو پسې ورغی چې نخلې ته تښتیدلي وو. هلته ربیع بن رفیع هغه زور درید بن صمه وواژه. زیات شمیر مشرکان طائف ته وتښتیدل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د غنیمتونو له ټولولو وروسته هلته ورپسې ورغی.

غنیمتونه یا ولجې

ددې غزا ولجې ډیرې زیاتې وې، پدې ولجو کې ۶۰۰۰ اسیرانې (وینځې) ۲۴۰۰۰ اوبان، له څلویښت زرو نه زیات پسونه، ۴۰۰۰ اوقیه نقره یا سپین زر (اوقیه هغه وخت د زرو د اندازې یو مقیاس و چې تقریبا له ۷ مثقالو سره برابره ده) چې ټول ۱۶۰ زره درهم کیدل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې ټول غنیمتونه په جعرانه کې راټول شي، مسعود بن عمرو غفاري ته یې وظیفه ورکړه چې د هغې ساتنه وکړي، او د طائف له غزا نه مخکې یې د ویشلو حکم نه وکړی. د اسیرو ښځو په ډله کې شیماء بنت حارث السعدیه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رضاعي خور کیدله هم وه کله چې هغه راوستل شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل چادر ورته وغواړاوه، شیماء ورباندې کیناستله، نیکي یې ورسره وکړه او خپل قوم ته یې ولیږله.

د طائف غزا

د طائف غزا په حقیقت کې د حنین د غزا ادامه ده، ځکه د هوازن او ثقیف ماتې خوړلې لښکرې له خپل قوماندان مالک بن عوف نضري سره یو ځای لاړې، او ټول په طائف کې میشته شول، هملته یې په کلاگانو کې ځایونه ونيول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې په جعرانه کې د ولجو له ټولولو نه فارغ شو د همدې آتم کال په شوال میاشت کې د طائف په لور وخوځید.

خالد (رضي الله عنه) یې له زرو مخکښانو سره مخکې ولیږه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم ورپسې روان شو له نخله یماني، قرن المنازل ورپسې له لیه نه تیر شو، هلته د مالک یوه کلا وه هغه یې ږنگه کړه، مخکې لاړ طائف ته له رسیدو سره سم یې د طائف کلا محاصره کړه، نژدې یې سنگر ورته ونيو. ددغه کلابندی موده لنډه نه وه. مسلم له انس (رضي الله عنه) نه په روایت سره دا موده خلوبینت (۴۰) ورځې ښودلې ده، خو سیرت لیکونکو دغه موده د روایاتو په خلاف سره شل ورځې، یا ۱۸ ورځې او یا ۱۵ ورځې ښودلې ده.^(۱)

د محاصرې په دوران کې دواړو خواوو یو پر بل د تیږو او غشو وارونه کول، په لومړي سر کې مسلمانان د محاصره شویو کفارو له خوا د غشو تر سخت برید لاندې راغلل. یو شمیر ورنه ټپیان او ۱۲ تنه شهیدان شول، په پای کې مجبور شول خپل سنگر بدل کړي او په هغه ځای کې یې نوې قرارگاه جوړه کړه چیرته چې اوس د طائف جومات دی.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) منجنیق یا د هغه وخت توپ نصب کړ په مشرکینو یې گوزارونه وکړل، کلا درز وکړ، او څو تنو مسلمانانو د هغه وخت له ټانک نه په استفادې سره له همدې درز نه کلا ته د ننوتلو هڅه وکړه ترڅو اور ورته کړي، خو کفارو په اور سرې شوې اوسپنې پرې واچولې، هغوی له ټانکونو نه راووتل او کفارو په غشو سره څو تنه ورنه په شهادت ورسول.^(۲)

(۱). فتح الباري ۴۵/۸.

(۲). د هغه وخت ټانک د اوسني وخت د ټانک په شان نه و، بلکه دا به له لرگي نه جوړېده خلک به پکې ننوتل، بیا به د کلا بیخ ته ورټیل وهل کیده چې هلته پداسې حال کې چې پکې ناست کسان د یوال سوري کړي او یا له شته سوريو نه کلا ته د ننه شي.

پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له نوي جنگي تاکتیک نه کارواخیست او داسې اقدام یې وکړ چې کفار دې ته اړ باسي تسلیم شي. پدې لړ کې یې د هغوی د انګورو د ونو او تاکنونو قطع کولو او سپڅلو امر وکړ، تاگونه پرې او وسوځول شول، همدا وه چې ثقیف غوښتنه وکړه چې د خدای پخاطر او د خپلوۍ په اساس دغه سلسله نوره بنده کړي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی غوښتنه ومنله. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا آواز وشو هر غلام چې له کلا نه راووزي او زمونږ لوري ته راشي هغه آزاد دی. پدې اعلان پسې ۲۳ تنه راغلل^۱. پدې ډله کې یو هم ابوبکره ؓ، هغه د طائف له کلا نه راکوز شوی ؤ، او د لاندې د یوه څاه په څرخ باندې ناست ؤ پښې یې ځوړندې کړې وې، له همدې امله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابو بکره نوم ورباندې کیښود. دا ټول غلامان یې آزاد کړل، هر یو یې یوه یوه مسلمان ته وسپاره تر څو د دوی څرخ و خوراک ورکړي، پدې کار سره کفار په غوسه شول، او دا ډیر سخت ورباندې تمام شو. محاصره اوږده شوه، د کلا فتحه کول سخت او مشکل ؤ، د کفارو په غشو او سرو شویو اوسپنو سره یو شمیر مسلمانان زخمیان او شهیدان شول، په کلا کې د ننه له کفارو سره د یوه کال آذوقه هم وه، له بیرون نه هم لاره موندل ورته گران و. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له نوفل بن معاویه سره مشوره وکړه، نوفل ورته وویل: هغوی لکه گیدرې په غارونو کې د ننه دي، که همدلته انتظار وباسې نو وبه یې نیسې، او که خوشي یې کړې نو زیان نه شي در رسولی. همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د محاصرې پای ته رسولو فیصله وکړه، عمر (رضي الله عنه) ته یې امر وکړ چې خلکو ته غږ وکړي چې: «ان شاء الله سبا به روانیږو». دا اعلان مسلمانانو ته عجیب ښکاره شو، سخت ورباندې تمام شو، ویې ویل: څو به خو مخکې لدینه چې دا کلا فتحه کړو!! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (اغدوا علی القتال). ځی، سبا هم جنگ وکړی.

مسلمانان سهار جنگ ته لاړل، یو شمیر ورته ټپیان شول. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله اعلان وکړ: (إنا قافلون غداً إن شاء الله). [ان شاء الله سبا به ستنیږو] مسلمانان دا ځل خوښ شول او ټول روان شول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تبسم کاوه، او کله یې چې کوچ کاوه امر یې وکړ چې داسې وایي:

^۱. بخاري ۶۲۰/۲.

(آیون تائبون عابدون، لرېنا حامدون). یعنې په داسې حال کې بیرته څو چې توبه گار یو، عبادت کوونکي او د خپل رب ثنا ویونکي یو. چا عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)؛ ثقیف ته ښیرې وفرمایه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (اللهم اهد ثقیفا، وائت بهم). اې ربه ثقیف ته هدایت وکړې، او زما حضور ته ې راوړلې.

په جعرانه کې د ولجو ویشل

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له طائف نه ستون شو او څه د پاسه لس ورځې په جعرانه کې پاتې شو، غنیمت شوي مالونه یې نه ویشل انتظار یې یوست چې کیدای شي د هوازن نمایندگان راشي او خپل مالونه بیرته ور وسپاري، خو څوک را معلوم نه شول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د غنیمتونو ویشل پیل کړل، ترڅو د مکې مشران د قبایلو سرداران او نور مخور چې ډیر حریص وو، پدې مالونو سره خوښ چوپ او قانع کړي. لومړی یې هغو کسانو ته چې نوي مسلمان شوي وو او ددې ضرورت لیدل کیده چې زړونه یې راجلب شي، تشویق او ترغیب شي، ښه برخه ورکړه، دې ډول خلکو ته مولات القلوب ویل کېږي، همدوی ته یې له نورو نه مخکې ښه لویه برخه ورپیله کړه.

ابو سفیان ته یې څلویښت اوقیې نقره (سپین زر) او سل اوبنان ورکړل، خو لدې سره هم ابو سفیان وویل: زوی مې یزید؟ یعنې زوی ته مې هم برخه ورکړه! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې زوی ته هم همدومره برخه ورکړه. ابو سفیان بیا وویل: هغه بل زوی مې معاویه؟ هغه ته هم څه ورکړه! هغه ته یې همدومره برخه ورکړه. ورپسې یې حکیم بن حزام ته سل اوبنان ورکړل، هغه د نورې برخې سوال وکړ، نور هم همدومره اوبنان ورکړل شول. صفوان بن امیه ته یې هم درې ځله سل، سل، اوبنان یعنې ټول ٣٠٠ اوبنان ورکړل. دا په شفاء نومي کتاب کې راغلي^۱. او حارث بن کلدته ته یې هم سل اوبنان ورکړل، همدا راز د قریشو او نورو قبایلو سردارانو ته یې سل، سل اوبنان ورکړل، نورو ته یې پنځوس، پنځوس اوبنان، ورپسې څلویښت، څلویښت اوبنان ورکول، خلکو به ویل محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دومره بخشش ورکوي لکه چې له فقر نه بالکل ویره نلري. په همدې وخت کې کوچیانو یو ځل چور جوړ کړ، په رسول الله (صلی الله علیه و اله و

^۱ . الشفاء بتعريف حقوق المصطفى للقاضي عياض ٨٦/١.

صحبہ و سلم) ورتول شول هر يوه مال ورنه غوښت، رسول الله (صلى الله عليه و اله و
صحبہ و سلم) مجبور شو د يوى ونې خوا ته ودرید، چادر يې په زور ورنه کش شو،
ويې فرمايل: (أيها الناس، ردوا علي ردائي، فوالذي نفسي بيده لو كان عندي
عدد شجر قمامة نعماً لقسمته عليكم، ثم ما ألقيتوني بخيلاً ولا جباناً ولا كذاباً).
[اي خلکو! چادر مې پرېږدئ، چادر مې راکړئ، قسم په هغه ذات چې زما مرگ او
ژوند يې په لاس کې دى، که د تها مې د ونو په اندازه خاړوي مې لرلئ ټول به مې
درباندې ویشلي وای، بله دا چې تاسې خوزه کله هم بخيل، ډارن او دروغجن نه يم
ليدلئ].

ورپسې د خپلې اوښې خوا ته ودرید، له بوکام نه يې يو وينېته راويوست په گوتو کې
يې نيولی و فرمايل يې: (أيها الناس، والله مالي من فيكم ولا هذه الوبرة إلا
الخمس، والخمس مردود عليكم).

[اي خلکو! په خدای قسم که مې لدې غنيمتونو نه ددې وينېته په اندازه هم څه شى
اخيستي وي، يوازې خمس (پنځمه برخه) زما حق ده، گورئ چې هغه هم بيرته تاسې ته
درکول کېږي].

مؤلفه القلوب ته لدې لويو لويو برخو ورکولو نه وروسته يې زيد بن ثابت ته امر وکړ
چې غنيمتونه او خلک را حاضر کړي، ټول مالونه يې وويشل، چې هر پلي کس ته
څلور اوښان، څلوېښت پسونه ورسيدل، د سپرو برخه دوولس اوښان او ۱۲۰ پسونه
وو. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ډيره حکيمانه توگه دا مالونه
وويشل، ځکه ډير داسې کسان شته چې د خيتې له لارې اسلام ته راوستل کيدى شي،
يعنې له مادي لارونه د حق په لور رابلل کيدى شي، لدې ډول کسانو سره عقل او
منطق کارنه کوي، لومړى به يې خيته ور ډکوي بيا به يې حق ته رابولې، دا کسان
هغو خاړويو ته پاتې کېږي چې په شنو وښو يا شفتلې سره يې په لاره بوولى شي، دا
ډله انسانان هم همداسې مادي تشويقونو او اسبابو ته ضرورت لري تر څو ورو ورو له
اسلام سره الفت او مينه پيدا کړي او په حق اعتراف وکړي.^(۱)

(۱). فقه السيره ص ۲۹۸ - ۲۹۹ .

د رسول الله (ﷺ) لدې ویش نه د انصارو خفگان

په پیل کې اصحاب (رضي الله عنهم) د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې حکیمانه ویش او مدبرانه سیاست په راز او گټو پوه نه شول ددې ویش تر شا پټ اهداف یې درک نه شوای کړی، نو همدا وه چې ځینې اعتراضونه او انتقادات راولاړ شول. پدې ویش کې انصارو د زیات تاوان احساس کاوه، ځکه هغوی ته د حنین له بخشونو نه هیڅ ونه رسیدل. دوی خو هغه کسان وو چې د سختۍ او ماتې په وخت غږ پرې وشو او دوی په ډیره بیړه د جگړې ډگر ته راوډانگل، جهاد یې کاوه او له رسول (صلى الله عليه و سلم) نه کلکه دفاع وکړه. او د همدوی د مقاومت له برکته ماتې په بري بدله شوه، خو اوس چې د ولجو د ویشلو وخت شو د همغو فراریانو او له جگړې نه په شا شویو کسانو لاسونه ډک دي، ډیر بخششونه ورکړل شول، خو دوی (انصارو) ته هیڅ هم په برخه ونه رسیدل.^(۲) دا تصور ددې سبب شو چې ناراضه شي.

ابن اسحاق له ابو سعید خدری (رضي الله عنه) نه روایت کوي وايي: کله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا بخششونه په قریشو او نورو عربي قبیلو وويشل، او انصارو ته یې هیڅ برخه ورنکړه، دوی خفه شول او پدې هکله خبرې او پوښتنې راولاړې شوې. ځینو وویل: اوس خو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپل قوم سره یو ځای شو. سعد بن عباد (رضي الله عنه) رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورغی او عرض یې وکړ: یا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ستا لدې ویش نه انصار خفه شويدي، تا بخششونه خپل قوم ته ورکړل، نورو عربانو ته دې هم لویې برخې ورکړې، خو انصارو ته دې هیڅ ورنکړل! رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل:

(فأین أنت من ذلك يا سعد؟) ستا څه نظر دی ای سعد! ده وویل: زه خو هم د همدې قوم یو غړی یم. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (فاجمع لي قومك في هذه الحظيرة). لاږ شه او خپل قوم دې پدې پنډه غالي کې را ته راغونډ کړه. سعد لاږ او انصار یې په یوه پنډه غالي کې راټول کړل، یو شمیر مهاجرین

(2). فقه السیره ص ۲۹۸-۲۹۹.

هم راغلل هغوی ته یې اجازه ورکړه ورسره کیناستل، ورپسې نور راغلل، خو هغوی ته یې اجازه ورنکړه. کله چې ټول راغونډ شول، سعد ورغی او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې وویل چې انصار را ټول شويدي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړ حمد او ثنا یې وویلہ بیایې وفرمایل: (یا معشر الأنصار، ما قَالَهُ بَلِغْتَنِي عَنْكُمْ، وَجِدَّةً وَجَدْتُمُوهَا عَلَى فِي أَنْفُسِكُمْ؟ أَلَمْ آتِكُمْ ضَلَالًا، فَهَدَاكُمُ اللَّهُ؟ وَعَالَةً فَأَغْنَاكُمُ اللَّهُ؟ وَأَعْدَاءُ فَأَلْفَ اللَّهُ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ؟) قالوا: بلى، الله ورسوله أَمْنٌ وَأَفْضَلُ. اي انصارو! ستاسې يوه خبره راته رارسيدلې ده، لکه چې تاسې له ما خفه شوي ياستي؟ آيا داسې نده چې زه تاسې ته پداسې حالت کې درغلم چې تاسې گمراهان وي؟ الله تعالی هدايت درته وکړ، تاسې بې وسه وي؟ الله تعالی وس او دارايي درکړه، يو د بل دښمنان وي؟ الله تعالی سره دوستان کړي؟ انصارو وويل هو همداسې ده، پر مونږ باندې د الله تعالی او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زياته مهرباني او کرم دی اوله هر څه نه راته غوره دي. بيا يې زياته کړه: (أَلَا تَجِيبُونِي يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ؟) اي انصارو ولي ځواب نه را کوي؟ دوی وويل: د څه ځواب درکړو يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)؟ پر مونږ د الله او رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لوی فضل شويدي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (أَمَا وَاللَّهِ لَوْ شِئْتُمْ لَقُلْتُمْ، فَصَدَقْتُمْ وَلَصَدَقْتُمْ: أَتَيْنَا مُكَذِّبًا فَصَدَقْنَاكَ، وَمَخْذُولًا فَنَصَرْنَاكَ، وَطَرِيدًا فَأَوْيْنَاكَ، وَعَائِلًا فَأَسَيْنَاكَ).

قسم په الله که غواړئ چې ووايي او که ووايي رښتوني به هم وي، ووايي چې يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ته مونږ ته پداسې حالت کې راغلې چې خلکو دروغ درپورې تړل او مونږ دې تصديق وکړ، چا مرسته نه درسره کوله مونږ دې مدد وکړ، چا ځای نه درکاوه او مونږ ځای درکړ، محتاج وي مونږ دې مرسته وکړه. بيا يې زياته کړه: (أَوَجَدْتُمْ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ فِي أَنْفُسِكُمْ فِي لَعَاةٍ مِنَ الدُّنْيَا تَأَلَّفَتْ بِهَا قَوْمًا لَيْسَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُسْلِمٍ إِلَى إِسْلَامِكُمْ؟ أَلَا تَرْضَوْنَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالْشَاةِ وَالْبَعِيرِ، وَتَرْجِعُوا بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

وسلم إلى رحالکم؟ فوالذي نفس محمد بيده، لولا الهجرة لكنت امراً من الأنصار، ولو سلك الناس شعباً، وسلك الأنصار شعباً لسلك شعب الأنصار، اللهم ارحم الأنصار، وأبناء الأنصار، وأبناء أبناء الأنصار). [اې انصارو د ناچيزې مادي متاع په سبب له ما خفه نه شئ. ما غوښتل پدې بې ارزښته متاع سره د خلکو زړونه واخلم تر څو اسلام راوړي ستاسې په اسلام ډاډ څرگند شوی. اې انصارو! آيا دا موندنه خوښه چې خلک له اوښانو او پسونو سره روان وي او تاسې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خپلې مېنې ته ستانه شئ؟ قسم په هغه ذات چې زما نفس د هغه په واک کې دی، که هجرت نه وی نو زه به له انصارو نه یو فرد وای، که ټول خلک په یوه لاره روان شي او انصار په بله زه به د انصارو په لاره ځم. اې الله ته په انصارو رحم وکړه، د انصارو په زامنو رحم وکړه او د انصارو په لمسیانو رحم وکړه.] پدې خبرو سره ټولو دومره وژړل چې ډیرې یې په اوښکو لمدې شوې، ټولو وویل: زمونږ لپاره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کافي دی، همدا عظیمه برخه راته بس ده. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف یووړ. او دوی هم سره تیت شول^۱.

د هوازن پلاوی

وروسته له هغې چې غنیمتونه ویشل شول، د هوازن قبیلې نمایندگان پداسې حال کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل چې په اسلام مشرف شوي وو. دوی ۱۴ کسان وو، مشري یې زهیر بن صرد و، ابو براقان چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رضاعي تره کیده هم ورسره و. د نوموړي د نوم په هکله څه اختلاف شته ځینو یې نوم ابومروان او ابو ثروان هم بللی دی. هغوی له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه سوال وکړ چې احسان ورسره وکړي بنديان او مالونه یې بیرته ورکړي، او داسې خبرې یې وکړې چې د ټولو زړونه پرې وسوځیدل. ابن اسحاق وايي: پدې ډله کې نهه سرداران وو، چې اسلام یې راوړ، بیعت یې وکړ، بیا یې عرض وکړ: یا رسول الله (صلی الله علیه و سلم)! د تاسو له خوا په نیول شویو کسانو کې میندې، خویندې، تروریانې (عمه گانې او خاله گانې دي، چې دا ټولې د قومونو ناموس او غیرت شمیرل کېږي:

^۱. ابن هشام ۴۹۹/۲_۵۰۰. په بخاري کې هم دېته ورته روایت ذکر شوی دی ۶۲۰/۲_۶۲۱.

فامنن علینا رسول الله في كرم ** فإنك المرء نرجوه وننتظر

امنن على نسوة قد كنت ترضعها ** إذ فوك تملؤه من محضها الدرر

[يا رسول الله (عليه السلام) د خپل کرم له مخې پر مونږ منت کيږده، ته هسې شخصیت یې چې مونږ تمه او هیله درته لرو، پر هغو میړمنو احسان وکړه چې تا یې شیدې خوړلې او رضاعي اړیکې ورسره لرې.]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (إن معي من ترون، وإن أحب الحديث إلى أصدق، فأبناؤكم ونسأؤكم أحب إليكم أم أموالكم؟) له ماسره خو دغه کسان شته چې تاسې یې وینئ، رښتیا خبرې ډیرې غوره ګڼم، دا راته ووايئ چې خپل اولادونه او ښځې ډیرې درباندي ګرانې دي او که خپل مالونه؟ دوی وویل: مونږ هیڅ شی له خپل نسب، اولاد، حسب او شرف سره نه برابره وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (إذا صليت الغداة — أي صلاة الظهر — فقوموا فقولوا: إنا نستشفع برسول الله صلى الله عليه وسلم إلى المؤمنين، ونستشفع بالمؤمنين إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يرد إلينا سبينا). کله مو چې د ماسپښښ لمونځ ادا کړ پورته شی او ووايئ چې مونږ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مسلمانانو ته او مسلمانان رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته شفیع وړاندې کوو چې زمونږ بنديان راته آزاد کړي. د ماسپښښ لمونځ چې وشو، هغوی پورته شول او همدا خبرې یې وکړې، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (أما ما كان لي ولبي عبد المطلب فهو لكم، وسأسأل لكم الناس). کوم شی چې په ما او بني مطلب پورې اړه لري هغه ټول ستاسې، او ستاسې لپاره له نورو خلکو نه همداسې غوښتنه کوم. مهاجرینو او انصارو وویل: له مونږ سره چې څه شیان شته هغه ټول د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دي، خو الأقرع بن حابس وویل: زه او بنو تمیم دا مالونه او شیان بیرته نه ورکوو. عیینه بن حصن هم وویل: زه او بنو فزاره هم دا کار نه کوو. عباس بن مرداس هم همدا ډول خبره وکړه ویې ویل: زه او بنو سلیم هم دا شیان نه مستردوو، خو

بنو سلیم وویل: زموږ شیان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دي. عباس ورته وویل: تاسې زه توهین کړم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (إِنَّ هَؤُلَاءِ الْقَوْمَ قَدْ جَاءُوا مُسْلِمِينَ، وَقَدْ كُنْتَ اسْتَأْنَيْتَ سَبِيَّهُمْ، وَقَدْ خَيْرْتَهُمْ فَلَمْ يَعْدِلُوا بِالْأَبْنَاءِ وَالنِّسَاءِ شَيْئاً، فَمَنْ كَانَ عِنْدَهُ مِنْهُمْ شَيْءٌ فَطَابَتْ نَفْسُهُ بِأَنْ يَرِدَهُ فَسَبِيلَ ذَلِكَ، وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَسْتَمْسِكَ بِحَقِّهِ فَلْيُرِدْ عَلَيْهِمْ، وَلَهُ بِكُلِّ فَرِيضَةٍ سِتُّ فَرَائِضٍ مِنْ أَوَّلِ مَا يَفِيءُ اللَّهُ عَلَيْنَا). دا خلک پداسې وخت مونږ ته راغلي چې اسلام يې راوړېدی، ما خو د دوی د بنديانو په هکله څه انتظار هم وپوست اوس مې هم دوی ته اختيار ورکړ چې مالونه غواړي او که اولادونه، خو هغوی وویل هيڅ شی هم له خپلو اولادونو او ښځو سره نه برابروي، نو له چا سره چې د دوی اسیر شته که خوښه يې وي هغه دې بېرته دوی ته ورکړي، او که څوک نه غواړي له خپل حق نه تیر شي، نو غوره ورته دا ده چې اسیر بېرته ورکړي زه به د دوی د هرې برخې په عوض کې له راتلونکي غنیمت نه شپږ برخې ورکړم. خلکوپه ځواب کې وویل: مونږ ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوښه له هرڅه نه غوره ده، يعنې دده پخاطر ټول اسيران بېرته دوی ته ورکوو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (إِنَّا لَا نَعْرِفُ مِنْ رِضَى مَنْكُم مَّنْ لَمْ يَرْضَ، فَارْجِعُوا حَتَّى يَرْفَعَ إِلَيْنَا عُرْفَاؤُكُمْ أَمْرَكُمْ). تاسې لاړ شی ترڅو ستاسې مشران او قومندانان گزارش راکړي، ځکه اوس ما ته ستاسې راضي او ناراضي معلوم نه شو. بيا ټولو د هوازن قبيلې بنديان ځوانان وو که ماشومان او که ښځې ټول يې بېرته ورکړل، يوازې عيينه چې يوه زړه ښځه يې په برخه رسېدلې وه نه ورکوله، په پای کې يې له څه بحث نه وروسته هغه هم ورکړه. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هرې اسيرې ښځې ته يو يو جوړه قبطي جامې هم ورکړې.

عمره او مدينې ته ستنيدل

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په جعرانه کې د ولجوله ویش نه وروسته عمره ادا کړه او بيا يې مدينې منورې ته تشریف يووړ. عتاب بن اسيد يې په مکه مکرمه کې خپل خليفه وټاکه د کائناتو سردار د هجرت د اتم کال د ذي القعدې په ۲۴ مه بېرته مدينې ته ستون شو. محمد غزالي وايي: د الله تعالی له لوري د څرگندې فتحې له پيرزوينې وروسته مدينې

ته د ستنیدلو او لدینه آته کاله وړاندې هجرت تر منځ څومره فاصله او څومره توپیر موجود دی؟! وګورئ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې مدینې ته هجرت کړې و چې له مکې نه شپږ شوی، تر تعقیب او څارنې لاندې و، ګوښی و، مسافر و، د انس، الفت، ځای او ځای گیر په لټه کې و چې د مدینې اوسیدونکو ښه راغلاست ورته ووايه، دده راتګ یې نیکمرغي وبلله، ځای یې ورکړ، تود هرکلی یې ورته ووايه، اطاعت یې ورته وکړ، ورته تسلیم شول، مرستې یې ورسره وکړې، له لارښوونو څخه یې ګټه پورته کړه، دده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د حضور او موجودیت په بدل کې یې د ډیرو دښمنۍ ته تن ورکړ، خو دا دی اوس آته کاله وروسته بیرته همغه مدینې ته چې مخکې یې پناه پکې لټوله پداسې حال کې روان دی چې مکه یې فتحه کړې، د جاهلیت واکمني یې نسکوره او غرور یې ورمات کړې، د کفر او شرک زور اوبه شوی، د جاهلیت غرور تر پښو لاندې شوی، همغه جاهل او ګمراه خلک په اسلام مشرف او عزتمن شوي، اسلام ورته له هر څه محترم او مقدم شوی، همدا وجه ده چې مخکینی ګناوې یې ورته بښل شوې الله تعالی فرمایي:

((إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ)). (یوسف: ۹۰)

[ترجمه: چا چې تقوی او صبر وکړ نو الله تعالی د نیکو کارانو اجر نه ضایع کوي].^۱

^۱ . فقه السيرة ۳۰۳. ددی غزواتو دمکې فتحه، حنین او طائف د تفصیل لپاره دا کتابونه وګورئ: زاد المعاد ۲۰/۲ تر ۲۰۱. اپن هشام ۳۸۹/۲ تر ۵۰۱. صحیح البخاري ۲۱۲/۲ تر ۲۲۲. فتح الباري ۳/۸ تر ۵۸.

د مکې له فتحې وروسته پلاوي او سرايا

لډې اوږده او بريالي سفر څخه له راتگ نه وروسته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ډیر پلاوي او وفدونه راغلل، همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مختلفو سیمو ته والیان، موظفین او بلونکي واستول. او د هغو قوتونو په خلاف یې عسکري اجرات وکړل کوم چې اسلام ته یې سر نه ایښود، کبر یې کاوه او په واقعیت یې اعتراف نه کاوه، په لاندې کرښو کې لډې وضعې نه په لنډه توگه داسې یادونه کوو:

د زکات راټولونکي

مخکې مو وویل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د آتم هجري کال په وروستیو کې له مکې نه راستون شو، لږه موده وروسته د ۹ (نهم) هجري کال د محرم میاشت راپه شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لاندیني کسان مختلفو قبایلو ته ولیږل ترڅو له هغوی نه د زکات مالونه راټول کړي:

- ۱- عیینه بن حصن بني تمیم قبیلې ته
- ۲- یزید بن حصین اسلم او غفار قبیلو ته.
- ۳- عباد بن بشر اشهلي سلیم او مزینه قبیلو ته.
- ۴- رافع بن مکیث جهینه قبیلې ته.
- ۵- عمرو بن العاص بني فزاره ته.
- ۶- ضحاک بن سفیان بني کلاب ته.
- ۷- بشیر بن سفیان بني کعب ته.
- ۸- ابن لتبیه ازدي بني ذبیان ته.
- ۹- مهاجر بن ابي امیه صنعاء ته. (نوموړې هملته و چې اسود عنسي بغاوت او د نبوت دعوه وکړه).
- ۱۰- زیاد بن لبید حضر موت ته.
- ۱۱- عدي بن حاتم طیی او ینو اسد ته.
- ۱۲- مالک بن نویره بني حنظله ته.
- ۱۳- زبرقان بن بدر د بني سعد یوی برخې ته.
- ۱۴- قیس بن عاصم د بني سعد بلې برخې ته.

۱۵- علاء بن حضرمي بحرين ته.

۱۶- علي بن ابي طالب نجران ته (د صدقې او جزيې را ټولولو لپاره).

دا کسان ټول د نهم هجري کال په محرم مياشت کې ندي استول شوي، بلکه ځينې يې لدې نېټې نه وروسته هغه وخت ليرل شويدي چې مربوط قبایل په اسلام مشرف شوي. خو ددې عاملينو يا د زکات راټولونکو موظفينو د ليرلو پيل د نهم کال په محرم مياشت کې و، دا هم د حديسې تړون له مثبتو نتايجو څخه دی، او پدې دلالت کوي چې لدې تړون نه وروسته اسلام او مسلمانان ډير ځواکمن شويدي. د مکې له فتحې نه وروسته خو خلک ډله ډله په اسلام مشرف شوي او ډيرو خلکو د اسلام امر ته غاړه ايښې ده.

سرايا (جنگي گروپونه)

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) که له يوې خوا مختلفو قبایلو ته زکات راټولونکي وليږل، له بلې خوا دا هم يو ضرورت و چې بايد د عربي جزيرې امنيت په ځانگړې توگه د لارو ساتلو ته هم پاملرنه شوی وای. له همدې امله رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا لاندې سرايا (واړه جنگي گروپونه) يوې او بلې خوا ته واستول:

۱- د عيينه بن حصن فزاري سريه: د نهم هجري کال د محرم په مياشت کې يې د ۵۰ سپرو په مشرۍ بني تميم ته وليږه. پدې ډله کې له انصارو او مهاجرينو څخه هيڅوک نه وو. ددې سريې سبب دا و چې بنو تميم ځينې کورنۍ له زکات ورکولو نه منعې کولې، او د مسلمانانو په خلاف يې راپارولې. عيينه ورپسې ورغی، د شپې به يې مزل کاوه او د ورځې به يې کمين نيوه، تر څو ور ورسيد او په دښته کې يې حمله ورباندې وکړه هغوی وتښتيدل. عيينه وتوانيد يوولس سري، يوويشت ښځې او ديرش ماشومان په اسارت ونيسي، هغوی يې له ځان سره مدينې ته راوستل، هلته يې د رمله بنت حارث په کور کې واچول. همدا وه چې د هغوی لس تنه مشران مدينې ته ورپسې راغلل د رسول (صلی الله عليه و سلم) دروازې ته ودریدل، چيغې يې وهلې اې محمده (صلی الله عليه و سلم) ! زمونږ فرياد واوره! رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته تشریف راوړ، دوی له لمنې ونيو، خبرې يې ورسره پيل کړې. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) څه وخت ورسره ولاړ و، بيا يې تشریف يووړ د ماسپښېن لمونځ يې ادا کړ او بيا په جومات کې کيناست. هغه خلک راغلل خپل څه وياړونه يې ياد کړل، خپل خطيب (وياند) عطار د بن حاجب يې رامخې ته کړ هغه څه خبرې وکړې. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د اسلام خطيب (وياند) ثابت بن قيس بن شماس ته امر وکړ چې د دوی د وياند ځواب ووايي.

بیا د هغوی شاعر زبرقان بن بدر شعر ووايه مدح او ستاینه یې وکړه خپل ویاړونه یې یاد کړل، په ځواب کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) شاعر حسان بن ثابت (رضي الله عنه) شعر ورته ووايه.

پدې پسې اقرع بن حابس وویل: بیشکه چې د دوی (مسلمانانو) ویاند زمونږ له ویاند نه غوره دی، او شاعر یې زمونږ له شاعر نه ډیر مخکې دی، آواز یې له مونږ نه لوړ او خبرې یې زمونږ له خبرو نه ډیرې درنې دي، دا یې وویل بیا ټول په اسلام مشرف شول.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته بنې تحفې او سوغاتونه ورکړل، د دوی بنځې او اولادونه یې ورته وسپارل. سیرت لیکونکي عقیده لري چې دغه سربیه د نهم هجري کال په محرم کې شویده، خو دا خبره د نقد او اعتراض وړ ده، ځکه لدې نه خو داسې څرگندېږي چې اقرع بن حابس لدې تاریخ نه مخکې اسلام ندی راوړی پداسې حال کې چې همدې اقرع خو د هوازن د اسیرانو د بیرته ورکولو په وخت کې ویلي و چې زه او بنو تمیم خپل بندیان بیرته نه ورکوو! دا ددې معنی لري چې باید اقرع له هوازن نه مخکې مسلمان شوی وي.

۲- د قطبه بن عامر سربیه: د نهم هجري کال په صفر میاشت کې د خشم یوې کورنۍ ته چې تره ته نژدې (تباله) کې یې اړولي و واستول شو. له قطبه سره شل کسان او لس اوبښان وو چې په نوبت سره به پرې سپریدل. لارل او پر هغوی یې برید وکړ، سخته جگړه ونښتله، دواړو خواوو ډیر تلفات ورکړل، قطبه له څو ملگرو سره یو ځای په شهادت ورسید، خو په پای کې مسلمانان پدې بریالي شول چې له کفارو نه څو بنځې په اسارت ونیسي، پسونه او اوبښان ورته غنیمت کړي.

۳- د ضحاک بن سفیان کلابي سربیه: د نهم هجري کال د ربیع الاول په میاشت کې د کلاب قبیلې په لور. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا گروپ ددې پخاطر ولیږه تر څو کلاب قبیله اسلام ته راوبولي، خو هغوی اسلام و نه مانه او له مسلمانانو سره په جنگ شول، په پای کې یې ماتې وخوړه، د سر تلفات یې هم ورکړل، او مسلمانان بیرته ستانه شول.

۴- د علقمه بن مجزز مدلجي سربیه: د نهم هجري کال په ربیع الآخر میاشت کې د جدې د ساحلي برخو په لور وه. له علقمه سره دری سوه جنگیالان وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وظیفه ورکړه چې د هغو حبشیانو مقابلې ته ورشي کوم چې په مکه او د جدې په شا و خوا ساحلی برخو کې د چور و چپاول لپاره

راتول شوي وو. علقمه د بحر له لارې مخکې لاړ تر څو جزیرې ته ورسید، حبشیان خبر شول او ټول وتښتیدل^۱.

۵- د علي بن ابي طالب سريه: د نهم هجري کال په ربيع الاول میاشت کې

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه ته وظيفه ورکړه چې لاړ شي او د طيئ قبیلې قلس نومی بت وچاړ کړي. له ده سره (۱۵۰) تنه مجاهدین ملګري وو، چې سل اوبښان او پنځوس آسان هم ورسره وو دوه بیرغونه چې یو لوی او رنگ یې سپین او بل وړوکی تور رنگی و.

د سهار په وخت کې یې د حاتم پر کلي حمله وکړه، بت یې مات کړ، زیات شمیر پسونه او اوبښان یې غنیمت کړل، زیات کسان یې بندیان کړل، د بندیانو په جمله کې د عدي بن حاتم خور هم وه. عدي پخپله شام ته وتښتید، مسلمانانو د بت په خزانو کې دری تورې، دری زغرې او څه نور شیان وموندل، غنیمتونه یې سره وويشل، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) برخه یې ورته جدا کړه، خو د حاتم کورنۍ یې و نه ویشله، کله چې مدینې ته ستانه شول د حاتم لور له رسول الله (صلی الله علیه و سلم) نه د احسان سوال وکړ او ویې ویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و سلم) پلار مې مې شو، وروڼه مې ورک شول، سرپرست نه لرم، زه یوه زړه ښځه یم د چا خدمت نه شم کولی، احسان راباندې وکړه! رسول الله (صلی الله علیه و سلم) ورته وفرمایل: (من و افدک؟) سرپرست مو څوک دی؟ دې وویل: عدي بن حاتم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (الذي فر من الله ورسوله؟). هغه چې له الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې فرار کړیدی؟ دا یې وویل او ورته لاړ.

د عدي خور بله ورځ بیا همداسې عرض وکړ، دریمه ورځ یې بیا تکرار کړ، همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) احسان پرې وکړ، او هغه یې آزاده کړه. دلته یو صحابي چې په اغلب گمان سره علي (رضي الله عنه) و ورته وویل: له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د ځان لپاره سورلۍ هم وغواړه! هغې د مرکب سوال وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مرکب هم ورکړ. بیا د حاتم لور لاړه او شام ته ورسیده هلته یې خپل ورور عدي ته وویل. دې

^۱. فتح الباري ۵۹/۸.

(1) زاد المعاد ٢/ ٢٠٥.

دریم مروج مذهب و نه وي؟ ما وویل: هو. ده وفرمایل: (أو لم تكن تسير في قومك بالمرْبَاع؟) آیا د غنیمت څلورمه برخه به دې نه اخیستله؟ وایي: ورته ومې ویل: هو. راته ویي فرمایل: (فإن ذلك لم يحل لك في دينك). پداسې حال کې چې دې کار ستا په دین کې جواز نه درلود. ما ورته وویل: هو، په خدای قسم چې همداسې ده. عدي زیاتوي: همدلته پوه شوم چې دا د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی، ځکه له داسې څه نه معلومات لري چې ورته ویل شوي ندي^۱. احمد روایت کوي وایي چې: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (يا عدي، أسلم تسلم). یا عدي! مسلمان شه تر څو په امن شې. عدي ورته وایي: زه خو دین لرم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (أنا أعلم بدينك منك). زه ستا د دین په هکله له تا نه ډیر معلومات لرم. عدي وایي: ته زما د دین په هکله له ما نه ډیر معلومات لرې؟ ویي فرمایل: (نعم، أأست من الركوسية، وأنت تأكل مرباع قومك؟). هو. آیا ته رکوسي نه یې؟ بیا یې راته وفرمایل: آیا د خپل قوم د غنیمت څلورمه برخه به دې نه خوړله؟ ما وویل: هو. همداسې ده. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (فإن هذا لا يحل لك في دينك). ستا په دین کې خو دا کار جواز نلري. عدي وایي چې دا خبره یې وفرمایله نو ورته تسلیم شوم^۲.

بخاري هم له عدي نه په روایت سره وایي: قال: بينا أنا عند النبي صلى الله عليه وسلم إذ أتاه رجل فشكا إليه الفاقة، ثم أتاه آخر فشكا إليه قطع السبيل، فقال: (يا عدي، هل رأيت الحيرة؟) فإن طالت بك حياة فلترين الطعينة ترحل من الحيرة حتى تطوف بالكعبة، لا تخاف أحداً إلا الله، ولئن طالت بك حياة لتفتحن كنوز كسري، ولئن طالت بك حياة لترين الرجل يخرج ملء كفه من ذهب أو فضة، ويطلب من يقبله فلا يجد أحداً يقبله منه... الحديث وفي آخره: قال عدي: فرأيت الطعينة ترحل من

^۱. ابن هشام ۵۸۱/۲.

^۲. مسند الامام احمد.

الحيرة حتى تطوف بالكعبة لا تخاف إلا الله. وكنتم فيمن افتتح كنوز كسري بن هرمز، ولئن طالت بكم حياة لترون ما قال النبي أبو القاسم صلى الله عليه وسلم: (يخرج ملء كفه^١).

کله چې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره ناست وم، يو سپرى راغى له لورې نه يې شکايت وکړ، ورپسې بل څوک راغى چې له غلو نه يې شکايت درلود. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: اې عدي! حيره دې ليدلې ده؟ که ژوندی وې و به يې وينې، يوه ښځه به له حيره نه راځي، د کعبې طواف به کوي، او له الله پرته به د بل هيچا ويره ورسره نه وي. که دې عمر ياري درسره وکړه نو د کسرى خزانه به فتحه کړې او که عمر دې اوږد و نو و به گورې چې خلک به طلا او يا نقره په لاس کې گرزوي، پدې لټه کې به وي چې څوک فقير پيدا کړي او خيرات ورکړي، خو داسې غريب به نه مومي چې دده خيرات واخلي. دا حديث شريف ډير اوږد دی چې په وروستۍ برخه کې يې راځي: عدي وايي: ما پخپلو سترگو يوه ښځه وليدله چې له حيره نه راغلې او د کعبې طواف يې کاوه او له الله پرته د بل هيچا ويره ورسره نه وه. زياتوي: همدارنگه زه د هغو کسانو په ډله کې شامل وم چې د کسرى بن هرمز خزانه مو فتحه کړې، که تاسو ژوندی وئ حتماً به همداسې حالت وگورئ لکه څرنگه چې ابو القاسم محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايلي چې غني به پداسې حال کې چې لاس به يې له طلا او نقرې ډک وي، غريب به لټوي چې خيرات ورکړي، خو فقير به نه مومي.

^١ . صحيح البخاري، مشکاة المصابيح ٥٢٤/٢ ته دی مراجعه وشي.

د تبوک غزا

۹ هجري کال د رجب میاشت

د مکې فتحه ډیره لویه کارنامه او د حق او باطل ترمنځ پریکنده غزا وه. لدې سوبې نه وروسته مشرکینو ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په رسالت کې د شک ځای پاتې نه شو، د تاریخ مسیر بدلون وموند، خلک ډلې ډلې په اسلام مشرف شول. مخکې مو ولیدل چې څومره وفدونه او نمایندگان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شول، او دا به هم وگورو چې په حجه الوداع کې د مسلمانانو شمیره څو ته لوړیږي، دا ټول د مکې د فتحې له برکته. پدې ترتیب سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د حکومت داخلي ستونزې حل شوې، نور مسلمانانو دا فرصت درلود چې په پوره ډاډ سره د الله د دین زده کړه او تبلیغ وکړي او خلکو ته اسلام ورسوي.

ددې غزا سبب

مسلمانانو په جزیره کې د ننه مشکلات نه درلودل، خو دغه وخت یې مجبه د رومیانو له مخالفت او تهدید سره مخ شول، رومیان د هغه وخت زبر ځواک و. په تیرو پانډو کې مو ولوستل چې د بصری والي ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) قاصد حارث بن عمیر ازدي (رضي الله عنه) د شرحبیل بن عمرو غسانی له خوا په شهادت ورسید او همدا د تیري پیل و. د همدې تیري په ځواب کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د زید بن حارثه (رضي الله عنه) په مشرۍ یو لښکر ولیږه چې په موټه کې له رومیانو سره ونښت، سخته جگړه یې وکړه خو ویې نه شوای کولی له خپل ظالم او کبرجن دښمن نه پوره انتقام واخلي. خو د لیرو او نژدې عربانو پر زړونو یې ډیره غوره اغیزه وکړه. د روم مشر قیصر دیته متوجه و، او پدې پوهیده چې د جگړې پایله څومره د مسلمانانو په گټه وه او له مسلمانانو سره یې د ځینو عربي قبایلو هم غږې او له روم نه د استقلال هڅې له پامه نه وې اچولې. او په رښتیا سره چې دا هغه خطر و چې گام په گام د روم پولو ته ورنژدې کیده، له عربو سره

ځاوند کې د شام پولې يې تهديدولې.

همدې ته په توجه سره قيصر تصميم ونيو چې بايد مخکې لدينه چې مسلمانان په نه ماتيدونکي ځواک او خطر بدل شي، او مخکې لدينه چې د روم په خوا کې پرتو عربي برخو کې پاڅونونه او انقلابونه پيل شي بايد د اسلامي دولت جرړې له بيخه وايستل او د مسلمانانو ځواک اوبه شي.

له همدې کبله له موټه جگړې نه وروسته پوره يو کال قيصر د جنگ تياري نيوله، له روميانو او تر خپل کنترول لاندې عربانو لکه آل غسان او نورو نه يې لوی لښکر جوړ کړ، او د فيصله کوونکي جنگ ټول وسايل يې برابر کړل.

د روميانو د تياري خبر په مدينه کې

مدينې ته دا خبرونه رارسيدل چې روميانو له مسلمانانو سره د پريکنده جگړې تياري نيولې ده. په مدينه کې د ننه له مسلمانانو سره تشويشونه پيدا شوي وو، حتی چې د يوه پردي او نا آشنا آواز په اوریدو سره به ډيرو داسې تصور کاوه چې گویا روميانو پر مدينه بريد وکړي.

ددې حالت اندازه له هغه حالت نه ښه څرگنديدای شي چې عمر (رضي الله عنه) ورسره مخ شويدي. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په نهم هجري کال کې له خپلو يبيانو سره ايلاء وکړه، (ايلاء دپته وايي چې څوک قسم وکړي چې زه به له خپلې ښځې سره جماع نه کوم نه به ورسره يوځای کيږم، که دا موده له څلورو مياشتو نه کمه وي پروا نلري يعنې له څلور مياشتو نه مخکې هر وخت کولی شي له خپلې ښځې سره يوځای شي خو د قسم كفاره به ورکوي، او که څلور مياشتې تيرې شوې او نوموړي خپلې ښځې ته ورنژدې نه شو نو بيا به قاضي او محکمه مداخله کوي چې هغه دې يا ښځې ته رجوع وکړي يا دې طلاق ورکړي).

د يو شمير اصحابو (رضي الله عنهم) په رايه د څلورو مياشتو له تيريدو وروسته طلاق واقع کيږي. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په همدې کال له خپلو ميرمنو نه خفه شوی و او يوه مياشت يې ايلاء وکړه، د خپل کور په بالاخانه کې اوسيده، په پيل کې مسلمانان (اصحاب) نه وو خبر، پدې حکم نه پوهيدل بلکه فکر يې کاوه لکه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپلو ميرمنو ته طلاق ورکړيدی او پدې سره ټول له حده زيات خفه شوي وو.

عمر (رضي الله عنه) دا کیسه داسې بیانوي:

زما یو انصاري ملگری و، هغه به چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مجلس کې حاضریده او زه به نه وم، نو د مجلس احوال به یې ماته راوړ، او که به زه موجود وم او هغه به نه و بیا به ما د مبارک مجلس گزارش ورکاوه. مونږ دواړو په یوه سیمه کې ژوند کاوه، په نوبت به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مجلس ته حاضریدو د غسان قبیلې د یوه پاچا دا خبر هم راته رسیدلی و چې پر مدینه د حملې نیت لري، نو لدې پلوه ویریدو او تشویش راسره و. یوه ورځ ناڅاپي زما انصاري دوست راغی دروازه یې ووهله او غږ یې وکړ: خلاصه کړه، خلاصه کړه! عمر (رضي الله عنه) وایي: ما ورته وویل: څه چل دی؟ آیا غسانی حمله وکړه؟ هغه راته وویل: نه لدینه هم لویه پیښه شویده، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپلو میرمنو نه بیل شویدی... د حدیث تر پایه.^(۱)

په بل روایت کې راغلي چې عمر (رضي الله عنه) وایي: ما او انصاري دوست به خبرې سره کولې او ویل به مو چې غسانیان آسونه راته نعل کوي او د برید تیاري نیسي. ملگری مې یوه ورځ د خپل نوبت په اساس د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مجلس ته تللی و چې د شپې بیرته راغی دروازه یې په شدت سره وټکوله غږ یې وکړ چې عمر ویده دی؟ زه وویږیدم فوراً ور ووتلم. هغه راته وویل: ډیره لویه پیښه شویده. ما ویل: څه دي؟ آیا غسانیان را ورسیدل؟ ویل یې نه، له دې نه هم لویه او مهمه پیښه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو میرمنو ته طلاق ورکړیدی.^(۲)

دا کیسه پخپله دا ښيي چې مسلمانانو د رومیانو له لوري څومره ویره او تشویش درلود. د رومیانو خطر او لدې طرفه متوجه تهدید دومره لوی و چې منافقان یو ځل بیا را ژوندي او امیدوار شوي وو، که څه هم د سر په سترگو یې لیدل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څومره بریالیتوبونه تر لاسه کړل، څومره قوت لري. د مسلمانانو همت او غیرت هم ورته ثابت و خو بیا هم پدې تمه وو چې کیدای شي رومیان حمله وکړي او مسلمانان نابود کړي. د مسلمانانو کمزوري او تباهي د دوی هیله وه، پدې وخت کې دوی خپل شوم هدف لنډ لیدلو او له همدې امله یې د شر

(۱). صحیح البخاري ۲ / ۷۳۰ .

(۲). صحیح البخاري ۱ / ۳۳۴ .

او توطئو یوه اډه جوړه کړه. د شر دغه اډه یې د جومات په نوم ونوموله چې په اسلامي تاریخ کې ورته مسجد الضرار ویل کیږي. منافقانو هیله درلوده له همدې مرکز نه په استفادې سره د مسلمانانو تر مینځ نفاق واچوي، همدا به د کفر او کفارو لپاره مرکز او اډه وي. دوی چې دا جومات جوړ کړ له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې وغوښتل چې تشریف راوړي او لمونځ پکې ادا کړي، لدې کار نه یې هدف دا و تر څو مسلمانان پرې وغولوي، او متوجه نه شي چې دوی دلته د اسلام په خلاف څه توطئې جوړوي. دوی لدې ځای نه د فساد او توطئې جوړونې مطمئن نه او آرامه اډه جوړوله، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دلته لمونځ کول له غزا نه تر بیرته راتګ پورې وځنډاوه، ځکه پدې وخت کې غزا ته تیاری باندې مصروف و. پدې ترتیب سره منافقان پخپل هدف کې ناکام شول، الله تعالی وشرمول، او کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له غزا نه بیرته راستون شو د همدې مسجد د نړولو حکم یې وکړ، او مسجد وران شو.

د رومیانو او غسان قبیلې د تیاری خاص رپوټونه

دا د هغه حالت او خبرونه چې مسلمانان ورسره مخامخ وو، په همدې ډول حالاتو کې نبطیونو هغه چې له شام نه یې مدینې ته تیل یا غوړي راوړل خبر راوړ چې هرقل خلویبنت زره کسيزه لښکر تیار کړیدی، مشري یې یو مخور رومي ټاکلی، لخم، جذام او نورې عربي قبیلې هم ورسره دي. د همدې لښکر لومړنی ټولګی (مقدمه) د بلقا سیمې ته رارسیدلې ده. پدې سره مسلمانان له لوی خطر او تهدید سره مواجه شول. یادونه باید وکړو چې نبطیان د اسماعیل (ع) د زوی نابت اولاده وه، یو وخت یې په شمالي حجاز کې ښه برم درلود، خو ورو ورو مخ په ځوړ لاړل او عادي سوداګران او بزګران شول.

حالات نور هم ترینګلي شول

حالات ډیر خراب او ترینګلي شول، د سختې او شدیدې گرمۍ موسم و. مسلمانان له نورو ستونزو علاوه د وچکالۍ، بې وسۍ او د سوارۍ لپاره د څارویو له کمبود سره لاس او ګریوان وو. بله دا چې میوې هم پخې شوې وې، د هر چا زړه دا غوښتل چې پخپل باغ کې تر سیوري لاندې وي پداسې وخت کې له کور نه وتل ډیر ګران و، گرمي هم وه، لاره ډیره اوږده او سخته وه.

د رسول الله ﷺ پریکنده اقدام

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حالاتو او د شرایطو بدلون ته په ډیر دقت کتل، د پېښو اسباب او عواقب یې څیړل، باور یې درلود که په موجوده حالاتو کې له رومیانو سره له جگړې نه ډډه وشي، سستي وشي، دښمن فرصت ومومي د اسلامي دولت له پولو نه تیری وکړي د مدینې په لور مخکې راشي، دا به د مسلمانانو لپاره ډیرې ناوړې اغیزې ولري. جنگي ځواک، شهرت او حیثیت به یې صدمه ومومي، تشویشونه به راولاړ شي، او کیدای شي هغه مشرکان چې له حنین غزا نه وروسته د بشپړې نابودۍ په مورگه ولاړ وو بیرته ځانونه منظم کړي او هڅه وکړي چې بیا د ژوند او ځواک خاوندان شي. بل خطر دا ؤ چې منافقانو هم پر مسلمانانو د پریکنده برید لپاره مناسب فرصت لټاوه، د فاسق ابو عامر له لارې یې د رومیانو له پاچا سره اړیکې ټینګې کړې وې. پلان یې جوړ کړی ؤ چې د رومیانو د حملې په صورت کې به دوی له شا نه پر مسلمانانو د تورې گوزار کوي. او که داسې شوي وای نو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) د اوږدو او سختو هلو ځلو، جنگونو او کوششونو نتیجه به اوبو وړې وای! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا ټول واقعیتونه درک کړي ؤ، همدا وه چې له زیاتو مشکلاتو سره سره یې له رومیانو سره د دوی له پولو نه اخوا د جگړې او ټکر فیصله وکړه، امر یې وکړ چې باید رومیان فرصت و نه مومي د اسلامي حکومت د پولو او سرحدونو په لوري وړاندې تګ وکړي.

له رومیانو سره د جگړې لپاره د تیاری امر

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل تصمیم اصحابو (رضي الله عنهم) ته ورساوه، هغوی یې خبر کړل چې باید له رومیانو سره د جگړې تیاري ونیسي. د مکې او شاوخوا نورو سیمو قبایلو ته یې هم د تیاری فرمان صادر کړ. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سنت او عادت داسې ؤ چې د جگړې په وخت کې به یې خپله لاره او خپل هدف پټ ساته له توریې نه به یې کار اخیست پدې معنی که غوښتل به یې د شمال په لوري لاړ شي نو اعلان به یې داسې کاوه چې جنوب ته ځي، او یا برعکس، خو دا ځل څرنگه چې شرایط ډیر سخت، تنګ او خطرناک وو نو په څرګنده توګه یې اعلان وکړ چې له رومیانو سره یې د جگړې پریکړه کړیده، ټول یې

خبر کړل ترڅو د جگړې تیاری ونیسي او جهاد ته یې تشویق کړل. په همدې ورځو کې د سوره براءت څو مبارک آیتونه نازل شول، چې مسلمانان هاند او جگړې ته هڅوي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو اصحابو ته د الله په لار کې د مالي قربانۍ اهمیت هم بیان کړ او دین ته یې وهڅول چې هر یو د خدای په لار کې خپل غوره مال په مصرف ورسوي.

جهاد ته په تیاری کې سیالي

له رومیانو سره د جگړې لپاره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له فرمان نه وروسته مسلمانانو یو له بل سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د امر په تعیمیل کې سیالي کوله. هر چا په ډیره بیړه د جگړې تیاري نیوله، مختلفې قبیلې او کورنۍ له هر لوري نه د مدینې په خوا را ماتې وې. ټول مسلمانان آماده شول، له منافقانو پرته ټولو د جگړې اراده کړې وه. ټول جگړې ته روان شول، یوازې درې کسه رینستوني مسلمانان ورنه پاتې شول نور ټول وخوځیدل.

جگړې ته له روانیدو نه مخکې یې وسه، محتاج او فقیر مسلمانان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راتلل د جگړې لپاره یې د سپرلۍ او وسایلو سوال کاوه خو کله به یې چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا لاندینۍ ځواب اوریده نو پداسې حال کې به بیرته ورنه تلل چې سترگې به یې له اوبښکو ډکې وې: ((لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ)). (التوبة: ۹۲)

[ترجمه: نو ویل تا دوی ته چې ستاسې د سپرلۍ لپاره څه نلرم، نو بیرته تلل دوی پداسې حال کې چې سترگې یې له اوبښکو ډکې وې، او پدې خفه دي چې د جهاد په لار کې د نفقې لپاره څه نلري.]

مسلمانانو د الله په لار کې د مال او دارایی په خرڅولو کې هم یو له بل سره سیالي کوله د هر یوه هیله دا وه چې زیات اجر وگټي. عثمان (رضي الله عنه) هغه تجارتي کاروان چې د شام د تجارت لپاره یې تیار کړی و ټول رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورکړ، پدې کاروان کې دوه سوه اوبښان سره له ځلونو او کجاوو، دوه سوه اوقیې یعنې ۲۹/۵ کیلو گرامه نقره دا ټول یې د الله په لار کې صدقه کړل. دا ټول مجهز کاروان یې صدقه کړ، سل اوبښان سره له ټولو لوازمو او زر دیناره (پنځه نیم کیلو سره زر) نور یې هم د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته

راوړل عرض یې وکړ چې دا هم د الله په لار کې په خرڅ ورسوئ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې چې دغه دینارونه یې په لاس کې اړول را اړول فرمایل یې: (ما ضَرَّ عثمان ما عمل بعد اليوم)^۱. لدې ورځې نه وروسته چې عثمان هر عمل وکړي هیڅ زیان نه ورسوي. عثمان (رضي الله عنه) پدې هم اکتفا ونکړه، نور مالونه یې هم خیرات کړل، ټول نهه سوه اوښان او سل آسونه یې صدقه کړل، البته د طلا او نقرې حساب خو یې لا بیل و.

عبدالرحمن بن عوف (رضي الله عنه) دوه سوه اوقیې نقره راوړه. ابوبکر (رضي الله عنه) خپل ټول مال چې څلور زره درهمه وو راوړل، د خپل اولاد لپاره یې الله او رسول کافي وبلل. عمر (رضي الله عنه) هم خپل نیم مال راوړ. عباس (رضي الله عنه) هم ډیر څه راوړل. طلحه، سعد بن عباد، محمد بن مسلمه (رضي الله عنهم) هر یوه ډیر څه حاضر کړل. عاصم بن عدي (رضي الله عنه) نوي وسقه خرما (یو وسق ۶۰ صاع کیږي او پدې حساب ټول دیارلس نیم زره کیلو یا دیارلس نیم ټنه خرما) راوړه. اصحابو (رضي الله عنهم) یو په بل پسې د خپل توان په اندازه مالونه راوړل، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې یې ایښودل، داسې کسان هم وو چې یوازې یو مُد یا دوه مُده یا کمې او زیاتې خرماوې یې راوړلې. [یو مُد ۶۷۵ گرامه وزن لري] ښځو هم چې څه درلودل رایې وړل، چا به مشک راوړل، چا پایزب، بنگري، لښتی، گوتیې او، ټول یې حاضر کړل. له منافقانو پرته هیڅا هم بخل ونکړ، ډیر څه جمع شول. ((الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ...)). (التوبه: ۷۹)

[ترجمه: هغه منافقان چې عیب وايي په خیرات کونکو مؤمنانو باندې په ادا د صدقاتو کې او بل د هغو بې وزلو عیب وايي چې هیڅ نه مومي مگر په اندازه د توان او زیار خپل، پس مسخري کوي دغه منافقان په دوی پورې...]

اسلامي لښکر د تبوک په لور

لښکر تیار شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) محمد بن مسلمه او په بل روایت سباع بن عرفطه په مدینه کې خپل خلیفه وټاکه. علي (رضي الله عنه) ته یې

^۱. جامع الترمذي، مناقب عثمان بن عفان ۲/۲۱۱.

وظیفه ورکړه چې دده د کورنۍ سر پرستي وکړي. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) روان شو منافقانو داسې خبرې وکړې چې علي (رضي الله عنه) هغه تحمل نه شوی کړی، روان شو له مدینې نه ووت او ځان یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورساوه، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بیرته امر ورته وکړ چې لاړ شي او د خپلې کورنۍ سر پرستي وکړي او ورته ویې فرمایل: (ألا ترضى أن تكون مني بمثل هارون من موسى، إلا أنه لا نبي بعدي).

اې علي! آیا دا دې نده خوښه چې زما په وړاندې داسې مقام ولري لکه چې هارون یې د موسی (علیه السلام) په وړاندې لري. خو له ما نه وروسته بل هیڅ پیغمبر نشته.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د پنجنشنبې په ورځ د شمال په لور مدینه د تبوک په قصد پریښوده، د مجاهدینو شمیره ډیره زیاته وه، دیرش زره کسان جگړې ته روان وو، که څه هم ډیر مالونه راټول شول خو بیا هم ددې دومره لوی شمیر عسکرو لپاره کافي نه وو.

لښکر د سورلي او توبني له پلوه له مشکلاتو سره مخ و، هرو اتلسو کسانو ته یوه سورلي وه په نوبت به ورباندې سپریدل. غازیانو به له ډیرې لوږې د ونو پانې خوړلې د اکثره کسانو شونډې وپرسیدلې، که څه هم اوبنانو ته ډیره اړتیا وه خو بیا هم له ډیرې تندې او لوږې نه دیته مجبور شول څه اوبنان حلال کړي، دومره تېري وو چې باید د اوبنانو د خیتې اوبه یې چنبلي وای. او څرنگه چې لښکر ډیرې سختۍ لیدلې نو دې لښکر ته جیش العسره یعنې د سختیو لښکر هم ویل کېږي.

اسلامي لښکر د لارې په اوږدو کې د ثمودیانو له سیمې (حجر) نه تیر شو، ثمودیانو هلته وادي قری کې له تېرو نه لویې لویې خونې جوړې کړې وې. اصحابو(رضي الله عنهم) اراده وکړه ددې ځای له اوبو نه څه وچيني، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې: (لا تشربوا من مائها ولا تتوضأوا منه للصلاة، وما كان من عجين عجنتموه فاعلفوه الإبل، ولا تأكلوا منه شيئاً). دا اوبه مه چنبی او مه اودس ورباندې کوئ او کوم اوږه مو چې پدې اوبو خوشته کړي هغه خپلو اوبنانو ته ورکړئ خپله یې مه خورئ. او زیاته یې کړه چې یوازې له هغې چيني نه اوبه وڅنبئ له کومې نه به چې د صالح (علیه السلام) اوبنې اوبه چنبلي.

بخاري او مسلم له ابن عمر (رضي الله عنهما) نه روایت کوي وايي: کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حجر نومې سیمې نه تیریده ویې فرمایل: (لا تدخلوا مساكن الذين ظلموا أنفسهم أن يصيكم ما أصابهم إلا أن تكونوا باكين). د

هغه چا کورونو ته مه داخلېږئ چې پخپلو نفسونو یې ظلم کړېدی، هسې نه چې د دوی عذاب تاسې ته هم در ورسېږي، دلته پداسې حالت کې داخل شئ چې د الله له ویرې نه ژړا کوونکي وئ. بیا رسول (صلی الله علیه وسلم) خپل مبارک سر پټ کړ او په بیرېه، بیرېه لدې درې نه ووت.^(۱)

د لارې په اوږدو کې غازیان سخت تېرې شول، اوبو ته زیات اړ وو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې شکایت وکړ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د باران سوال وکړ، یو ځل وریځې رابښکاره شوې ښه باران وشو. خلکو اوبه وڅښلې او د ضرورت په اندازه یې ورسره واخیستلې. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تبوک ته نژدې شو ویې فرمایل: (إِنَّكُمْ سَتَأْتُونَ غَدًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى عَيْنَ تَبُوكَ، وَإِنَّكُمْ لَنْ تَأْتَوْهَا حَتَّى يَضْحَى النَّهَارُ، فَمَنْ جَاءَهَا فَلَا يَمَسْ مِنْ مَائِهَا شَيْئًا حَتَّى آتَى). [تاسې به سبا د تبوک چینې ته ورسېږئ (ان شاء الله) خو تر نیمې ورځې پورې به ور ونه رسیږئ، که له ما نه مخکې ور ورسیدئ نو تر هغې پورې اوبه مه ورنه چینې تر خوزه نه وم راغلی.]

معاذ (رضي الله عنه) وايي مونږ پداسې حال کې چینې ته ورسیدو چې له مونږ نه مخکې دوه کسان ورسیدلي وو، د چینې اوبه لږ لږ روانې وې، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له هغو دوو کسانو نه پوښتنه وکړه: (هل مسستما من مائها شيئاً؟) آیا د چینې اوبو ته مو لاس وروړی دی؟ هغوی وویل: هو. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته د خدای د ارادې او خپلې خوښې مطابق خبره وکړه. بیا یې په مبارکو لاسونو اوبه رابندې کړې تر څو یوه اندازه جمع شوې، مبارک مخ او لاسونه یې ورباندې پرې مینځل، نورې یې بیرته په چینه کې واچولې پدې سره یو ځل له چینې نه زیاتې اوبه روانې شولې، خلکو وڅښلې او د ضرورت په اندازه یې ورسره واخیستلې. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (يُوشِكُ يَا مُعَاذُ، إِنَّ طَالَتْ بِكَ حَيَاةُ أَنْ تَرَى مَا هَاهُنَا قَدْ مَلَأَ جَنَانًا). اې معاذه! که عمر یاري درسره وکړي، نو و به وینې چې یو وخت به دا سیمه ټوله د میوو له باغونو ډکه وي.^(۲) همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تبوک په لاره کې او په بل

(۱). صحیح بخاري ۲/۶۳۷.

(۲). مسلم ۲/۲۴۶.

روایت تبوک ته له رسیدو وروسته وفرمایل: (تعب علیکم اللیلة ریح شدیدة، فلا یقم أحد منکم، فمن کان له بعر فلیشد عقالہ). نن شپه به سخت باد درباندي راوالوزي، هیڅوک به نه دریږي، د اوبنانو خاوندان دي د اوبنانو گوندې وتړي. هماغه وه چې د شپې سخت باد راغی، یو سړی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د امر په خلاف پاڅید ودرید، چې باد پورته کړ او ان د طيی په غره یې وغورځاوه^۱.

همدارنگه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عادت داسې و چې د لارې په اوږدو کې به یې د ماسپینېن او لمازديگر، مابنام او لمانسختن لمونځونه یو ځای ادا کول یعنې د لمازديگر لمونځ به یې د ماسپینېن او لمانسختن به یې د مابنام په وخت کې یو ځای ادا کاوه چې دپته جمع تقدیم وایي، او یا به یې د ماسپینېن لمونځ د لمازديگر او مابنام د لمانسختن په وخت کې یو ځای ادا کول چې دپته جمع تاخیر وایي.

اسلامي لښکر په تبوک کې

اسلامي لښکر تبوک ته ورسید، له دښمن سره د مقابلې پوره تیاري یې درلوده، مرکز یې جوړ کړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیره مهمه خطبه وویل، په لنډو ټکو کې یې لوی مفاهیم ادا کړل، مسلمانان یې د دنیا او آخرت ښیګڼو ته راوبلل، د بدو اعمالو او شر له عواقبو نه یې وویروول، ويې گواښل. همدا راز د خوښۍ څرګندونه یې وکړه، او دوی ته یې هم د خوښۍ او بري زیری ورکړ. پدې ترتیب سره یې د هغوی روحیات دومره لوړ کړل چې د وسایلو د کمبود او موادو د نشتوالي جبران پرې وشو. رومیانو چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د لښکر کشۍ خبر واورید ویرې واخیستل، د وړاندې تګ او مقابلې جرات یې نه شوی کولی، له پولو نه خوا ښارونو کې سره تیت شول. دې کار د مسلمانانو لپاره په زړه پورې نتیجه درلودې، او مسلمانانو داسې سیاسي بریاوې لاسته راوړې چې د جنگ او وسلوالي مقابلې په حالت کې یې لاسته نه شوای راوړي. د ایله مشر یحنه بن رويه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او د جزیې په منلو سره یې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره سوله وکړه. د جرباء او اذرح خلک هم حاضر شول جزیه ورکول یې ومنل، رسول الله (صلی الله علیه و

^۱. صحیح مسلم.

اله و صحبه و سلم) هغوی ته یو لیک ولیکه. د ایله واکمن ته د لیکل شوي لیک متن داسې و:

(بسم الله الرحمن الرحيم، هذه أمانة من الله ومحمد النبي رسول الله ليحنة بن رؤبة وأهل أيلة، سفنهم وسياراتهم في البر والبحر لهم ذمة الله وذمة محمد النبي، ومن كان معه من أهل الشام وأهل البحر، فمن أحدث منهم حدثاً، فإنه لا يحول ماله دون نفسه، وإنه طيب لمن أخذه من الناس، وأنه لا يحل أن يمنعوا ماء يردونه، ولا طريقاً يردونه من بر أو بحر). [بسم الله الرحمن الرحيم، دا د مهربان الله او محمد رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا د یحنة بن روبه او ایله د خلکو لپاره امان لیک دی. د دوی کښتۍ او ځمکنی کاروانونه به ټول محفوظ او خوندي وي، الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې ذمه وار دي. دا تړون او عهد د دوی او د شام او سمندر ټولو هغو خلکو لپاره دی چې له دوی سره همکاري لري، او دیته ورته نظر ولري. که له دوی نه څوک د بد او نا مناسب کار مرتکب کیږي، نو مال یې د مجازاتو مخه نشي نیولی، او د جرم د ارتکاب په صورت کې د هغه مال نورو ته روا دی چې وایې خلي. همدا راز دوی اجازه لري له هرې چینې نه گټه واخلي او له هرې بحري او ځمکنۍ لارې نه استفاده وکړي.] رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یو څلور سوه شل کسيز سپور گروپ د خالد بن ولید (رضي الله عنه) په مشرۍ د دومه الجندل مشر اکیدر ته ولیږه، ورته ویې فرمایل: (إنك ستجده يصيد البقر). اکیدر به پداسې حال کې ووينئ چې د غوايانو ښکار به کوي. خالد (رضي الله عنه) لاړ او کله چې د هغوی برجونه ورته ښکاره شول، یو نیلي رنگه غوی یې د قصر له دروازې سره ولیدل شو چې د قصر دروازه یې په ښکرو موبنله، اکیدر هم ورپسې راغی او د هغه د ښکار هڅه یې کوله، شپه وه خو سپوږمۍ رڼا کوله، خالد (رضي الله عنه) اوملگري یې پدې وتوانیدل چې اکیدر ونیسي او بیا یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راووست.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم د هغه دمرگ حکم ونکړ، بلکه سوله یې ورسره وکړه او هغه دا ومنله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته به له جزیې سره سره دوه زره اوبنان، اته سوه وزې، څلور سوه زغرې او څلور سوه نیزې ورکوي، او پدې ترتیب سره یې له هغه سره هم د یحنة، دومه، تبوک، تیماء

او ايله په شان تړون وکړ.

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بريالي سياست په نتیجه کې هغه عربي قبایل چې له روميانو سره یې همکاري درلوده په بله و اوښتې، په روميانو یې باور کم شو د مسلمانانو خوا ته نژدې شوې.

او پدې سره د مسلمانانو د حکومت دایره پراخه شوه، او د روم تر اصلي پولو پورې وغزیده د روميانو نوکران نور ختم شول خپله ماتې یې ولیده او خبره مستقیماً په روميانو پورې مربوطه شوه.

بیرته د مدینې په لور

د مسلمانانو بريالی لښکر پداسې حال کې بیرته مدینې ته روان شو چې الله تعالی له جگړې او وسله والې نښتې پرته ډیر بريالیتوب ورپه برخه کړي و.

د لارې په اوږدو کې له یوې کړلېچې غونډۍ سره دوولسو منافقانو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شهادت توطئه جوړه کړه. کیسه داسې وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لدې نقطې نه پداسې حال کې تیریده چې نور لښکر په دښته کې روان و، له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یوازې دوه کسان موجود وو، عمار (رضي الله عنه) چې د اوبنې واگې نیولې وې، او حذیفه (رضي الله عنه) چې ورپسې روان و.

منافقانو پدې وخت کې هڅه وکړه لدې فرصت نه ناوړه گټه پورته کړي، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپلو دوو ملگرو سره روان و چې د پښو خپا او آواز یې واورید پوه شو چې څوک ورپسې په منډه را روان دي ویې کتل چې څو نقاب پوشان په تیزی سره د دوی په لور راځي، فوراً یې حذیفه (رضي الله عنه) ته وظیفه ورکړه چې د هغوی مخه ونیسي. حذیفه هم د دوی د سورلیو پر مخونو د ورسره موجود ډال گوزارونه وکړل، پدې سره منافقان وډار شول او وتښتیدل. او د نور لښکر سره یو ځای شول. وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د همدې منافقانو نومونه حذیفه (رضي الله عنه) ته وښودل، او دا یې هم ورته وویل چې هغوی کوم شوم نیت او هدف درلود، خو ورته ویې فرمایل چې افشا کوه یې مه. له همدې وجې نه حذیفه (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) صاحب السر یعنې د راز یار بلل کیږي.

الله تعالی د منافقانو ددې بدې ارادې په هکله فرمایي: ((وَهُمْ أُولَٰئِكَ يَنَالُوا))

(التوبة: ۷۴) [دوی د داسې کار هڅه وکړه چې پکې بریالي نه شول] یعنې هغوی غوښتل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شهادت ورسوي خو ویې نه شوی کولی خپل هدف تر لاسه کړي. کله چې مدینه را ښکاره شوه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (هذه طائفة، وهذا أخذ، جبل یحبنا ونحبه). دا طایفه ده، هغه د احد غردی، هغه احد چې له مونږ سره مینه لري او مونږ هم ورسره مینه لرو.

د مدینې اوسیدونکي چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له راتګ نه خبر شول، ښځې او ماشومان یې مخې ته را ووتل، په ډیر احترام او درناوي یې هرکلی کاوه، او دا شعرونه یې ویل:

من ثنات الوداع

طلع البدر علینا

مادع الله داع^(۱)

وجب الشکر علینا

[د خورلسم سپوږمۍ راوختله، د وداع له غونډیو نه یې راباندې رڼا واچوله، ترڅو پورې چې د الله لوري ته دعوت روان دی تر هغې پورې پر مونږ شکر لازم دی.] رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رجب په میاشت کې د تبوک په لور روان شوی و او د رمضان په میاشت کې بیرته راستون شو. ددې غزا ټوله موده پنځوس ورځې وه چې دیرش یې په تبوک او نورې یې په سفر کې تیرې شوې. د تبوک غزا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وروستی غزا وه.

له غزا نه د پاتې شویو کیسه

بیرته پاتې شوي هغه چې بې عذره له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه پاتې شوي وو، غزا ته نه وو ورسره تللي. د دوی په هکله خاص حکم وشو چې باید له ټولنې گوښي کړي شي ترڅو توبه یې قبوله شوه او بیرته په اسلامي ټولنه کې ومنل شول. د تبوک غزا د ځانګړو شرایطو درلودونکې وه، د مسلمانانو لپاره یې له هر پلوه د سخت امتحان حیثیت درلود په همدې جګړې سره مؤمنان له نورو نه بیل او وپیژندل شول. الله تعالی تل په سختیو سره رښتیني له دروغجنو نه بیلوي، الله

- (۱). دا د ابن قیم نظر دی.

تعالی فرمایي: (مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ)) (آل عمران: ۱۷۹)

[ترجمه: ندی الله چې پرېږدي مؤمنان مختلط ستاسې په شان، تر څو جلا کړي ناپاکه له پاکه ځنې.]

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تبوک د غزا حکم صادر کړ، ټول مؤمنان روان شول، څوک چې پاتې شول مطلب یې دا و چې په زړه کې یې نفاق دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته به چې وویل شول چې فلانی ندی راغلی په مدینه کې پاتې شوی دی نو ده به فرمایل: (دعوه، فإن یکن فیہ خیر فسیلحقه الله بکم، وإن یکن غیر ذلک فقد أراحکم منه). [پرې یې ږدی، که خیر پکې وي نو الله تعالی به یې حتماً راولي، او که خیر نه وي پکې نو ښه ده خدای یې له شر نه وژغورلی.]

له همدې کبله له رینستینو مومنانو نه هیچا هم لدې غزا نه سر و نه غړاوه، یوازې د عذر خاوندان پاتې شول او هغه منافقان و نه وتل کوم چې په الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې ایمان نه و. ځینو په دروغو سره بهانې جوړې کړې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې د پاتې کیدو اجازه واخیستله. لنډه دا چې یوازې منافقان او د عذر خاوندان پاتې شول، نور ټول لارل، دلته دری کسان داسې هم وو چې له یوې خوا رینستوني مؤمنان وو، عذر یې هم نه درلود، او له بلې خوا له غزا نه هم پاتې شوي وو همدغو کسانو ته پاتې شوي وایي په همدوی الهي ازموینه راغله تر څو بريالي ورنه ووتل.

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له تبوک نه بیرته مدینې ته تشریف راوړ، لومړی جومات ته لاړ، دوه رکعت له مونځ یې ادا کړ بیا یې له خلکو سره خبرې شروع کړې. منافقان چې شمیره یې له اتیا^۱ نه زیاته وه راغلل ډول ډول عذرونه یې وړاندې کول، قسمونه یې خوړل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به هم د دوی عذر مانه، د دوی ظاهري اعتراف به یې قبل او بیعت به یې ورنه اخیست د مغفرت دعا به یې ورته کوله او نور به یې خدای ته سپارل. پدې ډله کې چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره غزا ته نه وو

^۱. واقدي ویلي چې دغه د انصارو د منافقانو وه، او د اعرابو (بدویانو) لکه بني غفار او نورو د عذر وړاندې کوونکو تعداد هم ۸۲ کسان وو. او عبد الله بن ابی او پیروان یې لدینه جدا وو او د هغوی شمیره هم زیاته وه. فتح الباري ۱۱۹/۸ وگوره.

تللي، درې كسه داسې وو چې د كلك ايمان خاوندان وو، اوس يې هم د رښتيا لاره غوره كړه، دروغ يې ونه ويل اعتراف يې وكړ چې بې عذره لدې غزا نه پاتې شوي وو. دغه درې كسان كعب بن مالك، مراره بن ربیع او هلال بن امیه نوميدل. دوی ومنل چې هيڅ عذر يې نه درلود خو په غزا كې يې گډون ونكړ، همدا وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وكړ چې بايد دوی له ټولنې نه گوښي شي، مسلمانانو ته يې وويل چې له دوی سره اړيكي وشلوي او خبرې كول ورسره بند كړي. دوی له ټولنې نه داسې پرې او بيل شول چې دا دومره لويه ځمكه ورباندې تنگه شوه، له ژوند نه ماته شول له څلويښتو ورځو نه وروسته امر ورته وشو چې له خپلو ښځو نه هم جدا شي، لس ورځې نورې هم له ټولو نه پردي وو، تر څو له پنځوس ورځې بيلتون نه وروسته الله تعالی رحم پرې وكړ توبه يې قبوله شوه او دا آيت شريف نازل شو: ((وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِفُوا حَتَّىٰ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ.)) (التوبة: ۱۱۸)

[په هغو دریو کسانو چې بیرته پاتې شوي وو تر هغه پورې چې تنگه شوه پر دوی دا ارته ځمکه او تنگ شول پر دوی زړونه د دوی او یقین یې وکړ چې نشته ځای د پناه له قهره د الله، پناه یوازې له الله سره ده، بیا الله دوی ته د توبې توفیق ورکړ بیشکه چې الله ښه توبه قبلونکی ډیر رحم والا دی.]

پر دوی الهي رحم وشو، مسلمانان زیات خوشاله شول، دوی هم له ډیرې خوشالۍ نه صدقې ورکړې او دا یې د ژوند تر ټولو نیکمرغه ورځ وه.

د هغو مؤمنانو په هکله چې د عذر په اساس یې په دې غزا کې گډون نه و کړی، دا آیتونه را نازل شول: ((لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَىٰ وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۹۱) وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيَيْنُهُمْ تَفِيضٌ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ.)) (التوبة: ۹۱-۹۲)

[نشته هيڅ گناه په کمزورېو او نه په رنځورانو او نه په هغو کسانو چې نه مومي دوی هغه مال چې ولگوي یې په غزا کې کله چې اخلاص کوي له الله او رسول سره او نشته پر محسنانو ملامتیا. او نشته گناه په هغو کسانو چې تا ته راغلل تر څو د سورلۍ

لپاره څه ورکړې، تا ورته وویل ستاسې د سورلۍ لپاره څه نلرم، او دوی پداسې حال بیرته ستانه شول چې سترگې یې له اوبښکو ډکې وې پدې غمجن وو چې د خدای په لار کې د لگښت لپاره څه نلري!

همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې کله د بیرته ستنیدو په وخت کې مدینې ته را لند شو نو ویې فرمایل: (إِنَّ بِالْمَدِينَةِ رَجَالًا مَا سَرْتُمْ مَسِيرًا، وَلَا قَطَعْتُمْ وَاذِيًّا إِلَّا كَانُوا مَعَكُمْ، حِسْهُمْ الْعُذْرُ)، قالوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَهُمْ بِالْمَدِينَةِ؟ قال: (وهم بالمدينة). په مدینه کې داسې کسان شته چې ناست هلته دي خو ستاسې ټول ثواب یې گټلی دی، په هره دښته او هره لاره چې تاسې تللي یاست د هغې ثواب دوی ته هم ور رسیدلی دی، ځکه دوی عذر درلود او عذر یې ددې مانع شو چې له تاسې نه پاتې شي. اصحابو (رضي الله عنهم) ورته وویل یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دوی ته ثواب په مدینه کې ورکول کیږي؟ ده وفرمایل: هو همدا ثواب یې پداسې حال کې په برخه دی چې دوی په مدینه کې ناست دي.

د تبوک غزا پایلې او اغیزې

دې غزا په عربي جزیره کې د مسلمانانو د نفوذ د پراختیا او پیاوړتیا په لار کې لویه اغیزه درلوده خلکو ته ثابته شوه چې دلته یوازې اسلام هغه ځواک دی چې د بقا او دوام چانس لري او مسلمانان له ټولو نه ځواکمن او د زیات نفوذ خاوندان دي. پدې غزا سره د منافقانو او جاهلانو هیلې له خاورو سره خاورې شوې. دوی تمه درلوده چې گوندې رومیان به مسلمانان له مینځه یوسي خو هسې ونه شول، همدا وه چې دوی هم مجبور شول د یخو ته څه کړي، نورې لارې ورباندې بندې شوې، نو واقعیت ته تسلیم شول. او لدینه وروسته نور داسې دلیل نه و پاتې چې مسلمانان نرمې ورسره وکړي. الله تعالی امر وکړ چې سختي ورسره وشي، صدقې یې ونه منل شي د جنازې لمونځ یې ادا نه شي، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باید نور د دوی لپاره مغفرت و نه غواړي او په قبرونو یې ونه درېږي. امر وشو چې د مسجد ضرار په نامه جوړ شوی د شر مرکز ونړول شي. د قرانکریم آیتونه نازل شول منافقان یې داسې معرفي کړل لکه چې نومونه یې یاد کړي وي، ډیر سپک او رسوا شول، نور ټولو پیژندل، پردې یې له مخونو پورته شوې. ددې غزا اغیزه دا وه چې د عربي پلاویو شمیره ډیره شوه، که څه هم د مکې له فتحې نه وړاندې او وروسته د عربي قبایلو نمایندگان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راتلل خو

له تېوک نه وروسته ددې ډول وفدونو شمیر نور هم زیات شو.^(۱)

ددې غذا په هکله د قرآنکریم لارښوونې

د براءت سورت زیات آیتونه د همدې غذا د حالاتو او احکامو په هکله نازل شول. پدې آیتونو کې ځینې داسې دي چې غذا ته له روانیدو نه مخکې نازل شوي، ځینې د سفر په دوران کې او نور له غذا نه له بیرته ستنیدو نه وروسته نازل شوي دي. ددې آیتونو په واسطه الله تعالی ددې غذا حالات او شرایط بیان کړي، د منافقانو حقیقت یې پکې څرگند او په ګوته کړی دی. د ریښتینو مجاهدینو مقام او فضیلت ته یې اشاره کړیده، د هغو دریو کسانو توبه پکې قبوله شوې چې بې عذره پاتې شوي وو او داسې نور.

ددې کال ځینې مهمې پېښې

پدې کال کې څه داسې پېښې شوې چې په تاریخ کې د ډیر اهمیت درلودونکې دي:

۱- له تېوک څخه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ستنیدو نه وروسته د عویمر عجلاني او میرمنې تر مینځ یې لعان واقع شو. لعان یعنې د ښځې او میره له خوا یو پر بل لعنت ویل.

ددې حکم تفصیل د نور سورت په نهم آیت کې راغلی دی چې لنډیز یې داسې دی: کوم کسان چې خپلو ښځو ته د زنا نسبت کوي او پدې هکله شاهدان ونلري، نو باید لومړی میره څلور ځلې قسم وځوري او په قسم سره ووايي چې پخپله خبره کې صادق دی او پنځم ځل ووايي که دروغ یې ویلي وي نو د خدای لعنت دې ورباندې وي، لدینه وروسته حد په ښځه راځي، خو که ښځې هم لعان ووايه یعنې څلور ځلې په قسم سره یې د میره خبره دروغ وبلله او پنځم ځل یې وویل چې که دروغ وایي نو د الله غضب دې پرې وي پدې سره له حد نه نجات مومي خو دواړه سره جدا کیږي.

(۱). ددې غذا تفصیلات مولدي کتابونونه اخیستي دي: ابن هشام ۵۱۵/۲ تر ۵۳۷. زاد المعاد ۲/۳ تر ۱۳، بخاري ۶۳۳/۲ تر ۶۳۷، صحیح مسلم مه شرحه للنووي ۲/۲۴۶، فتح الباري ۸/۱۰ تر ۱۲۶، مختصر سیره الرسول ۳۹۱ تر ۴۰۷.

۲- له غامدي قبیلې نه یوه ښځه راغله د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې یې په زنا اعتراف وکړ هغه وخت یې وړوکی ماشوم درلود، خو کله یې چې ماشوم له شیدو نه جدا شو، ډوډۍ خوړل یې شروع کړل نو هغه ښځه سنگساره شوه.

۳- د حبشې پاچا اصحمه وفات شو، او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې د جنازې غائبانه لمونځ ادا کړ.

۴- د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لور ام کلثوم (رضي الله عنها) چې د عثمان (رضي الله عنه) میرمن وه وفات شوه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیر غمگین شو او عثمان (رضي الله عنه) ته یې وفرمایل: (لو کانت عندي ثلاثة لزو جتکها). که دریمه لور مې درلودی هغه به مې هم تا ته په نکاح درکړې وای.

۵- د منافقانو رئیس عبدالله بن ابی مرثدو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې د جنازې لمونځ وکړ او د مغفرت دعا یې ورته وکړه. عمر (رضي الله عنه) مخالفت کاوه چې باید جنازه یې ونه شي، له جنازې نه وروسته هغه آیتونه را نازل شول چې د عمر (رضي الله عنه) دریځ او خبره پکې تایید شويده.

د ابوبکر (رضي الله عنه) حج (نهم هجري کال)

د همدې نهم هجري کال په ذي القعدة يا ذي الحجه مياشت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل یار ابوبکر (رضي الله عنه) د حاجيانو امير وټاکه. امر يې ورته وکړ چې لاړ شي او د حج په دوران کې د مسلمانانو لارښوونه وکړي او مناسک ورباندې ادا کړي. ورپسې د براءت سورت هغه آيتونه نازل شول چې د تساوي او برابري په بنسټ يې له مشرکينو سره د شويو تړونونو ما تول اعلان کړل.

له همدې کبله رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) علي (رضي الله عنه) ته وظيفه ورکړه چې لاړ شي او په مکه کې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خوا دا فرمان خلکو ته اعلان کړي. دغه کار د مالونو او نفسونو په اړه تړونونو کې د عربو د عاداتو مطابق و (د دوی دا دستور و چې دا ډول اعلان به سپری يا پخپله کاوه او يا به يې د کورنۍ د کوم غړي په واسطه اعلاناوه، د کورنۍ له غړو پرته د بل چا له خوا به اعلان نه منل کېده).

علي (رضي الله عنه) روان شو او په عرج او يا په ضجنان کې يې له ابوبکر (رضي الله عنه) سره ملاقات وشو. ابوبکر (رضي الله عنه) پوښتنه ورنه وکړه چې امير يې او که مامور؟ علي (رضي الله عنه) په ځواب کې وويل: نه، زه مامور یم.

بيا دواړه روان شول، ابوبکر (رضي الله عنه) د حج د مناسکو مشري وکړه، د اختر په ورځ علي (رضي الله عنه) له جمرې سره ودرید او خلکو ته يې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمان او پيغام ولوست.

پدې فرمان سره له ټولو مشرکينو سره تړونونه مات او لغوه شول، هغوی ته يې څلور مياشتې وخت ورکړ چې له سره فکر وکړي، له کومو مشرکينو سره چې تړون نه و شوی هغوی ته همدا مهلت وټاکل شو، خو هغه مشرکين چې مسلمانانو ته يې اذيت نه و رسولی او د مسلمانانو په خلاف يې له چاسره مرسته نه وه کړې هغوی ته اعلان وشو چې له دوی سره به تړون تر ټاکلې مودې پورې نافذ، د اعتبار وړ او عملي وي. ابوبکر (رضي الله عنه) ځینی کسان توظيف کړل چې اعلان وکړي لدې کال نه وروسته هيڅ

مشرک نه شي کولی د حج په مراسمو کې گډون وکړي، هیچا ته اجازه نشته په برېښه حالت کې طواف وکړي. ددې فرمان په اعلان سره په حقیقت کې له عربي جزیرې نه د بت او بت پرستی- ټغر په کلي توگه ټول شو، دا اعلان شوه چې نور شرک ختم شو، د بت پرستی- تاریخ پای ته ورسید، او بیا به دلته بت پرستي رواج ونه مومي.^(۱)

(۱). صحیح بخاري ۱/ ۲۲۰-۴۵۱، ۲/ ۶۲۶-۶۲۷، زاد المعاد ۳/ ۲۵-۲۶، ابن هشام ۲/ ۵۴۳-۵۴۴-۵۴۵-۵۴۶.

د رسول الله ﷺ غزاگانو ته یو نظر

که د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) غزاگانو او دده له لوري استول شویو جنگي گروپونو او پلاویو ته نظر وکړو، په نتایجو کې یې غور او دقت وکړو، نو دا به راته په ډاگه شي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تاریخ تر ټولو لوی او بې سیاله قوماندان و، په شجاعت او حکمت، تدبر او پوهه کې یې ساری نه درلود. او هغه لکه څرنګه چې د نبیانو سردار او سالار دی همداسې د جنگ په ډګر کې هم د با تدبیره، زړورو او بریالیو جنگ سالارانو سردار دی.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بې وخته او بې ضرورته جګړه نده کړی، او کله چې د جګړې ضرورت پېښ شوی، نو په پوره شجاعت، تدبیر او قاطعیت سره یې د جګړې امور ترتیب او عملي کړيدي. کله هم داسې نده شوې چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لښکر دې د جنگي استراتیژۍ، پلان او تګلارې د کمزورۍ له امله ماتې خوړلې وي، د مناسب ځای انتخاب، د لښکر تنظیم، مناسبه استراتیژي او نورو برخو کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا په اثبات رسولې ده چې هغه د نړۍ له هر بل جنگي قوماندان نه پوه او مخکې دی.

د احد او حنین د پېښو او ماتې سبب د یو شمیر غازیانو کمزوري او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اوامرو مخالفت او هغه څه نه پلي کول و چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له پوځي اړخه لازمي بللي و. او پدې دواړو غزاگانو کې د مسلمانانو له ماتې نه وروسته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نبوغ، شجاعت او حکمت په اثبات رسیږي. د احد په ورځ د جګړې په ډګر کې دومره استقامت او مقاومت کوي چې له امله یې د جګړې مخه په بله اوږي، ماتې بیرته په بري بدلېږي، همدا راز د حنین په غزا کې هم په پوره حکمت او دقت سره ماتې خوړلې لښکر مقاومت ته رابولي، او داسې یې تنظیموي چې دښمن یې نور په وړاندې مقاومت نه شي کولی، د دښمن روحيات ماتوي، حوصلې یې پریوزي او ماتې خوري. پدې ډول حالاتو کې ډیر لوی او زړور قوماندانان خپله روحیه له لاسه ورکوي، هر څه ورته شپړېږي او د ځان له ژغورنې پرته د بل څه په فکر کې نه وي، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یوازې مقاومت کوي بلکه د دښمن

بری په ماتې بدلوي. مطلب دا چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) جنگي پوهه او حکمت دومره و چې تاریخ یې ساری نلري.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل حکیمانه جنگي تاکتیک او بریالۍ استراتیژۍ پواسطه وکولی شوای په عربي جزیره کې امنیت ټینګ کړي. د اسلام او سولې دښمنان له مینځه یوسي، مشرکان سولې ته اړ کړي او د اسلامي دعوت په وړاندې ټول خنډونه لیرې کړي هغه پخپل حکمت سره منافقان هم تجرید کړل، رښتوني مومنان له دروغجنو او منافقانو نه بیل شول.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یوازې پخپله عظیم لارښود او قوماندان و، بلکه هغه ډیر نور نومیالي قوماندانان هم روزلي دي. او همدا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لاس روزل شوي قوماندانان وو چې د خپل لارښود له وفات نه وروسته یې د فارس او روم په مقابل کې جګړې وکړې، د شام او عراق په دښتو کې یې د مقابلې په ډګر کې پر دښمن غلبه وموندله، خپله برلاسي یې په اثبات ورسوله، او پخپل تدبیر او حکمت سره یې وکولای شوای دښمنان مات کړي، او د وخت دوې امپراطورۍ درې وړې کړي.

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جګړو او غزاګانو بله ګټه دا وه چې د مسلمانانو لپاره کور، ځمکه او کار پیدا شو، د بې وسه مهاجرینو مشکلات حل شول، هغوی هم جنگي وسایل او مصارف پیدا کړل. دا ټول مشکلات پداسې حال او داسې طریقې سره حل شول چې په هیڅا هم یوه ذره ظلم و نه شو.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جاهلیت د زمانې ټول دودونه بدل کړل، د هغې تورې دورې د جنگ اسباب او اهداف یې هم له مینځه یووړل. په جاهلیت کې د جنگ معنی او هدف چور، چپاول، ظلم، تیری، انتقام، د نورو حقوق تر پښو لاندې کول، د کلیو او کورونو وړاندول، د بې ګناه خلکو بې ځایه وژل، د ښځو په عفت تیری، د ماشومانو، ښځو، زړو او بې وسانو پر حقوقو تیری، د فصلونو او ونو له مینځه وړل او په ځمکه کې هر ډول فساد خورول و. هو جنگ د اسم او معنی دواړو له مخې بدل شو، جنگ په جهاد بدل شو چې هدف یې مقدس او سپیڅلی و دا داسې جنگ و چې انسانیت پرې ویاړي، ددې جنگ هدف له ظلم او وحشت نه د انسان آزادي وه. پدې سره بې وسانو خپل حقوق تر لاسه کړل، د زورورو زور اوبه شو، د زور او ظلم دوره تیره شوه، حق او انصاف قایم شو. ددې جهاد هدف د هغو ښځو، ماشومانو او بوډاګانو آزادي وه چې ویل به یې: اې ربه! مونږ لدې ظالمانو نه خلاص کړې، مونږ لدې کلي نه چې اوسیدونکي یې ظالمان دي وباسې، ربه! زموږ چاره

وکړې، زمونږ سره مرسته وکړې، او مونږ ته ولي او سرپرست پیدا کړې.

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جگړو هدف دا و چې ځمکه له فریب، چل، غدر، خیانت، تیري او فساد نه پاکه کړي. ځای یې انصاف، وفا، عدل، او پاکي ونیسي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جنگ لپاره شریفانه او سپیڅلي قواعد وضع کړل او کله به یې چې کوم صحابي د لښکر قوماندان ټاکه نو د تقوی، عدل او انصاف توصیه به یې ورته کوله، امر به یې ورته کاوه چې له خلکو سره ښه معامله وکړي. سلیمان بن بریده له خپل پلار نه روایت کوي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې څوک د لښکر قوماندان وټاکه نو د تقوی او له مسلمانانو سره د نیکۍ امر به یې ورته کاوه او فرمايل به یې: (اغزوا بسم الله، في سبيل الله، قاتلوا من كفر بالله، اغزوا، فلا تغلوا، ولا تغدروا، ولا تمثلوا، ولا تقتلوا وليداً...) الحديث. [د الله په لار کې د الله په نامه جنگیږئ، له کافرانو سره جگړه وکړئ، جنگ وکړئ خو خیانت، غدر، فریب او چل مه کوئ، څوک مه مثله کوئ (اندامونه یې مه پرې کوئ) ماشومان مه وژئ...]. همدا راز د نرمۍ امر به یې ورته کاوه فرمايل به یې: (یسروا ولا تعسروا، وسکنوا ولا تنفروا). آساني کوئ، سختي پرېږدئ، خلک خپل کړئ او له ځان نه یې مه بیزاروئ.^(۱)

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به د شپې له خوا پر دښمن برید نه کاوه، په اور د سوځیدو اجازه یې نه ورکوله د ماشومانو، ښځو او زړو له وژلو، او چور چپاول نه یې په کلکه سره نهی کوله، فرمايل به یې: (إن النهی لیست بأحل من المیته). غلا او لوټ شوی مال د مردارې غوښې په شان مردار دی. د فصلونو له تباه کولو، ونو، بوټو له قطع کولو نه یې منع فرمایلي. او له خاصو ضروري شرایطو پرته یې کله هم د ونو د پرې کولو اجازه نده ورکړې. دمکې د فتحې په وخت کې یې فرمایلي: (لا تجهزن علی جریح، ولا تتبع مدبراً، ولا تقتلن أسیراً). زخمي مه وژئ، او څوک چې درنه تښتي هغه پسې مه ورځئ، او اسیر مه وژئ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمان صادر کړی و چې سفیر او قاصد به نه وژل کیږي، د ذمی (هغه مشرک چې له مسلمانانو سره عهد او تړون ولري) مرگ ندی روا.

(۱). صحیح مسلم ۲/ ۸۲-۸۳.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایي:
 (من قتل معاهداً لم يُرَحَّ رائحة الجنة، وإن ريحها لتوجد من مسيرة أربعين عاماً). چا
 چې ذمي وواژه د جنت بوی به و نه مومي، پداسې حال کې چې د جنت بوی د څلویښتو
 کلو سفر په مسافه لیرې محسوسیږي.
 دا او دیته نورې هغه اساسي لارښوونې دي چې د جاهلیت د زمانې جنگ یې په
 مقدس جهاد بدل کي.^(۱)

(۱) د تفصیلاتو لپاره: زاد المعاد ۲/ ۶۳ تر ۶۸ و الجهاد في الاسلام للاستاذ ابي الاعلی المودودي ص ۲۱۶
 تر ۲۶۲.

خلک ډلې ډلې اسلام راوړي

لکه مخکې مو چې وویل د مکې فتحه هغه لویه سوبه وه چې پواسطه یې د بت پرستی، سټه له بیخه ووته، عربانو حق او باطل وپیژندل، شک او شبه یې له زړونو نه ووتلې، ټولو د اسلام خوا ته رجوع وکړه، او ډلې ډلې خلک اسلام ته راتلل.

عمرو بن سلمه وایي: مونږ له یوې داسې چینې سره اوسیدلو چې د خلکو لار وه را باندې پدې وخت کې ډیر کاروانونه زمونږ له خوا سره تیریدل، پوښتنه به مو کوله په خلکو څه شوي؟ او دا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څوک او څه کاره دی؟ په ځواب کې به یې را ته ویل: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وایي چې: هغه د الله (جل جلاله) رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی او وحی ورته راځي او الله داسې او هسې وحی ورته کړیده، ما به دا خبره داسې په ذهن کې ساتله لکه په زړه مې چې لیکل شوې وي.

عربان د مکې تر فتحې پورې په انتظار کې وو ویل به یې پرېږدئ محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او قوم یې چې سره معلومه یې کړي، هر وخت که محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) برلاسی شو، نو دا به ثابته شي چې هغه په حق دی، او رینبتونی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی.

کله چې مکې فتحه شوه نو هرې قبیلې به هڅه کوله له نورو نه مخکې په اسلام مشرفه شي. عمرو زیاتوي زما پلار هم له نورو نه مخکې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر او په اسلام مشرف شو، کله چې بیرته راغی مونږ ته یې وویل: زه د هغه رینبتوني پیغمبر (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له لوري تاسې ته راغلی یم چې فرمایي: دا لمونځ پدې وخت او دا پدې وخت کې ادا کړئ، کله چې د لمانځه وخت شي، نو یو کس باید آذان وکړي، او بیادې هغه څوک امامت وکړي چې ډیر قرآن کریم یې حفظ وي.^۱ د حدیث تر پایه.

لدې حدیث نه دا څرگندیږي چې د مکې فتحې د اسلام او مسلمانانو په قوت او د

۱. صحیح البخاري ۲/۲۱۵-۲۱۶.

شرک په له مینځه وړلو کې زیات اثر درلود. لدې فتحې نه وروسته عربان اسلام ته تسلیم شول. تاریخ شاهد دی چې په نهم او لسم هجري کال کې مختلفې قبیلې ډلې ډلې مدینې منورې ته راغلې او په اسلام مشرفې شويدي. د خدای بندگانو ډلې ډلې اسلام راوړی، او پدې مرحله کې د مسلمانانو شمیره دومره زیاتېږي چې د مکې په فتحه کې لس زره کسيز لښکر د تبوک په غزا کې په دیرش زره کسيز لښکر بدلېږي. په ډیره لنډه موده کې د لښکر شمیره دومره زیاتېږي، لدې نه یو کال وروسته د حجه الوداع په دوران کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یو لک یا یو لک او څلویښت زره تنه برخه اخلي، او ټول د الله له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یو ځای تکبیر، تهلیل او تلبیه وايي.

پلاوي او استازي

هغه پلاوي چې د قومونو په نمایندګۍ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راغلي، سیرت لیکونکو یې شمیره اويا (۷۰) ښودلې ده، خو دلته د ټولو په هکله خبرې نه شو کولی. او څرنگه چې په مفصله کیسه کې یې ډیره ګڼه نشته، نو په اختصار سره له هغو پلاويو نه یادونه کوو چې زیات تاریخي ارزښت لري، خو دا باید په یاد ولرو چې که څه هم د اکثر و قبیلو پلاوي د مکې له فتحې نه وروسته راغلي، خو د مکې له فتحې نه مخکې هم د ځینو قبایلو یو شمیر پلاوي د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلي دي.

۱- عبدالقیس پلاوی: د دې قبیلې دوه هیئتونه استولي وو، چې لومړې یې په پنځم هجري کال یا له هغه نه هم مخکې و.

ددې قوم یو کس چې منقذ بن حیان نومیده هر وخت به د تجارت لپاره مدینې ته راته، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له هجرت نه وروسته هم مدینې ته راغی د اسلام په هکله یې معلومات تر لاسه کړل او مسلمان شو. بیایې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک او پیغام خپل قوم ته یووړ هغوی هم ټول په اسلام مشرف شول. ورپسې یې د حرام په میاشت کې یو ۱۳ یا ۱۴ کسيز پلاوی مدینې ته ولیږه، دوی د همدې سفر په دوران کې د ایمان او هغو لوښو په هکله پوښتنه وکړه کوم چې شراب به یې پکې ساتل. ددې پلاوي مشراشج عصري و چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې په هکله فرمایلي: (إن فیک خصلتين یحبهما

الله: الحلم والأناة). په تا کې دوه داسې صفتونه شته چې د الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوښ دي دا صفتونه یو حلم دي او بل ثاني (دقت). ددې قبیلې دوهم هیئت له فتحې نه وروسته په هغه کال کې مدينې ته راغی چې د عام الوفود په نامه یادېږي. پدې پلاوي کې څلویښت تنه راغلي وو، له دوی سره جارد بن علاء عبدي هم و، نوموړی لدينه مخکې مسيحي و چې بیا په اسلام مشرف شو.^(۱)

۲- د دوس قبیلې پلاوی: پداسې وخت کې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خیبر کې تشریف درلود، ددې قبیلې پلاوی راغی، مخکې پانوکې مو وویل چې طفیل بن عمرو الدوسي له هجرت نه مخکې مسلمان شو، مکې ته راغلی و او هملته یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لاس ایمان راوړ، بیا خپلې قبیلې ته ستون شو، هغوی ته یې د اسلام بلنه ورکړه، خو قوم یې مثبت ځواب نه ورکاوه، طفیل ورته ناهیلې شو بیرته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی، عرض یې وکړ: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دوس قبیلې ته بنسټ ورکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (اللهم اهد دوساً). اې ربه! ته دوس قبیلې ته هدایت وکړې. وروسته یې اسلام راوړ په اووم هجري کال کې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خیبر کې تشریف درلود طفیل د خپل قوم له ۷۰ یا ۸۰ کورنیو سره یو ځای مدينې ته راغی او ټول په اسلام مشرف شوي وو.

۳- د فروه بن عمرو جذامي استازی: فروه د رومیانو تر حکم لاندې یو عربي قوماندان و له روم سره د نژدې پرتو عربي قبایلو قوماندې یې په غاړه درلوده. مرکز یې په معان نومې سیمه کې و چې اوس د اردن په جنوب کې پرته ده. فروه چې په اتم هجري کال کې د موته غزا په ترڅ کې د مسلمانانو شجاعت، مقاومت، صبر او تدبیر ولید په اسلام مشرف شو او یو نماینده یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته واستاوه، د خپل اسلام خبر یې ورکړ او یوه سپینه کچره یا قاطره یې هم ورته د تحفې په شکل ولیږله.

(۱). شرح مسلم نووي ۳۳/۱. فتح الباري ۸/۸۵-۸۶.

روميان چې د فروه په اسلام خبر شول بندي يې کړ او ورته ويې ويل يا به اسلام پريږدي او يا به دې سر پرې کوو، هغه په اسلام قايم پاتې شو، همغه وه چې روميانو په فلسطين کې له عفراء نومې چينې سره په دار وڅړاوه او سر يې پرې کړ.^(۱)

۴- د صداء پلاوی: دا پلاوی هغه وخت راغی چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په اتم هجري کال کې له جعرانه څخه راستون شو. کیسه داسې وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) یو څلور سوه کسيز جنگي گروپ ته وظيفه ورکړه چې لاړ شي او د يمن هغه سيمه تر پنبو لاندې کړي چيرته چې د صداء قبيله ميشته وه. کله چې دغه گروپ غازيان د قناه درې په پاسنۍ برخه کې ځای په ځای شول، زياد بن حارث صدايي خبر شو چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سپايان د دوی سيمې ته راغلي، هماغه وه چې سيخ د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغی عرض يې وکړ يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! «زه د خپل قوم د نماينده په صفت درته راغلی يم. هيله ده خپل لښکر ته د بيرته ستنيدو امر وکړي، زه د خپل قوم ضامن يم، ضمانت يې کوم». رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل سپايان له قناه درې نه راوغوښتل، زياد هم لاړ خپل قوم يې تشويق کړ چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته ورشي، په نتيجه کې ۱۵ کسه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راغلل په اسلام ددوی په منځ کې اسلام خور شو، د جحه الوداع په وخت کې له همدې قبيلې نه سل کسان د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راغلل.

۵- کعب بن زهير ابي سلمی د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې: کعب د شاعرانو له کورنۍ او ډير مشهور او معروف شاعر و. ده به د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هجوه کوله، په اتم هجري کال کې چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له طائف نه ستون شو د کعب ورور بجير بن زهير خپل ورور کعب ته ليک وليکه چې پکې ليکلي يې و: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قريشو يو شمير هغه کسان ووژل کوم چې دده هجوه

(۱). زاد المعاد ۳/ ۴۵، تفهيم القرآن ۲/ ۱۶۹.

یې کړې وه او زیان یې ورسولی و او نور یې له مکې نه تښتیدلي دي، که خپل ژوند درته گران وي نو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته ورشه، ځکه که څوک توبه وباسي او خدمت ته یې حاضر شي هغه نه وژني، که دا نه کوي نو د خپل ژوند څه چاره دي کوه.

کعب هم خپل ورور ته ځواب ولیکه، د دواړو تر منځ خطونه تبادله شول، په پای کې په کعب باندې ځمکه تنگه شوه، ټيکان یې ورک شو، وویړید او مجبور شو مدينې ته لاړ شي. هلته د جهینه قبیلې د یوه تن کره ورغی د سهار لمونځ یې له هغه سره ادا کړ بیا هغه سړي اشاره ورته وکړه، نو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته وړپاڅید خپل لاسونه یې د هغه په مبارکو لاسونو کې کینودل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لا نه و پیژندلی چې دا کعب دی، کعب وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! کعب پناه درته راوړي، اسلام یې راوړی، ستا حضور ته راتلل غواړي امان درنه غواړي، که زه یې درته راوړم، خپل حضور ته یې منې، توبه یې قبلوي؟! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: هو. کعب وویل: زه پخپله کعب یم. یو انصاري پورته شو اجازه یې وغوښته چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر ورته وکړي چې د کعب سر پرې کړي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (دعه عنك، فإنه قد جاء تائباً نازعاً عما كان عليه). پریږده هغه توبه ایستلی اسلام یې راوړی او تیره لاره یې بدله کړیده.

کعب پدې وخت کې خپله مشهوره قصیده وویل چې پیل یې داسې و:

بانت سعاد فقلبي اليوم متبول متيم اثرها لم يفد مكبول

[سعاد را نه ليرې شوې زړه مې وړپسې نا آرام دی، زړه مې وړپسې کشال دی، د هغې د عشق په زنجير تړل شوې دی خو هغې یې هيڅ بدل او عوض ندی ورکړی.]
په همدې قصیده کې یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مدح کړی او د خپلې پخوانۍ خطا بښنه يې غوښتې، وايي:

نبئت ان رسول الله او عديني و العفو عند رسول الله مامول

مهلا هداك الذي اعطاك نافلة ال قران فيها مواعيط وتفصيل

لا تاخذني باقوال الوشاة و لم اذنب ولو كثرت في الاقاول

لقد اقوم مقاما لو يقوم به اری و اسمع ما لو يسمع الفيل
 لظل يردد الا ان يكون له من الرسول باذن الله تنويل
 حتى وضعت يميني ما انازعه في كف ذي نقمات قبله القيل
 فلهو اخوف عندي اذا اكلمه و قيل انك منسوب و مسئول
 من ضيغم بضراء الارض محدره في بطن عثر غيل دونه غيل
 ان الرسول لنور يستضاء به مهند من سيوف الله مسلول

[خبر شوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راته گواښ کړیدی، خو عفو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مامول ده، احتیاط، هغه خدای دې هدایت درته وکړي، چې قرآن کریم یې درته هدیه کړیدی، چې پکې نصیحتونه او د مسایلو تفصیلات دي، ما د چغلگرو په خبرو مه نیسه، زه بې گناه یم که څه هم په هکله مې خبرې ډیرې شوې، زه پداسې ځای کې ولاړ یم داسې څه اورم او وینم که هلته فیل ولاړ وای او دا یې اوریدلي وای نو لږیدلی به وای، او تر هغې پورې به نه و آرام شوی تر څو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله په امر ورته عفو او مهرباني وکړي تر دې پورې چې لاس مې بې له کوم مخالفته د هغه چا په مبارکو لاسونو کینودل، چې د انتقام پوره توان لري او خبرې یې پوره مردانه او په ځای دي، په هغه شیبو کې چې زه ورسره خبرې کوم، هغه وخت چې راته ویل کېږي دغه او هغه خبره دې را رسیدلې او پدې هکله پوښتنه درنه کېږي، په همدې وخت کې هغه د عشر نومي سیمې له زمري نه ډیر ویرونکی راته ښکاري، پدې سیمه کې یوې خوا بلې خوا ته گڼې ونې دي. او زیات ځننور لري بېشکه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې نور دی چې نور ورته گټه اخلي، نور ورته رڼا اخلي، او هغه د الله په تورو کې د هغه هندي توري په شان دی چې د دښمن د مقابلې لپاره له ټيکي نه ایستل شوې وي.]

ورپسې یې د قریشو مهاجرینو صفت او ستاینه وکړه، ځکه چې دده د راتگ په وخت کې له دوی نه یوه هم دده په هکله نا مناسبه خبره ونکړه، د انصارو مدحه یې ونکړه بلکه طنز یې پرې وکړ ځکه له دوی نه یوه تن دده د مرگ اجازه غوښتې وه، ویلي یې دي:

يمشون مشي الجمال الزهر يعصمهم ضرب اذا عرد السود التنايل
 [قریش لکه د ښکلیو سپینو او ښانو په شان روان وي توري وړونکي یې ساتنه کوي]

کله چې هغوی را مخکې شي نو تور او کمزوري خلک لاره پرېږدي او تنبتي. [کعب له اسلام راوړلو نه وروسته، هغه وخت چې ایمان یې ښه په زړه کې ځای ونیو د انصارو صفت هم وکړ او د دوی په هکله یې تیره غلطې جبران کړه، هغه په یوه قصیده کې وایي:

من سره کرم الحیاة فلا یزل في مقنب من صالحی الانصار

ورثوا المکارم کابرا عن کابر ان الخیار هم بنو الاخیار

[څوک چې شرافتمندان او محترم ژوند غواړي هغه به د انصارو په یوه څانګه کې اوسېږي انصار پشته په پشته بزرګان او قدرمن دي، دوی غوره دي د غوره بندګانو زامن دي.]

۶- د عذره قبیلې نمایندګان: ددې قبیلې دوولس کسيز پلاوی د حمزه بن نعمان په ګډون د نهم هجري کال د صفر په میاشت کې حاضر شو. کله چې پوښتنه ترې وشوه تاسې د کومې قبیلې یاستی؟ ویاند یې وویل: مونږ له بنو عذره قبیلې څخه یو، مونږ د قصي مادري وروڼه یو، مونږ هغه څوک یو چې د قصي ملاتړ مو کړی، خزاعه او بنو بکر مو له مکې نه ایستلي، مونږ د صله رحمې او خپلوۍ خاوندان یو. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تود هرکلی ورته ووايه، او د شام د فتحې زیری یې ورکړ، او له کاهنو (کوډګرو) ښځو نه له سوال کولو او د جاهلیت د زمانې په شان قربانۍ (ذبح) کولو نه یې منع ی کړل. د پلاوي غړي ټول په اسلام مشرف شول، څو ورځې یې په مدینه کې تیرې کړې، بیا خپلې مېنې ته ستانه شول.

۷- د بلي پلاوی: دغه هیات د نهم هجري کال په ربیع الاول میاشت کې مدینې ته راغی اسلام یې قبول کړ، درې شپې یې په مدینه کې تیرې کړې. د پلاوي مشر ابو الضییب سوال وکړ چې آیا میلمه پالنه ثواب لري که نه؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (نعم، وکل معروف صنعته إلى غني أو فقير فهو صدقة). هره نیکي له غني سره وي که له فقير سره صدقه ده. نوموړي د میلستیا د مودې په هکله پوښتنه وکړه؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (ثلاثة أيام). میلستیا درې ورځې وي. ابو الضییب سوال وکړ: ورک شوی پسه د چا

دی؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (هي لك أو لأخيك أو للذنب). هغه یا ستا دی، یا ستا د ورور او یا د لیوه. د ورک شوي اوبن په هکله یې هم پوښتنه وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ځواب ورکړ: (مالك وله؟ دعه حتی یجده صاحبه). ته ورک شوې اوبن څه کوې، خوشی یې کړه تر څو مالک یې پیدا شي.

۸- د ثقیف نمایندگان: دا پلاوی د نهم هجري کال په رمضان میاشت کې له تبوک غزا نه وروسته مدینې ته راغی. ددې پلاوي د اسلام کیسه داسې ده: د ثقیف سردار عروه بن مسعود ثقيفي د آتم هجري کال په ذي القعدة کې له طائف غزا نه وروسته او مدینې ته له رسیدو نه مخکې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلی و اسلام یې راوړ، بیرته خپل قوم ته ستون شو او هغوی یې هم اسلام ته راوبلل. دده تمه دا وه چې قوم به یې ایمان راوړي، ځکه د خپل قوم په منځ کې یې زیات محبوبیت درلود یو منل شوی سردار و، خلکو ته له خپلو ښځو او اولادونو نه هم زیات گران و، نو ځکه یې دا گمان و چې قوم به یې بلنه او خبره مني، خو هغوی دا ځل دده د اسلامي بلنې په ځواب کې نه یوازې منفي ځواب ورکړ بلکه د غشو باران یې پرې جوړ کړ تر څو د اسلام په گناه شهید شو.

لدینه وروسته ثقیف قبيله څو میاشتې همداسې سرگردانه وه، بالاخره یې مشورې سره وکړې او پوه شول چې د مسلمانانو مقابله نه شي کولی، تصمیم یې ونیو یو کس د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ولیږي. لومړی یې عبدالل بن عمرو غوره کړ تر څو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته ورشي، خو هغه وویرید او ویې ویل هسې نه له ده سره هم لکه د عروه په شان معامله وشي همدا وه چې د خپل قوم دا غوښتنه یې و نه منله او ورته ویې ویل: زه دا کار هغه وخت کولی شم چې څو نور کسان هم راسره ملگري کړئ! قوم دوه کسان له ثقیف او دری تنه له بني مالک نه ورسره ملگري کړل، پدې ترتیب سره شپږ کسان چې عثمان بن ابي العاص ثقيفي هم ورسره و د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته لاړل.

دوی چې مدینې ته ورسیدل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې په جومات کې د ننه ورته یو ځای تیار شي تر څو هملته د قرآنکریم تلاوت واورې او مسلمانان د لمانځه په حالت کې وگوري.

د پلاوي غړي څه موده همدلته پاتې شول، وخت نا وخت به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زیارت ته راتلل، هغه به اسلام ته رابلل. په پای کې د هیئت مشر له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د امن او سولې د داسې تړون سوال او غوښتنه وکړه چې پکې دوی ته د زنا، شراب څښلو، سود خوړلو، او لمونځ نه کولو اجازه وي، لوی بت (لات) یې مات نشي او نور بتان به هم دوی پخپل لاس نه ماتوي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی دا یوه غوښتنه هم قبوله نكړه. هغوی بیا مشورې سره وکړې، بالاخره دې نتیجې ته ورسیدل چې له اسلام او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له پیروؤ او اطاعت نه پرته بله لاره او چاره نلري. همدا وه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل او مسلمانان شول، خو یوه غوښتنه یې وکړه چې لات بت دې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مات کړي ثقیف ته دې دا کار نه سپاري، دا غوښتنه یې ومنل شوه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک ورته ولیکه، عثمان بن ابی العاص یې امیر ورته وټاکه ځکه هغه له نورو نه زیات د اسلام او قرآن کریم له زده کړې سره مینه لرله. د وفد غړي به هر سهار د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راتلل او عثمان به یې له خپل سامان سره پرېښوده، خو کله به چې دوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حضور نه بیرته راتلل د غرمې له مخې به ویده کیدل، عثمان به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راته او ورته ویل به یې د قرآن کریم تلاوت راته واوړوه! د دین د احکامو په هکله به یې هم سوالونه کول او که به یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ونه موند نو بیا به د همدې غرض لپاره د ابوبکر (رضي الله عنه) خدمت ته ورته. دا همغه برکتی او مؤمن شخص ؤ چې د ارتداد په زمانه کې د خپل قوم لپاره لوی رحمت ثابت شو، ځکه هغه وخت چې دې قوم اراده وکړه له اسلام نه واوړي ده ورته وویل: ای د ثقیف خلکو! تاسې وروستی قوم یاستی چې اسلام مو راوړ، اوس په کفر کې له نورو نه مه مخکې کیږئ! قوم یې خبره ومنله او په اسلام ثابت پاتې شول.

پلاوی له مدینې نه ستون شو، کله چې خپل قوم ته ورسیدل حقیقت یې ورنه پټ کړ، خو ورځې یې د خپل اسلام خبره ورته ونه کړه، خو دا مشوره یې ورکړه چې جنگ ته زړه ښه نکړي ځانونه یې غمجن او خفه ښکارول او دا یې ورته وویل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له دوی نه د اسلام راوړلو غوښتنه کړیده، او

ورته ویلي یې دې چې زنا، شراب، سود او نور ناروا کارونه به پرېږدي، که نه نو جنگ به ورسره کوي.

ثقیفیان چې ډیر کبرجن خلک وو مغرور شول، دوی درې ورځې یې د جنگ اراده درلوده، خو وروسته یې په زړونو کې ویره پیدا شوه او د پلاوي غړو ته یې وویل: لاړ شی او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د امر مطابق عمل وکړئ غوښتنې یې ومنئ. همدلته وه چې هغوی حقیقت ورته بیان کړ او هغه مطالب یې ورته وویل چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې منلي وو. پدې ترتیب سره ثقیف قبيله هم په اسلام مشرفه شوه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خالد (رضي الله عنه) ته وظيفه ورکړه چې د یوه گروپ په مشرۍ لاړ شي او لات درې ورې کړي. مغیره بن شعبه گرز یا یو غټ تبر واخیست او خپلو ملگرو ته یې وویل: تاسې به د ثقیف په باره کې خنډوم، هماغه وه چې یو ځل یې تبر پورته کړ پر لات یې وار وکړ بیا یې ځان وغورځاوه او منډه یې کړه، د طائف خلکو پداسې حال کې چې لږزیدل وویل: خدای د مغیره ورک کړي، دا دی د لات منجورې وواژه.

مغیره راسم شو او ويی وویل: خوار شی، دا بت خو له خټو او تیږو نه جوړ شوی، بل څه ندی، ورپسې یې په دروازه گوزار وکړ ماته یې کړه، بیا یې په لوړ دیوال ورپورته شو، خلکو هم ورسره شروع وکړه دیوال یې ونړاوه، بت یې مات کړ، تهداب یې را لوڅ کړ هلته چې څه کالي، زیورات وو ټول یې را وایستل د ثقیف قبیلې خلک حیران دریان ولاړ وو.

خالد (رضي الله عنه) دا کالي او زیورات ټول د رسول (صلی الله علیه و سلم) حضور ته راوړل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په همغه ورځ وویشل. د الله تعالی د نعمت او نصرت شکر یې ووايه، حمد او ثنا یې وویل.^(۱)

۹- د یمن د پاچایانو لیک: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې له تبوک نه راستون شو د حمیر د پاچایانو لیک ورته راغی. دغه مشران چې لیک یې راستولی و عبارت وو له: الحارث بن عبدکلال، نعیم بن عبدکلال، النعمان، قیل ذی رعین، همدان، او معافر وو. دوی مالک بن مره الرهاوي خپل نماینده وټاکه او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې ولیږه چې خبر ورکړي دوی په اسلام مشرف شوي او شرک یې پرې ایښی دی.

(۱). زاد المعاد ۲۶/۲ تر ۲۸ ابن هشام ۵۳۷/۲ تر ۵۴۲.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوی ته اسلامي لارښوونې وکړې، د مومنانو مسوولیتونه او حقوق یې ورته په ګوته کړل. او په همدې لیک کې یې دا ورته څرګنده کړه که معاهده کوونکي ټاکلی جزیه ورکړي، نو د دوی لپاره د الله تعالی او رسول الله (صلی الله علیه و سلم) عهد او ژمنه ده. یو ګروپ اصحاب یې د معاذ بن جبل (رضي الله عنهم) په مشرۍ د هغوی د رهنمایۍ او لارښوونې لپاره ولېږل. معاذ (رضي الله عنه) یې د الکورة العليا چې د عدن له خوا د السکون او سکاسک تر منځ واقع ده، مسنول وټاکه چې د قاضي، د جنګ د قوماندان، جزيي او صدقاتو د راټولولو او امامت دنده یې لرله. او ابو موسی الاشعري (رضي الله عنه) یې الکورة السفلی ته واستاوه چېرته چې زُبید، مارب، زمع او الساحل قبیلې میشته وې. او دواړو ته یې داسې امر وکړ: **(یسرا ولا تعسرا، وبشرا ولا تنفرا، وتطاوعا ولا تختلفا)**. [آساني کوئ او له سختۍ نه ډډه کوئ، زیږی وړکوئ، تشویقوئ یې او زړونه یې مه بدوئ، یو له بل سره مرسته کوئ او اختلاف مه کوئ.]

معاذ (رضي الله عنه) تر هغې په ین کې پاتې و، تر څو رسول (صلی الله علیه و سلم) رحلت وکړ. او ابو موسی الاشعري (رضي الله عنه) په حجة الوداع کې د رسول اکرم (صلی الله علیه و سلم) خدمت ته ورسید.

۱۰- د همدان پلاوی: دا پلاوی په نهم هجري کال کې له تبوک غزا نه وروسته را ورسید. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک ورته ولیکه او څه شیان یې چې دوی غوښتي وو ورکړل. مالک بن نمط یې د خپل قوم د مسلمانانو امیر وټاکه، او د نورو لپاره یې خالد بن ولید (رضي الله عنه) ورولیږه، چې اسلام ته یې را وبولي. هغه هلته شپږ میاشتې پاتې شو، هغوی یې اسلام ته رابلل، خو دوی اسلام ونه مانه، بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خالد په ځای علي (رضي الله عنه) مقرر کړ، خالد (رضي الله عنه) را ستون شو. علي (رضي الله عنه) د همدان خلکو ته ورغی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک یې ورته ولوست، اسلام ته یې را دعوت کړل، په همدې سره هغوی ټول په اسلام مشرف شول.

علي (رضي الله عنه) د خپلې کامیابۍ او همدان قبیلې د اسلام زیږی رسول الله (صلی

الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وليږه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته چې دا ليک ورسيد له خوشالي نه په سجده پريوت او كله يې چې مبارک سر له سجده نه پورته کړ ويې فرمايل: (السلام على همدان، السلام على همدان). سلام پر همدان، همدان دې سلامت وي.

۱۱- د بني فزاره نماينده گان: دغه پلاوي په نهم هجري کال کې له تبوک نه له راستنيدو وروسته د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو، شميره يې څه د پاسه لس تنه وو چې راغلل په اسلام يې اعتراف وکړ او ورسره جوخت يې د خپلې بدې ورځې، قحطۍ او وچکالۍ نه شکايتونه وکړل. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) منبر ته پورته شولاسونه يې پورته کړل، د باران دعا يې وکړه ويې فرمايل: (اللهم اسق بلادك وبهائمك، وانشر رحمتك، وأحي بلدك الميت، اللهم اسقنا غيثاً مُغيثاً، مريئاً مريعاً، طَبَقاً واسعاً، عاجلاً غير آجل، نافعاً غير ضار، اللهم سقيا رحمة، لا سقيا عذاب، ولا هدم ولا غرق ولا محق، اللهم اسقنا الغيث، وانصرنا على الأعداء). يا لويه خدايه! خپل ښارونه او چارپايان سيراب کړه! رحمتونه دې نازل کړه، دا مړ (وچ) ملک بيرته ژوندی کړه، خدايه! داسې باران راباندې وکړه چې درد مو دوا کړي، آرامي راته راوړي، گټه را ورسوي، ډير پراخ وي، زړ وي وروسته نه، گټور وي، تاوان ونلري! لويه خدايه! د رحمت باران غواړو، نه د عذاب باران او نه داسې باران چې نړوونکی، ډوبونکی او له مينځه وړونکی وي! لويه خدايه! پر مونږ باران وکړي، او پر دښمن برلاسي او نصرت را په برخه کړي!^(۱)

۱۲- د نجران پلاوي: نجران د مکې جنوب د يمن لور ته اوه منزله ليرې پروت لوی ښار دی. نجران دري اویا (۷۳) کلي درلودل، سپور په تيز رفتار سره په يوه ورځ کې ورسيدلی شوای.^(۲) دلته يو لک مسيحي جنگيالان هم وو. د نجران هيئت په نهم هجري کال کې مدينې ته راغی. پدې پلاوي کې ۶۰ کسان وو، چې ۲۴ يې سرداران وو، درې يې هغه وو چې د نجران مشرتابه يې په غاړه وه:

(۱). زاد المعاد ۳/ ۴۸

(۲). فتح الباري ۸/ ۹۴

الف: عاقب چې نوم یې عبدالملک و، نوموړي د حکومت مشري په غاړه درلوده.
ب: سید چې نوم یې ایهم یا شرحبیل و، ده د سیاسي او فرهنګي چارو مسئولیت درلود.

ج: اسقف چې نوم یې ابو حارثه بن علقمه و او د دیني چارو ریاست یا دیني مشرتابه ورسره وه.

دغه نمایندگان چې مدینې ته راغلل له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې وکتل، یو له بل نه یې څه پوښتنې وکړې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اسلام ته راوبلل، قرآن کریم یې ورته تلاوت کړ، دوی د اسلام له منلو نه معذرت وغوښت، د عیسی (علیه السلام) په هکله یې دده نظر وغوښت.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې ورځ ځواب ورنکړ ترڅو دا مبارک آیاتونه نازل شول: ((إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (٥٩) الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ (٦٠) فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ)). (آل عمران: ٥٩ - ٦١)

[بیشکه صفت د عیسی په نزد د الله د آدم د صفت او مثال په شان دی. الله پیدا کړ آدم له خاورو څخه بیا یې وویل ده ته بشر شه پسې بشر شو. حق هغه دی چې راغلی دی له جانب د رب ستا، نو مه کیږئ له شک کوونکو نه، نو هر څوک چې جګړه او مناقشه کوي له تا سره په باره د عیسی (علیه السلام) کې وروسته له هغه چې حاصل شو تا ته صحیح علم د عیسی په بندګۍ او نبوت کې نو ووايه ای محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راځئ چې راوبولو زامن زموږ او زامن ستاسې او ښځې زموږ او ښځې ستاسې او ځانونه خپل او ځانونه ستاسې بیا به التجا وکړو په دعا کې نو و به ګرځوو موږ (وبه وایو) لعنت د الله په دروغجنو باندې.]

چې سهار شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د همدې آیتونو په رڼا کې د عیسی (علیه السلام) په هکله خپل نظر وړاندې کړ بیا یې هغوی (نمایندگان) ته یوه ورځ وخت ورکړ چې فکر او غور وکړي. وروسته دې کسانو د عیسی (علیه السلام) په هکله د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رایه او نظریه ونه منله، اسلام یې هم را نه وړ.

بل سهار رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې چې حسن او

حسین (رضي الله عنهما) یې پخپل چادر کې پټ کړی، فاطمه (رضي الله عنها) ورپسې شا ته روانه وه، راغی او له دې نصرانیانو نه یې وغوښتل چې راځئ اوس مېهله وکړو! (مېهله دې ته ویل کیږي چې ټول حاضر شي او بیا دعا او التجا وکړي چې الله دې دروغجن هلاک کړي).

هغوی چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) جدیت ولید، سره گوښه شول خبرې یې سره وکړې، عاقب او سید ورته وویل چې مېهله نه کوو، ځکه که دا کار مو وکړو او هغه ریښتونی رسول وي، نو بیا به نه مونږ خیر وگورو او نه زمونږ راتلونکي نسلونه، ټول به هلاک شو، هیڅ به راته پاتې نه شي ټول به هلاک شو، بالاخره یې دا خبره سره غوټه کړه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به حکم گرزوي. راغلل او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې عرض وکړ د فیصلې واک تا ته درکوو ته چې څه غواړې همغه به درکوو.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) جزیه ورباندې وټاکله. جزیه دوه زره جوړې (جامې او کالي) وې چې زر به یې په رجب او زر نورې به یې په صفر میاشت کې ورکوي. دا شرط یې هم ورباندې کیښود چې له هرو دوو حلو (جامو) سره به یوه اوقیه (۱۵۲ گرامه سپین زر) هم ورکوي. ددې جزیې په مقابل کې یې دوی ته پوره دیني آزادي او د الله او رسول ذمه او ضمانت ورکړ او لیک یې ورته ولیکه.

دې نمایندگانو سوال وکړ چې یو امین شخص دوی ته واستوي. هماغه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې امت امین یعنې ابو عبیده بن جراح (رضي الله عنه) ورولیږه تر څو جزیه ورته راوړي.

وروسته بیا د اسلام نور په نجران کې هم خور شو. سیرت لیکونکي وايي چې :

عاقب او سید هم نجران ته له رسیدو نه وروسته په اسلام مشرف شول.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوهم ځل علي (رضي الله عنه) ته وظیفه ورکړه چې له دوی نه صدقې او جزیه راوړي، څرگنده ده چې صدقه له مسلمان څخه اخستل کیږي^(۱).

۱۳- د بني حنیفه قبیلې پلاوی: دا اوولس کسيز پلاوی چې مسيلمه الکذاب بن ثمامه بن کبیر بن حبیب بن الحارث هم ورسره و په نهم هجري کال کې مدينې ته

(۱). فتح الباري ۸/ ۹۴-۹۵. زاد المعاد ۳/ ۳۹ تر ۴۱ د نجران د پلاوی د څرنگوالي په اړه مختلف روایات راغلي، تردې چې ځنې محققین وايي چې د نجران پلاوی دوه ځله راغلی و. او مونږ پدې هکله هغه نظر وړاندې کړی چې راجح راته معلوم شو.

راغلی^۱.

د پلاوي غړي لومړی د یوه انصاري کره ورغلل، بیا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شول او اسلام یې راوړ. د مسیلمه الکذاب د اسلام په هکله مختلف روایتونه راغلي دي خو که دقت وشي دا څرگندېږي چې نوموړي اسلام نه و منلی، د تکبر، غرور، سرغړونې او قدرت غوښتنې څرگندونه یې کړې وه او د هیئت له نورو غړو سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته نه و حاضر شوی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لومړي سر کې هڅه وکړه په ځولي او فعلي نیکی او شفقت سره هغه راجلب کړي، خو کله یې چې ولیدل چې نیکی اثر نه پرې کوي نو پخپل فراست سره یې د شر اثرات او نښانې پکې ولیدلې.

لږینه مخکې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوب لیدلی و چې د ځمکې ټولې خزاني دده حضور ته راوړل شي او دوی کړي (د لاس حلقې) ورنه دده په مبارک لاس کې ولویږي. پدې سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیر خفه شي او دا ډیرې گرانې ورباندې تمامې شي، پدې وخت کې وحی ورته وشي چې پف یې کړه، کله یې چې پف کړي دواړه ورکې او ایسته شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خوب تعبیر داسې وکړ چې دا دواړه (کړې یا بنګړي) به دوه دروغجن وي چې له ده نه وروسته به ظهور کوي.

او کله چې مسیلمه الکذاب دا تکبر او انکار وکړ او ویې ویل: که محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ده نه وروسته واک ما ته راسپاري نو پیروي به یې وکړم پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې هلته تشریف یووړ چې د خرما ونې یوه څانګه یې په لاس کې وه، شاعر یا خطیب یې ثابت بن قیس بن شماس هم ورسره و، له مسیلمه الکذاب او ملګرو سره یې ودرید خبرې یې ورته وکړې. په ځواب کې مسیلمه ورته وویل: که دې خوښه وي اوس به اختیار تا ته پرېږدو، خو پدې شرط چې له تا نه وروسته واک زمونږ شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (لو سألتني هذه القطعة ما أعطيتكها، ولن تعدو أمر الله فيك، ولن أدبرت ليعقرنك الله، والله إني لأراك الذي أريت فيه ما رأيت، وهذا ثابت يجيبك عني). که دغه د خرما څانګه یا پوستکي را نه وغواړې هم در به یې

^۱ . فتح الباري ۸/۸۷.

نکړم، ته د خپل ځان په هکله د الله تعالی امر نه شې بدلولی، که د شا واروله، انکار دې وکړي الله تعالی به دې مات کړي، قسم په خدای چې زه تا هغه شخص گڼم د کوم په هکله چې ما خوب لیدلی، نور به دا ثابت زما په عوض ستا پوښتنې ځوابوي. دا خبره یې وفرمایله او ورته لارې.^(۱)

په پای کې همغه څه وشول چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې وړاند وینه کړې وه. مسیلمه چې بیرته یمامه ته ستون شو، سوچونه یې کول او بالاخره یې دعوه وکړه چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره په نبوت کې شریک کړی شوی دی. په دروغو یې د نبوت دعوه وکړه، څه سجع ویل یې پیل کړل د خپل قوم لپاره یې د شرابو او زنا جواز ورکړ، لدې سره به یې دا شاهدي هم ویله چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله رسول دی. د بني حنیفه ځینې خلک پرې وغولیدل ددې دروغجن اطاعت یې وکړ، ورسره ملگري شول، خبره یې لویه شوه، تر دې حده چې د یمامه په رحمان مشهور شو.

مسیلمه لږ موده وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته لیک واستاوه چې پکې لیکلي یې وو: زه له تا سره په نبوت کې شریک کړای شوی یم، نیم واک زموږ لپاره دی، او پاته نیم د قریشو لپاره. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې په ځواب کې لیک ورته ولیکه چې دا آیت یې هم پکې لیکلی و: ((إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ)) (الاعراف: ۱۲۸) [ځمکه د الله تعالی ده، چا ته یې چې زړه وي همغه ته یې ورکوي عاقبت د متقینانو دی].^(۲)

له ابن مسعود نه روایت دی وایي چې: ابن نواحه او ابن اثال د مسیلمه الکذاب د قاصدانو په توگه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (أشهدان أني رسول الله؟) آیا پدې شاهدي وایئ او ایمان لرئ چې زه د الله رسول یم؟ دوی وویل: مونږ شاهدي وایو چې مسیلمه د الله رسول دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (آمنت بالله ورسوله، لو كنت قاتلاً رسولاً لقتلتكما). په الله او

(۱) صحيح البخاري باب وفد بني حنيفة، و باب قصة الاسود العنسي ۶۲۷/۲-۶۲۸. فتح الباري ۸۷/۸ تر ۹۳.
(۲) زاد المعاد ۳/ ۳۱-۳۲.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مې ایمان راوړی، که قاصد او نماینده مې وژلی، نو تاسې به مې حتماً وژلي وای.^(۱)

مسيلمہ الکذاب د هجرت په لسم کال د نبوت دعوه وکړه او په ۱۲ هجري کال د ربیع الاول په میاشت کې د ابوبکر (رضي الله عنه) د خلافت په وخت کې د یمامه په مشهوره جگړه کې د حمزه (رضي الله عنه) د قاتل وحشي په لاس ووژل شو. دوهم دروغجن او د نبوت مدعي اسود عنسي و، چې په یمن کې را پیدا او بیا د فیروز له لاسه ووژل شو. فیروز د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له وفات نه یوه شپه او ورځ مخکې د اسود سر غوڅ کړ، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د وحی په واسطه خبر راغی او بیا دغه خبر له یمن نه د ابوبکر (رضي الله عنه) د خلافت په دوران کې راوړسید.^۲

۱۴- د بني عامر بن صعصعه نمایندگان: پدې ډله کې د خدای د بنمن عامر بن طفیل او اربد بن قیس چې د لبید میرنی ورور کیده، خالد بن جعفر، جبار بن اسلم او نور شیطانان شامل وو. عامر هغه وحشي ظالم و چې د بئر معونه له اصحابو (رضي الله عنهم) سره یې غدر او خیانت کړی و او ۷۰ کسان یې په شهادت رسولی وو. کله چې دې هیئت مدینې ته د تگ اراده وکړه لوی شیطان عامر بن طفیل او اربد توطئه جوړه کړه او پدې سره متفق شول چې په چل او فریب سره به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په قتل رسوي مدینې ته چې ورسیدل، عامر له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خبرې شروع کړې، اربد د شا له لوري را تاو شو او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) شا ته ودرید توره یې له ټيکي را ایستله، لږ یې چې را وایستله نور یې لاس وچ شو او توره یې ونه شوای را ایستلی، او پدې ترتیب سره الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وساته. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دواړو ته ښیرې وکړې، کله چې ستانه شول الله تعالی په اربد او اوبن یې تندر را نازل کړ دواړه یې وسیڅل، عامر د یوې سلوي ښځې کره ورغی هلته یې په ستوني کې یوه غده (دانه) را پیدا شوه، او ویل به

(۱). امام احمد، مشکاه المصابیح ۲/ ۳۴۷.

۲. فتح الباري ۸/ ۹۳.

یې: آیا د اوبښ د غدې په شان غده؟! د سلولي ښځې په کور کې مرگ!!
بخاري روایت کوي چې عامر د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی ویې ویل: د دریو شیانو وړاندیز کوم خوښه ستا کوم غوره کوې؟
لومړی دا چې د دښتې خلک به ستا او د کلیو او ښارونو اوسیدونکي به زما وي، یا دا چې له تا نه وروسته به واک زما وي، او که نه نو د غطفان لښکرې چې زر آسونه او زر آسپې به وي پکې درباندي راولم.
لدینه وروسته هغه د یوې ښځې په کور کې په طاعون مرض اخته شو، او هلته به یې ویل: دا غده خو لکه د اوبښ د غدې په شان ده، اوس به د همدې ښځې په کور کې مرم، آس مې راولی، آس یې راغی پرې سپور شو او د آس په شا یې ساه ورکړه.

۱۵- د تَجِيب پلاوی: دا وفد چې ۱۳ کسان وو پکې د خپل قوم له صدقو سره یو ځای راغی. د قرآن کریم او احادیثو زده کړه به یې کوله، له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې ډیر شیان وغوښتل او ډیرې پوښتنې یې ورنه وکړې.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه ټول ورته ولیکل، ډیر پاتې نه شول، کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تگ اجازه ورکړه، دوی لاړل او هغه ځوان یې ورته راولیږه چې له خپل سامان سره یې پرې ایښې و.
ځوان راغی عرض یې وکړ: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! صرف ددې لپاره راغلی یم چې له الله نه راته مغفرت او رحمت وغواړې، دا دعا راته وکړې چې الله د زړه غنا را کړي.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همدا دعا ورته وکړه. لدینه وروسته دا ځوان د بې حده زیات قناعت خاوند و.
د ارتداد په وخت کې په اسلام ثابت او قایم پاتې شو، خپل قوم ته یې لارښوونه کوله هغوی هم په اسلام ثابت پاتې شول.
ددې پلاوي غړي په لسم هجري کال د حجه الوداع په وخت کې هم له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره مخامخ او په زیارت یې مشرف شويدي.

۱۶- د طَبِیء وفد: دا پلاوی چې زید الخیل هم پکې و د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راغلل اسلام یې ومانه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د زید په هکله فرمایي: (ما ذکر لي رجل من العرب بفضل، ثم جاءني

إلا رأيته دون ما يقال فيه ، إلا زيد الخيل ، فإنه لم يبلغ كل ما فيه). ما ته چې تر اوسه د عربانو د کوم شخص ښیځنې یادې شوې بیا چې هغه راته راغلی نو لیدلې مې دي چې په هغه کې بیا دومره ښیځنې نه وي لکه څومره چې ما اوریدلې وي، یوازې زید الخیل داسې شخصیت دی چې ښیځنې یې ډیرې زیاتې دي او ټولې ماته نه وي بیان شوې. او له همدې امله یې د زید الخیر نوم ورباندې کیښود.

پدې ترتیب سره په نهم او لسم هجري کال زیات پلاوي او نمایندگان مدینې ته راغلل. تاریخ او سیرت لیکونکو پدې لړ کې د یمن، ازد، د قضاعه له بني سعد نه هذیم، بني عامر بن قیس، بني اسد، بهراء، خولان، محارب، بني حارث بن کعب، غامد، بني منتفق، سلامان، بني عبس، مزینه، مراد، زبید، کنده، ذي مره، غسان، بني عیش او نخع چې تر ټولو وروستی هیئت و یاد کړیدی. د نخع پلاوی چې دوه سوه کسان وو د ۱۱ هجري کال د محرم په میاشت کې راغلی و. نور زیاتره هیئتونه په ۹ او ۱۰ کال کې راغلي وو، ددې هیئتونو مسلسل راتلل پدې دلالت کوي چې اسلامي دعوت په عربي جزیره باندې تسلط موندلی و، د جزیرې ټولو اوسیدونکو مسلمانانو ته د قدر او احترام په سترګه کتل، هغوی پدې واقعیت باوري شوي وو چې د اسلام له اطاعت نه پرته بله لاره په مخکې نلري. مدینه منوره د عربي جزیرې په پایتخت او مرکز بدله شوې وه، خو دا هم نه شو ویلی چې اسلام په حقیقي معنی سره ددې ټولو خلکو په زړونو کې ځای نیولی و. ډیر داسې کسان وو چې له خپلو مشرانو نه د پیروۍ په اساس یې اسلام منلی و، زړونه یې د جاهلیت، قتل او غارت له میکروبونو نه بالکل نه وو صفا شوي، په بشپړه توګه د اسلام په قالب کې نه وو جوړ شوي، قرانکریم دې مطلب ته داسې اشاره فرمایي:

((الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (۹۷) وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ)) (التوبة: ۹۷ - ۹۸).

[ترجمه: دغه باندېه چیان عرب (کوچیان) په کفر او نفاق کې ډیر کلک او د هغوی په هکله ددې خبرې امکانات زیات دي چې د هغه دین له حدودو نه بې خبره پاتې شي چې الله پخپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نازل کړیدی پدې باندې چیانوکې داسې کسان شته چې د خدای په لار کې چې څه لګوي نو هغه پر خپل ځان باندې د زور قلنگ ګڼي او ستاسې په باب د زمانې د څرخ انتظار باسي، پداسې

حال کې چې د بدی څرخ پخپله پر دوی مسلط دی، الله اوریدونکی او عالم دی. [ورپسې بیا د نورو مدح او توصیف کوي فرمایي: ((وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)) (التوبة: ۹۹) [ترجمه: او له همدې باندې چيانو څخه ځنې داسې دي چې په الله او ورځ د آخرت ایمان لري. او څه چې لگوي هغه الله ته د نژدې کیدو او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د رحمت د دعا گانو اخیستلو وسیله گرځوي، هو هغه د هغو لپاره د نژدیوالي وسیله ده، الله به هغوی په رحمت کې داخل کړي الله غفور او رحم کوونکی دی.] خو هغه بناریان چې په مدینه، مکه، ثقیف، همدا راز زیات شمیر چې په یمن او بحرین کې وو د هغوی ایمان قوي و او د همدوی له ډلې نه د مسلمانانو سرداران، مشران او لوی صحابیان (رضي الله عنهم) دي.^۱

۱. دا د خضري خبري دي محاضرات في تاريخ الامم الاسلامية ۱/۱۴۴. د یاد شویو پلاویو د تفصیلاتو لپاره دي کتابونو ته مراجعه وکړه: صحیح البخاري ۱/۱۳۰، ۲/۶۳۰. ابن هشام ۲/۵۰۱ تر ۶۰۱. زاد المعاد ۳/۲۶ تر ۶۰. فتح الباري ۸/۸۳ تر ۱۰۳. رحمة للعالمین ۱/۱۸۴ تر ۲۱۷.

د اسلامي دعوت بری

او

اغیزې یې

مخکې لدینه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ژوند د وروستیو ورځو څیرې او مطالعې ته یو گام نور هم وړاندې شو، غواړو په هغې ویاړمنې، عظیمې او بې سارې کارنامې څه نا څه رڼا واچوو کومه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لاس تر سره شوې. هغه یې د ژوند ثمره ده او په هغې سره یې له نورو رسولانو (علیهم السلام) نه امتیاز او برتری موندلې ده. او د هغې عظیمې کارنامې په وجه الله تعالی د دواړو کونینو سردار بللی، او د پومبنيو او وروستیو د سیادت تاج یې ور په سر کړی دی.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د الله تعالی له لوري امر وشو: ((يَا أَيُّهَا الْمَرْمَلُ (۱) قُمْ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا)) (المزمل: ۱-۲) [ای نغبتونکيه د ځان په جامه کې! ودرېره لمانځه ته په شپه کې مگر خو په لږه شپه کې].

((يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ (۱) قُمْ فَأَنْذِرْ)) (المدثر: ۱-۲) [ترجمه: ای جامه کې نغبتونکيه! درېره پورته شه او وويروه].

د همدې الهي حکم د تعمیل لپاره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کلکه ملا وتړله، او له ۲۰ کلونو نه زیاته موده یې د ځمکې په مخ ددې عظیم امانت د ادا کولو په لار کې نه سترې کیدونکې هلې ځلې وکړې. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په غاړه د ټول بشریت مسؤلیت پروت و، د عقیدې او په بیلابیلو ډگرونو کې د جهاد دروند مسؤلیت یې درلود.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وظیفه درلوده د هغه ویده ضمیرونو په خلاف جهاد وکړي چې د جاهلیت په خرافاتو او باطلو تصوراتو کې ډوب شوي وو، د مادي شهواتو، هوسونو او غوښتنو په ځنځیرونو تړل شوي وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې پدې وتوانید د څو غوره اشخاصو ضمیرونه د جاهلیت

له ډنډ او ځنځیرونو نه آزاد کړي، په خپل صف کې یې ودروي، او د اصحابو مقام ته یې ورسوي، نو د بل ډول جهاد ډگر ته داخل شو. دا داسې جهاد ؤ چې یو په بل پسې یې مختلفې مرحلې درلودې. دا جهاد د بې شمیره او سوگند خوړلو دښمنانو په خلاف جهاد او مبارزه وه، هغه دښمنان چې په پوره توان سره یې ددې هڅه کوله د خیر، راحت، هدایت او برکت دغه نوې ونه له بیخه وباسي او پرینږدي په ځمکه کې رښې وغزوي او سیوري یې هرې خوا ته خواره شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لا په عربي جزیره کې له جگړې نه بې غمه شوی نه و چې رومیانو یې په خلاف د جگړې اور بل کړ، او د مقابلې لپاره یې تیاري ونيوله.

دا باید له یاده و نه باسو چې د جهاد او مبارزې پدې ټولو مراحلو کې د ویده ضمیر په خلاف جگړه روانه وه. له ویده ضمیر سره جگړه پای نلري، دا طولاني او همیشنی جگړه ده، ځکه د دې جگړې مقابل لوری شیطان دی. شیطان هیڅکله هم د انسان له اغوا، منحرف کولو څخه لاس نه اخلي، هغه تل هڅه کوي په انساني ضمیر خپل واک قایم وساتي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الهي دعوت په میدان کې د غره په شان ثابت ولاړ ؤ، د جهاد او مقاومت لاره یې نیولې وه، د ژوند سختیو ته یې اوږه ورکړې وه. د مادي امکاناتو د شتون او موجودیت په صورت کې یې هم د زهد او تقوی لاره خپله کړې وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپلو اصحابو (رضي الله عنهم) او نورو انسانانو د رحمت، امن، برکت، او سکون سیوره غوړولې وه. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لاره د زحمت، کړاو، تکلیف، صبر او مقاومت لار وه. هغه به د شپې د خپل رب عبادت کاوه د قرآن کریم تلاوت به یې کاوه، او د خپل رب په وړاندې به یې د عجز او تسلیمی سر په سجده ایښود.^(۱) او د همدې عظیم عمل، صبر، ستړیا له برکته یې نور خلک له امن او سوکالۍ نه برخمن کړي وو.

پدې ترتیب سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له شل کاله نه زیاته موده جهاد او جگړه وکړه. هیڅ ډول خنډ یې مخه ډب نه شوای کړی، په پای کې دعوت بریالی شو. دا یو بې ساري بریالیتوب ؤ، خلک ورته حیران شول. ټوله عربي جزیره د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ترواک لاندې راغله، د جاهلیت جرړې له بیخه ووتلې، رنځور عقلونه روغ شول د بتانو عبادت یې پرېښود. هرې خوا ته د توحید نور خور شو په هره سیمه او هره دښته کې د توحید او آذان انگازې پورته

(۱). دا د سید قطب خبرې دي، فی ظلال القرآن ۲۹/ ۱۶۸.

شوي، د قرآن داعيان او قاريان شمال او جنوب ته لارل قرآن به يې لوست او الهي احكام به يې پلي كول او پدې توگه هر چيرته د توحيد مدرسي جوړې شوې. بيلابيلې او گډې وډې قبيلې سره يو شوې، انسان د انسان له بندگۍ نه آزاد شو، ټول د الله بندگان وگرزیدل. طبقاتي نظام ختم شو، هلته نور بادر او غلام، ظالم او مظلوم، حاکم او محکوم نه و، ټول خلک برابر او د يوه الله بندگان وو، ټول سره وروریه وو، د جاهليت ټولې نښانې له مينځه لاړې. داسې يوه ټولنه جوړه شوه چې پکې عربي په عجمي، عجمي په عربي، تور په سره، سور په تور برتري نه درلوده، د برتری معيار تقوی او دینداري وه ځکه انسانان ټول د آدم (عليه السلام) اولاده ده او آدم له خاورو نه پیدا شوی.

د اسلامي دعوت له برکته بې ساري عربي او انساني يووالی مينځته راغی، اجتماعي عدالت حاکم شو. بشریت نيکمرغه او سوکاله شو، د تاريخ مسير بدل شو، د ځمکې مخ بدلون وموند، فکر او افکار نوي شول. د اسلامي دعوت له پيل نه مخکې هر چيرته جاهليت حاکم و، ضميرونه ويده وو، آرزوگانې ملوثې شوې وې، معيارونه لويديلي وو، د ظلم او جبر بازار گرم و. په ځينې ځايونو کې به عياشي او اسراف و، بل ځای به خلک له محروميت، فقر او لوږې نه خوړيدل. د کفر، طاغوت، او گمراهۍ پاچايي وه. که څه هم د آسماني اديانو ځينې نښانې وې، خو هر څه تحريف شوي وو او دینداري ډيره کمزورې او له زړونو نه وتلې وه. کله چې د اسلامي بلنې رول پيل شو، اسلام د ژوند په ډگر کې خپل ځای ونيو، بشریت او بشري دماغ له وهم، خرافاتو، بندگۍ، غلامۍ، فساد، انحلال، گمراهۍ او بې لارۍ نه پاک شو، ظلم، سرکشي، بې نظمي، استبداد او طبقاتي نظام پای ته ورسيد، د عفت، پاکۍ، آزادۍ، ابتکار، نوښت، پوهې، يقين، باور، اعتماد عدالت، کرامت دايمي او مخلصانه کار، ترقي او ايمان نوې دنيا آباده شوه.⁽¹⁾

د همدې لوی او ژور بدلون له برکته په عربي جزيره کې د تاريخ او انساني ژوند نوی باب پرانیستل شو، او دا د جزيرې په تاريخ کې زرین باب او داسې خوځښت و چې تاريخ يې مثال نلري.

(1). دا هم د سيد قطب خبرې دي، چې د ما ذا خسر العالم بانحطاط المسلمين کتاب په مقدمه کې يې ليکلي دي.

حجة الوداع

د رسول الله (ﷺ) وروستی حج

د اسلامي بلنې کارونه پای ته ورسیدل، رسالت ادا شو، د الهي دين په اساس او د قرآنکريم د هداياتو په رڼا کې نوې ټولنه جوړه شوه. په عملي توګه عبادت يوازې د الله حق جوړ شو، د دروغجنو، بې وسه، او بې روحه خدايانو پاچايي ړنګه شوه، اسلام حاکمیت وموند. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپله دنده په پوره توګه ادا کړه. په همدې وخت کې د غیبي خبر په اساس د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په زړه کې دې خبرې ځای ونيو لکه چې نور یې په دنیا کې وخت مخ په پوره کیدو دی.

په لسم هجري کال یې چې معاذ (رضي الله عنه) یمن ته استوه ورته ویې فرمایل: (یا معاذ، إنک عسی ألا تلقانی بعد عامي هذا، ولعلک أن تمر بمسجدي هذا وقبري). اې معاذه! کیدای شي راتلونکی کال ما و نه وینې، ښايي ته به راتلونکی کال زما په جومات او زما په قبر تیر شي! ددې خبرې په اوریدو سره د معاذ (رضي الله عنه) اوښکې روانې شوې، او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په فراق کې یې په زار زار وژړل.

د الله تعالی اراده داسې وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپل ۲۳ کلن دعوت، نه ستړي کیدونکو هلو ځلو، کړاوونو او زحمتونو میوه وخوري. هغه ونې بار راوړ چې له ۲۰ کلونو زیاته موده په وینو، اوښکو او خولو خړوبه شوې وه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل هدف ته ورسید، د مکې په څنډو کې د عربي قبایلو له نمایندګانو او مشرانو سره ګوري، هغوی ټول ورته راغلي الهي احکام او لارښوونې ورنه زده کوي، په مقابل کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له هغوی نه دا اعتراف اخلي چې ده ورته دين او رسالت رسولی، الهي امانت یې په مکمله توګه دوی ته سپارلی، او امت ته یې نصیحت کړې او د ټولو خیر یې غوښتی دی.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د حج اراده وفرمایله. اعلان وشو، بې شمیره خلک مدینې ته راغلل. ټولو دا تمه درلوده چې په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پسې اقتدا وکړي، او یو ځای حج ورسره ادا کړي.^(۱)

همدا وه چې د شنډې په ورځ چې د ذی القعدې میاشتې څلور ورځې لا پاتې وې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سفر تیاري ونيوله.^(۲) خپل مبارک وینستان یې ږومنځ کړل، تیل یې ووهل، لنگ او څادر یې واغوستل، د قربانۍ څاروي ته یې قلاده (غاره کۍ) واچوله، او له ماسپښین نه وروسته یې حرکت وکړ، چې له لمازديگر نه مخکې ذی الحلیفه ته ورسید، هلته یې د لمازديگر لمونځ قصر (دوه رکعت) وکړ. شپه یې هملته تیره کړه سهار یې اصحابو (رضي الله عنهم) ته وفرمایل: (أتاني الليلة آت من ربي فقال: صل في هذا الوادي المبارك وقل: عمرة في حجة). د شپې د الله له لوري راتلونکې راته راغی او راته وپې ویل چې پدې مبارکه دره کې لمونځ وکړه او ووايه: حج او عمره.^(۳)

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ماسپښین لمانځه نه مخکې غسل وکړ، بیا عائشي (رضي الله عنها) پخپل لاس خوشبويي ورباندې ووهله په مبارک بدن او سر یې داسې خوشبويي ور ووهله چې ذریره او مشک پکې گډ و. په مبارکه ډیره یې د خوشبويۍ آثار له ورايه ښکاریدل چې وې هم نه مینځل، بیا یې خپل لنگ او چادر واغوست بیا یې د ماسپښین لمونځ وکړ ورپسې یې د لمانځه په ځای د حج او عمرې دواړو په نیت احرام وتاړه تلبيې یې وويله. بیا د باندې ووت په قصوا نومي اوبڼه سپور شو تلبيې یې وويله، روان شو چې آزاد میدان ته ورسید هلته یې هم تلبيې وويله. روان و تر څو مکې ته ورلنډ شو، شپه یې په ذی طوی کې وکړه د سهار له لمانځه نه وروسته یې غسل وکړ او مکې ته داخل شو. دا د لسم کال د ذی الحجې څلورمه د یکشنبې ورځ وه. په لارو کې یې اته ورځې تیرې شوې وې.

کله چې مسجد حرام ته داخل شو د بیت الله شریف طواف یې وکړ، د صفا او مروه تر مینځ یې سعي وکړه، احرام یې خلاص نکړ ځکه چې د حج قران نیت یې کړې و او د قربانۍ څاروي یې ورسره راوستلی و. له سعي نه وروسته یې د مکې په پورتنۍ سیمه

(۱). مسلم عن جابر باب حجی النبي ۱/ ۳۹۴

(۲). فتح الباري ۸/ ۱۰۴

(۳). بخاري عن عمر ۱/ ۲۰۷

(حجون) کې واپول، او بیا یې د حج له طواف نه پرته د بیت الله بل طواف ونکړ. او له کومو کسانو سره چې د قربانۍ څاروي نه وو، هغوی ته یې امر وکړ چې لومړنۍ احرام یې یوازې د عمرې لپاره وگرزوي، یعنې له طواف او سعې نه وروسته باید احرام خلاص کړي، ځانونه له احرام نه وباسي، خو څرنگه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله احرام نه و خلاص کړی، نو اصحاب (رضي الله عنهم) په شک کې ولویدل متردد شول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (لو استقبلت من أمري ما استدبرت ما أهديت، ولولا أن معي الهدي لأحلت). که زه د خپلې معاملې په رابطه په هغه څه چې اوس ورباندې پوه یم مخکې پوه شوی وای، نو د قربانۍ څاروی به مې نه و راسره راوستلی، که دا څاروی نه وای راسره، نو له احرام نه به مې ځان حلالاوه. په همدې امر سره هغو اصحابو (رضي الله عنهم) چې د قربانۍ څاروي نه وو ورسره ټولو اطاعت وکړ او احرام یې خلاص کړ. د ترويه یعنې د ذي الحجې په اتمه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د منی په طرف روان شو، هلته یې د ماسپینبن، لمازدیگر، مانبام، لماخستن او سهار لمونځونه ادا کړل. د سهار له لمانځه وروسته یې لږ ځنډ وکړ تر څو لمر څوک وواهه بیا د عرفات په لور روان شو، هلته ورته خیمه وهل شوې وه، نو هملته یې تشریف یووړ، تر څو زوال وشو. امر یې وفرمایه چې او بنه یې (قصواء) آماده کړای شي، د میدان منع ته راغی، شا و خوا ته یې یو لک څلوینت یا یو لک څلور څلوینت زره خلک را غونډ شوي وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې وخت کې دا خطبه ولوستله:

(أيها الناس، اسمعوا قولي، فإني لا أدري لعلی لا ألقاكم بعد عامي هذا بهذا الموقف أبداً)^۱. (إن دماءكم وأموالكم حرام عليكم كحرمة يومكم هذا، في شهركم هذا، في بلدكم هذا. ألا كل شيء من أمر الجاهلية تحت قدمي موضوع، ودماء الجاهلية موضوعة، وإن أول دم أضع من دمائنا دم ابن ربيعة بن الحارث — وكان مسترضعاً في بني سعد فقتلته هذيل — وربا الجاهلية موضوعة، وأول ربا أضع من ربانا ربا عباس بن عبد المطلب، فإنه موضوع كله). (فاتقوا الله في النساء، فإنكم أخذتموهن بأمانة الله، واستحللتم فروجهن بكلمة الله، ولكم عليهن ألا يوطئن فرشكم أحداً

۱. ابن هشام ۲/۲۰۳.

تکړهونه، فإن فعلن ذلك فاضربوهن ضرباً غير مُبرِّح، ولهن عليكم رزقهن وكسوتهن بالمعروف).

(وقد تركت فيكم ما لن تضلوا بعده إن اعتصمتم به، كتاب الله^١).

(أيها الناس، إنه لا نبي بعدي، ولا أمة بعدكم، ألا فاعبدوا ربكم، وصلوا خمسكم، وصوموا شهركم، وأدوا زكاة أموالكم، طيبة بها أنفسكم، وتحجون بيت ربكم، وأطيعوا أولات أمركم، تدخلوا جنة ربكم^٢). (وأنتم تسألون عني، فما أنتم قائلون؟) قالوا: نشهد أنك قد بلغت وأديت ونصحت. فقال بأصبعه السبابة يرفعها إلى السماء، وينكتها إلى الناس: (اللهم اشهد) ثلاث مرات^٣. وكان الذي يصرخ في الناس بقول رسول الله صلى الله عليه وسلم — وهو بعرفة — ربيعة بن أمية ابن خلف^٤.

اې خلكو! زما خبره واوري، نه پوهيږم، بنایي له سړ کال نه وروسته نور تاسې پدې ځای کې د تل لپاره و نه وینم. ستاسې وینې او مالونه په تاسې باندې د تاسې پدې ښار کې د تاسې ددې میاشتي ددې ورځې د حرمت په شان حرام دي. خبر اوسئ چې د جاهلیت ټول امور او شیان زما تر پښو لاندې ایښودل شوي، د جاهلیت د زمانې وینې هدر او لغوه دي. لومړنۍ وینې چې زه یې له خپلو وینو نه هدر اعلانوم هغه د ابن ربیع بن حارث وینې دي. (ابن ربیع په بني سعد قبیلې کې یوې دایې ته د شیدو خوړلو لپاره ورکړل شوی و او د هذیل قبیلې له لاسه په قتل رسیدلی و). د جاهلیت د زمانې د سود معاملې هم لغوه دي، او لومړنۍ د سود معامله چې زه یې ملغۍ اعلانوم هغه د عباس د سود معامله ده، هغه معامله ټوله لغوه او بې اعتباره ده. د ښځو په حق کې له الله نه وویرېږئ، ځکه تاسې هغوی د الهي امانت په اساس خپلې کړیدي، او د خدای په امر او کلمې سره مو د جنسي استفادې لپاره حلال گرزولې دي،

١. مسلم ٣٩٧/١.

٢. معدن الاعمال، رواه ابن ماجه و ابن عساکر، رحمة للعالمین ٢٦٣/١.

٣. مسلم ٣٩٧/١.

٤. ابن هشام ٦٠٥/٢.

پر هغوی ستاسې حق دا دی چې ستاسې په کور او فرش کې داسې چا ته اجازه ورنکړي چې ستاسې نه خوښیږي، که دا کار یې وکړ، نو تادیا یې ووهی داسې وهل چې کلک او ډیر دردوونکي نه وي. او پر تاسې باندي د هغوی حق دا دی چې په ښه او مناسبه طریقه ورته خوراک او لباس برابر کړی. ما تاسې ته داسې څه پرې ایښې دي چې که منگولې پرې ونښلوی نو کله به هم گمراه او بې لارې نه شی، او هغه قرآنکریم دی.

اې خلکو! له ما نه وروسته نبی نشته، او له تاسې نه وروسته بل امت نشته. خبردار اوسئ، د خپل رب عبادت کوئ، پنځه وخته لمونځ ادا کوئ، د رمضان میاشت روژه نیسئ، پخپله خوښه د خپلو مالونو زکات ورکوئ. د بیت الله حج کوئ، د خپلو آمرینو اطاعت کوئ نو د خپل رب جنت ته به داخل شی.

له تاسې نه زما په هکله پوښتنه کیږي، تاسې به څه وایئ؟ حاضرینو وویل: مونږ شاهدي وایو چې تا د الله دین مونږ ته رارسولی دی، خپل رسالت دې ادا کړیدی، نصیحت دې کړې او خیر دې غوښتی دی. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله بته یعنې د شهادت گوته چې د آسمان لوري ته یې نیولې وه او د خلکو خوا ته یې کږوله اشاره وکړه، او ویې فرمایل: اې خدایه! شاهد اوسه، اې خدایه شاهد اوسه! اې خدایه شاهد اوسه! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې دا خبرې کولې، ربیع بن امیه بن خلف هغه په لوړ آواز نورو خلکو ته رسولې.

د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې خطبه ولوستله، دا آیت شریف نازل شو: {الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا}. (المائدة: ۳)

[ما خپل دین ستاسې لپاره بشپړ کړ، او خپل نعمت مې درباندي تمام کړ او اسلام مې د دین په حیث درته غوره کړ.] عمر (رضي الله عنه) چې دا آیت شریف واورید ویې ژړل، رسول (علیه السلام) پوښتنه ترې وکړه ولې ژاړې؟ ده وویل: په کمال پسې نقصان وي. ورته ویې فرمایل: (صدق) رښتیا دې وویل.^(۱)

له خطبې وروسته بلال (رضي الله عنه) آذان او اقامت ووايه، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په امامت د ماسپښن لمونځ ادا شو، ورپسې اقامت وویل شو او د لماز دیگر لمونځ ادا شو. ددې دواړو لمونځونو تر منځ یې بل هیڅ لمونځ

(۱). بخاري عن ابن عمر، رحمه للعالمین ۱/ ۲۶۵.

ونکې. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله اوښه سپور شو او موقف (په عرفات د دریدو ځای) ته راغی د ا وښي (قصواء) خټه یې د پرښو (تیربو) خوا ته کړه، حبل مشاه (د پلیو لارې) ته مخامخ داسې ودرید چې مخ یې قبلې ته و او تر لمر پریوتو پورې لاس په دعا ولاړ و. له لمر لویدو وروسته د مزدلفې په لور روان شو، اسامه (رضي الله عنه) یې له ځان سره سپور کړې و، په مزدلفه کې یې د مابنم او لماسختن لمونځونه په یوه آذان او دوو اقامتونو ادا کړل، او د دواړو تر منځ یې بل لمونځ ونکړ. بیایې استراحت وکړ او تر سهاره ویده و. د سهار لمونځ یې ښه په رڼا کې له آذان او اقامت وروسته ادا کړ، بیا پخپله اوښه سپور شو او مشعر الحرام ته یې تشریف یووړ، هلته مخ په قبله ودرید، د الله ذکر یې کاوه ((الله اکبر، لا اله الا الله وحده لا شریک له)) کلمه یې ویله، تر څو ښه رڼا شوه. بیایې له لمر ختو نه مخکې د منی په طرف حرکت وکړ، فضل بن عباس (رضي الله عنه) یې له ځان سره په اوښه سپور کړی و. د محسر درې ته چې ورسیدل، اوښه یې لږ تیرې کړه، لږ مخکې لاړ، بیا یې لویې جمرې ته وتلې منځنۍ لاره ونيوله او جمره الاولی یا جمره العقبه ته چې هغه وخت یوه ونه هم ورسره وه ورسید. جمره یې په اوو وړو شگو وویشتله هر ځل به یې تکبیر وایه، او د درې له منځ نه به یې داسې ویشته لکه څوک چې ښه ولي. بیا د ذبحې ځای ته راغی ۶۳ اوښان یې پخپل مبارک لاس ذبح کړل، نور یې علي (رضي الله عنه) ته وسپارل چې دده په نمایندګۍ یې ذبح او حلال کړي. پدې ترتیب سره علي (رضي الله عنه) ۳۷ اوښان حلال کړل او ټول ۱۰۰ اوښان برابر شول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله قربانۍ کې علي (رضي الله عنه) هم ورسره شریک کړ، بیا یې امر وکړ چې له هر اوښ نه یوه یوه ټوټه غوښه واخیستل شي، یو ځای پخه شي. همداسې وشول غوښه پخه شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او علي (رضي الله عنه) غوښه وخوړله او شوربا یې وڅښله. ورپسې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله اوښه سپور شو او د طواف افاضه (د حج د ورورستي طواف) پخاطر مکې ته روان شو. د بیت الله شریف طواف یې ورکړ د ماسپښېن لمونځ یې وکړ. بیا د زمزم اوبو ته ورغی، هلته یې ولیدل چې د عبدالمطلب اولاده خلکو ته اوبه ورکوي، ده ورته وفرمایل: (انزعوا بني عبد المطلب، فلولاً أن يغلبکم الناس علی سقایتکم لترعت معکم). اې د عبدالمطلب زامنو او اولادې! اوبه راوکاږئ، که ددې ویره نه وی چې خلک به را ډیر شي ټول به اوبه

راوباسي نو ما به هم اوبه درسره را ایستلې وای! یعنې که زه اوبه را ایستل پیل کړم، نو اصحاب (رضي الله عنهم) به ټول همدې کار ته را وړاندې شي، بنو عبدالمطلب به نظم و نه شي ساتلې او حاجيانو ته د اوبو ورکولو په شرف گټلو کې به خلل واقع شي. هغوی یوه ډولچه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته هم ورکړه چې اوبه یې ورنه وڅښلې.^(۱)

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عید یعنې د ذي الحجه په لسمه ورځ له لمر ختلو نه وروسته پداسې حال کې چې پخپله شهباء نومي کچره سپور و خطبه وويله، علي (رضي الله عنه) یې خبرې په لوړ آواز تکرارولې او خلکو ته یې رسولې خلک څوک ناست او څوک ولاړ وو.^(۲)

پدې خطبه کې یې هم د عرفات د خطبې ځنې مطالب بیان کړل. بخاري او مسلم له ابوبکر (رضي الله عنه) نه روایت کوي وايي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عید په ورځ په خطبه کې داسې وفرمايل: (إن الزمان قد استدار كهيئته يوم خلق الله السموات والأرض، السنة اثنا عشر شهراً، منها أربعة حرم، ثلاث متواليات، ذو القعدة وذو الحجة والمحرم، ورجب مُضَر الذي بين جمادي وشعبان). زمانه خپل لومړني شکل ته اوښتې ده، د هغې ورځې په شان ده په کومه چې آسمانونه او ځمکه پیدا شول. کال دولس میاشتې دی، څلور میاشتې یې حرامې دي، دا څلور حرامې میاشتې درې مسلسلې یوه په بله پسې دي او هغه ذي القعدة، ذي الحجة او محرم دي، څلورمه یې رجب مضر ده چې د جمادي او شعبان ترمنځ ده. بیایې وفرمايل: (أي شهر هذا؟) دا کومه میاشت ده؟ ابوبکر وایي مونږ وویل: الله او رسول ښه پوهیږي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم چپ پاتې شو مونږ گمان وکړ لکه چې دا میاشت په بل نوم نوموي، بیایې وفرمايل: (أليس ذا الحجة؟) آیا دا د ذي الحجة میاشت نده؟ مونږ وویل: بلي همدا ذي الحجة ده. ویې فرمايل: (أي بلد هذا؟) دا کوم ښار دی؟ مونږ عرض وکړ الله او رسول ښه عالم دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چپ شو، مونږ گمان وکړ لکه چې بل نوم ورباندې ږدي. بیایې وفرمايل: (أليست البلدة؟) آیا دا مکه نده؟ مونږ وویل: هو

(۱). مسلم عن جابر ۱/ ۳۹۷ تر ۴۰۰.

(۲). ابو داود ۱ باب اي وقت يخطب يوم النحر/ ۲۷۰.

همدا مکه ده. بیا یې وفرمایل: (فأي يوم هذا؟) نن کومه ورځ ده؟ مونږ وویل: الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ښه پوهیږي. چپ و، گمان مو کاوه لکه چې کوم نوم ورته لټوي. بیا یې وفرمایل: (أليس يوم النحر؟) دا د نحر (قربانی) ورځ نده؟ مونږ وویل: هو، همدا د قربانی ورځ ده. بیا یې وفرمایل: (فإن دماءكم وأموالكم وأعراضكم عليكم حرام كحرمة يومكم هذا، في بلدكم هذا، في شهركم هذا،) (وستلقون ربكم، فيسألکم عن أعمالکم، ألا فلا ترجعوا بعدي ضلالاً يضرب بعضكم رقاب بعض، ألا هل بلغت؟) قالوا: نعم، قال: (اللهم اشهد، فليبلغ الشاهد الغائب، فَرُبُّ مُبْلَغٌ أَوْ عِي مِنْ سَامِعٍ^(۱)). خبر اوسئ چې ستاسې وینې، مالونه، عزت او آبرو په تاسې باندې پدې ښار کې ددې میاشتې ددې ورځې د حرمت په شان حرام دي. تاسې به له خپل رب سره مخ کیږئ، هغه به ستاسې د عملونو پوښتنه کوي، خبر اوسئ! له ما نه وروسته به لارې نه شئ داسې نه شئ چې یو د بل غاړې به پرې کوي. خبر اوسئ آیا ما خپل امانت ادا کړ خبره مې ورسوله؟ دوی (اصحابو) وویل: هو تا تبلیغ وکړ، امانت دی ادا کړ. وېې فرمایل: ای الله ته شاهد اوسه، حاضرین دې دا خبره غائبو ته ورسوي، ډیر هغه کسان چې تبلیغ ورته رسول کیږي له اوریدونکو نه پوه او زیرک وي.

په بل روایت کې راځي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې خطبه کې وفرمایل: (ألا لا یجني جَانٌ إِلَّا عَلَى نَفْسِهِ، ألا لا یجني جَانٌ عَلَى وَلَدِهِ، وَلَا مَوْلُودٌ عَلَى وَالِدِهِ، ألا إن الشیطان قد یئس أن یُعبد فی بلدکم هذا أبداً، ولكن ستکون له طاعة فیما تحتقرون من أعمالکم، فسیرضی به^(۲)).

خبردار! جاني (مجرم) یوازې د خپل ځان په حقه کې جنایت کوي (یعنې سزا د هغه چا لپاره ده چې جرم او گناه وکړي) خبر اوسئ چې هیڅ جنایتکار پخپل زوی تجاوز او تیږی نه کوي، او نه زوی په پلار ظلم او تیږی کوي (ددې مطلب دا دې چې پلار د زوی او زوی د پلار په گناه نه مجازات کیږي). خبر اوسئ! شیطان لدینه بالکل نا امید شوی چې بیا به یې ستاسې په دې ښار کې عبادت وشي، خو په هغه کارونو او

(۱)، صحیح بخاري باب الخطبة ایام منی ۲۳۴/۸.

(۲)، ترمذي ۳۸/۲، ابن ماجه في الحج، مشکاة المصابيح ۲۳۴/۸.

امورو کې به چې تاسې یې واړه او بې ارزښته شمیرئ د شیطان پیروي کېږي، او هغه به پدې هم خوشاله وي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تشریق ورځې (د ذي الحجې ۱۱-۱۲) په منی کې تیرې کړې، خپل مناسک یې ادا کړل، خلکو ته یې د حج احکام وښودل. تل به یې د الله ذکر کاوه، د ابراهیم (علیه السلام) سنت یې را ژوندي کړل، د شرک نښانې یې له مینځه یوړې په ځینې ورځو کې یې خطبې هم وویلې.

ابو داود له سراء بنت نبهان نه روایت کوي وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ذي الحجې په دوولسم خطبه وویل او ویې فرمایل: (أليس هذا أوسط أيام التشریق^(۱)). آیا نن د تشریق د ورځو منځنۍ ورځ نده؟ دغه خطبه هم لکه دعید د ورځې خطبې په شان وه چې د نصر سورت له نازلیدو وروسته یې وویل. د عید په څلورمه یعنې د ذي الحجې په ۱۳ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له منی نه روان شو، له ابطح نه لاندې را کوز شو او د بني کنانه په خیف کې یې واپول. د ورځې پاتې برخه او شپه یې هملته تیره کړه، د ماسپښېن، لمازدیگر، مابنم او لماسختن لمونځونه یې هملته ادا کړل. بیا لږه ویده شو، بیا په اوبنه سپور شو مکې ته راغی د بیت الله طواف یعنې طواف وداع یې وکړ، اصحابو ته یې هم ددې طواف امر وکړ.

د حج د مناسکو د بشپړیدو وروسته یې خپلو سپرو یارانو ته د تگ حکم وکړ، او هغوی یې د مدینې په لور د تگ لپاره تشویق کړل، خو دا ددې لپاره نه چې لاړ شي او هلته آرام وکړي بلکه ددې لپاره چې لاړ شي او د الله په لار کې د جهاد او مبارزې لړۍ جاري او دوامداره وساتي.^(۲)

(۱) ابو داود ۱ باب اي يوم يخطب بمنى / ۲۲۹.

(۲) د نبی (علیه السلام) د حج د تفصیلاتو لپاره دا کتابونه وگوره: البخاري کتاب المناسک ۲۳۱/۱. مسلم باب حجة النبي. فتح الباري ج ۳ و ۳/۸ تر ۱۱۰. ابن هشام ۲/۲ تر ۲۰۵. زاد المعاد ۱۹۲/۱-۲۱۸ تر ۲۴۰.

وروستی پوځي تحرک

د روميانو طاغوت همداسې د ناروا لاره نيولې وه، له کبر نه يې حق ته غاړه نه ايښوده، د اسلام او مسلمان د ژوندي پاتې کيدو په حق يې اعتراف نه کاوه. بلکه څوک به چې په اسلام مشرفيدل هغه به يې وژل. لکه چې فروه بن عمرو الجذامي چې د روميانو له خوا د معان والی و او د اسلام په گناه د روميانو له خوا ووژل شو.

د روميانو د دې کبر او غرور د ماتولو په نيت رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ۱۱ هجري کال په صفر مياشت کې يو لوی لښکر تيار کړ، اسامه بن زيد بن حارثه يې د لښکر قوماندان وټاکه. امر يې ورته وکړ چې د فلسطين داروم او بلقاء سيمو ته به ځي، تر څو روميان وويريږي، او هلته پولو کې پراته عربان جرات او حوصله پيدا کړي، او دا ورته ثابته شي چې د کليسا د واکدارانو مقابله ممکنه ده او داسې نده چې څوک يې د ظلم مخه نشي نيولی. او تر څو له خلکو سره دا تصور پيدا نه شي چې اسلام منل يعنې مرگ او ځان وژنه يعنې دا چې مسلمانان ځان په خطر کې و نه شميري بلکه مطمئن شي چې ددوی د دفاع لپاره اقدامات کيږي.

اصحابو د اسامه د قيادت په هکله څه خبرې وکړې ځکه هغه ډير کشر و خبره څه نا څه وځنډيده خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (ان تطعنوا في إمارته، فقد كنتم تطعنون في إمارة أبيه من قبل، وإيم الله، إن كان خليقاً للإمارة، وإن كان من أحب الناس إلى، و إن هذا من أحب الناس إلي بعده^(۱)). [تاسې که اوس دده د امارت په هکله اعتراض کوئ، لدینه مخکې مو دده د پلار د امارت په هکله هم نيوکې درلودې، پداسې حال کې چې قسم په خدای هغه د قيادت اهليت درلود، او زما ډير خوږ دوست و له ټولو نه راته گران و، اوس همدا (اسامه) له ټولو نه راته نژدې او گران دی.]

همدا وه چې خلک ټول راضي شول له اسامه نه راتاو شول، په لښکر کې يې راټول شول، تر څو جرف نومې سيمې ته ورسيدل. دغه ځای درې ميله د مدينې نه ليرې و

(۱). صحيح بخاري باب بعث النبي (ص) اسامه ۲ / ۶۱۲

هلمته یې واپول، خو څرنگه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رنځور و، د دوی زړونه د هغه خوا ته کشال وو له ډیره غمه مخکې لاړ نه شول، هلمته یې الهي فیصلې نه انتظار یوست. بیا د الله اراده داسې وه چې همدا لښکر د ابوبکر (رضي الله عنه) د خلافت لومړنی لښکر و چې له مدینې نه د باندې واستول شو.^(۱)

(۱). ابن هشام ۲/۶۰۶

له فاني دنیا نه رحلت

د رحلت نښانې

کله چې دعوت بشپړ شو، اسلام حاکم او مسلط شو، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په زړه کې له ژوند او فاني دنیا نه د رحلت آثار او احساس پیدا شو، دغه احساس دده مبارک په قول او عمل کې ښه څرگند و.

د لسم هجري کال د رمضان په میاشت کې یې شل ورځې په اعتکاف کې تیرې کړې، پداسې حال کې چې نور کلونه به یې یوازې لس ورځې اعتکاف کاوه. په همدې کال او همدې میاشت کې جبریل (علیه السلام) دوه ځله قرآن کریم ورته تکرار کړ او د حجه الوداع په مراسمو کې یې وفرمایل: (إني لا أدري لعلی لا ألقاكم بعد عامي هذا بهذا الموقف أبداً). ښایي له سړني کال نه وروسته د تل لپاره تاسې پدې ځای کې و نه وینم. له جمره العقبه سره یې هم وفرمایل: (خذوا عني مناسککم، فلعلی لا أحج بعد عامي هذا). د حج مناسک له ما نه زده کړئ، ښایي زه بیا کله هم حج ونکړم. د تشریق په ورځو کې د «النصر» سورت ورباندې نازل شو، د همدې سورت له نازلیدو نه هغه پوه شو چې ژوند یې پای ته رسیدلی دی، نور د رخصتۍ وخت دی.

د ۱۱ هجري کال په صفر میاشت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) احد ته تشریف یووړ، شهیدانو ته یې داسې دعا وکړه لکه له ژونديو او مړيو نه چې بیلیدونکی او تلونکی وي. بیا خپل منبر ته راغی ویې فرمایل: (إني فرط لکم، وأنا شهید علیکم، واني والله لأنظر إلى حوضي الآن، واني أعطيت مفاتيح خزائن الأرض، أو مفاتيح الأرض، واني والله ما أخاف علیکم أن تشرکوا بعدي، ولکنی أخاف علیکم أن تنافسوا فیها). زه ستاسې د کاراوان مشر او پر تاسې گواه یم، قسم په خدای چې زه همدا اوس خپل حوض ته گورم، ما ته د دنیا د ټولو خزانو کلیانې راکړل شوي دي، (او یا د ځمکې کلیانې راکړل شوي دي) زه لدینه ویره نلرم چې تاسې به

له ما نه وروسته مشرکان شی، زما ویره لدینه ده چې په دنیا کې به یو له بل سره په سیالۍ او مقابله اخته شی.^(۱) یوه شپه نا وخته له کور نه ووت، بقیع ته یې تشریف یووړ هلته ښخو شویو مسلمانانو ته یې د مغفرت دعا وکړه ویې فرمایل: (السلام علیکم یا اهل المقابر، لیهن لکم ما أصبحتم فيه بما أصبح الناس فيه، أقبلت الفتن كقطع الليل المظلم، يتبع آخرها أولها، والآخرة شر من الأولى)، وبشرهم قائلاً: (إنا بكم للاحقون). ای د قبرونو خاوندانو، سلام دې درباندي وي! په کوم حالت کې چې خلک دي د هغوی په نسبت ستاسې دا خپل حال مبارک شه، فتنې او فساد لکه د شپې د تیارو په شان داسې راغلې دي، یو په بل پسې را روانې دي، وروستی یې له لومړني نه ډیره بده او خرابه ده. او همدلته یې هغوی ته د خپل ورتګ زیری هم ورکړ ویې فرمایل: موږ تاسې ته درتلونکي یوو.

د ناروغتیا پیل

د ۱۱ هجري کال د صفر میاشتې په ۲۹ مه د دوشنبې په ورځ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په بقیع کې په یوه جنازه کې برخه درلوده. کور ته د ستنیدو په لار کې یې په مبارک سر درد شو، سختی تبې ونيو، دومره گرم و چې د لمدي شوي پټۍ په سر به یې هم حرارت محسوسیده. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ۱۱ ورځې د بیماری په حالت کې خلکو ته لمونځ ورکاوه، د بیماری ټوله موده یې ۱۳ یا ۱۴ ورځې وه.

وروستۍ اونۍ

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مرض زیات شو، زیات په تکلیف شو، له خپلو میرمنو نه به یې پوښتنه کوله: (أین أنا غداً؟ أین أنا غداً؟) سبا مې له چاسره نوبت دی؟ زه سبا له چا سره یم؟ درنې میرمنې یې په هدف پوه شوې اجازه یې ورکړه هر چیرته یې چې زړه وي هملته دې پاتې شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې چې د فضل بن عباس او علي (رضي الله عنهم) په اوږو

(۱). متفق علیه.

یې تکیه کړې وه د عائشې (رضي الله عنها) کور ته ورغی، مبارک سر یې تړلی و، مبارکې پښې یې پر ځمکه څښیدلې او د عائشې (رضي الله عنها) کور ته ننوت او هملته یې د مبارک ژوند وروستی اونی تیره کړه. عائشې (رضي الله عنها) به معوذتین (الفلق، الناس سورتونه) ورباندې لوستل او په هغه دعاگانو به یې دماوه کومې یې چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه زده کړې وې. دا سورتونه به یې لوستل په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به یې چپول او کوفول، او د برکت په نیت به یې مبارک بدن دده په خپل مبارک لاس مسح کاوه.

له رحلت نه پنځه ورځې وړاندې

له وفات نه پنځه ورځې وړاندې د چا رشنې په ورځ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارک بدن سخت دردونه راغلل، مرض یې دومره ډیر شو چې د الله حبیب (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پر کاله شو، بیهوشي پرې راغله ویې فرمایل: (هريقوا علي سبع قَرَب من آبار شتي، حتى أخرج إلى الناس، فأعهد إليهم). اوبه راباندې واچوئ! له بیلابیلو څاه گانو نه اوه ژیه اوبه راباندې تویې کړئ، تر څو وکولی شم خلکو ته ورشم وصیت ورته وکړم. دهمدې امر په اساس په یوه لگن کې کینول شو، اوبه ورباندې واچول شوې تر څو په خود راغی، ویې فرمایل: (حسبکم، حسبکم). بس دي، بس دي.

پدې سره یې لږ آرامي وشوه مرض یې کم شو، جومات ته یې پداسې حال کې تشریف یووړ چې مبارک سر یې تړلی و، په منبر کیناست، دا یې وروستی مجلس و، له حمد او ثنا وروسته یې خلکو ته وفرمایل: (أيها الناس، إلی). ای خلکو دلته راشئ! خلک ټول ورته راټول شول، بیا یې پخپلو خبرو کې وفرمایل: (لعنة الله على اليهود والنصارى، اتخذوا قبور أنبيائهم مساجد) — وفي رواية: (قاتل الله اليهود والنصارى، اتخذوا قبور أنبيائهم مساجد) — وقال: (لا تتخذوا قبوري وثناً يعبد).

په يهودو او نصرانيانو دې د الله لعنت وي، چې د خپلو رسولانو له قبرونو څخه يې جوماتونه جوړ کړيدي.^(۱) په بل روايت کې راځي چې ويې فرمايل: الله تعالی دې يهود او نصاری هلاک کړي، دوی د خپلو رسولانو له قبرونو نه جوماتونه جوړ کړيدي. بيا يې زياته کړه: زما له قبر نه بت مه جوړوئ چې عبادت يې وشي.^(۲) يعنې زما د قبر عبادت ونکړئ.

بيايې خپل مبارک نفس يا ځان د محاکمې او انتقام (قصاص) لپاره مخ کې کړ ويې فرمايل: (من کنت جلدت له ظَهْرًا فهذا ظهري فليستقد منه، ومن کنت شتمت له عَرْضًا فهذا عرضي فليستقد منه). که څوک مې په شا وهلي وي دا ده زما شا، زه حاضر یم انتقام دې واخلي، که چا ته مې بده خبره کړې وي، د هغه آبرو مې تويې کړې وي، دا دی زه حاضر یم له ما نه دې خپل وار واخلي. بيا له منبر نه راکوز شو د ماسپښښ لمونځ يې وکړ. بيا بيرته منبر ته پورته شو، کيناست او خپله خبره يې تکرار کړه. د دښمنۍ او نورو په هکله يې خبره وکړه، پدې وخت کې يوه شخص وويل: زما په تا باندې درې درهمه دي! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (أعطه يا فضل). اي فضل! درې درهمه ورکړه. بيا يې د انصارو په هکله وصيت وکړ ويې فرمايل: (أوصيکم بالأنصار، فإنهم کرشني وعييتي، وقد قضوا الذي عليهم وبقی الذي لهم، فاقبلوا من مُحسنهم، وتجاوزوا عن مسيئهم)، وفي رواية أنه قال: (إن الناس يكثرُونَ، وتَقِلُّ الأنصار حتى يكونوا كالملح في الطعام، فمن ولي منکم أمراً يضر فيه أحداً أو ينفعه فليقبل من محسنهم، ويتجاوز عن مسيئهم). زه تاسې ته د انصارو په هکله د نيکۍ وصيت کوم، هغوی زما زړه او جگر دي، هغوی خپل مسووليت ادا کړیدی، خو حقوق يې پاتې دي، د هغوی د نيکو کارانو نيکۍ ومنئ او د گنهگارانو له گناه نه تير شئ. په بل روايت کې راځي چې ويې فرمايل: د خلکو شميره زياتيږي، خو انصار کميږي، بالاخره به دومره کم شي لکه مالگه په طعام کې. که له تاسو نه چا ته داسې دنده او کار وسپارل شو چې د گتې او زيان رسولو توان يې درلود، نو د انصارو نيکي دې ومنې او د مقصرينو له گناه نه يې دې تير شي.^(۳)

(۱). بخاري ۸ / ۲۲ - موطا الامام مالک ص ۳۶۰

(۲). موطا الامام مالک ص ۲۵.

(۳). بخاري ۸ / ۵۳۶

بیا یې وفرمایل: (إن عبداً خيره الله بين أن يؤتیه من زهرة الدنيا ما شاء، وبين ما عنده، فاختر ما عنده). الله تعالى خپل یوه بنده ته اختیار ورکړیدی چې خوښه یې د دنیا له شان، شوکت، زیب او زینت نه چې څه غواړي اخلي او که هغه څه اخلي چې له الله سره دي، همدې بنده د دنیا په مقابل کې هغه څه خوښ کړل چې له الله تعالى سره دي.

ابو سعید الخدری وايي ددې خبرې په اوریدو سره ابوبکر (رضي الله عنه) په ژړا شو ویې ویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! زموږ مور او پلار له تا قربان شه، ټول دې له تا قربانوي. راوي وايي موږ د ابوبکر ژړا ته حیران شوو، ځینو وویل: دې شیخ ته وگورئ، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغه بنده په هکله خبرې کوي چې الله تعالى د دنیا او آخرت په مینځ کې اختیار من کړیدی، خو دا شیخ یعنې ابوبکر (رضي الله عنه) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وايي میندې او پلرونه درنه قربانوو! ابو سعید (رضي الله عنه) وايي موږ هغه وخت نه وو پوه شوي، وروسته پوه شوو چې همدا اختیار من شوی بنده پخپله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) و، او ابوبکر (رضي الله عنه) له موږ نه ډیر پوهیده.^(۱)

بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (إن من آمن الناس علي في صحبته وماله أبو بكر، ولو كنت متخذاً خليلاً غير ربي لا تأخذت أبا بكر خليلاً، ولكن أخوة الإسلام ومودته، لا يبقين في المسجد باب إلا سد، إلا باب أبي بكر).

له ما سره د ملګرتیا او مالي همکارۍ له وجې نه تر ټولو زیات احسان او نیکی ابوبکر (رضي الله عنه) کړیده، که له الله پرته مې خلیل (دوست) نیولی، نو ابوبکر به مې خلیل وای، خو له هغه سره مې د ورورۍ او اسلام اړیکې دي، ددې جومات ټولې دروازې دې بندې شي، یوازې د ابوبکر (رضي الله عنه) دروازه دې خلاصه وي او نه دې بندېږي.^(۲)

(۱). متفق علیه

(۲). متفق علیه

څلور ورځې له رحلت نه مخکې

له رحلت نه څلور ورځې وړاندې د پنجشنبې په ورځ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مرض ډیر سخت شوی و، په همدې حالت کې یې وفرمایل: (هلموا أكتب لكم كتاباً لن تضلوا بعده). زرکوی، راشی چې یو لیک درته ولیکم، ترڅو وروسته هیڅ گمراه او بې لارې نه شئ. په خونه کې څو کسه اصحاب ناست وو چې عمر (رضي الله عنه) هم پکې و، هغه وویل: په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مرض زیات شوی، سخت په تکلیف دی، ستاسې سره قرآن کریم شته، همغه درته کافي دی. پدې سره د حاضر و اصحابو (رضي الله عنهم) تر مینځ اختلاف پیدا شو، غالمغال جوړ شو، ځینو ویل راوړی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څه درته ولیکي، نورو د عمر (رضي الله عنه) قول تایید او، په همدې ترتیب شور جوړ شو او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (قوموا عني). لار شئ، رانه لار شئ.^(۱)

وأوصى ذلك اليوم بثلاث: أوصى بإخراج اليهود والنصارى والمشرکین من جزيرة العرب، وأوصى بإجازة الوفود بنحو ما كان یجیزهم، أما الثالث فنسیه الراوي. ولعله الوصية بالاعتصام بالكتاب والسنة، أو تنفيذ جيش أسامة، أو هي: (الصلاة وما ملکت أیمانکم).

په همدې ورځ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دری او امر صادر کړل یعنې د دریو شیانو توصیه یې وکړه: امر یې وکړ چې یهود، نصرانیان او مشرکان دې له عربي جزیرې نه اخراج شي، بل امر یې دا و چې له نمایندگانو سره دې دده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سنت مطابق نیکه معامله کيږي او په بني طریقي سره دې رخصتيږي، خو دریم امر یې د راوي هیر شویډی کیدای شي دریم امر په قرآن کریم او سنتو د عمل کولو په هکله وي او یا د اسامه د لښکر په هکله دده د حکم د تعميل په اړه وي او یا د لمانځه د پابندی او غلامانو سره د نیکی په هکله وي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د همدې پنجشنبې تر ورځې که څه هم ډیر په تکلیف و خو د لمونځونو امامت یې کاوه پدې ورځ یې هم خلکو ته د مابنام لمونځ ورکړ، د والمرسلات عرفا سورت یې پکې تلاوت کړ.^(۱)

(۱). بخاري عن ام الفضل باب مرض النبي - عليه السلام / ۲ / ۶۳۷

(۱). متفق عليه

خو لمانسختن یې بیماری ډیره زیاته شوه ونه توانید جومات ته تشریف یوسي. عائشه (رضي الله عنها) وایي: لمانسختن رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پوښتنه وکړه: (أصلی الناس؟) آیا خلکو لمونځ کړي؟ مونږ ورته وویل: نه، یا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! هغوی ستا انتظار باسي، ویې فرمایل: (ضعوا لي ماء في المِخضَب). په لږ لږ اوبه راته واچوی، مونږ اوبه ورته واچولې، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) غسل وکړ او غوښتل یې لاړ شي خو بیهوشه شو، او کله چې په حال راغی ویې فرمایل: (أصلی الناس؟) آیا خلکو لمونځ ادا کړي؟ دوهم او دریم ځل یې همداسې فرمایل، زمونږ ځواب به داسې و چې نه یا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغوی ستا په انتظار ناست دي، ده به غسل وکړ هڅه به یې وکړه لاړ شي خو بیهوشي به ورباندې راغله، نو بالاخره یې ابوبکر (رضي الله عنه) ته خبر ولیږه چې امامت وکړي او په خلکو لمونځ ادا کړي. د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مریضۍ په ورځو کې حضرت ابوبکر (رضي الله عنه) د ۱۷ لمونځونو امامت کړیدی.^(۲)

عائشې (رضي الله عنها) درې، څلور ځلې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته عرض وکړ چې امامت له ابوبکر (رضي الله عنه) نه واخلي ځکه ویریده هسې نه خلک یې پلار په بدفالي او بدشگونۍ ونیسي، خو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (إنکن لأنتن صواحب يوسف، مروا أبا بکر فليصل بالناس). تاسې د یوسف (عليه السلام) ملګري یاستی، یعنې په زړه کې مو یو څه دي او په خوله بل څه وایي، ابوبکر ته امر وکړي چې خلکو ته لمونځ ورکړي. عائشې (رضي الله عنها) په خوله عرض وکړ، یا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ابوبکر چې ستا په ځای ودریږي له ډیرې ژړا نه خلکو ته قرآنکریم نه شي اورولی، دا یې د خولې خبره وه خو په زړه کې یې دا هم وه چې که رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لدې مرض نه وفات شي هسې نه چې خلک د ابوبکر (رضي الله عنه) امامت په بدفالي ونیسي او همدا عقیده یې په زړه کې پخه شي، خو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ ابوبکر ته ووايي چې د خلکو امامت وکړي.

(۲). بخاري ۹۹/۱

له رحلت نه دری ورځې وړاندې

جابر (رضي الله عنه) وايي: له رحلت نه دری ورځې وړاندې مې له نبی (صلی الله علیه و سلم) نه واوریدل چې فرمایل یې: «ألا لا يموت أحد منكم إلا وهو يحسن الظن بالله». د تاسو هر یوه ته ښایي پداسې حال کې ومري چې په الله تعالی یې گمان نیک وي.

له رحلت نه یوه یا دوې ورځې وړاندې

د شنبې یا یکشنبې په ورځ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) صحت څه نا څه ښه و، د دوو کسانو په مرسته یې جومات ته تشریف یووړ، پدې وخت کې ابوبکر (رضي الله عنه) خلکو ته د ماسپښنې لمونځ ورکاوه، خو کله چې ابوبکر ولیدل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړ کوبښن یې وکړ په شا شي، ولې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اشاره ورته وکړه چې په شا نه شي او ویې فرمایل: ما د ابوبکر چپي خوا ته کینوی، همغه وه چې د ابوبکر چپي خوا ته کینول شو، ابوبکر (رضي الله عنه) به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لمانځه پسې اقتدا وکړه او دده مبارک تکبیر به یې تکرار او خلکو ته به یې رساوه^۱.

له رحلت نه یوه ورځ مخکې

د یکشنبې په ورځ یعنې له رحلت نه یوه ورځ مخکې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل ټول غلامان آزاد کړل، اوه (۷) دیناره یې درلودل هغه یې هم صدقه کړل، خپله وسله یې هم مسلمانانو ته ورکړه. د شپې له خوا عايشې (رضي الله عنها) د چراغ لپاره تیل له کومې گاوندې نه پور واخیستل، او په همدې وخت کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زغره د ۳۰ صاعه تقریباً ۷۵ کیلو گرامه وربشو په بدل کې له یوه یهودي سره گرو و.

د رسول الله ﷺ د مبارک ژوند آخرینې ورځ

^۱. صحيح البخاري ۹۸/۱_۹۹.

انس بن مالک (رضي الله عنه) روایت کوي چې د دوشنبې په سهار ابوبکر خلکو ته لمونځ ورکاوه، ناڅاپه خلک متوجه شول چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عائشې (رضي الله عنها) د کوتې پرده پورته کړې او دوی ته گوري، دوی په لمانځه ولاړ وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې حالت په لیدو سره تبسم وکړ، ابوبکر (رضي الله عنه) فکر وکړ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړي نو له خپل ځای نه په شا شو چې صف ته ورسېږي.

انس (رضي الله عنه) وایي: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لیدو سره مسلمانان دومره خوشاله شول چې نژدې وه لمونځ پریږدي، او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت او پوښتنې ته ورشي، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپل مبارک لاس اشاره وفرمایله چې خپل لمونځ پوره کړي، بیا یې خپلې حجرې ته تشریف یووړ او پرده یې را کوزه کړه.^(۱)

لږینه وروسته په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بل لمانځه وخت رانغی. چې غرمه شوه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله گرانه لور فاطمه (رضي الله عنها) راوغوښتله پټ په غوږ کې یې څه ورته وویل: فاطمه (رضي الله عنها) په ژړا شوه، بیا یې بله خبره پټه ورته وکړه په هغې سره فاطمه (رضي الله عنها) په خندا شوه.

عائشه (رضي الله عنها) وایي: وروسته مې له فاطمې (رضي الله عنها) نه ددې موضوع په هکله وپوښتل، هغې راته وویل: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پټ راته وویل: زه رحلت کوم، له همدې مرض نه وفات کیږم، ما ددې خبرې په اوریدو سره وژړل، بیا یې راته وویل چې زما په کورنۍ کې به ته له ت ولو نه لومړی په ما پسې راځي، زه پدې سره خوشاله شوم او ومې خندل.^(۲)

همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فاطمې (رضي الله عنها) ته زیری ورکړ چې ته د ت ولي دنیا د ښځو سرداره یې^(۱) ځنې روایتونه پدې دلالت کوي چې له فاطمې (رضي الله عنها) سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا خبرې او دا زیری د ژوند په وروستۍ ورځ نه بلکه وروستی اونی اواز کې و.

(۱) صحیح بخاري باب مرض النبي (عليه السلام) ۶۴۰ / ۲

(۲) بخاري ۶۳۸ / ۲

(۱) رحمة للعالمين ۲۸۲ / ۱

فاطمی (رضي الله عنها) چې د خپل محبوب پلار دا مرض او درد ولید، چیغه یې کړه، وای، په پلار مې څه حال دی، څومره په تکلیف دی؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (لیس علی أبیک کرب بعد الیوم). ستا پلار به له نن نه وروسته هیڅ غم او درد ونه ویني.^(۲)

بیا یې حسن او حسین (رضي الله عنهما) راوغوښتل دواړه یې مچي کړل او د دوی په هکله یې د نیکی وصیت وکړ، بیا یې خپلې میرمنې راوغوښتلې ټولو ته یې وعظ او نصیحت وکړ، هماغه وه چې درد او مرض یې زیات شو، په بدن کې یې د هغو زهرو اثر ښکاره شو چې په خیبر کې یې خوړلي و، فرمایل به یې: (یا عائشة، ما أزال أجد ألم الطعام الذي أكلت بخير، فهذا أوان وجدت انقطاع أبهري من ذلك السم). اې عائشه! د هغه طعام درد احساسوم کوم مې چې په خیبر کې خوړلی و، فکر کوم چې د ملا رگ مې له هغه زهرو نه پری شوی دی.^(۳)

پر مبارک مخ یې خادر پروت و، چې په تنګ شو خادر یې ایسته کړ او خلکو ته یې د وصیت او نصیحت په توګه چې همدا یې وروستی نصیحت و، وفرمایل: (لعنة الله على اليهود والنصارى، اتخذوا قبور أنبيائهم مساجد - يحذر ما صنعوا - لا يبقين دينان بأرض العرب). پر یهودو او نصرانیانو دې د الله لعنت وي، د خپلو نبیانو قبرونه یې په عبادتخانو بدل کړي، - لدینه مطلب د خلکو منع کول و- په عربي سیمه کې دوه دینونه ته پاتې کیږي. او خلکو ته یې د نصیحت په توګه فرمایل: (الصلاة، الصلاة، وما ملكت أيمانكم^(۴)). د لمانځه او هغو غلامانو خیال ساتئ چې تر لاس لاندې مو دي. همدا فرموده یې د ځان کندن په وخت کې څو ځله تکرار کړه.

ځنګدن

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ځنګدن را لنډ شو، عائشې (رضي الله عنها) ځانته را تکیه کړ، تکیه یې ورباندې کړې وه. له همدې امله به عائشې

(۲). صحیح بخاري ۲ / ۶۴۱.

(۳). صحیح بخاري ۲ / ۶۳۷.

۴. نفس المصدر.

(رضي الله عنها) هميشه ويل: پر ما باندې د الله تعالى له رحمتونو او نعمتونو څخه يو دا دی چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) زما په کور کې، زما د نوبت په ورځ او زما د غاړې او لمنې تر مينځ وفات شوی، او الله تعالى د ده (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د وفات په وخت زما د خولې لارې د هغه له مبارکو لارو سره گډې کړې. عبدالرحمن بن ابوبکر (رضي الله عنهما) زما کور ته راغی، په لاس کې يې مسواک و، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ما باندې تکیه کړې وه، متوجه شوم چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغه د مسواک په لور گوري، پوه شوم چې مسواک غواړي، عرض مې وکړ: مسواک درته واخلم؟ ده په اشاره سره پوه کړم چې هو. ما هغه مسواک ورنه واخيست، د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لپاره کلک و عرض مې وکړ درته نرم يې کړم؟ په مبارک سر يې اشاره وکړه، چې هو. ما ورته نرم کړ او ورمې کړ هغه ډیر ښه استعمال کړ.

په يوه روايت کې دا هم راغلي چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ډیره ښه طريقه مسواک وواهه، له خوا سره يې د اوبو منگۍ ايښې و، دواړه لاسونه به يې پکې غوټه کړل او پر مبارک مخ به يې راکش کړل او فرمايل به يې: (لا إله إلا الله، إن للموت سكرات...) الحديث. [له يوه الله پرته بل د عبادت وړ نشته، بيشکه چې مرگ سختی لري.] ^(۱) کله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مسواک استعمال کړ، مبارک لاس يا گوته يې پورته کړه سترگې يې پټ ته ونيولې مبارکې شونډې يې وخوځيدې، عائشې (رضي الله عنها) غوږ ورته ونيو او وايی وريدل چې فرمايي: ((مع الذين انعمت عليهم من النبيين و الصديقين و الشهداء و الصالحين و حسن اولئك رفيقا اللهم اغفر لي و ارحمني و الحقني بالرفيق الاعلى اللهم الرفيق الاعلى)) ^(۲) [له هغو کسانو سره چې نعمت دې ورکړې له انبياوو (عليهم السلام)، صديقانو، شهيدانو او صالحينو نه، هغوی ډیر غوره ملگري دي اې خدايه! عفوه راته وکړې، رحم راباندې وکړې او ما له رفيق اعلى سره يو ځای کړې، اې خدايه رفيق اعلى درنه غواړم.] دا وروستۍ کلمه يې درې ځله تکرار کړله مبارک لاس يې په اړخ ولويد او له رفيق اعلى سره يو ځای شو. ((انا لله و انا اليه راجعون))

(۱). بخاري باب مرض النبي . عليه السلام ۶۴/۲.

(۲). بخاري همغه باب. او اخر ما تكلم به النبي (عليه السلام) ۲۳۸/۲ تر ۲۴۱.

دغه وخت د دوشنبې ورځ غرمه مهال د سختې گرمۍ وخت و، د هجرت یوولسم کال د ربیع الاول ۱۲ نیټه وه. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک عمر ۶۳ کاله او څلور ورځې و.

پر اصحابو (رضي الله عنهم) د غمونو انبارونه

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رحلت دردونکی خبر خور شو د مدینې په اوسیدونکو قیامت جوړ شو، په سترگو یې تپه تیاره شوه. انس (رضي الله عنه) وایي: ما مدینې ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راتګ له ورځې نه بله زیاته روښانه او نیکمرغه ورځ نده لیدلې، او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د وفات له ورځې نه مې بله زیاته تیاره او دردونکې ورځ نده لیدلې.^(۱)

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رحلت وکړ فاطمې (رضي الله عنها) وویل: وای پلار جانې! ستا غم جبریل (علیه السلام) ته ژاړول!^(۲)

د عمر (رضي الله عنه) دریځ

عمر (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د وفات د خبر په اوریدو سره له خود نه ووت دا یې نه شوای منلی، حیران و، دهشت اخیستی و. ویل به یې: ځینې منافقان گمان کوي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رحلت کړیدی، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رحلت ندی کړی، بلکه خپل رب ته ورغلی لکه موسی بن عمران (علیه السلام) چې خپل رب ته ورغلی و او ۴۰ ورځې له خپل قوم نه غایب شوی و، دا وروسته له هغې چې وویل شول مړ شویږی خو هغه بیرته ورته راغی، قسم په خدای چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم بیرته راځي، او د هغو کسانو لاسونه او پښې به پرې کوي چې گمان کوي او وایې وفات شویږی.^۱

(۱). الدارمي. مشکاة المصابيح ۵۴۷/۲.

(۲). بخاري باب مرض النبي (عليه السلام) ۲/ ۲۴۱.

۱. ابن هشام ۶۵۵/۲.

د ابوبکر (رضي الله عنه) دريځ

ابوبکر (رضي الله عنه) د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د رحلت په وخت کې له مدينې نه د باندې په سنج نومې کلي کې ؤ، په آس سپور راغی مخامخ جومات ته داخل شو له چا سره يې خبرې نه کولې، د عائشې (رضي الله عنها) کور ته ورغی او د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مبارک سر سره ودرید. پر هغه مبارک يمني ليکه دار چادر غوړول شوی و، چادر يې له مبارک مخ نه پورته کړ، مبارک مخ يې مچي کړ، ويې ژړل او ويې ويل: مور او پلار مې له تا قربان، الله تعالى تا ته دوه ځله مرگ نه درکوي، کوم مرگ يې چې درته ټاکلی ؤ هغه درته راغی. بيا د باندې راووت. هلته عمر (رضي الله عنه) له خلکو سره په مناقشه بوخت ؤ ابوبکر وويل: اي عمره! کينه. عمر نه کيناست خلک ټول له عمر نه ابوبکر ته راغلل، ابوبکر وويل: اما بعد: چا چې د محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) عبادت کاوه هغه دې پوه شي چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفات شو، او څوک چې د الله عبادت کوي هغه دې پوه شي چې الله د محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدای ژوندی دی مرگ نه لري. الله تعالى فرمايي: ((وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإَيْنَ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ)) (آل عمران: ۱۴۴)

[نه دی محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مگر يو رسول د الله په تحقيق سره له ده نه مخکې ډير رسولان تير شويدي آيا نو که مې شي محمد يا شهيد کړی شي نو بيرته به وگرځی تاسې به پوندو خپلو (کفر ته) او هر څوک چې بيرته وگرځيده په پوندو خپلو (کفر ته) نو الله ته به هيڅ زیان ونه رسوي او ژر به جزا ورکړي الله شکر گزارو ته.] ابن عباس (رضي الله عنهما) وايي: کله چې ابوبکر دا آيت تلاوت کړ خلک داسې شول لکه چې دا آيت همدا اوس نازل شوی وي، او پدې سره ټولو همدا آيت شريف تلاوت کاوه. ابن مسيب وايي: عمر (رضي الله عنه) وويل: په خدای قسم کله چې ابوبکر دا آيت تلاوت کړ، بالکل بې حسه شوم، په لاره نه شوای تللی، پنبې مې بې سيکه شوې او دا آيت مې چې ولوست په ځمکه ولویدم او پوه شوم چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفات شوی دی.^(۱)

(۱). بخاري ۲/ ۶۴۰-۶۴۱.

تجهيز، تکفين او تدفين

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له تجهيز او تدفين نه مخکې د خلافت په اړه اختلاف پیدا شو، د انصارو او مهاجرينو تر مینځ بحث او مناقشه پیل شوه. دوی په سقیفه بني ساعده کې راټول شوي وو، د خلافت په هکله یې ډیر بحث وکړ په پای کې یې په اتفاق سره ابوبکر (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خلیفه وټاکه. د خلافت په هکله دا بحث او مناقشه د دوشنبې تر ماښام پورې جاري وه، پدې شپه هم د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تجهيز او تدفين و نه شو.

سهار شو پر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې هماغه یمني چادر غوړیدلی و، کورنۍ یې دروازې ورپسې بندې کړې وې، د سه شنبې په ورځ یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته غسل ورکړ، خو جامې یې همداسې په غاړه کې وې. عباس. علي، د عباس زامنو فضل او قثم (رضي الله عنهم) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته غسل ورکړ. له دوی سره شقران چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ازاد شوی غلام و، اسامه بن زید، اوس بن خولي (رضي الله عنهم) هم ملګري وو. عباس، قثم او فضل به په یوه اړخ او بل اړخ اړاوه، اسامه او شقران اوبه ورباندې اچولی او علي (رضي الله عنهم) به غسل ورکاوه، اوس (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک جسد په خپله سینه تکیه کړی و.

وروسته یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دریو یمني کتاني جامو کې ونښت، پدې کې کمیس او عمامه (لنګي) نه وه^(۷) دا جامې یې کفن وې. بیا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دفن کولو په هکله سره مخالف شول، تر څو ابوبکر (رضي الله عنه) وویل: ما له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه اوریدلي چې فرمایي: (ما قبض نبی إلا دفن حیث یقبض). هر پیغمبر په هغه ځای کې دفن کیږي چیرته چې وفات شوی وي. په همدې اساس ابو طلحه انصاري (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه بستره چې پرې وفات شوی و پورته کړه او ترینه لاندې ځای ژور شو او قبر ورته جوړ

(۷). متفق علیه. بخاري ۱۲۹/۱. مسلم ۲۰۲/۱.

شو. قبر یې لحد و، خلک به لس لس تنه راتلل او په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به یې لمونځ کاوه، د لمانځه امام یې نه و. لومړی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کورنۍ او خپلوانو لمونځ پرې وکړ، ورپسې مهاجرینو، بیا انصارو، له نارینه و نه وروسته ښځو، ورپسې ماشومانو په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لمونځ ادا کړ. پدې ډول د سه شنبې ورځ هم تیره شوه او د چارشنبې شپه را داخله شوه. عائشه (رضي الله عنها) وایي: مونږ تر هغې پورې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له دفن کولو نه خبر نه وو تر څو د چارشنبې په نیمايي شپه کې مو د بیلچو آواز واورید.^(۱)

(۱) مختصر سیره الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص ۴۷۱. د نبي (عليه السلام) د رحلت په هکله دا کتابونه وگوره: بخاري باب مرض النبي (عليه السلام)، فتح الباري، صحيح مسلم، مشكاة المصابيح باب وفاة النبي (عليه السلام). ابن هشام ۲/۲۴۹ تر ۲۲۵. تلقيح فهم اهل الاثر ص ۳۸-۳۹. رحمة للعالمين ۱/۲۷۷ تر ۲۸۲. مونږ عام تاريخونه له وروستي مصدر نه اخستي دي.

مبارکه نبوي کورنۍ

۱- له هجرت نه مخکې په مکه کې نبوي کورنۍ عبارت وه له: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او خدیجه (رضي الله عنها). د واده په وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ۲۵ کلن او خدیجه (رضي الله عنها) ۴۰ کلنه وه، او تر څو چې ژوندی. وه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بل واده ونکړ. له خدیجې (رضي الله عنها) نه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لونیې او زامن پیدا شول، خو زامن یې یو هم ژوندی پاتې نه شو. او لونیې یې عبارت دي له: زینب، رقیه، ام کلثوم او فاطمه (رضي الله عنهن). زینب (رضي الله عنها) له هجرت نه مخکې د خپلې ترور (خاله) له زوی ابو العاص بن الربیع سره واده کړی و. رقیه او ام کلثوم یې یوه په بله پسې عثمان (رضي الله عنهم) ته په نکاح ورکړې وې، فاطمه چې له علي (رضي الله عنه) سره یې د بدر او احد په مینځ کې واده کړې و. د فاطمې (رضي الله عنها) اولادونه حسن، حسین، زینب او ام کلثوم (رضي الله عنهم) وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل امت په نسبت له نورو امتیازاتو او ځانګړتیاوو نه علاوه یو امتیاز دا درلود چې له څلور نه له زیاتو ښځو سره نکاح ورته روا وه. ددې امر تر شا ډیر حکمتونه او رازونه پټ وو. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ۱۳ ښځو سره نکاح کړې وه، د رحلت په وخت کې یې نهه (۹) میرمنې ژوندۍ وې. دوې دده مبارک په ژوند کې وفات شوې وې چې یوه خدیجه او بله ام المساکین زینب بنت خزیمه (رضي الله عنهما) وه، او دوې میرمنې یې داسې وې چې ورسره یو ځای شوی نه و. دلته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نورو بیبیانو نومونه او ژوند په لاندې ډول وړاندې کوو:

۲- سوده بنت زمعه (رضي الله عنها): رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بعثت په لسم کال د خدیجې (رضي الله عنها) له وفات نه څو ورځې وروسته واده ورسره کړی و. سوده مخکې د خپل تره له زوی سکران سره واده کړی و، وروسته هغه

وفات شو، کونډه شوه او بیا یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د گډ ژوند شرف تر لاسه کړ.

۳- عائشه بنت ابی بکر (رضي الله عنهما): رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورسره د بعثت په یوولسم کال له سوده سره له واده نه یو کال وروسته د شوال په میاشت کې یعنې له هجرت نه دوه کاله او پنځه میاشتې مخکې نکاح کړې وه، چې دغه وخت عائشه (رضي الله عنها) (۶) کلنه وه، بیا له هجرت نه اوه میاشتې وروسته کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عمر ۵۶ کاله او د عائشې (رضي الله عنها) عمر (۹) کاله و په مدینه کې د لومړي هجري کال د شوال په میاشت کې واده وکړ. عائشه یوازینۍ پیغلې ده چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورسره واده کړی، نورې میرمنې یې ټولې کونډې وې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له عائشې سره ډیره مینه درلوده، عائشه (رضي الله عنها) له نورو نه ډیره هوښیاره، فقیهه او عالمه میرمن وه.

۴- حفصه بنت عمر (رضي الله عنهما): د نوموړې میره خنیس بن حذافه سهمي د بدر او احد تر مینځ مړ شو، نو وروسته په دریم هجري کال کې یې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د نکاح شرف وگاټه.

۵- زینب بنت خزیمه (رضي الله عنها): دغه بي بي له بني هلال بن عامر بن صعصعه کورنۍ څخه وه. له فقیرانو او بیوزلانو سره یې ډیره همدردی لرله، نیکي به یې ورسره کوله او له همدې کبله په ام المساکین د مسکینانو په مور مشهور وه. لومړې یې له عبدالله بن جحش (رضي الله عنه) سره واده کړی و، هغه د احد په غزا کې په شهادت ورسید، او د هجرت په څلورم کال رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نکاح ورسره وکړه، خو له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره له واده نه دوې یا درې میاشتې وروسته وفات شوه.

۶- ام سلمه هند بنت ابي امیه (رضي الله عنها): لومړنۍ مېړه یې ابو سلمه (رضي الله عنه) و، هغه د څلورم هجري کال په جمادي الاخر کې وفات شو، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په همدې کال د شوال په میاشت کې واده ورسره وکړ.

۷- زینب بنت جحش (رضي الله عنها) بن رثاب چې له بني اسد بن خزیمه قبیلې څخه وه. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عمه لور هم کیدله، لومړۍ یې له زید بن حارثه (رضي الله عنه) سره واده وکړ. وروسته زید طلاقه کړه، او الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته داسې حکم وکړ: ((فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاهَا)) [وروسته له دینه چې زید ورسره یو ځای شو مونږ هغه تا ته په نکاح در کړه].

پدې هکله د احزاب سورت څو آیتونه نازل شول، پدې آیتونو کې د نسبتي زوی (پسر خواندگی) مسئله ښه توضیح شویده چې وروسته به اشاره ورته وکړو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د پنځم هجري کال په ذي القعدة کې له زینب سره واده وکړ.

۸- جویریة بنت حارث (رضي الله عنها): حارث د بني مصطلق کورنۍ سردار و، جویریة له غزا نه وروسته اسیره شوه، لومړۍ د ثابت بن قیس بن شماس په برخه ورسیده، هغه مکاتبه ورسره وکړه یعنې د پیسو په مقابل کې یې د آزادۍ موافقه ورسره وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پیسې ورکړې آزاده شوه او د شپږم هجري کال په شعبان میاشت کې یې واده ورسره وکړ.

۹- ام حبیبه رمله بنت ابي سفیان (رضي الله عنها): نوموړې د عبیدالله بن جحش ښځه وه. دواړو حبشې ته هجرت وکړ، خو مېړه یې هلته مرتد شو، مسیحی شو او هملته مړ شو، ام حبیبه پخپل دین قایمه وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په اووم هجري کال د محرم په میاشت کې د عمرو بن امیه ضمری په لاس نجاشي ته لیک ولیږه چې له ام حبیبه سره یې د واده هیله پکې څرگنده کړې وه، نو هغه یې هملته د نکاح عقد وتاړه او له شرحبیل بن حسنه (رضي الله عنه) سره یې ورته راولېږله.

۱۰ - صفیه بنت حبیب (رضی الله عنها): صفیه په خیبر کې د مسلمانانو په اسارت کې ولویده، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه د ځان لپاره غوره کړه، آزاده یې کړه او په ۷ هجري کال کې د خیبر له فتحې وروسته نکاح ورسره وکړه.

۱۱ - میمونې بنت حارث (رضی الله عنها): دا د عباس (رضی الله عنه) د ښځې ام الفضل لپاره بنت حارث (رضی الله عنها) خور وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په عمره القضاء کې یې د اووم هجري کال په ذی القعدة کې له احرام نه له حلالیدو وروسته نکاح ورسره وکړه.

دا وې هغه یوولس میړمنې چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې د نکاح او واده شرف حاصل کړی و. خدیجه او ام المساکین (رضی الله عنهما) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ژوند وفات شوې، خو نهه (۹) نورې میړمنې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رحلت په وخت کې ژوندی وې او دوې ښځې داسې وې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نکاح عقد ورسره تړلې و، خو واده یې ورسره ونه شو، هغه یوه له بني کلاب او بله له کنده کورنۍ څخه وه چې په جونیه سره یې شهرت درلود. پدې هکله د روایتونو تر مینځ څه اختلاف شته چې د تفصیلاتو بیانول یې ضروري نه شمیرو.

د وینځو په هکله ویلی شو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له دوو وینځو سره یو ځای شوی و چې یوه یې ماریه قبطي (رضی الله عنها) وه چې د مصر مقوقس ورکړې وه او له هغې څخه یې یو زوی درلود چې نوم یې ابراهیم و. ابراهیم ماشوم و چې وفات شو، د وفات نیټه یې د لسم هجري کال د شوال ۲۸ یا ۲۹ تاریخ و چې د ۶۲۲م کال د جنوري له ۲۷ مې سره سمون خوري. بله وینځه یې ریحانه بنت زید نضري یا قرظي (رضی الله عنها) وه چې د بني قریظه په غزا کې په اسارت ونيول شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه د ځان لپاره غوره کړه. ځینې روایتونه وايي چې ریحانه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) میړمن وه چې له اسارت نه وروسته یې آزاده او په نکاح کړې وه، خو ابن قیم لومړنۍ خبرې او روایت ته ترجیح ورکوي. ابو عبیده د دوی نورې میړمنې هم د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د میړمنو په ډله کې شاملوي چې یوه یې جمیله وه چې په اسارت

نیول شوې وه او بله هغه وینځه وه چې زینب بنت جحش (رضي الله عنها) رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورکړې وه.^(۱)

که د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مبارک ژوند ته په څیر وکتل شي، نو دا به له ورايه ښکاره شي چې لدې دومره ودونو نه د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هدف د جنسي غریزې اشباع کول نه و ځکه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ځوانۍ لومړني تقریبا دیرش کاله له یوې څلوېښت کلنې ښځې (خدیجه (رضي الله عنها)) او بیا سوده (رضي الله عنها) سره تیر کړيدي.

د ځوانۍ عمر یې له همدې زړو میرمنو سره تیر شويدي، نو آیا دا معقوله ده چې له ځوانۍ نه وروسته د پخواني په عمر کې دې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) جنسي قوت دومره زیات شوې وي چې یو بل پسې (۹) نهه ودونه ولري؟ که واقعیت ته وکتل شي او د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ژوند مراحل تر نظر تیر شي، نو دا په ډاگه شي چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هر واده شا ته هغه لوی مقاصد وو چې د عامو ودونو له مقاصدو نه ډیر لوی وو، دا ودونه د مادي غرض لپاره نه بلکه د ډیرو سترو اهدافو پخاطر وو.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پر خپلو څلورو یارانو کوم چې د الله او اسلام په لار کې یې ډیر مشکلات گاللي او په آزموینه کې بریالي وتلي وو ډیر عنایت او شفقت کړی له هغوی سره یې خپلې اړیکې ډیرې ټینګې ساتلې، او د همدې اړیکو د لا زیات ټینګیدو پخاطر یې له عائشه بنت ابوبکر (رضي الله عنهما) او حفصه بنت عمر (رضي الله عنهما) سره واده وکړ، رقیه او ورپسې ام کلثوم یې عثمان، او فاطمه یې علي (رضي الله عنهم) ته په نکاح ورکړې.

هغه وخت عربانو خپلوي او دوستي ډیره پاللله، خپلوانو ته یې زیات احترام درلود، په دوستۍ سره د قبایلو تر مینځ اړیکې مضبوطیدلې، دښمنۍ او جگړې ورباندې پای ته رسیدلې، او له خپلوانو سره دښمني او جگړه د شرم او بې ننگۍ خبره بلل کیدله.

له همدې امله رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وغوښتل د خپلوۍ او ودونو له لارې ځینې قبیلې د ځان کړي، له همدې لارې له اسلام سره د هغوی دښمني او عداوت ختم کړي. ام سلمه (رضي الله عنها) له بني مخزوم قبیلې څخه وه، ابوجهل او خالد هم له همدې قبیلې څخه وو، له ام سلمه (رضي الله عنها) سره له واده نه وروسته خالد د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خلاف د احد د غزا

(۱). زاد المعاد ۲۹ / ۱

په شان سخته دښمني او کلک دریځ نه درلود، بلکه څه وخت وروسته پخپله خوښه مسلمان شو. همدا راز ابو سفیان له هغې نه وروسته چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې لورام حبیبه نکاح کړه د مسلمانانو په خلاف جگړه ونکړه. له جویریې او صفیه سره له واده نه وروسته د یهودانو دوی قبیلې بني مصطلق او بني نضیر هم پداسې عمل لاس ندی پورې کړی چې په دښمني دلالت وکړي بلکه جویریې خو د خپل قوم لپاره تر ټولو نه زیاته برکتې ښځه وه ځکه لدې سره له واده نه وروسته اصحابو (رضي الله عنهم) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپلوۍ د درناوي په خاطر د هغې د قوم سل کورنۍ آزادې کړې او ټولو به ویل: دوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلوان دي باید آزاد شي، څرگنده ده چې دې احسان او نیکۍ د هغوی پر زړونو ډیره مثبتې اغیزه درلوده.

د اسلام او مسلمانانو په خلاف د دښمنۍ د کمولو او له مختلفو قبایلو سره د دوستۍ له ټینګولو نه علاوه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ودونو ستر هدف دا و چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) غوښتل له خپلو میرمنو نه د داعیانو او معلمانو کار واخلي، ځکه هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې مکلف و چې دا له تمدن، فرهنگ او ثقافت نه لیرې او پردی قوم داسې وروزي چې د ژوند په ټولو آدابو او اخلاقو سمبال وي. هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نوې ټولنه جوړوله، او د ټولنې حاکمو اصولو دا اجازه نه ورکوله چې نارینه او ښځینه دې سره ګډ وي، او دا ممکنه نه وه چې د عربي ټولنې ښځې دې خپل نوي اسلامي فرهنگ او ثقافت مخامخ له نارینه وو نه زده کړي. ښځې د ټولنې یوه مهمه برخه وه او د هغوی پوهه، روزنه او ښوونه لکه د نارینه وو په شان ضروري او لازمي وه، بناءً رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مجبور وو ددې لوی عمل د ادا کولو پخاطر د ښځو د روزنې او ښوونې پخاطر د مختلفو عمرونو درلودونکې ښځې غوره کړي، د مختلفو عمرونو او مختلفو صلاحیتونو خاوندانې ښځې په نکاح کړي، هغوی په اسلام او اسلامي اخلاقو وروزي، د دین احکام ور زده کړي او داسې معلماني ورنه جوړې کړې چې وکولې شي په بریالیتوب سره ښاري او باندېه والې میرمنې وروزي، هغوی ته د اسلام پیغام ورسوي، زړو او ځوانو ښځو ته اسلامي آداب او اخلاق په عملي توګه ور زده کړي او ښځو ته د تبلیغ دنده ادا کړي. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) قدرمنو میرمنو (رضي الله عنهن) د اسلام د مبلغانو رول ادا کړی، هغوی په ډیره ښه توګه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و

صحابه و سلم) کورني او ژوندني حالات ښځو ته انتقالول، هغوی به په ټولو امورو کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه زده کړه کوله او بیا به یې نورو ښځو ته ښوونه کوله. دا دنده هغو بیبیانو ډیره ښه ادا کړیده چې ډیر عمر ژوندی وې لکه عائشه (رضي الله عنها)، نوموړې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زیات شمیر مبارک اقوال او سپیڅلي اعمال نورو ته رسولې دي.

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یو واده داسې و چې په هغه سره د جاهلي دور یو زوړ عادت او رواج مات شو، په عربانو کې زوې نیول (پسر خواندگی) رواج درلود. پسر خوانده به د اصلي او نسبي زوی په شان ټول حقوق درلودل او په هر څه کې به د نسبي زوی په شان معامله ورسره کیدله. دا رواج دومره خور شوی و چې له مینځه وړل یې آسانه او ساده کار نه و، څرگنده ده چې دې رواج د طلاق، نکاح، میراث او نورو معاملاتو په برخه کې له اسلامي احکامو سره تعارض درلود، پدې عادت او رواج کې نور ډیر داسې مفسد او فتنې پټې وې چې اسلام د هغو د له مینځه وړلو لپاره راغلي و. د همدې جاهلي عادت د ابطال او له مینځه وړلو لپاره الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته امر وکړ چې له زینب بنت جحش سره نکاح وکړي. زینب (رضي الله عنها) د زید ښځه وه، زید د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پسر خوانده و یعنې هغه یې په فرزندۍ یا زوی توب نیولی و. زید چې له زینب سره واده وکړ، له واده نه وروسته د دواړو تر مینځ د ګډ ژوند شرایط نه وو برابر، اختلاف یې سره درلود، نو زید اراده وکړه طلاقه یې کړي. دا داسې وخت و چې کافران له هرې خوا نه پر مسلمانانو د حملې په حال کې وو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مشرکانو، یهودانو او منافقانو له تبلیغاتو نه ویریده، او دا تشویش یې درلود چې هسې نه دښمنان لدینه هم دده په خلاف د یوې تبلیغاتي وسیلې په توګه کار واخلي، نو خوښه یې نه وه چې زید خپله ښځه زینب طلاقه کړي. متردد و او څرګنده ده چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا تردد او تمایل له هغه عزم او عزیمت سره پوره برابري نه درلوده، کوم چې له امله یې د الله تعالی له خوا را استول شوی و. الله تعالی پدې مساله کې عتاب ورته وکړ او ویې فرمایل: (وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ) (الاحزاب: ۳۷)

[او کله چې تا وویل هغه (زید) ته چې انعام کړی و الله پر هغه او انعام کړی و تا پر هغه (په آزادولو سره) چې خپله ښځه وساته او وویرېږه له الله ته حال دا چې پتوله تا په زړه کې هغه خبره چې الله یې ښکاره کوونکې و او ته ویریدې له خلکو نه او الله ډیر لایق دی چې ویره ورنه ولري.]

په پای کې زید هغه طلاقه کړه او له عدت نه وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) واده ورسره وکړ. دا نکاح هغه وخت وشوه چې بني قریظه محاصره شوي وو. دا نکاح د الله په امر وشوه او الله دا ورباندې واجبې کړې وه هیڅ اختیار او مجال یې نه و ورکړی، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې هکله هیڅ بله لاره او اختیار نه درلود. الله تعالی فرمایي: ((فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لَكَ لَا يَكُونُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجٍ أَذْعَيْنَهُمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا)) (الاحزاب: ۳۷) [کله چې پوره کړ زید له هغې (زینب) نه

خپل غرض (او طلاقه یې کړه او عدت یې پوره شو) نو په نکاح درکړه مونږ تا ته دغه (زینب) د پاره ددې چې نه وي پر مؤمنانو سختي او ویال په نکاح کولو د ښځو د ادعیاوو کې کله چې تمام کړي دوی خپل غرض ورنه او د الله امر نافذ دی.]

ددې حکم تر شا دا حکمت پروت و ترڅو پدې سره د فرزندۍ او پسر خواندګۍ په نامه مشهور شوی جاهلي دود له مینځه یوسي، الله تعالی دې ته اشاره فرمایي: (ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ) (الاحزاب: ۵)

[وبولی تاسې دغه ادعیاء (پسر خواندګان) پلرونو د دوی ته دغه ډیر غوره دی په نزد د الله.]

((مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ))

(الاحزاب: ۴۰) [ندی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حقیقي پلار د هیڅ یو تن له سړیو ستاسې نه، لیکن رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او خاتم د رسولانو دی.]

ډیر عادتونه او رواجونه داسې وي چې په تشه خبره او قول سره نه پریښودل کیږي، بلکه د هغه له مینځه وړل له قول سره عملي مثال ته هم ضرورت لري. همدیته ورته یوه پیښه د عمرة الحديبيه په وخت کې هم وشوه هغه مسلمانان او اصحاب (رضي الله عنهم) چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د پزې اوبه هم ځمکې

ته نه پرېږدي بلکه د عروه بن مسعود ثقفي په خوله هغه را اخلي او په بدن يې موبني، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اوداسه د اوبو په را اخیستلو کې یو له بل سره مقابلې کوي، همدوی وو چې له خپل گران رهبر سره یې د مرگ بیعت کړی، په همدې ډله کې ابوبکر، عمر او نور یاران وو، همدغو اصحابو (رضي الله عنهم) ته چې له تړون نه وروسته امر کېږي لاړ شئ خپل د قربانۍ څاروي حلال کړئ، ځانونه له احرام نه خلاص کړئ، وینو چې په قولې امر سره یو هم د حکم تعميل نه کوي، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې صحنې په لیدو سره غمگین او خوابدی کیږي، خو کله چې ام سلمه (رضي الله عنها) مشوره ورکړه چې لومړی خپله قرباني ذبح کړي، له هیچا سره څه خبره ونکړي، نو بیا به ټول همدا کار عملي کوي. همداسې وشول رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې خپله د قربانۍ څاروی حلال کړ، اصحاب (رضي الله عنهم) ټول پاڅیدل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) متابعت یې وکړ. د همدې مثال په رڼا کې د قولې او عملي حکم تر مینځ توپیر معلومولی شو، او وینو چې عملي حکم څه ډول اغیزه او اثر لري.

له زینب بنت جحش (رضي الله عنها) سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له نکاح نه وروسته منافقانو ډیر زهرجن تبلیغات وکړل، ډیرې شبهيې یې را ولاړې کړې، تردې حده چې ځینې کمزوري مسلمانان ترې متاثر هم شول، پدې وخت کې یو بل مشکل دا و چې له زینب سره واده د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پنځم واده کیده، او مسلمانانو ته خو له څلورو نه د زیاتو ودونو جواز نه و، نو دلته دوه مشکله وو: لومړی دا چې دا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پنځم واده کیده، بله دا چې زید د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پسر خوانده و چې د جاهلي عادت مطابق د هغه له طلاقې شوې ښځې سره واده نه و ورته روا. د همدې مشکلاتو د حل لپاره الله تعالی د احزاب سورت څو آیتونه را نازل کړل دا موضوع گانې یې ښې وڅیړلې او مسلمانانو ته یې وښودله چې پسر خواندگي په اسلام کې اصل نلري او بله دا چې الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د ودونو په هکله داسې امتیاز ورکړیدی چې بل چا ته نشته، دده لپاره له څلورو نه زیات ودونه روا دي، او د لوړو اهدافو پخاطر الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته دا ځانگړتیا ورکړیده.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له امهات المؤمنین (رضي الله عنهن) سره ډیر د شرف، عزت اطمینان، احسان او نیکی ژوند وکړ. ټولې بیبيانې د

شرف، قناعت، صبر، تواضع، خدمت او حق پیژندنې نمونه وې، که څه هم رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیر د محرومیت ژوند تیراوه. انس (رضی الله عنه) وايي: فکر نه کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به تر وفاته نرمه ډوډۍ خوړلې وي او یا یې دې پخپلو سترگو کباب شوی پسه لیدلی وي.^۱ عائشه (رضی الله عنها) وايي: ډیر ځله داسې کیدله چې دوی، دوی میاشتې به مسلسل او د دریمې میاشتې تر رابره کیدو پورې به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په کور کې اور نه بلیده. عروه ورته وویل: ژوند مو په څه تیراوه؟ عائشه وفرمایل: په اوبو او خرما.^۲ پدې هکله ډیر روایات را نقل شوي دي.

لډې اقتصادي مشکلاتو سره سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) میرمنو هیڅ اعتراض نه درلود، قانع وې، یوازې یو ځل یې له خپل ژوند او سخت حالت نه شکایت وکړ، خو پدې کې هم لوی حکمت پروت و دا د احکامو د تشریح علت شو، او په همدې مناسبت دا آیت نازل شو:

((يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَزْوَاجَكُمْ إِن كُنْتُمْ تُرْذِنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزَيَّنَّتْهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعُكُمْ وَأَسْرَحُكُمْ سَرَاحًا جَمِيلًا (۲۸) وَإِنْ كُنْتُمْ تُرْذِنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالْدارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُمْ أَجْرًا عَظِيمًا)). (الاحزاب: ۲۸-۲۹)

[اې نبی! ووايه ته ښځو خپلو ته که چيرې تاسې غواړئ همدغه ژوندون د دنيا او نياست ددې بې ارزښته ژوندون، نو راشئ چې فايده در ورسوم او خوشې کړم تاسې په نيکۍ سره او که اراده لرئ د الله او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او د آخرت پس بيشکه الله تيار کړی دی د صالحينو د تاسې لپاره ډیر لوی اجر.] دې عظیمو میرمنو د شرف او عزت په حکم ټولو دنيا ته شا کړه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې له هر څه نه غوره و باله یوې هم دا خوښه نکړه چې د دنيا مال او متاع دې وغواړي.

ددې میرمنو تر مینځ سره لدې چې شميره یې ډیره وه، داسې څه مشکل ندې پيښ شوی کوم چې معمولاً د بنو تر مینځ واقع کیږي، خو کله نا کله به د انساني کمزورۍ له امله څه ستونزې پيښیدلې. او چې کله څه غلطی ور نه شویې الله تعالی عتاب

۱. صحيح البخاري ۹۵۲/۲.

۲. نفس المصدر والصفحة.

ورته کړی او دوی بیا هغه ندی تکرار کړی. الله تعالی فرمایي: (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ). (التحریم: ۱) د پنځم ایت تر پایه [اې رسوله ولې حراموې هغه څه چې الله درته حلال کړي دي].

په پای کې وایم چې د میرمنو د تعدد په هکله بحث ته ضرورت نشته ځکه ددې مسئلې یعنې د بنځو د تعدد زیات مخالفین هغه کسان دي چې د غربي تمدن نمایندګي کوي، خو که د اروپا او غربي نړۍ ژوند ته وګورو د هغوی هغه مشکلات او ستونزې تر نظر تیرې کړو، هلته کیدونکي هغه جرایم او جنايات وګورو چې ورباندې راغلي، هغه بدبختۍ او مصیبتونه وشمیرو کوم چې له همدې اصل (تعدد) نه د انحراف او انکار له امله ورباندې رالویدلي دي، نو بیا ددې ضرورت نه پاتی کیږي چې ددې نظر د ابطال په هکله نور استدلال وشي، د اروپایانو او ټولو غریبانو عملي ژوند ددې لپاره ښه دلیل دی چې تعدد مشکل او نقص نه بلکه ضرورت او حل دی.

د رسول الله (ﷺ) صفات او اخلاق

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د داسې جسماني او اخلاقي کمال، جمال او ښکلا خاوند و چې په ژبه یې وصف او بیان نه شي کیدلی. زړونه دده په محبت او دوستۍ ودان و، هره سینه یې له قدر او درناوي ډکه وه، خلکو دده له عظمت او کرم نه ځانونه قربانول. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شان قدر او منزلت د هیچا نه و او نه دی او نه به په راتلونکي کې شي، چا چې ژوند ورسره کړی دده د مینې او محبت بندیوان شوی، اصحابو (رضي الله عنهم) دومره مینه ورسره درلوده چې پخپله یې مرګ قبلاوه خو دا یې نه غوښتل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یو نوک خوږ شي.

له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د خلکو د مینې او محبت یو علت دا و چې هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دومره کمال خاوند و چې هر څوک یې خپلولی شوای. په راتلونکو کرښو کې به په مختصره توګه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جمال او کمال په هکله را نقل شوي روایات تر نظر تیر کړو، خو مخکې لدینه چې ددې عظیم لارښود د کمال او ښکلا په هکله څه ووايو پدې اعتراف کوو چې مونږ په هیڅ صورت هم د هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حق په قلم او ژبه سره نه شو ادا کولی.

د رسول الله (ﷺ) اخلاقي کمال او شمایل

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هجرت په سفر کې د ام معبد خزاعي له ځیمې نه تیر شو، له ام معبد سره یې ملاقات وشو، نوموړې خپل میړه ته دده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) صفات بیان کړل او پدې هکله یې داسې وویل: یو شخص مې ولید چې ډیر ښکلی او باوقاره و، ځلیدونکی مخ او غوره اخلاق یې درلودل، نه مریض و او نه یې اندامونه غیر متناسب وو، ډیر ښکلی او برابر و. زړه رابښکونکی سر او مخ یې درلودل، تورې سترګې، لوړ آواز، اوږده غاړه، ګڼه ږیره،

اوږده بانه، نښتې نړۍ وروځې او اوږده تور وینستان یې درلودل، چې چپ به و ځانگړی وقار یې درلود او که خبرې به یې کولې عظمت او لوړوالی به یې له واریه ښکاریده. له لیرې نه ډیر با هیبته او دروند ښکاریده او له نژدې نه ډیر خوږ، شیرین زبانه و، خبرې یې لنډې او مقبولې وې، نه یې زیاتې خبرې کولې او نه له اندازې نه کمې، خبرې یې لکه ملغلرې وې. د متوسطې ونې خاوند و نه ډیر لوړ او نه ډیر ټیټ و، د داسې یوې ځانگړې په شان و لکه چې د دوو څانگو تر مینځ واقع شي او له دواړو نه وتلی او غوره وي، ملگرو یې ډیره مینه ورسره درلوده، چې ده به خبرې کولې ملگري به یې چوپ وو، امر به یې چې وکړ ټول به یې تعمیل ته ولاړیدل، امر یې منل کیده، نه بد خوۍ و او نه ظالم. (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)^(۱)

علي بن ابي طالب (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په وصف کې وایي: نه ډیر بې اندازې لوړ او نه ډیر ټیټ و، متوسطه ښکلې ونه یې درلوده، ښه چار شانه و، وینستان یې نه ډیر نرم و او نه ډیر تاو تاو، مبارک مخ یې غوښن نه و گرد او سور رنګه و، سترگې یې غټې بادامي، بانه یې اوږده او گڼې، اوږې یې پلنې، له ټټر نه تر گیلې یا نامه پورې یې نري وینبان وو، نور جسم یې وینستان نه درلودل د لاسونو او پښو گوټې یې غوښنې وې، د تگ په وخت کې به د مخې لور ته مایل و تا به ویل چې په څوړ کوزیږي، که چا ته به یې التفات او توجه کوله نو په ټول بدن سره به ورته ملتف کیده.

د دواړو اوږو تر مینځ یې د نبوت مهر و، له ټولو نه زیات مهربان او ښونکی و، د زیاتې حوصلې درلودونکی و چا به چې ژوند ورسره تیر کړ، معرفت به یې ورسره حاصل شو، نو ډیره مینه به یې ورسره پیدا کیدله، چا به یې چې صفت کاوه ویل به یې: دده په شان شخص مې نه مخکې لیدلی او نه وروسته.^(۲)

په بل روایت کې له علي (رضي الله عنه) نه رانقل شوي چې وایي: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک سر لوی او په غوښو ډک و له ټټر نه ترنامه پورې یې وینستان وو، د تگ په وخت کې به د مخې خوا ته مایل و ته به وایې لکه چې په څوړ کوزیږي.^(۳) جابر بن سمره (رضي الله عنه) وایي: د رسول الله (صلی الله علیه و

(۱). زاد المعاد ۲/ ۴۵

(۲). ابن هشام ۱/ ۴۰۱-۴۰۲. جامع الترمذي مع شرحه تحفة الاحوذی ۴/ ۳۰۳.

(۳). المصدر الاخير.

اله و صحبه و سلم) مبارکه خوله لویه وه، په سترگو کې یې لږ څه سوروالی و، پوندې یې ډنگرې او بې غوښې وې.^(۴)

ابو طفیل (رضي الله عنه) وايي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سپين، نمکين، ښکلی او د متوسط قامت او معتدل بدن خاوند و.^(۵)

انس بن مالک (رضي الله عنه) وايي: د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لاسونه غټ او پلن وو، رنگ يې ښکلی و نه ډیر بې نمکه سپين او نه ډیر گندمي (غنم رنگه) و، پداسې حال کې وفات شو چې په سر او ډیره کې يې له شلوه زیات سپين وینستان نه وو.^(۶) او وايي: په مبارکو شقيقو کې يې سپين والی و. او په بل روایت کې وايي: په مبارک سر کې يې ځای ځای سپين وینستان وو.^(۷)

ابو جحیفه وايي: ما يې تر لاندینۍ شونډې لاندې سپين والی لیدلی.^(۸) عبدالله بن بسر (رضي الله عنه) وايي: په مبارکه زنی يې څو تاره سپين وینستان وو.^(۹)

براء (رضي الله عنه) وايي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) چار شانه و، اوږې يې پلنې وې، وینستان يې د غوږو تر نرمیو پورې اوږده وو، ما هغه په سرو جامو کې لیدلی، چې دده د ښکلا په شان ښکلا مې نده لیدلې.^(۱۰)

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لومړیو کې له اهل کتابو سره د موافقت پخاطر خپل مبارک وینستان له مخې نه شا ته رومنځول، خو وروسته يې وینستان په دوو برخو ویشل.^(۱۱)

براء وايي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ټولو نه زیات خوش اخلاقه او ښکلی و.^(۱۲) پوښتنه ترې وشوه چې آیا مخ يې لکه د تورې په شان داسې ځلیده؟ ویې ویل: نه، د تورې په شان نه بلکه مخ يې لکه د سپوږمۍ په شان ځلیده. په بل روایت کې راځي چې مخ يې گردی و.^(۱۳)

(۴). صحیح مسلم ۲/۲۵۸.

(۵). صحیح مسلم ۲/۲۵۸.

(۶). صحیح بخاري ۱/۵۰۲.

(۷). بخاري، مسلم ۲/۲۵۹.

(۸). بخاري ۵۰۱-۵۰۲.

۵. نفس المصدر ۱/۵۰۲.

(۹). نفس المصدر.

(۱۰). صحیح بخاري ۱/۵۰۳.

(۱۱). نفس المصدر ۱/۵۰۲. مسلم ۲/۲۵۸.

(۱۲). بخاري ۱/۵۰۲. صحیح مسلم ۲/۲۵۹.

الرُّبِيع بنت معوذ (رضي الله عنها) وايي: د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخ ته به دې چې وکتل تا به ويل لمر ته گورم.^(۱۰)

جابر بن سمره (رضي الله عنه) وايي: يوه شپه مې چې سپوږمۍ بره راختلې وه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وکتل، بيا مې سپوږمۍ ته وکتل، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سرې جامې اغوستې وې، ومې کتل چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مې په سترگو کې له سپوږمۍ نه زيات ښکلی او ځليدونکي ښکاریده.^(۱۱)

ابو هريره (رضي الله عنه) وايي: له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه زيات ښکلی شی مې ندی ليدلې، تا به ويل لمر يې په مخ کې شعلې وهي، څوک مې هم په تگ کې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه تيز ندی ليدلې، داسې به روان و تا به ويل لکه چې ځمکه يې تر پښو لاندې منډې وهي، مونږ به ورپسې ستړي شوو خو هغه به نه ستړی کيده.^(۱۲)

کعب بن مالک (رضي الله عنه) وايي: د خوشالۍ په وخت کې به د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخ داسې شعلې وهلې تا به ويل د سپوږمۍ ټوټه ده.^(۱۳) يو ځل د عائشې (رضي الله عنها) په کور کې خولې شو، مبارک مخ يې داسې په خلا شو چې عائشې (رضي الله عنها) يې په هکله د ابو کبير هذيلي دا شعر ووايه:

و اذا نظرت الى اسرة وجهه
برقت كبرق العارض المتهلل^(۱۴)

[چې د مخ لیکو ته يې وگورې نو داسې ځليږي لکه ځليدونکې وريځ چې د آسمان په خنډو کې ځليږي.] ابوبکر (رضي الله عنه) به چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وکتل نو ويل به يې:

امين مصطفى بالخير يدعو
كضوء البدر زايله الظلام^(۱۵)

[امين دی مصطفى (غوره شوی) د نيکۍ لور ته بلنه کوي، لکه د څوارلسم سپوږمۍ داسې ځليږي چې هيڅ تياره پکې نشته.]

(۱۰). رواه الدارمي. مشكاة المصابيح ۵۱۷/۲.

(۱۱). ترمذي في الشمائل ص ۲. الدارمي. مشكاة المصابيح ۵۱۸/۲.

(۱۲). جامع الترمذي مع شرحه تحفة الاحوذى ۳۰۶/۴. مشكاة المصابيح ۵۱۸/۲.

(۱۳). ترمذي

(۱۴). بخارى ۵۰۲/۸.

(۱۵). رحمه للعالمين. ۱۷۲/۸.

(۱۶). خلاصه السير ص ۲۰.

عمر (رضي الله عنه) به يې په وصف كې د مثال په توگه د زهير هغه شعر وايه چې د هرم بن سنان په هكله يې ويلي و:

لو كنت من شئ سوى البشر كنت المضى ليلة البدر

[كه ته له بشر نه پرته بل څه واى، نو پخپله رڼا به د څوارلسم سپوږمۍ په شان شپه رڼا كوله] بيا به يې ويل رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) همداسې و^۱. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به چې په قهر شو مخ به يې رنگين شو تا به ويل په مخ يې د انار دانې ماتې شوې دي^۲.

جابر بن سمره (رضي الله عنه) وايي: پوندې يې نرۍ وې، له تبسم نه لوړه خدا يې نكوله كه به مو ورته كتل گمان به مو كاوه چې سترگې يې په رنجو تورې كړيدي پداسې حال كې چې په حقيقت كې به يې رانجه نه واستعمال كړي.^۳

ابن عباس (رضي الله عنهما) وايي: د مخې د دواړو غاښونو تر مينځ يې كمه فاصله وه، خبرې به يې چې كولې تا به ويل د غاښونو له منځ نه ي نور راوځي^۴.

بن كلې غاړه يې درلوده لكه سپين زر داسې به خليده، گڼ باڼه او گڼه ډيره يې درلوده، ټنډه يې پراخه وه، وروځي يې سره وصل وې، لوړه پزه، او گلالۍ مخ يې درلود. له ټټر نه تر نامه پورې يې وينستان وو، دا وينستان لكه د يوې څانگې په شان وو، په بدن يې نور وينستان نه وو، يوازې مټې او اوږې يې له وينستانو ډكې وې. سينه او خيټه يې برابره، پراخه سينه، غټ غټ بندونه او پلن لاسونه يې درلودل، مناسب قامت يې درلود، خيټه يې له لوږې نه ډيره وړه وه، پښې يې له ځمكې نه لوږې وې (موزه پاى و) اندامونه يې موزون او قوي وو، په ډيره تواضع او وقار به روان و^۵.

انس (رضي الله عنه) وايي: داسې ابريشمي او ورينمينه ټوټه مې نده ليدلې چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له لاسونو نه زياته نرمه وي، او نه مې دده (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مبارك بدن د بن كلې بوى په شان خوشبويي ليدلې. په بل روايت كې راځي چې: داسې مشك او عنبر مې ندي بوى كړي

۱. خلاصة السير ص ۲۰.

۲. مشكاة المصابيح ۲۲/۱. الترمذي ابواب القدر ۳۵/۲.

(۳). الترمذي. مع شرحه تحفة الاحوذى ۳۰۶/۴.

۴. رواه الدارمي. مشكاة المصابيح ۵۱۸/۲.

(۵). خلاصة السير ۱۹ - ۲۰.

چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بدن له مبارک بوی نه زیاته خوشبویی ولري.^(۶)

ابو جحیفه (رضي الله عنه) وایي: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دواړه لاسونه مې ونيول په خپل مخ مې کینودل ومې لیدل چې له واورې نه یخ او له مشکو نه زیات خوشبودار وو.^(۱)

جابر بن سمره (رضي الله عنه) وایي: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خولې له ټولو عطرو نه زیاتې خوشبوداره وې. جابر (رضي الله عنه) وایي: زه ماشوم وم، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مې غومبوري ته لاس راوړ، د شقفت لاس یې پرې راکاږه، ومې ولیدل چې مبارک لاسونه یې یخ او داسې خوشبودار و و تا به ویل همدا اوس یې د عطار له خلتې نه را ایستلي دي.^(۲)

انس وایي: خولې یې لکه ملغلرې داسې وې. ام سلیم (رضي الله عنها) وایي: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مطهر بدن ټول بوی یا خولې له غوره عطرو نه هم غوره وې.^۳

جابر (رضي الله عنه) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې په کومه لاره لاړ، که بل څوک به په همدې لاره لاړل، نو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مبارک بوی نه به پدې پوهیده چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په همدې لاره تللی دی یعنی دده له خوشبویی نه پدې پوهیده چې هغه پدې لاره تللی دی، دده خوشبویی او یا دده د خولو خوشبویی به د دوی د لارې رهنما وه.^(۴)

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دواړو اوږو تر منځ د کوترې د هڅې په اندازه د نبوت مهر لگیدلی و رنگ یې د مبارک بدن د رنگ په شان و، د چپې اوږې خوا ته پدې نرم هډوکي و، او د نخود په اندازه دانې غوندې ورباندې شگکاریدلې.^۵

(۱). صحیح بخاري ۵۰۳/۱. صحیح مسلم ۲۵۷/۲.

(۲). صحیح بخاري ۵۰۲/۱.

(۳). مسلم ۲۵۶/۲.

۳. نفس المصنوع.

(۴). الدارمي، مشکاه المصابيح ۵۱۷/۲.

۵. صحیح مسلم ۲۵۹/۲-۲۶۰.

غوره اخلاق او روحاني کمال

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بې ساري فصاحت او بلاغت خاوند و. سلیسي، روانې، لنډې، با معنی او بې تکلفه خبرې يې ځانگړتيا وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته جوامع الکلم و الحکم ورکړل شوی و، يعنې د داسې بياني کمال درلودونکی و چې زیات مفاهیم به يې په ډیرو لنډو ټکو کې بیانول او د ډیر زیات حکمت او کمال خاوند و.

د عربانو په مختلفو لهجو بڼه پوهیده او له هرې قبیلې سره به يې به د همغې قبیلې پخپله لهجه خبرې کولې، په حاضر جوابۍ کې لکه د کوچیانو (باندیه والو) په شان و، د کلماتو په نظم، غوراوي او استعمال کې لکه د ښار اوسیدونکی داسې و. په الهي مرستې سره چې د وحی په صورت کې ورته راتله د زیات حلم، حوصلې، مهربانۍ او ښې خاوند و. د قدرت په وخت کې عفو، د مشکلاتو په وړاندې صبر او مقاومت هغه صفتونه وو چې الله تعالی ور باندې لورولي وو. انسان که هر څومره حلیم او برده بار شي خو بیا هم کله نا کله له سختۍ نه کار اخلي، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې حلیم و چې که هر څومره به اذیت او زیان به ورواوبست د صبر او حوصلې لمن يې نه پریښوده، د هر جاهل په وړاندې يې له حلم نه کار اخیست. عائشه (رضي الله عنها) وايي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به که د دوو کارونو تر مینځ د اختیار او واک حق درلود، نو هغه کار به يې غوره کاوه چې آسانه به و، خو دا په هغه صورت کې چې آسانه کار به گناه نه وه، ځکه هغه (صلی الله علیه و سلم) له گناه نه تر ټولو زیات پاک او لیرې و. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کله هم خپل انتقام له چا نه ندی اخیستی، خو د شریعت مخالفت يې نه شوای زغملی، او پدې صورت کې به يې د الله لپاره انتقام اخیست^(۱). هغه له قهر نه ډیر لیرې، رضا او نرمۍ ته ډیر نژدې و.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ټولو نه زیات سخي او کریم و، داسې بخششونه به يې ورکول تا به ویل لکه چې له فقر نه بالکل ویره نلري. ابن عباس (رضي الله عنهما) وايي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ټولو نه

(۱). صحیح بخاري ۵۰۳/۱

زیات سخي و، په رمضان کې به چې جبریل ورته راته سخاوت یې نور هم زیاتیده. د رمضان په میاشت کې به هره شپه جبریل ورته راته قرآنکریم به یې ورته تلاوت کاوه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خیر او نیکی په کارونو کې د سهار له نسیم نه زیات مهربانه لطیف او خوځنده و.^(۱)

جابر (رضي الله عنه) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هیڅکله هم د چا د سوال په ځواب کې (لا) نه ندي ویلي.^(۲)

په شجاعت، له نورو سره مرسته، همکارۍ او تعاون کې ساری نلري. د عمل په ډگر کې یې په اثبات رسولې چې له هر چا نه د زیات غیرت او شجاعت خاوند و، پداسې مواقعو کې یې مقاومت کړی چې بل چا هلته د مقاومت وس نه درلود، په ډیرو سختو حالاتو او شیبو کې به د غره په شان په ځای ولاړ و، نه یوازې په شا تګ به یې نه کاوه بلکه مخ په وړاندې به روان و. داسې قهرمان او پهلوان به نه وي چې یو او یا څو ځله یې له میدان نه عقب نشیني نه وي کړې، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپل ژوند کې عقب نشیني او په شا تګ ندی کړی. علي (رضي الله عنه) وایي: کله به چې جگړه ښه گرمه شوه، سترګې به سرې شوې، مونږ به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوا ته ورتلو او دده په حمایت کې به مو ځانونه ساتل، هیڅوک به هم له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه دښمن ته زیات وړلنه و.^(۳)

انس (رضي الله عنه) وایي: یوه شپه د مدینې خلکو د خطر احساس وکړ، غږ یې تر غوږو شو، یوه ډله خلک په غږ پسې ووتل، د لارې په اوږدو کې یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ولید چې بیرته را روان دی، د ابو طلحه په شا توري آس سپور دی، له ټولو نه مخکې په هغه غږ پسې وروتلې و، توره یې په غاړه کې پرته وه او فرمایل یې: ((مه ویرېږئ، مه ویرېږئ)).^(۴)

په حیا او چشم پوشۍ کې له ټولو نه لوړ او مخکې و، ابو سعید خدری (رضي الله عنه) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مستورې پیغلې نه زیاته حیا

^(۱). بخاري ۵۰۲/۸.

^(۲). بخاري ۵۰۲/۸.

^(۳). الشفا ۱ للقاظي عیاض ۸۹/۱.

^(۴). مسلم ۲۵۲/۲، بخاري ۴۰۷/۱.

درلوده. له کوم شي نه به يې چې نفرت کيده او بد به يې ورنه راغلل نو د کراحت نښانې به يې په مخ کې ښکاره کيدلې.^(۵) چا ته به يې مخامخ ډير نه کتل، بلکه مبارکې سترگې به يې يوې او بلې خوا ته اړولې، ځمکې ته به يې له آسمان نه ډير کتل، ډير غور، تدبر او تفکر به يې کاوه، کوم څه به چې د چا نه خوښيدل هغه به يې نه يادول، چا ته به يې چې نصيحت کاوه او يا به يې چې د چا عيب بيانواوه، نو نوم به يې نه ورته اخيست بلکه ويل به يې: د هغه چا حال به څه وي چې داسې او هسې کارونه کوي. د فرزدق د لاندیني قول تر ټولو غوره مصداق و:

يغضي حياء و يغضي من مهابته
فلا يكلم الا حين يتسم

[خپلې سترگې له حيا نه پټوي پداسې حال کې چې له هيبت نه يې د نورو سترگې پټيږي، يوازې هغه وخت خبرې ورسره کيږي چې په شونډو يې تبسم وي.]

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د زيات عدل، عفت، صدق، امانت او استقامت درلودونکی و. دښمنان له دوستانو نه مخکې دده په امانت، صداقت او عفت اعتراف کوي، له اسلام نه مخکې په امين مشهور شوی و ټولو به خپل امانتونه له ده سره ايښودل. او ټولو به د حکم په توگه مراجعه ورته کوله.

امام ترمذي روايت کوي چې ابو جهل رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وويل: مونږ تا دروغجن نه شميرو بلکه دا څه دې چې راوړي هغه دروغ بولو، همدا وه چې الله تعالی دا آيت نازل کړ^(۶):

((فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ)) (الانعام: ۳۳) [هغوی تا دروغجن نه گڼي بلکه دا ظالمان د الله آيتونه نه مني.]

هرقل (هيراکليوس) له ابوسفیان نه پوښتنه وکړه: آيا تاسو له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه مخکې لدينه چې د نبوت دعوه وکړي دروغ اوريدلي؟ ابو سفیان ځواب ورکړ: نه.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ډير متواضع او بې کبره شخص و، دا يې نه خوښيدل چې خلک لکه د شاهانو په شان معامله ورسره وکړي او ورته پورته

(۵). صحيح بخاري ۵۰۴/۱.

(۶). مشکاه المصابيح ۵۲۱/۲.

شي. د فقيرانو پوښتنه به يې کوله، مرسته به يې ورسره کوله، د غلامانو دعوت او بلنه به يې قبلوله او د اصحابو (رضي الله عنهم) په مينځ کې به د عادي شخص په توگه ناست و.

عائشه (رضي الله عنها) وايي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به خپلې (پنې) بوتونه پخپله گڼدل (پيوندول)، جامې به يې هم گڼدلې او پيوندولې، پخپل کور کې به يې پخپل لاس کار کاوه. هغه لکه د نورو انسانانو په شان يو انسان و، جامې به يې گڼدلې، مېرې به يې لوشلې او خپل خدمت به يې پخپله کاوه.^(۱)

حضرت نبي (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ډير با وفا، د زيات صله رحم خاوند، مشفق، مهربانه او رحيم انسان و له هر چا نه په غوره اخلاقو کې وړاندې و. بده خبره يې نده کړې، په چا يې لعنت ندی ويلی په بازار کې يې هم غالمغال ندی جوړ کړی. په هره نیکۍ کې د کمال درجې ته رسيدلې و. د بدۍ ځواب يې په بدۍ نه ورکاوه، تل به يې نورو ته عفو، بښنه کوله، دا يې هم نه و خوښ چې نور خلک دې شا ته ورپسې روان وي. په خوراک، جامه او پوښاک کې به يې د خپل ځان او غلامانو تر مينځ توپير نه کاوه، اوف قدرې يې هم نه ويل. د غلام او خادم کارونه به يې هم پخپله کول، کله يې هم خادم او غلام ته سخته خبره نده کړې ورباندې په غوسه شوی ندی، په تقصير يې رټلی ندی. مسکينان يې خوښيدل ناسته ولاړه يې ورسره درلوده، جنازې ته به يې حاضريده، او فقيرانو ته يې په کمه سترگه نه کتل.

يو ځل رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د يوه سفر په دوران کې امر وکړ چې يو پسه دې حلال او پوخ شي! يو کس پسه راونيو ذبح کاوه يې، بل د پخولو بند و بست وکړ، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (وعلي جمع الخطب)، فقالوا: نحن نكفيك. فقال: (قد علمت أنكم تكفوني ولكني أكره أن أتميز عليكم، فإن الله يكره من عبده أن يراه متميزاً بين أصحابه)، وقام وجمع الخطب. زه به خس او خاشاک راټول کړم. اصحابو (رضي الله عنهم) ورته وويل: مونږ يې ستا په ځای راټولوو. ده ورته وفرمايل: زه پوهيږم چې تاسې زما په عوض دا کار کوئ، خو زه دا نه خوښوم، چې ځانته دا امتياز ورکړم، ځکه الله تعالی دا نه خوښوي چې يو بنده دې د نورو په مينځ کې ځانته په امتياز قايل وي. دا يې وفرمايل پاڅيد او خس يې راټول کړل.^(۲)

(۱). مشکاه ۲ المصابيح/ ۵۲۰.

(۲). خلاصه السير ص ۲۲.

غوره به وي دلته د هند بن ابي هاله له خولې نه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) صفت واورو:

هغې به ويل: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به هميشه غمگين ښکاریده، ډیر تفکر او تدبر به يې کاوه، څه خاص آسایش او سهوليات يې نه درلودل، بې ضرورته به يې خبرې نه کولې، زيات به خاموش و، خبره به يې چې پيل کړه پای ته به يې رسوله، بې تکلفه خبرې به يې کولې، خوله به يې دې خوا خوا نه کوله زيات مفاهيم به يې په لنډو ټکو کې بيانول، خبره به يې مکمله او بشپړه وه، ډیر نرم او شيرين و، بدخوبه او سخت معامله نه و. نعمت به که هر څومره وړوکی و لوی يې شميره. د هيڅ شي (خوراک) يې بد نه گڼل، څه به يې چې خوړل نه به يې ستايل او نه به يې بدې بيانوله، که به حق تر پښو لاندې شو دومره به په غوسه شو چې هيڅوک يې مخې ته نه شوی دريدلای. د حق لپاره به يې انتقام اخيست، د خپل ځان لپاره نه په غوسه کيده او نه يې شخصي انتقام اخيست. اشاره به يې چې کوله نو په ټول لاس سره به يې کوله د تعجب په وخت کې به يې مخ بـلې خوا ته اړاوه که به خوشاله و نو سترگې به يې ښکته وې، خدا يې يوازې تبسم وه، او غاښونه به يې لکه ملغلرې داسې ځليدل.

يوازې هغه خبرې به يې کولې چې ضروري به وې، اصحاب به يې سره يو کول، نه دا چې هغوی سره بيل او تيت کړي. د هر قوم مشر ته به يې د مشر په سترگه کتل او هغه به يې د خپل قوم مسوول ټاکه. ځان به يې د نورو له شر نه محفوظ ساته. د خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) خوبه به يې مراعاتوله، د خلکو د حالاتو په هکله به يې له خلکو نه پوښتنې کولې، تل به يې له اعتدال نه کار اخيست او اختلاف يې نه کاوه. ددې له امله چې نور څوک غفلت ونکړي د هيڅ غفلت اجازه يې نه ورکوله، د هر ډول حالاتو د مقابلې لپاره پوره تيار و د حق په لار کې يې هيڅ کوتاهي نه کوله او د نورو په حق يې کله هم تجاوز ندی کړی.

ملگری يې هغه و چې غوره خیر غوښتونکی به و، د نورو غمخور او مرستندوی دده په وړاندې ډیر محترم او د لوړ مقام خاوند و. تل به يې د الله ذکر کاوه د ځان لپاره يې ځانگړی ځای نه و غوره کړی، مجلس ته به چې ورغی هلته به کيناست چيرته به چې ځای خالي و، او همدا يې امر هم و. ټولو ته يې په يوه سترگه کتل د هر چا د حقوقو رعايت يې کاوه چا به چې د ضرورت په وخت کې کيناوه، او يا به يې ودراره نو تر هغې پورې به ورسره ناست او يا ولاړ و تر څو به د هغه ضرورت رفع شو، د هغه سوال

ته به یې په پوره صبر غوږ نیوه او په ډیره ښه طریقه به یې ځواب ورکاوه. اصحاب (رضي الله عنهم) نورو سترگې یې په وړاندې برابر وو، هغه ډیر ورته نژدې و چې د زیاتې تقوی درلودونکی به و، مجلس یې د حلم، صبر، حیا، امانت او صداقت مجلس و، هلته به غالمغال نه و، یو له بل سره به همکاري او نرمي کیدله. د لوی او مشر درناوی به کیده او په فقیر او محتاج به رحم کیده، د بې وسه لاس نیوی به کیده. تل به خوښ و، خوش اخلاقه او مهربانه و، هیڅ بدخویه، بدگفتاره، سخت زړی او غالمغالي نه و، له دریو شیانو نه یې ځان پاک ساتلی و: له ریا نه، بل له زیات خوراک، زیاتو خبرو، او دریم له بې هدفه کار نه.

د چا بدې یې نه بیانوله، بد یې نه ورته ویل، عیبونه یې نه پسې راپلټل، بې ثوابه خبره یې نه کوله، خبرې به یې چې کولې د مجلس ملگري به یې ټول متوجه کیدل غوږ به یې ورته نیوه، خبره به یې نه اخلا لوله، بل چا به چې خبره ورته کوله غوږ به یې ورته ایښود او تر هغې پورې به چوپ و تر څو به د هغه خبره خلاصه شوه. د خدا په خبره به یې خندل د تعجب په وخت کې به یې تعجب کاوه د نورو د نامناسبې خبرې په مقابل کې به یې له زغم او صبر نه کار اخیست. فرمایل به یې: د حاجتمند حاجت پوره کړی. د نیکی په بدل کې به یې له چا نه د شکرانې تمه نه کوله.^(۱)

خارج بن زید (رضي الله عنه) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ټولو نه د زیات وقار درلودونکی و، په آسانی او بې ضرورته به یې خبره نه کوله. زیاتره به خاموش و، د نا مناسبې خبرې په اوریدو سره به یې مخ ګرزاوله. خدا یې د تبسم تر حده وه. خبرې یې په اندازه برابرې وې، نه به یې زیاتې کولې او نه له حده کمې، دده په وړاندې به اصحابو (رضي الله عنهم) هم یوازې تبسم کاوه، او دده په درناوي کې به یې په زوره نه خندل.^۲

لنډه دا چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه کامل انسان و چې مثال نه لري، الله تعالی هغه ته ادب ورکړی و او الله تعالی د هغه د غوره او لوړو اخلاقو په اړه فرمایي: «وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ» (القلم: ۴) [ته د لویو اخلاقو خاوند یې].

همدا د کمال صفات او ځانګړتیاوې وې چې خلک یې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره نژدې کړي وو، د همدې صفاتو له برکته یې د هر چا په زړه کې

(۱). الشفا للقاضي عیاض ۱/ ۲۱ تر ۱۲۶. - شمائل الترمذی .

۲. نفس المصدر ۱/ ۱۰۷.

ځای او لوړ مقام درلود. د همدې غوره اخلاقو په وجه هغه داسې یو رهبر و چې زړونه وریږي ترلي وو، د همدې کمالاتو په سبب هغه خپل مغرور، خود خواه او سرکش قوم د ځان کړ، او همغه جاهل خلک داسې شول چې ډله ډله د الله تعالی په دین مشرفیدل او اسلام ته یې غاړه ایښودله.

دا صفتونه مو چې یاد کړل دا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کمالاتو او غوره اخلاقو یوه ډیره کوچنۍ نمونه ده، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په عظمت او حقیقت پوهیدل او د هغه بیانول یو ناممکن کار دی. د داسې یو انسان صفت به څوک وکړای شي چې اخلاق یې قرآن کریم وي. بیشکه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عظمت حقیقت بیانول د چاله وسه ندي پوره.

اللهم صل على سيدنا محمد و على آل سيدنا محمد كما صليت على سيدنا ابراهيم و على آل سيدنا ابراهيم انك حميد مجيد. اللهم بارك على سيدنا محمد و على آل سيدنا محمد كما باركت على سيدنا ابراهيم و على آل سيدنا ابراهيم انك حميد مجيد.

سلطان محمود صلاح

پيښور - حيات آباد

۱۳۸۱/۴/۱۰ = ۲۰۰۲م ۷/۱

د مراجعې پای

د جمعې ورځ ۸/۴/۲۰۰۶م.

د کتاب مراجع

۱. اخبار الکرام باخبار المسجد الحرام، شهاب الدین احمد بن محمد الاسدي المکی (۱۹۲۲هـ) المطبعة السلفية بنارس الهند ۱۳۹۲هـ/۱۹۷۲م.
۲. الادب المفرد، محمد بن اسماعیل البخاری (۲۵۲هـ) طبع استنبول ۱۳۰۴هـ.
۳. الاعلام، خير الدين الزركلي. الطبعة الثانية القاهرة ۱۹۴۵م.
۴. البداية والنهاية، اسماعیل بن کثیر الدمشقي مطبعة السعادة مصر ۱۹۳۲م.
۵. بلوغ المرام من ادلة الاحکام، احمد بن حجر العسقلاني (۷۷۳-۸۵۲هـ) المطبع القیومي کانفور الهند ۱۳۲۳هـ.
۶. تاریخ ارض القرآن، السيد سليمان الندوي (۱۳۷۳هـ) معارف پریس اعظم كده، الهند ۱۹۵۵م (الطبعة الرابعة).
۷. تاریخ اسلام، شاه اكبر خان نجيب آبادي مكتبة رحمت يوبند يوبي الهند.
۸. تاریخ الامم و الملوك، ابن جریر الطبري المطبعة الحسينية المصرية.
۹. تاریخ عمر بن الخطاب، ابو الفرج عبد الرحمن بن الجوزي مطبعة التوفيق الادبية بمصر.
۱۰. تحفة الاحوذی، ابو العلی عبد الرحمن المارکفوري (۱۳۳۵هـ-۱۹۳۵م) جيد برقي پریس دهلي الهند ۱۳۴۲-۱۳۵۳هـ.
۱۱. تفسیر ابن کثیر، اسماعیل بن کثیر الدمشقي دار الاندلس بیروت.
۱۲. تفهیم القرآن، الاستاذ السيد ابو الاعلی المودودي، مركزي مكتبة جماعت اسلامي الهند.
۱۳. تلقیح فهم الاثر، ابو الفرج عبد الرحمن بن الجوزي (۵۹۷هـ) جيد برقي پریس دهلي الهند.
۱۴. جامع الترمذي، ابو عیسی محمد بن عیسی بن سورة الترمذي (۲۰۹-۲۷۹هـ) المكتبة الرشيدية دهلي الهند.
۱۵. الجهاد في الاسلام، (اردو)، الاستاذ السيد ابو الاعلی المودودي،

- اسلامک پبلیکشنز لمیٹڈ لاہور پاکستان.
۱۶. خلاصۃ السیر، محب الدین ابو جعفر احمد بن عبد اللہ الطبری ۲۷۴ھ دہلی پرنٹنگ پریس دہلی الہند ۱۳۴۳ھ.
۱۷. رحمة للعالمین، محمد سلیمان المنصور فوری (م ۱۹۳۰م) حنیف بک دیپو دہلی.
۱۸. رسول اکرم کی سیاسی زندگی (اردو) الدكتور حمید ال، لہ پاریس سالم کمپنی دیوبند یو۔ بی الہند ۱۹۶۳م.
۱۹. الروض الانف، ابو القاسم عبد الرحمن بن عبد اللہ السہیلی (۵۰۸-۵۸۱ھ) المطبعة الجمالية بمصر ۱۳۳۲ھ-۱۹۱۴م.
۲۰. زاد المعاد، شمس الدین ابو عبد اللہ محمد بن بکر بن ایوب المعروف بابن القيم (۲۹۱-۷۵۱) المطبعة المصرية الطبعة الاولى ۱۳۴۷-۱۹۲۸م.
۲۱. سفر التکوین.
۲۲. سنن ابن ماجہ، ابو عبد اللہ محمد بن یزید بن ماجہ القزويني، (۲۰۹-۲۷۳ھ).
۲۳. سنن ابی داؤد، ابو داؤد سلیمان بن الاشعث السجستاني (۲۰۲-۲۷۵ھ) ج ۱ المطبع المجیدی کانفور الہند ۱۳۷۵ھ، ۲ المكتبة الرحيمية ديوبند يوبي الہند.
۲۴. سنن النسائي، ابو عبد الرحمن احمد بن شعيب النسائي (۲۱۵-۳۰۳ھ) المكتبة السلفية لاہور پاکستان.
۲۵. السيرة الحلبية، ابن برهان الدين.
۲۶. السيرة النبوية، ابو محمد عبد الملك بن هشام بن ايوب الحميري، ۲۱۳ او ۲۱۸ھ) شركة مكتبة و مطبعة مصطفى البابي الحلبي و اولاده بمصر المطبعة الثانية ۱۳۷۵ھ-۱۹۵۵م.
۲۷. شرح شذور الذهب، ابو محمد عبد اللہ جمال الدين بن يوسف المعروف بابن هشام الانصاري (۷۰۸-۷۲۱) مطبعة السعادة بمصر.
۲۸. شرح صحيح مسلم، ابو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي (۲۷۲ھ) المكتبة الرشيدية دہلی الہند ۱۳۷۲ھ.
۲۹. شرح المواهب اللدنية، الزرقاني نسخة عتيقة مخرومة الاوائل.

٣٠. الشفا بتعريف حقوق المصطفى، القاضي عياض، مطبعة عثمانية استانبول ١٣١٢هـ.
٣١. صحيح البخاري، محمد بن اسماعيل البخاري (٢٥٢ هـ) المكتبة الرحيمية (ديوبند الهند) ١٣٨٤ - ١٣٨٧هـ.
٣٢. صحيح مسلم، مسلم بن الحجاج القشيري المكتبة الرشيدية دهلي الهند ١٣٧٢هـ.
٣٣. صحيفة حقوق.
٣٤. صلح الحديبية، محمد احمد باشميل (الطبعة الثانية) دار الفكر ١٣٩١هـ - ١٩٧١م.
٣٥. الطبقات الكبرى، محمد بن سعد مطبعة بريل ليدن ١٣٢٢هـ.
٣٦. عون المعبود شرح ابي داؤد، ابو الطيب شمس الحق العظيم آبادي (الطبعة الاولى الهندية).
٣٧. غزوة احد، محمد احمد باشميل (الطبعة الثانية).
٣٨. غزوة بدر الكبرى، محمد احمد باشميل (الطبعة الثانية) ١٣٧٢ هـ - ١٩٧٢م.
٣٩. غزوة خيبر، محمد احمد باشميل (الطبعة الثانية) دار الفكر ١٣٩١ - ١٩٧١.
٤٠. غزوة بني قريظة، محمد احمد باشميل (الطبعة الاولى) ١٣٧٢ هـ - ١٩٢٢م.
٤١. فتح الباري، احمد بن علي بن حجر العسقلاني (٧٧٣ - ٨٥٢)، المطبعة السلفية و مكتبتها الروضة القاهرة.
٤٢. فقه السيرة، محمد الغزالي، دار الكتاب العربي بمصر الطبعة الثانية ١٣٧٥ هـ = ١٩٥٥م.
٤٣. في ظلال القرآن، سيد قطب، دار احياء العربي بيروت لبنان الطبعة الثالثة.
٤٤. القرآن الكريم.
٤٥. قلب جزيرة العرب، فؤاد حمزة، المطبعة السلفية و مكتبتها، الروضة بمصر ١٣٥٢ هـ - ١٩٢٣م.
٤٦. ما ذا خسر العالم بانحطاط المسلمين، السيد ابو الحسن علي الحسني الندوي، الطبعة الرابعة مكتبة دار العروبة القاهرة ١٣٨١ هـ - ١٩٦١م.
٤٧. محاضرات تاريخ الامم الاسلامية، الشيخ محمد الخضري بك، المكتبة

- التجارية الكبرى بمصر، الطبعة الثامنة ١٣٨٢ هـ.
٤٨. مختصر سيرة الرسول، شيخ الاسلام محمد بن عبد الوهاب التميمي النجدي (م ١٢٢٠)، مطبعة السنة المحمدية القاهرة الطبعة الاولى ١٣٧٥ هـ -١٩٥٢ م.
٤٩. مختصر سيرة الرسول، الشيخ عبد الله بن محمد النجدي آل الشيخ (م بمصر ١٢٤٢ هـ).
٥٠. مدارك التنزيل، النسفي.
٥١. مرقة المفاتيح ج ٢، الشيخ ابو الحسن عبيد الله الرحمانى المباركفوري نامي پريس لکنهو الهند ١٣٧٨ هـ -١٩٥٨ م.
٥٢. مروج الذهب، ابو الحسن علي المسعودي مطبعة الشرق الاسلامية القاهرة.
٥٣. المستدرک، ابو عبد الله محمد الحاكم النيسابوري دائرة المعارف العثمانية حيدرآباد الهند.
٥٤. مسند احمد، الامام احمد بن محمد حنبل الشيباني ٢٢٤ هـ.
٥٥. مسند الدارمي، ابو محمد عبد الله بن عبد الرحمن الدارمي ١٨١ -٢٥٥ هـ.
٥٦. معجم البلدان، ياقوت الحموي.
٥٧. مشكاة المصابيح، ولي الدين محمد بن عبد الله التبريزي، المكتبة الرحيمية ديوبند يوبي الهند.
٥٨. المواهب اللدنية، القسطلاني المطبعة الشرفية ١٣٣٢ هـ، ١٩٠٧ م.
٥٩. موطا الامام مالك، الامام مالك بن انس الاصبحي (م ١٢٩ هـ)، المكتبة الرحيمية ديوبند يوبي الهند.
٦٠. وفاء الوفا، علي بن احمد السمهودي.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library